

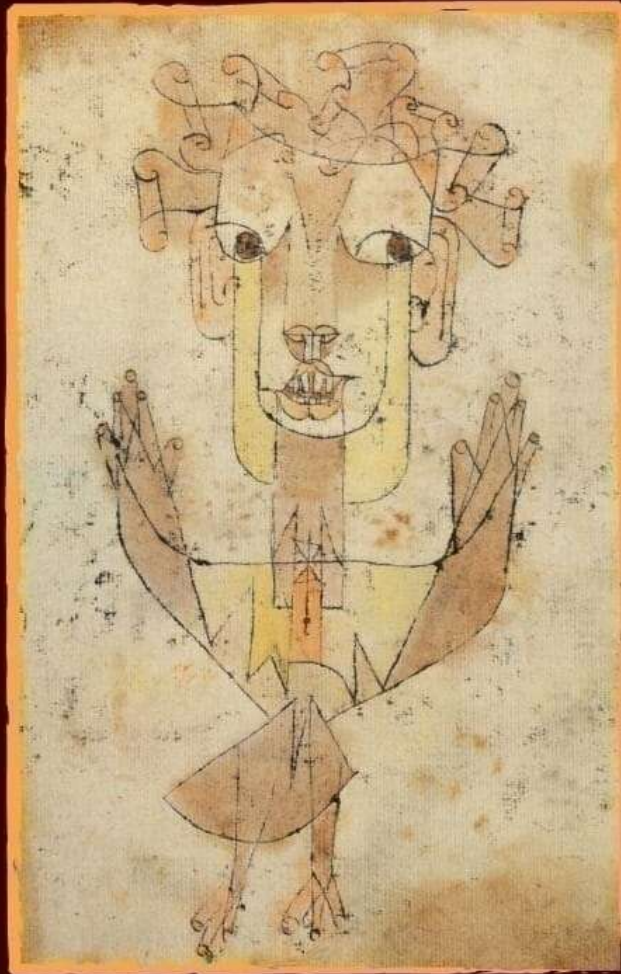
TO
D

TARİH
OKULU
DERGİSİ

JOURNAL OF
HISTORY
SCHOOL

JH
OS

Yıl/Year:18, Sayı/Issue:LXXIV Şubat/February 2025

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Journal of History School dergisi yılda altı defa yayın yapan uluslararası hakemli bir dergidir. *Journal of History School* dergisinde yayınlanan tüm yazıların yayın hakları **Tarih Okulu Dergisi**'ne aittir.

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Journal of History School, Uluslararası hakemli ve indeksli bir dergi olup Dergipark üyesidir. **ULAKBİM Tr Dizin, Index Copernicus, Sobiad, MLA, Semantic Scholar, Scilit, Mendelej, WorldCat, CiteFactor, Paperity, Acarindex, Araştırmak, I20R, Akademik Araştırmalar İndeksi, ASOS, Arastirmak, ISAM, Türk Eğitim İndeksi, EBSCO ve Academic Research Index** tarafından taranmaktadır.

Journal of History School is an international, six-reviewed in a year journal. JOHS bear the sole legal responsibility for their published works in www.johschool.com.

Journal of History School has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of **Journal of History School**. It can be quoted as long as referred to the Johs.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

ISSN: 1308-5298 (Baskı) 2148-4260 (Elektronik)

Yıl/Year: 18 – Sayı/Issue: LXXIV- Şubat/ February 2025

Journal Of History School
Tarih Okulu Dergisi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editörler: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN – Prof. Dr. Bilal TUNÇ

E-mail: yenitarihokulu@gmail.com

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Web: <http://www.johschool.com>

JOHSCHOOL

Yıl/Year: 18 – Sayı/Issue: LXXIV- Şubat/ February 2025

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

Baş Editor: Prof. Dr. Ahmet KARA

Editörler: Dr. Tuğrul Gökmen ŞAHİN – Prof. Dr. Bilal TUNÇ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Alan Editörleri

Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ	Eğitim Bilimleri	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin SİS	Filoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Naci İSPİR	İletişim Felsefesi	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. M. Zafer DANIŞ	Sosyal Hizmetler	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN	Uygulamalı İletişim	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Haldun EROĞLU	Genel Türk Tarihi	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ESGİN	Genel Sosyoloji ve Metodoloji	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Cem ŞAKTANLI	Müzik Eğitimi	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal TUNÇ	Tarih / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ	Orta Çağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR	Eskiçağ Tarihi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur DEMLİKOĞLU	Yeniçağ Tarihi	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN	Yakınçağ Tarihi	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru BOZPOLAT	Eğitim Programları	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ	Sosyal Bilgiler Eğitimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ayhan ÇİNİCİ	Fen Bilgisi Eğitimi	Ordu Üniversitesi

Doç. Dr. Binnaz KOCA	Resim / Grafik	İnönü Üniversitesi
Dr. Ertan ZEREYAK	Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Recep ÖZMAN	Arkeoloji	İnönü Üniversitesi
Dr. Arif YILDIZ	İşletme	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Salih TELLİOĞLU	Pazarlama	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Fuat ŞANCI	Sanat Tarihi	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Sevim GÜLLÜ	Beden Eğitimi ve Spor	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ	Sosyoloji	Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Eyüp SEVİMLİ	Matematik Eğitimi	Tokat Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA	Türkçe Eğitimi	Çukurova Üniversitesi
Doç. Dr. Mesut GÜN	Yabancılar Türkçe Öğretimi	Mersin Üniversitesi
Dr. Fatih DEĞİRMENCİ	Halkla İlişkiler ve Tanıtım	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KINIK	Müzik	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Sevda KARACA	Coğrafya	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Munise DURDU	Okul Öncesi Eğitimi	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer ALANKA	Gazetecilik	Atatürk Üniversitesi
Dr. Hüsamettin KARATAŞ	İlahiyat	Fırat Üniversitesi
Dr. Ahmet OKTAN	Radyo Televizyon Sinema	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Gabor AGOSTON, Georgetown Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. İsmail AKA, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS, Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Laurence BROCKLISS, Oxford Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Enver ÇAKAR, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Bilkent Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Erdal FIRAT, St. Clements Institute, Kamboçya
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Paul FREEDMAN, Yale Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Jonathan M. HALL, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Şükrü HANIOĞLU, Princeton Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cemal KAFADAR, Harvard Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Cüneyt KANAT, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Stephen MITCHELL, Exeter Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Alun MUNSLOW, Chichester Üniversitesi, İngiltere
Prof. Dr. Mehmet ÖZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Doğan ÖZLEM, Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Antonella ROMANO, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü
Prof. Dr. Richard Candida SMITH, Berkeley Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Önhan TUNCA, Liège Üniversitesi, Belçika
Prof. Dr. Dmitriy D. VASILYEV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Prof. Dr. Levent YILMAZ, Bilgi Üniversitesi, Türkiye

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi
Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School
International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences
ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Seçil Karal AKGÜN, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Recep BOZTEMUR, ODTÜ, Türkiye
Prof. Dr. Şerife CENGİZ, İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Salih ÇEÇEN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa DAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fevzi DEMİR, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Turan GÖKÇE, Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cihat GÖKTEPE, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ, Ankara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Müzeyyen GÜLER, Mimar Sinan Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dimitris KYRTATAS, Thesselia Üniversitesi, Yunanistan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. John E. WOODS, Chicago Üniversitesi, ABD
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Adnan ÇEVİK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yuriy AVERYANOV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya
Doç. Dr. Teyfur ERDOĞDU, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Abdülhamit KIRMIZI, İstanbul Şehir Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yenal ÜNAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL, Koç Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hakan ERDEM, Sabancı Üniversitesi, Türkiye

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Adalet KANDIR & Merve TEMEL

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİNE
İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

*Investigation of Teachers' Opinions on Artificial Intelligence Literacy Education in
Preschool Period*

1-21

Ahmet Murat KADIOĞLU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MODERNIZATION POLICIES IN ATATÜRK'S
ERA: THE CASE OF WEB OF SCIENCE

*Atatürk Dönemi'nde Modernleşme Politikalarının Bibliyometrik Analizi: Web of
Science Örneği*

22-42

Ali İzzet YILMAZ & Songül DEMİREL DEĞİRMENÇİ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE, YEREL YÖNETİCİLERİN TURİZME
YÖNELİK ÇABALARININ ÇORUM'DAKİ GAZETELER ÜZERİNDEN
İNCELENMESİ

*Investigation of the Efforts of Local Governing Bodies on Tourism During the
Democratic Party Period Through the Newspapers in Çorum*

43-81

Elnur AĞAYEV

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KIBRIS TÜRKLERİNDE MİLLÎ MEFKÛRENİN CANLI TUTULMASINA
ADANAN BİR ÖMÜR: OSMAN TALÂT YURDAKUL

A Life Advocated to Keep the Turkish Ideal on Turkish Cypriots: Osman Talât Yurdakul

82-101

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Emine Ela ŞİMŞEK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ ÇEVRE FARKINDALIĞI VE
TUTUMU İLE EBEVEYNLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞI ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

*Investigation of the Relationship Between Environmental Awareness and Attitudes of
Preschool Children and the Environmental Literacy of Their Parents*

102-125

Ahmet YILDIRIM & Emre KARATAŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BİÇİMLENDİRİCİ DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK ÖZ YETERLİK ALGISI
ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Construction of a Self-Efficacy Scale for Formative Assessment

126-143

Burak CANPOLAT, Çetin TAN, Büşra CANPOLAT & Göktuğ NORMAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

SPOR BİLİMLERİ ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN YAPAY ZEKA
UYGULAMALARINA YÖNELİK ADAPTASYONLARI

*Adaptation of Academics in the Field of Sports Sciences to Artificial Intelligence
Applications*

144-167

Ersin AYCAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

FİLM MÜZİKLERİNİN DUYGULAR ÜZERİNE ETKİSİ: BABAM VE OĞLUM
FİLMİ ÖRNEĞİ

*The Effect of Film Soundtracks on Emotions: The Example of My Father and My Son
Film*

168-184

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Hasibe Gül SEVİNÇ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN UYGULANMASI SÜRECİNDE İNSAN
KAYNAĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ

*The Role and Importance of Human Resources in the Implementation Process of Good
Governance Principles*

185-215

Havva TOK YILDIZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ŞEYH SAFÎ MENÂKİBİ'NDE YER ALAN YÛNUS EMRE'NİN “ÇIKTIM ERİK
DALINA ANDA YEDİM ÜZÜMİ” MISRALI ŞATHİYESİNİN BİR ŞERHİ

*An Annotation of Yunus Emre's Shathiye With the Verse “Ciktim Erik Dalina Anda
Yedim Uzumi” Found in Sheikh Safi's Manâqib*

216-246

İsmail ÖNER & Hülya BERKTAŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

NEW GENERATION EXPERIENCES AND ACHIEVEMENTS OF SMART
STADIUMS

Akıllı Stadyumların Yeni Nesil Deneyim ve Kazanımları

247-268

Kamil Abdullah EŞİDİR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

KANATLI SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI: ETLİK PİLİÇ YEMİ
FİYAT TAHMİNİ

*Artificial Intelligence Applications in the Poultry Industry: Broiler Feed Price
Forecasting*

269-290

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Kubilay ÇELİK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
YAPAY ZEKÂ KULLANILARAK HABER ÜRETMENİN ETİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Ethical Evaluation of News Generation Using Artificial Intelligence

291-319

Mustafa Ercan KILIÇ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
EVLİLİK SONRASI OLUŞAN KURUMSAL KİMLİĞİN İKTİSADİ ETKİLERİNİN
İNCELENMESİ

Investigation of the Economic Effects of Institutional Identity Formed After Marriage

320-338

Sultan GÜRSOY

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ORTA ÇAĞ İNGİLTERE HUKUKUNDA DÜELLO İLE YARGILAMA: TRIAL BY
BATTLE

Trial by Duel in Medieval English Law: Trial by Battle

339-356

Yusuf KILIÇ & Yakup DURMAZ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN TÜKETİCİLERİN ANLIK SATIN
ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: SOSYAL MEDYA REKLAMLARININ
ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

The Effect of Digital Marketing Strategies on Consumers' Impulse Buying Behavior: An Empirical Investigation on the Mediating Role of Social Media Advertisements

357-376

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

İrfan BAYTAR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BİTKİSEL ÜRETİM FAALİYETLERİNİN YOĞUN YAPILDIĞI KIRSAL YERLEŞMELERDE KADIN EMEĞİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: KIYIK KÖYÜ (MUŞ) ÖRNEĞİ

A Qualitative Study on Women's Labor in Rural Settlements Engaged in Intensive Agricultural Activities: The Case of Kıyık Village (Muş)

377-405

Mehmet DEMİRHAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

CLASSROOM TEACHERS' VIEWS ON PEER BULLYING IN THEIR CLASSROOMS

Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarındaki Akran Zorbalıklarına İlişkin Görüşleri

406-426

Musa TÜRKMEN, Özgür EKEN, Oğuzhan BOZKURT, Ahmet KURTOĞLU & İsmihan EKEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

GÖRME ENGELLİ BİREYLERDE SİRKADİYEN RİTİM VE FİZİKSEL PERFORMANS: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Circadian Rhythm and Physical Performance in Visually Impaired Individuals: A Review Study

427-446

Olcay KAHRAMAN & Hamza KUZUCU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ŞARK TİCARET YILLIKLARINDA SİVAS'IN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI (1883- 1932)

Administrative, Social and Economic Structure of Sivas in the Oriental Commerce Annals (1883- 1932)

447-481

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

N. Ceren TÜRKMEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

THE TRANSFORMATION THE IRANIAN ECONOMY FROM OIL-LED GROWTH TO CONSTRAINED EQUILIBRIUM: AN ANALYSIS OF MACROECONOMIC PERFORMANCE AND STRUCTURAL CHANGES UNDER SANCTIONS (1959-2023)

Petrol GÜdümlü Büyümeden Sınırlandırılmış Dengeye İRAN Ekonomisinin Dönüşümü: Yaptırımlar Altında Makroekonomik Performans ve Yapısal Değişimlerin Bir Analizi (1959-2023)

482-517

Özgür YEŞİLYURT

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

SAĞLIK ALANINDA YEŞİL YÖNETİM VE YALIN YÖNETİM ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Bibliometric Analysis of Green Management and Lean Management Studies in Healthcare

518-541

Mehmet ÇELİK & Özcan BAYRAK

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

YURT DIŞINDA YAŞAYAN TÜRK ÇOCUKLARI İÇİN DİNLEME BECERİSİNE YÖNELİK BAŞARI TESTİ GELİŞTİRİLMESİ ÇALIŞMASI

A Study on the Development of An Achievement Test for Listening Skills for Turkish Children Living Abroad

542-561

Sabahattin BALA

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ÖĞRENCİLERİNİN İLAHİYAT/İSLAMİ İLİMLER ARAPÇA PROGRAMLARIYLA İLGİLİ ALGI VE DENEYİMLERİ (MAÜ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)

Students' Perceptions and Experiences of Theology/Islamic Sciences Arabic Programs (The Case of MAU Faculty of Islamic Sciences)

562-601

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Sebahattin DEVECİOĞLU, Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU & Ayberk KIRDEMİR

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

SPOR KULÜPLERİNDE ÇEVİK YÖNETİM MODELİ

Agile Management Model in Sports Clubs

602-624

Mehmet Nezir ÇEVİK & Murat Gürkan GÜLCAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

OKULLARIN ÖRGÜT YAPISIYLA ÖĞRETMENLERİN DUYGUSAL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE MESLEKTAŞ LİDERLİĞİNİN ARACILIK ROLÜ

The Mediating Role of Collegial Leadership in the Relationship between School Organisational Structure and Teachers' Emotional Commitment

625-653

Adem BEYHAN & Seher ERDOĞAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ÖĞRETMENLERİN PSİKOLOJİK SAHİPLENME DÜZEYİNİN PROAKTİF DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Effect of Teachers' Psychological Ownership Level on Their Proactive Behaviors

654-686

Aslıhan UZUN & İbrahim KOCABAŞ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

ÖRGÜTSEL BİR KAVRAM OLARAK UNUTMA: SİSTEMATİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Forgetting as an Organizational Concept: A Systematic Literature Review

687-723

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Bülent ŞEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
TÜRKİYE'DE ALZHEIMER HASTALIĞI MEVCUT DURUMU VE GELECEK
PROJEKSİYONLARI

Current Situation and Future Projections of Alzheimer's Disease in Türkiye

724-756

**Ender ÖZBEK, Mehmet AYDOĞAN, Muhsin DURAN & Neşet
ALTINOK**

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
SPORCU VE SEDANTER ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVİRİMİÇİ
ÖĞRENME TUTUMLARI VE AKADEMİK GÜDÜLENMELERİNİN
BELİRLENMESİ

*Determination of Online Learning Attitudes and Academic Motivation of Athletes and
Sedentary University Students*

757-775

Gülferah ERTÜRKMEN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC COMPLEXITY, CO2
EMISSIONS AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING MARKET ECONOMIES
*Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Karmaşıklık, CO2 Emisyonu ve Ekonomik
Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi*

776-801

Harun Furkan YAĞBASAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
YEREL MEDYA ÇALIŞANLARININ DEZENFORMASYONA KARŞI
GELİŞTİRDİKLERİ STRATEJİLER VE MOTİVASYONLAR

*Strategies and Motivations Developed by Local Media Employees Against
Disinformation*

802-834

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Tarih Okulu Dergisi | Journal of History School

International Peer-Reviewed Journal of Social Sciences

ISSN: 1308-5298 (Print-Baskı) 2148-4260 (Online)

Semra KUVAT & Fatih Mehmet UĞURLU

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

BAĞIMLILIKLAR VE EGZERSİZ

Addictions and Exercise

835-856

Sümevra GEÇER & Sabahattin ÇİFTÇİ

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

**İLKOKULLARDAKİ YABANCI UYRUKLU ÖĞRENCİLERDE AKRAN
ZORBALIĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ**

*An Investigation of Peer Bullying in Foreign Students in Primary Schools According to
Various Variables*

857-898

Şaziye DURUKAN

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

**ATEŞ ÇOCUK GAZETESİNDEKİ HİKÂYELERDE KULLANILAN KORKU
UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

A Study on the Elements of Fear Used in the Stories in the Ateş Child Newspaper

899-924

Editörden...

Değerli bilim insanları: Tarih Okulu Dergisi yeni sayısı ile bilim dünyasının karşısına çıkmanın mutluluğunu yaşamaktadır. Tarih Okulu Dergisi'nin Şubat 2025 tarihli LXXIV. sayısını yayınlamış bulunmaktayız. Bu sayımızda çeşitli alanlardan makaleler bulunmaktadır. Dergicilikte, özellikle günümüz şartlarında bunun anlamı, gösterilen çabanın karşılığını bulması demektir. Bugüne kadar çıkardığımız sayılar hakkındaki genel izlenim ve değerlendirmeler, Tarih Okulu Dergisi'nin nicel ve nitel olarak farklı ve özgün bir çıkış olduğu yönündedir. Bu niteliğin altında yatan en önemli husus, Tarih Okulu Dergisi'nin hareketi etrafında "Hayata Bütüncül Bakan" bir felsefenin yatmasıdır.

Bugün LXXIV. sayısı çıkan Tarih Okulu Dergisi'nin, gelecek sayılarla kendi içinde daha derin, daha bilimsel ve daha benimsenir olmak için mesafe kat ederken, aynı zamanda, başta yazarları olmak üzere, dergiye katkıda bulunan tüm ilgili çevresiyle birlikte "bilgi, bilim ve sanat" üreten bir ekolün odağı olacağı umundayız. Vizyonumuz bazı temel kabulleri dikte ettiren ve bu doğrultuda okurlarını etkilemeye çalışan bir tutumun aksine, her bireyin kendi özgürlüğünden hareketle ortaya koyduğu düşünce ve bilgilerin kaynağından beslenecek bir geleceğin inşası yönünde ilerleme imkânının ortaya konulmasıdır.

Tarih okulu Dergisi editörü olarak bilim dünyasına az da olsa katkı sunmaya çalışmanın heyecanı içerisinde olmakla beraber, bir bayrak yarışı gibi dergiyi daha da ileriye götürmek için Tarih Okulu Dergisinin tüm ekip arkadaşlarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Beraber çıktığımız bu yolda Dergimizin LXXIV. sayısına destek vererek onurlandıran yazarlarımıza, değerlendirme aşamasında kıymetli vakitlerini ayıran hakemlerimize ayrıca müteşekkirim. Yeni sayımızın bilim dünyasına katkı sağlaması ve diğer Tarih Okulu Dergisi sayılarında buluşmak dileklerimizle...

Şubat/2025

Baş Editör: Prof. Dr. Ahmet KARA

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	03.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	05.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kandır, A. & Temel, M. (2025). Okul Öncesi Dönemde Yapay Zekâ Okuryazarlığı Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, *Journal of History School*, 74, 1-21.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE YAPAY ZEKÂ OKURYAZARLIĞI EĞİTİMİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ¹

Adalet KANDIR² & Merve TEMEL³

Öz

Yapay zeka, toplumlarda bir değişime ve dönüşüme neden olmaktadır. Bu değişim ve dönüşüm yapay zeka okuryazarlığının önemini de artırmıştır. Yapay zeka okuryazarlığı eğitimi, bireylerin yapay zeka alanında eğitim ve öğretimi olarak ifade edilebilir. Bu eğitim, çocukların teknolojiye ve teknoloji alanına ilişkin uygulamalara karşı olumlu bir tutum geliştirmelerine yardımcı olabilir. Yapay zeka okuryazarlığı giderek büyüyen bir ilgi alanıdır. Yapay zeka okuryazarlığının eğitimde yaygınlaştırılması ile faydalarının en üst düzeye çıkarılması ve risklerinin en aza indirgenmesi sağlanabilir. Okul öncesi dönemde yapay zeka okuryazarlığı nispeten yeni bir araştırma alanıdır. Dolayısıyla yapay zekaya ilişkin artan önem ve çalışmalara rağmen oldukça az sayıda araştırmacının okul öncesi dönemde yapay zeka okuryazarlığını konu aldığı ifade edilebilir. Yapay zeka okuryazarlığını teşvik etmeyle ilgili zorlukları ve kolaylaştırıcıları anlamak kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerinin daha fazla araştırılması ve değerlendirilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyaçtan hareketle araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde yapay zeka okuryazarlığını teşvik etme nedenleri, teşvik etmenin olası zorlukları ve kolaylaştırıcıları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmacının çalışma grubunu 25 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Gazi Üniversitesi'nde, 27.05.2024 tarih, 09 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Bu makale VII. International Congress of Education (INCES) isimli kongrede özet bildiri olarak sunulmuştur.

²Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, akandır@gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9917-2587

³Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, mtemel@erbakan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7545-4010

araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmeyi, çocuklara yirmi birinci yüzyıl yetkinliği kazandırması ve onların yapay zekâyı doğru ve etkili kullanmalarına katkı sağlaması nedenleri ile önemli buldukları saptanmıştır. Bu doğrultuda okul öncesi öğretmenleri ile yapay zekâ okuryazarlığını teşvik edebilmeleri için eğitim seminerleri, atölye çalışmaları, bilgilendirme toplantıları gerçekteştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitimi, Öğretmen Görüşleri, Yapay Zekâ, Yapay Zekâ Okuryazarlığı.

Investigation of Teachers' Opinions on Artificial Intelligence Literacy Education in Preschool Period

Abstract

Artificial intelligence is causing a change and transformation in societies. This change and transformation has also increased the importance of artificial intelligence literacy. Artificial intelligence literacy education can be defined as the education and training of individuals in the field of artificial intelligence. This education can help children develop a positive attitude towards technology and technology-related applications. AI literacy is a growing area of interest. The benefits of AI literacy can be maximized, and its risks minimized by making it widespread in education. AI literacy in preschool is a relatively new area of research. Therefore, despite the increasing importance and studies on artificial intelligence, it can be stated that very few studies have focused on AI literacy in preschool period. It is critical to understand the challenges and facilitators associated with promoting AI literacy. Therefore, there is a need for further research and evaluation of preschool teachers' views. Based on this need, this study aimed to examine preschool teachers' views on the reasons for promoting AI literacy in preschool education, possible challenges and facilitators of promoting AI literacy. The study group of the research consisted of 25 preschool teachers. A semi-structured interview form prepared by the researchers was used as a data collection tool. As a result of the research, it was determined that preschool teachers found it important to promote AI literacy in preschool education classes because it provides children with twenty-first century competencies and contributes to their correct and effective use of AI. In this direction, training seminars, workshops, and information meetings can be organized with preschool teachers in order to promote AI literacy.

Keywords: Preschool Education, Teachers' Opinions, Artificial Intelligence, Artificial Intelligence Literacy.

GİRİŞ

Yapay zekâ gelişimini hızla sürdürmektedir. Bu hızlı gelişim, genç nesillerin yapay zekâ kullanımını gerektiren mesleklere hazır olması için dikkate alınması gereken bir durum haline gelmiştir. Bu nedenle yapay zekâ, eğitim programı planlamasında dikkate alınması gereken önemli bir bileşendir (Norouzi, Chaturvedi ve Rutledge, 2020). Yapay zekâ okuryazarlığı, bireylerle ve makinelerle iletişim kurma, çalışma ve yapay zekânın yaşam biçimimizi dönüştürdüğü bir gelecekte gerekli olan yeterliliklerdir (Long ve Magerko, 2020). Yapay zeka okuryazarlığının çerçevesini, "yapay zekayı bilmek ve anlamak", "yapay zekayı kullanmak ve uygulamak", "yapay zekayı değerlendirmek ve yaratmak" ve "yapay zeka etiği" oluşturur (Ng vd., 2021).

Yapay zekâ, sosyal hayatımızda ve çeşitli endüstrilerde sıklıkla kullanılan bir araçtır. Bu sebeple, gördüklerimizin, duyduklarımızın ve öğrendiklerimizin genellikle algoritmalar tarafından belirlendiği bir dünyada, yapay zekâ (AI) okuryazarlığı giderek daha önemli hale gelmiştir. (Su, 2024). Eslami ve diğerleri (2016) çocukların ne izleyeceklerine yapay zekâ önerilerine göre karar verdiğini ve ödevlerinde yapay zeka araçları ile konuşarak onlardan yardım aldığını ifade etmiştir. Çocukların okula başlamadan önce dijital cihazlarla tanışması göz önüne alındığında, örgün eğitime bunların nasıl kullanılacağına dair temel anlayışlarla ve bazı durumlarda nasıl çalıştıklarına dair temel bilgilerle gelmeleri muhtemeldir. Bu durum okul öncesi öğretmenlerini, çocukların ilk olarak eğitimine ve sonrasında dijital okuryazarlık gelişimine bir temel sağlamak için bu anlayışlar üzerine inşa edilen daha yapılandırılmış öğretim yaklaşımlarını düşünmeye teşvik etmiştir (Falloon, 2024).

Okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimini teşvik etmenin temel nedenlerinden bir diğeri de çocuklar arasındaki dijital uçurumun en aza indirilmedir. Dezavantajlı ve risk altındaki çocuklar, dijital öğrenme fırsatlarını deneyimleme hususunda daha fazla zorluk yaşayabilirler. Druga ve diğerleri (2019) bu konuyu elen araştırmaları sonucunda, düşük sosyoekonomik geçmişe sahip çocukların yapay zekâ ile etkileşimlerinde deneyim eksikliği nedeniyle yapay zekâ cihazlarının kullanımında zorluk yaşadıklarını saptamıştır. Bu nedenle, dijital uçurumu en aza indirmek amacıyla, yapay zekâ eğitiminin erken çocukluk dönemindeki çocuklar öncelikli olarak tüm çocuklara yaygınlaştırılması oldukça önemlidir (Su ve Yang, 2023).

Yapay zekânın eğitimde kullanılması ve yaygınlaştırılmasına ilişkin gelişmelere bakılacak olursa; bazı UNESCO Üye Devletleri ulusal yapay zekâ programı geliştirmiştir. ABD, Kanada, UK ve Finlandiya'nın da dahil olduğu birçok ülke de yapay zeka bilgisini bilim ve teknoloji gibi mevcut konulara entegre ederek

temel eğitim ve lise düzeyinde STEAM yaklaşımını teşvik etmiştir (Li, 2022). Bu nedenle, yapay zeka bilgisini mevcut eğitim programına entegre etme esnekliğine ve uyarlanabilirliğine sahip yapay zeka öğretim tasarımı üzerine araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur (Li, Yu ve Zhang, 2024). Alan yazından elde edilen bu bilgiler ışığında, yapay zekânın hayatımıza entegre olması ve sıklıkla kullanımıyla birlikte bireylerin yapay zekâ okuryazarı olması önem kazanmıştır. Bu nedenle yapay zekâ okuryazarı bireyler yetiştirebilmek için eğitim programlarında yapay zekâ eğitimine yer verilmesine ilişkin araştırmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir.

Okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığı nispeten yeni bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmıştır. Yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin zorluklarını ve kolaylaştırıcılarını anlamak, okul öncesi eğitimde uygulanmasını kolaylaştırabileceği için oldukça önemlidir (Su, 2024). Bu bağlamda öncelikli olarak mevcut ihtiyaçların ortaya konması, sonrasında tespit edilen ihtiyaçların giderilmesi amacıyla gerekli çalışmaların yapılması ilgili alan yazının gelişimine katkı sunacaktır. Yapılan alan yazın incelemeleri ışığında bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etme nedenleri, okuryazarlığını teşvik etmenin olası zorlukları ve kolaylaştırıcıları hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmamızın problem cümlesini “okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir?” sorusu oluşturmuştur. Araştırma problemine ait alt problemler şu şekildedir:

- Okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine göre okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığı neden teşvik edilmelidir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine göre okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası zorlukları nelerdir?
- Okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerine göre okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası kolaylaştırıcı unsurları nelerdir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmamızın yöntemi; araştırmamızın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin analizi ve araştırmacıların rolü başlıkları altında ele alınmıştır.

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortala ...

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan durum çalışması deseni kapsamında yürütülmüştür. Durum çalışması, var olan durumunu ortaya koymak amacıyla araştırılan güncel duruma özgü sorulara cevap arayan, araştırmacıya derinlemesine veri toplama olanağı sunan görgül bir araştırma olarak tanımlanabilir (Yin, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu doğrultuda, araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığı eğitimini teşvik etme nedenleri, teşvik etmelerinin olası zorlukları ve kolaylaştırıcı unsurlarının ortaya konulması amaçlandığı için bu araştırma durum çalışması deseni kapsamında yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde, zaman ve maliyet açısından ekonomiklik göz önünde bulundurularak kolay ulaşılabilir durum örnekleme tercih edilmiştir (Miles ve Huberman, 2016). Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi, araştırmacının hedefi olan evrenden örneklemini oluştururken ulaşabileceği en kolay ögelere yönelmesi olarak ifade edilebilir (Patton, 2005). Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar yarısında Konya İli merkezinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bağımsız anaokullarında ve anasınıflarında görev yapmakta olan 25 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1.

Öğretmenlere ilişkin demografik bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	21	84
	Erkek	4	16
Yaş	20-30 yaş	13	52
	31-40 yaş	9	36
	41-50 yaş	2	8
	50 ve üzeri yaş	1	4
Kıdem	1-5 Yıl	12	48
	6-10 Yıl	8	32
	10 Yıl ve üzeri	5	20
Mezuniyet Durumu	Lisans	18	72
	Lisansüstü	7	28
Yapay Zekâ Öğrenme Konusunda Herhangi Bir Deneyime Sahip Olma/Olmama Durumu	Olma	7	29.2
	Olmama	17	70.8
Toplam		25	100

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya toplamda 25 okul öncesi öğretmeninin katıldığı görülmüştür. Öğretmenlerin 21'i kadın ve 4'ü erkektir. Öğretmenlerin çoğunlukla (n:13) 20-30 yaş aralığında olduğu, 12 öğretmenin meslekteki ilk beş yılı olduğu, 7 öğretmenin lisansüstü eğitim mezunu olduğu görülmüştür. 17 öğretmen yapay zekâ öğrenme konusunda herhangi bir deneyime sahip olmadığını belirtmiştir. 7 okul öncesi öğretmeni ise, kişisel ilgileri nedeniyle uzaktan veya yüz yüze yapılan eğitim seminerlerine, atölyelere katıldığı gerekçeleri ile yapay zekâ öğrenme konusunda deneyim sahibi olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak; araştırmacılar tarafından hazırlanan, katılımcıların okul öncesi eğitim kurumlarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmelerinin nedenleri, olası zorlukları ve kolaylaştırıcılarına ilişkin yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan "Görüşme Formu" kullanılmıştır.

"Görüşme Formu" hazırlanırken öncelikle ilgili alanyazın taranmıştır. Su (2024) tarafından, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığının önemi ve okul öncesi eğitim kurumlarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin zorlukları ve kolaylaştırıcıları hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırma incelenmiştir. İnceleme sonucunda Su (2024) tarafından geliştirilen görüşme formu temel alınarak bu araştırmanın görüşme formu yapılandırılmıştır. Bu form Türkiye'deki okul öncesi öğretmenlere uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Türkçe ve İngilizce Dil uzmanlarının görüşleri alınarak görüşme formunun dil geçerliği yapılmıştır.

Dil geçerliği yapılan görüşme formu iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde öğretmenlerin cinsiyeti, yaşı ve mesleki kıdem süresi, mezuniyet durumu ve yapay zekâ öğrenme konusunda herhangi bir deneyime sahip olma durumlarına ilişkin 5 sorudan oluşan demografik bilgiler; ikinci bölümde "Okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığı eğitimde yapay zekâ okuryazarlığı neden teşvik edilmelidir?", "Okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası zorlukları nelerdir?" soruları ve "Okul öncesi eğitimde yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası kolaylaştırıcı unsurları nelerdir?" soruları yer almıştır.

Hazırlanan taslak form için kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla, iki okul öncesi eğitimi alanında çalışan akademisyen, bir ölçme ve değerlendirme alanında çalışan akademisyen ve iki okul öncesi öğretmeni (beş yıllık mesleki deneyime sahip) olmak üzere toplamda beş uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlenen görüşme

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortala ...

formunda yer alan soruların anlaşılabilirliğini ve araştırmanın amacına hizmet edip etmediğini test etmek amacıyla dört okul öncesi öğretmeniyle pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulamalarda elde edilen veriler ışığında soruların araştırmaya uygun, anlaşılır ve araştırmanın amacına hizmet ediyor olması formda herhangi bir düzeltmeye ihtiyaç duyulmadığını ortaya koymuştur. Yapılan çalışma sonucunda forma nihai hâli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın katılımcılarını Konya İli merkezinde resmî bağımsız anaokulu ve anasınıflarında görev yapmakta olan 25 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Öğretmenlere öncelikle araştırmanın amacı ve araştırma süreci açıklanmış ve öğretmenler araştırmaya katılımları için davet edilmiştir. Ayrıca öğretmenlere araştırmaya katılımlarının tamamen gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiştir. Öğretmenlerin sorulara ilişkin nitelikli ve derinlemesine yanıtlar verebilmeleri amacıyla, öğretmenlere uygun görüşme tarihleri oluşturulmuştur. Görüşmeler sessiz bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında görüşme formu öğretmenlere verilmiş, görüşme soruları açıklanmıştır. Görüşme sırasında katılımcı öğretmenlere veri kaybı yaşanmaması için ses kayıt cihazı kullanılacağı bilgisi verilmiş ve katılımcıların onayı alınmıştır.

Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, öğretmenlere Ö1, Ö2, Ö3, ... ,Ö25 şeklinde kod verilerek veri setine işlenmiş olup kişisel verilerin korunmasına önem verilmiştir. Toplamda 25 okul öncesi öğretmenin sorulara verdiği yanıtlar veri setine ham veri olarak işlenmiş, analize dâhil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilere MAXQDA programı aracılığıyla içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinin nihai amacı, derinlemesine bir analiz doğrultusunda elde edilen verileri açıklayan kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bu doğrultuda verilerin kavramsallaştırılması, bu kavramlara göre anlamlı bir biçimde verilerin düzenlenmesi ve bu verileri açıklayıcı temaların oluşturulması gerekmektedir (Creswell, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

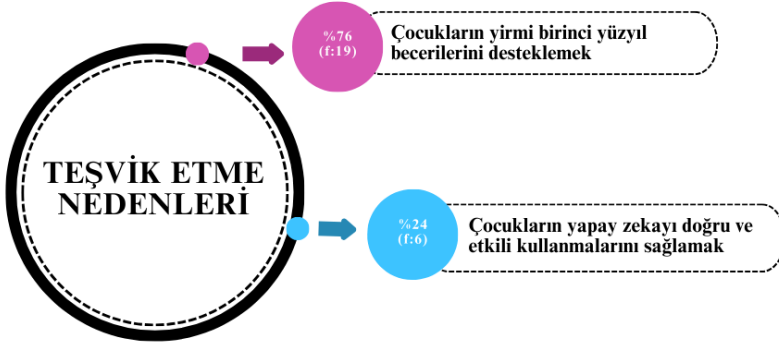
Araştırmacıların Rolü

Nitel araştırma çalışmalarının başında araştırmacının konumu ve çalışmayı etkileyebileceği düşünülen olası önyargıları açıklanmalıdır. Bu bağlamda araştırmacının çalışma ile ilgili herhangi bir eğilimi, varsayımı, geçmiş deneyimi ya da önyargısı varsa bu bölümde açıklanır (Creswell, 2018). Birinci araştırmacı daha önce okul öncesi eğitim alanında çeşitli araştırmalar yürütmüş, tezler yönetmiş ve birçok nitel araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada okul öncesi öğretmenleri ile yapılan tüm görüşmeler birinci araştırmacının rehberliğinde

ikinci araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Araştırmacılar, görüşmelerin yanı sıra içerik analizi, metodolojik yapı, literatür taraması gibi görevleri de üstlenerek çalışmanın raporlama sürecini tamamlamıştır. Araştırmacıların bu nitel araştırmadaki görevi, okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerini incelemek, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimine ilişkin yaşadıkları sorunlara ve ihtiyaçlara ışık tutmaktır. Araştırmacıların bir diğer görevi de katılımcıların bilgilerini ve veri gizliliğini korumaktır. Veri gizliliğinin korunması bu çalışmanın önceliklerinden biridir.

BULGULAR

Bu araştırma, okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimine ilişkinin öğretmen görüşlerini incelemeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular bu amaç doğrultusunda kategorize edilerek sunulmuştur. Demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen verilerin analizinde araştırmacılar, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimine ilişkin görüşleriyle ilgili üç tema belirlemişlerdir. Temalardan birincisi okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etme nedenlerine ilişkin görüşlerine odaklanmıştır. Şekil 1'de okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etme nedenlerine ilişkin görüşleri sunulmuştur.

Şekil 1. Okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etme nedenlerine ilişkin görüşleri

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortalı ...

Şekil 1'e göre, okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etme nedenlerine ilişkin görüşlerini; çocukların yirmi birinci yüzyıl becerilerini desteklemek (f:19) ve çocukların yapay zekâyı doğru ve etkili kullanmalarını sağlamak (f:6) oluşturmuştur.

“Yapay zekâ okuryazarlığının çocukların yirmi birinci yüzyıl becerilerini desteklemesi” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Ö5: Globalleşen dünyaya ayak uydurabilmek için çocukların teknoloji ve yapay zekâ ile tanışmaları daha erken yaşta olması onların hayata uyum sağlaması açısından önemlidir. Yapay zekâ programlarını kullanabiliyor olmaları ve yapay zekâyâ ilişkin farkındalığa sahip olmaları onların yapay zekâdan daha faydalı ve kendi hayatları için de daha kaliteli zaman geçirmelerini sağlayacaktır. Çocuklar kullanmış oldukları içerikleri bu eğitimler sayesinde filtreleme becerisi kazanabilirler. Çünkü yapay zekâ artık hayatımızın içinde ve bundan sağlıklı bir şekilde yararlanan bireyler yetiştirmek toplum gelişimi açısından önemli katkı sağlayacaktır. Yapay zekâ sadece bilgisayar ve ekranla uğraşmak değil. Yapay zekâyâ komut vermenin çocukların muhakeme, problem çözme gibi bilişsel becerilerini de geliştiriyor. Aynı şekilde çocuklara farklı bakış açıları geliştiriyor. Esnek ve estetik bakış açısı oluşturuyor.

Her öğrenmenin erken yaşta olması daha kalıcıdır. Sonrasında çocukların üstüne yeni bilgi eklemesi daha kolay olur. Biz teknoloji ile daha sonra tanıştığımız için bazı bilgiler havada kalıyor. Çocukların erken dönemde yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi almaları onların ilerideki gelişimleri için önemli bir temel oluşturacaktır. Yapay zekâ okuryazarı olmaları çocukların bundan daha olumlu yönde yararlanmalarını, bilinç kazanmalarını sağlar ve yaratıcılıklarını geliştirir (Ö7).

Teknolojinin hâkim olduğu dünyamızda çocukların içinde doğduğu bu durumun çocukların ileriki yaşamlarında öğrenmeleri için temel oluşturabileceği ve 21. yüzyıla daha rahat uyum sağlamaları açısından önemlidir. Gelecekteki meslek seçimlerinde olumlu bir etkiye sahip olabilir. Gelecekte yapay zekânın oluşturacağı farklı meslekler olacaktır. Çocuğun yapay zekâ okuryazarı olması da onun mesleki tercihlerinde etkili olabilir (Ö8).

Dijital teknolojinin içine doğan, dijital yerli olarak adlandırılan çocuklardan beklenen beceriler değişmiştir. Bu sebeple geleceğin bireylerine ileride oluşabilecek sorunlara çözüm bulabilmeleri, uyum sağlayabilmeleri açısından önemli olduğunu düşünüyorum (Ö2).

Gelişen dünyada yeni teknolojilerin eğitime dâhil olmasının çocukların yaratıcılıklarını ve düşünce dünyalarını doğru çalışma ve etkinliklerle olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyorum. Farklı bakış açılarına sahip

olurlar. Hayal güçleri gelişir. Gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki farkı görebilirler. Çocukların öğrenme hızı artabilir. Problem çözme becerileri gelişir (Ö11).

Güntümüz teknoloji çağında çocuklar daha çok teknoloji ile iç içe büyüdükleri ilgi ve eğilimleri daha fazla. Bu ilgi isteklerini gelişim seviyelerine uygun yapay zekâ eğitimleri ile destekliyor olmak onların erken okuryazarlık becerilerini geliştirecektir. Çocukların bakış açıları gelişir. Çocukların dijital okuryazarlık becerileri gelişir. Medya okuryazarlığı gelişir. Çocuklar bu sayede bilime katkı sağlayabilir. Çeşitli bakış açıları aracılığıyla teknolojik ve bilimsel gelişmelere katkı sağlayabilirler. Yapay zekâ etiği geliştirirler (Ö22).

“Çocukların yapay zekâyı doğru ve etkili kullanmasına katkı sağlamak” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları ise şu şekildedir:

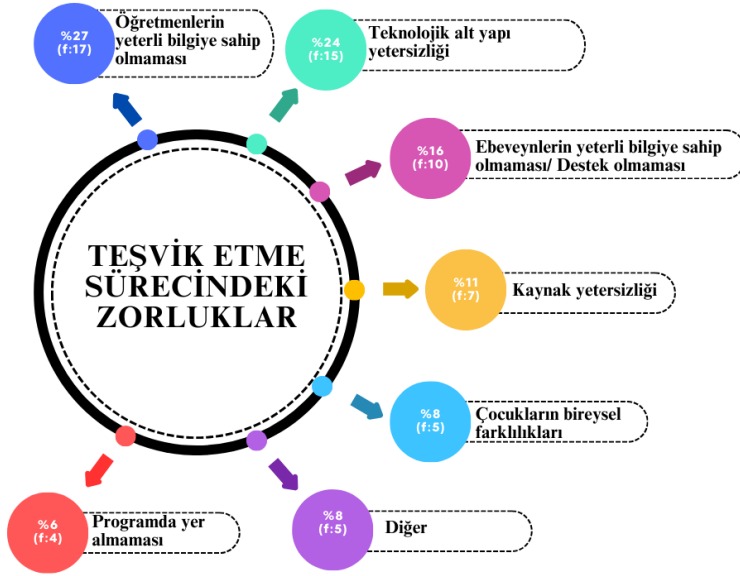
Şu an teknoloji çağındayız. Çocuklar çok küçük yaşta itibaren, okula bile gelmeden teknolojik aletlerle (telefon, tablet vb) tanışıyorlar. Teknolojiyi daha doğru kullanmak için çocuklara bu tarz bir eğitim faydalı olacaktır. Bu eğitim sayesinde öğretmenler ebeveynleri daha doğru bir şekilde yönlendirerek çocukların evde de desteklenmesi sağlanabilir. Böylelikle çocukların yaşına ve gelişimine uygun olmayan içeriklerden uzaklaşması sağlanabilir. Çocuklar da bu eğitim sayesinde kendi öz-denetimlerini sağlayarak bu konuda daha seçici ve farkında olabilirler (Ö1).

Teknolojiyi kullanırken daha bilinçli olmalarını sağlayabilir. Kullanmış olduğu teknolojik aletlerle oyun oynamaktan ziyade daha fazla işleve sahip olduğunu ve üretim yapabilmelerine yardımcı olduğunu anlamalarını sağlayacağı için önemlidir. Çocuğunun faydalı içeriklerden yararlanması açısından, teknolojiyi daha nitelikli kullanmasına fayda sağlayacaktır. Çocukların bunu farklı içerikler üretebilmek için kullanmak adına farkındalığı artar (Ö14).

21. yüzyıl becerilerine uygun olarak çocukların gelişmesi için önemlidir. Yapay zekâ ile erken yaşta tanışan çocuklar bunu ileride daha etkin kullanabilir. Bu konuda eğitim almaları iş hayatlarında onları çeşitli seçenekler oluşturacak ve fırsatlar sunacaktır. Ayrıca yapay zekâyı daha bilinçli kullanan nesiller yetiştirilmesi için önemlidir (Ö16).

Şekil 2'de okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmelerinin olası zorluklarına ilişkin görüşleri sunulmuştur.

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortala ...

Şekil 2. Okul öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığının teşvik etmelerinin olası zorluklarına ilişkin görüşleri

Şekil 2’de yer alan bulgular incelendiğinde, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası zorluklarına ilişkin görüşlerini; öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olmaması (f:17), sınıfların teknolojik alt yapı yetersizliği (f:15), ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmaması ve öğretmenlere bu hususta destek olmamaları (f:10), kaynak yetersizliği (f:7), çocukların bireysel farklılıkları (f: 5), diğer (sınıf mevcudunun fazla olması, okul desteğinin olmaması) (f:5) ve yapay zekâ okuryazarlığının programda yer almaması (f:4) oluşturmuştur.

“Öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olmaması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Benim yapay zekâ okuryazarlığı konusunda herhangi bir eğitim almamış olmam bu konuda çocukları teşvik etmemde önemli bir eksiklik. Bilmediğim bir konuyu çocuklara nasıl aktarabilirim? Bu konuda bir eğitim almış olsaydım ben de çocukları teşvik edebilirdim. Yapay zekâ okuryazarlığı ile ilgili bir eğitim almadığım için doğru bir yönlendirme yapabilmem mümkün değil (Ö1).

Bu konuya ilişkin yeterli bilgiye sahip değilim. Bu nedenle çocukları teşvik edemiyorum. Çocuklara bu eğitimi vermenin uygun olup olmadığını bilmiyorum. En başta öğretmenler yapay zekâ dünyası ile henüz tanışmadı. Bundan dolayı öğretmenlerin çağın gerektirdiği becerilere sahip değil maalesef. Ayrıca bizler yapay zekâ uygulamalarını sınıfta nasıl kullanabileceğimizi de bilmiyoruz (Ö7).

Öğretmenlerin yeterli bilgiye sahip olmaması. Yapay zekânın yeni bir konu olarak gündemde olması ve bu nedenle detaylı bilgiye sahip olmamamız. Yapay zekâ uygulamalarının çoğunlukla yabancı dilde olması ve bu nedenle anlaşılabilirliğinin azalması da yapay zekâyı öğrenmemizi zorlaştırıyor (Ö15).

“Teknolojik alt yapı yetersizliği” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Sınıfımda yapay zekâ eğitimi verebilmem için yeterli teknolojik donanıma sahip değilim. Sınıfımda sadece televizyon ve bir tane öğretmen bilgisayarı var. İnternet bağlantısı da oldukça zayıf (Ö1).

Sınıflardaki donanım eksikliği bu konuda çocukları teşvik etmemde zorluk yaratıyor. Sınıflarda bilgisayar, akıllı tahta gibi ekipmanlarımız yok. Teknolojik imkanlarımız yeterli değil (Ö5).

“Ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmaması / destek olmaması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Velilerin bu konudaki desteklerinin yetersiz olması da bizler için bir zorluk sebebi. Ebeveynler çocuklarının yapay zekâ kullanımına ilişkin önyargıya sahip. Ayrıca öğretmenlerin de yapay zekâyı ilişkin duydukları korku ve endişeleri var (Ö5).

Çocukların ailelerinin bu konuda destek olmaması. Ev ortamında desteklenmiyor olması bizleri zorluyor (Ö18).

Kurumlarda bulunan sosyo-ekonomik düzeydeki farklılıklar ve ebeveyn eğitim seviyesi bu yapıya engel teşkil edebilir. Velilerin çocukların yapay zekâyı erken yaşta tanışmalarının sakıncalı olacağına ilişkin bakış açıları mevcut. Çocuklarının ekran karşısında geçirdikleri zamanın artmasından dolayı kaygı duyuyorlar (Ö19).

“Kaynak yetersizliği” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Yapay zekâ okuryazarlığını teşvik edebileceğim yeterli kaynağa ve kaynak bilgisine sahip değilim. Sınıfta somut materyallerimiz yok (Ö2).

Erken çocuklukta yapay zekâ eğitimi için sınırlı sayıda kaynak ve uygulama olması zorlaştırıyor (Ö22).

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortala ...

“Çocukların bireysel farklılıkları” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

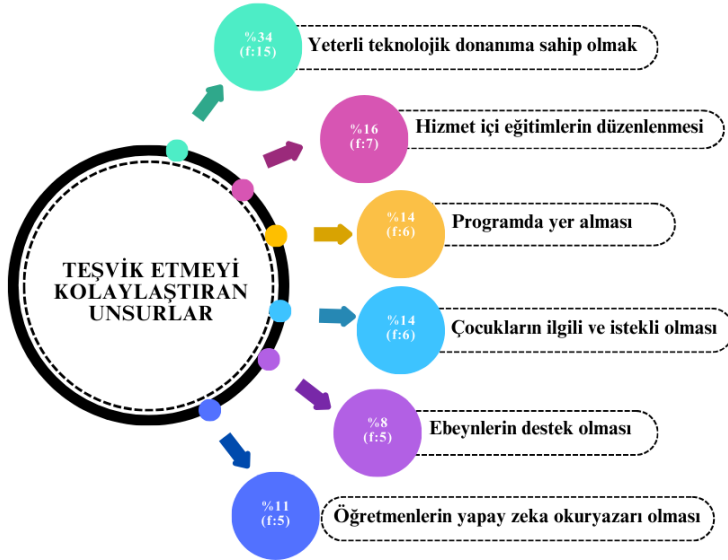
Sınıfımda konuşmayı bilmeyen çok fazla çocuk var. Bilişsel gelişim olarak da genel anlamda gerideler. Bu durumun okulun bulunduğu konum ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bu durum çocuklara yapay zekâ eğitimi vermemde zorluk yaratıyor (Ö1).

Çocukların gelişim seviyelerinin aynı olmaması bizlere zorluk yaratıyor (Ö22).

“Yapay zekâ okuryazarlığının programda yer almaması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Bu konuda bir programda yer almaması, okul öncesi eğitim programının çok yoğun ve eğitim sürecimizin kısa olması bu konuya yeterli önemi vermemizi engellemektedir (Ö24).

Şekil 3'te okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmelerinin olası kolaylaştırıcı unsurlarına ilişkin görüşleri sunulmuştur.

Şekil 3. Okul öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası kolaylaştırıcı unsurlarına ilişkin görüşleri

Şekil 3'e göre, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zeka okuryazarlığını teşvik etmenin olası kolaylaştırıcı unsurlarına ilişkin görüşlerini; sınıfların teknolojik donanıma sahip olması (f:15), öğretmenlere hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi (f:7), yapay zeka okuryazarlığının müfredatta yer alması ve bu konuya ilişkin öğretmenlere bilgi verilmesi (f:6), çocukların bu hususta ilgili ve istekli olması (f:6), ebeveynlerin destek olması (f:5) ve öğretmenlerin yapay zeka okuryazarı olması (f:5) oluşturmuştur.

“Sınıfların teknolojik donanıma sahip olması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Öncelikle çocuklara teknoloji okuryazarlığı eğitimi verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunu diğer etkinliklerle bütünleştirerek çocuklara verebilirsek daha kolay olabileceğini düşünüyorum. Sınıflarda bununla ilgili bir donanım olsaydı çocukları daha kolay teşvik edebilirdik. Teknolojik anlamda yeterli donanıma sahip bir sınıfımız yok. Okulumuzun maddi durumu gerekli ekipmanlar için yeterli değil (Ö7).

“Hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bir kısmı şöyle örneklendirilebilir:

Hizmet içi eğitimlerin gelişen teknolojik dünyaya ayak uyduracak biçimde düzenlenmesi ve 21. yüzyıl becerilerini destekleyecek şekilde revize edilmesi bizlerin işini kolaylaştırırdı (Ö2).

“Programda yer alması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Okul öncesi eğitim programında yapay zeka okuryazarlığı ile ilgili bir bilgi olsaydı ben de programa bakarak oradaki örneklerde yararlanabilirdim (Ö1).

Erken çocukluk döneminde yapay zeka eğitimi verebileceğimiz yapay zeka uygulamalarının ve dokümanların olması. Erken yaşta yapay zeka eğitimi programının olması. Bu konuda yeterince bilgiye sahip olsaydım kolaylaştırıcı olurdu (Ö24).

“Çocukların ilgili ve istekli olması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Okul Öncesi dönem çocuklarının yeni gelişmelere ve yeniliklere açık olacaklarını düşündüğümünden ilgilerini çekeceği kanısındayım. Bu da bizim işimizi kolaylaştırır (Ö11).

İçinde bulunduğumuz yüzyılda doğan çocukların teknolojik aletler ile çok yakından ilgili olması ve bunların bulunduğu çevrede olması hiç olmazsa her evde telefon olması çocukların erken okuryazarlık becerilerinden

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortalama ...

analitik düşünme becerilerine kadar pek çok katkı sağlamaktadır. Bu durum da çocukların bilgiye kolay erişebilirliğini sağlamaktadır. Bu sayede yapay zekâ okuryazarlığını teşvik ederken zorlanmayız (Ö19).

“Ebeveynlerin destek olması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bir kısmı şu şekilde örneklendirilebilir:

Velilerin bu konudaki tutumunu bilmemiz de önemli. Veliler yapay zekâdan korkuyorlar. Bununla ilgili ebeveyn eğitimleri yapılsaydı ve aynı zamanda öğretmenler için de eğitimler düzenlenmiş olsaydı işimiz kolaylaşırdı. Çünkü ben konuda meraklı ve ilgili olduğum için bir bilgiye sahibim fakat her öğretmen için bu durum aynı şekilde geçerli olmuyor (Ö5).

“Öğretmenlerin yapay zekâ okuryazarı olması” kategorisine ilişkin öğretmen görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Öğretmenlerin gelecek yüzyılda sahip olunması gereken becerileri kazandırması açısından (bilgi, medya, teknoloji, yapay zekâ okuryazarlığı) bunları önemli görmeleri yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmelerini kolaylaştırabilir. Öğretmenlerin o gün ele aldıkları kavramlar ve becerileri çocukların düzeyine uygun bir şekilde kendi çocuklarının gelişimsel özelliklerine uygun bir biçimde dijital bir içerik oluşturmak istemeleri yine yapay zekâ okuryazarlığına teşvik edici olabilir (Ö10).

Öğretmenin yapay zekâyâ ilişkin bilgi sahibi olması ve yapay zekâ uygulamalarını kullanabiliyor olması (Ö16).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını çocuklara yirmi birinci yüzyıl yetkinliği kazandırması ve onların yapay zekâyı doğru ve etkili kullanmalarına katkı sağlaması nedenleri ile teşvik etmeyi önemli buldukları saptanmıştır.

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, okul öncesi dönem çocuklarının yapay zekâ bilgisinin karmaşıklığını anlamaları gerekmez bile, yapay zekâ teknolojisinin günlük hayatta nasıl kullanıldığını anlamaları giderek daha önemli hale gelmiştir (Su, Ng, & Chu, 2023). Erken yaşta yapay zekâ ve özellikle robotik öğrenmek, çocukların sayı duygusu, dil becerileri ve görsel hafıza gibi çeşitli bilişsel becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir. Çocukların matematik, boyut ve şekil gibi matematiksel kavramları daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Çocukların ince motor becerilerini geliştirmelerini, el-göz koordinasyonunu iyileştirmelerini ve hesaplamalı düşüncelerini sağlar. Ayrıca çocukları işbirliğine ve takım çalışmasına katılmaya teşvik eder (Liu & Krumer, 2020). Bu

doğrultuda, okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı teşvik etmenin çocukların yirmi birinci yüzyıl becerilerini desteklediği ifade edilebilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç, okul öncesi öğretmenlerinin yapay zekâ okuryazarlığı konusunda yeterli bilgiye sahip olmamasının okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası zorluklarından biri olmasıdır. Diğer zorlaştırıcı nedenler ise, teknolojik alt yapı yetersiz olması, ebeveynlerin yeterli bilgiye sahip olmaması, öğretmenlerle işbirliği içinde/destek olmaması, kaynak yetersizliği, çocukların bireysel farklılıkları ve yapay zekâ okuryazarlığının programda bulunmamasıdır.

Wang ve Cheng (2021) de öğretmenler arasındaki yapay zekâyâ ilişkin bilgi eksikliğinin, yapay zekâ okuryazarlığını tanıtmada büyük bir zorluk olduğuna inanmaktadır. Öğretmenlerin uygun mesleki gelişim eğitimi ve desteği almadan, yapay zekâ okuryazarlığını sınıflarında teşvik etmeleri kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olabilir (Su, 2024).

Su ve Zhong (2022), birçok okul öncesi öğretmenin yapay zekâ bilgisinden yoksun olduğu düşünüldüğünde, yapay zekâ öğretmen eğitiminin okul öncesi öğretmenleri için olan gerekliliğini vurgulamıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin programlama ve dijital farkındalığı oluşturması ve çocukları çeşitli program oyunları ve etkinliklerinin tasarımında yönlendirmesi, onların mesleki gelişimi ve yapay zekâ bilgisi ile yakından ilgilidir. İhtiyaç duydukları bilgi ve becerilerin yanı sıra, yapay zeka ile ilgili becerilerini sürekli olarak geliştirebilirler (Meng, Xin, ve Fan, 2022). Bu nedenle, okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmek için öğretmen eğitimi sağlamak oldukça önemlidir (Su, 2024).

Su (2024) araştırması sonucunda; erken çocukluk eğitiminde yapay zekâ okuryazarlığı için belirli bir program taslağı bulunmadığını ve birçok öğretmenin de yapay zekâ konusunda yeterli bilgiye ve anlayışa sahip olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle öğretmenlerin, yapay zekâyı nasıl öğretecekleri ve çocuklar için yapay zekâ ile ilgili etkinlikleri nasıl tasarlayacakları konusunda donanımlı olmadığı ifade edilmiştir. Diyarbakırlı ve Aydın (2023) da okul öncesi dönemde yapay zekâ okuryazarlığı ile ilgili yapılan çalışmaları sistematik olarak inceleyen araştırması sonucunda, öğretmenlerin yapay zekâ alanındaki bilgi, beceri ve güven eksikliği ile müfredat tasarımının yetersizliği gibi zorluklar belirlemiştir. İlgili alan yazından elde edilen bu sonuçlar ile bu araştırmadan elde edilen sonuçların paralellik gösterdiği ifade edilebilir

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, okul öncesi öğretmenlerinin sınıflarının teknolojik donanıma sahip olmasını, hizmet içi eğitimlerin

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortalama ...

düzenlenmesini, yapay zekâ okuryazarlığının programda yer almasını, çocukların bu konuyla ilgili ilgili ve istekli olmasını, ebeveynlerin destek olmalarını ve kendilerinin de yapay zekâ okuryazarı olmalarını okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmenin olası kolaylaştırıcı unsurları olarak nitelendirmiş oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Özçelik, Üvey, Doğru ve Yılmaz (2024) yapmış oldukları araştırma sonucunda, çocukların teknolojik cihazlarının kullanma yeterlilikleri ile ailelerinin rehberlik etme durumları arasında paralel bir ilişkide olduğu tespit etmiştir. Bu durum ebeveyn desteğinin çocukların gelişimine ilişkin önemini vurgular niteliktedir. Bu araştırmada da öğretmenlerin ebeveyn desteğinin çocukların yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmeyi kolaylaştıran bir unsur olarak görmeleri, alan yazından elde edilen bu sonuç ile paralellik göstermektedir.

Öğretmenlerin teknoloji tutum ve donanımları yetiştirdikleri öğrencilerin teknoloji tutumları ve 21. yüzyıl becerileri üzerinde etkiye sahiptir (Çelik ve Bindak, 2005). Bu doğrultuda öğretmenlerin yapay zekâ okuryazarı olmalarının çocukların yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmelerini kolaylaştırabileceği ifade edilebilir. Çelik ve Bindak (2005)'in araştırmalarından elde edilen sonuç ile bu araştırmadan edilen sonuç paralellik göstermektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda sunulan öneriler şu şekildedir:

- Okul öncesi öğretmenleri yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmek için daha fazla bilgiye ihtiyaç duyduğundan; öğretmenlere teknolojiyi kullanmaları açısından eğitim seminerleri, atölye çalışmaları, bilgilendirme toplantıları ulaşılabilirlik açısından çevrimiçi ve yüz yüze verilebilir.
- Okul öncesi öğretmenleri yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmede zorluk yaşadığından; öğretmen yetiştirme programlarına dersler eklenerek teknolojiye ilişkin öğretmen yetkinlikleri artırılabilir.
- Daha geniş araştırma gruplarında okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sınıflarında yapay zekâ okuryazarlığını teşvik etmek için etkinliklerinde ne şekilde ve ne sıklıkta yer verdikleri ve yapılan çalışmaların niteliği incelenebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Siyasal.

- Çelik, H. C. ve Bindak, R. (2005). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin bilgisayara yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 27-38.
- Diyarbakırlı, M. ve Aydın, A. (2023, Kasım 15-17). *Erken Çocuklukta Yapay Zekâ Okuryazarlığı: Kapsamlı Bir İnceleme* [Sözlü bildiri]. Uluslararası V. Çocuk Gelişimi Kongresi "Her Yüzüyle Çocuk", Ankara, Türkiye.
- Eslami, M., Karahalios, K., Sandvig, C., Vaccaro, K., Rickman, A., Hamilton, K., & Kirlik, A. (2016). *First I "Like" It, Then I Hide It: Folk Theories of Social Feeds*. In Proceedings of the 2016 CHI conference on human factors in computing systems, 2371–2382.
- Falloon, G. (2024). Advancing young students' computational thinking: An investigation of structured curriculum in early years primary schooling. *Computers & Education*, 105045.
- Li, J. (2022). Hong Kong still a regional tech hub for AI and big data but more work needed to provide solid regulatory framework: Survey. South China Morning Post.
- Li, L., Yu, F., & Zhang, E. (2024). A systematic review of learning task design for K-12 AI education: Trends, challenges, and opportunities. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 100217.
- Liu, F. & Kromer, P. (2020). Early age education on artificial intelligence: Methods and tools. In *Proceedings of the Fourth International Scientific Conference "Intelligent Information Technologies for Industry" (IITI'19)* 4 (696-706). Springer International Publishing.
- Long, D. & Magerko, B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. In *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (1–16)*.
- Meng, L. Xin, Q. & Fan, Q. (2022, July). Application of artificial intelligence in pre-school education professional talent training in the era of big data. In *International Conference on E-Learning, E-Education, and Online Training (654-670)*. Springer Nature Switzerland.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (2016). *Veri Toplamaya Odaklanmak ve Veri Toplamayı Sınırlamak: Anlamlı bir Başlangıç* (S. Akbaba-Altun & A. Ersoy, Çev. Ed.). Pegem.

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortalama ...

- Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., & Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100041.
- Norouzi, N., Chaturvedi, S. ve Rutledge, M. (2020). Lessons learned from teaching machine learning and natural language processing to high school students. In *Proceedings of the AAAI Conference on Artificial Intelligence*, 34(9), 13397-13403.
- Özçelik, Ş., Üney, V.S., Doğru, B. ve Yılmaz, V. (2024). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuk ve dijitalleşme durumlarının incelenmesi. *International Journal of Original Educational Research*, 3(2), 47-59.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative Research*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Su, J. (2024). Kindergarten teachers' perceptions of AI literacy education for young children. *International Journal of Technology and Design Education*, 1-21. <https://doi.org/10.1007/s10798-024-09876-8>
- Su, J. & Yang, W. (2024). AI literacy curriculum and its relation to children's perceptions of robots and attitudes towards engineering and science: An intervention study in early childhood education. *Journal of Computer Assisted Learning*, 40(1), 241-253.
- Su, J. & Zhong, Y. (2022). Artificial Intelligence (AI) in early childhood education: Curriculum design and future directions. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100072.
- Su, J., Ng, D. T. K. & Chu, S. K. W. (2023). Artificial intelligence (AI) literacy in early childhood education: The challenges and opportunities. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 4, 100124.
- Wang, T. ve Cheng, E. C. K. (2021). An investigation of barriers to Hong Kong K-12 schools incorporating artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100031.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.
- Yin, R. K. (2014). *Case Study Research: Design and Methods*. Sage.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: In this study, it was aimed to examine the views of preschool teachers on the reasons for promoting AI literacy in preschool education, the possible difficulties and facilitators of promoting literacy. In this direction, the problem statement of the research is "what are the views of teachers on artificial intelligence literacy education in preschool period?". The sub-problems of the research problem are as follows:

- a. According to the views of preschool teachers, why should artificial intelligence literacy be encouraged in preschool education?
- b. What are the possible challenges of promoting AI literacy in preschool classrooms according to preschool teachers' views?
- b. What are the possible facilitators of promoting AI literacy in preschool classrooms according to preschool teachers' views?

Method: This research was conducted with case study design, one of the qualitative research methods, and interview technique was used. Case studies are researches conducted to reveal an existing situation in detail (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this direction, this research was conducted with a case study design as it aimed to reveal the reasons why preschool teachers encourage artificial intelligence literacy education in preschool education classes, the possible difficulties and facilitators of their encouragement, and to determine the opinions of teachers in this context. The study group of the research consisted of 25 preschool teachers working in independent preschools and kindergartens affiliated to the Ministry of National Education in the center of Konya Province in the spring semester of the 2023-2024 academic year. The "Interview Form" prepared by the researchers and consisting of semi-structured questions about the reasons, possible difficulties and possible facilitators of the participants to promote AI literacy in preschool education institutions was used as a data collection tool in the study. Content analysis was performed using MAXQDA software to analyze the data obtained.

Findings: This study aimed to examine teachers' views on the reasons for promoting artificial intelligence literacy education in preschool period, possible difficulties and facilitating factors. The findings were categorized and presented in line with this purpose. In the analysis of the data obtained from the demographic information form and semi-structured interview form, the researchers identified three themes related to preschool teachers' views on artificial intelligence literacy education in preschool. The first theme focused on preschool teachers' views on the reasons for promoting AI literacy in preschool classrooms. The second theme focused on preschool teachers' views on the

Tek satırda makalenin başlığı 10 punto, ilk harfler büyük, ortalama ...

factors that make it difficult to promote AI literacy in preschool classrooms. In the last theme, preschool teachers' views on possible facilitators of AI literacy in their classrooms were presented.

Conclusion and Discussion: As a result of the study, it was found that the main challenges of promoting AI literacy in preschool classrooms include teachers' lack of sufficient knowledge, insufficient technological infrastructure, parents' lack of sufficient knowledge/support, lack of resources, children's individual differences, and the absence of AI literacy in the program. Su and Zhong (2022) emphasized the necessity of AI teacher training for preschool teachers, considering that many preschool teachers lack AI knowledge. Preschool teachers' building programming and digital awareness and guiding children in the design of various program games and activities are closely related to their professional development and AI knowledge. Besides the knowledge and skills they need, they can continuously improve their AI-related skills (Meng, Xin, & Fan, 2022). Therefore, it is very important to provide teacher training to promote AI literacy in preschool classrooms (Su, 2024). In line with the findings obtained from the study, it was concluded that preschool teachers described the technological equipment of their classrooms, the organization of in-service trainings, the inclusion of AI literacy in the curriculum, the children's interest and willingness in this subject, the support of parents, and the fact that they themselves are AI literate as factors that facilitate the promotion of AI literacy in preschool classrooms. Özçelik, Üvey, Doğru, and Yılmaz (2024) found that there was a parallel relationship between children's proficiency in using technological devices and their parents' guidance. This emphasizes the importance of parental support for children's development. In this study, teachers' perception of parental support as an element that facilitates promoting children's AI literacy is in line with this result obtained from the literature. As another result of the study, it was found that preschool teachers encouraged AI literacy in preschool classrooms for the reasons that it provides children with twenty-first century competencies and contributes to their correct and effective use of AI.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	08.07.2024	Submitted date
Kabul tarihi	30.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kadioğlu, A. M. (2025). Bibliometric Analysis of Modernization Policies in Atatürk's Era: The Case of Web of Science. *Journal of History School*, 74, 22-42.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF MODERNIZATION POLICIES IN ATATÜRK'S ERA: THE CASE OF WEB OF SCIENCE

Ahmet Murat KADIOĞLU¹

Abstract

The Republic of Türkiye brought along many innovations and societal changes. The founder of the modern Republic of Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, aimed primarily to elevate Türkiye to the level of contemporary civilizations. To achieve this goal, he associated modernization policies with westernization. This study aims to present a bibliometric output of academic studies focusing on early republican modernization policies. In this regard, the goal of the study is to highlight the focal points of research examining the modernization policies during the Atatürk Era and to identify areas for future research. The study employs the bibliometric analysis method to examine 212 academic studies found in the Web of Science database. VOSviewer visualization software was utilized to transform the bibliometric data into meaningful maps. The study reveals an increase in recent years in the number of studies focusing on early republican modernization policies. However, it is determined that the citation numbers of studies conducted by researchers in Türkiye remained low. Furthermore, it is noted that researchers focusing on early republican modernization policies have not concentrated on concepts such as memory, secularization, and culture.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Modernization, Early Republican Period, Modernization Policies, Bibliometric Analysis.

¹Dr. Öğr. Üyesi, OSTİM Teknik Üniversitesi, Ortak Diller Bölümü, ahmetkadioglumurat@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9786-1904

Atatürk Dönemi'nde Modernleşme Politikalarının Bibliyometrik Analizi: Web of Science Örneği

Öz

Cumhuriyet, beraberinde birçok yeniliği ve toplumsal değişimi beraberinde getirmiştir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün asıl amacı Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak olmuştur. Bu amaçla modernleşme politikalarını batılılaşmayla özdeşleştirmiştir. Bu çalışma, erken cumhuriyet dönemi modernleşme politikalarına odaklanan akademik çalışmaların bibliyometrik bir çıktısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan çalışmanın hedefini Atatürk Dönemi'ndeki modernleşme politikalarını inceleyen çalışmaların bibliyometrik bir görüntüsünü sunmak oluşturmaktadır. Bibliyometrik analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada Web of Science veri tabanında yer alan 212 akademik çalışma incelenmiştir. Bibliyometrik verileri anlamlı haritalar haline getirebilmek için VOSviewer görselleştirme programından yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda erken cumhuriyet dönemi modernleşme politikalarıyla ilgilenen çalışmalarının son yıllarda artış gösterdiği, ancak Türkiye'deki araştırmacıların yaptığı çalışmaların atıf sayılarının düşük kaldığı belirlenmiştir. Diğer taraftan erken cumhuriyet dönemi modernleşme politikalarıyla ilgilenen araştırmacıların, bellek, sekülerleşme ve kültür gibi kavramlara odaklanmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Modernleşme, Erken Cumhuriyet Dönemi, Modernleşme Politikaları, Bibliyometrik Analiz.

INTRODUCTION

The phenomenon of modernization, contemporization, or as it was used in the early Republican period, Westernization, is the process by which the values and institutions created by Western civilization are transferred to states and societies outside of that civilization. It involves non-Western states adopting the worldview and institutions produced by Western civilization without considering a historical process unique to Western civilization, and then transforming their own cultures and worldviews (Demir and Acar, 1991). The process of modernization encompasses industrialization in the economic sphere, a differentiation starting from villages and moving towards cities, as well as the activation of individual and egalitarian modes of thought, prioritizing rationalization in social life and across all fields. As a social project, this condition involves increasing urbanization rates alongside industry, the decline of religion and superstition, the rise of rationalization in actions and thoughts, and changes in many areas (Solmaz, 2011, p.35). For modernization to occur, a democratic process must take place, including the establishment of elements such as voting rights, the right to stand for election, the formation of political parties, and the

existence of a parliament. This condition is referred to as democratic modernization. On the other hand, the change in societal mentality and serving under the principle of secularism represent cultural modernization, while industrialization and the introduction of technology represent economic modernization. Finally, factors such as moving away from tradition, prioritizing freedoms over authority, advocating for urbanization, and an increase in literacy rates are termed as societal modernization (Abercrombie et al., 2018, p.270). With the official establishment of the modern Republic of Türkiye in 1923, the process of modernization began to develop within the framework of these four criteria.

After winning the War of Independence, Atatürk faced the crucial challenge of liberating Turkish society from reactionary ways of life and promoting the adoption of contemporary lifestyles (Kocatürk, 1988, p.107). In this context, the first half of the 20th century is regarded as an unparalleled period during which Türkiye, under Atatürk's leadership, embarked on an unprecedented modernization project. The Republic of Türkiye, founded in 1923 on the remnants of the Ottoman Empire by Mustafa Kemal Atatürk and his colleagues, set its sights on Western Civilization. In the ensuing years, numerous modernization reforms were implemented under Atatürk's administration, leading some to refer to this era as the 'Turkish Renaissance' (Akgül, 2019, p.2). Thus, Atatürk is remembered even decades later as a leader who successfully fostered the development and modernization of Turkish society (Hasanpour, et al. 2019, p.63).

The most suitable concept to comprehend and summarize Türkiye's political, economic, social, and cultural transformation over the past two centuries is modernization. In the Republican era, the process of modernization was perceived as a goal. Mustafa Kemal Atatürk and his colleagues agreed that modernization should be comprehensive and aimed at realizing enlightenment ideals (Söğütü, 2008, p.34). Despite the existence of numerous works that compile bibliographies dedicated to Atatürk (Acaroğlu, 1981; Gökman, 1963; Sosyal, 1983; Şenalp, 1984), there is no study that includes bibliometric data examining modernization policies during the Atatürk era. It is observed that researchers show considerable interest, particularly in the early republican period modernization policies. Despite numerous studies in this field, many of them tend to focus on the same points, overlooking various aspects. With this aim, this study intends to present a bibliometric output of studies related to "early republican period modernization policies" in the Web of Science database, which is one of the world's most significant academic databases. Thus, the study aims to identify the focal points of research in the field and highlight overlooked aspects.

Modernization Policies in the Early Republican Era

Modernity is defined as the social life and organizational forms that began in Europe in the 17th century and subsequently influenced almost the entire world (Giddens 2012: 9). Modernization is seen as a process in which philosophical, social, economic, and political developments such as rationalization on a philosophical level, industrialization-capitalism on an economic level, and liberalism-democracy enabling greater individual autonomy on a political level reinforce and regulate each other (Gerçik, 2019, p.152). According to modernization theory, societies that have grasped the nature of the modern state should be aware that they would face various pressures during the transition from traditional to modern society. Until the transition from traditional to modern society occurs, it is necessary to suspend the issue of democracy, that is, to tolerate authoritarian political regimes (Köker, 2010, p.12). In this regard, the ideal of Westernization is identified with the statist and authoritarian approach of those who bring modernity (Keyder, 1998, p.38).

The history of Turkish modernization actually began in the late period of the Ottoman Empire. During the Tanzimat Period, which spanned from 1839 to 1871, steps were taken towards modernization in military, administrative, social, educational, and daily life domains, taking Western countries as examples. Ottoman intellectuals, acknowledging that Western countries were more advanced than the Ottoman Empire during this period, looked to Western countries as models for modernization (Zürcher, 2018, p.78).

The modernization efforts that began in the late period of the Ottoman Empire gained momentum with the establishment of the new republican regime. Following the victory in the War of Independence, the founding leader of the modern Republic of Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk, and the bureaucrats around him focused on creating a new state, a new nation, and modernization efforts. The role of nation-building based on Turkism, as outlined in the 1924 Constitution, transformed the republican regime into a movement aimed at transforming the social structure. While Westernization was a project of rescuing the state for Ottoman bureaucrats, for Republic bureaucrats, it progressed as a project of creating a new nation, constructing a new social identity, and transforming culture and mentality (Gerçik, 2019, p.151). Although the 1923 Treaty of Lausanne acknowledged Türkiye's sovereignty, independence, and territorial integrity, Mustafa Kemal Atatürk and his colleagues still harbored concerns about the fragility of such recognition in the face of the European society's ambivalence towards Ottoman "otherness." The Ottoman Empire was structured around

multiple ethnic groups organized around religious communities (referred to as the Millet system) (Bilgin and İnce, 2015, p.502).

Mustafa Kemal Atatürk aimed to remove the obstacles impeding the development of the Republic of Türkiye as a modern nation-state. Initially, he separated the caliphate from the sultanate, thus distinguishing religious leadership from political leadership. Subsequently, he abolished first the sultanate and then the caliphate. Atatürk then abrogated the implementation of Sharia laws and closed religious courts. In place of the religious laws, which were purportedly based on the Quran, he introduced contemporary laws derived from the collective achievements of humanity. The new legal system was built on the principles of Roman Law. The "Turkish Civil Code", enacted in 1926, was inspired by the Swiss Civil Code. Similarly, the Penal Code was developed based on the Italian Penal Code model (Arslan, 2003, p.65). As for the reasons behind Atatürk's undertaking of these reforms, most explanations converge on a straightforward narrative. Influenced significantly by the West, Atatürk sought to transform the Turkish state and society into something unprecedented: a Westernized, modern, and secular state. To achieve this, it was necessary to sever ties with the Islamic Ottoman past. Keeping this primary objective in mind, Atatürk introduced his reforms (Başkan, 2010, p.145).

Mustafa Kemal Atatürk and his colleagues perceived traditionalism as the greatest obstacle to modernization. Therefore, they first eliminated the influence of Islamic Law on society through reforms aimed at disconnecting society from its traditional Islamic past. When moving the capital from Istanbul to Ankara, they left behind a city symbolizing the empire with intense Islamic values and transitioned to a city symbolizing Anatolian Turkishness. Furthermore, when replacing the Arabic alphabet with the Latin alphabet, the main aim was to turn the face of Turkish culture towards the West, towards modernization (Kaplan, 2007; Vassaf, 2008; Tekinalp, 2015). Atatürk's contribution to language reform occurred in two significant ways. By introducing the new alphabet in 1928, he provided an opportunity for Turks under sixty years of age who were illiterate to express themselves more easily. This alphabet change is thus considered one of the most crucial steps in Türkiye's modernization. Although not perfect, the new Turkish alphabet is regarded as the best alphabet ever applied to Turkish writing (Lewis, 1984, p.195).

On the other hand, the modernization process was further accelerated in 1934 with the prohibition of titles inherited from the Ottoman Empire and the adoption of the Surname Law, marking a decisive break from traditionalism (Hakov, 2004, p.41). These developments, secularism in the Republican regime has evolved into

a positivist ideology developed to liberate the minds of the Turks from the dominance of Islam (Karpat, 2014, p.39).

Mustafa Kemal Atatürk and his colleagues recognized that modernization is a multifaceted process encompassing changes in all areas of human thought and activity. They placed great emphasis on industrialization, secularism, democratization, and the widespread dissemination of education, which are fundamental aspects of modernization. During Atatürk's era, he and other progressive figures, leading the new government, aimed not only to expand educational opportunities for children, youth, and ordinary citizens but also to awaken and strengthen national consciousness. They viewed education as a crucial key to unlocking the door to becoming a modernized Western nation. Consequently, the education policies of this period were founded on nationalism, secularism, populism, and pragmatism (Kim, 2001, p.95).

Kim (2001, p.108-109) delineates the characteristics of educational policies during Atatürk's era into three main points. Firstly, achieving the goals of secular education necessitated intensive intervention and guidance from the government. Atatürk and his colleagues, through the CHP and the Grand National Assembly of Türkiye, sought to characterize the newly established regime with nationalism, republicanism, and secularism. To this end, they invited society to respect these values and participate in societal transformation. Institutions were established to elucidate the national history and language, enabling ordinary citizens to comprehend themselves and their culture. By expanding general education and vocational courses, an independent and enlightened society was formed. Secondly, Atatürk and the governments of the era discovered the critical importance of intervening in educational institutions to create a prototype of citizens who would serve and support the new regime. They aimed to create an enlightened society as quickly as possible by altering both the level of general education and higher education. The most significant aspect is that the governments constructed a modern, participatory elite group, thereby contributing remarkably to joining other civilized nations. Thirdly, the republican governments deemed it essential to intervene in educational institutions that would scientifically educate the leaders of the future. Since Atatürk sought to strengthen his modern and secular government and transmit it to future generations, the government explicitly sought help and support from higher education and partially achieved this goal during his tenure (Kim, 2001, p.108-109).

The bureaucratic elites of the Republic's modernization did not perceive modernization as rationalization on a philosophical level, industrialization on an

economic level, or liberalism and democracy enabling greater individual autonomy on a political level. Republic elites viewed the concepts of "modernization" and "progress" more as cultural change and a transformation of mindset rather than merely economic, social, and political progress (Karpat, 2014, p.43). During the Republican era, modernization, particularly through the emergence of new movements such as Kemalism, aimed at constructing a national identity by separating from characteristics associated with religious communities (Güvenç, 1997; Okutan, 2004). Kemalism, particularly as an ideological perspective, played a fundamental role in the proliferation of Turkish nationalism (Mardin, 1992, p.9). In this regard, Kemalism is regarded as an ideology of "national modernization" and embodies a continuous dynamism grounded in principles such as pragmatism, secularism, national sovereignty, and empirical statecraft, in addition to nationalism (Giritli, 1988, p.901).

Sport occupies a significant place in the efforts of modernity and reform that began in the nineteenth century but later evolved into a means of purging the newly born nation of the Ottoman 'backwardness' (Krawietz, 2014, p.336). During the early republican period of Türkiye (1923-1945), the Republic regime, as part of its modernization project for shaping society, organized leisure and sports activities to normalize secular life and detach people from traditional ways of living (Doğan, 2023, p.1090). At the center of leisure and sports activities were youth and women. During this period, efforts were made to liberate women from traditionalist rules and encourage their participation in social life, while endeavors were also made to foster the development of youth in areas such as sports and education (Yaman, 2013; Tekeli, 1981; White, 2003). At the forefront of Mustafa Kemal Atatürk and his associates' efforts to create a modern order was the promotion of a Westernized lifestyle among women and the young population, leading to the modernization of the country's legal and educational systems (Wilson and Niyazioğlu, 2020, p.311). The role of women within the early republican period modernization policies led to them adopting a role in preserving a traditional identity within the nation-state. Consequently, body politics constructed around the female body aimed to ensure that women possessed a healthy body in order to create a healthy generation (Pfister and Hacısoftaoglu, 2016, p.1470). In the 1930s, through Atatürk's initiatives, Turkish women attained their political rights earlier than women in many other nations, becoming a significant face and symbol of the modernizing Turkish State. Reflecting this process, Atatürk made efforts to ensure that Turkish women were educated, competent, and meritorious individuals (Korkmaz, 2022, p.205).

The new understanding in the political field that put the individual at the centre of the society and led to many long-awaited gains for Turkish women. The idea

of the Republic, which considers men and women as equal individuals forming society, had liberated Turkish women in every aspect of art, culture, and economy, social and political life (Yılmaz, 2022, p.766). On the other hand, Atatürk's transformation and reforms in the realm of attire were part of the Cultural and Social Revolutions that facilitated the transition of Turkish society towards modernity. Within the formation of modernization, an understanding of attire that emphasized a contemporary appearance suitable for a nation-state was crucial for the success of these revolutions. Atatürk, with his innovative character and style of dress, set an example for the Turkish nation in terms of fashion. He particularly closely followed European fashion in the 1920s and 1930s. Clothing was seen as an important tool in the construction of the nation-state and the formation of a citizen identity, aligned with the ideal of Westernization. Furthermore, attire was considered a significant instrument for achieving the freedom of women in social life and the success of modernization (Haylamaz ve Çanaklı, 2024, p.83).

METHOD

This study was conducted to identify the focal points of research focusing on early republican period Türkiye. In this study, research articles focusing on early republican period Türkiye were examined using the Web of Science database. Keywords such as "modernization," "Atatürk," and "early republican period" were searched in the Web of Science database. As a result of this search, 220 studies were identified. These studies were limited to only "research articles." As a result of this limitation, it was determined that there were 212 research articles. These articles were examined using bibliometric analysis. Bibliometric analysis is a method frequently used by researchers, especially in recent years, to examine, research, and analyze large-scale scientific data. Through this method, it sheds light on the points that are missing or emphasized in a particular field (Donthu et al., 2021, p.285). Bibliometric analysis allows researchers to base their findings on collective bibliographic data produced by other scholars who express their views, collaboration, and opinions through citation, cooperation, and writing. When these data are collected and analyzed, information about the structure of the field, social networks, and current areas of interest can be revealed (Zupic and Čater, 2015, p.431).

Bibliometric methods are inherently quantitative but are used to provide insights into qualitative characteristics. In fact, the main objective of any bibliometric study is to transform an abstract concept into a manageable entity. Bibliometrics, which allows for the examination of an unlimited number of scientific

publications, has created a field that can be measured from micro to macro levels (Wallin, 2005, p.261). One of the main tools enabling the analysis of scientific research articles using bibliometric methods and visualization into meaningful maps is the VOS viewer program. VOSviewer was launched in 2010 by Nees Jan van Eck and Ludo Waltman from Leiden University (Van Eck and Waltman, 2011). VOSviewer is a software tool designed for creating and exploring maps based on network data. Although primarily designed for analyzing academic research, it can be used with any type of network data, such as social networks (Arruda et al., 2022, p.395). In VOSviewer, two visualizations play a significant role. The first visualization shows clusters in the clustering solution and the citation relationships between these clusters. The second visualization uses a map called a term map to indicate the topics covered by a cluster. This visualization displays the most important terms found in publications belonging to a cluster and the co-occurrence relationships between these terms (Van Eck and Waltman, 2017, p.1055).

In this study, bibliometric data of 212 research articles containing the key terms "modernization," "Atatürk era," and "early republican period" from the Web of Science database were analyzed. The bibliometric analysis included analysis of authors, countries, citations, journals, universities, and common keywords used in the 212 articles. The results were visualized using the VOSviewer program. Additionally, information about the publication year of the articles and the categories they belong to according to the Web of Science classification system was obtained from the "analysis results" section of Web of Science.

FINDINGS

When examining the distribution of publication years of the 212 studies on early Republican period modernization policies in the Web of Science database, it is observed that the first studies in this field began in 1992. The highest number of studies (n=23) was conducted in the year 2023. Furthermore, it is noted that there has been an increase in studies, particularly after 2017, with 122 out of the 212 studies being published after 2017. Additionally, it was found that there were no publications on this topic in the Web of Science database from 1995 to 2002. Among the reasons for this situation may be the removal of the journals from the Web of Science database, researchers not giving importance to this issue, or preferring to publish in journals indexed by international databases.

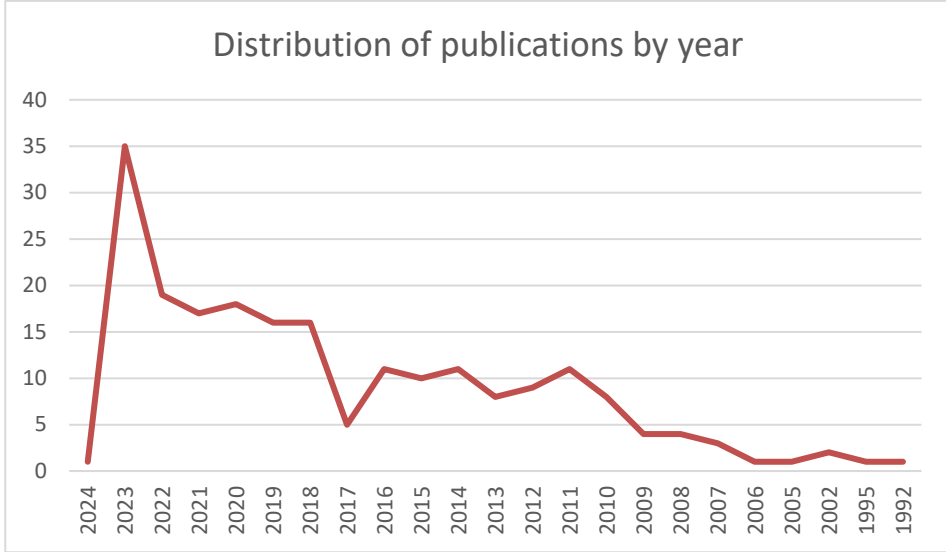

Figure 1. Distribution of publications by year

The Web of Science database is among the world's most important and comprehensive academic databases. The journals and publications indexed on this platform are considered as high-quality publications with global validity (clarivate.com, 2024). Moreover, the indexes in which the journals are indexed stand out. In the Web of Science database, indexes such as SSCI, SCI-EXP, AHCI, and ESCI are available (clarivate.com, 2024). When examining the distribution of journals where the 212 studies analyzed in this study were published along with "common" indexes, it is observed that the journals are predominantly indexed in ESCI (n=108). The number of journals indexed in AHCI (n=61), SSCI (n=58), and SCI-EXP (n=10) indexes is relatively lower. Therefore, there is a need to increase the number of journals indexed in indexes other than ESCI, especially to enhance the quality of studies and to include journals indexed in indexes considered to have higher importance.

One of the important data provided by bibliometric analysis is the information about the countries of the researchers who conducted the published academic studies. In this study, it was determined that out of the 212 studies on early republican modernization policies, a significant portion (n=148) were published by researchers primarily based in Türkiye (Figure 1).

Bibliometric Analysis of Modernization Policies in Atatürk's Era

On the other hand, it is observed that researchers based in China (n=13) and the United States (n=12) have also contributed significantly to important studies on Türkiye's early republican modernization policies. An interesting point to note is that despite the relatively low number of studies published by researchers in Türkiye, the citation count is low (n=202). Although the number of studies conducted by researchers in China and the US is lower, the total citation count (n=74) is proportionally higher.

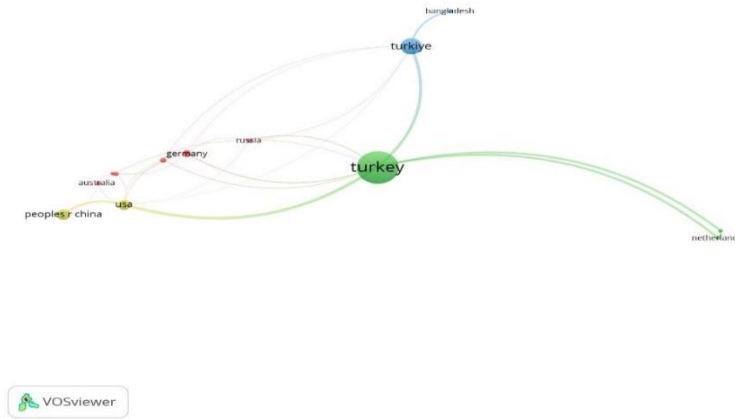

Figure 2. Distribution of researchers according to their countries of residence

In Figure 2, the universities/institutions to which the researchers who published the 212 studies are affiliated are listed. According to this figure, the 212 studies were prepared by researchers affiliated with 158 different universities / institutions. The figure below includes universities/institutions with at least 2 publications. 37 universities/institutions have more than 2 publications. Among these universities, Atatürk University in Erzurum, Türkiye (n=13), stands out as the university/institution with the highest number of publications. A total of 13 citations were made to the 13 studies published in this institution. The highest number of citations among these universities/institutions is for the publications from Bilkent University, which has 5 studies. A total of 53 citations were made to these studies.

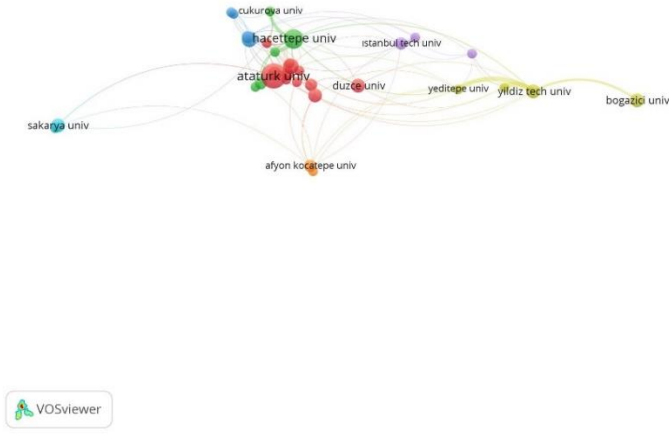

Figure 3. Distribution of researchers according to their universities/institutions

In the review, it is observed that the 212 studies were prepared with the contribution of 272 researchers, including joint authorships. Among these researchers, there are 9 researchers with 2 or more publications. The highest number of citations in these studies was for 2 studies by Tercan Yıldırım. Two citations were made to these studies. In Yıldırım's study titled "History teaching as a nation-building tool in the early republican period in Türkiye (1923–1938)", changes in history education and expectations during the period of nationalization in Türkiye, which were the most active years between 1923 and 1938, were analyzed using history textbooks (Yazıcı and Yıldırım, 2018). In Yıldırım's other co-authored study titled "The Narrative of Religion in the High School Textbooks of the Early Republican Period in Türkiye," the nature of "religious debates" observed in the Turkish History Main Course and History I-TV textbooks, which are influential works in history education, has been examined (Yıldırım and Şimşek, 2015, p.323).

Bibliometric Analysis of Modernization Policies in Atatürk's Era

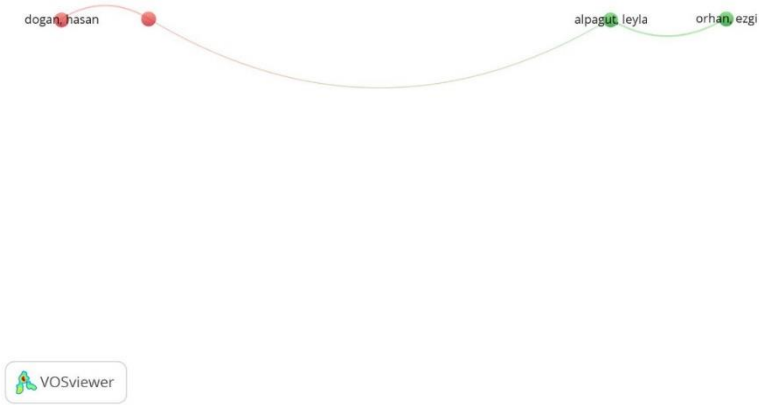

Figure 4. Researchers with the highest number of publications

Among the examined 212 studies, the work with the highest number of citations according to the Web of Science database (n=48) is "Islam and democratization in Türkiye: Secularism and trust in a divided society" by Ioannis Grigoriadis. In this study, the connection between Turkish modernization and the issue of secularism has been explored, emphasizing the link between modernization, secularism, and state policies up to the present day (Grigoriadis, 2013: 1194). Another highly cited work is Toktaş's "Citizenship and minorities: a historical overview of Türkiye's Jewish minority," ranking second with a total of 36 citations. In this study, Toktaş (2005) discusses the history of the Jewish minority in Türkiye focusing on the development of citizenship. The study employs a chronological methodology covering a wide range of events, laws, ideas, and movements from the Early Republican Period to contemporary Türkiye (Toktaş, 2005, p.395).

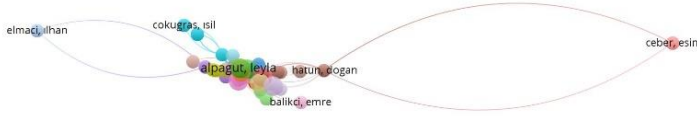

Figure 5. Most Cited Studies

One of the most important pieces of data in bibliometric analyses is the analysis of common keywords. In the scope of this study, it was determined that a total of 780 common keywords were used in the 212 studies examined in the Web of Science database. Due to the considerable number of keywords, the list was classified and limited to keywords appearing in at most 3 studies. As a result of this limitation, it was determined that there were 25 common keywords. It was found that the most commonly used keywords in the studies were "early republican period" (n=28), "Türkiye" (n=25), "modernization" (n=23), and "nationalism" (n=13). On the other hand, among the least used common keywords, there are notable terms. For example, it is observed that important points such as "press" (n=3), "memory" (n=3), "secularization" (n=3), and "culture" (n=3) were not focused on by researchers. Especially, crucial aspects such as the press, which are important focal points for understanding early republican policies, seem to have been overlooked in the examination of the studies available in the Web of Science database.

Bibliometric Analysis of Modernization Policies in Atatürk's Era

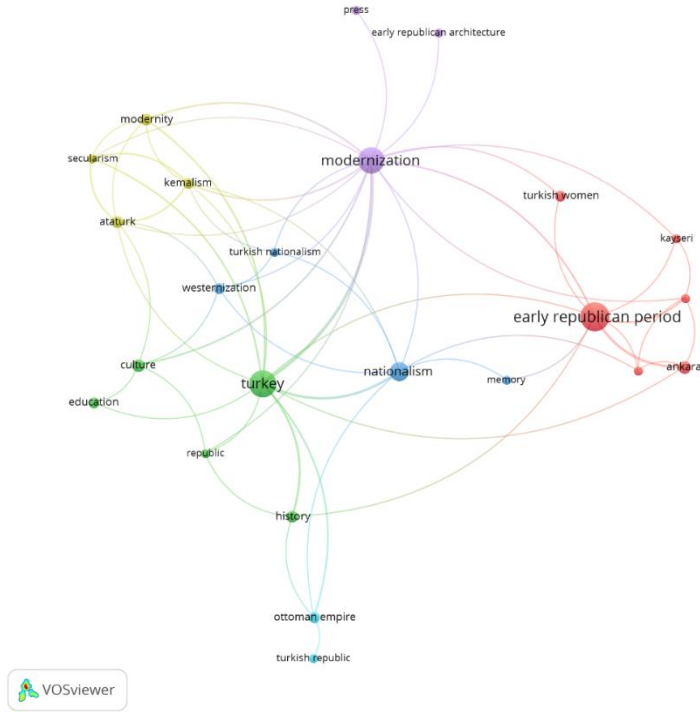

Figure 6. Common word analysis

CONCLUSION

In Türkiye, the rational state emerged differently from the West and was not fully implemented. In the West, modernization occurred over a long period as a grassroots process where the masses transformed the traditional society. In Türkiye, however, it was initiated from above as a revolutionary movement by the state and an enlightened elite. Resistance to modernization emerged among the masses, who were largely uneducated and held traditional mindsets (İnalçık, 1963, p.632). Consequently, reforms in the economy, education, and the teaching and assimilation of Western science and technology progressed slowly due to the numerous challenges inherent in top-down Westernization (Okyar, 1984, p.45).

Mustafa Kemal Atatürk played a fundamental role in the establishment of the Republic of Türkiye as both a military leader and a statesman following the collapse of the Ottoman Empire. As President, Atatürk modernized the new country's legal and educational systems, and his efforts to promote a Westernized lifestyle initiated significant modernization efforts (Wilson & Niyazioğlu, 2020, p. 312). While the modernization policies of the early republican period have been scrutinized in numerous scholarly investigations, it is essential to identify the focal points of these studies and determine overlooked aspects. Therefore, this study aims to conduct a bibliometric analysis of research articles on Türkiye's early republican period modernization policies to identify both the emphasized and overlooked aspects in these studies.

Modernization, understood as the endeavor to resemble and reach the level of Western societies, was perceived by Atatürk as a shift in civilization. Consequently, attaining the "level of contemporary civilization" in the sense of European civilization became the singular objective (Budak, 1997, p.66). This study focuses on examining the scientific research conducted to understand Atatürk's modernization efforts. The study examined 212 research articles focusing on the modernization policies of the early republican period published in journals indexed in prominent academic databases such as the Web of Science (including SSCI, SCI-EXP, AHCI, and ESCI). While research on this period began as early as 1992, a notable increase has been observed, particularly in the last 7 years. This increase indicates a growing interest in research due to Türkiye's current socio-economic situation, the ongoing modernization process, and the fact that a significant portion of Türkiye's population remains caught between tradition and modernization.

Furthermore, although the research is predominantly conducted by scholars based in Türkiye, it was found that these studies do not receive sufficient citations. Particularly, researchers from other countries (such as China and the USA) tend to cite studies conducted by their counterparts more frequently. While the interest of researchers from other countries in Türkiye's modernization process is positive, it also indicates the need for a shift in the focus of research. This is because the repetitive nature of existing studies fails to attract the attention of other researchers, leading to a continued interest in the initial studies conducted in this field.

One of the most crucial aspects of bibliometric analysis in identifying academic data is undoubtedly the analysis of common keywords. In this study, it was determined that a total of 780 common keywords were used in the examined 212 studies. Among these common keywords, it is the least used ones that draw more

attention and carry significance. This is because there is less interest in these topics in the conducted studies. In this study as well, it is observed that researchers did not focus on points such as memory, secularization, and culture during the early republican period of modernization. Additionally, it was found that there is a minority of studies on the role of press media in the modernization process. This indicates that in future research, the role of the press in the modernization process can be thoroughly examined, and researchers should focus on aspects such as culture, secularization, and memory in the early republican modernization policies.

This study encompasses the bibliometric data of 212 research articles containing the keywords "modernization," "Atatürk," and "early republican period," which are indexed in the Web of Science database. The significance of this study lies in its examination of articles published in journals indexed in some of the world's most prestigious databases. Moreover, given the considerable amount of scattered and repetitive studies, the results of the study are also important in guiding other researchers. Therefore, the findings of the study should be evaluated within the framework of these limitations. In future research, scholars can conduct more detailed studies by examining the bibliometric data of academic studies indexed in other databases. Additionally, to understand the quality of publications in Türkiye, databases within Türkiye can also be examined.

REFERENCES

- Abercrombie, N. H., & Turner, B. S. (2018). *Dictionary of Sociology*. Penguin Books.
- Acaroğlu, T. (1981). *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akgül, A. S. (2019). *The Case of Atatürk Reforms in Early Turkish Republic between 1920-1946 from an Educational Perspective* (Master's thesis, Harvard University).
- Arruda, H., Silva, E. R., Lessa, M., Proença Jr, D., & Bartholo, R. (2022). VOSviewer and bibliometrix. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 110(3), 392-400.
- Arslan, A. (2003). Türkiye'nin modernleşme sürecinde Atatürk ve Türk ordusu. *Uludağ Üniversitesi Atatürkçü Bakış*, 2(3), 57-79.
- Aydın, S. (2005). *Amacımız Devletin Bekası Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*. Tesev Yayınları.

- Başkan, B. (2010). What made Atatürk's reforms possible? *Islam and Christian-Muslim Relations*, 21(2), 143-156.
- Bilgin, P., & Ince, B. (2015). Security and citizenship in the global South: In/securing citizens in early republican Turkey (1923–1946). *International Relations*, 29(4), 500-520.
- Demir, Ö., & Acar, M. (1991). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ağaç Yayınlar.
- Doğan, H. (2023). Modernization through leisure and sports: The case of Sümerbank industrial campuses in Turkey. *The International Journal of the History of Sport*, 40(12), 1090-1119.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Gerçik, İ. Z. (2019). Türk modernleşmesi: Düşmanına âşık olmak. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(57), 151-171.
- Giddens, A., (2012). *Modernliğin Sonuçları*. Ayrıntı Yayınları.
- Giritli, İ. (1988). Modernleşme ideolojisi olarak Atatürkçülük. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(11), 289-296.
- Gökman, M. (1963). *Atatürk ve Devrimleri Tarihi Bibliyografyası*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Grigoriadis, I. N. (2013). Islam and democratization in Turkey: Secularism and trust in a divided society. *Democratization*, 16(6), 1194-1213.
- Güvenç, B. (1997). *Türk Kimliği*. Remzi Kitabevi.
- Hakov, C. (2004). Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi. *Bal-Tam/Türklük Bilgisi*, Yıl, 1, 39-44.
- Hasanpour, A., Hasanpour, V., & Kafi, M. (2019). The comparative-historic analysis of the modernization experience in the two countries: Iran of the Pahlavi Period and Turkey of the Atatürk Era (With an Emphasis on the Causes of the Failure of the Modernization Project of the First Pahlavi Era in Iran). *Journal of Applied Sociology*, 30(3), 63-90.
- Haylamaz, G., & Çanaklı, O. (2024). Modernleşen Türkiye'de kılık kıyafet alanındaki değişim ve dönüşümün Atatürk fotoğraflarından yansıması. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, 6(2), 83-96.
- <https://clarivate.com/webofsciencegroup/solutions/%20web-of-science/>

- İnalçık, H. (1963). Atatürk ve Türkiye'nin modernleşmesi. *Bellekten*, 27(108), 625-632.
- Kaplan, R. (2007). *"Kim Bu Türkler"*, *Türkiye ve Türkler*. Hit Kitap.
- Karpat, H. K. (2014). *Türk Siyasi Tarihi*. Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (1998). 1990'larda Türkiye'de modernleşmenin doğrultusu. S. Bozdoğan, & R. Kasaba (Dü) içinde, *Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kim, D. S. (2001). Modernization and educational reform in Atatürk's period. *International Area Review*, 4(2), 97-110.
- Kocatürk, U. (1988). Atatürk's revolutions and modernization. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5(13), 107-126.
- Köker, L. (2010). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları.
- Korkmaz, E. (2022). Modernleşme ekseninde bir rol model: Sabiha Gökçen. *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, (1), 205-221.
- Krawietz, B. (2014). Sport and nationalism in the Republic of Turkey. *The International Journal of the History of Sport*, 31(3), 336-346.
- Lewis, B. (2001). *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University Press.
- Lewis, G. L. (1984). Atatürk's Language Reform as an Aspect of Modernization in the Republic of Turkey. In *Atatürk and the Modernization of Turkey* (pp. 195-213). Brill.
- Mardin, Ş. (1992). *Makaleler 3-Türkiye'de Din ve Siyaset*. İletişim Yayınları.
- Okutan, M. Ç. (2004). *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Okyar, O. (1984). Atatürk's quest for modernism. In *Atatürk and the Modernization of Turkey* (pp. 45-53). Brill.
- Pfister, G., & Hacısöftaoğlu, I. (2016). Women's sport as a symbol of modernity: A case study in Turkey. *The International Journal of the History of Sport*, 33(13), 1470-1482.
- Şenalp, L. (1984). *Atatürk Kaynakçası*. Türk Tarih Kurumu.
- Söğütlü, İ. (2008). Osmanlı'dan cumhuriyet'e Türkiye'de modernleşme: Kırılmalar ve süreklilikler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 5(18), 33-54.

- Solmaz, B. (2011). Modernlik ve modernleşme kuramlarına yöneltilen eleştiriler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 35-58.
- Soysal, Ö. (1988). Atatürk araştırmalarının bibliyografik dayanakları. *Erdem*, 5(12), 1105-1133.
- Tekeli, Ş. (1981). Women in Turkish politics. *Women in Turkish Society* (s. 293-310). Brill.
- Tekinalp, Ş. (2015). *Aynadaki Türkler*. Beta Yayınları.
- Toktas, S. (2005). Citizenship and minorities: a historical overview of Turkey's Jewish minority. *Journal of Historical Sociology*, 18(4), 394-429.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2011). VOSviewer manual: Manual for VOSviewer version. 1.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, 111, 1053-1070.
- Vassaf, G. (2008). *Türkiye Sen Kimsin?* İletişim Yayınları.
- Wallin, J. A. (2005). Bibliometric methods: pitfalls and possibilities. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 97(5), 261-275.
- White, J. B. (2003). State feminism, modernization, and the Turkish republican woman. *NWSA Journal*, 145-159.
- Wilson, C. S., & Niyazioğlu, S. (2020). Political portraiture in early republican Turkey. *The Political Portrait* (p. 311-327). Routledge.
- Yaman, Ö. M. (2013). Türkiye’de gençlik sosyolojisi çalışmalarına dair bibliyografik bir değerlendirme. *Alternatif Politika*, 5(2), 114-138.
- Yazıcı, F., & Yıldırım, T. (2018). History teaching as a nation-building tool in the early republican period in Turkey (1923–1938). *Paedagogica Historica*, 54(4), 433-446.
- Yıldırım, T., & Şimşek, A. (2015). "The narrative of religion" in the high school textbooks of the early republican period in Turkey. *Education & Science*, 40(179), 323-340.
- Yılmaz, E. (2022). On the modernization process of Turkish women: A symbol, Latife Hanoum. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37(2), 765-780.
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

Zürcher, E. J. (2018). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları.

Conflict of Interest Disclosure

The authors declare no potential conflicts of interest related to the research, authorship and/or publication of this article.

Support/Funding Information

The authors have not received any financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Statement of Use of Artificial Intelligence

The authors did not utilize any artificial intelligence tools for the research, authorship and/or publication of this article.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	08.07.2024	Submitted date
Kabul tarihi	09.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yılmaz, A. İ. & Demirel Değirmenci, S. (2025). Demokrat Parti Dönemi'nde, Yerel Yöneticilerin Turizme Yönelik Çabalarının Çorum'daki Gazeteler Üzerinden İncelenmesi. *Journal of History School*, 74, 43-81.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE, YEREL YÖNETİCİLERİN TURİZME YÖNELİK ÇABALARININ ÇORUM'DAKİ GAZETELER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ¹

Ali İzzet YILMAZ² & Songül DEMİREL DEĞİRMENCİ³

Öz

Yerel yöneticiler, illerde çoğunlukla merkezi idarenin iradesini aksettirdikleri yönetim çıktılarını doğrultusunda davranmışlardır. Tabii bunun dışında bireysel olarak yaptıkları çabalarla yerelde öncü roller üstlendikleri de olmuştur. Bu katkı alanlarından biri de turizmdir. Turizmin geliştirilebilmesi için ülke genelinde faaliyetlerin başlangıcı 1930'lu yıllara uzanmaktadır. Demokrat Parti (DP) Dönemi, turizme yönelik çabaların planlı bir biçimde yapıldığı, planlı kalkınma döneminin hemen öncesine tekabül etmektedir. Bu döneme ait Çorum'da, yerel yönetim birimlerinin faaliyetlerini incelemek için kullandığımız araç; yerel halkı bilgilendirme ve haberdar etme işlevi olan yerel basın olmuştur. Çalışmada, Çorum'da DP Dönemi'nde çıkan yerel gazetelere bakılarak turizme dair yerel yönetim birimlerinin çabaları takip edilmeye çalışılmıştır. Merkezi ve yerel yönetim birimleri özelinde konu sınıflandırması yapılarak, ilde öne çıkan turizm çabaları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın zemini olan konu; turizm, kamu yönetimi ve iletişim alanlarını ilgilendiren disiplinlerarasıdır. Bu nedenle zorlukları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çorum Turizmi, Turizm Tarihi, Yerel Gazeteler, Kamu Görevlileri, Hattuşa, Alaca Höyük.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, aliizzetyilmaz@hitit.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4513-5518

³ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Programı, songuldemirel@hitit.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0982-0796

Investigation of the Efforts of Local Governing Bodies on Tourism During the Democratic Party Period Through the Newspapers in Çorum

Abstract

Local governing bodies mostly acted in line with the administrative outputs in which they conveyed the will of the central administration in the provinces. Apart from this, there were also times when they certainly played pioneering roles locally through their individual efforts. One of the areas that contributed is tourism. The beginning of the activities undertaken throughout the country to develop tourism dates back to the 1930s. The Democrat Party (DP) Era corresponds to just before the planned development period, when efforts towards tourism were made calculatedly. The means we used to examine the activities of local government units of this period in Çorum province is the local press, which has the function of informing and notifying the local people. In the study, it is aimed to monitor the efforts of the local government units on tourism by examining the local newspapers published in Çorum during the DP Era. Topic classification is made for central and local government units, and prominent tourism efforts in the province are emphasized.

Keywords: Tourism in Çorum, Tourism History, Local Newspapers, Local Governing Bodies, Hattusa, Alaca Hoyuk.

GİRİŞ

Turizm araştırmaları incelediğinde genel olarak günümüze ve geleceğe odaklandıkları görölmektedir (Acar, 2020, s. 96). Geçmişte yaşanan olaylar ile turizm algılarının ve eğilimlerinin incelenmesi, günümüzde ve gelecekte nereye yönelmemiz konusunda önemli katkılar yapacaktır (Walton, 2009, s. 784). Turizm tarihiyle ilgili yapılacak detaylı çalışmalar, günümüzde basitleştirilmiş kavramların tekrarlanması önleyerek, çağdaş turizmin ve modellerinin nasıl geliştiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır (Acar, 2020, s. 98). Ülkemizde turizm tarihini anlatan birkaç kitap ve bir ansiklopedi çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalar, Türk turizm tarihi, yapısal ve sektörel gelişimi (Çavuş vd., 2009), 1989-1998 yılları arasında Türkiye turizmi (M. Özdemir, 1998), sistem analizi (Roney, 2011) gibi farklı şekillerde incelenmiştir. Prof. Dr. Nazmi Kozak koordinatörlüğünde yapılan “Türkiye Turizmi Sözlü Tarih Araştırması” isimli çalışması; turizm endüstrinin ülkemizde hangi koşullarda geliştiğinin görülmesinde ve öneminin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır (Acar, 2020, s. 99). Yapılan çalışmaların sistematığında tarihsel bir dönemleme yöntemi izlenmiştir. Türk turizm tarihi, makale ve kitap bölümü gibi kısa çalışmalarda genel olarak; Osmanlı dönemi, (Avcıkurt vd., 2009; Ege, 2009; Köseoğlu vd., 2023; Yavuz & Karabağ, 2009) Türkiye Cumhuriyeti planlı dönem öncesi (1923-

1962), planlı dönem (1963-1982) ve Turizmi Teşvik Kanunu (1982) sonrası dönem olarak ele alınmıştır. Osmanlı dönemi turizm tarihi çalışmalarından bazılarını; İstanbul'da 1863 yılında açılan "Sergi-i Osmani-i" (Demir, 2018), Devlet-i Aliyye Pasaportu (Erdem, 2023), 1840-1923 yılları arasında modern otel işletmeciliği (Tarcan İçigen & Yılmaz, 2019), Galata ve Pera bölgesi otelleri (Tarcan İçigen & Yılmaz, 2023) olarak sıralamak mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise; cumhuriyetinin ilk yılları (Dağlı & Kalıpcı, 2023; Evcin, 2014; Karcı, 2023; Kayış & Avcı, 2023), İkinci Dünya Savaşı öncesi (Evcin, 2014; Hanılçe & Çelikkut, 2023), İkinci Dünya Savaşı süresini (Evcin, 2016c) ve savaş sonrası (Arslan, 2017; Evcin, 2016a, 2016b; M. Özdemir, 1993) kapsayan çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, DP Dönemi (Berber Babalık, 2019), siyasi partilerin turizm endüstrisine ilişkin politikaları (Dündar & Silik, 2021) ve kalkınma planlarındaki hedefler ile gerçekleştirenlerin incelendiği (Çiçekdağı, 2020; Dinçer & Çetin, 2015; Erdoğan, 2022; Sarı & Aktürk, 2018; Sevinç & Kahraman, 2020; Tuncel, 2019; Türkmen, 2023) turizm tarihi çalışmaları da yapılmıştır.

Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı (1957-1963) (Evcin, 2019, s. 68), Turizm Mecmuası (Aydın & Aydın, 2019), Tusan Otel-Motel Zinciri (Ultav & Savaşır, 2015), Ak-Tur Tatil Siteleri (Savaşır, 2023), İstanbul Park Oteli (Çiçek & Kozak, 2022) gibi çalışmalarda ülkemizde turizmin gelişmesine önemli katkılar sağlayan çeşitli kurum ve kuruluşlarla ilgili turizm tarihi çalışmalarıdır. Türk turizminin gelişmesinde önemli katkıları olan Reşit Saffet Atabinen (Altıntaş & Kurnaz Şahin, 2007), Hayri Benli (Aydın & Aydın, 2018), Süreyya Ergün (Türktarhan, 2018), Hüseyin Orak (Avşar, 2018), Yunus Nadi (Yenituna, 2014) gibi biyografi niteliğinde turizm tarihi çalışmaları da bulunmaktadır.

Bu çalışmada, 1950-1961 yılları arasında Çorum'da yayınlanan yerel gazeteler incelenerek, kamu yöneticilerinin turizmin geliştirilmesi için yaptıkları faaliyetler mercek altına alınmıştır. Çalışmada özet olarak Türk turizm tarihi, Çorum ili özelinde ele alınmıştır.

YÖNTEM

Kurumsal veri kaynaklarından birisi olarak kabul edilen gazeteler toplumu eğlendirmek, bilgilendirmek ve bazen de ikna etmek için kullanılmaktadırlar. Gazeteler toplumsal oldukları için, devlet arşivlerinde sınıflandırılarak saklanırlar. Belirli bir zaman diliminde toplumun görüş açısının belirlenmesinde, bazı boyutlarda grupların karşılaştırılması ve kültürel değişimlerin izlenmesi için değerli kaynaklar olarak kabul edilmektedirler (Merriam, 2013, s. 135-136). Bu

çalışmada kullanılan veriler yerel gazetelerden elde edilmiştir. Bundan dolayı da Etik Kurul izni alınmasına gerek duyulmamıştır. Çalışmada incelenen gazeteler Tablo 1’de gösterilmiş olup; metin içerisinde atıflar; gazete adı, yayın tarihi, sayısı ve sayfa numarası olarak belirtildiği için ayrıca kaynakçada listelenmemiştir.

Bu çalışma nitel bir araştırma olup, temel veri kaynağı Çorum ilinde yayınlanan yerel gazetelerdir. Çorum basın hayatı ile ilgili yapılan çalışmalarda, ilde yayınlanan ilk gazetenin Mutasarrıf Ali Cemal (Bardakçı) döneminde, 1921 yılında Samsun’dan satın alınarak getirilen makinelerle kurulan Liva Matbası’nda beşinci sayıya kadar “Müstakil Çorum”, daha sonra adı “Çorum” olarak değiştirilen vilayet gazetesi olduğu anlaşılmaktadır (Gürsel, 1997, s. 176; Ozulu, 2008, s. 18; Ozulu, 2012, s. 33). Çorum İl Özel İdaresi tarafından basılan bu gazete, ilk yıllarında haftada bir defa ve iki sayfa yayınlanırken, sonraki yıllarda haftada iki defa, bir dönem günlük ve sonra yine haftalık olarak dört ile altı sayfa olarak yayınlanmıştır. “Çorum Gazetesi” olarak bilinen bu gazete, Çorum Belediyesi Kent Arşivi personeli tarafından Çorum ve İskilip kütüphanelerinden alınarak taranmış ve pdf formatında ilgili web sayfasında yayınlanmıştır. Ayrıca Kent Arşivi üzerinde bu gazetenin Arap Harfleriyle 3 Mayıs 1921 tarihinde yayınlanan birinci sayısından, 22 Temmuz 1925 tarihinde yayınlanan 220’nci sayısına kadar olan sayfalarına günümüz Türkçesine çevrilmiş olarak erişilebilmektedir (Ozulu, 2008).

Bu çalışmada Çorum Belediyesi Kent Arşivi’nde pdf formatında yayınlanan “Çorum Gazetesi” nüshaları kullanılmıştır. Ayrıca, Çorum İl Halk Kütüphanesi’nde bir araya getirilen diğer yerel gazeteler incelenmiştir (Tablo 1). Çalışma, başlangıçta kütüphane ortamında ciltlenmiş olan gazetelerin her sayfasının tek tek incelenmesi ve çalışmayla ilgili olabilecek haberlerin kısa notlar halinde bir deftere kaydedilmesi şeklinde yapılmıştır. Gazetelerin incelenmeye başlanmasının birinci haftasının sonunda, alınan notlar üzerinde kodlama ve temalara ayırma işlemlerine başlanmıştır. Fakat kodlama sırasında tekrar aynı gazeteye ve sayfaya tekrar bakma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, arşiv ortamındaki eski kâğıt ve mürekkep kokusu araştırmacıları rahatsız etmeye başlamıştır. Bunun üzerine, araştırmacılar gazetelerin tüm sayfalarının fotoğraflarını çekmeye karar vermişlerdir. Bu kararın alınmasında kütüphaneye ulaşımın zorluğu ve çalışma saatlerininin sınırlı olmasının da etkisi olmuştur.

Araştırmacılar, kütüphane arşivinde bulunan “Çorum Gazetesi” dışındaki yerel gazetelere ait ciltleri seçerek tüm sayfalarını fotoğraflamışlardır. Fotoğraflama işlemi 29 Ağustos 1951 tarihinde ilk sayısı yayınlanan “Yeni Çorum” gazetesi ile başlanmış, 30 Aralık 1961 tarihinde 1891’inci sayısı yayınlanan “Yeni Adım”

gazetesi ile sonlandırılmıştır. Bu çalışma sırasında 6.800 sayfadan fazla gazete sayfası fotoğraflanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1.

Çalışmada incelenen gazeteler

Gazete Adı*	İncelen İlk		İncelenen Son		Yayınlanan Sayı	İncelenen	
	Sayı	Tarih	Sayı	Tarih		Sayı	Sayfa
Çorum Gazetesi	1520	4.01.1950	2905	29.08.1961	1386	1288	3051
Yeni Çorum	1	29.08.1951	127	10.02.1954	127	123	544
Akisler	2	26.04.1952	60	25.07.1953	60	54	228
Hür Çorum	7	16.09.1952	29	15.05.1953	22	16	70
Hür Yol	64	26.04.1956	1744	20.11.1961	1697	1346	2818
Yeni Adım	357	7.09.1956	1891	30.12.1961	1539	1468	2843
Bu Gün	1	31.08.1959	44	19.10.1959	44	41	82
27 Mayıs	1	1.07.1960	63	17.09.1960	63	54	108
Halkın Sesi	42	23.03.1961	107	10.09.1961	66	61	122
Toplam					5004	4451	9866

*Gazeteler ilk yayınlandıkları tarihe göre sıralanmıştır.

Gazeteler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde (Avcı, 2024; Çobanoğlu, 2019; Sarıyar, 2019; Yenituna, 2014; Yurtoğlu, 2021) belirli bir dönemle veya yaklaşık on yıllık bir süreyle sınırlama getirilerek ele alınmış olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmada ise, 1950-1961 yılları arasında Çorum'da yayınlanan yerel gazetelerle kapsamı sınırlandırılmıştır. DP'nin iktidar olduğu dönem ve 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra geçen yaklaşık bir yıllık sürede çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu sınırlamanın başlıca nedeni de, incelenenlerin toplam sayfa sayısına ulaşmış olmasıdır. İlk inceleme ve kodlamada tamamlandığında, çalışmanın sınırlandırıldığı dönemde yayınlanan yerel gazete sayılarının %88,95'ine ulaşıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1). Yerel gazetelerin başlangıçta hafta da bir defa, daha sonraları hafta iki defa, pazar günleri hariç günlük ve getirilen yayın düzenlemeleri ile kâğıt bulmada yaşanan problemler nedeniyle iki, dört, altı, sekiz sayfa gibi farklı sayfa sayılarında yayınlanmış olması, gazetelerin toplam sayfa sayısının tespit edilmesini engellemiştir. Bu nedenle incelenen gazetelerin sayfa sayısı oranı yerine, yayınlandığı sayılar üzerinden bir hesaplama yapılmıştır.

Çorum'da yayınlanan yerel gazeteler ve siyasi görüşlerinin, Vatan Gazetesi'nin 1952 yılında yaptığı bir araştırmaya da konu olduğu görülmüştür. Gazetenin Çorum ilini tanıttığı ilavesinde, haftalık olarak yayınlanan dört yerel gazete olduğu belirtilmiştir: Akif Leblebicioğlu tarafından yayınlanan CHP taraftarı Hür Çorum Gazetesi, Mehmet Şahinci tarafından yayınlanan DP taraftarı Yeni

Çorum, Nuri Yavuzerin yayınladığı DP taraftarı Akisler Gazetesinden başka, 32 senedir neşir hayatında bulunan Çorum Vilayet Gazetesi. Bu gazetelerin bir yönüyle memleket meselelerini derin bir hassasiyet ve açıklıkla münakaşa ettikleri, diğer yönüyle Çorum fikir hayatına hizmet ettikleri ifade edilmektedir (Vatan Gazetesi, Vatan Çorum İlavesi, 8 Ekim 1952, s.4).

Bu çalışmada İçerik Analizi kullanılmıştır. Nitel çalışmanın doğası gereği, veri kaynakları olarak kullanılan yerel gazeteler veriler henüz toplanmaktayken analiz edilmeye başlanmıştır (Bal, 2016, ss. 255–273). Bu analizde kodlama, kategorilere ayırma, tema oluşturma elle yapılabileceği gibi son yıllarda Atlas-ti, C-I-SAİD, CDC et-Tex, Etnograf, QSR, NVivo, WinMax gibi farklı programlar da kullanılmaktadır. Bu programlar notların tutulması, not alma, geri çağırma, aranılan verileri veya kodları bulma, kodlarla temaları eşleştirme, frekansları oluşturma, özet olarak gösterme gibi çok sayıda işlemin yapılmasını kolaylaştırmaktadır (Tekindal, 2021, s. 539).

İncelenen gazetelerde araştırmayla ilgili olduğu düşünülen bir haber ya da metin bulunduğu; kısa olanlar olduğu gibi, uzun olanların ise sadece ilgili kısımları alınmıştır. Araştırmacılar, çalışma sırasında toplanan verilerin çoğalması nedeniyle, verilerin değerlendirilmesi için bir bilgisayar programından yararlanmanın daha uygun olduğuna karar vermişlerdir. Turizm alanında gazeteler üzerinden yapılan çalışmalar incelendiğinde Microsoft Excell (Altunbağ & Yılmaz, 2021, s. 430; Kervankıran vd., 2020, s. 158; Kılıç vd., 2021, s. 1286) ve SPSS 24.0 (H. Yılmaz & Çakıcı, 2019, s. 450) gibi araştırmacıların ulaşabildikleri ve kullanımını bildikleri programların tercih edildikleri anlaşılmaktadır. Araştırmacılar, bu çalışmada incelenen gazetelerin içerik analizini yapmak için “Microsoft Access 2016” programından yararlanmışlardır.

Fotoğraflanan yerel gazete sayfaları, kenarları kırıldıktan sonra “Readiris 17” programı kullanılarak kelime taraması yapılabilen pdf formatına dönüştürülmüştür. Bu formata çevrilerek bilgisayar ortamında “turizm, turist, turistik, Alaca Höyük, Boğazkale, otel, lokanta, tanıtım, festival, panayır gibi” kelimeler aratılarak, çalışma için ihtiyaç duyulan verilere kolay ulaşılması hedeflenmiştir. Fakat yapılan kontrollerde, karakter farklılıkları, yazım hataları, yazıların silik olması gibi nedenlerle tüm verilerin bilgisayar tarafından tam olarak taranamadığı tespit edilmiştir.

Kent Arşivi’nden alınan “Çorum Gazetesi” pdf kayıtlarının resim formatında olması nedeniyle bilgisayar ortamında kelime arama işlemi yapılamamıştır. Bu kayıtlar da “Readiris 17” programı kullanılarak kelime taraması yapılan pdf formatına dönüştürülmüştür. Fakat tarama çözünürlüğünün çok düşük olması, yazıların silik ve hatalı yazımı gibi nedenlerden, istenilen sonuca ulaşılamamıştır.

Ayrıca, Mecidözü ilçesinin adı Mecitözü, Alacahüyük ören yerinin adı Alaca Höyük, Boğazköy Nahiyesinin adı Boğazkale olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle gazetelerin tüm sayfalarının araştırmacılar tarafından okunması ve daha sonra kelime arama işlemi yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu nitel çalışmada güvenilirliği ve geçerliliği (Tekindal, 2021, ss. 551–556) sağlamak amacıyla okuma ve kodlama işlemi, iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Birinci kodlama işlemi her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı tamamlandıktan sonra, araştırmacılar yaklaşık üç ay bekleyerek, ikinci kodlama işlemi yapmışlardır. İkinci kodlama işlemi tamamlandıktan sonra araştırmacılar bir araya gelerek, yapılan kodlamaları kontrol ederek, farklılıkları tekrar incelemişlerdir. Kodlamalar üzerinde inceleme tamamlandıktan sonra, araştırmacılar temalara göre kodları gruplandırmışlardır. Çalışma araştırmacılar tarafından oluşturulan aşağıdaki temalarda, kodlardan ve kodların detaylarında yer alan haberlerden yararlanarak tamamlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Çalışma elde edilen veriler belediye başkanları, valiler, milletvekilleri, başbakanlar, cumhurbaşkanları ve turizmle ilgili temalarda biraraya getirilerek açıklanmıştır.

Belediye Başkanları Teması: Baha Çorbacıoğlu, Çorum Merkez İlçesi Belediye Başkanlığı görevini ilk olarak 21 Mayıs 1933 – 20 Ekim 1934 tarihleri arasında yapmıştır. Bu döneminde şehir imar planının yapılmasını sağlamış ancak hazırlattığı planı Nafia Vekâletine onaylatamamıştır. Ayrıca bu dönemde 45 olan mahalle sayısının, yapılan tapu çalışmalarıyla 12'ye indirilmesini ve Şehitler Abidesi'nin yapılmasını sağlamıştır (Gülen, 2015, s. 139). İkinci defa başkanlığa, 1942 yılında yapılan Belediye seçimlerinden sonra toplanan meclis tarafından seçilerek 25 Aralık 1942 tarihinde başlamıştır (Çorum Gazetesi, 14 Birinciteşrin 1942, Sayı: 1146, s.1; 30 İllkânun 1942, Sayı:1157, s.1). Bu görevini 26 Mayıs 1946, 3 Eylül 1950 ve 13 Kasım 1955 tarihlerinde yapılan seçimlerinden (Çorum Gazetesi, 29 Mayıs 1946, Sayı: 1335, s.1; 6 Eylül 1950, Sayı:1555, s.1;23 Kasım 1955, Sayı:1825, s.1) sonra göreve gelen meclis üyelerinin desteğiyle 1958 yılının ilk aylarında hastalanıncaya kadar sürdürmüştür (Sabuncuoğlu, 2015, ss. 120–130). Hastalığının devam etmesi üzerine, 15 Mayıs 1958 Perşembe tarihi itibarıyla Avukat Faik Kürkçü başkanlığa vekâlet etmeye başlamıştır (Yeni Adım, 16 Mayıs 1958, Sayı: 863, s.1-2). Baha Çorbacıoğlu'nun hastalığı nedeniyle malulen emekli olması üzerine, 5 Ocak 1959 tarihinde yapılan Belediye Meclisi toplantısında, Faik Kürkçü Çorum Belediye Başkanı seçilmiş,

vali, milletvekilleri ve DP' lilerle uyumlu olarak çalışmıştır (Çorum Gazetesi, 6 Ocak 1959, Sayı:2394, s.1).

Baha Çorbacıoğlu Belediye Başkanlığı süresince, 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP hükümetlerinden mali destek alamamıştır. Bu döneminde, Saat Kulesi merkez alınarak Ankara, Samsun, Osmancık, İskilip ve Mecitözü istikametlerine 24 metre genişliğinde beş ana cadde açılmasını planlamış, ancak belediyenin bütçesinin yetersiz olduğu belirtilerek iki caddenin açılmasını meclis kabul etmiştir. İstimlak bedellerini belediye imkânlarıyla ödemeye çalışmış, yapılan istimlaklara 70'ten fazla itiraz davasının açılması, sürecin gecikmesine neden olmuştur. Günümüzde varlığı devam eden, şehrin en önemli yeşil alanları Pir Baba Parkı ve Bahabey Çamlığı'nın yapılması sağlanmıştır (Sabuncuoğlu, 2015, ss. 30–33).

DP iktidarı süresince, şehri ziyarete gelen Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile ilgili çıkan gazete haberlerinde, Baha Çorbacıoğlu'nun adı geçmemektedir. Çorum'un su, ekmek, buğday, un, yol, imar gibi sorunlarıyla ilgili milletvekilleri ve vali başkanlığında yapılan toplantı haberlerinde de adı geçmemektedir (Yeni Adım, 07 Ocak 1958, Sayı: 755, s.1-2; Hür Yol, 26 Nisan 1958, Sayı: 654, s.1-2; Çorum Gazetesi, 29 Nisan 1958, Sayı: 2229, s.1). Baha Çorbacıoğlu, hastalığı nedeniyle görevinden ayrılmasına rağmen, Çorum'un imar planı değişikliklerinin yapıldığı toplantılarda bulunmuştur. Bu toplantılarda, Ankara-Samsun devlet yolunun şehrin içinden geçmesi düşüncesini savunarak; lokantacıların, otelcilerin, kahvecilerin çok kârlı ve kazançlı olacaklarını söylemiş, yolun şehir dışına alınmamasını istemiştir. Bu düşüncesi dönemin valisi, milletvekilleri, Ankara'dan gelen uzmanları ve DP'liler tarafından kabul edilmemiştir (Çorum Gazetesi, 13-20 Ekim 1958, Sayı: 2343-2348). 27 Mayıs 1960 İhtilaline kadar belediye meclislerinin süresi dolmasına rağmen yeni seçimler yapılmamıştır. İhtilal sonrası 10 Haziran 1960 itibariyle belediye başkanlarının görevlerine son verilerek, atama ile yeni belediye başkanları belirlenmiştir. 3 Kasım 1960'ta kabul edilen 120 sayılı Kanunla belediye meclisleri, il genel meclisleri, mahalle muhtarları ve ihtiyar heyetleri feshedilmiştir (Keskin, 2017, s. 884).

Milletvekilleri Teması: DP 1946 yılının ilk günlerinde kurulmuş, birkaç ay sonra katıldığı ilk genel seçimde ana muhalefet partisi olmuştur. Sekizinci Dönem Milletvekili seçimleri 21 Temmuz 1946 pazar günü yapılmış, bu seçimde Çorum milletvekillerinin hepsi Cumhuriyet Halk Partisi adayları arasından seçilmiştir. Bu seçimde DP Çorum'dan milletvekili çıkaramamıştır (Çorum Gazetesi, 24 Temmuz 1946, Sayı:1343, s.1). Dokuzuncu Dönem Milletvekili seçimleri 14 Mayıs 1950 pazar günü; Onuncu Dönem Milletvekili seçimleri 2

Mayıs 1954 pazar günü; Onbirinci Dönem Milletvekili seçimleri 27 Ekim 1957 pazar günü yapılmıştır. Bu üç seçimde DP adayları Çorum'dan milletvekili seçilmişlerdir (Çorum Gazetesi, 5 Mayıs 1954, Sayı:1745, s.1; Çorum Gazetesi, 31 Ekim 1957, Sayı:2105, s.1). Milletvekillerinin incelenen yerel gazetelerde turizmle ilgili yaptıkları çalışmalar aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Meclisin tatile girmesi üzerine Sedat Baran, Kemâl Biberöglü, Yakup Gürsel, Şevki Gürses, Cevat Köstekçi ve Kemâl Terzioğlu Çorum'a gelmişlerdir. Milletvekilleri Çorum'da kaldıkları süre zarfından ilçelerde ve köylerde incelemelerde bulunmuş ve halkla görüşmüşlerdir. Milletvekilleri Sungurlu'da mahalli ihtiyaçları tespit ettikten sonra Boğazkale yolu üzerinden Salman, Kamışlı, Körkü Gökçam ve Alaca Höyük köylerini ziyaret ederek köylerin halkı ile görüşmüşler, incelemelerde bulunmuşlardır. Alaca Höyük gibi turistik bir yol üzerinde bulunan Gökçam Köyü'ndeki heyelan nedeniyle korku içinde yaşayan köy halkı ile görüşmüşler, köyün istismak edilecek başka bir yere taşınması için çalışacaklarını söylemişlerdir (Yeni Adım, 06 Ekim 1956, Sayı:382 s.1). Bu milletvekilleri, beraberlerinde getirdikleri Vakıflar Umum Müdürlüğü mühendislerinden Necmi Bey ile tarihi Abdal Ata köyü camisini ve Mecitözü Büyük Cami inşaatını incelemişlerdir (Yeni Adım, 04 Ekim 1956, Sayı:380, s.1-2). Milletvekilleri Kargı'da yaptıkları ziyarette, ilçede yetiştirilen bamyanın ihracaatı ve büyük şehirlerde satışı konusunda çalışmalar yapacaklarını söylemişlerdir (Yeni Adım, 8 Ekim 1956, Sayı:383, s.1-2). Milletvekillerinin çalışmaları sonucunda Kargı bamyasının İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde Türk Migros Şirketi aracılığıyla satışı yapılmaya başlanmıştır (Yeni Adım, 23 Ekim 1956, Sayı:396, s.1-2).

Milletvekillerinin (Kemal Biberöglü, Dr. Sedat Baran, Yakup Gürsel, Cevat Köstekçi) ve Selahattin Süer'in 28 Haziran 1957 Cuma sabahı Samsun'a gittiğini anlatan "Mebuslarımızın Tedkik ve Temasları" başlıklı yazıda Alaca Höyük ve Boğazkale yollarının karayolları bakımına aldırılması hususunda Karayolları 7'nci Bölge Müdürü ile görüşme yaptıkları belirtilmektedir (Çorum Gazetesi, 02 Temmuz 1957, Sayı: 2019, s.1). Genel seçim propaganda faaliyetleri kapsamında Ahmet Başbüyük, Dr. Sedat Baran ve Selâhaddin Süer Boğazkale'ye yaptıkları ziyarette Cumhuriyetçi Millet Partisi ekibi ile karşılaşmışlardır (Yeni Adım, 05 Ekim 1957, Sayı: 677, s.1). Kemal Terzioğlu, Dr. Sedat Baran ve Kemal Erdem Boğazkale'de yapılan turistik otelin açılış törenine katılmışlardır (Hür Yol, 21 Aralık 1959, Sayı: 1172, s.1).

Bu çalışma kapsamında "TBMM Tutanak Dergisi" de incelenmiş; IX, X ve XI'inci Dönem Çorum milletvekillerinin turizmle ilgili faaliyetleri kısaca özetlenmiştir. Sedat Baran, Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu

Kurucu Üyesi olmuştur. Saip Özer, turizm endüstrisi konusunda kurulan geçici komisyonda görev almıştır. Hasan Ali Vural, Bakanlar Kurulu'nun 24 Kasım 1949 tarih ve 10174 sayılı kararının (Türkiye'de lokanta, birahane ve kokteyl salonları ile benzeri bilûmum içki içilen ve yemek yenilen yerlerde yabancı uyruklu garson ve başka namlarda erkek ve kadın hizmetçilerin çalıştırılmamaları ve halen çalışmakta olanların da beş ay içinde tasfiye edilmeleri) uygulanıp uygulanmadığı, ayrıca bu karardaki garson kelimesinin tahdit yoluyla kâtip, kasiyer, aşçı, vestiyer gibi hizmetlerde kullanılmasına mani olunup olunmadığının Çalışma ve İçişleri Bakanınca açıklanmasını istemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 17 Kasım 1950, s.138-141). Ahmet Başıbüyük, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü 1952 yılı Bütçesi görüşülürken, lüks bir arabanın kullanım amacını sormuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 23 Şubat 1952, s.573). Hüseyin Ortakçioğlu, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü 1951 yılı Bütçesi görüşülürken radyoda konuşma yapanlara ödenen ücretlerin nasıl hesaplandığını sormuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 21 Şubat 1951, s.416). Turistik otel (Hilton Otel) inşası için İstanbul Belediyesi tarafından Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığına devredilecek arsa hakkındaki Kanunla ilgili yapılan görüşmelerde, otel yapılan alan dışındaki arsanın belediyenin mülkiyetinde kalmasını önermiştir. Aynı görüşmede Sedat Baran'da devredilen arsanın ileride parsellenip satılamayacağına dair bir fıkranın eklenmesini istemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 30 Ocak 1952, s.423-425).

Valiler Teması: İllerdeki en yüksek Mülki İdare Amiri olan valilerin görev süreleri “İl İdaresi Kanunu” ile “Mülki İdare Amirleri Atama, Değerlendirme ve Yer Değiştirme Yönetmeliği”nde” belirtilmemiştir. Valiler, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Bakanlar Kurulu'nun karar ve Cumhurbaşkanının onayı ile tayin edilmekte ve görevden alınmaktadırlar (Çetin, 2021, s. 96). Çalışmada incelenen dönemde, Çorum'da görev yapan valilerin kısa süreli görev yaptıkları görülmektedir (Tablo 2). DP'nin, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Genel Seçimi kazanmasından yaklaşık bir ay sonra Çorum Valisi değişmiştir. DP'nin 3 Eylül 1950 tarihinde yapılan Yerel Seçimler'de, Çorum Belediye Başkanlığı'nı kazanamaması üzerine yine vali değişikliği yapıldığı görülmektedir. DP iktidarından sonraki bir yıllık süreçte de Çorum'da üç defa vali değişikliği olmuştur (Tablo 2). Valilerin turizme verdikleri önem, Çorum'da kısa süreli kalmaları nedeniyle, ilin en önemli turistik çekicilikleri olan Alaca Höyük ve Boğazkale temalarındaki kodlamalar kullanılarak, tarih sırasına göre verilmiştir. İncelenen gazetelerde Alaca Höyük'le 50, Boğazkale'yle 62 ve Yazılıkaya'yla ilgili 8 kodlama yapılmıştır. Yazılıkaya ve Boğazkale kodlamalarının aynı metinler üzerinde olması nedeniyle tek başlık altında değerlendirilmiştir. Alaca Höyük ve Boğazkale kodlamaları incelendiğinde, birçok kodlamanın aynı

metinler ve konular üzerinde yapıldığı tespit edilmiştir. Kodlamalarda bahsedilen konulara aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 2.

Çorum'da görev yapan valiler

Adı Soyadı	Başlama Tarihi	Ayrılış Tarihi
Mehmet Recai TÜRELİ	06.08.1949	24.06.1950
Raşit DEMİRTAŞ	26.07.1950	03.01.1951
Eşref ERKUT	14.05.1951	03.01.1953
Rüştü ÜLKEN	25.06.1953	29.07.1957
Cevat ÇAPANOĞLU	31.07.1957	09.06.1960
Mehmet VARİNLİ	13.06.1960	27.09.1960
Celalettin ÜNSELİ	13.10.1960	07.06.1961
Hasan Basri KURTOĞLU	12.06.1961	17.06.1964

Amerikan İktisadi İş Birliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mister Rossel H. Dorr, eşi ve refakatindekiler 5 Eylül 1950 tarihinde Çorum ve Alaca Höyük'ü ziyaret etmiştir. Vali, misafirleri kendi evinde konaklatmış, örenyerleri ziyaretlerine eşlik etmiştir (Çorum Gazetesi, 06 Eylül 1950, Sayı:1555, s.1). Sungurlu-Boğazkale-Alaca Höyük yolları için ayrılan ödeneğin kaldırılarak iktisadi ehemmiyeti olan Sungurlu-Alaca yoluna aktarılması yönündeki öneri İl Genel Meclisi toplantısında reddedilmiştir (Çorum Gazetesi, 21 Şubat 1951, Sayı: 1579, s.1). Boğazkale bucak merkezinin Yekban Köyü'ne taşınması dilekçeleri, İl Genel Meclisi'nce yapılan incelemeler sonucunda reddedilmiştir (Çorum Gazetesi, 10 Ocak 1951, Sayı: 1573, s.1; 13 Şubat 1952, Sayı: 1630, s.1).

XXII. Beynelmillel Müsteşrikler Kongresi katılımcılarının ziyaretleri öncesinde, vali ziyaret yerlerini kontrol etmiş, misafirlerin konaklayacakları ve yemek yiyecekleri yerleri belirleyerek, gerekli hazırlıkları yapmıştır. Katılımcıların bir gece Alaca Höyük'te, iki gece Sungurlu'da konakladıkları ve dönemin valisinin ziyaretleri sırasında misafirlere eşlik ettiği yazılmıştır (Çorum Gazetesi, 01 Ağustos 1951, Sayı: 1602, s.1; 26 Eylül 1951, Sayı: 1610, s.1; Yeni Çorum Gazetesi, 03 Ekim 1951, Sayı: 6, s.1). Valiler, Boğazkale ve Alaca Höyük yollarının yapılması, asfaltlanması ve önce ahşap sonra beton köprülerin inşa edilmesi için birçok çalışma yapmışlardır (Yeni Çorum Gazetesi, 09 Temmuz 1952, Sayı:45, s.1-3; Çorum Gazetesi, 23 Temmuz 1952, Sayı: 1653, s.3; 04 Şubat 1953, Sayı: 1680, s.1; 02 Mayıs 1956, Sayı:1848, s.1; Yeni Adım, 21 Temmuz 1958, Sayı: 916, s.1; Halkın Sesi Gazetesi, 30 Mayıs 1961, Sayı: 96, s.1). "İlgilere Açık Mektup" başlıklı yazı dizisinde Alaca Höyük ve Boğazkale ören yerlerine giden yolların asfaltlanması isteği yer almıştır (Yeni Adım, 05

Aralık 1961, Sayı: 1869, s.1-4). Alaca Höyük ve Boğazkale'ye ulaşımı sağlayan Çorum – Çerikli yolu, 1962 yılı yatırım programına dâhil edildiği haber verilmektedir (Yeni Adım, 28 Aralık 1961, Sayı: 1889, s.1-4).

Vali ve yardımcıları, Mayıs ayında Türkiye'ye gelecek olan Almanya Cumhurbaşkanı'nın Boğazkale'yi ziyaret etme ihtimaline karşı örenyerlerini ve yolları kontrol etmişler, gerekli tedbirleri almaya çalışmışlardır (Yeni Adım, 25 Nisan 1957, Sayı:546, s.1-2). İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Tarih Profesörlerinden 40 kişilik bir grubun Boğazkale ve Alaca Höyük ziyaretine (Çorum Gazetesi, 13 Haziran 1957, Sayı: 2003, s.1); Amerikan Federal Mahkemesi Azası William Duglas, eşi ve sekreterinin Çorum, Alaca Höyük ve Boğazkale ziyaretine (Yeni Adım, 03 Eylül 1957, Sayı: 649, s.1); İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Profesörü Cahit Tanyol ile The National Geographic Magazine başyazarı Mr. Robert Moore'nin Çorum, Alaca Höyük ve Boğazkale ziyaretine (Yeni Adım, 16 Ağustos 1958, Sayı: 939, s.1); FAO Teşkilatı Ortadoğu Servisi Beslenme Mütahassısı Mr. Georges Pipuer, Maarif Vekaleti Mütahassılarından Mss.Won Dam'ın Çorum ve Alaca Höyük ziyaretlerine (Yeni Adım, 16 Mayıs 1960, Sayı: 1463, s.1-2); Perşembe Öğretmen Okulu Müdürü Çorumlu Nejat Leblebicioğlu öğrencileriyle birlikte Çorum, Alaca Höyük ve Boğazkale ziyaretlerine (Yeni Adım, 05 Temmuz 1961, Sayı: 1738, s.1-4) valiler eşlik etmiş, akşam yemeklerini misafirlerle beraber yemişlerdir.

Yozgat ilinin Derbent köyü ile Çorum ilinin Boğazkale köyü arasındaki sınırın belirlenmesi (Çorum Gazetesi, 10 Ocak 1957, Sayı: 1890, s.2); Boğazkale'nin tam teşekküllü nahiye olması (Çorum Gazetesi, 01 Ağustos 1957, Sayı: 2041, s.1); Çorum Öğretmen Okulu son sınıf öğrencilerinin sınıf uygulama tatbikatlarını Alaca Höyük İlkokulu'nda yapmaları (Yeni Adım, 01 Aralık 1957, Sayı: 725, s.1; Hür Yol, 07 Aralık 1957, Sayı: 538, s.1); Kız ve Erkek Sanat Enstitülerinin Alaca Höyük ve Boğazkale'de çeşitli kurslar ve sergiler açması (Yeni Adım, 25 Nisan 1957, Sayı:546, s.1-2; 10 Ekim 1959, Sayı: 1283, s.1-2; Hür Yol, 02 Mayıs 1958, Sayı: 662, s.1); İl Genel Meclisi'nde Boğazkale'nin ilçe olması yönünde karar alınması ve Büyük Millet Meclisi'ne sunulması (Yeni Adım, 18 Ocak 1960, Sayı: 1364, s.1; Hür Yol, 16 Ekim 1960, Sayı: 1194, s.2) gibi il idaresi ile ilgili haberler de tespit edilmiştir.

Boğazkale Nahiyesi ve dolaylarından 80 kişilik bir heyet Ankara'ya giderek, Çorum Milletvekilleri ile İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik ve Başbakan Adnan Menderes'le görüşmüş ve ilçe olma isteklerini iletmışlerdir. Başbakanın ilkbahar'da Çorum'a yapmayı planladığı geziye Boğazkale ve Sungurlu'yu da dâhil etmesini istemişlerdir (Hür Yol, 25 Ocak 1960, Sayı:1201, s.1). Ulaştırma

Bakanı Şem-i Ergin, 9 Mart 1960 çarşamba günü Sungurlu'daki konuşmasında Boğazkale'de PTT Pul Acenteciliği'nin ihdas edileceğini söylemiştir (Yeni Adım, 10 Mart 1960, Sayı: 1409, s.1; Hür Yol, 10 Mart 1960, Sayı: 1243, s.1).

Alaca Höyük ve Boğazkale'ye gelen yabancı turistlerin mecburen yemek yemek zorunda kaldıkları Sungurlu'daki lokantaların pislik içerisinde olduğu ve çalışanların laubali davrandıkları, buradan gelip geçen vatandaşlar Sungurlu Kaymakamı'ndan biraz da belediye işleriyle ilgilenmesini istemişlerdir (Hür Yol, 04 Ağustos 1961, Sayı: 1666, s.2).

Mecitözü (Yeni Çorum Gazetesi, 04 Kasım 1953, Sayı: 113, s.2), Çorum Merkez Zafer İlkokulu (Çorum Gazetesi, 20 Nisan 1955, Sayı: 1795, s.1), Kız Enstitüsü (Yeni Adım, 19 Mayıs 1958, Sayı:865, s.1-2), Çorum Lisesi (Halkın Sesi Gazetesi, 03 Mayıs 1961, Sayı: 77, s.1) öğretmen ve öğrencileri Alaca Höyük ve Boğazkale'ye gezi düzenlemişlerdir. Boğazkale'de üç kişinin kavga etmesi (Hür Yol, 26.05.1956, Sayı: 89, s.1) ve Nahiye Müdürü Faik Kebellioğlu'nun Boğazkale-Sungurlu otobüsünde darp edilmesi gibi adli olaylarda tespit edilmiştir (Yeni Adım, 31 Temmuz 1959, Sayı: 1222, s.1-2).

İncelenen yerel gazetelerde Alaca Höyük, Boğazkale, Hititler ve Çorum turizmi ile ilgili tanıtım, gezi ve inceleme yazıları da tespit edilmiştir. Bunlar arasında Naci Önder'in Alaca Höyük ve Boğazkale'nin turistik önemi ile turizmin gelişmesi için yapılması gerekenler (Yeni Çorum Gazetesi, 09 Ekim 1951, Sayı:7, s.1; Akisler Gazetesi, 26 Nisan 1952, Sayı:2, s.2); Akif Leblebicioğlu'nun Alaca Höyük ören yeri ziyareti (Hür Çorum Gazetesi, 20 Ocak 1953, Sayı: 18, s.1-4); Bekir Hasırcıoğlu "Çorum" başlıklı yazısı (Çorum Gazetesi, 12 Temmuz 1957, Sayı: 2024, s.1; 26 Nisan 1960, Sayı: 2617, s.1; 28 Haziran 1960, Sayı:2628, s.1) en önemlileridir. Bekir Hasırcıoğlu'nun "Doyulur mu? Şu Çorum'un Tadına" başlıklı 100'den fazla sayıda yayınlanan şiirinde Boğazkale'den sadece bir yerde bahsettiği de haber verilenler arasındadır (Çorum Gazetesi, 15 Mart 1958, Sayı: 2197, s.1). "Şundan-Bundan" başlığı altındaki yazıda Alaca Höyük ören yerinin 1835 yılında W.G. Hamilton tarafından gezildiği ve bu tarihten sonra Batılı gezginlerin, sanat tarihçilerinin, arkeolog ve filozofların, coğrafyacıların uğraştığı, üzerinde durduğu önemli bir arkeolojik alan olduğunu belirtilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde yapılan kazıları ile ören yerindeki taş kabartmalar ve sfenksler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır (Yeni Adım, 12 Nisan 1960, Sayı 1434, s.1-2). Helimuth Behr, "Boğazkale Kazısını yapan Prof. Kurt Bittel Alman Arkeologların Başkanı oldu" yazısında, Profesör Bittel'in hayatını ve Boğazkale kazılarının kısa bir kronolojini anlatmıştır (Yeni Adım, 27 Mayıs 1960, Sayı: 1472, s.1).

Tuncay Alaybeyioğlu, “Önce Kendimizi Tanıyalım” başlıklı yazısında, yabancı memleketlere gitmek yerine ölkemizdeki Antalya, Alanya, Bergama, Efes, Göreme, Alaca Höyük ve Boğazkale’nin görülmesi gerektiği ifade etmiştir (Yeni Adım, 30 Haziran1961, Sayı: 1734, s.1-4). “Turizm Davaları Konusunda Anadolu’muz” başlıklı yazıda, Alaca Höyük ören yerinde bulunan eserlerin Anadolu Medeniyetinin karanlık taraflarını aydınlattığı belirtilmektedir (Hür Yol, 09 Eylül 1961, Sayı: 1697, s. 2-3).

İncelenen gazetelerde Boğazkale’de, 1954 yılında turistlerin konaklaması için 11 odalı bir otel yapımına başlandığı, valiler ve yardımcıları tarafından otel inşaatının kontrol edildiğine ve ilave tahsisatlar yapıldığına dair birçok haber yazısı bulunmaktadır. Otel yakınındaki arsaların kamulaştırılması ile ilgili ilanlarda gazetelerde yer almaktadır (Çorum Gazetesi, 26 Şubat 1959, Sayı: 2422, s.2; 06 Mart 1959, Sayı: 2423, s.2). Otel, 19 Aralık 1959 Cumartesi günü Çorum Milletvekilleri ve birçok davetlinin katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır (Hür Yol, 21 Aralık 1959, Sayı: 1172, s.1).

Başbakan Teması: Başbakan Adnan Menderes, iki bakan ve 18 milletvekili ile 7 Kasım 1955 günü Merzifon üzerinden Çorum’a gelmiştir. Büyük bir kalabalık tarafından karşılanan Adnan Menderes’e bir tane deve olmak kaydıyla 20 adet kurban kesilmiştir. Hükümet Konağı balkonundan halka yaptığı konuşmada, Çorum’a defalarca gelmek istediği halde bir türlü nasip olmadığını, seyahat programını değiştirerek geldiğini belirtmiştir. Çimento Fabrikası ve Lise Pansiyonu inşaatlarında, Devlet ve Verem Hastanelerinde, Yeni Hükümet Binasında incelemelerde bulunmuştur. Adliye Sarayı’nın temel atma törenine katılmış, Kız Sanat Enstitüsü’nü ve Esnaf Dernekleri Birliği’ni ziyaret ederek, DP Binasında, halka yaptığı kısa konuşmasında Çorumlulara teşekkür etmiştir. Görülmesi gereken yerleri gözden geçirdiklerini, ihtiyaçların Çorum Mebusları ve Valisi tarafından not edildiğini, kısa sürede içerisinde yapılmaya çalışılacağını ifade etmiştir. Çorum’un fazla ilerleme gösteremediğini ancak; ileri bir hayat seviyesine kısa zamanda ulaşacağını söylemiştir. Konuşmasının ardından Amasya’ya geçmiştir (Çorum Gazetesi, 09 Kasım 1955, Sayı:1822, s.1-2). Başbakanın Çorum’u ziyareti ile ilgili haberlerde Alaca Höyük, Hattuşa, Hitit/Eti ve turizme dair herhangi bir ibareye rastlanmamıştır.

“Başbakanı Bekliyoruz” başlıklı haberde, Adnan Menderes’in birkaç gün sonra bir yurt gezisine çıkacağı ve Çorum’a da uğrama ihtimali olduğu belirtilmektedir. Bu ihtimal gerçekleşirse, Adnan Menderes’in ikinci defa Çorum’a gelmiş olacağını, ilk gelişinin belediye seçimlerinden birkaç gün önce olduğunu, şehri gezdiğini, ihtiyaçları not aldığını, belediye seçimini DP’nin kazanması durumunda Çorum’un çok kazançlı olacağını söylemiştir. Kabahatin

Çorumluların mı, yoksa DP'nin zihniyetinde mi olduğunun tartışmasını yapmak istemediğini; su sıkıntısı, kanalizasyon, soğuk hava deposu, modern mezbaha, şehir oteli ve garajı, sinema, caddelerin ve meydanların açılarak düzenlenmesi gibi Çorum'un pek çok ihtiyacının çözülmesinin Başbakan'dan istenebileceğini belirtmiştir (Yeni Adım, 01 Kasım 1958, Sayı:1004, s.1-2). Bu haberde de turizmle ilgili bir ifadeye rastlanılmamıştır.

Cumhurbaşkanları Teması: Celal Bayar, 07 Mayıs 1951'de Merzifon üzerinden Çorum'a gelmiştir (Yeni Çorum Gazetesi, 12 Aralık 1951, Sayı:16, s.1-2). Celal Bayar, 19 Eylül 1952 Cuma günü akşamüzeri Sungurlu üzerinden Çorum'a geldiğinde, Hükümet Konağı'nda halka yaptığı konuşmada "Çorum'a dördüncü defa geldiğini ve her seferinde aynı coşku ile karşılandığını" söylemiştir. Dinlenmek için Vali Konağı'na gitmiş, akşam öğretmenlerin hazırladığı toplantıya katılan Bayar, Alaca Höyük ve Boğazkale'de yaşamış olan Etiler hakkında bilgi almıştır. Sabah Erkek Sanat Enstitüsünü ziyaret ederek, hazırlanan sergiyi açan Bayar, beraberindekilerle birlikte Alaca Höyük'e gitmiştir. Alaca Höyük Müzesini ve ören yerini gezdikten sonra öğle yemeğini yiyerek Boğazkale'ye geçmiştir. Burada kazı yapan Alman heyeti ile görüşen Bayar, kazı çalışmalar hakkında bilgi aldıktan sonra Ankara'ya hareket etmiştir (Akisler Gazetesi, 20 Eylül 1952, Sayı: 21, s.1-2).

İncelenen dönemde 27 Mayıs 1960 darbesinin önce başkanlığına getirilen, daha sonra Cumhurbaşkanlığına seçilen Cemal Gürsel'in Çorum'a gelmesiyle ilgili bir kayıda rastlanılmamıştır. Ancak, babası Abidin Gürsel'in Çorum Ulu Mezarlık'ta mefdun olduğu, ruhuna ithaf olunmak üzere Ulu Cami'de Berat Kandili vesilesiyle Mevlit okutulduğu, Çorum ve Osmancık'tan Ankara'ya görüşmeye giden heyetlerin Cemal Gürsel'i şehire davet ettikleri aktarılmaktadır (27 Mayıs Gazetesi, 03 Ağustos 1960, Sayı:24 s.1; Yeni Adım, 01 Şubat 1961, Sayı: 1676, s.1). Bununla birlikte, Cemal Gürsel ve Alman Şansölyesi D Adenauer'in himayelerinde Almanya'nın Kolonya, Darmstadt ve Batı Berlin şehirlerinde 228 eserden oluşan "Hititlerin Sanat ve Kültürü" adlı bir sergi açıldığı belirtilmektedir (Yeni Adım, 13 Şubat 1961, Sayı:1686, s.1). "Memleket Haberleri: 'Karşılıklı Paralar' Fonundan Memleketimize Yeni Yardım" başlıklı haberde ise Cemal Gürsel tarafından ilgililere verilen talimatla, ülkemizde turizm endüstrisinin uzun vadede gelişmesi için turistik yol inşası, Otelcilik Okulu ve pilot bölgelerde turistik tesis projeleri için finansman ayrıldığı ifade edilmektedir (Yeni Adım 26 Eylül 1961, Sayı:1809, s.1).

Turizmle İlgili Diğer Temalar: Çorum turizmi ile ilgili yapılan önceki çalışmaların (Akdoğan & Hiçyorulmaz, 2016; Demirci, 2013; Günay, 2007; İpek, 2014; İstanbullu Dinçer vd., 2014; K. Özdemir, 1989; Şahin, 2021; A. İ. Yılmaz,

2021b, 2021a; A. İ. Yılmaz & Atila, 2021) incelenmesi sonucu, aşağıdaki temalar oluşturulmuştur. Araştırmacıların Çorum turizmiyle ilgili olduğunu düşündükleri temalar kısaca özetlenerek açıklanmıştır.

Havaalanı Teması: 13 kodlama yapılmıştır. Türk Hava Kurumuna ait 3 Tayyareden oluşan bir filo, Gürcü Köyü civarındaki çayıra inerek, bir hafta Çorum'da kalmış, isteyenleri ücret karşılığında uçuş gezintisine çıkarmıştır (Çorum Gazetesi, 22 Eylül 1954, Sayı: 1765, s.1). Başbakan Adnan Menderes'in belediye seçimleri öncesinde Çorum'a yaptığı ziyarette, hava meydanı ihtiyacı anlatılmıştır. Menderes, Anadolu'nun birçok yerinde küçük tipte hava meydanları inşasına başlayacaklarını, bu tip hava meydanlarının ilkinin Çorum'a yapılacağını belirtmiştir (Çorum Gazetesi, 09 Kasım 1955, Sayı:1822, s.1-2). Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Çimento Fabrikası'nı açtığı töreninde açılan afişlerde havaalanı talebi tekrar iletilmiştir (Yeni Adım, 28.11.1957, Sayı:722, s.1-2). Ulaştırma Bakanı Şem'i Ergin Otomatik Telefon Santralinin açılışı ve Astsubay Okulunun temel atma töreninde "İlkbaharda Mebuslarımızla Birlikte Tayyare ile Hava Meydanınıza Geleceğiz" diye halka konuşma yapmıştır (Hür Yol, 10 Mart 1960, Sayı: 1243, s.1; Yeni Adım, 10 Mart 1960, Sayı: 1409, s.1).

Demiryolu Teması: 17 kodlama yapılmıştır. Çimento fabrikasının faaliyete geçmesiyle günde en az 150 kamyon nakil vasıtasına ihtiyaç olduğu belirtilen yazılarda, üretilen çimentonun ve fabrikanın ihtiyacı olan kömürün taşınmasındaki zorluklar anlatılmıştır (Hür Yol, 15 Mart 1958, Sayı:621, s.1-2). Kamyon trafiğinin artması, karayollarının yetersizliğini ortaya çıkarmış; kamyon, lastik ve yakıt (benzin, mazot) tahsisatları da istenildiği ölçüde karşılanamamış; demiryolu ihtiyacı yeniden gündeme gelmiştir (Yeni Adım, 08 Nisan 1958, Sayı:833, s.1-2). Çorum'a gelen Aziz Nesin, "Çorumluların Ninnisi: Tiren" başlıklı yazısında verilen sözleri ve mevcut durumu değerlendirmiştir (Yeni Adım, 24 Eylül 1959, Sayı:1269, s.1-2). İhsan Sabuncuoğlu yazılarında Çorum'un tren özlemini, neden tren yoluna ihtiyaç duyulduğunu ve girişimleri anlatmıştır. Çorum'un ileri gelenleri, valileri, belediye başkanları, milletvekilleri Ankara'ya giderek demiryolu yapılması için birçok görüşme yapmışlardır.

Ulaştırma Sorunu Teması: 23 kodlama yapılmıştır. Sungurlu-Alaca ilçeleri arasında 1950 yılında yol olmadığı, birçok köy ile bağlı oldukları ilçe arasında yol olmadığı, Çorum-Cemilbey-Ortaköy yolunun 1954 yılında yapılmaya devam ettiği, Çorum-İskilip yolu üzerindeki Kızılırmak köprüsünün ahşap olduğu ve 1957 yılında çöktüğü, Çorum-Merzifon yolunun 1959 yılında genişletilmeye başlandığı, Çerikli-Amasya ve Çerikli-Sungurlu-Çorum yollarının 1959 yılında asfaltlanacağı, Çorum-Sungurlu arasındaki yolun 1959 yılında yapılmaya başlandığı kodlarda belirtilmektedir.

Otogar Teması: 12 kodlama yapılmıştır. Çorum'da belirli bir otobüs durağının olmadığı, şehre gelen yabancı otobüslerin şehrin kalabalık yerlerinde bilmeyerek durdukları, bu nedenle de ceza yazıldığı belirtilerek, durak için bir yer ayrılması ve buraya levha asılması istenmektedir (Akisler, 14 Haziran 1952, Sayı:9, s.2). Şehirde Velipaşa garajı ve Suluhan garajı gibi otobüsler ile kamyonların beklediği, yolcu aldığı hanlar olduğu tespit edilmiştir (Akisler, 09 Mayıs 1953, s.2; Hür Yol, 21 Haziran 1956, Sayı: 111, s.1). Şehir merkezinde trafiğin artması nedeniyle, şehirdışına otobüslerin duracağı yer yapılması gündeme gelmiştir. Çorum Valisi ve Belediye Başkanı Mehmet Varinli çarşı içinde dağınık durumda olan otobüs garajlarını kapatarak, belediye tarafından yapılacak otobüs ve kamyon garajı ile otogar ihalesinin yapılmasını sağlamıştır (27 Mayıs Gazetesi, 27 Temmuz 1960, Sayı:18, s.1; Yeni Adım, 29 Temmuz 1960, Sayı:1523, s.1). İnşası tamamlanan otogarın hizmete girmesiyle beraber, şehir içindeki otobüs ve kamyon garajları belediyenin aldığı kararlarla kapatılmıştır (27 Mayıs Gazetesi, 14 Eylül 1960, Sayı:60, s.1). Otogarın şehir dışına alınması, özellikle yolcu almak, mola vermek için duran otobüs ve kamyon yolcularının şehir merkezindeki lokantalardan yemek yemelerini, leblebicilerden ve diğer esnaftan alışveriş yapmasına engel olmuştur.

Toplantı Salonu Teması: 47 kodlama yapılmıştır. Günümüzde belediye olarak kullanılan taş binadaki büyük salona “Halkevi, Eski Halkevi, Milli Kütüphane, Milli Kitaplık, Hükümet Konağı, Özel İdare ve Belediye Büyük Salonu” gibi farklı isimler verilmiştir. Bu salonda Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Bakanlar ve milletvekilleri şerefine ziyafetler verilmiştir. Ayrıca yılbaşı balosu, öğretmenler toplantısı, yıl dönümü kutlamaları, evlenme, çeşitli derneklerin kongreleri (Kızılay, Berberler), lisenin sanat gecesi, gençlik balosu, Çorum İmam Hatip Okulu Kurma ve Koruma Derneği genel kurulları, nişan, hukukçular balosu, Kız Enstitüsü Yıllık Defilesi, Kız Enstitüsü Balosu, Teknik Ziraat Teşkilatı Kongresi, Tıp Balosu, lise resim ve iş sergisi, sünnet düğünü, Jandarma Teşkilatının Kuruluş yıl dönümü balosu, 23 Nisan çocuk balosu, 19 Mayıs Balosu, bayramlaşma, Cumhuriyet Bayramı Balosu, nikâh, Türk Kadınlar Birliği balosu gibi birçok etkinlikte bu salonda yapılmıştır.

Tiyatro-Toplantı Salonu Teması: Şehir İmar Planına göre açılan Ankara yoluna denk geldiği için Özel İdare mülkiyetindeki sinema salonu 19 Ekim 1950 Perşembe günü yıkılmıştır (Çorum Gazetesi, 25 Ekim 1950, Sayı:1562, s.1). Belediye ve İl Özel İdaresi yeni bir sinema salonu yapmaması üzerine, küçük bir kahvede sinema işleten İhsan Yalçın, 600 kişi kapasiteli Yalçın Sineması inşa ederek, 5 Kasım 1952 çarşamba akşamı açmıştır (Yeni Çorum Gazetesi, 05 Kasım 1952, Sayı:61, s.1). Yalçın Sineması, Çorum Yüksek Tahsil Gençliğini Koruma Cemiyeti, Merkez İlkokulları Fakir Öğrencileri Koruma Derneği, Esnaf

Güneş Spor, Çocuk Esirgeme Kurumu yararına konserlere, tiyatro gösterilerine, Abra Kadabra İllüzyon Temsillerine ve çeşitli toplantılara ev sahipliği yapmıştır.

Yiyecekler Teması: Çorum ve ilçelerinde yetiştirilen yiyeceklerle ilgili 33 kodlama yapılmıştır. Bu kodlarda elmaların toplanması, elma yarışması, teltel, çiğdem aşısı, mantı, ıspanaklı pide, Kargı pirinci, bamyası ve tulum peyniri, Çorum buğdayı ve unu gibi gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilecek haberler yer almaktadır.

Gazoz Teması: 7 kodlama yapılmıştır. Çorum'da Nefi Avcı tarafından işletilen "Neş'e Gazozları" (Çorum Gazetesi, 13 Ağustos 1950, Sayı:1557, s.3; Hür Çorum, 16 Eylül 1952, Sayı:7, s.4) ve Hamdi Tüfekçi tarafından işletilen "Kösedağ Gazozları" (Akisler, 19 Temmuz 1952, Sayı:12, s.3) iki farklı imalathane/fabrika bulunduğu anlaşılmaktadır. Şikâyetler üzerine her iki imalathane belediye tarafından denetlenmiş, yapılan kontrollerde şehir içme suyu kullanmamaları ve temizlik kurallarına uymadıkları için kapatılmışlardır (Bu Gün, 31 Ağustos 1959, Sayı:1, s.1). "Çorum'da Gazoz Yok" başlıklı haberdan, kapatılan imalathaneler nedeniyle şehirde bir yıldır gazoz bulunmadığı anlaşılmaktadır (Yeni Adım, 16 Nisan 1960, Sayı:1438, s.1).

Çorum Halısı Teması: 44 kodlama yapılmıştır. İlin tanıtımına katkı sağlayacağı ve halkın gelirini artıracacağı düşünülen Çorum Halısı'nın, Cezaevi Müdürü Ahmet Turan Kaynaroğlu öncülüğünde alınan tezgâhlarda mahkûmlar tarafından dokunduğu ve pantentinin alındığı belirtilmektedir (Çorum Gazetesi, 16 Mayıs 1956, Sayı:1850, s.1-2; Yeni Adım, 26 Ekim 1956, Sayı:399, s.1). Sümerbank'tan gönderilen ustalar Çorum Merkez, Sungurlu, Osmaniye, İskilip, Alaca ilçelerinde halı dokuma kursları açmışlardır. Tuncay Atalay, A. Muzaffer Artuk, N. Safa Kazancı ve İhsan Sabuncuoğlu yazılarında halıyı anlatarak, aile reislerinin eşlerini ve genç kızlarını kurslara göndermeye ikna etmeye çalışmışlardır. Çorum Halısı'nın yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları nedeniyle Cezaevi Müdürü Ahmet Turan Kaynaroğlu'na Fahri Hemşehrilik Beratı verilmiştir (Hür Yol, 04 Şubat 1957, Sayı:305, s.2). Kursları başarıyla bitirenlere İktisat ve Ticaret Vekâleti tarafından gönderilen halı dokuma kursları kapanmış, tezgâhlar Trabzon'a nakledilmiştir (27 Mayıs Gazetesi, 15 Ağustos 1960, Sayı:34, s.1-2). Bununla birlikte cezaevindeki halı tezgâhi sayısı 35'ten 75'e çıkarılmıştır (Hür Yol, 19 Ekim 1960, Sayı:1435, s.1).

Halk Oyunları Teması: 33 kodlama yapılmıştır. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ile Yapı Kredi Bankası'nın düzenlediği Milli Oyunlar Seçme Müsabakası'na katılan Çorum Halay Ekibi, Türkiye ikinciliğini kazanmıştır (Çorum Gazetesi, 15 Eylül 1954, Sayı:1764, s.1). Bu yarışmaya tekrar katılmak ve Çorum halk

oyunlarının yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmıştır (Çorum Gazetesi, 13 Temmuz 1955, Sayı:1806, s.2; Hür Yol, 18 Haziran 1956, Sayı:108, s.1). Basın-Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü Milli Danslar Uzmanı Halil Oğultürk, Çorum'a gelerek mahalli oyunları, türküleri ve diğer dans melodilerini kayıt altına almıştır (Yeni Adım, 15 Temmuz 1957, Sayı:607, s.1). Halil Oğultürk, Çorum'dan seçilecek bir ekibin çok çalışarak, Belçika'da açılacak "Milletlerarası Cihanşümül Brüksel Sergisi'ne" katılacak ekiplerden birisi olabileceğini belirtmiştir (Yeni Adım, 09 Eylül 1957, Sayı:654, s.1). Ankara'da yapılan seçmelerde Çorum Halay Ekibi beğenilmiştir. Vali riyasetinde, oyun ekibinin ihtiyaçlarının karşılanması için bir kurul oluşturulmuş, ekibin eksikleri gidirilemeye çalışılmıştır. Çorum Halay Ekibi'nin Brüksel'de yaptığı gösteri çok beğenilmiş, Belçika Kralı tarafından Kraliyet Sarayına davet edilmişlerdir (Yeni Adım, 29 Ağustos 1958, Sayı:950, s.1).

Oteller Teması: Farklı tarihlerde yayınlanan aynı ilanlar ve reklamlar tek kod altında birleştirilerek 126 kodlama yapılmıştır. Haberler incelendiğinde Çorum'da konaklama ve otel sorununun incelenen dönemde ve öncesinde olduğu tespit edilmiştir. 1944-1946 yıllarında Nazi olmayan Almanların Devletler Hukuku esaslarına göre eterne olarak Çorum, Kırşehir ve Yozgat'ta kalmışlardır (Alakoç, 2020, s. 20; Yıldırım, 2021, s. 231). Eterne edilen Almanlar, Çorum'da Velipaşa Otel'i ile o dönem faaliyette olan birkaç otel ile hana yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yerlerin yetersiz kalması üzerine Alaybeyoğlu Konakları, Saham, Ömer Paşa, Ölçekler Konağı ve adı tespit edilememiş diğer müstakil evlerde konaklamışlardır (Kolağasıoğlu, 2009: 108). Vatan Gazetesi'nin, Çorum'u tanıtan ilavesinde Güneş, Velipaşa, Kızılırmak, Selamet, Ceritoğlu ve Kızılot olmak üzere 6 otel adı geçmektedir (Vatan Gazetesi, Çorum İlavesi, 08 Ekim 1952, s.2 ve 10). "Şehire Otel Lâzım" başlıklı haberde, Ankara – Samsun yolunun şehirden geçmesi ve şehirin bu yolun ortasında olması nedeniyle geceleri otellerde yer bulmanın imkânsız olduğu belirtilmiştir. Bir ilçenin kaymakamının, belediye başkanının ve iki doktorun otel bulamadıkları için hamamda kaldıklarına dair bu gazete haberi, konaklama sorunun çok vahim bir durumda olduğunu göstermektedir (Yeni Çorum, 19 Aralık 1951, Sayı:17, s.1).

Kodlar arasında, otellerin personel ilanları da yer almaktadır. Bu kodların en ilginç, Velipaşa Otel'i'nin ilanına aittir (Çorum Gazetesi, 22 Mart 1950, Sayı:1531, s.4): "*Otel Kâtibi alınacaktır. Eski Harflerden okuryazar olmakla beraber yeni yazısıda iyi olmak üzere ve Otelimiz idaresince kendisinden aranacak evsaflarada haiz olabilecek cevval bir kâtibe ihtiyacımız vardır. Aranılan bu durumları kendisinde görenlerin Otelimiz idarecilerine başvurmaları ilan olunur.*" Bu personel ilanından, Latin harflerine geçişin

üzerinden yirmi yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen, eski harflerle okumaz yazmanın otelcilik için önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Çorum merkezde tarih sırasına göre; Velipaşa, İkbâl, Güneş, Ceritoğlu, Çorum Palas, Peker, Kızılırmak, Konak, Yayla Palas, Olimpiyat, Kervan, Safa, Sebat ve Güven Otelleri ile Suluhan, Taşhan ve Suade hanları tespit edilmiştir. Sungurlu ilçesinde Ali Kurtaran Oteli ve Erol Palas Oteli; Kargı İlçesinde Hamdi Özçekiç Oteli ve Havza'da Çelik Palas Otel ile Belediye Oteli kodlanmıştır. Velipaşa Oteli'ni kiracı olarak işleten Hacı Ömer Nartok, sonraki yıllarda açılan Çorum Palas (Çorum Gazetesi, 07 Ocak 1953, Sayı:1676, s.1; Hür Çorum, 27 Ocak 1953, Sayı:19, s.11) ve Konak Oteli'nin de (Çorum Gazetesi, 18 Mayıs 1955, Sayı:1799, s.1) işletmeciliğini yapmıştır.

Ankara'da faaliyet gösteren Sema Oteli (Halkın Sesi, 07 Nisan 1961, Sayı: 55, s.2; Hür Yol, 12 Nisan 1961, Sayı:1581, s.2) ve Tuna Palas Oteli (Yeni Adım, 26 Nisan 1961, Sayı:1713, s.4; Halkın Sesi, 29 Nisan 1961, Sayı:74, s.2) Çorum'da yayınlanan yerel gazetelere ilanlar vererek, kendilerini tanıtmışlar ve müşteri çekmeye çalışmışlardır.

Çorum'a gelen önemli devlet adamlarının otellerde kalmadığı tespit edilmiştir: Amerikan İktisadi İş birliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mister Rossel H. Dorr ve eşi, İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Devlet Bakanı Muammer Alaknat ve Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri valinin evinde konaklamışlardır. Nafiya Vekili Tefik İleri Çorum Çimento Fabrikası Lojmanı'nda kalmıştır. İsmet İnönü, Vahit Benderli'nin evinde kalmıştır. Bu haberlerden, incelenen dönem aralığında Çorum'da önemli kişilerin konaklayabileceği kalitede bir otelin olmadığı anlaşılmaktadır.

Çorum Milletvekilleri, Belediye Başkan Vekili ve encümen üyelerinin un sorununu çözmek için Konak Oteli Salonu'nda toplantı yaptıkları belirtilmektedir. Bu haberden, Çorum'da ilk defa bir otelin toplantı amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır (Yeni Adım, 26 Ocak 1957, Sayı:472, s.1). Sonraki tarihlerde, DP milletvekilleri ve teşkilatları, Kırşehir Milletvekili ve Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Konak Otel'de toplantı yapmışlardır. Yapıldığı tarihte, şehrin tek caddesi üzerindeki en heybetli bina olarak göze çarpan Konak Oteli, caddeye bakan tarafına başlanan inşaat yüzünden ihtişamını kaybetmeye başlamıştır. Birkaç yıl sonra yayınlanan ilanlarda, otelin 40 odalı İşhanı veya 8 daire olarak kiraya verilmek istendiği belirtilmektedir (Hür Yol, 01 Temmuz 1960, Sayı:1341, s.2). Kiralanamayan ve bir süre kapalı kalan Konak Oteli, yeniden işletmeye açılmıştır (Hür Yol, 05 Eylül 1960, Sayı:1397, s.2).

“İmkân Arıyalım” başlıklı yazıda Emlak Kredi Bankası'nın ve diğer bankaların başta İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirler olmak üzere otel ve İşhanı yaptırdıkları belirtilmiştir. Daha sonra Türkiye Emekli Sandığı'nın, Afyon'da “otel, sinema, İşhanı, lokanta, pastahane, gece kulübü” yaptırmayı programına aldığını belirterek, Çorum'un da bu imkânlardan yararlandırılması istenmiştir (Yeni Adım, 19 Temmuz 1958, Sayı:915, s.1). “Çorum'da Yenilik Hareketleri” başlıklı yazısında N. Safa Kazancı, yeni açılan lokantalarla, kısmen bu sorunun çözüldüğünü; inşaatı devam eden ve bir süre sonra açılacak olan pastaneyle ikinci sorunun çözüleceğini; yeni açılan otellerle konaklama sorunun çözüldüğünü, Orta Anadolu'nun en müttekâmil otellerinin Çorum'da olduğunu anlatmıştır (Hür Yol, 23 Kasım 1959, Sayı:1148, s.1).

Otellerin Denetimleri Teması: Çorum Belediyesi Meclisi'nin 1952 yılı şubat ayında yapılan toplantısında, Belediye Zabıta Talimatnamesi'nin değiştirilmiş ve onaylandıktan sonra yayınlanmıştır (Yeni Çorum Gazetesi, 23 Nisan 1952, Sayı:35, s.3-4). “Belediye Sağlık Zabıta Talimatnamesi Değiştirildi” başlıklı haberde gazoz imalathanelerinde, gazoz şişelerinin otomatik tazyikli ve fiskiyeli tertibatlı su ile yıkanması, tenekte ve leğenlerde yıkanmaması; hasta ve yaralıların Belediye Tabibinin müsaadesi olmadan otellere kabul edilmemesi; gece veya mesai saatleri dışında otellere gelenlerin boş bir odaya konulması ve Belediye Tabipliğine haber verilmesinin mecbur olduğu belirtilmektedir (Çorum Gazetesi, 12 Eylül 1957, Sayı:2075, s.1). Gazetelerde Belediye Doktoru başkanlığında bir ekibin özellikle hamam, han, otel, lokanta, kahvehane ve gıda maddesi satış yerlerini denetlediği ile ilgili haberler yer almaktadır. İncelenen gazetelerde 10 Haziran 1930 tarihli ve 1704 sayılı Otel Pansiyon, Ticarethane vesair Umumi Müesseselerde Oturan ve Çalışanların Hüviyet Varakası Vermeleri Mecburiyetine dair Kanun'un uygulanması ile ilgili haberler de kodlanmıştır. Emniyet Teşkilatı'nın yaptığı bir denetimde Velipaşa Oteli'nde 80 müşteriden ancak 7'sine, Suade Hanı'nda 21 müşteriden hiçbirine, Konak Oteli'nde 42 misafirden sadece 9 misafire beyanname doldurulduğu tespiti yapılmıştır (Yeni Adım, 18 Ekim 1960, Sayı:1587, s.1; 09 Kasım 1960, Sayı:1607, s.1).

Kontrol Teması: İstanbul Küçükalyalı'daki Neşe Sineması'nın 24 Ocak 1959 tarihinde çökmesi ve 34 kişinin hayatının kaybetmesi sonrasında, tüm yurttaki olduğu gibi Çorum'da da resmi ve özel umumi yerlerin fenni kontrolüne başlanmıştır. İldeki resmi binalar, hastaneler, cezaevleri, okullar, cami ve meşcedler, sinemalar, hamamlar, kahve ve oyun salonları, hanlar ve oteller kontrol edilmiş, tespit edilen hataların giderilmesine veya yıkılarak yeni binaların yapılması sağlanmıştır (Yeni Adım, 20 Şubat 1959, Sayı:1095, s.1; 03 Mart 1959, Sayı:1104, s.1). Fenni kontrollerden sonra belediyenin şehirdeki han, hamam,

otel, lokanta, kahvehane, bakkal ve benzeri yerlere yaptığı sağlık kontrolleri de daha sık yapılmaya başlanmıştır.

Lokantalar Teması: 83 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalardan Çorum'da "Kebapçılar Çarşısı" olduğu (Çorum Gazetesi, 19 Eylül 1951, Sayı:1609, s.2; Yeni Çorum, 26 Eylül 1951, Sayı:5, s.4), kebabın bir porsiyonun kaç gram olarak verileceği, yemek fiyatları, temizlik, düzen, yüksek sesli müzik sorunları tespit edilmiştir. Çorum Merkez ilçesinde Kebabçı Mehmet Hacı Haliloğlu, Seher Lokantası, Lezzet Lokantası, Zevk Lokantası, Dağ Lokantası, Park Gazinosu ve Lokantası, Can Lokantası, Kara Hacı Lokantası, Mavili Lokanta, Bizim Lokanta, Karadeniz Lokantası, Lezzetli Zevk Lokantası ve Uğur Lokantasının faaliyette oldukları, bu işletmelerin "restoran veya restaurant" ibarelerini kullanılmadıkları anlaşılmıştır. Çorum'da ilk defa Fırın Kebabı ve Bursa İskender Kebabı'nın Mavili Lokanta'da verilmeye başlandığı tespit edilmiştir (Yeni Adım, 29 Temmuz 1959, Sayı:1220, s.1; Bu Gün, 15 Ekim 1959, Sayı:41, s.2). Önemli kişilere çoğunlukla Şehir Kulübü'nde ziyafet yemekleri verildiği, Çimento Fabrikası'nın faaliyete geçmesinden sonra personel yemekhanesinin bu amaçla kullanıldığı tespit edilmiştir (Çorum Gazetesi, 25 Temmuz 1957, Sayı:2035, s.1; 10 Ekim 1957, Sayı: 2097, s.1; Yeni Adım, 30 Eylül 1957, Sayı:672, s.1).

Kulüpler Teması: Çalışmada incelenen döneme ait gazetelerde Çorum Şehir Merkezi'nde Şehir Kulübü, Bahçelievler Kulübü ve Öğretmenler Kulübü'nün faaliyet gösteren tespit edilmiştir. Özellikle Şehir Kulübü, şehre gelen önemli misafirlere öğle ve akşam yemeklerinin verildiği yer olarak öne çıkmaktadır.

Hamam Teması: 30 kodlama yapılmıştır. Çavuş Hamamı, Paşa Hamamı, Yeni Hamam ve Güpür Hamamı'nın inceleme yapılan dönemde faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Yayınlanan bir ilandan Çavuş Hamamı'nın kapanarak yerine Granit Lastik Fabrikası açıldığı anlaşılmaktadır (Akisler, 17 Ocak 1953, Sayı:35, s.3). Paşa Hamamı'nda yaşanan bir infilak nedeniyle bir süre kullanılmadığı; Yeni Hamam'ın ise su kesintisi nedeniyle çalışmadığı, şehirde sadece Güpür Hamamı'nın hizmet verdiği tespit edilmiştir (Yeni Adım, 05 Mayıs 1959, Sayı:1278, s.1; 13 Ekim 1959, Sayı:1285, s.1). Hamamlara yeteri kadar su verilmediği, havlu takımlarının pis olduğu ve belediyenin sık sık denetim yapması gerektiği belirtilmektedir. Paşa Hamamı onarılarak hizmet vermeye başlanmıştır (Yeni Adım, 07 Mart 1960, Sayı:1406, s.1). Vali Cevat Çapanoğlu ve Belediye Reisi Faik Kürkçü'nün uğraşları sonucunda Serpin Suyu Yeni Hamam'a bağlanmış ve tekrar faaliyete geçmiştir (Yeni Adım, 07 Nisan 1960, Sayı:1430, s.1). Paşa Hamamı'nda yeniden patlama olmuş, onarımı yapılarak bir süre sonra tekrar açılmıştır (Hür Yol, 23 Eylül 1961, Sayı:1709, s.1-3).

Dernekler Teması: 23 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamalarda Aşçı ve Lokantacılar Derneği'nin kurulduğu ve tüzüğünün yayınlandığı tespit edilmiştir (Yeni Çorum, 20 Ağustos 1952, Sayı:51, s.3 ve 08 Ekim 1952, Sayı:57, s.4). Ayrıca "Alaca Kahyeciler ve Lokantacılar Derneği", "Çorumu Kalkındırma Derneği", "Çorum Âbidelerini Kurma ve Kurtarma Derneği ('Tarihi Eserler Abideleri Koruma Derneği')", "Çorum Otelciler, Hancılar ve Hamamcılar Derneği", "Çorum Kültür Derneği", "Türk Kültür Derneği Çorum Şubesi", "Osmancık Tanıtma ve Turizm Derneği" gibi turizm ile ilgili derneklerin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Fırın Teması: 30 kodlama yapılmıştır. Çorum'da 1950'li yılların başında beş tane fırın olduğu, halkın çoğunluğunun tandırlarda yufka ekmek yaptığı, kışın yufkası biten halkın ise fırınlara çörek çekirtmek için akın ettiği, fırıncıların da artan talebi karşılamak için ekmekleri çarçabuk pişirdiği ve tam pişmeyen ekmeklerden dolayı halkın şikâyet ettiği belirtilmektedir. Belediyenin mahalle fırını yaptıracaklara ruhsat vermesi ve teşvik etmesi istenmektedir. Çarşıdaki üç fırının ise, günlük çıkardıkları ekmeği satar satmaz kapandıkları, Ankara ve Samsun'dan transit gelen yolcuların ekmek alamadıkları belirtilerek, fırınların da eczaneler gibi nöbetleşe açık bulundurulmaları belediyeden talep edilmiştir (Akisler, 10 Ocak 1953, Sayı:34, s.2-3). Ekmeklerin bozuk ve hamur çıkması, Merzifon'daki gibi beyaz olmaması, yarısının kepek olması, acımsı ve esmer çıkması, çok siyah çıkması, içerisinden ip çıkması, ikinci undan pide yapılmasıyla ilgili haberler de kodlanmıştır (Hür Yol, 15 Mart 1957, Sayı:340, s.1; 27 Mayıs Gazetesi, 06 Ağustos 1960, Sayı:27, s.1; Halkın Sesi, 17 Nisan 1961, s.1). Çorum'da yetiştirilen buğdayın büyük şehirlerdeki tüccarlar tarafından yüksek fiyat verilerek alındığı, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ise, şehrin ekmek ihtiyacını karşılayacak buğdayı Amerika'dan ithalat yoluyla sağlamaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bazı dönemlerde fırınlara yeterli miktarda un tahsisatı yapılmadığı için halkın ekmek bulamadığı da belirtilmektedir. Hükümetin aldığı kararla ekmek yapılacak unun kalitesi ve gramajı belirlenmiş, tek tip francıla (somun ekmek) yapılmaya başlanmıştır (Yeni Adım, 02 Ekim 1961, Sayı:1814, s.1-2). Belediyenin ve valiliğin halkın şikâyetlerini dikkate aldığı ve fırınları denetleyerek uyardığı, eksiklerini girmeyen fırınların kapatıldığı birçok haberde belirtilmektedir. Yeni açılan Temiz Fırın, Zafer Fırını, Cumhuriyet Fırını, Mehmet Çek Fırını ve Hasan Sinan Fırını ilanları da tespit edilmiştir (Yeni Adım, 27 Temmuz 1961, Sayı:1757, s.4; Hür Yol, 10 Ağustos 1961, Sayı:1671, s.3).

Gelenekler Teması: 11 kodlama yapılmıştır. Bağ bozumu ve pekmez yapımı, Kaz Döğüşü, Güveği Hamamı, Çorum'un Kaz Döğüşürme Mevsimi, Yağmur Duası, Horoz Döğüşü, Düğün Daveti ve Saçı Âdedi, Hıdırellez, Yatır (Türbe) Ziyareti ve Masallar (Yatırların Kutsallığı) bu kodlamalarda anlatılmaktadır.

Ayrıca, Öğretmen Mehmet Yener'in Çorum'a 15 kilometre mesafede bulunan Çukurören Köyü'nden derlediği "Folklor Örnekleri" günlük olarak yayınlamıştır (Yeni Adım 17 Şubat 1961, Sayı:1690 ve 03 Mart 1961, Sayı:1703 sayıları arası).

Gözlem Teması: 7 kodlama yapılmıştır. Uzun yıllardan sonra öz baba yurduna gelen Emekli Binbaşı Rifat Böke, Fransa'dan Çorum Çimento Fabrikası'nın tahlillerini yapmak için gelen Mösyö Lafarge, Çorum Valisi Celalettin Ünseli, Mehmet Asaf ve Samsun'a giden bir doktorun şehir merkezindeki izlenimleri gazete yazılarında anlatılmıştır.

Panayırlar Teması: 41 kodlama yapılmıştır. İlk kodlama Şeker Bayramı'nın üçüncü günü Verem Savaş Hastanesi yararına düzenlenen Karakucak Pehlivan Güreşleri'dir (Çorum Gazetesi, 05 Temmuz 1950, Sayı:1546, s.1). Alaca ilçesindeki panayırlarda, Ortaokul yaptırma ve Kızılay Şubesi yararına At Yarışları ve Güreş Müsabakaları düzenlenmiştir. Sungurlu ilçesinde, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu yararına düzenlenen At Yarışlarını ve Pehlivan Güreşlerini, 20 bine yakın kişi izlemiştir. Osmancık Panayırı, Gençlik Spor Kulübü yararına belediye tarafından düzenlenmiş olup, güreş müsabakaları ve at yarışları yapılmıştır. İskilip İlçesinde, Elma Bayramı, Çorum'un Çıkrık Köyü'nde Pehlivan Güreşleri yapılmıştır. Çorum'da Güreş İhtisas Kulübü ve Çorum Gençlik Spor Kulübü yararına, Hamit Kaplan'ın Düğünü Merasimi nedeniyle, Çorum ve Çimento Güreş Takımlarının kadrolarını doldurmak amacıyla ve bölge seçmeleri için çok sayıda Karakucak Güreşleri düzenlemiştir. Çorum'da meyve ve yetiştiriciliğini teşvik etmek amacıyla Elma Müsabakaları ve Ehli Hayvan Sergileri de yapılmıştır. İncelenen gazetelerde, çevre illerde ve hatta ilçelerde arka arkaya panayırlar düzenlendiği, binlerce kişinin bu panayırlara katıldığı ve esnaftan alışveriş yaptığı belirtilerek, Çorum'da da bir Panayır Kurulması istenmiştir (Bu Gün, 13 Ekim 1959, Sayı:39, s.1; Yeni Adım, 18 Ağustos 1961, Sayı:1776, s.1). Çorum'da en son 30 yıl önce kurulmuş olan panayır, 1-7 Ekim 1961 tarihlerinde yeniden kurulmuş, son üç gününde at yarışları ve pehlivan güreşleri düzenlenmiştir (Yeni Adım, 02 Ekim 1961, Sayı:1814, s.1).

Termal Teması: 47 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların büyük bir çoğunluğu Figani – Beke Kaplıcası'nın kiralanması, ücret tarifesi, onarımı, Velipaşa Hanı'ndan araç hareket saatleri, işletmecisi değişikliği ve yolunun yapılması gibi konularla ilgilidir. Kodlamaların diğer bir bölümü de Hamamözü Köyü'nde bulunan kaplıca hamamı, otel, fırın ve kahvenin kiralanması ile ilgilidir. Cevdet Musaağaoğlu'nun, Hamamözü Köyü ve hamamına yaptığı gezinin notları yayınlanmıştır (Akisler, 11 Ekim 1952, Sayı:24, s.4). Sungurlu şifalı su menbatının Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü'nde yapılan analiz sonuçlarına

göre, İstanbul Tuzla içmeleriyle ayarında olduğu tespit edilmiştir (Çorum Gazetesi, 09 Ağustos 1950, Sayı:1551, s.2). Hamamlıçay Köyü'nde, hamam ve kaplıcaya elverişli sıcak su bulunduğu belirtilerek, buranın ihya edilerek bir mutehassız görevlendirilmesi İl Genel Meclisi'nde görüşülmüştür (Akisler, 31 Ocak 1953, Sayı:37, s.2). Gazetelerde Çorumluların yakından faydalandığı Kızılcahamam Kazasının turistik bir şehir olmasına çalışıldığı (Çorum Gazetesi, 21 Kasım 1957, Sayı:2121, s.1) ve Havza Belediyesi'nin modern bir kaplıca, otel ve gazino yaptırdığı (Yeni Adım, 05 Nisan 1961, Sayı:1710, s.1) haberleri yayımlanmıştır. Bununla birlikte, Turizm Bankası'nın dış ve iç turizmi teşvik için kaplıcaların modern hale getirilmesi işini finanse edeceği belirtilerek ülke genelindeki birçok kaplıcanın su sıcaklıklarını tekrar ölçtüğü ifade edilmektedir (Yeni Adım, 07 Eylül 1961, Sayı:1793, s.1). Ölçümü yapılanlar arasında Çorum'daki kaplıcalar yer almamaktadırlar.

Kamp Teması: Beş kodlama yapılmıştır. Çorum Lisesi Beden Eğitimi Öğretmeni Tahir Altın liderliğinde 25 öğrenci, Laçın Nahiyesi'nde 20 günlük bir İzci Kampı yapmıştır. Vali Rüştü Ülken, Maarif Müfettişi, Maarif Müdürü ve Jandarma Kumandanı kampı ziyaret ederek, öğrencilerle beraber öğle yemeği yemişlerdir. Kamp sorumlusu ve Nahiye Müdürü, sabit bir kamp tesisi yapılması durumunda Laçın'ın Türkiye'nin turistik yerlerinden birisi haline geleceğini dönemin valisine iletmışlerdir (Yeni Adım, 26 Haziran 1957, Sayı:595, s.1).

Dikiciler Arastası Teması: Çorum şehir merkezinde önemli bir çekicilik unsuru olan (A. İ. Yılmaz, 2021b, s. 2324) ve "Dünyanın en dar sokağı" olarak bilinen bu temada 10 kodlama yapılmıştır. Kodlardaki haberler incelendiğinde, bu sokağın Belediye Meclis Üyesi Sıddık Burhan'ın önerisi ve Belediye Başkan Vekili Faik Kürkçü'nün talebi ile sokaklarda seyyar olarak faaliyet gösteren kundura tamircilerinin biraraya toplanması amacıyla yapılmasına karar verildiği anlaşılmaktadır (Yeni Adım, 12 Haziran 1958, Sayı:886, s.1-2). Kundura tamircileri için 1,80 metre derinlik ve 2,5 metre genişliğinde 35 dükkânın yapılması için gerekli tahsisat yapılarak kış gelmeden inşaata başlanması kararlaştırılmıştır. İnşaatin hızlı bir şekilde tamamlandığı ve ucuz kira bedelleri ile kundura tamircilerine verildiği ancak 15 kadar kundura tamircisinin açıkta kaldığı gazete haberlerinden anlaşılmaktadır (Yeni Adım, 13 Ekim 1958, Sayı: 988, s.1-2).

Saat Kulesi Teması: 28 kodlama yapılmıştır. Kuledeki saat ile radyo saatinin farklı olması, ışıklarının yanmaması, meydanın ve caddelerin ışıklandırılması gibi konular gazetelerde ele alınmıştır. Kulenin yapılış hikâyesi İhsan Sabuncuoğlu tarafından anlatılmıştır (Hür Yol, 15 Şubat 1957, Sayı: 315, s.1). Kule etrafının istimlak edilmesi, bazı dükkânların yıkılması ve istimlak

paralarının ödenmesi haberleri gazetelerde yer almaktadır (Çorum Gazetesi, 17 Temmuz 1958, Sayı:2283, s.1). Saat Kulesi ve etrafında oluşturulan alana “Hürriyet Meydanı” ve Samsun Caddesi’ne ise “Gazi Caddesi” adı verilmiştir (Yeni Adım, 11 Ağustos 1960, Sayı:1530, s.1).

Sokak Çeşmeleri Teması: 15 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların önemli bir kısmı, evlere su verilmesiyle beraber sokak çeşmelerinin sularının kesilmesiyle ilgilidir. Mahalle pınarı sohbetleri anlatıldığı bir yazı (Akisler, 05 Temmuz 1952, Sayı:5, s.2) ile soğukların şiddetiyle sokak çeşmelerinin donduğunu (Hür Yol, 06 Şubat 1960, Sayı:1212, s.1) anlatan bir haber de bulunmaktadır. Yazılarda sokak çeşmelerinden Abdalpınar, Tingi Pınarı, Eski Su Kümbeti, İbik Sokağı Çeşmesi, Çürükpınarı ve Aynalı Pınar isimleri tespit edilmiştir.

Park ve Park Gazinosu Teması: 14 kodlama yapılmıştır. Çorum’un, çalışmada incelenen dönem içinde, eşine birçok şehirde rastlanılmayacak bir parka sahip olduğu anlaşılmaktadır. Parkın geceleri karanlık oluşu, Park Gazinosu’nun bakımsızlığı, kiraya verilmesi, gündüzleri alkolsüz olarak hizmet vermesi, akşamları canlı müzik ve alkol verilmesi, gazino dışındaki alanlara da oturma bankalarının konulması ve parkın bakımının yapılmadığı gibi konular yer almaktadır.

Pazaryeri Teması: 22 kodlama yapılmıştır. Saat Kulesi civarında çarşamba günleri kurulan sebze ve meyve pazarı, zaman içerisinde farklı yerlere taşınmıştır. Satıcıların büyük çoğunluğunu köylü kadınların oluşturmasından dolayı, “Kadınlar Pazarı” olarak adlandırılmıştır. Ürünlerin yerlerde toz ve çamur içerisinde satılması; yumurta ve tereyağının hükümet tarafından belirlenen fiyatlardan dolayı pazara getirilmemesi; Çorum’da yetiştirilmeyen limon, portakal, mandalina, patates gibi bazı ürünlerin nakliye masraflarının çok olması ve hükümet tarafından belirlenen satış fiyatlarının düşük olması nedeniyle pazarda bulunamadığı şikâyetleri gazetelerde yer almaktadır (Yeni Adım, 04 Ekim 1956, Sayı:380, s.1-2). Kentin büyümesiyle birlikte, Belediye Meclisi cumartesi günleri Verem Hastanesi’nin karşısında belirlenen bir alana ikinci bir pazar kurulmasını kararlaştırmıştır (Yeni Adım, 05 Ekim 1956, Sayı:381, s.1-2).

Seyahat Acenteleri: 17 kodlama yapılmıştır. Bu kodlamaların hepsi hac ziyareti ile ilgilidir. Velipaşa Oteli müsteciri Ömer Nartok, Çorum-Çerikli Posta Nakliyat Yazıhanesi ve Manifaturacı Nuri Bilal 1950 yılında hac görevini yerine getirecekler için vapurla veya uçakla tur paketi satışı yapmışlardır (Çorum Gazetesi, 12 Temmuz 1950, Sayı:1547, s.4). Hac turlarının satışını 1952 yılında Yusuf Cırcı; 1953 yılında Fevzi Hacirecepoğlu ile Osman Asal ve Yaşar Leblebicioğlu; 1954 yılında Singer Mağazası; 1957 yılında Akif Leblebicioğlu (Akdeniz Turizm ve Seyahat Acentası adına), Konak Oteli’nde Ömer Nartok

(San Seyahat Bürosu adına), Akif Leblebicioğlu (Akdeniz Seyahat Acentası); 1959 yılında Yeşilirmak Pazarı'ndan Mehmet Sıkı (Hasgök Seyahat ve Turizm Bürosu adına), Yaşar Güven (TUR-İŞ Turizm ve Seyahat Acentası adına) yapmışlardır.

Tanıtım Teması: 13 kodlama yapılmıştır. “Çorum’un vaziyeti” başlıklı yazıda kısaca, birkaç yıl önce “Çorum” adındaki bir vapurda çıkan yangın olmasa, Çorum’un tanınmayacağı, birçok kişinin il mi, yoksa kaza mı, olduğunu bilmediğini, bazı kişilerin ise Ankara’nın bir ilçesi olarak bildiği anlatılmaktadır (Hür Yol, 02 Mayıs 1956, Sayı:69, s.1). Bekir Hasırcıoğlu yazısında Hitit şehirlerini, Çorum’un kısa tarihi ve tarımını anlatmıştır (Çorum Gazetesi, 12 Temmuz 1957, Sayı:2024, s.1). Yüksek Tahsil Gençliğini Koruma Derneği üyeleri yaptıkları toplantılarda, Çorum’un vilayet dışında tanıtılabilmek için, dernek tüzüğünde değişiklik yapılması gerektiğini belirtmişler ve derneğin adının “Çorum Kültür Derneği” olarak değiştirilmesini önermişlerdir (Yeni Adım, 20 Şubat 1958, Sayı:793, s.1-2). Bu derneğin İstanbul Şubesi, Hilton Oteli’nde “Çorum Gecesi” düzenlemiştir (Yeni Adım, 25 Şubat 1959, Sayı:1099, s.2). Türkiye Turizm Kurumu, gazeteye gönderdiği yazıda, Anadolu’da yaşamakta olan “Türk Halk Sanatları” geleneklerini canlandırmak için yurt çapında bir sergi açılacağını belirterek, yerel düzeyde Türk el işi yapanların, halk sanatları temsilcilerinin ve hatıra eşya yapanların katılım sağlanmasını istemiştir (Yeni Adım, 09 Temmuz 1958, Sayı:906, s.1-2). İhsan Sabuncuoğlu yazılarında, tanıtım için Çorum’un tarihini anlatan bir kitabın yazılması ve basılması gerektiğini belirtmiştir (Çorum Gazetesi, 24 Kasım 1958, Sayı:2371, s.1). Şükrü Saraçoğlu yazısında Çorum’u tanıtmıştır (Yeni Adım, 02 Ekim 1961, Sayı:1814, s.1-4).

İlçe Tanıtımları: Gazetelerde ilçelerin tarihi ve kültürel çekiciliklerinin anlatıldığı birçok yazı dizisi bulunmaktadır. Mecitözü (Akisler, 25 Ekim 1952, Sayı:26, s.1; Çorum Gazetesi, 04 Eylül 1958, Sayı:2318, s.2) ve Osmancık (Yeni Adım, 19 Kasım 1959, Sayı:1315, s.1 ve 06 Aralık 1961, Sayı:1870, s.1 arasında 22 sayı) ilçeleri tanıtılmıştır.

Turizm Teması: 57 kodlama yapılmıştır. Bu kodlarda “Hiroşima Turistik Bir Şehir Oluyor, Hilton’da Türkiye’yi Övüyor, Türkiye Milli Talebe Federasyonu Turizm Faaliyetleri, İstanbul’un Tarihi Çarşısı Kül Oldu, Tarihi Şahsiyetlerin Türbeleri Onarılacak, Noel Baba’nın Antalya’da kemik ve dişi bulundu, Metropolitan Sanat Müzesi’nde İslâm Minyatör Sergisi, Tarihi eserleri korumak için tedbir alınıyor, Uludağı Milli Orman Haline Getirecek Tasarı, Almanlar Turistik Tesisler Kuracak, Türkiye’ye 10 bine yakın turist gelecek, Almanya’da bir ‘Ekmek Müzesi’ açıldı, Ankara’da 15 katlı bir otel inşa edilecek, Turizmin

Nevşehir'e kazandırdıkları" gibi yurt içinden ve yurtdışından turizmle ilgili haberler yer almaktadır.

"Turizmin Getireceği Gelir" başlıklı yazıda turizmin genişletilerek memleketimize gelecek turist sayısını artırmak amacıyla yapılan faaliyetlerin önemi olduğu vurgulanmaktadır. Turizmin memleketimize sağlayacağı faydalar, Birleşik Amerika'da Marchall planı örneği ile açıklanmaktadır. Türkiye'nin daha çok Amerikalı turisti memleketi celbederek dolar açığını kapatabileceği yazıda belirtilmektedir (Çorum Gazetesi, 08 Kasım 1950, Sayı:1564, s.2).

"Otel Kralı Hilton'un beyanati" başlıklı yazıda, Hilton Otel Şirketi Reisi Conrad N. Hilton'un, İstanbul'da Türk Hükümeti tarafından yaptırılan ve 1953 yılı sonunda tamamlanması planlanan 300 yataklı bir oteli kiralarak işleteceği belirtilmektedir (Çorum Gazetesi, 10 Ocak 1951, Sayı:1573, s.3). "İstanbul'da Kurulacak Olan Otel" başlıklı haberde, Marshall Planı'nda Türkiye'ye ayrılan dört milyon dolarlık fondan, İktisadi Yardım İdaresi'nin İstanbul'da yapılacak 300 odalı otele, teknik yardımları ve planı için 210.000 dolar ayıracağı belirtilmektedir. Otelin inşaatının kalan kısmının Türk Hükümeti tarafından karşılanacağı ve Hilton Enternasyonal Şirketi tarafından idare edileceği bildirilmektedir (Çorum Gazetesi, 09 Mayıs 1951, Sayı:1590, s.1).

Tuncay Alaybeyioğlu, "Turistik mi Yoksa Kazıklık mı?" başlıklı yazısında memleketimize turist celbetmek (çekmek) ve döviz bırakmalarını sağlamak için tanıtım çalışmaları yapıldığını ancak gelen turistlere kötü davranıldığını ve yüksek fiyat uygulandığını belirtmektedir (Yeni Adım, 26 Ekim 1959, Sayı:1296, s.1). "Atıf Köymen'in Amerika Notları" başlıklı yazı dizinde, yurtdışındaki oteller, lokantalar, müzeler, abideler, yemekler ve gelenekler hakkında bilgi verilmekte, yurtiçindekilerle karşılaştırmalar yapılarak, düzeltilmesi gerekenler anlatılmaktadır (Hür Yol, 19 Mayıs 1956, Sayı:83, s.2). "Çorum Turistik Merkez" başlıklı haberde, Başbakan Adnan Menderes'in emir verdiği, bütün hazırlıkların tamamlanarak faaliyete geçildiği, Çorum'un turistik bir merkez haline getirileceği anlatılmaktadır (Hür Yol, 26 Eylül 1959, Sayı:1098, s.1).

Gezi Teması: Bu temada Çorum ili dışına yapılan geziler ele alınmıştır. Çorum Lisesi öğrencileri Ankara'ya; Kız Enstitüsü Samsun ve Ankara'ya; Lise öğrencileri ve öğretmenleri yeni açılan Amasya Şeker Fabrikası'na, Çeltek Kömür İşletmesi'ne, Merzifon Havalanına; ilkokul öğretmenleri Kırıkkale ve Ankara'ya; Lise İzci ve Spor Kolu Samsun'a; Esnaf Birliği, Esnaf Güneşspor'un maçına ve Osmancık, Kargı, Ilgaz, Kastamonu'ya; Erkek Sanat Enstitüsü Yozgat, Amasya ve Gökhüyük Devlet Üretim Çiftliği'ne; Öğretmen Okulu, Lâdik Öğretmen Okulu'na, Mecitözü'ne ve Beke Kaplıcası'na gezi düzenlemişlerdir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Her alanda olduğu gibi turizmde de günümüze ve geleceğe yönelik çalışmalar yapılırken, geçmişte yapılanların incelenmesi önemlidir. Bu çalışma, yerel düzeyde bir turizm tarihi çalışmasıdır. Çalışmada, Çorum'daki yerel gazeteler incelenerek, cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar, milletvekilleri, vali ve belediye başkanı gibi kamu görevlilerinin turizmine yönelik çalışmaları tespit edilmiştir. Bu çalışma, kamu görevlilerinin Çorum turizmine yönelik yaptıkları çalışmalarda, geçmiş yıllarda yapılanları ve/veya yapılmayanları dikkate almaları amacıyla yapılmıştır.

Bu nitel çalışmada, Çorum'da 1950-1961 yılları arasında yayınlanan 9 yerel gazetenin, 4.451 sayısına ulaşılmış ve 9.866 gazete sayfası incelenmiştir. Gazeteler araştırmacılar tarafından okunmuş, turizmle ilgili olduğu düşünülen haberler, köşe yazıları, tanıtım yazıları, ilanlar ve meclis tutanakları kodlanmıştır. Bu kodlar, belediye başkanları, milletvekilleri, valiler, başbakan, cumhurbaşkanı ve turizmle ilgili temalarda gruplandırılmıştır.

Baha Çorbacıoğlu, incelenen dönemin başından 1958 yılın ilk aylarında, hastalığı nedeniyle görevden ayrılana kadar belediye başkanlığı yapmıştır. Bu dönemde şehir imar planı yapılmasına çalışmış, Ankara-Samsun yolunun şehrin içinde geçmesini sağlamak için günümüzdeki Gazi ve İnönü caddelerini açarak genişletmeye çalışmıştır. DP iktidarının baskılarına rağmen, bağımsız belediye başkanı olarak Ankara-Samsun yolunun şehrin dışına yapılacak bir çevre yolundan değil, şehir içinden geçmesini, böylelikle yolcuların şehirdeki otellerden, lokantalardan, leblebicilerden ve diğer hediyelik eşya satışı yapan işletmelerden alışveriş yapmalarını sağlamaya çalışmıştır. Görev yaptığı dönemde hükümetten yeterli mali desteğin alınmadığı için; belediyenin istimlak ettiği yerlerin ödemesi zamanında yapılamamıştır. Faik Kürkcü, 15 Mayıs 1958 tarihinde vekâleten belediye başkanlığı yapmaya başlamıştır. Dönemin Çorum milletvekilleri ve DP yetkilileri ile uyum içerisinde çalışmıştır. Belediyenin istimlak ettiği yerlere ait ödemeler yapılmış, açılan iki cadde karayolları tarafından asfaltlanmış, su sorununun çözülmesi için Ankara'dan uzmanlar gelerek sondaj kuyuları açılmıştır. Bununla birlikte şehirde su ve ekmek sorunu, fırınların ve yiyecek üretimi ile satışı yapan diğer yerlerin denetlenmesi gibi problemler her iki dönemde devam etmiştir.

İncelenen dönemde seçilen Çorum milletvekillerinin tümü DP'ye mensuptur. Milletvekilleri, 1956 yılında Gökçam Köyü'nde yaşanan heyelan üzerine yaptıkları inceleme gezisinde Alaca Höyük'ü ziyaret etmişlerdir. Genel seçim propaganda çalışmalarında 1957 yılında Boğazkale'ye gitmişlerdir. Kargı ilçesinin Çorum'a bağlanması üzerine yaptıkları inceleme gezisinde ilçede

yetiştirilen bamyanın ihracatı ve büyükşehirlerde Türk Migros Şirketi aracılığıyla satışının yapılması için çalışmışlardır. Abdal Ata Köyü Camisi'nin onarımı ve Mecitözü Büyük Cami inşaatları için Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden destek sağlamışlardır. Boğazkale ve Alaca Höyük yollarının bakımının yapılması ve asfaltlanması için Karayolları 7'nci Bölge Müdürü'yle görüşmüşlerdir. Boğazkale'de yapımı tamamlanan turistik otelin açılışını yapmışlardır.

İncelenen dönemde 8 vali Çorum'da görev yapmıştır. Genel olarak valiler, Çorum'a gelen yerli ve yabancı ziyaretçilerle beraber Alaca Höyük ve Boğazkale'ye gitmişlerdir. XXII. Beynelmül Müsteşrikler Kongresi katılımcılarının ziyaretleri öncesinde tedbirler alarak, konaklama ve yemek yenecek yerleri ayarlamışlardır. Alaca Höyük ve Boğazkale yollarının öncelikli olarak bakımını ve onarımını yaptırmaya çalışmışlardır. Belediye kaynaklarının yetersiz kaldığı durumlarda Ankara'ya giderek ilave ödenek tedarik ederek su, elektrik, yol, un-ekmek gibi sorunların çözülmesine yardımcı olmuşlardır. Cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve bazı önemli yabancı misafirleri valilik konutunda konaklatmışlardır.

Bu çalışmada incelenen dönemde Adnan Menderes başbakan olarak görev yapmıştır. Görev yaptığı süre içerisinde sadece bir defa, 7 Kasım 1955 tarihinde Çorum'a geldiği, bir gece konakladığı tespit edilmiştir. Çorum Merkez ilçesinde halka yaptığı konuşmasında ilin ihtiyaçlarının mebuslar ve vali tarafından tespit edildiği, kısa süre içerisinde yapılmaya çalışılacağını söylemiştir. Başbakan bu ziyaretinde Alaca Höyük ve Boğazkale'ye gitmemiş ve turizme ait herhangi bir açıklama yapmamıştır. Sonraki yıllarda yurt gezileri sırasında Çorum'a başkanın geleceği belirtilmesine rağmen, geldiğine yönelik bir haber kaydı bulunmamıştır.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Çorum'a dördüncü defa gelişinde, Merkez ilçede yaptığı incelemelerden sonra Alaca Höyük'e gitmiştir. Alaca Höyük Müzesi'ni ve ören yerini gezdikten sonra Boğazkale'ye geçmiştir. Alman Kazı Heyeti ile görüşen Bayar, kazı çalışmaları ve ören yeri hakkında bilgi almıştır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel'in Çorum'a gelişiyile ilgili bir haber çalışmada tespit edilememiştir. Ancak, babası Abidin Gürsel'in Çorum Ulu Mezarlıkta mefdun olduğu ve ruhuna Mevlit okutulduğu haberleri bulunmaktadır. Ayrıca, 1961 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Alman Şansölyesi D Adenauer'in himayelerinde Almanya'nın Kolonya, Darmstadt ve Batı Berlin şehirlerinde 228 eserden oluşan "Hititlerin Sanat ve Kültürü" adlı bir serginin açıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

Turizm için önemli bir unsur olan havaalanı isteği, Başbakan Adnan Menderes'in 1954 yılı Belediye Seçimlerinden birkaç gün önce Çorum'a yaptığı ziyarette anlatılmıştır. Başbakan, Anadolu'nun birçok yerine küçük tipte havaalanı

yapacaklarını ve bu alanların ilkinin Çorum'a yapacaklarının sözünü vermiştir. Çimento Fabrikası açılışı için 1957 yılında gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bu istek tekrar hatırlatılmıştır. Son olarak 9 Mart 1960 tarihinde Ulaştırma Bakanı Şem'i Ergin otomatik telefon santralinin açılış töreni konuşmasında "İlkbaharda Mebuslarımızla Birlikte Tayyare ile Hava Meydanınıza Geleceğiz" diye halka konuşma yapmış, fakat havaalanı yapılmamıştır. Tren yolu isteği Çimento Fabrikası'nın açılışı ile tekrar gündeme gelmiş, yapılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır. Karayollarının yapılması ve geliştirilmesinde turistik önem olan Boğazkale ile Alaca Höyük'e öncelik verilmiştir.

Şehirdeki önemli toplantılar ve yemekler zaman içerisinde Halkevi, Milli Kütüphane, Milli Kitaplık, Hükümet Konağı, Özel İdare ve son olarak Belediye Büyük Salonu olarak adlandırılan yerde verilmiştir. Tiyatro gibi büyük katılımlı gösteriler ise Yalçın Sineması'nda düzenlenmiştir.

Gastronomi turizmine yönelik olarak elma, teltel, çiğdem aşısı, mantı, ıspanaklı pide, pirinç, bamya, peynir, tandır kebab, buğday ve un gibi yiyecekler tespit edilmiştir. İncelenen dönemde Neş'e ve Köseadağ Gazozları'na ait muhtemelen yerel düzeyde faaliyet gösteren iki imalathane olduğu anlaşılmıştır. Çorum Halısı ve Çorum Halk Oyunları tanıtım amacıyla kullanılmıştır.

İncelenen dönemin başlarında Çorum'da yeterli sayıda ve kalitede konaklama tesisi olmadığı, açılan yeni otellerle bu sorunun kısmen aşıldığı ancak Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakan gibi önemli kişilerin valilik konutunda misafir edildiği tespit edilmiştir. Lokantalar ağırlıklı olarak Saat Kulesi civarında faaliyet göstermiş, önemli kişiler onura verilen toplu yemekler ise Şehir Kulübü'nde verilmiştir. Bu dönemde faaliyet gösteren yiyecek işletmelerinin lokanta adını kullandıkları, restaurant veya restoran isimlerini kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Özellikle yabancı turistlerin ilgi gösterdikleri Türk Hamamlarını, incelenen dönemde yerel halkın yoğun olarak kullandığı tespit edilmiştir. Turizm ürününü oluşturan lokanta, otel, han ve hamam gibi işletmelerin bir araya gelerek dernekler kurduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde turizm için önemli olan tarihi eserlerin ve abidelerin korunması, tanıtılması amacıyla da dernekler kurulmuştur.

Etkinlik turizmi kapsamında Çorum'da incelenen dönemde yapılan en önemli etkinliklerin Karakucak Güreşleri ve At Yarışları olduğu, ayrıca panayırlar da düzenlendiği anlaşılmıştır. Çorum halkının termal turizme ilgisi olduğu, ildeki Figani-Beke Kaplıcası ile Hamamözü Köyü'nü yoğun olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, yakın çevrede bulunan Havza ve Kızılcahamam kaplıcalarıyla ilgilendikleri haberlerden tespit edilmiştir. Laçın'de düzenlenen lise izci kampı ile Çorum'da kamp turizminin yapılabileceği anlatılmıştır.

İncelenen gazetelerde Çorum ve İlçeleri tanıtılmış, çevre illere yapılan okul gezileri ile turizmin önemi ve kazandırdıkları hakkında bilgi veren çok sayıda yazı yayınlanmıştır.

Bu çalışma Çorum turizmini daha iyi anlayabilmek ve analiz edebilmek için yapılmıştır. Çalışmada, ülkemizde turizmin gelişmeye başladığı yıllarda, Çorum'da turizm için yapılanlar yerel gazeteler incelenerek ortaya çıkarılmıştır. Çorum'un tarihi birikimi itibarıyla, hakettiği tanınmışlığı ve turizm yoğunluğunu çekememiş olduğu düşüncesi yaygındır.

Bu çalışmada 1950-1961 Demokrat Parti Dönemi, Merkezi Planlama öncesi turizm faaliyetlerinde yerel gazeteler üzerinden, yerel yöneticilerin faaliyetlerine bakılmıştır. Buradan yola çıkarak, yapılacak yeni çalışmalarda; turizm dışında tarım, hayvancılık, ormanların durumu vb konularda yerel yöneticilerin faaliyetleri, yerel gazeteler üzerinden izlenebilir. Aynı dönemde diğer illerdeki yerel yöneticilerin faaliyetleri yine o illerdeki yerel gazeteler üzerinden incelenebilir. Planlı Kalkınma Dönemi sonrasında herhangi bir ildeki yerel gazeteler üzerinden, yerel yöneticilerin faaliyetlerine de bakılabilir. Uzun süren ve izlenmesi mümkün iktidarlar döneminde örneğin Anavatan Partisi için 1983'ten sonrasına veya Adalet ve Kalkınma Partisi için 2002'den sonrasına yine yerel yöneticilerin yerel gazeteler üzerinden yapılacak inceleme ile faaliyetleri araştırılabilecektir.

Bu çalışmanın yapılmasına izin veren Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Çorum İl Halk Kütüphanesi çalışanlarına yardımları için teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acar, D. (2020). Turizm tarihi incelemelerinin yaygınlaşması neden önemlidir? *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 96–100. <https://doi.org/10.17123/atad.713591>
- Akdoğan, H. & Hiçyorulmaz, E. (2016). Çorum turizmine genel bir bakış. *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, 133–144.
- Alakoç, A. (2020). Eterne Almanlar ve Çorum. *Şehir Defteri, Çorum Belediyesi Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, 1(1), 20–23.
- Altıntaş, A. & Kurnaz Şahin, F. (2007). Reşit Saffet Atabinen (1884-1965) ve Türk turizmine katkıları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(42), 9–36.
- Altunbağ, E. & Yılmaz, H. (2021). Türkiye'de yazılı medyada sokak lezzetleri. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 4(2), 421–435.

- Arslan, R. (2017). Türkiye'nin turizm politikası (1923-1960). *Turkish Studies*, 12(19), 1–16. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12432>
- Avcı, A. (2024). *1950'li yıllarda Nevşehir'de yerel basın*. (Tez no. 841002) [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Avcıkurt, C., Koroğlu, A. & Sarıoğlu, M. (2009). Türk turizminin dünya turizmindeki yeri. Ş. Çavuş, Z. Ege, & O. E. Çolakoğlu (Ed.), *Türk Turizm Tarihi* içinde (ss. 1–14). Detay Yayıncılık.
- Avşar, Z. (2018). Hüseyin Orak adlı bir müteşebbis, Türkiye Kılavuzu adlı bir eser ve 1940'lı yıllarda Bursa. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 232–250.
- Aydın, Ç. & Aydın, C. (2018). Turizm yayıncılığının unutulmuş yüzü: Hayri Benli. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 272–285.
- Aydın, Ç. & Aydın, C. (2019). Türkiye turizminin tanıtılmasında öncü bir süreli yayın: Turizm Mecmuası (1957-1987). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 35–44. <https://doi.org/10.17123/atad.636733>
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri Uygulamalı-Örnekli*. Sentez Yayıncılık.
- Berber Babalık, B. (2019). Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin turizm politikası. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 95, 358–371. <https://doi.org/10.16992/ASOS.15099>
- Çavuş, Ş., Ege, Z. & Çolakoğlu, O. E. (Ed.). (2009). *Türk Turizm Tarihi*. Detay Yayıncılık.
- Çetin, M. (2021). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de mülki idare amirliği. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(2), 91–100.
- Çiçek, D. & Kozak, N. (2022). İstanbul Park Oteli. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 33(2), 19–29. <https://doi.org/10.17123/atad.987464>
- Çiçekdağı, M. (2020). Kalkınma planlarında turizm: İçerik analizi yöntemi ile Türkiye Kalkınma Planlarının analizi. *Çatalhöyük International Journal of Tourism and Social Research*, 5, 1–11.
- Çobanoğlu, F. (2019). *Çok Partili Döneme Geçişin Yerel Basına Etkisi*. (Tez no. 586897) [Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Dağlı, E. & Kalıpçı, M. B. (2023). Cumhuriyet'in kuruluş dönemi Türkiye'sinde turizm faaliyetleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 109–122.

- Demir, K. (2018). Sergi-i Umimi-i Osmani'nin (1863) açılışı ve serginin duyurulmasında gazetelerin rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 155–169.
- Demirci, F. (2013). *Çorum Şehrinde Tarihsel Koruma ve Şehir Turizmine Katkıları*. (Tez no. 336046) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Dinçer, M. Z. & Çetin, G. (2015). Kalkınma planlarında turizm. D. Küçükaltan, H. Çeken, & O. Mercan (Ed.), *Değişik Perspektifleriyle Turizm Politikası ve Planlaması* içinde (ss. 171–192). Detay Yayıncılık.
- Dündar, Y. & Silik, C. E. (2021). Türk siyasi partilerinin turizm sektörüne ilişkin politikalarının incelenmesi. M. C. Birinci & Ö. Yayla (Ed.), *Rekreasyon ve Turizm Araştırmaları* içinde (s. 7295). Çizgi Kitapevi.
- Ege, Z. (2009). Türkiye'de dış turizm talebinin yapısı ve gelişimi. Ş. Çavuş, Z. Ege & O. E. Çolakoğlu (Ed.), *Türk Turizm Tarihi* içinde (ss. 35–56). Detay Yayıncılık.
- Erdem, Ü. B. (2023). Belgelerle Türk turizm tarihi / Devlet-i Aliyye (Osmanlı) Pasaportu. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(1), 112–127. <https://doi.org/10.17123/atad.1276978>
- Erdoğan, H. A. (2022). Planlama ve politika önceliğinde Türkiye'de turizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 87–96. <https://doi.org/10.47948/efad.1121548>
- Evcin, E. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında turizm ve tanıtma faaliyetleri. *Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 55, 23–82.
- Evcin, E. (2016a). İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde Türkiye'de turizmi canlandırma çabaları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 35(60), 213–276. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000650
- Evcin, E. (2016b). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye turizminde yaşanan sorunlar (1945-1949). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 15(29), 37–84.
- Evcin, E. (2016c). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de turizm ve propaganda. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16(33), 373–453.
- Evcin, E. (2019). Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı döneminde turistik tanıtım ve propaganda alanında görülen sorunlar (1957-1963). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(2), 68–88. <https://doi.org/10.17123/atad.636790>

- Gülen, T. (2015). *İki Dünya Savaşı Arasında (1918-1939) Çorum'da İz Bırakanlar*. Çorum Belediyesi.
- Günay, S. (2007). Gelişmekte olan Çorum turizmi: Büyük potansiyel, yetersiz tanınırlık ve umut veren turist tatmini. *Ege Coğrafya Dergisi*, 16, 87–101.
- Gürsel, M. S. (1997). *Çorum 1997*. Gürsel Yayınevi.
- Hanilçe, M. & Çelikkut, E. (2023). Cumhuriyet dönemi İstanbul basınında turizm İstanbul Belediye Mecmuasında turizm haberleri (1924-1942). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 189–214. <https://doi.org/10.17123/atad.1311676>
- İpek, Ö. (2014). Kültürel ve tarihi mirasın turizme Çorum'da olan ve olabilecek pozitif yansımaları. H. Akdoğan (Ed.), *Hititlerin Başkentinde Kültürel Bellek ve Turizm Sempozyumu 19 Nisan 2014* içinde. Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- İstanbulu Dinçer, F., Uğurlu, K. & Çakmak, T. F. (2014). Ekoturizm ve gastronomi turizminin destinasyon pazarlamasına etkisi: Çorum örneği. *Eko-Gastronomi Dergisi*, 1(1), 19–35.
- Karcı, B. (2023). Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de turizmin geliştirilmesine dair örnek bir rapor. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 230–238. <https://doi.org/10.17123/atad.1312013>
- Kayış, Y. & Avcı, E. (2023). Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir'de turizmi geliştirme faaliyetleri ve tanıtma çalışmaları (1923-1939). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 422–441. <https://doi.org/10.17123/atad.1316657>
- Kervankıran, İ., Çuhadar, M. & Ongun, U. (2020). Turizm araştırmalarında ihmal edilen bir konu: Turist ölümleri (Antalya örneği). *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 155–167.
- Keskin, N. E. (2017). Altmışlı Yıllarda Kamu Yönetimi. M. K. Kaynar (Ed.), *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* içinde (ss. 865–893). İletişim Yayınları.
- Kılıç, S. N., Ulusoy, H. & Avcıkurt, C. (2021). Yerel internet gazetesi haberlerinde Balıkesir turizmi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1281–1299.
- Köseoğlu, A., Ünüsan, Ç. & Sezgin, M. (2023). 1923'ten Günümüze Türk turizm pazarının gelişimi. *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 171–185.

- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber* (S. Turan (Ed.)). Nobel Yayın.
- Özdemir, K. (1989). *Çorum İli ve Turizm*. (Tez no: 7599) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özdemir, M. (1993). Turizm tarihinden: İki önemli makale. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 8–12.
- Özdemir, M. (1998). *Turizme Fiske Taşları*. Anatolia Dergisi Yayınları.
- Ozulu, A. (2008). *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1925*. Çorum Belediyesi.
- Ozulu, A. (2012). *Çorum Basın Tarihi Notları*. Çorum Belediyesi.
- Roney, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi*. Detay Yayıncılık.
- Sabuncuoğlu, M. İhsan. (2015). *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim I-II-III & Maarif Hayatımız* (A. Ozulu & İ. Yiğit (Ed.)). Çorum Belediyesi.
- Şahin, S. Z. (2021). Destinasyon çekim öğeleri olarak müzeler ve ören yerleri: Çorum örneği. M. C. Birinci & Ö. Yayla (Ed.), *Rekreasyon ve turizm araştırmaları içinde* (ss. 231–357). Çizgi Kitapevi.
- Sarı, C. & Aktürk, M. (2018). Türkiye turizmde Kalkınma Planları ile hedeflenenler ve ortaya çıkan sonuçlar arasındaki farklılıklar (1980-2015). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(4), 2301–2313.
- Sarıyar, C. (2019). Turizm ekseninde Kadın Gazetesi yazarlarının gezi notları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 427–446.
- Savaşır, G. (2023). Türkiye turizm tarihinde öncü-özgün-örnek Ak-Tur Tatil Siteleri. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(3), 301–317. <https://doi.org/10.17123/atad.1317161>
- Sevinç, İ. & Kahraman, S. (2020). Türk kamu yönetimi açısından kalkınma planlarındaki yönetsel reform hedeflerinin incelenmesi (1963-2023). *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 90–112. <https://doi.org/10.25272/j.2149-8385.2020.6.2.01>
- Tarcan İçigen, E. & Yılmaz, G. (2019). Osmanlı Döneminde 1840-1923 yılları arasında modern anlamda otel işletmelerinin gelişimi üzerine nitel bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(3), 257–258.
- Tarcan İçigen, E. & Yılmaz, G. (2023). Galata ve Pera bölgesi otel işletmeleri (1840-1895). *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 69–82.

- Tekindal, S. (2021). *Nicel, Nitel, Karma Yöntem Araştırma Desenleri ve İstatistik*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tuncel, V. (2019). Kalkınma planlarının turizm politikaları perspektifinde değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation, 1*(2), 58–66.
- Türkmen, İ. (2023). Türkiye’de kalkınma planlarının turizm politikaları bağlamında değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 34*(3), 368–378. <https://doi.org/10.17123/atad.1311631>
- Türkatarhan, G. (2018). Süreyya Ergün: Gizli kalmış bir turizm kahramanı. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 29*(2), 277–285.
- Ultav, Z. T. & Savaşır, G. (2015). *50 Yılın Ardından Türkiye'nin İlk Otel-Motel Zinciri Tusan*. Yaşar Üniversitesi Yayınları.
- Walton, J. K. (2009). Prospects in tourism history: Evolution, state of play and future developments. *Tourism Management, 30*, 783–793. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.05.010>
- Yavuz, M. C. & Karabağ, S. F. (2009). Ulusal turizm tanıtımı ve pazarlama yönetimi örgütlemesi: Türkiye için bir model önerisi. *İletişim Fakültesi Dergisi, 1*(36), 113–130.
- Yenituna, B. (2014). “Turizmin her araçla özendirilmesi” bağlamında gazeteci Yunus Nadi'nin başyazılarında turizm konusu (1930-1940). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 25*, 239–258.
- Yıldırım, H. (2021). Çorum’da eterne Almanlar. *Tarihin Peşinde, 25*, 231–247.
- Yılmaz, A. İ. (2021a). Çorum - Merzifon Havaalanı: Alternatif tur güzergâhı önerisi. *2. Uluslararası Turizmde Yeni Jenerasyonlar ve Yeni Trendler Kongresi (27-28 Mayıs 2021)*, 1–19.
- Yılmaz, A. İ. (2021b). Hitit ve Çorum turu önerisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4*(5), 2320–2346. <https://doi.org/10.26677/tr1010.2021.874>
- Yılmaz, A. İ. & Atila, N. (2021). Profesyonel turist rehberlerinin gözüyle “Hattuşa”. *Turkish Studies - Social Sciences, 16*(3), 1375–1404. <https://doi.org/10.47356/TurkishStudies.49587>
- Yılmaz, H. & Çakıcı, H. H. (2019). Yazılı medyada Türk mutfağı. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 7*(1), 450–462. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.372>

Yurtoğlu, N. (2021). Demokrat Parti (DP) d6neminde pamuk politikaları ve dokuma sanayisine etkileri (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 103, 293–336. <https://doi.org/10.33419/aamd.927041>

EXTENDED ABSTRACT

Unlike other production-related activities in our country, tourism drew attention and efforts aiming at developing tourism was initiated by various public actors following the proclamation of the Republic in the twentieth century. While these efforts were individual before the 1960 Turkish coup d'état, it is understood that they were more comprehensive in the planned development period that began afterwards. It is observed that the previous initiatives were mostly carried out by the administrators of local government units (special provincial administrations, municipalities and villages), especially by the governors and mayors. In order to monitor this interest throughout the country, specifically for Çorum, local newspapers were accessed without any discrimination and scanned as a tool as part of the study.

Newspapers, which are regarded as one of the institutional data sources, are used to entertain, inform and sometimes convince the society. Since newspapers are social, they are classified and stored in state archives. They can be valuable resources for determining the point of view of the society in a certain period of time, comparing groups in some dimensions and monitoring cultural changes (Merriam, 2013, p.135–136). The main data used in the study are the local newspapers published in Çorum province. The history of local tourism was examined. Accordingly, 4451 issues of 9 local newspapers published in Çorum between the years of 1950 and 1961 were accessed and 9866 newspaper pages were examined. Newspapers are shown in the format of a list and information about the newspaper name, publication date, issue and page number is given in the script.

During the period examined, the longest term in the office was undertaken by Baha Çorbacıoğlu until the first months of 1958, who was elected as independent mayor. While he was in the office presidency, he was insistent on the Ankara-Samsun highway should be built through the city of Çorum, drawing attention to the revenue that the tradesmen in the city would gain from this situation. In the examined period, the parliamentarians of Çorum were members of the Democratic Party. The parliamentarians' visit to G6kçam Village and then to Alaca H6y6k due to the landslide in 1956 was covered in the press. In the general elections held one year later, they visited Boğazkale as well.

In this period, 8 governors served in Çorum. The governors visited Alaca Höyük and Boğazkale together with other visitors of the province to host the participants of the XXIIInd International Congress of Orientalists. It is also reported that guests were hosted at the governor's residence due to limited accommodation amenities. Moreover, it is reported that the Prime Minister of the period, Adnan Menderes, visited the city once prior to the 1954 elections and promised that they would build an airport in the city, and President Cevdet Sunay visited the city four times, including the inauguration of the Cement Factory in 1957.

In particular, As part of the study, the news articles on the following topics were accessed: the issues that need to be developed and improved regarding transportation (Ankara-Samsun highway passing through the city, bus station, airport, railway, highway etc.), demands regarding event grounds (Community Centers, National Library, Municipality Grand Hall, city club, wrestling competitions, horse races, fair, Yalçın Cinema Hall, park casino), food (spinach pita, cooked crocus food, teltel pastry, tulum cheese etc.) and beverage (Neş'e and Köseadağ sodas) issues, city-specific values (carpets, folk dances etc.), deficiencies and inspections regarding accommodation (baths, thermal baths, restaurants, bakeries, market places, camps, hotels, travel agencies etc.), city-specific structures (Dikiciler Ottoman Bazaar, clock tower, street fountains, park) and topics regarding civil society organizations, tourism and publicity.

When we look at the newspapers accessed, it is observed that the local administrators and newspaper columnists of the period recognized the importance of tourism and supported the efforts related to it, took initiatives and expressed their demands for the development of tourism.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	24.10.2024	Submitted date
Kabul tarihi	25.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Ağayev, E. (2025). Kıbrıs Türklerinde Millî Mefkûrenin Canlı Tutulmasına Adanan Bir Ömür: Osman Talât Yurdakul. *Journal of History School*, 74, 82-101.

KIBRIS TÜRKLERİNDE MİLLÎ MEFKÛRENİN CANLI TUTULMASINA ADANAN BİR ÖMÜR: OSMAN TALÂT YURDAKUL

Elnur AĞAYEV¹

Öz

1878 yılında Kıbrıs'ta yönetimin geçici olarak İngiltere'ye devredilmesiyle birlikte Kıbrıslı Türk aydınları için yeni bir süreç başladı. Bu süreci İngiliz baskı rejimine karşı kimlik mücadelesi vermek ve önce kültürel, daha sonra da siyasal olarak ayakta kalmak şeklinde özetlemek mümkündür. Kıbrıslı aydınlar bu mücadeleyi yayınladıkları gazeteler, yazdıkları ve oynattıkları tiyatro eserleri, üstlendikleri öğretmenlik görevi ve kurdukları kültürel ve siyasi örgütlerle sürdürdüler. Bu mücadele içinde yer alan Osman Talât Yurdakul İngiliz yönetimi idaresinde yaşayan Kıbrıs Türklerinde Türklük mefkûresini canlı tutulmaya çalışan bir aydın, kültür adamı, eğitimci, yazar ve siyasetçi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. O bir öğretmen olarak verdiği eğitimle öğrencilerinde, yazdığı tiyatro eserleriyle, köşe yazılarıyla, örgütsel ve siyasi faaliyetiyle Kıbrıs Türk toplumunda Türklük şuurunun ve kimliğinin korunmasına ve geliştirilmesine çalıştı. Bu yöntemleri uygularken o, sadece bir düşün adamı değil aynı zamanda bir eylem adamı olarak da mücadelenin önünde yer aldı. Yurdakul, 180 köyü dolaşarak halkla direk temas kurdu, dertlerini dinledi, hatiplik yeteneğini kullanıp halkı motive ederek millî konularda konuşmalar yaptı. İngiliz müstemleke yönetimi tarafından sürgünlere maruz kalsa da yaşamının sonuna kadar Türklük mefkûresini yaşatmak için verdiği mücadeleden vazgeçmedi. İçinde Osman Talât Yurdakul'un da bulunduğu öğretmen ve aydınların Kıbrıs'ta verdikleri Türklük mücadelesinin, bugün siyasi yapı olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ve Türklük mefkûresi etrafında birleşen Kıbrıs Türk toplumunun varlığını sürdürmesindeki katkıları inkâr edilemez.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Yönetimi, Kıbrıs, Türklük Mefkûresi, Aydınlar, Sürgün.

¹Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Dr. Fazıl Küçük Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, eagayev@eul.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1461-4834

A Life Advocated to Keep the Turkish Ideal on Turkish Cypriots: Osman Talât Yurdakul

Abstract

Upon the dominance of British rule in Cyprus a new period began for the Turkish Cypriot intellectuals. It is possible to summarize this aforementioned period as to struggle for identity against British oppression regime and to survive before culturally and later politically. The Cypriot intellectuals continued this struggle with the newspapers they publish, the theatre which they wrote and put performed, the teacher some duty they undertake, the cultural and political organizations they established. Osman Talât Yurdakul who involved in this struggle emerges us as an intellectual working for to keep the Turkish Ideal alive, as a man of culture, educationalist, writer and a politician. He worked for to keep the Turkishness Consciousness alive, to protect and develop on his students as a teacher and with his theatre works and columns on Turkish Cypriot society. While he was applying these methods, he placed in front of the struggle not only as a thinker, but an activist as well. He contacted with the people directly by visiting about 180 villages and made speeches about national subjects by using his speaker ability and motivating people. He never gave up his struggle by his short life although the British Colonial Administration exiled him. The struggle for Turkishness in Cyprus by teachers and intellectuals, including Osman Talât Yurdakul, their contribution to the continuation of the existence of the Turkish Republic of Northern Cyprus as a political structure and the Turkish Cypriot community united around the ideal of Turkishness cannot be denied.

Keywords: British Administration, Cyprus, Turkishness Consciousness, Intellectuals, Exile.

GİRİŞ

Kıbrıs Türk milli mücadelesinden veya bu mücadelenin tacı olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan değerlerden bahsedilirken daha çok siyasetçiler ve özellikleri üzerinde durulmaktadır. Mücadelenin ön safında rol almalarından dolayı bu yaklaşım makul görülebilir. Fakat bu mücadelenin zaman zaman ön safında görülseler de aslında arka planda desteklerini hiç bir zaman esirgemeyen bir değerler grubu daha vardır. Bunlar Kıbrıs Türk Milli mücadelesi için silahları olan kalem ve kâğıtlarıyla “*asker*” yetiştiren, topluma milliyetçiliği, Türklüğü, bağımsızlığı aşıl原因an, böylece toplumu motive eden ve mücadeleye hazırlamağa çalışan öğretmenlerdir. Bugünkü milliyetçi, inkılâpçı, Türkçü Kıbrıs Türk toplumunu yetiştiren Hafız Lisani, Niyazi Efendi, Halil Fikret Bey, Selâhaddin Efendi, Mustafa Turgut Sarıca vb. öğretmenler ile Türkiye'den gelip Kıbrıs'taki eğitim sürecinde yer alan öğretmenler saygıyla ve minnetle anılmalıdır.

Sadece anılmakla kalınmamalı onlarla ilgili geniş araştırmalar yapılmalı, düşünce yapıları, toplum içindeki rolleri, eğitimde uyguladıkları yöntemler ayrıntılarına kadar incelenmeli ve onlardan faydalanılmalıdır. Maalesef bu kahramanlarla ilgili yapılan çalışmalar günümüzde yetersiz kalmakta ve araştırmacılarını beklemektedir. Yazımıza konu olan Osman Talât Yurdakul da yukarıda bahsedilen özellikler içinde değerlendirilebilecek öğretmenlerden birisidir. O, hayatını, yaşamını Kıbrıs Türklerinde millî mefkûrenin canlı tutulmasına adanmış bir öğretmen, eğitimci, tiyatro ve köşe yazarı, düşün adamı, siyasetçi ve hatiptir.

Birbirinden farklı alanlarda çalışmış, eserler üretmiş bir şahsı incelemek hem alanın genişliğinden, hem de kaynakların dağınık olmasından dolayı zordur. Bu zorluğu da göz önünde bulundurarak, bu çalışmada Osman Talât Yurdakul'un ifade edilen özellikleri üzerinde durulacak, bu özellikleri kazanmaya onu zorlayan tarihi şartlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

OSMAN TALÂT YURDAKUL'UN YAŞAMI VE FİKİR DÜNYASI

Osman Talât Yurdakul 10 Şubat² 1914 tarihinde, bugün Güney Kıbrıs Rum Yönetimi sınırları içinde kalan *Tathisu [Mari]* köyünde doğdu. Osman ismini geleneğe göre dedelerinden aldı. Bu isim hem Osmanlı Devleti'ni, hem de İslam'ı çağrıştırması bakımından da önemliydi. Hayatının ileriki aşamasında, çocukluk döneminin ideolojik yapısından uzaklaşılınca, Kıbrıslı Türk Kimliği “*biz*”inin içeriğini değiştirerek “*Osmanlılar*” ve “*ada Müslümanları*”ndan “*Türklere*” geçince³ ve buna paralel olarak Türklük de Osman Talât'ın yaşamının önemli bir parçası haline gelince *Osman* ismine vurgu da azaldı. İsmi *Talât* kısmını da yine dönemin Osmanlı yöneticilerinden olan *Enver-Cemal-Talât* üçleme isminin sonuncusundan aldı. Çünkü bahsi geçen dönemde doğan çocuklara bu veya diğer *İttihat ve Terakki* yönetici isimlerinin verilmesi Kıbrıs Türklerinde de bir gelenek halini almıştı. Örneğin, Kıbrıslı Türk bilim adamı *Niyazi Berkes* anılarında kendi ve kardeşi *Enver*'in isminin bu geleneğin ürünü olduğunu yazar (Berkes, 2005, s.33).

² Yapılan çalışmalarda Osman Talât Yurdakul'un doğum tarihi 10 Ocak veya 19 Şubat olarak geçmektedir. Osman Talât Yurdakul'un doğum tarihi tarafımızdan 10 Şubat 1914 olarak tespit edilmiştir. Yurdakul'un Lefkoşa Türk Belediye Mezarlığı'nda (10. Blok, 9. Sıra, 5. Mezar) bulunan mezar taşına yazılan bu tarih ailesi tarafından da teyit edilmiştir.

³ 1922'lerden sonra Kıbrıs Türk kimliğinde yaşanan değişimin analizi için bkz.: Nazım Beratlı, *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi, 1878-1983 Başlangıçtan KKTC'ye*, Khora Yayınları, İstanbul, 2020, s. 89.

Osman Talât 1918-1926 yılları arasında *Tatlısu* iptidai ve rüştü mekteplerinde öğrenim gördü. Babası Mahmut Osman'ın köyde kahvesi vardı ve kahvecilik yapardı. Osman Talât da 1926-1927 yılları arasında köyde kalarak babasına kahvecilik işinde yardım etti. Dönemin kültür merkezlerinden sayılan kahvehanenin 12 yaşlarındaki çocuğun fikir dünyasının şekillenmesinde önemli rol oynadı. Kahveci olan babasının ekonomik durumu biraz iyi olunca küçük Osman Talât 1927-1932 yılları arasında Lefkoşa'da bulunan *Kıbrıs Erkek Lisesi*'nde öğrenimine devam etti.

Lise eğitiminden sonra öğretmenlik için başvuru yaptı. Başvuru dilekçesinde az Rumca ve iyi İngilizce bildiğini ifade etti. İngilizce Ordinary imtihanını⁴ “under” olarak geçti (Nesim, 1987, s.145).

Osman Talât öğretmenlik faaliyetine 09.02.1935 tarihinde *Bağrıkarı* [*Fasula*] köyünde başladı. Köylülerin kendisinden memnun kalmaları ve Maarif Dairesi'ne süresinin uzatılması konusunda yazı yazmalarına rağmen Osman Talât 1935-1936 ders yılında *Gemikonağı* [*Karavostassi*]'na öğretmen olarak atandı (Nesim, 1987, s.145). Burada iki öğrenciyi dövdüğü gerekçesiyle şikâyet edildi. Şikâyet kanıtlanmadıysa da uyarıldı (Nesim, 1988, s.42). Belki o gün öğrenciyi dövmesi olayına kanıt bulunmayacaktı ama Osman Talât'ın eğitim-öğretim anlayışı içinde ceza uygulamasının olduğu bilinmektedir. Öğrencilerinden ünlü yazar, siyaset adamı *İsmail Bozkurt* hocasının ceza yöntemlerini yıllar sonra anılarında şöyle aktarmaktadır:

“İlkokul öğrenciliğim yıllarında, öğretmenlerimiz tarafından dayak hatta falaka, suç işleyen öğrencilere yaygın şekilde uygulanıyordu. Özellikle değnekle dövmek yaygındı. Kadın öğretmenlerin dayağı, diğerlerinin yanında hafif kalırdı. Hem Talât Yurdakul'un, hem Kemal Göksan'ın öğrencileri falakaya yatırdıklarını çok iyi anımsıyorum.

Nar çubuğunun daha çok ağrıttığı söylenirdi. Öğretmenlerin, dayak ya da falakada kullanacağı değneği, dayak yiyecek ya da falakaya yatırılacak çocuğa kestirip hazırlattıklarını da anımsıyorum” (Bozkurt, 2018, s.217-218).

⁴ 1932-1933 öğretim yılından itibaren Kıbrıs'ta öğretmenlere ordinary ve distinction sınavları getirildi. Özellikle bu sınavları geçene ilkokullarda Başmüfettişlik veriliyordu. Bu sınavlar lise mezunu öğretmen adayları için de önem taşıyordu. Sınavı geçemeyenler ilkokullara öğretmen olarak atanamıyordu. Ayrıca devlet memuru olmak için de İngilizce sınavı geçmek gerekiyordu. Burada temel amacın İngilizcenin Kıbrıs'ta hâkim dil olarak kabul edilmek istenmesi olduğu düşünülebilir. Bkz.: Mete Özsezer, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs Türklerinde Ortaöğretim*, Eğiten Kitap Yayınları, Ankara, 2022, s. 44.

Osman Talât'ın bu ceza yöntemlerini uygulamadaki amacı özellikle *Türk çocuklarının Rum çocukları karşısında eğitimsiz veya zayıf kalmasını istemiyor olmasından kaynaklanıyordu. Her ne kadar bu uygulama bugün takdir görmese de o günün şartlarında bu uygulama pek çok Türk çocuğunu eğitime bağlamış, eğitimlerini geliştirmelerini sağlamıştır.* (Bozkurt, 2018, s.280-281).

21 Mart 1938'de Maarif Dairesi'ne yaptığı başvuruda, Lefkoşa İslam Lisesi'nin öğretmen ihtiyacı bulunduğunu ve kayınpederinin 3 yıllık bir yükseköğrenim giderlerini karşılayabileceğinden onun için bu konunun tezekkürünü istedi. Gerekli izin verilmiş olmasına rağmen Türkiye'ye gidemedi (Nesim, 1987, s.145).

1939 yılının Ocak ayında Osman Talât, Karpaz bölgesinin *Kuruova [Korovya]* köyüne öğretmen olarak atandı. İki yıl sonra ise eşinin kasabası Lefke'ye gönderildi.⁵

Osman Talât'ın ilk öğretmenlik yıllarını ve Lefke dönemini yazdığı notlarına dayanarak *Kutlu Adalı* aşağıdaki şekilde değerlendirmektedir:

“Talât Yurdakul, henüz 20-21 yaşında iken ilk öğretmenliğe Gemikonağı'nda başlamıştır. 1935-1940 yılları arasında ilk kez Kıbrıslı Türk öğrencilere Türkiye, Atatürk ve bayrak sevgisi aşulamaya başlamış, bu amaçla kendi yazdığı piyesleri öğrencileriyle müsamerelerde oynamıştır. 1940-1944 yılları, İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Bu yıllar arasında Talât Yurdakul Lefke'de öğretmenlik yapmaktadır. Bu sırada başrolü kendisinin oynadığı bir piyes sahneye koyar. Piyes “Mehmetçikler menfaatine” oynanır. Lefke'den sonra Poli'ye ve Kasaba'ya turneye çıkılır ve büyük ilgi görür. Talât Yurdakul halkı karşısında görünce her oyundan sonra sahneye çıkar ve halka “Tarih boyunca Mehmetçik” konulu konuşmalar yapar. Daha sonraları her fırsatta ulusal günlerde halka günün önemini belirten nutuklar çeker, Lefke Kulübü'nde özgürlüğü, kurtuluşu, bağımsızlığı dile getirmek için Namık Kemal, Türklüğü, Türkçülüğü vurgulamak için Ziya Gökalp geceleri düzenler, ateşli konuşmalar yapar, ayışmalar tertipler.”(Adalı, 1985b, s.3).

Yukarıda bahsedilen tiyatro faaliyeti ve ayrıca tiyatro gösterimi sonrası halk karşısında konuşmalar yapması, önemli tarihi günleri hatırlatıp müsamereler

⁵ Osman Talât, Gemikonağı gümrük memurlarından Lefkeli Bay A. Vasıf'ın kızı Nerime Hanımla 1939 yılının Temmuz ayında evlenmiştir. Bkz.: “Evlendiler”, *Vakit*, Yıl 1, Sayı 52, 23 Temmuz 1939, s. 4. Osman Talât Yurdakul ve Nerime Yurdakul çifti 2 kız ve 2 oğlan olmak üzere 4 çocuk sahibi oldular: Akın, Hakan, Işık ve Vasıf. Akın Hanım yaşamına devam ederken Hakan genç yaşta, Vasıf Bey 2020 yılında, Işık Hanım ise 2022 yılında vefat ettiler.

düzenlemesi Osman Talât'ın artık faaliyetini sınıf ortamıyla sınırlamadığını, dışına taşıdığının göstergesidir. Bu bağlamda Osman Talât'ın Lefke dönemini Türklük mefkûresini canlandırması bakımından çeşitli boyutlarıyla değerlendirmek mümkündür.

Osman Talât Lefke'de ilk planda öğretmenlik görevini yerine getirmekte ve Türklük, bağımsızlık ve özgürlük ruhunda öğrenciler yetiştirmeğe çalışmaktadır. Bu ruhta büyüyen, eğitim alan ve daha sonara Türk ve Türk dünyası üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen “Kıbrıs'ın hafızası” rahmetlik *Harid Fedai*, Osman Talât'ın da içinde yer aldığı ilkokul dönemini şöyle hatırlamaktadır: “*İlkokulun sonlarına yaklaştığım yıllarda bir [Mustafa Turgut] Sarıca'yı, bir de gürül gürül sesiyle, özgün, güzel vurgulu cümleleri ve yakışıklı kimliğiyle milli nutuklar çeken Talât Yurdakul'u tanıyacaktım. Biri sanki Ziya Gökalp, öbürü ise Mehmet Emin Yurdakul'du*” (Fedai, 2013, s.6).

Harid Fedai'nin de vurguladığı gibi Osman Talât Lefke'de yalnız değildi. Kendisinden çok etkilenen, onu öğretmeni olarak gördüğü “*Kıbrıs'ın Ziya Gökalp*” olarak tarif edilen başöğretmen Mustafa Turgut Sarıca⁶ da Lefke'deydi. Osman Talât, Sarıca'dan “*idealist bir öğretmenin vazife ve mesuliyetlerini*” aldı. Çünkü Mustafa Turgut Sarıca'ya göre;

“*Kıbrıs'ta her Türk öğretmenin en başta gelen vazifesi çocuklarda milli şuur ve milli mefkûreyi yaratmaktır. Tarihinin bütün geçen devirlerinde bütün hareket hızını milli terbiyesinden alan Türkler, bundan sonra da ancak o hızı yine kendi milli şuur ve mefkûresinden alabilirler. Vazifemizi tam yapabilmek için milli terbiye ve tedrisanı hemahenk tutmağa mecburuz. Böyle yaptığımız takdirde ancak kanımız, soyumuz ve tarihimizle övünmeğe gurur duymağa hak kazanacağız*” (Nesim, 1987, s.105).

Lefke'de Osman Talât'ın milli mefkûreyi canlı tutmak bağlamında öne çıkan ikinci özelliği dönemin tek Türk gazetesi olan *Halkın Sesi* gazetesine ilk yazılarını göndermesi oldu. *Fasulla* köyünün Rum gençlerinin Haziran 1942 tarihinde Limasol'da gösterdikleri bir tiyatrodaki Türklerle hakaret ettiklerini gazeteden okuyan Osman Talât dayanamadı ve *Tuncay* imzasıyla buna tepki veren “*Türk Gurur ve Benliğine Saygı İsteriz*” başlıklı yazısını yazdı. Yazıda bu olayın ilk olmadığına ve daha önce 1935 yılında da buna benzer hakaret içeren tiyatro eserlerinin oynandığına dikkat çekerek yazısını şu vurguyla tamamladı: “*Fasulla Rum gençlerinden Türklerle, Türkün milli duygularına saygı*

⁶ Mustafa Turgut Sarıca ile ilgili ayrıca bkz.: Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 409-413; Elnur Ağayev, *Bir Zamanlar Lefke*, Lefkoşa, 2020, s. 116-127.

Kıbrıs Türklerinde Millî Mefkûrenin Canlı Tutulmasına Adanan Bir Ömür: Osman...

göstermelerini bir kadirşinaslık, insanlık ve vatandaşlık borcu olarak bekleriz” (Tuncay, 1942, s.1).

Osman Talât sonraki günlerde de tarihi günler, aile eğitimi ile ilgili yazılarına *Halkın Sesi* gazetesinde devam ettirecektir.

Yine de Osman Talât’ın Lefke döneminde ön plana çıkan diğer bir özelliği *millî şuur, millî ahlâk ve millî karakter, Türklüğe, Türk tarihine* vurgu yapan konuşmalar yapması, müsamereler tertiplemesi oldu. Aralık 1943 yılında *Lefke Türk Kulübü*’nde düzenlenen bir müsamerede yaptığı konuşma onun amacını ve hedefini açık göstermektedir. Konuşmasında o, büyük Türk Milletinin şerefli birer evladı olmanın büyük gurur ve heyecanını yaşadıklarına, Orta Asya yaylalarından kültür ve medeniyet meşalesini Batıya götürerek tarihin her sayfasına bir destan, her satırına bir kahramanlık menkıbesi yazdıklarına, bununla bedbaht insanlığın ve karanlık dünyanın yolunu aydınlatmakta olduklarına, yeni nesli ecdatlarının büyük şerefine ve vakarına layık olarak yetiştirmek azminde olduklarına vurgu yapıyor ve ancak bu yolla Türklüğümüzle, Tarihimizle, kanımızla öğünmeye hak kazanacağımızı dile getiriyordu (Muhbir, 1943, s.145).

Osman Talât’ın Lefke döneminde görülen son özelliği ise tiyatro eserleri yazıp-oynatması ve bu yolla halkta millî şuru canlı tutmak istemesiydi. Bu isteği sonucu da ilk sürgünü yiyerek Lefke’den uzaklaştırılıp İskele’nin *Boğaziçi [Aytotro]* köyüne öğretmen olarak gönderildi.

Osman Talât’ın Lefke’den uzaklaştırılmasına sebep burada oynattığı *“İzmir’e Girerken”* piyesi oldu. Hem Osman Talât’ın o günkü fikir dünyasını, hem Kıbrıs Türk toplumunun sosyal ve kültürel yaşamını, hem de İngiliz yönetimi tarafından uygulanan baskıları görmek açısından özellikler taşıdığından eser ve eserin oynandığı süreçte yaşananlar üzerinde durmakta fayda vardır.

Osman Talâtın, *“...diğer piyeslerin yanında en başarılı olduğuna inandığım”* dediği *İzmir’e Girerken* piyesi Lefke’de ilk defa 9 Eylül 1944 tarihinde oynandı.

Eserin Türk Milli Mücadele döneminde Türk ordusunun İzmir’e giriş günü olan 9 Eylül tarihinde oynanacağıyla ilgili iki değişik ilan günümüze ulaşmıştır. Bunlardan ilki *Söz* gazetesinin 31 Ağustos 1944 tarihli sayısında yayınlanan ilandır⁷ (*Söz* gazetesi, 1944/sayı 2418, s. 2). İlandan, öncelikle piyesin Lefke Türk Kulübü ve Spor Kulübünün Darülelhan’ın da iştirakiyle Lefkeli fakir liselilere yardım amacıyla düzenlediği müsamerede oynandığı anlaşılmaktadır. 9 Eylül Cumartesi akşamı saat 8’de oynanan oyun Lefke’de Vasif Palas’ın yazlık

⁷ Bu ilan *Söz* gazetesinin 2 Eylül 1944, 5 Eylül 1944 ve 7 Eylül 1944 tarihli sayılarında da tekrar yayınlanmıştır.

yerinde sahnelenmiştir. Yazarı Talât Yurdakul'un olduğu vurgulanan ilanda *İzmir'e Girerken* oyunu "4 Perde Milli Piyes" olarak tanıtılmaktadır. İlanın sonunda Lefkelilere aşağıdaki şekilde bir hitap da yapılmıştır: "Sayın Lefkeliler, yoksul liselilere yardım etmek senin en kutsal insanlık ve yurttaşlık ödevindir."

Konuyla ilgili günümüze ulaşan ikinci ilan ise piyesin de oynanacağı yukarıda bahsedilen müsamerenin programını içeren el ilanıdır (Nesim, 1987, s. 147). El ilanından programın iki bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır: Resmi kısım ve sanatsal bölüm. Resmi kısımda İstiklâl Marşı'ndan sonra KATAK⁸ Lefke sekreteri *İzzet Salih Suphi*'nin (Açış söylevi), KATAK genel sekreteri *Avukat Fadıl Niyazi Korkud*'un (KATAK'ın faaliyeti), Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği Başkanı *Mirata Behçet*'in (Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliğinin Faaliyeti) ve [Lefke] Türk kulübü sekreteri *Talât Yurdakul*'un (9 Eylül'ün manası) konuşma yapacakları belirtilmektedir. Programda müsamerenin sanatsal kısmında ise *İzmir'e Girerken* piyesinin yanında *Darüelhan'ın konseri*, *İzmir Marşı*, *Milli Zeybek Oyunu*'na yer verileceği yazılmaktadır.

El ilanında metni günümüze ulaşmayan piyesin içeriği ile ilgili şöyle bir not da aktarılmıştır: "İzmir'e Girerken Piyesi, Büyük Türk Milletinin yurt ve istiklâl aşkının sonsuzluğunu, enginliğini anlatır. Bu piyes, sizi heyecandan heyecana sürükleyecek, Türk olmanın en yüksek insanlık payesi olduğuna bir kere daha inandıracak, göğsünüzü Türklüğün haklı gururu ile kabartacaktır."

İlandan son olarak piyesin tanınmış yönetmenlerden Osman Talât Alkan tarafından sahneye konulduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle piyes iki Osman Talât'ın, yani yazar Osman Talât Yurdakul ve yönetmen Osman Talât Alkan'ın⁹ bir araya geldiği bir eser olmuştur.

Talât Yurdakul'un *İzmir'e Girerken* piyesi 9 Eylül 1944 tarihinde Lefke'de Vasıf Palas'ın yazlık yerinde sahnelendi. 12 Eylül 1944 tarihli Söz gazetesi "gençler tarafından İzmiire Girerken piyesinin büyük bir muvaffakiyetle temsil edildiğini" yazmaktadır (Söz gazetesi, 1944/2428, s. 1). Talât Yurdakul ise yıllar sonra,

⁸ KATAK-Kıbrıs Adası Türk Azınlık Kurumu. 1931 yılında Rum isyanı sonrası Ada'da başlayan İngiliz baskı rejimi 1940 yılından sonra azalmaya başlamıştır. Bunun etkisiyle de Kıbrıs Türk toplumunu örgütlemek amacıyla 1943 yılında KATAK kurulmuştur. Daha ayrıntılı bkz.: İsmail Bozkurt, *Kıbrıs Türk Halkı'nın Siyaset Kurumu Üzerine Deneme*, Zeytin Yayınları, Lefkoşa, 2015, s. 40-41; Emrah Balıkcıoğlu, "KKTC Millî Arşiv Belgeleri Işığında Kıbrıs Türk Azınlığı Kurumunun (KATAK) Kıbrıs Türk Toplumuna Yararına Yürüttüğü Faaliyetler (1943-1946)", *Vakanüvis*, Cilt 4, Sayı 1, Yıl 2019, s. 26-50.

⁹ Osman Talât Alkan ile ilgili bkz.: Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler - 2 (1900-1920)*, ŞADİ Kültür ve Sanat Yayınları, Lefkoşa, 2005, s. 36-37.

1960'ların sonunda Adalı'ya *İzmir'e Girerken* piyesinin Lefke'de sahnelenmesini şöyle anlatmaktadır:

"Bu piyesi [İzmir'e Girerken] 9 Eylül 1944 yılında Lefke'de temsil ettik. KATAK Genel Sekreteri Fadil Korkut, Türk Çiftçiler Birliği Başkanı Behçet Mirata bu gece birer konuşma yaptılar. 9 Eylül gecesi olduğu için piyesten evvel 9 Eylül hakkında bir konuşma yaptım. Bu gün Maarif Dairesi'ndeki dosyamda İzmir'e Girerken adlı duvar ilânlarının bir kopyası ile bir rapor mevcuttur. Lefke Komiserliği ve Polisindeki bu raporda 'Tahrik edici' bir konuşma yaptığım yazılmaktadır". (Adalı, 1985b, s.3).

Talât Yurdakul'un bahsettiği el ilanı yukarıda hakkında geniş şekilde bilgi verilen müsamere programıdır. Talât Yurdakul'un bahsettiği Lefke Komiserliği ve Polisinin hazırladığı rapor ise onun Lefke'den sürülmesine neden olan rapordur. Ali Nesim'in Yurdakul ile ilgili çalışmasında yer verdiği İngilizce bu rapor 5 maddeden oluşmaktadır. Birinci maddede, Lefke Okulu öğretmeni Talât Yurdakul'un 7 Eylül 1944 tarihinde Vasıf Palas Sineması'nda film izlemeye gelen halka hoparlörle seslenerek, onları 9 Eylül 1944 gecesi sahnelenecek olan milli piyesi seyretmeye ve katkı koymaya çağırdığı vurgulanmaktadır. İkinci maddede Yurdakul'un, 9 Eylül'ün Türk Milleti'nin kurtuluşunun yıldönümü olduğu ve Türkiye'yi kuşatmaya çalışan Yunan Ordusunun 1922'de İzmir'de mağlup edilerek imha edildiğini dile getirdiği hatırlatılmaktadır. Üçüncü maddede, Yurdakul'un okulun aldığı kararı bozarak okul hoparlörünü izinsiz kullandığı belirtilmektedir. Dördüncü maddede, tiyatro programının izin kopyasını ekte gönderildiği, beşinci maddede ise Yurdakul'un Eğitim Dairesi tarafından çağrılıp uyarılması istenmektedir (Nesim, 1987, s.146).

Osman Talât'ın milli mefkûreyi canlı tutmak için Lefke'de tertiplemediği bu piyes yukarıda da ifade edildiği gibi onun sürgün yemesine neden oldu.

İzmir'e Girerken piyesiyle ilgili şunu da hatırlatmakta fayda vardır ki, bu eser 1945-1963 yılları arasında Kıbrıs'ta en çok sahnelenen oyunlar arasında yer aldı (Ezilmiz, 2019, s. 404). Osman Talât'ın *İzmir'e Girerken* oyunu Lefke'den sonra sürgün gittiği Boğaziçi, Tatlısu, Pergama, Luricina ve Lefkoşa'da da gençler tarafından sahneye konulmuştur (Adalı, 1985c, s.3).

Lefke'de sürgün yiyen Osman Talât 25.09.1945 tarihinde İskele'nin *Boğaziçi [Aytotro]* köyüne öğretmen olarak gönderildi. Yurdakul'un Boğaziçi köylülerinin Türkçe öğrenmesine büyük katkısı dokundu. Onu bu yünleriyle hatırlayanlardan biri yine öğrencisi *İsmail Bozkurt*'tur:

"Pulya, Güney ve Kuzeyi'yle Kıbrıs'ta çok iyi bilinen bir kuştur. Eti makbul, o oranda pahalıdır. "Kıbrıs'ın havyarı" olarak da bilinir..."

Pulya sözcüğü, Türkçeye Rumca “amberobulya” sözcüğünden geçti. Çoğul bir sözlük olup asıl anlamı “bağ kuşları”dır. 1940’lı yılların ikinci yarısında Boğaziçi/Aytoto köyünde öğretmen Talât Yurdakul, yazılarında karşılığını “bağkuşu” olarak kullandı. Bu bakımdan bazı metinlerde/kaynaklarda öyle geçer.” (Bozkurt, 2018, s.162).

Boğaziçi köyünde birçok köylü gence soyadı gibi ikinci bir ad veren Osman Talât’ın burada, kendisine özgü Türk Bayrağına saygı ve sevgiyi aşılama yöntemi hafızalara kazınmıştır. Öğrencisi Bozkurt’un anlatımına göre, Talât Yurdakul, dönemin geleneği olan dersler başlamadan önce öğrencilerin hep beraber okudukları İngiliz Ulusal Marşı’nı öğrencilerine söyletmez, okula İngiliz bayrağı çekirtmezdi. Tam tersini yapar, sabah derse başlamadan sınıf kapısını kapatır, öğrencileri sıraya dizer, çekmecesinden itinayla katlanmış bir Türk bayrağını çıkarıp kucağında tutar ve öğrencilerini önünden geçirip öptürmüştü (Bozkurt, 2018, s.228).

Boğaziçi köyü Rumlarla Türklerin beraber yaşadığı bir köydür. Rumlar ağırlıkta olduğu için Türkler de çoğu zaman köyde, kahvede Rumca konuşurlardı. Osman Talât bu köyün Türkçeyi öğrenmesinde büyük çabalar harcadı ve muvaffak da oldu (Nesim, 1987, s.146).

Osman Talât’ın, 1947 yılında İngiltere’ye gönderilecek öğretmenler listesinde adı bulunduğu halde sonradan listeden çıkartıldı. 1948 yılında kendi parasıyla bir yıl için Londra’ya eğitime gitmesi için izin istedi. İzin çıktı fakat hastalığı ve maddi nedenlerle bu izin hakkını kullanamadı (Nesim, 1987, s.148).

İngiltere’ye gidemedi ama 1948 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Türkiye’ye giden 108 kişilik öğretmen kafilesinde yer aldı. Öğretmenler Türkiye cumhurbaşkanına verilmek üzere kendileriyle Kıbrıs toprağı götürdüler. Türkiye’nin değişik bölgelerini, kurumlarını gezdiler. Gittikleri yerde kafile adına konuşma yapan Talât Yurdakul Kıbrıslı Türklerin Anavatan Türkiye’ye ve Atatürk’e bağlılığını dile getirdi. Antakya’da müze defterine yazdığı “*Bir gün Kıbrıs’ın da ikinci bir Hatay olmasını tüm Kıbrıs Türkleri adına dilerim*” (Adalı, 1985d, s.3; Nesim, 1987, s.153) ifadesi hafızalara kazınmıştır. Kıbrıs’a döndükten sonra da İngiliz sömürge yönetiminin dikkati üzerinde olmasına rağmen Türkiye izlenimlerini toplantı yaparak halka anlattı.

1949-1950 ders yılında *Bağlıköy [Ambeliku]* köyüne başöğretmen olarak gönderildi. Milli mefkûreyi canlı tutmak ve bu ruhta nesiller yetiştirmek yönünde faaliyetleri ile burada da hafızalara kazınacak eylemlerde bulundu.

Tiyatro faaliyetine burada da devam ettirerek yazdığı *Trakya Türkleri* eserini öğrencileriyle oynadı. O yıllarda köyden geçerken tiyatroyu izleyen Türkiyeli

Kıbrıs Türklerinde Millî Mefkûrenin Canlı Tutulmasına Adanan Bir Ömür: Osman...

âşık Dursun Cevlani Türkiye dönüşü yazdığı *Kıbrıs Dönüşü* kitabına gösteri ile ilgili aşağıdaki notu düşecektir: “*O kadar hazin o kadar kıssadan hisse alınacak bir piyes ki.... Bulgarların bizim Türk kardeşlerimize ne kadar zalimlikler yapmış ise, cümlesini gösterdi*” (Cevlani, 1952, s.14-15).

Osman Talât Türkiye’den gelen, özellikle öğretmen kabilelerini karşılamak, ağırlamak, onlarla millî mefkûre konusundaki konuşmalarıyla da tanınmaktadır. Bu anlamda Bağlıköy’deki faaliyetini öğretmen arkadaşı Şerife Ali [Işık] şöyle hatırlamaktadır:

“*Köy insanları çok misafîrperver insanlardı. O tarihlerde Kıbrıs’a Türkiye’den öğretmen kabileleri gelirdi. Öğretmenliğimin ikinci senesinde rahmetli Talat Yurdakul Bey atanmıştı bizim okula. Son derece milliyetçi ve aynı zamanda çok faal bir beyefendi idi. Öğretmen kabilelerinin birini köye davet etmişti. Bu bir yemek daveti idi. Yemekler köylüden. Okul şarkıları ve marşlar öğrencilerimizden. Ankara Ankara mı istersin, Selâm Bayrağım Sana mı istersin... Hâsılı kelâm büyük bir coşku ve özlem dolu bir heyecanla ağaçlar altında yemekler yendi.*

Bu arada ben de misafîrlerimize rahmetli Pembe Marmara’nın çok güzel bir şiiri ile hoş geldiniz demiştim.

Alkışlar arasında güzel bir ses hala kulaklarımda: “Bunlar bizim kadar Türkmüşler yahu”... Belki de daha fazla diye düşündüğümü hatırlıyorum. Çünkü biz özlemle yaşıyorduk” (Ağayev, 2019, s. 140-141).

Bağlıköy’deki öğretmenliği sırasında Osman Talât’ın Türk Bayrağı sevgisiyle farklı bir özelliği daha ortaya çıktı: Kore’de çarpışan Türk Askeri Komutanlığı’na üzerine “*İnsanlık sizinle övünüyor*” işlemeli Türk Bayrağı’nı gönderdi. Bayrağın Kore’deki Türk Birliği tarafından kabulü resmi haber olarak gazetelere yansınca Bağlıköy’ün Türk halkı bundan çok mutlu oldu. Çerçevelettilen haber kupürü yıllarca köy kahvesinin duvarını süsledi. Şerife Ali Hoca hanımın üzerine “*İnsanlık sizinle övünüyor*” yazısını işlediği Türk Bayrağı bugün İstanbul Harbiye Askeri Müzesi’nde muhafıza edilmektedir (Ağayev, 2019, s. 141-142).

Osman Talât Bağlıköy’de çalıştığı dönemde, o zamana kadar gayri resmi olarak kullandığı Yurdakul soyadını 29.05.1950 tarihinde Lefke Mahkemesi’nde resmen onaylattı. Osman Talât’tan Talât Yurdakul’a geçişi de böylece gerçekleşti ve Osman Talât Yurdakul ismi de bütünleşmesini tamamlamış oldu.

Yurdakul, 15 Mart 1953 tarihinde Mağusa’da Namık Kemal büstünün açılış töreninde millî duygulara hitap eden konuşmasıyla halkı coşturdu. Konuşması *Halkın Sesi*’ne şöyle yansdı:

“Bugün, bütün Kıbrıs gençliğini Magosalı kardeşlerinin safında, Hürriyet abidesi önünde ant içer, nöbet tutar görmek hepimize milli bir gurur ve heyecan vermektedir.

O dün böyle haykırmıştı. Bugün, cümlelere sığmayan heyecanımızla gökleri çınlatan sesimizle biz niçin haykırmayalım.

Felek her türlü esbabı cefasın toplasın gelsin

Dönersem kahpeyim millet yolunda bir azimetten.” (Nesim, 1987, s.148).

Haziran 1953 yılında Kıbrıs Türk Kültür Merkezi başkanı Mehmet Ali Pamir’in köy ziyaretlerine katılıp öğrencileri kahveye götürdüğü ve Lefke’den okula geç döndüğü konusunda şikâyet edildi. Yurdakul, M. A. Pamir, Yavuz Konnolu ve Seyfi Akdeniz’i karşılamaya gittiğini kabul etti ve bunun üzerine Maarif dairesinden, *“değişik partiler tarafından farklı yorumlanabilecek şeylerden kaçınması”* tavsiye edildi (Nesim, 1987, s.148).

31.8.1953’te başlayan *Görneç*’teki öğretmenliğinden sonra 14.10.1954’te *Tatlısu* köyüne Başöğretmen olarak atandı. 1954 yılında köyü Tatlısu’da eğitimin yanında köyün sosyal konularıyla ilgilendi, folklor gruplarını gösteri için köye getirdi (Nesim, 1988, s.43-44).

Yurdakul, 1957 ve 1958 yıllarında Limasol’daki Büyükler ve İlkokulunda başöğretmendir. Yurdakul, Kıbrıs Türklerinin bağımsızlık mücadelesine destek vermiş Sedat Simavi’nin isminin okula verilmesinde rol aldı. Simavi’nin Kıbrıs Türklerinin mücadeleye desteğini iyi bilen Yurdakul, yıllar sonra bunu köşe yazısında şöyle vurgulayacaktır: *Büyük ve millî şair Mehmet Emin “Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur” dediği zaman, herkes başını çevirip ona bakmıştı. Sedat Simavi de “Kıbrıs!.. Kıbrıs!” diye haykırdığı zaman, bu haykırıya pek az kişiler kulak vermişti... Bu gün, otuz milyon hançereden “Kıbrıs!” nidası yükseliyorsa, bunda Sedat Simavi’nin payı büyüktür, sonsuzdur”* (Yurdakul, 1966b, s.5).

Talât Yurdakul, 1960 yılında Maarif Müdürü Hüsnü Feridun’un teklifini kabul etti ve *“Halk Eğitimi Müfettişi”* olarak atandı ve Eylül ayında göreve başladı (Temiz ve Başar, 2014, s.174-175). 1962 yılında aynı zamanda *Türk Cemaat Meclisi’nin Sosyal İşler ve Belediye İşleri Dairesi*’nde başmüfettiş görevine getirildi (Bozkurt, 218, s.216). Yurdakul, Kadriye Hulusi, Reşat Ebeoğlu, Ayşe Fikri, Hüseyin Özdemir, Sami Selçuk, Ali Suha gibi öğretmen ve eğitimcilerle geceler köylere moral gezilerine katıldı. 180 köye yaptıkları bu gezilerle halkı bilinçlendirmeye, eğitmeye ve onlara moral vermeye çalıştılar (Nesim, 1987, s.153). Yurdakul, yıllar sonra *“İhtiyar Bir Köylünün Sözleri”* başlıklı köşe

yazısında o günkü şartlarda Kıbrıs Türk köylerindeki zor sosyal, kültürel, ekonomik yaşama dikkat çekerek yaptıkları köy gezilerinin önemini anlatmaktadır. Devletten bir otomobil, bir teknisyen, bir sinema makinesi ve “*Mucizeler Yaratan Türk*” filminin bandını alan Yurdakul, ekibini oluşturarak köylere çıkar. Köyler zor ekonomik şartlardan dolayı bakımsız, köylüler sosyal ve moral konularında çökük durumdadır. Köylerde ihtilâf halinde olan partiler vardır, kan davası güdenler vardır, irtica vardır vs. vardır. Hatta Baf kasabasının bir köyünde Türk köylülerin Rum misyonerlerinin etkisiyle kandırılarak “Yehova” adındaki bir mezhebin tesirine girdikleriyle karşılaşılıyor. Köylerin bir kısmı dağ başında, bir kısmı vadide, bir kısmı da yayla ve ova üstündedir. Tüm bu zorluklara rağmen ekibin Türk köylüsünün ayağına kadar gitmesi, onların durumlarıyla ilgilenmesi gurur verici bir olaydı ve kabile halk tarafından çiçeklerle karşılanırdı. Bu geziler elleri nasırlı, özü gönlü temiz, yanık yüzlü köylüler için iyi moral kaynağı oluyordu. Yurdakul’un köy meydanı, harman yeri, okul veya cami konuşmaları ve ayrıca film gösterimi halkın manevi cephesini takviye ediyordu (Yurdakul, 1966a, s.3).

1970 yılında Türk Cemaat Meclisi Larnaka üyeliğine getirilen Yurdakul, 11 Ekim 1975 tarihinde kurulan Ulusal Birlik Partisi’nin kuruluş bildirgesine imza atan 51 kurucu üyeden biridir.

Osman Talât Yurdakul 31 Aralık 1984 tarihinde 70 yaşında vefat etti. Düzenlenen resmi devlet törenini sonrası Lefkoşa mezarlığında toprağa verildi (Ortam gazetesi, 1985/sayı 277, s.1-2).

Vefatı üzerine Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş aşağıdaki demeci verdi:

“Türk olarak var olmak, sömürge idaresine boyun eğmemek mücadelesini verirken bunun bayraktarlığını yapan öğretmenler arasında Talât Yurdakul vardır.

Yurdakul; vatansever öğretmen kitesinin meşalelerindenidir. Öğretmenliği, vatanseverliği, görevde ciddiyeti, insan sevgisi, Atatürkçülüğü ile örnek bir insandı.” (Nesim, 1988, s.44).

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs adasını 1878 yılında İngiliz idaresine devir etmesiyle birlikte Kıbrıs Türklerinin yaşamında yeni bir döneme girildi. Adayı devralan İngiliz yönetimi kabul ettiği yeni yasa ve yerleştiği kültür değerleriyle adayı dönüştürmeye başladı. Buna dünün Osmanlı tebaası olan Rumların ENOSİS

istekleri de eklenince Kıbrıslı Türkleri zor günler bekliyordu. Bu süreçte Kıbrıs Türkleri o güne kadar sürdürdükleri yöneticilik konumunu, ekonomik gücünü ve ideolojik ağırlıklarını kaybetmeye başladılar. Yöneticilik konumundan yönetilen konumuna düştüler. Başka bir ifadeyle, Kıbrıslı Türklerin maddi ve manevi varlıkları sorgulanır oldu.

Osmanlı Devleti'nden destek alamayan Kıbrıs Türkü zor duruma düştü ve kendisiyle baş başa kaldı. Bu "kalım/ölüm" mücadelesinde toplum liderleri, aydınları, öğretmenleri öne çıktı ve çareler aramaya başladılar. Bir taraftan siyasi haklarını korumak için çareler ararken, diğer taraftan buna paralel ve çoğu zaman da bununla iç içe olarak kültür değerlerine sarıldılar. Her siyasi isteğin yanında toplumu bir arada tutacak kültürel değerler ve tarih bilinci de mutlaka ön plana çıkarılmaya çalışıldı. Bunun için cemiyetler kuruldu, gazeteler yayınlandı, tiyatro eserleri yazıldı ve oynandı, eğitimde milli değerlerin öğretilmesine özerklik tanınması istendi.

Anavatanda siyasi yapı ve buna paralel olarak ideolojik yapıda yaşanan değişiklikler daha önceki dönemlerde olduğu gibi –sonraki dönemlerde de bu gelenek kendini gösterecektir- biraz gecikmeli de olsa adada etkisini gösterdi. Türkiye'deki kültür değişiminin esasını oluşturan ve temelleri Osmanlı Devleti'ne kadar uzanan Türkçülük mefkûresi Kıbrıs Türkü'nün de yaşam damarının ve mücadele dayanağının esasını oluşturdu. İttihat ve Terakki geleneğiyle adada yerleşmeye başlayan bu mefkûre zaman şartlarının da etkisiyle İslami geleneğin önüne geçerek Kıbrıs Türkü'nün İngiliz idaresine ve Rum ENONİS'cilerine karşı tutunacak dalını oluşturdu. Kıbrıs Türk aydını ve eğitimcileri, toplum liderleri bu dalın tutunacak son olduğunun farkındalardı.

Konumuzu oluşturan öğretmen/eğitimci, yazar, siyasetçi, hatip, düşün adamı Osman Talât Yurdakul da bu kültürden ve tarih bilincinden beslenerek Kıbrıs Türk toplumunun kimliğinin, haysiyetini, mücadele ruhunu koruması için Türklük mefkûresine sarılmış çok sayıdaki değerlerden biriydi. Aldığı kültürel mirastan hareket ederek öğretmen olarak milli ruhta öğrenci yetiştirdi, milli ruhta tiyatro eserleri yazdı, oynattı ve kendisi de sahnedeki yerini aldı, gazete köşelerinde kalemini silaha çevirdi, köy-köy, kahve kahve dolaşarak nutuklar söyledi, halkının zor şartlarında onların yanında bulunarak destek oldu, dertlerini, sorunlarını hafifletti. Bundan dolayı dönemin İngiliz idaresi tarafından değişik köylere sürgün edildi. Fakat aydın, öğretmenlik sorumluluğunu kaybetmedi. Gittiği her okulda, köyde üzerine daha da ekleyerek yoluna devam etti.

Sürgünlere uğramasına rağmen gittiği köylerde Türkçeye, Türk kültürüne, folkloruna, tarihine, sosyal yaşamına sahip çıktı, bu değerlerin canlılığını koruması için durmadan eylemler içinde bulundu.

Onun Türklük mefkûresi Kıbrıs Türküyle de sınırlı değildi. Onun Türklük aşkı anavatanla birlikteliği ifade ediyordu. Onun Türklüğü Orta Asya yaylalarından kültür, medeniyet meşalesini Batıya götüren bir Türklüktü. Kıbrıs Türkünün kurtuluşa bu yolla ulaşacağına inanıyordu.

İçinde Osman Talât Yurdakul'un da bulunduğu öğretmen ve aydınların Kıbrıs'ta verdikleri Türklük mücadelesinin, bugün siyasi yapı olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ve Türklük mefkûresi etrafında birleşen Kıbrıs Türk toplumunun varlığını sürdürmesindeki katkıları inkâr edilemez. Çünkü bu siyasi yapının çoğu kurucuları, toplum fertleri o değerli öğretmenlerin öğrencileri oldular, ya Hafız Lisani, Niyazi Efendi, Halil Fikret Bey, Selâhaddin Efendi, Mustafa Turgut Sarıca, Osman Talât Yurdakul'lardan ders aldılar, ya da öğrencilerinden.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adalı, K. (1985a). İngiliz sömürge dönemi savaşımıcısı bir yurtsever milliyetçi: Talât Yurdakul - 2. *Ortam Gazetesi*, 4(282), 3(9 Ocak).
- Adalı, K. (1985b). İngiliz sömürge dönemi savaşımıcısı bir yurtsever milliyetçi: Talât Yurdakul - 3. *Ortam Gazetesi*, 4(283), 3(10 Ocak).
- Adalı, K. (1985c). İngiliz sömürge dönemi savaşımıcısı bir yurtsever milliyetçi: Talât Yurdakul - 4. *Ortam Gazetesi*, 4(284), 3(11 Ocak).
- Adalı, K. (1985d). İngiliz sömürge dönemi savaşımıcısı bir yurtsever milliyetçi: Talât Yurdakul - 5. *Ortam Gazetesi*, 4(285), 3(12 Ocak).
- Ağayev, E. (2019). *Lefke Tarihinden Sayfalar*. Lefkoşa.
- Ağayev, E. (2020). *Bir Zamanlar Lefke*. Lefkoşa
- Ağayev, E. (2021). Osman Talât Yurdakul'un tiyatro eserleri ve Erenköy Destanı. *Prof. Dr. Oğuz Karakartal Armağanı: Boğaziçi'nin Serin Sularından Kıbrıs'a Uzanan Bir Gönül*, (Haz. Emin Onuş). Hiperyayın, 355-380.
- An, A. (2002). *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*. Akçağ Yayınları.
- An, A. (2005). *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler - 2 (1900-1920)*. ŞADİ Kültür ve Sanat Yayınları.
- Balıkçioğlu, E. (2019). KKTC Millî Arşiv belgeleri ışığında Kıbrıs Türk Azınlığı Kurumunun (KATAK) Kıbrıs Türk toplumu yararına yürüttüğü faaliyetler (1943-1946). *Vakanüvis*, 4(1), 26-50.

- Beratlı, N. (2020). *Kıbrıslı Türk Siyasi Tarihi, 1878-1983 Başlangıçtan KKTC'ye*. Khora Yayınları. Lefkoşa.
- Berkes, N. (2005). *Unutulan Yıllar*, (Haz. Ruşen Sezer). İletişim Yayınları. (3. Baskı).
- Bozkurt, İ. (2015). *Kıbrıs Türk Halkı'nın Siyaset Kurumu Üzerine Deneme*. Zeytin Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2018). *Beşulüm'dan Zirköy'e -Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlkgençliği 1940-1963*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cevlani, D. (1952). *Kıbrıs Dönüşü*. Sanat Basımevi.
- Evlendiler. *Vakit Gazetesi*, 1(52). 23 Temmuz 1939, 4.
- Ezilmez, H. (2019). Kıbrıs Türk Edebiyatı'nda Tiyatro (1875-2017). *Kıbrıs Türk Edebiyatı Tarihi (1571-2017)*, (Haz.: İsmail Bozkurt, Oğuz Karakartal), I, 363-600.
- Fedai, H. (2013). Bir başöğretmen: Mustafa Turgut Sarıca. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, VI(11), 5-14.
- Lefke Türk Kulübü ve Spor Kulübünün Müsameresi (1944). *Söz Gazetesi*, 26(2428). 12 Eylül 1944.
- "Mehmet Emin Yurdakul". <https://www.biyografi.info/kisi/mehmet-emin-yurdakul>, Erişim tarihi: 02.02.2022.
- Muhbir (1943). Lefke Türk Kulübü'nün Müsameresi. *Söz Gazetesi*, 16 İlk Kânun, 2.
- Nesim, A. (1987). *Batmayan Eğitim Güneşlerimiz (Kıbrıs Türk Eğitimi Hakkında Bir Araştırma)*. KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Nesim, A. (1988). Osman Talât Yurdakul, unutulmayan bir öğretmen ve yazar. *Yeni Kıbrıs*, V(7), 42-46.
- Öğretmen Bay Talât Yurdakul'un konuşması (1948). *Hür Söz Gazetesi*, 2(637), 12 Ağustos, 1-2.
- Özdemir, H. (1997). *Kıbrıs'ta 60 Yıl*. Volkan Yayıncılık.
- Özsezer, M. (2022). *İngiliz İdaresinde Kıbrıs Türklerinde Ortaöğretim*. Eğiten Kitap Yayınları.
- Söz Gazetesi* (1944). Sene 25, 2418. 31 Ağustos, 2.

Kıbrıs Türklerinde Millî Mefkûrenin Canlı Tutulmasına Adanan Bir Ömür: Osman...

- Temiz, E. T. - Başar, M. A. (2014). Kıbrıs Türkünün Milli Mücadele döneminde öğretmenlerin halk eğitimi çalışmaları. *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri, II. Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim - 5 Kasım 2011), Bildiriler/Sunumlar*, (Haz. İsmail Bozkurt). Kıbrıs TMT Mücahitler Derneği Yayınları. Cilt II, 174-175.
- Tuncay, (1942). Türk gurur ve benliğine saygı isteriz. *Halkın Sesi Gazetesi*, 1(78), (15 Haziran), 1.
- Veziroğlu, F. (2009). *Zor Yıllar, Av. Fuat Veziroğlu'nun Anıları*. (Yayına Hazırlayan: Ece Günser Borucu). Sivil Savunma Teşkilatı Başkanlığı Yayınları.
- Yurdakul Toprağa Verildi (1985). *Ortam Gazetesi*, 4(277), 3 Ocak, 1-2.
- Yurdakul, T. (1966a). İhtiyar Bir Köylünün Sözleri! *Halkın Sesi Gazetesi*, 25(7243), 2 Mayıs, 3.
- Yurdakul, T. (1966b). Nur İçinde Yat, Sedat Simavi. *Halkın Sesi Gazetesi*, 24(7131), 11 Ocak, 5.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Following the transfer of Cyprus to British administration in 1878, a significant number of teachers joined community leaders and the public in the Turkish Cypriots' National Struggle to overcome adverse circumstances and ensure their survival. This struggle culminated in the successful establishment of the Turkish Republic of Northern Cyprus. Teachers' contributions can be observed at every stage and front of this struggle. Despite their active participation, an examination of related studies reveals that publications often focus on politicians, neglecting or occasionally remembering the teachers who played a pivotal role in the education and development of these politicians. Unfortunately, the number of such forgotten teachers is quite high. This study aims to draw attention to the education, ideology, writing, teaching activities, and societal role of Osman Talât Yurdakul, one of these forgotten teachers. Furthermore, it highlights the inadequacy of studies on this topic and calls for further research.

Methodology: The document analysis technique has been employed as the scientific method in this study.

Findings: Osman Talât Yurdakul was a multifaceted individual: A teacher, writer, intellectual, and politician who fervently fought for the survival, continuity, and eventual political independence of the Turkish Cypriots under

British administration. He worked in various villages across Cyprus as an educator. Due to his efforts to install the ideals of Turkish nationalism in his students, he often clashed with the British authorities, resulting in his transfer to different schools. Despite these challenges, he remained steadfast in his mission, employing new methods at every school he was assigned to.

Yurdakul's work extended beyond the classroom. He wrote and staged plays, organized events on national holidays, and delivered speeches to disseminate his ideas. He also utilized village coffeeshouses and mosques as venues to engage with the public, listen to their concerns, and offer support. In 1960, following the establishment of the Republic of Cyprus, Yurdakul served as a member of the Turkish Communal Chamber. Together with his team, he visited 180 villages in Cyprus to prepare reports on the social conditions and problems of the villagers. To keep the ideals of Turkish nationalism alive, he wrote columns under various pseudonyms in different newspapers. Later in life, Yurdakul helped establish the National Unity Party and served as a Larnaca representative in the Turkish Communal Chamber. He passed away on December 31, 1984, and was laid to rest in the Nicosia Turkish Municipal Cemetery.

Conclusion: Despite the various political and cultural pressures imposed by British rule on the island of Cyprus, the Turkish Cypriots were able to resist through their community leaders, intellectuals, and teachers. This resistance was carried out through diverse initiatives in education, the press, theatre, art, and organization. The oppressive methods of the British administration could not deter them from their struggle or prevent the nurturing of a generation with a national spirit. This generation, raised with the ideals of Turkish nationalism, not only preserved cultural values but also fostered a sense of national consciousness. This consciousness eventually led to economic and later political freedom. It is thanks to teachers like Osman Talât Yurdakul, who embodied the national spirit and Turkish ideals, that the Turkish Cypriot community continues to exist today as a unified entity under the political structure of the Turkish Republic of Northern Cyprus, bound by the ideals of Turkish nationalism.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Kıbrıs Türklerinde Millî Mefkûrenin Canlı Tutulmasına Adanan Bir Ömür: Osman...

EKLER

Osman Talât Yurdakul

Osman Talât Yurdakul, Mağusa'da Namık Kemal büstünün açılışında konuşma yaparken / *Rifat Müdüroğlu Arşivi*/

Elnur AĞAYEV

Osman Talât Yurdakul'un Lefke'deki öğretmenlik yıllarından.
Yurdakul sol baştıdır / *Rifat Müdüroğlu Arşivi*/

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	06.06.2024	Submitted date
Kabul tarihi	16.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Şimşek, E. E. (2025). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Çevre Farkındalığı ve Tutumu ile Ebeveynlerinin Çevre Okuryazarlığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Journal of History School*, 74, 102-125.

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ ÇEVRE FARKINDALIĞI VE TUTUMU İLE EBEVEYNLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ ¹

Emine Ela ŞİMŞEK²

Öz

Okul öncesi dönem çocuklarının çevre farkındalığı ve tutumu ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 60-66 aylık 261 çocuk ve ebeveyni olmak üzere 522 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Okul Öncesi Çocuklar için Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği ile Yetişkinler için Çevre Okuryazarlığı Ölçeği aracılığıyla toplanmış ve verilerin analiz sürecinde istatistik paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda çocukların çevre farkındalığı ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında pozitif yönlü, orta düzeyli ilişki olduğu belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci, çevre kaygısı ve çevre farkındalığı değişkenleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca araştırmada çocukların çevreye karşı tutumu ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında pozitif yönlü, düşük düzeyli ilişki ortaya koyulmuştur. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci, çevre kaygısı ve çevre farkındalığı değişkenleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçlarından hareketle çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Çevre Farkındalığı, Çevreye Karşı Tutum, Çevre Okuryazarlığı.

¹Etik kurul onayı Akdeniz Üniversitesi'nde, 26.03.2024 tarih, 886037 sayı ve 06 toplantı numarası ile alınmıştır.

²Arş. Gör. Dr., Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, elakok@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1091-6333

Investigation of the Relationship Between Environmental Awareness and Attitudes of Preschool Children and the Environmental Literacy of Their Parents

Abstract

This research, aiming to examine the relationship between environmental awareness and attitude of preschool children and the environmental literacy of their parents, was conducted in the correlational survey model, which is one of the quantitative research methods. The study group of the research consisted of 522 individuals, including 261 children aged 60-66 months and their parents. The data of the research were collected through the Environmental Awareness and Attitude Scale for Preschool Children and the Environmental Literacy Scale for Adults, and a statistical package program was used in the data analysis process. As a result of the research, a positive, moderate-level relationship was determined between children's environmental awareness and their parents' environmental literacy. When examining the significance levels between variables, a positive, moderate-level relationship was found between children's environmental awareness and adults' environmental consciousness, environmental concern, and environmental awareness variables. Additionally, a positive, low-level relationship was revealed between children's environmental attitude and their parents' environmental literacy in the research. When examining the significance levels between variables, a positive, low-level relationship was found between children's environmental awareness and adults' environmental consciousness, environmental concern, and environmental awareness variables. Based on the research results, various recommendations have been proposed.

Keywords: Preschool Period, Environmental Awareness, Environmental Attitude, Environment Literacy.

GİRİŞ

Çevre, günümüzde birçok yönüyle giderek daha fazla önem kazanan bir konudur. Zira doğal kaynakların sürdürülebilirliği, iklim değişikliği ve çevre kirliliği gibi konular, toplumların genelini etkileyen ve üzerinde durulması gereken önemli meseleler haline gelmiştir. Gün geçtikçe artan çevre sorunları toplumun genel refahının ve gelecek nesillerin yaşam kalitesinin belirlenmesinde rol oynayan ve bireylerin çevre farkındalıkları ve tutumları ile doğrudan ilişki içinde olan bir durumdur (Kollmuss & Agyeman, 2002). Çocuklukta çevresel tutumların geliştirilmesinin daha sonraki yaşamda çevre yanlış davranışların oluşmasında önemli bir unsur olduğu (Ballantyne ve diğ., 2006; Chawla, 1999; Meinhold & Malkus, 2005; Palmer ve diğ., 1998) düşünüldüğünde çevre sorunlarıyla mücadelede çocuklar oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çevre

sorunlarının mağdurları veya başrolleri olabilecek olan çocukların, çevre konusunda bilinçlendirilmesi elzemdir (Nche ve diğ., 2019).

Çevre sorunlarına yönelik bilinç ve duyarlılık kazanma süreci, bireyin yaşamının erken yıllarında şekillenmeye başlamakta ve çocukluk döneminde önemli bir aşamaya ulaşmaktadır (Hungerford & Volk, 1990). Nitekim erken çocukluk yılları birçok konuda olduğu gibi çevre konusunda da kıymetli yıllardır. Bu yıllar çevre açısından çocukların dünyayı anlamaya başladıkları ve farkındalıklarını geliştirdikleri bir dönemdir. Söz konusu dönemde çocuklar yeni bilgiler öğrendikçe ve büyüdükçe çevreye karşı tutumları ve farkındalıkları değişim göstermekte ve gelişmektedir (Poortinga ve diğ., 2004). Değişim ve gelişimin hızlı olduğu bu sürecin ilk rehberleri ise çoğu zaman ebeveynler olmaktadır.

Çevre sorunları her bireyi, aileyi, toplumu ve ulusu kapsayan kolektif bir sorumluluktur (Rusdina, 2015). Bu sorumluluğa sahip bir nesil inşa etmek ise yalnızca okulun değil aynı zamanda toplumun ve ailenin sorumluluğudur (Syafitri ve diğ., 2021). Çocukların tercihlerini etkileyerek veya tercihlerine kısıtlamalar getirerek onları etkileyebilen (Doepke, 2017) ebeveynler, çocukların çevre farkındalığını ve tutumunu oluşturmada kilit bir rol oynamaktadır (Evans ve diğ., 2012). Çocukların çevre konularına olan duyarlılığı ve çevre koruma davranışları, ebeveynlerinin çevre ile ilgili tutumları ve davranışlarıyla yakından ilişkilidir (Bolderdijk ve diğ., 2013). Zira çocuklar çoğu zaman çevrelerindeki yetişkinlerin davranışlarını model olarak öğrenebilmektedir. Bu kapsamda Futer (2005) tarafından yapılan bir araştırmada, çocukların çevreyle ilgili tutumlarını etkileyen en önemli faktörlerden birinin, evdeki rol modelleri olduğu belirlenmiştir. Araştırmada ebeveynleri çevre hakkında konuşan çocukların, ebeveynleri çevre hakkında konuşmayan çocuklara göre çevresel davranış düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Ebeveynlerin eğitim sürecine katılımı, çocukların iyi bir karaktere sahip olmalarını ve öğrenme başarılarını artırmalarını desteklemektedir (Edy ve diğ., 2018). Aile içinde eğitim, çocukların karakterlerinin erken yaşlardan itibaren şekillendirilmesinde çok önemlidir. Çünkü aile sosyal hayatta çocuğa en yakın olan bireylerden oluşmaktadır. Çevre okuryazarı bir neslin oluşumu da ailede başlamalıdır zira ebeveynler çocuklarının önde gelen eğitimcileridir (Wisnu Budi Wijaya, 2019). Ebeveynlerin çevreye karşı duyarlı olması ve çevresiyle ilgili konularda çocuklarıyla etkileşimde bulunmaları, çocukların çevre farkındalığını artırabilmektedir. Örneğin, ev ortamında geri dönüşüm sisteminin yürütüldüğünü gözlemleyen bir çocuk, çevreye duyarlılık konusunda bilinçlenebilmekte ve gözlemlediği bu davranışlarını alışkanlık olarak farklı ortamlarda sürdürebilmektedir. Bu bağlamda Wilson (1993), ebeveynlerin fidan dikmek,

geri dönüşüm yapmak ve hayvan sevgisi göstermek gibi davranışlar sergilemesinin çocukların çevre sevgisini ve ilgisini artırabileceği ve onlara çevre konularında iyi bir model olabileceği üzerinde durmaktadır. Ebeveynlerin iyi birer model olabilmesi öncelikle kendilerinin çevreye yönelik örnek davranışlar sergilemesiyle mümkündür. Bu durum ise onların çevre okuryazarlıkları ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim çevre okuryazarlığı, çevresel konular hakkında bilgi sahibi olma, çevresel riskleri anlama ve çevresel sorunlara çözüm bulma yeteneği olarak tanımlanabilmektedir.

Çocukların çevreye ilişkin farkındalıkları ve tutumları önemli ölçüde ebeveynlerinin çevreye karşı tutumlarına bağlıdır (Halमतov & Ekin, 2017). Çocuğun aile ortamında doğanın insanlar için önemini kavrayabildiği ölçüde farkındalık ve tutum geliştireceği düşünülmektedir. Nitekim Kurt Gökçeli ve arkadaşları (2021), çocukların çevre farkındalıklarının gelişiminde doğrudan çevre deneyimi ve ebeveyn tutumlarının büyük önemi olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan diğer çalışmalarda ise ebeveynlerin, cinsiyetin, yaşın, eğitim uygulamalarının, sosyo-kültürel özelliklerin ve diğer demografik değişkenlerin çocukların çevreyle ilişkili tutumları üzerindeki etkisi incelenmektedir (Akbaşrak & Kuru Turaşlı, 2017; Ärlemalm-Hagsér, 2013; Borg ve diğ., 2019; Buldur & Ömeroğlu, 2018; Cevher-Kalburan, 2009; Cohen & Horm-Wingerd, 1993; Çabuk, 2001; Evans ve diğ., 2007; Giusti ve diğ., 2014; Grodziéska-Jurczak ve diğ., 2006; Gülay, 2011; Gülay Ogelman, 2012; Haktanır & Çabuk, 2000; Herrmann ve diğ., 2010; Hsiao & Shih, 2015; Kahrıman-Öztürk ve diğ., 2012; Kesicioğlu, 2008; Körükçü & Gülay-Ogelman, 2015; Musser & Diamond, 1999; Ogelman ve diğ., 2015; Samur, 2018; Simsar, 2021; Soydan & Samur, 2014a; Surbrook, 1997; Özen Uyar & Yılmaz Genç, 2016; Yalçın, 2013).

Ebeveynler çevresel konularda bilinçli ve bilgili olduklarında, çocuklarına doğru bilgileri aktarabilmekte ve çevresel konularda olumlu tutumlar geliştirmelerine yardımcı olabilmektedir. Ayrıca alan yazında yapılan araştırmalardan bazıları ebeveynlerin ve çocukların çevreye yönelik tutum, davranış, tercih, sorumluluk gibi konularına odaklanarak çocuklarla ebeveynler arasında benzerlikler olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Aguirre-Bielschowsky ve diğ., 2017; Boylan, 2007; Chawla & Cushing, 2007; Chen ve diğ., 2011; Grønhøj & Thøgersen, 2009; Leppänen ve diğ., 2012; Stern ve diğ., 2018). Bu araştırmalar, çevre sorunları ve buna karşılık gelen davranış kalıpları hakkındaki bilgi açısından çocuklar ve ebeveynler arasındaki güçlü bağlantıları göstererek ebeveynlerin çocuklarıyla çevresel etkileşimlerindeki etkililiğinin önemine işaret etmektedir (Fell & Chiu, 2014; Halder ve diğ., 2011). Literatürdeki bu araştırmalar ebeveynlerin çevre okuryazarlığı ile çocukların çevre farkındalığı ve tutumu arasında bir ilişkinin olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Yukarıda belirtilen araştırmalarda görüldüğü gibi çevreye yönelik tutum ve farkındalık konusunda birçok çalışma bulunmakla birlikte eğitim sisteminin geneline bakıldığında, Türkiye’de çevreye yönelik tutum belirlemeye ilişkin daha çok ilk ve ortaokul düzeylerinde çalışmaların gerçekleştirildiği (Çetin-Balcı, 2012; Değirmenci, 2012; Mete & Filik İşçen, 2015; Nalçacı & Beldağ, 2012; Tuncer ve diğ., 2004; Yaşaroğlu, 2012; Zengin & Kunt, 2013) buna karşın okul öncesi dönem çocuklarının çevreye yönelik tutumlarına ilişkin sınırlı sayıda araştırmaya rastlanıldığı görülmektedir (Cevher-Kalburan, 2009; Kahrıman-Öztürk ve diğ., 2012; Soydan & Samur, 2014a). Oysaki yaşamın erken yıllarında çocukların çevre farkındalığı ve tutumunun geliştirilmesi, geleceğin çevre sorunlarıyla başa çıkma kapasitesini şekillendirmede kritik bir role sahiptir. Söz konusu erken yıllarda çocukların ilk öğretmenleri olarak ebeveynler çevreye yönelik bilgileri, davranışları ve farkındalıkları ile çocuklara rol model olabilmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin çevre okuryazarlığı, çocukların çevresel bilincinin oluşturulmasında ve sürdürülebilir davranışların geliştirilmesinde belirleyici bir faktör olarak kabul edilmektedir. Remmers (1954) ve McNab (1976) tarafından yapılan çalışmalar, çocukların ebeveynlerine, öğretmenlerine ve akranlarına benzer tutumlara sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca yakınlık derecesi arttıkça ise bu etkinin daha da belirginleştiği görülmüştür (Kesicioğlu, 2008). Dolayısıyla ebeveynlerin çevre okuryazarlığı düzeyinin, çocukların çevre farkındalığının ve tutumunun gelişiminde önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeylerinin yanı sıra çocukların çevre farkındalığı ve tutumlarının tespiti yapılarak ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve varsa ne düzeyde olduğunun saptanması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Araştırmaya katılan çocukların çevre farkındalığı ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı ve alt boyutlarının puanları arasında ilişki var mıdır?
2. Araştırmaya katılan çocukların çevreye karşı tutumları ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı ve alt boyutlarının puanları arasında ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma, okul öncesi dönem çocuklarının çevre farkındalığı ve tutumu ile ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamış ve nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülmüştür. Bu modelde birden fazla değişkenin aralarındaki değişimin

varlığının ve düzeyinin belirlenmesi hedeflenmektedir (Karasar, 2014). İnceleme sonucunda değişkenlerle ilgili ortaya çıkan veriler, neden-sonuç ilişkisi hakkında bilgi sunabilmekte ancak bu kesin bir neden-sonuç bilgisi olarak yorumlanamamaktadır (Büyüköztürk ve diğ., 2012). Bu çalışmada da ilgili değişkenler arasında ilişkinin var olup olmadığı ve varsa bu ilişkilerin düzeyi inceleneceği için ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Antalya’da yer alan anaokullarında eğitim görmekte olan 60-66 aylık çocuklar ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın belli yaş grubundaki çocukları hedef alması nedeniyle amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Araştırma çerçevesinde 261 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri olmak üzere 522 katılımcı ölçek uygulamasına gönüllülük esasına uygun bir şekilde dahil olmuştur. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1

Çalışma grubunda yer alan çocuklara ve ebeveynlere ilişkin demografik bilgiler

Demografik değişken	Alt grup	f	%
Çocukların cinsiyeti	Kız	117	44,8
	Erkek	144	55,2
	Anne	202	77,4
Araştırmaya katılan ebeveyn	Baba	59	22,6
	18-25	5	1,9
Ebeveyn yaşı	26-35	127	48,7
	36-45	129	49,4
	İl	222	85,1
Yaşanan bölge	İlçe	19	7,3
	Köy	20	7,7
	Okuryazar değil	10	3,8
	İlkokul	10	3,8
Ebeveyn eğitim durumu	Ortaokul	5	1,9
	Lise	40	15,3
	Üniversite	186	71,3
	Lisansüstü	10	3,8
Çalışma durumu	Çalışıyor	227	87
	Çalışmıyor	34	13
Çevre kuruluşuna üye olma durumu	Üye	9	3,4
	Değil	252	96,6
Toplam		261	100

Veri Toplama Araçları

Araştırmada okul öncesi dönem çocuklarının çevre farkındalığı ve tutumunu belirlemek için Okul Öncesi Çocuklar için Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği (Soydan & Samur, 2014b) ve ebeveynlerin çevre okuryazarlığını belirlemek için Yetişkinler için Çevre Okuryazarlığı Ölçeği (Atabek-Yiğit ve diğ., 2014) kullanılmıştır. Bununla birlikte demografik yapıyı görebilmek adına ebeveynlere yönelik kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Okul Öncesi Çocuklar için Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği

“Okul Öncesi Çocuklar için Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği”, “Çevreye Karşı Tutum” alt ölçeği (15 madde) ve “Çevre Farkındalığı” alt ölçeği (13 madde) olmak üzere iki alt ölçekte yer alan 28 resimli maddeden oluşmaktadır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda her alt ölçekten birer madde (5. ve 28. maddeler) elenerek “Okul Öncesi Çocuklara Yönelik Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği”nin son formuna 26 madde ile son şekli verilmiştir. Her bir alt ölçek tüketim, canlıların korunması ve çevre kirliliği boyutlarını içermektedir. “Çevre Farkındalığı” alt ölçeği faktörler arası korelasyon katsayıları sırasıyla $r = .80, .78$ ve $.83$; “Çevreye Karşı Tutum” alt ölçeği faktörler arası korelasyon katsayıları ise $r = .70, .79$ ve $.72$ 'dir. “Çevreye Karşı Tutum” alt ölçeğinin güvenilirlik çalışması için yapılan istatistiklerde Spearman Brown güvenilirlik katsayısı $.75$, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise $.73$ bulunmuştur. “Çevre Farkındalığı” alt ölçeği için Spearman Brown güvenilirlik katsayısı $.65$, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise $.66$ olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için Spearman Brown güvenilirlik katsayısı $.60$, Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ise $.67$ olarak belirlenmiştir (Soydan & Samur, 2014b). Bu araştırma sürecinde ilgili ölçeğin toplam puanı kullanılmamış, analizler “Çevre Farkındalığı” ve “Çevreye Karşı Tutum” alt boyutları etrafında gerçekleştirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocukların çevre farkındalığına ilişkin güvenilirlik katsayısı $.827$, çocukların çevre tutumuna ilişkin güvenilirlik katsayısı ise $.705$ olarak tespit edilmiştir.

Yetişkinler için Çevre Okuryazarlığı Ölçeği

“Yetişkinler için Çevre Okuryazarlığı Ölçeği” 20 maddeden oluşmaktadır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 3 faktörlü olduğu belirlenmiştir. Faktörler çevre bilinci, çevre kaygısı ve çevre farkındalığı olarak tanımlanmıştır. Ölçeğin açıklanan toplam varyansı $\%47,17$ olarak bulunmuştur. Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı $.881$ olarak tespit edilmiştir. Bu katsayı ölçeğin alt boyutları için sırasıyla $.807, .765$ ve $.715$ olarak tespit edilmiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20, en yüksek puan ise 100'dür. Ancak alınan puanın düzeyini tanımlayacak herhangi bir puan aralığı belirtilmemiştir (Atabek-Yiğit ve diğ.,

2014). Bu araştırma sürecinde yapılan analiz sonucunda ise ölçeğin güvenilirlik katsayısı .729 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayıları sırasıyla .879, .692 ve .814 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma öncesinde; Akdeniz Üniversitesinden etik kurul izni (26.03.2024 tarih, 886037 sayı ve 06 toplantı numarası), Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğünden uygulama izni ve uygulama anaokullarından ilgili izinler alınmıştır. Ardından “Okul Öncesi Çocuklar için Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği” aracılığıyla okul öncesi dönem çocuklarından ve “Yetişkinler için Çevre Okuryazarlığı Ölçeği” aracılığıyla ebeveynlerinden gönüllülük esasına dayalı olarak veriler toplanmıştır. Çocukların araştırmaya katılım sürecinde sözlü onam alınmıştır. Ayrıca ebeveynlerinden hem kendilerinin katılımı hem de çocuklarının katılımları için ayrı ayrı onam formu doldurmaları istenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların ve ebeveynlerin tamamı ilgili ölçeklere katılım sağlamış ve herhangi bir veri kaybı yaşanmamıştır. Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından analiz sürecine geçilmiştir. Analiz sürecinin ilk basamağında uç değer taraması yapılmıştır. Yapılan analizlerde kesme puanı olarak ± 3 aralığı kabul edilmiştir (Raykov & Marcoulides, 2008). Veri toplama sürecinde 278 ebeveyn ve çocuk çiftine ulaşılmış ancak uç değer taramasından sonra 17 ebeveyn-çocuğa ilişkin bilgiler veri setinden çıkarılmıştır. Analizlere 261 ebeveyn-çocuk olmak üzere 522 kişi üzerinden devam edilmiş, hangi analizin yapılacağını belirlemek amacıyla çarpıklık-basıklık katsayılarına bakılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 2’de ve Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 2

Okul öncesi çocuklar için çevre farkındalığı ve tutum ölçeğine ilişkin çarpıklık basıklık katsayıları

Ölçek Boyutu	Çarpıklık	Basıklık
Çocukların çevre farkındalığı	.581	-.470
Çocukların çevreye karşı tutumu	-.679	-.536

Tablo 3

Yetişkinler için çevre okuryazarlığı ölçeğine ilişkin çarpıklık basıklık katsayıları

Ölçek Boyutu	Çarpıklık	Basıklık
Yetişkinlerin çevre okuryazarlığı	-.036	-.318
Yetişkinlerin çevre bilinci	.047	-.359
Yetişkinlerin çevre kaygısı	-.140	.089
Yetişkinlerin çevre farkındalığı	-.404	-.448

Tablo 2 ve Tablo 3'te yer alan çarpıklık-basıklık katsayılarına yönelik kesme noktası $\pm 1,5$ aralığı olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede her iki ölçek ve alt boyutlar incelendiğinde çarpıklık-basıklık katsayıları $\pm 1,5$ aralığında olduğundan dolayı veri setinin normale yakın bir dağılım gösterdiği görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2013). Analiz sonuçları doğrultusunda veriler normal dağılım gösterdiği için Pearson Korelasyon Testi gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma çerçevesinde çocukların çevre farkındalığı ve tutumları ile ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen verilerin analiz sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4

Çocukların çevre farkındalığı ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişkiye ait Pearson korelasyon testi sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4
1. Çocukların çevre farkındalığı	-			
2. Ebeveynlerin çevre okuryazarlığı	.630*	-		
3. Ebeveynlerin çevre bilinci	.551*	.820*	-	
4. Ebeveynlerin çevre kaygısı	.317*	.644*	.276*	-
5. Ebeveynlerin çevre farkındalığı	.525*	.757*	.493*	.204*

* $p < 0.01$

Tablo 4'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, çocukların çevre farkındalığıyla ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişki pozitif yönlü ve orta düzeyli ($r = .630$, $p < 0.01$) olarak belirlenmiştir. Çocukların çevre farkındalığı ve ebeveynlerin okuryazarlık düzeylerinin alt boyutları arasındaki ilişkilerin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci ($r = .551$, $p < 0.01$), çevre kaygısı ($r = .317$, $p < 0.01$) ve çevre farkındalığı ($r = .525$, $p < 0.01$) değişkenleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Tablo 5

Çocukların çevreye karşı tutumları ile ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı ve alt boyutlarının puanları arasındaki ilişkiye ait pearson korelasyon testi sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4
1. Çocukların çevreye karşı tutumu	-			
2. Ebeveynlerin çevre okuryazarlığı	.227*	-		
3. Ebeveynlerin çevre bilinci	.132*	.820*	-	
4. Ebeveynlerin çevre kaygısı	.196*	.644*	.276*	-
5. Ebeveynlerin çevre farkındalığı	.187*	.757*	.493*	.204*

*p<0.01

Tablo 5'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, çocukların çevreye karşı tutumuyla ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişki pozitif yönlü ve düşük düzeyli ($r=.227$, $p<0.01$) olarak belirlenmiştir. Çocukların çevre farkındalığı ve ebeveynlerin okuryazarlık düzeylerinin alt boyutları arasındaki ilişkilerin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci ($r=.132$, $p<0.01$), çevre kaygısı ($r=.196$, $p<0.01$) ve çevre farkındalığı ($r=.187$, $p<0.01$) değişkenleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma çocukların çevre farkındalığı ve çevreye karşı tutumuyla ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde, çocukların çevre farkındalığıyla ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişki pozitif yönlü ve orta düzeyli olarak belirlenmiştir. Çocukların çevre farkındalığı ve ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeylerinin alt boyutları arasındaki ilişkilerin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci, çevre kaygısı ve çevre farkındalığı değişkenleri arasında pozitif yönlü orta düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Alan yazında bu araştırmanın sonucunu destekleyen birçok araştırma bulunmaktadır (Evans ve diğ., 2007; Grønhøj & Thøgersen, 2009; Guastello & Peissig, 1998; Jancius & Gavenauskas, 2022; Kroufek ve diğ., 2016; Leppänen ve diğ., 2012; Masykuroh ve diğ., 2022; Sutherland & Ham, 1992; Vaughan ve diğ., 2003). Çevre farkındalığı, çevre duyarlılığının ve çevrenin korunmasının bireyler tarafından anlaşılabilir olarak önemsenmesidir (Çabuk ve diğ., 2019). Çevresel

farkındalık, çevresel değeri, çevreye ve bilgiye yönelik ilgiyi ve ayrıca belirli davranışları etkileyen bireysel farkındalığın vurgulanmasını içermektedir (Yusliza ve diğ., 2020). Basile'ye (2000) göre çevre bilgisinin oluşturulması okul öncesi eğitim döneminde şekillenen bir süreçtir. Ebeveynler ise bu süreçte çocuklarına rol model olarak çevresel farkındalık bilgisini etkilemektedir (Wiese & Freund, 2011). Çocuklar yavaş yavaş iletişim kurmayı öğrenen ve özgüven kazanan bir yetişkin haline gelmekte ve kişiliğinin oluşmasına ilk yardımcı olan ebeveynler olmaktadır (Jancius & Gavenauskas, 2022). Bu bağlamda ebeveynleri gözlemleyen çocuklar için bir model haline gelmektedir (Marilena, 2015; Tösten ve diğ., 2017). Anne ve babaların inanç ve davranışlarının çocukları üzerinde farklı etkileri olabileceğine dair kanıtlar bulunmaktadır (Sigel ve diğ., 1991). Çocuk aile ortamında tabiatın canlılar için önemini kavrayıp çevre sorunlarına karşı bir duyarlılık geliştirebilirse çevre farkındalığı kazanma yolunda önemli bir adım atacaktır. Dolayısıyla okul öncesi dönemde yalnızca okul paydaşları değil aileler de çocuklara çevre farkındalığı kazandırmak için çaba göstermelidir (Kurt Gökçeli ve diğ., 2021).

Araştırma sonuçları incelendiğinde, çocukların çevreye karşı tutumuyla ebeveynlerinin çevre okuryazarlığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Söz konusu ilişki pozitif yönlü ve düşük düzeyli olarak belirlenmiştir. Çocukların çevre farkındalığı ve ebeveynlerin çevre okuryazarlık düzeylerinin alt boyutları arasındaki ilişkilerin de anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki anlamlılık düzeyleri incelendiğinde; çocukların çevre farkındalığı ile yetişkinlerin çevre bilinci, çevre kaygısı ve çevre farkındalığı değişkenleri arasında pozitif yönlü düşük düzeyli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Alan yazında bu araştırmanın sonucunu destekleyen birçok araştırma bulunmaktadır (Evans ve diğ., 2007; Grønhøj & Thøgersen, 2009; Guastello & Peissig, 1998; Jancius & Gavenauskas, 2022; Kroufek ve diğ., 2016; Leppänen ve diğ., 2012; Masykuroh ve diğ., 2022; Sutherland & Ham, 1992; Vaughan ve diğ., 2003). Çevre tutumu, insanların çevre sorunlarına neden olduğu korku, öfke ve kaygı gibi çevre dostu davranışlarına, değer yargılarına ve çevre sorunlarıyla baş etmeye hazır olma durumuna ilişkin olumlu veya olumsuz tutum ve düşüncelerin bütünüdür (Erten, 2005). Wilson (1996) erken yaşlarda verilen çevre eğitiminin, çocukların gelecek dönemlerde çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağladığını ifade etmektedir. Bununla birlikte çocukluk döneminde çevreye yönelik olumlu tutumların ve doğayla kurulan ilişkilerin çocukların çevreye karşı daha bilinçli bireyler olmalarını sağlayacağı belirtilmektedir (Basile, 2000; Erten, 2004). Çocukların çevreye karşı tutumu ve olumlu ilişki kurması ebeveynlerinin çevreye karşı tutumuna bağlıdır (Halmatov & Ekin, 2017). Aile, çocukların tutumlarını şekillendirmede etkili faktörlerden

biridir. Çünkü tutumlar yaşamın ilk yıllarında kazanılan bilgilerle şekillenmekte, çocuklar yavaş yavaş kişisel tutumlarını oluşturmaktadır (Jancius & Gavenauskas, 2022). Çocuklar, ebeveynlerinin kültürel sermayelerini aktardıkları ev ortamında öncelikle ebeveynlerinden etkilenmektedir. Onlar ebeveynlerinden aktarılan değerleri taklit etmekte, ebeveynlerinin davranışlarının gözlemcisi olarak büyümekte ve böylece gerçeklikle ilişkili olacak şekilde davranmaktadır (Roman & Pinto, 2015). Bununla birlikte çocuklar için ev, ahlâk ve değerlerin kuluçka merkezidir ve burada ebeveynler sadece ailenin kültürel kapısı olmakla kalmamakta, aynı zamanda çocukların kültürel tüketimini ve yaşam tarzlarını da kontrol edebilmektedir (Andersen, 2016). Böylece ebeveynler, tutum ve davranışlarıyla çocukların çevreye karşı tutum ve davranışları için bir uyarıcı haline gelebilmektedir (Nazneen & Sghar, 2018). Dolayısıyla ailedeki bireylerin arasındaki yakın etkileşim ve özellikle ebeveynlerin çocukları için birincil sosyalleşme araçları olma rolü, nesiller arasında çevresel tutumların bir düzeyde örtüşmesine yol açabilmektedir (Grønhøj & Thøgersen, 2009).

Araştırma sonuçlarına göre çocukların çevre farkındalıkları ile ebeveynlerin çevre okuryazarlıkları arasında orta düzey, çocukların çevreye karşı tutumları ile ebeveynlerin çevre okuryazarlıkları arasında düşük düzey anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin çevre okuryazarlıkları ile çocukların çevre farkındalıkları ve çevreye karşı tutumları arasındaki ilişkideki bu farklılığın sebebi davranışın daha zor kazanılması, farkındalığın ise görece daha kolay inşa edilmesi olabilir. Nitekim çevreye yönelik tutum, çevreye yönelik tutarlı davranışın ortaya çıktığı öğrenilmiş bir eğilimdir (Bashirun & Noranee, 2020). İçsel bir unsur olarak tutum, davranış üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Garaika & Sugandini, 2021) ve bu, insanların bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenleri içeren bir nesne, sorun veya olayla ilgili olarak çevreyi değerlendirmesi olarak tanımlanabilmektedir (Andreassen ve diğ., 2018).

Ebeveynlerin çevre okuryazarlıkları ile çocuklarının çevre farkındalığı ve çevreye karşı tutumları arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda çocukların çevre farkındalığı ve tutumu açısından ebeveynlerin çevre bilincinin, çevre kaygısının ve çevre farkındalığının önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda okul öncesi dönem gibi eğitimin temellerinin atıldığı bir dönemde ebeveynler çocuklara rol model olmalıdır. Bu çalışmada çocukların çevre farkındalığı ve çevreye karşı tutumu ile ebeveynlerin çevre okuryazarlıkları arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen sonuçlardan hareketle çocukların ve ebeveynlerin çevre farkındalıkları ve çevreye karşı tutumlarını destekleyici aile katılımına olanak veren etkinliklere sınıf ortamında yer verilebilir. Bununla birlikte aileleri bilinçlendirmeye yönelik aile eğitimleri, seminerleri vb.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Çevre Farkındalığı ve Tutumu ile Ebeveynlerinin...

düzenlenebilir. Çocukların farklı sosyal bağlamlardan etkilenebileceği düşünüldüğünde evde yaşayan diğer bireylerin, kardeşlerin, arkadaşların, öğretmenlerin çevreye yönelik davranışlarıyla çocukların çevre farkındalığı ve çevreye karşı tutumu arasındaki bağlantıyı incelemeye ilişkin araştırmalar planlanabilir. Ayrıca çevre farkındalığına ve çevreye karşı tutuma yönelik eğitim programları hazırlanarak bu programların etkililiği sınanabilir ve etkili olan programlar eğitim süreçlerine dâhil edilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aguirre-Bielschowsky, I., Lawson, R., Stephenson, J., & Todd, S. (2017). Energy literacy and agency of New Zealand children. *Environmental Education Research*, 23, 832-854. <https://doi.org/10.1080/13504622.2015.1054267>
- Akbayrak, N., & Turaşlı, N. K. (2017). Oyun temelli çevre etkinliklerinin okul öncesi çocukların çevresel farkındalıklarına etkisinin incelenmesi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 239-258. <http://dx.doi.org/10.24130/eccd-jecs.196720171240>
- Andersen, P. J. (2016). Children as intergenerational environmental change agents: using a negotiated protocol to foster environmentally responsible behaviour in the family home [Doctorate thesis University of Wollongong].
- Andreassen, H. P., Gangaas, K. E., & Kaltenborn, B. P. (2018). Matching social-ecological systems by understanding the spatial scale of environmental attitudes. *Nature Conservation*, 30, 69-81. <https://doi.org/10.3897/natureconservation.30.28289>
- Ärlemalm-Hagsér, E. (2013). Respect for nature- A prescription for developing environmental awareness in preschool. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 3(1), 25-44. <http://dx.doi.org/10.26529/cepsj.249>
- Atabek-Yiğit, E., Köklükaya, N., Yavuz, M., & Demirhan, E. (2014). Development and validation of environmental literacy scale for adults (ELSA). *Journal of Baltic Science Education*, 13(3), 425-435. <http://dx.doi.org/10.33225/jbse/14.13.425>
- Aydın, F., & Çepni, O. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 189-207.

- Ballantyne, R., Connell, S., & Fien, J. (2006). Students as catalysts of environmental change: A framework researching intergenerational influence through environmental education. *Environmental Education Research*, 12(3-4), 413-427. <http://dx.doi.org/10.1080/1350462980040304>
- Bashirun, S. N., & Noranee, S. (2020). Influence of environmental knowledge and attitude on employee green behaviour. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(6), 937-946. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v10-i6/7463>
- Basile, C. (2000) Environmental education as a catalyst for transfer of learning in young children. *The Journal of Environmental Education*, 32(1), 21-27. <http://dx.doi.org/10.1080/00958960009598668>
- Bolderdijk, J. W., Steg, L., Geller, E. S., Lehman, P. K., & Postmes, T. (2013). Comparing the effectiveness of monetary versus moral motives in environmental campaigning. *Nature Climate Change*, 3(4), 413-416. <http://dx.doi.org/10.1038/nclimate1767>
- Borg, F., Winberg, T. M., & Vinterek, M. (2019). Preschool children's knowledge about the environmental impact of various modes of transport. *Early Child Development and Care*, 189(3), 376-391. <https://doi.org/10.1080/03004430.2017.1324433>
- Boylan, C. (2008). Exploring elementary students' understanding of energy and climate change. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 1(1), 1-15.
- Buldur, A. & Ömeroglu, E. (2018). An examination of the relationship between pre-school children's and their teachers' attitudes and awareness towards the environment. *Journal of Education and Learning*, 7(2), 221-229. <http://doi.org/10.5539/jel.v7n2p221>
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Pegem Akademi.
- Cevher-Kalburan, F. N. (2009). “Çocuklar için çevresel tutum ölçeği” ile “yeni ekolojik paradigma ölçeği”nin geçerlik güvenirlik çalışması ve çevre eğitim programının etkisinin incelenmesi (Tez no.278291) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Chawla, L. (1999). Life paths into effective environmental action. *The Journal of Environmental Education*, 31(1), 15-26. <http://doi.org/10.1080/00958969909598628>

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Çevre Farkındalığı ve Tutumu ile Ebeveynlerinin...

- Chawla, L., & Cushing, D. F. (2007). Education for strategic environmental behavior. *Environmental Educational Research*, 13(4) 437-452. <http://doi.org/10.1080/13504620701581539>
- Chen, X., Peterson, M.N., Hull, V., Lu, C., Lee, G.D., Hong, D., & Liu, J. (2011). Effects of attitudinal and sociodemographic factors on pro-environmental behaviour in urban China. *Environmental Conserv*, 38, 45-52. <http://doi.org/10.1017/S037689291000086X>
- Cohen, S., & Horm-Wingerd, D. (1993). Children and the environment: Ecological awareness among preschool children. *Environment and Behavior*, 25(1), 103-120. <https://doi.org/10.1177/0013916593251005>
- Çabuk, B. (2001). Okulöncesi dönem çocuklarının çevre ile ilgili farkındalık düzeyleri (Tez no.104499) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çabuk, B., Kahrıman Pamuk., Ahi, B., Cevher Kalburan, N., & Güngör, H. (2019). *Erken Çocukluk Döneminde Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilirlik*. Anı Yayıncılık.
- Çetin-Balcı, E. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi. *GEFAD / GUJGEF*, 32(2), 395-407.
- Değirmenci, M. (2012). İlköğretim öğrencilerinin çevreye karşı tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi (Kayseri ili örneği). *Journal of European Education*, 2(2), 47-53.
- Doepke, M. (2017). Parenting with style: Altruism and paternalism in intergenerational preference transmission. *Econometrica*, 85(5), 1331-1371. <https://doi.org/10.3982/ECTA14634>
- Edy, C. H. M., Sumantri, M. S., & Yetti, E. (2018). Pengaruh Keterlibatan Orangtua dan Pola Aush Terhadap Disiplin Anak. *Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini*, 12(1), 12-19. <https://doi.org/10.2991/icece-16.2017.3>
- Erol, G. H., & Gezer, K. (2006). Prospective of elementary school teachers' attitudes toward environment and environmental problems. *International Journal of Environmental and Science Education*, 1(1), 65-77.
- Erten, S. (2004). Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, 65(66), 1-13.
- Erten, S. (2005). Okul öncesi öğretmen adaylarında çevre dostu davranışların araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 91-100.

- Evans, G. W., Brauchle, G., Haq, A., Stecker, R., Wong, K., & Shapiro, E. (2007). Young children's environmental attitudes and behaviors. *Environment and Behavior, 39*(5), 635-658. <https://doi.org/10.1177%2F0013916506294252>
- Evans, K. A., Elburg, M. A., & Kamenetsky, V. S. (2012). Oxidation state of subarc mantle. *Geology, 40*(9), 783-786. <https://doi.org/10.1130/G33037.1>
- Fell, M. J., & Chiu, L. F. (2014). Children, parents and home energy use: Exploring motivations and limits to energy demand reduction. *Energy Policy, 65*, 351-358. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.10.003>
- Futer, M. (2005). Evaluating the effectiveness of environmental education essential elements in school field trip programming [Master Thesis, McGill University]. eScholarship.
- Garaika, G., & Sugandini, D. (2021). Knowledge, self-image, and attitude on pro-environmental behavior: An empirical study in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business, 8*(6), 869-877. <https://doi.org/10.13106/JAFEB.2021.VOL8.NO6.0869>
- Giusti, M., Barthel, S., & Marcus, L. (2014). Nature routines and affinity with the biosphere: a case study of preschool children in Stockholm. *Children Youth and Environments, 24*(3), 16-42. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.24.3.0016>
- Gökçe, N., Kaya, E., Aktay, S., & Özden, M. (2007). İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik tutumları. *İlköğretim Online, 6*(3), 452-468.
- Grodzińska-Jurczak, M., Stepska, A., Nieszporek, K., & Bryda, G. (2006). Perception of environmental problems among pre-school children in Poland. *International Research in Geographical and Environmental Education, 15*(1), 62-76. <https://doi.org/10.2167/irgee187.0>
- Grønhøj, A., & Thøgersen, J. (2009). Like father, like son? Intergenerational transmission of values, attitudes, and behaviours in environmental domain. *Journal of Environment Psychology, 29*, 414-421. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.05.002>
- Guastello, D., & Peissig, R. (1998). Authoritarianism, environmentalism, and cynicism of college students and their parents. *Journal of Research in Personality, 32*(4), 297-410. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1998.2223>

- Gülay Ogelman, H. (2012). Teaching preschool children about nature: A project to provide soil education for children in Turkey. *Early Childhood Education Journal*, 40(3), 177-185. <https://doi.org/10.1007/s10643-012-0510-4>
- Gülay, H. (2011). Reliability and validity studies of the Turkish version of the children's attitudes toward the environment scale-preschool version (CATES-PV) and the analysis of children's pro-environmental behaviors according to different variables. *Asian Social Science*, 7(10), 229-240. <https://doi.org/10.5539/ass.v7n10p229>
- Haktanır, G., & Çabuk, B. (2000). Okulöncesi dönemindeki çocukların çevre algıları. IV. Fen Bilimleri Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı.
- Halder, P., Havu-Nuutinen, S., Pietarinen, J., & Pelkonen, P. (2011). Bio-energy and youth: Analyzing the role of school, home, and media from the future policy perspectives. *Applied Energy*, 88(4), 1233-1240. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2010.10.017>
- Halmatov, M., & Ekin, S. (2017). An assesment of the contribution of parents to environmental a wareness for children in the preschool age of 5-6 years. *International Journal of Education, Science and Technology*, 3(2), 78-87.
- Herrmann, P., Waxman, S. R., & Medin, D. L. (2010). Anthropocentrism is not the first step in children's reasoning about the natural world. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(22), 9979-9984. <https://doi.org/10.1073/pnas.1004440107>.
- Hsiao, C. Y., & Shih, P. Y. (2015). The impact of using picture books with preschool students in Taiwan on the teaching of environmental concepts. *International Education Studies*, 8(3), 14-23. <http://dx.doi.org/10.5539/ies.v8n3p14>.
- Hungerford, H. R., & Volk, T. L. (1990). Changing learner behavior through environmental education. *The Journal of Environmental Education*, 21(3), 8-21. <https://doi.org/10.1080/00958964.1990.10753743>
- Jancîus, R., & Gavenauskas, A. (2022). The influence of values and social environment on parents' environmental attitudes: Lithuanian case study. *Sustainability*, 14(20), 13415. <https://doi.org/10.3390/su142013415>
- Johnson, A. C., Jin, X., Nakada, N., & Sumpter, J. P. (2020). Learning from the past and considering the future of chemicals in the environment. *Science*, 367(6476), 384-387. <https://doi.org/10.1126/science.aay6637>

- Kahriman-Öztürk, D., Olgan, R., & Tuncer, G. (2012). A qualitative study on Turkish pres-school children's environmental attitudes through ecocentrism and anthropocentrism. *International Journal of Science Education*, 34(4), 629-650. <https://doi.org/10.1080/09500693.2011.596228>
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (26. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kesicioğlu, O. S. (2008). Ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocuklarına (60-72 ay) yaşattıkları doğal çevre deneyimleri ve çocukların çevreye karşı tutumları (Tez no. 219655) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: Why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior?. *Environmental Education Research*, 8(3), 239-260. <https://doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Körükçü, Ö., & Gülay Ogelman, H. (2015). Relationship between the preschool children's attitudes towards the environment and their social status. *Early Child Development and Care*, 185(2), 171-180. <https://doi.org/10.1080/03004430.2014.908867>
- Kroufek, R., Janovec, J., Chytrý, V., & Simonová, V. (2016). Environmental attitudes of preschool children and their parents. In *INTED2016 Proceedings* (s. 5469-5473). IATED.
- Kurt Gökçeli, F., Tarkoçin, S., & Bilmez, B. (2021). 48-66 aylık çocukların çevre farkındalık düzeylerinin belirli değişkenlere göre incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 74-90.
- Leppänen, J. M., Haahla, A. E., Lensu, A. M., & Kuitunen, M. T. (2012). Parent-child similarity in environmental attitudes: A pairwise comparison. *The Journal of Environmental Education*, 43(3), 162-176. <https://doi.org/10.1080/00958964.2011.634449>
- Marilena, T. (2015). The role of parents in integrating their own children in society. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 180, 1680-1685. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.05.067>
- Masykuroh, K., Yetti, E., & Nurani, Y. (2022). The role of parents in raising children's environmental awareness and attitudes. *Educational Administration: Theory and Practice*, 28(01), 133-142.

- McNab, B. K. (1976). Seasonal fat reserves of bats in two tropical environments. *Ecology*, 57(2), 332-338. <https://doi.org/10.2307/1934821>
- Meinhold, J., & Malkus, A. (2005). Adolescent environmental behaviors. Can knowledge, attitudes, and self-efficacy make a difference? *Environment and Behavior*, 37(4), 511-532. <https://doi.org/10.1177/0013916504269665>
- Mete, A., & Filik İşçen, C. (2015). İlköğretim öğrencilerinin çevreye yönelik bilgi ve tutumlarına çevre koruma kulübü'nün etkisi. *Turkish Studies*, 10(11), 1145-1164. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.8688>
- Musser, L. M., & Diamond, K. E. (1999). The children's attitudes toward the environment scale for preschool children. *The Journal of Environmental Education*, 30(2), 23-30. <https://doi.org/10.1080/00958969909601867>
- Nalçacı, A., & Beldağ, A. (2012). İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevre tutumlarının belirlenmesi (Erzurum örneği). *Eastern Geographical Review*, 17(28), 141-154.
- Nazneen, L., & Asghar, M. (2018). Parental modeling, a determinant of pro-environmental attitude and behavior in youth. *Peshawar Journal of Psychology and Behavioral Sciences (PJPBS)*, 4(1), 33-43. <https://doi.org/10.32879/picp.2018.4.1.33>
- Nche, G. C., Achunike, H. C., & Okoli, A. B. (2019). From climate change victims to climate change actors: The role of eco-parenting in building mitigation and adaptation capacities in children. *The Journal of Environmental Education*, 50(2), 131-144. <https://doi.org/10.1080/00958964.2018.1553839>
- Ogelman, H. G., Önder, A., Durkan, N., & Erol, A. (2015). Tipitop ve arkadaşları ile toprağı tanıyoruz 6 isimli toprak eğitimi projesi'nin etkisinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(2), 582-597. <https://doi.org/10.24289/ijsser.106448>
- Özen Uyar, R., & Yılmaz Genç, M. M. (2016). Okul öncesi dönem çocukların farklı çevre konularına yönelik ekosantrik ve antroposentrik tutumları. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4579-4594. <https://doi.org/10.14687/jhs.v13i3.3989>
- Palmer, J. A., Suggate, J., Bajd, B., & Tsaliki, E. (1998). Significant influences on the development of adults' environmental awareness in the UK, Slovenia and Greece. *Environmental Education Research*, 4, 429-444. <https://doi.org/10.1080/1350462980040407>

- Poortinga, W., Steg, L., & Vlek, C. (2004). Values, environmental concern, and environmental behavior: A study into household energy use. *Environment and Behavior*, 36(1), 70-93. <https://doi.org/10.1177/0013916503251466>
- Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2008). *An Introduction to Applied Multivariate Analysis* (1st edition). Taylor & Francis Group.
- Remmers, H. H. (1954). *Introduction to Opinion and Attitude Measurement*. Greenwood Press.
- Roman, A. F., & Pinto, M. L. C. (2015). Parental values and children's attitude towards reading. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 939-943.
- Rusdina, A. (2015). *Membumikan Etika Lingkungan bagi Upaya Membudayakan Pengelolaan Lingkungan yang Bertanggungjawab*. Istek, IX(2).
- Samur, A. Ö. (2018). A comparison of 60-72 month old children's environmental awareness and attitudes: TEMA kids program. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 10(4), 413-419. <https://doi.org/10.26822/iejee.2018438131>
- Sigel, I., Stinson, E. T., & Flaughner, J. (1991). Socialization of representational competence in the family: The distancing paradigm. L. Okagaki & R. Stenberg (Eds.), *Directors of Development: Influences on the Development of Children's Thinking* içinde (s. 121-144). Erlbaum.
- Simsar, A. (2021). Young children's ecological footprint awareness and environmental attitudes in Turkey. *Child Indicators Research*, 1-27. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09810-7>
- Soydan, S., & Samur, A. Ö. (2014a). A comparative study on the environmental attitudes of 60-66-month-old children and their mothers. *Mevlâna International Journal of Education (MIJE)*, 4(2), 27-36. <https://doi.org/10.13054/mije.14.41.4.2>
- Soydan, S., & Samur, A. Ö. (2014b). Validity and reliability study of environmental awareness and attitude scale for pre-school children. *International Journal of Academic Research in Education and Review*, 2(5), 118-128.
- Stern, M. J., Troy Frensley, B., Powell, R. B., & Ardoin, N. M. (2018). What difference do role models make? Investigating outcomes at a residential environmental education center. *Environmental Education Research*, 24(6), 818-830. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1313391>

- Surbrook, N. A. (1997). Children's exposure to the natural environment and their environmental attitudes: An exploratory study. <https://doi.org/doi:10.25335/zx5a-4z69> [Master Thesis, Michigan State University]. MSU Libraries Digital Repository.
- Sutherland, D., & Ham, S. (1992). Child-to-parent transfer of environmental ideology in Costa Rican families: An ethnographic case study. *Journal of Environmental Education*, 23(3), 9-16. <https://doi.org/10.1080/00958964.1992.9942797>
- Syafitri, L., Asmawati, Hendarmin, R., & Hartati, L. (2021). Metode Belajar Online Terhadap Tingkat Kecerdasan Anak Sd Era Pandemi Covid-19. *PRIMA: Portal Riset Dan Inovasi Pengabdian Masyarakat*, 1(1), 57-68. <https://doi.org/10.55047/prima.v1i1.31>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th edition). Pearson Education.
- Tösten, R., Han, B., & Anik, S. (2017). The impact of parental attitudes on problem solving skills in high school students. *Universal Journal of Educational Research*, 5(1), 170-174. <https://doi.org/10.13189/ujer.2017.050121>
- Tuncer, G., Sungur, S., Tekkaya, C., & Ertepinar, H. (2004). Environmental attitudes of the 6th grade students from rural and urban areas: a case a study for Ankara. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(26), 167-175.
- Vaughan, C., Gack, H., Solorazano, H., & Ray, R. (2003). The effect of environmental education on schoolchildren, their parents, and community members: A study of intergenerational intercommunity learning. *Journal of Environmental Education*, 34(3), 12-21. <https://doi.org/10.1080/00958960309603489>
- Wiese, B. S., & Freund, A. M. (2011). Parents as role models: Parental behavior affects adolescents' plans for work involvement. *International Journal of Behavioral Development*, 35(3), 218-224. <https://doi.org/10.1177/0165025411398182>
- Wilson, E. (1993). Strategic environmental assessment: Evaluating the impacts of European policies, plans and programmes. *European Environment*, 3(2), 2-6. <https://doi.org/10.1002/eet.3320030203>

- Wilson, R. A. (1996). Environmental education programs for preschool children. *Journal of Environmental Education*, 27(4), 28-33. <https://doi.org/10.1080/00958964.1996.9941473>
- Wisnu Budi Wijaya, I. K. (2019). Eco family: Metode parenting anak usia dini untuk membentuk generasi literasi lingkungan. *Pratama Widya: Jurnal Pendidikan Anak Usia Dini*, 4(1), 40-46. <https://doi.org/10.25078/pw.v4i1.1067> O
- Yalçın, B. (2013). Doğal çevreyi koruma programının okul öncesi dönem çocuklarının çevreye yönelik tutumlarına olan etkileri (Çanakkale il örneği) (Tez no. 345910) [Yüksek lisans tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yaşaroğlu, C. (2012). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinin çevreye yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi (Tez no. 314234) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yusliza, M. Y., Amirudin, A., Rahadi, R. A., Nik Sarah Athirah, N. A., Ramayah, T., Muhammad, Z., ... & Mokhlis, S. (2020). An investigation of pro-environmental behaviour and sustainable development in Malaysia. *Sustainability*, 12(17), 7083. <https://doi.org/10.3390/su12177083>
- Zengin, U. & Kunt, H. (2013). Ortaokul öğrencilerinin ağaç ve çevreye yönelik tutumlarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 155-165.

EXTENDED ABSTRACT

Objective: The main aim of this study is to determine the relationship between the environmental literacy levels of parents and the environmental awareness and attitudes of their children, and to identify the extent of this relationship, if it exists. In line with this aim, the research seeks to answer the following questions:

1. Is there a relationship between the environmental awareness of the children participating in the study and the scores of their parents' environmental literacy and its sub-dimensions?
2. Is there a relationship between the environmental attitudes of the children participating in the study and the scores of their parents' environmental literacy and its sub-dimensions?

Method: This study aimed to investigate the relationship between the environmental awareness and attitudes of preschool children and the

environmental literacy levels of their parents, and it was conducted using the correlational survey model, one of the quantitative research designs. This model aims to determine the presence and level of changes between multiple variables (Karasar, 2014). The data obtained from the examination of the variables can provide information about cause-and-effect relationships, but this cannot be interpreted as definitive cause-and-effect information (Büyüköztürk et al., 2012). In this study, the correlational survey model was adopted to examine whether there is a relationship between the relevant variables and, if so, the level of these relationships.

The study group consists of 60-66 month-old children attending kindergartens in Antalya and their parents. A total of 522 participants, including 261 children and their parents, were voluntarily included in the scale application within the scope of the research. In the study, the Environmental Awareness and Attitude Scale for Preschool Children (Soydan & Samur, 2014b) was used to determine the environmental awareness and attitudes of preschool children and the Environmental Literacy Scale for Adults (Atabek-Yiğit et al., 2014) was used to determine the environmental literacy of parents. Additionally, a personal information form for parents was also used to observe the demographic structure.

Findings: When the research results are examined, it is observed that there is a significant relationship between children's environmental awareness and their parents' environmental literacy. This relationship is determined to be positive and moderate. It has also been found that the relationships between the sub-dimensions of children's environmental awareness and parents' environmental literacy levels are significant. When examining the significance levels between variables, it has been determined that a positive and moderate relationship exists between children's environmental awareness and the variables of adults' environmental consciousness, environmental concern, and environmental awareness.

When the research results are examined, it is observed that there is a significant relationship between children's environmental attitudes and their parents' environmental literacy. This relationship is determined to be positive and low-level. It has also been found that the relationships between the sub-dimensions of children's environmental awareness and parents' environmental literacy levels are significant. When examining the significance levels between variables, it has been determined that a positive and low-level relationship exists between children's environmental awareness and the variables of adults' environmental consciousness, environmental concern, and environmental awareness.

Conclusion and Discussion: According to the research results, it has been determined that there is a moderately significant relationship between children's environmental awareness and their parents' environmental literacy and a low-level significant relationship between children's environmental attitudes and their parents' environmental literacy. This difference in the relationship between parents' environmental literacy and children's environmental awareness and attitudes may be because behaviour is more challenging to acquire. In contrast, awareness is relatively more straightforward to build. Indeed, environmental attitude is a learned tendency that results in consistent behaviour towards the environment (Bashirun & Noranee, 2020). As an intrinsic element, attitude strongly influences behaviour (Garaika & Sugandini, 2021). It can be defined as evaluating an object, issue, or event involving cognitive, emotional, and behavioural components regarding the environment (Andreassen et al., 2018).

Considering the relationship between parents' environmental literacy and children's environmental awareness and attitudes, it is understood that parents' environmental consciousness, environmental concern, and environmental awareness are essential for children's environmental awareness and attitudes. In this context, during the preschool period, the foundation of education, parents should be role models for their children. This research examined the relationship between children's environmental awareness and attitudes and their parents' environmental literacy. Given that different social contexts can influence that child, further research could examine the connection between the environmental behaviours of other household members, siblings, friends, and teachers and children's environmental awareness and attitudes.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	06.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	26.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Yıldırım, A. & Karataş, E. (2025). Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Journal of History School*, 74, 126-143.

BİÇİMLENDİRİCİ DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK ÖZ YETERLİK ALGISI ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ¹**Ahmet YILDIRIM² & Emre KARATAŞ³****Öz**

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarını ölçmede kullanılabilecek bir ölçek geliştirmektir. Açıklayıcı karma araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma; kolay ulaşılabılır örnekleme yaklaşımı ile çalışmanın nitel bölümüne 46, nicel bölümüne ise 296 öğretmenin katılım gösterdiği bir çalışma grubu ile yürütülmüştür. Ölçek geliştirme sürecinde literatür taramasından ve 46 öğretmenden kompozisyonlar yoluyla elde edilen nitel verilerden yararlanılarak ölçeğin ilk taslak formu oluşturulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda nihai şekli verilen 24 maddelik taslak form 5'li Likert ölçeği formatında katılımcılara ulaştırılmıştır. Geliştirilen ölçek 296 öğretmene uygulanmış ve çalışma kapsamında elde edilen verilerden hareketle güvenilirlik kanıtları kapsamında Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayıları kestirilmiştir. İç tutarlık anlamında güvenilirlik için kanıt sağlayan bu iki katsayı geliştirilen ölçek için 0,99 olarak hesaplanmıştır. Temel bileşenler analizi sonucunda 24 maddeden oluşan ölçeğin tek boyut tarafından açıklanan varyansı %85,99 olarak hesaplanmıştır. Yapı geçerliğine ek kanıtlar, yakınsak geçerlik ve diğer yaklaşımlar aracılığıyla sunulmuştur. Elde edilen bulgulardan hareketle bu araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarına ilişkin yürütülecek çalışmalarda kullanılabileceği öngörülmektedir.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan, 05.07.2024 tarih, 0433-ODTÜİAEK-2024 protokol numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğrt. Üyesi., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Sosyal Psikoloji Anabilim Dalı, ahmet-yildirim@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0856-9678

³ Dr. Millî Eğitim Uzmanı, Millî Eğitim Bakanlığı, emrekaratas.master@gmail.com, Orcid: 0009-0008-7452-6300

Anahtar Kelimeler: Biçimlendirici Değerlendirme, Ölçek Geliştirme, Öz Yeterlik, Öz Yeterlik Algısı.

Construction of a Self-Efficacy Scale for Formative Assessment

Abstract

The purpose of this study is to create a scale that might be used to assess teachers' self-efficacy regarding formative assessment. This study, in which an exploratory mixed research method was employed, was conducted with a research group of 46 teachers participating in the qualitative part of the study and 296 teachers participating in the quantitative part of the study with the convenience sampling approach. In the scale development process, the first draft form of the scale was developed using qualitative data obtained from 46 teachers and literature review. The 24-item draft form, which was finalized in line with expert opinions, was delivered to the participants in a 5-point Likert scale format. The developed scale was administered to 296 teachers and Cronbach's Alpha and McDonald's Omega coefficients were estimated within the scope of reliability evidence based on the data obtained within the scope of the study. These two coefficients, which provide evidence for reliability in terms of internal consistency, were estimated as 0.99 for the developed scale. As a result of the principal components analysis, the variance explained by a single dimension of the scale consisting of 24 items was calculated as 85.99%. Additional evidence for construct validity was presented through convergent validity and other approaches. Depending on the findings, it is recommended that the scale created within the scope of this research might be employed in research to be conducted on self-efficacy of teachers concerning formative assessment.

Keywords: Formative Assessment, Scale Development, Self-Efficacy, Perception of Self-Efficacy.

GİRİŞ

Ölçme ve değerlendirmenin öğretim sürecinde çıktılarına odaklanarak düzey belirlemek ve not vermekten ziyade süreç boyunca etkili öğrenme ve öğretimi desteklemek için kullanılabileceği fikri, eğitim alanında bir paradigma değişikliği olarak görülebilir. Öğrenme- öğretim sürecinde hedef çıktılarına ulaşılabilmesi için öğrenci ve öğretmene rehberlik edecek kanıtlar sunmayı amaçlayan ölçme ve değerlendirme yaklaşımı ilgili alanyazında yaygın olarak biçimlendirici değerlendirme (formative assessment) kavramı ile karşılık bulmaktadır (Andersson & Palm, 2017; Black & Wiliam, 1998; Cizek, 2010; Harlen, 2006; Heritage, 2020; Palmberg vd., 2024; Sadler, 1989).

Biçimlendirici değerlendirme, öğrenme-öğretim sürecinde öğrencilerin akademik gelişiminin sık aralıklarla ve etkileşimli olarak değerlendirilmesi ve öğrenme ihtiyaçlarının belirlenerek öğretim sürecinin buna uygun bir şekilde

Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi

düzenlenmesi olarak tanımlanabilir (Looney, 2005, s.21). Cizek (2010)'e göre biçimlendirici değerlendirme, öğretmen ve öğrencilerin aktif olarak dahil olduğu ve iş birliğine dayalı olarak yürütülen bir süreçtir. Biçimlendirici değerlendirme, öğrencilerin öğrenme ve bilgiyi anlam dünyalarında organize etme süreçlerinin belirlenmesine, öğrenme sürecinde güçlü ve zayıf yönlerinin teşhis edilebilmesine olanak tanır. Biçimlendirici değerlendirme sonucunda elde edilen kanıtlar, öğretmenlerin öğretim sürecini daha etkili bir şekilde planlayabilmelerine, öğrencilerin ise kendi öğrenme süreçlerine ilişkin bir bakış açısı kazanarak akademik başarılarını artırabilmelerine olanak tanır (Cizek, 2010, s.6-7).

Black ve Wiliam (2006)'a göre ölçme ve değerlendirmenin biçimlendirici olarak sınıflandırılabilmesi ölçme sonunda elde edilen kanıtın öğretmenler ve öğrenciler tarafından öğretim sürecinin bir sonraki aşamasına ilişkin planlama yapmak için yorumlanması ve kullanılması ile mümkün olabilir. Bu bağlamda, ölçme ve değerlendirme ancak öğretimi kanıtla temellendirilmiş olarak geliştirdiğinde ve öğrenci öğrenmesini desteklediğinde biçimlendirici rolünü yerine getirmiş olur. Biçimlendirici değerlendirmenin etkililiğine dönük yapılan meta-analiz çalışmalarında, ölçme sonucunda elde edilen kanıtların öğretim sürecini planlamak ve öğrencilere etkili geri bildirim vermek için kullanıldığında öğrenmeyi önemli ölçüde desteklediği sonucuna ulaşılmıştır (Black & William, 1998; Hattie & Timperley, 2007).

Türkçe alanyazın incelendiğinde biçimlendirici değerlendirmeye dönük güncel çalışmalara rastlamak mümkündür (Bektaş & Aras, 2024; Buldu & Şendil, 2023; Buldur & Hasbek, 2020; Kula Kartal, 2024). Biçimlendirici değerlendirmenin öğrencilerin akademik başarısını olumlu yönde etkilediğine dönük araştırma sonuçları (Bakan ve Buldur, 2021; Gedikli ve Buldur, 2020) da ilgili literatürü destekler niteliktedir. 2024 yılında MEB tarafından güncellenen öğretim programları da güncel alanyazın ile paralel olarak öğrenci merkezli ve beceri örgüsü temelli bir eğitim anlayışını benimseyerek, ölçme ve değerlendirme yaklaşımında köklü değişiklikleri gerekli kılmaktadır. Öğretim programlarının uygulanmasına ilişkin esaslar incelendiğinde öğrencilerin bilgi ve becerilerindeki gelişimin sistematik olarak izlenmesi ve geri bildirimler sağlanarak öğretim süreçlerinin sürekli olarak iyileştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir (MEB, 2024). Bu bağlamda, öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme sürecinin sadece sonuç odaklı ve düzey belirleyici olmaktan ziyade biçimlendirici ve geliştirici olması önerilmektedir. Benzer şekilde MEB tarafından 9 Eylül 2023 tarihinde hazırlanan Ölçme ve Değerlendirme Yönetmeliği de ölçme ve değerlendirme uygulamaları ile öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri ve duyuşsal özelliklerin süreç içerisinde sürekli olarak

izlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca yönetmelik sonuç odaklı bir ölçme yaklaşımından ziyade sınıf içi ölçme ve değerlendirme uygulamaları ile sürece odaklanan geliştirici ve biçimlendirici bir ölçme anlayışı ortaya koymaktadır. Ancak alanyazındaki güncel çalışmalar incelendiğinde (Bayrak vd., 2019; Kaya vd., 2021; Ünver & Bozkurt, 2022) öğretmen uygulamalarının süreç odaklı ve biçimlendirici olmaktan ziyade genellikle sonuç odaklı ve düzey belirleyici olduğu görülmektedir.

Bandura'nın (1977) sosyal bilişsel teorisi ile temellendirdiği öz yeterlik kavramı öğretmenlik mesleği özelinde öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecindeki uygulamaları ve öğrencilere sundukları rehberlik kabiliyetlerine ilişkin taşıdıkları inançları ifade eder (Schunk vd., 2008). Alanyazında öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algıları ile biçimlendirici değerlendirme uygulamaları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda (Schütze vd., 2017; Yan vd., 2021) öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirme öz yeterlik algılarının biçimlendirici değerlendirme uygulamaları üzerinde etkili olduğu ve öz yeterlik algısı yüksek olan öğretmenlerin öğrenme öğretme sürecinde biçimlendirici değerlendirme uygulamalarını daha sık kullandıkları gösterilmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarının belirlenmesi, mevcut durumun tasvir edilerek biçimlendirici değerlendirme alanında yapılacak gerek akademik çalışmalar gerekse hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitimlerine dönük ihtiyaç analizlerine kaynaklık teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

İlgili literatürde öğretmenlerin ölçme ve değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algılarını inceleyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Baş & Beyhan, 2016; Duran, 2017; Kılıç, 2020; Ören vd., 2014). Ayrıca Çalışkan (2012) tarafından ölçme ve değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algısı ölçeği geliştirilmiştir. Ancak, literatür taramasında öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algılarını ölçebilecek herhangi bir veri toplama aracının geliştirilmediği görülmüştür. Bu çalışma kapsamında, biçimlendirici değerlendirme uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik politika geliştirme, öğretmen eğitimi ve mesleki gelişim programlarının tasarlanmasında kullanılacak Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği'nin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi

Bu araştırmada öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeyle ilişkin öz yeterlik algılarını ölçmekte kullanılabilecek bir ölçme aracı geliştirmek amaçlanmaktadır. İlgili araştırma, Creswell (2008) tarafından tanımlanan karma araştırma yöntemlerinden açıklayıcı ardışık karma araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı ardışık karma araştırma yöntemi, bir ölçek veya taksonomi geliştirmek amacıyla öncelikle nitel verilerin daha sonra nicel verilerin toplandığı bir araştırma yöntemidir.

Çalışma Grubu

Araştırmamanın çalışma grubu, nitel bölümde 46 öğretmen ve nicel bölümde 296 öğretmenden oluşmakta olup örneklem seçimi kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Ölçek geliştirme ile ilgili literatürde kimi kaynaklar (Cattell, 1978) tarafından madde sayısının altı katı katılımcı sayısının yeterli olacağı ifade edilirken bazı kaynaklarda (Pearson & Mundform, 2010) madde sayısının 10 katı katılımcıya ulaşmanın ideal olduğu ileri sürülmektedir. Buna ek olarak, Comrey ve Lee (1992) yaklaşık 300 katılımcının ölçek geliştirme çalışmalarında yeterli olduğunu savunmaktadır. Araştırmacılar tarafından ilgili literatüre bağlı olarak araştırmamanın nicel kısmında 296 öğretmenden veri toplanmıştır. Nitel ve nicel verilerin toplandığı örneklem özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Çalışma grubu özellikleri

Demografik Özellikler	Nitel Çalışma Grubu	Nicel Çalışma Grubu
Cinsiyet		
Kadın	24	151
Erkek	22	145
Mezun Olunan Fakülte		
Eğitim Fakültesi	28	159
Diğer	18	137
Toplam	46	296

Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde araştırmacılar tarafından öncelikle biçimlendirici değerlendirmeyle yönelik öz yeterlik algısının işevuruk tanımı yapılmıştır: “Bir öğretmenin biçimlendirici değerlendirme uygulamalarını sınıf içinde gerçekleştirebilme durumuna ilişkin kişisel inancı”. Daha sonra ölçek geliştirme sürecinde Kelly vd. (2013) tarafından önerildiği gibi bir grup öğretmenden biçimlendirici değerlendirmeyle yönelik öz yeterlik algısı ile ilgili kompozisyon yazmaları istenmiştir. Araştırmamanın nitel kısmına katılan 46 öğretmen kendilerine sunulan şu iki soru çerçevesinde kompozisyonlarını yazmışlardır: (1)

Biçimlendirici değerlendirmeyi nasıl tanımlarsınız? (2) Sınıf içi değerlendirme uygulamaları kapsamında biçimlendirici değerlendirmeyi nasıl kullanırsınız? Öğretmenler tarafından yazılan kompozisyonlar araştırmacılar tarafından nitel veri analizi yaklaşımıyla incelenmiş ve literatür taraması da yapılarak ölçeğin 24 maddelik ilk taslak formu ortaya konulmuştur. Geliştirilen maddelerin dil ve anlatım bakımından anlaşılabilirliğini incelemeleri amacıyla iki Türk dili ve edebiyatı uzmanından, maddelerin ölçülen özelliği ölçüp ölçmediğine ve ölçme değerlendirme ilkelerine uygunluğunu incelemeleri amacıyla da iki ölçme değerlendirme uzmanından uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda madde sayısı aynen kalmış ancak maddelerde dil ve anlatım ile ölçme ve değerlendirme ilkelerine uygunluk çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından 5'li Likert ölçeği formatı kullanılmış ve ölçek deneme uygulaması için katılımcılara çevrim içi bir platform olan *Google form* aracılığıyla gönderilmiştir.

Verilerin Analizi

Geliştirilen ölçeğin psikometrik özelliklerine kanıt sunmak amacıyla birtakım analizler yapılmıştır (Fraenkel vd., 2012). Ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin kanıt sunmak amacıyla temel bileşenler analizi (TBA) yapılmıştır. TBA, bir ölçekteki maddelerin örtük yapısını belirlemek amacıyla kullanılan uygun bir istatistiksel teknik olduğu için bu teknik tercih edilmiştir. Buna ek olarak yapı geçerliği kapsamında yakınsak geçerliğe ilişkin kanıt sunmak amacıyla katılımcılara Çalışkan (2012) tarafından geliştirilen ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı ölçeği de uygulanmış ve her iki ölçek arasındaki korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Ayrıca, ölçeğin madde toplam test korelasyonları hesaplanarak her bir maddenin toplam test puanı ile olan ilişkisi incelenmiş ve bu değerler, maddelerin ölçeğin genel yapısına katkısını değerlendirmek amacıyla raporlaştırılmıştır. Son olarak yine yapı geçerliğine ilişkin kanıt sunmak amacıyla öğretmenlerin daha önce ölçme değerlendirme veya özel olarak biçimlendirici değerlendirme eğitimlerine katılmalarının öz yeterlik algılarında bir değişime yol açabileceğinden hareketle bu eğitime katılan ve katılmayan öğretmenlerin öz yeterlik algıları bağımsız örneklemeler için t-testi analizi ile karşılaştırılmıştır. Ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenilirliğine kanıt sunmak amacıyla da Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayıları kestirilmiştir.

Etik Konular

Bu araştırma Orta Doğu Teknik Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (05 Temmuz 2024 tarih ve 0433-ODTÜİAEK-2024 sayılı). Araştırmaya katılan öğretmenlerden bilgilendirilmiş onam formunu doldurmaları istenmiştir. Ayrıca katılımcılara rahatsızlık duydukları veya arzu ettikleri her an

çalışmadan çekilebilecekleri belirtilmiştir (Fraenkel vd., 2012). Ek olarak katılımcılara ilişkin kişisel bilgiler, güvenli bir şekilde saklanmış ve yetkili olmayan kişilerle paylaşılmamıştır.

BULGULAR VE YORUM

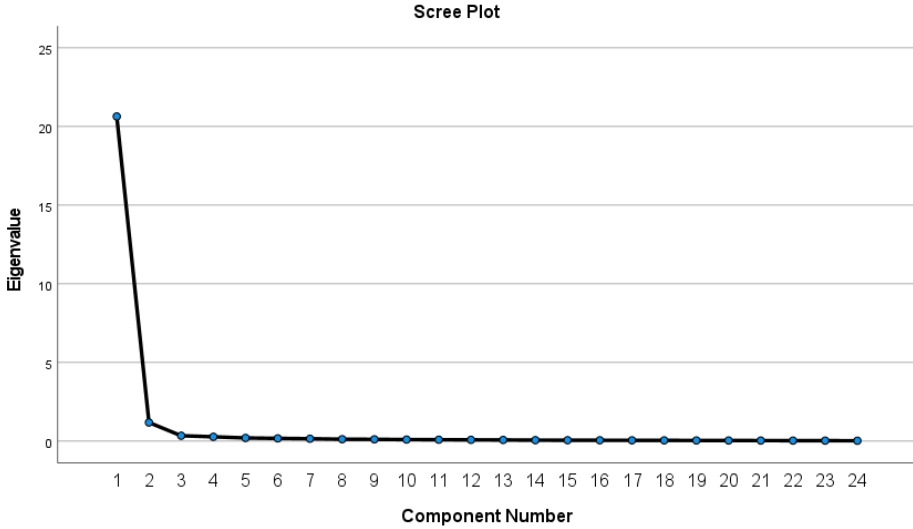
Geçerliğe İlişkin Bulgular

Temel Bileşenler Analizi

Öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarını ölçmek amacıyla geliştirilen “Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeği”nin yapı geçerliğine ilişkin kanıt sunmak amacıyla *temel bileşenler analizi* (TBA) yapılmıştır. Temel bileşenler analizi bir grup değişkenin, altında kümelenebileceği daha az sayıda örtük değişkeni keşfetmek amacıyla korelasyon katsayıları kullanılarak gerçekleştirilen bir istatistiksel tekniktir (Tabachnick & Fidell, 2012). TBA’den önce TBA’ya ilişkin varsayımlar test edilmiştir. Bu bağlamda Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, faktörleştirilebilirlik ve örneklem büyüklüğüne ilişkin kanıt sunmak amacıyla; Bartlett’in küresellik testi ise maddeler arasındaki doğrusal ilişkiyi test etmek amacıyla hesaplanmıştır. TBA sonuçlarına göre, KMO katsayısı 0,98 olarak kestirilmiştir. KMO’nun 0,60’tan yüksek olması TBA için kabul edilebilir bir değer iken 0,90’dan daha yüksek KMO değeri, mükemmel olarak nitelendirilebilir (Tavşancıl, 2005). Son olarak, Bartlett küresellik testi sonucunda elde edilen değer ($X^2 = 15420,52$; $sd = 276$; $p < 0,05$) maddeler arasındaki doğrusal ilişkinin manidarlığını işaret etmekle birlikte ilgili verinin TBA’nın gerçekleştirilmesi için uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

TBA gerçekleştirildikten sonra bileşen sayısına karar verilirken farklı ölçütler kullanılmaktadır. Bu ölçütler: (a) öz-değerler (b) yamaç birikinti grafiği ve (c) açıklanan toplam varyanstır (Tatlídil, 1996; Yaşlıoğlu, 2017). Öz-değeri birden büyük olan bileşenler, anlamlı birer bileşen olarak değerlendirilebilir (Costello & Osborne, 2005). TBA sonucunda öz-değeri birden büyük olan iki bileşen ortaya konulmuştur. Birinci bileşene ait öz-değerin 20,64; ikinci bileşene ait öz-değerin ise 1,18 olduğu görülmektedir. Yamaç birikinti grafiği incelemelerinde ise yüksek ivmeli düşüşlerin son bulunduğu ve yatay eksene paralel şekilde ilerlemenin başladığı yerdeki nokta sayısına bağlı olarak bileşen sayısına karar verilebilir.

TBA sonucunda elde edilen yamaç birikinti grafiği Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Yamaç birikinti grafiği

Son olarak, açıklanan varyansın, toplam varyansın %50’sini geçmesi de faktör sayısına karar vermede kullanılan bir diğer ölçüttür. TBA sonucunda birinci bileşen tarafından açıklanan varyans, %85,99 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, belirlenen ölçütün çok üzerinde olduğu görülmektedir. Bileşenler tarafından açıklanan varyans oranları ve öz-değerlere ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Bileşen sayısına karar vermede kullanılan üç ölçütün her biri gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Bu nedenle her birine ilişkin bulguların birlikte değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak bileşen sayısına karar verilmesi gerekmektedir. Şekil 1’deki ve Tablo 2’deki bulgular yukarıda anılan ölçütler bağlamında değerlendirildiğinde bileşen sayısını bir olarak belirlemenin uygun olduğuna karar verilmiştir.

Yakınsak Geçerliğe İlişkin Bulgular

Yakınsak geçerlik, ölçülen özellikle ilişkili olması beklenen psikolojik bir özelliğin veriyle doğrulanması olarak tanımlanabilir (Lehmann, 1988). Bu araştırma kapsamında yakınsak geçerliğe ilişkin kanıt sunmak amacıyla biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algısı puanları ile ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı puanları arasındaki korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Çünkü biçimlendirici değerlendirme, ölçme değerlendirme süreçlerinin temel bir bileşenidir ve ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı

Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi

ölçeğinden yüksek puan alan bir katılımcının, biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algısı ölçeğinden de yüksek puan alması beklenir. Bu bağlamda dışsal ölçüt olarak Çalışkan (2012) tarafından geliştirilen ve psikometrik özelliklerine ilişkin kanıtların sunulduğu ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı kullanılmıştır.

Tablo 2.

Açıklanan toplam varyans

Bileşen	Öz-değerler	Açıklanan Varyans (%)	Kümülatif Varyans (%)
1	20,64	85,99	85,99
2	1,18	4,93	90,92
3	0,34	1,43	92,35
4	0,27	1,14	93,49
5	0,20	0,84	94,33
6	0,17	0,72	95,05
7	0,15	0,63	95,68
8	0,12	0,50	96,18
9	0,11	0,47	96,65
10	0,10	0,41	97,06
11	0,09	0,37	97,43
12	0,08	0,34	97,76
13	0,07	0,31	98,07
14	0,06	0,25	98,32
15	0,06	0,24	98,56
16	0,05	0,22	98,78
17	0,05	0,21	98,99
18	0,05	0,19	99,18
19	0,04	0,17	99,35
20	0,04	0,16	99,51
21	0,03	0,14	99,66
22	0,03	0,13	99,78
23	0,03	0,12	99,91
24	0,02	0,10	100,00

Hesaplama sonucunda elde edilen Pearson korelasyon katsayısı ($r = 0,61$, $p < 0,001$), biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algısı puanları ile ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı puanları arasında pozitif orta düzeyde manidar bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, ölçme değerlendirme öz yeterlik algısı yüksek öğretmenlerin, beklendiği gibi, biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algıları da yüksektir. Elde edilen sonuç, ilgili ölçeğin yakınsak geçerliğine ilişkin kanıt sunmaktadır.

Yapı Geçerliğine İlişkin Ek Kanıtlar

Bir ölçme aracının yapı geçerliği, ilgili ölçme aracında yer alan maddelerin ölçülen özelliğe sahip olanlarla olmayanları ayırt edebilme derecesi olarak değerlendirilir (Ergin, 1995). Biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algısını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin ek kanıtlar sunmak amacıyla katılımcılara biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin kurslara katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Biçimlendirici değerlendirmeye yönelik kurslara katılan grupla, ilgili kurslara katılmayan grubun biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algıları karşılaştırılmıştır. Biçimlendirici değerlendirmeye yönelik kurslara katılan öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin öz yeterlik algılarının katılmayan öğretmenlerin öz yeterlik algılarından daha yüksek olacağı varsayılmaktadır.

Daha önce biçimlendirici değerlendirmeye yönelik bir kursa katılan 98 öğretmenin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algısı puanları ($M = 88,76$; $SS = 23,21$) bu kurslara daha önce katılmayan 198 öğretmenin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algısı puanları ile ($M = 66,62$; $SS = 27,11$) karşılaştırılmış ve birinci grubun puanlarının ikinci grubun puanlarından manidar bir şekilde yüksek olduğu ortaya konulmuştur ($t(294) = -7,29$, $p < 0,001$). Elde edilen bu sonuç ölçekte yer alan maddelerin, biçimlendirici değerlendirmeye yönelik bir kursa daha önce katılanlar ile katılmayanları ayırt edebildiğini göstermektedir.

Madde Toplam Test Puanı Korelasyonu

Maddelerin toplam test puanı ile arasındaki korelasyon katsayısı ve maddelere ilişkin faktör yükleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde her bir maddeye ilişkin faktör yükünün 0,73 ile 0,96 arasında değiştiği gözlenmektedir. Madde-toplam test puanı arasındaki korelasyonların ise 0,71 ile 0,96 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yüklerinin 0,40 üstünde olmasının yeterli olduğu değerlendirilmektedir (Nunnally & Bernstein, 1994). Faktör yüklerine ve madde-toplam test puanlarına ait korelasyon katsayılarına bağlı olarak ölçekten herhangi madde çıkarılmamıştır.

Tablo 3.

Madde ile toplam test puanı arasındaki korelasyon katsayısı ve maddelere ilişkin faktör yükleri

Maddeler	Toplam Test Puanı ile Korelasyonu	Faktör Yüğü
1	0,78	0,79
2	0,71	0,73
3	0,81	0,82
4	0,89	0,89
5	0,89	0,90
6	0,95	0,95
7	0,92	0,93
8	0,94	0,94
9	0,95	0,96
10	0,95	0,96
11	0,94	0,95
12	0,96	0,96
13	0,96	0,96
14	0,96	0,96
15	0,95	0,95
16	0,95	0,95
17	0,93	0,93
18	0,94	0,95
19	0,96	0,96
20	0,95	0,96
21	0,95	0,95
22	0,95	0,95
23	0,95	0,96
24	0,94	0,95

Güvenirlğe İlişkin Bulgular

Biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algısını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeğin güvenirlğine ilişkin kanıt sunmak amacıyla iç tutarlık anlamında güvenirllik katsayıları olan Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayıları kestirilmiştir. Hem Cronbach Alfa hem de McDonald Omega katsayıları; 0,99 olarak hesaplanmıştır. Nunnally (1978), iç tutarlık anlamında elde edilen katsayıların en az 0,70 ve üzerinde olması gerektiğini ileri sürmektedir. İç tutarlık anlamında elde edilen katsayıların 0,70 ve üzerinde olması, ölçekte yer alan maddelerin birbiriyle tutarlı bir biçimde ilgili özelliği ölçtüğünü göstermekte ve ölçeğin güvenirlğine kanıt sunmaktadır.

SONUÇ

Biçimlendirici değerlendirilmenin öğrenme-öğretme sürecinde etkin bir şekilde kullanılmasının öğretimin niteliğinin artırılmasına ve buna paralel olarak öğrencilerin akademik başarılarının yükselmesine katkı sağladığı ilgili alanyazında yürütülen araştırma bulguları ile desteklenmektedir (Bakan ve Buldur, 2021; Black & William, 1998, Gedikli & Buldur, 2020; Hattie & Timperley, 2007). Öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirme öz yeterlik algılarının biçimlendirici değerlendirme uygulamaları üzerinde etkili olabileceğinden (Schütze vd., 2017; Yan vd., 2021) hareketle mevcut araştırma, öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarını ortaya koyabilecek bir ölçek geliştirmek amacıyla yürütülmüştür. Ölçek geliştirme sürecinde literatür taraması, 46 öğretmenden elde edilen nitel veriler ve uzman görüşleri çerçevesinde nihai şekli verilen 24 maddelik taslak form 5'li Likert ölçeği formatında katılımcılara ulaştırılmıştır. Geliştirilen ölçek 296 öğretmene uygulanmış ve çalışma kapsamında elde edilen verilerden hareketle Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayıları; 0,99 olarak hesaplanmıştır. Temel bileşenler analizi sonucunda 24 maddeden oluşan ölçeğin tek boyutta açıklanan varyansı %85,99 olarak hesaplanmıştır. Her bir maddeye ilişkin faktör yükü 0,73 ile 0,96 arasında değişmektedir. Yakınsak geçerliliğe ilişkin kanıt sunmak amacıyla dışsal ölçüt olarak kullanılan Ölçme Değerlendirme Öz Yeterlik Algısı Ölçeği (Çalışkan, 2012) ile bu çalışmada geliştirilen Biçimlendirici Değerlendirmeye İlişkin Öz Yeterlik Algısı puanları arasında beklendiği şekilde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur ($r = 0,61, p < 0,001$). Ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin ek kanıtlar sunmak amacıyla katılımcılara yöneltilen daha önce biçimlendirici değerlendirme konusunda eğitim alıp almadıkları ile ilgili sorulardan elde edilen veriler neticesinde biçimlendirici değerlendirmeye yönelik bir kursa katılan 98 öğretmenin öz yeterlik algısı puanları ($M = 88,76; SS = 23,21$) katılmayan 198 öğretmenin öz yeterlik algısı puanları ile ($M = 66,62; SS = 27,11$) karşılaştırılmış ve birinci grup lehine anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmiştir ($t(294) = -7,29, p < 0,001$). Bu çalışmada yapı geçerliliğine kanıt sunmak amacıyla temel bileşenler analizi uygulanmıştır. İlgili ölçek ile yapılacak gelecekteki araştırmalarda, bu çalışmada keşfedilen faktör yapısının test edilebilmesi için doğrulayıcı faktör analizi kullanılabilir. Bu araştırma kapsamında geliştirilen ölçeğin öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarını ölçebilecek nitelikte olduğu ölçeğin psikometrik özelliklerine ilişkin yapılan testlerle ortaya konmuştur. Geliştirilen ölçeğin psikometrik özelliklerine ilişkin kanıtlar, yalnızca öğretmenlerden elde edilen verilerle sınırlı kalmış olup ölçeğin faktör yapısı, öğretmen adayları ya da yükseköğretimde ders veren öğretim elemanları üzerinde test edilmemiştir. Ölçeğin geniş bir bağlamda uygulanabilirliğini artırmak amacıyla, ölçekte yer alan maddelerin uyarlanması suretiyle ilerleyen

Biçimlendirici Değerlendirmeye Yönelik Öz Yeterlik Algısı Ölçeğinin Geliştirilmesi

çalışmalarda farklı eğitim düzeylerinde ve öğretim ortamlarında yer alan katılımcılardan veri toplanarak ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik kanıtlarının kapsamlı bir şekilde incelenmesi önerilmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle geliştirilen ölçekten ilgili alanda yürütülecek olan çalışmalarda faydalanılabileceği öngörülmektedir. İlgili literatürde öğretmenlerin biçimlendirici değerlendirme özelinde öz yeterlik algılarını ortaya koyabilecek bir ölçeğin bulunmamasından hareketle geliştirilen ölçeğin biçimlendirici değerlendirme uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik politika geliştirme, öğretmen eğitimi ve mesleki gelişim programlarının daha etkili bir biçimde planlanması açısından ilgili alana katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Andersson, C. & Palm, T. (2017). The impact of formative assessment on student achievement: A study of the effects of changes to classroom practice after a comprehensive professional development programme. *Learning and Instruction, 49*, 92-102. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2016.12.006>
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215.
- Baş, G. & Beyhan, Ö. (2016). Öğretmenlerin eğitimde ölçme ve değerlendirmeye yönelik öz yeterlik algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 7*(1), 18-32. <https://doi.org/10.21031/epod.34199>
- Bektaş, N. & Aras, S. (2024). An examination of early childhood teachers' views and experiences on assessment as learning. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(42), 2155-2174. <https://doi.org/10.35675/befdergi.1445750>
- Black P. & Wiliam D. (1998). *Assessment and classroom learning, assessment in education: Principles, Policy & Practice, 5*(1), 7- 74.
- Black, P. & Wiliam, D. (2006). Assessment for learning in the classroom, in J. Gardner (ed.) *Assessment and Learning*. Sage.
- Buldur, S. & Hasbek, G. (2020). Öğretmen adaylarının biçimlendirici değerlendirmeye ilişkin algıları: Metaforik bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(2), 595-615. <https://doi.org/10.17679/inuefd.568082>
- Çalışkan, H. (2012). Development of the measurement and evaluation self-efficacy perception scale and the examination of the status of social studies

teachers. *Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies*, 5(1) Special Issue, 1003-1008.

- Cizek, G. (2010). An Introduction to formative assessment: history, characteristics, and challenges. In H. L. Andrade & G. J. Cizek (Eds). *Handbook of Formative Assessment*. Routledge.
- Cattell, R. (1978). *The Scientific Use of Factor Analysis in Behavioral and Life Sciences*. Springer.
- Comrey, A. & Lee, H. (1992). *A First Course in Factor Analysis*. Psychology Press.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Upper Saddle River, Pearson Education.
- Costello, A. B. & Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 10(7), 1-9.
- Duran, U. (2017). Sınıf öğretmenlerinin alternatif ölçme değerlendirme yöntemlerinin kullanımına ilişkin öz yeterlik algılarının incelenmesi (Tez no. 470263) [Master's Thesis, Gaziantep Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ergin, D. Y. (1995). Ölçeklerde geçerlik ve güvenirlik. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(7), 125-148.
- Fraenkel, J., Wallen, N. & Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education* (8th Edition). McGraw Hill Education.
- Harlen, W. (2006) On the relationship between assessment for formative and summative purposes. In J. Gardner (ed) *Assessment and Learning*. Sage.
- Heritage, M. (2020). Getting the emphasis right: Formative assessment through professional learning. *Educational Assessment*, 25(4), 355–358. <https://doi.org/10.1080/10627197.2020.1766959>
- Hattie, J. & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>
- Kula Kartal, S. (2024). Do we really understand what formative assessment is? Examining the formative assessment definitions within the measurement and evaluation textbooks. *Journal of Measurement and Evaluation in*

Education and Psychology, 15(1), 50-64. <https://doi.org/10.21031/epod.1343575>

- Kelly, L., Jenkinson, C. & Ziebland, S. (2013). Measuring the effects of online health information for patients: Item generation for an e-health impact questionnaire. *Patient Education and Counseling*, 93(3), 433-438. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.03.012>.
- Kılıç, M. Y. (2020). Lise öğretmenlerinin ölçme ve değerlendirmeye yönelik özyeterliklerinin incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(30), 307-328. <https://doi.org/.35675/befdergi.683160>
- Lehmann, D. R. (1988). An alternative procedure for assessing convergent and discriminant validity. *Applied Psychological Measurement*, 12(4), 411-423.
- Looney, J. (Ed.) (2005). *Formative Assessment: Improving Learning in Secondary Classrooms*. Organisation for Economic Cooperation and Development.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. McGraw-Hill.
- Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory*. McGraw-Hill.
- Ören, F. Ş., Ormancı, Ü. & Evrekli, E. (2014). Öğretmen adaylarının tercih ettikleri alternatif ölçme-değerlendirme yaklaşımları ile bu yaklaşımlara ilişkin öz-yeterlikleri. *Eğitim ve Bilim*, 39(173),103-117.
- Palmberg, B., Granberg, C., Andersson, C. & Palm, T. (2024). A multi-approach formative assessment practice and its potential for enhancing student motivation: a case study. *Cogent Education*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2371169>
- Pearson, R. H. & Mundform, D. J. (2010). Recommended sample size for conducting explanatory factor analysis on dichotomous data. *Journal of Modern Applied Statistical Methods*, 9(2), 359-368. <https://doi.org/10.22237/jmasm/1288584240>
- Sadler, R. D. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*, 18, 119–144.
- Schütze, B., Rakoczy, K., Klieme, E., Besser, M. & Leiss, D. (2017). Training effects on teachers' feedback practice: The mediating function of feedback knowledge and the moderating role of self-efficacy. *ZDM Mathematics Education*, 49(3), 475–489.

- Schunk, D. H., Pintrich, P. R. & Meece, J. L. (2008). *Motivation in Education: Theory, Research, and Applications*, 3rd Ed. Pearson Education, Inc.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2012). *Using Multivariate Statistics*. Allyn and Bacon.
- Tatlıdil, H. (1996). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Cem Web Ofset.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi*. Yargı Yayınevi.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul University Journal of the School of Business*, 46(Özel Sayı), 74-85.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Formative assessment can be defined as the frequent and interactive evaluation of students' academic development in the learning-teaching process and the organization of the teaching process accordingly by identifying learning needs (Looney, 2005: 21). In the relevant literature, it is possible to find studies examining teachers' self-efficacy perceptions of measurement and evaluation (Baş & Beyhan, 2016; Duran, 2017; Kılıç, 2020; Ören et al., 2014). In addition, a self-efficacy perception scale for measurement and evaluation was developed by Çalışkan (2012). However, in the literature review, it was observed that no data collection tool has been developed to measure teachers' self-efficacy perceptions regarding formative assessment. Within the scope of this study, it was aimed to develop the Self-Efficacy Perception Scale for Formative Assessment.

Method: This study aims to develop a scale that can be used to measure teachers' self-efficacy perceptions of formative assessment. The study was conducted using the exploratory mixed research method, one of the mixed research methods defined by Creswell (2008). Exploratory mixed research method is a research method in which qualitative data are collected first and then quantitative data are collected to develop a scale or taxonomy. In the qualitative part of the study, data were collected from 46 teachers using convenience sampling and in the quantitative part, data were collected from 296 teachers using convenience sampling. A group of teachers were asked to write an essay about their perception of self-efficacy for formative assessment. The 46 teachers who participated in the qualitative part of the study wrote their essays. The essays written by the teachers were analyzed by the researchers with a qualitative data analysis approach and

the first draft form of the 24-item scale was constructed by reviewing the literature. Expert opinions were obtained from two Turkish language and literature experts and from two measurement and evaluation experts. In line with the expert opinions, the number of items remained the same, but revisions were made to the items in terms of language and expression and compliance with the principles of measurement and evaluation. A number of analyses were conducted to provide evidence for the psychometric properties of the developed scale (Fraenkel et al., 2012). Principal component analysis was conducted to provide evidence for the construct validity of the scale. Convergent validity evidence was provided. Finally, in order to provide evidence of construct validity, the self-efficacy perceptions of teachers who had previously participated in measurement and evaluation or specifically formative assessment training were compared with the self-perception of those using independent samples *t*-test. In order to provide evidence for the reliability of the scale in terms of internal consistency, Cronbach's alpha and McDonald's Omega coefficients were estimated.

Results: Based on the findings related to principal components analysis, it was concluded that the scale was unidimensional. Within the scope of this study, in order to provide evidence of convergent validity, the correlation coefficient between formative assessment self-efficacy perception scores and measurement assessment self-efficacy perception scores was calculated. The Pearson correlation coefficient ($r = 0.606, p < 0.001$) obtained as a result of the calculation shows that there is a positive significant relationship between the scores of perception of self-efficacy for formative assessment and perception of self-efficacy for measurement assessment. The self-efficacy perception scores for formative assessment of 98 teachers who had previously attended a course on formative assessment ($M = 88.76; SD = 23.208$) were compared with the self-efficacy perception scores for formative assessment of 198 teachers who had not attended these courses ($M = 66.62; SD = 27.113$) and it was revealed that the scores of the first group were significantly higher than the scores of the second group ($t(294) = -7.294, p < 0.001$). This result shows that the items in the scale were able to distinguish between those who had participated in a course on formative assessment and those who had not. Finally, the coefficients obtained in terms of internal consistency were above 0.70 and indicated that the items on the scale consistently measure the relevant feature and provide evidence for the reliability of the scale.

Discussion: The relevant literature demonstrates that the effective use of formative assessment in the learning-teaching process contributes to improving the quality of teaching and, in parallel, increasing the academic achievement of students (Bakan & Buldur, 2021; Black & William, 1998, Gedikli & Buldur,

2020; Hattie & Timperley, 2007). Considering that teachers' formative assessment self-efficacy perceptions may have an impact on formative assessment practices (Schütze et al., 2017; Yan et al., 2021), the current study was conducted to develop a scale that can reveal teachers' self-efficacy perceptions towards formative assessment. The developed scale was administered to 296 teachers and Cronbach's Alpha and McDonald's Omega coefficients were calculated as 0.993 based on the data obtained within the scope of the study. As a result of principal component analysis, the variance explained in a single dimension of the scale consisting of 24 items was calculated as 85.989%. The factor loadings for each item ranged between 0.728 and 0.964. In the present study, the factor structure of the scale is explored by using principal component analysis to provide evidence for construct validity. This can be considered as a limitation of this study. For this reason, a confirmatory factor analysis approach can be used in future studies to confirm the factor structure explored in this study. The scale developed within the scope of this study is regarded to measure effectively teachers' self-efficacy perceptions in relation to formative assessment as evidenced by the results of data analysis concerning psychometric properties. Based on the findings obtained, it is predicted that the scale developed can be utilized in the studies to be conducted in the related field. Since there is no scale that can assess teachers' self-efficacy perceptions concerning formative assessment in the relevant literature, the scale developed in this study is expected to contribute to the relevant field.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	10.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Canpolat, B., Tan Ç., Canpolat B. & Norman, G. (2025). Spor Bilimleri Alanındaki Akademisyenlerin Yapay Zeka Uygulamalarına Yönelik Adaptasyonları. *Journal of History School*, 74, 144-167.

SPOR BİLİMLERİ ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN YAPAY ZEKA UYGULAMALARINA YÖNELİK ADAPTASYONLARI¹¹

Burak CANPOLAT², Çetin TAN³, Büşra CANPOLAT⁴ & Göktaş NORMAN⁵

Öz

Bu çalışma, spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin yapay zeka (YZ) uygulamalarına adaptasyon süreçlerini, bu teknolojilerin sunduğu fırsatları ve karşılaşılan zorlukları araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bulunan üniversitelerde görev yapan 22 akademisyenle gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır. Veriler, yapılandırılmamış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmış ve tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, YZ'nin spor bilimlerinde performans optimizasyonu, sakatlık önleme, eğitim süreçlerinin kişiselleştirilmesi ve veri analizi gibi alanlarda önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, maliyet, teknik bilgi eksikliği, altyapı sorunları ve etik kaygılar, YZ'nin daha yaygın benimsenmesi önündeki temel engeller olarak tanımlanmıştır. Katılımcılar, YZ'nin eğitim müfredatlarına entegre edilmesi gerektiğini ancak bu sürecin kaynak eksikliği nedeniyle

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. yazar: %40, 2. yazar: %20, 3. yazar: %20, 4. yazar: %20. Bu makalenin etik kurul onayı İnönü Üniversitesi'nde, 13.11.2024 tarih, 19/28 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi., İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü, Engelliler Egzersiz ve Spor Anabilim Dalı, burak.canpolat@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4768-4855

³Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, ctan@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1864-4472

⁴Lisansüstü Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, busra.canpolat59@gmail.com, Orcid: 0009-0002-2185-5334

⁵Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, burak.canpolat@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5878-9970

yavaş ilerlediğini belirtmiştir. Ayrıca, YZ'nin etik boyutlarına ilişkin endişeler ve insan faktörünün göz ardı edilmesi riski, önemli bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma, spor bilimleri alanında YZ'nin benimsenmesini kolaylaştırmak için akademik işbirliklerinin, altyapı yatırımlarının ve eğitim programlarının artırılmasını önermektedir. Ayrıca, YZ'nin etik ve sosyal boyutlarına yönelik standartların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Çalışma, YZ'nin spor bilimlerinde yenilikçi ve etkili uygulamalar sunma potansiyelini ortaya koyarken, bu teknolojilerin adaptasyonu için kapsamlı bir strateji geliştirilmesi gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka (YZ), Spor Bilimleri, Akademisyen, Adaptasyon.

Adaptation of Academics in the Field of Sports Sciences to Artificial Intelligence Applications

Abstract

This study aims to explore the adaptation processes of academics in the field of sports sciences to artificial intelligence (AI) applications, focusing on the opportunities offered by these technologies as well as the challenges encountered. The research was conducted as a qualitative study involving 22 academics working at universities in Eastern and Southeastern Türkiye. Data were collected through unstructured in-depth interviews and analyzed using thematic analysis. The findings reveal that AI offers significant opportunities in areas such as performance optimization, injury prevention, personalized educational processes, and data analysis in sports sciences. However, challenges such as cost, lack of technical knowledge, infrastructure limitations, and ethical concerns were identified as major barriers to wider adoption. Participants emphasized the necessity of integrating AI into educational curricula, though this process is hindered by resource limitations. Additionally, concerns regarding the ethical implications of AI and the potential neglect of the human factor emerged as critical issues. The study suggests enhancing academic collaborations, investing in infrastructure, and expanding training programs to facilitate the adoption of AI in sports sciences. It also highlights the need to develop standards addressing the ethical and social dimensions of AI. While the study demonstrates the potential of AI for innovative and effective applications in sports sciences, it underscores the importance of developing comprehensive strategies to support its adaptation.

Keywords: Artificial Intelligence (AI), Sport Sciences, Academic, Adaptation.

GİRİŞ

Günümüzde teknolojik ilerlemeler, birçok disiplinde olduğu gibi spor bilimleri alanında da önemli etkiler yaratmaktadır. Yapay zeka (YZ) teknolojilerinin gelişimi, özellikle veri analizi, performans takibi, antrenman planlaması ve

yaralanma önleme gibi birçok farklı uygulama alanında spor bilimlerine yenilikçi çözümler sunmaktadır (Chen vd., 2020, s.75265). Yapay zeka teknolojileri, sporcuların performansını artırmanın yanı sıra, antrenman programlarının kişiselleştirilmesine ve sporcuların sağlıklarının korunmasına yardımcı olacak stratejilerin geliştirilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Yapay zekanın spor bilimlerindeki kullanımı, yalnızca performans optimizasyonu ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda sporcuların sağlıklarını izleme, yorgunluk düzeylerini değerlendirme ve sakatlık riskini tahmin etme gibi önemli alanlarda da fayda sağlamaktadır (Hamal vd., 2022, s.3). Örneğin, büyük veri analizi kullanılarak sporcuların önceki performansları ve sağlık verileri detaylı bir şekilde incelenebilir ve bu sayede antrenman programları bireysel ihtiyaçlara göre düzenlenebilir. Bu tür uygulamalar, sporcuların sadece fiziksel değil, aynı zamanda mental sağlıklarını da destekleyebilir. Ancak bu teknolojilerin spor bilimlerine adaptasyonu ve etkin kullanımı sürecinde bazı zorluklar ve belirsizlikler mevcut olabilir.

Spor bilimleri alanındaki akademisyenler, yapay zekanın sunduğu fırsatları fark etmekle birlikte, bu teknolojilerin insan faktörünü göz ardı edebileceği endişesini taşımaktadır. Özellikle antrenör-sporcu ilişkisindeki insan etkileşiminin azalabileceği ve teknolojinin spor bilimlerindeki insan dokunuşunu ortadan kaldırmaya çalıştığı yönünde kaygılar dile getirilmektedir (Osman vd., 2023, s.13). İnsan merkezli bir yaklaşımın spor eğitiminde ve antrenman süreçlerinde çok önemli olduğu düşünüldüğünde, bu endişelerin anlaşılabilir olduğu görülmektedir. Spor bilimleri eğitimi, sadece fiziksel performansla değil, aynı zamanda sosyal etkileşimler ve duygusal gelişimle de ilgilidir. Dolayısıyla, yapay zekanın bu yönleri ihmal etmesi, uzun vadede sporcuların gelişimini olumsuz etkileyebilir. Bununla birlikte, maliyet, erişilebilirlik ve veri gizliliği gibi pratik zorluklar da yapay zekanın spor bilimlerinde daha yaygın bir şekilde kullanılmasının önünde engel teşkil etmektedir (Pigola vd., 2023, s.9). Yapay zeka uygulamalarının spor bilimlerine entegrasyonu için gereken altyapının kurulması, yüksek maliyetler ve teknik uzmanlık gerektirmektedir. Özellikle küçük çaplı spor organizasyonları ve akademik kurumlar için bu tür teknolojilere erişim, ciddi mali engellerle karşılaşılmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, kişisel verilerin gizliliği ve güvenliği ile ilgili endişeler de yapay zekanın uygulanması sürecinde önemli bir sorun teşkil etmektedir. Buna rağmen, yapılan araştırmalar yapay zekanın doğru şekilde uygulandığında spor bilimlerinde önemli kazanımlar sağlayabileceğini göstermektedir. Özellikle veri analizinin hızlanması ve doğruluğunun artması, antrenman programlarının optimize edilmesi gibi alanlarda yapay zekanın potansiyeli yüksektir (Hamal vd., 2022, s.3). Yapay zeka, spor bilimleri araştırmalarında büyük veri setlerini hızlı ve etkin

bir şekilde işleyebilme yeteneği sayesinde yeni araştırma alanlarının açılmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, geleneksel araştırma yöntemleriyle elde edilmesi zor olan sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda, spor bilimleri araştırmacılarının yapay zekaya dayalı analiz yöntemlerini daha fazla kullanmaları, bilimsel bilgi üretiminde önemli ilerlemeler sağlayabilir.

Yapay zeka uygulamaları, akademik araştırmalarda ve eğitimde de giderek yaygınlaşmakta olup, eğitimde öğrencilerin öğrenme deneyimlerini iyileştirmekte ve öğretim süreçlerini kişiselleştirmektedir (Chen vd., 2020, s.75265). Bu teknolojiler, öğrenci performansını daha yakından izlemeyi ve öğrenme sürecini optimize etmeyi mümkün kılmaktadır. Özellikle spor bilimleri öğrencileri için yapay zeka tabanlı analizlerin kullanılması, ders materyallerinin ve antrenmanların kişiselleştirilmesine olanak tanır. Böylece öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına ve ihtiyaçlarına göre daha uygun içerikler sunulabilir. Eğitimde bu tür teknolojilerin kullanımı, akademisyenlerin iş yükünü hafifletebilir ve daha etkili öğrenme ortamları yaratabilir. Ayrıca, yapay zeka, sadece formal eğitimle sınırlı kalmayıp, yaşam boyu öğrenme süreçlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, spor bilimleri akademisyenlerinin ve profesyonellerinin sürekli olarak yeni teknolojilere adapte olmaları ve kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Hamal vd., 2022, s.8). Spor bilimleri gibi dinamik bir alanda, yeni teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve bunları uygulamalarına entegre edebilen akademisyenler, öğrencilerine ve sporcularına daha etkili eğitim ve rehberlik sunabilirler.

Bu bağlamda, spor bilimleri alanında çalışan akademisyenlerin yapay zeka teknolojilerine yönelik tutumları, bu teknolojilerin nasıl kullanılabileceği konusundaki görüşleri ve yapay zeka ile ilgili algıları önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Akademisyenlerin yapay zekayı benimseme süreci, genellikle teknolojinin algılanan yararlılığı, kullanım kolaylığı ve bu teknolojilere karşı genel tutumları ile doğrudan ilişkilidir (Osman vd., 2023, s.12). Teknolojik adaptasyon süreçleri, sadece teknik bilgi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu teknolojilerin etik ve sosyal boyutlarını da dikkate almayı gerektirir. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin yapay zeka teknolojilerine yönelik adaptasyonlarını, karşılaştıkları zorlukları ve bu teknolojilerin spor bilimleri üzerindeki potansiyel etkilerini ortaya koymaktır.

YÖNTEM

Yapay zeka uygulamaları ile ilgili araştırmalar son zamanlarda çoğu disiplinin odak noktası haline gelmiştir (Jutel vd. 2023; Rajasekar vd. 2024; Thottoli vd.

2024). Bu çalışmalar, veri analizi ve performans takibi gibi farklı alanlarda çeşitli bulguları ortaya koyar. Yapay zeka uygulamalarına yönelik yapılan bu çalışmalar teknolojik adaptasyon süreçleri ve insanların bu süreçlerdeki adaptasyonlarını göz ardı edebilir. Ampirik çalışmaların eksikliği, spor bilimleri akademisyenlerinin yapay zeka uygulamalarına adaptasyon sürecinde yaşadıkları deneyimleri keşfetmek için bir fırsat sunabilir. Bu nedenle, akademisyenlerin yapay zeka uygulamalarına adaptasyonlarını nasıl deneyimlediklerini keşfetmek için yorumlayıcı bir niteliksel metodoloji bu çalışmanın yöntemi için uygun bulunmuştur. (Buttimer ve Seamon, 1980, s.27).

Katılımcılar

Çalışma, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgelerindeki farklı üniversitelerden spor bilimleri alanında çalışan akademisyenlerle gerçekleştirilmiştir. Bu seçimin arkasındaki nedenler, bölgenin eğitim ve araştırma olanakları ile bilişim teknolojileri açısından benzer bir demografik yapıya sahip olunabileceği öngörüsüne dayanmaktadır. Potansiyel katılımcıları bulmak için, şu anda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde aktif olarak çalışan ve çeşitli kriterleri karşılayan spor bilimleri alanındaki akademisyenlerle yüzyüze ve video konferanslar aracılığıyla görüşmeler düzenlenmiştir. Yapay zeka uygulamaları ile çalışan akademisyenleri belirlemek için iki ana kriter kullanılmıştır (Seidman, 2006, s86-87): (1) akademisyenin şu anda bir üniversite veya araştırma kurumunda kayıtlı olması ve (2) yapay zeka uygulamalarını spor bilimleri alanında aktif olarak kullanması veya ilgilenmesi. Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda, yapay zeka uygulamalarıyla ilgilenen bir akademisyen, yetkili bir eğitim veya araştırma kurumu tarafından aktif ve resmi olarak istihdam edilen bir öğretim üyesi veya araştırmacı olarak tanımlanmıştır.

Veri Toplama

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde çalışan spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin deneyimlerinde ortak noktalar bulmaktır. Bu amaçla, kanıt oluşturmak için yapılandırılmamış nitel görüşmeler kullanıldı (Harding, 1987, s.2). Görüşme soruları önceden belirlenmedi, ancak katılımcıların yanıtlarına göre yerinde oluşturuldu (Patel ve Davidson, 2003, s.58). Bu nedenle, bu çalışmanın epistemolojik etkileri doğal sorgulama geleneğine dayanmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985; Patton, 2002; Sandelowski, 2000). Carter ve Little (200 s. 1317). Carter ve Little (2007, s.1317), epistemolojinin metodolojiiyi, metodolojinin de kullanım durumlarını meşrulaştırdığını savunmaktadır. Nitel ve açıklayıcı bir araştırma tasarımına dayanan çalışmanın epistemolojik niyeti, katılımcıların anlatılarını, yaşam hikayelerini ve tanıklıklarını aracı olmaktır (Schwandt, 2003, s.295). Kabul

edilen epistemolojik pozisyon nedeniyle, çalışma nesnel bir gerçeğin ortaya çıkacağını iddia etmemektedir (Denzin ve Lincoln, 2018; Lincoln vd. 2011) ve bunun yerine fenomenlerin bir açıklamasını ve sentezini sağlamayı amaçlamaktadır.

Görüşmeler Tablo 1’de yer alan 22 katılımcı ile önceden belirlenen gün ve saatlerde yüzyüze ve video konferans yoluyla gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce, tüm katılımcılar çalışma hakkında bilgilendirildi ve gönüllü katılımcı olarak rol aldıkları ve katılım için bilgilendirilmiş onam vermeleri istendi (Seidman, 2006, s.61). Görüşmeler standartlaştırılmamış olsa da (Patel ve Davidson, 2003 s.58), tüm görüşmeler, "*Spor bilimleri alanında yapay zeka uygulamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?*" şeklinde tetikleyici bir soru ile başladı. Ardından, katılımcının yanıtlarına bağlı olarak takip soruları yönlendirildi. Örneğin, katılımcılara, belirli konular veya fikirler hakkında daha fazla açıklama yapmaları için "*Bunu daha detaylı anlatabilir misiniz?*" veya "*Bu durum sana nasıl hissettiriyor?*" gibi sorular soruldu (Gorden, 1992). Görüşmelerin sonunda, tüm katılımcılara son soru olan "*Spor bilimleri alanında yapay zeka uygulamaları deneyimlerinizle ilgili unuttuğunuz veya yeniden ele almak istediğiniz konular hakkında konuşmak istediğiniz başka bir şey var mı?*" sorusu yönlendirildi. Resmi görüşmeler bittikten sonra, kayıt kapatıldı ve katılımcıların psikolojilerini olumsuz etkileyip etkilemediğini kontrol etmek için katılımcılara nasıl hissettikleri soruldu. Katılımcılara, verileri analiz edilirken ve raporlanırken kişisel bilgilerinin gizliliği ilkesi gereği ülkelerin başkentleri olmak üzere takma adlar verildi.

Tablo 1’de demografik bilgileri yer alan katılımcılar, Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan Malatya, Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır, Kahramanmaraş, Tunceli ve Bingöl şehirlerindeki üniversitelere bizzat gidilerek ve video konferans yoluyla araştırmaya davet edilmiştir. Çeşitli üniversitelerden spor bilimleri alanında farklı uzmanlıklara sahip akademisyenler araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. 15 erkek 7 kadın olmak üzere toplamda 22 akademisyen araştırmaya katılmıştır. Katılımcılar yaş, eğitim seviyesi ve yapay zeka kullanma sıklığı açısından çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılar arasında en genç katılımcı 25, en yaşlı katılımcı ise 56 yaşındadır. Katılımcıların eğitim seviyeleri lisansüstü olup, büyük çoğunluğu doktora (PhD) derecesine sahiptir. Katılımcılar, beden eğitimi (PE), antrenörlük eğitimi (CE), spor yönetimi (SM), ve engellilere yönelik spor eğitimi (PEfD) gibi farklı alanlarda uzmanlaşmıştır. Yapay zekanın kullanım sıklığı açısından ise "hiç kullanmayan", "bazen" ve "sık sık" olmak üzere çeşitlilik bulunmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler ortalama 5 dakika 07 saniye sürmüştür.

Tablo 1.**Katılımcıların demografik ve akademik profili**

Katılımcı Takma Adı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Alan	YZ Kullanım Sıklığı	Görüşme Süresi
Oslo	Female	25	Master	BESÖ	Bazen	4.52
Varşova	Male	27	Master	BESÖ	Hiç	5.58
Tokyo	Male	40	PhD	AE	Hiç	6.32
Roma	Male	29	PhD	SY	Bazen	4.33
Helsinki	Female	29	PhD	AE	Sıklıkla	5.07
Kiev	Male	30	PhD	EBESE	Sıklıkla	3.55
Stokholm	Male	33	PhD	SY	Bazen	5.43
Berlin	Male	38	PhD	EBESE	Hiç	5.30
Tallin	Male	44	PhD	BESÖ	Bazen	3.59
Köpenag	Female	42	PhD	BESÖ	Bazen	6.03
New York	Male	36	PhD	BESÖ	Bazen	5.37
Ankara	Female	44	PhD	AE	Sıklıkla	5.44
Brüksel	Male	33	PhD	AE	Bazen	5.37
Madrid	Female	51	PhD	AE	Hiç	6.44
Zagreb	Male	53	PhD	AE	Hiç	5.33
Lizbon	Male	52	PhD	BESÖ	Hiç	6.54
Bakü	Female	56	PhD	BESÖ	Hiç	3.40
Londra	Female	48	PhD	SY	Hiç	4.28
Amsterdam	Male	34	PhD	SY	Hiç	5.42
Kahire	Male	35	PhD	SY	Bazen	5.39
Atina	Female	41	PhD	BESÖ	Bazen	4.44
Budapeşte	Male	30	PhD	AE	Sıklıkla	4.56

*AE: Antrenörlük Eğitimi, BESÖ: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, EBESE: Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi, SY: Spor Yöneticiliği

Verilerin Analizi

Nitel yaklaşımlar son derece çeşitli, karmaşık ve ayrıntılıdır (Holloway ve Todres, 2003, s.346) ve bunların bir tema kullanılarak analiz edilmesi önerisi, nitel analize temel bir yaklaşım olarak önerilmektedir (Braun ve Clarke, 2006, s.98). Bu çalışmada da tematik analiz yöntemi kullanılmıştır çünkü bu yöntem nitel verilerin analizine basit, teorik temelli bir yaklaşım sağlamaktadır. Tematik analizin amacı verilerde anlamlı örüntüler bulmaktır ve analiz şu şekilde yürütüldü: İlk aşama (başlangıç): Transkriptler tekrar tekrar okundu ve ilk fikirler kaydedildi. İkinci aşama (başlangıç kodlarının oluşturulması): Tüm verilerdeki

en önemli veri özellikleri sistematik olarak işaretlendi ve ilgili veriler bu kodlar altında düzenlendi. Üçüncü aşama (konuların bulunması): Tüm veriler ve kodlar, ilgili potansiyel konularla ilişkili olarak düzenlendi. Dördüncü aşama (konuların doğrulanması): Konular, verilerin içeriğiyle (Seviye 1) ve tüm veri setiyle (Seviye 2) uyumlu olduklarından emin olmak için incelendi (Miles vd. 2014; Saldaña, 2009). Analiz için tematik bir 'harita' oluşturuldu. Beşinci aşama (temaların belirlenmesi ve etiketlenmesi): Analiz, her bir temanın ayrıntılarını belirlemeye devam etti, analizin genel anlatımı geliştirildi ve tüm temalar tanımlı ve etiketlendi. Altıncı aşama (raporun hazırlanması): Bu aşamada verileri analiz etmenin tek yolu olarak belirli, dikkat çekici ve konuyla ilgili örnekler seçildi. Bağımlı olan veri parçaları son analizde analiz edildi. Analiz sonuçlarının araştırma sorusuna ve literatüre uygun olduğu düşünüldü ve akademik protokole uygun olarak rapor edildi.

Tematik analizde verilerdeki temalar veya desenler iki ana şekilde tanımlanabilir: tümevarımsal veya 'aşağıdan yukarıya' bir şekilde (Frith ve Gleeson, 2004, s.41), ya da teorik veya tümdengelimsel veya 'yukarıdan aşağıya' bir şekilde (Boyatzis, 1998; Hayes, 1997). Verileri ekolojik modellere dayalı olarak analiz etmek için tümdengelimsel tematik analiz, diğer, beklenmedik durumları analiz etmek için ise tümevarımsal tematik analiz kullanılmıştır.

Etik Onay

Bu makalenin etik kurul onayı İnönü Üniversitesi'nde, 13.11.2024 tarih, 19/28 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, yapay zeka kullanımı sıklığının cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Erkek katılımcılar, kadınlara kıyasla yapay zekayı daha sık kullanmaktadır. Kadınların çoğunluğu yapay zekayı ya hiç kullanmamış ya da sınırlı bir şekilde kullanmıştır. Yaş faktörüne bakıldığında, genç katılımcıların yapay zeka kullanım sıklığının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle 50 yaş ve üzerindeki bireylerin tamamının yapay zekayı hiç kullanmaması, yaşla birlikte teknolojiyi benimseme eğiliminin azaldığını göstermektedir. Öte yandan, 20'li ve 30'lu yaş grubundaki katılımcılar arasında sık veya ara sıra yapay zeka kullananların sayısının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Genel olarak, genç ve doktora derecesine sahip erkek katılımcılar yapay zekayı daha sık kullanırken, yaşça büyük ve kadın katılımcılar arasında kullanım sıklığı belirgin şekilde düşüktür. Bu sonuçlar,

yapay zeka kullanımının demografik faktörlerden etkilendiğini gösterse de araştırma bulguları bu sonuç için durum tespitini yapmak için yeterli değildir.

Tablo 2’de spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin yapay zeka uygulamalarına yönelik adaptasyon deneyimlerini tanımlayan sonuçlar, akademisyenlerin adaptasyonlarının çeşitli şekillerde yaşandığını gösteren bir sentezi ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar; (1) Bilgi ve Farkındalık, (2) Eğitim ve Öğretim Uygulamaları, (3) Araştırma ve Geliştirme, (4) Zorluklar ve Engeller, ve (5) Gelecek Perspektifleri ve İşbirliği temaları ve bu temaları oluşturan alt temalar olarak Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2.

Temalar, alt temalar ve anahtar kelimeler

Tema	Alt Tema	Anahtar Kelimeler
Bilgi ve Farkındalık	Yapay Zeka Hakkında Bilgi	Temel Bilgi, Veri Analizi, Performans Tahmini, Etik Kaygılar, İnsan Faktörü
	Yapay Zeka ve Spor Bilimlerine Etkisi	Veri Analizi, Performans Tahmini, Sakatlık Riski, Algoritmalar
	Teknolojinin Avantajları ve Dezavantajları	Faydalar, Dezavantajlar, Mahremiyet, Güvenlik
	Yapay Zeka ve Etik	İnsan Faktörü, Sosyal Unsurlar, Etik Kaygılar
	Temel Bilgi	Temel Bilgi, Algoritmalar, Veri Analizi, Performans Tahmini
Eğitim ve Öğretim Uygulamaları	Yapay Zeka ile Zenginleştirilen Müfredat	Müfredat Entegrasyonu, Gelecek, Kariyer, Kritik Rol
	Öğrencilerin Yapay Zekaya İlgisi	Öğrenci İlgisi, Merak, Yapay Zeka Kullanımı
	Yapay Zekanın Eğitime Etkisi	Kişiselleştirilmiş Eğitim, Hızlı Hazırlık, Etkileşimli Eğitim
Araştırma ve Geliştirme	Performans Optimizasyonu	Antrenman Planlaması, Büyük Veri, Bireysel İhtiyaçlar
	Sakatlık Önleme	Sakatlanma Riski, Yorgunluk Düzeyi, Bireysel Planlama

Zorluklar ve Engeller	Maliyet ve Kaynak Yetersizliği	Maliyet, Kaynak Yetersizliği, Altyapı Eksikliği
	Teknik Bilgi Eksikliği	Teknik Eksiklikler, Bilgi Eksikliği, Eğitim Eksikliği
	Veri Analizinde Zorluklar	Veri Analizi, Büyük Veri, Zaman Alıcı
Gelecek Perspektifleri ve İşbirliği	Yapay Zekanın Gelecekteki Potansiyeli	Gelecek Potansiyeli, Disiplinler Arası İşbirliği, Yenilik
	Eğitimde Yenilikler	Veri Bilimi, Eğitim Teknolojileri, Yenilik
	Uluslararası İşbirliği	İşbirliği, Uluslararası Projeler, Akademik Uzmanlık

Tema 1. Bilgi ve Farkındalık

Alt tema: Yapay Zeka Hakkında Bilgi: Akademisyenlerin yapay zeka konusundaki bilgi düzeyleri temel düzeyde olup, özellikle teknolojinin genel tanımı ve kullanım alanlarına dair bilgiye sahiptirler. Ancak, teknik detaylar konusunda yetersizlik gözlemlenmiştir. Bu, akademisyenlerin yapay zeka konusunu daha derinlemesine anlamak ve bu teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmak için ek eğitimlere ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Örneğin, *“Yapay zeka hakkında temel bir fikrim var. Mesela, yapay zekanın bilgisayarların insan gibi işler yapabilmesini sağladığını biliyorum. Ancak, bu teknolojilerin nasıl çalıştığını ve teknik detaylarını pek bilmiyorum”* (Madrid). Bununla birlikte, bazı akademisyenler temel kaynaklardan yararlandığını belirtmiştir. *“Yapay zeka konusunda bazı temel eğitim videoları izledim ve bunun üzerine birkaç makale de okudum”* (Kopenhag). Diğer bir katılımcı ise, *“Yapay zeka hakkında temel düzeyde bilgim var; örneğin, veri analizi ve modelleme alanlarında nasıl kullanıldığını biliyorum, ancak daha derinlemesine teknik bilgiye sahip değilim”* (Berlin) şeklinde ifade etmiştir. Bir başka katılımcı da *“Yapay zeka uygulamaları hakkında bilgi sahibiyim, ancak yazılım ve kodlama, veri analizi hakkında daha fazla bilgi edinmem gerektiğini düşünüyorum”* (Stockholm) demiştir.

Alt tema: Yapay Zeka ve Spor Bilimlerine Etkisi: Yapay zekanın spor bilimleri alanındaki potansiyeli, özellikle veri analizi ve performans tahminleri konularında, farkındalık düzeyi yüksek akademisyenler tarafından olumlu değerlendirilmiştir. Örneğin, *“Yapay zekanın spor bilimlerinde nasıl kullanılabileceği konusunda bilgi edindim. Antrenman programlarının kişiselleştirilmesi ve sakatlık riskinin azaltılması için kullanılabileceğini düşünüyorum”* (Roma). Bu yorumlar, yapay zekanın spor bilimleri alanında

kişiselleştirilmiş yaklaşımlar sunarak performansı artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. “*Veri analizi ve tahminleme konusunda yapay zekanın spor bilimlerinde fark yaratabileceğini düşünüyorum*” (Kahire) ifadesi de, bu teknolojinin büyük veri analitiği ile sporcuların performansını optimize etme yeteneğine dikkat çekmektedir. Bir diğer katılımcı ise, “*Yapay zeka destekli analiz araçları ile sporcuların antrenman programlarının daha verimli bir şekilde düzenlenebileceğini ve bireysel performansların artırılabilirliğini düşünüyorum*” (Bakü) şeklinde ifade etmiştir. “*Yapay zeka, spor sakatlıklarının önlenmesi ve iyileştirilmesi süreçlerinde de büyük bir potansiyele sahip. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerektiğini düşünüyorum*” (Oslo) ifadesi ise bu teknolojinin rehabilitasyon süreçlerindeki potansiyeline dikkat çekmektedir.

Alt tema: Teknolojinin Avantajları ve Dezavantajları: Teknolojinin getirdiği avantajlar kadar dezavantajlarının da farkında olan akademisyenler, özellikle kişisel mahremiyet ve veri güvenliği konularına vurgu yapmaktadır. “*Teknolojinin kişisel mahremiyet ve veri güvenliği konularında bazı endişeler yarattığını düşünüyorum*” (Atina). Bunun yanı sıra, teknolojinin aşırı kullanımı ile ortaya çıkabilecek sosyal sorunlar da dile getirilmiştir. “*Teknolojinin aşırı kullanımı, özellikle gençler arasında, fiziksel aktivite eksikliğine ve sosyal becerilerin azalmasına yol açabilir*” (Londra). Ancak, bu dezavantajlara rağmen, akademisyenler teknolojinin sunduğu fırsatları da değerlendirmektedir. “*Bununla birlikte, teknolojinin getirdiği pek çok avantajı da göz ardı edemeyiz*” (Lisbon). Bir diğer katılımcı ise, “*Teknolojinin spor bilimlerinde veri toplama ve analiz süreçlerini kolaylaştırdığını düşünüyorum, ancak bu verilerin yanlış ellerde nasıl kullanılabilirliği konusunda bazı endişelerim var*” (Tallin) şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca, “*Gençlerin teknolojiye bağımlı hale gelmesi, uzun vadede sosyal etkileşim becerilerinin zayıflamasına neden olabilir*” (Helsinki) diyerek sosyal etkiler konusundaki kaygılar paylaşılmıştır.

Alt tema: Yapay Zeka ve Etik: Yapay zeka teknolojilerinin etik boyutu üzerine akademisyenler arasında çeşitli endişeler bulunmaktadır. “*Yapay zekanın insan faktörünü göz ardı edebileceği konusunda bazı endişelerim var*” (Warsov). Bu ifade, teknolojinin karar alma süreçlerinde insanın duygusal ve sosyal unsurlarını dikkate alıp almadığına dair bir belirsizliği yansıtmaktadır. “*Yapay zekanın, büyük veri setlerine dayanarak işlem yapması ve bu süreçleri optimize etmesi biliniyor. Ancak bu süreçte insana özgü etik unsurların nasıl değerlendirileceği konusunda kaygılarım var*” (Stockholm). Bir başka katılımcı ise, “*Yapay zeka kararlarında insan duygusunun devre dışı bırakılması, bazı alanlarda etik sorunlara yol açabilir*” (Amsterdam) diyerek, teknolojinin etik boyutunun önemini vurgulamıştır. Diğer bir katılımcı ise “*Yapay zekanın spor bilimleri*

alanındaki kullanımı sırasında etik ilkeler ve insan hakları göz önünde bulundurulmalı, aksi takdirde bireylerin mahremiyeti ihlal edilebilir” (Budapeşte) ifadesiyle etik kaygıları ön plana çıkarmıştır.

Alt tema: Temel Bilgi: Akademisyenler arasında yapay zekaya dair temel bilgi seviyesinde farklılıklar bulunmaktadır. Bazı katılımcılar, yapay zekanın genel tanımına ve kullanım alanlarına dair bilgi sahibi olduklarını belirtirken, diğerleri bu konuda eksikliklerinin olduğunu dile getirmiştir. Örneğin, *“Yapay zekayı daha iyi anlayabilmek için daha fazla öğrenmem gerekiyor”* (Zagreb). Bu tür ifadeler, eğitim programlarının yapay zeka konusunu daha kapsamlı bir şekilde ele alacak şekilde güncellenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bir katılımcı da *“Yapay zekanın sporcuların performans analizinde nasıl kullanılabileceği hakkında genel bilgiye sahibim, ancak bu süreçlerin teknik detaylarını anlamakta zorlanıyorum”* (Brüksel) demiştir. Diğer bir katılımcı ise, *“Yapay zeka ve makine öğrenmesi konularında temel bilgim var, ancak algoritmaların nasıl çalıştığı konusunda daha fazla eğitim almam gerektiğini düşünüyorum”* (New York) şeklinde ifade etmiştir.

Bu yorumlar, akademisyenlerin yapay zeka teknolojileri hakkında farkındalıklarını ve bilgi düzeylerini artıracak daha fazla eğitim ve program güncellemeleri yapılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Tema 2. Eğitim ve Öğretim Uygulamaları

Alt tema: Yapay Zeka ile Zenginleştirilen Müfredat: Akademisyenlerden bazıları, yapay zeka konularını müfredatlarına dahil etmeyi planladıklarını ifade etmiştir. Bunun nedeni, yapay zekanın hayatın birçok alanında oynadığı kritik rol ve bu teknolojilerin gelecekteki kariyerler açısından önemli olması. Örneğin, *“Yapay zeka konularını müfredatımıza dahil etmeyi planlıyoruz. Bunun sebebi, yapay zekanın giderek artan önemi ve hayatın birçok alanında oynadığı kritik rolü göz önünde bulundurmak”* (Ankara). Bir başka katılımcı ise *“Müfredatımıza yapay zeka eğitimini ekleyerek öğrencilerimizin bu alanda bilgi sahibi olmalarını ve gelecekteki kariyerlerinde rekabetçi olmalarını sağlamayı hedefliyoruz”* (Budapeşte) demiştir. Bununla birlikte, bazı akademisyenler, bu entegrasyon sürecinin yeterli kaynak ve altyapı eksikliği nedeniyle yavaş ilerlediğini belirtmiştir. *“Yapay zeka müfredatımızda da yer almalı, ancak bunu gerçekleştirmek için eğitmen desteğine ihtiyaç var”* (New York). Ayrıca, *“Yapay zeka müfredatlara dahil edilebilir ama özellikle altyapı ve eğitim materyalleri eksikliği bu süreci yavaşlatıyor”* (Tallin) şeklinde ifadeler de akademik kurumların karşılaştığı zorluklara işaret etmektedir.

Alt tema: Öğrencilerin Yapay Zekaya İlgisi: Akademisyenler, öğrencilerin yapay zeka teknolojilerine büyük ilgi gösterdiklerini ve bu ilginin son yıllarda yapay zeka alanındaki hızlı gelişmelerden kaynaklandığını belirtmiştir. “*Öğrenciler yapay zeka teknolojilerine büyük ilgi gösteriyorlar. Son yıllarda yapay zeka alanındaki hızlı gelişmeler, öğrencilerimizin bu konuya olan merakını artırdı*” (Roma). Bu ilgi, öğrencilerin yapay zeka uygulamalarını derslerinde kullanma eğilimini de artırmaktadır. “*Bazı öğrencilerimiz ödevlerini yaparken yapay zeka uygulamalarını kullanıyorlar. Bu, onların bu teknolojilere olan ilgilerini ve adaptasyon yeteneklerini gösteriyor*” (Tokyo). Diğer bir katılımcı ise, “*Öğrencilerimiz yapay zeka konularına büyük ilgi gösteriyor, bazıları ödevlerini yapay zeka ile yapıyor*” (Madrid) demiştir. Ayrıca, “*Yapay zeka ile ilgili kurslarımıza olan talep her geçen gün artıyor, bu da öğrencilerin bu konudaki merak ve öğrenme arzusunu yansıtıyor*” (Brüksel) şeklinde ifadeler de bu ilginin yaygınlığını ve derinliğini göstermektedir.

Alt tema: Yapay Zekanın Eğitime Etkisi: Yapay zekanın eğitimdeki etkisi, özellikle öğretim yöntemlerinin daha interaktif ve verimli hale getirilmesi şeklinde kendini göstermektedir. Bir katılımcı, “*Yapay zeka, öğretim yöntemlerimizi daha interaktif ve etkili hale getiriyor. Ders hazırlıklarımı yapay zeka uygulamaları sayesinde daha hızlı ve etkili bir şekilde tamamlıyorum*” (Kiev) şeklinde ifade etmiştir. Bu, yapay zekanın eğitim materyallerinin hazırlanması sürecinde nasıl bir dönüşüm sağladığını göstermektedir. Diğer bir katılımcı ise, “*Yapay zeka destekli eğitim platformları ile derslerimi daha interaktif hale getiriyorum. Bu sayede öğrencilerin derse olan ilgisi ve katılımı artıyor*” (Ankara) demiştir. Bir başka katılımcı, “*Yapay zeka, kişiye özel öğrenme deneyimleri sunabiliyor. Öğrenciler bireysel yeteneklerine uygun yapay zeka programları ile eğitimlerine katkı sağlıyor*” (Roma) şeklinde, yapay zekanın eğitimde sunduğu kişiselleştirme avantajlarına dikkat çekmiştir. Ayrıca, “*Yapay zeka sayesinde öğrenciler derslerde gördükleri konuları anlık olarak yapay zeka uygulamaları ile araştırabiliyor*” (Kahire) ifadesi, bu teknolojinin eğitim süreçlerinde sağladığı hız ve esnekliğe işaret etmektedir.

Bu yorumlar, yapay zekanın eğitim alanında sunduğu fırsatların yanı sıra, bu teknolojilerin etkin bir şekilde entegrasyonu için ihtiyaç duyulan kaynaklar ve altyapı eksikliklerini de vurgulamaktadır.

Tema 3. Araştırma ve Geliştirme

Alt tema: Performans Optimizasyonu: Bazı akademisyenler, yapay zeka teknolojilerinin performans optimizasyonunda kullanımını araştıran projeler yürütmektedir. Bu projelerin temel amacı, sporcuların bireysel ihtiyaçlarına uygun antrenman programları oluşturarak, performanslarını en üst düzeye

çıkarmaktır. Örneğin, “*Antrenman planlamasında yapay zekanın etkinliğini araştıran bir proje yürütüyoruz. Bu projede, yapay zeka teknolojilerini kullanarak sporcuların performansını optimize etmeyi ve antrenman süreçlerini daha verimli hale getirmeyi amaçlıyoruz*” (Kiev). Bir başka katılımcı, “*Yapay zeka destekli analizlerle sporcuların fiziksel performansını artırmak için veriler topluyorum*” (Helsinki) demiştir. Bunun yanı sıra, “*Yapay zeka sayesinde, antrenman programları daha hızlı ve doğru bir şekilde düzenlenebilir. Bu da sporcuların antrenman süreçlerini iyileştirebilir*” (Atina) şeklinde bir yorum, teknolojinin uygulamada sağladığı hız ve verimlilik avantajını vurgulamaktadır. Ayrıca, “*Veri analizi ile sporcuların performansındaki eksiklikleri tespit edip buna uygun stratejiler geliştirilebilir*” (New York) ifadesi, bu projelerin kişiselleştirilmiş yaklaşımlar sunduğunu göstermektedir.

Alt tema: Sakatlık Önleme: Yapay zeka, sakatlık önleme stratejilerinde de etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. “*Yapay zeka ile ilgili bir proje yürütüyoruz aslında. Sakatlık önleme stratejilerinde yapay zeka tabanlı modeller geliştirmeye çalışıyoruz*” (Copenhagen) ifadesi, bu alanda yapılan çalışmaları öne çıkarmaktadır. “*Projemizin ana hedefi, sporcuların antrenman ve maç verilerini analiz ederek, sakatlık risklerini önceden tahmin edebilen yapay zeka modelleri oluşturmak*” (Berlin) şeklinde bir açıklama, bu modellerin sporcuların sağlıklarını koruyarak performanslarını artırmayı amaçladığını göstermektedir. Bir diğer katılımcı ise, “*Sakatlık önleme süreçlerinde veri analizi yaparak, sporcuların geçmiş sakatlık öykülerini dikkate alan yapay zeka sistemlerinin geliştirildiğini duydum*” (Tallin) demiştir. Ayrıca, “*Yapay zeka, sporcuların antrenman yüklerini ve yorgunluk düzeylerini anlık olarak takip ederek, sakatlık risklerini minimize edebilme potansiyeline sahip*” (Kiev) ifadesi, bu teknolojinin proaktif ve önleyici çözümler sunduğunu göstermektedir.

Tema 4. Zorluklar ve Engeller

Alt tema: Maliyet ve Kaynak Yetersizliği: Yapay zeka teknolojilerini kullanmak için gerekli ekipmanlar ve yazılımlar oldukça pahalıdır ve bu durum, özellikle akademik araştırmalar için büyük bir engel oluşturmaktadır. “*Yapay zeka teknolojilerini kullanmak için gerekli ekipmanlar ve yazılımlar oldukça pahalı. Akademik araştırmalarımızda üniversitemizin bütçeleri bu teknolojilere erişim için yeterli olmayabiliyor*” (Tokyo). Bir diğer katılımcı ise, “*Yapay zekayı entegre etmek için gerekli olan personel ve uzmanlık desteği de oldukça maliyetli, bu da araştırmaların ilerlemesini zorlaştırıyor*” (Amsterdam) demiştir. Ayrıca, “*Bu teknolojilerin maliyeti, özellikle küçük bütçeli üniversitelerde uygulanabilirliği sınırlandırıyor*” (Bakü) şeklindeki ifade, yapay zekanın yaygın kullanımını kısıtlayan mali engelleri vurgulamaktadır. “*Ek kaynaklar ve*

finansman desteği olmadan, yapay zeka uygulamalarını tam anlamıyla hayata geçirmemiz zor” (Lizbon) şeklindeki yorum da bu sorunu pekiştirmektedir.

Alt tema: Teknik Bilgi Eksikliği: Yapay zeka teknolojilerinin karmaşıklığı ve bu teknolojilere dair yeterli bilgi eksikliği, akademik kurumlar için önemli bir zorluk olarak öne çıkmaktadır. *“Yapay zeka teknolojileri oldukça karmaşık ve bu teknolojilerle ilgili yeterli teknik bilgiye sahip değilim” (Tokyo) ifadesi, bu zorluğun boyutunu ortaya koymaktadır. Bir diğer katılımcı, “Eğitim programlarımızda yapay zekayı nasıl entegre edeceğimiz konusunda bazı eksikliklerimiz var” (Amsterdam) diyerek, teknik bilgi eksikliğinin müfredatın güncellenmesi sürecini nasıl etkilediğine dikkat çekmiştir. “Akademik personelin yapay zeka konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını fark ettik, bu da müfredata yapay zeka eklemeyi zorlaştırır” (Ankara) ifadesi de, bu alandaki eğitim ihtiyacını vurgulamaktadır. Ayrıca, “Yapay zeka sistemlerini tam anlamıyla anlayabilmek ve kullanabilmek için daha fazla teknik bilgi ve eğitim gerekiyor” (Zagreb) şeklinde bir başka yorum, bu konudaki yetersizlikleri öne çıkarmaktadır.*

Alt tema: Veri Analizinde Zorluklar: Veri toplama ve analiz süreçleri, yapay zeka projelerinin önündeki en büyük zorluklardan biri olarak tanımlanmaktadır. *“Yapay zeka projelerinde en büyük sorunlardan biri veri toplama ve analiz süreçleri. Verilerin doğru şekilde işlenmesi ve analiz edilmesi oldukça zor olabiliyor” (Ankara). Bir başka katılımcı ise, “Fazla örneklemden verilere ulaşmak her zaman mümkün olmuyor, bu da projelerin ilerlemesini yavaşlatıyor” (Budapeşte) demiştir. “Verilerin temizlenmesi ve düzenlenmesi büyük zaman alıyor, bu da iş yükünü artırıyor” (Helsinki) ifadesi, veri işlemenin zaman ve kaynak gerektiren bir süreç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, “Verilerin doğruluğundan emin olmak ve onları analiz edebilecek altyapıya sahip olmak, projelerin ilerlemesini zorlaştıran faktörler arasında” (New York) şeklinde bir başka yorum, veri analizinin zorluklarına işaret etmektedir.*

Bu yorumlar, yapay zeka teknolojilerinin maliyeti, teknik bilgi eksikliği, veri analizinin karmaşıklığı ve erişim konusundaki zorlukların spor bilimleri alanında yenilikçi projelerin hayata geçirilmesinde karşılaşılan en büyük engeller olduğunu ortaya koymaktadır. Bu engellerin aşılması için daha fazla destek ve kaynak sağlanması gerekmektedir.

Tema 5. Gelecek Perspektifleri

Alt tema: Yapay Zekanın Gelecekteki Potansiyeli: Yapay zekanın spor bilimlerinde gelecekte daha yaygın kullanılacağı ve özellikle performans analizi, sakatlık önleme ve antrenman planlaması gibi alanlarda büyük yenilikler

getireceği öngörülmektedir. “Yapay zekanın spor bilimlerinde giderek daha fazla kullanılacağına inanıyorum. Gelecekte, sporcuların bireysel ihtiyaçlarına çok daha iyi cevap veren ve verimliliği artıran yapay zeka sistemleri görebiliriz” (Kahire). Bir diğer katılımcı ise, “Yapay zeka, spor bilimlerinde henüz keşfedilmemiş birçok yeni araştırma alanını açacak gibi görünüyor.” (Roma) diyerek, yapay zekanın sunduğu fırsatlara dikkat çekmiştir. “Gelecekte, yapay zeka ile diğer spor teknolojilerini entegre ederek daha gelişmiş sistemler oluşturulacaktır” (Atina) ifadesi, teknolojinin entegrasyonunun önemini vurgulamaktadır. “Yapay zekanın sporcuların performansını daha hassas bir şekilde izleyip, antrenman süreçlerini optimize etmesi, spor bilimlerinde büyük bir gelişme yaratabilir” (Copenag) şeklindeki yorum da gelecekteki olasılıkları öne çıkarmaktadır.

Alt tema: Eğitimde Yenilikler: Gelecekte, yapay zeka teknolojilerinin eğitim müfredatına daha kapsamlı bir şekilde dahil edilmesi planlanmaktadır. “Gelecekte yapay zeka teknolojilerini eğitim müfredatımıza daha kapsamlı bir şekilde dahil etmeyi planlıyoruz. Öğrencilerimizin bu teknolojileri etkin bir şekilde kullanarak mezun olmalarını istiyoruz” (Ankara). “Yapay zeka konusunda uzmanlaşmış daha fazla akademisyenin olması gerektiğini düşünüyorum. Bu sayede, spor bilimlerinde yapay zeka ile ilgili daha fazla projeyi hayata geçirebiliriz” (Brüksel) ifadesi, eğitimin bu teknolojilerle entegre edilmesinin önemine işaret etmektedir. Bir diğer katılımcı, “Gelecekte yapay zeka destekli dersler işlersek eğitimi daha etkili ve öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun hale getirebiliriz” (Oslo) demiştir. Ayrıca, “Yapay zekanın eğitime entegrasyonu, öğrencilerin bu teknolojilerle daha erken tanışmasını ve gelecekteki ülkeleri için faydalı bireyler olmalarını sağlayacaktır” (Varşova) şeklindeki bir yorum, yapay zekanın eğitimdeki rolünün altını çizmektedir.

Alt tema: Uluslararası İşbirliği: Yapay zeka teknolojilerinin gelişimi ve spor bilimlerindeki uygulamaları için uluslararası düzeyde işbirlikleri oldukça önemlidir. “Yapay zeka konusunda uluslararası düzeyde işbirlikleri yapmak, bu teknolojilerin daha hızlı bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır” (Ankara). “Disiplinler arası işbirlikleri yaparak, mühendislik, yazılım gibi bölümlerle birlikte spor bilimlerinde yapay zeka uygulamalarını geliştirebiliriz” (Budapeşte) şeklindeki ifade, bu tür işbirliklerinin önemini vurgulamaktadır. Bir başka katılımcı ise, “Diğer ülkelerdeki araştırma merkezleri ve üniversitelerle ortak projeler yürüterek, yapay zeka araştırmalarında büyük ilerlemeler kaydedebiliriz” (Kiev) demiştir. “Uluslararası işbirlikleri, spor bilimlerinde yapay zekanın potansiyelini tam anlamıyla kullanmamızı sağlayacak ve bu alanda daha hızlı ilerlememizi mümkün kılacaktır” (Helsinki) şeklindeki bir başka yorum, bu işbirliklerinin önemini öne çıkarmaktadır.

Bu yorumlar, disiplinler arası ve uluslararası işbirliklerinin, yapay zeka teknolojilerinin spor bilimlerinde daha yaygın ve etkili kullanılmasını sağlayacak en önemli faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu tür işbirliklerinin, yapay zekanın inovatif potansiyelini tam anlamıyla ortaya koymak için gerekli olduğu literatürde de sıkça tartışılmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın bulguları, spor bilimleri akademisyenlerinin yapay zeka (YZ) uygulamalarına adaptasyonuna ilişkin önemli bulgular sunmakta ve bu alandaki fırsatları ve zorlukları ortaya koymaktadır. Son dönemlerde akademisyenlerin yapay zekayı akademik yazınlarını desteklemede (Lin, 2023, s.2) ve dijital içeriklerde (Murathan, 2023, s.3392) sıklıkla kullanmaktadır. Bu yüzden yapıma ihtiyacı duyulan bu araştırmadan elde edilen sonuçlar mevcut literatür bağlamında ele alınmış, boşluklar belirlenmiş ve gelecekteki uygulamalar ve araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Çalışmamız, YZ'nin performans optimizasyonu, sakatlık önleme ve kişiselleştirilmiş antrenman programlarında önemli bir potansiyele sahip olduğu ortaya koymaktadır (Miao ve Ge, 2023, s.7). Literatürde, yapay sinir ağları, karar ağaçları, destek vektör makineleri ve Markov süreçleri gibi YZ tekniklerinin sakatlık riski ve performans tahmininde sıklıkla kullanıldığı belirtilmektedir (Claudino vd., 2019, s.28). Özellikle futbol, basketbol, hentbol ve voleybol gibi takım sporlarında bu tekniklerin yaygınlaştığı gözlemlenmiştir. Dindorf vd. (2022) spor bilimlerinde YZ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme araştırmalarının, biyomekanik, sakatlık önleme ve öğrenme yaklaşımlarına odaklanarak hızlı bir şekilde büyüdüğünü vurgulamaktadır. Aynı zamanda araştırmamız, maliyet, teknik bilgi eksikliği ve altyapı sorunlarını, YZ'nin benimsenmesine yönelik önemli engeller olarak tanımlamaktadır. Literatürde de bu tür zorluklara sıkça değinilmektedir. Ramkumar vd. (2021), spor hekimliği alanında YZ'nin sporcuların sakatlık risklerini tahmin etme, ileri görüntüleme sonuçlarını yorumlama ve hasta geri bildirimlerini değerlendirme gibi uygulamalarda büyük vaatler sunduğunu, ancak bu tür teknolojilere erişimde sınırlamalar olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde, Pinzolis vd. (2023), akademik çalışmalarda YZ araçlarının verimliliği artırabileceğini, ancak bu araçların erişim ve kullanımı konusunda eşitsizlikler bulunduğunu ifade etmektedir.

Araştırma bulguları YZ'nin eğitimdeki etkisi açısından, özellikle kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerine olanak sağlaması (Li, 2022, s.6) ve öğrenme-öğretme süreçlerini iyileştirmesi (Lee ve Lee, 2021; Mao ve Chen,

2024) açısından dikkat çekicidir. Pisica vd. (2023), YZ'nin yükseköğretimde öğrenme süreçlerini güçlendirme, öğrenci becerilerini geliştirme ve idari maliyetlerde verimlilik sağlama gibi olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Ancak, Fowler (2023), YZ araçlarının öğrenci-AI etkileşimi, pedagojik değişimler ve akademik bütünlük açısından bazı riskler oluşturabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda, eğitimde YZ'nin entegre edilmesi sürecinde etik ve teknik standartlar öncelikli olarak ele alınmalıdır. Buna ilaveten YZ'nin pratik uygulamalarda, özellikle sakatlık önleme ve atletik performansı artırma stratejilerinde önemli bir araç olduğu araştırmamızın bulgularında belirtilmektedir. Literatürde de, akıllı giyilebilir cihazların makine öğrenmesi ve derin öğrenme teknolojilerine dayalı olarak geliştirilmesinin, fiziksel sağlık geliştirme, sakatlık önleme ve performans artırma konularında odak noktası olduğu ifade edilmektedir (Li vd., 2022, s.4227). Parker vd. (2018), spor hekimliği ve antrenörlükte YZ'nin görsel algı, konuşma tanıma, karar verme ve dil çevirisi gibi alanlarda etkili olacağını vurgulamaktadır. Bu tür uygulamaların etkinliğini artırmak için kamu-özel sektör işbirlikleriyle çeşitli projelerin eğitim odaklı hayata geçirilmesi önemli olabilir.

Pozitif bulguların yanı sıra YZ'nin karar alma süreçlerinde etik ve insan faktörlerini göz ardı edebileceği endişeleri, bu çalışmada da dile getirilmiştir. Zawacki-Richter vd. (2019), yükseköğretimde YZ'nin kişiselleştirme ve adaptif sistemler gibi yenilikler sunmasına rağmen, etik riskler ve eleştirel yaklaşımların eksik kaldığını belirtmiştir. Bu nedenle, spor bilimleri alanında YZ'nin etik boyutlarının dikkate alınması ve bu alanda standartların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Buna rağmen araştırmamız bulguları ve bir çok araştırma YZ'nin spor bilimlerinde gelecekte daha yaygın kullanılacağı öngörülmektedir. Örneğin, Li vd. (2022), YZ'nin spor alanında akıllı cihaz geliştirme ve veri odaklı uygulamalarda yenilikçi yaklaşımlar sunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, akademik araştırmalarda YZ'nin işbirlikçi yaklaşımlar ve disiplinler arası projelerle daha verimli hale getirilebileceği vurgulanmaktadır (Dindorf vd., 2022, s.173).

Bu çalışma, spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin yapay zeka (YZ) uygulamalarına adaptasyon süreçlerini akademisyenlerin perspektifinden kapsamlı bir şekilde incelemiş ve bu teknolojilerin sunduğu fırsatlarla karşılaşılan zorlukları ortaya koymuştur. Bulgular, YZ'nin spor bilimlerinde performans optimizasyonu, sakatlık önleme ve eğitim süreçlerini kişiselleştirme gibi alanlarda yenilikçi çözümler sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, maliyet, teknik bilgi eksikliği, veri analizi zorlukları ve etik kaygılar gibi engeller, YZ'nin bu alanda daha yaygın kullanılmasının önündeki temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca YZ'nin spor bilimlerinde etkili bir şekilde kullanılabilmesi için öncelikle üniversiteler ve akademik kurumlar arasında

işbirliğinin artırılması gerekmektedir. Bu tür işbirlikleri, altyapı eksikliklerinin giderilmesi, maliyetlerin paylaşılması ve akademisyenlerin teknik kapasitelerinin geliştirilmesi için kritik öneme sahiptir. Ayrıca, YZ'nin etik ve sosyal boyutlarına yönelik standartların oluşturulması, bu teknolojilerin insan merkezli bir yaklaşımla entegre edilmesini sağlayacaktır.

Araştırmanın bulgularının, spor bilimleri alanında YZ'nin adaptasyonu için güncel kaynaklar ışığında bir yol haritası sunmaktadır. Üniversitelerin, disiplinler arası işbirlikleri ve yenilikçi müfredatlarla YZ'nin potansiyelini eğitim ve araştırma süreçlerine dahil etmesi, bu teknolojilerin daha etkin bir şekilde kullanılmasını mümkün kılacaktır. Sonuç olarak, YZ'nin spor bilimlerinde başarılı bir şekilde benimsenmesi, yalnızca teknik gelişimle değil, aynı zamanda bu teknolojilerin etik, sosyal ve pedagojik boyutlarının dikkatlice ele alınmasıyla mümkün olacaktır.

Sınırlılıklar ve Gelecek Araştırma Önerileri

Bu çalışma, yalnızca Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki sınırlı sayıda üniversitelerdeki spor bilimi alanından akademisyene odaklandığı için genellenabilirliği sınırlıdır. Araştırma bulgularının yanı sıra bulguların elde edildiği üniversitelerin belirli bir bölgede yer alan üniversiteler olması, kültürden arınmış bir ölçme aracı kullanma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Gelecekteki araştırmalar, farklı kültürel ve kurumsal bağlamlarda bu dinamikleri incelemelidir. Ayrıca, YZ eğitim programlarının ve kaynak yatırımlarının benimsenme oranları üzerindeki etkilerini ölçmek için nicel araştırmalar ile bu konular desteklenebilir.

YZ'nin sunduğu fırsatları değerlendirmek ve karşılaşılan zorlukları aşmak, spor bilimleri alanında daha yenilikçi, etkili ve kişiselleştirilmiş uygulamalara geçişi hızlandırabilir. Bunun için akademik, endüstriyel ve politik düzeyde ortak bir çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Buttimer, A., & Seamon, D. (1980). *The Human Experience of Space and Place*. Croom Helm.

- Carter, S. M., & Little, M. (2007). Justifying knowledge, justifying method, taking action: Epistemologies, methodologies, and methods in qualitative research. *Qualitative Health Research*, 17(10), 1316–1328. <https://doi.org/10.1177/1049732307306927>
- Chen, L., Chen, P., & Lin, Z. (2020). Artificial intelligence in education: A review. *IEEE Access*, 8, 75264–75278. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.2988510>
- Claudino, J. G., Capanema, D. de O., de Souza, T. V., Serrão, J. C., Machado Pereira, A. C., & Nassis, G. P. (2019). Current Approaches to the Use of Artificial Intelligence for Injury Risk Assessment and Performance Prediction in Team Sports: a Systematic Review. *Sports Medicine - Open*, 5(1), 28. <https://doi.org/10.1186/s40798-019-0202-3>
- Denzin, N., & Lincon, Y. (2018). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (5. Baskı.). Sage.
- Dindorf, C., Bartaguiz, E., Gassmann, F., & Fröhlich, M. (2022a). Conceptual structure and current trends in artificial intelligence, machine learning, and deep learning research in sports: A bibliometric review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 173. <https://doi.org/10.3390/ijerph20010173>
- Fowler, D. S. (2023). AI in higher education. *Journal of Ethics in Higher Education*, 3, 127–143. <https://doi.org/10.26034/fr.jehe.2023.4657>
- Frith, H., & Gleeson, K. (2004). Clothing and embodiment: Men managing body image and using thematic analysis in psychology 99 appearance. *Psychology of Men and Masculinity*, 5(1), 40–48.
- Gorden, R. L. (1992). *Basic Interviewing Skills*. F. E. Peacock Publishers Inc.
- Hamal, O., El Faddouli, N.-E., Harouni, M. H. A., & Lu, J. (2022). *Artificial Intelligent in Education. Sustainability*, 14(5), 1–11.
- Harding, S. (1987). Introduction: Is there a feminist method? In S. Harding (Ed.), *Feminism and Methodology: Social Science Issues* (s. 1–14). Indiana University Press.
- Hayes, N. (1997). Doing qualitative analysis in psychology. In N. Hayes (Ed.), *Theory-led Thematic Analysis: Social Identification in Small Companies*. Psychology Press.
- Holloway, I., & Todres, L. (2003). The status of method: Flexibility, consistency and coherence. *Qualitative Research*, 3(3), 345–357.

- Jutel, M., Zemelka-Wiacek, M., Ordak, M., Pfaar, O., Eiwegger, T., Rechenmacher, M., & Akdis, C. A. (2023). The artificial intelligence (AI) revolution: How important for scientific work and its reliable sharing. *Allergy*, 78(8), 2085–2088. <https://doi.org/10.1111/all.15778>
- Lee, H. S., & Lee, J. (2021). Applying artificial intelligence in physical education and future perspectives. *Sustainability*, 13(1), 351.
- Li, G. (2023). How is emerging AI and game development applied in Tennis, kinesiology and sports science? *Journal of Student Research*, 1-10. <https://doi.org/10.47611/jsrsh.v12i3.4721>
- Li, J., Li, M., & Lin, H. (2022). Retraacted: Analysis of developments and hotspots of international research on sports AI. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, 43(4), 4227–4241. <https://doi.org/10.3233/JIFS-220301>
- Lin, Z. (2023). Supercharging academic writing with generative AI: Framework, techniques, and caveats. ArXiv. <https://doi.org/https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.17143>.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage.
- Lincoln, Y. S., Lynham, S. A., & Guba, E. G. (2011). *Paradigmatic Controversies, Contradictions, and Emerging Confluences, Revisited* (4. Baskı). Sage.
- Miao, Z., & Ge, G. (2023). Research on the development of sports in the age of artificial intelligence. *Frontiers in Sport Research*, 5(7), 6-11. <https://doi.org/10.25236/fsr.2023.050702>.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., & Saldana, J. (2014). *Qualitative Data Analysis: A Method Sourcebook* (3th Editio). Sage Publication Ltd.
- Mao, M., & Chen, J. (2024). Research on the application technology of Artificial Intelligence in college physical education and training. *Applied Mathematics and Nonlinear Sciences*, 9(1), 1-16. <https://doi.org/10.2478/amns-2024-0747>.
- Murathan, T. (2023). Dijital Oyunlarda Toplumsal Cinsiyetsizlik Kavramı ve LGBTİ+ İçerikleri. *Journal of History School*, 67, 3391–3424. <https://doi.org/10.29228/joh.73329>

- Osman, Z., Alwi, N. H., Ahmad Khan, B. N., Mohamad Jodi, K. H., & Naim Ismail, M. (2023). Deciphering academicians' usage of artificial intelligence among academicians in higher education institutions. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(10), 1–19. <https://doi.org/10.6007/IJARBSS/v13-i10/18983>
- Patel, R., & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens Grunder: Att Planera, Genomföra och Rapportera en Undersökning*. Studentlitteratur.
- Patton, M. Q. (2002). Qualitative research & evaluation methods. In *Qualitative Inquiry*. Sage.
- Pigola, A., Scafuto, I. C., Da Costa, P. R., & Nassif, V. M. J. (2023). Artificial Intelligence in academic research. *International Journal of Innovation*, 11(3), e25408. <https://doi.org/10.5585/2023.25408>
- Pinzolit, R. (2023). AI in academia: An overview of selected tools and their areas of application. *MAP Education and Humanities*, 4(1), 37–50. <https://doi.org/10.53880/2744-2373.2023.4.37>
- Pisica, A. I., Edu, T., Zaharia, R. M., & Zaharia, R. (2023). Implementing artificial intelligence in higher education: Pros and cons from the perspectives of academics. *Societies*, 13(5), 118.
- Rajasekar, P., Santhiya, P., Ramalakshmi, D., Geetha, C., & Thiyagarajan, C. (2024). Deep learning and beyond: AI's new horizons. *Jupiter Publications Consortium*. <https://doi.org/10.47715/JPC.B.978-93-91303-89-1>
- Ramkumar, P. N., Luu, B. C., Haeberle, H. S., Karnuta, J. M., Nwachukwu, B. U., & Williams, R. J. (2022). Sports medicine and artificial intelligence: A primer. *The American Journal of Sports Medicine*, 50(4), 1166–1174. <https://doi.org/10.1177/03635465211008648>
- Saldaña, J. (2009). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Sage.
- Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? *Research in Nursing & Health*, 23, 334–340.
- Schwandt, T. (2003). Three epistemological stances for qualitative inquiry: interpretivism, hermeneutics and social constructionism. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), In *The Landscape of Qualitative Research* (s.292-331). Sage.

Seidman, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences* (3th Editio). Teacher College Press.

Thottoli, M. M., Alruqaishi, B. H., & Soosaimanickam, A. (2024). Robo academic advisor: Can chatbots and artificial intelligence replace human interaction? *Contemporary Educational Technology*, 16(1), ep485. <https://doi.org/10.30935/cedtech/13948>

Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education – where are the educators? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 39. <https://doi.org/10.1186/s41239-019-0171-0>

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This study investigates the adaptation processes of academics in sports sciences to artificial intelligence (AI) applications, focusing on the opportunities offered by these technologies and the challenges encountered. The research aims to explore how AI can enhance performance optimization, injury prevention, and personalized educational practices while addressing barriers such as cost, technical knowledge gaps, and ethical concerns.

Methods: A qualitative research design was utilized, involving 22 academics from universities in Eastern and Southeastern Türkiye. Data were collected through unstructured in-depth interviews and analyzed using thematic analysis. The analysis revealed five main themes: "Knowledge and Awareness," "Educational Practices," "Research and Development," "Challenges and Barriers," and "Future Perspectives and Collaboration." Sub-themes provided further insights into AI integration into curricula, ethical considerations, and practical applications in sports sciences.

Results: The study identified five main themes reflecting the adaptation processes of academics in sports sciences to AI applications: (1) Knowledge and Awareness, highlighting academics' foundational understanding of AI, its benefits in data analysis and injury prevention, and ethical concerns such as privacy and the human factor; (2) Educational Practices, emphasizing the integration of AI into curricula, heightened student interest in AI technologies, and the potential for personalized and interactive learning environments; (3) Research and Development, showcasing AI's applications in performance optimization through tailored training programs and proactive injury prevention

strategies; (4) Challenges and Barriers, revealing significant obstacles such as high costs, limited technical knowledge, and difficulties in analyzing large datasets; and (5) Future Perspectives and Collaboration, underlining the transformative potential of AI for sports sciences, innovations in educational approaches, and the critical role of interdisciplinary and international partnerships to overcome existing challenges and enhance the adoption of AI technologies.

Discussion and Conclusion: The study highlights AI's transformative potential in sports sciences, particularly in performance analytics, injury prevention, and education. However, barriers such as resource constraints, technical knowledge gaps, and ethical challenges limit its widespread adoption. Addressing these issues through infrastructure investments, interdisciplinary collaborations, and the development of ethical standards is crucial. The findings suggest that AI integration requires balancing technological advancements with human-centered approaches to ensure sustainable and effective implementation. AI offers significant opportunities to revolutionize sports sciences through personalized training, data-driven decision-making, and educational enhancements. However, achieving these outcomes requires overcoming challenges related to cost, technical expertise, and ethical considerations. Universities and academic institutions must prioritize interdisciplinary collaborations and invest in resources to fully realize AI's potential in sports sciences. Future research should explore AI adoption across diverse institutional and cultural contexts and investigate the long-term impacts of AI-focused educational and research initiatives.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	21.10.2024	Submitted date
Kabul tarihi	14.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Aycan, E. (2025). Film Müziklerinin Duygular Üzerine Etkisi: Babam ve Oğlum Filmi Örneği. *Journal of History School*, 74, 168-184.

FİLM MÜZİKLERİNİN DUYGULAR ÜZERİNE ETKİSİ: BABAM VE OĞLUM FİLMİ ÖRNEĞİ¹

Ersin AYCAN²

Öz

Bu araştırma, sinema sanatında müziğin duygular üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, sinema sanatında kullanılan müziğin olumlu ve olumsuz duygular üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışma için Türkiye’de 2005 yılında 81 hafta vizyonda kalmış, müzikleriyle ödül almış “Babam ve Oğlum” filmi çalışmaya dâhil edilmiştir. Konunun araştırılması için İletişim Fakültesinde öğrenim gören (n = 58) katılımcıya önce rutin yaşamlarına dair duygu durum ölçeği uygulanmış ve bir ay sonrasında Babam ve Oğlum filminin doruk noktasını teşkil eden 5 dakika 56 saniyelik bir sahne izletilmiştir. Filmin izletilmiş bu sahnesi için 58 öğrenci rastgele iki ayrı gruba ayrılmış ve böylelikle gruplar oluşturulmuştur. Katılımcılar müzikli grup ve müziksiz grup olarak ikiye ayrılmış ve isimlendirilmiştir. “Ona bir oda ver baba” sahnesi rastgele oluşturulan iki gruba (müzikli grup, n = 29; müziksiz grup, n = 29) izletilmiştir. Filmin ilgili sahnesi izlendikten sonra iki gruba da duygu durum ölçeği uygulanmış ve verilerin analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre filmin ilgili sahnesini izleyen müzikli grubun olumlu ve olumsuz duygularının müziksiz gruba göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgular, müziğin ister olumlu ister olumsuz duyguları ciddi bir oranda tetiklediği ve böylece sinema sanatında amaçlanan mesajları daha etkili vermek için ana enstrümanlardan biri olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sinemada Müzik, Duygular, Babam ve Oğlum

¹ Bu makalenin etik kurul onayı İnönü Üniversitesi’nde, 06/09/2024 tarih, 35/15 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Sinema Ana Bilim Dalı, ersin.aycan@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1715-9865

The Effect of Film Soundtracks on Emotions: The Example of My Father and My Son Film

Abstract

This research examines the effect of music on emotions in cinema art. Specifically, the study investigates how music influences positive and negative emotions during film viewing. For this study, the film 'My Father and My Son', which ran for 81 weeks in Turkish cinemas in 2005 and received an award for its music, was selected. To explore this, participants (n= 58) from the Faculty of Communication first completed a mood scale assessing their routine emotional states. One month later, they watched a 5-minute-and-56-second climax scene from the film. Participants were randomly assigned to two groups: one watched the scene with music (n= 29), while the other watched without music (n= 29). After viewing the scene titled 'Give him a room, Dad', both groups completed the mood scale again. The data analysis revealed that participants in the music group experienced significantly higher positive and negative emotions compared to those in the non-music group. These findings demonstrate that music significantly triggers both positive and negative emotions, making it a powerful tool for conveying intended messages in cinema art.

Keywords: Music in Cinema, Emotions, Babam ve Oğlum

GİRİŞ

Sinema tarihine bakıldığında, on beş kare hızında çekilen ve ilk film olarak bilinen "Arrival of a Train at *La Ciotat*", *Grand Cafe*'nin bodrumunda sessiz ve renksiz gösterilir, zamanla bu mekânda gösterilen filmlere piyano ile klasik müzikler ve dönemin popüler şarkıları eşlik eder (Kara, 2021, s. 1). Bu durum, daha sinemanın ilk günlerinden itibaren sinema ve müziğin birbirinden ayıramayacak bir ikili oluşturduğunun göstergesi olabilir. Filmin gösterimi esnasında filme eşlik edecek piyano ve orkestranın maliyeti, yapımcılar ve salon işletmecileri açısından ciddi bir gider olmaktadır. Buna rağmen bu eşlikçi müzikten vazgeçmek pek olası değildir. Çünkü perdedeki görüntülere eşlik eden bu müzikler sayesinde izleyicileri etkilemek daha kolay olmaktadır. Müziğin bu etkisi yalnızca sessiz sinema dönemi ile sınırlı kalmamış, sesin sinemaya eklenmesiyle birlikte (1927) ses, dramatik yapının da vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Bu gelişmeler hakkındaki kısa bilgilerle birlikte sinemaya yön veren *Tarkovski*'nin düşüncelerini izlemek faydalı olabilir. Sinema sanatında 'auteur' olarak kabul edilen Rus sinema sanatçısı *Andrey Tarkovski* perdeye yansıttığı filmlerde müzik bakımından da oldukça dikkatli davranır. Örneğin, *Mirror* filmindeki müzikal görünümünün çeşitliliğini, filmin organizasyonunun karmaşıklığıyla birleştirmeye çalışır. Filmin ana kısmı sırasıyla klasik ve

elektronik müziğe odaklanan iki bölüme ayrılır. Filmdeki tüm müzik birleşimleri, filmin olaylarını ele alarak, klasik ve elektronik müziğin oynadığı çok farklı rolleri ve dolayısıyla farklı tematik konuların inşasına nasıl dâhil olduklarını ön plana çıkarmayı amaçlar. Bu tematik konuların, filmin insan deneyimini çok yönlü bir şekilde araştırmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. (Pontara, 2020, s. 46). Tarkovski bu şekilde izleyiciyi hikâyeye müzikal bakımdan da bağlamak istemiş olabilir. Nitekim, filmin bileşenleri içinde müzik unsuru atmosferdeki duyguyu taramada ve yansıtmada en etkili olanlardan birisidir ve seyircinin istemsiz bir şekilde hikâyenin zamanıyla ve karakterlerle organik bir bağ kurmasına etki eder (Otan, 2022, s. 55). Bu çalışma da sinema ile müzik ilişkisi üzerine yapılan araştırmalardan yola çıkmış ve sinemada müziğin kullanımının insanların duygusal tepkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Genel bir bakışla, sinema sanatının insanların duygularını nasıl etkilediğine dair bazı araştırmalar dikkat çekmektedir (Baumgartner & Boczkowska, 2022; Hoeckner vd., 2011; Kaltwasser vd., 2019; Smith, 2022; Uhrig, 2005). Türkiye’de sinema müziğinin duyguları nasıl etkilediği üzerine deneysel bir çalışmaya ise ulaşılamamıştır. Söz konusu eksikliği gidermek amacıyla, bu çalışmada müziğin sinemadaki rolü araştırılmış ve sinema ile müzik etkileşiminin bir araya gelmesiyle duygusal değişimlerin nasıl etkilendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zira ilk gösterimlerden bugünlere dek sinema filmlerinde müziğin gücünden faydalanılmış, müzik unsuru sinema sanatı retoriğinde önemli bir yapı taşı haline gelmiş, sinema sektörünün tüm alanlarında müziğin gücünden yararlanılmış ve üretilen filmlere eşlik eden müzikler kimi zaman filmlerden daha etkili olmuş ve insanların dillerine dolanarak hafızalara kazanmıştır (Dağdeviren, 2024, s. 231). Bir karakterin film izlerken nötr veya belirsiz tepki çekimlerinin altını çizmek için farklı film müziği türlerini kullanarak yapılan bir deneysel çalışmada, film müziği şemalarının izleyicilerin bir karakteri ne kadar sevdiğini veya sevmediğini ve izleyicilerin bir karakterin düşüncelerini ne kadar iyi bildikleri konusunda ne kadar emin hissettiklerini göstermesi bakımından anlamlı sonuçlara ulaşmıştır (Hoeckner & Nusbaum, 2013, s. 226).

Kabataş (2017, s. 45), bestecilerin senaryoya yönelik özgün müzikler yaptığını ve izleyicinin cezbedilmesi için üstün görüntü sistemlerinin yanında üstün özellikli ses sistemlerinin de kullanıldığını ifade etmiş; dolayısıyla insanları etkileyebilmek adına özgün bestelerin izleyici duygusuna hitap ettiğinin önemini vurgulamıştır. Bu anlamda, bir filmin müziği izleyiciyi duygusal olarak etkilemek adına yoğun uğraşlar verilerek hazırlanır. Orijinal müzikler ve popüler şarkıların kullanılması izleyicinin daha da dikkatini çekebilir. Film müzikleri, anlatıyı geliştiren tanımlayıcı ipuçları içerir ve farklı duyguların oluşması için farklı formlar kullanılır. Müzikal göstergeler, ekranda meydana gelen duygusal

durumları algılamayı sağlarken, müziğin ve müzik kullanımının ardındaki bağlama dair izleyici yorumları oluşturmaya da zemin hazırlar. Klasik filmlerden modern televizyon programlarına kadar, izleyicinin duygusal tepkisini etkilemek için müzik etkili bir uygulamadır ve film yapımının temel bir parçası olmaya da devam etmektedir (d'Artenay, 2019, s. 16). Nitekim (Alço, 2011), izleyicilerin belirli bir yönde davranmak üzere müziğin psikolojik etkilerinin olduğunu saptamıştır. Costabile ve Terman (2013, s. 323) tarafından yapılan bir deneyde, katılımcılara film müziği dinletildiğinde, müziğin filmin duygusal tonuyla uyumlu olması durumunda filme daha fazla bağlandıkları ve filmle ilgili inançlarında daha fazla uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Araştırma, film müziğinin izleyicilerin filme inanma düzeyini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur. Yapılan başka bir araştırmada (Kuchinke, Kappelhoff, & Koelsch, 2010) film ile görsel-işitsel araçların uygunluğuna dair izleyiciye açık göstergeler sunulmuş ve bu malzemenin duygu indüksiyonu ile belirli duygusal durumlar arasındaki farklılaşmada nasıl bir rol oynadığı araştırılmış ve sonucun etki düzeyinin oldukça yüksek bulunduğu gözlenmiştir. Örneğin dram türündeki Ağlayan Çayır filminin müzikleri üzerine yapılan araştırmada (Yılmaz, 2019), filmin müziklerinin filmin atmosferini beslediği, müzik ile birlikte filmin daha zengin bir atmosfere kavuştuğu belirtilmiştir. Dolayısıyla filmin türü her aşamada müzik unsuru, enstrümanlar ve kullanılan müzik türü açısından ele alınarak derinlemesine tartışmalara konu edilmekte ve bu unsurlar izleyicinin duygularını (sevinç, üzüntü, utanç, gerilim vb.) farklı şekillerde etkileyebilmektedir.

Babam ve Oğlum filminin de orijinal müzikleri dikkatle dinlendiğinde, sahnelerle olan uyumu göze çarpmakta ve seyirciyle filmin organik bir bağ kurma sürecini gözler önüne sermektedir.

Babam ve Oğlum Filmi Hakkında

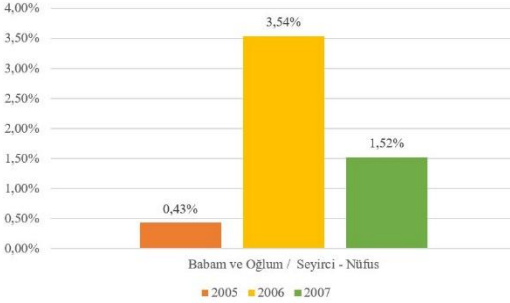
Türkiye’de, Ege Bölgesindeki çiftlik evinden babası istemediği halde evinden kaçarak gazetecilik bölümünde okumaya giden Sadık, mezun olduktan sonra iş hayatına atılmış ve evlenmiştir. Eşinin doğum yapacağı an Türkiye’de 1980 askeri darbesi olmuş ve eşi o gece çocuğunu dünyaya getirebilse de hayatını kaybetmiştir. Hapishanelerde işkencelere maruz kalan Sadık, akciğer kanseri hastalığına yakalanmış ve baba evine geri dönmeye karar vermiştir. Artık amacı oğlunun hayattaki yalnızlığını gidermektir. Baba evine dönüşte sadece babası tarafından çokça dirençle karşılaşırsa da hastalığının nüksetmesi ve ev halkı tarafından hastalığının öğrenilmesi üzerine aile bağları yeniden kurulmuş olsa da Sadık hayatını kaybetmiştir. Oğlu Deniz ise dedesinin evinde yaşamını idame ettirecektir. Film, “ona bir oda ver baba” repliği ile adeta tüm ülkedeki izleyicilerin zihnine kazınmış ve izlenme rekorları kırmıştır.

Film Müziklerinin Duygular Üzerine Etkisi: Babam ve Oğlum Filmi Örneği

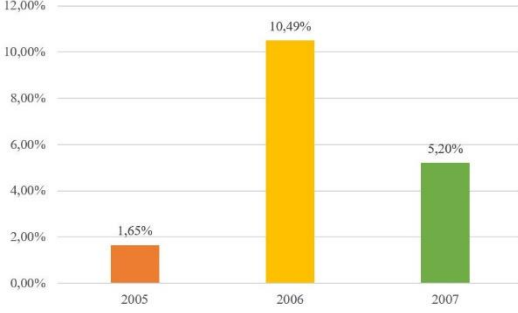
Gündelik hayat ile sinema arasındaki ilişki bağlamında ele alınan bir çalışmada, Babam ve Oğlum filminin siyasal olayların izleyiciye farklı boyutlarıyla gösterilmesinin yanı sıra bir ailenin dramını yansıttığı ve yapılan film çözümlemesinde Althusser'in baskı aygıtlarından olan polis, jandarma, hapisane ve işkence figürlerinin filmde kullanılarak devletin egemenliğinin hem darbe öncesinde hem de darbe sonrasında hâkim olduğu kanısına varılmıştır (Köseliören, 2023, s. 42). Filmin, gerek konusu gerek sinematografik özellikleri ve hikâyesi bakımından aşağıda birkaçı sıralanan ve filme başka yönleriyle bakan pek çok çalışmaya farklı biçimlerde kaynaklık ettiği de ayrıca görülebilir (Çobanoğulları, 2017; Özdağ, 2021; Özkantar, 2024; Sarı, 2013; Wambach, 2009; Yağbasan & Ateş, 2018).

Babam ve Oğlum filminin yönetmenliğini Çağan Irmak, filmin müziklerini ve bestelerini ise Evanthia Reboutsika üstlenmiştir. Reboutsika, 2006 yılı *Dünya Film Müzikleri Ödülü*ne aday gösterilmiş, "Yılın Keşfi" özel ödülünü kazanmıştır. Hafızalara yer eden konuyla ve Türk aile yapısında sıkça karşılaşılan "küslük ve aile bağları" motifleriyle ve müzikleriyle dikkati çeken Babam ve Oğlum adlı film 2005 yılında vizyona girmiş, 81 hafta gösterimde kalmış ve 3 milyon 839 bin 883 seyirciye ulaşmıştır (Box Office, 2024). Bu rakam 2005 yılı için az görünse de Türkiye'nin nüfusu, sinema salonu sayısı, sinemalardaki koltuk sayısı ile eşleştirildiğinde ortaya çıkan tabloda bu filmin ne kadar çok izlendiği görülebilir (TÜİK, 2024).

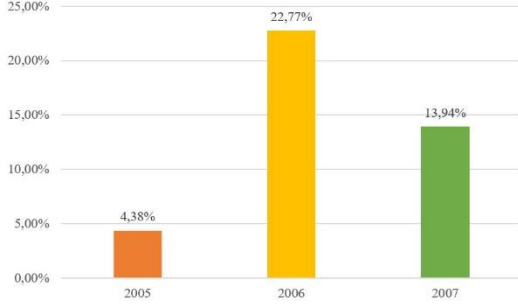
(Bu rakamlar Türkiye İstatistik kurumunun resmi sayfasındaki veriler ile BoxOffice sitesindeki verilerin kıyaslanmasıyla oluşturulmuştur.)

Grafik 1. Babam ve Oğlum seyirci sayısının nüfusa oranı (TÜİK, 2024)

Grafik 2. Babam ve Oğlum seyirci sayısının toplam film seyirci sayısına oranı (TÜİK, 2024)

Grafik 3 . Babam ve Oğlum seyirci sayının yerli film seyirci sayısına oranı (TÜİK, 2024)

Dünyadan izleyicilerin de oy kullanarak en iyi filmlerin belirlendiği IMDB'nin ilk 100 listesine giren Babam ve Oğlum filminin 81. sırada kendine yer bulduğu da ayrıca görülebilir (Yeni Şafak, 2016). Bugün halen televizyonlarda prime-time saatlerinde gösterildiğinde üst sıralarda yer alan, dijital platformlardan sıkça izlendiği görülen film bahsedilen bu hususiyetlerinden ötürü çalışmaya konu olmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmalar, sinema sanatı ile müziğin birbirinden ayrılmaz güçlü bir ikili olduğunu göstermektedir. Bu ikilinin farklı kültürlerde duygular üzerine ne düzeyde etkili olduğunun belirlenmesi, sinema sanatında amaçlanan mesajları daha etkili verebilmek için müziğin nasıl kullanılabileceğine dair araştırma bulgularının katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu motivasyonla, bu

araştırmada da müziğin ister olumlu ister olumsuz duygular üzerinde etkisinin belirlenmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı Babam ve Oğlum filminin “ona bir oda ver baba” sahnesi ve bu sahnede kullanılan müziğin sinema sanatında müzik kullanımının izleyicilerin duyguları üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda bu araştırmanın hipotezi şu şekildedir: “ona bir oda ver baba” sahnesini müzikli izleyen grubun olumlu ve olumsuz duygu düzeyleri, bu sahneyi müziksiz izleyen gruptan daha yüksek olacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu nedensel karşılaştırmalı nicel araştırmada (Çokluk vd., 2010) grupları karşılaştırmak için bağımsız örneklem t-testi (independent sample t-test) uygulanmıştır. Araştırmada Babam ve Oğlum filminin doruk noktası olarak görülen ve baba-oğul arasında geçen aynı zamanda filmin taç repliğinin bulunduğu (ona bir oda ver baba) sahnesi 05 dakika 56 saniyelik şekilde filmde ayrıştırılmış, müzikli ve müziksiz şekliyle iki farklı gruba izletilerek bu grupların (bağımsız değişken) duygu durumları üzerindeki (bağımlı değişken) etkisi incelenmiştir.

Katılımcılar ve Prosedür

2024 yılının Eylül ayında İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesinde okuyan lisans öğrencilerine araştırmanın yapılacağı bilgisi Whatsapp grupları ve e-posta yoluyla duyurulmuştur. İlk başta toplam 81 öğrenci araştırmaya katılmak istediğini belirtmiş ancak verilerin toplanacağı gün nihai olarak 58 öğrenci yapılan uygulamalara katılmıştır. Bu öğrencilerin yaş aralığı 21 ile 28 (yaş ortalama= 21.98, SS= 2.26) arasında değişmektedir. Katılımcılara ait diğer ayrıntılı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Bu araştırmada Babam ve Oğlum filminin “ona bir oda ver baba” repliği ile sembolleşen ve 05’56” süren sahnesinin müzikli ve müziksiz olarak katılımcılara izleterek, onların duygu durumlarındaki değişim incelenmeye çalışılmıştır. İzletilen sahne, filmin senaryosunda doruk noktayı oluşturmaktadır. Evden kaçan ve babasının istemediği gazetecilik mesleği ile uğraşan Sadık, babasının deyimiyle anarşist olmuştur. Eşinin ölümünden sonra askeri darbe sonucu hapisaneye düşen Sadık, işkence görmüş ve akciğer kanserine yakalanmıştır. Sadık’ın öleceğini öğrenmesiyle beraber babasından oğluna bir oda vermesini istediği filmin ana motivasyonlarından biridir. Sadık, oğlu Deniz’in yalnız büyümesini istememektedir. Dolayısıyla, tüm bu hesaplaşmaların olduğu

ve izleyicilerin merakla filmin sonunu beklediği bu sahne önem arz ettiğinden çalışmaya dâhil edilmiştir. İlk aşamada 58 gönüllü öğrenci bilgisayar ortamında bir program kullanılarak rastgele 29’ar kişiden oluşan iki gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplar yine rastgele “müzikli grup” ve “müziksiz grup” olarak tanımlanmıştır. Araştırmanın *ilk aşamasında* rastgele atamaya rağmen grupların (müzikli grup ve müziksiz grup) birbirine benzer olup olmadıklarının belirlenmesi için Eylül ayında hangi grupta olduklarını bilmeyen 58 öğrenciye “Duygu Durum Ölçeği” uygulanmıştır. Analizler sonrası iki grup arasında anlamlı farkın olmadığı görülmüştür. Bu analizlerin sonuçları, Bulgular bölümünün ön analizler başlığında yer almaktadır.

Araştırmanın *ikinci aşaması*, bir ay sonra Ekim ayında gerçekleştirilmiş ve aynı ölçek (Duygu Durum Ölçeği-DDÖ) yeniden uygulanmıştır. İki uygulama arasında bir ay gibi sürenin konulmasının nedeni, katılımcıların aynı ölçeği ve ilk aşamada verdikleri cevapları hatırlamalarının önüne geçmektir. Her iki gruba da filmin ilgili sahnesi İletişim Fakültesinin sinema salonunda aynı gün içinde birer saat aralıklarla izletilmiştir. Müzikli gruba “Babam ve Oğlum” filminin “ona bir oda ver baba” sahnesinin orijinal hali (müzikli) izletilirken; müziksiz gruba ise aynı sahnenin müziği çıkarılmış (sadece repliklerin olduğu) versiyonu izletilmiştir. Film izlendikten sonra katılımcılara “Duygu Durum Ölçeği” verilerek onlara: “Bu filmi izledikten sonra size verilen ölçekte yer alan duygu durumlarını ne sıklıkla yaşadınız?” denilerek veri toplama aracı dağıtılmıştır.

Tablo 1
Katılımcılara Ait Bilgiler

Özellikler	Müzikli Grup (n = 29)	Müziksiz Grup (n = 29)
Cinsiyet		
Kadın	17 (58.6%)	15 (51.7%)
Erkek	12 (41.4%)	14 (48.3%)
Babam ve Oğlum filminin daha önce izlenme durumu		
Evet	13 (44.8%)	13 (44.8%)
Hayır	16 (55.2%)	16 (55.2%)
Sınıf düzeyi		
1.Sınıf	7 (24.1%)	7 (24.1%)
2.Sınıf	11 (37.9%)	9 (31%)
3.Sınıf	11 (37.9%)	13 (44.8%)

Ölçme Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik bilgilerini almak amacıyla kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Formda öğrencilerin cinsiyet, yaş, Babam ve Oğlum filmi daha önce izleyip izlemedikleri ve sınıf düzeylerine ilişkin sorulara yer verilmiştir.

Duygu Durum Ölçeği (DDÖ): Yıldırım & Tabak (2019) tarafından üniversite öğrencilerinin duygu durumlarının sıklığını ve şiddetini belirlemek için geliştirilen ölçek iki alt boyuttan (olumlu duygular ve olumsuz duygular) oluşmaktadır. Bu araştırmada ölçeğin sadece duygu durum şiddetinin belirlendiği kısmı kullanılmıştır. Duygu durum şiddeti 1 (*düşük*), 2 (*orta*) ve 3 (*yüksek*) arasında puanlanan 19 maddelik Likert tipi bir ölçektir. İki boyuttan oluşan ölçeğin her bir maddesi bir duygunun yaşanma şiddetini yani yoğunluğunu ölçmektedir. Ölçeğin ilk alt boyutu 9 olumlu duygudan oluşmaktadır: Gurur duyma, cesaretlenme, coşku duyma, hoşnut olma, huzur hissetme, merhamet hissetme, minnet duyma, sevgi hissetme, umutlanma. Ölçeğin ikinci alt boyutu olan olumsuz duygu boyutu ise 10 duygudan oluşmaktadır: Can sıkıntısı, çaresizlik hissetme, hayal kırıklığı, kaygılanma, kederlenme, mutsuz olma, nefret hissetme, öfkelenme, ümidini yitirme, yalnızlık hissetme. Her bir alt boyut için alınan puanın yüksekliği, bireyin olumlu ya da olumsuz duyguları yaşama yoğunluğunu göstermektedir. Yıldırım ve Tabak (2019), DDÖ'nin olumlu duygular ve olumsuz duygular alt boyutlarının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısını sırasıyla .80 ve .85 olarak bulmuştur. Bu araştırmada ise ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları sırasıyla .85 ve .89 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırma hipotezinin test edileceği temel analizlere geçmeden önce; kayıp veri, uç değerler ve normallik varsayımlarına ilişkin ön analizler yapılmıştır. Olumlu duygular alt boyutu için (çarpıklık = .67; basıklık = -.42), olumsuz duygular alt boyutu için de (çarpıklık = -.02; basıklık = -.96) değerlerin kabul edilebilir aralıklarda olduğu görülmüştür (Weston & Gore, 2006). Ayrıca bağımsız örneklemeler, t-testi testi için veri seti müzikli grup ve müziksiz grup olarak ayrıldığında da normallik varsayımları ve varyansların homojenliği koşulları sağlanmıştır. Asıl uygulamaya geçmeden önce iki grubun (müzikli ve müziksiz) olumlu duygular ve olumsuz duygular alt boyutlarında puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının kontrol edilmesi üzere bağımsız örneklemeler için t-testi yapılmıştır. Olumlu duygu durum açısından müzikli grup ($ort = 2.16$, $SS = .36$) ile müziksiz grup ($ort = 2.24$, $SS = .36$) arasında fark olmadığı

görülmüştür, $t_{(56)} = .81$, $p = .42$, $d = .21$. Benzer şekilde, olumsuz duygu durumunda da müzikli grup ($M= 1.93$, $SD= .40$) ile müziksiz grup ($M= 1.81$, $SS = .53$) arasında fark olmadığı görülmüştür, $t_{(56)} = -.99$, $p = .33$, $d = .25$. Bu sonuçlar asıl uygulamaya geçmeden önce iki grubun benzer olduğuna dair kanıtlar sunmuştur.

Ana Bulgular

Tablo 2’de katılımcıların olumlu ve olumsuz duygu durumlarının alt duygu boyutlarına ilişkin ortalamaları ve standart sapmaları yer almaktadır.

Tablo 2

Olumlu ve olumsuz duygu alt boyutlarına ilişkin grup istatistikleri (n= 58)

	Müzikli Grup		Müziksiz Grup	
	<i>ort</i>	<i>SS</i>	<i>ort</i>	<i>SS</i>
Olumlu duygu durumu				
Minnnet duyma	2.31	0.66	1.41	0.50
Merhamet hissetme	2.24	0.83	1.62	0.78
Sevgi hissetme	2.1	0.9	1.55	0.63
Umutlanma	1.86	0.79	1.45	0.74
Cesaretlenme	1.83	0.85	1.28	0.65
Gurur duyma	1.69	0.81	1.14	0.35
Coşku duyma	1.52	0.83	1.14	0.44
Hoşnut olma	1.52	0.78	1.24	0.64
Huzur hissetme	1.45	0.74	1.1	0.41
Olumsuz duygu durumu				
Çaresizlik hissetme	2.72	0.65	1.86	0.74
Kederlenme	2.72	0.53	1.97	0.73
Kaygılanma	2.55	0.63	1.79	0.77
Mutsuz olma	2.55	0.69	1.79	0.73
Yalnızlık hissetme	2.45	0.78	1.76	0.64
Hayal kırıklığı	2.41	0.73	1.72	0.65
Can sıkıntısı	2.17	0.89	1.76	0.74
Ümidini yitirme	2.17	0.85	1.59	0.63
Nefret hissetme	1.97	0.82	1.45	0.63
Öfkelenme	1.93	0.8	1.59	0.63

Tablo 2’de görüldüğü gibi olumlu ve olumsuz duyguların tümünde müzikli grupta bulunan öğrencilerin puan ortalamaları daha yüksektir. Bu durum bize sinemada müzik kullanımının neredeyse tüm duygu alanlarını daha fazla

etkilediğini göstermektedir. Tablo 2’de dikkat çeken bir diğer nokta, müzikli grupta “ona bir oda ver baba” sahnesinin olumlu duygu alanlarından en fazla sırasıyla minnet duyma = 2.31, merhamet hissetme = 2.24 ve sevgi hissetme = 2.1 duygularını yükselttiği görülmüştür. Diğer yandan, bu sahne olumsuz duygulardan en çok çaresizlik hissetme = 2.72, kederlenme = 2.72, kaygılanma = 2.55 ve mutsuz olma = 2.55 duygularını yükseltmiştir. Benzer sıralama müziksiz grup için de geçerli olmakla beraber müzikli grubun duygu durumlarındaki yükselişin daha fazla olduğu gözlenmektedir. Sonuçlar genel olarak bu sahnenin hem müzikli hem de müziksiz grup için duyguları yükselttiği ancak tüm alt duygularda müzikli grup öğrencilerinin duygu durumlarının daha fazla yükseldiği görülmektedir.

Tablo 3

Müzikli grup ile müziksiz grup arasındaki duygu durum farklılıkları

	Müzikli grup		Müziksiz grup		<i>df</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>Cohen's d</i>
	<i>M</i>	<i>SS</i>	<i>M</i>	<i>SS</i>				
Olumlu duygu durumu	1.83	.48	1.33	.37	56	-4.47	< .01	-1.17
Olumsuz duygu durumu	2.37	.41	1.73	.50		-5.32	< .01	-1.40

Tablo 3’te 9 duygudan oluşan olumlu duygu durum ortalama puanının müzikli gruptan daha yoğun olarak yaşandığı ve bu farkın etki düzeyinin “büyük” yani belirgin olduğu görülmektedir. Benzer durum 11 alt olumsuz duygu durumun ortalamasını içeren ikinci alt boyut için de geçerlidir. Bu tabloda dikkat çeken bir nokta “ona bir oda ver baba” sahnesinin olumsuz duyguları daha fazla tetiklediğidir. Bu sahnenin içeriğine bakıldığında çocuğunun büyüyeceğini göremeyecek bir babanın aynı acıları oğlunun yaşamaması için kendi babasından geçmişi unutarak kendisine yardım etme isteğinde bulunduğu görülür. Seyircilerin bu noktada kendi içlerinde bir hesaplaşma yaşadığı da düşünülebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, sinema sanatında müziğin duygular üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmanın sonuçları “ona bir oda ver baba” sahnesini müzikli izleyen grubun hem olumlu hem de olumsuz duygularının müziksiz izleyen gruba göre yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar araştırmada kurulan “ona bir oda ver baba” sahnesini müzikli izleyen

grubun olumlu ve olumsuz duygu düzeyleri, bu sahneyi müziksiz izleyen gruptan daha yüksek olacaktır.” hipotezinin doğrulandığını göstermiştir.

Literatüre bakıldığında sinema sanatında müziğin kullanımı ve etkileri konusu araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Baumgartner & Boczkowska, 2022; Smith, 2022). Türkiye’de benzer şekilde müziğin sinema sanatı üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan çalışmalardan biri Otan (2022) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada sinemada müzik kullanımının izleyicinin anlam yaratmasında güdüleyici etkisini vurgulamıştır. Bir diğer çalışma Dağdeviren (2024) tarafından yapılmıştır. Bu durum çalışmasında makamsal müzik yapılarının komedi filmlerinde daha etkili olduğuna dair çıkarımlarda bulunmuştur. Bu araştırmalar alanyazın için ciddi katkılar sağlamış olsa da müziğin sinema sanatında kullanımının bireylerin duygu durumları üzerinde etkilerini test eden ampirik çalışmalar değildir.

Sinemanın ilk günlerinden itibaren sinema ve müziğin birbirinden ayrılamayacak bir ikili olduğu belirtilmektedir. İzleyiciler film izlerken bir karakterin derinliğine ulaşmada, onun duygularını hissetmede ve en önemlisi de karakterin film boyunca yaşadığı duygu yoğunluklarını takip etmede film müziklerinin vazgeçilmez katkıları bulunmaktadır (Hoeckner & Nusbaum, 2013). Bu katkı seyircinin kendiliğinden karakterlerle özellikle onların duyguları ile organik bir bağ kurmasına olanak tanır (Otan, 2022). Benzer şekilde bu araştırmada kullanılan “ona bir oda ver baba” sahnesinde yönetmen seyirciye vermek istediği duyguları müzik aracılığı ile belirginleştirmeye çalışmıştır. Bu sahneyi müzikli izleyen öğrenci grubu olumlu (minnet duyma, merhamet hissetme, sevgi hissetme, umutlanma, cesaretlenme, gurur duyma, coşku duyma, hoşnut olma, huzur hissetme) ve olumsuz duyguları (çaresizlik hissetme, kederlenme, kaygılanma, mutsuz olma, yalnızlık hissetme, hayal kırıklığı, can sıkıntısı, ümidini yitirme, nefret hissetme, öfkelenme) çok daha yoğun olarak yaşamış ve karakterle organik bağ kurmaya çalışmışlardır.

Araştırmadan elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, sinemada müzik kullanımının izleyicilerin duygularını tetiklediği ve bu tetiklemenin izleyici ile film karakterlerinin yaşadığı duyguları eşleştirdiği yani bir açıdan karakterlerle empati kurarak onların dünyasına daha kolay yolculuk yaptığı görülmektedir. Bu bulgular bize, film müziklerinin dramatik yapı kadar önemli olabileceğini, seyircinin gerçek yaşamında

deneyimleyemeyeceği duyguları karakterler üzerinde yaşayabilme imkânı tanıdığını göstermektedir. Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu araştırma 58 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Deneysel bir tasarımda söz konusu katılımcı sayısı yeterli olsa da araştırmanın bulgularının bu katılımcılar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle benzer araştırmaların daha geniş örneklemelerde test edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı seçilen filmin türü, konusu ve temasıdır. Bu araştırmada kullanılan film “dram” türü bir filmidir. Benzer araştırmalar yapılarak farklı türlerdeki yapılarla sahip filmlerdeki müziğin (örn. korku, fantastik, komedi vb.) hangi duyguları daha fazla tetiklediği/etkilediği ayrıca test edilmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alço, P. (2011). Film müziğinin psikolojik yöntemle incelenmesi. (204172) [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Baumgartner, M. & Boczkowska, E. (Eds.). (2022). *Music, Authorship, Narration, and Art Cinema in Europe: 1940s to 1980s*. Taylor & Francis.
- Box Office (2024). Babam ve Oğlum (2005). <https://boxofficeturkiye.com/film/babam-ve-oglum--2005197>, Erişim tarihi: 24.10.2024.
- Cohen, J. (2013). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Routledge.
- Costabile, K. A., & Terman, A. (2013). Effects of film music on psychological. *Basic and Applied Social Psychology*, 316-324.
- Çobanoğulları, F. (2017). Übersetzungsprobleme der Deutschen untertitel in Türkischen filmen: Eine analyse zum film “Babam ve Oğlum.” (Tez no. 461491) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları* (2th Ed). Pegem akademi.
- Dağdeviren, M. (2024). Son dönem Türk komedi film müzikleri üzerine bir araştırma. *Sanat Yazıları*, (50), 230-246.

- d'Artenay, A. (2019). The influence of film music on emotion. Capstone Projects and Master's Theses, 1-17.
- Hoeckner, B.& Nusbaum, H. C. (2013). Music and memory in film and other multimedia: The Casablanca effect. *The Psychology of Music in Multimedia*, 235-263.
- Hoeckner, B., Wyatt, E. W., Decety, J. & Nusbaum, H. (2011). Film music influences how viewers relate to movie characters. *Psychology of Aesthetics, Creativity and the Arts*, 5(2), 146.
- Kabataş, M. (2017). Müziğin sinema üzerine etkisi. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 37-45.
- Kaltwasser, L., Rost, N., Ardizzi, M., Calbi, M., Settembrino, L., Fingerhut, J. & Gallese, V. (2019). Sharing the filmic experience-the physiology of socio-emotional processes in the cinema. *PloS one*, 14(10), e0223259.
- Kara, M. (2021). Sinema ve Müzik. Evrensel.net: <https://www.evrensel.net/yazi/88195/sinema-ve-muzik>, Erişim tarihi: 26.10.2024
- Köseliören, M. (2023). Bir kitle iletişim aracı olarak sinemanın ideolojik işlevi: babam ve oğlum filmi üzerinden bir analiz. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, 10(34), 37-54.
- Kuchinke, L., Kappelhoff, H., & Koelsch, S. (2010). *Emotion and Music in Narrative Films: A Neuroscientific Perspective*.
- Otan, O. (2022). Dramatik etki ve anlatıda derinlik; sinemada müzik kullanımı. *Türkiye Film Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 44-55.
- Özdağ, B. (2021). Çağan Irmak filmlerinde Çocuk (su) luğun temsili: Babam ve Oğlum, Dedemin İnsanları ve Mustafa Hakkında Herşey. [Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özkantar, M. Ö. (2024). Bereavement and melancholy in cinema: a comparative review between turkish and american cinemas. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 23(2), 437-450.
- Pontara, T. (2019). *Andrei Tarkovsky's Sounding Cinema: Music and Meaning From Solaris to the Sacrifice*. Routledge.
- Sarı, Ç. K. (2013). 12 Eylül filmleri ve üniversite gençliği: Politik söylemler bağlamında 12 Eylül filmlerinin alımlanması. *Sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 9-39.

Film Müziklerinin Duygular Üzerine Etkisi: Babam ve Oğlum Filmi Örneği

- Smith, M. (2022). *Engaging Characters: Fiction, Emotion, and the Cinema*. Oxford University Press.
- TÜİK Kurumsal: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sinema,-Tiyatro,-Opera,-Bale,-Orkestra,-Koro-ve-Topluluk-Istatistikleri-2020-37205>, Erişim tarihi: 10.10.2024.
- Uhrig, S. C. (2005). *Cinema is Good for You: The Effects of Cinema Attendance on Self Reported Anxiety or Depression and 'Happiness'*. ISER Working Paper Series.
- Üstüner Wambach, Ö. (2009). Trauma Cinema: A critical view on Beynelmilel and Babam ve Oğlum. (235561) [Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Weston, R. & Gore Jr. P. A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.
- Yağbasan, M. & Ateş, U. (2018). 1980 Öncesi ve 2000 sonrası Türk sinemasında ailenin temsili. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), 26-40.
- Yeni Şafak. (2016). ‘Babam ve Oğlum’ IMDB ilk 100’de, Yeni Şafak; Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/hayat/babam-ve-oglum-imdb-ilk-100de-2569363>, Erişim tarihi: 209.10.2024.
- Yıldırım, K. & Tabak, H. (2019). Öğretmen adaylarının duygu durumlarının farklı sınıflamalara göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1441-1457.
- Yılmaz, H. (2019). Sinemada Müzik Kullanımı Bağlamında Theodoros Angelopoulos’un “Ağlayan Çayır” Filmi Üzerine Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 27-36.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Research indicates that cinema and music are inseparable art forms. This study aims to explore how music influences emotional responses in different cultural contexts and how it can be utilized to enhance the delivery of intended messages in cinema. The findings are expected to provide valuable insights into the effective integration of music and cinema to evoke emotions. In this context, the hypothesis of this study is: The positive and negative emotion levels of the

group watching the ‘Give him a room, Dad’ scene with music will be higher than those of the group watching the same scene without music.

Method: In this causal comparative quantitative study, independent sample t-test was used to compare the groups. In the study, the scene of the film *Father and Son*, which is seen as the climax of the film *Father and Son* and which takes place between the father and the son and which also contains the crown line of the film (give him a room, dad), was separated from the film for 05 minutes and 56 seconds, and the effect of these groups (independent variable) on the emotional states of these groups (dependent variable) was examined by watching it with and without music.

In the first stage, 58 volunteer students were randomly divided into two groups of 29 students each by using a programme in the computer environment. Then, these groups were again randomly defined as ‘group with music’ and ‘group without music’. In the first stage of the study, in order to determine whether the groups (group with music and group without music) were similar to each other despite the random assignment, the ‘Mood State Scale’ was applied to 58 students who did not know which group they were in in September. After the analyses, it was seen that there was no significant difference between the two groups. The second phase of the study was carried out one month later in October and the same scale (Mood State Scale - PSS) was applied again. The reason for the one-month period between the two applications was to prevent the participants from remembering the same scale and the answers they gave in the first phase. While the group with music was shown the original version (with music) of the ‘give him a room, dad’ scene of the film ‘*My Father and My Son*’, the group without music was shown the version of the same scene with the music removed (only the lines). After watching the film, the participants were given the ‘Mood State Scale’ and the data collection tool was distributed to them by asking: ‘After watching this film, how often did you experience the emotional states in the scale given to you?’.

Findings: Before proceeding to the basic analyses in which the research hypothesis will be tested, preliminary analyses regarding missing data, extreme values and normality assumptions were made. It was found that the values for the positive emotions sub-dimension (skewness = .67; kurtosis = -.42) and the negative emotions sub-dimension (skewness = -.02; kurtosis = -.96) were within acceptable ranges. . In terms of positive mood, there was no difference between the group with music (mean = 2.16, SD = .36) and the group without music (mean = 2.24, SD = .36), $t(56) = .81$, $p = .42$, $d = .21$. 93, SD = .40) and the group without music (M = 1.81, SD = .53), $t(56) = -.99$, $p = .33$, $d = .25$. As seen in Table 2, the

mean scores of the students in the musical group were higher in all positive and negative emotions. This shows us that the use of music in cinema affects almost all emotion areas more. In Table 3, it is seen that the mean score of the positive emotional state consisting of 9 emotions is experienced more intensely in the group with music and the effect level of this difference is 'large', that is, significant. A similar situation is also valid for the second sub-dimension, which includes the mean of 11 sub-negative moods. A striking point in this table is that the scene 'give him a room dad' triggered negative emotions more.

Conclusion and Discussion: In this study, the effect of music on emotions in cinema art was examined. The results of the study show that both positive and negative emotions of the group watching the 'give him a room, dad' scene with music are higher than the group watching it without music. These results showed that the hypothesis 'the positive and negative emotion levels of the group watching the "give her a room, dad" scene with music will be higher than the group watching this scene without music' was confirmed. This study was conducted on 58 university students. Although the number of participants is sufficient in an experimental design, the findings of the study should be evaluated within the framework of these participants. For this reason, it is thought that it is important to test similar studies in larger samples. Another limitation of the research is the type, subject and theme of the selected film. The film used in this study is a 'drama' type film. Similar studies should be conducted in different genres (e.g. horror, fantasy, comedy, etc.) to test which emotions are affected more.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	28.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Sevinç, H. G. (2025). İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi. *Journal of History School*, 74, 185-215.

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN UYGULANMASI SÜRECİNDE İNSAN KAYNAĞININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Hasibe Gül SEVİNÇ¹

Öz

Yönetimde yaşanan değişim ve dönüşümler zamanla yönetsel politika ve ilkelerin de gözden geçirilmesini zorunluluk haline getirmiştir. Yönetimden çok aktörlü yönetim anlayışına geçişle birlikte yönetime birtakım ilkeler ve yaklaşımlar uyarlanmaya başlamıştır. Yönetimin iyileştirilmesi, etkinleştirilmesi ve süreklilik kazanabilmesi için benimsenen iyi yönetim ilkeleri yönetsel politika ve stratejilerin belirleyicisi ve şekillendiricisi olmuştur. Kurumsal süreklilik, maddi sermaye ve beşeri sermaye üzerine kuruludur. Kurumların sahip olduğu beşeri sermayesi yönetsel politikaların yürütücüsü olarak kurumun en önemli aktörüdür. Bu öneminden dolayı insan kaynağının iyi yönetim ilkelerinin uygulanma sürecindeki rolü ve önemi üzerinde durularak kurumsal verimlilik, etkililik ve başarıyı nasıl etkilediğini irdelemek çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Derleme türünde olan bu çalışmada ikincil veri analizi yapılarak literatür taramasından elde edilen bilgiler doğrultusunda iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasında insan kaynağının taşıdığı roller analiz edilmiştir. Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişimin başarısı, yönetim politikalarını benimsemesi ve içselleştirmesi kurumun dışarıdaki kitleleri üzerinde yaratacağı etkininin de belirleyicisi olduğu sonucuna varılmıştır. Kurumun dışa yansıyan yüzü olan insan kaynağının iyi yönetim ilkelerinin amacının ve öneminin bilincinde davranışlar sergilemesi kurumsal algı ve imajı olumlu yönde etkileyerek kurumsal süreklilik ve başarıyı da beraberinde getirir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, İyi Yönetişim, İyi Yönetişim İlkeleri, İnsan Kaynağı.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, hasibegulsevinc@artuklu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8489-4560.

The Role and Importance of Human Resources in the Implementation Process of Good Governance Principles

Abstract

Changes and transformations in management have made it necessary to review administrative policies and principles over time. With the transition from management to multi-actor governance, some principles and approaches to management have begun to be adapted. Good governance principles adopted to improve, activate and ensure continuity of management have been the determinant and shaper of administrative policies and strategies. Corporate continuity is based on material capital and human capital. The human capital of institutions is the most important actor of the institution as the executor of managerial policies. Due to this importance, the main purpose of the study is to examine how it affects corporate efficiency, effectiveness and success, by focusing on the role and importance of human resources in the implementation process of good governance principles. In this compilation study, secondary data analysis was performed and the roles of human resources in the implementation of good governance principles were analyzed in line with the information obtained from the literature review. It has been concluded that the success of communication between managers and employees, their adoption and internalization of management policies are also determinants of the impact the institution will have on its external audiences. When human resources, which are the external face of the institution, exhibit behaviors that are aware of the purpose and importance of good governance principles, it positively affects the corporate perception and image and brings corporate continuity and success.

Keywords: Management, Good Governance, Good Governance Principles, Human Resources.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, yönetimde uygulanan politikaların gözden geçirilmesini ve reformların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Klasik yönetim anlayışından yeni kamu yönetimi anlayışına geçiş süreci yönetimi yeni yaklaşımlar ve ilkeler ile karşı karşıya bırakmıştır. Yönetimde etkililik ve verimliliğin ön plana çıktığı, vatandaşın başat bir rol üstlendiği, çok aktörlülük ve katılımcılığın ön plana çıktığı yeni bir yönetim anlayışı benimsenmeye başlamıştır. Yönetişim anlayışı çerçevesinde iyi yönetim ilkeleri yönetsel politika ve stratejilerine eklenmiştir. İyi yönetim ilkeleri yönetsel etkililiğin ve verimliliğin sağlanabilmesi, kurumsal başarı ve süreklilik için yöneticilere rehberlik edip onlara yol göstermektedir. İyi yönetim ilkelerinin uygulanması sürecinde en önemli rolü üstlenen insan kaynağı kurumun dışa yansıyan yüzü olarak kurumsal algının, tutumun ve imajın seyrini etkileme gücüne sahiptir. Bu güçten yola çıkarak insan kaynaklarının iyi yönetim ilkelerinin uygulanması

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

sürecindeki rolü irdelenerek literatür taramasından elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Belirli birtakım amaçlar ve hedefler doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluğundan ibaret olan örgütlerin kamusal sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket etmeleri gerekmektedir. Yönetimsel faaliyetlerin ve hizmetlerin kamunun gereksinimleri ve beklentileri doğrultusunda sunulması kurumsal etkililik ve başarıyı da beraberinde getirir. Kurumlar birtakım görev ve sorumlulukları yerine getirmek için bir varoluş sürecine girdikleri zaman temel amaçları toplumsal beklentilere ve gereksinimlere cevap verebilmektir. Her kurumun muhatap olduğu ve sorumlu olduğu bir hedef kitlesi bulunmaktadır. Burada önemli olan aslında hedef kitlelerinin beklentilerine cevap verebilecek faaliyetlerde ve hizmetlerde bulunabilmektir. Kurumsal faaliyetlerin ve hizmetlerin yürütücüsü olan insan kaynağı kurumun hedef kitlesi ile iletişimde bulunarak vatandaş ile kurum arasında köprü vazifesini görür.

Yönetimsel başarı ve süreklilik öncelikle başarılı liderler ve yöneticiler eşliğinde belirlenen başarılı yönetim stratejileri ve politikaları ile sağlanabilir. İyi yönetim ilkelerinin mutlaka kurumun insan kaynağı tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü yönetimin temel uygulayıcı aktörü insandır. İnsan kaynağının sergileyeceği tutum ve davranışlar kuruma yönelik oluşacak bakış açılarını etkiler. Bu öneminden dolayı çalışmada öncelikle iyi yönetim ilkelerinin tarihsel gelişim süreci, yönetim ve iyi yönetim kavramları, iyi yönetim ilkeleri ve önemi incelendikten sonra yöneten ve yönetilenlerin iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasında rolleri alt başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde irdelenerek sonuç kısmı ile çalışma noktalanmıştır.

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Geçmişten günümüze kadar yönetim birçok reform sürecinden geçmiştir. Geleneksel yönetim anlayışından işletmeci yönetim anlayışına geçiş süreci içerisinde yönetime yeni yaklaşımlar eklenmiştir. Hem geleneksel hem de çağdaş yönetim anlayışının kendine özgü birtakım ilkeleri bulunmaktadır. Yönetime eklenen her yeni ilke yönetime yeni bir ivme kazandırmıştır. Yönetim değiştikçe insana yönelik bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Yönetim yaklaşımlarını “Geleneksel ve İşletmeci” yönetim olarak ikiye ayırmak mümkündür. Her iki yönetim anlayışının ortaya çıkış süreci ve yönetime katkıları farklılık göstermektedir. Öncüleri ve ilkeleri farklı olan yönetim anlayışlarının yönetime kazandırdıkları gelişmeler de farklılık arz etmektedir. Ancak yaşanan gelişmeler birbirinden bağımsız olmayıp birbirini bütünleyen ve tamamlayan niteliktedir.

Geleneksel yönetim anlayışının gelişim öncüsü olan Henri Fayol yönetime on dört ilke kazandırmıştır: İş bölümü, otorite, disiplin, komuta birliği, yürütme birliği, genel çıkarların özel çıkarlardan üstünlüğü, personel ücretleri, merkeziyet, hiyerarşi, düzen, hakkaniyet/eşitlik, personelde istikrar, inisiyatif/teşebbüs fikri, çalışanlar arasında birlik ruhu. Fayol'a göre yönetim planlama, örgütlenme, kumanda, koordinasyon ve denetim/kontrol anlamına gelmekte ve bu temel ilkeler yönetimin temel fonksiyonlarını oluşturmaktadır (Fayol, 2005, s.23-135). Fayol'un savunmuş olduğu bu ilkeler kamu veya özel sektör ayrımı yapılmaksızın evrensel bir nitelik taşımaktadır (Çevik, 2013, s.59). Bu nedenle Fayol'un yaklaşımı fonksiyonel olarak nitelendirildiği için fonksiyonel yönetimin öncüsü olarak anılmasını sağlamıştır. Fayol'dan sonra ABD'de Gulick ve Urwich'in editörlüğünü yaptığı ve 1937 yılında yayımlanan "Yönetim Bilimi Üzerine Makaleler" adlı kitapta bu ilkeler tekrar ele alınarak geliştirilmiştir (Eryılmaz, 2021, s.35).

Fayol yönetimi, Planlama, Örgütlenme, Personel alma/yönetimi, Yönlendirme, Eş güdümlenme, Denetleme, Bütçeleme (PÖPAYED) öğelerinden oluşan bir süreç ve etkinlikler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Luther Gulick ise Planlama - Örgütlenme - Kadrolama - Yönelme - Koordineetme - Raporlama - Bütçeleme (POSDCORB) olarak yönetimi bir süreç olarak öğelere ayırıp inceleyen ve bunu akrostiş haline getiren ilk araştırmacıdır. Hem kamu hem de özel kesim için yönetimin bütün aşamalarında bulunan bu öğeler yönetim bilimi literatüründe evrensel öğeler ve yöneticilerin görevleri olarak ifade edilir (Nohutçu, 2022, s.5). Fayol ve Gulick yönetimi iyileştirme ve etkinleştirme adı altında birbirini bütünleyen ve destekleyen nitelikte birtakım ilkeleri yönetime kazandırarak yönetimi etkinleştirmeye çalışmışlardır.

Geleneksel yönetim anlayışı tarafından yönetime kazandırılan evrensel öğeler ve ilkeler insan unsurunu göz ardı ettiği ve insanı mekanik bir varlık olarak ele aldığı için makine kuramı olarak da ifade edilmektedir. Zamanla geleneksel yönetime tepki olarak Davranışçı veya Yeni Geleneksel (Neo-Klasik) Yönetim olarak adlandırabileceğimiz yönetim anlayışı ortaya çıkmıştır. Davranışçı (Neo-Klasik) Kuram, örgütü bir makine olarak ele alan klasik yönetimin ihmal ettiği insan unsuru üzerine odaklanmıştır. Yönetimde insanların fizyolojik ve psikolojik yönleri, insanların duyguları, moralleri ve ilişkileri üzerine odaklanılmıştır. Davranışçı kuramdan sonra Çağdaş (Modern) Örgüt Kuramı ortaya çıkmıştır. Çağdaş yönetim anlayışı örgüte bütünsel bir bakış açısı ile yaklaşarak örgütün biçimsel yapısı, çalışanları, örgüt ve çevresi, örgütü oluşturan temel unsurlar arasındaki etkileşim, örgütsel işleyişi etkileyen iç ve dış tüm etmenler kısacası örgüt içi ve dışı çok sayıda değişkenin yönetsel süreçteki önemi üzerinde durmaktadır (Nohutçu, 2022, s.17-30).

Geleneksel Kamu Yönetimi 19. yüzyılın sonlarında ABD’de ortaya çıkan ve 20. yüzyılın son çeyreğine kadar kamu yönetiminde egemen bir paradigma olarak kabul edilir (Lynn, 2001, s.144). 1980’lere gelindiğinde artık geleneksel kamu yönetimi anlayışının dünyada yaşanan değişimlere ayak uyduramadığı düşüncesi tartışılmaya başlanmış ve yönetimde reform zorunluluğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar doğrultusunda kamu sektöründe verimliliği artırıp performans odaklı bir yönetim anlayışını yerleştirecek yönetim anlayışının zorunluluğu savunulmaya başlanmıştır (Behn, 2001, s.26). İlk olarak 1991 yılında Yeni Kamu İşletmeciliği kavramı Christopher Hood tarafından kullanılmıştır. Ancak yönetsel reform hareketlerinin kamu sektöründe popülerleşmesi ve uygulanma çabaları kavramın ortaya çıkışından daha öncedir (Christensen ve Laegreid, 2002, s.268). Kısacası 1980’lerde başlayan verimlilik ve piyasa odaklı kamu sektörü reformu 1990’larda Yeni Kamu İşletmeciliği kavramında yerini bulmaya başlamıştır (Manning ve Lau, 2016, s.40). Yeni Kamu Yönetimi İşletmeciliği anlayışını savunanlara göre işletmecilik yönetimden, özel sektör de kamu sektöründen daha üstündür. İyi yönetim olarak ifade edilebilecek bu yönetim anlayışı evrensel olarak kabul edilebilir ve her yerde uygulanabilir farklı bir bilgi bütününden ibarettir (Wilson ve Doig, 1996, s.53). 1990’lı yıllarda Yeni Kamu İşletmeciliğinin devamı olarak Yönetişim anlayışı ortaya çıkmıştır. Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yönetişim toplumun gittikçe büyümesi ve karmaşıklaşması ile birlikte refah devlet uygulamalarının bu gelişmeler karşısında yetersiz kalması sonucunda geliştirilen yöntemleri içermektedir (Klijn, 2012, s.201).

1998 yılına gelindiğinde ise yönetimde ilk kez Theo A. J. Toonen “Ağlar, Yönetim ve Kurumlar Normal Bilim Olarak Kamu Yönetimi (Networks Management and Institutions: Public Administration as ‘Normal Science)’” adlı bir makalede Yeni Kamu Yönetişimi kavramını kullanmıştır (Toonen, 1998, s.234). Yönetişim reformu 20. yüzyılın son çeyreğinde büyük ve hantal yönetim yapısının başarısızlıklarına bir tepki olarak ortaya çıkmışken 2000’li yılların başında ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetişimi anlayışı kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde farklı aktörlerin siyasal sisteme eklendiği çağdaş devletin çoğulcu niteliğini ön plana çıkaran bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Dickinson, 2016, s.42). Tarihsel süreç içerisinde yukarıda sıraladığımız yönetimde gerçekleşen reform hareketleri yönetimin iyileştirilmesi, etkinleştirilmesi ve etkilileştirilmesi doğrultusunda gerçekleşen çabaları ifade etmektedir.

Yönetişim anlayışı ile birlikte şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, cevap verebilirlik, etkinlik, eşitlik, hukukun üstünlüğü, yerinden yönetim, stratejik vizyon, tutarlılık ve adillik ilkeleri yönetime kazandırılmıştır. Yeni Kamu Yönetişimi anlayışı doğrultusunda ise yönetimde güç ve iktidarın dağıtılması,

paternalist hükümet anlayışından koordinatör hükümet anlayışına geçiş, tek düzey yönetim anlayışından karmaşık ağların dahil edildiği bir yönetim anlayışına geçiş, yönetsel hizmetler ve faaliyetlerin sunumunda kamu ve özel sektör arasında kaynak alışverişi, güvenin ve ilişkisel sözleşmelere dayanan bir kamu yönetişim anlayışı ve değer merkezli bir yaklaşım yönetim politikalarına ve stratejilerine yerleştirilmeye çalışılmaktadır (Xu vd., 2015, s.14). Bu yaklaşım çerçevesinde vatandaş odak noktaya yerleştirilmekte olup, kamu kurumlarının yönetsel yapı ve süreçleri gözden geçirilmekte, kamu kurumlarının görevleri ve sorumlulukları üzerine odaklanılmakta, kamu hizmetlerinin sunulmasında ve değerlendirilmesinde hesap verebilirlik ilkesi ön plana çıkmaktadır (Çolak, 2021, s.92-107). Tarihsel süreç içerisinde iyi yönetişim anlayışı aslında her zaman var olmuş ve üzerinde vurgu yapılmış bir konu olarak geçmişten günümüze değin güncelliğini hiçbir zaman yitirmemiştir.

Kamu hizmetlerinin tarafsız ve etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için etkili bir siyaset mekanizması oluşturulabilmesi ve yönetimle ilgili herhangi bir şikâyetin olması durumunda başvurulabilecek bir birime ihtiyaç duyulması neticesinde 6328 sayılı “Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu” kapsamında anayasal bir kurum olarak Kamu Denetçiliği Kurumu kurulmuştur. Kamu Denetçiliği kurumunun temel misyonu, kamu kurumlarını ve faaliyetlerini insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönünden inceleyerek araştırmalarda ve birtakım önerilerde bulunmaktır. Kamu Denetçiliği Kurumu; yönetimde etkililik ve verimliliği sağlayarak idarenin hizmet kalitesini yükseltmek, iyi yönetişim ilkelerinin yönetimde yerleşmesini sağlamak, insan haklarının gelişmesine yardımcı olmak, hukukun üstünlüğünün ve demokrasinin kökleşmesini sağlayarak haksızlığa uğrayanlarının haklarını arayabilme kültürünün yaygınlaşmasını, şeffaf, hesap verebilir ve en önemlisi de insan odaklı bir idarenin oluşmasına odaklanmaktadır. 28/03/2013 tarihli ve 28601 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin “İyi Yönetim İlkeleri” başlıklı 6’ncı maddesinde on yedi ilke sıralanmıştır: Kanunlara uygunluk, eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesi, ölçülülük, yetkinin kötüye kullanılmaması, tarafsızlık, dürüstlük, nezaket, şeffaflık, hesap verebilirlik, kazanılmış hakların korunması ve beklentiye uygunluk, dinlenilme ve savunma hakkı, bilgi edinme hakkı, makul sürede karar verme, kararların gerekçeli olması, karara karşı başvuru yollarının gösterilmesi, kararın geciktirilmeksizin bildirilmesi ve kişisel verilerin kullanılması (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2019, s.28-144).

Çağdaş yönetimin temel unsuru sadece kurumsal yapı, malzemeler ve mali kaynaklardan ibaret değildir. İnsanlar ve aralarındaki uyum kurumsal yapıyı

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

oluşturan ve şekillendiren en önemli unsurlardır. Kurumsal bir yapı, belirli amaçlara ulaşmak için bir araya gelmiş insan topluluğundan ibarettir. Temel işlevlerin ve hedeflerin yerine getirilebilmesi için liderlerin ve çalışanların birbirleriyle kurmuş oldukları başarılı bir iletişim ve etkileşim süreci kurumsal yapının olmazsa olmazlarından (Marşap, 2017, s.14). Yönetimin var olan yapısının gözden geçirilmesi ve iyileştirilebilmesi için birtakım ilkeler yönetim politika stratejilerine eklenmiştir. Yönetimi iyileştirme, daha etkili ve verimli hale getirme kurumsal yapıların başarısı ve sürekliliği için bir zorunluluk haline gelmiştir. Kamu ve özel sektör ayrımı olmaksızın yönetimi iyileştirme çabaları çağdaş yönetim ilkelerinin yönetime uyarlanmasını ve uygulanmasını hızlandırmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde iyi yönetim anlayışına sahip olabilmek ve bunu kurumsal yapıya uyarlayabilmek çabaları süreklilik kazanmıştır.

YÖNETİŞİM VE İYİ YÖNETİŞİM KAVRAMLARI

Yönetim, sevk ve idare etme faaliyeti ve sürecidir. Belli bir amacın gerçekleştirilmesi için bir araya gelmiş insan topluluğundan ibaret olup yönetme, yardım ve işbirliği fonksiyonlarını kapsamaktadır. Yönetimde etkililik ve verimliliğin elde edilebilmesi için maddi kaynaklara, zamana ve mekân unsurlarına dikkat edilmelidir. Yönetim, insanların bir arada yaşamalarının sonucu olarak ortaya çıkan beşeri ilişkiler olayı ve sosyal bir gereksinimdir. Yönetim, bir idarenin yapısı ve işleyişi ile insan kaynaklarının çalışmalarını inceleyen sosyal bir disiplindir. Organik anlamda yönetim bilimi, kamu yönetimi anlamında kullanılmakta olup örgütü ve personeli; fonksiyonel anlamda ise, yönetsel faaliyetleri diğer bir deyişle hem kamu hem de özel sektörün yönetim çalışmalarını kapsamaktadır (Aydın, 2013, s.21-22). Yönetim kavramının tarihsel süreç içerisinde karşı karşıya kaldığı reform süreci zamanla yönetimin odaklandığı birtakım unsurların yönetim anlayışına uyarlanmasını hızlandırmıştır.

Yönetimde yaşanan değişim ve dönüşüm zamanla yönetimde insan unsurunun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Hem kamu hem de özel sektör açısından geçerli olan hizmet anlayışı kavramı zamanla vatandaşa yönelik hizmet sunumunu zorunluluk haline getirmiştir. İnsan unsurunun yönetimin odak noktasına yerleştirilmesi ile birlikte hizmet anlayışının da revize edilmesi gerekliliği zorunluluk haline gelmiştir. Yönetimin iyileştirilmesi, daha etkili ve verimli hale getirilmesi anlayışı çerçevesinde iyi yönetim kavramı literatüre kazandırılmıştır. İyi yönetim kavramını yayınladığı raporlarda en çok kullanan kuruluşlar: Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve OECD'dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Program)'na göre iyi yönetim, "bir

ülkedeki ekonomik, siyasal ve idari otoritenin her düzeydeki işlemleri yürütmesidir. Vatandaşların ve toplumsal grupların kendi çıkarlarını korumak ve yasal haklarını kullanmak için gerekli mekanizmalara ve kurumlara sahip olmalarını gerektirir” (United Nations Development Programme, 1997). Vatandaş odaklı, vatandaşın memnuniyetini ve katılımını esas alan bir yönetim anlayışı olarak da ifade edilebilir.

İyi yönetim kavramı ilk olarak ve en sık Dünya Bankası tarafından kullanılmıştır. Dünya Bankası tarafından iyi yönetim: “açık ve öngörülebilir bir karar alma sürecinin; profesyonel bir bürokratik yönetimin; eylem ve işlemlerinden sorumlu bir hükümetin; kamusal sürece aktif bir şekilde katılımı bulunan sivil toplum ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir düzeni ifade eder.” Örgütlerin sahip oldukları kaynakların etkinliği üzerine odaklanarak hesap verebilirlik, şeffaflık, sivil toplumun yönetime katılımı, hukuk devleti ve bağımsız yargı sistemi gibi ilkeler Dünya Bankası tarafından iyi yönetim ilkeleri kapsamında sıralanmaktadır. Dünya Bankasına göre iyi yönetimin temel görevleri; bağımsız bir yargı sistemi ve sözleşmeleri uygulamak için yasal bir çerçeve oluşturmak, hesap verebilir bir yönetim, yönetimin her seviyesinde hukuka uygun ve insan haklarına saygılı bir yönetim, toplumun kararlara etkin katılımını sağlayan, kamusal ihtiyaçlarla uyumlu ve tutarlı politikalar üretmek, etkin işleyen saydam bir yönetim oluşturmaktır (World Bank, 1992). İyi yönetim, vatandaş ve toplumsal grup merkezli bir yönetim anlayışı olarak çıkarlarını koruyabilmek ve yasal haklarını kullanabilmek için gerekli kurumlara ve yönetsel mekanizmalara sahip olmayı ifade eder (Palabıyık, 2003, s.231).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’ne göre iyi yönetim, kamu ve özel sektör ile birlikte kurumların ve bireylerin karar alım sürecine ortak bir şekilde dahil edilmesi ve ortak işlerin birlikte yönetilmesidir. Kamu ve özel sektörde çatışan çıkarların uyum ve işbirliği içerisinde yürütülmesidir. Resmi ve resmi olmayan kurumların farklı çıkarlar ve amaçlar etrafında birleştirilebilmesidir. Ortak çabayı gerektiren, bireyler ve kurumlar arasında uyumu sağlamaya çalışan bir yönetim anlayışıdır (Güler, 2003, s.105). İyi yönetim anlayışı kamu kurumlarına birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Kurumların sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda hareket edip etmediklerini denetleyen bir mekanizma yaratılmaya çalışılmaktadır (Toprak, 2000, s.44).

Küreselleşme olgusu zamanla çoğulculuk politikalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu politikaların bir gereği olarak artık yönetimde vatandaşların beklentilerinin dikkate alınmadığı tek yönlü uygulanan politikalar yerine yönetilenlerin de yönetim sürecine dahil edildiği bir yönetim anlayışına geçiş

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

sağlanmıştır. İyi yönetişimin temel amacı karar alım sürecinden uygulama aşamasına hatta denetimde yönetenlerle yönetilenlerin birlikte hareket etmesini sağlamaktır (Başaran, 2008, s.45). İyi yönetişim ilkelerinin temel amacı ise kamu kurumlarında etkinliği sağlayabilmektir. Özel sektör uygulamalarının kamuya uyarlanmaya çalışıldığı süreçte devlet içinde girişimciliğin artırılarak özel teşebbüs için uygun ortamlar yaratılmaya çalışılır. İyi yönetişim anlayışı doğrultusunda insan kaynağının yetenekli ve kaliteli olması önemsenerek kurumlardaki personel sayısı azaltılır, kamu hizmetlerinde reforma gidilir, bütçe kontrol edilir, merkeziyetçi yönetim anlayışından adem-i merkeziyetçi yönetim anlayışına geçiş sağlanır (Williams ve Young, 1994, s.87).

Yönetimde demokratik değerlerin güçlendirilmesi ve yönetime karşı duyulan güvensizlik duygularının azaltılarak yönetim ile ilgili algının olumlu yöne çekilip olumlu bir imajın yaratılabilmesi için toplum yönetimle bütünleştirilmeye çalışılır (Al, 2002, s.237). İyi yönetişim ilkelerinin yönetsel politika ve stratejisine eklenebilmesi durumunda kamu yönetimi vatandaşa yaklaşmış ve etkinleşmiş olur. Yolsuzluk ve rüşvetin önlenmesi, demokrasinin güçlendirilmesi, kurumların meşruluğunun artırılması, karar ve işlemlerin açık ve anlaşılır olması iyi yönetişim ilkeleri ile geçerlilik kazanabilir. Devlet merkezli bir yönetim anlayışının yerine farklı paydaşların yönetime dâhil edildiği yönetişim yaklaşımı alınacak kararların hem içeriğini zenginleştirir hem de kararların uygulanabilirliğini artırır (Toksöz, 2008, s.18).

Ulusal düzeyde ulaşılması hedeflenen birtakım öncelikler mevcuttur. Ekonomik, sosyal ve siyasal olarak sıralayabileceğimiz bu öncelikler üzerinde fikir birliğinin sağlanması gerekmektedir. Yetki devirleri aracılığıyla katılımcılık sağlanmaya çalışılmaktadır (Özer, 2005, s.314-316). İyi yönetişim ilkeleri kapsamında pasif konumda olan vatandaşlık anlayışı aktif bir konuma yükselerek sadece yönetimden hak talep eden bir yurttaşlık anlayışından birtakım sorumluluklar yüklenen, kararlara aktif bir şekilde dahil edilen ve kamu politikalarına yön verebilen bir konuma yükseltilmiş olur (Çukurçayır ve Sipahi, 2003, s.62). İyi yönetişim ilkelerinin kurumsal yapıya lanse edilmesi ve kurumsal yönetim politikalarının bu ilkeler doğrultusunda belirlenerek insan kaynağı tarafından içselleştirilmesi ve benimsenmesi bu ilkelerin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlayacağı gibi kurumsal başarı ve süreklilik de sağlanmış olur.

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİ VE ÖNEMİ

İyi yönetim; bir kurum, organizasyon ya da devletin kaynakları etkin, adil ve şeffaf bir şekilde yöneterek toplumun ihtiyaçlarını karşılama sürecini ifade eder. İyi yönetim, halkın katılımını teşvik eden, hesap verebilir, hukukun üstünlüğüne dayalı, etkili, etkin, yenilikçi ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışıdır. İyi yönetim sadece yönetim mekanizmalarının doğru çalışmasını değil aynı zamanda tüm paydaşların süreçlere dahil edilmesini ve toplumun genel refahının artırılmasını amaçlar. Geleneksel yönetim anlayışının merkeziyetçi yapısından katılımcı ve demokratik bir yönetim anlayışına doğru bir geçiş sürecini öngörmektedir. Şeffaflık ve hesap verebilirliği yönetim anlayışına tam anlamıyla yerleştirme stratejisi ile ilerleyen iyi yönetim uzun vadeli çözümlerle sürdürülebilirliği hedeflemektedir. Bireysel çıkarların ön planda olduğu yönetim anlayışı yerine toplumun genel faydasını ön plana alan bir yönetim anlayışına geçiş sürecini ifade etmektedir. Kısacası iyi yönetim toplumun ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan ve uzun vadeli refah sağlayan bir yönetim anlayışıdır. Katılımcılık, şeffaflık, adalet ve sürdürülebilirlik gibi ilkelerle güçlendirilmiş bir yönetim yalnızca bugünün değil geleceğin sorunlarına da çözüm üretir. Bu nedenle iyi yönetim, bireylerin ve toplumların güven duyduğu, adil ve etkili bir sistem inşa etmek için vazgeçilmez bir yaklaşımdır.

Yönetişim, iyi yönetim ilkelerinin önemli bir yönüdür. İyi yönetim ilkelerinin yönetim sürecinde uygulanabilmesi durumunda kurumsal düzeyde yaşanan yolsuzlukların azaltılarak performans düzeyi artırılmış olur (Zaitul vd., 2023, s.1). İyi yönetim kurumsal sürdürülebilirlikle yakından ilgilidir. Yenilikçilik ve sürdürülebilirlik, liderlik ve stratejik faktörlere ek olarak kar amacı gütmeyen kamu kurumlarında büyük bir öneme sahiptir (Handayani vd., 2023, s.230). İyi yönetim, iyi kalkınma yönetimidir. Dünya Bankası, kaliteli hükümet etme, iyi devlet idaresi eylemini ölçmek için İyi Yönetişim Endeksi geliştirmiştir (Korkmaz, 2023, s.29). Birleşmiş Milletler, iyi yönetim ilkelerini şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, hukukun üstünlüğü olarak sıralamaktadır (United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2025). Dünya Bankası ve IMF ise iyi yönetim kavramını daha çok kalkınma ekseninde ele alarak etkili bir kamusal yönetim mekanizmasını oluşturmak için birtakım ilkeler ve raporlar yayınlamaktadırlar. Şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılık üzerine odaklanarak bir ülkenin ekonomi politikalarını hukuksal bir çerçeve içine almayı hedeflemektedirler (IMF, 2025). OECD, ekonomik kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma için yönetimi teşvik eder ve OECD'nin Yönetişim için Temel İlkeler belgesinde şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık ve etkinlik gibi unsurlar üzerinde durarak iyi yönetişimin kamu sektöründeki reformları ve yönetim süreçlerini nasıl iyileştirebileceğine dair kapsamlı bir rehber

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

sunmaktadır. Kamu ve özel sektörde iyi yönetim sürdürülebilir ekonomiler inşa etmenin temelidir. OECD, kamu sektöründe hükümetlerin kamu verimliliğini güçlendirmek ve hükümetin vatandaşlara yönelik taahhütlerini yerine getirmek için stratejik, kanıta dayalı ve yenilikçi politikalar tasarlamasına ve uygulanmasına yardımcı olur. Özel sektörde ise uzun vadeli yatırımı, finansal istikrarı, iş dayanklılığı ve sürekliliği teşvik etmek için gerekli olan hesap verebilirliği, şeffaflığı ve güveni oluşturmak amacıyla kurumsal yönetimi, uyumu ve sorumlu iş davranışını güçlendirmeyi amaçlamaktadır (OECD, 2025).

Dünya Ekonomik Forumu (WEF), iyi yönetimi ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkilendirerek liderlerin etik ve sorumlu yönetim anlayışını benimsemeleri gerektiği üzerinde durmaktadır. İyi yönetimi herkes için sürdürülebilir bir geleceğin temeline yerleştiren etki odaklı ve çok paydaşlı bir yönetim anlayışını hedeflemektedir. Sivil toplum ve akademi ile işbirliği yapılarak yolculuk ve kötü yönetimle etkili bir mücadele sürecini üst düzey liderlerle ortak bir şekilde yürüterek sürdürülebilirliği sağlamayı hedeflemektedir (WEF, 2025). Avrupa Konseyi Yerel Yönetim Reformu Uzmanlar Komitesi tarafından “İyi Demokratik Yönetişimin 12 İlkesi” başlığı adı altında; katılım, temsiliyet, seçimlerin adil yapılması, duyarlılık, etkililik ve verimlilik, açıklık ve şeffaflık, hukukun üstünlüğü, etik davranış, yetkinlik ve kapasite, yenilik ve değişime açık olma, sürdürülebilirlik ve uzun dönemli yönetim, sağlam mali yönetim, insan hakları, kültürel çeşitlilik ve sosyal kaynaşma, hesap verebilirlik ilkelerine yer verilmiştir (Counsel of Europe, 2019). İyi yönetim ilkelerinin amacı, kapsamı ve türleri ile ilgili uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan açıklamalar konusunda bir bütünsellik söz konusu olsada ilkelerin kapsamı gün geçtikçe genişlemektedir. Şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, hukukun üstünlüğü ile başlanan kavramsal yolculuğa zamanla etik ve sorumlu yönetim, etkililik ve verimlilik, yenilikçilik ve sürdürülebilirlik ilkeleri dahil olmuştur. Bu bilgiler doğrultusunda sıralanan ilkeler ele alınarak bu ilkelerin uygulanması sürecinde insan kaynağının rolü çalışmanın bir sonraki başlığında ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

İYİ YÖNETİŞİM İLKELERİNİN UYGULANMASINDA YÖNETEN VE YÖNETİLENLERİN ROLLERİ

İnsan kaynağı kurumsal yönetim politikalarının ve stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasında temel aktör rolünü üstlenmektedir. Kurumsal yapının sağlam temeller üzerinde kurulması kadar bu yapının sürekliliğinin sağlanabilmesi için iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi ve kurumsal işleyişe adapte edilerek uygulanabilirliğinin sağlanması gerekmektedir. İnsan kaynağının iyi yönetim ilkelerinin uygulanmasında taşıdığı temel rolleri ve etkileri; şeffaflık ve hesap

verebilirlik, katılımcılık, etik ve adil yönetim, etkililik ve verimlilik, yenilikçilik ve sürdürülebilirlik başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde irdelenmiştir.

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Şeffaflık, yönetsel düzeyde gerçekleştirilen bütün eylem ve işlemlerin kamuoyunun erişimine açık ve kolayca ulaşılabilir olması ve bunun yasal bir güvenceye bağlanmasıdır. Hesap verebilirlik ise, yönetsel düzeyde görev ve sorumluluklar yerine getirilirken sergilenen her türlü tutum ve davranışlardan sorumlu olma ve kamuoyuna karşı açıklamada bulunma yükümlülüğüdür. İyi yönetim anlayışı ile birlikte geleneksel yönetimin katılığı ve tutuculuğunu ortadan kaldırmak için yönetime kazandırılan şeffaflık ilkesi ile birlikte yönetsel düzeyde gerçekleştirilen bütün eylem ve işlemler kamuoyuna karşı yüklenen sorumluluklar doğrultusunda yerine getirilerek kamuoyunun bilgilendirilme hakkı hesap verebilirlik ilkesi doğrultusunda geçerlilik kazanmaktadır. Yönetimden bilgiyi talep edebilme ve bilgi verme hakkı karşılıklı iki tarafa birtakım haklar ve yükümlülükler sunan bir ilkedir. Burada temel amaç devlet ve vatandaşlar arasında güvene dayalı bir ilişkinin kurularak şeffaflığın sağlanabilmesidir. Bilgi edinme hakkı hukuk devleti ilkesinin bir ön koşulu, şeffaflık ve hesap verebilirliğin de temini için bir zorunluluktur (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2019, s.75-103). Kurumsal işleyişin kamusal amaçlar ve hedefler doğrultusunda yürütülmesi ve insan kaynağının muhatap olduğu kitleleri bilgilendirmesi ve aydınlatması oldukça önemlidir. Kurumsal düzeyde her kademedeki çalışan insan kaynağının sorumluluklarının bilincinde hareket etmesi kurumsal aidiyetin ve bağlılığın da artmasını sağlar. Burada vatandaş odaklı olarak çalışan örgütlerde vatandaşların hesap sorma hakkının olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak muhatap olunan kurum çalışanları tarafından da hesap verme yükümlülüğünün yerine getirilmesi gerekmektedir. İyi yönetim ilkelerinin vatandaş odaklı bir yönetim anlayışına odaklanması ile birlikte yönetimde keyfilik ve ayrımcılığın önüne geçilerek artık bütün vatandaşlar sahip oldukları haklar ve sorumluluklara hukuksal zeminde sahip olabilmektedir. Bilinçli bir vatandaş kitlesi ile karşı karşıya kalan yöneticiler ve çalışanların mevzuat hükümlerine göre sahip olduğu, kazandığı veya sahip olabileceği haklar konusunda bir beklenti içerisine giren vatandaşların beklentilerini karşılaması gerekmektedir.

İnsan kaynağı kurumsal faaliyetlerin tümünde şeffaflık ilkesinin uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. İş süreçlerinde, karar alma mekanizmalarında ve iletişimde açık ve anlaşılır olmalıdır. İnsan kaynakları departmanının, işe alım, terfi ve ödüllendirme gibi yönetsel süreçlerde adil ve şeffaf tutum ve davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Çalışanların hak ve sorumluluklarının açık ve net

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

bir şekilde belirlenmesi de şeffaflık ilkesinin bir gereğidir. Hem çalışanlar hem yöneticiler kurumsal yapı içerisinde sergilemiş oldukları performans ve eylemlerinden sorumludurlar. İnsan kaynakları bu sürecin yapılandırılmasında ve uygulanmasında önemli bir rol oynar. Performans değerlendirme sistemleri, hedef belirleme süreçleri ve geri bildirim mekanizmaları insan kaynağı tarafından oluşturulur ve kurumsal yapı içerisinde hesap verebilirlik kültürünün oluşması sağlanmış olur. İnsan kaynakları yönetsel süreç içerisinde bu ilkelerin uygulanabilmesi için temel bir yapı taşıdır. Yönetici ve çalışanlar tarafından şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkesinin örgüt kültürüne ve yönetim anlayışına entegre edilmesi gerekmektedir. İnsan kaynakları iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi için gerekli süreçleri ve politikaları geliştirerek organizasyonların daha şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya dönüşmesine katkıda bulunur.

İyi yönetim anlayışı ile birlikte kamu odaklı ve kamusal sosyal sorumluluklar çerçevesinde belirlenen yönetsel politika ve stratejiler ile birlikte yönetime dahil olmaya başlayan vatandaşların her fırsatta dinlenmesi ve kendisini savunabilmesi için ilgili bilgilerin, belgelerin, görüşlerin ifade edilmesine izin verilmeli ve yöneticiler karar verirken bu veriler ışığında karar vermelidir. Ancak karar verilirken de mutlaka bunun kasıtlı bir şekilde geciktirilmemesi, makul sürede verilmesi ve gerekçeli olması gerekmektedir. Çünkü yöneticinin kasıtlı, keyfi veya ihmale sebebiyet verecek tutum ve davranışlardan uzak durması ile birlikte vatandaşın mağduriyetine sebep olabilecek durumlar ortadan kaldırılmış olur. Burada yöneticilerin ve yönetilenlerin dikkat etmesi gereken en önemli nokta vatandaş ilgilendiren ve vatandaşla ilgili olarak alınacak olan kararların yasal kurallar ve maddi sebepler ışığında verilmesidir. Kararlarda keyfilik ortadan kaldırılarak alınan kararların muhatabı olan kişilere yargı yolu da açılmış olacağı için bu konuda insan kaynağının daha hassas bir şekilde davranması sağlanmış olur. Ancak bütün bu yasal çerçevede yürütülen yönetsel faaliyetlere nazaran yönetim düzeyinde verilen kararların ve yapılan işlemlerin muhataplarının aleyhine olması durumunda verilen karara karşı hangi mercilere veya makama ne kadar sürede başvurulabileceği konusunda da bilgilendirilmesi gerekmektedir. Hak arama özgürlüğü kapsamında bireyler ilgili birimlere ve mercilere kendilerine ayrılan sürede müracaat edebilmektedir. Yönetici ve çalışanlar bu başvuruların nasıl ve ne kadar sürede yapılması gerektiğini ilgililere açıklamalıdır. Yönetsel düzeyde gerçekleştirilen işlemler ve verilen kararların bireyler üzerinde herhangi bir hukuki etkisinin bulunması durumunda idari işlemin tamamlanmasının ardından vakit kaybetmeksizin yazılı veya yasal olarak kabul edilmiş bir yolla ilgili hakkında verilen kararın kendisine iletilmesi gerekmektedir.

İyi yönetim ilkeleri hem kuruma hem de vatandaşa birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Tek aktörlü yönetim anlayışından çok aktörlü yönetim anlayışına geçiş ile birlikte katı ve tutucu yönetim yerini şeffaf, hesap sorabilir ve hesap verebilir bir yönetim anlayışına bırakmıştır. Yöneticiler artık bilinçli ve haklarının farkında olan vatandaş kitlesi ile karşı karşıya kaldıkları için yönetimin revize edilmesi ve günün koşullarına uyarlanabilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Örgütler sahip oldukları güçlü lider ve yöneticilerin uyguladıkları stratejik yöntemler ve taktikler sayesinde uzun süre ayakta kalabilmeyi başarırlar. Örgütsel kalıcılığı ve etkililiği sağlayan en önemli kaynak sahip olunan kaliteli insan kaynağı ve stratejik yönetim politikalarıdır. İyi yönetim ilkeleri; yönetimin iyileştirilmesi, yaşanan değişimlere adapte olabilmesi ve vatandaşın beklentilerine ve gereksinimlerine cevap verebilmesi için yönetim anlayışına uyarlanan birtakım ilkeleri kapsayan bir süreçten ibarettir. Bu sürecin başarısı, bu ilkelerin uygulayıcısı olan insan kaynağının bu ilkeleri benimsemesi ve yönetim politikalarına uyarlayabilmesi ile mümkündür.

Katılımcılık

Katılımcılık, yönetsel düzeyde karar alma, planlama ve uygulama aşamalarına devlet ile birlikte özel sektörün ve vatandaşların da dahil edilmesidir. Katılımcılık ilkesinin yönetsel düzeyde yasal zorunluluk haline getirilmelidir (Nalcı Arıbaş, 2013, s.98). Kamu ve özel sektör ayrımı yapılmaksızın bütün örgütler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere eşgüdümlü olarak çalışan insan grubundan ibarettir (Griffin, 2011, s.4). İnsan kaynağının en önemli unsurları yöneticiler ve çalışanlardır. Yöneticiler, örgütsel amaçlara ulaşılabilmesi için personeli harekete geçiren, onları denetleyen ve destekleyen kişilerdir (Schermerhorn, 2011, s.12). İnsan; bilgi, beceri ve yetenekleri ile örgüte katkı sağlar. İnsan kaynakları yönetimi, örgütsel amaçlara ulaşmayı sağlayan kişilerin bireysel katkılarını en iyi şekilde destekleyen ve bunu mümkün kılan planların ve yaklaşımların oluşturulmasıdır (Dransfield, 2000, s.3). İnsan kaynakları yönetiminin temel amacı örgütte çalışanlarının başarılı olmasını sağlayarak örgütsel başarıyı elde edebilmektir. Örgütsel etkililik ve verimliliğin artırılması, daha güçlü ve başarılı olabilmek, örgütsel kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılması, örgütsel amaçlara ve hedeflere ulaşabilmek insan kaynakları yönetiminin temel amacıdır (Armstrong, 2006, s.495). Verimlilik, iş hayatının kalitesinin artırılması, hukuksal uyum, rekabet avantajı kazanmak, iş gücünün uyum yeteneği insan kaynakları yönetiminin belli başlı diğer amaçları arasında sıralanabilir (Çetin, 2012, s.241).

İnsan unsuru örgütlerin başarılı olmasını sağlayan en önemli stratejik faktördür (Sayles ve Strauss, 1981, s.12). Örgütler personellerinin dışında sahip oldukları

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

bütün kaynakları satın alabilir veya ikame edebilir. Ancak örgütler açısından en zor elde edilebilen ve pahalı olan insan kaynağının teminidir. Günümüzde artık kamu ve özel kesim ayrımı yapılmaksızın bütün kurum ve kuruluşların müşteri, rekabet, değişim ve yeniliğe ayak uydurmaları zorunludur (Hammer ve Champy, 1997, s.21). Yönetimsel amaçlara ve hedeflere ulaşılabilmesi için yetenekli ve kaliteli insan kaynağının sağlanması, yönlendirilmesi, motive edilerek yöneticiler tarafından örgüt kültürünün bir öznesi haline getirilmesi gerekmektedir (Jackson, 1994, s.33). İnsan kaynağının kalitesi örgütlerin başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Burada önemli olan nokta yöneticilerin yönetimi altındakileri başarılı bir şekilde yönetebilme gücüdür. Örgütü etkili kılan faktörler; rekabet ve kaliteli üretim, iyi eğitilmiş, örgütle özdeşleşmiş, katılımcı, yaratıcı ve sürekli bir işgücüdür. 21. yüzyıl yönetime yeni bir bakış açısı ve yeni yönelimler getirmiştir (Özer, 2011, s.1).

Kurumsal başarı yönetenler ve yönetilenler arasındaki karşılıklı uyumu gerektiren birtakım etkenlere bağlıdır. Yönetici ve çalışanları arasındaki bağlılık, uyum ve güven kurumsal başarının ve kurumsal sürekliliğin de sağlayıcısıdır. Kurum içinde insan kaynağı arasındaki iletişim, etkileşim ve uyum kurum dışında kurumun sorumlu olduğu kitlelere yönelik sergilenecek tutum ve davranışları da doğrudan etkiler. Başarılı lider ve yöneticiler eşliğinde kurumsal amaç ve hedefler doğrultusunda belirlenen politika ve stratejilerin uygulayıcısı kurumun insan kaynağıdır. Liderler ve çalışanlar tarafından kurumsal karar alım sürecine dahil edilen, dikkate alınan, dinlenen ve değer verilen insan kaynağından alınacak verim kurumsal etkililik ve başarıyı doğrudan etkileyebilecek bir güce sahiptir. Motive olmuş insan kaynağından elde edilecek çıktılar da olumlu olacaktır. Bu nedenle kurumsal uyum, başarı, birliktelik ve kurumsal aidiyet duygusu kurumsal rol ve sorumluluklarının bilincinde olan bir insan kaynağını beraberinde getirir. Kurumsal başarının en önemli anahtarı başarılı yönetici ve çalışanların elindedir. İyi yönetişim ilkelerini kendine rehber edinen ve kurumsal işleyişi bu ilkeler doğrultusunda sürdüren yöneticilerin başarılı olması kaçınılmazdır.

Kurumlar sosyal sorumluluk anlayışı ile kurulan ve vatandaşların faydasını maksimize etmeyi amaçlayan birimlerdir. Kurumsal faaliyetler ve hizmetlerin sunumunda mutlaka kamusal fayda ile bireysel fayda arasında dengeyi sağlayan ölçülülük ilkesine dikkat edilmelidir. Yöneticiler vatandaşların beklentilerine ve gereksinimlerine uygun hizmet sunumlarında hakkaniyetli bir şekilde davranmalı ve sahip oldukları yetkileri yerinde ve doğru bir şekilde kullanmalıdırlar. Yönetim tek düzeyde sadece yöneticiler nezdinde ilerleyen bir süreçten ziyade çalışanlar ve vatandaşlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi de kapsayan geniş kapsamlı bir süreçtir. Karar alma süreçlerine çalışanların katılımının teşvik

edilerek fikirlerini dile getirebilecekleri, öneri ve şikâyetlerini iletebilecekleri yapıların kurumsal yapı içerisinde kurulması gerekmektedir. Yöneticiler sergilemiş oldukları bu tutumla yönetsel yapı içerisinde daha demokratik bir yönetim sürecinin kurulmasını sağlamış olur. İnsan kaynağının kurum içindeki uyumu, başarısı ve iletişim gücü kurum dışındaki iletişimin de seyrini doğrudan etkiler. Yöneticilerin çalışanlarına değer vermesi kurumla ilgili alınacak kararlara onları da dahil etmesi oldukça önemlidir. Çünkü karar alım sürecine dahil edilen yönetilenlerin alınan kararları benimsemesi, kabul etmesi ve uygulamaya dönüştürmesi de daha kolay olur.

Etik ve Adil Yönetim

Etik ve adil yönetim; bireylerin, organizasyonların ve toplumların çıkarlarını dengede tutarak karar verme süreçlerinde etik ilkelerin ve adaletin temel alınmasıdır. Yönetimin iyileştirilmesi anlayışı çerçevesinde yönetim anlayışına uyarlanan ve uygulamaya geçirilen iyi yönetim ilkeleri örgütlerin başarısı, etkililiği, verimliliği ve sürekliliği için vazgeçilemez öneme sahiptir. Yönetsel işlemlerin hukuksal bir temele oturtularak uygulanabilirliğini artırmak iyi yönetim ilkelerinin temel amaçları arasında sıralanabilir. İyi yönetim ilkeleri idari adalet, şeffaflık, açıklık, hatta demokratik karar alma süreçlerini gerçekleştirmek ve kamu kurumlarıyla vatandaşlar arasındaki ilişkileri geliştirmeye yönelik birtakım uygulamaları kapsamaktadır (Nehl, 2009, s.338). İyi yönetim ilkelerinin uygulanması aşamasında en önemli rolü insan kaynağı üstlenmektedir. İnsan kaynakları iş yerinde adil ve eşit muamelenin sağlanmasını gözetir. İşe alım, terfi, ücretlendirme gibi konularda ayrımcılığın önlenmesi ve fırsat eşitliği sunulması için politikalar geliştirir. Bu durumda örgütsel yapı içerisinde adalet ilkesinin etkin bir şekilde uygulanmasını destekler. Adil çalışma koşulları ve çalışan haklarının korunması da insan kaynaklarının sorumluluğundadır. İnsan kaynağının kurum içinde ve kurum dışında sergilemiş olduğu davranışlar kurumla ilgili oluşacak tutum ve davranışların da şekillendiricisidir. Çünkü kurumsal algının ve imajın belirleyici en önemli unsuru hedef kitlelerin memnuniyeti ile birlikte beklentilerinin ve gereksinimlerinin karşılanma düzeyi ve kurumsal düzeyde sahip olunan güçlü bir kimlik ve kültürdür. Kamusal düzeyde ulaşılan memnuniyet düzeyi kurumsal yapının daha da güçlenmesini sağlar. Çünkü kurumsal varoluş gerekçesi kurumsal sosyal sorumluluklar çerçevesinde netleştirilir.

Etik kurallar kurumsal işleyişin belirleyicisi olarak adil bir yönetimin de geçerlilik kazanmasının ön koşuludur. İnsan kaynakları, çalışanların haklarını korumak ve organizasyonun iş hukuku ve diğer yasal düzenlemelere uygun hareket etmesini sağlamakla yükümlüdür. İş sözleşmeleri, iş güvenliği, çalışan

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

hakları gibi konuların yasal çerçeveye uygun bir şekilde yönetilmesi insan kaynağının sorumluluğundadır. İnsan kaynakları örgüt içindeki hukuki süreçlerin adil bir şekilde işlenmesini gözetmekle yükümlüdür. Yönetimsel düzeyde izlenen bütün bu adımları kapsayan en önemli ilke kişisel verilerin korunmasıdır. Bu ilke kapsamında kurumsal düzeyde gerçekleştirilen bütün işlemlerin ve eylemlerin gizlilik kuralları çerçevesinde ve herhangi bir ihlale yer verilmeden hassas bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Kurumsal düzeyde sorumlu olunan veya muhatap olunan hedef kitleler ile ilgili olarak gerçekleştirilecek olan yasal düzenlemelerin mutlaka yasal olarak sahip olması gereken usul ve kurallara uygun bir şekilde toplanması, tutulması, işlenmesi ve yetkisiz kişilerce erişiminin engellenerek gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Özel hayatın gizliliği ve korunması ile kişisel verilerin korunması ilkesi temel hak ve özgürlük olarak kabul edilir ve birbiri ile bağlantılıdır. Kamusal rol ve sorumluluklar birtakım hak ve yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Kurumsal düzeyde gerçekleştirilen bütün eylem ve işlemlerin mutlaka kanuni bir temele dayandırılarak sahip olunan kurumsal sorumluluklar çerçevesinde hareket edilmesi oldukça önemlidir.

Yönetimde yaşanan değişim çerçevesinde yönetime uyarlanan ilkeler yöneticilerin adil ve tarafsız bir şekilde davranmasını, alınacak kararlar ve sergilenecek tutum ve davranışlarda hukuka uygun bir şekilde hareket etmesini sağlamıştır. Kurumların yönetsel işleyişlerini adil bir şekilde yerine getirebilmesi için belirlenmiş yasal çerçeveler liderlerin ve yöneticilerin bireysel ve keyfi davranışlarının önüne geçmektedir (Karabacak, 2003, s.63). Kanunlara uygunluk ilkesi, hukuka dayanarak ve hukuk sayesinde var olan hukuk devleti olmanın bir gerekliliğidir. Bu ilke devletin ve yönetimin hukuk çerçevesine alınmasını, hukukla bağlanmasını ve yönetimde keyfiliğin yerine kuralların egemen olmasını ifade eder (Köktaş, 2001, s.75). Kanunlara uygun bir şekilde sergilenen davranışlar aynı zamanda vatandaşlar arasında oluşabilecek ayrımcılığın da önüne geçilmesini sağlar. Kurumlar hizmet sunumlarında vatandaşlar arasında eşitlik ilkesine riayet etmelidir. Eşitlik aynı koşullar ve aynı şartlar altında benzer olayların ve aynı durumda olanların tarafsız ve adil bir muameleye tabi olmasıdır. Diğer bir deyişle ırk, din, dil, cinsiyet ve sınıf gibi özelliklerden dolayı ayrımcılığı önleme ve herkese fırsat eşitliği sunmaktır (Aşkın, 2003, s.94-108). Yönetimsel politikaların uygulayıcısı olarak en önemli rolü üstlenen insan kaynağının kamusal hizmet sunumlarını insanlar arasında bir ayırım yapmaksızın gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Kurumsal yapının öncelikle sağlam temeller üzerinde kurulması ve bu yapının yasal bir nitelik kazanması gerekmektedir. Kurumsal faaliyetler ve hizmetler kanunlara uygun bir şekilde düzenlenmeli ve yürütülmelidir. Yasal zorunluluk kurumsal yapının varlığının kalıcılığını sağlayan en önemli adımlardan biridir.

Kurumsal düzeyde sergilenen bütün davranışların ve eylemlerin mutlaka kanunlara uygun olması gerekmektedir. Yönetmelik işleyişin hakkaniyete uygun bir şekilde sürdürülebilmesi için yöneten ve yönetilenler tarafından evrensel ve uluslararası hukukun, Anayasa hukukunun, yasaların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve düzenleyici işlemlerin mutlaka yönetmelik strateji ve politikalara yerleştirilmesi gerekmektedir. Kanunlara uygun şekilde davranan yöneticiler aynı zamanda iyi yönetişimin diğer ilkelerinin de kurumsal düzeyde doğru ve eksiksiz bir şekilde uygulanmasını sağlamış olur. Aynı zamanda kanunlara uygun bir yönetim anlayışında herhangi bir boşluk veya ihtimale yer olmayacağı için yönetilenler de sorumluluklarının bilincinde hareket etmeye başlayarak yönetmelik anlamında yaşanabilecek olumsuzluklar minimal düzeye indirgenmiş olur.

Yasal yükümlülüğünü tamamlayan kurumlarda eşitlik sağlanarak yaşanabilecek ayrımcılık da ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Burada vurgu yapılması gereken en önemli nokta kamusal sosyal sorumluluk anlayışı ile kurulan örgütler hizmet sunumunda vatandaşlar arasında herhangi bir ayrıma gidemez. Aynı koşullar altında ve aynı durumda olanlar aynı hükümlere tabi oldukları gibi hizmet sunumunda vatandaşlar eşit muameleye tabi tutularak aralarında oluşabilecek ayrımlar ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır. Burada en önemli görev kurumun insan kaynağına düşmektedir. Çünkü kurumsal amaçlar ve hedeflerin en önemli aktörü olan yöneticilerin belirlemiş oldukları ve uygulamaya dönüştürdükleri kurumsal yönetim politikaları bir hiyerarşi silsilesi içerisinde en alt düzeyde bulunan çalışanlar tarafından da benimsenerek kurumun imajını ve algısını olumlu yönde etkiler bu da beraberinde kurumsal süreklilik ve başarıyı getirir. Kurumlar birtakım görev ve sorumluluklar yüklenerek birtakım amaçlar etrafında toplanmış insan topluluğundan ibarettir. Bu amaç çerçevesinde hem yöneten hem de yönetilenler birtakım yetkilerle ve haklarla donatılır. İnsan kaynağının sahip olduğu yetki belli bir amaç doğrultusunda ve yasalar tarafından verilen bir karar alma gücüdür. Sahip olunan görev ve sorumluluklarla birlikte yetki kurumsal düzeyde sergilenecek tutum ve davranışların da belirleyicisi olur. Kurumsal amaçlara ulaşmak için seçilen yöntemler ve kullanılan araçlarda gereklilik, orantılılık ve elverişlilik unsurlarına dikkat edilerek bireysel fayda ve toplumsal fayda arasındaki dengenin korunması oldukça önemlidir. Bireysel veya siyasi bir amaç gütmeksizin kamusal çıkarlar ve kamu hizmet gereklerine uygun bir şekilde hareket edilmesi gerekmektedir.

Etkililik ve Verimlilik

Etkililik ve verimlilik; bir organizasyonun misyonu ve vizyonu doğrultusunda hedefler belirleyip bu hedeflere minimum maliyet ve maksimum çıktıyla

ulaşmasını sağlayacak doğru yolların seçilmesidir. İyi yönetim kavramı tarihsel süreç içerisinde hem kamu hem de özel sektörde benimsenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Kamusal sorumluluk anlayışı ile hareket etmek zorunda olan bütün bilimlerin iyi yönetim ilkelerini benimseyip uygulamaya dönüştürmesi gerekmektedir. İyi yönetim ilkeleri siyaset bilimine nazaran işletme, iktisat ve hukuk gibi birçok disiplinin ortak çalışma alanına dahil edilmiştir. Yönetimsel faaliyetlerin sadece yerine getirilmesinden ziyade etkili ve verimli bir şekilde sunulması ve vatandaş memnuniyeti bütün disiplinlerin ortak amacıdır. İyi yönetim, yönetimsel faaliyetlerin belli birtakım ilke, usul ve kurallara uygun bir şekilde yürütülmesini ifade etmektedir. Günümüzde iyi yönetim anlayışı doğrultusunda karşı karşıya kalınan kullanılan kurallar ve ilkelerin çoğunun modern devlet öncesi döneme dayandığı söylenilebilir. Kanunlara uygunluk, eşitlik, tarafsızlık, dürüstlük, ölçülülük ilkeleri günümüzde ön plana çıkmış olsa da modern devlet öncesi dönemde de yönetilenler tarafından yönetimden talep edilmiş ve siyasi düşünce tarihine damga vurmuş düşünürler tarafından dile getirilmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2019, s.12-13).

İyi yönetim ilkeleri, yönetimde etkililiği ve verimliliği artırmak amacıyla kamu yönetimi anlayışında yaşanan gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkmış ve yönetime uyarlanmaya çalışılmıştır. İyi yönetim ilkeleri geleneksel yönetim anlayışından işletmeciliği yönetim anlayışına doğru yaşanan gelişmeler çerçevesinde özellikle de yönetim anlayışı kapsamında ortaya çıkmıştır. Ancak bu ilkeler üzerinde çalışmalar ve araştırmalar süreklilik kazanarak yönetimin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bu ilkeler üzerindeki hassasiyeti ve araştırmaları doğrultusunda bu ilkelerin kamu yönetim politikalarına uyarlanması ve uygulanması gün geçtikçe hızlanmaktadır. Kurumsal süreklilik ve başarı, kurumsal etkililik ve verimlilik anlayışı doğrultusunda şekillenmektedir. Yönetimsel düzeyde başarılı olmak isteyen liderler ve yöneticilerin iyi yönetim ilkelerini yönetim politikalarına ve stratejilerine uyarlaması bir zorunluluktur. Kurumlar sosyal sorumluluk anlayışı ile kurulan ve bu sorumluluk doğrultusunda vatandaş odaklı faaliyetler ve hizmetler sunan birimlerdir. Kuruluş amaçları doğrultusunda insan odaklı yönetim politikaları yönetimsel başarının olmazsa olmazları arasındadır.

İyi yönetim, kaynakların etkin kullanımı ve verimlilik üzerine kuruludur. İnsan kaynağı örgütsel performansı artıracak süreçler geliştirilerek etkin bir işleyiş sağlar. Doğru yeteneklerin doğru pozisyonlara yerleştirilmesi, iş süreçlerinin optimize edilmesi ve performans yönetim sistemleri bu etkinliği artırır. Kurumsal düzeyde etkinliğin ve verimliliğin artırılabilmesi için öncelikle uygun yeteneğin doğru bir şekilde seçilerek doğru insan kaynağının örgüte kazandırılması gerekmektedir. Liderlik, takım çalışması ve sorun çözme gibi yeteneklerin

geliştirilmesi uzun vadede örgütün etkililiğini artırır. Aynı zamanda düzenli performans değerlendirmeleri yapılarak insan kaynağının güçlü yönleri ve gelişim alanları belirlenerek örgütsel hedeflere ulaşma hızlandırılmış olur. Liderler ve yöneticiler tarafından belirlenmiş motivasyon ve ödüllendirme sistemleri insan kaynağının bağlılığını ve memnuniyetini artırır. Çalışanlar ödüllendirildikçe, onlarla iletişim kuruldukça ve işbirliği geliştirildikçe örgütsel düzeyde karşılaşılabilecek sorunlar daha hızlı ve kısa sürede çözüme kavuşturulmuş olur. Çalışanların kariyer gelişimlerine olanak sağlamak, onlara yükselme fırsatları sunmak kurumsal bağlılığı artıracak için kurumsal etkililik ve verimlilik de doğru orantılı bir şekilde artırılmış olur. Çalışanların motivasyonunu artıracak ergonomi, iş güvenliği ve esneklik gibi faktörler eşliğinde ulaşılan sağlıklı bir çalışma ortamı verimlilik ve iş tatminini doğrudan etkiler. Örgütsel etkinlik ve verimlilik insan kaynağının başarılı bir şekilde yönetilebilmesi ile geçerlilik kazanır. Başarılı lider ve yöneticiler bunun bilincinde olarak kurumsal yönetim sürecini başlatmalıdır.

Yönetimde yaşanan değişimle birlikte insan unsuruna verilen önemin artması zamanla insan kaynağına bakış açısını da şekillendirmeye başlamıştır. İnsan unsuru örgütün en önemli ve vazgeçilemez sermayesi konumuna yükselmiştir. Yönetimsel işleyişte insan aktif bir rol üstlenmiştir. Alınan kararlar ve sunulan hizmetlerde insan odaklı politikalar üretilmeye ve benimsenmeye başlanmıştır. Yönetim insan temelli kuruluş varlığını sürdüren bir süreçtir. Bu sürecin başarısı kaliteli ve yetenekli insan kaynağı ile elde edilebilir. Örgütsel hedeflerin elde edilmesi ve örgütsel değerlerin uygulamaya konulabilmesi için yönetimsel politikaların ve ilkelerin insan kaynağı tarafından benimsenmesi gerekmektedir. Örgüt içinde kurulan güçlü iletişim ve motivasyon zamanla kurumsal verimliliği ve etkililiği olumlu yönde etkilemeye başlar. Çünkü kurumsal başarı motive olmuş, dikkate alınmış ve örgütün önemli bir parçası olarak kendini hissedilen insan kaynağı ile sağlanılabilir. Kurumsal yapının ve işleyişin birtakım ilkeler ve kurallar doğrultusunda yürütülmesi kurumsal süreklilik ve başarı açısından oldukça önemlidir.

Yenilikçilik ve Sürdürülebilirlik

Yönetimde yenilikçilik ve sürdürülebilirlik, kurumların hem günümüzün rekabetçi koşullarında ayakta kalmasını hem de uzun vadede başarılı olmasını sağlamaktadır. Yenilikçilik ve sürdürülebilirlik, yönetim süreçlerinin, politikalarının ve uygulamalarının sürekli gelişimini ve kaynakların geleceğe yönelik etkin kullanımını içerir. Her kurumun kendine özgü bir yönetim felsefesi, kurumsal algı ve imajı mevcuttur. Kurumun dışa yansıyan yüzü olan yönetici ve çalışanların hedef kitlelerine yönelik sergilediği tutum ve davranışlar

kurumla ilgili oluşacak imajın ve algının da belirleyicisi olduğu için insan kaynağının hedef kitlelerine yönelik hizmet sunumlarını yerine getirirken tarafsızlık, dürüstlük ve nezaket kurallarına göre hareket etmesi gerekmektedir. Ancak vatandaşlar da hizmet beklentisi içine girdikleri kurumun insan kaynağına yönelik saygılı ve nazik davranışlarla karşılık vermelidir. Kamusal faaliyetler ve hizmetler yerine getirilirken kamu görevlilerinin objektif tutum ve davranışlar sergileyerek ilgililer arasında kimlik, inanç ve düşünce yönünden bir ayrım yapılmamalıdır. Kamu görevlileri bütün tutum ve davranışlarında kamu hizmetlerinden yararlananları aldatmayacak ve onlarda güven algısı oluşturabilecek tutum ve davranışlar sergilemelidir. Yönetici ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin saygı temelli bir düzeye oturtulması hedef kitlelerle kurulacak olan iletişimin seyrini de olumlu bir şekilde etkiler. Yönetimsel düzeyde gerçekleştirilen her türlü faaliyetlerde, tutum ve davranışlarda saygılı ve kibar davranışların insan kaynağı tarafından yönetim politikası haline getirilmesi kurum imajının da en önemli belirleyicisi olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Kurumun insan kaynağının dışarıdaki hedef kitleler üzerinde güçlü bir etki bırakabilmesi sahip olacağı güçlü kimlik ile mümkündür. Güçlü bir kurumsal kimlik zamanla kurum kültürünün de oluşmasını sağlar. Kurumsal düzeyde sergilenen davranışlar, paylaşılan değerler, inançlar ve alışkanlıklar kurum içinde bir kültürün oluşmasına yardımcı olur (Mondy, 2017, s.2). Güçlü, başarılı kimlik ve kültür zamanla kurumsal imajın da olumlu olmasına katkıda bulunur. Hedef kitlelerinin hafızalarında yer edinmek ve kurumsal sürekliliğini kazanmak isteyen örgütlerin bu üç kriteri göz ardı etmemesi gerekmektedir. Yönetimsel bir varoluş sürecine giren kurumların başarılı yönetim politika ve stratejilere işlerlik kazandıracak yetenekli lider ve çalışanlar ile birlikte sürekliliğini kazanabilmesi mümkündür. Kurum içinde çalışanlar arasındaki uyumu ve uyumlaştırma çalışmalarını yöneticiler sağlar. Yöneticiler öncelikle çalışanlarını benimsemeli, dikkate almalı, çalışanlarına değer vermeli ve kendilerini değerli hissetmesini sağlayabilmelidir. İyi yönetim ilkelerinin sürdürülebilir şekilde uygulanabilmesi için çalışanlarının sürekli eğitimine önem vermelidir. Yönetimsel yapı içerisinde verilen eğitimler hem teknik becerileri hem de etik değerleri içermelidir. Çalışanların iyi yönetim ilkelerini anlaması, benimsemesi ve uygulamaya dönüştürebilmesi için farkındalık eğitimleri ve gelişim programları düzenlenmelidir. İnsan kaynakları, çalışanların gelişimlerini destekleyerek yönetim ilkelerinin örgüt kültürüne entegre olmasını sağlamalıdır (DeCenzo, 2017, s.177). Bu tutum ve davranışlar insan kaynağından alınacak verimliliği olumlu yönde etkiler. Kurumsal başarı insan kaynağının başarısı ve kalitesi ile doğru orantılı bir şekilde ilerler. Güçlü ve başarılı olmak isteyen lider ve

yöneticiler kaliteli insan kaynağına, güçlü bir yönetim stratejisi ve ilkelerine sahip olması gerektiği gerçeğini göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Kamusal sosyal sorumluluk anlayışı doğrultusunda var olan kurum ve kuruluşlar öncelikle vatandaş odaklı bir tutum takınarak vatandaşları hakları ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirmelidir. Vatandaşın kuruma yönelik gerçekleştirmiş olduğu başvurular, kurumsal taleplere verilecek cevapların içeriği ile birlikte vatandaşın bu kararlara yönelik başvuruda bulunabilme hakkı konusunda vatandaşın bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kurumlar sorumlu oldukları kitlelerle ilgili edinmiş oldukları bilgileri ve verileri muhataplarının izni olmaksızın kesinlikle üçüncü kişilerle paylaşmamalıdır. Kurumun vatandaşa yönelik sahip olduğu sorumluluk anlayışına riayet etmesi kurumun saygınlığını da artırır. Kurumsal düzeyde sahip olunan itibar ve başarı kamusal alanda devlete yönelik duyulacak güvenin de belirleyicisi olur. Bu nedenle insan kaynağı kurumsal amaçlara, hedeflere ve temel değerlere odaklanarak kamusal alandaki saygınlığının bilincinde olmalıdır. Kurumsal başarı, etkililik, etkinlik, verimlilik ve süreklilik üzerine odaklanılarak kurumsal düzeyde sergilenen tutum ve davranışlar doğrultusunda kazanılan güven algısı korunmalıdır. Güçlü ve başarılı insan kaynağı sürekliliğini kazanmış bir kurumsal yapının varlığının en önemli belirleyicidir.

Kurumlar çalışanlarının ömrü ile sınırlı bir ömre sahip olmayan birimlerdir. Her kurumun kendine özgü bir sorumluluğu ve saygınlığı mevcuttur. Ulusal ve uluslararası düzeyde sahip olunan bu saygınlığın güçlendirilmesi sergilenen tutum ve davranışlarla geçerlilik kazanır. Kurumsal güç ve başarı kurumsal sürekliliğin en önemli belirleyicisidir. Kurumsal sürekliliğin de en önemli belirleyicisi kurumsal düzeyde hem yöneten hem de yönetilenler tarafından sergilenen tutum ve davranışların muhatap olunan hedef kitlelerde yarattığı etkidir. Hedef kitlelerin memnuniyeti, gereksinimlerinin karşılanması ve beklentilerine cevap verebilirlik kurumsal algı ve imajı olumlu yönde etkiler. Ancak unutulmamalıdır ki motive olmuş ve kurumsal aidiyeti güçlü insan kaynağı eşliğinde güçlü bir imaja sahip olunabilir. Bu nedenle iyi yönetim ilkeleri kapsamında ele alınan ve yönetime uyarlanan bütün bu ilkelerin geçerliliği ve hayat bulması kurumun en önemli beşeri sermayesi olan insan kaynağı ile mümkündür. İnsan kaynağına verilen değer, kararlara dahil edilme, kararlarının önemsenmesi ve dikkate alınmaları, içinde buldukları kurumu benimsemelerini sağlar.

SONUÇ

Yönetimde yaşanan reform anlayışı doğrultusunda insan kaynağına bakış açısı da değişmiştir. Kurumun sahip olmuş olduğu en değerli sermayesi insan kaynağı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. İnsan kaynağı, yönetsel politikaların yürütücüsü ve kurumsal işleyişi sağlayan kurumun en değerli hazinesi olarak kabul edilebilir. İnsan kaynağının kalitesi yönetsel başarıyı da beraberinde getirir. İnsan kaynağının sahip olduğu yetenek, bilgi, zekâ ve iletişim gücü kurumsal yapının işleyişini önemli ölçüde etkiler. Beşeri sermayenin temel amacı toplumsal faydayı maksimize ederek vatandaşların gereksinimlerine ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek yönetim politikalarını uygulamaya geçirebilmektir. Yönetsel başarı ve süreklilik insan kaynağının kalitesine bağlıdır. Yöneticiler ve çalışanlar arasında kurulan güçlü iletişim örgütün dışarıdaki hedef kitlesi ile kurulacak iletişimin de etkileyicisi olur. Kurum içindeki çalışanların yöneticiler tarafından motive edilmesi, kurum ile ilgili alınacak kararlara katılımı ve kurumu benimseme derecesi dışarıdaki hedef kitlelerle kurulacak iletişimi ve hedef kitlelere yönelik sergilenecek davranışları da önemli ölçüde etkiler.

Yönetim anlayışından yönetişime doğru yaşanan geçiş süreci ile birlikte yönetim artık çok aktörlü ilerleyerek yönetimde katılımcılığın esas alındığı bir yönetim anlayışına geçiş sağlanmıştır. Yönetimde birçok yeni yaklaşımı beraberinde getiren yönetişim anlayışı sadece katılımcılığı sağlamamakta aynı zamanda yönetimin çalışanlarına ve sorumlu olduğu hedef kitlelerine yönelik birtakım sorumluluk ve ödevler yüklediği gibi vatandaş da yönetime hesap sorabilmektedir. Yönetsel iş ve işlemlerde gizliliğin esas olduğu yönetim anlayışından şeffaf bir yönetim anlayışına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Yönetime adapte edilen ilkeler yönetimin daha etkili ve verimli olabilmesinin yanında yönetsel algı ve imajın da tetikleyicisi olabilmektedir. İyi yönetişim ilkeleri son yıllarda bütün kurumlar tarafından yönetim strateji ve politikalarına uyarlanmaya çalışılmakta ve benimsenmektedir. İyi yönetişim ilkeleri tarihsel gelişim süreci içerisinde kurumsal verimliliğin ve etkililiğin artırılabilmesi için kurumsal yapıya eklenen yönetsel bir reform olarak nitelendirilebilir.

İyi yönetişim ilkelerinin benimsenmesi ve içselleştirilmesi uygulanmasını kolaylaştırır. Yöneticiler birtakım rol ve sorumluluklar üstlenerek belli birtakım amaçlar doğrultusunda kurdukları kurumları her daim ileriye götürebilmek ve başarısını artırabilmek için çabalar. Ancak bu süreç çok yönlü olarak başarılı ve güçlü liderler ve yöneticiler ile birlikte onlara bağlı çalışanların birlikteliği ve ortaklığı ile sağlanabilir. Örgütler çalışanlarının ömrüne bağlı olmayan kalıcı kurumlardır. Başarı sadece maddi olanaklarla sağlanabilecek bir olgu değildir.

Kurumun sahip olduğu maddi ve beşeri sermaye ile birlikte yetenekli, kaliteli ve güçlü insan kaynağının belirlemiş olduğu hedefler ve amaçlar doğrultusunda sahip olduğu kimlik, kültür ve imaj kurumsal başarının en önemli bileşenleridir.

Kamusal sosyal sorumluluk anlayışı, vatandaşların beklentilerine ve gereksinimlerine cevap verebilme çabası kurumsal faaliyetlerin ve hizmetlerin etkileyicisidir. Hedef kitlelere yönelik sergilenen davranışlar kurumsal imajı önemli ölçüde etkiler. Vatandaş odaklı yönetim anlayışı çerçevesinde yönetsel iş ve işlemlerden haberdar olabilme hakkını kazanan vatandaş aynı zamanda idareye hesap sorabilmekte ve hakkını ilgili mercilere başvurarak arayabilmektedir. Yönetimin odak noktasına yerleştirilen vatandaşlar artık yönetim politika ve stratejilerinin de belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli olan yönetsel politika ve stratejilerin kurumu ileriye taşıyabilecek, kurumun başarısını artıracak, kurumun muhatap olduğu hedef kitlelerini memnun edecek şekilde belirlenmesi ve uygulanmasıdır.

Yönetsel düzeyde sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılabilmesi yönetimde etkililik ve verimliliğin sağlanılarak yönetsel düzeyde sunulan hizmetlere kolay ve hızlı erişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Teknolojinin akıl almaz gelişimi yönetimi de etkileyerek kurumsal düzeyde yürütülen hizmetlerin çoğu dijitalleştirilmiş olup daha şeffaf ve daha hesap verebilir bir yönetim anlayışı karşısında hesap sorabilen ve hakkını arayabilen bilinçli bir vatandaş anlayışı oluşmaya başlamıştır. Son dönemlerde açık devlet kavramının popülerleşmesi ile birlikte yönetimin iyileştirilmesi çabası doğrultusunda birtakım anayasal ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilerek var olan kurumsal yapılar revize edilmeye başlanmış ve birçok yeni uygulamalar yönetim anlayışına uyarlanmıştır.

İnsan kaynağının kalitesi, yeteneği, görev ve sorumluluklarının bilincinde olarak hareket etmesi yönetsel başarının belirleyicisidir. İyi yönetim ilkelerinin uygulanmasında yöneticiler mutlaka adil, tarafsız ve dürüst hareket ederek kamu çıkarlarının kişisel çıkarlarının önünde olmasına dikkat etmelidir. Kamusal sosyal sorumluluk anlayışı yöneticilerin etik ilkeler doğrultusunda hareket ederek erdemli davranışlar sergilemesi ile geçerlilik kazanabilir. Yönetici sahip olmuş olduğu yönetimin ağırlığına ve saygınlığına zarar verebilecek yolsuzluk ve rüşvet gibi yüz kızartıcı suçlardan kendini sakınmalıdır. Örgütler her ne kadar kalıcı kurumlar olsa da makamlar geçicidir bu nedenle yöneticilerin sahip oldukları makam hırsına bürünmemeleri, vatandaş odaklı çalışmaları, hukuksal kurallar çerçevesinde adil bir yönetim anlayışını yönetim politikalarına adapte edebilmeleri gerekmektedir. Yönetsel başarının en önemli mimarı ve yürütücüsü

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

olan insan kaynağı sahip olduğu görevin ağırlığını ve saygınlığını her zaman korumayı başarmalıdır.

İyi yönetim ilkeleri ile ilgili ikincil veri analizi sonucunda ilkelerin yönetsel politikalara tam anlamıyla yerleştirilmesi ve uygulanması noktasında birtakım sorunların olduğu kanısına varılmıştır. İyi yönetim ilkelerinin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için liderler ve çalışanlar tarafından bu ilkelerin benimsenmesi ve uygulamaya dönüştürülebilmesi oldukça önem arz etmektedir. Şeffaflık ilkesine rağmen uygulamada birtakım boşluklar bulunmaktadır. Kamu kurumları ve özel kuruluşlar faaliyetleri ile ilgil düzenli bir bilgi paylaşımı platformları oluşturmalarıdır. Hesap verebilirlik mekanizmaları ya etkin çalışmamakta ya da sadece sembolik düzeyde kaldığı için bağımsız denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Kurum içinde hesap verme kültürü oluşturularak şikayet mekanizmaları oluşturulmalıdır. Hem çalışanlar hem de paydaşlar için sürekli gerid bildirim verebilecekleri sistemler oluşturulmalıdır. Paydaşların karar alım sürecine dahil edilebilmeleri için dijital katılım araçlarından yararlanılmalıdır. Kurumsal düzeydeki iş akışları gözden geçirilerek gereksiz bürokratik engeller ortadan kaldırılmalıdır. Dijital dönüşüm projeleri ile kurum içindeki süreçler hızlandırılarak mali kaynaklar ve insan kaynaklarının verimli kullanımını sağlayacak stratejik planlama yapılmalıdır. Fırsat eşitliğinin sağlanması noktasında yaşanan eksiklikler düzenlenecek olan kapsayıcı politikalar ve verilecek olan farkındalık eğitimleri sayesinde düzeltiler. Bağımsız denetim, şeffaf yargı süreçleri sayesinde yasal düzenlemelerin uygulanabilirliği ve uygulanma süreci hızlandırılabilir. Çalışanların ve yöneticilerin hukuki düzenlemeler konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Teknolojik yeniliklerin takip edilerek kurumsal yapının esnekliğinin artırılarak kurumsal sürekliliğin de sağlanabilmesi hem kamu kurumları hem de özel kuruluşlar tarafından önemsenmesi gereken diğer bir önemli husustur.

İyi yönetim ilkelerinin en önemli uygulayıcısı olan liderler ve yöneticilerde kurum kültürünün oluşturulabilmesi ve liderlikle iyi yönetim ilkelerinin birbiri ile uyumlaştırılması gerekmektedir. Değer odaklı bir kurum kültürü ve ödüllendirme sistemi bu ilkelerin kurum içindeki uygulanabilirliğini artırır. Elde edilen bu bulgular neticesinde kamu kurumları ve özel sektör nezdinde yapılacak alan araştırması iyi yönetim ilkelerinin uygulanırılığını noktasında var olan farklılıkların, artıların ve eksilerin tespit edilip kamu ve özel kuruluşlar için izlenebilecek stratejik yol haritaları oluşturulabilir. İyi yönetim ilkelerinin uygulanabilirliği yukarıda elde edilen bulgulara dayalı önerilerin hayata geçirilemsiyle mümkündür. Bu süreçte liderlik, kurum kültürü, teknolojik altyapı ve sürekli eğitim gibi unsurlar kritik bir rol oynar. Önerilen adımların atılması

durumunda kurumların daha şeffaf, hesap verebilir, etkin ve kapsayıcı bir şekilde yönetilmesi sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Al, H. (2002). *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*. Bilim Adamı Yayınları.
- Armstrong, M. (2006). *A Handbook of Human Resource Management Practice (10. Baskı)*. Kogan Page.
- Aşkın, M. D. (2003). “Eşitlik ve İyi Yönetişim”, *İyi Yönetişimin Temel Unsurları*. T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Ayrıntı Basımevi.
- Aydın, A. H. (2013). *Yönetim Bilimi*. Seçkin Yayınları.
- Başaran, İ. (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. Okutan Yayıncılık.
- Behn, R. D. (2001). *Rethinking Democratic Accountability*. Brookings Institution Press.
- Chirtensen, T. & Laegreid, P. (2002). New public management: Puzzles of democracy and influence of citizens. *The Journal of Political Philosophy*, 10(3), 267-295.
- Counsel of Europe (2019). *The 12 Principles of Good Democratic Governance*. <https://rm.coe.int/brochure-12-principles-of-good-governance-and-current-tools-on-good-go/16808b1687>, Erişim tarihi: 25.01.2025.
- Çetin, C. (2012). *Temel İşletmeciliğe Giriş*. Beta Yayınları.
- Çevik, H. H. (2013). Kamu yönetimi biliminin gelişimi. S. Sözen (Ed.), *Kamu Yönetimi* içinde, Anadolu Üniversitesi.
- Çolak, Ç. (2021). *Yeni Kamu Yönetişimi Kamu Yönetiminde Üçüncü Bir Paradigma İddiası*. Astana Yayınları.
- Çukurçayır, M. A. & Sipahi, E. (2003). Yönetişim yaklaşımı ve kamu yönetiminde kalite. *Sayıştay Dergisi*, 50-51, ss. 35-66.
- Decenzo, D. A., Robbins, S. P. & Verhulst, S. L. (2016). *Fundamentals of Human Resource Management*. John Wiley & Sons Inc.,

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

- Dickinson, H. (2016). From new public management to new public governance: The implications for a 'New public service'. J. R. Butcher & D J. .Gillchrist (Eds.), in *The Three Sector Solution: Delivering Public Policy in Collaboration with not-for-Profits and Business*. The Australian National University Press.
- Dransfield, R. (2000). *Human Resources Management*. Heinemann Educational Publishers.
- Eryılmaz, B. (2021). *Kamu Yönetimi*. Umuttepe Yayınları.
- Fayol, H. (2005). *Genel ve Endüstriyel Yönetim*. Adres Yayınları.
- Griffin, R. W. (2011). *Management*. South-Western.
- Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye. *Praksis*, 9, 93-116.
- Hammer, M. & Champy, J. (1997). *Değişim Mühendisliği: İş İdaresinde Devrim İçin Bir Manifesto* (S. Gül, Çev.) Sabah Yayınları.
- Handayani, E., Sholihin, M., Pratolo, S. & Rahmawati, A. (2023). Optimation principles of good financial governance to increase financial sustainability. *QUALITY Access to Success*, 24(196), 230-242.
- International Monetary Fund (IMF) (2025). *Why is Good Governance Important?* <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/The-IMF-and-Good-Governance>. Erişim tarihi: 06.01.2025.
- Jackson, T. (1994). Managing human resources in Europe: Cross-cultural issues and problems. *ANDCP Personnel*, 354.
- Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) (2019). *İyi Yönetim İlkeleri Rehberi*. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/documentuploads/iyi-yonrtim-ilkeleri-turkce/mobile/index.html>. Erişim tarihi: 01.03.2024.
- Karabacak, H. (2003). *Hukukun Üstünlüğü ve İyi Yönetişim, İyi Yönetişimin Temel Unsurları*. T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı. Ayrıntı Basımevi, 63-75.
- Klijn, E. H. (2012). New public management and governance: A comparison. D. L. Faur (Ed.), in *The Oxford Handbook of Governance*, Oxford University Press.
- Korkmaz, H. (2023). Yönetişimin kalkınma üzerindeki etkisi: Afrika ülkeleri örneği. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 27-42.

- Köktaş, M. E. (2001). Toplumsal değerler hukuk devleti ve demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, 430, 71-88.
- Lynn, L. E. (2001). The myth of the bureaucratic paradigm: What traditional public administration really stood for. *Public Administration Review*, 61(2), 144-160.
- Manning, N. & Lau, E. (2009). Public management reforms across OECD countries. T. Bovaird & E. Löffler (Eds.), in *Public Management and Governance*. Routledge.
- Marşap, A. (2017). *Çağdaş Stratejik Yönetişim*. Nobel Yayınları.
- Mondy, R. W. (2017). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (G. Tozkoparan & M. Çolak, Çev.). Nobel Yayınları.
- Nalcı Arıbaş, N. (2013). Kamuda stratejik planlamanın “Katılımcılık” boyutu. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 80-100.
- Nehl, H. P. (2009). Good administration as procedural right and/or general principle?. H. C. H. Hofmann & A. H. Türk (Eds.), in *Legal Challenges in EU Administrative Law: Towards an Integrated Administration*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Nohutçu, A. (2022). *Kamu Yönetimi*. Savaş Yayınevi.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2025). *Governance*. <https://www.oecd.org/en/topics/governance.html>, Erişim tarihi: 05.01.2025.
- Özer, M. A. (2005). *Yeni Kamu Yönetimi*. Platin Yayıncılık.
- Özer, M. A. (2011). *21. Yüzyılda Yönetim ve Yöneticiler*. Nobel Yayınları.
- Palabıyık, H. (2003). Yönetimden yönetişime: Yönetişim, kentsel yönetişim ve uygulamaları ile yönetişimde ölçülebilirlik üzerine açıklamalar. M.A. Çukurçayır & A.Tekel (Ed.), *Yerel ve Kentsel Politikalar içinde, Çizgi Kitabevi*.
- Sayles, L. & Straus, G. (1981). *Managing Human Resources*. Prentice Hall Inc.
- Schermerhon, J. R. (2011). *Introduction to Management*. John Wiley and Sons Inc.
- Toksöz, F. (2008). *İyi Yönetişim El Kitabı*. Tesev Yayınları.
- Toonen, T.A.J. (1998). Networks management and institutions: Public administration as ‘Normal science’. *Public Administration*, 76(2),229-252.

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

- Toprak Karaman, Z. (2000). Yönetim stratejilerindeki gelişmeler. *Türk İdare Dergisi*, 426, 37-53.
- United Nations Development Programme (UNDP) (1997). *Reconceptualising Governance (Discussion Paper 2)*. Management Development and Governance Division.
- United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pasific (2025). *What İs Good Governance*. <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>, Erişim tarihi: 05.01.2025.
- World Economic Forum (WEF) (2025). Enabling Good Governance. <https://initiatives.weforum.org/good-governance-community/about>. Erişim tarihi: 05.01.2025.
- Williams, D. & Young, T. (1994). Governance the world bank and liberal theory. *Political Studies*, 42(1), 84-100.
- Wilson, E. & Doig, A. (1996). The shape of ideology: Structure, culture and policy delivery in the new public sector. *Public Money&Management*, 16(2), 53-61.
- World Bank (1997). *World Development Report The State in A Channging World*. Oxford University Press.
- Xu, R., Sun, Q. & Si, W. (2015). The third wave of public administration: The new public governance. *Canadian Social Science*, 11(7), 13-16.
- Zaitul, Z., Ilona, D. & Novianti, N. (2023). Good governance in rural local administration. *Administrative Science*, 13(19), 1-19.

EXTENDED ABSTRACT

Along with the change and transformation process in the traditional management approach, there has been a traditional transition towards the governance approach. The new management approach, in which continuity and success in management comes to the fore by eliminating the rigidity and cumbersomeness of management, has eliminated single-actor management and has given way to a multi-actor management approach. Efforts to improve and activate management maintain their continuity from past to present. Within the framework of this understanding, some principles have been added to management policies and strategies. Human resources play the most important role in the process of adapting and implementing these principles into management policies and strategies. The qualifications of human resources are the most important

determinant of managerial functioning. Organizations managed by human resources that adopt the principle of good management are successful and sustainable. Since the attitudes and behaviors exhibited by human resources are the determinants of corporate perception and image, the strength of communication with target audiences outside the institution is as important as the communication between the employees of the institution.

Good management principles adopted to improve, activate and ensure continuity of management have been the determinant and shaper of administrative policies and strategies. The human capital of institutions is the most important actor of the institution as the executor of managerial policies. Due to this importance, the main purpose of the study is to examine how human resources affect corporate efficiency, effectiveness and success by focusing on the role and importance of human resources in the implementation process of good management principles. For this purpose, a descriptive research method was used by scanning domestic and foreign sources. As a result of the information obtained, it can be said that human resources are the most important actors of the organization, playing a key role in the implementation of good management principles. Because the success of communication between managers and employees, the adoption and internalization of management policies, determines the impact that the institution will have on its external audiences. When human resources, which are the external face of the institution, exhibit behaviors that are aware of the purpose and importance of good management principles, it positively affects the corporate perception and image and brings corporate continuity and success.

In today's world where competition is increasing, it is very important for organizations to be able to adapt the changes to the organizational structure in order to be one step ahead and meet the expectations of their target audiences. However, during this process, the attitudes and behaviors adopted by managers must be of a quality that will motivate their employees and their participation in the decisions to be made must be ensured so that they feel valued and belong to the institution. In the implementation of good governance principles, managers must act fairly, impartially and honestly and pay attention to the public interest over their personal interests. The concept of public social responsibility can gain validity when managers act in line with ethical principles and exhibit virtuous behavior. The manager should avoid attitudes and behaviors that could harm the prestige and prestige of his management. Although organizations are permanent institutions, positions are temporary, so managers should not be greedy about the position they hold, should work citizen-oriented, and should be able to adapt a fair management approach to management policies within the framework of legal rules. Human resources, which are the most important architects and executors of

İyi Yönetişim İlkelerinin Uygulanması Sürecinde İnsan Kaynağının Rolü ve Önemi

managerial success, must always manage to maintain the gravity and dignity of their duties.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	04.06.2024	Submitted date
Kabul tarihi	15.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Tok-Yıldız, H. (2025). Şeyh Safî Menâkıbı'nda Yer Alan Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına Anda Yedim Üzümi" Mısralı Şathiyesinin Bir Şerhi. *Journal of History School*, 74, 216-246.

ŞEYH SAFÎ MENÂKIBI'NDA YER ALAN YÛNUS EMRE'NİN "ÇIKTIM ERİK DALINA ANDA YEDİM ÜZÜMİ" MISRALI ŞATHİYESİNİN BİR ŞERHİ

Havva TOK YILDIZ¹

Öz

Buyruk kitapları Alevî-Bektâşî inanç ve kültürünün yazılı kaynakları arasında saygın bir yeri olan metinlerdir. Alevî-Bektâşî kültüründeki ritüellerin aktarımında ve sistemleşmesinde de önemli bir yeri olan bu metinlerin Şeyh Safî Buyruğu, İmâm Cafer Buyruğu, Menâkıb-ı Evliyâ gibi varyantları bulunmaktadır. Bu eserlerin beslendiği ana kaynak ise Buyruk kitabıdır. Eserde, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye vasiyetleriyle başlayıp sonrasında silsile şeklinde nakledilen bilgilerin kitaplaştırılarak taliplere kadar ulaştırıldığı vurgulanmaktadır. Tarikatın âdâb ve erkânı hakkında bilgiler veren, yol-yöntem öğreten bu metinler, genellikle şeyh-talip arasında geçen soru-cevap şeklinde kaleme alınmıştır. Araştırmaya konu olan 206 varaktan müteşekkil nüsha, Berlin Devlet Kütüphanesi'nde Ms. or. quart. 2134-1 yer numarasıyla Menâkıb-ı Şeyh Safî başlığıyla kayıtlıdır. Nüshanın iki müstensihî vardır. Bunlardan ilki Hurûfî yazar Firişteoğlu Abdülmecîd, ikincisi ise ondan şerh eden Seyyid Hasan Tahsîn'dir. Berlin nüshası muhteva yönüyle Buyruk kitaplarıyla benzer olsa da onu diğer Buyruk kitaplarından farklı kılan içerisinde Yûnus Emre'ye ait bir şiir şerhine yer verilmesidir. Hasan Tahsîn'in istinsah ettiği 1857 tarihli nüshanın sonunda Yûnus Emre'nin "çıktdım erik dalına anda yedim üzümi" mısraıyla başlayan meşhur şathiyesinin Niyâzî-i Mısırî tarafından kaleme alınmış şerhi yer almaktadır. Aynı zamanda menâkıbın içerisinde Yûnus'a isnat edilen sözlerin yer alması söz konusu şerhin müstensih tarafından bilinçli bir şekilde nüshaya eklendiğine işaret etmektedir. Bu çalışmada Berlin nüshası ile Alevî-Bektâşî kültürüne ait birçok eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuş, nüsha tavsifi

¹ Dr., tk.havva@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1086-3921

yapılmış, ardından Şeyh Safiyüddîn ve nüshanın müstensihî hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Son olarak Yûnus Emre ve şerh metni hakkında bilgiler verildikten sonra “çıkıldım erik dalına anda yedim üzümü” mısraıyla başlayan şathiye'nin şerhi latinize edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Buyruk, Şathiye, Yûnus Emre, Niyâzî-i Mısırî, Şeyh Safî Menâkıbı.

An Annotation of Yunus Emre's Shathiye with the Verse “Çıktım Erik Dalına Anda Yedim Uzumi” Found in Sheikh Safî's Manâqib

Abstract

The books of commandments are texts prestigious among the written sources of Alevi-Bektashi belief and culture. These texts are significant in the transfer and systemization of rituals in Alevi-Bektashi culture with variants such as Commandment of Sheikh Safî, Commandment of Imam Jafar, and Manâqib-ı Awliya while primarily fed by the Book of Commandments emphasizing that information transferred in sequence with the Prophet Muhammad's bequests to Ali was delivered to disciples in a book. These texts introducing tariqa's basic principles and the right way to do things are mostly in question-answer form between sheikh and disciple. This study discusses the copy which is composed of 206 leaves and found in the Berlin State Library titled Manâqib-i Şeyh Safî with the call number Ms. or. quart. 2134-1 with two scribes to it: the Hurufî author Firisteoğlu Abdulmecîd and Seyyid Hasan Tahsîn annotating the first. The Berlin copy resembles the books of commandments as to content while differentiating from those by involving an annotation of a poem by Yunus Emre. The annotation dated 1857, written by Niyâzî-i Mısırî, and scribed by Hasan Tahsîn addresses Yunus' famous shathiye starting with “çıkıldım erik dalına anda yedim üzümü.” Expressions attributed to Yunus within the manâqib indicate that Niyâzî-i Mısırî's annotation was consciously included in the copy by the scribe. This study delivers similarities and differences between the Berlin copy and other works of Alevi-Bektashi culture, copy's description, brief information on Sheikh Safî and scribe of the copy followed by information on Yunus Emre and annotation text and latinization of the annotation of shathiye starting with the abovementioned verse.

Keywords: Commandment, Shathiye, Yunus Emre, Niyâzî-i Mısırî, Sheikh Safî's Manâqib.

GİRİŞ

Kökenlerinin en erken 16. yüzyıla dayandırıldığı Buyruk kitapları, Alevî-Bektaşî inancının dinî-toplumsal düzeninin inanç esaslarını, ritüellerini, dinî-toplumsal kurumlarını ve örgütlenme yapısını anlatan bir metin olarak değerlendirilmiştir (Yıldırım, 2022, s.14-37). *Menâkıb-ı Evliyâ*, *İmâm Cafer Buyruğu*, *Şeyh Safî Buyruğu*, *Hutbe-i Duvâzdeh İmâm* gibi adlarla birçok varyantı olan eserlerin

beslendiği ana kaynak Buyruk kitabıdır (Yıldırım, 2022, s.20-32). İmâm Cafer ve Şeyh Safî'ye atfedilen buyruklarda, Alevîliğin inanç esasları yer alır. Mehmet Yaman, Buyruk kitaplarını; Alevîlik yolunun inanç ilkelerini, ibadet biçimlerini, ahlak kurallarını ve geleneklerini anlatan kutsal bir metin, bir anayasa kitabı olarak tanımlamıştır (Yaman, 2013, s.13-16).

İncelenen nüsha, Berlin Devlet Kütüphanesi-Doğu El Yazmaları katalogunda, *Menâkıb-ı Şeyh Safî* olarak adlandırılmıştır. Nüsha tetkik edildiğinde *Kubbetü'l Hazarat, Hızırnâme, Erkannâme* gibi birçok eserle ortak noktaları vardır. Alevî-Bektâşî yazılı kültürüne ait olan eserler incelediğinde, Yûnus Emre'ye ait herhangi bir manzumeye rastlanılmazken Berlin nüshasının sonunda Niyâzî-i Mısrî'nin Yûnus Emre'nin “*çıkıdım erik dalına, anda yedim üzümü*” mısraıyla başlayan şathiyesinin şerhine yer verilmiştir.

Yûnus Emre'nin 13. yüzyılda benimsediği kapsayıcı hoşgörü anlayışı birçok tarikatı veya mezhebi etkilemiş, onun bütüncül ve kapsayıcı hoşgörüsü birçok şair tarafından özümşenip örnek alınmıştır. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde, Yûnus Emre'nin geniş ve serbest tasavvuf felsefesinin Kızılbaş, Bektâşî, Hurûfî şairler ve şiirleri üzerindeki etkisinden bahseder (Köprülü, 2003, s.267-325). Aynı zamanda Yûnus'un felsefesinde yer alan insanı insanda tanımak, gönül yapmak, nefsi bilmek, hakka vasıl olmak ve devir nazariyesi gibi öğretiler, Buyruk kitaplarındaki temel unsurlarla da örtüşmektedir. Bu noktada, Hurûfî yazar Firişteoğlu Abdülmecîd'in şerh ettiği Berlin nüshasında Yûnus etkisinden söz etmek mümkündür. Bunun yanı sıra Buyruk kitaplarında da yer alan;

Ne baúarsın ötüri
BÂzÂr eyle götüri
Sev yaratılmışı heb

Yaradandan ötüri (Yıldırım, 2022, s.63; Kaplan, 2015, s.163; Akbaş, 2009, s.151) şeklindeki dörtlüğün, Berlin nüshasının 34^a sayfasında Yûnus Emre'ye isnat edilen;

Elif oúudum ötüri
BÂzÂr itdim götüri
Yaradılmışı óoş görmeli

Yaradandan ötüri (Tatçı, 2005, s.62) şeklinde yer alması, nüshada Yûnus Emre tesirinden söz etmeyi mümkün kılar.

YÖNTEM

Çalışmaya konu olan Buyruk metninin muhtevası üzerinde bir değerlendirmeye gidilmemiştir ancak bazı önemli hususlara dikkat çekilmiştir. İncelenen Berlin nüshası hem Alevî-Bektaşî inancını yansıtmaması hem içerisinde Yûnus Emre'ye ait gazel şerhi bulundurması yönleriyle önemli ve farklı bir eserdir. Bu çalışmanın amacı Niyâzî-i Mısırî'nin kaleme aldığı Yûnus Emre Nutku'nun şerhini latinize etmek olsa da Berlin nüshası birçok açıdan tahlil edilmeye müsait bir eserdir. Bu amaçla çalışmamızda; Berlin nüshası ile Alevî-Bektaşî yazılı kültüründeki Buyruk metinlerinin varyantı olan eserler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde durulmuş, nüsha tavsifi yapılmış, Şeyh Safiyüddîn ve nüshanın şârihi hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Son olarak Yûnus Emre ve şerh metni hakkında bilgiler verilip Berlin nüshasının 178^a-206^a sayfaları arasında yer alan Niyazî-i Mısırî tarafından kaleme alınmış Yûnus Emre'ye ait “*çıkıldım erik dalına anda yedim üzümü*” mısraıyla başlayan şathiye'nin şerhi latinize edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Nüsha Tavsifi

Çalışmaya konu olan Berlin nüshası, Berlin Devlet Kütüphanesi-Doğu El Yazmaları, VOHD 13,5, 93; Ms. or. quart. 2134-1 yer numarasıyla kayıtlıdır.² 26x18 mm ölçülerinde, 11 satır, 206 varaktan müteşekkil nüshanın ön kısmında 2, son kısmında 8 boş vikâye sayfası yer almaktadır. Cildi; kahverengi deri üzerine yaldızlı şemse motifli ve mıkleplidir. Siyah-kırmızı mürekkepli nüsha, sade tezhiplerle bezeli harekeli nesih hatla³ kaleme alınmıştır.

Baş: El-hamdu li'llâhi Rabbi'l-Âlemîn, vel-`Âkibetü lil-mütteûin, ve'â-âalâtu ve's-selâmu `alâ `alayri `alâhi Muâmmedi'l-enâmi ve `alâ `âlihi ve ziyâdetihi, `ayn-ı kâmil'il-kerem ve `alâ cemî'ül-mümininü'l-âliîn bi-raómetike yâ eróame'r-Râóimîn.

²https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN833264249&PHYSID=PHYS_0360&DMDID=DMDLOG_0002, Erişim tarihi: 03.01.2024

³ Nüshanın sonunda metnin sülüs hattıyla yazıldığı belirtilse de bu ifade şârihin müstensah ettiği nüsha için geçerlidir.

Şeyh Safî Menâkıbı'nda Yer Alan Yûnus Emre'nin “Çıktım Erik Dalına Anda...

Son: Ve ÀdÀb u erkÀn erenleri taóãil idüp şefÀeatlarına maôhar olsunlar içün sülüs óaùùıyla taórir⁴ itdirüp müheyYÀ eyledi. Temmet.

Şârih: Seyyid Hasan Tahsîn

İstinsah tarihi: Sene 1273 fî 15 [7 Temmuz 1857].

Müellif Hakkında

Erdebil'de doğması hasebiyle Erdebîlî nisbesiyle de anılan Şeyh Safiyüddîn Erdebîlî (ö.1334) Safevî Devleti'nin resmî kurucusu Şâh İsmâil Safevî'nin (ö.1524) atasıdır. Şeyh Safiyüddîn, Anadolu sufizmüne etkilerinin yanı sıra ilmî ve edebî kişiliğiyle de ön plana çıkan bir şahsiyettir (Babacan, 2018, s.136). Kurucusu olduğu Erdebil Tekkesi, 14. yüzyıl boyunca Sünnî-Şafîî çizgide bir dergâh olarak varlığını sürdürmüştür (Kaplan, 2015, s.16). Hz. Ali'nin çocuklarından kendisine kadar ulaştığına inanılan öğüt ve nasihatleri talim edip takdir eden Şeyh Safiyüddîn, kendisine nakledilen bu öğüt ve nasihatleri taliplere aktarmış, bu da *Şeyh Safî Menâkıbı*, *Şeyh Safî Vasiyeti* gibi Buyruk kitaplarının meydana gelmesine kaynak teşkil etmiştir (Kaplan, 2015, s.19-20).

Şârih Hakkında

205^b'de kendisini Sâlih Rüşdî adında bir hafızın öğrencisi olarak takdim eden Seyyid Hasan Tahsîn hakkında literatürde ayrıntılı bir bilgiye ulaşılamamıştır. 8^b'de, “**Ben Firişteoğlu Abdülmecîd'im**, bu *Hutbe-i Duvâzdeh İmâm*'ı Arabî dilinden Türkî'ye tercüme itdim.” bilgisi değerlendirildiğinde, Hasan Tahsin'in müstensah ettiği şerh, Hurûfî yazar Firişteoğlu Abdülmecîd'in (Ö.864/1459) şerhidir (Akbaş, 2009, s.103-281). Hasan Tahsin hakkında edinilen bilgiler, Rıza Yıldırım'ın *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)* adlı eserinin nüsha tanıtımında yer verdiği değerlendirmelere dayanmaktadır. Yıldırım (2022, s.276-280), şârihin Safevî-Kızılbaş tarikat ıstılahına ait bazı kavramlara ve önemli hususlara hâkim olmadığını belirtir. Aynı zamanda serbest bir istinsah tarzı benimseyen şârihin, dikkat ve özen gerektiren hususlarda ciddi anlam sapmaları olmasa da nüans kayıplarına sebebiyet verdiği dikkat çeker. Yıldırım'ın tespit ettiği mezkûr hatalar Niyâzî-i Mısırî'nin Yûnus Emre Şerhi'nde de sıklıkla görülmektedir.

Eser Hakkında

Berlin nüshası, Rıza Yıldırım'ın *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)* adlı kitabında edisyon kritik yöntemiyle tetkik ettiği B nüshasıdır. Yukarıda değinildiği gibi sözü edilen nüsha ile *Hızırnâme* ve *Kubbetü'l Hazarat* arasında ortak noktalar

⁴ taórir; 206^a.

bulunmaktadır. Örneğin; Berlin nüshasında, 21^b'de “*ammâ ba'du*” ile başlayıp *Menâkıb-ı Evliyâ* risalesine kadar olan kısım, Baki Yaşa Altınok'un hazırladığı *Hızırnâme* adlı eserinde de yer almaktadır (Altınok, 2007, s.39-699). Berlin nüshasında 1^b-21^b arasında yer alan risale ile *Hızırnâme*'in 139^a-158^a arasında yer alan risalenin şârihi, Firişteoğlu Abdülmecîd'dir. Eserler arasında yer yer devam eden üslûp ve konu benzerlikleri dikkat çeker. Bu noktada Altınok (2007, s.23), *İmâm Cafer* ve *Şeyh Safî Buyrukları* ile *Hızırnâme* arasındaki ilişkiye değinir ki bu da eserler arasındaki benzerliğe açıklık getirir. İki nüsha arasında konunun ele alınışında, şârih kaynaklı olduğu düşünülen bazı farklılıkları da bulunur. Örneğin; *Hızırnâme*'de 153^b-154^b arasında ay sayısı belirtmeksizin ayın on üç, on dört ve on beşinci günleri Hz. Âdem'in oruç tutması, oruç tuttuğu takdirde Hz. Havva ile cennete geri döneceği ve vücudunun bütün günahlardan arınıp tertemiz olacağı beyan edilir. Oruç mevzu, Berlin nüshasının 14^a sayfasında yer alır, ancak Hz. Havva ismine yer verilmeden sadece Hz. Âdem'in oruç tuttuğunda bütün günahlarından arınacağı belirtilir ve her ay ifadesi kullanılır. Ayrıca, Hz. Âdem'in söz konusu bu günlerin ismini *Eyyâmmu'l-Beyz* koyduğu ifade edilir. Bir diğer fark da *Hızırnâme*'de, Hz. Âdem'in on iki imâmın isimlerini zikretmeyi önce oğlu Şî't'e vasiyet ederken Berlin nüshasında ilk önce oğlu İdrîs'e vasiyet ettiği görülür.

Berlin nüshası, Firişteoğlu Abdülmecîd'in *Kubbetü'l Hazarat*'ının 1^b'den 11^b'de başlayan “*hutbe-i devâzde imâm*” kısmına kadar olan şerhin istinsahıdır (Akbaş, 2009, s.103-116). Her ne kadar incelenen nüshanın ilk risalesi *Kubbetü'l Hazarat* ile aynı olsa da nüshanın 21^b sayfasından sonraki kısmı, konuların tasnifi bakımından *Şeyh Safî Buyruğu*'yla paralel ilerler (Kaplan, 2015, s.35-463; Yıldırım, 2022, s.323-476). Yıldırım'a (2022, s. 276-77) göre söz konusu nüsha, iki ayrı risaleden müteşekkildir. 1^b-21^b arası *Kitâb-ı Hutbe-i Duvâzdeh*'in, hutbe kısmı hariç tam bir metin, 22^a-178^a arasının ise hamdele ve salve kısmı atlanmış *Menâkıb-ı Evliyâ* olduğunu belirtir. 178^a'dan sonra ise *Hazret-i Yûnus Kaddese Sırrıhu'l-'Azîzin Nutk-ı Şerîfinin Şerhidir* adlı risale yer almaktadır. Şârihin bilinçli bir şekilde nüshanın altına ilave ettiği düşünülen Niyâzî-i Mısri'nin Yûnus Emre şerhi ile nüshayı üç risale olarak değerlendirmek mümkündür.

Yıldırım (2022, s.277), Şâh Hatâyî, Kul Himmet gibi dönemin kurucu isimlerinin nefes ve deyişlerinin Berlin nüshasında yer almadığını ifade eder. Ancak nüsha tetkik edildiğinde, şârihin bahsi geçen manzumelere nesir şeklinde yer verdiği ya da bazı manzumeleri eksik aktararak tahrifat yaptığı tespit edilmiştir. Yıldırım'ın da değerlendirmesine binaen şârihin bu dikkatsiz tutumu, manzumelerin tespitini güçleştirmiştir. Aşağıda tespit edilen manzumelerden birkaçına yer verilmiştir.

Cennet içinde bunlara şehri-yâr

*On iki imâma kulsîñ ey yâr
Ger diler kim göresin didâr
Vir âalât u selâm èaleyke tekrâr [13^a]*

34^a'da, Hatâyî'ye ait olan dörtlük, Hatâyî mahlası kullanılmadan verilir. (Yıldırım, 2022, s.334). Yine 114^a'da Hatâyî'ye ait bir dörtlük ile 142^a'da bir beyte yer verilir:

*Zîrâ nefis canludur
Tutmayanlar kanludur
ÓayÀ ve óazer⁵ eyle
Bu yol nerdübânludur [34^a]*

*Dervişliğin bir bâbı dağı vardır
Özin pîrine yetüren erdir
ÓauÂyi óauúuat bir gizlü sırdır
Getür olsun perde óicÂb yolından [114^a]*

*ám degil ger dâne-i maóv itse devr-i rüzigâr
Kim nihâl-i bârı dil úılmıřdır andan yâdigâr [142^a]*

146^a'da Mollâ Câmî'ye ya da Mevlânâ'ya ait olduğu ihtilafli olan Farsça kıt'a,⁶ hac kelimesi *subh*, *bünyâd* kelimesi *beyt* şeklinde değiştirilip nesir hâlinde verilir:

*Dil be-dest âver ki âubó-ı ekberest⁷
Ez-hezârân Kaèbe yek-dil bihterest
Kaèbe-i beyt-i Óalil-i Ázer'est⁸
Dil naôargâh-ı Celil-i Ekberest [145^b]*

Devamında, “Farsça bilmeyenler için üstad buyurmuşdur” denilerek Hatâyî'ye ait olan manzume bir mısraı eksik şekilde verilir:

*ÓauÂyi óâl çaında
Yüz biñ Kaèbe yapmaúdır
Bir göñül al çaında [145b]*

⁵ ÓayÀ ve óazer; 34^a.

⁶ Kıt'anın orijinali şu şekildedir:

Dil be-dest âver ki hacc-ı ekberest
Ez hezârân Ka'be yek dil bihterest
Ka'be bünyâd-i Halil-i Ázerest

Dil nazar-gâh-i Celil-i Ekberest, Abdullah Uçman, Rıza Tevfik'in tekke ve halk edebiyatı ile ilgili makaleleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982. s. 124-214.

⁷ âubó-ı ekberest; 146^a.

⁸ Kaèbe-i beyt; 146^a.

Aşağıda yer alan manzume de nesir şeklinde verilir:

èAli yÀre sırrı söyler
ÙÀlib degil pîr söyler
Ehl-i èirfÀn meclisinde
Biñbir diñler bir söyler [166b]

Yûnus Emre ve Şerh Hakkında

Yûnus Emre, 13. yüzyılda Anadolu'da Türkçenin yayılmasına ve Türk edebî dilinin gelişip yerleşmesinde öncülük eden şairlerden biridir. Yûnus'un tasavvufî eğilimi, zamandan ve mekândan bağımsız felsefesi şiirlerine sirayet etmiş ve bu da onun şiirlerinin derûnî, çok katmanlı ve müphem olmasına sebebiyet vermiştir. Yûnus Emre'nin hakikati olduğu gibi değil de sembolik ve metaforik bir dille ifade etmesi birçok şiirini şerhe muhtaç kılmıştır. Özellikle “*çıkıdım erik dalına anda yedim üzümü*” mısraıyla başlayan şathiyesiyle bir üst dil meydana getiren şairin bu şathiyesi, defalarca şerh edilmiş, üzerine onlarca kitap, makale ve nazire kaleme alınmıştır. Tasavvufun manifestosu sayılabilecek bu şathiye etrafında adeta bir nazire ve şerh kültürü oluşturulmuştur. Zikredilen şiiri şerh eden önemli şârihlerden biri; 17. yüzyılın meşhur mutasavvıflarından Niyâzî-i Mısrî'dir (Ö.1105/1694). Mısrî'nin kaleme aldığı *Şerh-i Nutk-ı Yûnus Emre* başlıklı şerh, mevcut şerhler içinde en fazla okunup istinsah edilene olmuştur (Tatçı, 2010, s.496). Gazelin dokuz beytini şerh eden Mısrî, Yûnus'un anlam dünyasında mecaz ve teşbihlere bürünen kavramları, onun düşünce yapısından damıtarak yorumlamış; erik, üzüm, koz, bostan, kerpiç, iplik, sinek, leylek, koduk gibi birçok kavramı Yûnus'un aynasından kendisine sirayet eden manalar ile çözümlenmiştir.

Buyruk kitabında yer alan Niyâzî-i Mısrî şerhinin müstensah nüshası, Mısrî'nin şerhi ile mukayese edildiğinde dilinin daha ağır olduğu gözlemlenir. (Tatçı, 2005, s.132-141) Ayrıca şârihin müstensah ettiği şerhe yaptığı müdahaleler dikkat çeker. Örneğin, “Óaøret-i şeyò daòı iplik ve yumaú ve bez deyü taãavvuf buyurmuşlar ki” diyerek şerhin bir hâl ilmi olduğunu ifade eder. “Çünkü Óaøret-i Mıârî şeyòîñ bu ebyÀt-ı taãavvufÀtdan murÀdı bu gÿnÀ olur olmadıainı añlamaú üzere vech-i meşrÿó üzere tesviye ve tefsir idüp terk eylemiş idi.” ifadesinden sonra “Benim nuúú-ı taãavvufÀneme şeró ve tefsir eyledigin maènÀlar temÀm murÀdım üzeredir.” beyanında bulunur ancak bu ifade Mısrî şerhinde yer alan “Benim ol *iplik virdim çulhaya* beytine yazdığım manayı yazma, işte şu manayı yaz diye yazacak sözü beyan buyurdular.” (Tatçı, 2005, s.136) bu ifadeyle zıt düşmektedir.

198^a'da yer alan “Óaøret-i şeyò imÀ ile nefsi-i şeyùÀna...” ifadesinde ise şeyhin muradını işaret yoluyla değil açık bir şekilde dile getirdiği görülür (Tatçı 2005, s.139). 205^a'da yer alan “buzaàu anasını emzirmek üzere aázına urdıkları dişendirek ki şol baàladıkları...” ibaresi, Mısırî şerhinde “buzağının burnuna kirpi derisinden burunsallık bağlarlar” (Tatçı, 2005, s.141) şeklinde yer alırken şârihin müstensah ettiği şerhe öznel yorumuyla müdahale ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Şârihin şerhe müdahalelerinin yanı sıra, Yıldırım'ın da tespitine binaen dikkatsiz tutumu, birçok okuma hatasına sebebiyet vermiştir. Bu okuma hatalarından tespit edilebilenler metnin içerisinde verilerek dipnotlarda açıklanmıştır.

Ketebe kaydında istinsah sebebini açıklayan şârih, daha önce rik'a hatla kaleme alınan kitabın herkes tarafından anlaşılması için Kâdirî şeyhlerinden Şeyh İbrahim Kaygusuz Baba'nın (ö.1873) isteği üzerine sülüs hatla kaleme aldığını ifade eder ve Kaygusuz Baba'dan da övgüyle bahseder. Bu da onun Kâdirî tarikatına mensubiyetini gösterir mahiyettedir.

Aşağıda öncelikle Yûnus hakkında tafsilatlı çalışmalarıyla bilinen Mustafa Tatçı'nın (2022, s. 492-493) son şeklini verdiği Yûnus Emre şathiyesinin tamamına yer verilmiş, sonrasında nüshada yer alan dokuz mısralık şerh latinize edilmiştir.

- 1 Çıkıdım erik dalına anda yidüm üzümü
Bostân ıssı kakıyup dir ne yirsün kozumu
- 2 Kerpiç koydum kazgana poyrazıla kaynatdum
Nedür diyü sorana bandum virdüm özini
- 3 İplik virdüm çulhaya sarup yumak etmemiş
Becid becid ısmarlar gelsün alsun bezini
- 4 Bir serçenün kanadın kırk kanluya yükletdüm
Çifti dahı çekmedi kaldı şöyle yazılı
- 5 Bir sinek bir kartalı kaldurup urdı yire
Yalan değül gerçektür ben de gördüm tozını
- 6 Balık kavağa çıkmış zift turşısın yimege
Leylek koduk toğurmuş bak a şunun sözünü
- 7 Bir küt ile güreşdüm elsüz ayağüm aldı
Güreşüp basamadum göyündürdi özümü
- 8 Kâf Tagı'ndan bir taşı şöyle atdılar bana
Öylelik yire düşdi bozayazdı yüzümü
- 9 Gözsüze fısıldadum sağır sözüm işitmiş
Dilsüz çağırup söyler dilümdeki sözümü
- 10 Bir öküz bogazladum kakıldum sere kodum

- Öküz ıssı geldi eydür boğazladun kazımı
11 Uğruluk yapdum ana bühtân eyledi bana
Bir çerçi geldi eydür kanı aldun gözgümi
12 Tosbagaya uğradum gözsüzsepek yoldaşı
Sordum sefer kancaru Kayserî'ye 'azîmi
13 Yûnus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez
Münâfıklar elinden örter mana yüzini

Metnin Kurulmasında Gözetilen Hususlar

Çalışmaya konu olan nüsha 19. yüzyıla ait bir eserdir. Dönemin karakteristiği olan eklerin kullanımında görülen düzleşme, söz konusu metinde de görülmektedir. Harekeli nesihle kaleme alınan nüshada eklerin hem و hem ى'li kullanımları görülmektedir. Örneğin cevher fiili, hareke ile -dur şeklinde okutulurken daha çok -dır şeklinde kullanılmıştır. 2. şahıs iyelik eki ve ilgi ekinin kullanımında ters uyumsuzluk görülür. Yuvarlak tabanlı kelimelere gelen ekler metinde büyük oranda -nî şeklinde gösterilmiştir: **شعيرن** şeyóîñ;178^a, **شعيرن** şeceriniñ;178^a, **ميوەنك** meyveniñ;178^a, **عندرك** ôÀhiriñ;178^a, **تاتك** anıñ;179^b, **بوندك** buñın; 200^a.

Yazıldığı dönem itibarıyla yuvarlak tabanlı kelimelere gelen eklerde de sıklıkla düzleşme görülmektedir (Kartallıoğlu, 2011, s. 398-453). Bazı kelimelerde ise ikili kullanımlar söz konusudur. Bu gibi durumlarda nüshanın harekeli olmasından dolayı nüshaya müdahale edilmemiştir ancak hatalı olduğu düşünülen kelime ya da harfler köşeli parantez içerisinde metne eklenerek dipnotlarda orijinal yazımları verilmiştir. Bu kullanımlarından bazılarına örnek verilecek olursa: **اوزىمى** üzimi;178^a, **اوزوم** üzüm;183^a, **وجوددۇ** vücüddır;178^a, **وجودد** vücüdu;196^b, **وجودداندان** vücüddından;180^b, **اولدى** oldı;178^b, **اولمىشدى** olmışdır;196^a, **يدىدىكى** idildiği;181^b, **يدىگىنى** idügüni;185^b, **كندى** kendi;183^b, **كندۇ** kendü;183^b, **كيسەلەرنى** kimesneleriñ;183^a, **كيسەلەرنى** kimseleriñ;184^a. Örneklerin tamamına burada yer vermek çalışmanın sınırlarını aşacağı için hatalı yazıldığı düşünülen kavramlar dipnotlarda verilmiştir. Şerh metninde kırmızı mürekkeple yazılan yerler ile âyet, hadis ve Arapça ibareler koyu yazılmış, âyet, hadis ve Arapça ibarelerin dipnotlarda manalarına yer verilmiştir. Âyetlerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çevirileri esas alınmıştır.

Nüsha harekeli olduğundan şârihin ek kullanımındaki düzlük-yuvarlaklık tercihine müdahalede bulunulmadığını, hareketler doğrultusunda okunduğu zikredilmişti. Ancak nüshada birçok kelime yahut ıstılah kavramının hatalı ya da eksik yazıldığı açıktır. Bu gibi durumlarda Mustafa Tatçı'nın (2005, s.131-142) *Yûnus Emre*

Şerhleri adlı kitabından istifade edilmiş ve hatalı olduğu düşünülen kavramlar köşeli parantez içerisine alınıp dipnotlarda orijinal yazılarına yer verilmiştir.

Niyâzî-i Mısrî'nin Yûnus Emre Şerhi

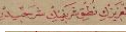
[178^a] Óazret-i Yÿnus úuddise sırrahu'l-èaziziñ nuúú-ı şerifiniñ şeróidir⁹

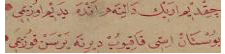
Bi'smi'llÀóí'r-raómÀni'r-raóim.

Çıúdíım erik dalına anda yedim úzimi¹⁰

BÿstÀn ıssı úaúııyup dir ne yersen úozımı

Bu mıârÀedan Óaøret-i şeyóiiñ murÀdı Şu ola ki çıúdíai¹¹ her èamel Őeceriniñ bir dürlü àemeresi olur. MeâelÀ ôÀhirde her meyveniñ bir Őecere maðâyâ olduai miâillü her èameliñ bir Àlet-i maðâyâası vardır. Anıñla¹² óuâyile gelür. MeâelÀ èilm-i ôÀhirin yüsr-i taóãiline¹³ Àlet luàat, sarf, naðiv ve ÀdÀb [178^b] ve kelÀm ve meèÀni ve uâyıl ve óadiâ ve tefsir ve óikmet ve heyéetdir. Ve èilm-i bÀúınıñ emr-i óuâyâına daóı elzem óulÿâ-ı dÀéim mürşid-i kÀmiliñ taèlim ve telúin ve nefesiyle tevóid ve teókir ber-devÀm ve àÀniyen úillet-i úaeÀm ve úillet-i menÀm ve èuzlet-i èani'l-enÀmdir. Ve èilm-i óaúúúatiñ istiðãÀline emr-i mühim terk-i dünyÀ ve èukbÀ ve vücddır. İmdi böyle olduai gibi Óaøret-i Yÿnusıñ¹⁴ daóı erik ve úzüm ve cevizden murÀdı Őerièat ve úariúat ve óaúúúate işÀretidir. Ancaú erigin úaşrası yinür içi yinmez olduai gibi her èamel-i ôÀhiriñ daóı [179^a] derÿni acı olduaindan erige teşbih eylemişdir. LÀkin o úzüm ise hem ekl olunup ve hem nice dürlü nièmetler óuhÿra gelüp faúau çekirdegi olmaú münÀsebetiyle

⁹ èaziziñ nuúú-ı şerifiniñ şeróidir;178^a.

¹⁰ Çıúdíım erik dalına anda yedim úzimi/ Bustan ıssı úaúııyup dir ne yersen úozımı;178^a.

¹¹ çıkdıgı;178^a.

¹² anıñla;178^a.

¹³ yeser-i taóãiline;178^a.

¹⁴ Yÿnısıñ;180^a.

derýnında bir miúdÀr riyÀ ve semèa oldıàıçün èilm-i bÀùina nisbet getürmişdir ve ceviz ise aālÀ telef olıcaú èuøvı olmadıayçün külliyyen óáuúúat idilmişdür. Ve hem de ceviz hezÀr emrÀø u èilele nÀfiè idüginden èilm ü óáuúúati daòı cevize miâÀl idinüp taāvuvufÀne nuúú ile irÀd buyurulmuşdur. İmdi bir kimesne erik üaleb iderse erik şecerinden ve üzüm [179^b] üaleb iderse baà veya aãmadan ve eger ceviz üaleb iderse ceviz şecerinden üaleb itmek lâzım gelür. ZirÀ bir kimse üzümü erik yÀòýd erigi ceviz şecerlerinden arar veya üaleb eyleyüp kendüye èamel idinürse beyhýde yere telef-i vaút idüp emegi hebÀ olmuş olur. İmdi böyle olıcaú ya Àòar bir kimse èilm-i ôÀhir taóâiline beòl ve anıñ äalÀó ve fesÀdını öğrenmek murÀd ider ise ol kimse evvelÀ Şerièat-ı Aómediye temessük ve kütüb-i fiúha bi'l-mürÀcaèa maözmyınyla èamel eyleye ve eger èilm-i bÀùınıñ [180^a] ıālÀó veya tenzil ve teraúúisini taóâiline äarf-ı himmet eyleyeler. EdnÀ-yı mertebe telúin-i mürşid ile èÀmil ve iúrÀrında åÀbit olup evrÀd u eòkÀr ve taèlim ü telúin mürşide müdÀvemmet ve óukm-i taèbire mürÀcaèat birle vuúyèÀt-ı esrÀrı ve seyrÀnı neør-i mürşide èarø u ifÀde ve mürşidiniñ nuãóı ve pendiyle mütenaããıó u müstefÀde ide. Ve eger èilm-i óáuúúat ve maèrifet taóâiline sülýk ider ise mürşid-i kÀmile tebaèiyyetle terbiye ve riyÀzet-i sÀúkiye[şÀúúaj]¹⁵ Àteşiyile nefsiñ cemiè-i evãáfını ve beşeriyyet ve enÀniyyet aòlÀúını ve mÀ-sivÀ-yı nefis bi'l-külliye maóv ve izÀle [180^b] iderek èayn-ı vücýdu óáuúúú úalup fenÀsını èayn-ı beúÀ itmekle óÅãıl ve hüveydÀ olur. İmdi bu ièmÀl-i åÀliãeye [èulým-ı åelÀãeye]¹⁶ irÀd olunan úurýú-ı meòkýreler ile èÀmil ve muèteúid olan úÀlibe úmiddir ki az zamÀnda nÀèil-i merÀm u maúãýd olur. Nitekim bÀLÀda basú u beyÀn oldıàı vechile münselik rÀh olmayup da èamel-i ôÀhir taóâiline äarf-ı maúderet iden úÀlib egerçi Àlet-i maðýyãasıyla èÀmil olmayup veya èÀmil olursa da merkezde èilm-i bÀùın ve óáuúúat ve maèrifeti daòı taóâil ideyim

¹⁵ riyÀzet-i sÀkiye;180^a.

¹⁶ ièmÀl-i åÀliãeye;180^b.

sevdâsına düşüp [181^a] bir alay meşauúati bilÀ-fÀéide kendüye iòtiyÀr iderek meâelÀ faøla èibÀdet meşâylüyle müdÀvim olsa bi-èaynihi eâmÀr-ı meòkÿrenin[meòkÿreyi] eşcÀr-ı àayrından[àayrîden] ùaleb itmek gibidir. ZirÀ her bir eşcÀrın âemeresi ancaú günden[kendinden]¹⁷ óÀãıl olur ve kendü terbiyyesiyle feyø ü kemÀle vÀãıl olacaàı emr-i müsellemdendir. BinÀéen-èalÀ óÀlik èilm-i óÀhir emr-i taóãiline meşâyl iken èulÿm-ı sÀéire Àletleriyle âarf-ı evúÀt idüp bilÀ-ruóãat esmÀya ve nÀfile áalÀta veya áavma veya diğer aemÀl ki inzivÀ veya óalvet veya riyÀøet aemÀllerine sÀlik [181^b] olmuş olursa yuúaruda ifÀde idildiği miáúllü erik şecerinden üzüm ùaleb itmiş olur. Ancaú **bÿstÀn ıssı** dimeden murÀd mürşid-i kÀmildür ki **niçün yersin úozumu** deyü úaúduàı emir ve tenbih kinÀyetdir. Yaèni niçün olmaz yere beyhyde taèab çekesiñ ey kişi aemÀl-i áelÀãeyi[èulÿm-ı áelÀãeyi]¹⁸ bir uàurdan èilim ile taóãıl iderim mi áanursın. Her biriniñ başúa başúa èamel-i vaúti ve muèallim ve mürşidi vardır. Ve bu lafıòdan murÀd ehl-i sülÿk olanlar bi-ehl olup èindice sülÿka mübÀşeret idildiği müşÀhede itdikde taèzir [182^a] idüp úÀdir olabildiği óÀlde menè ide ve şerÀéiù-i meòkÿreyi bast idüp her âemereniñ eşcÀr-ı maóãÿâsından ùaleb olunmasını tefehhüm itmek lÀzım gelür. Ve şol èind-i sÀlik olanıñ aóvÀli şol uàuru miáÀline beñzer ki áÀóibinden bilÀ-ruóãat baàçeye deóÀlet veya muóAbÀ üzüm veya erik úoparır veya cevzi úaşlar iken baàçe áaóibi ÀgÀh olup taèzir ve tekdir ve belki teédib ider. Óaúíúat èameli daòı mürşid-i kÀmiliñ taót-ı taàarrufında mülki oldıàaçün kendüsiniñ iön ü ruóãat [182^b] ve terbiyyesi veya riyÀøet-ı şÀfite[riyÀøet-i şÀúúa]¹⁹ ger mürşide teslimiyet ve kendü renginden çıkup mürşid rengiyle hem-reng olup yaèni mürşid-i kÀmiliñ emr ü tenbihinden ve rÀh-ı Óaúdan bir úadem ayrılmayup áafiyyetle áÀbit olmadıúca eşcÀr-ı memlÿkesine büyüce müdÀòale ideni tekdir ve teédibe

¹⁷ günden;180^b.

¹⁸ aemÀl-i áelÀãeyi;181^b.

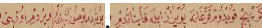
¹⁹ riyÀøet-ı şÀfite;182^b.

revÀ görür dimek olur. Bes imdi maèlým ola ki èilm-i ùariúat ve óaúíúat mürşid-i kÀmiliñ baàçesidir. EsmÀ ve riyÀøet úapusıdır. Ve kemÀl-i sülÿku ve vilÀyet âemer esidir. Böyle olıcaú èind-i sÀlik olan kimesne ehlu'llÀh [183^a] bÀaina uàrulamaàa girmiş olur. İmdi Óaøret-i **èaziziñ bu beyitden murÀadı** mürşidsiz şerièat ve ùariúat ve óaúíúate muvÀãalat ideyim deyü saèy ideñ kimesneleriñ aóvÀlini şeró ü beyÀn ve bir miãÀl ile èayÀn itmek ve böyle bi-idrÀk olan kimesneler aña beñzer ki her âemeriñ úanàı şerece nem-dÀr oldıai bilmeyerek göñli üzüm istedikde erik şecerinde biter àanup ve erik ôannıyla ceviz aàacına èurÿc ider dimek olur ancaú mürşidsiz ùariú óaúúa sÀlik olunmaz. ZirÀ mürşid olur ise aemÀ olanlarıñ her bir rengi siyÀh ôanneylediği gibi [183^b] olur. **İmdi Yÿnus Emre úaddesa'llÀhu sırrahu'l-èaziz** Óaøretleri bir müddetiyle mürşid çalışup evúAt-güøer itdirüp baèdehÿ bi-fÀèide idüğini añladıkda mürşid-i kÀmil dÀmeniñe vaèe-ı yed ile muúÀrenet bÀr-gÀhı ve müvÀãılat-ı CenÀb-ı Allâh oldıaiçün bu beyti nuúú ve kendüye nisbet iderek eşçAr-ı meökÿre miãÀli ile ùariú-i óaúúa sÀlik olanlara ièlÀn ve kendi yüzinden àayrılara taèriø ve tenbih eylemekdir.

Kerpiç úoydum úazàana poyraz ile úaynatdım

Bu ne deyü àorana bandım virdim özini²⁰

İmdi yÀ aòì Óaøret-i şeyòìñ [184^a] bu beyitden murÀadı èindi riyÀøet iden riyÀøiniñ óÀlini temàil ùariúıyle inbÀ itmekdir. èİndi riyÀøet ve óalvete münselik olan kimseleriñ emekleri hebÀya àarf olup bi-èaynihi poyraz ile çamurı úaynatma sevdÀsına düşmek gibidir. Ve sevdÀ-yı óÀmile meélyf olan kimesnelerden istimdÀd úaleb iden daòì andan yaèni poyraz ile pişürdiği çamurdan ve birer hazne rÿzigÀr iùèÀm-ı úabò itmek degil belki ùondırır ve farøen úabò olmak lÀzım gelse bile úıyniñ añla àayr-ı àÀlió [184^b] oldıai miãıillü èindi riyÀøetden daòì

²⁰ Kerpiç úoydum úazàana poyraz ile úaynatdım/ Bu ne deyü àorana bandım virdim özini; 183^b.

âidÀ-yı rÿó óÃııl olmaz ve böyle olıcaú maülÿb ve maüâÿd olan maerifetu'llah ki ilhÀmÀt-ı rabbÀniyye ve vÀridÀt-ı ilÀhiyyeye vÀııl olamaz. Çünkü ekl-i úıyn idenlerin envÀe-ı emrÀø-ı cismÀniyyeleri dağı bedidÀr oldıâı vÀreste-i silk-i sûtÿr oldıâı miâillü riyÀøet-i eındiyyeden dağı sÿ-i òulú ve vesvese-i şeyuÀniyye ve efkÀr-ı fÀside gibi emrÀø-ı úalb óÃııl olur. Ve bunlar ise mühlik-i úalb ve şürÿr-ı rÿódır. Böyle oldıâı óÀlde Óaøret-i şeyòıñ poyraza [185^a] temâili mâye-i Muóammediyye ve telúin ve terbiyye-i mürşid olmadiâına işÀretidir. Ve miâÀl-i Àòarda şiddet-i şitÀda meyve-i âayfiyyeniñ ôuhÿrina manôÿr u meşÿrdır. Ve bir de eındi mücÀhede veya úuvve-i beşeriyye ile óaã veli emri-ı âayr-ı mestÿrdır. eİmdi ey úÀlib mürşid-i kÀmilin nefesi Àteşinden çıúmaâından[çáúmaâından]²¹ úÀlibiñ úalb-i úavına úıâılcım yetişmez ise ve ol úÀlib dağı kendüyi áaúnıla muúÀbelesinde tÀmmü'l-eaøÀ teslim úılmaz ise beđl itdiği saèy ve emegi hevÀ[hebÀ]²² olur. Ve eger evâáf-ı meökÿr ile [185^b] muttaâif olup Àteş-i mürşid anı úabò ider. Ve illÀ münèakis olup şerÀeiú-i meökÿreye rièAyat itmediği taúdirce ol sÀligin úalbi ve cigeri maübÿó olmaz. MeâelÀ bir kimse bir ocaâı Àteşle şuèlelendirüp taèÀmı úabò itmek murÀd eylediği óÀlde ol ocaâa faúau eczÀsını úoyup terk eylese Àteş kendü kendine şuèle peydÀ idüp taèÀm-ı mevøyèa úabò itmek şedidiyle belki òilúat-i easliyyesine ricèatle úararup soyunmuş aaleb-i iótimÀldir. ÚÀéimen ruéyeti ocaâa dönüp oturup áebÀt üzere óúursa [186^a] be-her óÀl ol Àteşin muúteøÀ-yı èuluvv ve şuèlesiyle ol úaèÀm vaút-ı úalilde úabò olinacaâı aòher-i mine's-şemsdir. Óaøret-i şeyò dağı şol nÀ-âÀbit ve eındi sÀlik olan kimesneleri sÀlifü'ò-òikr ocaâın terkiyle kendü kendine şuèle-yÀb olması gibidir deyü bi't-temâil aña nisbetle úıyn ekline ve èÀúbet ilòÀda düşerler ve kendülerine kesb-i ióyÀc idenlere dağı kendüleri miâillü çamur ekl itdirmege saèy ider. **El-èiyÀzen billÀhi ta'ÀLÀ**²³ ve ekâeriyÀ dervişler bu miâillü

²¹ çıúmaâından;185^a.

²² hevÀ;185^a.

²³ "Şanı yüce olan Allah'a sığınırım." anlamına gelen Arapça ibare.

kimselerden öuhÿr ider. Eger bir ehl-i sülÿk bu miâillülerden **[186^b]** birine mülâûi olıcaú olur ise ol kimse tedbiri anıñ seyr-i sülÿkını şol tutmuş selc-i óarÀret-i şemsi telyin idüp taóvil itdigi gibi eridüp su eyler. İmdi bundan maëlÿm olsun ki bu miâillü nefsi yÀredeã ile muttaâıf olanlardan kemÀl-i iótirAz ehl-i sülÿka lâzım ve belki farødır. **İmdi ya aòì Óaøret-i èAziziñ** bu beyitden murÀdı bu maúÿle èindi mücÀhede ve riyÀøetden menè ve buña mümÀâil eşòAs ile meeÀr-ı neden taòribÀtdır, va'llÀhu èalem bi'ã-ãavÀb.

İplik virdim çulóaya äarup yumaú itmemiş

[187^a] Becid becid iâmarlar gelsün alsun bezini

Bu beyitden Óaøret-i şeyòin²⁴ murÀdı mürşid-i nÀúısn²⁵ aóvÀlini ve sÀlik-i ùariúin keyfiyyetini beyÀn itmekdir. İmdi yÀ aòì ùaleb-i óaúú olanlara mürşid lâzım oldiainı mütefehhim oldiúdan ãoñra kemÀliyle taóarrì idüp her gördigi nÀúıãa dil virüp goñül baalamaya mürşid-i kÀmil bulmaya saèy-ı belia eyleye. ZirÀ bir mürşid-i nÀúıãa mübtediyye bir sÀlik dil virse murÀdı vÀâıl-ı óaúú olmaú ve derd-i èiâyÀnına dermÀn bulup selÀmet-i dÀreyne maòhariyyet iken hiç **[187^b]** bir eâer-i ðayrı müşÀhede ve óaúúı bÀúıldan farú itmeyen ol bi-çÀre ùÀlibe "Sen tekmiil-i sülÿk olduñ. Menzil-i òilÀfete lâyiú ve müsteóau olduñ." deyü tebşir eyler. ÓÀlbuki ol ùÀlib aóvÀl-i mecmÿeasında nÀúıã ve bi-úuãÿr[úuãÿrlu] oldiái óÀlde binÀenèaleyh Óaøret-i èAziziñ iplikden murÀdı teferruúa-i ÿlÀya[tefriúa-i ÿlÀya]²⁶ işÀretidir. Ve yumaúdan murÀdı óÀle ve bezden cumèa [óÀl-i cemèe]²⁷ işÀretidir ki silk-i kemÀle ùariú-i istifhÀm idüp maúãÿdına idügin bilüp ve vÀúlf-ı esrÀr olup li-ecli'l-beyèat mürşid óuøÿrina vardıúda feyz ve kemÀlini teyaúúunen **[188^a]** añlayup baèdehÿ iúrÀr-ı tÀmm ile muúirr ola ki derdine dermÀn buluna. ZirÀ mürşide

²⁴ şeyòin;187^a.

²⁵ naúısn;187^a.

²⁶ teferruúa-i;187^b.

²⁷ óÀle ve bezden cumèa;187^b.

biâetden murÂd vücûd-ı insÂnda olan kemÂlâtı ezeliyye-i úuvveden fiële getürilmesi içündür. MeâelÀ meyve-i nar çekirdegi bile úıyna ilúÀ oldıúda sebep ióyÂsı olan baâbÀna lisÂn-ı óÀl ile dirmiş ki "Ey bÀèis-i óayÂtım beni óoşca terbiyye eyle kim òilúat-i ezelim olan feyø ü kemÂlatımı úuvveden fiële gelerek istimdÂd-ı úıyn ile neşv ü nemÀ bulacaú şecerin âemere-i nÂfiêasından ezher-i cihet müteneffiè oldıúdan başúasınıñ [188^b] daòı fenn ve kemÂliñ iştihÂr bula." ZirÀ baâçelerin kemÂli eâmÂrıñ terbiyyesinden nümÂyÂndır. Pes imdi kemÂlât-ı insÂniyyede eúvÂr-ı menÂzil münkiri fe-
emmÀ[?] ²⁸ uâyli üçdür. Biri farú, biri cemè ve biri daòı cemèü'l-cemè ki meşÂyiò aña farú-ı bade'l-cemè derler. Anıñçün Óaøret-i şeyò daòı iplik ve yumaú ve bez deyü taâvvuf buyurmuşlar ki farú ve cemè ve cemèü'l cemèe işâretidir. AmmÀ aâl-ı maülýb iplikden yumaú degil ancaú bez olup âÂfiyyetle vÂâıl-ı óaúú olmaú gerekdir. İmdi yÂ aòı bÂlÂda beyÂn olındıaı üzere mürşid-i [189^a] nÂúıâa dil viren úÂlib bi-çÂre yumaú bile olmamışken bez oldıñ yolını âarpa uâradur. İmdi óaúú bulmaâa nice nice şÂhid ve deliller var ki bir kişi vÂâıl-ı óaúú oldıúdan äoñra yine òalúa iòtilÀù itmek úati güçdür. ZirÀ vücûd-ı müstaúilli zÂéil olup kemÂl-i ebediyye nÂéil olur. SÂlifü'ò-òikr mürşid ise nÂúıs bi-dermÂn úÂlibiñ kalbi henýz perişÂne úurırken ve bir şeyden behremend olmadıñ kÂmil oldıñ deyü lÂf-ı güðÂf ile òilÂfet rÂddesine tevâil iderek kendüsi gibi şöhetle [189^b] kizbiyyeye dýçÂr itdiyim serÂsete düşer. **Ben faúir ve bi-çÂre** Mıârî Óaøret-i şeyòıñ mıâraè-ı meòkýrede **becid becid lâmarlar** deyü àÂéib âláasıyla beyÂn eylediği mürşidiñ murÂdı ile úÂlibiñ maúâydınıñ beyn-i baèid ve mürşidiñ óÂli úÂlibiñ maëlýmı ve kendüsiniñ maúâydı mürşidine intiúÂl olmasına delildir. ZirÀ úÂlib kendüsiniñ yumaú oldıainı añlayup mürşidine vÂsıua ile ÂgÂh iderse cÂéiz ki mürşidiñ kemÂli nÂúıâdır. Ve illÀ úÂlibiñ bildigini mürşid daòı bilürse de [190^a] tecÂhül äyretiñ ibrÂz iderse imtióÂn olur. Çünkü Óaøret-i Mıârî şeyòıñ bu ebyÂt-ı

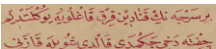
²⁸ münkir-i fe-emmÀ;188^b.

taāvuvufÀtdan murÀdı bu gÿnÀ olur olmadıainı añlamaú üzere vech-i meşryó üzere tesviye ve tefsir idüp terk eylemiş idi. VaútÀ ki şuhÿr-ı vÀfire güöer. Neden ãoñra bir gice èÀlem-i maènÀda Óaøret-i şeyöiñ ôuhÿrı cenÀb-ı saeÀdetiyle vÀúie olan beşÀşet ve iltifÀtdan ãoñra buyurdılar kim “Benim nuúú-ı taāvuvufÀneme şeró ve tefsir eyledigin maènÀlar temÀm murÀdım üzeredir. ÔÀhire iórÀc neşr eyle ki ehl-i sülÿk fuúarÀları intifÀè [190^b] itsünler.” deyü emir ve tenbih buyurduúlarına mebni Óaøret-i Mıârî daòı inşirÁó-ı úalbe ebyÀt-ı meökÿreyi minvÀl-i meşryó üzere şeró buyurdılar.

Bir serçenin úanadın úırú úaàluya[úanluya] yükletdim

Çifte daòı çekmedi úaldı şöyle úazanı²⁹

Óaøret-i şeyöiñ bu beyitden murÀdı úariúat èameliniñ şerefini ve lüzÿmı olan óÀletle ôÀhir nuãóda bÀúın cÀnibine meyl ve ihtimÀm ziyÀde olmasını beyÀndan eibÀretidir. ZirÀ her èameliñ ôÀhiri ÀsÀn ve bÀúını èasirdir. Şöyle ki cüzéi ve külli her ne ise úaàlu yaèni èaraba ile [191^a] yürimek èilm-i ôÀhire miãÀldir. Ve úanad ile uçmaú èilm-i bÀúına işÀretidir. İmdi yÀ aói ehl-i úıynıñ èameli ehl-i ôÀhir ve riyÀya ziyÀdesiyle aair ve güç gelür. ZirÀ riyÀyla èamel her ne úadar keair olursa da teshil olur. Ve bahÀ-úıymeti dÿn olur. áaman ve sÁeir eşÿÁayı meböÿl gibi ammÀ áıdú ve oulÿáıla işlenilen èamel èusret ve meşauúatlı ve her ne úadar úalil olsa da güç ve úıymeti daòı ziyade úıymetlü zer miãÀli olur. **Fikr-i sÀeatün óayrun min eibÀdeti senetün³⁰ ve cezbetü'n min cezebÀti'r-raómÀn tÿvÀzi èamele'á-áaúaleyne³¹** ve bunlar da [191^b] terk vardır ki

 29 Bir serçenin úanadın úırú úaàluya yükletdim/ Çifte daòı çekmedi úaldı şöyle úazanı;190^b.

30 “Bir saat tefekkür, bir sene nafile ibadetten daha hayırlıdır.” el-Aclûni, Keşfü'l-Hafâ, 1:310; Gazâlî, İhyâ-u Ulûmi'd-dîn, 4:409 (Kitâbu't-Tefekkür).

31 “Allah'tan kula gelen bir cezbe, insanların ve cinlerin bütün amellerinden bu kimse için daha hayırlıdır.”, Ebu'l-Kâsım İbrâhim en-Nasrâbâdi'ye ait olduğu iddia edilen söz. Sülemi, Tabakât, s.488.; Hacı Yıldız, *Sühreverdî'nin Hadisçiliği ve Avârifü'l-Meârif Adlı Eserindeki Hadislerin*

úaalu ile gitmek gibi degildir. ZirÀ ehl-i ùariú èamel-i dünyayı ve riyayı terk ile èÀlem-i melekÿta yüz ùutup uçmaula miâÀl olaraú beyt-i meðkÿrda úanada kinÀye getirilmişdir. **Lehüm ecnióatün be-àayr-ı rişin ilÀ-melekÿtü Rabbü'l-èÀemin**³² yaèni ehlu'llÀhıñ úanadları olur. LÀkin tüyleri olmaz. ZirÀ nÿrdandır, anıñla èÀlem-i melekÿta ùayrÀn iderler. Ve bu esbÀbıñ istióÀali ancaú telúin-i meşayıò ve mÀye-i Muóamediyye ve uâÿl-i esmÀya müdÀvemet ve riyÀøet-i şerèiyye ile olur. ZirÀ ehl-i ùariúin en ednÀsınıñ áidúı ve **[192^a]** òulÿã ve iètiúAdı ve istiârÀúını úırú èÀbidiñ göñli çekmege taóammül idemez. ZirÀ bunlarda óubb-ı dünyayı terk vardır. **Óubbü'd-dünyÀ reésü küllü óauúeetin terkü'd-dünyÀ reésü küllü eibÀdetin**³³ maømÿnıncı bir ehl-i óÀl dişe ki "Bir incü úadar cevheri úırú úaáluya yükletdim çekemedi." ancaú murÀdı mertebe-i ehl-i óÀlin yüceligiyle ehl-i ôÀhir ve riyÀ ãÀóibiniñ øaeif ve ednÀlıaın beyÀn itmekdir. Çünkü Óaøret-i şeyóin serçe ile isnÀd ile irÀd-ı nuúú eylemeden murÀdı óÀl-i øueafÀya miâÀldir ki cümle ùoyuraniñ[ùayraniñ]³⁴ **[192^b]** eøeaf ve sefer-i ùavile úudreti olmadıaından ancaú ehl-i óÀl olmayanıñ óÀli daòı bi-taómil ve ehl-i óÀliñ ise óÀl ve óareketi kendüsiniñ muúteøÀ-yı kemÀl-i ôÀhiri her ne úadar øaeif ve ãaàir ise de bÀúinen aair ve èusretlü olduai için ehl-i riyÀniñ èameliniñ ôÀhirinde úaalu meâÀbesinde taóammüllü olmasına naòaran taómile muútedir ôann olunmasun dimekdir. ZirÀ ehl-i riyÀniñ yüz bin èamelinden mertebe-i aelÀda olanlarıñ èameli ziyÀdedir. Öyle olıcaú anlarıñ úanadıñ úaalu degil yer ve gök çekmege muútedir olmaz. Va'llÀhu aelem bi'ã-ãevÀb **[193^a]**

Bir sinek bir úarúalı ãaldı urdı yere

Tahrir, Tenkid ve Değerlendirmesi, Binalı Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entistüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2019. s.75.

³² "Onların tüysüz kanatları var, tüysüz kanatlarıyla álemlerin rabbinin mülkünde uçarlar, gezip dolaşrlar.", Hallâc'a atfedilen şiirler kısmında yer alan manzume. Dívân-ı Hallâc-ı Mansûr, s.186. https://archive.org/details/diwan_al-hallaj/page/n185/mode/2up, Erişim tarihi: 23.04.2024

³³ "Dünya sevgisi bütün hataların ilk nedenidir. Dünyaya sırt çevirmek ise bütün ibadetlerin başlatıcısıdır." Hadis.

³⁴ ùoyuraniñ;192^a.

Yalan degil gerçektir ben de gördim tozını

Bu beyt baèøı rıøÀ[riyÀøet]³⁵ ve cÀh ile muttaâıf olan daèvÀ äaóıbleri ve èilmde kemÀl ile faòriyye iden ve èuúalÀ geçinen dünyÀ úuzàunlarıyla münkir ve münÀfiú olanlarıñ óÀl-i öemimeleriyle ôÀhir bende óırúa-i melÀetle melbesi olup kendü nefsiñ envÀè-ı óáuÀret ve meskenet ve mezelletle şöhet-gır iden èörfen ve ôarfen ve kemÀl ehliniñ ferÀset ve ôarÀfet ve kemÀletleriñ ve úadem-i menziletleriñ şeró ve beyÀna delıldir ki **[193^p]** óÀl-i ôÀhirisinde nümÀyÀn olan faúr u meskenetlerine olunmayup her birleriniñ óÀl ve kemÀllerine göre tevÀøue ve rièÀyet eylemek lâzım gelür. ZirÀ ôÀhirde sinek miâÀlinde görinen faúir ve miskine suéÀl vÀrid oldıúda bilÀ-tevúıf şÀhin miâÀli perr ü bÀliñ güşAd ve cevÀba taâaddı ÀàAz idüp ol úavãara-i seydiyye[úavãara-i äadriyye] miâÀli içi boş ve görünişi muúallin olan úarúalı äalup yire urmuş. Emr-i muúarrerdir böyle olıcaú gözde öor-öelil olan dervişler ôÀhirinde servet ve èaôamet ve şöhet ıssı olan efendiler **[194^a]** ezher cihet-i àÀlib nuúú-ı óáuúıile ilzÀm-ı iskÀt iden óakları emr-i äayr-ı mestýrdır. HaúúÀ **ben de gördim tozını** deyü Óaøret-i şeyòin nefesine istidÀdı kendüleri ôÀhire ümmi ve faúirü'l-óÀl oldıâiçün nice zÀhid ve èÀlimleriñ vÀrid olan èalÀ-úariúı'l-istihzÀ ve suéÀllerine cevÀb ibrÀzından äoñra kendülerinden äÀdr olan istifÀde anlarıñ úudretleri olmadıâından cevÀb viremeyüp èÀciz úaldıúları içün şol meòkýr úarúallara ben de rÀst geldim. AmmÀ bir øararları[øarar] itmeksiziñ gitdiler **[194^b]** dimege işÀretidir. **Men aòlaâallahi erbaèine äabÀóen ôaharat yenÀbièü'l-èilmi min úalbihi èalÀ lisÀnin**³⁶ óadd-i ôÀtında bir kimse úırú gün ôÀliâ muòliâ oldıâı óÀlde äabÀóa dÀòil olsa yaèni úırú gün öulýâ üzere èibÀdet eylese èilm-i peykÀrları[èilim pınarları]³⁷ ya emr-i öudÀ úalbden óareket velvele-i ziyÀtından cÀri olur. Fe-ammÀ mâye-i aâliyyesinde

³⁵ rıøÀ ve cÀh;193^a.

³⁶ “Kim kırk gün ihlâsla Allah'a kulluk ederse, kalbinden diline hikmet pınarları akar.”Gazzâli, İhyâ, IV, 221, 376; Risâletü'l-ledünniyye, s.74.

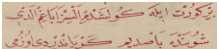
³⁷ èilm-i peykÀrları;194^b.

merkÿz olan istièdÀd ve úÀbiliyyet dÿn olup àabÀveti var ise istièdÀda naðaran baèøılarınınıñ taóâil-i kemÀli úırú hafta ve baèøılarınınıñ úırú mÀh ve baèøılarınınıñ daòı úırú sÀle úadar òulÿã-nÀme ile àabÀóa rıólet[195^a]lerine tevaúúuf ider ve baèøı òÀtıñ ise ezher-i cihet úabiliyyeti var iken izdiyÀd-ı kemÀliçün úırú sene òulÿã-ı müdÀvim olmışlardır. Böyle olıcaú şol èömrinde úırú gün veya úırú saèÀt òulÿã görmeyen göñle àÀlib olsalar èaceb midir? İmdi maèlÿm olsun ki úartal her ne úadar cüââede kebîr ise de òulÿã-ı muvaffaú olmadıâiçün ekl ü şürb kendinden ôuhÿr iden fi'l-cümle cıfedir. AmmÀ arı cüââede de egerçi saàir ise de ekl ü şürbi cümleten úıyb-ı rÀyióalı çiçek oldıâiçün [195^b] cisminden ôuhÿr iden daòı cemîe emrÀø ve èilele nÀfièdir. Ve àayrı cinsile èadem-i úlfeti daòı müsellemdendir. İmdi yÀ aòî Óaøret-i şeyòîñ bu beyitden murÀdı maèlÿm oldıúda vÀúie olan nuãó-ı şerifiyle mütenaãâıó olup ehl-i óÀl ile hem úlfet olmaàa sayè-ı belia eylesesiz va'llÀhu èalem bi'ã-ãavÀb.

Bir kurt[küt] ile güleşdim elsiz ayaàım aldı

Şu bende baãdım[baãamadım] ger yandırdı [göyündürdi] özümü³⁸

İmdi yÀ aòî bu beytin Àti'ò-òikri maømÿnı beyt-i sÀbıúaya her ne úadar øıdd ise de hevÀ-yı [196^a] nefsile düşmen-i dîn-i dünyÀ ve aòret èaduvvımız olan şeyüÀn èaleyhi'l-laene şerr ü mekrinden ne àÿretle òalÀã-ı esbÀba teşebbúale mümkün olduân beyÀndan èibÀretdir. ZirÀ kurtdan[kütten] Óaøret-i şeyòîñ murÀdı nefsdır ki dÀéimÀ óubb-ı shevÀyıla[şhevÀt ile]³⁹ müzeyyen olmuşdır. Anıñçün arzÿ-yı müşteheyÀt ider ve elsizden murÀd şeyüÀndır ki nÀrdan òalú olunup insÀndan cÀ-be-cÀ ôÀhir olan àıfat-ı àaøabı ve celÀli ol òabiâiñ óin-i tesellüünde vücúdından ôuhÿr iden Àteş yalıñından

³⁸ Bir kurt ile güleşdim elsiz ayaàım aldı, şu bende baãdım ger yandırdı özümü;196^b.

³⁹ shevÀyıla;196^a.

vücüd-ı aúsÀna[aúsÀma?] ⁴⁰ [196^b] teéòirinden óÀãıl olur. Böyle olıcaú beyt-i sÀbıúda beyÀn úılınan faúir ve öelil ôann ve iètibÀr olanlar bunca div ü peri ve úahramÀn zamÀn-ıla muúÀbele ve belki àÀlib oldıaı óÀlde kendü iúlim-i vücüd-ı taótında bulunan nefsine ve muóauúauú düşmÀnı olan laèine àÀlib olmamaú èaceb görünür ise de çünki nefsi insÀn úıfl-ı nevrete meâÀbesinde olup meélyf oldıaı àidÀsından âarf-ı naôar oldıaı óÀlde úıflıñ leyyin-i mÀderden úatèi gibi nefsi daôı fÀriâ olur. [197^a] Ve bunıñ imtióÀnı ekl-i úalil ile bir óarÀret-i yebÿâete peyveste olup Àn-be-Àn teraúúı bulur. ZirÀ ekl ü şurb keâir-i àidÀya nefsi idüğinden dÀeimÀ àidÀsını buldıúca kendüsünde bürÿdet ve peyveste üzere olup istidadıñı fieli ôÀh u nÀ-òÀh icrÀya mecbÿriyyet peydÀ itdirir. Ve taúdirce Óaoret-i şeyò kendine isnÀd ile nefsiñ her arzÿsını èadem-i icrÀya taúdir olup yeñemedim demekdir. Úamu èadÿların üzerine bi-iön-i óudÀ àÀlib olup şerlerinden emîn oldum. İllÀ nefsi ile şeyúÀna àÀlib olamadım. [197^b] **Özimi göyündirdi** dimesi bir ÀlÀy nefsi úulı olup daevÀ ve iftiòÀr ehliniñ óÀllerine kinÀyetdir. ZirÀ bu beyitte emri úavî vardır. Şöyle ki sÀlik-i rÀh-ı óaúúatden èÀrif olanlar bir vechile maalÿb nefsi ve şeyúÀn olmak úÀbil-i imkÀn degil ise de muútaøÀ-yı beşeriyyet icÀb óÀlinde äaóib-i daevÀ olmaâı iòtiyÀr itmeyüp kendüziñ èaciz ve meöellet gösterüp nefsi èacebe düşürmeye. ZirÀ her kim nefsiñi bekitüp anıñla dost olursa her düşmÀna maalÿb olması emri muúarrerdur. Her ne kadar èaziz olursa da [198^a] ve her kim èadÀvet-i nefsi ve emrine muòÀlefet üzere olursa cümle ile dost ve her èadÿya àÀlib olur. Her ne úadar öelil ise de ve èAciz ise de. **Pes imdi** yà aôı "küt"den murÀd shevÀt-ı nefsiñiyedir. Ve "elsiz"den murÀd âıfat-ı äaøab baèòı şeyúÀnidir. Bunlarıñ ellerinden äaúınup murÀdu'llÀha muvÀfaúat ve murÀdÀt-ı nefsi ve şeyúÀna muòÀlefet üzere oldıaını Óaoret-i şeyò imÀ ile nefsi şeyúÀna óin-i àalebesinde şeyúÀnıñ nefse àÀlib olan ièÀnesiyle äaøab-ı úÀri olup nefse muèin olmaâın

⁴⁰ aúsÀna;196^b.

[198^b] fırâat virerek nefis ile şeyûânın ittifâûi cihetle muóibbi ve óariã oldıâı eibâdât ve ûâeatdan menèine iúdÂM birle gÂh àÀlib ve gÂh maâlÿb olaraú çekdiği mióneti ve meşauúati ehl-i sülÿka tefhîm ve ne mertebe-i istiúâmete mevúÿf idügin bildirmek için **ger yandırdı [göyündürdi]**⁴¹ **özimi**. êÁkibet bu sırr-ı óazine taóammül idemeyüp terk-i eibâdet ve teşviú-i eîâyân itmeklerin bildim. Ve bu nefis-i şeyûânın şerr ve mekirlerinden bunca enbiyâ ve evliyâlar hem-yazeler çeküp aalayup iştikâ eylediklerin anladım. BinÂ'en-èaleyh [199^a] óaú dostdum ey dervişler bu iki ôâlimiñ şerrinden ziyâde iótirâz üzere olup âaúınup zirâ ellerinden óalâã úati müşkildir dimege kinâyetdir.

Úâf úaâından bir úaşı şöyle atdılar baña

Öylelik yola düşdi bozayazdı yüzümi

Bu beyitden murâd èulemâ-yı ôâhiriñ èilm-i bâûına èadem-i lülâèlarıñ beyândan eibâretidir. Óaóret-i şeyôîñ Úâf úaâından murâdı şerè-i metini miââldir. Zirâ bu èâlemi kýh-ı úâf nice ióâúa eylemiş ise şerè-i şerif daóı cümle óalúı ióâúa idüp taót-ı dâéiresine almışdır. Ve èulemâ-yı eîôâm [199^b] vasaú-ı kýhda tavaúuun idüp eürâfında bir kötü óalel óuhÿr itdikde anlar sinek[seng]⁴² keşân ile úaşlayup iédâm ve taéziz ve teédib her ne ki icâb ider ise icrâsına ciddî ve saèy iderler. Bu âÿretle eürâf-ı kýhda münhedim olan maóalleri taèmîr ve termim iderler. Ancaú èâlemiñ niôâm-ı intiôâmı anlarıñ âarf-ı himmetleriyle olur. Zirâ bu dîn-i islâm ve şerè-i metin bir kimse rÿy-ı muóâlefet gösterse min-èindillâh anlara maènen âayret dinine úârî olup menèine çalışurlar. BinÂ'en-èaleyh meşâyið-i eîôâmıñ [200^a] vaút-ı istiârâúlarında ekâeri nuúú-ı èaliyyeleri muúlaú oldıâından ve bunuñ ise ehl-i ôâhire fehmi èasir ve muálaú idüginde fehm ü idrâk idemeyüp nuúú-ı muúlaúı muâÿyir şerè-i øıddıyla sinek úaâı[seng úaâı]⁴³ endâôte ve üzerlerine óavâle úıllurlar

⁴¹ كَرِيْمًا ger yandırdı;198^b.

⁴² سِيْنَك sinek;199^b.

⁴³ سِيْنَك صَوْرًا sinek úaâı;200^a.

ise de ol nuûulariñ maènen muóauúau olmasıyla sinek[seng] meökyre müşÄyiò müşÄryn-ileyhi iäâbet idüp muør olamaz. ZirÀ her ne úadar èulemÀ-yı ôÀhiriñ hüçymı olsa da ol sözleriñ nuûú-ı óauíúı idügi cihetle ùarafı ehlu'llÀhdan siper olup ol sinegi[sengi]⁴⁴ endÀòten òalÀã [200^b] olurlar. Óaøret-i şeyòíñ ol sinek ùaàı[seng ùaàı]⁴⁵ basúıyla **bozayazdı yazumı [yüzümi]**⁴⁶ dimesiniñ sebebi èulemÀ-yı ôÀhir kendüsinden äÄdir olan nuûú-ı muúlaúını èadem-i fehm ile ol sinek ùaàı[seng ùaàı]⁴⁷ baña óavÀle itdiler. LÄkin benim kelÄmın anlarıñ óanni gibi olmadıãından atdıúları ùaş yolıñ ortasında úaldı. Yaèni **öylelik** dimeden murÄdı vasaúa işÄretdir. **Vasaúda úaldı** demek olur. ZirÀ èilmíñ èauÁéide ve aemÀle müteèalliú olanı èilm-i kelÄm ve èilm-i fıúıhdır ki èilm-i ôÀhirde fehm-i keãire mÄlik olanlarıñ èilm-i vasaú üzere [201^a] olup öylelik yol didügi aña işÄretdir. Ve **bozayazdı yüzümi** didigi az úaldı yaèni murÄdın ne idügin bileler ve fehm eyleyeler. Ve äaóib-i nuúúa setri farø olan esrÄr-ı èilmi añlara yaèni ôÀhire keşf itmiş olam deyü bu iótirÄzına işÄretdir. ZirÀ bu beytiñ sırrını nÄ-ehline keşf eylemek ehl-i óauíúate küfürdür. ÓattÀ Tefsir-i ÚÄêı'da **el-Äyet; YÄ eyyühe'r-r-resýlu bellià mÄ unzile ileyke min rabbike**⁴⁸. **El-Äyet** tefsirinde öikr olunur. EsrÄr-ı ilÄhiden baèøısınıñ ifşÄsı óarÄmdır. Ve İóyÀ-yı èUlým'da Óaøret-i [201^b] Zeyne'l-èAbidìn raèiya'llÀhu èanhümÄdan mervidir ki **beyt; cevher-i èilm-i lev ebraóa bihi yeúýmý li eéid mimmen yaèbudül-vüânÀ**⁴⁹ maènÀsı ehline maèlýmdır.

⁴⁴ ol sinegi;200^a.

⁴⁵ ol sinek ùaàı;200^b.

⁴⁶ bozayazdı yazumı;200^b.

⁴⁷ ol sinek ùaàı;200^b.

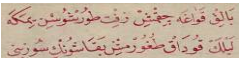
⁴⁸ “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et!”, Maide sûresi 67. âyetten kısmı iktibas yapılmıştır. Äyetin tamamı şu şekildedir: “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kafirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.”

⁴⁹ Eğer bilginin özünü açıklarsam bana, “Sen putlara tapınanlardansın.” denir. <https://shamela.ws/book/37559/82>, Erişim tarihi: 14.04.2024

Balıú úavaàa çıúımıř zift úurřusun yimege

Leylek úudaú[úoduú] úoàurmuş baú a řunıñ sözini⁵⁰

Bu beytten Óaøret-i řeyòıñ murÀdı beyÀn-ı ilhÀmÀt yaèni maèrifetu'llÀhdır. Çünki balıú ilhÀma úariú ile göñle vÀrid olan maèrifetu'llÀha iřÀretdir ki deryÀ-yı tevóidde hüveydÀ olur. AmmÀ ol deryÀ daòı ancaú feøÀ-yı dil-i èÀrifde óÀãıl olup gÀhice ařú-ı ezelişi **[202^a]** müteóarrik olup ol deryÀniñ temevvücinden mÀhi deryÀ miãÀli nuúú-ı óaúúat eàer-i feyøi úařra iòrÀc ve sÀóilde muntaòır olanlara beøl ve niãÀr ider. Ol ebr-i nisÀnı ãadef-i semèine iãÀl iden èarifÀndan dürr-i yetim peydÀ olup ve teleòöüòinden cÀn u dilleri emin ve istiraóAt äafÀ ve rýoları áıdÀsı óÀãıl olur. Ve "úavaú" ise bir büyük áemeresiz aãaçdır. Óaøret-i řeyòıñ bundan murÀdı maèrifetu'llÀhiñ emr-i taóãili ancaú ol úalı gibi úyl-i emel olduına iřÀret ve böyle baèı daèvÀ-yı maèrifet **[202^b]** iden zÀhid kendüsin esir-i riyÀset idüp ehlu'llÀh-ı kirÀmıñ èibÀret ve ıãúllÀóAtınıñ baèısıñ ezber idüp kendüye nisbetle baèı öyb-rýlara ve äÀfi göñüllere äatar. Ancaú murÀdı ve maúãydı dünyÀya iřtiyhÀr äalup celb-i dinÀrdır. Ve lÀkin Óaøret-i řeyòıñ "zift úurřısı" didigi yaèni istimÀè idenlere intifÀè ve teleòöüö virmez. Belki ziftten óÀãıl olan teleòöüö gibi olur dimekdir. ZirÀ äÀfiyetle úalbden tevellüd iden nuúúa miãÀl olamaz. Ve böyle idüğini erbAb-ı kemÀl taãdiú **[203^a]** iderler. **Beyt; Emme'l-òıyÀmu fe-keóiyÀmuhüm/veddÀ-yi nisÀéül-òayyi àayre nisÀéihÀ⁵¹**. Yaèni maèrifetu'llÀhı cÀhil ve nÀ-dÀn úale olduı maóı celb-i dünyÀ içündür. Ve istimÀè iden èÀrifler daòı rýy-ı tecÀhül ki sütýrlar anıñçün kim maèÀrif sözini bıraaup kiøb-i iòtiyÀr ile kendü bÀın öor-öelil eyledigin tesettür úariúıyle imÀ itdüğini kÀmiller bilürler. ZirÀ Óaøret-i řeyòıñ bu maúÀmda "**leylek úoduú úoàurmuş**" deyü irÀd-ı nuúúı aña

 ⁵⁰ Balıú úavaàa çıúımıř zift úurřusun yimege/ Leylek úudaú[úoduú] úoàurmuş baú a řunıñ sözini;201^b.

⁵¹ "Çadırlar aynı bildik çadırlar fakat çadırdaki kadınlar obanın kadınları değil.", Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık*, İstanbul: İz Yayıncılık 2005, 30-31.

işÀretidir. Çünki óÀl-i ehlu'llÀha miâÀldir ki ol óayvÀniñ ekl ü şürbi ve tenÀsüli [203^b] egerçi óalúa èayÀn fe-emma senede bir kerre vÀúie olan seferi ne maóale idügi kimseye maèlým degildir. KeõÀlik èÀrif-i bi'llÀh vÀãl-1 ila'llÀh olanlar daòl óÀl-i ôÀrisi[ôÀhiri]⁵² meşÿr-1 enÀm ise de euvÀr-1 bÀunlarına kimse muùaliè degildir. Ve fi'l-cümle maóalde bulunmaúlú taót-1 imkÀnda degildir. BinÀ'en-èaleyh **"leylek úoduú ùòaurmıř"** dimesi ehlu'llÀh-1 èizÀmiñ óÀl-i bÀun-1 mestÿreleriñ imÀ içündir. èAle'l-òuãÿã ballàin úavaàa èurÿcìñ göricek daòl ziyÀde mestÿr ve belki úubbe-i muàayyebÀtda bünhÀn[pinhÀn]⁵³ olurlar. Ve óÀl-i bÀunlarıñ [204^a] setri için şöyle nÀ-sezÀ cÀhilÀn söze ÀàÀz iderler ki "óalú inansunlar da baña iltifÀt itmesünler de seferimden maórým olmayayım deyü." Çünki leylek, óÀl-i maèlým böyledir. Daòl óalú ise bi-rÿó olan úavaàniñ söziñe nÀ-maèrifet olanlarıñ kiòbini áidúa óaml eyleyüp leylegiñ nuú-1 mestÿresiñe bÀLÀda òikr olunmıřdır. Kiòbe óaml idüp **"baú a řunıñ sözine"** deyü taèyib iderler. AmmÀ ehl-i inãÀf ve ehl-i óÀl olanlar **"baú a řunıñ sözine"** deyü taècib ü teóassün [204^b] iderek óaúúat olurlar ve anıñla istifÀde ideler, va'llÀhu èalem bi'ã-ãavÀb.

Yÿnus bir söz söylemiş hiçbir söze beñzemez

Erenler meclisiñde bürür maènÀ yüzini⁵⁴

Sırrahu'l-meèÀli temmetü'l-kitÀb bi-èavnièllÀhi Melikü'l-èAzizü'l-VehhÀb. Ketebetü'l- Óadd-i óÀtında **Óaøret-i Yÿnusiñ** bu nuúu gibi bir nuúu meşÀyiò-i selefden áudÿr itmemişdir. Ve egerçi äÿret-i ôÀhirisiniñde melèabe ve bi-maènÀ gibi añlařılıur ise de maènen esrÀr-1 ilÀhiyyeye řÀmildir. Ancaú maèÀni-i ÓaúúÀni-i ebkÀrınıñ rÿyını nÀ-maóremden setr için keşide olunmuş bir pÿřide ve niúÀbdır. TÀ ki dide-i [205^a] nÀ-maóremden mestÿr olup yed-i nÀ-dÀn vaèè

⁵² óÀl-i ôÀrisi;203^b.

⁵³ bünhÀn;203^b.

⁵⁴ yüzini;204^b.

Şeyh Safî Menâkıbı'nda Yer Alan Yûnus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına Anda...

olunmasun içündür. BinÀ'en-èaleyh Óaøret-i şeyòin dehen-i dürer-bÀrlarından äudÿr itmişdir ki: **her èÀşîú rÀh-ı èaşúda bir dürlü nişÀn-ı nuúú ve írÀd buyumışlardır. İllÀ biri nişÀn dimesi nişÀnımdan özge** ve bu úaãideniñ miãÀli şöyle ki: buzaâu anasını emzirmek üzere aázına urdıkları dişendirek ki şol baàladıkları èalÀmet gibi **Yûnus Emre** Óaøreti dağı nuúú-ı óaúúúisiñi õihn-i nÀ-maóremden bend eylemişdir ki her biriniñ maènÄyı derk idemeyüp [205^b] redd itsünler de bÀLÀda õikr olunan sinek úaãından òalÀã oldım deyü. Úaddese faúîrú'1-óáúîr es-**Seyyid Óasan et-Taósin** mintelÀmiõ **óÀfîõ äÀlió er-Rüşdi** àafera'llÀhu lenÀ ve li vÀlideynÀ bu kitÀb-ı muúaddemÀ her ne úadar riúèa óaúúúıyla taórîr olunmuş ise de ümmi óaúúúında úırÀeat olinmaúlııaı müşkil ve èusretli oldıãından bu defèa bi'ù-ùariúú'1-ú[À]dirî eş-şeyò el-óÀc **İbrÀhim Úayâusız Baba** şefúaten ve muóabbeten bizlere ve bizden ãoñra gelen erbÀb-ı istiúúaúın [206^a] ve dervişÀn-ı sÀlikin úarındaşlarımız óuuyup uslyb-ı ùariúú íífõ idüp feyø-i ilÀhiyyeden müntefiè ve óiããe-mend olmalarına sebeb olsun ve ÀdÀb u erkÀn erenleri taóãil idüp şefÀeatlarına maôhar olsunlar için sülús óaúúúıyla taórîr itdirüp müheyyÀ eyledi. Temmet. Sene **1273 fî 15 [7 Temmuz 1857]**

SONUÇ

Buyruk kitapları, Alevî-Bektâşî inancında şeyhlerin müritlerine tarikat usúllerini buyurması sebebiyle "buyruk" olarak adlandırılan kutsal metinler olarak tanımlanır. İncelediğimiz nüsha da Buyruk kitaplarının bir varyantı olan Şeyh Safî Menâkıbı'dır. Buyruk kitaplarında her ne kadar Alevî-Bektâşî inanç ve kültürün tarikat usúllerine yer verilse de içerisinde tüm inanç ve kültürleri kapsayıcı öğretiler de bulunmaktadır. Şeyh Safiyüddîn'in dinî-tasavvufî eğilimi göz önünde tutulduğunda onun taliplerine iyiyi ve doğru bütüncül bir yaklaşımla açıklanması, eseri muhteva yönüyle tasavvuf öğretisine de yaklaştırmaktadır.

Dinsel tören ve ayinlerde nefes, deyiş gibi manzumelerin okunması heyecan ve coşkuyu yüksek tutar. Bu nedenle eserde de sıklıkla Şah İsmail, Yûnus Emre ve birçok ozanın manzumelerine yer verilmiştir. Aynı zamanda eserin sonunda Yûnus Emre'nin tasavvufî ve sembolik bir dille kaleme aldığı şathiyesinin

Niyâzî-i Mısırî tarafından kaleme alınmış şerhine de yer verilmesi, eseri tasavvufi bir değerlendirmeye tabi tutmayı gerekli kılar.

Hasan Tahsin tarafından müstensah edilen Niyâzî-i Mısırî şerhi, her ne kadar mevcut şerhlere benzese de bu şerhi diğerlerinden farklı kılan önemli bir özelliği Buyruk metni içerisinde yer alması ve buyruk olarak nitelenmesidir. Ayrıca nüshayı Hurûfî bir yazardan müstensah eden şârihin, Kâdirî tarikatına mensup olması ve nüshayı Kâdirî şeyhlerinden İbrahim Kaygusuz Baba'nın isteği üzerine, tarikatın erkân ve usûllerinin aktarılması amacıyla müstensah etmesi, nüshayı diğer şerhlerden farklı kılmaktadır.

Nüshanın değerlendirilmeye muhtaç bir yanı da dil ve üslûp özelliğidir. Şârihin ıstılah kavramlarının birçoğunu hatalı ya da tahrif ederek yazması, eklerin kullanımındaki tasarrufu müstakil bir çalışmanın konusu olacak niteliktedir.

Nihayetinde bu çalışma Yûnus Emre'nin şiirinin şerhi eksenli olsa da Hasan Tahsin tarafından müstensah edilen Şeyh Safi Menâkıbı'nın derin bir tahlile açık olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın bundan sonraki çalışmalara zemin hazırlayacağı öngörülmektedir. Akabinde nüsha üzerinde yapılacak tafsilatlı bir çalışma ile nüshanın hem Alevî-Bektâşî inancındaki yeri hem Yûnus Emre'nin bu kültürlerle olan etkisi hakkında daha geniş bir perspektife ulaşılması mümkündür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akbaş, Y. (2009). *Kubbetü'l hazarat (inceleme-metin-Transkripsiyon)*. (Tez no. 241955) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi] YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Altınok, B. Y. (2007). *Hızırnâme-Alevî Bektaşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*. (Baki Yaşa Altınok, Çev.), Türkiye Diyanet Vakfı yayınları.
- Aydın Yağcıoğlu, S. (2021). Yûnus Emre'nin "çaktım erik dalına anda yedim üzümü" mısırıyla bilinen şiirinin bilinmeyen bir şerhi. *DEÜİFD, Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı, 12*, 165-201.
- Babacan, İ. (2018). Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili'nin bilinmeyen Türkçe bir şiiri ve şerhi. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 135-153.
- Demirli, E. (2005). *Sadreddin Konevi'de Bilgi ve Varlık*. İz yayıncılık.

Şeyh Safî Menâkıbı'nda Yer Alan Yûnus Emre'nin “Çıktım Erik Dalına Anda...

- Kaplan, D. (2015). *Kitâb-ı Menâkıb-ı Şerif Kutbu'l-Ârifin Hazreti Şeyh Seyyid Safî-Rahmetullâhi Aleyh-(17. Yüzyıl)*, (Doğan Kaplan, Çev.). Türkiye Diyanet Vakfı, Alevi-Bektaşî Klasikleri.
- Köprülü, F. (2003). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Akçağ yayınları.
- Tatçı, M. (2005). *Yûnus Emre Külliyyâtı/Yûnus Emre Şerhleri*. MEB yayınları.
- Tatçı, M. (2010). Yûnus Emre şerhleri. *Doğumunun 770. Yıldönümünde Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu*, 120-127.
- Tatçı, M. (2021). Yûnus Emre şerhleri (çıktım erik dalına şerhleri). *Yûnus Emre'nin Vefatının 700. Yıl Dönümü Anısına Uluslararası Türkçenin Anadolu'da Yazı Dili Oluşu Sempozyumu*, 485-503.
- Uçman, A. (1982). *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.
- Yaman, M. (2013). *Buyruk-Alevi İnanç-İbadet ve Ahlak İlkeleri*. Cem yayınları.
- Yastı, M. (2010). Esrârü'l-‘Ârifin ve imla özellikleri üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 69-107.
- Yıldırım, R. (2020). *Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk) Tarihsel Arka Plan, Metin Analizi, Edisyon- Kritik- Metin*. Yapı Kredi yayınları.
- Yıldız, H. (2019). Sühreverdî'nin hadisçiliği ve avârifü'l-meârif adlı eserindeki hadislerin tahrir, tenkid ve değerlendirmesi (Tez no. 565376) [Yüksek lisans tezi, Binali Yıldırım Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The books of commandments are recognized as texts having a well-respected place among the written sources of Alevi-Bektashi belief and culture. Dating back to the 16th century at the earliest with their origins, these books are identified as internal regulations and constitutional texts disclosing the fundamentals of the belief system of the religious-social order and rituals of Alevi-Bektashi belief as well as the religious-social institutions and organizational structure. Holding a significant place in the transfer and systemization of the rituals in Alevi-Bektashi culture, these texts have many variants such as The Commandment of Sheikh Safî, The Commandment of Imam Jafar, Manâqib-ı Awliya. The primary source feeding these mentioned works is the Book of Commandments. It is emphasized in this work that the information transferred in sequence commencing with the bequests conveyed by Hazrat

Muhammad to Hazrat Ali was delivered up to disciples upon being collected into a book. These texts enlightening the basic principles of the tariqa and introducing the right way to do things were mostly written in the form of question-answer between the sheikh and disciple.

Methods: In this study, similarities and differences between the Berlin copy and other works as variants of the books of commandments in the Alevi-Bektashi written culture were addressed, a description of the copy was delivered, a brief information on Sheikh Safi al-Din and the scribe of the copy was provided, and the work was summarized. Finally, information on Yunus Emre was presented, and the annotation of the shathiye starting with the verse “*çıktım erik dalına anda yedim üzümü*” found between pages 178a-206a of the Berlin copy, written by Niyâzî-i Mısrî, and belonged to Yunus Emre was latinized.

Findings: The copy subject to the study is found in the Berlin State Library with the title of Menâqib-i Şeyh Şafî. There are two scribes to this copy. The first one is the Hurufî author Feristeoglu Abdulmecîd, and the second one is Seyyid Hasan Tahsîn, who annotated the first. The Berlin copy, which was translated from Arabic to Turkish as stated by Feristeoglu Abdulmecîd, is composed of 206 leaves and 11 lines. The content of the copy exhibits common points with works such as *Kubbetu'l Hazarat*, *Hızırnâme*, and *Erkannâme* from the Alevi-Bektashi written culture. The Berlin copy starting with a praise to the prophet and Hazrat Moses's munajat continues with the manqıba of Hazrat Adam and the green dome. The copy also involves the explanations of subjects such as the praise of the twelve imams, rules to be followed by the disciples within the tariqa, the basic principles of the tariqa, questions on the tariqa, the discussion circle, caliphate, the conditions of being a murabbi and musahib, kamar-ı murassa, 17 kamar-basts, road of sayr-u suluk, the fundamentals of Sufism, three sunnah-seven obligations, the secret of nuqta, Zulfiqar, the bequest of Hazrat Muhammad to Hazrat Ali, and the twelve services in the form of answers given by Sheikh Safi al-Din to the questions asked by Sheikh Sadruddin. The Berlin copy is similar to the books of commandments as to content; however, it differentiates from the other books of commandments by the way that it involves an annotation of a poem belonging to Yunus Emre. There is an annotation written by Niyâzî-i Mısrî at the end of the copy dated 1857 and scribed by Hasan Tahsîn concerning Yunus Emre's well-known shathiye starting with the verse “*çıkıldım erik dalına anda yedim üzümü.*” Furthermore, the fact that there are expressions attributed to Yunus within the manâqıb indicates that the annotation by Niyâzî-i Mısrî was consciously included at the end of the copy by the scribe.

The universal humanism idea adopted by Yunus Emre in the 13th century influenced several schools of thought and his holistic and embracive tolerance were internalized and modeled by many poets. It is also recognized that Kizilbash, Bektashi, and Hurufi poets and poems were among those influenced by Yunus Emre's non-restrictive and unbounded tasawwuf philosophy. Disciplines such as knowing one within oneself, pleasing one's heart, knowing the self, reaching the god, and the cycle theory found in Yunus' philosophy also coincide with the main elements within the books of commandments. Many poems by Yunus Emre require annotation due to the fact that he expresses the truth in a symbolic and metaphoric manner rather than in plain language. Particularly his ghazal/shathiye starting with the verse “*çıkıldım erik dalına anda yedim üzümü*” was annotated multiple times, several books, articles, and naziras discussing it were written, and a whole nazira and annotation culture was generated around the shathiye in question, so to speak. One of the significant annotators annotating the mentioned shathiye is Niyâzî-i Mısrî (D.1105/1694), who is one of the well-known mutasawwufs of the 17th century. The annotation written by Mısrî and titled *Serh-i Nutk-ı Yûnus Emre* became one of the most studied and scribed among the available annotations. Annotating the nine couplets of the thirteen-couplet shathiye of Yunus Emre, Mısrî interpreted the concepts disguising as metaphors and similes within the semantic world of Yunus by distilling those from his frame of mind and described many concepts found in the ghazal such as plum, grape, walnut, kitchen garden, adobe, yarn, fly, stork, and foal through the meanings reflected upon himself by Yunus' mirror.

Conclusion: Consequently, although this study is focused on the commentary of Yunus Emre, it is seen that Şeyh Safî Menâkıbı, scrutinized by Hasan Tahsin, is open to in-depth analysis. It is anticipated that this study will pave the way for future research. Subsequently, a detailed study on the manuscript could provide a broader perspective on both the place of the manuscript in Alevi-Bektashi belief and Yunus Emre's influence on these cultures.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Derleme**Article type:** Research article

Geliş tarihi 06.11.2024

Submitted date

Kabul tarihi 12.01.2025

Accepted date

Elektronik yayın tarihi 28.02.2025

Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Öner, İ., & Berktaş, H. (2025). New generation experiences and achievements of smart stadiums. *Journal of History School*, 74, 247-268.

NEW GENERATION EXPERIENCES AND ACHIEVEMENTS OF SMART STADIUMS¹

İsmail ÖNER² & Hülya BERKTAŞ³

Abstract

Stadiums are important structures that host many events and host millions of people in parallel with the development of societies from past to present. With the development of technology, the structure, system, service and management of these stadiums have developed accordingly. The aim of this research is to examine the New Generation Experience and Gains of Smart Stadiums. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was preferred in the research. Firstly, academic articles, theses, dissertations, journals, newspapers and book documents related to smart stadiums were accessed and their originality was checked. Then, publications related to the research were identified by making a detailed examination. The identified documents were read and interpreted. It has been determined that smart stadiums can provide a better quality match viewing experience, more spectator revenue, a sense of comfort and security, as well as satisfying social interactions and reducing various costs for sports clubs. However, it has been determined that smart stadiums can be built at high cost and may cause technical problems such as privacy problems and system errors. As a result; smart stadiums can provide additional income opportunities for sports clubs, fans can find a parking space, easily access the stadium, re-watch the missed position while watching the match, order from where they sit, upgrade seats and toilet availability, as well as increase the safety and sense of security of the fans with the data collected by cameras and sensors. In addition, smart stadiums will enable staff to receive instant updates on what is happening in the venue, increasing their efficiency and ability to secure the stadiums.

Keywords: Sports, Smart Stadiums, Fans, Technology.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

²Dr. İsmail Öner., smailoner1@gmail.com, Orcid: 0000-0003-0332-2139

³Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, hulya.bingol@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6686-2821

Akıllı Stadyumların Yeni Nesil Deneyim ve Kazanımları

Öz

Stadyumlar, geçmişten günümüze toplumların gelişimine paralel olarak birçok etkinliği barındıran ve milyonlarca insana ev sahipliği yapan önemli yapılardır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bu stadyumların yapısı, sistemi, hizmeti ve yönetimi bu doğrultuda gelişim göstermiştir. Bu çalışmamızın amacı, Akıllı Stadyumların Yeni Nesil Deneyim ve Kazanımlar'ın incelenmesidir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada ilk olarak akıllı stadyumlar ile ilgili akademik makaleler, tezler, dergiler, gazeteler ve kitap dokümanlarına ulaşıldı ve orijinalliyi kontrol edildi. Daha sonra ayrıntılı inceleme yapılarak araştırma ile alakalı yayınlar belirlendi. Belirlenen dokümanlar okunarak yorumlanmıştır. Akıllı stadyumlarla daha kaliteli bir maç izleme deneyimi, daha fazla seyirci geliri, konfor ve güvenlik hissiyatının yanı sıra sosyal etkileşimleri tatmin edebilir ve spor kulüpleri için çeşitli masrafları azaltabileceği belirlenmiştir. Ancak akıllı stadyumların yüksek maliyetle inşa edilebileceği, mahremiyet problemleri ve sistem hataları gibi teknik sorunlara yol açabileceği belirlenmiştir. Sonuç olarak; oluşturulan akıllı stadyumlar spor kulüpleri için ek gelir imkânı sağlayabileceği, taraftarların park yeri bulma, stadyuma kolayca ulaşabilme, maçı seyrederken gözden kaçan pozisyonu tekrardan izleyebilme, oturduğu yerden sipariş verme, koltuk yükseltme imkânı ve tuvalet müsaitlik olanağının yanı sıra kamera ve sensörlerin topladığı verilerle taraftarların güvenliğini ve güven hissiyatını artırabilmektedir. Ayrıca akıllı stadyumlar sayesinde personel, mekânda olup bitenlerle ilgili anında güncellemeler olarak verimliliklerini ve stadyumları güvence altına alma becerilerini artırabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Akıllı Stadyumlar, Taraftar, Teknoloji.

INTRODUCTION

While the rapid development of technology in recent years has led to radical changes in many sectors around the world, the effects of this transformation have begun to be seen clearly in the sports sector. One of the most striking innovations of technology in the field of sports is the emergence of smart stadiums.

Smart stadiums are structures that are connected to wired and wireless networks and contain various technological elements such as sensors, cameras and digital screens. In these stadiums, sensors enable effective management and service delivery by providing up-to-date information about empty parking spaces, waiting lines, concession stands and other stadium data. In addition, cameras in smart stadiums play a critical role in monitoring every corner of the venue to provide security and ensure the safety of spectators (Intel, 2016). This technological integration makes the stadium experience more efficient, secure and interactive.

Through smart stadiums, the data collected by cameras and sensors can have the capacity to maximize the security of fans, and new technologies integrated can provide instant data sharing with security personnel and rapid solutions to security problems (Haberturk, 2019). Smart stadiums, advanced can increase the value of attending a sporting event by creating a fan experience.

As many fans choose to stay home to watch matches, smart stadiums are being designed to significantly improve the fan experience. Significantly increased fan interaction in smart stadiums equipped with new technology, new features such as augmented reality, interactive seats and large screens allow it to go far beyond what is possible at home (Karp, 2019). Thanks to smart stadiums, fans who feel the comfort and security of watching matches like at home can support their teams, interact and have the opportunity to socialize.

Thanks to these advanced technologies, it can offer an improved service opportunity by creating more interactive contact points with the audience, encouraging repeat participation, increasing additional service sales, and reducing personnel and management costs (Arup, 2011). In the area of revenue generation, smart stadiums can help fans make purchasing tickets, food and merchandise easier, faster and more personalized. For example, fans can order food and drinks from any seat in the stadium and have it delivered directly to their seat. People also have the option of ordering food from their seats and going to the express line at the concession stands to pick up their food in person (Bajarin, 2014).

As commercial opportunities for stadiums expand, more technological innovations can be incorporated into the design and management of smart stadiums, ultimately improving comfort, safety, hospitality, and accessibility (Paramio, Buraimo, and Campos, 2008). The modernity of the stadium and its absence of negativities allow the fans to watch the matches in a comfortable environment. It is important for the safety of the spectators that the stadiums are safe and that necessary precautions are taken against any health problems that may occur (Donuk, 2019).

Smart stadiums, brought to the sports industry by advances in technology, transform the fan experience and offer significant advantages in many areas, from security to comfort. These innovative structures, together with increased fan interaction, improved service opportunities and extensive commercial opportunities, provide a more enjoyable and safe environment for participants of sporting events. The aim of this research is to analyse the functionality of the technological devices integrated into smart stadiums, the prevalence level of these devices in the sports industry and their distribution among geographical

regions and cities using smart stadiums. In addition, another focus of the research is to evaluate the experiences and gains created by smart stadiums for sports clubs, fans and employees.

Literature Review

Definition of Smart Stadiums and Distribution of the Number of Stadiums by Geographical Regions

Stadium means a sports facility specially designed to hold sports competitions (Durgun, 2007). The smart stadium is one of the important signs of modern sports halls. These stadiums are areas where sports education, training and sports entertainment service can improve their competition (Wang, 2016). Smart stadiums play an important role in sports education, training and entertainment services. The distribution of the number of stadiums by geographical regions is important to understand in which regions these sports facilities are concentrated and their role in the regional development of sport.

Table 1.

Distribution of the number of stadiums in the world by geographical regions (Source: Worldstadiums, 2021).

REGIONS	NUMBER OF STADIUMS
Africa	402
Asia	1281
Central America	86
Europe	1240
Middle East	316
North America	927
Oceania	121
South America	479
Total	4851

When Table 1 is examined, the Asian Region ranks second with the highest number of stadiums (1281), followed by Europe (1240), while the Central American Region ranks lowest with (86). It can be said that the total number of stadiums according to regions is 4851.

Development of Stadiums Throughout History

The first stadiums built for running in the Greek period; It consisted of narrow and short runways. Spectators were located on the steps surrounding this track. With the increasing interest in competitions after the 4th century BC, stadium buildings of monumental scales were produced. While the Greeks built magnificent, monumental stadiums, the Romans built arenas (Evren, 1994).

New generation experiences and achievements of smart stadiums

In the first examples of stadiums, instead of creating seating areas for the spectators, steps were made for them to stand. Seating was first used in stadium structures in B.C. It is found in the 3rd century. B.C. By the 4th century, all stadiums were equipped with seating. The materials used for seating areas vary from time to time. These sections, which were initially created from earthen embankments, were later created from dried boards (Saltuk, 1999). The sports culture of the Romans was different from the Greeks. It was necessary to exercise to be healthy or have fun, and during this period, swimming facilities and thermal facilities were used for physical training, especially in the western regions of the Empire (Arikan, 2009). Stadiums, which were very popular in ancient times and were prominent elements with intensive use in the cities where they were located, were replaced by churches and public buildings; The stadium structure was not built until the 18th century, when the influence of religion and church decreased (Kara, 2020).

When the historical process is examined, it can be seen that the first modern stadiums were designed as open-air stadiums. In later periods, closed stadiums were built for reasons such as climatic reasons, increased need for comfort and development of architectural techniques. With the technical advances made over time, steel and plastic began to be used in stadiums and thus large gaps could be covered. In addition to these materials, the use of concrete also made it possible to build cascades and terraces for the audience (Doğan, 2007).

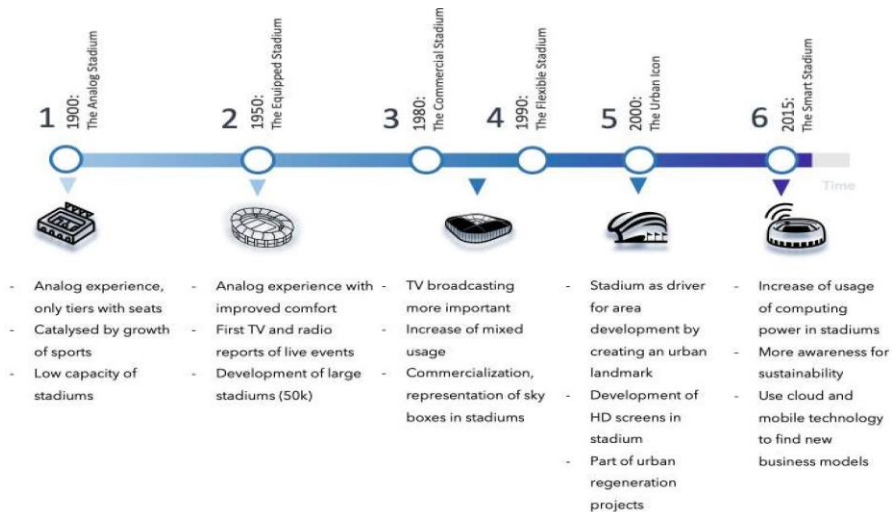

Figure 1. Development of stadiums throughout history (Source: van Heck, 2019a).

When Figure 1 is examined, it can be said that the first stadiums were built only for the purpose of displaying sports games and providing standing or sitting opportunities for spectators. By the 1950s, with the introduction of television into our lives, stadiums had to compete with the convenience of watching a live event at home, and this process increased the comfort of the stadiums and provided the opportunity to renovate and develop the stadiums to meet fan demands.

In the 1980s and 1990s, it began to be used not only to host and facilitate sporting events, but also to include concerts, shows, music and other events. In parallel with the increasing commercialization of sports in the 2000s, the potential role of urban transformation also increased. As a result, stadiums have increasingly become a symbol for cities with their high architectural quality. Stadiums, which have made great improvements in the process, have started to gain a place in smart stadiums, just as the internet has entered every aspect of our lives in the age of technology we live in.

Differences Between Smart Stadiums and Traditional Stadiums

Smart stadiums differ from traditional stadiums as facilities that are equipped with modern technologies and offer highly interactive and user-centred experiences. While traditional stadiums are usually designed for the sole purpose of watching a match, smart stadiums are developed to enhance the experience of watching a sporting event, ensure operational efficiency through data analytics and digital technologies, and maximise fan engagement (Pereira, 2020). These differences;

Digital Infrastructure and Technology Utilisation: While traditional stadiums have limited digital infrastructure, smart stadiums use technologies such as sensors, cameras, high-speed internet connection and digital screens. These technologies enable fans to access real-time data during the match, receive services via mobile applications and benefit from faster ticketing processes (Smith & Jones, 2018).

Fan Experience and Engagement: Smart stadiums offer fans a unique experience with augmented reality (AR) and virtual reality (VR) applications. While traditional stadiums only allow fans to participate in physical events, smart stadiums offer additional experiences such as digital games, prize competitions and personalised services (Wang, 2016).

Energy Efficiency and Sustainability: Smart stadiums increase energy efficiency with features such as the use of renewable energy sources, automatic lighting systems and smart air conditioning. In traditional stadiums, such environmental sustainability practices are quite limited (Durgun, 2007).

Security and Monitoring Systems: Smart stadiums offer a higher standard of security with facial recognition technology, smart cameras and advanced control systems. In traditional stadiums, security is largely based on physical security guards and basic monitoring systems (Jones, 2019). These differences make it clear why smart stadiums are recognised as an important innovation in the modern sports world. The advantages offered by smart stadiums not only increase the efficiency of sports organisations but also make the fan experience more satisfying.

Possibilities and Opportunities of Smart Stadiums

The existence of traditional stadiums, which are built by spending millions of dollars, can be a problem for athletes, fans, managers and staff and cause difficulties in resolving them. These facilities, which are one of the main problems of today, cannot meet the needs, cannot attract the audience to the field and may cause difficulties in benefiting from the necessary income.

When we examine the possibilities and opportunities of smart stadiums, which are seen as an alternative solution to solving these problems;

The opportunities of smart stadiums can be expressed as follows;

- ✓ Opportunity to watch an improved and more entertaining game;
- ✓ Improving fan services;
- ✓ Commercial opportunities;
- ✓ Enhanced safety and security;
- ✓ Sustainability provides reduced environmental impacts and energy costs. (Panchanathan, 2017; O’Brolchain, 2019).

METHOD

In the research, document analysis method was preferred by focusing on qualitative research methodology. Document analysis is about explaining the changes of an event at certain times or over time. It serves a specific purpose, provides information to the field of study, and explains certain events (Best and Kahn, 2017). In the research process, academic articles, theses, dissertations, journals, newspapers and book documents related to smart stadiums were analysed. Firstly, relevant documents were accessed and their authenticity was checked. Then, these documents were analysed in detail and those relevant to the research topic were selected. These documents were read and interpreted meticulously.

Data Collection

In the data collection process, various documents such as academic articles, theses, journals, newspapers and books were accessed. International platforms such as Web of Science, Scopus, Google Scholar, PubMed and EBSCOhost were used to access these documents.

Validity and Reliability

In order to increase the validity and reliability of the research, the following steps were followed:

Diversity of documents was ensured by using more than one database in the literature review. During the analysis process, the interpretations of two independent researchers were compared and inconsistencies were resolved through mutual exchange of views. The findings were tested for accuracy by comparing them with previous literature. This method was preferred to increase the methodological soundness of the research and to support the reliability of the results.

RESULTS

The various possibilities offered by smart stadiums and the opportunities and challenges that arise with the widespread use of this technology have been identified. SWOT analysis and market trends were also evaluated. In addition, the technological infrastructure of smart stadiums and income increases in cities were also taken into consideration.

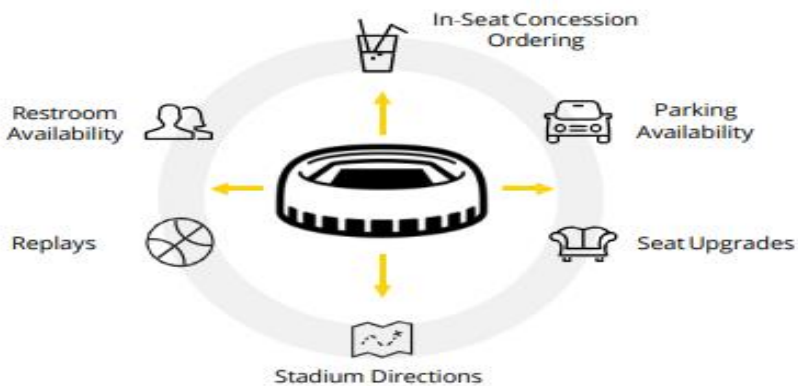

Figure 2. Smart stadium opportunities (Source: Deloitte, 2018).

When Figure 2 is examined, it can be seen that the opportunities offered by smart stadiums for fans are quite diverse and useful. According to Deloitte Digital's 2018 data, these opportunities include fans being able to easily find parking and easily reach the stadium. In addition, fans have the opportunity to re-watch missed positions while watching the match, order food and beverages from where they sit, upgrade their seats and check the availability of toilets. These facilities increase fan satisfaction by making the stadium experience more comfortable and user-friendly.

Swot Analysis of Smart Stadiums

Swot Analysis is an analysis technique that enables the evaluation of the internal and external environments of a person, business, organization, institution or institution. Thanks to Swot Analysis, while the opportunities and threats that may arise from the external environment are determined, the weaknesses and strengths of the person, business, organization, institution or institution being analyzed are also determined (Gürlek, 2002).

Table 2.

Swot analysis of smart stadiums

Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
Security	Systematic errors may occur	Can minimize potential risks	Energy savings through smart stadiums
Comfort	Privacy issues	Can minimize potential risks	Energy savings through smart stadiums
Accessibility	Smart stadiums can be costly	Enhanced fan experience	
Time-saving	Lack of trained personnel	Ability to watch important moments directly on the phone	
Viewing pleasure		Ability to watch important moments directly on the phone	
Commercial opportunities		Energy savings through smart stadiums	
Sustainability			
Energy savings			

When the swot analysis of smart stadiums is examined; strengths, weaknesses, opportunities and threats created as a result of the research are expressed. When the swot analysis of smart stadiums was evaluated, it was determined that opportunities and strengths emerged more. In addition, it has been determined that the opportunities and strengths offered by smart stadiums will increase the viewing pleasure and comfort of the fans and provide commercial opportunities for the clubs.

Functionality of Technological Devices Integrated into Smart Stadiums

The concept of Internet of Things (IoT) is a relatively new concept that has increased in popularity thanks to the development of modern wireless communication technologies (Gündüz and Daş, 2018). In smart stadiums, Internet of Things (IoT) technologies are used to connect the sensors and existing systems in the stadium to the network, providing a cost-effective solution.

Figure 3. Functionality of technological devices integrated into smart stadiums (Source: van Heck, 2019b).

When Figure 3 is examined, technological devices integrated into smart stadiums increase functionality by collecting real-time data from various sources (such as sensors and raw data). This data is collected in an integrated platform called a data lake, where it is analyzed and transformed into information. This information may also be stored in data storage areas. The resulting information is visualized in user-accessible dashboards or applications. Insights generated in apps and dashboards can lead to action, which ultimately results in better alignment with real estate and organizational goals. This process allows stadium operations to be managed more efficiently and effectively. However, with the use of smartphones, fans can order merchandise and drinks, access deals, and connect to WiFi to view live stats and interact with other fans at the touch of a button in smart stadiums.

Smart Stadium Market and Distribution by Geographical Regions

Smart stadiums have gained importance in the economic market in recent years with the development of technology. It is developing and increasing its revenues compared to previous years with its growing economy and the technological elements it contains. In addition, it is predicted that the smart stadium market will gain further momentum in the future with the increase in technological knowledge and skills.

Figure 4. Global smart stadium market and share distribution (Source: Market Watch, 2024).

When Figure 4 is examined, the global smart stadium market is expected to start from 6.8 billion USD in 2019 and continue to grow with a compound annual growth rate (CAGR) of 22%, reaching 18.2 billion USD in 2025. This growth shows that the impact of technology on stadiums is increasing. Looking at the regional distribution of the market, Europe has the largest share with 34%, followed by North America with 27%. The Asia-Pacific (APAC) region has a 20% share, the Middle East and Africa (MEA) 11% and Latin America 8%. These data clearly reveal how smart stadium technologies are being adopted globally and the growth potential of the market.

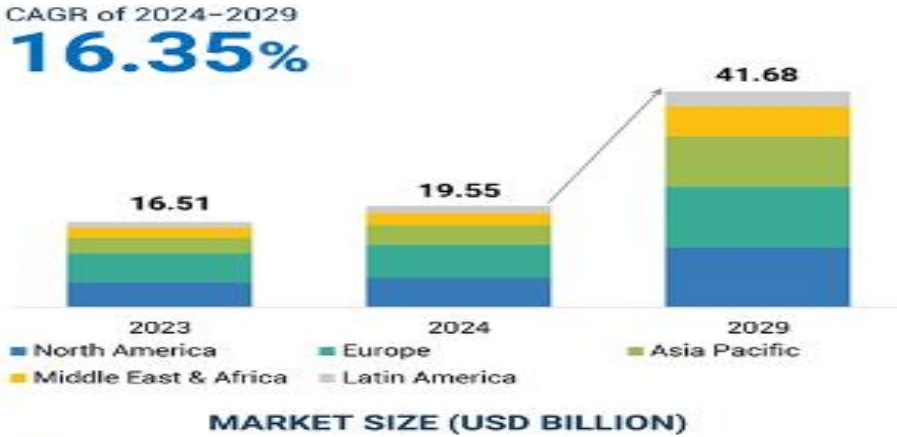

Figure 5. Distribution of the world's smart stadium market by geographical regions (Source: Marketsandmarkets.com, 2024).

Figure 5 shows that the global market size is expected to reach USD 19.55 billion in 2024, up from USD 16.51 billion in 2023, and is expected to reach USD 41.68 billion by 2029, with a compound annual growth rate (CAGR) of 16.35%. In terms of regional breakdown, it is observed that Asia Pacific region has shown a significant increase in market share, while Europe, North America and other regions have also made significant contributions. In particular, Asia Pacific is expected to come to the forefront in this growth process and take the largest share in the market. This can be attributed to the increase in investments and demand in the relevant sector in the Asia Pacific region.

Cities Using Smart Stadiums and Revenue Increases

Nowadays, fans do not prefer to watch matches in stadiums. One of the main reasons for this is that with the development of technology, there is a more comfortable and safe feeling at home. Not being able to find the comfort they seek at home in stadiums poses a problem for fans. Integrating smart stadium innovation, which is an alternative solution to solving these problems, can offer opportunities to increase the income of sports clubs and create additional income for sports clubs that integrate them into their stadiums.

When Table 3 is examined, we can state that there is an increase in revenue according to the number of seats in city stadiums integrated with smart stadium technology. When stadium capacities, development costs and opening years are taken into account, the stadium with the highest development cost per seat is Wembley Stadium. Wembley Stadium in London was opened in 2007, with a

New generation experiences and achievements of smart stadiums

capacity of 90,000 people, at a total cost of 912 million EUR, and the development cost per seat was 10,137 EUR. It is followed by the Emirates Stadium, also located in London, which opened in 2006 at a cost of 440 million EUR with a capacity of 60,335 people. Emirates Stadium's development cost per seat is EUR 7,292. One notable among other stadiums is the Grand Stade Lille Métropole, located in Lille. The development cost of this stadium, which opened in 2012 with a capacity of 50,157 people, was 324 million EUR and the cost per seat was 6,460 EUR. Melbourne Rectangular Stadium in Melbourne was opened in 2010 with a capacity of 30,050 people and a cost of 186 million EUR, and the development cost per seat was recorded as 6,179 EUR. The stadium with the lowest development cost per seat is New Tivoli in Aachen. Opened in 2009 with a capacity of 32,900 people, New Tivoli was built at a cost of 50 million EUR, with a cost of only 1,520 EUR per seat. These data show that stadiums have different development costs depending on their location, capacity and year of construction, and that these costs can vary significantly per seat.

Table 3.

Cities using smart stadiums and their revenues by number of seats

Stadium	City	Stadium Capacity	Development Cost (EUR)	Opening Year	Development Cost per Seat (EUR)
Wembley Stadium	London	90,000	912	2007	10,137
Emirates Stadium	London	60,335	440	2006	7,292
Grand Stade Lille Métropole	Lille	50,157	324	2012	6,460
Melbourne Rectangular Stadium	Melbourne	30,050	186	2010	6,179
Arena Lviv	Lviv	34,915	211	2011	6,043
Friends Arena	Stockholm	50,000	300	2012	6,000
Donbass Arena	Donetsk	51,504	294	2009	5,706
Allianz Arena	Munich	69,901	340	2005	4,864
Astana Arena	Astana	30,000	136	2009	4,524
Nelson Mandela Bay Stadium	Port Elizabeth	48,459	214	2010	4,416
PGE Arena Gdańsk	Gdańsk	43,615	185	2011	4,260
National Stadium	Bucharest	55,600	234	2011	4,209
MMArena	Le Mans	25,000	102	2011	4,080
Stade Océane	Le Havre	25,178	101	2012	4,011
Arena do Grêmio	Porto Alegre	60,540	239	2012	3,955
Forsyth Barr Stadium	Dunedin	30,748	113	2011	3,666
BBVA Compass Stadium	Houston	22,039	77	2012	3,472
Amex Community Stadium	Brighton	22,500	76	2011	3,380
Juventus Stadium	Turin	41,000	125	2011	3,049
Turk Telekom Arena	Istanbul	52,650	160	2011	3,039
Stožice Stadium	Ljubljana	16,038	43	2010	2,681
AFAS Stadion	Alkmaar	17,023	38	2006	2,232
Hypo Arena	Klagenfurt	31,957	67	2007	2,097
Grand Stade de Tanger	Tanger	45,000	80	2011	1,778
Estadi Cornellá El-Prat	Barcelona	40,500	62	2009	1,531
New Tivoli	Aachen	32,900	50	2009	1,520
Impuls Arena	Augsburg	49,000	65	2009	1,327
Coface Arena	Mainz	33,500	44	2011	1,313

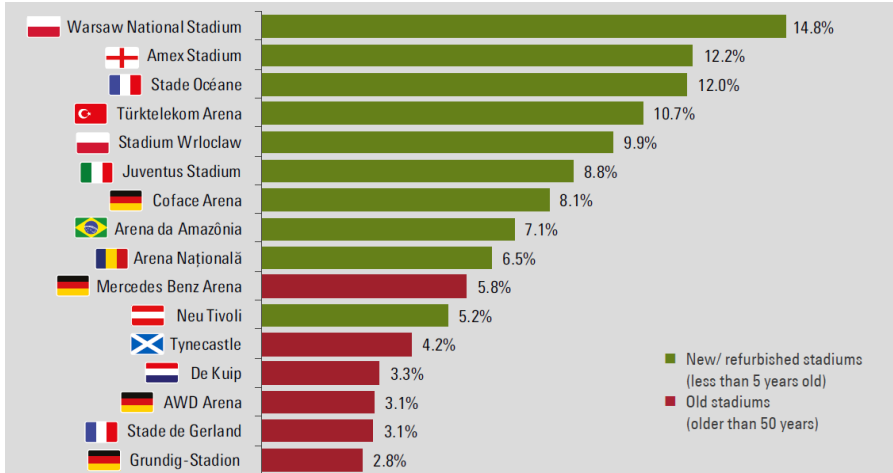

Figure 6. Percentage of capacity increase in old and renovated stadiums (Source: Kpgm, 2013).

When Figure 6 is examined, considering the occupancy rates of new and renovated stadiums, Warsaw National Stadium has the highest occupancy rate with 14.8%. This is followed by Amex Stadium with 12.2% and Stade Océane with 12.0%, respectively. Türkiye's Türk Telekom Arena ranks fourth with 10.7%, while Poland's Wroclaw Stadium ranks fifth with 9.9%. Among new or renovated stadiums, Juventus Stadium has 8.8%, Coface Arena 8.1%, Arena da Amazônia 7.1% and Arena Națională 6.5%. While Mercedes Benz Arena is among the top ten with 5.8%, it stands out among the old stadiums with the highest occupancy rate. Neu Tivoli in Germany follows with 5.2%, Tynecastle in Scotland with 4.2% and De Kuip in the Netherlands with 3.3%. Other old stadiums include AWD Arena from Germany with 3.1%, Stade de Gerland from France with 3.1% and Grundig-Stadion from Germany with 2.8%. These data show that new and renovated stadiums generally have higher occupancy rates, while old stadiums lag behind in this regard. However, we can say that stadiums that have been recently built or renovated have a higher capacity for fans than old stadiums.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The new technologies of our age provide sports facilities, gyms, stadiums, computer programs and software with multi-functional features with the latest use of nano technologies. There are also advances in smart stadiums, such as cars, houses and phones, which are now technological products (Devecioğlu, 2010).

In addition to the developments in the world, the steps and innovations taken in this regard in Türkiye and the increase in success in international competitions show undeniable differences. In this way, we see how important the field of sports technology is in terms of development for a society and a country, as well as individual achievements (Şentürk and Özer, 2022).

While smart stadiums increase security measures with the use of high technology, they also raise data privacy concerns. In particular, the collection and processing of viewers' personal data can raise privacy concerns (Green, 2018). At this point, stadium operators and technology providers need to be more transparent about data security and privacy.

Internet + sports industry practical activities began to emerge, and the development process became Internet + sports products, Internet + sports enterprises, Internet + sports new business format, and finally formed the Internet + sports industry (Fenghua, 2021). An example of this in “our country” is that Galatasaray Club provides its fans with the opportunity to connect to the internet free of charge.

While smart stadiums can reduce access barriers for some spectators, they may put others at risk of restriction (Chen et al., 2021). For example, digital ticketing systems can create problems for people who do not have access to the internet or are limited in using technology. This highlights the difficulty stadiums have in providing an equitable experience for everyone.

Construction and operation of smart stadiums requires considering environmental impacts. In particular, it must comply with sustainability principles on issues such as energy consumption, waste management and carbon footprint. At this point, it is important to focus on innovative solutions and technologies to minimize the environmental impacts of stadiums (Brown, 2022).

The rapid advancement of today's technologies enables sports facilities and stadiums to benefit from these developments and become much more functional and user-friendly. The Swot analysis revealed that the strengths of smart stadiums are security, comfort, accessibility, time saving and commercial opportunities. However, weaknesses such as systemic errors, privacy problems and high costs should not be ignored.

Smart stadiums offer great opportunities, especially in enhancing the fan experience. Fans have the opportunity to re-watch missed positions, order food and drinks from where they sit, and check the availability of toilets. In addition, sports clubs can increase their match-day revenues and save energy.

New and renovated stadiums have higher occupancy rates than old stadiums and offer higher capacity and comfort for fans. Important steps are being taken in this regard in Türkiye, and the development of sports technology is supported with the successes achieved in international competitions. For example, Galatasaray Club's provision of free internet connection to its fans is a successful example of smart stadiums improving the fan experience.

The future of smart stadium technology looks very bright. With the integration of innovative technologies such as IoT, fans will experience more personalized experiences and sports clubs will be able to increase their revenues. Additionally, when the geographical distribution of smart stadiums is examined, it is seen that Europe is in the leading position, but the market also has growth potential in other regions.

Digital ticketing systems and other technological applications can create problems for people who do not have access to the internet or are limited in using technology. This highlights the difficulty stadiums have in providing an equitable experience for everyone. Additionally, the construction and operation of smart stadiums also requires considering environmental impacts such as energy consumption, waste management and carbon footprint. At this point, it is important to focus on innovative solutions and technologies that comply with sustainability principles. The challenges that arise along with the advantages of next-generation experiences offered by smart stadiums demonstrate the important issues that need to be considered to move forward in the integration of technology and sports. In this context, taking advantage of the opportunities offered by technology while being sensitive to the needs and concerns of users will ensure that smart stadiums are successfully carried into the future.

Smart stadiums are considered an important part of the transformation in the sports industry. It is seen that this technology not only increases the fan experience but also provides economic and strategic benefits to sports clubs. While smart stadiums increase security and comfort with the use of high technology, they also face challenges such as data privacy, high costs and access barriers. In the future, smart stadiums are expected to become more widespread and technologically advanced, which will contribute to the sports industry achieving a more competitive and innovative structure.

- To avoid data security and privacy issues in smart stadiums, stadium operators and technology providers should adopt transparent policies and implement advanced data protection measures. In particular, regulations on the storage and processing of audience data should be made in accordance with international standards.

New generation experiences and achievements of smart stadiums

- Innovative solutions should be developed to minimise the environmental impact of smart stadiums in terms of energy consumption, carbon footprint and waste management. The use of renewable energy sources and the integration of recycling systems should be encouraged.
- Training programmes should be organised for the stadium staff to use the technology effectively and for the audience to make full use of these technologies. In addition, fans should be provided with informative content about smart stadium systems.
- Considering the high construction and operation costs of smart stadiums, these processes need to be planned cost-effectively. Economic sustainability of investments can be ensured by utilising government support, sponsorships and other financial resources.

REFERENCES

- Arıkan, M. T. (2009). Spor salonlarının çok amaçlı kullanımının İGSM'ye bağlı salonlar örneğinde incelenmesi (Tez no. 238980) [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Arup. (2011). *Technology in Sport*. <https://www.arup.com/projects/beau-plan-smart-city/>, Access date: 25.04.2024
- Bajarin, T. (2014). *Meet Levi's Stadium, the Most High-Tech Sports Venue Yet*. Time. <https://time.com/3136272/levis-stadium-tech/>, Access date: 07.10.2024
- Best, J. W., & Kahn, J. V. (2017). *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (O. Köksal, Çev. Ed.). Eğitim Yayınevi.
- Brown, M. (2022). Sustainability practices in smart stadiums: Case studies from leading venues. *Journal of Sustainable Development*, 10(4), 410-425.
- Chen, W. et al. (2021). Accessibility challenges and opportunities in smart stadiums. *Proceedings of the International Conference on Human-Computer Interaction*, 14, 305-312.
- Deloitte. (2018). *The Internet of Things in sports: Transforming the Fan Experience* [PDF]. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/us/Documents/consumer-business/us-cb-internet-of-things-sports.pdf>, Access date: 25.04.2024

- Devecioğlu, S. (2010). *Akıllı Stadyumlar*. <http://www.futbolekonomi.com/index.php/haberler-makaleler/genel/125-sebahattin-devecioglu/3644-smart-stadiums-akll-statlar.html>, Access date: 18.05.2021
- Donuk, B. (2019). *Tam Yol Yönetim: Çağdaş Spor Yönetim İlkeleri*. Ötüken Neşriyat AŞ.
- Doğan, C. (2007). Türkiye stadyumları oturma elemanı tasarımında sorunlar ve bir çözüm önerisi (Tez no. 185614) [Sanatta yeterlik tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Durgun, D. (2007). Türkiye’de sporun gelişimi ve değişen kullanıcı gereksinimlerini karşılayıcı yönde modern stadyum yapılarının temel planlama özellikleri (Tez no. 199987) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Evren, M. (1994). *Kapalı Spor Salonları ve Diğer Spor Tesislerine Umumi Bir Bakış* (ss. 5–25). Pulhan Matbaası.
- Fenghua, Y. (2021). Internet+ City Sports Stadium Service Platform Design and Application 2021 IEEE 6th International Conference on Intelligent Computing and Signal Processing (ICSP 2021)
- Gürlek, T. B. (2002). SWOT analizi. *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)*, Sayı: 105(4), 35-40.
- Green, K. (2018). Privacy concerns in smart stadiums: A comparative study. *Journal of Information Privacy*, 6(3), 210-225.
- Habertürk. (2019). Akıllı stadyumlarla hayatımıza girecek olan 6 yenilik. <https://www.haberturk.com/akilli-stadyum-devri-basliyor-2455888-teknoloji#:~:text=Ak%C4%B1ll%C4%B1%20stadyumlar%2C%20kamera%20ve%20sens%C3%B6rlerin,sorunlar%C4%B1na%20h%C4%B1z%C4%B1%20C3%A7%C3%B6z%C3%BCmler%20C3%BCretilmesini%20sa%C4%9Flayacak>, Access date: 25.04.2024
- Intel. (2016). *Smart Stadiums: Enabling the Future of Sports and Entertainment* [PDF]. <https://www.intel.com/content/dam/www/public/us/en/document/s/IoT/iot-smart-stadiums-brief.pdf>, Access date: 11.05.2021
- Jones, T. (2019). Security in the age of smart stadiums. *Journal of Event Safety and Security*, 10(1), 12-19.

- Kara, S. (2020). Planlama kararları ve kullanıcı memnuniyeti açısından Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'nun değerlendirilmesi (Tez no. 653900) [Yüksek lisans tezi, Bursa, Mimarlık Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Karp, R. (2019). *How Technology is Changing the Sports Fan Experience*. <https://medium.com/swlh/how-technology-is-changing-the-sports-fan-experience-6f32a5bf921d>, Access date: 13.10.2022
- KPMG. (2013). *Blueprint for Successful Stadium Development*. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2013/11/blueprint-successful-stadium-development.pdf>, Access date: 21.05.2021
- MarketsandMarkets. (2024). *Smart Stadium Market*. <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/smart-stadium-market-137092340.html>, Access date: 13.11.2024
- O'broilcháin, F., De Colle, S., & Gordijn, B. (2019). The ethics of smart stadia: A stakeholder analysis of the Croke Park project. *Science and Engineering Ethics*, 25(3), 737-769. <https://doi.org/10.1007/s11948-018-0033-5>
- Paramio, J.L., Buraimo, B., & Campos, C. (2008). From modern to postmodern: The development of football stadia in Europe. *Sport in Society*, 11(5), 517-534. <https://doi.org/10.1080/17430430802196520>
- Panchanathan, S., Chakraborty, S., McDaniel, T., Tadayon, R., Fakhri, B., O'Connor, N.E., ... Monaghan, D. (2017), "Enriching the fan experience in a smart stadium using internet of things technologies", *International Journal of Semantic Computing*, 11(2), 137-170. <https://doi.org/10.1142/S1793351X17400062>
- Pereira, M. (2020). The role of technology in modern sports facilities. *Global Sports Science Review*, 12(4), 89-103.
- Gündüz, M. Z., & Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2), 327-335.
- Saltuk, S. (1999). *Antik Stadyumlar*. İnkılap Kitapevi.
- Smith, A., & Jones, R. (2018). The digital revolution in sports arenas: Smart stadiums. *Journal of Sport Technology*, 15(3), 45-56.
- Şentürk, E., & Özer, M (2022). Sporda teknolojik gelişmeler. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 49-63.

- Van Heck, S. (2019a). *Integrating Smart Tools Within Stadiums: An Explorative Case Study of the Johan Crujff Arena: Identification and Optimization of Smart Tools* (Master's thesis, Delft University of Technology). <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid%3A4e3536e0-f6c3-458c-8ac0-ba81b85a5ba3>, Access date: 25.04.2024
- Van Heck, S. (2019b). Smart Stadium Tools: An explorative case study of the Johan Crujff Arena: Identification and optimization of smart tools in stadiums.
- Wang, T. (2016). Study on intelligent stadiums system and development trend based on the Internet of Things. *Xi'an Physical Education University, Xi'an 710068, Shaanxi, China*, 80–92.
- Wang, J. (2016). Smart arenas: enhancing the fan experience. *International Journal of Sports Management*, 7(2), 30-44.
- Worldstadiums. (2021). *Stadiums of the World*. <http://worldstadiums.com>, Access date: 10.05.2021

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to examine the next generation experiences and gains offered by smart stadiums as part of the digital transformation in the sports world. Smart stadiums are structures with technological infrastructures developed to provide a more interactive, safe, and comfortable environment for sports spectators. The study analyses the opportunities provided by these stadiums in terms of fan interaction, revenue opportunities, security and sustainability.

Methodology: A qualitative method was preferred within the scope of the research. Scientific articles, theses, sector reports, news and books on smart stadiums were analysed through document analysis method. In addition, examples of smart stadiums around the world, sector trends and technological infrastructures were evaluated. Using SWOT analysis, the strengths, weaknesses, opportunities and threats of smart stadiums were analysed. In this process, the timeliness and authenticity of the data sources were taken into consideration and the findings were carefully interpreted.

Findings: The findings of the research cover the innovations and opportunities that smart stadiums bring to the sports world. In this context, four main areas such as improving the fan experience, increasing security, revenue generation opportunities and sustainability have come to the fore.

New generation experiences and achievements of smart stadiums

Fan Experience: Smart stadiums provide fans with a more enjoyable experience through broadband internet access, interactive screens, augmented reality features and mobile applications. During their time in the stadium, fans have the opportunity to instantly stream data, watch repeated positions, and order from their seats. These features support fans' preference to go to the stadium and create better fan loyalty.

Security: Smart stadiums utilise real-time data from cameras and sensors to enable security personnel to respond to incidents immediately. These technologies enable early detection of situations such as crowd control and security breaches. In addition, mobility and density data in various areas of the stadium are analysed to provide a safe environment.

Revenue Opportunities: Digital solutions provided by smart stadiums have revenue-enhancing effects by speeding up the processes of fans purchasing tickets, ordering food and beverages, and purchasing merchandise. Fans can order products through mobile applications and these orders are delivered directly to their seats. In addition, increased commercial opportunities expand sponsorship areas and create extra revenue sources for clubs.

Sustainability: Smart stadiums are designed with energy efficiency, environmentally friendly technologies and sustainability in mind. By using renewable energy sources, energy costs are reduced and carbon footprint is reduced. This provides an environmentally friendly sporting event experience.

Conclusion and Discussion: The development of smart stadiums offers many advantages to the sports industry, significantly enhancing fan experience and safety. Evidence suggests that smart stadiums improve fan satisfaction, club revenues and overall service quality. However, as the installation and operating costs of these new generation stadiums are high, their viability requires large capital. In addition, with the rapid development of technology, the need to keep security systems up to date emerges as a separate challenge.

In conclusion, smart stadiums have taken their place in the sports world as an impressive example of digital transformation in modern sports management. With the developing technology, it is expected that such stadiums will become widespread and more sports fans will experience this experience. With the further improvement of the facilities offered by smart stadiums, it is expected that these structures will attract more fans to sporting events and contribute more to the sports economy in the future.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	08.10.2024	Submitted date
Kabul tarihi	15.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Eşidir, K. A. (2025). Kanatlı Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları: Etlik Piliç Yemi Fiyat Tahmini. *Journal of History School*, 74, 269-290.

KANATLI SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARI: ETLİK PİLİÇ YEMİ FİYAT TAHMİNİ

Kamil Abdullah EŞİDİR¹

Öz

Piliç eti üretiminin en önemli girdi kalemi yem maliyetidir. Bu çalışmada, etlik piliç yemi fiyatlarının tahmin edilmesi amacıyla GRU (Gated Recurrent Unit) modeli kullanılmıştır. GRU modeli, zaman serisi analizinde etkinliği ile bilinen bir yapay zekâ algoritmasıdır. Bağımsız değişkenlerin doğru bir şekilde seçilmesi, tahmin edilen etlik piliç yemi fiyatlarının doğruluğunu büyük ölçüde etkilemektedir. Tasarlanan modelde, kesilen tavuk sayısı, üretilen tavuk eti miktarı, yumurta yemi fiyatı, süt yemi fiyatı, besi yemi fiyatı ve Amerikan Dolar Kuru bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (TÜRKİYEM-BİR), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) elde edilen 1995-2024 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, GRU modeli ile gelecek 12 ayın etlik piliç yemi fiyatları tahmin edilmiştir. Sonuçlar, modelin hem eğitim hem de test verisinde yüksek doğruluk sunduğunu (MAPE: %6,48 ve R²: 0,997) göstermektedir. GRU modeli, bağımsız değişkenler arasındaki karmaşık ilişkileri öğrenerek, gelecekteki fiyat hareketlerini doğru tahmin etme becerisi göstermiştir. Yapılan fiyat tahminleri, üreticilere maliyet avantajı sağlayarak stratejik planlamalarına katkı sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Gated Recurrent Unit (GRU), Makine Öğrenimi, Veri Bilimi, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yapay Zekâ.

¹Uzman, Fırat Kalkınma Ajansı Elazığ Yatırım Destek Ofisi, abdullahesidir@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-8106-1758

Artificial Intelligence Applications in the Poultry Industry: Broiler Feed Price Forecasting

Abstract

The most important input item of broiler meat production is feed cost. In this study, GRU (Gated Recurrent Unit) model is used to predict broiler feed prices. The GRU model is an artificial intelligence algorithm known for its effectiveness in time series analysis. The correct selection of independent variables greatly affects the accuracy of the predicted broiler feed prices. In the designed model, the number of broiler slaughtered, the amount of broiler meat produced, laying hens feed price, dairy feed price, livestock feed price and US Dollar Exchange Rate are used as independent variables. Using monthly data for the period 1995-2024 obtained from Turkish Feed Industrialists' Association (TÜRKIYEM-BİR), Central Bank of the Republic of Türkiye (CBRT) and Turkish Statistical Institute (TURKSTAT), the GRU model is used to forecast broiler feed prices for the next 12 months. The results show that the model provides high accuracy (MAPE: 6.48% and R^2 : 0.997) on both training and test data. By learning the complex relationships between independent variables, the GRU model demonstrated the ability to accurately predict future price movements. Price forecasts can provide cost advantages to producers and contribute to their strategic planning.

Keywords: : Gated Recurrent Unit (GRU), Machine Learning, Data Science, Management Information Systems, Artificial Intelligence.

GİRİŞ

Gıda üretiminde önemli bir rol oynayan piliç eti üretim sektörü, artan dünya nüfusu ve değişen tüketim alışkanlıkları ile beraber, sektörel büyümesine devam etmektedir. Yem giderleri, üreticilerin kârlılığını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür. Piliç eti üretim maliyetlerinin yaklaşık %68'ini yem maliyetleri oluşturmaktadır. Yem fiyatlarındaki dalgalanmalar sektör üzerinde olumsuz etkilere sahiptir (Beyaz Et Sanayicileri Derneği, BESD-BİR, 2024). Bu nedenden ötürü, yem fiyatlarının doğru bir şekilde tahmin edilmesi, üreticilere stratejik avantajlar sağladığı gibi, piyasa belirsizliklerine karşı önlem almalarına da olanak tanımaktadır.

Tavukçuluk sektörü, yem sektörü ile doğrudan ve güçlü bir bağlantı içerisindedir. Türkiye'deki yem fabrikalarında üretilen yemlerin %45-50'si kanatlı yemleridir (BESD-BİR, 2024). Yem sanayisi, sadece önemli bir tarımsal sanayi dalı değil, aynı zamanda hayvancılık sektöründe temel besin kaynağıdır (Eid, 2009). Türkiye'de tavuk yeminde kullanılan hammaddelerin büyük bir kısmı ithal edildiğinden, maliyetler yüksektir. Döviz kurundaki dalgalanmalar, yem fiyatlarının döviz kuru ile doğrudan bağlantılı olması nedeniyle üreticiler

Kanatlı Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları: Etlik Piliç Yemi Fiyat Tahmini

üzerinde olumsuz etki oluşturmaktadır (Ak ve Sözcü, 2015). İthalata olan bağımlılığı azaltmanın en basit ve kolay yolu ise yerli üretime yönelmektir. Özellikle ülkemizde sınırlı miktarlarda üretilen soya üretiminin artırılması gerekmektedir (Eşidir, 2020).

Tablo 1’de Türkiye’de yıllara göre üretilen broiler yem miktarları ton olarak verilmiştir. Etlik civciv yemi ve etlik piliç yemi üretiminde yıllar içerisinde dikkat çekici bir artış olduğu Tablo 1’den okunmaktadır. Özellikle, 2000’li yılların başından itibaren hızlı bir artış gözlemlenmektedir. 2022’de toplam broiler yemleri üretimi 6 milyon ton civarındadır. 2023’te ise hafif bir düşüş olmuştur.

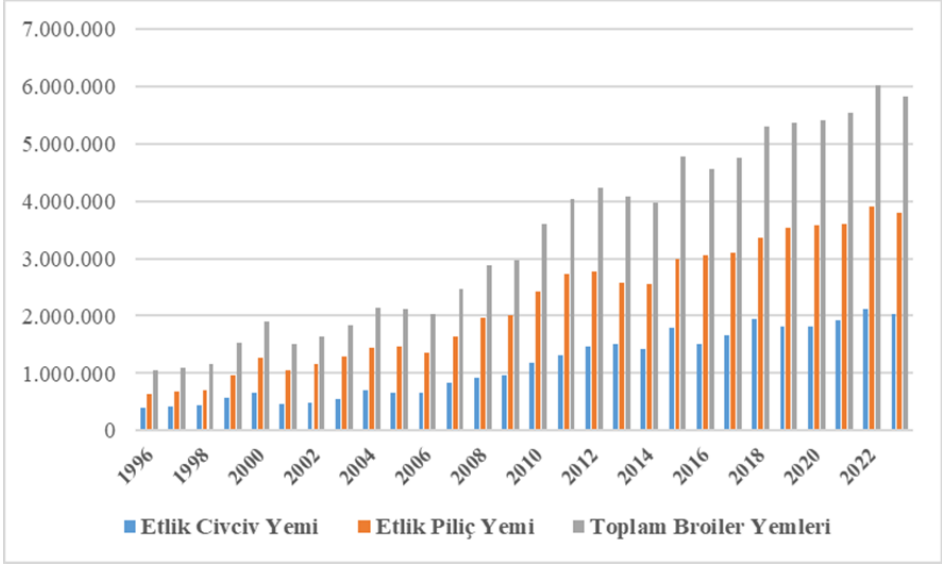
Tablo 1.

Türkiye’de yıllara göre üretilen broiler yem miktarları (Ton)

Yıllar	Etlik Civciv Yemi	Etlik Piliç Yemi	Toplam Broiler Yemleri	Yıllar	Etlik Civciv Yemi	Etlik Piliç Yemi	Toplam Broiler Yemleri
1996	402.706	643.896	1.046.602	2010	1.178.135	2.415.442	3.593.576
1997	419.407	674.213	1.093.620	2011	1.307.210	2.724.092	4.031.302
1998	440.722	709.972	1.150.694	2012	1.455.915	2.768.196	4.224.111
1999	565.827	966.229	1.532.056	2013	1.501.237	2.582.450	4.083.687
2000	652.639	1.259.631	1.912.270	2014	1.426.571	2.553.374	3.979.945
2001	454.088	1.049.473	1.503.561	2015	1.784.798	2.995.118	4.779.916
2002	491.853	1.153.938	1.645.791	2016	1.518.517	3.047.720	4.566.237
2003	554.361	1.291.060	1.845.421	2017	1.657.409	3.096.580	4.753.989
2004	697.796	1.434.088	2.131.884	2018	1.955.015	3.351.102	5.306.118
2005	660.630	1.466.458	2.127.088	2019	1.823.271	3.539.938	5.363.209
2006	663.782	1.362.287	2.026.069	2020	1.810.886	3.586.640	5.397.526
2007	839.954	1.631.121	2.471.075	2021	1.934.035	3.608.939	5.542.974
2008	920.370	1.965.795	2.886.165	2022	2.128.110	3.894.822	6.022.932
2009	955.697	2.011.734	2.967.431	2023	2.039.950	3.789.056	5.829.005

Kaynak: TÜRKİYEM-BİR, 2024.

2023'teki küçük düşüş dışında, broiler yemi üretim sektörü sürekli bir büyüme trendi sergilemiştir. Bu büyüme, modern üretim teknikleri, yem kalitesindeki iyileştirmeler ve genişleyen uluslararası pazarlar ile desteklenmiştir. Şekil 1’de Türkiye’de yıllara göre üretilen broiler yem miktarları grafik olarak gösterilmiştir. Artış eğiliminin özellikle son yıllarda (2020-2022) hızlandığı grafikten okunmaktadır.

Şekil 1. Türkiye’de yıllara göre üretilen broiler yem miktarları (ton, TÜRKİYEM-BİR, 2024.)

Tablo 2’de Türkiye’de yem fiyatları gösterilmiştir. Yıllara göre etlik piliç yemi, yumurta yemi, süt yemi ve besi yemi fiyatlarında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle, 2021 yılı ve sonrasında fiyatlarda hızlı bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Fiyat artışları, hem küresel hem de yerel ekonomik koşullardan etkilenmiştir.

Etlik piliç yemi fiyatları, 2006 yılında kilogram başına 0,5 TL iken, 2023 yılında bu fiyat 12,73 TL’ye yükselmiştir. Yaklaşık 26 katlık bir artış söz konusudur. Etlik piliç yemi fiyatlarındaki bu artış, üreticiler üzerinde ciddi bir maliyet baskısı oluşturmaktadır. Özellikle yem maliyetlerini düşürecek yenilikçi çözümler geliştirilmesi, sektördeki sürdürülebilirliği sağlamak açısından kritik öneme sahiptir. Yem fiyatlarının artması, kırmızı ve beyaz ette tüketici fiyatlarına da doğal olarak yansımaktadır.

Şekil 2’de Türkiye’de yıllara göre yem fiyatları grafik olarak gösterilmiştir. Özellikle 2020 yılından itibaren tüm yem türlerinde belirgin bir artış olduğu anlaşılmaktadır. En keskin yükseliş ise etlik piliç yemi fiyatlarında gözlemlenmektedir.

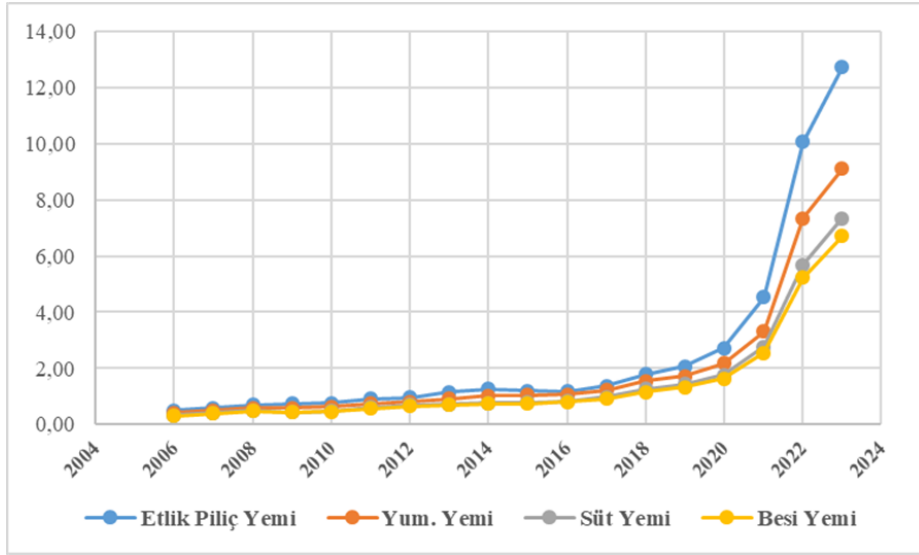
Kanatlı Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları: Etlik Piliç Yemi Fiyat Tahmini

Tablo 2.

Türkiye’de yıllara göre yem fiyatları (TL/Kg)

Yıllar	Etlik Piliç Yemi	Yum. Yemi	Süt Yemi	Besi Yemi	Yıllar	Etlik Piliç Yemi	Yum. Yemi	Süt Yemi	Besi Yemi
2006	0,5	0,42	0,33	0,31	2015	1,21	1,04	0,78	0,75
2007	0,59	0,5	0,41	0,4	2016	1,19	1,07	0,84	0,8
2008	0,71	0,59	0,5	0,48	2017	1,38	1,22	0,98	0,91
2009	0,74	0,59	0,45	0,43	2018	1,79	1,54	1,27	1,15
2010	0,77	0,64	0,49	0,47	2019	2,08	1,72	1,44	1,33
2011	0,92	0,74	0,61	0,58	2020	2,72	2,19	1,77	1,64
2012	0,97	0,81	0,7	0,65	2021	4,54	3,31	2,76	2,55
2013	1,16	0,91	0,73	0,71	2022	10,07	7,34	5,68	5,23
2014	1,26	1,02	0,76	0,74	2023	12,73	9,11	7,35	6,7

Kaynak: TÜRKİYEM-BİR, 2024.

Şekil 2. Türkiye’de yıllara göre yem fiyatları (TL/Kg, TÜRKİYEM-BİR, 2024.)

2020'de yaşanan pandeminin etkisi, ekonomik krizler, Amerikan Dolar kurundaki artışlar bütün yem fiyatlarındaki yükselişleri tetiklemiştir. Pandemi; global tedarik zincirlerini aksatmış ve dolayısıyla üretim maliyetlerini yükseltmiştir (BESD-BİR, 2024).

LİTERATÜR TARAMASI

Etlik piliç yemi fiyat tahminine yönelik literatür taramasında, geleneksel yöntemler ve yapay zekâ modelleri ele alınmıştır. İncelenen çalışmalar, yapay zekâ yöntemlerinin geleneksel yöntemlere kıyasla daha yüksek doğrulukla tahmin sonuçları sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, özellikle yapay sinir ağıları, destek vektör makineleri, karar ağaçları ve derin öğrenme modelleri gibi yapay zekâ yaklaşımlarının, fiyat tahmini konusunda öne çıktığı görülmüştür. Literatürde yer alan çalışmalar, bu modellerin veri setlerindeki karmaşık ilişkileri daha iyi yakalayarak daha isabetli sonuçlar verdiğini vurgulamaktadır. Yapay zekâ modelleri, piyasa dinamiklerindeki belirsizlik ve değişkenlikleri daha iyi işleyebilmesi, tahmin doğruluğunu artıran önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Çiçek ve Doğan (2018) yaptıkları çalışmalarında, Türkiye'deki yem fiyatları üzerine analizler yapmıştır. Çalışmada, 1998-2017 yılları arasındaki besi yemi fiyatları incelenmiş ve 2018-2020 dönemi için fiyat tahminleri yapılmıştır. Besi yemi fiyatlarında cari olarak yaklaşık 17 kat artış görülmesine rağmen, reel fiyatların %20 oranında düştüğü tespit edilmiştir. Trend analizlerine göre, 2020 yılı sonuna kadar besi yemi fiyatlarının %31 oranında artacağı tahmin edilmiştir. İthalat maliyetleri ve döviz kuru dalgalanmalarının yem fiyatları üzerindeki baskısı irdelenmiştir.

Kurumatani (2020) çalışmasında, tarımsal ürün fiyatlarının tahmini için tekrarlayan sinir ağıları (RNN) ve uzun kısa süreli bellek (LSTM) modellerini kullanmıştır. Çalışmada, geleneksel ARIMA yöntemlerinin sınırlı doğruluk sunduğu ve LSTM'nin, doğrusal olmayan veri setlerinde daha yüksek performans gösterdiği belirtilmiştir. LSTM'nin, uzun vadeli tahminlerde daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tahmin doğruluğunu ölçmede kök ortalama kare hatası (RMSPE) ve ortalama mutlak yüzde hata (MAPE) kullanılmıştır.

Wang vd., (2020) çalışmalarında, tarımsal ürünlerin fiyatlarını tahmin etmişlerdir. Geleneksel yöntemler (regresyon ve zaman serisi analizi) kısa vadeli tahminlerde kullanılırken, yapay sinir ağıları (ANN) ve destek vektör makineleri (SVM) gibi tahmin yöntemleri ise doğrusal olmayan fiyat hareketlerini daha iyi tespit etmiştir. Hibrit modeller kullanılarak, farklı yaklaşımlar birleştirilmiş ve

daha doğru ve tutarlı tahminler geliştirilmiştir. Wavelet Analizi ile ARIMA kombinasyonu, tarımsal fiyat tahmininde üstün performans göstermiştir.

Oktoviany vd. (2021) çalışmalarında, tarımsal emtiaların fiyatlarının tahminlemesi için makine öğrenmesi tabanlı model önermektedir. Önerilen hibrit model, geçmişteki fiyat verilerini ve dış faktörleri kullanarak, tarımsal ürünlerin gelecekteki fiyatlarını tahmin etmektedir. İlk aşamada, K-means kümeleme algoritması kullanılarak tarihsel fiyat durumları belirlenmektedir. İkinci aşamada ise, K-en yakın komşu (Knn) ve Random Forest sınıflandırma algoritmaları ile dış faktörlere dayanarak fiyatlar tahmin edilmiştir. Geliştirilen modelin, ortalama mutlak hata (MAE), kök ortalama kare hatası (RMSE) ve ortalama mutlak yüzde hata (MAPE) gibi hata ölçütlerinde geleneksel modellerden daha iyi sonuçlar verdiği belirtilmiştir. Sun vd., (2023) çalışmalarında, tarımsal ürünler için fiyat tahmin modellerini incelemiş ve geleneksel yöntemlerin doğrusal olmayan veriler ile analizlerindeki sınırlamaları vurgulanmıştır. Çalışmada, yapay zekâ ve derin öğrenme tabanlı tahmin yöntemlerinin, özellikle karmaşık veri setlerinde daha yüksek doğruluk sağladığı belirtilmiştir. Kombine modellerin kullanımının gelecekte daha yaygın olacağı ve tahmin doğruluğunu artırabileceği vurgulanmıştır.

YÖNTEM

Yapay sinir ağları, insan beyninin çalışma ilkelerini taklit eden bir sistemdir. Biyolojik hücrelerdeki nöronların, matematiksel biçimde modellenmesi denilebilir (Fausett, 1994). Yapay zekâ ve makine öğrenmesi, diğer disiplinler ile yakın ilişkiler içerisinde bulunarak, çeşitli alanlarda problem çözme ve karar verme süreçlerini iyileştirmeyi hedeflemektedir (Aslan, 2024). Zaman serisi modelleri, tahmin edilmek istenen seriyi, tamamı ile serinin değerlerinin hareketine bağlı kalarak tahmin etmektedir (Pektaş, 2013).

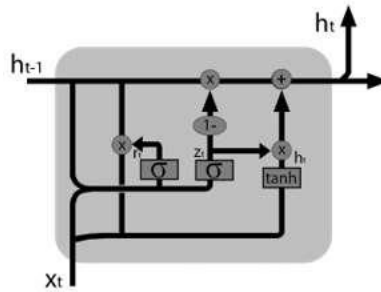
Materyal ve Metot

Çalışmada, model geliştirme ve veri analizleri için Python 3.11 programlama dili kullanılmıştır. Python, geniş kütüphane desteği ile veri bilimi ve makine öğrenimi uygulamaları için ideal bir ortam sağlamaktadır ve aynı zamanda da ücretsizdir. Çalışma ortamı olarak ise, Jupyter Notebook 6.5 kullanılmıştır. Bu kombinasyon, özellikle veri bilimi ve makine öğrenimi çalışmalarında ve projelerinde oldukça bir seçenek olarak ön plana çıkmaktadır. Veriler üzerindeki işlemlerde ise veritabanı olarak Microsoft Excel 2016 tercih edilmiştir. Modelleri kullanmak için tensorflow ve sklearn kütüphaneleri tercih edilmiştir. Her iki kütüphane de makine öğrenmesi modellerinin eğitimini, testini ve değerlendirilmesini

kolaylaştıran zengin bir araç setleri barındırmaktadır. Ayrıca, veri işleme ve model değerlendirme süreçlerinde pandas ve numpy kütüphaneleri veri manipülasyonu ve matematiksel hesaplamalar için; matplotlib kütüphanesi ise veri görselleştirme için kullanılmıştır. Bu kütüphaneler birlikte kullanıldığında, makine öğrenmesi projeleri etkili bir biçimde kullanılabilir.

GRU (Gated Recurrent Unit)

Tekrarlayan Sinir Ağı (RNN - Recurrent Neural Network), sıralı verileri işlemek için geliştirilmiş bir derin öğrenme mimarisidir. RNN'de nöronlar arasındaki bağlantılar yönlendirilmiş bir grafik oluşturur ve her adımda önceki durum bilgilerini kullanarak hesaplama yapar. Bu mimari, her bir girdi dizisini işlemek için dâhili bir durumu saklar, bu da modelin geçmiş bilgileri dikkate alarak gelecekteki çıktıları belirlemesini sağlar. Bu özellik, RNN'yi özellikle konuşma tanıma, dil modelleme ve zaman serisi tahmini gibi sıralı verilerle ilgili analizlerde başarılı kılmaktadır. RNN, önceki tüm adımlardaki hesaplamalara dayanarak her bir çıktıyı belirler ve dizinin her örneği aynı görevi tekrarlayarak işler (Onan, 2022). RNN mimarisi, giriş, iki gizli ve çıkış katmanından oluşmaktadır. Her katman, kendine özgü ağırlıklar ve eşik değerleri ile çalışmaktadır. Giriş katmanında veriler alınır, gizli katmanlarda önceki adımlardaki bilgiler saklanıp yeni girişlerle birleştirilir. Bu, girişler arasındaki bağıntıyı kurarak sıralı veriler üzerinde işlem yapmayı sağlar. RNN'nin tekrarlayan yapısı, zaman serisi tahmini ve dil modelleme gibi sıralı veri analizlerinde başarılı sonuçlar üretmesine olanak sağlar (Demirci ve Karaatlı, 2023). Geçitli tekrarlayan birim mimarisi (GRU), tekrarlayan sinir ağlarına dayalı bir derin öğrenme mimarisidir. Şekil 3'te GRU şeması grafiksel olarak gösterilmiştir.

Şekil 3. GRU Şeması (Şişmanoğlu vd., 2020)

GRU (Gated Recurrent Unit), özellikle sıralı veriler üzerinde çalışan ve tekrar eden sinir ağları (RNN) için geliştirilmiş bir modeldir. LSTM (Long Short-Term

Memory) modeline alternatif olarak geliştirilmiştir ve ona kıyasla daha basit yapıdadır. Modelin daha basit oluşu, hem hesaplamaları azaltmakta hem de performansta LSTM'ye benzer sonuçlar elde edilebilmesine olanak tanımaktadır. GRU'nun en temel avantajı karmaşık bir yapıya ihtiyaç duymamasıdır (Cho vd., 2014). Eğer problem karmaşık ve veri seti de büyükse, GRU'nun basit yapısı bu durum karşısında yetersiz kalabilmektedir. GRU mimarisinde, LSTM'ye kıyasla kapıların sayısı azaltılarak yapısal karmaşıklık düşürülmüş ve hesaplama performansı artırılmıştır. Bu yapısal basitlik, GRU'nun LSTM'ye benzer performans sunmasına rağmen daha verimli çalışmasını mümkün kılmaktadır (Tosun ve Şentürk, 2023). GRU modeli, hem geçmiş veriyi etkili bir şekilde kullanılabilir hem de gereksiz karmaşıklıklardan kaçınarak performansı artırır. Bu yapı sayesinde, GRU, özellikle zaman serisi tahmini ve dil modelleme gibi sıralı verilerde güçlü bir performans sergilemektedir (Albayrak ve Saran, 2023).

GRU'nun daha az veri ile etkili sonuçlar verebilmesi, veri toplamının zor olduğu durumlar için avantaj sağlamaktadır. GRU'nun temelinde, ağır gizli durumunu seçici olarak güncellemek için sıfırlama ve güncelleme kapıları kullanılmaktadır (Öztürk vd., 2022). Sıfırlama kapısı, önceki gizli durumun ne kadarının unutulacağını belirler, gereksiz bilgileri sıfırlar (Gürkan vd., 2021). Güncelleme kapısı, yeni girişin ne kadarının gizli durumu güncellemek için kullanılacağını belirler, eski ve yeni bilgiyi dengeler. GRU'nun çıktısı, güncellenen gizli duruma dayanarak hesaplanmaktadır (Tunç ve Erdem, 2024).

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri setleri; Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (TÜRKiYEM-BİR), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye İstatistik Kurumundan (TÜİK) temin edilmiştir. Resmi kaynaklardan temin edilen veri seti, 2006 Ocak ile 2024 Haziran arasındaki 217 aylık dönemi kapsamaktadır. Tablo 3'te analizlerde kullanılan veri setinin bir bölümü gösterilmiştir.

Tablo 3.

Analizlerde kullanılan veri setinin bir bölümü

Aylar	Kesilen Tavuk Sayısı (Bin Adet)	Tavuk Eti (Ton)	Yumurta Yemi (TL/Ton)	Süt Yemi (TL/Ton)	Besi Yemi (TL/Ton)	Dolar Kuru	Etlik Piliç Yemi (TL/Ton)
2010-1	57.961	98.131	630	440	430	1,47	870
2010-2	55.412	92.229	630	440	430	1,51	870
2010-3	66.203	112.967	650	460	450	1,54	870
...
2024-4	105.682	192.386	12.385	9.555	8.800	32,33	16.500
2024-5	119.362	216.453	12.590	9.575	8.890	32,25	16.790
2024-6	97.672	177.740	12.515	9.540	8.850	32,52	16.770

Çalışmada öncelikle bağımsız değişkenlerin gelecek 12 aylık tahminlemeleri yapılmıştır. Her bir bağımsız değişken için farklı modeller (Arima ve Prophet) kullanılmıştır ve modellerin hata metrikleri tespit edilmiştir. MAPE, RMSE, MAE ve R^2 gibi hata metrikleri kullanılarak tahminlerin performansı ölçülmüş ve tahminler istenilen doğrulukta değilse, model ayarlamaları ve hiperparametre optimizasyonu yapılmıştır. Verilerin yapısına göre en uygun model seçilmiştir. Bağımsız değişkenlerin gelecek değerlerinin doğru tahmin edilmesi, asıl hedef olan etlik piliç yemi fiyat tahminlerinin başarısını doğrudan etkilemektedir.

Verilerin Analizi

Bağımsız değişkenlerin gelecek 12 aylık değerlerinin tahmin edilmesinden sonra, veri setinde tahminlenen bu 12 aylık değerler de kullanılarak, etlik piliç yemi fiyatları Gated Recurrent Unit (GRU) modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Gated Recurrent Unit (GRU), zaman serisi verilerini işlemek ve sıralı veri ilişkilerini öğrenmek için geliştirilmiş ve tasarlanmış bir çeşit tekrarlayan sinir ağıdır (Recurrent Neural Network - RNN). GRU, uzun kısa süreli bellek (Long Short Term Memory - LSTM) ağlarının daha basit ve hesaplama açısından daha verimli bir versiyonu olarak geliştirilmiştir (Cho vd., 2014). GRU, özellikle zaman serisi tahminleri, doğal dil işleme ve diğer sıralı veri problemleri gibi alanlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır (Kingma ve Ba, 2014).

Tasarlanan GRU modelinde, aktivasyon fonksiyonu olarak ReLU kullanılmış ve modelin optimizasyonu için Adam optimizatörü tercih edilmiştir. Eğitim sürecinde, erken durdurma yöntemi kullanılarak modelin aşırı öğrenmesi önlenmiştir. Veriler, MinMaxScaler kullanılarak 0 ile 1 arasında normalize

edilmiştir. Normalizasyon, modelin daha iyi performans göstermesi için bütün verilerin belirli bir aralıkta olmasını sağlamaktadır. Bu, özellikle derin öğrenme modelleri için önemlidir (Gür ve Eşidir, 2024). Veriler, normalizasyon işlemi uygulandıktan sonra eğitim ve test setlerine ayrılmıştır. Eğitim seti %80, test seti ise %20 olarak ayrılmıştır. Eğitim sonrasında, hem eğitim hem de test setleri üzerinde tahminler yapılmıştır. Sonrasında ise tahminler orijinal ölçüğe dönüştürülmüş ve performans metrikleri hesaplanmıştır. Model performansı; RMSE (Root Mean Squared Error), MAE (Mean Absolute Error), MAPE (Mean Absolute Percentage Error) ve R^2 hata metrikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 4'te bağımsız değişkenlerin 2024 Haziran ayından 2025 Mayıs ayına kadar olan 12 aylık dönemde tahminlenen değerleri sunulmaktadır. Değerlerde genel itibari ile artışlar görülmektedir. Yem fiyatlarının ve dolar kurunun sürekli biçimde artış göstermesi dikkati çekmektedir. Dolar kurunda beklenen artış, özellikle ithalata dayalı yem fiyatlarını doğrudan etkileyecektir.

Tablo 4.

Bağımsız değişkenlerin gelecek 12 ay için tahminlenen değerleri

Aylar	Kesilen Tavuk Sayısı (Bin Adet)	Tavuk Eti (Ton)	Yumurta Yemi (TL/Ton)	Süt Yemi (TL/Ton)	Besi Yemi (TL/Ton)	Amerikan Dolar Kuru
2024-06	108.848	196.914	12.354	9.698	8.994	34,24
2024-07	110.921	198.114	12.588	9.854	9.170	34,68
2024-08	105.227	189.215	12.794	10.015	9.293	35,20
2024-09	109.488	196.795	12.981	10.164	9.426	35,79
2024-10	107.019	194.045	13.150	10.313	9.546	36,55
2024-11	109.424	198.161	13.308	10.446	9.841	37,57
2024-12	110.991	200.357	13.454	10.584	10.059	38,53
2025-01	108.240	195.682	13.589	10.729	10.183	38,39
2025-02	113.878	204.457	13.716	10.882	10.469	38,86
2025-03	109.043	196.411	13.835	11.014	10.477	39,57
2025-04	119.610	214.505	13.938	11.162	10.747	41,01
2025-05	104.681	188.809	14.037	11.310	10.959	41,51

Tablo 5'te sunulan bağımsız değişkenlerin hata metrikleri, gelecek 12 ay için yapılan tahminlerin doğruluğunu değerlendiren dört temel ölçüt olan RMSE (Root Mean Squared Error), MAE (Mean Absolute Error), MAPE (Mean Absolute Percentage Error) ve R^2 (Determinasyon Katsayısı) değerlerini ifade etmektedir. RMSE, tahmin hatalarının karelerinin ortalamasının karekökünü olarak hataların büyüklüğünü ifade etmektedir. Düşük RMSE değeri, modelin tahminlerinin gözlemlerle daha uyumlu olduğunu ifade etmektedir. MAE, tahmin edilen değerler ile gerçek değerler arasındaki farkların mutlak değerlerinin ortalamasını ifade eden bir ölçüttür. MAE sayesinde hataların mutlak büyüklüğü anlaşılabilir (Eşidir, 2025). MAPE, tahmin hatalarının gerçek değerlere oranını ifade eden yüzdelik bir ölçümdür. Genelde iş dünyasında ve finansal analizlerde kullanılmaktadır. R^2 değeri, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki varyansın ne kadarını açıkladığını belirtmektedir. 1'e yakın R^2 değeri, modelin çok iyi bir açıklayıcılığa sahip olduğunu gösterir (Gür, 2024). Bu metrikler, tahmin modellerinin başarımını değerlendirmede kullanılan önemli araçlardır.

Tablo 5.

Bağımsız değişkenlerin hata metrikleri

Bağımsız Değişkenler	RMSE	MAE	MAPE	R^2
Kesilen Tavuk Sayısı	2.930	2.030	1,941	0,666
Tavuk Eti Üretimi	4.978	3.930	2,021	0,698
Yumurta Yemi Fiyatı	432	312	0,153	0,979
Süt Yemi Fiyatı	149	73	3,821	0,996
Besi Yemi Fiyatı	199	116	6,925	0,992
Dolar Kuru	0,676	0,403	6,833	0,993

Kesilen tavuk sayısı ve tavuk eti üretim tahminlerinde RMSE ve MAE değerleri, diğer bağımsız değişkenlerin RMSE ve MAE değerlerine kıyasla nispeten yüksektir, Fakat her iki değişkenin MAPE değerleri %1,94 ve %2,021 ile oldukça düşüktür. Yumurta yemi, süt yemi ve besi yemi fiyatları ile dolar kuru tahminlerinde modellerin yüksek doğruluk sunduğu gözlemlenmektedir, özellikle R^2 değerlerinin 0,99'un üzerinde olması bu modellerin güvenilirliğini artırmaktadır. Genel olarak, bağımsız değişkenlerin büyük kısmında model doğruluklarının yüksek olduğu söylenebilir.

Bağımsız değişkenlerin tahmin edilmesi işlemlerinden sonra, etlik piliç yemi fiyat tahminleme işlemine geçilmiştir. Etlik piliç yemi fiyat tahmini için GRU

modeli kullanılmıştır. Tablo 6’da GRU modelinin hata metrik değerleri ifade edilmiştir. Eğitim sürecinin sonunda GRU modeli, hem eğitim hem de test veri setlerinde yüksek doğrulukta tahminler yapabirmiştir. Sonuçlar, GRU modelinin etlik piliç yemi fiyatlarını hassas bir biçimde tahmin edebildiğini göstermektedir.

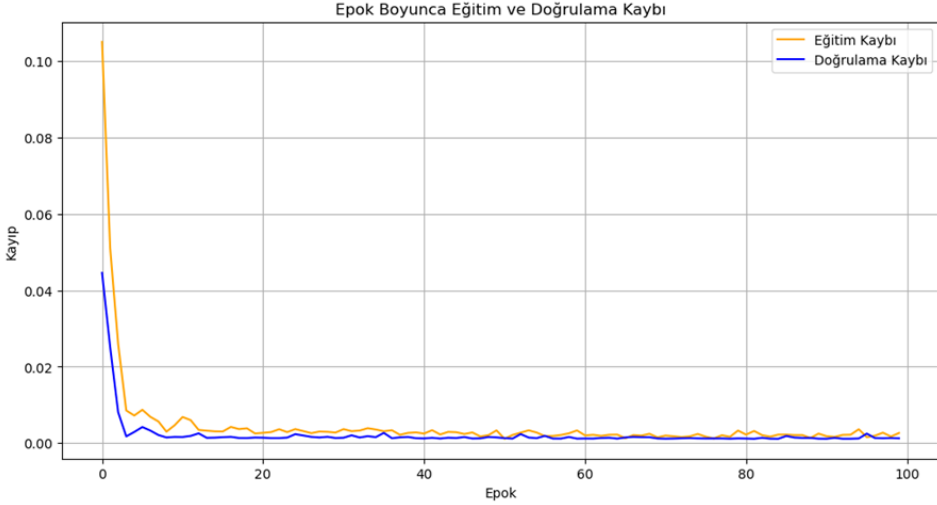
Tablo 6.

GRU modelinin hata metrikleri tablosu

Hata Metrikleri	MSE	RMSE	MAE	MAPE	R2
Eğitim Değerleri	0,006	0,075	0,045	17,883	0,995
Test Değerleri	0,001	0,037	0,026	6,485	0,997

MAPE eğitimde %17,883, testte ise %6,485 olarak ölçülmüştür. MAPE, yüzdesel hata oranını ifade etmektedir. Test verisinde eğitime kıyasla daha düşük bir yüzde hata oranı bulunmaktadır. Bu durum da test verisinde modelin daha iyi performans gösterdiğini belirtmektedir. R² eğitimde 0,995 ve testte ise 0,997 ile modelin oldukça yüksek bir açıklayıcılığa sahip olduğunu açıklamaktadır. Test verisindeki hata metriklerinin eğitim verisindekilere kıyasla daha düşük olması overfitting riskinin olmadığını ve modelin farklı veri setlerinde de doğru tahminler yapabileceğini ifade etmektedir.

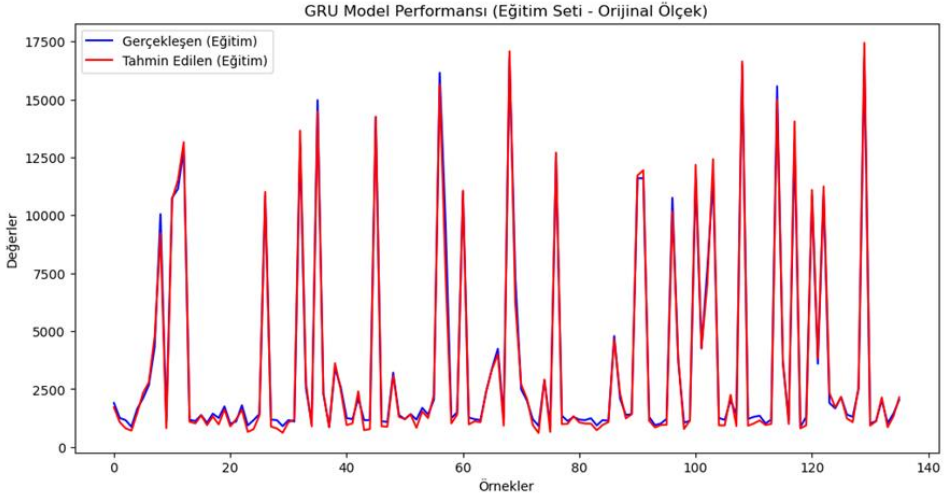
Şekil 4’te GRU modelinin epok boyunca eğitim ve doğrulama kayıpları gösterilmiştir. Grafikte turuncu çizgi eğitim kaybını, mavi çizgi ise doğrulama kaybını temsil etmektedir. Eğitim ve doğrulama kayıpları düşük seviyelerde sonlanmıştır, bu da modelin başarılı bir öğrenme süreci geçirdiğini ve hem eğitim hem de doğrulama verilerinde düşük hata oranlarıyla çalıştığını göstermektedir.

Şekil 4. GRU modelinin epok boyunca eğitim ve doğrulama kayıpları

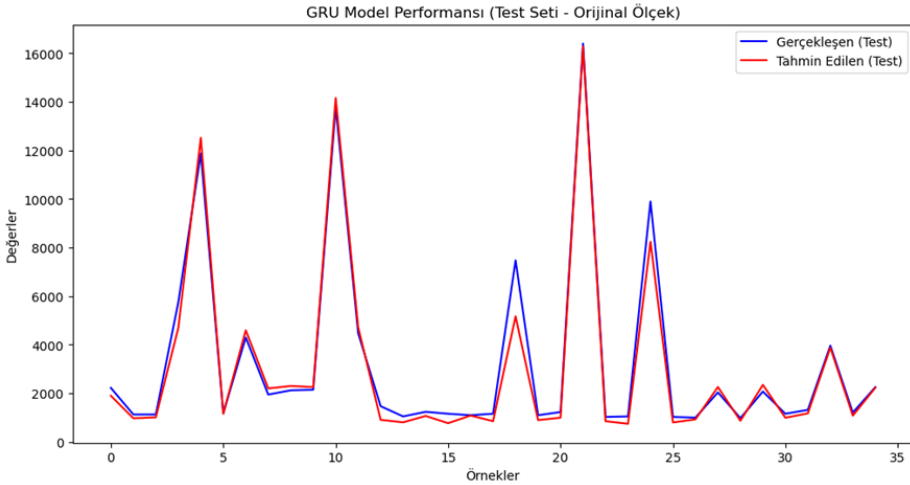
Şekil 5'te GRU Modelinin eğitim seti performansı gsterilmiŐtir. Grafikte mavi çizgi gerçek eğitim verilerini, kırmızı çizgi ise modelin bu verilere karşılık tahmin ettiği değerleri temsil etmektedir. Gerçek ve tahmin edilen değerler arasında yüksek bir örtüŐme olduğu gsterilmektedir. Kırmızı ve mavi çizgiler genellikle birbirine çok yakındır ve çoğu zaman aynı doğrultuda hareket etmektedir. Bu durum, GRU modelinin eğitim seti üzerinde başarılı bir Şekilde öğrenme gerçekleŐtirdiđini ve tahminlerinin büyük ölçüde doğru olduğunu gstermektedir. Model eğitim verileri üzerinde oldukça iyi bir performans sergilemiştir.

Kanatlı Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları: Etlik Piliç Yemi Fiyat Tahmini

Şekil 5. GRU modelinin eğitim seti performansı

Şekil 6’da GRU Modelinin test seti performansı gösterilmiştir. Gerçek ve tahmin edilen değerler arasındaki uyum test setinde de oldukça yüksektir. Kırmızı ve mavi çizgiler genel olarak paralel bir şekilde ilerlemektedir. Test verisi üzerindeki bu iyi performans, modelin aşırı öğrenmeden (overfitting) kaçındığını ve genelleme yeteneğinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Model, eğitim verilerinde öğrendiği yapıları test verisinde de başarıyla uygulayabilmiş ve güvenilir tahminler sunmuştur.

Şekil 6. GRU modelinin test seti performansı

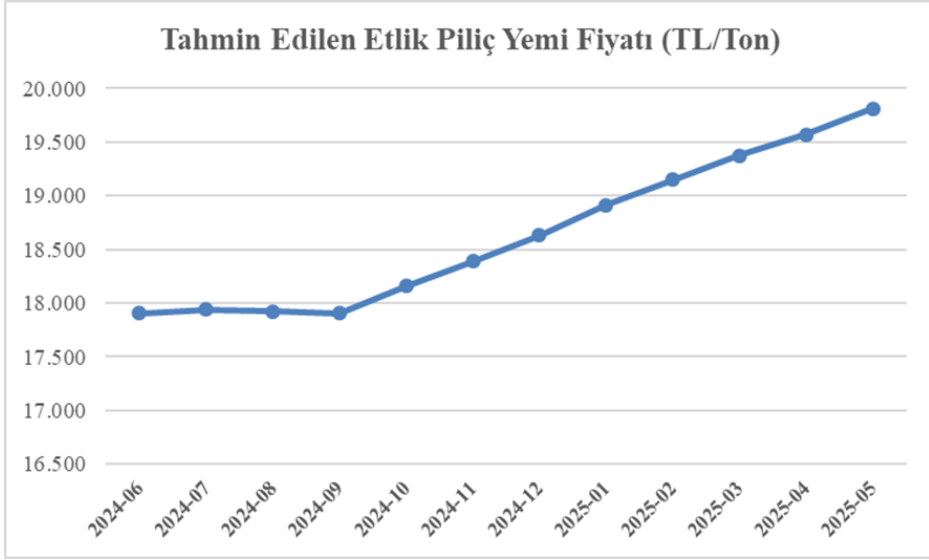
Tablo 7’de gelecek 12 aylık dönem ile ilgili tahmin verileri görölmektedir. Etlik piliç yemi fiyatlarının gelecek 12 ayda kademeli bir artış eğiliminde olduğu görölmektedir. Haziran 2024’te 17.906 TL/ton olarak tahmin edilen fiyat, Mayıs 2025’e kadar artış göstererek 19.809 TL/ton seviyesine ulaşmaktadır. Enflasyon veya üretim maliyetlerindeki artış gibi dışsal faktörler, tahmin edilen bu fiyat artışlarını doğal olarak etkileyecektir.

Tablo 7.

GRU modeli ile tahmin edilen etlik piliç yemi fiyatları

Aylar	Tahmin Edilen Etlik Piliç Yemi (TL/Ton)
2024-06	17.906
2024-07	17.940
2024-08	17.924
2024-09	17.906
2024-10	18.159
2024-11	18.391
2024-12	18.633
2025-01	18.911
2025-02	19.148
2025-03	19.375
2025-04	19.568
2025-05	19.809

Şekil 7’de gelecek 12 ay için tahmin edilen etlik piliç yemi fiyatları grafik olarak gösterilmiştir. Grafikte, sürekli ve düzenli bir artış eğilimi görölmektedir. Özellikle yılın ikinci yarısından itibaren beklenen hızlı artış, yem üreticileri ve tavukçuluk sektörü için maliyetlerin yükseleceği bir döneme işaret etmektedir. Artışın devam etmesi, yem maliyetlerinin sektörde kârlılığı düşüreceği ve son ürün fiyatlarına yansıtılacağı anlamına gelmektedir.

Şekil 7. Tahmin edilen etlik piliç yemi fiyatları

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada GRU (Gated Recurrent Unit) modeli kullanılarak etlik piliç yemi fiyatlarının gelecek 12 aylık dönem için tahmini gerçekleştirilmiştir. Haziran 2024'te 17.906 TL/ton olan fiyatın, Mayıs 2025'e kadar 19.809 TL/ton seviyesine ulaşacağı ön görülmüştür. Çalışmada kullanılan GRU modeli, hem eğitim verisinde (MAPE: %17,88, R²: 0,995) hem de test verisinde (MAPE: %6,48, R²: 0,997) yüksek doğrulukla sonuçlar vermiştir. Bu değerler, modelin başarılı tahminler sunduğunu göstermektedir. Fiyatlardaki bu kademeli artış eğilimi, üreticilerin gelecekteki maliyetlerini yönetebilmesi açısından stratejik avantaj sağlamaktadır. Özellikle yem maliyetlerinin, piliç eti üretiminde toplam maliyetlerin yaklaşık %68'ini oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda (BESD-BİR, 2024), doğru fiyat tahminlerinin sektördeki kârlılık üzerindeki etkisi önem arz etmektedir.

Çalışmada kullanılan GRU modeli, etlik piliç yemi fiyatlarının tahmin edilmesinde yüksek doğruluklu sonuçlar vermiştir. Yem fiyatlarındaki dalgalanmalar, yalnızca hayvancılık sektörünü değil, aynı zamanda genel ekonomik yapıyı ve tüketici davranışlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, yem fiyatlarının doğru bir şekilde tahmin edilmesi, üreticilere maliyet avantajı sağlarken, aynı zamanda piyasa belirsizliklerine karşı da önemli bir

koruma sunmaktadır. GRU modeli; zaman serisi verilerini başarılı bir biçimde işleyerek, gelecekteki fiyat hareketlerini tahmin etmede etkili bir modeldir. Modelin elde ettiği yüksek doğruluk oranları, bu türden yapay zekâ tekniklerinin kanatlı sektöründe uygulanabilirliğini ve potansiyelini ortaya koymaktadır.

Çalışmada doğal olarak bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır. Veri seti yalnızca belirli bir döneme ait değişkenleri barındırmaktadır, bundan ötürü daha geniş veri setleri ile sonuçlar daha fazla güçlendirilebilir. Ayrıca, çalışmada yalnızca belirli makine öğrenmesi modelleri ile analizler gerçekleştirilmiştir; daha farklı ve güncel, yeni algoritmaların kullanımı ile daha yüksek performansların elde edilmesi mümkündür. GRU'nun, yem fiyatlarını tahmin etme konusundaki başarısı; üretim planlaması, maliyet optimizasyonu ve risk yönetimi gibi alanlarda sektöre değerli bilgiler sunmaktadır. Yapılacak farklı çalışmalarda, modelin performansını artırmak amacıyla daha geniş veri setleri ile ve farklı derin öğrenme model ve mimarileri ile çalışılabilir. Sonuç olarak, GRU modeli ile yapılan bu tahminler, kanatlı sektörü için kritik bir önem taşımaktadır. Fiyat tahminlerindeki doğruluk, üreticilere maliyet yönetiminde ve piyasa belirsizliklerine karşı hazırlıklı olmada büyük avantajlar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Albayrak, E. ve Saran, N. (2023). İstatistiksel ve Derin Öğrenme Modellerini Kullanarak Hisse Senedi Fiyat Tahmini. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 16(2), 161-169. <https://doi.org/10.54525/tbbmd.1031017>
- Arslankaya, S. ve Toprak, Ş. (2021). Makine Öğrenmesi ve Derin Öğrenme Algoritmalarını Kullanarak Hisse Senedi Fiyat Tahmini. *International Journal of Engineering Research and Development*, 13(1), 178-192. <https://doi.org/10.29137/umagd.771671>
- Aslan, K. (2024). *Yapay Zekâ Makine Öğrenmesi ve Veri Bilimi Kursu - Sınıfta Yapılan Örnekler ve Özet Notlar*. C ve Sistem Programcıları Derneği.
- Beyaz Et Sanayicileri ve Damızlıklarını Birliği Derneği (BESD-BİR), <https://besd-bir.org/tr/>, Erişim tarihi: 15.10.2024.
- Cho, K., Van Merriënboer, B., Gulcehre, C., Bahdanau, D., Bougares, F., Schwenk, H., & Bengio, Y. (2014). Learning phrase representations using RNN encoder-decoder for statistical machine. *Proceedings of the 2014 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, arXiv:1406.1078.

- Çiçek, H. ve Doğan, İ. (2018). Türkiye’de canlı sığır ve sığır eti ithalatındaki gelişmeler ve üretici fiyatlarının trend modelleri ile incelenmesi. *Kocatepe Veterinary Journal*, 11(1), 1-10. <https://doi.org/10.5578/kvj.66117>
- Demirci, E. ve Karaatlı, M. (2023). Kripto para fiyatlarının Lstm ve Gru modelleri ile tahmini. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 10(1), 134-157. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1035314>
- Eid, Y.Z. (2009). Small scale and backyard poultry production in the Mediranean area. *Proceedings 2nd Mediterran Summit of WPSA, October 4-7 2009, Antalya, Turkey*.
- Eşidir, K. A. (2020). Yapay sinir ağları metodu ile Türkiye tavukçuluk sektörü ihracat tahmini uygulaması, Doktora Tezi, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, T.C. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Eşidir, K. A. (2025). Türkiye’nin kimyasal madde ithalatının gelecek tahmini: Makine öğrenmesi ve topluluk öğrenme yöntemleri performans analizi. *Firat University Journal of Social Sciences*, 35(1), 261-278. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.1580620>
- Fausett, L. (1994). *Fundamentals of Neural Networks: Architectures, Algorithms and Applications*. Prentice Hall.
- Gurkan, C. , Kozalioglu, S., & Palandoken, M., (2021). Development of decision support system for early stage diabetes diagnosis using machine learning and deep learning methods: A comprehensive analysis. *Academic Perspective Procedia*, 4(1), 186-194. <https://doi.org/10.33793/acperpro.04.01.28>
- Gür, Y. E. (2024). Innovation in the dairy industry: Forecasting cow cheese production with machine learning and deep learning models. *International Journal of Agriculture Environment and Food Sciences*, 8(2), 327-346. <https://doi.org/10.31015/jaefs.2024.2.9>
- Gür, Y. E., & Eşidir, K. A. (2024). Türkiye hurda demir çelik ithalatının gelecek değerlerinin derin öğrenme, makine öğrenmesi ve topluluk öğrenme yöntemleri ile öngörülmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 8(3), 885-908. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1497646>
- Kingma, D. P. & Ba, J. (2014). Adam: A method for stochastic optimization. *Proceedings of the 3rd International Conference on Learning Representations (ICLR)*.

- Kurumatani, K. (2020). Time series forecasting of agricultural product prices based on recurrent neural networks and its evaluation method. *SN Appl. Sci.* 2, 1434. <https://doi.org/10.1007/s42452-020-03225-9>
- Oktoviany, P., Knobloch, R. & Korn, R. (2021). A machine learning-based price state prediction model for agricultural commodities using external factors. *Decisions Econ Finan* 44, 1063–1085. <https://doi.org/10.1007/s10203-021-00354-7>.
- Onan, A. (2022). Türkçe metin madenciliği için dikkat mekanizması tabanlı derin öğrenme mimarilerinin değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi* (34), 403-407. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1082379>
- Öztürk, Y., Kılınç, H. Ç. ve Polat, A. (2022). Hibrit parçacık sürüsü optimizasyonu ile geçitli tekrarlayan birim modeli kullanılarak nehir akım tahmini: Ceyhan Havzası örneği. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi* (41), 202-210. <https://doi.org/10.31590/ejosat.1131657>
- Sun, F., Meng, X., Zhang, Y., Wang, Y., Jiang, H., & Liu, P. (2023). Agricultural product price forecasting methods: A review. *Agriculture*, 13, 1671. <https://doi.org/10.3390/agriculture13091671>
- Şişmanoğlu, G. Koçer, F. Önde, M. A. ve Sahingoz, O. K, (2020). Derin öğrenme yöntemleri ile borsada fiyat tahmini. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(1), 434–445. <https://doi.org/10.17798/bitlisfen.571386>.
- Tosun, M. F. ve Şentürk, A. (2023). Kasislerin yakıt tüketimine etkisinin RNN, LSTM, GRU tekrarlayan derin öğrenme algoritmaları ile tespiti. *Journal of Intelligent Systems: Theory and Applications*, 6(1), 12-23. <https://doi.org/10.38016/jista.1141359>
- Tunç, T. ve Erdem, H. (2024). Lityum iyon batarya için dikkat mekanizmalı geçitli tekrarlayan birim (GRU) sinir ağını temel alan sağlık durumu (SOH) tahmini. *Niğe Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13(2), 639-647. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.1407480>
- Türkiye İstatistik Kurumu, (TÜİK) (2024). www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 13.10.2024.
- Türkiye Yem Sanayicileri Birliği (TÜRKİYEM-BİR) (2024). www.yem.org.tr, Erişim tarihi: 10.10.2024.

Wang, L., Feng J., Sui X., Chu, X. and Mu, W. (2020). Agricultural product price forecasting methods: Research advances and trend. *College of Information and Electrical Engineering, Agricultural University*, 2121-2137, <https://doi.org/10.1108/BFJ-09-2019-0683>

Witt, S.F. & Witt, C.A. (2000). *Modeling and Forecasting Demand in Tourism*. Academic Press.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The purpose of this study is to forecast the prices of broiler feed over the next 12 months using the Gated Recurrent Unit (GRU) model. Given the critical importance of feed prices in poultry production, understanding future price trends can aid producers in strategic planning and cost management. This research aims to provide a reliable prediction model that accounts for fluctuations in feed prices driven by various economic factors, including inflation and changes in currency rates.

Method: In this study, a comprehensive dataset was collected, comprising variables such as the number of broilers slaughtered, poultry meat production, feed prices for egg feed, milk feed, beef feed, and the exchange rate of the US dollar. Initially, the data was normalized to ensure that the values were within a specific range, which is particularly crucial for deep learning models. The dataset was then split into training (80%) and testing (20%) sets. After training the GRU model on the training set, predictions were made on both the training and testing sets. The predicted values were subsequently transformed back to their original scale to evaluate the model's performance. Performance metrics, including Root Mean Squared Error (RMSE), Mean Absolute Error (MAE), Mean Absolute Percentage Error (MAPE), and R^2 , were used to assess the accuracy of the model's predictions.

Findings: The findings are presented in various tables and figures throughout the study. The results indicate an overall upward trend in the forecasted values for the independent variables from June 2024 to May 2025. Specifically, it was observed that the prices of feed and the US dollar exchange rate show consistent increases, which are expected to directly impact the cost of imported feed. The predicted prices of broiler feed show a gradual increase, starting at 17,906 TL/ton in June 2024 and reaching 19,809 TL/ton by May 2025. The high accuracy of the model is supported by performance metrics, with R^2 values exceeding 0.99 for feed price predictions, indicating a strong correlation between actual and predicted values.

Conclusion and Discussion: The GRU model has proven effective in accurately predicting broiler feed prices over the specified period. The gradual increase in feed prices underscores the importance of strategic planning for poultry producers, as feed costs represent a significant portion of overall production expenses. The high accuracy achieved in both training (MAPE: 17.88%, R^2 : 0.995) and testing (MAPE: 6.48%, R^2 : 0.997) datasets demonstrates the reliability of the GRU model for forecasting purposes. Furthermore, these predictions provide valuable insights into potential market dynamics, helping producers navigate cost management and pricing strategies amid rising inflation and changing economic conditions.

However, the study acknowledges certain limitations, including the restricted dataset, which only covers a specific period. Future research could enhance the robustness of the findings by incorporating broader datasets and exploring the use of alternative machine learning algorithms. Overall, the application of the GRU model in forecasting broiler feed prices offers significant potential for improving decision-making in the poultry sector, emphasizing the necessity of accurate predictions in managing operational costs and responding to market fluctuations.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	06.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	18.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Çelik, K. (2025). Yapay Zekâ Kullanılarak Haber Üretmenin Etik Açından Değerlendirilmesi. *Journal of History School*, 74, 291-319.

YAPAY ZEKÂ KULLANILARAK HABER ÜRETMENİN ETİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Kubilay ÇELİK²

Öz

Görsel ve yazılı medya sektörü, dünyada olduğu gibi, ülkemizde de son zamanlarda haber yazımı için Yapay Zekâ (Artificial Intelligence -AI) kullanmaya başlamıştır. Yapay Zekâ ile haber yazma yöntemi, çeşitli açılardan eleştirilen ve tartışılan bir konudur. Bu yöntemin en büyük sorunlarından biri etik problemlerdir. Yapay Zekâ ile haber üretimi üzerine mevcut literatür incelenmiş, etik sorunlar, algoritmik önyargılar, bilgi doğruluğu ve sosyal etkiler ele alınmıştır. Konuyla ilgili bazı veriler, güvenilir kaynaklardan elde edilmiştir. Araştırma için, medya sektöründe deneyimli 74 kişi belirlenmiş ve Yapay Zekânın medya sektöründeki olumlu ve olumsuz yönleri araştırılmıştır. Maltepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan "Etik Raporu" alınmıştır. Katılımcılara telefonla ulaşarak izin alınmış ve 29 sorudan oluşan anket elektronik iletişim araçlarıyla gönderilmiştir. Bulgular sonuç kısmında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Teknoloji, Etik, Medya, Gazeteci.

Ethical Evaluation of News Generation Using Artificial Intelligence

Abstract

The visual and print media sector has recently started to use Artificial Intelligence (AI) for news writing in our country, as in the world. The method of writing news with Artificial Intelligence has been criticized and discussed from various angles. One of the

¹ Etik kurul onayı Maltepe Üniversitesi'nde, 31.10.2024 tarih, 2024/20 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr., Maltepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Radyo ve Televizyon Programcılığı Programı, kubilayc@gmail.com, Orcid: 0000-0001-9832-4182

biggest problems of this method is ethical problems. Existing literature on news production with AI is reviewed and ethical issues, algorithmic biases, information accuracy and social impacts are discussed. Some relevant data were obtained from reliable sources. For the research, 74 people experienced in the media sector were identified and the positive and negative aspects of Artificial Intelligence in the media sector were investigated. "Ethics Report" was obtained from Maltepe University Ethics Committee. Permission was obtained by contacting the participants by phone and the questionnaire consisting of 29 questions was sent via electronic communication tools. The findings are analyzed in the conclusion section.

Keywords: Artificial Intelligence, Technology, Ethics, Media, Journalist.

GİRİŞ

Yapay zekâ (AI), bu işin eğitimini almış insanlar tarafından, bilgisayarlara yüklenen bir yazılım programıdır. Bu program, hepimizin günlük yaşamdaki işlerini kolaylaştıran bir sistemdir. Algoritmalar, bilgisayar bilimleri literatüründe genellikle sanal makineler, matematiksel bilgisayar modelleri ile tanımlanır (Moschovakis, 2001, s. 919). Algoritmalar, matematiksel çalışmaların sonucu olarak ortaya çıkarken yapay zekâ nöroloji, fizik, davranışsal psikoloji gibi farklı birçok alanın fikir verdiği bir süreç sonucunda ortaya çıkmıştır (Crevier, 1993, s. 27-37).

Yapay Zekâ, hayatımıza son yıllarda girmiş olmasına rağmen, yarım asırdan fazla bir süreden beri bilinmektedir. Bu konuda; 1948 yılında Alan Turing 'Akıllı Makineler' (Intelligent Machinery) adlı makalesini yayınlanmıştır. Bu bir bakıma, yapay zekâ hakkında ilk manifesto olarak nitelendirilmektedir (Copeland, 2004, s. 2). Russell'a göre; "Yapay zekâ çalışmalarının tabii olduğu Turing testinden³ geçebilmesi için ise bazı yeteneklere sahip olması gerekmektedir" (Russell ve Norvig, 1995, s. 5-6).

Birçok sektörde olduğu gibi, yapay zekâ, son yıllarda medyada da kullanılmaya başlanmıştır. Medya sektörünün çeşitli birimlerinde çalışan 74 gazeteciyle yapılan ankete verilen yanıtlardan da anlaşılacağı üzere, şimdiye dek geleneksel yollarla haber üreten gazeteciler, yapay zekânın sektöre girmesiyle işlerini kaybedecekleri korkusu yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak bu konunun uzmanları, yapay zekânın, profesyonel gazetecilerin rakibi değil, iş ortağı ve yardımcısı olarak görülmesi gerektiğini belirtmektedir. Henüz mükemmelliğe erişmeyen

³ Turing testi: İlk olarak 1950 yılında, 'Mind' adlı felsefe dergisinde ünlü İngiliz matematikçi ve bilgisayar bilimcisi Alan Turing'in Computing Machinery and Intelligence başlıklı ünlü makalesinde sözü edilen kavram.

yapay zekânın yaptığı haberlerin bile, gerçek gazetecilerin kontrolünden geçerek, yayına girmesi gerektiği söylenmektedir. Bu konuda, İletişim uzmanı Prof. Dr. Girgin'in de belirttiği gibi, gazeteci her daim 'gözlemci ve olay' tanığıdır (Girgin, 2008, s. 144).

Yapay zekâyla haber yazma veya yazdırma konusunda, birtakım 'etik' ihlalleri olduğu çeşitli kaynaklarca ispatlanmıştır. Stephen J. A. Ward da, gazetecilikte etik ilkeler açısından değerlendirilebilecek başlıkları 'Gazetecilik Etiği' adlı makalesinde ele almıştır. Ward bu konuda; bir doğrulama ve bağlama ihtiyaç duyulduğunu, haberde düzeltmeyi vurgulamış ve eşik beççiliğinin ne kadar gerektiğini belirtmiştir (Ward, 2009, s. 296). Tümüyle algoritmalar tarafından üretilen içeriklerle haber yapan sitelere ilk örnek, ABD'de 2007 yılında, spor gazeteciliği alanında 'statsheet.com' adlı site olduğu bilinmektedir (Whittaker, 2019, s. 110).

21'inci yüzyılın başından itibaren çok daha hızlı dijitalleşmenin gelişmesiyle birlikte, artık erişimin; basılı gazetelerden değil, cep telefonları veya tabletler üzerinden olduğu görülmektedir. Bu yüzden içerik yönetimi; habercilik alanında, sahte haberlerin eşleştirme algoritmalarıyla tespiti için de önem taşımaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin, medyaya faydalarına değinen Thurman ise; "Bireysel zevklere göre ve verilerdeki hikâyeleri tespit etmede, gazetecilere yardımcı olacaktır ve giderek artan bir şekilde kullanılacaktır" (Thurman vd., 2017). "Bilgisayar teknolojilerinin haberler için kullanımı yeni değildir. En az yarım yüzyıldır, araştırmacı gazeteciler veri analizinde bilgisayarlardan yararlanmaktadır" (Thurman vd., 2019, s. 987).

Dünya çapındaki şirketlerin, milyarlarca dolarlık yatırımları ve akıllı beyinlerle yürüttüğü çalışmalar, günümüzde birçok yapay zekâ programını ortaya çıkarmıştır. Yapay Zekâ kavramlarının olumlu ve olumsuz yanları tartışılırken, 2022 yılında hayatımıza giren ChatGPT adlı bir sohbet programı tüm ezberleri bozmuştur. Günümüzde birçok yapay zekâ programı mevcuttur. Ancak piyasaya çıktıktan sonraki ilk sekiz ay içinde 100 milyondan fazla kullanıcıya ulaşan ChatGPT en gelişmiş ve en çok kullanılan yapay zekâ programıdır. Bir süredir bu alana göz diken Meta da (Facebook), ChatGPT'ye rakip olarak yeni sistemini ortaya çıkarmıştır. Meta şirketinin çıkardığı bu yapay zekâ programının adı da, 'Massively Multilingual Speech – MMS' dir (Kitlesel Çok Dilli Konuşma). Bu program, dört binden fazla dili tanıyabilmekte ve bunların binden fazlasını da konuşabilmektedir. Ayrıca Google tarafından üretilen 'Bard' gibi yapay zekâ da, bu alanda büyük bir rekabet içine girmiştir. Ancak günümüzde birçok ünlü medya şirketi, ChatGPT yapay zekâ programını, haber üretiminde kullanmaya başlamıştır. Bu yüzden Bild, Politico ve Die Welt'i gibi yayınları bünyesinde

bulunduran Alman medya grubu Axel Springer'in CEO'su Mathias Doepfner, "medya şirketinde, ChatGPT gibi yapay zekâ sistemleri nedeniyle, işten eleman çıkardıklarını açıklamıştır" (Çelik, 2023, s.103).

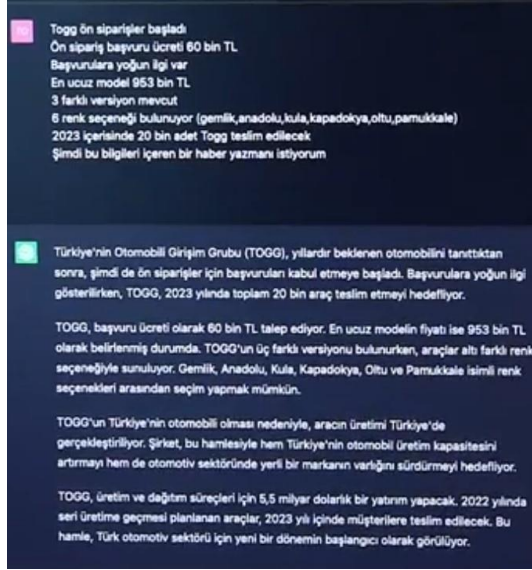
Dünya çapındaki ABD haber ajansı Associated Press (AP) 2014 yılından beri yapay zekâyı kurumsal gelir haberleri ve spor özetleri hazırlamak için kullanmaya başlamıştır. Kendini "yapay zekâdan yararlanan ilk haber kuruluşlarından biri" olarak ilan eden ajans, bu şekilde şimdiye dek binlerce içerik üretmiştir. Bunun amacının da, editörleri "sıkıcı özetler hazırlamaktan kurtarmak" olduğunu belirtmiştir. Yapay Zekâ verilen bilgiler ışığında, gazeteciliğin temeli olan 5N1K kuralına göre haber yazmaktadır. Schlapp; "Gazetecilikte haber içeriğinde yer alması gereken unsurlar 5N1K kuralı olarak özetlenmektedir. Sorularının haber içeriğine yönelterek haberin objektif bir şekilde sunumuna katkı sağlarken verilen haberin eksiksiz olmasını da sağlamaktadır." (Schlapp, 2013, s.21).

Günümüzde; dünyaca ünlü arama motoru Google'a, aradığımız bir konuyla ilgili, birkaç anahtar kelimeyi girdiğimizde, o konuyla ilgili yazı ve fotoğraflar karşımıza çıkmaktadır. Ancak böyle bir olay, yapay zekâ programlarıyla; daha kapsamlı bir şekilde konuyla ilgili metinler ve tasarımlar önümüze serilmektedir. Ayrıca istediğimiz fotoğrafa, isteğimizi yazdığımız takdirde istediğimiz; (örneğin; arka planda ağaçlar olsun, avatarım beyaz bir ata binsin ve elde kılıç olsun) gibi detaylar karşınıza çıkmaktadır.

Türkiye'de Yapay Zekâ ile Yazılan Haberler ve Hataları

Devletin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı (AA), ChatGPT'ye, 17 Mart 2023 tarihinde, alttaki haberi yazdırmıştır.

Yapay Zekâ Kullanılarak Haber Üretmenin Etik Açından Değerlendirilmesi

Görsel 1. Anadolu Ajansı tarafından ChatGPT'ye verilen bilgiler sonrası, ChatGPT yazdığı haberde, kendisine verilmeyen bazı bilgileri de eklemiştir.

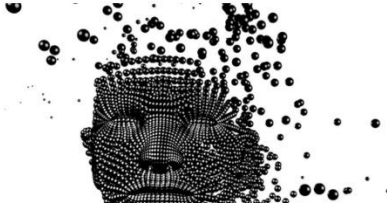
Anadolu Ajansı (AA); Türkiye'de üretilen TOGG marka otomobil ile ilgili bilgileri verip, bir haber yazmasını istemiştir. Yapay zekâ, haberi yazmış ancak, muhabirlerin vermediği bazı bilgileri de, en alt paragrafta görüldüğü üzere haberde yazmıştır. ('5,5 milyar dolarlık bir yatırım) Kaynağı belli olmayan bu bilgiler, ajansın gerçek editörleri tarafından, haberdan çıkartılmıştır. Yapay zekânın, bu habere başlık atmadığı da görülmüştür. (youtube.com) Yapay zekânın yazdığı haberde, birçok imla hatası olduğu gözlemlenmiştir. Uzmanlar; Yapay zekânın haber yazabileceğini, ancak gerçek bir gazeteci tarafından o haberin mutlaka gözden geçirilip, denetlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu yapay zekâ haberinden de görüldüğü üzere, denetim için yine de kanlı-canlı bir gazeteciye ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Barling'in de belirttiği üzere, haberin doğrulanması adına, beş farklı kaynağa gidilmesi gerekliliğinin altı çizilmektedir (DeGeurin, 2018).

İşte DÜNYA'nın ve Türkiye'nin ilk yapay zekâ yazarı: İbrahim Selçuk

Bugün 7 Haziran 2023... Tarihi bir gün... Çünkü bugün, DÜNYA Gazetesi'nin ve Türkiye'nin ilk yapay zekâ köşe yazarının ilk yazısının yayınlandığı gün...

YAYINLAMA

07 Haziran 2023 00:00

Görsel 2. Dünya Gazetesi, Türkiye’de ilk yapay zekâ köşe yazarına yazı yazdırdı ve bunu da gazetesinde yayınladı.

Türkiye’de ilk yapay zekâ köşe yazarının yazısı; 7 Haziran 2023 tarihinde ülkemizdeki Dünya Gazetesi’nde yayımlandı. 48 yaşında olduğu belirtilen ve ‘İbrahim Selçuk’ adı verilen bir yapay zekâ tarafından yazılmıştır. (dunya.com) Yapay zekâ çalışmaları yürütenler ve sektörün uzmanları; güvenilir ve doğru veriyle beslenmediği takdirde, yapay zekânın dezenformasyon (çarpıtılmış ve yalan haberler ile kamuoyu oluşturan) üretim aracına dönüşebileceği belirtmektedir. Nitekim Barling, "Gazetecilik, baştan aşağı makineleşecek bir meslek değil ve hedefimiz de bu değil" (Brown, 2018) diye belirtmektedir. Bu yaklaşım da gazetecilikten insan unsurunun yakın gelecekte tümüyle el çekmesinin mümkün olmadığını ifadesidir. Knowhere News’in kurucularından Nathaniel Barling, günde ortalama 200 tane habere konu olabilecek içeriğe eriştiklerini belirtmektedir. Barling’e göre, “Son kararın bir insan tarafından verilmesi gerekiyor” (Aderson, 2020). Bu da bize, yapay zekânın medya sektörüne rağmen, yine de insan yardımına ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bunun en canlı örneğini; altta verdiğimiz, 9 Haziran 2023 tarihinde günlük Takvim Gazetesi’nde, yapay zekâyâ yazdırılan bir haberde görülmektedir.

Görsel 3. Takvim Gazetesi'nin yapay zekâya yazdırdığı haberde editoryal hatalar vardı. Gazetenin insan editörleri, bu hataları düzeltmeden yayınladı.

Yapay zekâya verilen bilgilerden, üstteki haber yazıldı. Yapay Zekâ, haberda olmaması gereken, sarı renkle gösterilen bilgileri de habere ekledi. Oya bu bölümün, kanlı-canlı bir editör tarafından haberden çıkartılması gerekirdi. Bunu atlayan gazete yöneticileri, yukarıdaki şekilde yayınlamıştır. Haber, gerçek gazetecilerin denetiminden geçirmeden yayımlandığı için, rakip medya organları tarafından eleştiri konusu olmuştur (yurtgazetesi).

Yapay Zekâyla Yapılan Yalan Haber Tazminat Kazandı

Alman ünlü dergisi Die Aktuelle, Nisan 2023'te kapağında şu ifadeleri kullandı: "Michael Schumacher, ilk röportaj!" Yapay zekâ tarafından üretilen ve Schumacher'e atfedilen sözde alıntılarla birlikte "aldatıcı derecede gerçek gibi geliyor" diye yazdı. Oysa 2013 yılının Aralık ayında geçirdiği bir kaza sonucu komaya giren önce hastanede, şimdi de evinde komada yatan Michael Schumacher ile böyle bir röportajın yapılması imkânsızdı. Bunun üzerine, ailesi, Formula 1'de birden fazla şampiyonluk yaşayan ünlü pilotun yapay zekâ tarafından oluşturulan sahte röportajını yayınlayan derginin yayıncısına dava açtı ve 200 bin euro tazminat kazandı. Bu yüzden yayıncı, baş editörü Anne Hoffmann'ı işten attı ve F1 efsanesinin ailesinden özür diledi (theguardian).

Görsel 4. Alman dergisi Die Aktuelle, yapay zekâ tarafından üretilen röportajda, 10 yıldır komada olan Schumacher'e atfedilen sözler yer aldı.

Yapay Zekâ'nın Olumsuz ve Tehlikeli Yanları

Yapay Zekâ programıyla, Deep Fake (Derin sahtekârlık) adlı yalan işler de yapılmaktadır. Görüntü ve seslerle oynayarak, haber üretilmektedir. Siyasiler, iş insanları, futbolcular ve sanatçıların muhatap olduğu bu tür görüntüleri, çeşitli sosyal medya platformlarında sıkça görmekteyiz. Özellikle seçim dönemlerinde hem Türkiye'de, hem de dünyanın birçok yerindeki adaylar arasında da Deep Fake kullanıldığı görülmüştür. Yapay Zekâ'nın yaygınlaşması ve gelişmesi sonucu, gerçekle-sahtecilik ayırt edilemez hale gelmiştir. Kişilerin izni olmadan onların görüntü ve seslerinin kullanılması, onların söylemediği şeyleri söylemiş gibi yeniden üretilip yayınlamak, ciddi anlamda bir ahlak, etik ve mahremiyet ihlalidir. Ayrıca kanun karşısında da çok ciddi yaptırımlar getirmelidir. Pandemi sonrası teknoloji çok değişti ve büyük bir ilerleme kaydedildi. Bunu olumsuz yönde kullananlar da oldukça fazladır. Aslında Yapay Zekâ'dan önce de, özellikle kâğıda basılı gazetelerde bunun benzeri örneklerini görmek mümkündür. Karta basılı fotoğraftaki bir kişinin kafasını makasla kesip, başka bir kişinin vücuduna yapıştırıp, onun gazetede yayımlandığına veya futbol maçlarında, kale arkasında ağlara giden golü çekemeyen foto muhabirinin, çektiği topsuz bir görüntüyü önce karta bastırıp, sonra da köşesine, bir topu yapıştırıp, 'gol anımı' yakalamış gibi gazeteye basması görülmüştür. Teknoloji ilerledikçe; ses ve görüntülerde 'montaj' tekniği kullanılmaya başlanmış ve bunlar gazete ve

televizyon haberlerinde kendisine yer bulmuştur. En son geldiğimiz noktada ise Yapay Zekâ aracılığıyla, Deep Fake türü haberler ortaya çıkmaktadır. Uzmanlara göre; Yapay Zekâ henüz mükemmel değildir. Bu teknolojiyle yapılan sahtekârlıklar, biraz dikkatle incelendiği veya takip edildiği zaman; ses tonu, mekân ve ışık değişikliğiyle anlaşılabilir. Ayrıca günümüzde bu tür haberlerin gerçek mi, sahte mi olduğunu gösteren birtakım yazılım programları da bulunmaktadır. Yani: sahtekârlığı yapan da yapay zekâ, o görüntülerin sahte olduğunu tespit eden de yine yapay zekâdır. Ancak; bu tür yalan haberler, yayımlandığında milyonlarca kişi tarafından izlenerek, inanılmaktadır. Uzmanlara göre; yapay zekâ ideal insanın yapabileceklerinin şimdilik yüzde 90'ını yapabilmektedir. Fakat daha ekonomik ve daha çabuk bir şekilde hazırlanmaktadır. Uzmanların tartıştığı ve hemfikir olmadıkları konulardan biri de, yapay zekânın belli bir konuda örneğin; İsrail-Filistin probleminde tarafsız bir haber yazıp, yazamayacağıdır. Bu konunun, yapay zekâ programını yazan ve yükleyen kişinin, taraflı veya tarafsız oluşuyla ilgili olduğunu belirtiyorlar. “Halka okudukları haberlerin neredeyse hiçbir zaman 'tarafsız' olmadığını fark etmeleri için bir araç sağlamak, son derece faydalı olacaktır” (Chandler, 2020) Yapay zekâ teknolojisi, tüm eleştirilere ve endişelere rağmen gelişmeye devam etmektedir. ChatGPT teknolojisi gibi programların tüm meslek grupları üzerindeki etkisine dair tartışma ve bu teknolojilere dair farkındalık toplumun hemen her kesiminde artmaktadır. Bu teknolojilerin en çok kullanılmaya başlandığı alanlardan biri de, medya ve özellikle gazetecilerdir. Beckett, haber merkezlerinde yapay zekâ kullanımının gazeteciliği yeniden şekillendireceğini vurgulamaktadır (Beckett. 2019, s.81). ABD'nin ünlü haber ajansı Associated Press'in (AP) Haber Ortaklıkları Yöneticisi Lisa Gibbs (Gibbs, 2020) yapay zekâ teknolojilerinin; içerik oluşturma, haber dağıtımını gibi haber endüstrisinin birçok alanında önemli hale geldiğini şöyle belirtmektedir. “Haber üretimi bağlamında, yapay zekâ bir semsiye terimdir. Altına giren, aramalardan metin, ya da video üretmek için, derin öğrenmeden yararlanan karmaşık algoritmalara kadar uzanmaktadır.” Dünyanın en büyük arama motoru Google; gazeteciler için haber yazımına odaklanan yapay zekâ aracı Genesis'i, gazeteciler için kişisel asistan olarak, New York Times, Wall Street Journal ve Washington Post'a tanıttı (webrazzi). Ayrıca, dünyanın bazı bölgelerinde yapay zekâ radyo haber okuyucuları ve televizyon sunucuları bile ortaya çıkmaya başladı. Yapay zekâ gazeteciliğinin olumlu yanlarının yanında, olumsuz bazı neticeler de doğurduğu açıklandı. Reuters Gazetecilik Çalışmaları Enstitüsü tarafından, Haziran 2024'de yayımlanan raporda, yapay zekânın (artificial intelligence-AI) zaten zor durumda olan haber endüstrisi için, yeni zorluklar yarattığını ortaya koymaktadır. Rapora göre, artan maliyetler ve düşen reklam gelirleri nedeniyle toplu işten çıkarmalar, kapanmalar olmuştur. Ayrıca, toplumun medyaya olan güveni yaklaşık yüzde

40'a düştü ve da sebep olarak yapay zekâ gösterilmiştir. Knowhere News adlı sitenin yöneticilerinden Alex Elkrief, tanıttığı bir videoda 2016 yılını, 'medyaya karşı güvensizliğin doruklara çıkan ilginç bir yılı' olarak tanımlamaktadır. (Inverse.com, 2022). Araştırmaya katılan Amerikalı katılımcıların yüzde 52'si ve İngiltere'deki katılımcıların yüzde 63'ü, çoğunlukla yapay zekâ ile üretilen haberlerden rahatsızlık duyduklarını açıklamıştır. Bununla birlikte; araştırmaya katılanlar, yapay zekânın deşifre (herhangi bir teknolojik araca kaydedilen seslerin, yazıya aktarılması) ve çeviri gibi görevlerde, gazetecilerin yerini almak yerine onları desteklemek için kullanılmasından daha memnun olacakları belirtmişlerdir. Genel olarak, gazetecilerin yapay zekâ kullanımının henüz erken aşamalarındayız. Bu, aynı zamanda haber kuruluşları için, maksimum riskli bir dönem anlamına gelmektedir (reutersinstitute). Çok uluslu yatırım bankası Goldman Sachs'ın son araştırmasına göre de; üretken yapay zekâ, küresel çapta tam zamanlı çalışan, yaklaşık 300 milyon işçiyi tehdit etmektedir. Risk altındaki mesleklerin başında gelenler arasında, gazeteciler de bulunmaktadır. (newslabturkey) En büyük tartışma, gazetecilerin yapay zekâdan bireysel olarak yararlanması değil, medya kurumlarının yapay zekâyı bizzat gazeteciler yerine "işe almasından" doğmaktadır. Microsoft'un haber sitesi MSN de 2020'de bünyesindeki insan gazetecilerin çoğunu işten çıkarmış ve onların yerine yapay zekâya güvenmeye başlamıştı. Ancak sitede kullanılan sistem, internette yer alan bir dizi uydurma haberi otomatik çekmeye başlayınca, bunları kontrol etmek ve gerekirse kaldırmak da yine insan editörlere düştüğü açıklanmıştır.

YÖNTEM

Yapay zekâ ile haber üretimi konusundaki mevcut literatür tarandı. Etik sorunlar, algoritmalar önyargılar, bilgi doğruluğu ve toplumsal etkiler hakkında bilgiler sağlandı. Bu konuda yazılmış kaynak kitaplar ve güvenilirliği kanıtlanmış çevrimiçi kaynaklardan birtakım veriler elde edildi. Evren olarak; Yapay Zekânın, medya sektöründe de kullanılmasının olumlu ve olumsuz yönlerini araştırmak için, bu sektörde deneyimli, 74 medya mensubu belirlenmiştir. Maltepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 'Etik Raporu' alınmıştır. Belirlenen isimlerle çeşitli iletişim araçları aracılığıyla görüşülerek izinleri alınmıştır. Daha sonra kendilerine elektronik iletişim araçlarıyla, 29 sorudan ve çeşitli sıklardan oluşan bir anket gönderilmiştir. Katılımcıların; yapay zekânın medya sektöründe, özellikle de haber yazımında kullanılması konusunda görüşleri istenmiştir. Yapay zekânın, haber yazımında kullanılmasının etik açıdan doğru olup olmadığını ve bu tür haberlerin doğruluğunun hangi yöntemle kontrol edildiği sorulmuştur. Ayrıca; insan eliyle yazılan haberlerle, yapay zekânın yazdığı haberlerin

Yapay Zekâ Kullanılarak Haber Üretmenin Etik Açından Değerlendirilmesi

doğruluğu ve karşılaştırılması yapılmıştır. Yapay zekâ ile yazılmış haberlerdeki anlam ve imla kuralları incelenmiştir. Ankete katılan gazetecilerin bu konudaki görüşleri sorulmuştur. Türkiye’de ve dünyanın birkaç yerinde yapay zekâyla yazılmış haberler ve etik sorunlar incelenmiştir. Yapay zekâ tarafından üretilmiş haberlerin içerik analizi yapılmıştır. Bu, algoritmaların ürettiği haberlerin doğruluk, tarafsızlık ve etik standartlara uygunluğunu değerlendirilmiştir.

BULGULAR

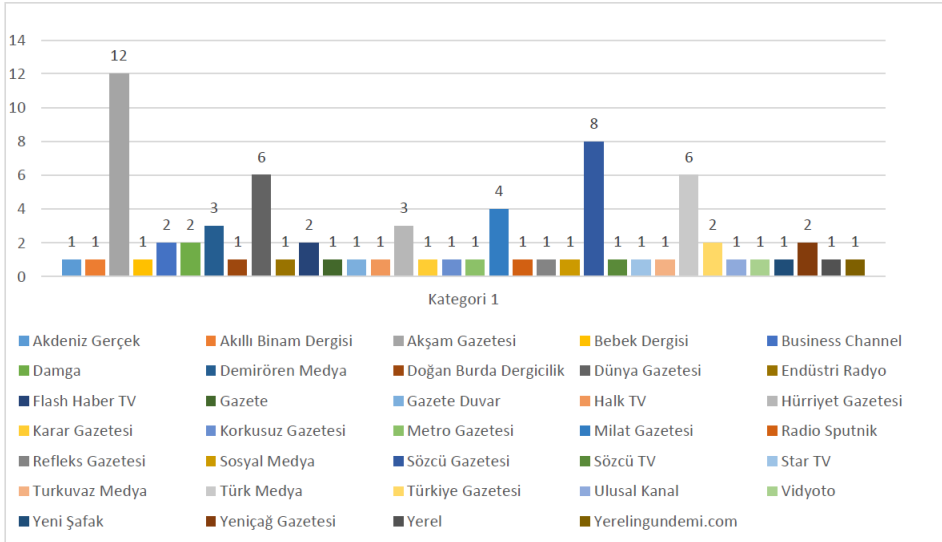
Yapay Zekâ’nın; Türk Medya Sektörü’ne girmesi, birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalardan yola çıkarak, hazırladığımız 29 anket sorusu, medyada aktif olarak çalışan 74 tecrübeli gazeteciye gönderildi. Çoklu yanıt seçeneğinden oluşan sorulara verilen yanıtlar aşağıda şöyle sıralanmıştır:

1- Mesleğiniz Nedir?

Ankete katılan medya kuruluşlarındaki toplam 74 katılımcı, gazeteciliğin çeşitli branşlarında çalıştıkları yanıtını vermişlerdir.

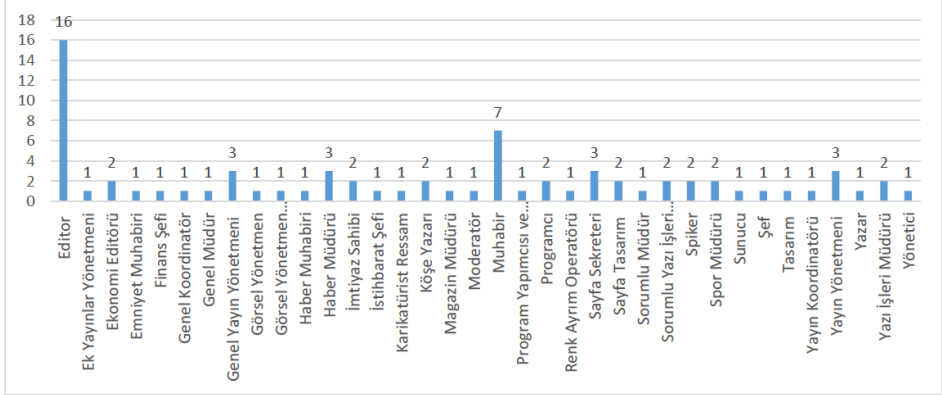
2- Hangi Medya Kuruluşunda Görev Yapıyorsunuz?

34 farklı medya kuruluşunda çalışan, 74 gazeteci ankete yanıt vermiştir.

Grafik 1. Ankete katılan 74 gazetecinin, çalıştığı kurumlar ve kaç gazeteden kaç gazetecinin ankete katıldığı grafikte gösterilmiştir.

3-Mesleğiniz Nedir?

Grafik 2. Medya kuruluşların üst düzeyinden, muhabirine kadar birçok kesimden gazetecilerin yanıt verdiği görülmektedir.

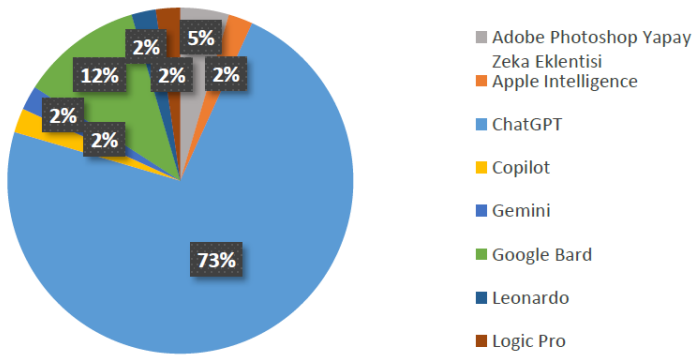
4- Yapay Zekâ Konusu Hakkında Bilginiz Var mı?

Evet: 62, Hayır: 3, Kararsızım: 9

5- Yapay Zekâ ile İlgili Herhangi Bir Program veya Web Uygulaması Kullandınız mı?

Evet: 39, Hayır: 35

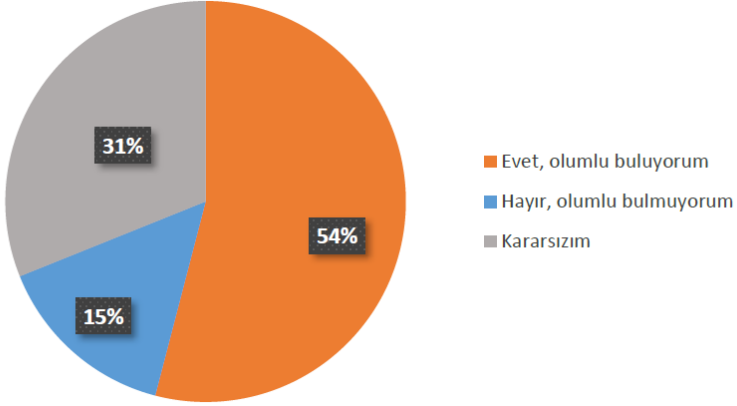
6- 5. Soruya Cevabınız Evet ise Hangi Uygulama veya Uygulamaları Kullandığınızı Belirtiniz. (Birden Çok Seçeneği İşaretleyebilirsiniz)

Yapay Zekâ Kullanılarak Haber Üretmenin Etik Açından Değerlendirilmesi

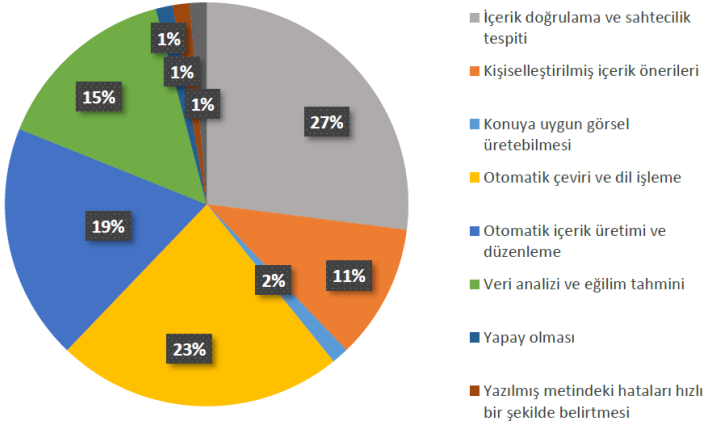
Adobe Photoshop yapay zekâ eklentisi: 2, Apple Intelligence: 1, ChatGPT: 32, Copilot 1, Gemini: 1, Google Bard: 5, Leonardo: 1, Logic Pro: 1.

7- Yapay Zekânın Medya Sektöründe Kullanımını Olumlu Buluyor Musunuz?

Evet, olumlu buluyorum: 40; Hayır, olumlu bulmuyorum: 11; Kararsızım: 23

8- Yapay Zekânın Medya Sektöründe Kullanımının En Olumlu Etkisi Sizce Nedir?

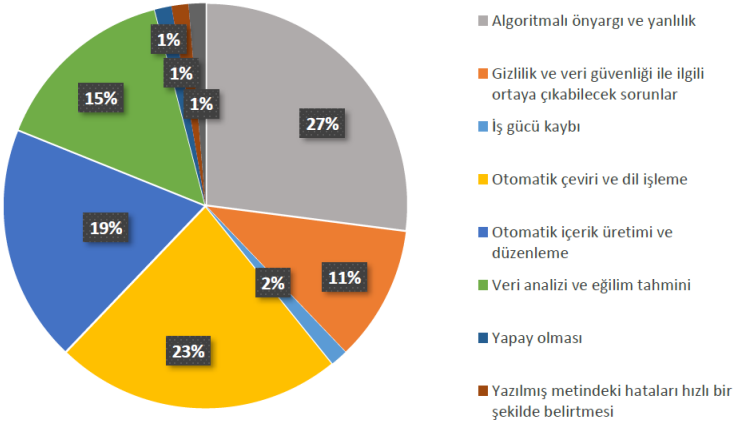

İçerik doğrulama ve sahtecilik tespiti: 20, Kişiselleştirilmiş içerik önerileri: 8, Konuya uygun görsel üretebilmesi: 1, Otomatik çeviri ve dil işleme: 17, Otomatik

Kubilay ÇELİK

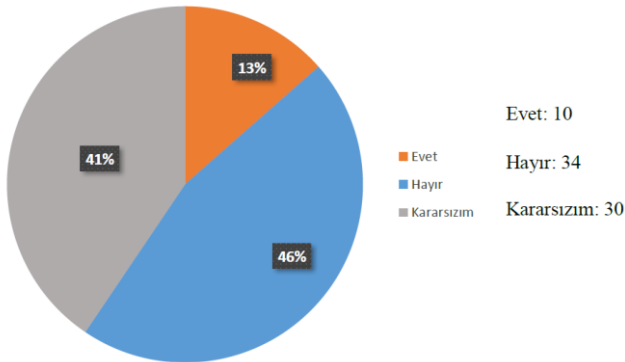
içerik üretimi ve düzenleme: 14, Veri analizi ve eğilim tahmini: 11, Yapay olması: 1, Yazılmış metindeki hataları hızlı bir şekilde belirtmesi: 1, Yok: 1

9- Yapay Zekânın Medya Sektöründe Kullanımının En Olumsuz Tarafı Sizce Nedir?

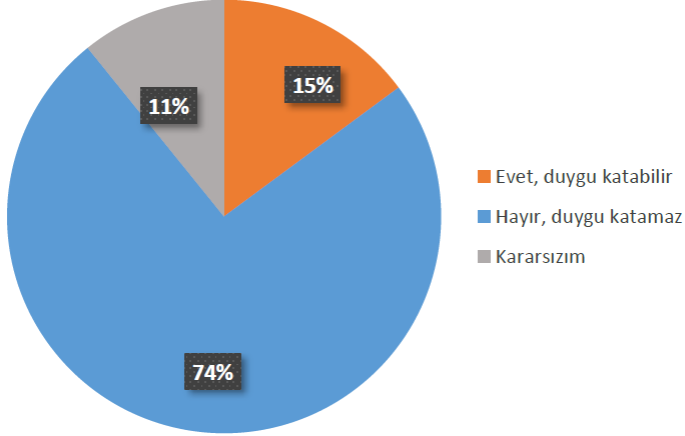
Algoritmali önyargı ve yanlılık: 20, Gizlilik ve veri güvenliği ile ilgili ortaya çıkabilecek sorunlar: 8, İş gücü kaybı: 1, Otomatik çeviri ve dil işleme: 17, Otomatik içerik üretimi ve düzenleme: 14, Veri analizi ve eğilim tahmini: 11, Yapay olması: 1, Yazılmış metindeki hataları hızlı bir şekilde belirtmesi: 1, Yok: 1.

10- Yapay Zekâ ile Üretilen Haberlerin Doğruluğuna İnanıyor musunuz?

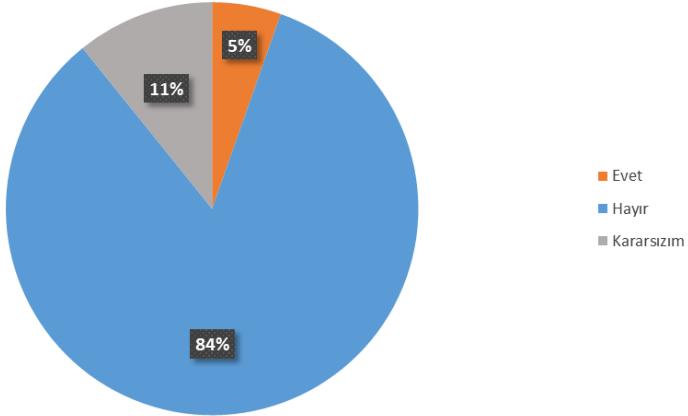
Evet: 10, Hayır: 34, Kararsızım: 30.

11- Yapay Zekâ Habere veya Görüntüye İnsan Gibi Duygu Katabilir mi?

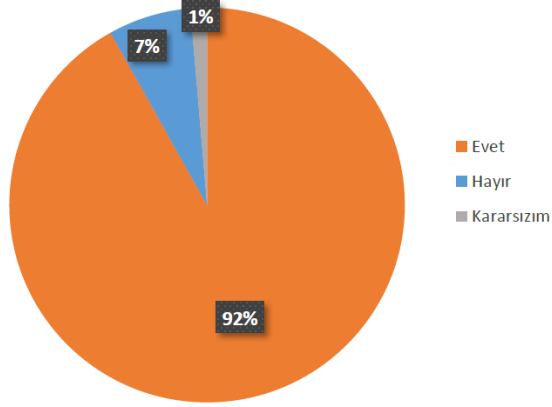
Yapay zekâ tarafından üretilen haberlerin; gerçek gazeteciler gibi, habere lezzet ve duygu ekleyemedikleri görüldü.

12- Sizce Medya Sektörü, Yapay Zekâ Teknolojisini Yeterince Kullanıyor mu?

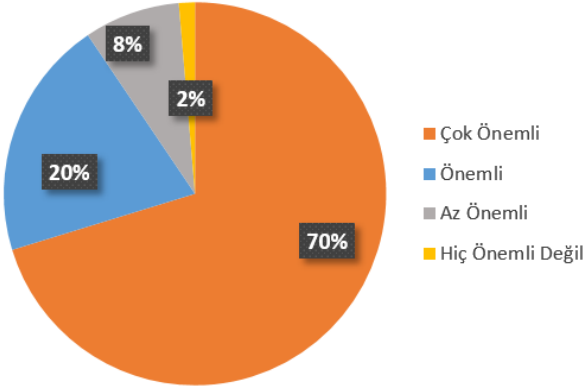
Evet: 4 Hayır: 62 Kararsızım: 8

13- Yapay Zekâ İle Üretilen Haberlerde, Kişisel Veri Güvenliğine Dikkat Edilmesi Gerektiğini Düşünüyor musunuz?

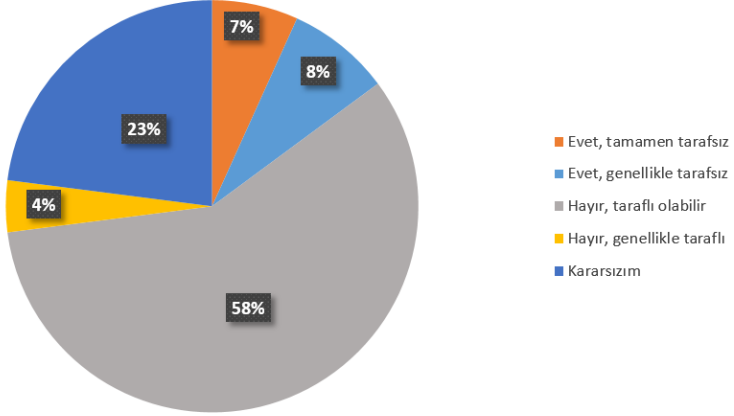
Evet: 68, Hayır: 5, Kararsızım: 1

14- Yapay Zekâ Tarafından Üretilen Haberlerde İnsan Editörlerin Rolü Sizce Ne Kadar Önemlidir?

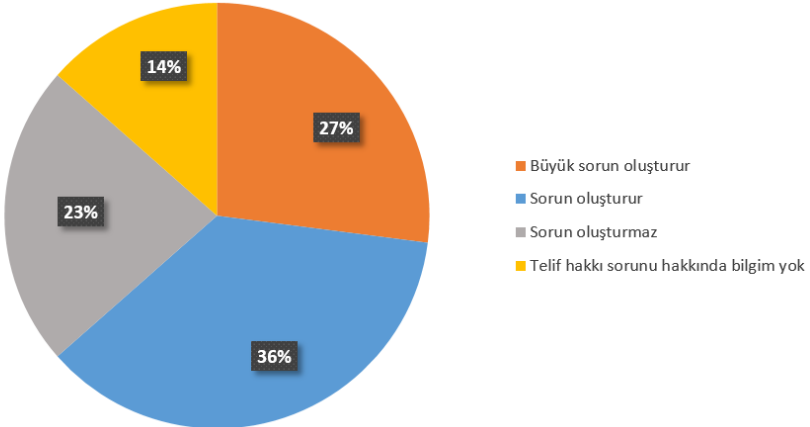
Çok önemli: 52, Önemli: 15, Az önemli: 6, Hiç önemli değil: 1.

15- Yapay Zekâ ile Üretilen Haberlerin Tarafsız Olduğunu Düşünüyor musunuz?

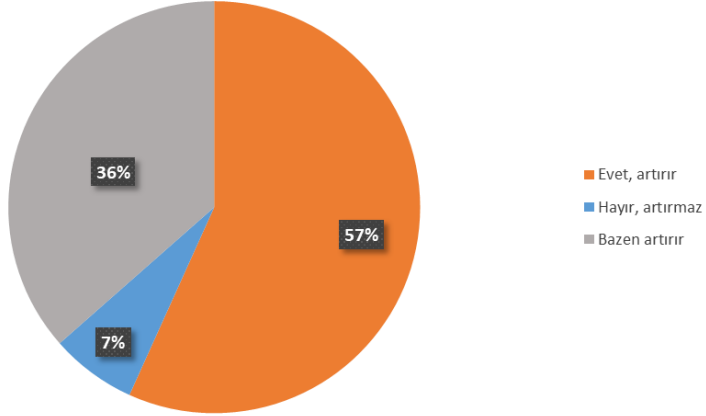
Evet, tamamen tarafsız: 5; Evet, genellikle tarafsız: 6; Hayır, taraflı olabilir: 43; Hayır, genellikle taraflı: 3; Kararsızım: 17

16- Yapay Zekâ Kullanılarak Üretilen Haberlerin Telif Hakları Açısından Nasıl Bir Sorun Oluşturabileceğini Düşünüyorsunuz?

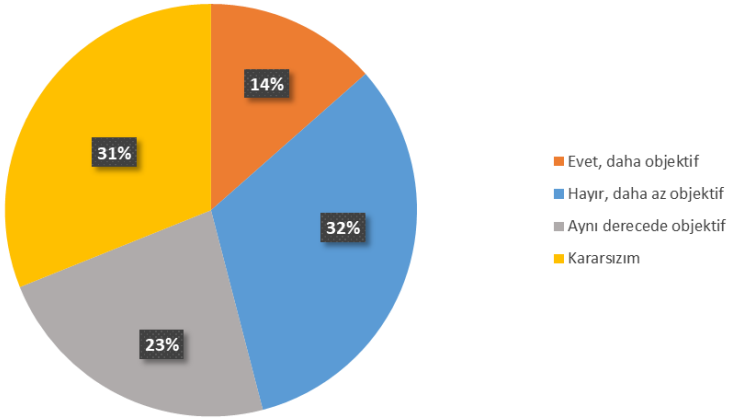
Büyük sorun oluşturur: 20, Sorun oluşturur: 27, Sorun oluşturmaz: 17, Telif hakkı sorunu hakkında bilgi yok: 10

17- Yapay Zekâ Kullanılarak Yapılan Haber Üretiminin Dezenformasyon Riskini Artırdığını Düşünüyor musunuz?

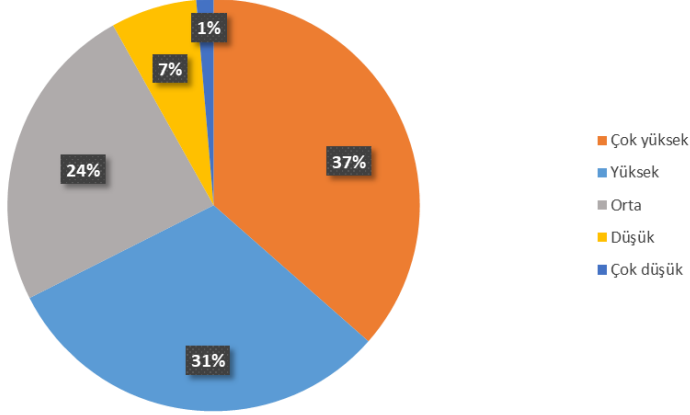
Evet, artırır: 42, Hayır, artırmaz; 5, Bazen artırır: 27

18- Yapay Zekâ Haberlerinin, İnsan Tarafından Yapılan Haberlerle Kıyaslandığında Daha mı Objektif Olduğunu Düşünüyorsunuz?

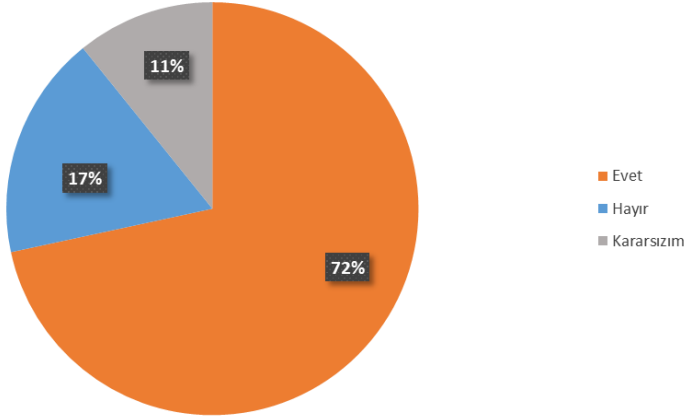
Evet, daha objektif: 10 Hayır, daha az objektif: 24 Aynı derecede objektif: 17 Kararsızım: 23

19- Yapay Zekâ Tarafından Üretilen Haberlerde Yanlış Bilgi Yayılması Riskini Nasıl Değerlendirirsiniz?

Çok yüksek: 27, Yüksek: 23, Orta: 18, Düşük: 5, Çok düşük: 1.

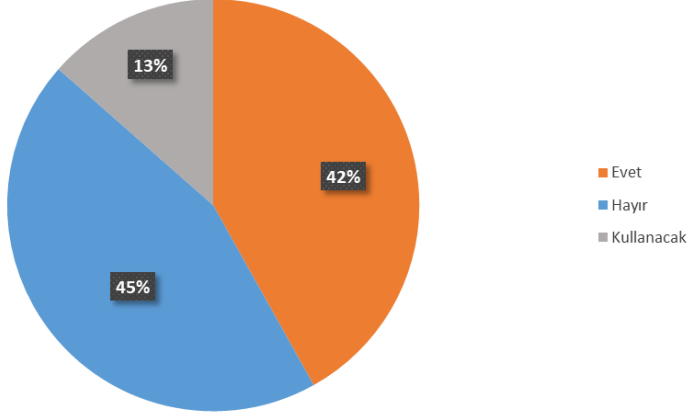
20- Sizce Geleneksel Medyadan Gelenler, Yapay Zekâ Konusunda Zorlanıyor mu?

Evet: 53, Hayır: 13, Kararsızım: 8.

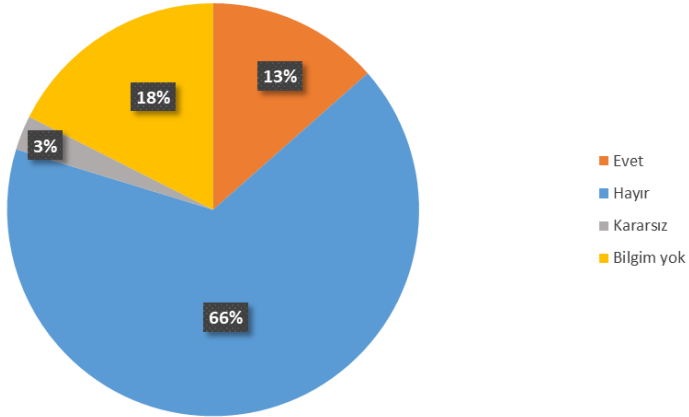
Yıllardan beri alışlagelmiş ‘geleneksel gazetecilik’ yöntemiyle haberlerini yazan gazetecilerin zorlandıkları görülmüştür. Yapay zekânın medya sektörüne girmesiyle, eski yöntemlerin birçoğundan vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

21- Mensubu Olduğunuz Medya Kuruluşu Yapay Zekâyı Kullanıyor mu?

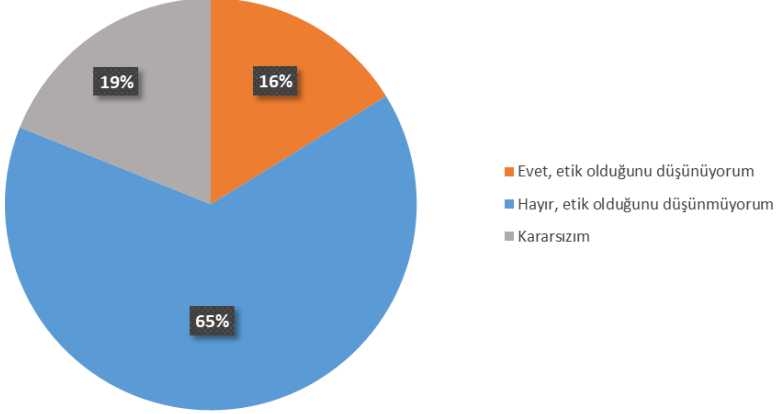
Evet: 31, Hayır: 33, Kullanacak: 10.

22- Yapay Zekâ Konusunda Mensubu Olduğunuz Medya Kuruluşunun Çalışanlarına Kurum İçi Eğitim Verme Gibi Bir Çalışması Var mı?

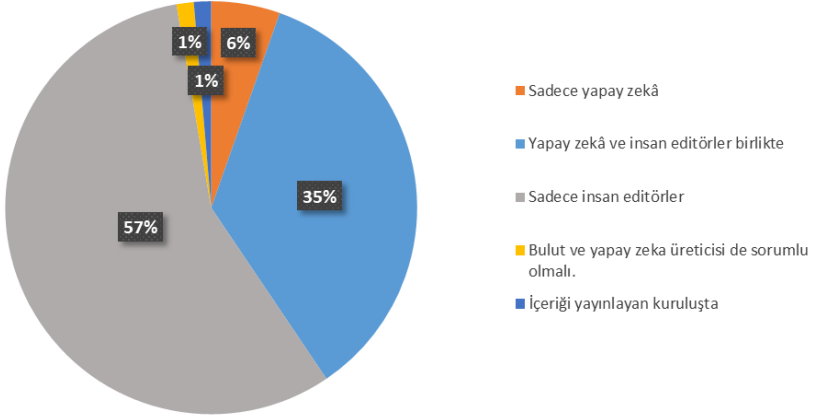
Evet: 10, Hayır: 49, Kararsız: 2, Bilgim yok: 13.

23- Yapay Zekâ İle Haber Yazmak, Görüntü Oluşturmak Ya Da Köşe Yazısı Yazmak Sizce Etik midir?

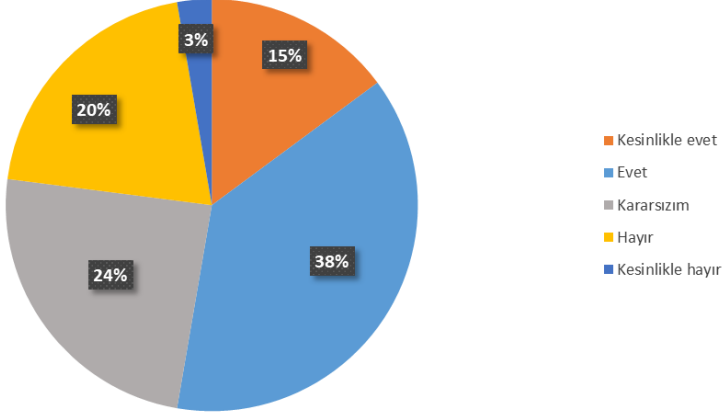
Evet, etik olduğunu düşünüyorum: 12; Hayır, etik olduğunu düşünmüyorum: 48; Kararsızım: 14.

24- Yapay Zekâ Tarafından Üretilen Haberlerde Doğru Bilgi Sağlama Sorumluluğu Kimde Olmalıdır?

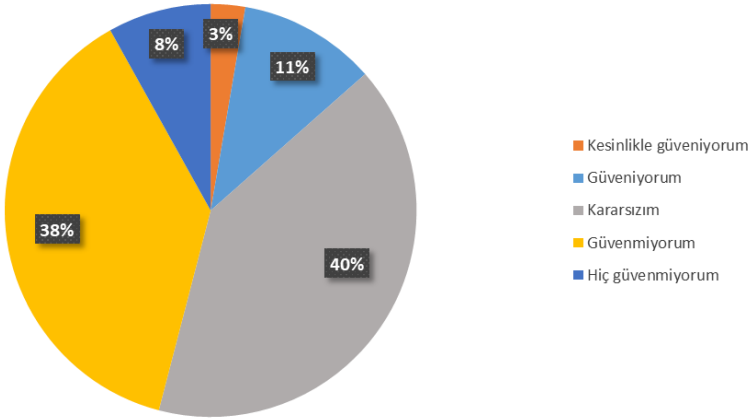
Sadece yapay zekâ: 4, Yapay zekâ ve insan editörler birlikte: 26, Sadece insan editörler: 42, Bulut ve Yapay zekâ üreticisi de sorumlu olmalı: 1, İçeriği yayınlayan kuruluşta: 1.

25- Yapay Zekânın Haber Üretiminde Kullanılması, Gazetecilik Etik İlkelerini İhlal Eder mi?

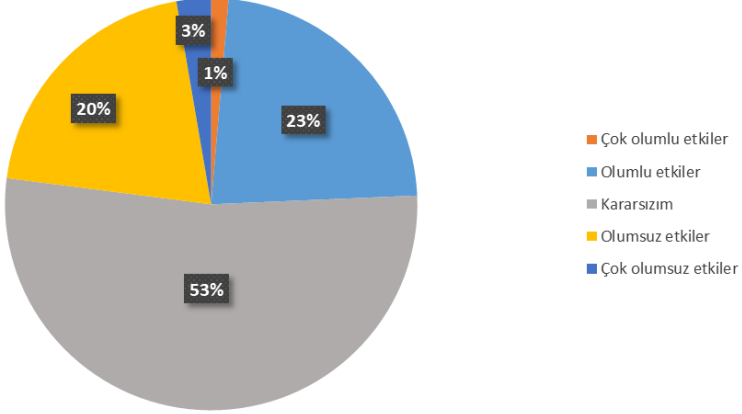
Kesinlikle evet: 11, Evet: 28, Kararsızım: 18, Hayır: 15, Kesinlikle hayır: 2.

26- Yapay Zekâ İle Üretilen Haberlerin Tarafsızlığına Güveniyor musunuz?

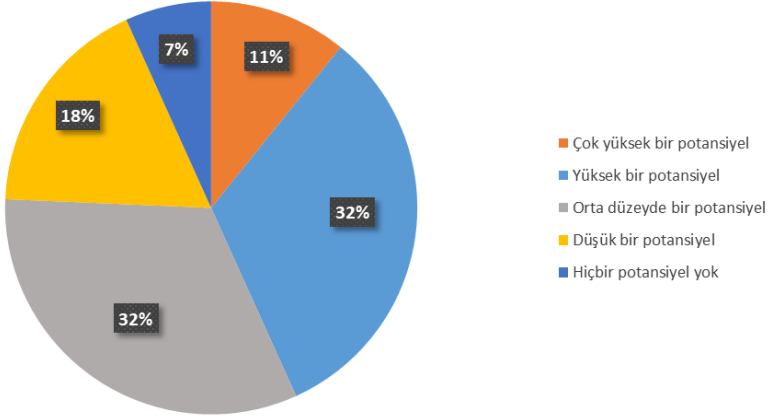
Kesinlikle güveniyorum: 2, Güveniyorum: 8, Kararsızım: 30, Güvenmiyorum: 28, Hiç güvenmiyorum: 6

27- Yapay Zekânın Haber Üretiminde Kullanılması, Gazetecilik Etik İlkelerini İhlal Eder mi?

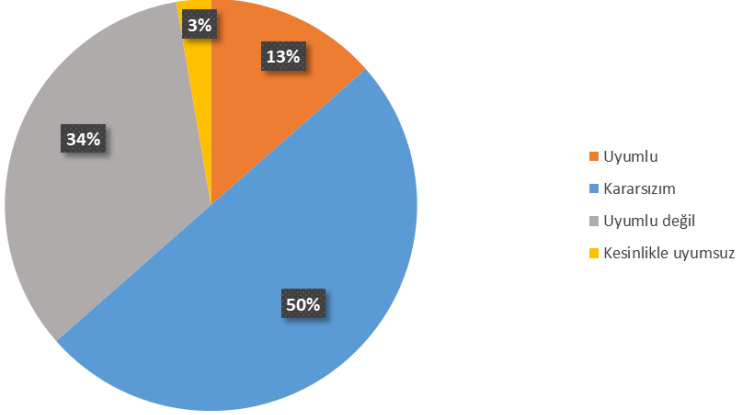
Çok olumlu etkiler: 1, Olumlu etkiler: 17, Kararsızım: 39, Olumsuz etkiler: 15, Çok olumsuz etkiler: 2

28- Yapay Zekâ Tarafından Üretilen Haberlerin Toplumsal Önyargıları Pekleştirme Potansiyeli Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?

Çok yüksek bir potansiyel: 8, Yüksek bir potansiyel: 24, Orta düzeyde bir potansiyel: 24, Düşük bir potansiyel: 13, Hiçbir potansiyel yok: 5.

29- Yapay Zekâ ile Üretilen Haberlerin, İnsan Duyarlılığı ve Etik Değerlerle Uyumlu Olup Olmadığını Düşünüyor musunuz?

Uyumlu: 10, Kararsızım: 37, Uyumlu değil: 25, Kesinlikle uyumsuz: 2

Yapay zekâ ile haber üretiminin etik sorunlarına karşı mevcut düzenlemelerin yetersiz olduğu görülmüştür. Yapay zekâ tarafından üretilen haberlerin doğruluğu saptanmadan yayınlanması toplum üzerinde, etik açıdan olumlu veya olumsuz etki yaratmaktadır.

SONUÇ

Yapay zekâ programını yazanlar da bir insandır. Oraya yararlı bilgiler yüklerseniz, toplumun faydasına, tam tersini yüklerseniz zararlı ayrımcı ve nefrete varacak olumsuz şeyler çıkabilmektedir. Yapay zekâ son yıllarda medya sektöründe de kullanılmaya başlanmıştır. Ancak yapay zekâyla yazılan haberler konusunda, birtakım tartışmalar görülmektedir. Bu yüzden yapay zekâ ile yazılan haberlere, doğruluğu kanıtlanıncaya kadar, önyargıyla yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü yapay zekâyla üretilen yanlış veya eksik haberleri yayma riski vardır. Özellikle internet kanalıyla sosyal medyada yayılan haberlerin kaynağını tespit etmenin güçleşmesi, yalan haberlerin artması sonucunda da gazetecilik mesleğinin itibarı zedelenmeye başlamıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen medya; yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu ile birlikte büyük bir evrim geçirmeye hazırlanmaktadır. Yapay zekâ algoritmaları sayesinde, muhabirin elde etmesi güç ve neredeyse imkânsız olan çevrimiçi kaynaklara giderken, daha derin bilgilere ulaşabilmektedir. Gazetecilik için yapay zekâ kullanımında, etik hususlar şunlardır: *Doğruluk, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık* olmalıdır. Gazeteciler yapay

zekâyı özellikle ‘işimi kaybedeceğim korkusuyla’ bir tehdit olarak görmemelidir. Yapay zekâ; medya sektöründe işleri kolaylaştırmak için, kullanılması gereken bir sistemdir. Bunu çalıştıracak ve komut verecek, birtakım isteklerde bulunacak olanlar da, kanlı-canlı insanlardır. Yani eşik bekçiliği yine gazeteciler tarafından yapılmaktadır. Bu yüzden gazetecilerin yapay zekâyı ‘korkulması gereken bir rakip gibi değil’, ‘işlerini kolaylaştıran çalışma arkadaşı gibi’ görmeleri gerekmektedir. Ancak yapılması gereken, bu sistemin nasıl çalıştığını öğrenmektir. Bunu öğrenenler, yani teknoloji ve çağdaş gelişmelere ayak uyduranlar, sektörde kalmaya devam edecektir. Bu sistemle entegre çalışmayı bilmeyen ve öğrenmemek de ısrar eden gazeteciler de, maalesef sektörün dışına itileceklerdir. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler, özellikle akıllı telefonlar sayesinde zaten herkes tek kişilik bir medya patronu ve içerik üreticisidir. Ancak; haberi yapmak-yayınlamak ahlaki ve etik bir sorumluluk gerektirmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aderson, M. (2020). Knowhere news seeks to rebuild local reporting in California using AI. <https://www.bizjournals.com/sacramento/news/2020/12/16/knowhere-news-ai-local-news.html>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Beckett, C. (2019). New powers, new responsibilities: A global survey of journalism and artificial intelligence. <https://blogs.lse.ac.uk/polis/2019/11/18/new-powers-new-responsibilities/>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Brown, M. (2018). Innovation how A.I. projects are fighting fake news in the age of Facebook. <https://www.inverse.com/article/43250-ai-projects-fighting-fake-news>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Chandler, S. (2020). This website is using ai to combat political bias. <https://www.forbes.com/sites/simonchandler/2020/03/17/this-website-is-using-ai-to-combat-politicalbias/?sh=4faf50206f4c> Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Copeland, B. J. (2004). Alan Turing 1912–1954. *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing, Logic, Philosophy, Artificial Intelligence and Artificial Life: Plus The Secrets of Enigma*, B. J. Copeland (Ed.), Oxford University Press, 1-4.
- Crevier, D. (1993). *AI: The Tumultuous History of the Search for Artificial Intelligence*. Basic Books.
- Çelik, K. (2023). *Metaverse ve Yapay Zekâ*. Nobel Yayınları.

- DeGeurin, M. (2018). A startup media site says AI can take bias out of news. <https://www.vice.com/en/article/zmgza5/nowhere-ai-news-site-profile> Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Gibbs, L. (2020). How AI is becoming an integral part of the news-making process? <https://www.youtube.com/watch?v=Dpi7Gt8GAHM> Erişim tarihi: 13.07.2024.
- Girgin, A. (2008). *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*. Der Yayınları.
- Moschovakis, Y. N. (2001). What is an algorithm?. B. Engquist & W. Schmid (Ed.), *Mathematics Unlimited - 2001 and Beyond*, Springer, 919-936.
- Russell, S. & Norvig, P. (1995). *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, 3. Baskı, Pearson.
- Schlapp, H. (2013). *Medya Uygulamaları Üzerine Çalışmalar Gazeteciliğe Giriş*. çev. I. Aygün, 2. baskı, Vestfalya Eyaletler Yayımevi.
- Thurman, N., Dörr, K., & Kunert, J. (2017). When reporters get hands-on with robo-writing: Professionals consider automated journalism's capabilities and consequences. *Digital Journalism*, 5(10), 1240–1259.
- Thurman, N., Lewis, S. C. & Kunert, J. (2019). Algorithms, automation, and news. *Digital Journalism*, 7(8), 980-992.
- Ward, S. J. (2009). Journalism ethics. *The Handbook of Journalism Studies*, S. J. Ward (Ed.), Springer, 295-309.
- Whittaker, J. (2019). *Tech Giants, Artificial Intelligence and the Future of Journalism*. Routledge.

İnternet

- <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024/dnr-executive-summary>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- <https://www.newslabturkey.org/2023/04/24/yapay-zeka-haber-yazmaya-kalkarsa/>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- <https://www.youtube.com/watch?v=urGx3D5l6P8>, Erişim tarihi: 13.07.2024.
- <https://www.yurtgazetesi.com.tr/medya/takvim-haberi-yapay-zekaya-yazdirmis-h227157.html>, Erişim tarihi: 13.07.2024.

<https://www.theguardian.com/sport/article/2024/may/23/michael-schumacher-family-win-legal-case-against-publisher-over-fake-ai-interview>, Erişim tarihi: 13.07.2024.

https://www.dunya.com/sectorler/teknoloji/iste-dunyanin-ve-turkiyenin-ilk-yapay-zeka-yazari-ibrahim-selcuk-haberi-695574#google_vignette, Erişim tarihi: 13.07.2024.

<https://www.inversejournal.com/2023/01/01/2022-an-inverse-year-in-review/>, Erişim tarihi: 13.07.2024.

<https://webrazzi.com/2023/07/20/google-yapay-zeka-genesis/>, Erişim tarihi: 13.07.2024.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: After the invention and widespread use of the Internet, Artificial Intelligence Technology began to emerge in many countries around the world. After many phases and developments, today Artificial Intelligence has entered almost every aspect of our lives. In recent years, like the international media, the Turkish media has also been using Artificial Intelligence. This software program has also started to be used in “news production” in the media. However, this situation has also brought along various ethical issues. In order to investigate the extent to which the 'Ethical Problem' discussed by professionals and experts is a matter of concern, we asked various questions to senior journalists currently working in the media sector. You will find the responses of the 74 journalists we reached through a survey in the relevant sections of our article.

Method: To create this article, we reviewed the existing literature on 'News generation with Artificial Intelligence'. Information on ethical issues, algorithmic biases, information accuracy and societal impacts was provided. Some data were obtained from reference books written on this subject and online sources with proven reliability. As the population, 74 members of the media who have spent years in this sector were identified to investigate the positive and negative aspects of the use of Artificial Intelligence in the media sector. They were first contacted by phone and their permission was obtained. Then, a questionnaire consisting of 29 questions and multiple response options was sent to them via communication tools such as e-mail and Whatsapp. “Ethics Report” was obtained from Maltepe University Ethics Committee. Participants were asked for their opinions on the use of artificial intelligence in the media sector, especially in news writing. They were asked whether the use of artificial intelligence in news writing is ethically correct and by which method the accuracy of such news is checked. In addition,

the accuracy and comparison of the news written by artificial intelligence with the news written by human beings was made. News written by artificial intelligence in Turkey and a few other parts of the world and ethical issues were examined. Content analysis of news produced by artificial intelligence was conducted. This evaluated the accuracy, impartiality and compliance with ethical standards of the news produced by algorithms.

Findings: Seventy-four experienced journalists responded to 29 multiple-choice questions. From these responses, the data you will find in detail in our article was obtained. The findings show that more than half of professional journalists are familiar with Artificial Intelligence. It was also determined from the findings that they themselves use various programs of artificial intelligence at various stages of news production in the institutions where they work. The journalists who participated in the survey stated that they were concerned about the accuracy of the news produced with this technology. The findings revealed that the majority of journalists, even those who use artificial intelligence in their news, do not believe in the accuracy of this program. They also stated that the emotion and flavor given in the news produced by flesh-and-blood human beings cannot be given in the news produced by artificial intelligence for now. When we look at the data obtained from the journalists participating in the survey; it is revealed that the news produced with artificial intelligence should be examined from various angles by a human being after it is produced.

Conclusion: Artificial Intelligence has started to be used in the media sector in recent years. However, there are some controversies, especially ethical ones, about the news written with artificial intelligence. Almost all of the journalists who produce news with Artificial Intelligence and use this technology have stated that this technology is useful in terms of saving time, but they do not trust it in terms of forgery and various ethical rules. Artificial intelligence is a program written by flesh and blood humans who have received training in this field. Although artificial intelligence programs have made great progress in recent years, they have not yet fully completed their development. It is also a question of the ethics and morality of the people who write artificial intelligence programs, which are developing day by day and eliminating the missing parts and improving the existing ones. In other words, if you upload useful information there, it can benefit society, and if you upload the opposite, negative things that can lead to harmful discrimination and hatred can emerge. News written with artificial intelligence should be approached with prejudice until it is proven to be true. Because there is a risk of spreading false or incomplete news produced with Artificial Intelligence. The reputation of the journalism profession may be damaged as a result of the difficulty in identifying the source of the news spread

Yapay Zekâ Kullanılarak Haber Üretmenin Etik Açından Değerlendirilmesi

on social media, especially through the internet, and the increase in fake news. As a conclusion, we can state that making and publishing news requires a moral and ethical responsibility. It is necessary to pay attention to this.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	21.04.2024	Submitted date
Kabul tarihi	10.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kılıç, M. E. (2025). Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi. *Journal of History School*, 74, 320-338.

EVLİLİK SONRASI OLUŞAN KURUMSAL KİMLİĞİN İKTİSADİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Mustafa Ercan KILIÇ¹

Öz

Bu çalışma evliliğin, iktisadi davranışlara olan etkisinin kurumsal kimlik üzerinden nasıl gerçekleştiğini incelemektedir. Çalışmada öncelikle geniş ulusal ve uluslararası düzeyde literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür incelemesi, evlilik ve iktisat üzerine pek az çalışma olduğunu göstermiştir. Yurt dışında yapılan çalışmalarda bir çeşitlilik söz konusu olsa da Türkiye’de yapılan çalışmaların daha çok evli çiftler üzerine yapılmış saha çalışmalarından oluştuğu gözlenmiştir. Türkiye’de ne Ortodoks yaklaşım ne de Heterodoks yaklaşım üzerinden, evliliğin bir olgu olarak iktisat teorisine eklenmesini sağlayacak çalışmalara rastlanmamıştır. Çalışma boyunca evliliğin kurumsal yapısı ayrıntılı olarak ele alınmış ve bu kurumsallığın bir kimlik olarak kişinin karar verme mekanizması üzerine etkisi analiz edilmiştir. Böylece salt bir homo economicus yerine, homo bekarus, homo evlikus ve hatta homo boşanmus gibi farklı kimliklerin iktisadi davranışlara etkisi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, İkili sistem, Kurumsal iktisat, Kimlik iktisadı, Davranışsal iktisat.

Investigation of The Economic Effects of Institutional Identity Formed After Marriage

Abstract

This study examines how marriage affects economic behavior through institutional identity. In the study, firstly, an extensive national and international literature review was conducted. The literature review showed that there are very few studies on marriage and economics. Although there is diversity in the studies conducted abroad, it has been

¹Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, mercan.kilic@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7398-8959

observed that the studies conducted in Turkey mostly consist of field studies on married couples. In Turkey, no studies have been found that would integrate marriage as a phenomenon into economic theory, neither through the orthodox approach nor the heterodox approach. Throughout the study, the institutional structure of marriage was discussed in detail and the effect of this institutional identity on the decision-making mechanism was analyzed. Thus, instead of a pure homo economicus, the effect of different identities such as homo singleus, homo marryus and even homo divorcus on economic behavior has been revealed.

Keywords: Marriage, Dual system, Institutional economics, Identity economics, Behavioral economics.

GİRİŞ

“Günümüz iktisatçıları, 18. yüzyılda Adam Smith’in ahlak felsefesini iyi bir toplum yaratmak için tasarlanmış toplumsal bir bilime dönüştürme çabasını sürdürüyorlar. Bu girişiminde Smith tüm beşerî arzuların ve toplumsal kurumların yardımına başvurmuştu.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.9).

Kurumların sosyal ve siyasal hayata olan etkileri yıllarca tartışılmıştır ancak iktisadi etkileri uzun süre görmezden gelinmiştir. İlk olarak Alman Tarihçi Okulu tarihsel süreci incelerken kurumları inceleme alanına dahil etmiştir. Daha sonra T. Veblen, J. Schumpeter, W. Mitchell, A. Berle, J. K. Galbraith gibi ünlü iktisatçıların katkı sunduğu alan bir ekol haline dönüşmüştür. Modern temsilcileri arasında D. North, E. Ostrom ve D. Acemoğlu sayılabilir (Kazgan, 2021, s.238-245). Başlangıç itibariyle daha çok tarihsel değerlendirmeleri esas alan Kurumsal İktisat, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha nicel bir forma bürünmüş ve saha çalışmalarına yönelmiştir. Bundan ötürü Kurumsal iktisat kendi içinde yeni ve eski (kurumsal politik iktisat) olarak ikiye ayrılmıştır (Çetin, 2012, s.48-50). Kurum derken aslında iki şey kastedilmekte veya anlaşılmaktadır; Birincisi kurallar, yasalar ve yazılı metinler, ikincisi örgütler ve organizasyonlardır (North, 2010, s.9). Literatürde bazen bu ikisi ayrıştırılır bazen de aynı kategoride değerlendirilir. Bu bağlamda, evlilik, örgütsel bir yapı olarak işlerken perde arkasında sayısız formel ve enformel kuralları barındırır. Bundan ötürü kurumsal iktisat yazınında incelenmesi gereken bir alan teşkil etmektedir.

Gladwell, kurumların rolüyle ilgili çok ciddi tespitleri birleştirdiği kitabında mesela Güney Kore’de 1980ler ve 1990larda uzun süre yüksek oranda devam eden uçak kazalarının, Kore kültürü gereği ast-üst ilişkisinin bir tezahürü olarak (yani astın, üste hata bildiriminde bulunamama veya üstüne karşı koşulsuz boyun eğme gibi) yapılan tespiti detaylı olarak sunmaktadır. Sonrasında uçak kazaları, bu enformel kurala önlem alınarak asgari seviyeye indirilmiştir (Gladwell, 2018,

s. 145-181). Bir diğer bölümde Uzakdoğu Asyalıların matematikte ileri olmasının onların zekâsı veya genetik yapısından ziyade içinde büyüdükleri çeltik tarlaları ve yani pirinç üretiminin netice verdiği yaşam modelinden kaynaklandığını oldukça ikna edici bir biçimde sunmaktadır (Gladwell, 2018, s. 183-202). Güney Koreli bir iktisatçı olan Ha-Joon Chang, Kore'nin iktisadi başarısının sırrını anlatırken bireysel girişimci ruhtan ziyade, kurumsal vizyonun kollektif bir şekilde algılanması ve uygulanması olarak tarif etmektedir (Chang, 2023, s.52-55). Kurumsal yapının kişilere biçtiği rol, kendi kimliğine göre şekil almaktadır. Mesela şirket yöneticisi, hükümet yetkilisi veya firma sahibi veya firmada mühendis kurumsal yapı içinde farklı kimlikte bir rol oynamaktadır.

“Portakal ve muz gibi sıradan damak zevklerinin genellikle kişiye özgü olduğu düşünülür. Buna karşılık, kimlikler ve normlar toplumsal ortamdan türerler. O halde kimliklerin ve normların iktisada dahil edilmesi, toplumsal bağlamın önem taşıdığı bir karar verme teorisi ortaya çıkarıyor... Beğenilere ilişkin görüş önem taşıyor, çünkü normlar saikler için kuvvetli birer kaynak oluşturuyor. Normlar küçük çaplı anlık kararları etkilerler. Aynı şekilde yaşam değiştirici kararları-okumaya devam edip etmemek, evlenip evlenmemek, kiminle evlenmek, çalışıp çalışmamak, tasarruf edip etmemek, yatırım yapıp yapmamak, emekli olup olmamak- yönlendirirler.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.7).

“Fayda fonksiyonları, çocuk sahibi olma arzusu, statü kaygısı, adaletlilik ve ceza verme arzusu gibi, geniş bir parasal olmayan beğeniler tercihler yelpazesini ifade etmek amacıyla geliştirilmiştir... Bununla birlikte, bu varsayım kişilerin neye ne kadar önem verdiğinin kısmen onların kimliklerine bağlı olduğu gerçeğini göz ardı eder... Gerçek dünyada bireylerin adaletlilik anlayışları toplumsal bağlama bağlıdır... Davranış normları kişilerin kendi toplumsal bağlamları içindeki konumlarına bağlıdır.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.12-13).

“Kimlikler, anlık, günlük, birkaç yıllık, yaşam boyu ya da nesiller boyu süren etkileşimleri tarif edebilirler. Örneğin bir kadın gün boyunca kendini evde bir anne ve işyerinde profesyonel bir çalışan olarak görebilir. Bu durumda, söz konusu toplumsal kategori, kadının kendini o esnada nasıl gördüğünü ifade eder.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.17).

Evlilik sonrası insan artık farklı bir kimlikle veya rolle toplum içinde hayatına devam eder. Hem kendi algısı değişir hem de kendisinin toplum tarafından algılanması değişmiştir. Bununla birlikte evliliğin, bireye özellikle erkeğe olan iktisadi etkisi sadece karar verme mekanizması ile ilgili değildir. Ev içinde üretilen birçok mal ve hizmet milli gelirin içine dahil edilmez. Bu işlerin çoğunu kadınlar yapmaktadır. Bir kadının, bir yıl içerisinde sağlamış olduğu tüm mal ve hizmetlerin değeri ortalama 122,732\$ değerindedir. Çalışan bir kadın ise ancak

bunun 2/3' ünü üretebilmektedir. Ayrıca kadın, yemek, temizlik ve çocuk bakımı hizmetlerinin çok ötesinde kocanın ve çocukların psikolojik bakım ve onarımı ve hatta hane içindeki bireyler arasındaki sağlıklı iletişimi sağlamak gibi önemli hizmetler yürütmektedir. (Fraad, H., 2011). Sağlıklı bir evlilik hem biyolojik hem psikolojik yönden daha sağlıklı bireyler ortaya çıkarır. Bundan ötürüdür ki genel olarak evli insanlar tarafından yönetiliriz. Büyük şirketlerin başında genelde evli insanlar yer alır.

Bu çalışma temel amacı evlilik sonrası oluşan kurumsal kimliğin, kişinin karar verme mekanizmasına nasıl etki ettiğine dair teorik düzeyde bir incelemektir. Bir sonraki bölümde ulusal ve uluslararası seviyede yapılmış çalışmalardan bahsedilmiş ve genel bir literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Sonraki bölümde evlilik kurumunun, bireye yüklediği kurumsal hak ve yükümlülükler ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Tartışma kısmında insanın karar alma mekanizması davranışsal iktisat ve nöro iktisat alanlarından bulgularla tarif edilmiş ve evli kimliğinin bu mekanizmaya nasıl tesir edeceği açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları ışığında, evlilik müessesesinin Türkiye açısından önemine değinilmiştir.

LİTERATÜR

Literatür kısmı iki ana tablodan oluşmaktadır. Tablo 1'de uluslararası alanda ya da yurtdışında yapılmış çalışmalara yer verilirken Tablo 2'de Türkiye'de yapılmış çalışmalar gösterilmiştir.

Tablo 1, yani yurt dışı çalışmalar incelediğinde, çalışmaların 1960'lara kadar uzandığını görülmektedir. İlk çalışmalar daha çok ABD menşeli olup genelde teorik ağırlıklı olduğu dikkati çekmektedir. Neo-klasik iktisat teorisine, evlilik kurumunu ekleme çabası neticesiz kalmıştır. 1980lerden sonra teorik çalışmalardan ziyade saha çalışmaları ağırlık kazanmıştır. Çalışmaların genelinde kadınların evlilikten zarar gördüğü veya erkeğe nazaran daha az fayda gördüğü hususu dikkati çekmektedir. Tabi burada araştırmacıların birçoğunun kadın olmasının bir sapma etkisi oluşturduğu çıkarımı yapılabilir. Tablo 1'de sunulmuş 27 çalışmadan 17'sinde yazar veya yazarlardan birinin kadın olması, çalışmaların genelinde kadın hakları konusunda bir hassasiyet oluşturmuş olabilir. Son yıllardaki çalışmalarda ise kamu politikalarına etki edecek veya referans teşkil edecek mikro düzeyde çalışmalarda artış görülmektedir.

Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi

Tablo 1

Yurt dışında yapılmış çalışmalar

Yazar	Yıl	Tür	Konu
Orden ve Bradburn	1969	Makale	Evli kadınların, çalışıp çalışmama tercihlerinin evdeki mutluluğa olan etkisi üzerine bir araştırma
Becker	1973 1974	Makale	Evli insanların, ekonomik açıdan bekarlara göre daha avantajlı olup olmadığı ve evliliği etkileyen sosyal faktörler üzerine neo-klasik teori üzerinden bir deneme
Becker	1981	Kitap	Evlilik teorisi ve saha araştırmaları hakkında daha önce yapılmış kendi makale çalışmalarının derlenmiş hali
Freiden	1974	Makale	Cinsiyet oranı, evliliğin potansiyel geri dönüşü (iktisadi ve sosyal olarak), boşanmanın maliyeti faktörleri üzerinden evlilik piyasasında rasyonellik araştırması
Keeley	1977	Makale	İlk evlilik üzerine bir ekonomik model denemesi
Keeley	1979	Makale	İlk evlilik yaşının önemi ve evliliğin getirisine etki eden sosyo-ekonomik faktörler üzerine inceleme
Boulier ve. Rosenzweig	1984	Makale	Evlilik teorilerini ve Hanehalkı davranışlarını üzerine teorik bir inceleme ve Filipinler’de evli çiftler üzerine eğitim, eş arama ve eş seçimi üzerine bir araştırma
Keeley	1987	Makale	Negatif gelir vergisinin boşanma üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma
Grossbard	1986	Makale	Evli erkeklerin bekar erkeklere nispeten daha çok kazanmasının nedenleri ve işin yapısal durumuna göre bu katkının değişmesi üzerine bir inceleme
Grossbard-Shechtman ve Neuman	1988	Makale	İsrail’de yaşayan evli kadınların, işgücüne katılım oranının kadınların ve erkeklerin evlilik piyasasında değer gören özellikleri ile olan bağlantısı üzerine bir araştırma
Cherry	1998	Makale	ABD’de yaşayan çiftler hakkında evliliğin maliyeti üzerinden rasyonel eş tercihi üzerine bir araştırma
Ahituv ve Lerman	2007	Makale	ABD’de evli çiftler üzerinden evliliğin iş saatleri ve gelir düzeyine olan etkisi üzerine bir araştırma
Thai	2009	Kitap	Bir tarafta Amerikan vatandaşı olan Vietnamlı erkeklerin kültürel beklentileri ile Vietnam’da yaşayan Vietnamlı kadınların ekonomik beklentilerinin örtüşmesi ile ortaya çıkan evlilikler ile diğer tarafta küreselleşen ekonomi ile Vietnam’daki yükselen hayat standartlarının anlaşılabilmesi ile ortaya çıkan çelişkili durumun incelenmesi
Zissimopoulos	2009	Araştır. Raporu	Tek evliliğin, birden fazla evliliğin ve boşanmanın servet üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma
Blow vd.	2009	Seminer	Evliliğin farklı evrelerinin (çalışma dönemi, emeklilik dönemi gibi) ya da farklı durumlarının (bekarlıktan evliliğe geçiş, boşanma gibi) tüketim üzerine etkisini teorik olarak tartışılması ve ampirik olarak incelenmesi
Fraad	2011	Makale	Kapitalist düzenin ortaya çıkardığı “tüketici” rolünün evlilik ekonomisine zarar verdiği gibi evlilik kurumuna verdiği zararlar ve sonuçlar üzerine bir tartışma
Lee	2012	Makale	Güney Kore’de ülke için düşen kaba evlilik oranı ve üreme oranı ile artan sınır ötesi evlilik oranı üzerinden Kore’nin ekonomik kalkınma ve toplumsal yeniden oluşumun gözden geçirilmesi üzerine bir değerlendirme

Mustafa Ercan KILIÇ

Sarpila	2013	Makale	Flört eden, birlikte yaşayan ve evli çiftler üzerinden kadın ve erkeğin dış görünüşle ilgili harcama alışkanlıkları hakkında bir araştırma
Boca ve Flinn	2014	Makale	Eş seçimi ve hanehalkı davranışlarında verimlilik arayışı üzerine bir model denemesi
. Grossbard	2015	Kitap	Evli çiftlerin birbirlerine olan olası destekleri, bu desteklerin çeşitleri hem kadın hem erkek yönünden kariyerlerine olan etkileri üzerine bir inceleme ve değerlendirme
Zissimopou lovd.	2015	Makale	Bekar, evli ama boşanmış, birden fazla evlilik yapmış ve tek evliliğini istikrarlı şekilde devam ettiren gruplar arasında sahip oldukları servet ve gelir yönünden bir araştırma
De Neve	2016	Makale	Liberalleşme sonrası, Güney Hindistan bölgesinde bulunan ve bir tekstil şehri olan Tiruppur'da aşk evliliği yapanlarda mobilite, girişimcilik ve başarı üzerine etkileri hakkında bir araştırma
White	2017	Makale	Bangladeş üzerine yapılan bu çalışmada üç sorunun cevabı aranmaktadır: Bangladeş'te kırsal bölgelerde evlilik anlayışı diğer Güney Doğu Asya ülkelerine veya daha küresel trendlere paralel bir seyir mi izliyor? Çeyiz ödemelerindeki/harcamalarındaki enflasyonist artış nasıl açıklanabilir? Evlilik anlayışı ve çeyiz enflasyonu kalkınma politikaları ile nasıl ilişkilendirilebilir?
Moro, vd.	2017	Makale	16 OECD ülkesini kapsayan ve 20. yüzyılda evliliğin, ekonomik kalkınmaya olan etkisini inceleyen bir araştırma
Cherchye, vd.	2017	Makale	Hollanda'da yaşayan evli çiftler tüketim tercihleri üzerinde istikrarlı evliliğin etkisi hakkında bir araştırma
Dannies	2019	Makale	Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası Osmanlı Devleti'nde yetişkin erkek nüfusunun azalması sonucu kadının ekonomideki rolü ve evliliğin kadına sağladığı ekonomik avantajlar üzerine tarihsel bir araştırma ve değerlendirme
Hornbya ve Hull	2023	Makale	Güney Afrika'da evliliğe olan bakış açısının değişmesi sonrası sosyal rol karmaşası ve bu karmaşanın tarımsal politikalar ve tarımsal istihdama olan etkisi üzerine bir değerlendirme

Tablo 2'de, Türkiye sınırları içerisinde yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Oldukça geç bir dönemde başlayan ve çok az sayıda olan çalışmaların hemen hepsi saha çalışmaları olarak gerçekleştirilmiştir. Yani teorik bir denemeden yoksun veya iktisat teorisine katkı sunacak ne Ortodoks ne de Heterodoks bir çalışma bulunmaktadır. Sadece Kılıç'a (2021) ait bir teorik çalışma bulunmaktadır.

Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi

Tablo 2
Türkiye’de yapılmış çalışmalar

Yazar	Yıl	Tür	Konu
Şener ve Terzioğlu	2008	Makale	Ankara ilinde yaşayan 413 evli çift hakkında ekonomik faktörlerin, eşler arası uyuma etkisi üzerine bir araştırma
Baydaş vd.	2008	Makale	Ankara'nın Oran ilçesinde yaşayan 120 kişi hakkında tüketici tercihlerinin aile bireyleri üzerindeki etkisi üzerine bir araştırma
Müderrişoğlu	2009	Yüksek Lisans Tezi	Aile içi satın alma kararlarında olası etkiler üzerine bir araştırma
Yalçın Gürel	2014	Makale	Evli kadınların, evlilik-iş arasındaki uyumu üzerine bir araştırma
	2017	Doktora Tezi	Ankara'nın üç ilçesinden seçilmiş evli çiftler hakkında evlilik kalitesi, ekonomik zorluklar ve bireysel tükenmişlik üzerine bir araştırma
Erbil ve Hazer	2019	Makale	Evli ve çalışan 400 kişi üzerinden iş hayatının evlilik uyumuna etkisi hakkında bir araştırma
Coşkun	2019	Makale	İstanbul'da yaşayan 355 evli kişi üzerinden evliliğin çalışma performansı olan etkisi hakkında bir araştırma
Kılıç	2021	Kitap Bölümü	Evlilik sonrası karar verme mekanizmasında (nörolojik ve psikolojik) meydana gelen değişim üzerine iki hipotez ve bir hipotez de yine evlilik sonrası genişleyen sosyal sermaye ağı hakkında olup böylece toplamda 3 hipotez bağlamında evliliğin barındırdığı iktisadi potansiyel üzerine bir inceleme
Pehlivanoglu ve Şenveli	2022	Makale	Kocaeli'nde yaşayan 400 kişinin tüketim alışkanlıkları üzerinde evli veya bekar olmalarının etkisi hakkında bir araştırma
Bulut	2023	Makale	Türkiye genelinde evlilik sayısındaki artış ve ekonomik büyüme arasındaki karşılıklı nedensellik analizi
Kılıç Gergin	2023	Makale	Evli olup çalışan ve çalışmayan kadınların evlilik uyumları hakkında karşılaştırmalı bir inceleme
Keleş	2023	Yüksek Lisans Tezi	Evliliğin tüketim harcamalarına olan etkisini incelemiş çalışmaları, davranışsal iktisat kavramları üzerinden değerlendiren bir çalışma
Yıldırım	2023	Yüksek Lisans Tezi	Çalışma hayatı ve evlilik üzerine daha önce yapılmış çalışmaları, davranışsal iktisat kavramları üzerinden değerlendiren bir çalışma

EVLİLİK KURUMU ve YÜKÜMLÜLÜKLER

"Kurumlar, bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır; daha formel bir anlatımla, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren, insanların getirdiği kısıtlamalardır." (North, 2010, s.9.). Bu tanıma göre evlilik de temelde iki kişi arasında cereyan eden ancak etkisi itibariyle topluma da bakan bir kurumsal bir yapıdır. Bu yapı, karı ve kocaya davranışlarında önemli kısıtlamalar getirmekte ve böylece onların davranışlarını belli bir şekilde dönüştürmektedir. Bu dönüştürme hem formel hem de enformel kurallar vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Formel kurallar, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarınınca düzenlenen ve tatbik edilen kurallardır. İhlal durumlarında, gerekirse kolluk kuvvetlerinin de dahil olduğu maddi yaptırımları bulunmaktadır. Enformel kurallar ise din, kültür,

coğrafya gibi farklı kaynaklardan etkilenecek ile asırlar içerisinde oluşmuştur. İhlal durumunda toplumun bizzat reaksiyon gösterdiği örgütler üstü kurallardır. Maddi yaptırımlardan ziyade manevi yaptırımları bulunmaktadır. Aşağıda evlilik hususunda hem formel hem de enformel yükümlülükler hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılacaktır.

Formel yükümlülükler

Türkiye’de evlilik ve aile ilgili kanunlar Türk Medeni Kanunu altında toplanmıştır. Tablo 3’de, bu kanunların içeriği ayrıntılı başlıklarla gösterilmiştir. Tabloya dikkat edildiğinde nişanlanma sürecini, evliliği, çocukların bakımını, karı koca arasındaki münasebeti ve hatta ölüm sonrasını da kapsayan yasalar mevcuttur. Tablo biraz daha dikkatli incelendiğinde bu yasaların önemli bir kısmının ekonomik hak ve özgürlüklerle ilgili olduğu fark edilecektir. Üstelik bu düzenlemeler oldukça ayrıntılıdır. Mesela bir kocanın yaptığı işin mahiyeti, içeriği, gelir düzeyi bu düzenlemeye tabidir. Tabi yasa kocanın yapması gerekenden ziyade yapmaması gerekenleri tarif etmektedir. Bunun dışında yine kocanın bir mal edinimi hakkında ne zaman satın aldığı, nasıl aldığı veya nasıl tasarruf edebileceğine kadar yasalar tarafından belirlenmiştir. Son olarak kişi vefat ettiğinde, kişiye ait mal ve para veya borç ve yükümlülüklerin nasıl dağıtılacağı ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Sonuç olarak evlilik, kişinin yasal olarak iktisadi hak ve yükümlülüklerini hem genişletmekte hem de sınırlandırmaktadır. Böylece kişinin iktisadi karar verme sürecini zorlaştırmaktadır.

Enformel yükümlülükler

Modern dünya seküler bir yapıya bürünmüş olsa da dinler hala toplumlar üzerinde oldukça etkilidir. 8 milyar nüfusu olan dünyanın yaklaşık 1/3 ü Hristiyan, yaklaşık 1/4 ü Müslüman ve buna Budist ve Konfüçyanistleri de eklersek tamamına yakını bir dine mensup olarak tanımlanmaktadır. Her ne kadar ulus devletler kurulmuş olsa da dinlerin etkisi hala sürmektedir. Evlilik gibi önemli bir konuda ise dinlerin koymuş olduğu yükümlülükler oldukça açıktır ve zorunludur. İslamiyet bu dinler arasında belki de en teferruatlı düzenlemeye sahip dindir. Sadece iktisadi meselelere bakıldığında gençlerin evlenmesi gerekliliğinden (Altuntaş ve Şahin, 2001: Nur, 24/32), evlenen kadınların mehir hakkına (Altuntaş ve Şahin, 2001: Nisa, 4/4), doğan çocuk için sadaka verilmesinden (Canan, 2012: Buhari, Zekât, 70-71), miras hakkına (Canan, 2012: Es-Sahiha, 153) ve hatta boşanma durumuyla ilgili maddi meselelere (Canan,

Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi

2012: Ebu Davud, 2228) kadar her nokta için uyulması gereken kaideler bulunmaktadır.

Tablo 3
Türk medeni kanunu içerisinde evlilik ve aile ile ilgili bölümler

Türk Medeni Kanunu	
İkinci Kitap; Aile Hukuku	
Evlilik Hukuku	
	Hısımlık
	Vesayet
Evlilik	
Nişanlılık, evlenme ehliyeti ve evliliğin iptal edilmesi ile ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır.	
Boşanma	
Boşanmanın geçerli sebeplerini, dava sürecini ve muhtemel sonuçlar hakkındaki düzenlemelerdir.	
Genel hak ve yükümlülükler birliğin korunması ve temsil gibi konulardaki düzenlemelerdir.	
Mülkiyet hakları ve bu hakların eşler arasındaki dağılımı üzerine olan düzenlemelerdir.	
Eşler Arasındaki Mal Rejimi	
Soy-bağının Kurulması	
Soy-bağının kurulma şartları ile evlat edinme, velayet ve soy-bağı kurulan kişiler	
Aile	
Nafaka, aile düzeni ve mallar üzerine düzenlemelerdir.	
Vesayetin Düzeni, Yürütülmesi ve Sona Ermesi	
Üçüncü Kitap; Miras Hukuku	
Mirasçılar	Mirasın Geçmesi
	Mirasın Paylaşılması

Kaynak: Türk Medeni Kanunu esas alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu kurallar, günümüz koşulları itibariyle uyulmadığı takdirde maddi bir yaptırımı olmasa da manevi olarak toplum tarafından dışlanma ve kınanma gibi sonuçlara gebedir. Ayrıca kişinin inancıyla uyuşmayan hallerde bulunması yine kişinin ruhsal durumunda önemli dalgalanmalar oluşturacağı muhtemeldir.

Benzer şekilde bazıları din kaynaklı bazıları daha eskilere dayanan adet, gelenek, görenek olarak tabir edilen kural ve kaideler de bulunmaktadır. Bunlar yazılı metinlere dayanmayan sözlü olarak nesilden nesle iletilen kurallardır. Uyulmadığı takdirde nasıl bir yaptırımın uygulanacağı da belli olmayan bu kurallar bazen dini kurallardan daha ehemmiyetli olmaktadır. İhlal durumunda yaşadığı beldeyi terk ettirecek kadar hatta bazen kan davası ile sonuçlanabilecek kadar mühim sonuçlara da yol açabilmektedir. Bu kuralların önemli bir kısmı yine ekonomik meselelerdir. Türkiye’de sadece evlenme merasimi ile ilgili “Görücülük, dünürçülük, kız isteme, söz kesme, yüzük takma, takı verilmesi, nişan, çeyiz alışverişi, gelin hamamı, kına gecesi, gelin alma, kapılık, yüz görümlüğü, karşılıklı aile ziyaretleri vb. gibi adetler evlenen bireylere ekonomik

yükümlülükler getirmektedir “(Kılıç, 2021, s.11). Bu adetlere evlilik sonrası ilave edilebilecek birçok kural da dahil edildiğinde önemli bir sorumluluk artışı gerçekleşmektedir.

Enformel kuralların bu denli yoğunluğuna rağmen, bugünün Türkiye’inde özellikle gelenek ve görenekler daha çok ülkenin doğusunda tatbik edilmekte olup batıda daha serbest bir hayat tarzı ortaya çıkmıştır. Doğuda da yöreden yöreye bu kuralların tatbik şekli ve yoğunluğu değişmektedir.

TARTIŞMA

Bir önceki bölümde tarif edilen formel ve enformel kurallar altında iktisadi kararlar almak durumunda olan insan bu durumdan nasıl etkilenecektir? Bu soruyu cevabı insanın bilişsel yapısında gizlidir.

Nobel ödüllü Kahneman (2011) insan beyninin iki kısımdan oluştuğunu ve bu iki kısmın işleyişi, etkileri ve katkıları noktasında nasıl farklılaştığını birçok deney ve saha çalışmasına dayanarak ifade etmektedir. Aşağıdaki tabloda iki sistem arasındaki karşılaştırma sunulmuştur.

Tablo 4

İkili sistemin karşılaştırılması

Sistem 1	Sistem 2
İrade dışı çalışır.	İradeyle devreye girer.
Sürekli çalışır.	Mecbur kalırsa çalışır.
Hızlı çalışır.	Yavaş çalışır
Alışkanlıklar üzerine hareket eder.	Farklı bir davranış gerektirdiğinde devreye girer.
Teslimiyetçi bir yapıdadır.	Şüpheli bir tavırla hareket eder.
Ezbercidir.	Keşfedicidir.
Az enerji sarfeder.	Çok enerji harcar.
Gelenekseli tercih eder.	Yenilikçidir.
Diğerkâmdır.	Hodkâmdır.
Sessizdir.	Gürültülüdür.
İyimserdir.	Karamsardır.
Sezgiseldir.	Analitiktir.
Nitelikseldir.	Nicelikseldir.
İrrasyoneldir.	Rasyoneldir.
Sorumluluk almak istemez.	Sorumluluk almak ister.

Kaynak: Kahneman’ın, Hızlı ve Yavaş Düşünme (2011) kitabı baz alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç olarak risk arttığında, sorumluluk almak gerektiğinde, yeni bir yol takip etmek gerektiğinde yani kısacası olağan dışı durumlarda Sistem 2 devreye girmektedir. Her ne kadar yorucu, kötümser ve egoist olsa da kişi bu duruma mecbur kalır. Bununla birlikte burada önemli bir nokta iradenin varlığıdır. Sistem 2 irade devrede olduğu müddetçe çalışır. Dolayısıyla burada iradenin mahiyetini anlamak önemlidir.

“Vermek zorunda olduğumuzu hissettiğimiz kararlar için epeyce enerji harcarız. Doğru yoldan ayrılmamak sıklıkla irade gücümüze (çalışmayı yemeye, okumayı uyumaya veya elimizdeki işi bitirmeyi güneş altında dolaşmaya tercih edebilmek) başvurmamıza bağlıdır. İrade gücümüzün zayıfladığını hepimiz hissetmişizdir. Uzun ve yorucu bir iş gününün sonunda verdiğimiz kararlar pek de sağlıklı sayılmaz. Kimi zaman yememiz gerekenden daha fazla yerken, kimi zaman da bir işi tamamlamak yerine televizyon seyrederken buluruz kendimizi... Çünkü kişinin kendini kontrol etmesi için enerji gerekir; bu da yapacağımız bir sonraki iş için daha az enerjimiz kaldığı anlamına gelir. Kısıktılmaya direnmek, zor kararlar vermek ya da inisiyatif kullanmak gibi çabaların görünüşte aynı enerji kaynağını tüketmesinin nedeni de budur. Öyleyse irade gücü yalnızca kullandığımız değil, tükettiğimiz bir şeydir de aynı zamanda” (Eagleman, 2015, s.149).

Yapılan saha araştırmalarına göre kişinin sorumluluğu arttığı zaman veya daha stresli durumlarda Sistem 2 devreye girmektedir (Samson ve Voyer, 2012; 2014). Bununla birlikte Sistem 2'nin çalışması iradeye bağlıdır. Halbuki Eagleman'ın irade hakkındaki araştırmaları, irade gücünün oldukça sınırlı olduğunu ve çabuk tükendiğini belirtmektedir. Sonuç olarak üç olgunun birleşiminin (Artan yükümlülükler ve olası yaptırımlar, İkili Sistem ve Sınırlı İrade) muhtemel sonuçları şunlar olmak gerektir:

- Evlenen kişinin sorumluluğu artacaktır.
- Sorumluluğu artan kişinin artan strese bağlı olarak Sistem 2'yi devreye sokması gerekecektir.
- Sistem 2'nin uzun süre çalışması için iradenin tam kapasite kullanımı talep edilecektir.
- İrade gücünü verimli kullanabilmek için kişinin, lüzumsuz faaliyetleri terk etmesi gerekecektir.
- Böylece kişinin daha sade ve daha basit bir hayat tarzı inşa etmesi gerekecektir.

Tüm bu gereklilikler kişinin, özellikle iktisadi karar ve davranışlarında (çünkü artan yükümlülüklerin önemli bir kısmı ekonomik durumlarla ilgilidir.) daha

isabetli, daha istikrarlı ve daha tutarlı olması beklenecektir. Burada akla gelebilecek önemli bir soru şu olmalıdır: Evlenen kişi artan sorumlulukların ve karşılaşması muhtemel yaptırımların farkında olacak mıdır?

“Normları kişilerin farklı durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini gösteren kurallar olarak tanımlıyoruz. Bu kurallar kimi zaman açık, kimi zaman örtük, geniş ölçüde içselleşmiş ve çoğu kez derinden bağlı olunan kurallardır.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.4)

“Toplumsal bilimlerin resmi dilinde, kişiler kendilerini ve diğer kişileri toplumsal kategorilere ayırırlar. Toplumsal kategoriler ve normlar da otomatik olarak birbirine bağlıdır: farklı toplumsal kategorideki kişilerin farklı davranması gerekir... Kim olmaları ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda kişilerin belli bir ideal benimsediği durumlarda, normlar özellikle belirgindir...Bir dinin kurucusu yani peygamberler çoğu kez örnek teşkil ederler... Mesela çocuklar yaşlarının gayet farkındadırlar. Tam yaşlarını gururla, sadece yıl değil çoğunlukla ay ve gün şeklinde söylerler. Yaşa dayalı normları iyi anlarlar: büyük çocukların küçük çocuklardan farklı davranması gerektiğini bilirler.” (Akerlof ve Kranton, 2016, s.14-15)

Çocukluk çağında bile normların ve yaşının gerektirdiği sorumluluğu fark edebilen ortalama bir insan, evlilik gibi önemli bir kurumsal değişim ve dönüşüm sonrası ortaya çıkan vaziyetin farkında olmaması mümkün değildir.

SONUÇ

85 milyonun yaşadığı Türkiye’de 2023 yılı itibariyle 5 milyon insan yalnız yaşamaktadır (AA, 2024). Bu oran yaklaşık % 6-7 ye tekabül etmektedir. Yani yaklaşık %93-94 ü ailesiyle (arkadaşlarıyla yaşayanlar veya evlilik dışı yaşayanlar ihmal edilmiştir) yaşamaktadır denilebilir. Benzer şekilde aile şirketlerinin oranı da % 95 tir (TKYD, 2022). Yani sosyal anlamda da ekonomik anlamda da aile olmazsa olmaz konumdadır. Her ne kadar boşanma oranları son yıllarda artmış olsa da insanlar hala çoğunlukla başkaları ile birlikte yaşamaktadır.

Evliliğin ihtiyaç olması bir yana kişiye birçok avantaj sağlamaktadır. Sosyal sermayesi genişlemekte, toplumda daha güvenilir ve itibarlı bir konuma yükselmektedir. Bununla birlikte kişiye yüklediği sorumluluklar da oldukça fazladır. Hem hukuki (formel) olarak hem de ananevi ve dini (enformel) olarak çok çeşitli kural ve kaideler, kişinin hayatının bütünü ve bilhassa ekonomik hayatını sınırlandırmaktadır. Bu sınırların aşılması durumunda, kişiyi bekleyen birçok yaptırım/kınama/dışlanma gibi olumsuz sonuç bulunmaktadır.

Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi

Mal edinmeden miras hukukuna, yapılan işten gelir kullanımına, tasarruflardan nafakaya kadar hemen bütün ekonomik hak ve özgürlükler kısıtlanmaktadır. Kişinin bilişsel yapısı (ikili sistem) ve iradesi göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun kişiyi çok daha dikkatli ve şuurlu yani Sistem 2'yi daha çok kullanan ve iradesini dikkatli bir şekilde tüketen bir konuma itmesi beklenmektedir. Böylece evliliğin, bir toplumun tamamına yakınına, ne derece etkilemekte olduğunu ve ekonomi açısından ne denli ehemmiyetli olduğunu anlaşılmaktadır.

Peki yurtdışı veya yurtiçi literatür çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda bu çalışma nasıl konumlandırılabilir? Bu çalışmanın teorik olarak savunduğu ilkeler literatür çalışmaları ile desteklenmekte midir? Veyahut tamamen literatür çalışmalarına aykırı argümanlar mı sunulmuştur? Her şeyden önce şu noktayı belirtmek gerekir ki literatür çalışmalarında üç ayrı sonucu da içeren (yani evliliğin pozitif etkisi, nötr olması ve negatif etkisi) çalışmalar mevcuttur. Diğer taraftan bu çalışmanın birincil amacı evlilik ve iktisat çalışmalarına teorik bir dayanak oluşturmaktır. Halihazırdaki çalışmalara ampirik bir delil getirerek desteklemek değildir. Evlilik kurumunun iktisadi etkilerinin daha ciddi ve derinlikli ve hatta daha çok makalede çalışılması için teorik bir altyapı tesis etmektir. Diğer bir deyişle apriori bir sav geliştirmektir. İkincil düzeyde amaç olarak çalışmanın temel hipotezinin işlevselliği ve pratikte geçerliliği hususu yani aposteriori bir yapı tesis etmek ise bu çalışmaya devam niteliğindeki başka bir çalışmanın konusu olacaktır. Son bir önemli nokta ise bu çalışmada evliliğin sadece pozitif etkileri göz önünde bulundurulmuştur. Dolayısıyla boşanma gibi negatif durumları ele almak daha kapsamlı bir çalışma gerektirmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ahituv, A., & Lerman, R. I. (2007). How do marital status, work effort, and wage rates interact? *Demography*, 44(3), 623-647.
- Akerlof, G. A. & Kranton, R. E. (2016). *Kimlik İktisadı, Kimliklerimiz, İşimizi, Ücretimizi ve Refahımızı Nasıl Şekillendiriyor?*. (çev. C. Madenci). Efil yayinevi.
- Altuntaş, H. & Şahin, M. (2001). *Kur'an-ı Kerim Meali*. Diyanet İşleri Başkanlığı
- Anadolu Ajansı (AA) (2024). <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/turkiyede-yalniz-yasayanların-sayısı-5-2-milyona-yaklaştı/3133918>, Erişim tarihi: 02.08.2024.

- Baydaş, A., Gökdeniz, İ., Canitez, M. & Güngör, T. (2008) Tüketicinin satın alma karar sürecinde aile bireylerinin etkinliğine yönelik bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 69-88
- Becker, G. S. (1973). A theory of marriage: Part i. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813-846.
- Becker, G. S. (1974). A theory of marriage: Part ii. *Journal of Political Economy*, 82(2, part 2), 11-26.
- Becker, G. S. (1981). *A Treatise on the Family*. Harvard University press.
- Blow, L., Browning, M., & Ejrnæs, M. (2009). *Marriage and Consumption*. CAM, Centre for applied microeconometrics.
- Boulier, B.L. & Rosenzweig, M.R. (1984). Schooling, search, and spouse selection: testing economic theories of marriage and household behavior. *Journal of Political Economy*, (4), 712-732
- Bulut, E. (2023). Türkiye’de evlenme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: nedensellik analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1),71-81
- Canan, İ. (2012). *Kütübü Sitte, Tercüme ve Şerhi* . Akçağ yayınları
- Chang, H. J. (2023). *Tadında Ekonomi: Aç Bir Ekonomistin Gözünden Dünya* (Gökça Çakmak, Çev.). Domingo yayınevi.
- Cherchye, L., Demuynck, T., De Rock, B., & Vermeulen, F. (2017). Household consumption when the marriage is stable. *American Economic Review*, 107(6), 1507-1534.
- Coşkun, E. (2019). Evlilik uyumunun çalışan performansına etkisi (550694). [Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çetin, T. (2012). Yeni kurumsal iktisat. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*, 45, 43-73.
- Dannies, K. (2019). A pensioned gentleman: Women’s agency and the political economy of marriage in Istanbul during World War I. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 6(2), 13–31.
- De Neve, G. (2016). The Economies of love: Love marriage, kin support, and aspiration in a South Indian garment city. *Modern Asian Studies*, 50(4), 1220–1249.
- Del Boca, D. & Flinn, C. J. (2014) Household behavior and the marriage market. *Journal of Economic Theory*, 1509, 515-550.

- Dew, J. (2008). Marriage and finance. In J. J. Xiao (Ed.), in *Handbook of Consumer Finance Research* (pp. 337–350). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-0-387-75734-6_20
- Eagleman, D. (2015). *The Brain: The Story of You*. Canongate books.
- Erbil, D. D. & Hazer, O. (2020). Çalışma yaşam kalitesinin evlilik uyumuna etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 59-74.
- Fraad, H. (2011). Economy and psychology: A marriage in trouble. *Journal of Psychohistory*, 38(3), 198–212.
- Freiden, A. (1974). The United States marriage market. *Journal of Political Economy*, 82(2, Part 2), 34-S53.
- Gergin, M.T.K.. (2023). Evli çalışan kadınlar ile evli çalışmayan kadınların evlilik uyumunun incelenmesi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 2023,(2), 183-204.
- Gladwell, M. (2018). *Çizginin Dışındakiler*, çev. Aytül Özer, Mediat yayınları.
- Grossbard, S.A. (1986). Marriage and productivity—an interdisciplinary analysis. *Handbook of Behavioral Economics*, 4.
- Grossbard-Shechtman, S. A., & Neuman, S. (1988). Women's labor supply and marital choice. *Journal of Political Economy*, 96(6), 1294-1302.
- Grossbard, S. A. (2015). *The Economics of Marriage*. Edward Elgar pub. limited.
- Gürel, B. (2017). Ekonomik faktörlerin evlilik kalitesine etkisi: Bir dyadic model testi (456832). [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Hornby, D., & Hull, E. (2023). Mobility, marriage decline, and the ceremonial economy: socio-cultural factors influencing farming in South Africa and implications for land reform. *Journal of Peasant Studies*, 50(7), 2539-2559. <https://doi.org/10.1080/03066150.2022.2101098>
- Kahneman, D. (2011). *Fast and Slow Thinking*. Allen Lane and Penguin books.
- Kazgan, G. (2021). *İktisadi Düşünce: Politik İktisadın Evrimi*. Remzi kitabevi.
- Keeley, M.C. (1977). The economics of family formation. *Economic Inquiry*, 15(2), 238-250.
- Keeley, M.C. (1979). An analysis of the age pattern of first marriage. *International Economic Review*, 527-544

- Keeley, M.C. (1987). The effects of experimental negative income tax programs on marital dissolution: Evidence from the Seattle and Denver income maintenance experiments. *International Economic Review*, 241-257.
- Kılıç, M.E. (2021). Evlilik üzerine davranışsal iktisat perspektifinden bir değerlendirme. M. Yiğit & A. G. Yiğit (Ed.), *İktisadi Konulara Davranışsal Yaklaşım* içinde (s. 113-132). Gazi kitapevi.
- Lee, H. (2012). Political economy of cross-border marriage: economic development and social reproduction in Korea. *Feminist Economics*, 18(2), 177–200. <https://doi.org/10.1080/13545701.2012.688139>
- Moro, A., Moslehi, S. & Tanaka, S. (2017). Marriage and economic development in the twentieth century. *Journal of Demographic Economics*,(4), 379-420.
- Müderrişoğlu, F. (2009). Tüketici satın alma kararını etkileyen faktörler ve ailede satın alma kararının verilmesi: pilot bir araştırma (303875). [Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Ngô, F. I. B. (2010). For better or for worse: Vietnamese international marriages in the new global economy. *Journal of Vietnamese Studies*, 5(1), 214–217. <https://doi.org/10.1525/vs.2010.5.1.214>
- Orden, S. R. & Bradburn, N. M. (1969). Working wives and marriage happiness. *American Journal of Sociology*, 1969, (4), 392-407.
- Pehlivanoglu, F., Şenveli, Ç. (2022). Davranışsal iktisat çerçevesinde rasyonel modern tüketici davranışları üzerinde medeni durumun etkileri: Kocaeli örneği. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 353-381.
- Samson, A. & Voyer, B. G. (2012). Two minds, three ways: Dual system and dual process models in consumer psychology. *Ams Review*, 2(2-4), 48-71
- Samson, A. & Voyer, B. G.(2014). Emergency purchasing situations: Implications for consumer decision-making. *Journal of Economic Psychology*, 44, 21-33
- Sarpila, O. (2013). Appearance-related consumption among dating, cohabiting and married consumers: A comparison between men and women. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 23 (1), 31-47
- Sayım, F. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.

Evlilik Sonrası Oluşan Kurumsal Kimliğin İktisadi Etkilerinin İncelenmesi

- Şener, A. & Terzioğlu, G. (2008). Bazı sosyo ekonomik ve demografik değişkenler ile iletişimin eşler arası uyuma etkisinin araştırılması. *Aile ve Toplum-Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7-20
- Şengün, E.İ. & Özdemir, L. (2015). Aile şirketlerinde duygusal ve rasyonel dinamikler:aile ve iş ilişkilerinin ayrı tutulmasına yönelik bir araştırma. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 58-66.
- Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği TKYD (2024). https://www.tkyd.org/wp-content/uploads/2022/12/TKYD_Turkiyede-Aile-Sirketleri-Icin-Kurumsal-Yonetim_01112021.pdf, Erişim tarihi: 05.11.2024
- TMK,(<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>), Erişim tarihi: 15.09.2023
- White, S. C. (2017). Patriarchal investments: marriage, dowry and the political economy of development in Bangladesh. *Journal of Contemporary Asia*, 47(2), 247–272. <https://doi.org/10.1080/00472336.2016.1239271>
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, (1), 250-261
- Zissimopoulos, J. M. (2009). *Gain and Loss: Marriage and Wealth Changes Over Time* (Research paper no. WP 2009–213). Ann Arbor. Michigan Retirement Research Center.
- Zissimopoulos, J. M., Karney, B. R., & Rauer, A. J. (2015). Marriage and economic well being at older ages. *Review of Economics of the Household*, 13(1), 1-35.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: After marriage, a person continues his life in society with a different identity or role. Both his own perception has changed and his perception of himself by society has changed. A healthy marriage produces healthier individuals both biologically and psychologically. That's why we are governed by married people. Married people are the heads of large companies. Almost most of the people held up as role models in society are married people. In this study, a theoretical analysis will be made on how the corporate identity formed after marriage affects a person's decision-making mechanism.

Method: As a result of literature research, it has been determined that there is a lack of studies aiming to factually include marriage, which is seen to be lacking especially in Turkey, into economic theory. In general, survey studies conducted

on married couples do not allow the phenomenon of marriage to be adequately interpreted and discussed on a conceptual level in the discipline of economics. Considering the deficiency in the literature, the main aim of this study, in which qualitative research method is used, is to make an in-depth description and interpretation on the relationship between marriage and economy. It is to apply the results of previous experimental researches on the functioning of the mind, in terms of the institution of marriage and married identity, using logical principles. Thus, it aims to present a synthesis covering the fields of institutional economics and behavioral economics.

Findings: According to neoclassical economics, people are born, grow up, enter business life, work for years and then retire from life. However, marriage is an important phenomenon that brings about great changes both for a person's personal life and for society. For a single person, making financial decisions is a much simpler matter. In other words, it may seem meaningful for a single homo economicus (econ) to only assume a budget constraint (of course, *ceteris paribus* is valid) when making a consumption choice in order to maximize his utility. However, when any econ gets married, only the budget constraint narrows the issue considerably. Undoubtedly, law, religion, traditions and customs have an impact on the individual, but when we get married, a person ceases to be an individual and acquires a corporate identity. Therefore, two important situations arise for a person who gets married. Firstly, the person loses his individual identity to some extent and gains a new corporate identity; Secondly, depending on this new identity, it comes under the influence of legal, religious and social norms.

Result and Discussion: The human mind consists of a dual system. System-1 has a structure that is intuitive, fast and does not consume much energy, while System-2 has a structure that is analytical, slow and consumes a lot of energy. People use System-1 more when they are happy and comfortable or when they become complacent. Although System-1 can be a source of new ideas and mysterious thoughts, it has a mechanism that neglects caution and leads to logical errors. In order to prevent such errors, it is necessary to put System-2 into action when necessary. Field studies have shown that System-2 comes into play more and works more effectively when making decisions about important issues and when the person's responsibility increases. In other words, a person who gains a corporate identity and whose responsibilities increase after getting married will inevitably have to use System-2 more. Thus, the number of mistakes a person makes will decrease. Two points are important here. First of all, the person will activate the part of his will power that remained idle before marriage, and the second is that he will use his will power for more important tasks.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	29.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	24.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Gürsoy, S. (2025). Orta Çağ İngiltere Hukukunda Düello ile Yargılama: Trial By Battle. *Journal of History School*, 74, 339-356.

ORTA ÇAĞ İNGİLTERE HUKUKUNDA DÜELLO İLE YARGILAMA: TRIAL BY BATTLE

Sultan GÜRSOY¹

Öz

Düello ile yargılama (trial by battle) Orta Çağ'da yaygın bir hukuki uygulama olan işkence ile yargılamanın veya *judicium Dei*'nin birçok biçiminden biridir. Her olayda, Tanrı'nın hükmü doğrultusunda, kömür üzerinde yürümek, kızgın demir tutmak, elini veya kolunu kaynar suya sokmak, soğuk suya atılmak gibi yöntemlerle sanığın suçlu olup olmadığı anlaşılırdı. Bu eylemlerden bazılarında sanığı mahkûm etmek için bir mucize; bazılarında da sanığın kurtulması için bir mucize gerekiyordu. Genellikle zorlu sınavlar, gücünü sanığın zihnine uygulanan etkiden alırdı. Bütün bu uygulamalara ciddi dini törenler eşlik ederdi. "Düello ile yargılamaya" işkence ile yargılama (ordeal) adının verilmesinin nedeni Tanrı'nın, zaferi masum tarafa vererek hükmünü açıkladığına, böylece ne kadar güçlü ya da yetenekli olursa olsun, suçlu bir adamın kendisini suçlayıcıyı yenemeyeceğine inanılmasıydı. Çalışmada Orta Çağ Avrupa'sında yaygın olarak kullanılan bir Germen yargılama biçimi olan "düello ile yargılama" hakkında genel bilgiler verildikten sonra İngiltere hukukundaki tarihi serüvenine değinildi. Giriş kısmında Orta Çağ hukukçularının ve tarihi kayıtlar ışığında düello ile yargılamanın tanımı yapıldı. Sonrasında düello ile yargılamanın kökeni hakkında bilgi verildi. Düello ile yargılama, yazılı hukuktan önce de kullanıldığından kökeni hakkında kesin bilgilere ulaşılmaya da Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde adli bir kurum olarak geliştiği görülmektedir. Bunun yanında Batı ile temasa geçene kadar Doğu'da bilinip bilinmediği hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Düello ile yargılamanın İngiltere'de uygulanan şövalye düelloları ile diğer düello davaları arasındaki farka da değinildi. Böylece orta çağ Avrupa'sına ve İngiltere'sine özgü olan bu yargılama biçimiyle ilgili özgün bir çalışma ortaya konmaya çalışıldı. Bu çalışmada düello ile yargılamanın tarihsel arka planı incelenerek, birincil belgeler ışığında bir tanımı yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Düello, Şövalye, İşkence ile Yargılama, Orta Çağ Hukuku, İngiltere

¹Dr., Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, griyagmur14@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7689-0121

Trial by Duel in Medieval English Law: Trial by Battle

Abstract

Trial by battle is one of many forms of trial by torture, or *judicium Dei*, which was a common legal practice in the Middle Ages. In every case, the defendant's guilt or innocence could be determined by methods such as walking on coal, holding a hot iron, putting his hand or arm in boiling water, or being thrown into cold water. In some of these actions, a miracle was required to convict the defendant, while in others, a miracle was required for the defendant to be saved. The efficacy of ordeals was typically attributed to the influence they exerted on the defendant's mind. These practices were often accompanied by solemn religious ceremonies. The term "trial by duel" was used to describe ordeals because it was believed that God would announce his judgment by giving victory to the innocent side, rendering it impossible for a guilty man, regardless of his strength or skill, to defeat his accuser. The study commenced with an overview of the historical context of "trial by duel," a Germanic form of trial that was widely employed in medieval Europe. It then proceeded to examine the evolution of this practice in English law. In the introductory section, the definition of trial by duel was elucidated in light of the insights gleaned from medieval jurists and historical records. This was followed by a discussion on the origin of the duel and the trial itself. Since trial by duel was employed prior to the advent of written law, it is not possible to ascertain the precise origins of this judicial institution. However, it appears to have evolved as a judicial institution in various regions of Europe. Furthermore, it was unknown in the East until it came into contact with the West. The study also examines how trial by duel was implemented in England and in which cases it was used. Thus, this study represents an original contribution to the understanding of this form of judgment, which is specific to medieval Europe and England. This study will examine the historical background of trial by duel, as well as defining it in the context of historical documents.

Keywords: Duel, Knight, Ordeal, Medieval Law, England.

GİRİŞ

Normanlar döneminde İngiltere yargı sisteminde bir değişiklik ortaya çıktı. Anlaşmazlıkların yasal temsilcileri, seyircilerin önünde birbirlerine sopalarla vurarak dövüşüyorlardı ve arazi anlaşmazlıklarını çözüyorlardı. Kazanan, müvekkili için mülkiyet hakkını alıyordu. Yenilen, davasını ve şansızsa hayatını kaybediyordu. İnsanlar bu mücadeleye “düello ile yargılam” diyorlardı. Bu makale “düello ile yargılamanın” tanımını yaptıktan sonra hukuksal yönünü ve İngiltere’deki kökenini araştırmaktadır. Buna ek olarak insanlar çoğunlukla ölümle sonuçlanan “düello ile yargılamadan” vazgeçmeye başladılar. Ancak şövalyelikte, vatana ihanet gibi büyük suçlar için ya da zehirlenerek öldürülme de katilin bulunmasının zor olduğu davalarda kullanılmaya devam edildi.

Çalışmamızda kullandığımız araştırma yöntemi, araştırmanın konusu tarihsel bir süreci kapsadığından “tarihsel yöntem”, Orta Çağ Kıta Avrupa’sındaki hukuk sistemiyle karşılaştırıldığı için “karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma belirlenen problemlere, güvenilir çözümler aramak amacı ile planlı ve sistemli bir şekilde verilerin toplanması, çözümlenmesi ve son aşamada yorumlanarak değerlendirilmesi sürecidir. Bu süreçte araştırma metodolojisi olarak hermenötik, karşılaştırma ve betimleme yöntemi bir arada kullanılmıştır.

Çalışmanın önemi, son yıllarda tarih araştırmalarında üst ve onların siyasi çıkarlarına ilişkin olaylardan ziyade toplumu genel olarak etkileyen iktisadi, sosyal olaylara daha çok vurgu yapılmaktadır. Ancak hukuk alanına çok değinilmemiştir. Topluların, siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeleri hukuklarını da etkimektedir. Orta Çağ İngiltere tarihinin bu gelişmelerine hukuksal açıdan bakan çalışmamız, bu alanda yapılan çalışmaların ilk örneğidir.

Düello ile yargılama, orta çağ Avrupa’da yaygın olarak kullanılan bir Germen yargılama biçimiydi. Bu yargılama biçiminin uygulanması zamana ve mekâna göre değişiklik göstermekteydi. Orta Çağ hukukçularının yazıları ve tarihi kayıtları düello ile yargılamanın uygun bir tanımına ulaşmamızı sağlıyor. Bu yazarlardan öne çıkanlar, on dördüncü yüzyılda yaşamış İtalyan Medeni ve Kilise hukuku profesörü Giovanni da Legnano’nun “Savaş, Misilleme ve Düello Üzerine İnceleme (Tractatus De Bello De Represaliis et De Duello)” (1917), on beşinci yüzyılda yaşayan İngiliz yazar Gilbert Haye’nin “Ordular Kitabı (Buke of Armys) 1456” (1901) ve Honore Bonet’in 1382-1387 civarında yazdığı “Savaş Ağacı (Abre des Batailles)” (1883) adlı eserlerdir.

1360 yılında Giovanni da Legnano, Savaş, Misilleme ve Düello’yu yazdı. Bu eserin üçüncü bölümünde Da Legnano, düelloyu “iki kişi arasında, her iki tarafta kasıtlı olarak yapılan, arınma zaferi veya nefretin giderilmesi için tasarlanmış bedensel kavga (pugna corporalis deliberata hinc inde duorum, ad purgationem, gloriam, vel odii exaggerationem) olarak tanımlamaktadır (1917, s. 175).

Arındırma, bir suçlamadan aklanma eylemidir, dolayısıyla “arınma düellosu” (the duel of compurgation) daha yaygın olarak düello ile yargılanma (trial by battle) olarak bilinen bir yargılama yöntemidir. Da Legnano, düelloyu davacı ile davalı arasındaki “pugnae iudicariae” veya sözlü adli kavgadan ayırmak için “corporalis” (fiziksel) sıfatını kullanarak belirterek ifadesine açıklık getirir. Ayrıca şunu da açıklıyor, “iki kişi arasında” dedim çünkü o zaman, kelimenin etimolojisine göre kavgaya düello denmesi yerinde olur”. Da Legnano, “kasıtlı olarak” (deliberata hinc inde) ifadesini dahil ederek, meşru müdafaa amaçlı her türlü kavgayı düello tanımının dışında bırakıyor. Düellonun temel etkilerine göre “arınma ve şeref amaçlı” düellolar arasında ayırım yapmaktadır. Bu nedenle bir

arınma düellosu öncelikle sanığın masumiyetini veya suçluluğunu kanıtlamak için yapılır. Ancak davalılardan her ikisi de ünlü şövalye ise halkın şöhretini kazanma arzusu için de yapılırdı (1917, s. 175, 332).

Bir kişiye bir suçlama yöneltildiğinde ve delillere itiraz eden taraf delil olsun ya da olmasın bunu bedensel gücüyle ispat etmeyi teklif ettiğinde düello yapılır ve meydan okunan kişi bu yolla kendini “temizler/aklar”. Arınma düellolarına, medeni hukukta belirli durumlarda izin veriliyordu ancak Kilise (Canon) hukukunda tamamen yasaklanmıştı.

Kilise kanununda tamamen yasaklanmasının nedeni, bu düellonun Tanrı'nın “masum kişinin zaferini” garanti altına almak için müdahale edeceği önermesini çürütmektedir. Çünkü gerçekte masum bir insanın her zaman kazanamayacağı varsayılmaktadır. Daha güçlü ve daha becerikli bir adamın, daha az becerikli ve güçsüz birini yenmesi doğaldır. Benzer şekilde medeni hukuktan da aslında arınma düellosuna karşıdır. Normal şartlarda suçluların cezalandırılması masumların beraat etmesi gerekir ancak düelloda bazen böyle olmayabiliyordu ve böylece medeni hukukun dayandığı eşitlik ilkesine aykırı bir eylem ortaya çıkıyordu. Bunun içinde arınma düellosu medeni hukuk tarafından sınırlandırılmıştır (1917, s. 184,342).

Din adamları, arınma düellosunun yasaklanması için Kilise (Canon) yasasının çıkarılmasını önerdiler. Medeni Kanun da bir adamın bir başka adamı öldürme eyleminin meşru müdafaa amacıyla yapıldığını kanıtlamak istemesi dışında düelloyu (adli mücadele) yasaklamaktadır. Ancak bu gelişmeler yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Orta çağ Avrupa toplumunda kabul gören arınma düelloları on dördüncü yüzyılda hala yapılmaktaydı. Bu dönemde Lombard kanunlarında kayda geçmiş yirmi vaka bulunmaktadır (1971, s. 185-186). Bu açıklamalar doğrultusunda adli düellonun on dördüncü yüzyıl boyunca İtalya'da yasal bir durum olduğu ancak bu dönemden itibaren meşruiyetinin özellikle de kilise tarafından sorgulanmaya başlandığı sonucunu çıkarabiliriz.

Da Legnano'nun düello ile yargılama tanımı, adli mücadelenin daha doğru bir tanımını sağlayacak şekilde tarihsel kayıtlara dayanarak değiştirilmesi gerekmektedir. Da Legnano'nun iki savaşıyla ilgili sınırlaması, herhangi bir sayıda savaşıyı, genellikle her iki tarafta da eşit sayıda savaşıyı içerecek şekilde değiştirilebilir çünkü diğer her açıdan düello ile yargılama örnekleri arasında, birkaç hatta yüzlerce adamın dahil olduğu kayıtlı düello vakaları vardır.

Örneğin, on üçüncü yüzyılın sonlarında Anjoulu Charles, Aragonlu I. Pedro'yu kötü niyetle suçladığında Pedro kendisini suçlayanla düelloda buluşarak temize çıkmayı teklif etti. Duruşma Bordeaux'da her iki taraftan da yüzer adamlarla

yapılacak şekilde ayarlandı ve her iki taraf da düellonun sonucuna uyacaklarına dair İncil'e yemin ettiler. Ancak duruşma gerçekleşmedi çünkü düello aslında Anjoulu Charles 'in iç isyanını bastırmak için Arragonlu I. Pedro'nun zaman kazanmasının siyasi bir yoluydu (Lea, 1878, s. 89). Benzer bir düello 1396'da Perth'in Kuzey Inch'inde Chattan klanının otuz üyesi ile Kay klanının otuz üyesi arasında düzenlendi. Düello, klanlar arasındaki kan davasını sona erdirmek için kral III. Robert'in huzurunda gerçekleşmiştir (Neilson, 1890, s. 244-255). Ayrıca on beşinci yüzyılda İngiltere'de adli düellodan önce resmi bir ritüel uygulanıyordu. Bir davada, davacı, itiraz eden tarafın buna karşı çıktığı bir hak beyanında bulunmuştur. Bir ceza davasında, temyiz sahibi, temyizde davalı taraf tarafından reddedilen suçlamasını dile getirmiştir. Bunu her iki tarafın da yemin etmesi izledi (Young, 1839, s. 153-154).

Cezai temyizlerde yeminler daha katıydı ve daha büyük bir ciddiyetle yemin ediliyordu. Bu nedenle düello ile yargılama tanımımız iddia veya suçlamanın açıklanması ve yemin etme uygulamalarını belirtmelidir. Dahası düellonun kendisi zorunlu olarak belirlenmiş kurallara göre yürütülüyordu. Düello alanı ölçüldü, silahlar ve düellonun süresi belirlendi. Bazen suçlayan kişinin rakibini hava kararmadan önce mağlup edememesi durumunda iddiasını kanıtlayamadığı kabul edilmektedir (Young, 1839, s. 154).

Düellolar ya düelloocular (principal) ya da onların şampiyonları tarafından yapılabilirdi; İngiltere'de düello ile yargılamanın ilk günlerinde şampiyonların kullanımını sınırlıydı. Ancak on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda talep üzerine herhangi bir düelloocuların kullanımına izin veriliyordu. Adli düellooya ilişkin kuralların uygulanmasını sağlamak için, yargılama yetkisi her iki tarafça da tanınan bir hâkimin başkanlık etmesi esastı (Neilson, 1890, s. 147-206).

Da Legnano'nun "duello purgationis" ifadesiyle ima ettiği son bir spesifikasyon, düello ile yargılamanın hukuk ve ceza davalarında hak ve suçluluğa karar vermek için yapıldığıdır. Sonuç olarak düello ile yargılamanın tanımını şöyle toparlayabiliriz; hukuk ve ceza davalarında hak ve suçluluğa karar vermek için her iki tarafta da kasıtlı olarak bir iddia veya suçlamadan önce belirlenmiş kurallara göre her iki tarafça tanınan bir yargıcın başkanlığında yürütülen, iki veya daha fazla kişi (düelloocular) arasındaki fiziksel kavgadır.

Düello ile Yargılamanın Tarihi ve İngiltere Hukukuna Girişi

Düello ile yargılama yöntemi yazılı hukuktan önce de kullanıldığı için kökeni hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde bağımsız adli bir kurum olarak gelişmiş gibi görünüyor. Bununla birlikte,

Doğu'da düello geleneğinin Batı ile temastan önce var olup olmadığı bilinmemektedir.

Henry C. Lea'ye göre düello ile yargılamanın kullanımına ilişkin ilk ima Livy (M.Ö. 59-M.S. 17) tarafından kaydedilmiştir. Lea şu şekilde bahsetmektedir: “bazı İspanyollar tarafından, Romalı bir generalin huzurunda, sivil anlaşmazlıkları çözmek için kullanıldı”. Görünüşe göre Romalılar dördüncü yüzyılda düello ile yargılama uygulamasından haberdardılar. Claudian şu satırlarda buna değiniyor: “bizim için şüpheli olan itibarını, ölümle temizlemeye çalışan kişi; yargıç olarak kılıcı kullanarak kan dökülmesini onaylayan, haksız bir suçlamayı ortadan kaldıran kişi” (Qui male suspectam nobis impensius arsit; Vel leto purgare fidem: qui iudice ferro; Diluit immeritum laudato sanguine crimen). İrlanda'da 456 yılında düello o kadar yaygındı ki Aziz Patrick, düello yoluyla adalet arayan din adamlarını kiliseden kovmakla tehdit etti (1878, s. 91-93).

643 yılında Kral Rotharis tarafından toplanan Lombard kanunlarında, düello ile yargılamaya sık sık atıfta bulunması hukuk sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir (Codex Legum, section 1,2,3; The Lombard Laws, 1996, s. 39-139). Saksonlar, Danimarkalılar, Frizyalılar, Angıllar ve Franklar, ihanet suçlamalarından veraset sorunlarına kadar neredeyse her türlü anlaşmazlığı çözmek için bu yargılama biçimini uyguladılar (Superstition and Force, s. 95; Neilson, 1890, s. 6; De l'esprit des lois: s. 14-15). Fransa'da Louis -le-Jeune, 1168'de ihtilafli borcun beş kuruştan az olduğu davalarda düello ile yargılamayı yasakladığında bir reformcu olarak görülüyordu (De l'esprit des lois, s. 19; Isambert, 1589, s. 162).

Düello ile yargılama, Slav ve İskandinav kabilelerinde de bir yöntem olarak gelişti. Lea, Macaristan, Bohemya, Polonya, Sırbistan, Silezya, Moravya, Pomeranya, Litvanya ve Rusya'da kayıtların yapıldığı ilk dönemlerde yaygın olduğunu iddia ediyor (1878, s. 98). İskandinavlar arasında, Hazelstangs veya Hazelsfield adı verilen, fındık dallarıyla işaretlenmiş alanlarda düello ile yargılamalar yapılmaktaydı (Koenigswarter,1850, s. 224).

Dokuzuncu yüzyılda, Norveç'ten sürgün edilenler İzlanda'ya yerleştiler ve düello ile yargılamayı da yanlarında getirdiler. Ancak burada adını “holm” veya adada yapılan bir savaş olan holmgang olarak değiştirdiler. On birinci yüzyılın başlarında İzlanda yasaları adli anlaşmazlıkların holmgang ile çözülmesini yasaklıyordu. Bu durum Hristiyan misyonerlerinin bir etkisi olabilir. Ancak Kondrad Maurer, holmgang'ın daha önce düello ile çözülen sorunları barışçıl bir şekilde çözen Beşinci Mahkeme kurumunun kurulmasından kısa bir süre sonra kaldırıldığını ifade etmektedir. Avrupa'nın diğer bölgelerindeki nispeten küçük kısıtlamalar dışında, bu düello ile yargılamayı yasaklayan ilk kararlı eylemdi

(Vigfusson, 1957, s. 1011). İrlanda'nın ilk sakinleri Feinilerin, düello ile yargılamayı kullandıklarına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu da Britanya'daki Keltlerin de muhtemelen bu yargılama yönteminden haberdar olduklarını gösteriyor (Lea, 1878, s. 92-93).

Düello ile yargılama, Angılların, Saksonların, Danimarkalıların ve Norveçlilerin anavatanlarında kullandıkları yasal bir yargılama yöntemi idi. Bu nedenle, Norman istilasından önce Britanya'da hem Keltler hem de Germen kabileleri tarafından düello ile yargılamanın yaygın olarak uygulandığını varsaymak mantıklıdır (Superstition and Force, 1878, s. 95-96). Ancak kullanımına ilişkin yazılı bir kayıt bulunmamaktadır. Onuncu yüzyılın başlarında derlenen Hywel Dda'nın Galler yasaları, düello ile yargılamaya hiç değinmemiştir. İskoç kanıtları da aynı derecede yetersizdir (Ellis, s. 193-244). Britanya'nın Anglo-Sakson ve Anglo-Danimarka kanunlarında da bu yargılama biçimine hiçbir şekilde atıfta bulunulmamaktadır. Lea, Keltlerin kayıtlarında bulunmamasının uzun süreli Roma egemenliğinin ve uygulamanın bastırılmasının sonucu olabileceğini öne sürmektedir (Neilson, 1890, s. 28-29; Lea, 1878, s. 95-96). Ancak Norman öncesi kayıtlarda bulunmamasına ilişkin tatmin edici bir açıklama yapılamamıştır. Fatih William tarafından yayınlanan bir tüzükte, Normanlarla olan anlaşmazlıklarda İngilizlere düello ile yargılanma hakkı tanındı. Aynı zamanda İngilizlerin bu yargılama yöntemini reddetmesine de izin veren tüzük, Pollock ve Maitland tarafından düello ile yargılamanın yerli bir kurum olmadığına kanıtı olarak sunuldu. (Maitland ve Pollock, 1952, s. 39). Ancak Fatih William'ın işgalinden sonra kayıtlar düello ile yargılanmanın İngiltere'deki anlaşmazlıkları çözmede hızla standart bir yöntem haline geldiğini gösteriyor. Domesday Book'taki pasajlar, düellonun 1086'dan önce İngiliz hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösteriyor (Domesday Book, 1833, s. 100, 103; Neilson, 1890, s. 193). Bundan sonra on dokuzuncu yüzyıla kadar da düello ile yargılanma yasalarda sadece teorik bir olasılık olarak kaldı, uygulanmadı. Ancak pratik açıdan bakıldığında, Glanvill'in 1187-1189 yılları arasında "Glanvilla'nın İngiltere Kanunları ve Gelenekleri Üzerine Bir İncelemesi (Tractatus de Legibus et consuetudinibus regni Anglie qui Glanvilla)" yazdığı sırada gözden düşmüştü. J.B. Thayer'in söylediği gibi Glanvill'in Grand Assize (bir arazi parçasının kime ait olduğu sorununu çözmek için oluşturulan jüri) kanunu ile ilgili pasajı "organize jürinin İngiltere'ye ilk girişinin yarattığı güçlü eşzamanlı izlenime tanıklık etmektedir" (Bradley 1898, s. 42).

Glanvill'de Grand Assize hakkı şöyle tanımlanmaktadır; soyluların tavsiyesi üzerine halka bahşedilen kraliyet avantajı. Hem insan hayatını hem de onların sivil haklarını o kadar etkili bir şekilde hesaba katar ki tüm insanlar düello ile yargılanmanın şüpheli sonucundan kaçınırken, herhangi bir konuda sahip

oldukları hakları koruyabilirler. Bu şekilde, cezaların en büyüğünden, beklenmedik ve zamansız ölümden veya en azından, mağlupların ağzından bu kadar onursuzca çıkan o sıkıntılı ve utanç verici sözün ardından gelen sürekli rezilliğin kınanmasından da kaçınabilirler. Bu anayasa her şeyden önce adalete dayanmaktadır. Uzun süreli gecikmelerden sonra bile nadiren düello yoluyla yargılanmada elde edilen adalet, bunun kullanılmasıyla daha kolay ve hızlı bir şekilde elde edilir. Mahkemede, düello ile yargılamada olduğundan daha az mazerete (essoin) izin verilir ve böylece insanlar genel olarak beladan, köylüler ve diğer soylu olmayan sınıfta paradan tasarruf etmiş olur. Üstelik, adli işlemlerde birden fazla uygun tanığın ifadesi, bir kişinin ifadesinden daha ağır bastığı ölçüde, bu mahkeme düellodan daha çok adaletlidir çünkü düello bir tanığın ifadesine göre yapılırken bu mahkeme için en az on iki kişinin yemin etmesi gerekir (1900, s. 28).

On ikinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde jüri tarafından yapılan mahkeme, düello ile yargılamanın yerini almaya başlamıştı. Jüri yargılaması ilk olarak sanığın ya da suçlunun düello edemeyecek kadar yaşlı veya güçsüz olduğu durumlarda karar vermek için kullanıldı. Daha sonra sanığın suçlu olup olmadığını belirlemeye ilişkin temel konularda karar vermek için de kullanılmaya başlandı. II. Henry (1154-1189) döneminde, yönetmelikler ceza davalarında düellonun uygulanmasını kısıtladı. On üçüncü yüzyılda suçlanan bir adam, düello ile yargılanma riskini almak yerine komşuları (jüri) tarafından yargılanmayı seçme hakkına sahipti. Arazi zilyetliği veya mülkiyeti ile ilgili hukuk davalarında, dava bir ilam ile başlatıldığında, davalı veya kiracı Ağır Ceza (Grand Assize) mahkemesi tarafından yargılanma lehine düelloyu reddetmesine izin verilmekteydi. Bu reform muhtemelen Glanvill tarafından İngiltere'nin başyargıca iken yürürlüğe kondu (Neilson, 1890, s. 33-35).

Bracton, 1245 ile 1257 yılları arasında De Legibus et Consuetudinibus Angliae'yi yazmadan önce, İngiltere'de düello ile yargılamanın sınırlandırılması neredeyse tamamlanmıştı (Richardson, 1965, s. 10). On dokuzuncu yüzyılda ise tamamen kaldırıldı. Bracton'un zamanında bir yılda yapılan ortalama düello sayısı yirmiden fazla değildi. O zamandan on dokuzuncu yüzyıla kadar düello yalnızca, ağır suç ve vatana ihanet ve hukuk davalarında kullanılmaktaydı. Ancak o zaman bile sanığın jüri mahkemesi yerine düello ile yargılanmayı tercih etmesi durumlarında kullanılıyordu (White, 1913, s. 117). On üçüncü ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında birçok düello ile yargılanma davası yürütüldü veya taahhüt edildi ancak çok azı gerçekleşti. Çoğu durumda yargıçlar düelloyu önlemek için bir mazeret buldular ya da taraflardan biri temerrüde düştü yani belirlenen zamanda hazır bulunamadı (Neilson, 1890, s. 36).

İlahi müdahaleye olan inanç hala resmi yeminlerde beyan ediliyordu ancak 1215'teki Lateran Konsilinde, kilise düelloyu açıkça yasakladı. Düello, din adamları tarafından Tanrı'nın kötü bir ayartması olarak görülüyordu (Lea, 1878, s. 168). Diğer taraftan düello hala yasal prosedürün bir parçasıydı ve düello ritüel hazırlıkları dikkatle takip ediliyordu. Örneğin, 1329'da bir dava raporunda, düelloya girecek olan kişi "ceketi çıkarılmış, kafası tıraş edilmiş, bacakları çıplak, silahlı ve diz çökmüş halde, her parmağında birer penny ile eldivenini hâkime uzattığı" kaydedilmiştir. Düelloya karar verildiğinde eldivenler sahiplerine iade edildi ve mahkeme kararıyla değiştirildi. Daha sonra taraflar şampiyonlarını (düello yapacak kişi) iki ayrı kiliseye götürmeleri ve Tanrı'nın beş yarasının şerefine eldivenlerindeki beş kuruşları orada sunmaları emredildi böylece Tanrı haklı olana zafer verebilecekti. Bu dönemde barışçıl bir çözümle önlenen düello davalarından biriydi (Neilson, 1890, s. 148-149). Ancak on dördüncü yüzyıla gelindiğinde düello mahkeme ve izleyiciler için eğlenceli bir gösteriydi. Düello davalarındaki şampiyonların isimleri listelerde yer alıyordu.

Bu düello gösterisinden daha yaygın olan, hiçbir düellonun gerçekleşmediği durumlarıdır. Örneğin on dördüncü yüzyılın ortalarında Gerard de Widdrington'a, Hawkslaw halkını ve Tynemouth başrahibini tehdit ettiği iddiasıyla mahkemede dava açıldı. Baş rahip Thomas de la Mare, tanınmış bir şövalye olan Sör Thomas Colville'den kendisi adına düelloya katılmasını istedi. Sör Thomas Colville, önceki düellolarında başarılı olduğu için kimse onun karşısına çıkmaya cesaret edemedi ve böylece dava kapandı. Bu örnekte de görüldüğü gibi insanlar haklı bir davaya ilahi müdahaleden ziyade profesyonel güce güvenmektedirler. Düello ile yargılama teorik olarak on dokuzuncu yüzyıla kadar İngiliz hukuk sisteminin bir parçası olarak kaldı (Neilson, 1890, s. 149-151).

Düello ile Yargılama İngiltere'de Nasıl Uygulandı?

Düello ile yargılama erken tarihlerde çeşitli hukuk ve ceza davalarında kullanılırdı. Neilson'a göre altıncı yüzyılda bir kraliçenin erdemini belirlemek, bir tanığın doğruluğunu test etmek veya bir yargıcın kararını yeniden tartışmak, tartışmalı bir veraset noktasını çözmek ve şüpheli bir sözleşmeyi kanıtlamak için kullanılırdı (Neilson, 1890, s. 7). Onuncu yüzyılda, İzlandalı tarihçi ve İzlanda yasama meclisi ve yüksek mahkeme başkanı Snorri Sturluson'a (1179-1241) göre İngiltere'de Gyda ile evlenmek isteyen Alfuin ile Gyda'ya söz verilen Olaf arasında bir düello yapıldı (Sturluson, 1964, s. 144-245). Neilson, bu tür ritüel düellolarını, adli bir mesele olmamasına rağmen düello ile yargılama olarak görmektedir.

Tarih boyunca, kitlesel kan dökülmesini önlemek için orduların en iyi savaşçıları arasında yapılan düelloların örnekleri vardır. Bunlar kesin olarak adli savaşlar olmasa da yazılı davalarda yapılan düello yargılamalarına yeterince benzerler ve düello ile yargılama tartışmasına dahil edilebilirler. Tıpkı bir adamın belirli bir mülk üzerinde kiracı olan adamdan daha fazla hakka sahip olduğunu iddia edebilmesi gibi bir kral da toprak üzerinde onun gerçek sahibi olan hükümdarın talep ettiği haktan daha büyük bir hakka sahip olduğunu iddia edebilir. Yani bir kral başka bir kralın toprağı üzerinde hak iddia ettiğinde, krallar ordularıyla birlikte meseleyi çözerlerse bu savaştır. Bunun yerine krallar kendi aralarında veya şampiyonları arasında bir düello yapmayı kabul ederlerse o zaman bu, düello ile yargılama olarak sınıflandırılabilir. Buna benzer bir düello 1016'da İngiltere'de meydana gelmiştir. Anglo-Sakson Kronikte bahsettiğine göre Danimarka kralı Cnut ve İngiliz kralı Edmund'un 1016'da Olney'de Deerhurts tarafından bir araya geldiklerini belirtir ancak anlaşma Edmund, düelloya meydan okumadan önce Cnut tarafından reddedildi (Anglo-Saxon Chronicle, 1847, s. 97). Gaimar'a göre Cnut bu meydan okumayı kabul etti ve düelloya hazırlanan krallar, ordularıyla birlikte Severn'de demirlenmiş bir gemide buluştu. Ancak Gaimar, kralların savaşmadan önce anlaşmaya vardıklarını söyler. On ikinci yüzyıl tarihçisi Huntingdon Henry, düellonun gerçekleştiğini ve Edmund'un Cnut'u alt etmeye başladığında durdurulduğunu iddia eder (Anglo-Norman Metrical, 1850, s. 145). Bir başka on ikinci yüzyıl yazarı Walter Map ise Edmund'un düelloyu kazandığını, öfkesinin Cnut'un aşağılayıcı bir sözle uyandığını söyler (Neilson, 1890, s. 27).

İngiltere'de on üçüncü yüzyılda sanık, şüpheli durumlar dışında jüri tarafından yargılanmaya razı olmak zorundaydı. Örneğin zehirle öldürülme durumlarında mahkeme yeterli delil bulamadığında ve sanıkta itiraf etmediğinde düello ile yargılamaya başvurulmaktaydı (Richardson, 1965, s. 18). Bununla birlikte, taraflardan birinin bir davayı kanıtlamak için getirdiğı bir tanığa itiraz edilebilir ve ifadesinin doğruluğunu düello ile kanıtlamaya zorlanabilirdi. Dolayısıyla, sanığın mazeretini destekleyecek veya ölmekte olan adamın açıklamasına tanıklık edecek bir şahit getirmesi halinde tanığın sorgulanması mümkündü ancak bunun yerine düello ile yargılama kullanılmaktaydı. Hatta bariz bir suçluluk durumunda bile düello ile yargılamaya başvuruluyordu. Tanığın kendisini düello ile savunması zorunluluğı, kadınlar, din adamları ve fiziksel engelliler gibi delillerini fiziksel (maddi) olarak destekleyemeyen insanlar için ifade verme hakkını ortadan kaldırmaktadır (Assises Jerusalem, 1843, s. 165; Karaimamoğlu ve Gümüş, 2020, s. 358).

Glanvill zamanında, yani on ikinci yüzyılda İngiltere'de kadınlara istisnai iki durumda suç duyurusunda bulunmalarına izin veriliyordu. Birincisi, kendi

gördüklerini anlattığında yani bir erkeği, kocasını öldürürken gördüğü zaman çünkü karı koca tek bedendir. İkincisi de genel bir kural olarak bir kadının vücuduna başkası tarafından zarar verdiğinde suç duyurusunda bulunabilmekteydi (1900, s. 174-176). On üçüncü yüzyılda İngiliz hukukunda meydana gelen değişiklik sonucunda, bir adamın kendi tanıklarına itiraz etme imkânı verildi. Hırsızlık, sahtecilik veya sahte para basımı davalarında tanığın kefil olarak çağrıldığı durumlarda, tanığın kendisi sorumluluk üstlenmeden sanık lehine ifade vermesi mümkün değildi. Tanık ifade vermeyi reddederse sanık ona itiraz edebilirdi ya da tanık kanıt sunarsa suçlayan kişi onun doğruluğuna itiraz edebilirdi (Lea, 1878, s. 102).

İngiltere’de vatana ihanet vakalarında neredeyse her zaman düello ile yargılama kullanılmaktaydı. Vatana ihanet davaları normal ceza mahkemelerinden farklı olarak şövalye mahkemelerinde şövalye düellosu ile görülmekteydi. Lea’ya göre Kral engellemediği sürece İngiltere’de vatana ihanet suçlaması düello ile yargılanmaktaydı (Lea, 1878, s. 110-111). Ünlü bir ihanet davası 1163’te kral II. Henry’den önce görülür. Robert de Montfort’un Henry de Essex’e karşı vatana ihanet suçlamasında bulunması, 1157’de Coleshill Savaşı’nda, Kral’ın öldüğünü düşünen Henry de Essex’in Kraliyet sancağını koruma görevini yerine getirmeyip kaçtığı bir olaya atıfta bulunmaktadır. Düello ile yargılama Thames Nehri’ndeki bir adada gerçekleşti. Bu alan muhtemelen seyircilerin düelloyu kesintiye uğratmasını ve düellonun sonucunu etkilemesini önlemek için onları nehrin kıyısında tutmak amacıyla seçilmiştir. Henry de Essex yenildi, yasa dışı ilan edildi ve toprakları Kral’a verildi (Hurry, 1919, s. 7-26). On dördüncü yüzyılın sonlarında Sir John Annesley, yaveri Thomas Katrington’u vatana ihanetle suçladı. Katrington Fransa’da bir kalenin bekçisiydi ve iddiaya göre yeterli erzağı ve adamı bulunmasına rağmen kaleyi 1315’te Fransızlara teslim etmiştir (Neilson, 1890, s. 172). Başka bir örnekte VIII. Henry tahta çıktıktan sonra babasının mali danışmanları Dudley ve Empson’nu vatana ihanetle suçlamıştır (Karaimamoğlu, 2020, s. 186).

Vatana ihanet suçlamasıyla yapılan son düello örneği, on beşinci yüzyılda gerçekleşti. John Upton, John Downe’u 1429’daki taç giyme töreninde kral IV. Henry’nin ölümünü haince planlamak veya hayal etmekle suçladı. Düello sekiz yaşındaki kral tahta çıkmadan önce yapıldı. Uzun ve sonuçsuz bir mücadeleydi, kral her iki tarafı da affederek yarıda kesti (Neilson, 1890, s. 199). Düello ile yargılama sisteminin içerdiği sorunlardan biri, yasal ve fiziksel olarak düelloya yetkili olan suçlayıcıların her zaman hayatlarını riske atmaya istekli olmamasıydı. Sonuç olarak, birçok düello yapılmadı.

On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda soruna bir çözüm suç ortakları hakkında bilgi veren ve kralın “onaylayıcı” adamlarından yararlanmaktı. Böylece suçlu adaletin memuru haline geldi. Suç ortaklarıyla savaşıyor suçlularının doğruluğunu kanıtlaması ve kendi özgürlüğünü kazanıp hayatını sürdürebilmesi ve ayrıca kovuşturma için beş düello daha yapması gerekiyordu (Richardson, 1965, s. 521-523; Neilson, 1890, s. 45). Düello öncesinde hukuk davalarında bir hak yazısı (writ of right) ve ceza davalarında bir “temyiz” vardı. Temyiz terimi, bir alt mahkemede alınan adaletsizlik nedeniyle yüksek mahkemeye yapılan bir şikâyeti ifade etmez; temyiz, ceza altında bunu kanıtlamayı üstlenen kişi tarafından yapılan bir suç duyurusu veya suçlamayı (White, 1913, s. 115).

Başlangıçta şampiyonların kullanımı çocuklar, kadınlar, sakatlar ve altmış yaşın üzerindeki kişiler gibi düelloya katılmayan insanlar adınaydı. İngiltere’de on ikinci yüzyıla gelindiğinde yasal olarak dövüşmeye yetkili erkeklerin şampiyonları kullanması yaygındı. Ancak Glanvil, bir savunucu tarafından temsil edilmek isteyen bir kişinin, tanıkları arasından iddiasının doğruluğunu seçmek zorunda olduğunu kaydeder: “Şampiyon, iddiasında kanıt olarak güvendiği kişilerden biri olmalı” (Glanvill, 1900, s. 24).

Düello ile Yargılamanın Gerekesi

Düello ile yargılamanın kullanılması dini ve pratik gerekçelerle meşrulaştırıldı. Muhtemelen 1290’da Andrew Horn tarafından yazılan “Adaletin Aynası” (Mirrour of Justices), adli eserde düello ile yargılamanın nasıl meşrulaştırıldığı anlatılmaktadır. Bu eserin, İngiltere’nin Norman Fethinden çok önce eski Fransızca ile yazıldığı iddia edilmektedir. Düello ile yargılamanın dini gerekçesinde İncil’e atıfta bulunarak haklı çıkarılır. Düello ile yargılamanın İncil’de de olduğu, “hâkimin bir tarafta İsrail halkı adına Davud ile diğer tarafta Filistinliler adına Goliath arasındaki mücadele” sözleriyle savunulmuştur. Burada olduğu gibi İngiltere kanunları tarafında da düello ile yargılamaya izin verilmiştir (Horn, 1895, s. 166). Neilson, Papa I. Nicholas’ın 867’de teoriyi reddetmesine atıfta bulunarak düello ile yargılamanın ilahi olarak tesis edildiği iddiasının geçerliliğini reddeder (1890, s. 2).

Gördüğümüz gibi iki karşıt ordunun şampiyonları olan, bölge ve egemenlik meselelerini belirleyen Davud ile Golyat arasındaki böyle bir düello ancak savaşın haklı nedeni ortaya çıkarsa düello olarak adlandırılır. Davut ile Golyat arasındaki mücadelede Tanrı, düşmanına karşı hakkı korumaz. Burada Tanrı, yargıç değildir. Davut, savaşa Saul’un değil Tanrının şampiyonu olarak giriyor. Golyat’a şöyle dedi: “Sen bana kılıçla mızrakla ve kalkanla geldin; ama ben sana meydan okuduğum İsrail ordularının Tanrısı, Her şeye Egemen RAB’ın adıyla geliyorum”. Her ne kadar bu düello bizim adli düello tanımımıza uymasa da orta

çağ da düello ile yargılamanın gerekçesi olarak kullanılmıştır çünkü bu Tanrı'nın müdahalesinin kaydedildiği tek davadır (Lea, 1878, s. 251).

1557 gibi geç bir tarihte, bir yargıç ve saygın bir hukuk otoritesi olan William Staunford, yeterli delil olmaksızın ağır bir suçla suçlanan bir sanığa, düello ile yargılanma hakkının verilmesi gerektiğini belirtmiştir çünkü temyiz eden davalı tarafın ölüm kararını talep ettiğinden, bu davanın yargılanması için davalıyla birlikte hayatını tehlikeye atması bunu mahkemeye mal etmek yerine...her şeyin açık olduğu Tanrı'ya bırakması daha mantıklıdır. Böyle bir durumda zaferi ve yenilgiyi Onun kendisi belirleyebilir (Stanfordd, 1557, s.15). Düello ile yargılama, dini gerekçelere ek olarak, kral Gundobald, Charlemagne ve II. Otho olmak üzere üç kral tarafından da pratik gerekçelerle haklı çıkarıldı. Düello ile yargılamayı, Tanrı'nın insan adaletlerindeki kişisel icadının bir örneği olarak görmek yerine, bunu kolayca suiistimal edebilecek bir yemin sistemine karşı pratik ve daha iyi bir alternatif olarak gördüler (Codex Legum, section 34). Gundobald'ın 501 tarihli fermanında, düello ile yargılama uygulamasının yeniden başlatılmasının nedenini şu sözlerle açıklar; “tebaamızın emin olmadıkları şeyleri, hatta yanlış olduğunu bildikleri şeyleri yemin ederek tasdik etmelerini engellemektir” (De l'esprit des lois, s. 17).

SONUÇ

Neilson'ın deyimiyle, düello ile yargılama veya hukuk düellosu, Kuzey Avrupa'daki Germen kabilelerinden kaynaklanan ve Fatih William'ın işgalinden sonra İngiliz hukuk sisteminde kurumsallaşan bir uygulamadır. Sonrasında I. Edward (1239-1307) döneminde giderek azaldı. On dördüncü yüzyılın ortalarına kadar düello ile yargılama neredeyse unutulmuştu ancak daha sonra tanınmak için mücadele eden şövalyelik düellolarıyla yeniden canlandı. Şövalyelerin düello için mücadelesi başarılı oldu ve II. Richard'ın saltanat döneminde şövalyelik mahkemesi kuruldu. Yukarıda bahsettiğimiz ihanet davaları şövalyelik mahkemesinde görülüyordu. Hukuk düellosu ile şövalyelik düellosu arasındaki farklar şu şekildedir; Hukuk düellosunda eldivenler değiştirilmeden önce hâkime verilir. Şövalyelikte ise eldivenler veya gauntlet (zırh eldiveni) yere atılır. Hukuk düellosu herhangi bir yargıcın önüne yapılabilirdi. Şövalyelik düellosu yalnızca kralın, constable (orta çağ İngiltere'sinde başkumandan yetkisine sahip bir tür devlet görevlisi), mareşalin veya çok nadiren özel bir vekilin önünde yapılırdı. Yalancı şahitliğe karşı bir savunma olarak hukuk düellosunun kökeni, davalının sadece temyiz edenin suçlamasına yalan söylemekle kalmayıp aynı zamanda düelloya ilk giren ve ilk yemin eden kişidir. Şövalyelik düellosunda davacı ilk önce dövüşür, sahada birinci olur ve ilk önce yemin ederdi. Yeminler

özü itibariyle aynı olsa da şekil bakımından oldukça farklıydı. Hukuk düellosu at sırtında ya da zırhla yapılmazdı. Şövalyelik düelloları her zaman at sırtında veya zırhla yapılırdı. Hukuk düellosunun silahı, uçları kesik ince sopaydı, kılıç ya da mızrak kullanılmazdı. Şövalyelik düellosunda ise kılıç ve mızrak kullanılırdı. Düello yasalarında belirlenen konumlar hukuk düellosunda kuzey ve güney, şövalyelik düellolarında doğu ve batıydı. Yargıcın sürmekte olan bir hukuk düellosunu durdurma yetkisi yoktu, deyim yerindeyse savaşın kendisi gerçek yargıçtı. Şövalyelik düelloları sık sık durdurulurdu ve kral tarafından keyfi bir karar verilirdi.

İngiltere hukukunda yaygın olarak kullanılmayan düello ile yargılama uygulaması, on beşinci yüzyılın sonunda şövalyeliğin gerilemesiyle sona erdi. Ancak Kıta Avrupa'sında uygulanmaya devam edildi.

Düello ile yargılamanın, İngiltere'deki kökenine ve gelişimine baktığımızda Anglo-Saksonlarla İngiltere hukukuna girdiğini ve Normanlar döneminde kurumsallaştığını görmekteyiz. On dördüncü yüzyılın ortalarına kadar hukuk düellosu şeklinde devam etti. Bu dönemden sonra şövalye düellosu ile İngiltere hukukunda yeniden ortaya çıktı. Şövalyeliğin, İngiltere'de gerilemesiyle birlikte düello ile yargılama, İngiltere'de son buldu. Burada İngiltere'nin siyasi tarihi ile düello ile yargılamanın doğrudan ilgili olduğunu görmekteyiz. İngiltere'nin yaşadığı işgaller sadece siyasi, sosyal ve iktisadi hayatında değil hukukunda da değişimlere neden olduğunu bu düello ile yargılama örneğinde gördük.

Bir diğer örneğimiz ise düello ile yargılamanın, hukuk ve iktisadi analizidir. Bu yargılama yöntemi arazi anlaşmazlıklarında, araziye en yüksek değeri veren davalıya tahsis etme eğiliminde olan bir mekanizma yarattı. Davalılardan zengin olanı kendisi adına düello edecek en güçlü şövalyeyi tutacaktı ve kaybetmeyecekti. Bu da tartışmalı araziye en yüksek değeri verenin sahip olduğu anlamına gelmektedir. Hukuk sistemlerinin evrimleşme süreçleri ülkelerin, siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmelerinden bağımsız değildir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Anglo-Saxon Chronicle. (1847). (J. A. Giles, Çev.).

Assises Jerusalem. (1843). M. LE Comte Beugnot (Ed.).

Bonet. H. (1883). *L'arbre Des Batailles*. Ernest Nys (Ed.). Bruxelles et Leipzig.

Bradley. J. (1898). *A Preliminary Treatise on Evidence At The Common Law. Codex Legum Langobardorum*.

Orta Çağ İngiltere Hukukunda Düello ile Yargılama: Trial By Battle

De l'esprit des lois. (1995). (Laurent Versini, Ed.). Paris.

Domesday Book. (1833). The Commissioners on the Public Records of the Kingdom (Çev. Henry Elli,).

Ellis. T.P. *Welsh Tribal Law and Custom in The Middle Ages.* <https://history.foeconomicthought.mcmaster.ca/>. Erişim tarihi: 17.09.2024.

Neilson. G. (1890). *Trial by Combat.* W. Hodge & co.

Glanvilla. (1900). *Tractatus de Legibus et Consuetudinibus regni Anglie qui Glanvilla.* (Çev. John Beames).

Haye. G. (1901). *The Buke of the Law of Armys or Buke of Bataillis* (Cilt 1). (Çev. J. H. Stevenson).

Horn. A. (1895). *Mirroure of Justice.* W. Joseph (Ed.). Whittaker.

Hurry. J. B. (1919). *The Trial by Combat of Henry de Essex and Robert de Montfort at Reading Abbey.*

Isambert. (1589). *Recueil General Des Anciennes Lois Françaises* (Cilt I).

Karaimamoğlu. T. & Gümüş. T. T. (2020). İngiliz şövalyeliğine dair bazı notlar: Diz bağı şövalyeliği. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 356-360.

Karaimamoğlu. T. (2020). VIII. Henry'nin papalık politikaları ve sonuçları: Yeni İngiltere'nin doğuşu. Ercan Gördeğir (Ed.), *Orta Çağ'da Diplomasi* içinde (s. 181-202).

Koenigswarter. L. J. (1850). *Études Historiques sur le Développement de la Société Humaine.*

Lea. H. C. (1878). *Superstition and Force.*

Legnano. G. (1917). *Tractatus De Bello De Represaliis et De Duello.* Thomas Erskine Holland (Ed.).

Maitland. F. W. & Pollock. F. (1952). *The History of English Law Before The Time of Edward I.*

Maurer. K. (1852). *Die Entstehung des Isländischen Staates und Seiner Verfassung.*

Njál's Saga. (1960). (Çev. Magnus Magnusson & Hermann Palsson).

Richardson. H. G. (1965). *Bracton, The Problems of His Text.* Selden Society.

Stanford. W. (1557). *Les Pleees del Coron Diuisees in Plusiours Titles.*

- Sturluson. S. (1964). *Heimskringla*. (Lee M. Hollander, Çev.) The American-Scandinavian Fondation.
- Synod S. Patricii, annual 456, canon VIII. <https://www.ecatholic2000.com/>. Erişim tarihi: 05.08.2024.
- Vigfusson. G. (1957). *An Icelanding-English Dictionary*.
- White. E. J. (1913). *Legal Antiquities*. Thomas Law Book Co.
- Young. J. H. (1839). Trials by ordeal and single combat, an historical and moral essay. *Methodist Review*, XXI, 22-39.
- (1850). *The Anglo-Norman Metrical Chronicle of Geoffrey Gaimar*. Thomas Wright (Ed.).
- (1996). *The Lombard Law*. (Çev. Katerine Fischer Drew).

EXTENDED ABSTRACT

This study will examine the historical background of trial by duel, as well as defining it in the context of historical documents. Trial by battle is one of many forms of trial by torture, or iudicium Dei, which was a common legal practice in the Middle Ages. In every case, the defendant's guilt or innocence could be determined by methods such as walking on coal, holding a hot iron, putting his hand or arm in boiling water, or being thrown into cold water. In some of these actions, a miracle was required to convict the defendant, while in others, a miracle was required for the defendant to be saved. The efficacy of ordeals was typically attributed to the influence they exerted on the defendant's mind. These practices were often accompanied by solemn religious ceremonies. The term "trial by duel" was used to describe ordeals because it was believed that God would announce his judgment by giving victory to the innocent side, rendering it impossible for a guilty man, regardless of his strength or skill, to defeat his accuser.

The study commenced with an overview of the historical context of "trial by duel," a Germanic form of trial that was widely employed in medieval Europe. It then proceeded to examine the evolution of this practice in English law. In the introductory section, the definition of trial by duel was elucidated in light of the insights gleaned from medieval jurists and historical records. This was followed by a discussion on the origin of the duel and the trial itself. Since trial by duel was employed prior to the advent of written law, it is not possible to ascertain the precise origins of this judicial institution. However, it appears to have evolved as a judicial institution in various regions of Europe. Furthermore, it was unknown

in the East until it came into contact with the West. The study also examines how trial by duel was implemented in England and in which cases it was used. Thus, this study represents an original contribution to the understanding of this form of judgment, which is specific to medieval Europe and England.

Purification is the act of exoneration from an accusation, hence the "duel of compurgation", more commonly known as trial by battle. Da Legnano clarifies his statement by stating that he uses the adjective "corporalis" (physical) to distinguish the duel from the "pugnae iudiciariae" or verbal judicial fight between plaintiff and defendant. Furthermore, he clarifies that he used the term "between two persons" because, according to the etymology of the word, it would be appropriate to call the fight a duel. Da Legnano excludes from the definition of a duel any fight in self-defence by including the expression "deliberately" (*deliberata hinc inde*). He distinguishes between duels "for purification and for honour" according to the main effects of the duel. A purification duel is therefore primarily fought to prove the innocence or guilt of the accused. However, there is also a desire to settle the enmity between the defendants or to win the public honour of either combatant, especially if they are famous knights.

Duels could be fought either by the duelists themselves (principals) or by their champions. In the early days of trial by duel in England, the use of champions was limited. However, in the fourteenth and fifteenth centuries, the use of any duelist was permitted on request. To ensure the application of the rules governing judicial dueling, it was essential that a judge whose jurisdiction was recognised by both parties preside.

Trial by duel was a legal institution used by the Angles, Saxons, Danes and Norwegians in their homeland. It is therefore reasonable to assume that trial by duel was widely practised by both Celts and Germanic tribes in Britain before the Norman invasion. However, there is no written record of its use. The Welsh laws of Hywel Dda, compiled in the early tenth century, make no mention of trial by duel. Scottish evidence is equally scanty. Similarly, the Anglo-Saxon and Anglo-Danish laws of Britain make no reference to this form of judgement. Lea suggests that its absence from the records of the Celts may be the result of prolonged Roman rule and suppression of the practice. However, there is no satisfactory explanation for its absence in the pre-Norman records. A charter issued by William the Conqueror, which granted the English the right to trial by duel in disputes with the Normans, but also allowed the English to refuse this method of trial, was presented by Pollock and Maitland as evidence that trial by duel was not an indigenous institution. However, this form of judicial proceedings continued to be practised by the Normans. However, following the invasion of

William the Conqueror, records demonstrate that trial by duel rapidly became the standard method of resolving disputes in England. Passages in the Domesday Book indicate that dueling was an integral component of the English legal system prior to 1086. Following this, it remained a theoretical possibility until the nineteenth century.

In Neilson's words, the practice of trial by duel or duel in law originated with the Germanic tribes of Northern Europe and was institutionalised in the English legal system following the invasion of William the Conqueror. Afterwards, it was a practice that gradually declined during the reign of Edward I (1239-1307). By the middle of the fourteenth century, the practice of trial by duel had almost been forgotten. However, it was subsequently revived by knightly duels, which struggled to be recognised. This struggle of the knights was ultimately successful, and the court of chivalry was established during the reign of Richard II. The practice of trial by duel, which was not widely used in English law, came to an end with the decline of chivalry at the end of the fifteenth century. Nevertheless, it persisted in continental Europe.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	26.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kılıç, Y. & Durmaz, Y. (2025). Dijital Pazarlama Stratejilerinin Tüketicilerin Anlık Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Sosyal Medya Reklamlarının Aracılık Rolü Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Journal of History School*, 74, 357-376.

DİJİTAL PAZARLAMA STRATEJİLERİNİN TÜKETİCİLERİN ANLIK SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: SOSYAL MEDYA REKLAMLARININ ARACILIK ROLÜ ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME¹

Yusuf KILIÇ² & Yakup DURMAZ³

Öz

Dijitalleşen pazarlama dünyasında sosyal medya platformlarının kullanımı, tüketicilerin anlık satın alma kararlarını yönlendirmede önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, dijital pazarlama uygulamalarının tüketicilerin anlık satın alma kararları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, özellikle sosyal medya reklamlarının bu süreçte oynadığı aracılık rolü detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmada tüketicilerin dijital platformlarda maruz kaldığı pazarlama mesajlarını nasıl algıladığı ve bu algının satın alma niyeti üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Çalışmanın verileri çevrimiçi anket ve kolayda örnekleme yöntemi ile elde edilen 1014 kişilik bir örneklem grubundan toplanmıştır. Analiz için SPSS ve AMOS programları kullanılmış; geçerlilik ve güvenilirlik analizlerinin ardından değişkenler arasındaki ilişki korelasyon analizi ile değerlendirilmiş, aracılık etkisi ise AMOS programı ile test edilmiştir. Bulgular, dijital pazarlama uygulamalarının anlık satın almada doğrudan bir etkisi bulunmadığını, ancak sosyal medya reklamlarının etkili bir aracı rol üstlendiğini ve dijital pazarlama stratejilerinin satın alma davranışlarını önemli ölçüde şekillendirdiğini göstermektedir. Sonuçlar, pazarlama stratejilerinin etkinliğini artırmak isteyen işletmeler için dijital pazarlama uygulamalarının, tüketicilerin anlık satın almalarında sosyal medya

¹Yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Hasan Kalyoncu Üniversitesi'nde, 23.11.2023 tarih, E-97105791-050.01.01-46787 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Doktora Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İşletme Doktora Programı, yusufkilig_02@yahoo.com, Orcid: 0000-0002-9802-0979

³Prof. Dr., Kilis Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Anabilim Dalı, yakup.durmaz@kilis.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0332-4185

kullanımını göz ardı edemeyeceğini ve sosyal medya reklamlarının artırılması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Pazarlama, Anlık Satın Alma, Sosyal Medya Reklamları, Tüketici Davranışları.

The Effect of Digital Marketing Strategies on Consumers' Impulse Buying Behavior: An Empirical Investigation on the Mediating Role of Social Media Advertisements

Abstract

In the digital marketing environment, social media platforms have emerged as a pivotal factor in influencing consumers' instant purchase decisions. The objective of this study is to elucidate the impact of digital marketing practices on consumers' impulsive buying decisions, with a particular focus on the mediating role of social media advertisements in this process. The study methodically analyzes how consumers perceive marketing messages exposed to them on digital platforms and the impact of this perception on purchase intention. The study's data were collected from a sample group of 1014 respondents using an online survey and a convenience sampling method. The collected data were analyzed using SPSS and AMOS programs. After conducting validity and reliability analyses, the relationship between the variables was evaluated using correlation analysis, and the mediation effect was tested using the AMOS program. The findings indicate that digital marketing practices do not exert a direct effect on impulse buying; however, social media advertisements play an effective mediating role, and digital marketing strategies significantly shape consumer buying behaviors. The results suggest that digital marketing applications cannot ignore the use of social media in consumers' impulse purchases, and businesses that aim to enhance the effectiveness of their marketing strategies should consider increasing their social media advertisements.

Keywords: Digital Marketing, Impulse Buying Behavior, Social Media Advertising, Consumer Behavior.

GİRİŞ

Dijital pazarlama, günümüzün teknoloji ve internet dünyasında mal ve hizmetlerin tanıtımı için kullanılan etkili bir yöntemdir. Geleneksel pazarlama yaklaşımlarına göre çok daha hızlı, hedefe yönelik ve sonuçları ölçülebilir olan dijital pazarlama, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte büyük bir popülerlik kazanmıştır. Artık markalar, çevrimiçi kanallar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşma şansına sahip olmakla kalmıyor, aynı zamanda tüketici davranışlarını yakından takip ederek, kişiselleştirilmiş kampanyalar oluşturma imkanı buluyorlar. Dijital pazarlamanın marka farkındalığını artırmada, müşteri

sadakatinin sağlamada ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkilemede ne kadar önemli bir yere sahip olduğu yadsınmaz.

Sosyal medya ise, dijital pazarlamanın belki de en güçlü araçlarından biri haline gelmiş durumda. Facebook, Instagram, X gibi popüler platformlar, geniş kullanıcı tabanları sayesinde markalar için büyük bir fırsat sunuyor. Bu platformlarda yapılan reklamlar, hedef kitleye doğrudan ulaşma imkânı sağlarken, tüketicilerin markalarla etkileşim kurmalarını ve anında geri bildirim vermelerini de mümkün kılmaktadır. Böylece markalar, müşterilerinin beklentilerini daha doğru bir şekilde analiz ederek, pazarlama kampanyalarını optimize edebiliyor ve müşteri deneyimini sürekli iyileştirme fırsatı yakalamaktadır.

Bir başka önemli konu ise tüketicilerin anlık satın alma davranışlarıdır. Tüketicilerin plansız bir şekilde ani bir dürtüyle yaptıkları bu satın almalar, özellikle dijital pazarlama stratejileri tarafından tetikleyebilmektedir. Örneğin, dijital reklamlarda kullanılan cazip görseller, sınırlı süreli kampanyalar ve kişiye özel mesajlar, tüketicilerin hızla karar vermesine ve anlık alışveriş yapmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla dijital pazarlama, tüketicilerin bu tür satın alma davranışlarını yönlendirmede hayati bir rol oynuyor ve modern pazarlamanın önemli unsurlarından biri haline gelmektedir.

Dijital pazarlama stratejilerinin tüketici davranışları üzerindeki etkileri incelendiğinde, markaların hedeflerine ulaşmak için dijital dünyadaki araçları ne kadar etkin kullanmaları gerektiği daha da belirginleşiyor.

Bu çalışmada dijital pazarlama uygulamalarının tüketicilerin anlık satın alma kararları üzerindeki etkisi analiz edilmesi ve sosyal medya reklamlarının aracılık rolü belirlenmesi amaçlanmaktadır. Böylece hiper rekabetin yaşandığı günümüzde işletmelerin tüketiciler ile etkin ve verimli bir etkileşim kurabilecekleri dijital pazarlama uygulamaları ve sosyal medya reklamları gibi konularda geniş kapsamlı bilgilendirici bir çalışma ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Araştırmada incelenecek olan temel sorular şöyledir: 1) Dijital pazarlama uygulamaları tüketicilerin anlık satın alma kararları üzerinde anlamlı etkiye sahip midir? 2) Dijital pazarlama uygulamalarının tüketicilerin anlık satın alma kararları üzerindeki etkisinde sosyal medya reklamları aracı role sahip midir?

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Dijital Pazarlama

Dijital pazarlama, internet, mobil ve interaktif platformlar aracılığıyla markaların tanıtımını yapmak ve pazarlama faaliyetlerini desteklemek amacıyla kullanılan bir yöntemdir. İnternetin geniş kitlelere düşük maliyetle ulaşma imkânı sunması, pazarlama stratejilerini köklü bir şekilde değiştirmiştir (Chaffey vd., 2013, s.102). Dijital pazarlama, her ne kadar geleneksel pazarlamanın dijital ortama taşınması olarak tanımlansa da çok daha büyük avantajlar sunmaktadır (Dholakia ve Bagozzi, 2001, s.168; Kılınç, 2021, s.135). Dijital platformlar sayesinde işletmeler, ürün ve hizmetlerini daha geniş kitlelere daha düşük maliyetle tanıtabilir ve tüketicilere geri bildirim için kolay erişim imkânı sağlayabilirler. Teknolojinin gelişmesi ve mobil cihazların yaygınlaşması, alışveriş alışkanlıklarını da önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu nedenle, işletmeler dijital pazarlama bütçelerini artırmaktadır (Ryan, 2016, s.1660).

Günümüzde birçok kişi, işlemlerinin büyük bir kısmını interaktif kitle iletişim araçları aracılığıyla dijital ortamda gerçekleştirmektedir. İnterneti kullanarak müzik dinleyen, güncel haberleri takip eden ve televizyon izleyen bireylerin sayısı oldukça fazladır. Ancak bilimsel araştırmalar, bu kişilerin herhangi bir konuya 15 dakikadan uzun süre odaklanmadığını göstermektedir. Bu kısa süre içinde, internet üzerindeki dikkat dağılması oldukça yaygındır. Markalar ve firmalar, potansiyel ve mevcut müşterilerinin dikkatini çok hızlı bir şekilde çekmek zorundadır. İnternet kullanımının yaygınlığı ve gelişen sosyal ağlarla birlikte medya kavramı da değişmektedir. Dünya genelinde internet kullanıcılarının sayısı yaklaşık 3,5 milyara yaklaşırken, Türkiye'de internet kullanan birey sayısı 47 milyon civarındadır (Yönder Karabeyoğlu, 2018).

Dijital pazarlamanın firmalara sunduğu iki temel avantaj, hedeflenen kitleye yönelik etkili iletişim ve eylemlerin, hedeflere ulaşımının ölçülebilirliğidir. Bu nedenlerle, dijital pazarlamanın önemi firmalar için her geçen gün artmaktadır (Royle ve Laing, 2014, s.68; Evrensel ve Kılınç, 2023, s. 462).

İnternet temelli bir pazarlama faaliyeti olarak dijital pazarlama, internet üzerindeki aksaklıklar ve kopukluklar nedeniyle müşterilere zaman kaybettirebilir ve bu durum dijital pazarlamanın eğlenceli yapısını olumsuz etkileyebilir (Todor, 2016, s.51). Ayrıca, dijital pazarlamanın tamamen teknoloji tabanlı olması, zaman zaman çeşitli aksaklıklara neden olabilir. Dijital mecralar, ürünleri satın almadan önce fiziksel olarak inceleme olanağı sunmadığı için, özellikle geleneksel alışveriş yöntemlerini tercih eden yaşlı kuşaklar için cazip bir seçenek olmayabilir (Taken, 2012, s.90).

Sosyal Medya Reklamları

Reklam, günümüzde pazarlama faaliyetlerinin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu çerçevede, reklamların amacı tüketim olgusunu ön plana çıkararak bireylerin duygusal dünyalarına hitap etmek ve onları daha fazla tüketmeye yönlendirmektir. Bu doğrultuda, insanlar mevcut olanaklarının ötesinde yeni ürün ve hizmetler talep etmeye teşvik edilir, sürekli olarak daha fazla tüketime özendirilirler. Reklamlar, tanıttıkları ürün ya da hizmetlere bir anlam ve görsellik kazandırırken, bu ürünlere belirli bir imaj veya anlam kodu yükler. Üreticiler ya da hizmet sağlayıcılar, reklamlar aracılığıyla tüketiciyi etkileyen bir ürün imajı yaratmak için görsel unsurları işaret ve sembollerle birleştirir. Bu sayede, toplumda yeni kimliklerin benimsenmesi ve içselleştirilmesi amaçlanır (Latif ve Karkış, 2018, s.119).

Tüketicilerin bilgi arama süreçleri, ilgi duydukları bilgilere odaklanma, bu bilgiyi işleme ve kullanma şekilleri ile bilgiye verdikleri tepkiler, reklamın etkilerini anlamak ve interaktif bağlamda reklam etkinliğini değerlendirmek açısından büyük önem taşır. Tüketicilerin bilgi kaynaklarını seçme ve bu bilgiyi işleme yöntemleri, tüketici davranışlarının giderek daha belirleyici bir faktörü haline gelmiştir. Bilgi kontrolünü tüketicinin elinde bulundurduğu gerçeğini göz ardı eden pazar bilgi sistemleri ise en iyi ihtimalle eksik ve yanıltıcı sonuçlar doğuracaktır (Pavlou ve Stewart, 2000).

Geleneksel medyada daha pasif bir konumda bulunan hedef kitle, sosyal medya ve dijital platformlar sayesinde daha aktif bir rol oynamaktadır. Bu durum, reklamların daha etkili bir şekilde planlanmasına ve yayın süreçlerinin daha verimli bir şekilde yönetilmesine olanak sağlar. Hatta bazı durumlarda, reklamlarda yer alan bağlantıların tıklanması ile doğrudan hedef kitlenin satın alma sürecine geçiş yapması mümkün hale gelir (Özdemir ve Doğanay, s.2019).

Sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen reklamcılık hem düşük maliyetli hem de hedef kitleye odaklı etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Şirketlerin, müşterilerinin bu dijital platformlarda aktif olduğunu fark ederek, bu alanlarda varlık göstermeleri gerektiğini anlamaları günümüzde hayati bir gerekliliktir (Atar ve İspir, s.2019).

Anlık Satın Alma Davranışı

Anlık satın alma kavramı, tüketicilerin o anki bir dürtüyle, plansız bir şekilde yaptıkları satın alma davranışlarını tanımlamaktadır ve bu konu, 1950'lerden bu yana araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Rook ve Fisher, 1995, s.306). Tüketiciler, bu davranışa yönelene kadar herhangi bir alışveriş ya da satın alma arzusu hissetmemekte, hatta ihtiyaç duymamaktadırlar. Lee ve arkadaşları (2018), anlık

satın almaların önceden planlanmadığını ve o anda gelişen bir davranış olduğunu vurgulamışlardır. Bu tür satın almalar, genellikle ani bir dürtü sonucunda, herhangi bir planlama yapılmaksızın gerçekleştirilen alışverişler olarak ifade edilmektedir (Odabaşı ve Barış, 2002, s.377). Anlık satın alma davranışının özellikleri arasında plansızlık, bir uyarıcıya maruz kalma ile tetiklenme ve kararın satın alma noktasında verilmesi yer almakta olup, tüketicinin duygusal veya bilişsel tepkilerini içermektedir (Piron, 1991, s.512).

Anlık satın alma, plansız satın alma davranışından farklıdır; çünkü bu davranış, tüketicinin karşı koyulamaz bir dürtüyle hareket etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Piron, 1991, s.512). Baumeister (2002), bu tür satın alma davranışlarının sadece plansız olmakla kalmayıp, aynı zamanda güçlü bir arzu ya da itici bir güçle beslendiğine işaret etmektedir. Bu tanımlamalar doğrultusunda, anlık satın alma davranışının bazı temel özellikleri öne çıkmaktadır. Bu davranışın üç temel niteliğinin, planlanmamış olması, bir uyarıcıya tepki olarak ortaya çıkması ve ani bir kararla gerçekleştirilmesi olduğunu ifade etmiştir (Sohn ve Lee, 2017, s.342).

Araştırmalar, internetin ve sosyal medyanın hızlı gelişimiyle birlikte, çevrimiçi tüketicilerin anlık satın alma davranışlarının hızlandığını göstermektedir (Kacen & Lee, 2002; Chen vd., 2016). Çevrimiçi alışveriş, daha geniş ürün seçenekleri, düşük arama maliyetleri ve çeşitli promosyon fırsatları sunarak bu davranışları daha da teşvik etmektedir (Hwang & Jeong, 2016).

YÖNTEM

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini inceleme yapılacak olan dijital pazarlama uygulamaları kullanan ve online satış gerçekleştiren nihai tüketiciler oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2007, s. 72) oluşturduğu evren-örneklem tablolarından faydalanılmıştır. Buna göre %95 güven aralığında, 100.000 kişi ile 100 milyon kişi arasındaki evren büyüklüğünün 384 kişilik örneklem büyüklüğünün temsil edildiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda çalışma için yeterli görülen örneklem sayısı 384 olsa da çalışma güvenilirliğinin artması için 1020 kişilik tüketiciye ulaşması hedeflenmiştir.

Veri Toplama

Bu makalenin etik kurul onayı Hasan Kalyoncu Üniversitesi'nde, 23.11.2023 tarih, E-97105791-050.01.01-46787 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Araştırma evreni Türkiye'de ikamet eden 18 yaş ve üzerindeki dijital pazarlama

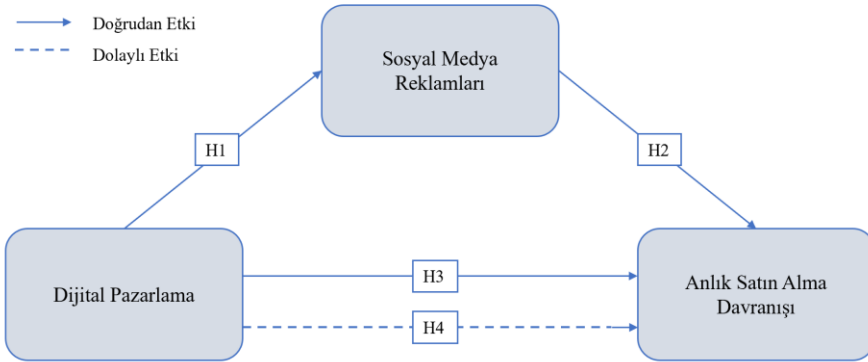
kanallarını kullanan tüketicilerinden oluşmaktadır. Tüm veriler çevrimiçi anketle toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilen 1020 veriden 6 katılımcının verileri eksik olması sebebiyle veri dosyasından çıkarılmıştır. Ayrıca bu makale Prof. Dr. Yakup DURMAZ'ın danışmanlığında yürütülen ve yazar Yusuf KILIÇ'ın "Dijital Pazarlama Uygulamalarının Tüketicilerin Anlık Satın Alma Kararına Etkisi: Sosyal Medya Reklamlarının Aracılık Rolü" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Veri Analizleri

Analiz için SPSS 24, AMOS 23 paket programı kullanılmıştır. Demografik verilerin frekans analizleri, güvenilirlik çalışmaları ve değişkenler arasındaki ilişkinin analizi için SPSS programı, aracılık etkisi ve regresyon çalışmaları için ise AMOS programı tercih edilmiştir. Elde edilen tüm analiz sonuçları kabul edilebilir uyum değerlerine uygun olarak raporlanmıştır.

Araştırma Modeli ve Kullanılan Ölçekler

Bu çalışmada, 3 ölçek, 5 boyut ve 25 maddeden oluşan ankete, katılımcıların demografik verilerini toplamak amacıyla eklenen 6 madde ile birlikte toplam soru sayısı 31 olarak belirlenmiştir. Ölçeklerde yer alan ifadelerin tamamı, 5'li Likert tipi (1 = Kesinlikle Katılmıyorum, 5 = Kesinlikle Katılıyorum) formatında hazırlanmıştır. Araştırma modeli aşağıda Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırma modeli

Araştırmada savunulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Dijital pazarlama sosyal medya algısını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.

H2: Sosyal medya algısı anlık satın alma davranışını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.

H3: Dijital pazarlama anlık satın alma davranışını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.

H4: Dijital pazarlamanın satın alma davranışı üzerindeki etkisinde sosyal medya algısının anlamlı bir şekilde aracılık rolü vardır.

Çalışmada kullanılan ölçekler sırasıyla; Akgün (2018) tarafından derlenen ve Çelik (2022) tarafından çalışılan dijital pazarlama ölçeği, Weun vd. (1997) yılında geliştirilen ve Çimli (2021) tarafından da çalışılan anlık satın alma eğilimi ölçeği ve son olarak Kim ve Ko (2012) ile Wang vd. (2009) tarafından geliştirilen ve Tekin (2018) tarafından da derlenen ölçeklerdir.

BULGULAR VE YORUM

Demografik Değişkenler

Katılımcılara, dijital pazarlama, sosyal medya algısı ve anlık satın alma davranışı ile ilgili bu üç ölçekten sorular yöneltilmiştir. Ayrıca, katılımcıların verdikleri cevaplar ile demografik verileri arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla demografik bilgilerini ölçen sorular da eklenmiştir. Tüm bu veriler kodlanarak, frekans ve yüzdelik dağılımları aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1.

Katılımcıların demografik özelliklerinin dağılımları			
Değişkenler	Gruplar	f	(%)
Cinsiyet	Kadın	460	45,4
	Erkek	554	54,6
Medeni Durum	Bekar	432	42,6
	Evli	583	57,4
Yaş	18-29 yaş arası	360	35,5
	30-39 yaş arası	262	25,8
	40-49 yaş arası	354	34,9
	50 yaş ve üzeri	38	3,7
Eğitim Durumu	İlköğretim	26	2,6
	Lise	180	17,8
	Ön lisans	110	10,8
	Lisans	436	43,0
	Lisansüstü	262	25,8
Gelir Durumu	11,400 TL ve altı	228	22,5
	11,401-19,000 TL	156	15,4
	19,001-29,000 TL	160	15,8
	29,001-39,000 TL	184	18,1
	39,001 TL ve üzeri	286	28,2
Toplam		1014	100

Yukarıdaki tabloda detayları görüldüğü gibi anket katılımcılarının cinsiyet durumunu 460 kadın (%45,4), 554 erkek (%54,6) oluşturmaktadır. Medeni durumlarının ise 432 bekar (%42,6), 583 evli (%57,4) olduğu tespit edilmiştir. Yaş aralıkları 4 farklı kategoride ele alınmış olup, 18-29 yaş arası bireylerin sayısı 360 (%35,5), 30-39 yaş arası bireylerin sayısı 262 (%25,8), 40-49 yaş arasındaki bireylerin sayısı 354 (%34,9), 50 yaş ve üzeri bireyler ise 38 (%3,7) olarak görülmektedir. Bu durumu ise 5 farklı kategoride kodlanmıştır. İlk kodlamaya göre ilköğretim mezunu olanların sayısı 26 (%2,6), lise mezunlarının sayısı 180 (%17,8), ön lisans mezunlarının sayısı 110 (%10,8), lisans mezunlarının sayısı 436 (%43), ve son olarak lisansüstü mezunlarının sayısı ise 262 (%25,8) olarak görülmektedir. Demografik özelliklerde sorulmuş son soru gelir durumudur. Katılımcıların gelir kategorileri asgari ücrete ve düşük-orta-yüksek gelir seviyelerine göre kodlanmıştır. Bu dağılıma göre 11.400 TL ve altında kazanç sağlayanların sayısı 228 (%22,5), 11.401-19.000 TL arasında kazanç sağlayanların sayısı 156 (%15,4), 19.001- 29.000 TL arasında kazanç sağlayanların sayısı 160 (%15,8), 29.001-39.000 TL arası kazanç sağlayanların sayısı 184 (%18,1) ve son olarak 39.001 TL ve üzeri kazanç sağlayanların sayısı 286 (%28,2) olarak belirlenmiştir. Tüm bu demografik özellikleri taşıyan toplamda 1014 anket katılımcısına ulaşılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Dijital pazarlama, sosyal medya reklamları ve anlık satın alma ölçeklerine ait geçerlilik ve güvenilirlik analizleri sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Dijital pazarlama ölçeği için yapılan keşfedici faktör analizine göre maddelerin en düşük değeri 0,380 en yüksek değeri ise 0,741 olarak görülmüştür. Sosyal medya reklamları faktör analizine bakıldığında ise faktör yükleri 0,667 ile 0,915 arasındadır. Anlık satın alma davranışı faktör analizine bakıldığında ise faktör yükleri 0,682 ile 0,857 arasındadır. Field (2009) çalışmasında en düşük değerler 0,30 olarak ele alabileceğini belirtmiştir. Tüm ölçeklere ait değerler Tablo 2’de paylaşılmıştır.

Ölçeklerin KMO analizlerinde örneklem yeterlilik değerleri dijital pazarlama 0,888; sosyal medya reklamları 0,863; anlık satın alma davranışı için ise 0,828 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca ölçeklerin Bartlett küresellik analizinde anlamlı olması, Dijital pazarlama [$\chi^2(45)=3043,775$; $p<0,001$], sosyal medya reklamları [$\chi^2(45)=6120,301$; $p<0,001$], anlık satın alma davranışı [$\chi^2(10)=1833,180$; $p<0,001$] maddeler arasındaki korelasyonların faktör analizi için uygun olduğunu belirtmektedir.

Son olarak güvenilirlik çalışması için Cronbach alpha değerleri hesaplanmıştır. Bu hesaplamaya göre dijital pazarlama ölçeği 0,837; sosyal medya reklamları ölçeği 0,884 ve anlık satın alma davranışı ölçeği 0,829 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.

Dijital pazarlama ölçeğine ait geçerlilik ve güvenilirlik çalışması

Ölçekler	Maddeler	Faktör Yüğü	KMO	Bartlett	Bartlett X2	Ca
Dijital Pazarlama	DP1	0,625	0,888	45	3043,775	0,837
	DP2	0,636				
	DP3	0,599				
	DP4	0,380				
	DP5	0,693				
	DP6	0,694				
	DP7	0,657				
	DP8	0,716				
	DP9	0,741				
	DP10	0,701				
Anlık Satın Alma Davranışı	ASD1	0,707	0,828	10	1833,180	0,829
	ASD2	0,857				
	ASD3	0,773				
	ASD4	0,827				
	ASD5	0,682				
Sosyal Medya Reklamları	EG1	0,868	0,863	45	6120,301	0,884
	EG2	0,862				
	EG3	0,915				
	EG4	0,858				
	ET1	0,827				
	ET2	0,842				
	ET3	0,701				
	BV1	0,667				
	BV2	0,839				
BV3	0,831					

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin, Ca: Cronbach Alpha, DP: Dijital Pazarlama, ASD: Anlık Satın Alma Davranışı, SMA: Sosyal Medya Algısı, EG: Eğlence Boyutu, ET: Etkinlik Boyutu, BV: Bilgi Verme Boyutu

Korelasyon Analizi

Dijital pazarlama, sosyal medya algısı ve anlık satın alma davranışı ölçekleri ile sosyal medya algısının alt boyutları arasındaki ilişkilere bakılmıştır. Tüm değişkenlerin birbiri arasındaki ilişkilerini test etmek amacıyla pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.

Korelasyon analizi sonuçları

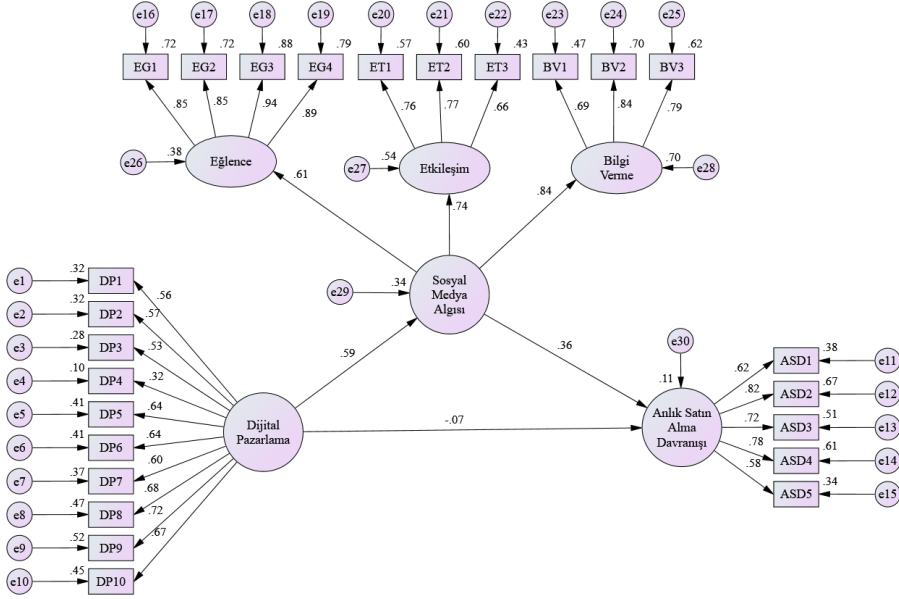
Ölçekler	DP	ASD	SMA	EG	ET
ASD	0,144**	1			
<i>p</i>	0,000				
SMA	0,445**	0,255**	1		
<i>p</i>	0,000	0,000			
EG	0,292**	0,205**	0,840**	1	
<i>p</i>	0,000	0,000	0,000		
ET	0,430**	0,215**	0,696**	0,339**	1
<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	
N	1014	1014	1014	1014	1014
BV	0,389**	0,197**	0,841**	0,519**	0,514**
<i>p</i>	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
N	1014	1014	1014	1014	1014

** $p < 0,05$ (DP: Dijital Pazarlama, ASD: Anlık Satın Alma Davranışı, SMA: Sosyal Medya Algısı, EG: Eğlence Boyutu, ET: Etkinlik Boyutu, BV: Bilgi Verme Boyutu)

Dijital pazarlama ile anlık satın alma davranışı arasında anlamlı ve düşük derece pozitif yönlü bir ilişki olduğu ($r=0,144$; $p=0,000$) sosyal medya algısı ile de anlamlı ve orta derece pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=0,445$; $p=0,000$). Anlık satın alma davranışı ile de sosyal medya algısı genel ölçek boyutuyla anlamlı ve orta derece bir ilişkiden bahsedebiliriz ($r=0,255$; $p=0,000$). Sosyal medya algısı ölçeğinin alt boyutlarına bakıldığında öncelikle dijital pazarlama ile eğlence boyutu ($r=0,292$; $p=0,000$) etkinlik boyutu ($r=0,430$; $p=0,000$) ve bilgi verme boyutu ($r=0,389$; $p=0,000$) arasında anlamlı ve orta derece bir ilişki bulunmaktadır. Anlık satın alma davranışı ile eğlence boyutu ($r=0,205$; $p=0,000$) etkinlik boyutu ($r=0,215$; $p=0,000$) ve bilgi verme boyutu ($r=0,197$; $p=0,000$) arasında anlamlı ve düşük derece bir ilişki bulunmaktadır.

Aracılık Modeli Analizi Sonuçları

Hipotez testleri için oluşturulan modelin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları tamamlandıktan sonra ilk olarak dijital pazarlamanın anlık satın alma davranışı üzerindeki doğrudan etkisine bakılıp daha sonra da sosyal medya algısı kavramının aracılık rolünün uygulama çalışması yapılmıştır. Modelde bağımsız değişken bağımlı değişkeni direkt olarak olumsuz etkilemesi ve daha sonra aracı olacak kavramın devreye girmesiyle indirekt etkinin anlamlı olması beklenmektedir. Bu durumda planlanan model doğru sonuç verirse tam aracılıktan bahsetmek uygun olacaktır. Aracılık modeli için çizilen şekil ve ilgili değerler Şekil 2’de paylaşılmıştır.

Şekil 2. Aracılık modeli görseli

Yukarıdaki şekle göre dijital pazarlama değişkeninin anlık satın alma davranışı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır ($\beta=-0,071$; $p=0,155$). Modelde oluşturulan diğer doğrudan etkiler incelendiğinde dijital pazarlamanın sosyal medya algısı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,586$; $p=0,000$). Diğer bir etki ise sosyal medya algısının anlık satın alma davranışı üzerindeki doğrudan etkisidir. Bu etkinin anlamlı ve pozitif yönlü bir etki olduğundan bahsedebiliriz ($\beta=0,363$; $p=0,000$). Doğrudan etkilerin sonucu incelendikten sonra dolaylı etkilere bakıldığında dijital pazarlama değişkeninin anlık satın alma davranışı üzerinde sosyal medya algısı değişkeni aracılığı ile dolaylı olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturduğu gözlemlenmiştir ($\beta=0,213$; $p=0,021$). Böylelikle Zhao vd., (2010) karar ağacı diyagramına göre dijital pazarlamanın anlık satın alma davranışı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmazken sosyal medya algısının aracılık rolü ile dolaylı olarak etkisinin bulunması sonucunda model tam aracılık rolü göstermektedir (Tablo 4).

Tablo 4.

Aracılık modeli analizi sonuçları

Doğrudan Etki	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar (β)	SE	C.R.	p	R ²	Alt Sınır	Üst Sınır	P
DP → SMA	,561	,586	,04	11,42	**	,34	,52	,64	,01*
SMA → ASD	,561	,363	,09	6,24	**	,10	,24	,44	,02*
DP → ASD	-,105	-,071	,07	-1,42	,15		-,16	,04	,37
Dolaylı Etki									
DP → ASD	,314	,213	,04	1,47			,14	,27	,02*
Toplam Etki									
DP → ASD	,210	,142	,04	1,47			,07	,21	,00*

*p<0,05; ***p<0,001 (DP: Dijital Pazarlama, ASD: Anlık Satın Alma Davranışı, SMA: Sosyal Medya Algısı)

Analiz sonuçlarına göre test edilen hipotezlere ait model uyum indeksleri de aşağıdaki Tablo 4’te yer almaktadır. Tüm indeksler kabul edilebilir değerler arasında olduğunda yapılan analizlerin geçerliliği sağlanarak uygulama tamamlanmıştır. ($\chi^2/df=4,748$; GFI=0,908; AGFI=0,889; NFI=0,903; IFI=0,914; CFI=0,913; RMSEA=0,061).

Tablo 5.

Aracılık modeline ait uyum iyiliği indeksleri

Uyum İndeksleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model Uyum İyiliği
χ^2/df	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 < \chi^2/df \leq 5$	4,748
GFI	$0,95 \leq GFI < 1,00$	$0,90 \leq GFI < 0,95$	0,908
AGFI	$0,90 \leq AGFI < 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	0,889
NFI	$0,95 \leq NFI < 1,00$	$0,90 \leq NFI < 0,95$	0,903
IFI	$0,95 \leq IFI < 1,00$	$0,90 \leq IFI < 0,95$	0,914
CFI	$0,95 \leq CFI < 1,00$	$0,90 \leq CFI < 0,95$	0,913
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq ,05$	$,05 < RMSEA \leq ,08$	0,061

Hipotezlerin Kabul/Ret Durumu

Çalışmada savunulan toplam 4 hipotezden 3 hipotez kabul edilmiş, 1 hipotez ise reddedilmiştir. Tüm hipotezler test edilmiş olup kabul ret durumları aşağıda yer alan Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6.

Hipotezlerin kabul edilme durumu

	Hipotezler	Sonuçlar
H1	Dijital pazarlama sosyal medya algısını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.	Kabul edildi
H2	Sosyal medya algısı anlık satın alma davranışını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.	Kabul edildi
H3	Dijital pazarlama anlık satın alma davranışını anlamlı ve pozitif yönlü etkiler.	Kabul edilmedi
H4	Dijital pazarlamanın satın alma davranışı üzerindeki etkisinde sosyal medya algısının anlamlı bir şekilde aracılık rolü vardır.	Kabul edildi

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital pazarlama değişkeninin anlık satın alma davranışı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır ($\beta=-0,071$; $p=0,155$). Modelde oluşturulan diğer doğrudan etkiler incelendiğinde dijital pazarlamanın sosyal medya algısı üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir ($\beta=0,586$; $p=0,000$). Diğer bir etki ise sosyal medya algısının anlık satın alma davranışı üzerindeki doğrudan etkisidir. Bu etkinin anlamlı ve pozitif yönlü bir etki olduğundan bahsedebiliriz ($\beta=0,363$; $p=0,000$). Doğrudan etkilerin sonucu incelendikten sonra dolaylı etkilere bakıldığında dijital pazarlama değişkeninin anlık satın alma davranışı üzerinde sosyal medya algısı değişkeni aracılığı ile dolaylı olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etki oluşturduğu gözlemlenmiştir ($\beta=0,213$; $p=0,021$). Böylelikle Zao vd., (2010) karar ağacı diyagramına göre dijital pazarlamanın anlık satın alma davranışı üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmazken sosyal medya algısının aracılık rolü ile dolaylı olarak tam aracı rolünde etkilediği görülmektedir. Bu durumda H3 hipotezi reddedilmiş, H1, H2 ve H4 hipotezleri kabul edilmiştir.

Sosyal medya, tüketicilerin satın alma süreçlerini doğrudan etkileyen güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır. Naidu ve Agrawal'ın (2013) çalışması, tüketicilerin sosyal medyayı sadece iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda bir bilgi kaynağı olarak kullandığını ortaya koymuştur. Bu, sosyal medyanın iletişim fonksiyonunun ötesine geçerek bir tüketim aracına dönüştüğünü göstermektedir. Akyol ve Yengin'in (2018) arama motoru reklamları üzerine yaptığı araştırma da, tüketicilerin arama motorları üzerinden ulaştıkları bilgilerin sosyal medya reklamlarıyla pekiştirilerek satın alma kararlarını etkilediğini desteklemektedir. Özellikle hedeflenen reklamlar ve kişiye özel içerik, tüketicilerin daha hızlı ve bilinçli bir şekilde karar almalarını sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra, genç tüketicilerin sosyal medya kullanımı üzerindeki etkileri incelendiğinde, Ramnarain ve Govender Krishna'nın (2013) çalışması da tüketicilerin sosyal medyada edindikleri bilgilerin satın alma kararları üzerindeki etkisini desteklemektedir. Gençler, sosyal medyadan aldıkları ürün tavsiyelerine güvenmekte ve bu doğrultuda alışveriş yapmaktadır. Son olarak, Buran ve Çalapkulu'nun (2023) çalışması, dijital reklamların anlık satın alma davranışları üzerindeki etkisini vurgulamakta, tüketicilerin hızlı karar alma süreçlerinin reklam stratejileriyle nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Dijital pazarlama stratejilerini geliştirmek isteyen şirketler, sosyal medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkilerini dikkate almalıdır. Sosyal medya platformlarında yer alan hedeflenmiş reklamlar, tüketicilerin satın alma kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Şirketler, arama motoru reklamcılığı ile sosyal medya reklamcılığını birleştirerek, tüketicilere daha kişiselleştirilmiş ve etkili kampanyalar sunabilirler. Özellikle, genç tüketicilere yönelik stratejilerde sosyal medya platformları daha fazla kullanılmalı ve ürün tavsiyeleri ile müşteri memnuniyeti üzerine odaklanılmalıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalar için, dijital pazarlamanın farklı sektörlerdeki etkilerinin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir. Akademisyenler ve araştırmacılar, sosyal medya ve dijital platformların satın alma davranışları üzerindeki uzun vadeli etkilerini araştırarak, bu alanı daha geniş bir perspektifle ele almalıdır. Ayrıca, dijital pazarlama stratejilerinin etkisinin kültürel farklılıklar üzerindeki rolü de derinlemesine analiz edilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akgün, Z. (2018). Dijital pazarlamada c kuşağının dijital ürünleri benimseme düzeyi farklılıklarının belirlenmesine dair bir alan araştırması (Tez no. 514861) [Doktora tezi, Hitit Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Akyol, D. İ., & Yengin, D. (2018). Sosyal medyada arama motoru reklamları. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(3), 136-145.
- Atar, G. M., & İspir, N. B. (2019). Geleneksel ve sosyal medyada reklama yönelik tutum ve reklam değeri arasındaki ilişkinin karşılaştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (31), 305-322.
- Baumeister, R.F. (2002). Yielding to temptation: self-control failure, impulsive purchasing, and consumer behavior. *Journal of Consumer Research*, 28(4), 670-676.

- Buran, N., & Çalapkulu, Ç. (2023). Dijital pazarlama bileşenlerinde duygusal zekâ ve big datanın önemi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 7(13), 138-154.
- Chaffey, D., Smith, P. R., & Smith, P. R. (2013). *Emarketing Excellence: Planning And Optimizing Your Digital Marketing*. Routledge.
- Chen, J. V., Su, B. C., & Widjaja, A. E. (2016). Facebook C2C social commerce: a study of online impulse buying. *Decision Support Systems*, 83, 57-69.
- Çelik, A. (2022). Dijital Pazarlamada Fenomenlerin Tüketicilerin Satın Alma Kararı ile Marka Sadakatine Etkisi: İstanbul İli Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma (Tez no. 725578) [Doktora tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Çimli, S. (2021). Duygusal Zekâ ve Anlık Satın Alma Davranışı İlişkisinde Marka Sadakatinin Düzenleyici Rolü (Tez no. 683919) [Doktora tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Dholakia, U., & Bagozzi, R. P. (2001). Consumer behavior in digital environments. *Digital Marketing*, 163-200.
- Evrensel H., & Kılınç, K. (2023). Dijital Pazarlama Kapsamında E-Ticaret ve E-Ticaretin Gelecek Vizyonu. H. S. Fettahlıoğlu ve F. G. Bilginer Özsaatçi (Ed.), *Pazarlamanın Dijital Dönüşümü: Pazarlama 5.0* içinde (s. 447-470). Özgür Yayınları.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS* (3rd ed.). Sage Publications.
- Hwang, Y., & Jeong, J. (2016). Electronic commerce and online consumer behavior research: A literature review. *Information Development*, 32(3), 377-388.
- Kacen, J. J., & Lee, J. A. (2002). The influence of culture on consumer impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Psychology*, 12(2), 163-176.
- Kılınç, K. (2021). Dijital Pazarlamada Karanlık Sosyal Medyanın (Dark Social Media) Yükselişi. İ. Erdoğan Tarakçı ve B. Gökteş (Ed.), *Dijital Gelecek Dijital Dönüşüm 2* içinde (s. 131-151). Efeakademi Yayınları.
- Kim, A.J. & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business Research*, 65(10), 1480-1486.

- Latif, Ö. B., & Karkış, Ö. İ. (2018). Sosyal medya reklamları üzerinden kadının toplumdaki konumlandırılmasına ilişkin bir içerik analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 114-134.
- Lee, K.Y., Choi, Y.J. & Park, J.W. (2018). A study on effects of time pressure perceived by users of airport duty-free shop on impulsive purchasing behavior and repurchase intention. *International Business Research*, 11(1), 59-65.
- Naidu G. & Agrawal S., (2013), A study on impact of social media in buying behavior of consumer/customer with special seference to raipur city. *Journal of Harmonized Research in Applied Sciences*, 1(3), 98- 101.
- Odabaşı, Y., & Barış, G. (2002). *Tüketici Davranışı*. MediaCat Akademi.
- Özdemir, S. S., & Doğanay, M. Z. (2019). Bir mecra olarak sosyal medyanın reklam hukuku açısından değerlendirilmesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* (13), 295-337.
- Pavlou, P. A. & Stewart, D. W. (2000). Measuring the effects and effectiveness of interactive advertising: A research agenda. *Journal of Interactive Advertising*, 1(1), 62-78.
- Piron, F. (1991). Defining impulse purchasing. *Advances in Consumer Research*. 18, 509-514.
- Ramnarain Y. & Govender Krishna K., (2013), Social media browsing and consumer behavior: Exploring the youth market. *African Journal of Business Management*, 7(18), 1885-1893
- Rook, D. W., Fisher, R. J. (1995). Normative Influences on impulsive buying behavior. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 305-313.
- Royle, J., & Laing, A. (2014). The digital marketing skills gap: Developing a digital marketer model for the communication industries. *International Journal of Information Management*, 34(2), 65-73.
- Ryan, D. (2016). *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging The Digital Generation*. Kogan Page Publishers.
- Sohn, H.K. & Lee, T.J. (2017). Tourists' impulse buying behavior at duty-free shops: The moderating effects of time pressure and shopping involvement. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 34(3), 341-356.
- Taken Smith, K. (2012). Longitudinal study of digital marketing strategies targeting Millennials. *Journal of Consumer Marketing*, 29(2), 86-92.

- Tekin F. (2018). Marka Bilinirliğinin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisinde Sosyal Medyanın Aracılık Rolü (Tez no. 511111) [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Todor, R. D. (2016). Blending traditional and digital marketing. bulletin of the transilvania university of brasov. *Economic Sciences*, 9(1), 51.
- Wang, Ying vd., (2009), Examining beliefs and attitudes toward online advertising among chinese consumers. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(1), 52–66.
- Weun, S., M. A. Jones & S. E. Beatty (1997), A parsimonious scale to measure impulse buying tendency, in W. M. Pride ve G. T. Hult (Eds.), AMA Educators's Proceedings: Enhancing knowledge development in marketing, *Chicago: American Marketing Marketing Association*, 306-307.
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2007). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık.
- Yönder Karabeyoğlu D. (2018). Türkiye’de Dijital Pazarlamada Marka ve Tüketici İlişkisinin İncelenmesi (Tez no. 496242) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Zhao, X., Lynch Jr, J. G., & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and truths about mediation analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.

EXTENDED ABSTRACT

Aim: This study aims to investigate the mediating role of social media advertising in the impact of digital marketing strategies on consumer purchasing behavior.

Method: The data of the research was collected with the permission of Hasan Kalyoncu University Ethics Commission numbered E-97105791-050.01.01-46787, between February 01, 2023, and June 30, 2023, from consumers aged 18 and over residing in Türkiye using digital marketing channels through an online survey. The data obtained by the convenience sampling method was removed from the data file due to missing data from 6 participants. SPSS 24, and AMOS 23 package programs were used for the analysis. For frequency analysis of demographic data, reliability studies, and analysis of the relationship between variables, the SPSS program was preferred, while the AMOS program was preferred for mediation effect and regression studies. All analysis results obtained

were reported with acceptable fit values. The scales used in the study are; the digital marketing scale compiled by Akgün (2018) and studied by Çelik (2022), the impulsive buying tendency scale developed by Weun et al. (1997) and also studied by Çimli (2021), and finally, the scales developed by Kim and Ko (2012) and Wang et al. (2009) and also compiled by Tekin (2018). In this study, the total number of questions was determined as 31, including 6 items added to the survey consisting of 3 scales, 5 dimensions, and 25 items to collect demographic data of the participants. All statements in the scales were prepared in a 5-point Likert type (1 = Strongly Disagree, 5 = Strongly Agree) format.

Results: As seen in the table above, the gender status of the survey participants is 460 female (%45.4), and 554 male (%54.6). Their marital status is determined as 432 single (%42.6), and 583 married (%57.4). Age ranges are considered in 4 different categories, the number of individuals between the ages of 18-29 is 360 (%35.5), the number of individuals between the ages of 30-39 is 262 (%25.8), the number of individuals between the ages of 40-49 is 354 (%34.9), and the individuals aged 50 and over is 38 (%3.7). This situation is coded into 5 different categories. According to the first coding, the number of primary school graduates is 26 (%2.6), the number of high school graduates is 180 (%17.8), the number of associate degree graduates is 110 (%10.8), the number of bachelor's degree graduates is 436 (%43), and finally the number of postgraduate graduates is 262 (%25.8). The last question asked in demographic characteristics is income status. The income categories of the participants were coded according to minimum wage and low-medium-high income levels. According to this distribution, the number of those earning 11,400 TL and below was determined as 228 (%22.5), the number of those earning between 11,401-19,000 TL was determined as 156 (%15.4), the number of those earning between 19,001-29,000 TL was determined as 160 (%15.8), the number of those earning between 29,001-39,000 TL was determined as 184 (%18.1) and finally the number of those earning 39,001 TL and above was determined as 286 (%28.2). A total of 1014 survey participants with all these demographic characteristics were reached. In the KMO analysis of the scales, the sample adequacy values were calculated as 0.888 for digital marketing; 0.863 for social media advertisements; and 0.828 for impulsive buying behavior. In addition, the scales were significant in the Bartlett sphericity analysis, Digital marketing [χ^2 (45)=3043.775; $\rho<0.001$], social media advertisements [χ^2 (45)= 6120.301; $\rho<0.001$], impulsive buying behavior [χ^2 (10)= 1833.180; $\rho<0.001$] indicate that the correlations between the items are suitable for factor analysis. Finally, Cronbach alpha values were calculated for the reliability study. According to this calculation, the digital marketing scale was

calculated as 0.837; the social media advertisements scale as 0.884, and the impulsive buying behavior scale as 0.829.

Conclusion and Discussion: Digital marketing variable has no direct effect on impulsive buying behavior ($\beta=-0.071$; $p=0.155$). When other direct effects created in the model are examined, it is determined that digital marketing has a significant and positive effect on social media perception ($\beta=0.586$; $p=0.000$). Another effect is the direct effect of social media perception on impulsive buying behavior. We can say that this effect is significant and positive ($\beta=0.363$; $p=0.000$). After examining the results of direct effects, when indirect effects are examined, it is observed that the digital marketing variable has a significant and positive effect on impulsive buying behavior through the social media perception variable ($\beta=0.213$; $p=0.021$). Thus, according to the decision tree diagram of Zhao et al. (2010), digital marketing does not have a direct effect on impulsive buying behavior, while social media perception affects it indirectly in a full mediator role with the mediator role. In this case, hypothesis H3 was rejected and hypotheses H1, H2, and H4 were accepted. For future research, it is recommended to examine the effects of digital marketing in different sectors in depth. Academicians and researchers should address this area with a broader perspective by investigating the long-term effects of social media and digital platforms on purchasing behaviors. In addition, the role of the impact of digital marketing strategies on cultural differences can also be analyzed in depth.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	10.10.2024	Submitted date
Kabul tarihi	12.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Baytar, İ. (2025). Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emegi Üzerine Nitel Bir Araştırma: Kıyık Köyü (Muş) Örneği. *Journal of History School*, 74, 377-405.

BİTKİSEL ÜRETİM FAALİYETLERİNİN YOĞUN YAPILDIĞI KIRSAL YERLEŞMELERDE KADIN EMEĞİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA: KIIYIK KÖYÜ (MUŞ) ÖRNEĞİ¹

İrfan BAYTAR²

Öz

Bu çalışmada, bitkisel üretim faaliyetlerinde kadın emegi irdelenmiştir. Kırsal kalkınmanın üretim kaynaklarından biri olan bitkisel üretim faaliyetleri, her dönemde önemli olmakla birlikte son zamanlarda daha da ön plana çıkmıştır. Bu faaliyetlerde kadınların ev işleriyle birlikte yoğun emek harcayarak üretimde yer almaları ve bunu sürdürmeleri önem arz etmektedir. Her ne kadar çalışma sahasında temel geçim kaynakları ve üretim alanları bitkisel üretim olsa da bitkisel ve hayvansal üretimin şartların mümkün olduğu ölçüde iç içe yapılması dikkat çekmektedir. Ancak burada hayvancılık faaliyetinin ticari amaçlı olmayıp daha çok ev ihtiyacı için yapılmakta olması ve üreticilerin hayvansal ürün maliyetlerini düşürmesi söz konusudur. Kırsal faaliyetlerde yoğun emek harcayan kadınların örgütlenmesindeki yetersizlik ve sosyal güvence oranındaki düşüklük, onların istihdamdaki görünürlüklerini de düşürmüştür. Bununla birlikte mülkiyetin, pazarlamanın ve para üzerindeki tasarrufun erkete olması sorun oluşturmaktadır. Bu durum, kırsal kalkınmanın önündeki temel sorunlar arasında yer almaktadır. Son dönemlerde kırsal alanlarda genç nüfusun şehirlere göç etmesi, bu faaliyetlerle uğraşanların yaş ortalamasının yükselmesine ve düşük eğitim seviyesine sahip kişilerin bu işleri yapmasına neden olmuştur. Genç nüfusun göç etmesi ve bitkisel üretimle uğraşmayı tercih etmemesi, kadınlar üzerindeki iş yoğunluğunu artırarak sorunun daha da büyümesine neden olmuştur. Çalışmanın yapıldığı Kıyık Köyü, Muş

¹ Etik kurul onayı Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan, 15.04.2024 tarih, 6 sayı ve 81 toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi., Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, i.baytar@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2074-8748

ilinde bitkisel üretim faaliyetlerinin en yoğun yapıldığı köyler arasındadır. Kıyık Köyü'nün hem geniş tarım arazilerine sahip olması hem de bu alanda yeterli su kaynaklarının bulunması, bitkisel üretimdeki potansiyelini de kadınların iş yükünü de arttırmıştır. Bu çalışmada, bitkisel üretim faaliyetlerinin yoğun olduğu köyde bitkisel faaliyetlerde aktif olarak çalışan on kadın çalışanla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Katılımcıların görüşleri, MAXQDA paket programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre bitkisel üretim faaliyetlerinde kadın emeği ve kadın emeğinin görünürlüğü üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Emeği, Bitkisel Üretim, Kırsal, Muş

A Qualitative Study on Women's Labor in Rural Settlements Engaged in Intensive Agricultural Activities: The Case of Kıyık Village (Muş)

Abstract

This study examines women's labor in agricultural activities. As one of the key resources for rural development, agricultural production has always been significant and has recently gained even more prominence. Women's intensive involvement in agricultural production, alongside their domestic responsibilities, plays a crucial role in sustaining these activities. Although the main sources of livelihood and production areas in the study area are crop production, it is notable that crop and livestock production are integrated to the extent allowed by prevailing conditions. However, livestock breeding in the region is not for commercial purposes, but rather for household needs and reduces the cost of animal products for producers. The lack of organization among women engaged in rural activities and their limited access to social security diminish their visibility in the labor market. Additionally, male-dominated control over property, marketing, and financial resources remains a significant issue, which poses a challenge to rural development. In recent years, the migration of younger populations to urban areas has resulted in an aging workforce in rural agricultural activities, often comprised of individuals with lower levels of education. This demographic shift, coupled with the declining interest of younger generations in agricultural production, has intensified the workload on women, further exacerbating the issue. Kıyık Village, the study site located in Muş Province, is one of the villages with the highest concentration of agricultural activities. The village's expansive agricultural land and sufficient water resources contribute to both its agricultural potential and the increased workload on women. In this study, semi-structured interviews were conducted face-to-face with ten women actively involved in agricultural production in Kıyık Village. The interviews were analyzed using the MAXQDA software package. Based on the findings, assessments were made regarding women's labor and its visibility in agricultural production activities.

Keywords: Women's Labor, Agricultural Production, Rural, Muş.

GİRİŞ

Bitkisel üretimde kadın emeğinin önemi büyüktür. Yoksulluğun azaltılması ve ekonomik büyümede bitkisel ve hayvansal üretim değer verilen bir sektördür. Ancak bu sektörün birçok ülkede performansı düşüktür. Bu durumun temel nedeni kırsal ekonomideki kadın katılımında sınırlandırıcı etkilerin bulunmasıdır. Kadınlar bu üretim süreçlerinde zorluklara rağmen aldıkları görev verimliliklerini düşürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde verilere göre kadınların tarıma dayalı işgücününün bölge ve yaş gruplarına göre değişmekle birlikte %43 gibi orana sahip olduğu tahmin edilmektedir. 1700'lü yılların ortaları ve 1800'lü yılların başlarında sanayi devriminin etkisiyle işyerleri ile ev arasında sınır belirginleşerek tarıma dayalı üretimden piyasaya dayalı üretime geçilmiş ve üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır. Böylece ev içi üretim evin dışındaki üretimle ayrı faaliyet durumuna gelmiştir (Doss ve Team, 2011, s.1; Işık Kütük, 2019, s.79,80). Bu durumun bitkisel ve hayvansal üretimde çalışanların ev ve kırsal yerleşmelerin dışında istihdam imkânı sağlaması kırsal üretimi olumsuz etkilemiştir.

Ülkelerin kalkınma durumu ile kültürel ve sosyoekonomik yapıları kadın emeğinin kullanımını etkileyip bölgesel ve sektörel olarak farklılaşarak kadınların çalışma hayatına katılımının toplumdaki topluma değişiklik göstermesiyle sonuçlanmıştır. Tarım sektöründe kadınların emek yoğunluğu tarihsel bir sürece sahip olsa da son yıllarda hizmetler sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Geçmişten günümüze erkek egemenliğinin hâkim olduğu toplumlarda kadınlar ikinci planda kalmışlardır. Tarımsal faaliyetlerde cinsiyete göre işgücü kalıplarının değişikliğini irdeleyen çalışmalar, gıda güvenliği ile eşitliğe dayalı kapsayıcı mekanizma geliştirilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Bu çalışmalar stratejik kararların verilmesinde kadınları aktör olarak görmekte, böylece kırsaldaki kadın deneyimi analizi de önem kazanmaktadır (Alkan, 2015, s.41; Kawarazuka vd., 2022, s.1). Dünya gıda üretiminin %60-80'ini üreten kadınlar dünyadaki toprak varlığının sadece %1'ini elinde bulundurmaktadır. Bunun dışında, kadınların çevrenin daha iyi korunmasındaki rolüne de vurgu yapılmaktadır (Doss vd., 2018, s.69). Kadınlar dünya gıda üretiminde böylesine büyük paya sahip olmalarına rağmen dünya topraklarının çok azına sahip olup sermaye birikiminin çok düşük olduğu kesim olmuştur.

Bitkisel üretimin önemi, temel gıda maddelerinin üretilmesinden kaynaklanmaktadır. Gıda maddelerinin üretim sürecinde kadınların üstlendiği rol de büyük önem taşımaktadır. Ancak, genelde kadınların kırsalda harcadığı emek görünmemektedir. Türkiye'de bitkisel üretimin önündeki diğer bir sorunda işletmelerin küçük olmasıdır. Küçük meta üretimi yapan toprak sahipli aile

işletmeleri 1970’li yıllarda işletmelerin dönüşümünde etkili olmuştur. Bu işletmelerin parayla pazar ekonomilerine açılmaları bunda etkili olmuştur. Ulaşım destekleyen politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte ulaşım sistemlerinin gelişmesinin ve politik olarak desteklenmesi kapalı olan ekonomilerin kırılmasını ulusal ve uluslararası pazarlara entegre olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte bir yandan da toprakların yetersizliği ve mirasla toprakların bölünmesi tarımsal girdi eksikliği ve maliyetlerinin yükselmesi, kredi borçları toprak kaybına neden olduğundan şehirlere olan göçün de artmasına ortam hazırlamıştır (Gülöksüz ve Gülöksüz, 1983, s.1252). Bu durum kırsalda bazı sorunlara neden olmakla birlikte şehirlerdeki nüfus artışıyla şehirlerde farklı problemlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Küçük ölçekli işletmelerde bu sorunlar meydana gelirken orta büyüklükteki toprağı olan ailelerde ise kadınlar daha çok el emeği isteyen işlerde çalışmakta diğer işler daha çok erkeklerin kullandığı makinalar tarafından yürütülmekte olsa da kadınlar yine erkeklere göre daha fazla yük taşımakta ancak karar almada erkekler kadar söz sahibi olamamaktadır (Yılmaz, Özdemir ve Çolakoğlu, 2023, s.92). Kadınlar tarımsal faaliyetlerle meşgul olurken erkekler ya farklı gelir alternatifleriyle ilgilenmekte ya da farklı şehirlerde hizmet sektöründe çalışmaktadır.

Bitkisel Üretimde Kadın Emeği

Tarım sektörü dünyada birçok ülke için hem ekonomik büyümede hem de istihdam sağlamada önemli sektörler arasında yer almaktadır (Bozkoyun, Ertaş ve Baytar, 2023: 11). Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri kadınların sektörel istihdamı üzerinde etkili olmaktadır. “Gelişmiş ülkelerin kültürel açıdan daha homojen toplumlar olması düşük gelirli ülkelere göre kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha az görülmesine neden olabilmektedir” (Tunç, 2018, s.233). Gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücü tarımda yoğunlaşırken, gelişmiş ülkelerde ise kadınlar daha çok hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde ücretsiz yapılan aile işçiliğinin yerini gelişmiş ülkelerde ücretli çalışan kadın emeği almıştır (Berber ve Eser, 2008, s.2). Türkiye’de 2023 yılında işgücüne katılım oranı 15-64 yaş aralığında erkeklerde %78 iken kadınlarda %40,9 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024). Türkiye, kadınların tarımda istihdam yoğunluğunun yüksek olduğu bir ülkedir. Ancak günümüzde tarımdaki istihdam kayda değer bir şekilde azalmıştır. 1980’li yılların sonlarına gelindiğinde kadın işgücünün önemli kısmı tarım sektöründe çalışırken, 1990 ve 2000’li yıllarda sektörde meydana gelen daralmayla oran düşerek 2004 yılında %50, 2018 yılında ise %26 seviyesine gerilemiştir. Kadınlar fiilen üretici pozisyonunda gibi görünse de üretim araç mülkiyeti büyük oranda erkeklerde olmuştur (Yaman, 2019, s.57). Günümüzde Türkiye’de şehir nüfusu %93, kırsal nüfus ise %7 oranındadır. Kırsal nüfusun

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emegi...

düşük görünmesinde 2012 yılında yapılan büyükşehir kanunu etkili olmuştur (TÜİK, 2024).

Kadın emegi, Türkiye tarımında genelde aile içinde, kayıt dışı, ücret alınmadan güvence olmadan sürdürülmektedir. 2014 yılında ücretsiz aile işçisi kadın sayısı %78'dir. Ekonomik bağımsızlığını kazanan kadın oranı erkeklerin ancak %18 gibi düşük bir orana sahip olmuştur. Aynı yıl işveren konumundaki kadınlar erkeklerin ancak %7'sine denk gelmektedir. Bu veriler kadının ailede ücretsiz aileye katkı sağladığını göstermektedir. Türkiye'de özellikle cumhuriyet dönemi hatta öncesinde kırsalda kadın emegi çok önemliydi. 1980'li yıllarda bitkisel üretimde makine kullanımının yaygınlaşması kadınları üretimden uzaklaştırmış bu dönemde kadın işçi sayısı yaklaşık %4 seviyelerindeydi. Güvencesi olmayan işlerde düşük ücretli işlerde çalışırken diğer ülkelere göre de istihdam oranı da düşüktür. Bu dönemlerde SSCB'de kadınlar iş gücü oranı %53, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise %36 seviyelerindeydi (Candan ve Özalp Günel, 2015, s.11, 12; Tekeli, 1983: 1199). Bu durum Türkiye'de kadın çalışanlarının hem zor şartlarda çalıştığını hem de düşük istihdam seviyesinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de kadın istihdamının yetersizliğiyle birlikte kadın-erkek arasındaki ücret farkıda önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sorun Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yayınlamış olduğu 2024-2028 Stratejik Raporu'nda belirtilmektedir. Raporda "Kadın istihdamının artırılması ve çalışma hayatında fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla hedef ve sorumlulukları içeren 2010/14 sayılı genelgeye" atıfta bulunulmuştur. Raporun farklı yerlerinde kadın-erkek arasında fırsat eşitliğinin olmadığı vurgulanarak eşit işe eşit ücret ilkesi benimsenerek istihdamın arttırılması gereği vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak için kadınların işgücü politikalarına katılımını kolaylaştırıcı, nitelik düzeylerinin yükseltilmesine yönelik politika ve uygulama ihtiyacının olduğu özellikle genç kadınların katılımının önemi üzerinde durulmuştur. Raporda verilen görev/ ihtiyaç bölümünde "başta kırsal bölgelerde yaşayan genç kadınlar olmak üzere gençlerin çalışma hayatına girmeleri desteklenecek, kırsala tersine göçü sağlayıcı, ekonomik ve sosyal hayatı canlandırıcı projeler geliştirilecektir" (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Stratejik Raporu, 2023, s.13, 20).

Türkiye'de kadınların ücretsiz aile işçisi olarak görülmesi, tarımsal üretimin daha çok küçük ölçekte faaliyet yürütmesinden kaynaklanmaktadır. Bu işletmelerde erkekler uzaklara giderek farklı işlerde çalışırken kadınların da iş yükü artmaktadır. Kadınlar ev işleriyle birlikte üretim faaliyetlerinin her basamağında çalışsa da sosyal güvenlikten yoksun, kayıt dışı çalışmakta ve emeklerinin karşılığını alamamaktadır. Türkiye'deki kadın istihdam oranı 2004 yılında %50,8

iken, 2013 yılında %37 seviyelerine kadar gerilemiştir. Kadınlar mevsimlik tarım işçiliğinde zorlu şartlarda çalışmakta genelde zorlu şartların hâkim olduğu barınakları da hijyenli olmamaktadır (Candan ve Günel, 2013, s.93, 95, 98; Keyder, 1983, s.1270). Bu durum, kadınların ciddi anlamda hak kaybına uğramalarına neden olmakta ve bu faaliyetlerdeki verimliliğini olumsuz etkilemektedir. Türkiye’de de gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi kadının bitkisel üretimde toprağın hazırlanması aşamasından başlayarak hasat vaktine kadar farklı aşamalarda farklı görevleri yerine getirerek bakımı, depolamayı ve işlemeyi de genelde üstlendiği görülmektedir (Türkdoğan; Hablemitoğlu’ndan akataran, Ülker, 2013, s.2). Kadınlar üretimin bütün süreçlerinde görev almasına rağmen görünürlükleri aynı oranda olmamaktadır. Bu bitkisel üretimin önündeki önemli sorunlar arasında yer almaktadır.

Türkiye’de kadın emeğinin görünmezliği kadınların mülkiyet oranının çok düşük olması ve resmi çiftçi kayıt sisteminde sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Kazandıkları üzerinde genelde söz sahibi olmayan kadınlar finans kaynaklarına da erişimde zorlanmakta ve sınırlı kalmaktadır. Bu durumda bitkisel üretimde aktif rol alan kadınların sosyo-ekonomik şartlarının iyileştirilmesi daha da önem kazanmaktadır. 2000’lerden bu yana Türkiye uluslararası iş bölümü rolü bakımından tarım sektörü daralma göstermiş başta eğitim ve sağlık sektörü olmak üzere hizmet sektörlerindeki kadın istihdam oranı artmıştır. Bu durum, günümüze kadar bu yönde devam etmektedir. Halen kadınların ücretli ve kayıt dışı çalışma oranı artmaktadır. Bununla birlikte aynı işi yapmalarına rağmen kadınlar erkekler kadar ücret almamakta olup toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Ataerkil yapılarda kadının farklı işlere aktif katılımının engellenmesi erkeğin egemenliğini pekiştirdiği gibi kadınları sosyo-ekonomik haklar bakımından da geride bırakır (Yiğit ve Öcal Kara, 2023, s.5039; Özar, 2018, s.10,11; Sabar, Rahim ve Hastuti, 2022, s.155). Bu durum eğitilmiş genç kadınların bitkisel üretim faaliyetlerine katılımını olumsuz etkilemekte, kırsal faaliyetlerde imaj problemlerine neden olarak kırsal faaliyetlerde çalışan sayısını düşürmekte, üretim zincirinde sorunlara neden olmaktadır. Bu gelişmeler küçük üreticilerin artış gösteren maliyetler karşısında duramayıp tarımsal faaliyetlerden çekilmesine neden olmaktadır. Köyden ayrılan çiftçiler, kentlere göç ederek esnek çalışmayla niteliği düşük işlerde çalışmaya mecbur kalmıştır (Karaçimen, 2022, s.44). Gelecek kaygısı yaşayan kırsaldaki üreticilerin göç etmesi temel gıda maddelerinde dışa bağımlılığı daha da arttırmaktadır.

Çalışma Sahasının Coğrafi Özellikleri

Kıyık Köyü, Muş ili merkez ilçe sınırları içinde yer almakta olup, merkez ilçe sınırlarının ortasında ve il merkezinin ise batısında yer almaktadır. Kıyık Köyü,

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

38°50' enlem, 41°27' boylamında bulunmaktadır. Muş ilinin doğusunda Ağrı, güneyinde Batman, Bitlis ve Van illeri, batısında Bingöl, kuzeyinde ise Erzurum yer almaktadır (Şekil 1).

Muş şehri, etrafı dağlarla çevrili olan Muş Ovası üzerinde konumlanmıştır. Bu ova, Muş'un stratejik bir coğrafi konumda yer almasını sağlar. Muş Ovası'nın doğusunda Nemrut Dağı yer almaktadır. Nemrut Dağı, aynı zamanda Türkiye'nin en büyük volkanik krater göllerine sahip olup hem doğal güzellikleri hem de turistik potansiyeli ile dikkat çeker. Ovanın güneyinde Güneydoğu Toroslar, bölgenin dağlık alanlarını oluşturur ve bu dağlar, Toros Dağları'nın bir parçası olarak Muş'un iklimini ve ekosistemini etkiler. Batısında ise Bingöl Dağları yer almaktadır. Muş Ovası'nın kuzeyinde ise Şerafettin Dağları ve Akdoğan Dağları bulunur.

Şekil 1. Çalışma sahasının lokasyon haritası

Muş'ta düşük sıcaklık ortalamaları ve uzun kış mevsimi yaşanmaktadır. Yıllık sıcaklık ortalaması 9,6°C olup, yazın sıcaklık ortalamasının 23,2°C, kış sıcaklık ortalamasının ise -5,4°C olduğu görülmektedir. Yazlar sıcak geçerken, en yüksek sıcaklık 2000 yılının temmuz ayında 41,6°C olarak ölçülmüştür. Muş'un kışları uzun ve soğuk olurken en düşük sıcaklık -34,4°C ile 1982 yılında kaydedilmiştir. Bu ekstrem değerler 1963-2017 yılları arasında görülmüştür. Yağışlar, kış mevsimiyle ve ilkbahar mevsiminde yaklaşık seviyede olup, kış mevsiminde 278,4 mm, ilkbahar mevsiminde ise 278,3 mm'dir. Yaz mevsiminde ise çok az yağış düşmektedir. Muş ili, Türkiye'nin en fazla kar yağışının görüldüğü iller arasında yer almaktadır (Baytar, 2021, s.97-106).

Araştırmanın Amacı

Bitkisel üretimle insanların temel besin maddelerinin üretildiği ve bu konunun daima önemini koruduğu söylenebilir. Bununla birlikte hayvanların da yem ürünlerinin üretilmesi bitkisel üretim yelpazesinin içerisinde yer alması bunun önemini daha da arttırmaktadır. Bütün bu faaliyetlerin yürütülmesinde kadınların önemli payı vardır. Kadınlar bu faaliyetleri yürütürken ev işleri olarak nitelendirilen yemek, temizlik, bulaşık ve çocuk bakımı gibi işlerden birinci derece sorumludur ve bunları yapıyorken bununla birlikte bitkisel üretim faaliyetlerine katılmaktadır.

Ancak bu kadar önemli ve çeşitli alanlarda faaliyet yürüten kadınların istihdamda görünürlüğünün düşük olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, kadın emeğinin bitkisel üretim sürecindeki rolünün irdelenmesidir. Araştırmada genel olarak kadınların yaptığı ev işlerinin yanında bitkisel üretimdeki rolü, kooperatifleşme durumu, pazarlamadaki etkisi ele alınmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımlarından temel nitel araştırma deseniyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, katılımcıların deneyimlerini ve olguların anlamlarını derinlemesine anlamaya odaklanır, genellikle küçük örneklem ve kelimelerle bilgi toplar. Araştırmacılar, nicel ve nitel metodolojiler arasında seçim yaparken, araştırma amacına uygun veri toplama ve analiz yöntemlerini belirler. Nicel araştırmalar, sayısal verilerle genellemeler yaparken, nitel araştırmalar katılımcıların bireysel deneyimlerinden yararlanılarak derinlemesine araştırma imkânı vermektedir. Bitkisel üretim sürecinde kadının rolünü inceleyen nitel araştırmalar kadınların duyu, sosyal ve kültürel bakımdan anlama fırsatı vermektedir (Sobh ve Perry. 2006, s.1194).

Katılımcı Grubu

Kıyık Köyü'nün nüfusu 2023 yılında 682 erkek ve 638 kadın olmak üzere toplam nüfus 1320 kişidir (TÜİK, 2024). Çalışma, kadının bitkisel üretimdeki rolünü derinlemesine incelemeyi amaçladığı için, katılımcılar tipik durum örneklemesiyle seçilmiştir. Katılımcıların belirlenmesinde gönüllülük, aktif bir şekilde bitkisel üretimle uğraşma kriterleri kullanılmıştır. Toplamda on katılımcı ile çalışılmıştır. Katılımcıların yaşları 41 ile 65 arasında değişmektedir. Eğitim düzeylerine bakıldığında, ikisinin eğitimi yok, dördü ilköğretim mezunu, üçü ortaokul mezunu ve bir kişi ise lise mezunudur.

Veri Toplama Süreci

Çalışmada, kadınların bitkisel üretim faaliyetlerindeki rolü, kadınların kişisel görüşleri doğrultusunda derinlemesine incelenmiştir. Bu amaçla, nitel veri toplama yöntemlerinden görüşme tekniği tercih edilmiştir. Derinlemesine mülakatlar, bireylerin deneyimlerini ve bu deneyimlerin nasıl yaşandığını anlamaya dönük veriler toplamaktadır. Başarılı süreç için mülakatların iyi yazılmış olup açık mülakat protokolü özelliği taşınmalıdır. Mülakat yapılan kişinin, olayları ve deneyimlerini net olarak belirtmesi, normalin, durumlar arasında karşılaştırma yaparak hassas konular hakkında görüşlerine başvurulmaktadır. Araştırmacı, tümevarım yolunu kullanarak katılımcı deneyimlerini anlamak amacıyla veriler toplayarak mülakatın temel sorusu yönünde sondalar yapar (Jimenez ve Orozco, 2021, s.526). Görüşme tekniği, katılımcıların duygu, düşünce ve deneyimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlamaya fırsat verdiğinden araştırmanın amacına uygun bir yaklaşım niteliği taşımaktadır. Görüşmelerde, katılımcıların görüşlerini daha sistematik ve odaklı bir şekilde alabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış form, esnekliği sayesinde katılımcıların doğal ifadelerini almaya imkân verirken, aynı zamanda araştırmacının belirli konularda bilgi edinmesini sağlayacak soruları içermektedir. Bu form için öncelikle bir soru havuzu oluşturulmuş, ardından sorular uzmanlara gönderilerek dil ve alana uygunluk açısından geri bildirim alınmıştır. Gelen dönütler doğrultusunda, görüşme formunun son hali belirlenmiş ve böylece form, araştırmanın ihtiyaçlarına uygun hale getirilmiştir.

Görüşmeler, katılımcıların rahat bir ortamda, doğal bir şekilde görüşlerini paylaşabilmeleri için genellikle katılımcıların evlerinde yapılmıştır. Her bir görüşme ortalama 50 dakika sürmüştür, bu süre zarfında katılımcıların düşüncelerine yeterince odaklanılmış ve derinlemesine bilgi edinilmiştir. Görüşmelerin tamamı, ses kayıt cihazlarıyla kaydedilerek daha sonra analiz için kaydedilen veriler üzerinden çalışma yapılmıştır. Ses kaydı, katılımcıların söylediklerinin doğru bir şekilde kaydedilmesini sağlamış ve daha sonrasında yapılan analizde, verilerin güvenilirliğini artırmıştır. Bu süreç, araştırmacının, katılımcıların söylediklerini daha dikkatli bir şekilde analiz etmelerine ve olguları doğru bir biçimde yorumlamalarına olanak tanımıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi sürecinde nitel araştırma analiz yaklaşımlarından tematik analiz tercih edilmiştir. Tematik analiz, nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir yöntem olup temel amacı veriler arasındaki anlam örüntülerini belirleyerek, analiz etmek ve yorumlamaktır. Bu analiz yöntemi, verilerdeki temaları veya ana

fikirleri keşfetmek için sistematik bir yaklaşım sunmaktadır. Tematik analiz, genellikle mülakatlar, gözlemler veya açık uçlu sorular gibi nitel verilerle çalışırken kullanılmaktadır. Temalar, veri setinde ortak özellikler, desenler veya tekrar eden anlamlı kavramlar olarak tanımlanır. Tematik analiz, araştırma sürecinde esneklik sağlar, çünkü bir metodolojiden (yani belirli bir teoriye dayalı bir yaklaşım) daha ziyade bir analiz tekniği olarak kabul edilir. Bu da araştırmacının, çalıştığı veriye dair daha geniş bir esneklikle derinlemesine analiz yapma imkânı sağlar. Yani, tematik analiz belirli bir teorik çerçeveye sıkıca bağlı kalmak zorunda olmayıp farklı teorik perspektiflerden beslenen verilerin incelenme imkânı sağlamaktadır (Clarke ve Braun, 2017, s.297). Etik kurul izni alındıktan sonra araştırma kapsamında görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, önce ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve ardından Microsoft Word programı ile bilgisayara aktarılmıştır. Araştırmacı, verilerin doğruluğunu sağlamak amacıyla ses kayıtlarını dinleyerek aktarımdaki eksiklikleri düzeltmiş ve veriye aşina olmak için ilk okumayı yapmıştır. İkinci okumada ise kodlama sürecine başlanmış, MAXQDA programı kullanılarak kodlar üretilmiştir. Kodların %20'si iki alan uzmanına gönderilmiş, uzmanlardan gelen kodlar arasındaki uyumlu olanlar kod havuzuna eklenmiş, uyumsuz olanlar ise tartışılmış ve sürece dahil edilenler, diğerleri dışarıda bırakılmıştır. Kod havuzundaki kodlar, belirlenen temalar doğrultusunda bulgular başlığı altında, doğrudan alıntılarla ve tablolarla sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Çalışma Sahasındaki Bitkisel Üretim Faaliyetler ve Ev İşlerinde Kadın Emegi

Muş ilinde yapılan bitkisel üretim faaliyetlerinde kadınların erkekler kadar çalışmalarına rağmen görünürlüklerinin aynı oranda olmadığı görülmektedir. Muş ilinde 2021 yılı İl Tarım ve Orman Müdürlüğü kayıtlarına göre, toplamda 17.467 çiftçi bulunmaktadır. Bu çiftçilerin demografik dağılımı incelendiğinde, kadın çiftçilerin oranı %6,6 ile 1.114 kişi olarak kaydedilmiştir. Erkek çiftçiler ise %93,4'lük bir oranla 16.353 kişiyle temsil edilmektedir. Bu dağılım, tarım sektöründeki cinsiyet temelli katılımın oranlarını gösterirken, Muş'taki kadın çiftçilerin sayısının toplam çiftçi nüfusuna kıyasla daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Baytar, 2022, s.9). Muş ilinde kadın işletmeci sayısı da yeterli değildir “*MUŞ Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı kadın işletmeci/girişimci sayısına göre, 1750 işletmenin varlığına karşın bu işletmelerin yalnızca 128'inin kadın işletmeciye kayıtlı olduğu ve bu işletmelerden sadece 30'unun bayan işletmeci tarafından işletildiği verilerine ulaşılmıştır. Toplam 819.000 ha olan*

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

Muş il arazisinin %42'sini tarım alanı oluşturmaktadır. Muş ili 1.000.000 küçükbaş hayvan varlığıyla Türkiye 7.si; 300.000 büyükbaş ile Türkiye 15.sidir. Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu (179 kişi) örgü, halı dokuma, takı-boncuk işi, biçki-dikiş gibi el işi ile uğraşmaktadır. Muş ilinin ekonomisi yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere tarım ve hayvancılığa dayalı olmasına rağmen yalnızca 46 katılımcı hayvancılık (süt, yoğurt, peynir, kaymak, yumurta satma) işi yapmakta; 16 katılımcı ise tarım ile uğraşmaktadır” (Tekin, 2018, s.158,163). Tekin’de çalışmasında Muş’un ekonomisinde bitkisel üretimim büyük paya sahip olmasına rağmen kadın işletmeci sayısının azlığına vurgu yapmaktadır.

Bu çalışma, Muş ilinin merkez ilçesine bağlı Kırıyık Köyü’nde yaşayan kadınların ekonomik faaliyetlerini ve günlük yaşamlarını anlamayı hedeflemektedir. Kadınların yaşam tarzlarını, üretim süreçlerini, sosyal yapılarını ve ekonomik katkılarını incelemek için yapılan bu çalışma, yerel kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden önemli bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel verileri, köyde yaşayan ve aktif olarak bitkisel üretim faaliyetinde çalışan 10 kadın ile gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bu görüşmelerde kadınlara, günlük aktivitelerinin yanı sıra köyün geçim kaynakları, bitkisel üretim faaliyetleri, aile içindeki iş bölümü, bitkisel ürünlerin değerlendirilmesi, devlet ve özel sektörden alınan destekler, kadın kooperatiflerine üyelik, bitkisel üretim dışındaki diğer ekonomik faaliyetler ve genel yaşam memnuniyeti gibi konularda sorular yöneltilmiştir. Bu sorular, kadınların köydeki toplumsal rollerini, ekonomik katkılarını ve üretim süreçlerindeki yerlerini anlamak için kapsamlı bir veri seti sunmaktadır.

Veri analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi, toplanan görüşmelerin sistematik bir şekilde çözümlenmesini sağlayarak kadınların ekonomik faaliyetleri ve günlük yaşamları hakkında derinlemesine bir anlayış ortaya koymaktadır. Görüşmelerde kadınlara yöneltilen sorular, temalar haline getirilerek her tema altında alt kodlar oluşturulmuştur. Bu kodlar, kadınların belirli konulara dair ifadeleriyle bağlantılı olarak gruplandırılmış ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bu temalar, köydeki kadınların ekonomiye ve üretim süreçlerine katkıları, toplumsal yapıdaki değişimlere nasıl adapte oldukları ve yaşam kalitelerinin nasıl şekillendiği gibi önemli bulgular ortaya koymaktadır. Görüşmelerin analizi sonucunda elde edilen temalar, kadınların yerel ekonomiye olan katkılarını, özellikle tarımsal ve bitkisel üretime dayalı faaliyetlerin önemini, aile içindeki iş bölümünü, dışarıdan gelen desteklerin etkisini ve kadın kooperatiflerinin toplumsal ve ekonomik açıdan sağladığı faydaları kapsamaktadır. Bu bulgular hem köydeki kadınların ekonomik hayatlarını hem de genel olarak kırsal alanlarda yaşayan kadınların

yaşadığı zorlukları anlamak açısından önemli bir veri sunmaktadır. Ayrıca, çalışma kapsamında elde edilen bulgular, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarının derinlemesine bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tür çalışmalar, yerel kalkınma stratejilerinin oluşturulmasında, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama ve kırsal kalkınmayı teşvik etme açısından kritik bir rol oynamaktadır. Kadınların ekonomik katkılarının artırılması, toplumsal eşitliğin sağlanmasına ve köydeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yardımcı olabilir.

Bu çalışmanın sonuçları, benzer kırsal kesimlerdeki kadınların ekonomik hayatlarının daha iyi anlaşılmasına ve köylerdeki toplumsal yapılar içinde kadınların güçlendirilmesine yönelik önemli politika önerileri sunmaktadır.

Kadının Gün İçerisindeki Emek Harcadığı Faaliyetler

Yapılan çalışma neticesinde kadınların işinin sabahın ilk saatlerinde başlayıp gece saatlerine kadar devam ettiği görülmüştür. Sabah erken saatlerde başlayan yoğun bir tempo, kadınların günlük yaşamının genel bir özelliği olarak öne çıkmakta ve bu durum sürekli tekrar etmektedir.

Katılımcıların çoğu sabah erken saatlerde (genellikle 05:00-07:00 arası) kalktıklarını belirtmekte ve bununla ilgili şunları söylemektedir: “Sabah saat altıda kalkıp koyunlara bakıp ve ev işlerini yapıyorum” (K5). “Sabah beş buçukta hayvanları sağlıyorum. Sonra kahvaltı, çamaşır, temizlik, vd.” (K1) “Saat altıda kalkıp, ev işleri, sebze işleri yapıyorum” (K8).

Katılımcıların sabah rutini genellikle hayvan sağma, ev işleri ve çocuk bakımı ile başlamakta ve gün içinde tarla ve bahçe işleri, hayvancılık gibi ekonomik faaliyetler ile iç içe geçmektedir. Bu durum, kadınların günlerinin erken saatlerde başladığını ve hem ev içi hem de ekonomik faaliyetlerde sorumlulukları olduğunu göstermektedir.

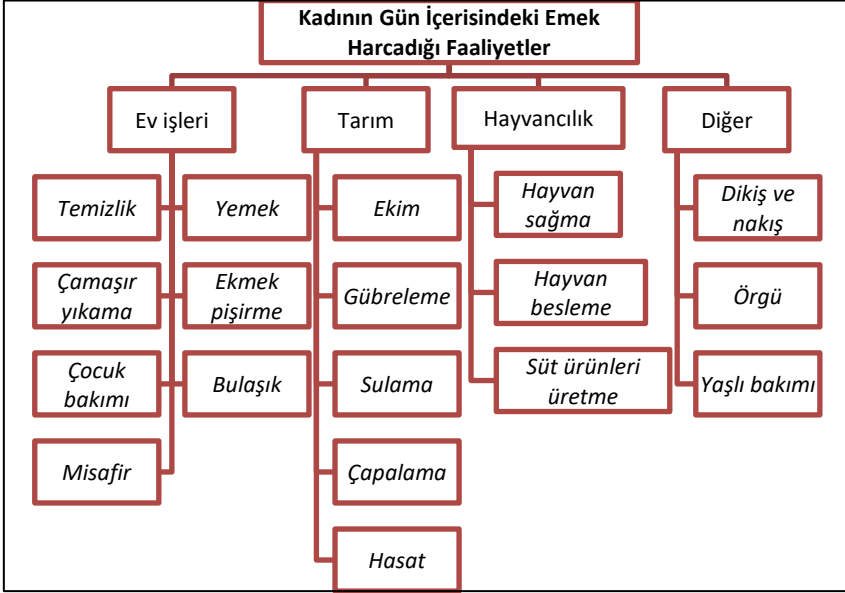
Katılımcılar tarla, bahçe işleriyle ilgili, genellikle çapa, ekim, hasat gibi tarla işlerinde ve sebze yetiştiriciliğinde erkeklerle birlikte aktif rol almakta olup bununla ilgili bazı katılımcılar şunları belirtmektedir: “Bitkisel üretimde tarlada çapa, hasatta çalışıyorum” (K4). “Daha önceleri şekerpancarı çapa ve söküm işine gidiyordum, makine imkânın gelişmesiyle birlikte artık gitmiyorum” (K1). “Tarlada sadece sebze işlerini ben yapıyorum, diğer işleri eşim yapıyor” (K8).

Katılımcıların tarla ve bahçe işlerindeki aktif rolü, onların hem tarımsal üretime hem de aile geçimine önemli katkılarda bulunduğunu göstermektedir. Özellikle sebze yetiştiriciliğinde yoğunlaşmaları, kadınların bu alandaki bilgi ve becerilerini yansıtmaktadır.

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

Katılımcıların bazıları ev işleri, bitkisel üretim ile hayvancılık faaliyetleri dışındaki yaptıkları işlerle ilgili ek gelir elde etmek veya boş zamanlarını değerlendirmek için örgü, dikiş, nakış gibi el işleri ve yaşlı bakımı yaptıkları görülmektedir. Kadınlar bununla ilgili şunları belirtmiştir: “Daha çok sipariş üzerine örgü işleri yapıyorum” (K4). “Ticari amaçlı olmasa da kendim ve çocuklarım ihtiyacı için zaman buldukça örgü vb. işler yapıyorum” (K1). “Ev işleri, temizlik, çamaşır, yemek, çocuk bakımı ve bahçe işleri dışında bir de kaynanama bakıyorum” (K6).

Kadınların el işleri yapması hem geleneksel becerilerin yaşatılması hem de ek gelir elde edilmesi açısından önemlidir. Bu faaliyetler, kadınların yaratıcılıklarını kullanmalarına ve ekonomik olarak güçlenmelerine katkı sağlamaktadır. Kadınların yaşlı bakımı gibi sorumlulukları üstlenmesi, onların aile içindeki önemli rolünü ve bakım verme konusundaki fedakarlıklarını göstermektedir.

Şekil 2. Kadının gün içerisindeki emek harcadığı faaliyetler

Köyün Geçim Kaynakları

Katılımcıların da belirttiği gibi çalışmanın yapıldığı köyde geçim kaynakları oldukça çeşitlilik göstermektedir. Yerleşmede bitkisel üretim temel geçim kaynağı olsa da hayvancılık faaliyetlerinin de önemli geçim kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir. Bu durum kırsal yerleşmelerin çoğunun karakteristik özelliği olarak öne çıkmaktadır. Çünkü bitkisel üretimle hayvanların temel besin

maddeleri üretildiği için genelde şartlar uygun olduğunda bu iki faaliyet birlikte yürütülebilmektedir. Bunların dışında çalışma sahasının ekonomik kaynakları arasında öne çıkan, oto sanayi faaliyetleri, inşaat ve Akkuyu nükleer santralinde çok sayıda çalışanın olması bu alanlarda da gelir elde edildiğini göstermektedir. Ekonomik şartları iyi olan ve genel olarak arazi sorunu olmayan köyde, daha çok şekerpancarı, buğday, mısır, sebze, arpa yetiştirilmektedir.

Katılımcılar köyün temel önemli geçim kaynaklarıyla ilgili şunları belirtmektedir: *“Köyümüzün en önemli geçim kaynağı bitkisel ve hayvansal üretimden elde edilip köyümüzde oto sanayisinde iş yeri olanlar var”* (K5). *“Bitkisel ve hayvansal üretim inşaat işleri, oto sanayi işleri”* (K10). *“Köyümüzün en önemli geçim kaynağı bitkisel ve hayvansal üretimden elde edilen gelirdir”* (K4). *“Sebze, meyve, yonca gibi”* (K10).

Köyün hem topraklarının yeterli olması hem de sulama sorunu yaşamıyor olmaları bitkisel üretimin temel geçim kaynağı olmasını sağlamıştır. Köyde çeşitli ürünlerin yetiştirilmesi, köy halkına gelir sağlamaktadır.

Katılımcıların bir kısmının bitkisel üretimle birlikte hayvansal üretim faaliyetleriyle de uğraştıkları görülmektedir. Kadınların bitkisel üretim faaliyetlerindeki rolünün yanında hayvansal faaliyetlerle de rol almaktadır. Bu durum, kadınların kırsal ekonomideki çok yönlü katkılarını göstermektedir. Büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık ve kümes hayvancılığı gibi farklı hayvancılık faaliyetleri de köyün geçim kaynakları arasında yer almaktadır. Köyde hayvancılık faaliyetleri yürüten üreticiler Şerafettin Dağları yaylalarını kullanmaktadır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar ile kümes hayvanı bakımı, süt sağımı ve süt ürünleri üretimi kadınların sorumlulukları arasında yer almaktadır. Katılımcılardan bazıları bununla ilgili şunları belirtmektedir: *“Koyunların beslenmesi, sağılması ve süt ürünleri yapımıyla uğraşıyorum”* (K5). *“Hayvanlarım var hayvanlara bakıyorum tarla işlerine gitmiyorum, çocuklar ve eşim gidiyor”* (K3). *“Büyükbaş hayvan çiftliğimiz var”* (K7). *“Büyükbaş hayvancılık, meyvecilik ve kümes hayvancılığıyla uğraşıyorum”* (K7).

Hayvancılık faaliyetlerinin bitkisel üretimle yapılması maliyetleri de düşürmektedir. Bu nedenle katılımcıların çoğunun et, süt ve süt ürünleri ihtiyaçlarını karşılamak için ek olarak hayvan yetiştirdikleri görülmektedir. Bu faaliyet köyün bir diğer önemli geçim kaynağıdır ve farklı hayvan türlerinin yetiştirilmesi, köy halkına ek gelir imkânı sunmaktadır.

Bitkisel ve hayvansal üretimin dışında köy ekonomisinde önemi olan diğer faaliyetler bulunmaktadır. Köyde oto sanayi gibi küçük ölçekli sanayi işletmelerinde işletmesi olanlar ve burada faaliyet yürütenlerin olduğu

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

görülmektedir. Bununla birlikte İnşaat sektörü, köy halkına hem köy içinde hem de köy dışında çalışma imkânı sunarak gelir elde etmelerine olanak sağlamaktadır. Katılımcılar bununla ilgili şunları söylemektedir: “Köyümüzde oto sanayisinde iş yeri olanlar var” (K5). “İnşaat işleriyle uğraşan köylülerimiz var” (K7). “Ana gelir kaynağımız eşim ve oğlum inşaatta elde ettikleri gelirdir” (K6). “Akkuyu santralinde yüze yakın köylümüz çalışıyor” (K7).

Çalışma sahasında çalışma çağındaki insanlar, şehirlere göç ederek başta inşaat olmak üzere diğer hizmet sektörlerinde çalışmaktadır. Bu tür işlerin daha çok erkek işi olarak kabul edilmesi ve erkeklerin hareket kabiliyet ve özgürlüklerinin fazla olması bu tablonun oluşmasında etkili olmuştur. Durum böyle olunca kırsalda kadınlara daha fazla iş yükü kalmaktadır.

Şekil 3. Köyün geçim kaynakları

Kıyık Köyünde Bitkisel Üretim Faaliyetlerinde Kadın Emeği

Bitkisel üretimde tarımsal makine kullanımı üreticilerin iş yükünü azaltsa da halen kadınlar, köydeki bitkisel üretim faaliyetlerinde aktif rol almaktadır. Kadınlar, bu işlerin bir kısmını erkeklerle birlikte yapmaktadır. Çalışma sahasında çeşitli ürünlerin yetiştirildiği görülmektedir. Bu ürünlerin başında şekerpancarı, buğday, mısır, sebze, arpa, yem bitkileri ve meyve gibi çeşitli ürünlerin üreticiliği gelmektedir (Fotoğraf 1, Fotoğraf 2, Fotoğraf 3). Katılımcılar bitkisel üretim faaliyetleriyle ilgili şunları belirtmiştir: “Şekerpancarı, sebze

İrfan BAYTAR

ekimi vd.” (K1). “*Şekerpancarı, mısır, buğday, sebze ekimi, yem bitkileri vb.*” (K4). “*Buğday, mısır, şekerpancarı, yonca vd.*” (K3). “*Şekerpancarı, sebze ekimi, yem bitkisi, meyvecilik gibi*” (K7). “*Sebze, mısır, şekerpancarı ekiyoruz*” (K8). Köyde yetiştirilen ürün çeşitliliği hem toprak verimliliğini hem de köy halkının tarımsal bilgi ve becerisini göstermektedir.

Bitkisel üretimde kadınlar daha çok çapa, gübre, ekim, hasat gibi işlerde aktif olarak yer almakta ve bununla ilgili şunları belirtmektedir: “*Çapa, hasat, ev işleri, çocuk bakımı, hayvanlara bakım, sebze işleriyle uğraşıyorum*” (K4). “*Sebzecilik özellikle ekim, sulama, çapalama, gübreleme ve toplama işlerini, ev işleri, temizlik, çamaşır, yemek, çocuk bakımı ve benim sorumluluğumdadır*” (K9).

Kadınların bitkisel üretim sürecine aktif katılımı, onların tarımsal bilgi ve becerilerini ve aile geçimine yaptıkları katkıyı göstermektedir. Özellikle sebze yetiştiriciliğinde yoğunlaşmaları, kadınların bu alandaki uzmanlıklarını yansıtmaktadır.

Fotoğraf 1. Mısır (Silajlık) tarlasından bir görünüm

Fotoğraf 2. Şekerpancarı tarlasından bir görünüm

Fotoğraf 3. Buğday tarlasından bir görünüm

Katılımcıların bazıları her ne kadar temel faaliyet alanları ve geçim kaynakları bitkisel üretim olsa da hayvancılık faaliyetleri ve el işi gibi ek işler de yaptıklarını belirterek bununla ilgili şunları söylemiştir: “Hayvancılık faaliyetleri ile gelirimde ediyorum” (K5). “Büyükbaş hayvancılık, meyvecilik ve kümes hayvancılığıyla uğraşıyorum” (K7). “El işleri, örgü, nakış işleriyle uğraşıyorum” (K4). “Ticari amaçlı olmasa da kendim ve çocuklarım ihtiyacı için zaman buldukça örgü vb. işler yapıyorum” (K1).

Kadınların bitkisel üretime ek olarak bu işleri yapmaları hem aile bütçesine katkı sağlamakta hem de kendi ihtiyaçları için para kazandıklarını göstermektedir.

Kadınların farklı gelir kaynaklarına sahip olmaları, onların ekonomik özgüvenlerini ve aile içindeki konumlarını güçlendirmektedir.

Aile İçi İş Bölümü

Katılımcıların ifadeleri, köydeki aile içi iş bölümünde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğunu göstermektedir. Kadınlar ev işleri (temizlik, yemek, çamaşır, bulaşık, ekmek pişirme, çocuk bakımı) ve bitkisel üretimde çapa, ekim, hasat vd. ile uğraşırken hayvancılıkla ilgili olarak da hayvan sağımı, bakımı, yemlenmesi gibi işlerle ilgilenmektedir. Kadınların sorumluluğuyla ilgili katılımcılar şunları belirtmiştir: “Ev işleri ve koyun bakımı, sağımı ile süt ürünleri üretimi ile uğraşıyorum” (K5). “Ev işlerinden yemek, temizlik, çocuk bakımı, hayvanlara bakım, sebze işleriyle uğraşıyorum” (K4). “Sabah yedide kalkıp yemek, temizlik, çocuk bakımı, işleriyle uğraşıyorum” (K3). “Ev işleri ve çocuklarla uğraşıyorum” (K2). “Çapa, hasat, ev işleri, çocuk bakımı, hayvanlara bakım, sebze işleriyle uğraşıyorum” (K4). “Tarlada sadece sebze işlerini ben yapıyorum, diğer işleri eşim yapıyor” (K8). “Koyunların beslenmesi, sağılması ve süt ürünleri yapımıyla uğraşıyorum” (K5).

Kadınların ev işleri, çocuk bakımı ve hayvancılık gibi sorumlulukları, onların ev içiyle özdeşleştirildiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin devam ettirilmesinin yanında üretim faaliyetlerinde de büyük sorumluluk aldıklarını göstermektedir.

Mülkiyetin ve üretim araçlarının üzerinde kayıtlı olan erkekler ise tarımsal makine kullanımı, çarşı ve kamu kurum işleri, çarşı alışverişi, pazarlama ve dışarıdaki işleri yürütmektedir. Katılımcılar erkeklerin sorumluluğunda olan işlerle ilgili şunları söylemektedir: “Erkekler bitkisel üretim faaliyetleri, makine kullanımı, pazarlama işlerini yapıyor” (K5). “Erkekler yaptığım bazı işlerde yardım ediyor ve bunun dışında makine kullanımı, pazarlama işlerini yapıyor” (K4). “İhtiyaç fazlası erkek tarafından gelen tüccarlara pazarlanıyor” (K3). “Çarşı alışverişi, hastane işleri, erkek tarafından yapılıyor” (K1). “Çarşı alışverişi, pazarlama, erkek tarafından yapılıyor” (K2).

Erkeklerin sorumluluğunda olan işler, pazarlama ve dışarıdaki işlerde daha fazla sorumluluk alması, onların kamusal alanla özdeşleştirildiğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin devam ettiğini göstermektedir.

Şekil 4. Aile içi iş bölümü

Kadınların Yaşam Memnuniyeti ve Şehirde Yaşama İsteği

Kadınların yaşam memnuniyeti ve şehirde yaşama isteği konusunda farklı görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Çoğunluk, özellikle ekonomik durumu iyi olanlar ve kendi işlerini yapanlar hayatlarından memnun olduklarını ifade etmiştir. Hem bu katılımcılar hem de bir kısmı bütün zorlu şartlara rağmen köy hayatına alıştıklarını, köylerinde yaşamayı istediklerini belirterek imkânları olsa da şehirlerde yaşamak istemediklerini belirtmişlerdir. Köy hayatından memnun olmayanlar da şehirde yaşamak istemediklerini, bunda son yıllardaki ekonomik krizin de etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bunlarla ilgili katılımcılar şunları belirtmiştir: “Hayatımdan memnunum, kendi işimi yapıyorum” (K5). “Hayatımdan memnunum şehirde evimiz olduğu halde gitmeyip kiraya vermişiz” (K3). “Hayatımdan memnunum yoğun çalışıyorum eşimin hastalığına rağmen köyümü seviyorum” (K9). “Ekonomik sıkıntılardan dolayı memnun değilim, yine de köyde yaşamayı seviyorum” (K4). “Yılın tamamında çalışmak zorunda olduğum için tatilimiz olmadığı için hayatımdan memnun değilim” (K2). “Ekonomik sıkıntılardan dolayı çok memnun değilim” (K6). “Şehirde yaşamak istemiyorum, isteseydim İstanbul’da evimiz var orada oğlumla yaşadım” (K5). “Ben şehirleri sevmiyorum köye alıştım” (K2).

Hiçbir katılımcı şehirde yaşamayı istediğini belirtmemiştir. Katılımcıların hepsinin köyde yaşamayı tercih etmesi, köy yaşamına olan bağlılıklarını ve kırsal

yaşam biçimini benimsediklerini göstermektedir. Ekonomik sıkıntılar, yaşam memnuniyetini olumsuz etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmakla birlikte yine şehirde yaşam tercih edilmemektedir. Köyde yaşama isteğinin güçlü olmasında katılımcıların yaş ortalamasının yüksek olması ve eğitim seviyesinin düşük olması etkili olmaktadır. Katılımcıların köyde yaşamayı istemesinin kırsal yerleşmelerin geleceği için çok önemli bir durum olmakla birlikte gençlerin kırdan kalmayı tercih etmemeleri en önemli sorun olarak halen devam etmektedir.

Çalışma sahasında kadınlar, bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerinde aktif rol almalarına rağmen, ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlanması aşamasında genellikle geri planda kalmaktadır. Kadınlar ürünlerin pazarlama hazır hale gelene kadar bütün aşamalarda rol alırken pazarlama işini erkekler yapmaktadır. Katılımcılardan sadece biri eşinin ağır hasta olmasından kaynaklı pazarlamayı da kendisinin yaptığını belirtmiştir. Köy pazarlarının üretici ve tüketici açısından birçok avantajı bulunmaktadır. Bu pazarlar, üreticilere daha yüksek gelir elde etme fırsatı sunarken, doğal köy ürünlerinin doğrudan pazarlama yöntemiyle tüketicilere ulaşma imkânı vermektedir. Bununla birlikte, kadın üreticilerin ürünlerini satmasıyla istihdamda artış ve sosyal hayata katılım sağlanmaktadır. Köy pazarları, doğal ürünlerin tüketicilere ulaştırmayı amaçlamaktadır. Köy pazarları pazar alternatifleri oluşturmak, istihdamı artırarak özellikle kırsal kesim kadınlarının ekonomiye katılımını desteklemektedir. Pazarların, kurulduğu yeri, zaman, pazarlanan ürünler ve yerleşim planlarına göre çeşitlendiği söylenebilir (Haneci ve Anakök, 2021, s.486).

Katılımcılar kurum ve kuruluşlardan kadınların kalkındırılması ve güçlenmesi amacıyla düşük bazı desteklerin olduğunu belirtmişlerdir. Kadınların kurum ve kuruluşların desteklerinden daha fazla yararlanabilmeleri için, mevcut desteklerin artırılması ve kadınların bu desteklere erişiminin kolaylaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, kadınların ihtiyaçlarına yönelik eğitim programları düzenlenerek, tarımsal bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi ve ekonomik faaliyetlere daha bilinçli katılımlarının sağlanması önemlidir.

Kırsal faaliyetlerde temel etkiye sahip araçlar bulunmaktadır. Kadınların güçlenmesi için en önemli araçlardan biri kadın kooperatiflerinin kurulması, yaygınlaşması ve güçlendirilmesidir. Kooperatiflerin, ülkelerin gelişmişliğine göre fonksiyonları da farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde “*Kooperatifler bünyesinde örgütlenen üreticiler kooperatifleri aracılığı ile; ürünlerin üretiminden toplanması, işlenmesi ve satışı gibi pazarlamanın tüm alanlarında dikey bütünleşmelerini sağlayan yatırımları gerçekleştirmişler ve pazarda etkin bir konuma kavuşmuşlardır. Hatta bu ülkelerde kooperatiflerin bazı ürünlerde pazarın tamamına hâkim duruma geldikleri de görülmektedir. Dünyada*

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

kooperatifçilik konusunda meydana gelend eğişmeler, piyasada güçlü ve etkili kooperatiflerin gelişimi yönündedir. Nitekim, tarım sektöründe kooperatiflerin önemli bir paya sahip olduğu AB ülkelerinde, kooperatiflerin tarımsal üretimdeki payı %50'den, işleme ve pazarlamadaki payı ise %60'tan fazladır. Örneğin 1998 yılında İngiltere'de bulunan tarımsal kooperatiflerin %65'i pazarlama hizmeti yapmaktadır. Hollanda'da üretilen süt ve ürünlerinin %83'ü, çiçek ve diğer süs bitkilerinin %95'i, şekerpancarının %63'ü, sebzelerin %73'ü, nişastanın %100'ü, gübre ve hayvan yeminin %55'i kooperatifler eli ile değerlendirilmiştir. Danimarka'da üretilen ve pazarlanan toplam süt, et ve balık ürünlerinde kooperatiflerin payı %90'ın üzerindedir” (Demirbaş ve Tosun, 2005, s.31). Gelişmekte olan ülkelerde ise tarımsal ürünlerin üretiminden tüketime kadarki süreçlerde kooperatiflerin rolünü azaltmış kooperatiflerin yerini daha çok komisyoncular almıştır. Bu durum, üreticilerin emeklerinin karşılığını alamamalarına ve tüketicilerin ise ürünleri daha yüksek fiyatlarla satın almalarına neden olmuştur.

Kadınların kooperatif üyeliği ve kadın örgütlenmelerine katılımı, onların güçlenmelerini ve toplumsal hayatta daha aktif rol almalarını sağlayabilir. Kooperatifler aracılığıyla kadınlar, bilgi ve deneyim paylaşımında bulunarak, ortak projeler geliştirebilir ve pazarlama gibi konularda daha güçlü bir konuma gelerek söz sahibi olabilir. Kadın kooperatifleri, dayanışmacı ekonominin bir parçasıdır. Bu kooperatifler, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini aşarak eşitsizliklere karşı mücadele etmede kullandıkları örgütlenme biçimleri arasında gösterilebilir. Ev içerisindeki emeğin göz ardı edildiği kapitalist ekonomi iş gücü cinsiyetçi ayrımcılığa ve toplumsal olarak dışlanan ve bu gibi sorunlara muhatap olan kadınlar, kooperatifler aracılığıyla üretime katılarak toplumsal olarak rol üstlenmektedir. Bu kooperatifler, aynı zamanda kadına yapılan şiddetle mücadele ve kadın haklarının savunmasında aktif kullanılan yerler olabilmektedir. Bununla birlikte bu kooperatifler kadınların sosyalleştiği, örgütlendiği hak mücadelesini yerel ölçekte yaygınlaştırarak ekonomiye katılımında ötesine geçmektedir (Türk, 2022, s.123,124). Türkiye'de 1.011 kadın kooperatifi ve 15.077 üye bulunmakta, bunların %24'ü (3.645'i) Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'ne üyedir. Kadın üreticilerin eğitim seviyesi ile sermaye gücü düşük olduğu için kadın kooperatiflerinin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir. Tarım sektöründe kadınların çoğu ücretsiz aile işçisi olarak çalışmakta ve kayıt dışı çalışma oranı oldukça yüksek olup, bu kesimin %96'sı kadındır. Kadınlar ancak örgütlenerek bitkisel üretimde kadın sorunlarını çözmeye, girişimcilik ve pazarlama faaliyetlerinde yol alabilir. Bu örgütlenme, nicel olmanın yanında, nitel olarak da karar almada, yönetici konumu ve yararlanılan desteklerin artmasını gerçekleştirmelidir (Özdemir ve Yılmaz, 2023, s.30, 33, 34). Türkiye'deki

kadının tarımdaki rolü aktif özellikte olmakla birlikte üretimde yoğun emek gösteren konumdadır. Ancak, kadınların eğitim alma, tarımsal girdilerin erişimi, mülkiyet haklarından yararlanma, pazarlama ve karar almada pasif kaldığı söylenebilir. Tarımsal işletmelerin çoğunda tarım ve hayvancılığa yönelik üretimin birlikte yapılması, kadınların bu üretim faaliyetlerinden sorumlu olmasına rağmen kamusal alandan büyük oranda dışlandığı söylenebilir (Alkan, 2015, s.185). Çalışma sahasında yapılan görüşmelerde de kadının kamusal alanda söz sahibi olmadığı gibi mülkiyet konusunda ve pazarlama konusunda da etkili olmadıkları ve hiçbir katılımcının herhangi bir kooperatife üye olmadığı görülmüştür.

Kadınlar hem bitkisel üretim faaliyetlerinde hem de ev işlerinde yoğun bir emek sarfetmelerine rağmen hiçbirinin kazanılan parayı yönetmediği paranın aile bütçesini yöneten erkek tarafından kullanıldığı görülmektedir. Kadınlar parayı yönetmedikleri gibi ücretli çalıştıklarında ücretlerinin erkeklere göre daha düşük olmasıyla karşı karşıyadır. Gür, Bir Tütün Köyünde Kadın Emeği adlı çalışmasında, kadınların erkeklerin yarısı kadar ücret aldığını, ancak bu farkın yalnızca tütün dikimi için geçerli olduğunu belirtmektedir. Erkekler, kadınların erkek kadar güçlü olmadığını öne sürerek bu farkı savunmaktadır. Ancak, tütün toplama işinde kadınlar ve erkekler arasında eşitlik söz konusudur. Kadınlar ise kendilerinin erkekler kadar güçlü ve yetenekli olduklarını ifade etmektedir (2016, s.152). Dedeoğlu ise bu konuda yaptığı çalışmada, Türkiye'deki Suriyeli kadınların mevsimlik tarımda önemli bir rol oynadığını, ancak bu kadınların güvencesiz ve zor çalışma şartlarında çalıştığını belirtmektedir. Göç süreciyle birlikte Suriyeli kadınlar, ucuz ve kontrol edilebilir iş gücü sağlayarak tarımsal üretimi desteklerken, kadın emeği prekaryalaşmaktadır. Tarım işçiliğinde kadın ve erkek arasındaki ücret farkı olmasa da kadınlar genellikle ücret üzerinde söz sahibi olamaz ve ödemeler genellikle hane reisi konumunda olan erkeğe yapılmaktadır. Tarım işçiliği, ekipler halinde organize edilmekte ve erkek tarım araçları, kadınların ve çocukların ücretlerini hane reisine ödeyerek ataerkil yapıyı güçlendirmektedir. Bu durum, kadın ve çocukların emeklerinin erkek egemenliğinin sürdürülmesi için araçsallaştırılmasına neden olmaktadır (2019, s.187,194).

Kadınların eğitim seviyesi yükseltilerek, kadınlara mesleki ve kişisel gelişim bakımından imkânlar sağlanmalıdır. Kadınların sağlık ve psikolojik sorunlarına yönelik hizmetler artırılarak kadınlar yasal haklar konusunda bilinçlendirilmelidir. Kadın örgütleri teşvik edilmeli dış çevreyle iletişimi güçlendirilerek kadınların ekonomik ve sosyal katılımları arttırılmalıdır (2013, s.84).

SONUÇ

Bu çalışma, Muş Merkez ilçeye bağlı Kıyık köyünde yaşayan kadınların ekonomik faaliyetlerini ve günlük yaşamlarını incelemiştir. Araştırmada kadınların hem ev içi hem de başta tarımsal faaliyetler olmak üzere hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerde aktif rol aldığı görülmüştür. Özellikle erkeklerin başta büyük şehirler olmak üzere farklı şehirlere olan göçü kadınların tarımsal faaliyetlerde daha fazla sorumluluk almasına neden olmuştur. Aile içi iş bölümünde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olduğu, kadınların ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu tutulduğu, erkeklerin ise ev işlerinde kadınlara yardımcı olmadıkları bitkisel üretim faaliyetlerinde genel olarak ekim, gübreleme, çapa, hasat gibi işlerde kadınlarla birlikte çalıştıkları görülmektedir. Erkeklerin temel sorumluluk alanlarının tarımsal makine kullanımı, ev alışverişi, üretim faaliyetleriyle ilgili alışveriş, pazarlama, hastane ve kurum işleri gibi faaliyetleri üstlendikleri görülmektedir. Çalışmada kadınların kurum ve kuruluşlardan desteklerinin son derece sınırlı olduğu görülmüştür. Bunun sebebi ise kadınların Çiftçi Kayıt Sistemine (ÇKS) kayıtlı olmamasıdır. Görüşme kayıtlarından bu kuruluşa kayıtlı olan erkeklere düşük miktarlarda destek sağlandığı görülürken sadece bir katılımcı kızının adına on büyükbaş hayvanın verildiği anlaşılmıştır. Sadece bazı kadınların ekstra emekle bazı el işiyle gelir elde ettiği görülmektedir. Bütün bunlarla birlikte hiçbir katılımcının sosyal güvencesinin olmadığı, hepsinin kayıt dışı çalıştıkları görülmüştür. Sadece bazı kadınların ekstra emekle bazı el işleriyle gelir elde ettiği görülmektedir.

Katılımcıların tamamı herhangi bir kooperatife üye olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun görülmesinde kadınların kooperatifler hakkında fikir sahibi olmamaları etkili olmuştur. İlde kooperatifçiliğin yeterince gelişmemesi, kurulan kooperatiflerinde çoğunun profesyonellikten ve modern tarım sistemlerinden habersiz olması bu durumun görülmesinde etkili olmuştur.

Çalışmada kadınların çoğunun bütün bu zorluklara ve memnuniyetsizliklere rağmen köylerinde yaşamak istedikleri görülmektedir. Kadınlar hem ev işleri hem bitkisel üretimin çeşitli aşamalarında çalışırken alıştıkları düzeni sürdürmek istedikleri görülmüştür. Bütün olumsuzluklara rağmen katılımcıların şehirde yaşamak istemedikleri görülmüştür. Bu durumun görülmesinde hem şehir hayatının zor olması hem de son yıllarda yaşanan ekonomik kriz bu fikrin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Kadınların ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımını sağlamak, yaşam memnuniyetlerini artırmak ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmak için, eğitim, istihdam, kurumsal destekler ve kadın örgütlenmeleri gibi alanlarda politikalar geliştirilmesi ile kadının kırsalda güçlendirilmesi gerekmektedir. Ülker, bu

konuda genellikle şu yaklaşımlara sahiptir: Kırsalda kadınların güçlendirilmesi için çok boyutlu faaliyetler yürütülmelidir. Kadınlara finansal kaynak sağlanmalı ve yasal düzenlemelerle desteklenmelidir. Çalışmada kırsal faaliyetlerde çalışan kadınların yaş ortalamasının yüksek olduğu ve eğitim seviyesinin de düşük olduğu görülmüştür. Bitkisel üretimde verimin alınması için bu faaliyetleri yürütecek genç yaşta eğitilmiş kadınların desteklenmesi ve kadın emeğinin karşılığının verilerek sosyal güvence sisteminin kadınlar arasında yaygınlaştırılması gerekmektedir. Böylece kadınlar istihdamda daha görünür olacaktır.

Kırsal yerleşmelerde kadının omuzlarında bu yükün hafifletilmesi, sosyal güvencesinin sağlanması ve görünürlüğüne artırılması kırsal kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesi ve bu alanda yol alınmasının en önemli gerekliliğidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Alkan, H. I. (2015). Tarım sektöründe kadın emeği (Çarşamba Ovası Gündoğdu ve Damlataş Köylerinde fındık, çeltik ve sebze üretimi özelinde bir irdeleme), (Tez no.382181). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Baytar, İ. (2021). Muş ili kırsal alan potansiyeli ve kalkınmaya etkisi. (Tez no.664394). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Baytar, İ. (2022). Kadınların Muş ilinin kırsal faaliyetlerindeki rolü ve kırsal kalkınmaya etkisi. T. Karakoy ve S. Seydosoglu (Ed.), *Ispac 10 Th International Conference on Agriculture Animal Science & Rural Development in the book* (ss. 9-10). Sivas University of Science and Technology.
- Berber, M. ve Eser, B. Y. (2008). Türkiye’de kadın istihdamı: Ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10(2), 1-16.
- Bozkoyun, M., Ertaş, N. ve Baytar, İ. (2023). *Şanlıurfa İlinde Tarım, Hayvancılık ve Kırsal Kalkınma*. Nobel Yayınevi.
- Candan, E. ve Günel Özalp, S. (2015). Türkiye’de tarımda kadın emeği. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi, TÜRKTOP*, 4(16), 10-12.
- Candan, E. ve Özalp Günel, S. (2013). Tarımda kadın emeği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 19(1), 93-101.

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

- Clarke, V. & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297-298. <http://dx.doi.org/10.1080/17439760.2016.1262613>
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2023). 2024-2028 Stratejik Planı.
- Dedeoğlu, S. (2019). Göç prekaryalaşma ve kadın emeği: Türkiye’de Suriyeli kadınların mevsimlik tarımsal üretimdeki yeri. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 34(3), 187-197.
- Demirbaş, N. ve Tosun, D. (2005). Türkiye’de tarımın sanayi ile entegrasyonu, ortaya çıkan sorunlar ve çözüm önerileri. *ADÜZiraat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 27-34.
- Doss, C. & Team, S. (2011). The role of women in agriculture. *Research in Agricultural and Applied Economics*, 11(2), 1-47.
- Doss, C., Dick, R. M., Quisumbing, A. & Theisa, S. (2018). Women in agriculture: Four myths. *Global Food Security*, 16, 69-74.
- Gülöksüz, G. ve Gülöksüz, Y. (1983). Kırsal Yapı. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (5. Cilt). İletişim Yayınları.
- Gür, F. (2016). Bir tütün köyünde tarımsal dönüşüm ve kadın emeği. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 22(86), 141-156.
- Hazneci, K. ve Anakök, E. (2021). Samsun ili Alaçam ilçesinde köy ürünleri pazarında doğrudan pazarlama ve pazarlama etkinliği. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 7(3), 485-494. <http://dx.doi.org/10.24180/ijaws.1022501>
- Işık Kütük, E. (2019). Kadın emeği: Farklı feminizm ve feminist iktisat anlayışları temelinde bilgi kuramsal bir irdeleme. (Tez no.549876). [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Jimenez, T. R. & Orozco, M. (2021). Prompts, not questions: Four techniques for crafting better interview protocols. *Qualitative Sociology*, 44, 507-528. <http://dx.doi.org/10.1007/s11133-021-09483-2>
- Karaçimen, E. (2022). Türkiye’nin tarımsal dönüşümü içinde kadın emeği ve çay örneği. E. Turan (Ed.), *Ekolojik Kriz Kadın ve Kadın Sağlığı. Kitabı* içinde (ss.43-49). Türk Tabipler Birliği.
- Kawarazuka, N., Doss, C. R., Farnworth, C. R. & Pyburn, R. (2022). Myths about the feminization of agriculture: Implications for global food security. *Global Food Security*, 33, 1-8.

- Keyder, Ç. (1983). Türk tarımında küçük köylü mülkiyetinin tarihsel oluşumu ve bugünkü yapısı, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (5. Cilt). (s.1254-1272). İletişim Yayınları.
- Özar, Ş. (2018). Türk Toplumunda Kadın. *40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Türkiye’de Kadın Emeği Kitabı* içinde (ss.1-15). Boğaziçi Üniversitesi.
- Özdemir, G. ve Yılmaz, E. (2023). Kırsal Kalkınmada Kadının Kooperatiflerle Örgütlenmesi. M. Kantar Davran (Ed.), *Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın Kitabı* içinde (s.23-37). İksad Yayınevi.
- Sabar, W., Rahim, A. & Hastuti, D. R. D. (2022). Gender education in the practice of women's agricultural laborers in Enrekang Regenc. *JIPSINDO (Jurnal Pendidikan Ilmu Pengetahuan Sosial Indonesia)*, 9(2), 154-163. <http://dx.doi.org/10.21831/jipsindo.v9i2>
- Sırım, V., Kapçak, S. ve Doğan, D. (2021). Geçmişten günümüze Türk kadın emeğinin değişim ve gelişim süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (TURKSOSBİLDER)*, 6(1), 12-35.
- Sobh, R. & Perry, C. (2006). Research design and data analysis in realism research. *European Journal of Marketing*, 40, 1194-1209. <http://dx.doi.org/10.1108/03090560610702777>
- Tekeli, Ş. (1983). Kadın. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde (5. Cilt), (ss.1190-1204). İletişim Yayınları.
- Tekin, Z. (2018). Muş ilinin kadın girişimcilik eğilimini belirlemeye yönelik bir pilot araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(1), 149-165. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i1.222>
- Tunç, M. (2018). Kalkınmada kadın ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü: Ülkelerarası farklı gelir gruplarına göre yatay kesit analiz. *Sosyoekonomi Dergisi*, 26(38), 221-251.
- Türk, Z. (2022). Kadın ve ekonomi: yerel deneyimler ve kooperatifçilik. *Ekolojik Kriz Kadın ve Kadın Sağlığı. Kitabı* içinde (ss.123-125). Türk Tabipler Birliği.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Raporları, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, Erişim tarihi: 20.12.2024.
- Ülker, E. U. (2013). Kırsal alanda kadın girişimciliğine etki eden faktörler ve Tekirdağ ilinde mevcut durumun belirlenmesi. (Tez no. 355448). [Yüksek lisans tezi, Namık Kemal Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emegi...

Yaman, M. (2019). Tarımsal üretimde kadın emeği: Tarihte kısa bir gezinti. *Aramızda Kalmayın Kır, Kent ve Ötesinde Toplumsal Cinsiyet Paneli Kitabı* içinde (ss.57-61). Fındıklı Panel Sunuları.

Yılmaz, E., Özdemir, G. ve Çolakoğlu, B. (2023). Kırsalda toplumsal değişim yaratma ve kalkınmada kadın. M. Kantar Davran (Ed), *Kırsal ve Tarımsal Yaşamda Kadın* içinde (s.85-108). İksad Yayınevi.

Yiğit, B. ve Öcal Kara, F. (2023). Tarımda kadın emeği: Şanlıurfa ili örneği. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 9(77), 5034-5041. <http://dx.doi.org/0.29228/sm.rj.72948>

EXTENDED ABSTRACT

Aim: Agricultural production has always been crucial for providing basic food resources for humanity and has retained its importance throughout history. Additionally, the production of animal feed as part of agricultural activities underscores its significance even further. Women play a vital role in these activities. While engaged in agricultural production, women also bear responsibilities typically categorized as domestic work, such as cooking, cleaning, and childcare. Despite their significant contributions to such essential domains, women's visibility in employment statistics remains low. This study aims to explore the role of women's labor in the process of agricultural production within this context. Specifically, the study investigates women's roles in agricultural production alongside their domestic responsibilities, their involvement in cooperatives, and their role in marketing activities.

Method: The study used a qualitative research design. Qualitative research focuses on deeply understanding participants' experiences and the meanings of phenomena, often employing small sample sizes and narrative data collection methods. While quantitative research relies on numerical data for generalizations, qualitative research enables in-depth exploration of participants' personal experiences. In this study, the qualitative approach was deemed appropriate for examining women's roles in agricultural production due to its ability to uncover emotional, social, and cultural dimensions (Sobh & Perry, 2006). The study utilized purposeful sampling, specifically typical case sampling, to select participants. The primary criteria for participant selection included active involvement in agricultural production. Data were collected from ten participants aged between 41 and 65. The educational levels of the participants varied: two participants had no formal education, four were elementary school graduates, three were middle school graduates, and one had completed high school.

Data were analyzed using thematic analysis, a widely applied method in qualitative research. Thematic analysis systematically identifies, analyzes, and interprets patterns or themes within data. This analysis offers a systematic approach to discovering themes or main ideas in the data.

Findings: The study revealed that women's daily routines typically start early in the morning and continue until late at night. An intense tempo that starts in the early morning hours stood out as a general characteristic of women's daily life, and this situation was constantly recurring. The morning routine of the participants usually started with milking animals, housework and childcare, and was intertwined with economic activities such as field and garden work and animal husbandry throughout the day.

The participants highlighted the diverse income sources within the studied rural area. While agricultural production constituted the primary income source, livestock activities were also significant. These findings reflect a characteristic feature of rural settlements where agricultural production and animal husbandry often coexist due to their interdependence. Additionally, other economic activities such as auto repair services, construction, and employment at the Akkuyu Nuclear Power Plant were mentioned as supplementary income sources. In the village, where economic conditions were favorable and land-related issues were minimal, the main agricultural products included sugar beets, wheat, corn, vegetables, and barley. Some participants were engaged in livestock production alongside crop farming activities. Besides, women were also involved in animal husbandry activities. This shows the multifaceted contributions of women in the rural economy. Different livestock activities such as cattle breeding, ovine breeding and poultry farming were also among the livelihoods of the village.

Conclusion: This study examined the economic activities and daily lives of women residing in Kıyık village, located in the central district of Muş. The findings indicated that women actively participate in both domestic responsibilities and economic activities, particularly in agriculture and animal husbandry. The migration of men to larger cities or other regions has increased women's responsibilities in agricultural activities. Within the household division of labor, traditional gender roles dominate, with women primarily responsible for household chores and childcare, while men are generally uninvolved in domestic work. However, men work alongside women in certain agricultural tasks, such as planting, fertilizing, hoeing, and harvesting. Men's responsibilities are primarily concentrated on tasks requiring agricultural machinery, shopping for household and production needs, marketing, and administrative tasks such as hospital visits and institutional work.

Bitkisel Üretim Faaliyetlerinin Yoğun Yapıldığı Kırsal Yerleşmelerde Kadın Emeği...

Despite women's intensive labor in both agricultural production and domestic chores, none of them manage the family's financial earnings. Instead, income is controlled and utilized by men who oversee the family budget. Furthermore, women's wages are lower than men's for paid labor.

All participants reported that they were not members of any cooperative, which was attributed to their lack of awareness about cooperatives.

To ensure women's more active participation in economic and social life, to enhance their life satisfaction, and to contribute to rural development, it is necessary to implement policies in areas such as education, employment, institutional support, and women's organizations to empower women in rural areas. Reducing the burden on women in rural settlements, ensuring their social security, and increasing their visibility are among the most critical prerequisites for advancing rural development activities and progress in this area.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Çalışma tek yazarlı olup çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	23.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	20.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Demirhan, M. (2025). Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms. *Journal of History School*, 74, 406-426.

CLASSROOM TEACHERS' VIEWS ON PEER BULLYING IN THEIR CLASSROOMS¹

Mehmet DEMİRHAN²

Abstract

Individuals who are exposed to peer bullying experience many negative situations, from decreased self-esteem to decreased academic success and deterioration of student health. It is extremely important to determine the impact of such an important issue on primary school students, who are still in the developmental age, in line with the views of classroom teachers. In this context, the aim of the study is to reveal the views of classroom teachers on peer bullying behaviors encountered among students. Phenomenological design, which is one of the qualitative research designs, was used as a method in the research. The data obtained in the study were collected through semi-structured interviews conducted with classroom teachers. The data obtained in the study were collected through semi-structured interview forms conducted with classroom teachers. The research was conducted with a total of 42 classroom teachers, 18 female and 24 male, working in Yeşilyurt and Battalgazi districts of Malatya province in the 2023-2024 academic year. Purposive and easily accessible sampling method, one of the non-random sampling methods, was used in the study. The data obtained in the study were analyzed by content analysis method. According to the findings of the research, all classroom teachers stated that their students were exposed to peer bullying behavior, although the frequency varied. Classroom teachers stated that the most common types of bullying were emotional and verbal bullying, that they mostly turned to individual interviews and guidance service and family cooperation to cope with bullying behavior, and that they saw the most common cause of bullying as social media. In addition, they stated that the students who were

¹Bu makalenin etik kurul onayı Malatya Turgut Özal Üniversitesi'nde, 26.06.2024 tarih, 26-6 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, mhmtmrhn44@hotmail.com, Orcid: 0000-000-3053-8875

bullied shared this situation with them the most, and that the social-sports activities to be implemented at school would be effective in reducing peer bullying.

Keywords: Peer Bullying, Classroom Teacher, Primary School, Verbal Bullying, Emotional Bullying.

Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarındaki Akran Zorbahklarına İlişkin Görüşleri

Öz

Akran zorbalığına maruz kalan bireylerde benlik saygısının azalmasından akademik başarının düşmesine, öğrenci sağlığının bozulmasına kadar birçok olumsuz durum yaşanmaktadır. Öğrenciler üzerinde bu derece önemli bir konunun henüz gelişim çağında olan ilkokul öğrencileri üzerindeki etkisinin sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda belirlenmesi son derece önemlidir. Bu kapsamda araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin öğrenciler arasında karşılaştıkları akran zorbalığı davranışlarına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma desenlerinden olan fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler sınıf öğretmenleri ile yürütülen yarı yapılandırılmış görüşme formları ile toplanmıştır. Araştırma 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Malatya ilinin Yeşilyurt ve Battalgazi ilçelerinde görev yapan 18'i kadın 24'ü erkek olmak üzere toplam 42 sınıf öğretmeni ile yürütülmüştür. Araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma bulgularına göre sınıf öğretmenlerinin tamamı sıklığı farklılık gösterse de öğrencilerinin akran zorbalığı davranışına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Sınıf öğretmenleri en yaygın zorbalık türlerinin duygusal ve sözel zorbalık olduğunu, zorbalık davranışı ile baş etmek için en çok bireysel görüşmeler ve rehberlik servisi ile aile işbirliğine yöneldiklerini, zorbalığın en yaygın sebebini sosyal medya olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ayrıca zorbalığa uğrayan öğrencilerin bu durumu en çok kendileri ile paylaştıklarını, okulda uygulanacak sosyal-sportif etkinliklerin akran zorbalığının azalmasında etkili olacağını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbahlığı, Sınıf Öğretmeni, İlkokul, Sözel Zorbahlık, Duygusal Zorbahlık.

INTRODUCTION

The first studies on bullying, which is frequently encountered in schools and negatively affects the safe learning environment, started to be conducted in Scandinavian countries by Olweus in the 1970s. Olweus (1995) defined peer bullying as verbal insults, physical and psychological violence perpetrated by one or more students in a continuous and repetitive manner without any provocation.

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

According to him, in order for a behavior to be bullying, there must also be a power imbalance between the bully and the victim. Based on this definition, it can be said that bullying is a type of aggression, but in order for an aggressive behavior to be considered bullying, it must be repeated and deliberate, and the bully must be stronger than the victim (Gökler, 2009).

Peer bullying is defined as the intentional, repetitive emotional, physical, verbal or sexual negative behaviors of peers against young people/children who are weaker in various ways due to reasons such as ability, gender, race or religion (Çinkır & Kepekçi, 2003). In another definition, peer bullying is defined as a situation in which the victim is weaker and weaker in any area than the bully and the negative behavior is repeated continuously between two people of the same age or the same age (Bridge, 2010).

When the literature is examined, it is seen that there are many classifications of bullying. Children who are exposed to bullying are sometimes unaware that they are victims. In addition to overtly damaging behaviors, some bullying behaviors can also occur covertly and overtly. In other words, bullying can be direct or indirect. Direct bullying can take the form of teasing, name-calling, threatening, hitting, kicking, hurting with a hurtful tool, etc. Indirect bullying can also include rumor spreading and spreading, exclusion from the group, revealing someone's secrets, and provoking others against them (Kocatürk, 2014).

The European Social Fund of the European Community has classified bullying in more detail. It defines bullying as nine sub-types and behaviors belonging to these types. These are given in the table below.

There are many factors that cause peer bullying in schools. Factors such as not supporting students' personality development, lack of a clear application for bullying behaviors shown by students, i.e. inconsistent disciplinary practices, ignoring negative behaviors can be given as examples (Kantar, 2019). The reduction of bullying in school depends on a positive environment created by the teacher. Gürsoy (2010) states that students who are supported and valued by the teacher exhibit bullying behavior less.

As a result of this behavior, students exposed to bullying behaviors may show characteristics such as low school achievement, distraction, psychological stress symptoms, embarrassment, lack of self-confidence, anxiety and feelings of guilt (Güner, 2009). Therefore, considering the negative effects of peer bullying in the school environment, the seriousness of the issue should be recognized and bullying behaviors should not be indifferent. Considering the importance of preventing such behaviors in the primary school environment, which can be

considered as the beginning of education and training life, it is thought that the results of this study will make an important contribution to the literature.

Table 1.

Types of bullying according to the European social fund of the European community (Koç, 2006).

Categories	Forms
Verbal Bullying Behavior Bullying	Teasing, gossiping, threatening, teasing, name-calling Teeth clenching, holding up two fingers together to give someone a bad look, showing a fist, putting a finger in your mouth
Physical Bullying	Using weapons, pushing, pinching, punching
Racist Bullying	Making fun of an individual's ethnic origin, physical characteristics, accent and dress, writing racist graffiti or insults
Disruptor Bullying	Attempting to disrupt a game being played, defacing class work and homework
Sexual Bullying	Unwanted physical contact, insults or abusive language
Emotional Bullying	Embarrassment, ridicule, ostracization, shaming
Something Belonging to Someone Else Bullying	Forcing someone to give money or valuables from their pocket
Storage Bullying	Loss of valuables such as toys, books, money and clothes

When the literature is examined, it is seen that there are different causes and types of peer bullying and that there are changes in the frequency of the behavior according to the attitude of the teachers. However, it is seen that there have not been many studies on peer bullying in primary schools and it has not been examined according to teachers' views. In this context, the aim of this study is to reveal the opinions of classroom teachers about the types of peer bullying they encounter in their classrooms, the frequency of bullying, and the studies to be done to prevent them.

METHOD

Research Model

Qualitative research method was used in this study. Qualitative research aims to reveal people's perceptions and the experience process they experience about a situation in detail (Merriam, 2018). In this study, it was preferred to use a

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

phenomenological design to understand the experiences of classroom teachers about peer bullying in their own classrooms. Phenomonological design allows the researcher to collect detailed data on the subject and to reveal the individual experiences of the participants in depth (Patton, 2014). In this framework, the views of classroom teachers on peer bullying in their classrooms were examined and presented from a holistic and detailed perspective through their own discourses.

Study Group

The study group of the research consists of 42 classroom teachers, 18 female and 24 male, working in the center of Malatya in the 2023-2024 academic year. Purposive sampling, one of the non-random sampling methods, was preferred in the study. In purposive sampling method, information-rich situations that are compatible with the purpose of the study are selected in order to conduct detailed research. In this respect, purposive sampling allows in-depth study of situations with rich information/data (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Table 2.

Information on the teachers participating in the study

	N	
Gender	Female	18
	Male	24
Professional Seniority	1-10 years	25
	10-20 years	14
	20 years and above	3
Age	between 20-30	9
	between 30-40	24
	between 40-50	9
Education Status	License	32
	Master's Degree	10
Title	Teacher	28
	Expert Teacher	14
Total		42

When Table 2 is analyzed, it is seen that 18 of the classroom teachers participating in the study were female and 24 were male. It was determined that 25 of the teachers had a seniority of 1-10 years, 14 of them had a seniority of 10-20 years and 3 of them had a seniority of 20 years or more. It was determined that 9 of the classroom teachers participating in the study were between the ages of 20-30, 24 were between the ages of 30-40 and 9 were between the ages of 40-50. It was determined that 10 teachers had master's degrees, 32 teachers had bachelor's degrees, 14 teachers had the title of expert teacher and 28 had the title of teacher.

Collection of Data

The data in the study were collected with semi-structured interview questions in the second half of the 2023-2024 academic year. Before the interview, the participants were informed about the interview and the subject. The ethics committee approval of the article was obtained at Malatya Turgut Özal University, dated 26.06.2024, number 26-6 and meeting number. The semi-structured interview form consists of two parts: interview questions and personal information of the participants. While preparing the semi-structured interview form, the relevant literature was reviewed in detail. Then, considering the purpose of the study, interview questions were prepared for this purpose. All questions were clearly and explicitly stated. The prepared form was submitted to the evaluation of three experts. The suggestions and opinions of the experts were taken into consideration and the form was finalized. Before the semi-structured interview form was used in the actual implementation, a pilot study was conducted with four classroom teachers currently working in public schools affiliated to the Ministry of National Education. After the feedback from the participants revealed that the questions served the purpose and were clearly understood, they were used in the actual implementation.

Validity and Reliability

In qualitative research, "expert opinion" and "expert review" are among the specific methods applied to ensure validity and reliability (Merriam, 2015). The draft interview form was presented to three experts in the field. The interview form was finalized by making the necessary corrections in line with the feedback. In qualitative research, presenting quotations/opinions in their most natural form and making direct quotations from the participants in the study group increase the reliability of the studies (Büyüköztürk et al., 2009). In this study, the researcher reported the collected data as it was in order to increase the reliability of the study. In order for the participants to give comfortable, sincere and sincere answers, they were informed that their information such as identity, school, etc. would not be shared under any circumstances and approval was obtained from the participants. In this context, the participants were coded as T1, T2, T3. In addition, the research process was explained in detail.

Analysis of Data

The data obtained from the interviews conducted for the research were analyzed by content analysis method. In the content analysis method, similar data are brought together within the framework of certain themes and concepts and are organized and interpreted in a way that readers can understand (Yıldırım &

Şimşek, 2016). For this purpose, the opinions of the participants in the study were presented in tables.

FINDINGS

In this part of the study, the data obtained are analyzed.

Classroom Teachers' Opinions on the Frequency of Bullying Behavior

The classroom teachers who participated in the study were first asked the question "How often are your students exposed to bullying behaviors?". When the responses were analyzed, it was seen that the teacher responses differed. Teachers' opinions are presented in Table 3.

Table 3.

Classroom teachers' opinions on the frequency of bullying behavior

Categories	Participants	f
Rarely	T2, T3, T7, T13	4
A few times a month	T1, T4, T6, T41	4
Several times a week	T5, T12, T14, T15, T16, T18, T21, T22, T23, T25, T31, T32, T33, T34, T38, T42	16
Every week	T9, T24	2
Every day	T8, T10, T11, T17, T19, T20, T26, T27, T28, T29, T36, T39, T40	13
Total		39

When Table 3 is examined, it is seen that all of the classroom teachers stated that they have encountered peer bullying. and "A few times a week" (16 teachers), "Every day" (13 teachers) were the most common responses given by the teachers, while "rarely" and "a few times a month" (4 teachers each) and "every week" (2 teachers) were the most common responses. The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

"I encounter peer bullying every day. It has become an increasingly common behavior among students." T20

"I rarely encounter peer bullying in my class. I think we do not have much trouble in this regard on a class and school basis." T2

"I have students who show bullying behavior a few times. I can say that the frequency of their behavior is a few times a week." T18

"As far as I observe among my students, it is not very common. I encounter a few bullying behaviors a month." T41

Classroom Teachers' Opinions on Which Types of Bullying Behaviors Students Exhibit

The second question asked to the classroom teachers participating in the study was "Which of the bullying types are your students exposed to?". When the responses were analyzed, it was seen that the teacher responses differed. The opinions of the teachers are presented in Table 4.

Table 4.

Classroom teachers' opinions on the type of bullying

Categories	Codes	Participants	f
Physical Bullying	Knocking	T15, T12, T11, T10, T9, T6, T5, T16, T17, T18, T19, T20, T22, T23, T24, T25, T26, T27, T28, T29, T31, T32, T33, T34, T35, T36, T37, T38, T39, T40, T42	31
	Spitting	T24, T26, T27, T28, T29, T33, T37, T40	8
Verbal Bullying	Blasphemy	T14, T13, T12, T11, T10, T9, T6, T4, T3, T2, T1, T17, T18, T19, T21, T22, T24, T25, T26, T27, T28, T29, T30, T31, T32, T33, T34, T36, T37, T38, T39, T42	32
	Insult	T14, T6, T27, T29, T40	5
	Threat	T13, T12, T10, T9, T8, T6, T2, T17, T27, T29, T31, T32, T34, T37, T39, T40, T41	17
Emotional Bullying	Exclusion	T15, T13, T11, T10, T9, T8, T7, T5, T4, T3, T2, T1, T16, T17, T27, T29, T33, T37, T40	19
	Mocking	T7, T27, T29, T40	4
	Contempt	T6, T27, T29, T40	4
Behavior Bullying	Taking Property	T14, T5, T18, T22, T27, T28, T29, T31, T32, T33, T36, T39, T40, T41	14
	Belonging to Another Person		
Total			134

When Table 4 is analyzed, classroom teachers stated that they witnessed bullying mostly by "swearing" (32 teachers), followed by "hitting" (31 teachers). After that, it is seen that bullying by students is followed by "excluding" (19 teachers), "threatening" (17 teachers), "taking someone else's belongings by force" (14 teachers), "spitting" (8 teachers), "insulting" (5 teachers), "mocking" and "belittling" (4 teachers each). In this context, it is seen that the most common types of bullying are verbal and physical bullying, while the least common type of bullying is behavior bullying. The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

"I can say that the types of bullying I observe most in my students are hitting, swearing and exclusion." T9

"In general, students take things that are not theirs in a kind of usurping way and try to exclude the students they want to oppress." T5

"At school, I often witness that students exhibit hitting behaviors between classes and during breaks, and that they apply bullying behaviors by excluding and excluding their friends." T15

"We have students who show almost all types of peer bullying such as hitting, threatening, excluding, forcibly taking someone else's belongings, spitting, mocking, belittling. I can say that I have encountered all kinds of bullying." T40

Classroom Teachers' Thoughts on the Reasons for the Emergence of Peer Bullying

The third question asked to the classroom teachers participating in the study was "For what reasons do you think these types of bullying occur?". When the responses were analyzed, it was seen that the teacher responses were gathered in similar categories. The opinions of the teachers are presented in Table 5.

Table 5.

Classroom teachers' opinions on the causes of peer bullying

Categories	Participants	f
Environment	T1, T2, T3, T9, T12, T13, T15, T16, T17, T18, T19, T21, T23, T25, T26, T27, T28, T29, T30, T31, T35, T36, T37, T38, T39, T41, T42	27
Family	T1, T2, T4, T5, T6, T8, T9, T10, T13, T18, T20, T22, T23, T26, T27, T28, T31, T32, T36, T37, T39, T40	22
Social Media	T2, T5, T6, T7, T9, T12, T13, T14, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T22, T27, T28, T32, T39, T40	20
TV	T2, T4, T9, T12, T18, T19, T27	7
Friends	T2, T3, T7, T10, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T23, T27, T42	13
Lack of education	T11	1
Total		90

When Table 5 is analyzed, it is determined that classroom teachers see the environment (27 teachers), followed by family (22 teachers), social media (20 teachers) and friends (13 teachers) as the biggest causes of peer bullying. Television is effective (7 teachers) and lack of education (1 teacher). The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

"I think social media is the most important factor in the emergence of peer bullying." T14

"I can name a few reasons for bullying: Environment, TV and social media. But I think TV and social media are especially effective." T12

"I see the family as the cause of peer bullying. If such behaviors are common among family members, the child transfers this situation to school and shows bullying behaviors against his/her friends." T8

"I think there are many reasons for peer bullying. The main ones are environment, friends, social media and family." T27

Classroom Teachers' Opinions on Who the Bullied Student Shares the Situation with

The fourth question asked to the classroom teachers participating in the study was "With whom do students who are bullied prefer to share this situation?". When the answers given were analyzed, it was seen that the teacher responses differed. Teachers' opinions are presented in Table 6.

Table 6.

Classroom teachers' opinions on who bullied students share the situation with

Categories	Participants	f
Family	T1, T2, T5, T7, T10, T12, T13, T14, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T24, T28, T37, T38, T41	19
Classroom teacher	T1, T2, T4, T5, T6, T7, T8, T11, T12, T13, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T21, T22, T23, T25, T26, T27, T28, T29, T30, T33, T34, T36, T38, T39, T40, T42	32
Close friend	T3, T6, T10, T13, T15, T16, T18, T19, T24, T33, T35, T37	12
Guidance Counselor	T9, T18, T19, T39	4
Nobody	T31, T32	2
Total		69

When Table 6 is analyzed, classroom teachers stated that students who were bullied shared this situation with themselves (32 teachers) the most. After the classroom teachers, the students shared the bullying with their families (19 teachers), close friends (12 teachers) and guidance counselors (4 teachers), respectively. 2 teachers stated that they did not share this situation with anyone. The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

"My students who are subjected to peer bullying share this situation with me first without hesitation. Then they also share it with their families." T1

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

"I mostly see that my students share this situation with their friends who are close to them. In other words, I hear it from another student who knows about the situation, not from the student who was subjected to bullying personally." T3

"Since our guidance service informs students about this issue at the beginning of the year, my students apply to the guidance service when they are exposed to bullying behaviors and receive the necessary support from the guidance teacher." T9

"My students usually share their experiences of bullying with their mothers, that is, with their families. In the school environment, they share it with their friends whom they consider close to them. I somehow become aware of the situation later." T37

Classroom Teachers' Views on Strategies for Coping with Bullying

The fifth question asked to the classroom teachers participating in the study was "What do you do to help your bullied students cope with this situation?". When the answers given were examined, it was determined that teachers tried various methods to cope with bullying behavior. The opinions of the teachers are presented in Table 7.

Table 7.

Classroom teachers' opinions on what they do to help bullied students cope with bullying behavior

Categories	Participants	f
Guidance Service	T1, T2, T3, T9, T10, T17, T18, T19, T22, T23, T25, T28, T32, T33, T35, T40, T41	17
Individual Interview	T1, T2, T3, T5, T6, T7, T9, T10, T11, T13, T14, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T25, T26, T27, T30, T31, T32, T33, T34, T36, T38, T39, T42	29
Warning/Penalty to Bully	T4, T8, T13, T18, T21, T26, T29, T36, T37, T42	10
Activity Together	T14	1
Confrontation	T7, T15, T16, T31, T34	5
Cooperation with Family	T12, T13, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T24	9
Conciliation	T24	1
Total		62

When Table 7 was analyzed, it was determined that classroom teachers mostly made individual interviews with students (29 teachers) in order to cope with peer bullying. It is seen that teachers resorted to coping methods such as referring to the guidance service (17 teachers), warning and punishing the bullying student

(10 teachers), cooperating with the family (9 teachers), confronting the bully and the victim (5 teachers), organizing activities in which the bully and the victim take part together (1 teacher), and reconciling the bully and the victim (1 teacher). The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

"Since the feelings of fighting, hatred and resentment are almost non-existent in primary school children, I tell them that the wronged students should apologize and I assign these two friends together in the activities." T14

"I first warn the student who shows bullying behavior so that he/she does not show this behavior again and this situation does not become widespread in the classroom, and in case of repetition, I punish the student." T4

"First of all, I tell the students who are bullied that they should openly share such problems with me when they encounter them. I conduct one-on-one meetings with the bullied student. After talking to the bullying student, I give small punishments if necessary. If the bullying increases, I inform the family and guidance counselor. I advance the process according to the severity of the incident." T18

"In order to prevent bullying, I periodically try to make them realize that situations such as physical characteristics, different family structures and income levels are normal and that this cannot be a subject of ridicule, but unfortunately bullying behaviors still occur. When bullying occurs, I meet privately with the student who insists on bullying behaviors and try to confront the two parties." T7

"First of all, we talk together in which direction she was bullied, and then when we learn the direction she was bullied, we try to deal with it through guidance counseling." T33

Classroom Teachers' Views on the Effect of Social Activities on Bullying

The sixth question asked to the classroom teachers participating in the study was "Do you think that social activities such as music, sports, painting, etc. in your school/classroom will reduce peer bullying?". When the answers given were examined, the majority of the teachers stated that social activities would reduce bullying behaviors. Teachers' opinions are presented in Table 8.

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

Table 8.

Classroom teachers' views on the effect of social activities on bullying		
Categories	Participants	f
Partially	T1, T10, T40, T42	4
Yes	T2, T3, T4, T5, T6, T7, T9, T11, T12, T13, T14, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T21, T22, T23, T24, T25, T26, T27, T28, T30, T32, T33, T35, T36, T37, T38, T39, T41	34
No	T8, T29, T31, T34	4
Total		42

When Table 8 is analyzed, it is seen that the majority of the classroom teachers (34 teachers) stated that social activities such as sports, art and music would reduce peer bullying. Those who answered partially (4 teachers) and no (4 teachers) stated that social activities would not have any positive effect. Some class opinions on the subject are as follows:

“Yes, such processes are extremely important for students' psycho-social development. Situations such as being part of a team, supporting a friend, empathy, individual achievements increase the child's self-confidence and the power to fight against peer bullying. In addition, such activities will reduce peer bullying as students will direct their energy and attention to the activity rather than to their friends.” T11

“I think social activities will reduce bullying because they increase cooperation, solidarity, respect and love.” T13

“No, such activities have an instant effect. Therefore, I definitely do not think that it will reduce peer bullying behavior.” T8

“I think it will partially reduce it. First of all, I think a successful infrastructure work should be done for this.” T10

Classroom Teachers' Thoughts on Prevention of Peer Bullying

Finally, the classroom teachers participating in the study were asked the question “What are your views on preventing peer bullying in your school/classroom?”. When the answers given were examined, it was determined that teachers had different opinions on the prevention of bullying behavior. Teachers' opinions are presented in Table 9.

Table 9.

Classroom teachers' opinions on prevention of peer bullying

Categories	Participants	f
Cooperation with Parents	T1, T10, T13, T18, T19, T28, T30, T41	8
Drama Activity	T2, T11, T39	3
Guidance Service	T2, T8, T10, T19, T20, T21, T28	7
Family Trainings	T3, T5, T8, T26, T29, T31, T34	7
Social Activities	T3, T5, T6, T10, T11, T12, T14, T15, T17, T18, T19, T20, T21, T22, T24, T25, T36, T37, T38, T41	20
Group Work	T3, T16	2
Building Classroom Spirit	T10	1
Penalty/Sanction	T4, T42	2
Role Model Olma	T7, T18, T20	3
Family-Student Cooperation	T7, T29	2
Board Preparation	T8	1
Peer Education	T15, T16, T27, T35, T37, T40	6
Creating Awareness	T8	1
Interview	T9, T16, T38	3
Expert Assistance	T9	1
Empathizing	T13, T23, T32	3
Student Tracking	T14, T18	2
Total		72

When the opinions of classroom teachers on the prevention of peer bullying were examined, 20 teachers stated that peer bullying can be prevented and reduced by organizing social activities for students. 8 teachers emphasized the importance of cooperation with parents, 7 teachers stated that this can be prevented with the support and training provided by the guidance service. 7 teachers stated that family trainings and 6 teachers stated that students should be provided with mentor trainings. At the same time, it is seen that there are teachers who think that the problem can be prevented by being a role model, conducting interviews, preparing a board, empathizing, raising awareness, punishing bullies, applying drama activities, conducting group work and monitoring students. The opinions of some classroom teachers on the subject are as follows:

“First of all, it is necessary to raise awareness about this issue among students. Then a good board should be prepared, students should be trained in cooperation with the guidance counselor, and parents should be trained to be sensitive and conscious about this issue.” T8

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

“Punitive sanctions for peer bullying behavior should be clearly determined by the classroom teacher and school administration. After raising awareness, sanctions should be applied without compromise.” T4

“Social activities including artistic and sportive activities should be increased and activities for group work should be organized. In addition, trainings should be provided for families and social media guidance should be provided.” T3

“The school guidance service needs to do good and effective work on this issue. In addition, the family should actively participate in this process and cooperate with the teacher and school.” T28.

CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

According to the research findings, all of the classroom teachers stated that their students were exposed to peer bullying behavior, although the frequency varied. Classroom teachers stated that the most common types of bullying are emotional and verbal bullying, that they mostly turn to individual interviews and family cooperation with the guidance service to cope with bullying behavior, and that they see social media as the most common cause of bullying. They also stated that students who were bullied shared this situation with themselves the most and that social-sportive activities to be implemented at school would be effective in reducing peer bullying.

As a result of the research, it is seen that although the frequency of bullying varies, all of the classroom teachers have encountered peer bullying behavior at certain intervals. This result may be due to the widespread use of social media, violent TV series and movies, violent games that have become widespread in cyberspace, and the negativities experienced in the family. This situation negatively affects students' health (Rigby, 2000), decreases their academic success (Pişkin, 2002) and causes negative effects on their self-perception (Özen, 2006). Rigby (2000) drew attention to the frequency of peer bullying and stated that it can lead to serious health problems when it becomes widespread.

As a result of the study, it was seen that the most common types of bullying that students were exposed to were verbal bullying and physical bullying. Tekce (2019) concluded in his study that the type of bullying that students are most exposed to is physical bullying, while the type of bullying they are least exposed to is damaging objects. Gibson (2003) and Çarkıt and Bacanlı (2020) determined that verbal and physical bullying were commonly practiced in their study.

Classroom teachers cited social media, family, environment, friends, television, lack of education as the causes of peer bullying. Kutlu and Karaca (2002) obtained similar results in their study and found that environmental influence and family attitude were the most common causes of bullying mentioned by teachers. This may be due to the fact that students imitate each other and take as role models people who use violence and exhibit bullying behaviors. In the study, it was concluded that classroom teachers generally conduct individual interviews, cooperate with the guidance service, punish bullying students and cooperate with the family in order to help bullied students cope with this situation. Çarkıt and Bacanlı (2020) found that the most preferred method of teachers in dealing with peer bullying was guidance service and psychological counseling.

Similarly, Marshall et al. (2009) found that teachers used strategies such as communicating with parents, referring to guidance counseling services, and conducting one-on-one interviews with students in cases of peer bullying. These results show that teachers generally believe that they can solve the problem through healthy communication and help from experts. Türker (2012) determined that teachers intervene in physical bullying more than other types of bullying and that classroom teachers generally use classroom management skills while intervening in bullying, while branch teachers prefer to punish students.

The majority of classroom teachers stated that social activities at school have a preventive and preventive effect on students' bullying behaviors. Gökurna (2018) stated that social activities and guidance activities should be planned and implemented in schools to prevent students' bullying behaviors and improve students' social relations. It can be said that social-sportive activities to be held in schools will help students to socialize, have a team spirit, act together, and respect each other. In this context, Yalçıntaş-Sezgin (2017) found that teachers organized various activities in free time activity lessons to prevent bullying and used visual elements to establish school rules.

When the literature is examined, although there are studies showing that students' peer bullying levels are very low (Özçelik, 2019), it can be said that it is a common behavior seen among students in general. When teachers' opinions are analyzed, it can be said that peer bullying is an undesirable situation that disturbs teachers and students. In line with the results obtained, it may be recommended to organize various trainings for parents to prevent peer bullying in schools. Based on the teachers' need for guidance service and expert support, it can be suggested that at least one guidance counselor should be assigned to each school and the guidance system should work actively. Based on the finding that the most common types of bullying are verbal and physical bullying, it can be suggested

that classroom teachers should inform their students about this issue, create awareness in their students and make frequent individual interviews. Students who exhibit bullying behaviors in the school environment should be identified, administration-teacher-parent cooperation should be established and necessary measures should be taken. In schools where there is a guidance counselor, guidance services should periodically train students on this issue, raise awareness among students with various visuals at school and find solutions. Due to the harmful effects of social media use, which is shown by teachers as one of the most common causes of peer bullying, it may be recommended to provide students with various trainings on the correct use of technology. This study is limited to the findings obtained from interviews with 42 classroom teachers working in Malatya. It is assumed that the participants gave sincere answers to the questions without prejudice and is limited to the experiences of the participants. It is thought that conducting similar studies with different teacher branches, at different levels and school types will contribute to the literature.

REFERENCES

- Bridge, B. (2010). *Siz Olsaydınız Ne Yaptardınız? Zorbaık-Mobbing Bilinmeyen Çeşitleri ve Çözümleri*. (2. Baskı). Beyaz Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Yayınları.
- Çarkıt, E. ve Bacanlı, F. (2020). Okullarda akran zorbalığı: Öğretmen görüşlerine göre nitel bir çalışma. *OPUS- Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(24), 2545-2583. <http://dx.doi.org/10.26466 /opus.644848>
- Çınkır, Ş. ve Kepenekçi, K. Y. (2003). Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 34(1), 236-253.
- Gibson, W. A. (2003). *Elementary and Middle School Teachers' Perceptions of Bullying*. Georgia State University.
- Gökduarna, N. (2018). Sporcu kimliğine sahip lise öğrencilerinde akran ilişkileri ve akran zorbalığının incelenmesi (Tez no. 509415) [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gökler R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *UluslarArası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 511-537.

- Güner, F. (2009). İlköğretim 7.sınıf öğrencilerinden akran zorbalığı zorba ve kurbanlarının okul başarı düzeyleri ve sosyometrik statülerinin değerlendirilmesi (Tez no. 253590) [Yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gürsoy, E. C. (2010). Ergenlerde sosyo demografik özellikler ve algılanan sosyal destek ile akran zorbalığına maruz kalmanın incelenmesi (Tez no. 278760) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kantar E. (2019). Metin türlerine dayalı yaratıcı drama etkinliklerinin akran zorbalığı algısına etkisi (Tez no. 592745) [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kocatürk, M. (2014). Ortaokul öğrencilerinde akran zorbalığı ile siber zorbalık arasındaki ilişkinin incelenmesi (370191) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Koç, Z. (2006). Lise öğrencilerinin zorbalık düzeyinin yordanması (187265) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kutlu, M. ve Karaca, N.H. (2021). The analysis of grade teachers' views on peer bullying. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 621-641. <http://dx.doi.org/10.30900/kafkasegt.983537>
- Marshall, M. L., Varjas, K., Meyers, J., Graybill, E. C., ve Skoczylas, R. B. (2009). Teacher responses to bullying: Self-reports from the front line. *Journal of School Violence*, 8, 136-158.
- Merriam, S. B. (2015). Qualitative research: Designing, implementing, and publishing a study. In *Handbook of Research on Scholarly Publishing and Research Methods* (pp. 125-140). IGI Global.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma*. S. Turan (Çev.). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- Özçelik, H. (2019). İlkokul öğrencilerinde algılanan öğretmen yakınlık davranışları ile okul doyumunu ve akran zorbalığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi (602302) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özen, D. S. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yas, çocuk yetistirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), 77.

- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence*, 23, 57-68.
- Tekce, T. (2019). İlkokul çocuklarında akran zorbalığı ve arkadaşlık niteliği arasındaki ilişkilerin incelenmesi (591143) [Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Türker, G. (2012). İlköğretim öğretmenlerin akran zorbalığına yönelik tutumlarını etkileyen faktörler (311860) [Yüksek lisans tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yalçıntaş-Sezgin, E. (2017). Okul öncesi öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin algı ve görüşleri: zorbalık davranışları tespitleri, zorbalık davranışları karşısında uyguladıkları stratejiler ve aldıkları önlemler. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 85-104.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Peer bullying is defined as the intentional, repetitive emotional, physical, verbal or sexual negative behaviors of peers against young people/children who are weaker in various aspects such as ability, gender, race or religion (Çinkır & Kepekçi, 2003). In another definition, peer bullying is defined as a situation in which the victim is weaker and weaker in any area than the bully and the negative behavior is repeated continuously between two people of the same age or the same age (Bridge, 2010).

There are many factors that cause peer bullying in schools. Factors such as not supporting students' personality development, lack of a clear application for bullying behaviors shown by students, i.e. inconsistent disciplinary practices, ignoring negative behaviors can be given as examples (Kantar, 2019). The reduction of bullying in school depends on a positive environment created by the teacher. Gürsoy (2010) states that students who are supported and valued by teachers exhibit bullying behavior less. In this context, the aim of this study is to

reveal the opinions of classroom teachers about the peer bullying behaviors they encounter.

Method: Qualitative research method was used in this study. Qualitative research aims to reveal people's perceptions and the experience process they experience about a situation in detail (Merriam, 2018). In this study, it was preferred to use a phenomenological design to understand the experiences of classroom teachers about peer bullying in their own classrooms. Phenomenological design allows the researcher to collect detailed data on the subject and to reveal the individual experiences of the participants in depth (Patton, 2014). In this framework, the views of classroom teachers on peer bullying in their classrooms were examined and presented from a holistic and detailed perspective through their own discourses.

The study group of the research consists of 42 classroom teachers, 18 female and 24 male, working in the center of Malatya in the 2023-2024 academic year. Purposive sampling, one of the non-random sampling methods, was preferred in the study. In purposive sampling method, information-rich situations that are compatible with the purpose of the study are selected in order to conduct detailed research. In this respect, purposive sampling allows in-depth study of situations with rich information/data (Yıldırım & Şimşek, 2016).

The data in the study were collected with semi-structured interview questions in the second half of the 2023-2024 academic year. Before the interview, the participants were informed about the interview and the subject. The semi-structured interview form consists of two parts: interview questions and personal information of the participants. While preparing the semi-structured interview form, the relevant literature was reviewed in detail. Then, considering the purpose of the study, interview questions were prepared for this purpose. All questions were clearly and explicitly stated. The prepared form was submitted to the evaluation of three experts. The suggestions and opinions of the experts were taken into consideration and the form was finalized. The data obtained from the interviews conducted for the research were analyzed by content analysis method. In the content analysis method, similar data are brought together within the framework of certain themes and concepts and are organized and interpreted in a way that readers can understand (Yıldırım & Şimşek, 2016). For this purpose, the opinions of the participants in the study were presented in tables.

Results, Conclusion and Discussion: According to the research findings, all of the classroom teachers stated that their students were exposed to peer bullying behaviors, although the frequency varied. Classroom teachers stated that the most common types of bullying are emotional and verbal bullying, that they mostly

Classroom Teachers' Views On Peer Bullying in Their Classrooms

turn to individual interviews and family cooperation with the guidance service to cope with bullying behavior, and that they see social media as the most common cause of bullying. They also stated that students who were bullied shared this situation with themselves the most and that social-sportive activities to be implemented at school would be effective in reducing peer bullying.

Conflict of Interest Disclosure

The author declares no potential conflicts of interest related to the research, authorship and/or publication of this article.

Support/Financing Information

The author has not received any financial support for the research, authorship and/or publication of this article.

Statement of Use of Artificial Intelligence

The author has not utilized any artificial intelligence tools for the research, authorship and/or publication of this article.

Makale türü: Derleme makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	02.07.2024	Submitted date
Kabul tarihi	16.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Türkmen, M., Eken, Ö., Bozkurt, O., Kurtoğlu, A. & Eken, İ. (2025). Görme Engelli Bireylerde Sirkadiyen Ritim ve Fiziksel Performans: Bir Derleme Çalışması. *Journal of History School*, 74, 427-446.

GÖRME ENGELLİ BİREYLERDE SİRKADİYEN RİTİM VE FİZİKSEL PERFORMANS: BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Musa TÜRKMEN¹, Özgür EKEN², Oğuzhan BOZKURT³,
Ahmet KURTOĞLU⁴ & İsmihan EKEN⁵

Öz

Görme engelli (GE) bireylerin sirkadiyen ritimleri ve fiziksel performansları üzerinde yapılan bu derleme çalışması, bu bireylerin yaşam kalitelerini artırmak amacıyla fiziksel aktivitenin önemini vurgulamaktadır. Geleneksel derleme modelinde yürütülen bu çalışma kapsamında “Google Scholar”, “Pubmed”, “Web of Science” ve “Scopus” gibi veri tabanlarında Türkçe ve İngilizce olarak “görme engelliler, sirkadyen ritim, diurnal varyasyon, kronotip, fiziksel performans, atletik performans, spor, fiziksel aktivite” gibi kelimeler birlikte ya da ayrı ayrı taranmıştır. Elde edilen çalışmalar değerlendirilmiştir. GE bireylerin sirkadiyen ritimlerinde bozulmalar sıkça görülmekte ve bu durum uyku problemleri ile sonuçlanmaktadır. Sirkadiyen ritmin düzgün çalışması, ışık gibi çevresel uyarıcılara bağlıdır. GE bireylerde, retinadan beyne ışık sinyalleri ulaşamadığından, bu ritim bozulmakta ve fiziksel performansları olumsuz etkilenmektedir. Fiziksel aktiviteler, GE bireylerin fiziksel performansını artırmanın yanı sıra genel sağlıklarını, sosyal becerilerini ve bilişsel yeteneklerini iyileştirmektedir. Yapılan araştırmalar, GE bireylerde egzersiz yapmanın yürüme hızı, alt ekstremitte kas kuvveti gibi performans parametrelerini olumlu etkilediğini ve bazı görme bozukluklarına karşı koruyucu

¹Doktorant., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, musaturkmen4455@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5606-444X

²Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, ozgur.eken@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-5488-3158

³Öğr. Üyesi., İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, oguzhan.bozkurt@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7279-9304

⁴Doç. Dr., Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, akurtoglu@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9292-5419

⁵Uzman., ismihanyigit.1@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3772-8973

Musa TÜRKMEN, Özgür EKEN, Oğuzhan BOZKURT, Ahmet KURTOĞLU...

olduğunu göstermektedir. Bu derleme, GE bireylerin sirkadiyen ritimlerini dikkate alarak yapılan egzersiz planlamalarının bu bireylerin fiziksel performansını nasıl etkilediğini incelemektedir. GE bireylerin fiziksel aktivitelerden en yüksek verimi alabilmeleri için egzersiz programlarının kişiye özel olarak düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sirkadiyen Ritim, Görme Engellilik, Fiziksel Performans, Uyku Bozuklukları

Circadian Rhythm and Physical Performance in Visually Impaired Individuals: A Review Study

Abstract

This review study explores the circadian rhythms and physical performance of visually impaired (VI) individuals, emphasizing the significance of physical activity to enhance their quality of life. In this study, conducted using the traditional review model, databases such as "Google Scholar," "PubMed," "Web of Science," and "Scopus" were searched in both Turkish and English using keywords such as "visually impaired, circadian rhythm, diurnal variation, chronotype, physical performance, athletic performance, sports, physical activity," either together or separately. The resulting studies were evaluated. VI individuals frequently experience disruptions in their circadian rhythms, leading to sleep disorders. Proper functioning of circadian rhythms depends on environmental cues like light. In VI individuals, the absence of light signals from the retina to the brain disrupts this rhythm, negatively impacting their physical performance. Physical activities not only improve the physical performance of VI individuals but also enhance their overall health, social skills, and cognitive abilities. Research indicates that exercise positively affects performance parameters such as walking speed and lower extremity muscle strength in VI individuals and provides protection against certain visual impairments. This review examines how exercise planning, considering the circadian rhythms of VI individuals, affects their physical performance. It emphasizes the necessity of personalized exercise programs to maximize the benefits of physical activities for VI individuals.

Keywords: Circadian Rhythm, Visual Impairment, Physical Performance, Sleeping Disorders

GİRİŞ

Görme Engelli (GE) bireyler; görme kabiliyetindeki yetersizlikten etkilenen, görme keskinliğinin 1/10' undan düşük olması ya da görme alanında 20 derece veya altında görme kaybı olan bireyleri ifade eder (Yıldız ve Gürler, 2018, s. 260). Gözün yapısını oluşturan anatomik bölgelerdeki yetersizlikler (örneğin; glob, kornea, lens, uvea, retina, optik sinir ve glokom), kalıtsal bozukluklar, prenatal, perinatal ve postnatal faktörler görme engeline neden olur (Gilbert vd.,

1993, s. 487). Prevelansına bakıldığında; GE birey sayısı, 2000' lerde Dünya çapında yaklaşık olarak 45 milyon olduğu tahmin edilirken (Hebecci, 2017, s.56) 2010 yılına gelindiğinde bu sayının 285 milyon olduğu raporlanmıştır (Pascolini ve Mariotti, 2012, s. 615). Dünya Sağlık Örgütü' nün güncel araştırmalarına göre ise Dünya çapında GE birey sayısı 2,2 milyar kişidir ve bu sayının yaklaşık yarısı henüz belirsiz olan ve önlenemez bozukluğu bulunan bireylerden oluşmaktadır (Nesemann vd., 2022, s. 543). Mevcut literatür her geçen gün GE tanılı birey sayısının arttığını göstermektedir. Türkiye' de ise Boğaziçi Üniversitesi Görme Engelliler Teknoloji Laboratuvarı'nın yaptığı araştırmaya göre yaklaşık olarak 400.000 GE bireyin olduğu düşünülmektedir (Hebecci, 2017, s. 57).

GE bireylerdeki görme kaybı; bilişsel becerileri, sosyal gelişimi, öğrenme sürecini, günlük rutinleri (Bailey ve Downing, 1994, s. 111) ve fiziksel aktivitelere katılımı olumsuz etkilemektedir (Ong vd., 2018, s. 1301; Pan vd., 2022, s. 101). GE bireylerin gelişimsel özellikleri ve engelleri göz önüne alınarak yapılacak uyarlamalar bu bireylerin yaşam kalitelerini arttırmak açısından son derece önemlidir. Bu bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmek için kullanılan ve invaziv olmayan yöntemlerden biri de fiziksel aktivitelerdir. Fiziksel aktiviteler, normal gelişen veya engelli bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal becerilerini olumlu etkiler (Arslandoğan vd., 2021, s. 67; Kurtoğlu, 2022, s. 25; Türkmen ve Kaya, 2024, s. 250). Benzer şekilde GE bireylerin fiziksel performansını (Carretti vd., 2023, s. 6166; Rogge vd., 2021, s. 1117) genel sağlığını, sosyal becerilerini ve bilişsel becerilerini iyileşmesine katkıda bulunur (Alcaraz-Rodríguez vd., 2021, s. 443). Ayrıca, GE bireylerin fiziksel aktivitelere katılımının yürüme hızını ve alt ekstremita kas kuvvetini arttırdığı (Silva vd., 2018, s. 357) ayrıca diyabetik retinopati, glökom ve yaşla ilişkili maküle dejenerasyonu gibi görme bozukluklarına karşı bir koruma sağladığı gerçeği bu bireyler için fiziksel aktivitenin önemini pekiştirmektedir (Ong vd., 2018, s. 1302). Bu bireylere yönelik hazırlanacak fiziksel aktivite programları, bireylerin engel türü, derecesi ve bireysel farklılıklarının yanısıra fiziksel aktivitenin şiddeti, sıklığı ve zamanı gibi değişkenlere odaklanarak tasarlanmalıdır. GE bireylere yönelik yapılacak fiziksel aktivite programlarının etkililiğini arttırmak için dikkate alınması gereken bir diğer husus ise sirkadiyen ritme bağlı gün içindeki değişimlerdir. Dikkate alınacak bu hususlar ile birlikte fiziksel aktivite için en uygun zaman dilimi belirlenerek egzersizden alınan verim daha da arttırılabilir. GE bireylerin mevcut karakteristik özellikleri dikkate alındığında bu popülasyona yönelik daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda son yıllarda popülaritesi daha da artan sirkadiyen ritim ve egzersiz ilişkisinin bu popülasyon içinde ele alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Sirkadiyen ritim; gece gündüz döngüsü olarak bilinen 24 saatlik zaman dilimi süresince canlılarda görülen metabolik değişimlerdir (Sözlü ve Şanlıer, 2017, s. 105). Beynin frontal lobunda bulunan süprakiazmatik çekirdek tarafından kontrolü sağlanır (Moore, 2007, s. 93; Postolache vd., 2020, s. 376). Bu döngünün devamı için retinanın 24 saatlik zaman dilimi içinde ışık gibi çevresel uyarıcılara maruz kalması gereklidir (Duffy ve Wright, 2005, s. 331). Sağlıklı bireylerde diurnal varyasyon sağlıklı bir şekilde işlerken bazı durumlarda bu döngü bozulabilir (Örneğin; jet lag, vardiyalı çalışma). Buna karşın her iki gözde görme kaybı olan GE bireylerde süprakiazmatik nükleusa ışık girmediğinden dolayı bu döngü sağlıklı bir şekilde işlemez (Andrews vd., 2019, s. 49). Sirkadyen ritmin fiziksel performans üzerindeki olası etkileri farklı popülasyonlarda ortaya konulurken (Eken vd., 2024, s. 68; Kurtoğlu vd., 2024, s. 8) GE bireylerde fiziksel performansı nasıl etkilediğini ortaya koymak, bu bireylere yönelik yapılacak egzersiz planlamalarında önemli yer tutabilir. Bu nedenle bu çalışma GE bireylerin yaşam standartlarını arttırmanın bir yolu olarak fiziksel aktivitenin gerekliliğini vurgularken aynı zamanda sirkadiyen farklılıklara bağlı değişimleri ortaya koymak için tasarlanmıştır. Bu çalışmanın nihai amacı; GE bireylerin fiziksel performansını, sirkadiyen ritmini ve bunlar arasındaki ilişkiyi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmektir.

YÖNTEM

Literatür Taraması

Bu çalışma geleneksel derleme modelinde tasarlanmıştır. Bu derleme modelinde; belirli bir konu bağlamında yayımlanan birden fazla çalışmanın verileri, alanında uzman kişiler tarafından belirli bir yöntem izlenmeden değerlendirilir (Gerrish ve Lacey, 2010, s. 287). Bu çalışma kapsamında “Google Scholar”, “Pubmed”, “Web of Science” ve “Scopus” veri tabanlarından Türkçe ve İngilizce olarak “görme engelliler, sirkadyen ritim, diurnal varyasyon, kronotip, fiziksel performans, atletik performans, spor, fiziksel aktivite” gibi kelimeler birlikte veya ayrı ayrı taranmıştır. Genelden özele bir yol izlenerek ilk aşamada görme engellilerin fiziksel performansına yönelik taramalar yapılırken ikinci aşamada görme engellilerin sirkadyen ritimlerine yönelik araştırmalar taranmıştır. Son aşamada ise görme engellilerin fiziksel performansı ile sirkadyen ritim ilişkisini inceleyen araştırmalar taranmış ve değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Görme Engelli Bireylerin Fiziksel Performansı

GE bireylerin yaşadığı görme kaybı fiziksel performansı ve hareket becerilerini kısıtlamaktadır. Bu durum normal gelişen akranlarına göre daha düşük fiziksel

performans sergilemelerine neden olmaktadır. Bu bireylerin fiziksel aktivitelere katılımı normal bireylere kıyasla daha düşük olup (Rogge vd., 2021, s. 1118) statik ve dinamik postüral kontrolü zayıf (Silva vd., 2018, s. 357; Hallemans vd., 2011, s. 2072) yürüme hızı yavaş, ayak bileği plantar fleksiyonu sınırlı ve adımlama uzunluğu daha kısadır (Bennett vd., 2019, s. 17; Hallemans vd., 2011, s. 2073).

GE bireylerin fiziksel özellikleri dikkate alınarak yürütülen bir araştırmada, Mürsepp vd. (2018, s. 235) görme bozukluğunun statik ve dinamik denge ile fiziksel aktivite üzerindeki etkisini incelemiş ve 26 katılımcının (13 görme engelli ve 13 normal birey) fiziksel aktivite seviyeleri gözler açık ve gözler kapalıyken statik ve dinamik dengelerini ölçmüşlerdir. Bu ölçümler sonucunda; GE bireylerde normal bireylere göre gözler açık durumdayken salınım yarıçapı ve alanının statik ve dinamik egzersizler sırasında daha fazla olduğu raporlanmıştır. Ayrıca gözlerin kapalı olduğu durumda ise postüral kontrol becerilerinde GE bireyler ile normal bireyler arasında benzerlik tespit edilmiştir. Bu benzerlik, bireylerin alışkanlık haline getirdiği boş zaman fiziksel aktivitelerine başladıkları yaş ile ilişkili olduğunu bildirmişlerdir (Mürsepp vd., 2018, s. 235). Fiziksel aktivitelere daha erken yaşlarda katılım sağlamak bireylerin fiziksel performansını da önemli derecede artırabilir. Benzer şekilde Campayo-Piernes vd. (2017, s. 1274) yürüttükleri bir araştırmada dengesiz bir yüzey üzerinde gözler kapalı ve açık konumdayken görme engelli ve normal bireylerin denge performansını karşılaştırmış ve sonuç olarak GE bireylerin denge performansının normal bireylere göre daha zayıf olduğunu, normal bireylerin gözleri kapatıldığında denge performansının görme engelli bireyler ile benzer seviyede çıktığını bildirmişlerdir (Campayo-Piernes vd., 2017, s. 1274).

GE bireylerdeki fiziksel performansın zayıf olmasının altında yatan neden görsel girdilerdeki sınırlılık (Carretti vd., 2023, s. 6166) olduğu için benzer şekilde normal bireylerin gözleri kapalıyken görme engelli bireylerle benzer performans sergilemeleri de bu sınırlılıktan dolayı olduğu düşünülmektedir. Görme alanındaki bu sınırlılık, diğer duyular üzerinde teorik olarak iyileşmelere neden olur (Campayo-Piernes vd., 2017, s. 1274) ancak bu durum özellikle daha önce deneyimlenmemiş ortamlarda GE bireylerin kinestetik becerilerini etkileyerek daha düşük duyu motor kontrol performansı sergilemelerine neden olur (Carretti vd., 2023, s. 6166) GE bireylerin denge performansını normal bireylere göre sınırlayabilir. Bu, görme duyusunun diğer duyulardan elde edilen girdilerin bütünleştirilmesi ve işlenmesi sürecinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Campayo-Piernes vd., 2017, s. 1275). Postüral dengede yaşanan problemlerin kuvvet çıktısında % 40 ila % 70 arasında bir düşüşe neden olabileceği düşünüldüğünde (Behm vd., 2015, s. 1650) bu popülasyonun daha aktif bir yaşam

sürdürmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü, her ne kadar GE bireylerin fiziksel performansı normal akranlarına göre daha zayıf olsa da aktif bir yaşam bu bireylerin fiziksel performansını iyileştirmenin yanısıra bazı parametrelerde (örneğin; yürüme stabilitesi ve üstün yön bulma performansı) normal bireylere benzer performanslar sergilemektedir (Rogge vd., 2021, 1118). Ayrıca mevcut literatür, fiziksel aktivitelere başlama yaşının (Müürsepp vd., 2018, s. 232) ve engelin derecesi (örneğin kısmi görme ya da tam görme kaybı) (Krabben vd., 2021, s. 191) gibi değişkenlerin atletik performans açısından belirleyici olduğunu ve fiziksel aktivitelerin bu popülasyon için invaziv olmayan önemli bir yöntem olduğunu vurgulamaktadır.

Görme Engelli Bireylerde Sirkadiyen Ritim

Sirkadiyen ritim canlılarda görülen fizyolojik, davranışsal ve biyokimyasal olayların 24 saatlik zaman dilimi süresince döngüsel olarak tekrarlanmasıdır. Metabolik değişimlerin döngüsel tekrarları uyku uyanıklık sürecini, vücut sıcaklığındaki değişimleri, fiziksel aktivite düzeyi, beslenme alışkanlıkları ve hormonal faaliyetler gibi metabolik olayları düzenlenmesi açısından önemlidir. Bu metabolik değişimlerin düzenlenmesi sirkadiyen ritimdeki işleyişe bağlıdır. Bu süreç beynin frontal lobunda bulunan ve merkezi saat olarak görev yapan süprakiazmatik nükleus (SCN) tarafından yönetilir (Rosenwasser & Turek, 2015,s. 408). SCN retino hipotalamik yol aracılığıyla bu süreci orkestra şefi gibi kontrol eder. Retinadan giren ışık, fotoreseptör nöronlardaki ışığa duyarlı melanopsin fotopigmentleri tarafından elektrik sinyallerine dönüştürülür ve bu sinyaller retinal ganglion hücreleri tarafından optik nöronlar aracılığıyla beynin frontal lobunda bulunan SCN'ye gönderilir. SCN, retino hipotalamik yol aracılığıyla retinadan gelen girdileri sırasıyla paraventriküler nükleusa ve pineal bez ile iletir. Paraventriküler nükleus kortizol hormon salınımı sürecinde etkili olan ACTH hormon salınımını düzenler. Pineal bez ise melatonin hormon salınımı düzenler. Melatonin ve kortizol hormon salınımı uyku uyanıklık döngüsünün bir diğer değişle 24 saatlik zaman dilimi içindeki metabolik döngüsel değişimlerin önemli bileşenleridir (Claustrat & Leston, 2015, s. 79).

Sirkadiyen ritmin sağlıklı işleyişi, Güneş ve Dünya'nın ritmik hareketleri sonucu oluşan gece gündüz döngüsüne bağlıdır. Yani Dünya'nın kendi eksenini etrafındaki bir tam tur dönüşü sırasında Güneş'e göre konumu, 24 saatlik zaman diliminde görülen döngüsel tepkiler için gereklidir. Melatonin hormon sentezi ve baskılanması gün ışığının varlığı ve yokluğu ile ilişkilidir. Bu temelde gün ışığının sirkadiyen ritimdeki belirleyici rolünü açıklamaktadır. Işık sirkadiyen ritim için en önemli dış uyandır (Akıncı ve Orhan, 2016, s. 178). Sirkadiyen ritim sağlıklı bireylerde gün içerisinde retinanın yeteri kadar gün ışığına maruz

kalması ile sorunsuz işlemektedir (Atan vd., 2023, s. 113) ancak GE bireylerde üst kiyazmatik çekirdeğe gün ışığı girişinin sınırlı ya da hiç olmaması bu bireylerde sirkadiyen işleyişte sorunlara (örneğin; uyku sorunları) neden olmaktadır (Andrews vd., 2019, s. 49).

GE bireyler, görme engeline ek olarak sıklıkla tekrarlayan uykusuzluk ve gündüz uykuluk gibi uyku sorunları yaşamaktadır (Sack vd., 1992, s. 129). Bu popülasyon arasında uyku sorunlarının görülme sıklığı % 70 ila 80 arasında değişmektedir (Fazzi vd., 2008, s. 575; Khan vd., 2011, s. 177; Miles, 1977, s. 147). Aubin vd. (2016, s. 103)'nın GE bireyler (N: 11) ile normal bireylerin (N: 11) uyku düzenini ve verimini değerlendirdikleri çalışmada GE bireylerin uyku verimi ve kalitesi çalışma boyunca daha fazla değişkenlik gösterirken uyku kalitesinin bu bireylerde daha düşük olduğunu bildirmiştir (Aubin vd., 2016, s. 103). Bir diğer araştırmada ise Adhikari vd. (2023, s. 46) GE bireylerin uyku sürelerinin ve yatakta geçirdikleri vaktin daha sınırlı olduğunu raporlamıştır (Adhikari vd., 2023, s. 46).

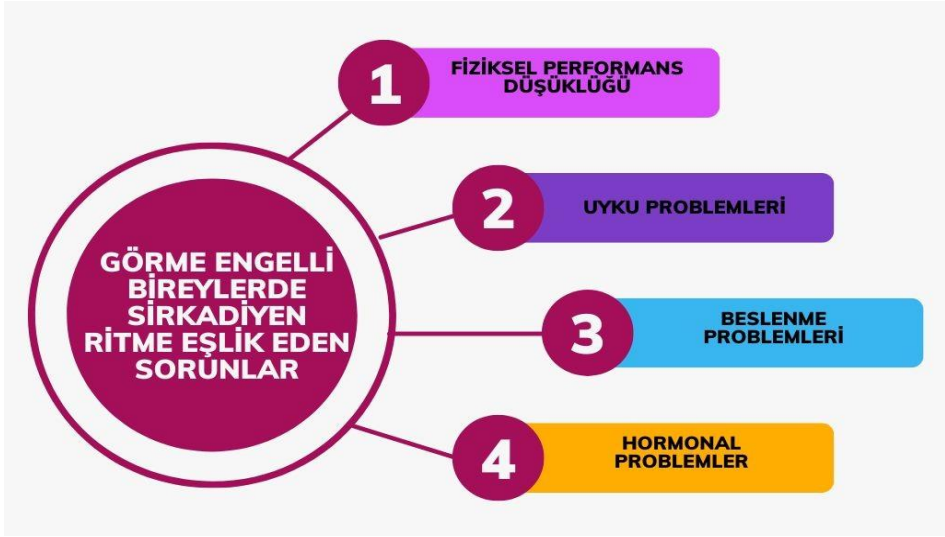
GE bireylerde görülen uyku bozukluğunun temel nedeni, ışık algısında görülen sınırlılık nedeniyle uyku uyanıklık döngüsünün değişmesidir. Işık algısı sirkadiyen ritmin sağlıklı işleminde önemli bir uyaran olduğu için ışık algısı sınırlı olan bireylerde düzensiz bir sirkadiyen döngü ile birlikte uyku problemleri görülebilir. Çünkü melatonin hormonunun salgılanması süreci ışığın varlığı ve yokluğu ile ilişkilidir ve günün farklı saatlerinde değişkenlik göstermektedir (Reiter vd., 2014, s. 328). Gece saatlerinde retinadan daha az ışık girdisi melatonin hormonunun salgılanmasında görevli enzimleri aktive ederken (Grivas ve Savvidou, 2007, s. 6) sabah saatlerinde ışık girdisi artışıyla melatonin hormon seviyesi düşüğe geçer (Tordjman vd., 2017, s. 438). Melatonin hormonunun salgılanması sürecinde yaşanacak herhangi bir problem uyku uyanıklık döngüsünde bozulmalara neden olabilir (Wu vd., 2020, 130). Bu GE bireylerdeki uyku problemlerinin sınırlı ışık algısının sonucunda melatonin hormonunda görülen düzensizliğin bir sonucu olduğunu düşündürmektedir.

Sirkadiyen ritim; uyku uyanıklık sürecini, vücut sıcaklığındaki değişimleri, fiziksel aktivite düzeyi, beslenme alışkanlıkları ve hormonal faaliyetler gibi metabolik olayları düzenlenmesi ve vücut homeostazını korumak açısından önemlidir. GE bireylerde sirkadiyen ritimlerinde görülen bozukluğa eşlik eden bir diğer sorun beslenme problemleridir ancak bu bireylerde beslenme ve sirkadiyen ritim ilişkisini inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Beslenme sürecinde karbonhidrat, yağ ve proteinlerin metabolizması SCN'nin kontrolü altındayken periferik saatte bu süreçte önemli rol oynamaktadır. Karaciğer, böbrek, pankreas ve iskelet kasları gibi periferal organlar SCN'den aldığı

sinyallerle besinlerin metabolizmasında görev alır. Örneğin Karaciğerin sirkadiyen saati karbonhidrat metabolizmasında önemli görevler alarak glikozun glikojen ve glikoneogenez dönüşümünü sağlar (Sözlü ve Şanlıer, 2017, s. 106). Bu veriler, beslenmenin merkezi saat ve periferik saatin senkronize işleyişinin bir sonucu olduğunu ve ritmik bir olay olduğunu açıklamaktadır. Sirkadiyen ritimlerde görülen bozukluklar bireylerin beslenme alışkanlıklarını etkileyerek kontrolsüz kilo alımını tetikleyebilir. GE bireylerin beslenme profilleri incelendiğinde obezite riskinin daha yüksek olduğu, sıklıkla beslenme yetersizliği görüldüğü (Jones ve Bartlett, 2018, s. 21) ayrıca beslenme kalitelerinin düşük olduğu (İlgaz, 2016, s. 99) genellikle düşük karbonhidrat tüketimine karşın yüksek yağ alımı görüldüğü bildirilmiştir (Montero, 2005, s. 501). GE bireylerde görülen bu beslenme problemleri ailelerin beslenme konusundaki bilgi düzeyi, ailenin ekonomik durumu ve bireylerin fiziksel aktivitelere katılım düzeyi ile ilişkili olduğu bilinmektedir (İlgaz, 2016, s. 100). Bu bilgilere ek olarak sirkadiyen ritim ve beslenme alışkanlıkları ilişkisi göz önüne alındığında sirkadiyen bozukluklarında bu bireylerde beslenme problemlerine neden olabileceğini düşündürmektedir. Jing Liu vd. (2023, s. 166)'nın yürüttüğü bir meta analiz sirkadiyen ritim beslenme ilişkisine dair farklı bir akış açısı sunarak bu düşüncemizle paralellik göstermektedir. Günlük rutinlerdeki düzensizlik ve çoğunlukla yüksek yağ oranına sahip besin tercihi merkezi ve limbik sirkadiyen ritimleri bozarak glikoliz metabolizmasını olumsuz etkileyebilir. Bu GE bireylerde obezite riskini arttırabilir. SCN ve periferik dokuları kontrol eden merkezi ve periferik saatin bozulması glikoz metabolizmasını olumsuz etkileyerek kronik diyabetik retinopatiye neden olur. Biyolojik saatlerdeki bu bozulmalar diyabetik retinopati gelişiminin hızlanmasına neden olur (Liu vd., 2023, s. 166). GE bireylerde görülen sirkadiyen bozuklukların beslenme üzerindeki sınırlı çalışma bu konu bağlamında daha ayrıntılı analiz yapılmasına engel olmaktadır. Bu konu kapsamında yapılacak daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

GE bireylerde ışık algısının sınırlı ya da hiç olmaması hormonal aktiviteyi sınırlamaktadır. Örneğin Lockley vd. (1997, s. 3767) melatonin salgı ritimleri ile görme kaybı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada ışık algısına sahip olan 19 kişiden 14' ünün normal melatonin ritmine sahip olduğunu buna karşın ışık algısı olmayan 30 kişiden 23' ünün anormal melatonin ritmine sahip olduğunu bildirmiştir (Lockley vd., 1997, s. 3767). Aubin vd. (2017, s. 516) ise benzer şekilde GE bireylerde melatonin ve kortizol düzeylerini belirlemek için yürüttükleri bir araştırmada bu bireylerin %45' nin melatonin salgı zamanının normal aralıklarda olduğu ancak % 27' sinin normal zaman aralığında olmadığını bildirirken % 27' sinin ise anormal bir salgı düzeyi gösterdiğini ayrıca

kortizol seviyelerinin normal bireylerle benzerlik gösterdiğini raporlamıştır (Aubin vd., 2017, s. 516). GE bireylerdeki melatonin hormon ritmi normal bireylere göre anormal bir seviyededir (O'brien vd., 1986, s. 360). Bunun nedeninin ise ışığın, hipotalamusta bulunan SCN' deki, merkezi saat üzerindeki baskılayıcı etkisinin sınırlı ya da hiç olmamasından kaynaklanabilir. GE bireylerde sirkadiyen ritme eşlik eden bozukluklar başlıklar halinde Şekil 1' de gösterilmiştir.

Şekil 1. Görme engelli bireylerde sirkadiyen bozukluğa eşlik eden sorunlar

Görme Engelli Bireylerde Sirkadiyen Ritim ve Fiziksel Performans İlişkisi

Sirkadiyen ritimlerin fiziksel performans üzerindeki etkisi geçmişten günümüze ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiş (Drust vd., 2005, s. 33) ve spor bilimciler için ilgi odağı olmuştur. Atletik performans parametrelerinin (örneğin; aerobik performans, anaerobik performans, kaba ve ince motor beceriler) diurnal varyasyona göre belli bir ritmi olduğu belirtilmiştir (Teo vd., 2011, s. 601). Diurnal varyasyonla ilişkili olarak atletik performans değişiminin altında yatan nedenleri ve mekanizmalarını açıklamak son yıllarda daha da popülerite kazanmıştır. Sirkadiyen döngü dikkate alınarak tasarlanan çalışmalarda sabah, öğlen ve akşam saatlerinde atletik performans değişimleri incelenmiştir (Nobari vd., 2023, s. 9; Ouergui vd., 2023, s. 691). Günlük değişime bağlı olarak

bireylerin fizyolojik durumu ve performans çıktısı da sabahtan akşama değişkenlik göstermektedir. Birçok araştırmada akşam saatlerinde performans düzeyinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir (López-Samanes vd., 2017, s. 2125; Ouergui vd., 2023, s. 691; Eken vd., 2022, s. 92; Eken vd., 2022, s. 283; Eken vd., 2024, s. 67).

GE bireylerde ise sirkadiyen ritme göre günün farklı saatlerinde atletik performansın nasıl etkilendiğini ele alan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu bireylerde üst kiyazmatik çekirdeğe gün ışığı girişinin sınırlı ya da hiç olmaması bu bireylerde sirkadiyen işleyişte sorunlara neden olmaktadır (Andrews vd., 2019, s. 49). Sirkadiyen işleyişteki bu sorunların fiziksel performans parametrelerinden anaerobik güç üzerindeki etkisini inceleyen Palka vd. (2021, s. 9353), yaşları 20-25 arasında değişen 16 GE birey ile 16 normal bireyin saat 10:00 ve 22:00 da anaerobik performansını değerlendirmiş, anaerobik sprint testi sonuçlarına göre saat 22:00'da anaerobik pik güç ve toplam iş sonuçları anlamlı derecede daha yüksek olduğunu raporlamıştır (Pałka vd., 2021, s. 9353). Bir diğer araştırmada Yousfi vd. (2024, s. 417) okul çağındaki GE bireylerin kısa süreli maksimum fiziksel performansını değerlendirmek amacıyla tasarladıkları çalışmada ışık algısı hiç olmayan GE, ışık algısı kısmen olan GE ve normal bireylerin 2 gün boyunca sabah 07:00 ve akşam 17:00 saatlerinde maksimum izometrik güç performansını değerlendirmiş, sonuç olarak; normal bireylerin fiziksel performansının sabahtan akşama değişkenlik gösterdiğini ancak GE bireylerin her iki grubunda da günün farklı saatlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığını bildirmiştir. Bunun nedeni olarak GE bireylerde ışık algısının olmaması nedeniyle görülen bozuk sirkadiyen ritimden kaynaklandığını raporlamıştır (Yousfi vd., 2024, s. 425). GE bireylerin fiziksel performansı diurnal varyasyona göre inceleyen çalışma sayısının sınırlı olması bu bireylerin atletik performansının günün farklı saatlerine göre değişip değişmediğine yönelik yapılacak değerlendirmeleri sınırlamaktadır. Bu iki araştırmanın sonuçlarının farklı olmasının nedeni, çalışmaya dahil edilen katılımcıların kronotip özelliklerindeki farklılıktan kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü her iki çalışmada katılımcıların kronotip özelliklerine yönelik bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu nedenle GE bireylerin sabahçıl akşamcıl kronotip özelliklerinin bu sonucu etkilediği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 1

Görme engelli bireylerde sirkadiyen ritim konusunu ele alan çalışmalar

Yazar-Yıl	Çalışmanın Amacı	Sonuç
Aubin vd. (2016)	GE bireyler ile normal bireylerin uyku düzenini ve verimini değerlendirmek.	GE bireylerin uyku verimi ve kalitesi çalışma boyunca daha fazla değişkenlik gösterirken uyku kalitesinin bu bireylerde daha düşük olduğu bildirilmiştir.
Jing Liu vd. (2023)	GE bireylerde sirkadiyen ritim beslenme ilişkisine incelemek.	SCN ve periferik dokuları kontrol eden merkezi ve periferik saatin bozulması glikoz metabolizmasını olumsuz etkileyerek kronik diyabetik retinopatiye neden olabileceği bulunmuştur.
Lockley vd. (1997)	Melatonin salgı ritimleri ile görme kaybı arasındaki ilişkiyi incelemek.	Araştırmada ışık algısına sahip olan 19 kişiden 14' ünün normal melatonin ritmine sahip olduğu buna karşın ışık algısı olmayan 30 kişiden 23' ünün anormal melatonin ritmine sahip olduğunu raporlanmıştır.
Aubin vd. (2017)	GE bireylerde melatonin ve kortizol düzeylerini belirlemek.	Araştırmada GE bireylerin %45' nin melatonin salgılama zamanının normal aralıklarda olduğu ancak % 27'sinin normal zaman aralığında olmadığını bildirirken % 27'sinin ise anormal bir salgı düzeyi gösterdiğini ayrıca kortizol seviyelerinin normal bireylerle benzerlik gösterdiği bulunmuştur.
Palka vd. (2021)	GE bireylerin günün farklı saatlerine göre fiziksel performansını belirlemek.	Araştırmada yaşları 20-25 arasında değişen 16 GE birey ile 16 normal bireyin saat 10:00 ve 22:00'da anaerobik performansı değerlendirilmiş, anaerobik sprint testi sonuçlarına göre saat 22:00 da anaerobik pik güç ve toplam iş sonuçları anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur.
Yousfi vd. (2024)	Okul çağındaki GE bireylerin kısa süreli maksimum fiziksel performansını değerlendirmek.	17 ışık algısı hiç olmayan GE, 13 ışık algısı kısmen olan GE ve 15 normal bireyin katıldığı araştırmada katılımcıların, 2 gün boyunca maksimum izometrik güç performansı sabah 07:00 ve akşam 17:00 saatlerinde değerlendirilmiş, sonuç olarak normal bireylerin fiziksel performansının sabahtan akşama değişkenlik gösterdiğini ancak GE bireylerin her iki grubunda da günün farklı saatlerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı bildirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; mevcut veriler bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde GE bireylerde görülen sirkadiyen ritim bozukluğunun bu bireylerin fiziksel performansını etkileyebileceğini düşündürmektedir. GE bireylerin kronotip özelliklerinin belirlenmesi ve günün farklı zamanlarının fiziksel performansa etkisinin değerlendirilmesi bu bireylere yönelik yapılacak egzersiz planı ve programlarında belirleyici olacaktır. Bu bireylere uygun egzersiz ve egzersizin uygulama zamanı bireylerin fiziksel performansını artırma ve tam verim sağlama açısından önemlidir.

Ayrıca GE bireylerin bilişsel, psikolojik ve duygusal özellikleri ile sirkadiyen ritim mekanizması ve kronotip özelliklerinin değerlendirildiği daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bireylerin yaşam standartlarını artırma ve bu bireylerde görülen bozuklukların seyreltilmesi noktasında egzersizin önemi dikkate alındığında yapılacak kapsamlı araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adhikari, S., van Nispen, R. M. A., Poudel, M., van Rens, F., Elsmann, E. B. M., van der Werf, Y. D., & van Rens, G. H. M. B. (2023). Sleep patterns in children with blindness: A comparison with normally sighted peers. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, 64(14), 46. <https://doi.org/10.1167/iovs.64.14.46>
- Akıncı, E., & Orhan, F. Ö. (2016). Sirkadiyen ritim uyku bozuklukları. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler - Current Approaches in Psychiatry*, 8(2), 178. <https://doi.org/10.18863/pgy.81775>
- Alcaraz-Rodríguez, V., Medina-Rebollo, D., Muñoz-Llerena, A., & Fernández-Gavira, J. (2021). Influence of physical activity and sport on the inclusion of people with visual impairment: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(1), 443. <https://doi.org/10.3390/ijerph19010443>
- Andrews, C. D., Foster, R. G., Alexander, I., Vasudevan, S., Downes, S. M., Heneghan, C., & Plüddemann, A. (2019). Sleep-wake disturbance related to ocular disease: A systematic review of phase-shifting pharmaceutical therapies. *Translational Vision Science & Technology*, 8(3), 49. <https://doi.org/10.1167/tvst.8.3.49>

- Arslandoğan, A., Türkmen, M., Töre, E., Demir, B., & Hazar, S. (2021). Covid-19 sürecinde fiziksel aktivite düzeyi ile mental iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 67.
- Atan, Y. S., Subaşı, M., Güzel Özdemir, P., & Batur, M. (2023). The effect of blindness on biological rhythms and the consequences of circadian rhythm disorder. *Turkish Journal of Ophthalmology*, 53(2), 111–119. <https://doi.org/10.4274/tjo.galenos.2022.59296>
- Aubin, S., Gacon, C., Jennum, P., Ptito, M., & Kupers, R. (2016). Altered sleep–wake patterns in blindness: A combined actigraphy and psychometric study. *Sleep Medicine*, 24, 100–108. <https://doi.org/10.1016/j.sleep.2016.07.021>
- Aubin, S., Kupers, R., Ptito, M., & Jennum, P. (2017). Melatonin and cortisol profiles in the absence of light perception. *Behavioural Brain Research*, 317, 515–521. <https://doi.org/10.1016/j.bbr.2016.09.060>
- Bailey, B. R., & Downing, J. (1994). Using visual accents to enhance attending to communication symbols for students with severe multiple disabilities. *Rehabilitation and Education for Blindness and Visual Impairment*, 26(3), 101–118.
- Behm, D. G., Muehlbauer, T., Kibele, A., & Granacher, U. (2015). Effects of strength training using unstable surfaces on strength, power and balance performance across the lifespan: A systematic review and meta-analysis. *Sports Medicine*, 45(12), 1645–1669. <https://doi.org/10.1007/s40279-015-0384-x>
- Bennett, H. J., Valenzuela, K. A., Fleenor, K., Morrison, S., & Haegele, J. A. (2019). Walking biomechanics and energetics of individuals with a visual impairment: A preliminary report. *Human Movement*, 20(4), 8–18. <https://doi.org/10.5114/hm.2019.85094>
- Campayo-Piernas, M., Caballero, C., Barbado, D., & Reina, R. (2017). Role of vision in sighted and blind soccer players in adapting to an unstable balance task. *Experimental Brain Research*, 235(4), 1269–1279. <https://doi.org/10.1007/s00221-017-4885-8>

- Carretti, G., Bianco, R., Sgambati, E., Manetti, M., & Marini, M. (2023). Reactive agility and pitching performance improvement in visually impaired competitive Italian baseball players: An innovative training and evaluation proposal. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(12), 6166. <https://doi.org/10.3390/ijerph20126166>
- Claustrat, B., & Leston, J. (2015). Melatonin: Physiological effects in humans. *Neurochirurgie*, 61(2–3), 77–84. <https://doi.org/10.1016/j.neuchi.2015.03.002>
- Silva, E. S., Fischer, G., da Rosa, R. G., Schons, P., Teixeira, L. B. T., Hoogkamer, W., & Peyré-Tartaruga, L. A. (2018). Gait and functionality of individuals with visual impairment who participate in sports. *Gait & Posture*, 62, 355–358. <https://doi.org/10.1016/j.gaitpost.2018.03.049>
- Drust, B., Waterhouse, J., Atkinson, G., Edwards, B., & Reilly, T. (2005). Circadian rhythms in sports performance—an update. *Chronobiology International*, 22(1), 21–44. <https://doi.org/10.1081/CBI-200041039>
- Duffy, J. F., & Wright, K. P. (2005). Entrainment of the human circadian system by light. *Journal of Biological Rhythms*, 20(4), 326–338. <https://doi.org/10.1177/0748730405277983>
- Eken, Ö., Bayer, R., & Bayrakdaroğlu, S. (2022). The acute effect of high-intensity functional exercises on circadian rhythm and anaerobic performance parameters. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 279–286.
- Eken, Ö., Ceylan, H. İ., Kurtoğlu, A., & Šimenko, J. (2024). The effect of time of day on Special Judo Fitness Test in active judokas: Evaluation in terms of chronotype. *Chronobiology International*, 41(1), 61–71. <https://doi.org/10.1080/07420528.2023.2276196>
- Eken, Ö., Clemente, F. M., & Nobari, H. (2022). Judo specific fitness test performance variation from morning to evening: Specific warm-ups impacts performance and its diurnal amplitude in female judokas. *BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation*, 14(1), 92. <https://doi.org/10.1186/s13102-022-00484-4>
- Fazzi, E., Zaccagnino, M., Gahagan, S., Capsoni, C., Signorini, S., Ariaudo, G., Lanners, J., & Orcesi, S. (2008). Sleep disturbances in visually impaired toddlers. *Brain and Development*, 30(9), 572–578. <https://doi.org/10.1016/j.braindev.2008.01.008>

- Gerrish, K., & Lacey, A. (2010). *The Research Process in Nursing* (6th ed.). John Wiley & Sons.
- Gilbert, C., Foster, A., Négrel, A. D., & Thylefors, B. (1993). Childhood blindness: A new form for recording causes of visual loss in children. *Bulletin of the World Health Organization*, 71(5), 485–489.
- Grivas, T. B., & Savvidou, O. D. (2007). Melatonin the “light of night” in human biology and adolescent idiopathic scoliosis. *Scoliosis*, 2(1), 6. <https://doi.org/10.1186/1748-7161-2-6>
- Hallems, A., Ortibus, E., Truijen, S., & Meire, F. (2011). Development of independent locomotion in children with a severe visual impairment. *Research in Developmental Disabilities*, 32(6), 2069–2074. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.08.017>
- Hebebcı, M. T. (2017). Görme engelli ve az gören bireyler için geliştirilen donanım ve yazılımlar. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 1(2), 51–62.
- Ilgaz, F. (2016). Assessment of nutritional status, physical activity and diet quality of visually disabled children. *Journal of Food and Health Science*, 90–103. <https://doi.org/10.3153/JFHS16010>
- Jones, N., & Bartlett, H. (2018). The impact of visual impairment on nutritional status: A systematic review. *British Journal of Visual Impairment*, 36(1), 17–30. <https://doi.org/10.1177/0264619617730860>
- Khan, S. A., Heussler, H., McGuire, T., Dakin, C., Pache, D., Norris, R., Cooper, D., & Charles, B. (2011). Therapeutic options in the management of sleep disorders in visually impaired children: A systematic review. *Clinical Therapeutics*, 33(2), 168–181. <https://doi.org/10.1016/j.clinthera.2011.03.002>
- Krabben, K., Mashkovskiy, E., Ravensbergen, H. J. C. (Rianne), & Mann, D. L. (2021). May the best-sighted win? The relationship between visual function and performance in Para judo. *Journal of Sports Sciences*, 39(sup1), 188–197. <https://doi.org/10.1080/02640414.2020.1851899>
- Kurtoğlu, A. (2022). *Görme Engellilerde Sporun Fiziksel ve Motorik Yanıtları* (N. Konar, Ed.). İksad Yayınları.

- Kurtoğlu, A., Eken, Ö., Türkmen, M., Çar, B., Setiawan, E., Yermakhanov, B., Alotaibi, M. H., & Elkholi, S. M. (2024). Chronotype as a predictor of athletic performance in youth with mild intellectual disabilities. *Frontiers in Physiology*, *15*. <https://doi.org/10.3389/fphys.2024.1405595>
- Liu, W., Chen, J., Niu, S., Zheng, Y., Lin, S., & Hong, Y. (2023). Recent advances in the study of circadian rhythm disorders that induce diabetic retinopathy. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, *166*, 115368. <https://doi.org/10.1016/j.biopha.2023.115368>
- Lockley, S. W., Skene, D. J., Arendt, J., Tabandeh, H., Bird, A. C., & DeFrance, R. (1997). Relationship between melatonin rhythms and visual loss in the blind. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *82*(11), 3763–3770. <https://doi.org/10.1210/jcem.82.11.4355>
- López-Samanes, Á., Moreno-Pérez, D., Maté-Muñoz, J. L., Domínguez, R., Pallarés, J. G., Mora-Rodríguez, R., & Ortega, J. F. (2017). Circadian rhythm effect on physical tennis performance in trained male players. *Journal of Sports Sciences*, *35*(21), 2121–2128. <https://doi.org/10.1080/02640414.2016.1258481>
- Miles, L. E. (1977). High incidence of cycle sleep/wake disorders in the blind. *Sleep Res*, 6–192.
- Montero, P. (2005). Nutritional assessment and diet quality of visually impaired Spanish children. *Annals of Human Biology*, *32*(4), 498–512. <https://doi.org/10.1080/03014460500142744>
- Moore, R. Y. (2007). *Organization of the Mammalian Circadian System* (pp. 88–116). <https://doi.org/10.1002/9780470514597.ch6>
- Müürsepp, I., Arjokesse, R., Ereline, J., Pääsuke, M., & Gapeyeva, H. (2018). Impact of visual impairment on static and dynamic postural control and habitual physical activity in children aged 10–16 years. *British Journal of Visual Impairment*, *36*(3), 227–237.
- Nesemann, J. M., Kandel, R. P., Byanju, R., Poudyal, B., Bhandari, G., Bhandari, S., O'Brien, K. S., Stevens, V. M., Melo, J. S., & Keenan, J. D. (2022). Association of visual impairment with disability: A population-based study. *Eye*, *36*(3), 540–546. <https://doi.org/10.1038/s41433-021-01498-x>

- Nobari, H., Azarian, S., Saedmocheshi, S., Valdés-Badilla, P., & García Calvo, T. (2023). Narrative review: The role of circadian rhythm on sports performance, hormonal regulation, immune system function, and injury prevention in athletes. *Heliyon*, 9(9), e19636. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e19636>
- O'Brien, I. A. D., Lewin, I. G., O'hare, J. P., Arendt, J., & Corrol, R. J. M. (1986). Abnormal circadian rhythm of melatonin in diabetic autonomic neuropathy. *Clinical Endocrinology*, 24(4), 359–364. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2265.1986.tb01639.x>
- Ong, S. R., Crowston, J. G., Loprinzi, P. D., & Ramulu, P. Y. (2018). Physical activity, visual impairment, and eye disease. *Eye*, 32(8), 1296–1303. <https://doi.org/10.1038/s41433-018-0081-8>
- Ouergui, I., Delleli, S., Chtourou, H., Selmi, O., Bouassida, A., Bouhlel, E., & Franchini, E. (2023). Diurnal variation of specific tests performance and related psychological aspects in young judo athletes. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 94(3), 687–697. <https://doi.org/10.1080/02701367.2022.2043547>
- Pałka, T., Pajor, P., Tyka, A. K., Pilch, W., Cebula, A., Teległów, A., Strzała, M., & Maciejczyk, M. (2021). Time-of-day effects on anaerobic power and concentration of selected hormones in blind men. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(17), 9353. <https://doi.org/10.3390/ijerph18179353>
- Pan, C.-Y., Tsai, C.-L., Hsu, P.-J., Chen, F.-C., Jiang, S.-Y., & Chu, C.-H. (2022). Levels and patterns of physical activity and sedentary behavior in adults with and without visual impairment. *Disability and Health Journal*, 15(4), 101361. <https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2022.101361>
- Pascolini, D., & Mariotti, S. P. (2012). Global estimates of visual impairment: 2010. *British Journal of Ophthalmology*, 96(5), 614–618. <https://doi.org/10.1136/bjophthalmol-2011-300539>
- Postolache, T. T., Gulati, A., Okusaga, O. O., & Stiller, J. W. (2020). An introduction to circadian endocrine physiology: Implications for exercise and sports performance. Hackney, A., Constantini, N. (Eds), *Endocrinology of physical activity and sport* (pp. 363–390). https://doi.org/10.1007/978-3-030-33376-8_20

- Reiter, R. J., Tan, D. X., & Galano, A. (2014). Melatonin: Exceeding expectations. *Physiology*, 29(5), 325–333. <https://doi.org/10.1152/physiol.00011.2014>
- Rogge, A.-K., Hamacher, D., Cappagli, G., Kuhne, L., Hötting, K., Zech, A., Gori, M., & Röder, B. (2021). Balance, gait, and navigation performance are related to physical exercise in blind and visually impaired children and adolescents. *Experimental Brain Research*, 239(4), 1111–1123. <https://doi.org/10.1007/s00221-021-06038-3>
- Rosenwasser, A. M., & Turek, F. W. (2015). Neurobiology of circadian rhythm regulation. *Sleep Medicine Clinics*, 10(4), 403–412. <https://doi.org/10.1016/j.jsmc.2015.08.003>
- Sack, R. L., Lewy, A. J., Blood, M. L., Keith, L. D., & Nakagawa, H. (1992). Circadian rhythm abnormalities in totally blind people: Incidence and clinical significance. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 75(1), 127–134. <https://doi.org/10.1210/jcem.75.1.1619000>
- Sözlu, S., & Şanlier, N. (2017). Circadian rhythm, health and nutrition relationship: Review. *Turkiye Klinikleri Journal of Health Sciences*, 2(2), 100–109. <https://doi.org/10.5336/healthsci.2015-48902>
- Teo, W., Newton, M. J., & McGuigan, M. R. (2011). Circadian rhythms in exercise performance: implications for hormonal and muscular adaptation. *Journal of Sports Science & Medicine*, 10(4), 600–606.
- Tordjman, S., Chokron, S., Delorme, R., Charrier, A., Bellissant, E., Jaafari, N., & Fougerou, C. (2017). Melatonin: pharmacology, functions and therapeutic benefits. *Current Neuropharmacology*, 15(3), 434–443. <https://doi.org/10.2174/1570159X14666161228122115>
- Türkmen, M., & Kaya, M. (2024). Examination of the relationship between physical activity level and social skills level of individuals diagnosed with special learning disability. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi*, 8(2), 246–262. <https://doi.org/10.29329/tayjournal.2024.653.03>
- Vitale, J. A., & Weydahl, A. (2017). Chronotype, physical activity, and sport performance: A systematic review. *Sports Medicine*, 47(9), 1859–1868. <https://doi.org/10.1007/s40279-017-0741-z>
- Wu, Z., Huang, S., Zou, J., Wang, Q., Naveed, M., Bao, H., Wang, W., Fukunaga, K., & Han, F. (2020). Autism spectrum disorder (ASD): Disturbance of the melatonin system and its implications. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, 130, 110496. <https://doi.org/10.1016/j.biopha.2020.110496>

Yıldız, S., & Gürler, S. (2018). The assessment of information levels of people with visual impairment in terms of their disabled rights-the case of Ankara. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241–268.

Yousfi, N., Mejri, M. A., ben Saad, H., & Chamari, K. (2024). Lighting the way: Exploring diurnal physical performance differences in school-aged visually impaired children and adolescents. *Chronobiology International*, 41(3), 417–426. <https://doi.org/10.1080/07420528.2024.2312814>

EXTENDED ABSTRACT

Aim of the study: This study is designed to highlight the necessity of physical activity as a means to improve the living standards of individuals with VI while also revealing changes due to circadian differences. The ultimate goal of this study is to holistically evaluate the physical performance, circadian rhythm, and the relationship between these factors in individuals with VI.

Method: This study is designed as a narrative review model.

Results: The number of studies examining how athletic performance is affected by different times of the day according to the circadian rhythm in individuals with visual impairment (VI) is limited. In these individuals, the limited or absent entry of daylight to the suprachiasmatic nucleus causes problems in circadian functioning. Researchers investigating the effects of these circadian disruptions on anaerobic power, a physical performance parameter, evaluated the anaerobic performance of 16 individuals with VI aged 20-25 and 16 normal individuals at 10:00 AM and 10:00 PM. According to the anaerobic sprint test results, anaerobic peak power and total work outcomes were significantly higher at 10:00 PM. In another study evaluating the short-term maximum physical performance of school-aged individuals with VI, 17 individuals with no light perception, 13 with partial light perception, and 15 normal individuals participated. Participants' maximum isometric strength performance was assessed at 7:00 AM and 5:00 PM over two days. The results showed that the physical performance of normal individuals varied from morning to evening, while there was no significant difference at different times of the day in both groups of individuals with VI. This was reported to be due to the disrupted circadian rhythm caused by the lack of light perception in individuals with VI. The limited number of studies examining the physical performance of individuals with VI according to diurnal variation restricts the evaluations that can be made regarding whether the athletic performance of these individuals varies at different times of the day. The different results of these two studies might be due to differences in the chronotype

characteristics of the participants included in the studies. Since neither study evaluated chronotype characteristics, it can be concluded that the morningness-eveningness chronotype characteristics of individuals with VI affected these results.

Conclusion: In conclusion, when the current data is evaluated with a holistic approach, it suggests that circadian rhythm disorders seen in individuals with visual impairment (VI) may affect their physical performance. Determining the chronotype characteristics of individuals with VI and evaluating the impact of different times of the day on physical performance will be crucial in exercise planning and programming for these individuals. Appropriate exercise and its timing are important for enhancing physical performance and achieving full efficiency in these individuals. Additionally, more studies are needed to evaluate the cognitive, psychological, and emotional characteristics of individuals with VI, along with the circadian rhythm mechanism and chronotype characteristics. Considering the importance of exercise in improving the living standards of these individuals and mitigating the disorders observed in them, comprehensive research is needed.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	14.12.2024	Submitted date
Kabul tarihi	18.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kahraman, O. & Kuzucu, H. (2025). Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932). *Journal of History School*, 74, 447-481.

ŞARK TİCARET YILLIKLARINDA SİVAS'IN İDARİ, SOSYAL VE İKTİSADİ YAPISI (1883- 1932)¹

Olca KAHRAMAN² & Hamza KUZUCU³

Öz

Sanayi Devrimi ve Osmanlı'nın içinde bulunduğu uluslararası buhranlar sebebiyle gümrük vergilerinde yabancılara tanınan imtiyazlar, Osmanlı Devleti'ni Avrupa için açık pazar ve hammadde kaynağı olarak cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu cezbedici özellik yabancı tüccarların Osmanlı coğrafyasına yönelmesine sebep olmuştur. Tüccarlara rehberlik etmek ve uluslararası ticareti geliştirmek ve ticarete yön vermek amacıyla süreli yayınlara ihtiyaç duyulmuştur. Tanzimat Dönemi'nden itibaren ticari içerikli birçok gazete, mecmua veya yıllık ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de konumuza esas olan Şark Ticaret Yıllıkları'dır. 1868 yılından 1945 yılına kadar varlığını uzun süre devam ettiren Şark Ticaret Yıllıkları, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarına dair önemli idari, sosyal ve iktisadi veriler sunmaktadır. Uzun süre *Annuaire Oriental* adıyla yayımlanan yıllıkların zaman içerisinde sahipleri el değiştirmiştir. İlk olarak İstanbul'a dair iktisadi verileri paylaşan yıllıkların içeriği, zamanla bütün Osmanlı coğrafyasını ve akabinde de Rusya ile Balkan ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Şark Ticaret Yıllıkları, yüzyıllar boyu önemli bir ticaret merkezi olan Sivas'ın idari-sosyal ve iktisadi yapısı hakkında önemli veriler içermektedir. Sivas'a yıllıkların 17'sinde yer verildiği tespit edilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısının Türk siyasi, sosyal ve iktisadi tarihi açısından büyük

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, olcaykahraman0103@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7320-6403

³ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, hmkuzucu@gmail.com, Orcid: 0000-0002-8244-0389

farklılıklara sahne olmasından dolayı bu çalışmada; II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinden seçilen birer yıllığın verileri esas alınarak, Sivas merkez sancağının üç farklı dönemdeki iktisadi faaliyetleri, zanaatların yapısı ve geçen zaman içerisindeki değişim ile yeni iş kollarının ortaya çıkması hususunda değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca şehrin demografik yapısındaki dönüşümün, iktisadi yapısına yansımaları da tarihsel ekseninde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Annuaire Oriental, Şark Ticaret Yıllıkları, Sivas, Ticaret

Administrative, Social and Economic Structure of Sivas in the Oriental Commerce Annals (1883- 1932)

Abstract

Due to the Industrial Revolution and the international depression in the Ottoman Empire, the privileges granted to foreigners in customs duties made the Ottoman Empire a center of attraction as an open market and raw material source for Europe. This attractive feature caused foreign merchants to turn to Ottoman geography. Periodicals were needed to guide merchants and to develop international trade and to direct trade. Since the Tanzimat Period, many newspapers, magazines or annals with commercial content have emerged. One of them is the Oriental Commerce Annals, which are the basis of our subject. The Oriental Trade Annals, which continued their existence for a long time, from 1868 to 1945, provide important administrative, social and economic data on the last period of the Ottoman Empire and the first years of the Republic of Türkiye. The annals, which were published under the name Annuaire Oriental for a long time, changed hands over time. The content of the annals, which first shared economic data on İstanbul, was expanded over time to include the entire Ottoman geography and subsequently Russia and the Balkan countries. The Eastern Trade Annals contain important data on the administrative-social and economic structure of Sivas, which has been an important trade center for centuries. It has been determined that Sivas is included in 17 of the annals. Since the last quarter of the 19th century and the first half of the 20th century witnessed great differences in terms of Turkish political, social and economic history, this study evaluates the economic activities of the Sivas central district in three different periods, the structure of crafts, and the changes over time and the emergence of new lines of business, based on the data from one yearbook selected from the periods of Abdulhamid II, the Second Constitutional Monarchy and the Republic. In addition, the reflections of the transformation in the demographic structure of the city on its economic structure are also discussed in a historical context.

Keywords: Annuaire Oriental, Oriental Commerce Annals, Sivas, Trade

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nin etkisi ve Napolyon Savaşları'nın sona ermesiyle birlikte 19. yüzyılda dünya uluslararası ticaretinde büyük bir artış meydana geldi. Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerine vermiş olduğu ticari imtiyazlar yapılan uluslararası ticaret antlaşmalarıyla daha da genişletildi. Bunun tabii sonucu olarak ticaret dengesi Osmanlı aleyhine gelişti. Osmanlı Devleti sanayileşip Batı ve Orta Avrupa ile olan ticari bağlarını güçlendirdi ancak gıda maddeleri ve hammadde ihraç eden, karşılığında mamül ve lüks mallar ithal eden edilgen ekonomiye dönüştü (Quataert, 2016, s. 190-193; Pamuk, 2009, s. 19-20). İngiltere, Almanya ve Fransa'nın başını çektiği sanayileşmiş güçlü ekonomiler ve diğer ülkeler elde ettikleri imtiyazlar ile özellikle 1860-1880 yılları arasında Osmanlı topraklarında yatırımlarını arttırdı. Serbest ticaret rejiminin getirdiği avantajları acımasızca kullanan yabancı ve yabancı uyruğundaki gayrimüslim girişimciler, Osmanlı esnafını müşkül durumlara düşürüyordu. Yabancı girişimciler, ticari faaliyetlerini arttırmak, geniş bir sahaya yayılmak ve kar marjını yükseltmek amacıyla ticari alanları domine etme yoluna gittiler. Bunun en önemli aracı olarak süreli yayınları kullandılar ; zira görünür olmak, ürünlerinin tanıtım ve reklamlarını yapmak daha kolay olacaktı. Nihayetinde ticari içerikli süreli yayınlar birbiri ardına ortaya çıkmaya başladı (Kütükoğlu, 1992, s. 96; Quataert, 2004, s. 896-898; Çağlar, 2021, s. 108).

İktisadi faaliyetlerin geliştirilebilmesi için etkin ve düzenli bir haberleşme ağına ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Bu çerçevede Osmanlı'nın ilk resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de her sayısında olmamakla beraber Ticaret, Ticaret ve Es'âr ve Mevâdd-ı Ticaret başlığı altında bölümlere yer verilmekteydi. Ceride-i Havadis ve Tercüman-ı Ahval gazetelerinde de bir takım ticari ilanlar ve bazı köşe yazarlarınca kaleme alınmış ekonomi yazıları da karşımıza çıkmaktadır. 1863 yılında Ticaret Nezareti tarafından haftada bir yayınlanmak üzere Mecmuası Nezaret-i Ticaret adında bir gazete çıkarılmak istenmiş ancak başarılı olunamamıştı. Artan ticaret hacmine karşılık bu konuda duyulan ihtiyacın giderilememesi üzerine yeni girişimciler tarafından adımlar atıldı. Nitekim Berlin Sefiri Jean Aristarchi Bey ile Constantin Calliady, Georg Guarracino ve Alexandre Caratheodory, ülkede sanayi ve ticaretin gelişimini sağlamak amacıyla farklı dillerde yazılmış Takvim-i Ticaret adlı bir gazete çıkarmaya başladı (Yazıcı, 1999, s. 55-60; Atik, 2020, s.72).

Annuaire Oriental veya diğer adıyla Şark Ticaret Yıllıkları, Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye'si'nin sınırları içinde yer alan ve daha sonra Rusya ve Doğu Avrupa'daki bazı ticaret merkezlerini de içine alan ve bu merkezlerde gerçekleşen ticari faaliyetleri hem yerli hem de yabancı tacirlere tanıtmak

amacıyla hazırlandı. Son dönem Osmanlı'nın ve 1940'lı yılların ortalarına kadar da Türkiye'nin iktisadi, ticari ve toplumsal yaşamı üzerinde, özellikle mikro düzeyde yapılabilecek çalışmalar açısından son derece önemli kaynaklardır. Şark Ticaret Yıllıkları'nın içeriği, 19. yüzyıl boyunca Fransa'daki farklı vilayetler tarafından yayımlanan hukuki, idari, ticari, sınai ve zirai almanaklarla benzerlik göstermektedir. Yerli ve yabancı tacirleri, bahsi geçen coğrafyalardaki önemli ticaret merkezlerinde faaliyet gösteren tacir ve zanaat erbabı ile buluşturmaya amaçlamıştır (Koçunyan, 2022).

Yıllıklar ilk olarak 1868 yılında yayınlandı ve cumhuriyet sonrası 1945 yılına kadar farklı adlarla ve kişiler/kumpanyalar tarafından hazırlanarak varlığını uzun süre devam ettirdi. İlk sayılarında sadece İstanbul şehrini tanıtmak amacıyla hazırlandı ve Indicateur Constantinopolitain adıyla yayım hayatına girdi. Raphael Cesar Cervati ve N. C. Sargolgo tarafından dönemin siyasi ve ticari açıdan uluslararası dili olarak kabul gören Fransızca yayımlanan bu rehber, önsözünde Rumca, Osmanlıca ve Ermeni harfli Türkçe'ye de yer vermekteydi (OBAAM, 2005).

İlk olarak Indicateur Constantinopolitain adıyla sadece İstanbul'u merkeze alan yıllıklar daha sonra bütün Osmanlı coğrafyasını ele alarak Kuzey Afrika'dan bütün Anadolu'ya, Balkanlardan Ortadoğu coğrafyasına kadar çok geniş bir sahada kapsamlı ticaret verilerini paylaşmaktaydı. 1885-1886 yıllığında Türkiye, Rusya, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'ı da kapsayan daha geniş bir coğrafyanın verilerini takipçileriyle paylaşmaya başladı. 1893 yılından itibaren bahsi geçen ülkelere Sırbistan da eklendi. Yıllıklar dünyanın bir ucundan çıkıp bu coğrafyalara gelecek olan tüccarlara hangi ürünü nerede ve nasıl bulabileceği, hangi yolları kullanabileceği ve uluslararası misyon ağlarının bilgilerine nasıl ulaşacağı konularında detaylı bir rehberlik hizmeti sunmaktaydı (Cervati, 1885, s. 482-483; Cervati, 1893, s. 933).

Ulusal ve uluslararası ticaret sahasında rağbet gören yıllıklar, 1880 yılından itibaren düzenli bir yayın sürecine girdi. 1883 yılına kadar Indicateur Ottoman Illustré adı altında bütün Osmanlı coğrafyasını kapsayacak şekilde veri seti genişletildi. 1887-1888 yılları arasında Indicateur Oriental adını alan yıllıklar, 1891-1930 yılları arasında yaklaşık kırk yıl Annuaire Oriental (Annuaire Oriental du Commerce) adıyla çıktı ve son olarak da 1931- 1945 yılları arasında Şark Ticaret Yıllıkları adını aldı. Yıllıkların imtiyaz hakkı 1868-1945 yılları arasında birkaç kez el değiştirdi. İlk olarak Cervati biraderlerden Raphaël César Cervati ve ortağı N. C. Sargolgo tarafından yayınlandı, daha sonra sırasıyla Cervati Biraderler & D. Fatzea, Cervati Biraderler ve ortakları, the Annuaire Oriental & Printing Company Limited gibi isimlerle yayıncısı el değiştirdi. Şark ticaret

yıllıklarının sahiplerinin ortak yönü hepsinin de farklı ticari kulvarlarda faaliyet gösteren birer İngiliz firması olmalarıdır. Ayrıca 1922 yılı itibariyle de yıllıkların Türkiye temsilcisi olarak Alfred Rizzo görünmektedir. 1931 yılı itibariyle Annuaire Oriental adı Şark Yıllıkları'na dönüşürken yayıncısı da M. G. Neşriyat ve Ahmed Cevdet Erdem oldu (Yazıcı, 2017, s.1783-1784; Koçunyan, 2022; Rizzo, 1922, s.1387).

Yıllıkların içeriğine baktığımızda ilk yıllarda ana hatlarıyla beş bölüm halinde ele alındığını görmekteyiz. İlk bölümde padişaha ve hanedan mensuplarına, konsolosluk ve elçiliklere, bakanlıklara ve devlet erkânına, posta ve telgraf teşkilatına, farklı din ve mezheplerin ibadethanelerine, gümrük tarifelerine, demiryolları ve demiryolu tarifelerine dair bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde "İstanbul Adresleri" başlığı altında, İstanbul'daki önemli ticaret merkezlerinde çalışan banker, tüccar, esnaf ve zanaatkâr kesimin adres ve meslek bilgilerini isme göre alfabetik olarak sunmaktadır. Üçüncü bölümde İstanbul'daki bu girişimcileri, ait oldukları meslek grubuna göre alfabetik olarak, işyeri adresleriyle birlikte okuyucuya sunmaktadır. Dördüncü bölümde Galata ve Eminönü'ndeki hanların ve han sakinlerinin isimlerine, Beyoğlu'ndaki bir sokağın sağında ve solunda oturan serbest meslek erbabının numaralarını, isimlerini, mesleklerini kapsayan dökümler verilmektedir. Beşinci ve son bölümde ise Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde ticaret ve zanaatla uğraşan kişilerin meslek ve adres bilgileri yer almaktadır. Yıllıkların son sayfaları genellikle yerli ve yabancı üreticilerin reklam afişlerine ayrılmıştır. Yıllıkların büyük bir kısmında, Galata ve Pera'ya ait haritalar da bulunmaktadır (Koçunyan, 2022).

Şark Ticaret Yıllıkları'na benzer şekilde hazırlanan ancak daha dar bir bölgeye dair ticari bilgiler veren İlâveli Takvim-i Ticaret adında bir ticaret rehberi de bulunmaktadır. A. İrfan tarafından yayınlanan bu rehberde sadece İstanbul'un ticaret merkezlerine yer verilmekteydi. Ticari faaliyetlere dair bir diğer süreli yayın ise Levant Trade Review'dir. Amerika'nın Doğu Akdeniz Ticaret Odası'nın bünyesinde çıkan dergi, üyeleri arasında dayanışmayı, ticari, hukuksal ve idari konularda üyelerini bilgilendirip destek olmayı ve nihayetinde Amerika'nın bölgedeki ticari çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlamıştı. 1911-1936 yılları arasında yayınlanan ve iş dünyası dergisi niteliğinde olan yayın organı; Amerika-Türkiye arasındaki ticaretin detayları, ulaşım ve ekonomi konuları ile Amerikan ürünlerine olan ilgi hakkında bilgileri üyeleri ve Amerikan kamuoyu ile paylaşmaktaydı (Aktar, 1998, s. 119-120; Kutkan, 2019, s. 440-441 ; Küçük, 2019, s. 48-49).

Şark ticaret yıllıklarının ilk kapak sayfasında imparatorluk Maarif Nazırlığının izniyle yayınlandığı ibaresi yer alır. Maarif Nazırlığına bağlı teftiş heyeti tarafından denetimi sağlanan salnemenin basım tarihinden önce bir nüshası ve teftiş raporları Dahiliye Nezaretine gönderilmekte ve burada yapılan kontrollerden sonra yayınlanmasına izin verilmektedir. Zaman zaman Şark Ticaret Yıllıkları'nın yönetimi ile nezaret arasında problemler ortaya çıkmışsa da kriz boyutuna ulaşmamıştır. 1901 yılında, yıllığın bu dönemdeki imtiyaz sahibi İngiliz şirketinin ithal ettiği makine yağlarının gümrükten geçirilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Hariciye nezareti matbaanın denetiminin yapılabilmesi için şirket yetkililerinin de gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiğini İngiliz sefaretine bildirmiştir (BOA, MF.MKT, 697/16; MF.MKT, 713/1 ; HR.TH. 260/66). Ayrıca yıllığın sahibi Cervati hazırlanan yıllığı, kontrolü için Maarif Nezaretine geç göndermiş ve bu durum da küçük bir krize sebep olmuştur. Cervati yıllığın bir an evvel neşredilmesi için İngiliz sefaretini aracılığıyla nezaret üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Nezaret ise yaklaşık 2300 sayfa olan eserin incelenmesinin hayli zaman alacağı bu durumun sorumlusunun ise yıllığın direktörü Cervati olduğunu bildirmiştir (BOA, HR.TH, 282/84; MF.MKT. 701/9).

Fransız salnamesi olarak da geçen Şark Yıllıkları'nın direktörü Cervati, muhtemeldir ki ulusal ve uluslararası faaliyetlerini daha yoğun bir şekilde yürütmek amacıyla dönemin önemli iletişim aracı telefonu kullanmak istemiştir. Telefonun Osmanlı serüvenine baktığımızda, icadından yaklaşık beş yıl sonra İstanbul'a geldiğini ve 1886 yılı itibarıyla de II. Abdülhamid'in sakıncalı bulması üzerine irade ile yasaklandığını görmekteyiz. Konsololar, misyonerler ve bir takım tüccarlar tarafından yoğun şekilde kullanılan telefon, her alanı denetleme arzusunda olan padişahı kuşkulandırmış iktidarı süresince yasak devam etmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ancak serbest bırakılmıştır. Bütün Avrupa'da kullanılan ve iletişim alanında büyük kolaylık sağlayan telefonun yasaklanması onu talep edenlerin gayri resmi yollara başvurmalarına neden olmuştur. Bu çerçevede Cervati'nin de kaçak yollarla getirdiği kırkar frank değerindeki üç adet telefona gümrükte el konulmuş ve İngiliz sefaretinin müdahalesine rağmen geldiği yere iadesi yapılmıştır (BOA, Y.MTV. 252/384; Bingöl, 2020, s. 297-303).

YÖNTEM

Çalışma, yüzyıllar boyu önemli bir ticaret merkezi olan Sivas Vilayeti merkez sancağının idari-sosyal ve iktisadi yapısının Şark Ticaret Yıllıkları esas alınarak değerlendirilmesini yapmak üzere kurgulanmıştır. Bu amaçla 1883-1932 yılları

arasında Sivas merkez sancağının iktisadi faaliyetlerine dair verilerin ayrıntılı dökümü ve üç dönem şeklinde belirlenen yılların verilerinin karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. 1883-1932 yılları arasında Sivas'a dair bilgiler her yıl düzenli sunulmamakla beraber yaklaşık on yedi yıllıkta yer verilmiştir. Yıllıkların Sivas temsilcisi ve şehre ait bilgileri derleyen ilk kişi Habib Sufi'dir. Çalışmanın temel kaynağını II. Abdülhamid döneminden 1894, II. Meşrutiyet döneminden 1913 ve Cumhuriyet döneminden de 1929 yılına ait Şark Ticaret Yıllıkları oluşturmaktadır. Böylece Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihsel süreklilik içinde Sivas'taki iktisadi faaliyet alanlarının türleri, iş ve meslek kollarının zaman içerisindeki dönüşüm, belirtilen üç döneme ait yıllıklardaki verilerin ekseninde ve yayımlanmış diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılarak incelenmiştir.

1. Osmanlı'nın Son Dönemi ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sivas'ta İdari-Sosyal-İktisadi Durum

Eskiçağlarda Kral Yolu'nun (Hasdemir, 2021, s. 8) da geçtiği Sivas, tarihi yol güzergâhları üzerinde kurulmasından ve hem ticari hem de askeri yolların kesişme noktasında olmasından dolayı önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. İpek Yolu'nun da kavşağında bulunan şehir, çok sayıda kervansaraya sahip canlı bir tüccar şehri olarak tarif edilmiştir (Acun, 2003, s. 23). Tarihi Hititlere kadar dayanan şehir, Roma İmparatorluğu'nda mamur hale gelmiş ve tarihsel süreç içerisinde çok farklı medeniyet ve toplumlara ev sahipliği yapmıştır. Roma ve Sasani mücadelelerinde zaman zaman el değiştiren Sivas, bir dönem Emevilerin-Abbasilerin de himayesine girmiş ancak bu kalıcı olmamıştır. Bizans egemenliğinde uzun süre kalan şehir, 1080 yılında Türkler tarafından fethedilmiş ve Danişmend Gazi'ye ikta olarak verilmiştir. Yaklaşık 100 yıllık bir Danişmedli hâkimiyeti sonrası Anadolu Selçuklularının hâkimiyetine, Köseadağ bozgunu sonrası ise İlhanlıların nüfuz alanına girmiştir. İlhanlılar sonrası Alaeddin Eretna ve ardından Kadı Burhaneddin himayesinde kalmış ve I. Bayezid zamanında Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Timur-Bayezid çekişmesinde bir süre işgal edilen şehir Çelebi Mehmed tarafından yeniden Osmanlı egemenliğine alınmıştır (Demirel, 2009, s. 278-279).

Kadim bir şehir olan Sivas, coğrafi konumu nedeniyle yüzyıllar boyu önemini koruyan bir yerleşim merkezi olmuştur. Ortadoğu ile Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan, önemli yolların kesişme noktası ve konaklama alanı olan Sivas, yerleşmeye ve savunmaya elverişli konumu ile lojistik merkezi halini almıştır. İpek Yolu'na olan bağlantısı ile ticari yoğunluğu yüksek bir merkeze dönüşmüştür. Ticaret hacminin yüksekliği ve refah ortamı şehrin mamur hale gelmesini ve cazibe merkezi olmasını sağlamıştır. Bu özellikleri ile ön plana çıkan Sivas'ı dönemin tarihçileri Ortaçağ'da çok sayıda tüccarın bulunduğu

önemli bir ticaret merkezi olarak tarif etmişlerdir. Ticari alanda Avrupa ile de temas halinde bulunan şehirde 14. yüzyılda Ceneviz Konsolosluğu da bulunmaktadır (MEB İslam Ansiklopedisi, 1967, s. 569-572).

Sivas'ın idari yapısı Osmanlı klasik döneminde Eyalet-i Rum ismiyle maruf beylerbeyilik merkeziydi. Bu dönemde paşa sancağı olan Sivas 1864 yılında yapılan idari reformlar çerçevesinde ve takip eden 1867 vilayet nizamnamesi ile idari yapısı yeniden düzenlenerek vilayet olmuştur. Bu idari teşkilat yapısı içerisinde vilayet, Sivas merkez sancağı, Amasya ve Şebinkarahisar sancaklarından teşekkül etmiştir. 1880 yılında yapılan idari düzenleme ile Tokat da sancak merkezi yapılarak Sivas vilayetine bağlanmıştır. 1908-1909 yıllarında 4 sancak, 23 kaza, 70 nahiye ve 3160 köy ile Osmanlı'nın en büyük vilayetlerinden biri olmuştur (Uzunçarşılı ve Edgüer, 2014, s. 153; Mercan, 2007, s. 551; Açıkkel, 2014, s. 333-334; Karcı, 2017, s. 238; Sivas Vilayet Salnamesi, 1907, s. 96-170). 19. yüzyılın son çeyreği ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı bürokrasisinde önemli mevkilerde bulunan Ahmed İzzed Paşa, İsmail Hakkı Paşa, Halil Rıfat Paşa, Sırrı Paşa, Reşid Akif Bey, Abidin Paşa ve Ahmed Muammer Bey gibi önemli isimler valilik görevinde bulunmuştur.

II. Meşrutiyet sonrası, Cumhuriyet'in ilanı öncesi ve sonrasında idari düzenlemelere gidilerek Sivas'a bağlı sancak ve kazalar vilayetten ayrılmıştır. Bünyan kazası Kayseri'ye, Darende Malatya'ya bağlanmış ve Şebinkarahisar ise 1914'te bağımsız sancak, 1923 yılında ise il olmuştur (Mercan, 2007, s. 557; Acun, 2010, s. 394). Ayrıca 1920 yılında TBBM İcra Kurulunun kararıyla Tokat il statüsüne dönüşmüştür. 1921 yılında yapılan idari düzenlemelerle de Amasya sancağı vilayet merkezine dönüştürülerek Sivas'tan ayrılmıştır (Açıkkel, 2014, s. 334; Genç, 2021, s. 61).

Vilayetin sosyal yapısına baktığımızda, aldığı göçler, bünyesine katılan idare merkezleri, isyanlar ve tehcir ile büyük dönüşümler yaşadığını söyleyebiliriz. 1884-1885 nüfus verilerine göre sancak merkezi olan Sivas'ın 88.000 civarında olan toplam nüfusun 66.000 civarının Türk, 20000 Ermeni, 550 Rum, 1700 Katolik ve 100 Protestan olduğu görülmektedir. 1914 yılı verilerine göre merkez nüfusu, 54 bin Türk ve 26 bin de gayrimüslim olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra 1927 yılında yapılan sayımda ise idari yapıdaki değişim ve demografik yapının dönüşümüyle merkez nüfusunun tasnifi yapılmamış sadece toplam nüfusu (56 bin) verilmiştir (Şahin, 2013, s. 70-74).

İhracatın az ithalatın ise kısıtlı olduğu Sivas sancak merkezinde iktisadi faaliyetler iç pazarda yoğunlaşmıştır. Meslek kollarına, tacirlere ve bunun etnik dağılımına baktığımızda Ermenilerin Sivas iktisadi ortamında ağırlıklarını görmekteyiz. Ayrıca Sivas'ta bu dönemde yapılan ithalat ve ihracatın da

Ermenilerin tekelinde olduğu bilinmektedir. Bu ticaret Sivas Ermeni tüccarları tarafından yapıldığı gibi İstanbul, Ankara ve Kayseri Ermeni tüccarlarınca da gerçekleşmektedir. Bu nedenle ulusal ve uluslararası ticaret yapan Ermeniler Sivas esnafı içerisinde daha zengin olarak ön plana çıkmaktadır. Şehirdeki zanaat kollarına bakıldığında kendi içerisinde bir dağılıma sahne olmuştur. Sadece Ermenilerin yaptığı meslekler; bal mumcu, basmacı, cezveci, çadircı, çizmeci, dülger, hekim, kalaycı, kuyumcu, zurnacı, fişekçi, nakkaş ve tirecidir. Ermeniler ve Türklerin paylaştığı meslekler; aktar, berber, bezirci, boyacı, göncü, kürkçü, terzi, tuzcu, tüccar, hurdacı, sarraç, tütüncü, kasap, saatçi ve demircidir. Sadece Türklerin yaptığı meslekler; arabacı, aşçı, bacacı, bahçıvan, barutçu, börekçi, camcı, çorapçı, debbağ, hancı, hamamcı, hızar, kazancı, kelleci, kebaççı, oduncu, tüfekçi ve yağcıdır (Demirel, 2006, s. 186-187; Natanyan, 2008, s. 300). Son dönem Osmanlı Anadolu'sunda yaygın üretim modeli hanetipi küçük dokuma sanayisi şeklindedir. Sivas için de tarım üretiminden sonra dokuma üretimi ön sırada yer almaktadır. 1890 yılında vilayetin genelinde 10 bin civarında ev tipi dokuma tezgâhlarının olduğu bilinmektedir (Quataert, 2008, s. 149; Demirel, 1989, s. 82).⁴

1876 yılında Sivas'ı ziyaret eden İngiliz Subay Fred Burnaby, şehirde ihracatın yok denecek kadar az olduğunu, ithal malların ise Samsun limanından sağlanması sebebiyle ulaşım maliyetlerinin yüksek olduğunu ve bunun sonucu olarak da ürünlerin pahalıya geldiğini aktarmıştır (Burnaby, 2018, s. 196). Ayrıca bölgede önemli bir misyon ağı kuran ABD, 1886 yılında kurduğu konsolosluk vasıtasıyla Sivas'ın iktisadi faaliyetlerine dair bilgiler edinmiştir. Sivas'ın ticaret hacmi, tarım ve hayvancılığa dair bilgiler ve el değmemiş maden yatakları hakkında çok detaylı raporlar hazırlanmıştır. Raporlara göre imalat sektörünün çok gelişmediği şehirde ithalatın fazla, ihracatın ise ulaşımındaki zorluklar nedeniyle yok denecek kadar az olduğu rapor edilmiştir. Özellikle madenler konusuna geniş yer ayrılan raporlarda Sivas bir cazibe merkezi olarak sunulmuştur (Gül, 2015, s.154-157).

Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir şehir görünümünde olan Sivas'ta hızlı bir dönüşüm yaşanmamış, bu dönemde ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durgunluk şehre yansımıştır. İktisadi ana faaliyetlerden tarım ve küçük sanayi Osmanlı'dan miras kalmıştır.

⁴ Sivas'ta dokuma sektöründe, halı, kilim, çorap, ipek, bez, pike ve şal dokumacılığı ön plana çıkmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Deniz Akpınar-Nurettin Birol, Osmanlı'dan Cumhuriyete Sivas Vilâyeti'nde Dokuma Sektörü ve Gelişimi, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 2, 2015, s. 218-233.

2. Şark Ticaret Yıllıklarına Göre Üç Dönemde Sivas

1880 yılından itibaren daha düzenli çıkmaya başlayan ve kapsamı genişletilerek bütün Osmanlı coğrafyasına dair bilgiler veren Şark Ticaret Yıllıkları'nda (*Resimli Osmanlı Kılavuzu*) Sivas'a dair veriler ilk kez 1883 yılında verilmektedir. Bu kısımda sadece vali (Halil Rıfat Paşa), Sivas sancağına bağlı kazalar (Sivas, Zara, Yıldızeli, Tonus, Gürün, Darende, Divriği, Pınarbaşı, Koçgiri) ve bazı nahiyeler (Artukabat, İlbeyli, Beydağ, Tozanlı, Zamantı, Sari) yer almaktadır (Cervati, 1883, s. 540). Salnamede kaza ve nahiyelerin isimlerinin eksik veya yanlış yazıldığı da görülmektedir.

Sivas'a dair ilk kapsamlı veriler 1885-86 yıllarına ait yıllıkta yer almaktadır. Bu veriler çerçevesinde; Sivas Vilayeti toplam nüfusu 437.917 olup 85.715'i Ermeni, 36.887'si Rum ve 315.815'i Türk'tür. Bu dönemde vilayet dâhilinde 2.780 köy, 110.000 hane bulunmaktadır. Sivas sancak merkezinin nüfusu 182.510 olup, 48.570'i Ermeni, 10.735'i Rum ve 123.205'i Türk'tür. Sancağa bağlı 1.250 köy ve 55.015 hane bulunmaktadır. Sivas (Sébaste) şehir merkezinin nüfusu ise 48.000'dir. Nüfusun 28.000'i Türk, 20.000 Hıristiyan nüfusun ise 18.000'i Ermeni, 1.600'ü Rum ve 400'ü Katolik mezhebine bağlı diğer unsurlardır. Halil Rıfat Paşa'nın Valiliği altında bulunan Sivas Sancağına bağlı nahiyeler: Kangal, Aşudi, Alacahan ve İlbeyli. Kaymakamlıklar; Gürün (*Nahiyesi yok*), Darende (*Nahiyesi yok*), Divriği (*Nahiyeleri*: Kesme, Çekme, Enzaghir, Vartan ve Hamo). Yıldızeli Kaymakamlığı (*Nahiyesi* Gelmuğad). Zara Kaymakamlığı (*Nahiyeleri* Şit, Beydağı, Karabel ve Abeş). Şebinkarahisar Kaymakamlığı; (*Nahiyeleri* Samanti, Kuzugüdenli, Mesudiye, Sadabad ve Mağara). Hafik Kaymakamlığı (Koçhisar), (*Nahiyeleri* Tozanlı ve Kurmuşlı). Tonus (Şarkışla) Kaymakamlığı (*Nahiyeleri* Emlak, Baharözü, Gedikçik ve Gemerek) (Cervati, 1885, s. 482).

Kızılırmak'a onbeş dakikalık uzaklıkta bir ovada yer alan şehirde ürün yelpazesi şu şekildedir:

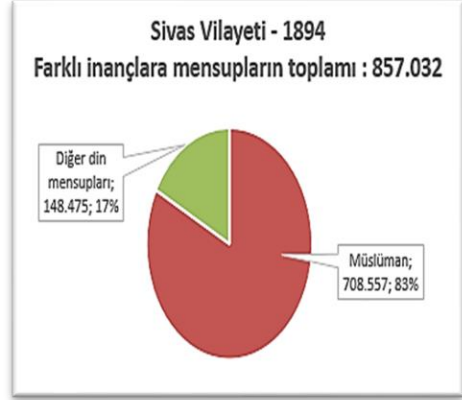
İthalat ürünleri: İngiliz tekstil ürünleri, pamuklu ürünler, hırdavat, ipek ve kumaşlar, şeker, kahve, çay, yenilebilir ürünler, çelik, demir ve diğer metaller, yağ ve deriler.

İhracat: Yün, tiftik, keçi ve koyun derileri, sakızlar, yerli bezler, halılar, inşaat ahşapları (Cervati, 1885, s. 482).

2.1 1894 Şark Ticaret Yıllığı'nda Sivas

Sivas Vilayetinde devlete ait 58 bina, 137.363 ev, 10.548 dükkân ve mağaza, 97 hamam, 175 han, 1.113 cami, 557 mescit, 23 tekke, 12 manastır, 113 kilise bulunmaktadır. Temel üretim alanı ziraat olan şehirde bu dönemde ekilebilir alan 9.016.373 dönümdür.

1894 yılında Sivas Vilayeti 708.557'si Müslüman ve 148.475'i farklı dinlerden olmak üzere 857.032 kişilik nüfusa sahiptir.

Üretim: Buğday, arpa, mısır, fasulye, nohut, tütün, üzüm, meyve ve özellikle Amasya'dan elma ve Darende Tozlu eriği, sebze ve patates.

Ticaret: Hububat, tereyağı, bal, balmumu, afyon, bakır, tütün, deri, yün, tiftik, cehri vb.

Sivas Sancağının toplam nüfusu 352.000; 281.759'u Müslüman ve 70.241'i farklı dinlerden teşekkül etmektedir. Ayrıca 1.305 köy bu sancağa bağlıdır.

1. Sivas kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 124.000), nahiyeleri Kangal, Karagöl, Güneş, Bedirli, Hanlı, Hayranlı, Deliktaş, Havuz, Dişlik, Alacahan, Çallı, Aylı, Kahkik, Mescidli. 171 köy, bunlardan en önemlileri: Kanga, Mancılık, (Ermeni-Katolik başpiskoposunun bulunduğu yer)
2. Zara kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 34.000) ; Kapu, Baccı, Karaboğaz, Sideli, İğdeli, Mescid, Alahacı, Dipsizgöl, Babsu, Durucin, Tuzlagözü, Gümüştöve, Şeyh Merzuban, Taşlık Mahallesi, Pazarcık, Keçeyurdu, 248 köy.
3. Divriği kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 23.000), Ağılıcık (Arşuşhan), Tuğut, Uluçayır Beyköy (Çevir), Örnek, Maltepe, Yağbasan, Adatepe, Kesme, 125 köy.
4. Gürün kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 18.000), Telin (Suçatı), Karadoruk, Köyveren 38 köy, (Ata Balık olarak bilinen tatlı su balığı).
5. Darende kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 17.000); Irmaklı/Yenice mahalle (Meskedan), Yenice, Aşot, Venk, Setrek, Gerimter. 20 köy (Tozlu denilen ünlü erik üretimi)

6. Tonus (Şarkışla) kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 30.000), Baharözü, Kalecik, Çayşeyh ?, Deliilyas, Eyerci, Gemerek, Hardal, Kadıköy, Kızılcakışla, Kömürkaya (Lisanlı), Maksutlu, Ortaköy, Çayır, Cepni, Tonus. 123 köy, bunlardan en önemlileri: Gemerek, Cepni, Tonus, Şarkışla adı verilen halı (kilim) üretimiyle ünlüdür.
7. Yıldızeli kazası (Yenihan), nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 26.000); Bedel, Kerimmümin, Ergele, Karakin, Adıs, Belcik, Şeyh Halil Tekkesi, Çubuk. 128 köy.
8. Hafik kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 32.000); Çimenyenice, Ornovut, Korkum, Tavşanlı, Tuzhisar, Karayük, Moluç, Sulam, Ulaş, Keserek, Hisarcık, Diğeryer, Epsile, Eyüp. 175 köy (tuzlu tatlı su balığı).
9. Pınarbaşı⁵ kazası, nahiyeleriyle birlikte (nüfusu 47.000), Aşağı Kızılcık, Akkışla, Altinköşk ?, Beşrek, Karamanlı, Karapınar, Eğrek, İlbaş, Emiruşak, Gökyeri, Gülveren, Kömürgün, İğdecik, Kazancık, Kemerhan, Kuzugüdenli, Mesudiye, Palas, Pazarsu, Pazarvıran, Karacaören, Sarıoğlan, Sarmısaklı, Toklu, Tuzhisar. 822 köy, en önemlileri Sarıoğlan ve Eğrek (güzel Çerkes kırbaçları üretiyor ve güzel çerkez atları yetiştiriliyor).

Sancağın geliri yaklaşık 8.103.457 lira, giderleri ise 1.873.590 liradır. Sivas⁶ sancak merkezinin nüfusu; 23.619 Müslüman, 17.000 Ermeni, 500 Rum olmak üzere toplam 41.119'dur. Şehir geniş bir ovanın ortasında hoş bir konumda yer almaktadır. Anadolu platosunun ortasından giden yol dikkate alındığında merkezi konumundan dolayı Sivas oldukça önemli bir mevkiye bulunur.

Anadolu'nun en büyük nehri olan Kızılırmak, Sivas'ı sulayarak topraklarını oldukça verimli hale getirmektedir. Ancak nakliye maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle tarım ürünlerinin üretimi yeterince yapılmamaktadır. Bu dönemde buğdayın ton fiyatı 10 frank iken, Sivas'tan Karadeniz'deki bir limana getirilen aynı miktarda buğdayın fiyatı 40 ila 50 franka kadar çıkmaktadır.

⁵ Bu dönemde Sivas'a bağlı ve adı Aziziye olan kazanın isminin salnamaede Pınarbaşı olarak geçmesi ilginç bir detaydır. Zira Aziziye isminin Pınarbaşı'na dönüşmesi 1926 yılında Kayseri'ye bağlanması ile gerçekleşmiştir.

⁶ Yıllık'ta Sivas tanıtılırken: "eski Sebaste, (Vilayet'in baş şehri), Pontus Krallığı'nın eski başkenti, Ermeni Sepasdia" şeklinde ifade edilmiştir. Bu ve benzeri tabirler 19. yüzyılda Sivas'ı ziyaret eden seyyah ve diğer yabancı misyon şeflerince de kullanılmaktadır. Bu isimlendirmeler, Sivas üzerinde Ermenilerin ve emperyalist Avrupa'nın emellerini göstermesi açısından önemlidir.

Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

Endüstri: Ünlü yün çoraplar, halılar (Kilim), silahlar, sandalyeler, yerli tuvaler, pamuk, ipek, keten ve yün.

İhraç ürünleri: Buğday, arpa, patates, un, yün, keçi, koyun ve sığır derileri, tiftik, afyon, cehri, kitre, yün çoraplar, yerli tuval bezleri, Gürün denilen yünlü kumaşlar, Gürün şalları, halı, tereyağı, balmumu, bakır vb.

Genel Vali	: Halil Bey.
İdari Müdür	: Osman Nuri Bey.
İnanç	
Ermeni	: Başpiskopos M ^{sr} Bedros.
Ermeni-Katolik	: Sivas ve Tokat Başpiskoposu M ^{sr} Isaac Hacıyan.
Rum	: Kıdemli Cizvitlerden R.P. Rougier.
Protestan	: Amerikan misyoneri Rev. Aw. Hubart.
Protestan	: Amerikan misyoneri Rev. H. Perri.
Kiliseler	
4 Ermeni Kilisesi	:Azize Marie (katedral), Aziz Sarkis, Aziz Sauveur ve Aziz Minas
1 Ermeni Katolik	: Aziz Blaise (Meşhur Aziz Vlas).
1 Rum	:Aziz George
1 Protestan Ermeni	: -
4 Ermeni manastırı	:Aziz Nişan, Aziz Jacques Anabad, namı diğer Aziz Jacques.

Konsolosluk teşkilatları

Amerika Birleşik Devletleri	: M. A. Jevett Anadolu Konsolosu. Eugene Rodigas, konsolos yardımcısı ve Osmanlı Bankası görevlisi.
Fransa	:Habib Siouffi, konsolos yardımcısının hizmetindeki görevli.

Genel adres listesi, meslekler, tüccarlar vb.

Avukatlar	:Davidiyan (St.), Hamamcıoğlu (Mehmed), Karslı (M.), Kevork Efendi, Lazarakı Efendi.
Komisyoncular	:Ationiyan Kardeşler, E. Rodigas Osmanlı Bankası temsilcisi, Köroğluyan, Pamboukiyan.
Deri (Tüccarlar)	: Keçeciyan, İstanbuliyan.
Yünlü Kumaş	:Şamlıoğlu, Şiriniyan, Kolandjyan, Zahfeciyen.
İlaç Tüccarı	:Şamlı, İbrahim, Norhad, Soghomon.
Kumaş	:Bostancıoğlu, Proudyan, Sabet kardeşler, Taşcıyan, Tefeciyan.
Madencilik	: Bodossiyan, Şahinyan, Vartanyan.
Oteller	: Belediye, Köprübaşı, Ulus.

- Manifatura :Bostancıoğlu, Boyacıyan, Proudyan, Kirikyan, Sabet kardeşler, Taçcıyan
- Doktorlar : Artin Şiriniyan, Karekine, Belediye doktoru Mahmud Efendi.
- Değirmenler :Acemiyan, Afonyan, Rıfat Paşa değirmeni müdürü Niyazi Bey.
- Tüccarlar :Afyonyan, Bakalyan kardeşler, Bekir Ağa, Derbabyan, Köroğluyan, Kırmızıyan, Kotçunyan, Kürkçüyan, Mikhitaryan, Mozyan, Pambukyan, Panosyan, Potukyan, Proudyan, Sabet Kardeşler, Taçcıyan, Tandırcıyan, Topbaçyan.
- Eczacılar : G. Barsamyan, Hekimyan, O. Messiayan (Belediye Eczası).
- Sabun Bayileri : Köroğluyan, Kassarcıyan, Hazaryan.
- Tütün (toptancı) : Şamil, Şuki, Kapıkıyan, Kirkor, Norhadyan.
- Doğu Ticari Yıllıklarının bu dönemdeki fahri temsilcisi Fransız konsolos yardımcısının hizmetindeki görevli ve tercüman olan Habib Suffi'dir.

Tablo 1

1894 yılına ait Sivas'taki meslek kolları

Meslek Türü	Azınlık	Türk	Meslek Türü	Azınlık	Türk
Avukat	3	1	Manifaturacı	6	1
Komisyoncu	4	1	Doktor	2	1
Deri tüccarı	2	-	Değirmenci	2	1
Yünlü kumaşçı	3	1	Tüccarlar	21	2
İlaç tüccarı	2	2	Eczacı	3	1
Kumaş tüccarı	4	1	Sabun tüccarı	3	-
Maden işletmecisi	3	-	Tütün tüccarı	4	1
Otel işletmecisi	-	3			

Toplam 78 tüccardan 62 azınlık mensubuna karşın 16 Türk tüccar (Cervati, 1894, s. 933 – 935).

1885 yılı ile benzer verilerin yer aldığı 1894 kayıtlarında Sivas merkezinin idarecilerinin, gayrimüslimlere ait ibadethanelerin, yabancı misyonlar ile çeşitli ticari faaliyet gösteren 15 alandaki işletmeci ve tüccarların isimleri yer almaktadır. Cervati, gayrimüslimlerin kiliselerine, mezheplerine göre sayılarına ve görevlilerin isimlerine yer vermiştir. Fakat bu yılda Türklere ait tekke, cami ve mescitlerin sadece vilayet dâhilindeki toplam sayıları yer almıştır. Salnamede din, mezhep ve ibadethane bilgilerine bu şekilde yer verilmesi; şehre gelen

Avrupalı veya farklı millet ve dine mensup yabancı tüccarların ihtiyaçlarını ve tüccarların sosyal profillerini de ortaya koymaktadır.

Ticari faaliyet yapanların milliyetlerine bakıldığında, Türklerin nüfus yoğunluğu bakımından azınlıklardan fazla olmasına rağmen, Ermeni tüccar sayısı Türk tüccarların sayısından oldukça fazla olduğu görülmektedir.

2.2 1913 Şark Ticaret Yıllığı'nda Sivas

Tablo 2

Sivas Vilayeti 1913 Yılına Ait İdari Taksimatı

Sancak	Kazalar	Nahiyeler	Köyler	Nüfus			Ev	Mağaza
				Müslüman	Hristiyan	Toplam		
Sivas	11	138	1399	390,000	124,600	514,600	65,280	3,494

Sivas 1913'te 4 sancak, 37 kaza ve 255 nahiyeye bölünmüştür. Vilayet gelirleri 47.586.392 lira. Vilayet harcamaları 14.000.582 liradır. Alanı, 83.700 km², hükümete ait 90 bina, 100 hamam, 181 han, 1.172 cami, 557 mescit, 23 tekke, 12 manastır, 113 kilise bulunmaktadır. 1913 yılı itibariyle Sivas'ta ekilebilir arazi 9.016.373 dönüm olarak tespit edilmiştir.

Üretim: Buğday, arpa, mısır, fasulye, nohut, mercimek, tütün, üzüm, meyveler ve özellikle Amasya'dan elma ve banya, Darende Tozlu eriği, sebze ve patates.

Ticaret: Hububat, tereyağı, bal, balmumu, kitre, salep, afyon, tütün, Amasya elması, deri, mercimek, yumurta, koza, yün, tiftik, vb.

Sivas Sancağının 1913 yıllığında verilen nüfus bilgileri ile ilçe, nahiyeye ve köy isimleri aşağıda belirtilen ilçeler dışında 1895 Şark Ticaret Yıllığı'ndaki bilgilerle benzerlik göstermektedir.

Bu dönemde Sivas vilayet merkezi 72.000 nüfusa sahiptir. Şehir geniş bir ovanın ortasında hoş bir konumda yer almaktadır. Anadolu platosuna giden yolu açtığı düşünüldüğünde, Sivas'ın Anadolu'daki merkezi konumu oldukça önemlidir. Anadolu'nun en büyük nehri olan Kızılırmak, Sivas'ı sular ve topraklarını verimli hale getirir. Sancağın geliri yaklaşık 8.103.457 lira, giderler 2.000.190 liradır. 1894 verileriyle karşılaştırıldığında gelirlerin artmadığı buna karşın giderlerin bir miktar arttığı gözlemlenmektedir.

Endüstri: Meşhur yünlü çoraplar, kaliteli kilimler, güzel kilimler (Kilim), silahlar, ağaç işleri, pamuklu keten, yerli tuvaler, yünlü ve kuyumculuk.

İhracat: Buğday⁷, arpa, un, yün, keçi, koyun ve dana derileri, tiftik, afyon, yün çoraplar, yerli kanvas, Gürün adı verilen yünlü kumaşlar, Gürün şal ve çarşafları, halılar, tereyağı, balmumu vb.

Defterdarlık	:Baş Müdür Osman Bey
Müfettiş	:Bay Servantides
İdari Müdür	:Nazaret Efendi
Muhasebeci	:Marengo
Valilik Zirai Müfettişi	:Bay Abro
Fransa	:Konsolos yardımcısı görevlisi ve tercümanı Manoug Ansourian.
İngiltere	:Fransa Konsolos yardımcısı tarafından yürütülmektedir.
İtalya	:Fransa Konsolos yardımcısı tarafından yürütülmektedir.
Dinler	
Ermeni	:(Diocèse), Ms* Torkom Kuşakiyan Sivas piskoposu.
Ermeni Katolik	:Ms* Léon Keçeciyan, Rum, ... rahip.
Rum (latin)	:Kıdemli Cizvitlerden R.P. Laverneite.
Protestan	:Amerikan misyoner Rev. Partreidj.
Kiliseler	
4 Ermeni Kilisesi	:1 Ermeni Katolik, Aziz Blaise (Vlas), 1 Rum, Aziz Georges
4 Manastır	:1 Rum (latin), 1 Protestan Manastırı, Aziz Baptiste
Mimarlar	:Frankuliyan (Ohannès), Ghanca (Hampar), İstanbullu (Hamp.).
Komisyoncular	:Arakeliyan Kardeşler, Damlamayan Kardeşler, Ghazariyan Kardeşler, Kurkdiyan Kardeşler, Piraniyan Kardeşler.
Terziler	:Bayan Djouhar Ansouryan, Bayan Balioziyan.
Deri tüccarları	:Diradouriyen Kardeşler, H. İstanbullu, Bağdik Taşçioğlu ve Cie, Yüzbaşı Mustafa, O. Zaraliyan, K. Zaraciyan.
Dişçiler	:Aşbahiyen, A. Altuniyan, Kontşeguliyan, G. Messiyan.
Yünlü Kumaş	:Ahmed Usta, Şamil Efendi, İpranossiyan Kardeşler, Kirkor Mirmiriyan, Y. Tefeciyan, Çömlekçioğlu, Benyamin Topaliyan.

⁷ Genel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu Osmanlı ülkesinde savaştan hemen önceki yıllarda zirai üretimin genel durumu şöyleydi; 1913- 1914 yıllarında 15 milyonun üzerinde olan nüfus 3.971.000 ton buğday tüketirken, 3.687.000 ton buğday üretilmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK Yay., Ankara 1994, s. 28-36.

Sark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

İlaç Tüccarları	:M. Gezuriyan, O. Gezuriyan. Odabaşıyan, Şiriniyan ve Cie, Sabri Hafız, Boghos Sanossiyan, Teşnacıyan Kardeşler.
Okullar	:Amerikan misyoner okulu, Aramian, Ulusal Ermeni Okulu, Fransız Sanat ve Meslek Okulu, Cizvitler ve Fransız Rahibeler tarafından yönetilen okul, İdadiye yatılı ve normal eğitim, Askeri Rüştüye, Sanassariyan Ermeni yatılı ve normal eğitim okulu.
Kumaş	:Bostancıoğlu Kardeşler, Derbabıyan Kardeşler, İbranossiyan Kardeşler, Kirkor Mirmiran, N. Missiriyan, Y. Tefeciyan, Tokmakçıoğlu, Benyamin Topaliyan.
Maden işletmecileri	:Belçikalı Şirket, Emir Paşa ve Cie.
Hastaneler	:Armeno-National Hastanesi, Gureba Devlet Hastanesi, Amerikan Hastanesi.
Hoteller ve Hanlar	:Afyoniyen, Kosmos-Han, Halit Bey Han, İzmir, Tekeci Han, Yenihan.
Yün (İhraç)	:Sn. Bakaliyan, Sr. Bakaliyan, Gazariyan Kardeşler, M. Kürkçüyan Kardeşler, Piraniyan Kardeşler.
Dikiş makinaları	:Singer; çalışan Erakles Beyekoğlu.
Manifatura	:Nişan Antreassiyan, Batumlu Ahmet Efendi, Bostancıoğlu Kardeşler, İpranossiyan Kardeşler, Karşlı Şamil Efendi, David Kürkçüyan, G. Piraniyan.
İnşaat malzemeleri	:Ardaş, Hampar İstambullu, Ohan Simoniyen.
Doktor	:Amerikan misyonundan Dr. Clark, sağlık müfettişi Mustafa Bey, Belediye'de çalışanı Nişan Efendi, Artin Siriniyan, Léon Hekimiyan, Sonny Karekine Efendi, G. Messinyan, Léon Torkamiyan.
Sigorta şirketleri	: (Cie d') Caisse Paternelle- görevli Matatia Piraniyan, New York-görevliler Kurkciyan (Mathéos), G. Messiyan, A. Messikiau, A. Roupen, Osmanlı Sigorta Şirketi görevlileri Piraniyan Kardeşler ve diğer görevliler, Union de Paris-görevli Messikiyan.
Avukatlar	:Hafız Kadri Efendi, Medzmorukiyan (Manouk), Naci Efendi, Osman Efendi, Polatiyan (Miguirdiş Efendi), Yetimiyan (Nerses Efendi).
Bankalar	:Osmanlı Bankası müdürü; A. Saridaki, memurları kontrolör; Amıragli, muhasebe yardımcısı ; D. Avramidis, kasa görevlisi; Kalusdiyan (Hatşık), Ziraat Bankası, müdürü; Selanikli Faik Efendi, memurları; Odabaşıyan ve Şiriniyan,.

Yün çoraplar	:N. Durkeriyan, Hacı Osman Efendi.
Terayağ (İhracat)	:Bakkal Hacı, A. Messiguyan, K. Seraydariyan.
Su değirmenleri	:Bian Efendi, Burhan Efendi ve Kardeşler, Şahiniyan ve Cie, K. Deligazariyan ve Cie, Derbabiyan ve Cie, Miridyan Taşçıyan.
Tüccarlar	:Senekerim Bakaliyan, Serabion Bakaliyan, G. Damlamayan ve Oğulları, Tuzcu Hacı Ali Ağa, Gazariyan Kardeşler, Hacı Abdi Zade Recep Efendi, G. Topbaşıyan, Vartabediyan Kardeşler.
Yumurta İhracatı	:Derbabiyan Kardeşler, Mozian ve Mélikian, Hovnan Norhadian ve Cie.
İşlenmemiş deri (İhracat)	:Serabiyan Bakaliyan, Gazariyan Kardeşler, Osgan Kerkeriyan, O. Medzaduriyan, A. Messikiyan, Piraniyan Kardeşler.
Ezcaneler	:Y. Messinaiyan, H. Partogiyan, Riza Efendi, V. Vartaniyan.
Hırdavat	:Artin Derbabiyan, Serovpé Derbabiyan, M. Gözüriyan, Odabaşıyan ve Cie, B. Sanossiyan, H. Tegnaciyan.
Esnaf temsilcileri	:Senekerim Bakaliyan, Serabion Bakaliyan, Gazaryan Kardeşler, Kürkçüyan Kardeşler, A. Messikiyan, Piraniyan Kardeşler
Sabun Tüccarları	:Serabion Bakaliyan, Piraniyan Kardeşler, Toros Seraydariyan, Garabet Toppaciyan.
Tütün Bayileri	:Adjemiyan, Avedis Şahiniyan, Şükrü, Norhadiyan, Boghos Odabaşıyan.
Terzi (Erkek)	:Garabed Frenkuliyan, Réteos Medzaduriyan, Agop Nalbandiyan, Ohan Setiyan.
Halı (İhracat)	:T. Bostancioğlu ve Cie, Zekariya Taşçıyan, Doğu Halı Manifatura Şirketi, Movsès Zaraciyan.
Camcılık	:Odabaşıyan, Şiriniyan ve Cie, Sabri Hafiz, B. Sanossiyan, H. Tegnaciyan.

Şark Yıllıkları Onursal Sivas Temsilcisi Bay Manoug Ansourian, Fransa Konsolos Yardımcısının Tercümanı.

Tablo 3

1913 yılına ait Sivas'taki meslek kolları

Meslek Türü	Azınlık	Türk	Meslek Türü	Azınlık	Türk
Mimar	3	-	İnşaat	3	-
Komisyoner	5	-	Doktor	6	1
Terzi (Kadın)	2	-	Değirmenci	5	1
Deri tüccarı	4	2	Tüccarlar	5	2
Dişçiler	4	-	Yumurta Tüccarı	4	-
Yünlü kumaşçı	3	2	İşlenmemiş deri (İhracat)	6	-
İlaç tüccarı	6	1	Eczacı	3	1
Kumaş tüccarı	6	2	Hırdavat	6	-
Madencilik	1	1	Sabun tüccarı	4	-
Hoteller ve Hanlar	5	1	Tütün tüccarı	4	1
Yün	5	-	Terzi (Erkek)	4	-
Dikiş makinaları	2	-	Halı İhracatçısı	4	-
Manifaturacı	4	3	Cam tüccarı	4	1
	50	12		58	7

Toplam 127 tüccardan 108 azınlık mensubuna karşın 19 Türk tüccar bulunmaktadır (The Annuaire Oriental Company, 1913, s. 1704 -1708).

1913 yılı verilerini 1894 verileri ile karşılaştırdığımızda meslek kollarının sayısının arttığı ve yeni meslek kollarının ortaya çıktığı görülmektedir. Meslekler ve tacirlerin sayısı bu dönemde 78'den 127'ye çıkmıştır. Yeni meslekler, mimarlık, inşaat, dişçilik, cam tüccarlığı ve dikiş makine bayisi şeklinde belirmiştir. Ayrıca Osmanlı Bankası ile Ziraat Bankası ve yabancı sigorta şirketleri de artan ticaret hacminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yine meslek kollarına ilaveten esnaf temsilcileri adı altında esnaflardan oluşan bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı muhtemelen dönemin ilkel bir ticaret odası mahiyetindedir.

İlginç bir anekdot olarak 1894 yılında bulunan üç otelin işletmecisi Türk iken bu dönemde otel sayısı altıya çıkmış ve bunların beş tanesini de gayrimüslimler işletmiştir. Bu dönemde de ticareti tekelinde bulunduran unsur Ermenilerdir. 1894 verilerinde Gayrimüslimlerin ibadethanelerine yer verilirken, 1913 verilerinde Müslümanlara ait cami, mescit ve tekkelerin vilayet dâhilindeki toplam sayılarına yer verilmiştir. Yıllığın bu dönemdeki temsilcisi de değişmiş ve Fransız konsolos yardımcısının tercümanı Bay Manoug Ansourian olmuştur.

2.3. 1929 Şark Ticaret Yıllığı'nda Sivas

Sivas sancak merkezinin nüfusu 1929 yılıllığında da bir önceki verileri aldığımız 1913 yılıllığı verileriyle aynıdır. Buna göre 1929 yılıllığında şehrin nüfusu 72.000 olarak verilmiştir. 1927 nüfus sayımları dikkate alındığında bu verilerle uyuşmadığı görülmektedir. Şöyle ki 1927 yılı nüfus sayımında Sivas merkez nüfusunun 56.000 civarında olduğu bildirilmektedir (Şahin, 2013, s. 70-74). Bu bağlamda değerlendirildiğinde yıllıkta verilen nüfus bilgilerinde bir hata olabileceği düşünölmektedir. Yine coğrafi özelliklerinden bahsedilen bu kısımda (Geniş bir ovanın ortasında hoş bir konumda yer almaktadır. Anadolu platosuna giden yolu açtığı düşünöldüğünde, Sivas'ın Anadolu'daki merkezi konumu oldukça önemlidir. Anadolu'nun en büyük nehri olan Kızılırmak, Sivas'ı sular ve topraklarını verimli hale getirir) ifadeleri tekrarlanmıştır. Ayrıca bu dönemde ticaretin mahiyetinin ve etnik kökeninin farklılaştığı görölmektedir.

Sanayi: Ünlü yün çoraplar, kaliteli halılar, (Kilim), silahlar, marangozluk, ağızlıklar, pamuklu, keten, yün ve altın işlemeli yerli tuvaler.

İhracat: Buğday, arpa, un, yün, keçi/koyun ve dana derileri, tiftik, afyon, yün çoraplar, yerli kumaş (Tire), Gurun adı verilen yünlü kumaşlar, Gürün şal ve çarşafı, halılar, tereyağı, balmumu vb.

- Kibrit : Müezzinzade Saadettin.
Gıda :Şeyhzade Zeynel, Şekercizade, Hanelli Kardeşler, Sığırcızade Kardeşler, Tatarzade Hacı Mehmet, Zoroğlu İbrahim ve Aklıkızade Hasan.
Mimarlar : Belediye Kalfası Hasan Efendi.
Sigorta şirketleri : Ziraat Bankası tarafından temsil edilen Milli Sigorta, Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası tarafından temsil edilen Union de Paris.
Otomobiller : “Chevrolet” temsilcisi Zaralı Müezzinzade Ali.
Avukatlar : Cemal Bey, Ekrem Bey, Tefik Bey.
Bankalar :Osmanlı Bankası; Müdürü T. Sebastiani, Müdür Yardımcısı A. Marcopoli, Ziraat Bankası; Müdürü Faik Bey.
Döviz Bürosu : Haznedarzade Rahmi, Çadircızade Halim.
Hayvan Tüccarları: Karşlıoğlu Bayburtlu İrfan, Malatyalı Oğlu Mehmet Ali, Mehrali Bey Zade Rüştü, Reşit Ağazade Mehmet Şakir, Rüstemezade Rahmi, Sarı Hafızade Müşteba, Çaylakzade Abdullah, Tehitil İbrahim Ağa, Zaim Zade Hacı Mehmet.
Çorapçılar : Başzade Süleyman, Yezidizade Şükrü.
İnşaat Kerestesi : Kasap Hacızade Mustafa, Hurdacızade Ali.
Sakatat Tüccarları : Kasap Bayburtlu İrfan, Müezzinzade Saadettin.

Sark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

- Tahıl Tüccarları :Şevki Faki Efendi ve Ali Rıza Hacı Abdi Ağa, Muslu Çavuşzade Ahmet, Müezzinzade Saadettin, Reşit Ağazade Mehmet Çakır.
- Komisyoncular :Aklıkkelzade Kadir, Hurdacızade Ali, Müezzinzade Saadettin, Nazırzade Kardeşler.
- Kunduracılar : Lal Mehmetzade, Süleyman, Reşit Ağazade Mehmet Çakır.
- Deri :Abdüssametzade Kardeşler ve Oğulları, Anteplioğlu Mehmet Nuri ve Ortakları.
- İthalat Yapanlar: Aklıkıtzade Mehmet, Kara Halilzade Süleyman, Kasap Hacızade Halil, Kuyumcuzade Ahmet Kamil, Emin Ağazade Ziyettin, Feyzullahzade Mustafa, Kemahlızade Hacı Ahmet ve oğulları, Kececizade Ali, Halil Halifezade Mehmet Nuri ve Şurekası, Kunduracızade Ali Mollazade Kardeşler, Nazırzade Kardeşler, Çitilcizade Kardeşler, Çitilcizade Halil İbrahim ve Ortakları, Çitil İbrahim Ağa, Topalzade Hacı Ali ve Mahdumu, Turidizade Ahmet ve Turan, Zaimzade Hacı Mehmet.
- Okul :Erkek Muallim Mektebi, Erkek Lisesi, Kız Muallim Mektebi, Sanayi Mektebi.
- At Yetiştiriciliği : Rıdvanzade Bekir ve Hasan Kardeşler
- Un tüccarları : Mir Ali Beyzade Rüştü.
- Kuru meyve ve tohum tüccarları: Pirkinik Ağasızade Ahmet Şükrü.
- Hotel : Afyon Oteli, Şeref Oteli, Rıza Çavuş Oteli.
- Yün Tüccarları : Ebubekirzade Osman, Avendukzade Hüseyin.
- Kitapçı : Kitapçızade Kâmil.
- Dikiş Makinası : “Singer”, temsilcisi Tevfik Efendi.
- Tarım ve Endüstriyel Makineler: Şirecizade Kardeşler, Nuzirazade Kardeşler.
- Manifaturacılar :Abdi Ağazade Osman, Abdüssamedzade Kardeşler ve Mahdumları, Alizade Hilmi, Avundukzade Hüseyin, Bekirzade ve Kürekçi Ağası, Karakullukçuzade Kardeşler, Karslı Hocasade Şevki, Komiserler Şirketi, Eskiçizade Süleyman, Gök Seyidzade Tevfik, Hüseyin Veli, İktisat Şirketi, Karatcızade Mehmet Sabri, Mehmetzade Şevket ve Haratcızade Kardeşler, Mollazade Kardeşler, Müezzinzade Hacı Osman, Sarı Hafızzade Müşteba, Şeltelizade Kardeşler, Çitilzade İbrahim ve Kürek Ağası, Zaimzade Hacı Mehmet.
- Doktorlar :Zührevi hastalıklar Cemal Bey, Hürem Bey, Kazım Bey; patoloji Mustafa Bey, Ziya Bey.
- Tuhafiye :Fişekçizade Nadir.

- Un fabrikaları :Muhasebecizade Rıza Fabrikası un Şirketi, Ebubekirzade Osman, Hastazade Mehmet.
- Değirmenler :Talatıade Rıfat.
- Yumurta Tüccarları: İbrahim oğlu Derviş Mehmet.
- Kürk ve Deri Üretimi: Ebubekirzade Osman, Anteblioğlu Mehmet ve Nuri, ÇeŐmecizade İbrahim, Gülbaharzade Mehmet Hasan, Mollazade Kardeşler, Reşit Ağazade Mehmet ve Şakir.
- Petrol- Benzin :Keçelizade Ali, Sığırcızade Kardeşler, Muslu Çavuşzade Ahmet.
- Eczaneler :Ömer Babazade Ali Rıza, “Őifa” eczanesi sahibi Çubukçuzade Şevket Rüştü.
- Gramofon - plakçılar: Zaralı Müezzinzade Ali.
- Araba lastikleri :Sığırcızade Kardeşler, Zaralızade Müezzin Ali.
- Züccaciye :Kara Ahmetzade KardeŐler, Kasap Hacızade Ahine Turan, Kasapzade Hamdi ve Yusufzade Őetib, ŐiŐecizade KardeŐler, Kuzucu Küçükzade KardeŐler, Habibzade Hacı Sabri, Kadızade Ali Galib, Mehmetzade Hoca Abdalbaki, Mütevellizade Nazmi Abdurrahman, Nałçacızade Adil, Oturakcızade KardeŐler.
- Sabun Tüccarları :ŐiŐecizade Kardeşler, Sığırcızade Kardeşler
- Tuz :Muslu, Çavuşzade Ahmet, Mustafa Ağazade, Tuzcu İbiŐ, Çaylakzade Abdullah.
- Halı :Komisyoncu Şirketi.
- Kumaş :Müezzinzade Hacı Osman

1929 yılına gelindiğinde yaşanan siyasi olayların bir sonucu olarak Sivas ticari hayatında artık Ermenilerin yerini Türk tüccarlar almıştır. Bu dönem 1913 yılı ile karşılaştırıldığında yine dönemin ihtiyaçları çerçevesinde yeni iş kollarının ortaya çıktığını görmekteyiz. Otomobil bayiliğinin gelmesiyle buna bağlı iş kolu olarak benzin istasyonu ile araba lastiği bayiliği de açılmıştır. Tarımda makineleŐmenin arttığı bu dönemde yine tarım ve endüstriyel makina bayilikleri açılmıştır (Azzopardi, 1929, s. 1068 – 1070).

1932 Şark Ticaret Yıllığı’nda yer alan verilere bakıldığında nüfusun bir miktar arttığı görülürken, ticaret hacmi ve iş kolları açısından çok anlamlı değişikliklere rastlanmamıştır. Ancak Sivas’a yakın zamanda biri Samsun’dan diğerı Kayseri’den gelecek olan iki demiryolu hattının birleşme noktası olacağı belirtilmiştir. İki önemli bölgeden demiryolu hatlarının kesişme noktası olacak Sivas’ın Anadolu’daki merkezi konumuyla büyük önem taşıyacağı öngörölmüŐtür (Rizzo, 1932, s. 1119 – 1121).

SONUÇ

Avrupa'nın emperyalist ülkeleri, ürünlerine daha fazla pazar bulma ve kapitalizmi taşranın en ücra köşelerine ulaştırma amacı taşımıştır. Ayrıca verilerle bunu desteklemeye ve kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Şark Ticaret Yıllıkları'nın ortaya çıkışı bu açıdan önemlidir. Şark Ticaret Yıllıkları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde idari, sosyal ve ticari faaliyetler hakkında bilgi sağlamayı amaçlayan önemli bir kaynak olmuştur. Yıllıkların Sivas'a ait bilgiler içeren kısmında, şehir merkezindeki nüfus dağılımı ve yerleşim yerleri (ilçe, nahiye ve köy) hakkında önemli bilgilerin yanında, şehirdeki idari yapı ile ticari faaliyetler, tüccar ve zanaat erbabı ve bu sınıfın demografik dağılımı verilmiştir.

Sivas'ta bahsi geçen dönemlerde nüfus yoğunluğunun Türklere ait olmasına rağmen, şehirdeki ticaret üzerinde Ermenilerin daha etkin olduğu görülmektedir. Bu durum Cumhuriyetin ilanından sonra değişmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan 1894 ve 1913 ticaret yıllıklarında Ermenilere ait bilgiler ayrıntılı şekilde verilmiştir. Yıllığın Sivas'taki temsilcilerinin yabancı ve azınlıklara (Fransa'nın konsolosluk görevlisi) mensup olmaları da dikkat çekmektedir. I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi esnasında Ermenilerin mevcut otoriteye karşı tavırları, yaşanan siyasi ve sosyal olaylar şehrin demografik yapısında köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile ulus-devlet inşa sürecinde Sivas ticaretini domine eden Ermenilerin yerini artık Türk girişimciler almaya başlamıştır. 1894 yılında 78 tüccardan sadece 16'sı Türk iken, bu sayı 1913'te 127 tüccardan 19'u Türk olarak devam etmiştir. 1929 yılına gelindiğinde Sivas ticareti tamamen Türklere ait olmuştur.

Bahsi geçen üç farklı dönemde ticari hayat canlanmış, ihtiyaçlar ve gelişen teknoloji ile yeni meslek kolları ortaya çıkmıştır. Gelişen teknoloji ile otomobillerin yaygınlaşması ve buna bağlı olarak akaryakıt istasyonu ve araba lastiği bayilikleri açılmıştır. Nüfusun artmasıyla gündelik yaşama dair ihtiyaçlar da artmış ve buna bağlı olarak terzi sayıları ve manifaturacılar artarken dikiş makine bayiliği açılmıştır. Ticaret hacminin artmasıyla bankalar ve sigorta şirketleri kurulmuş, döviz büroları (yıllıkta para değiştiriciler olarak adlandırılmıştır) ortaya çıkmıştır. Ticari yoğunluğun bir sonucu olarak Sivas'a gelen tüccarların konaklama ihtiyacını karşılamak amacıyla otel sayıları da artmıştır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Arşiv Kaynakları

- BOA, HR. TH. 260/66 M. 22 Ekim 1901.
BOA, HR. TH. 282/84 M. 28 Nisan 1903.
BOA, MF. MKT. 697/16 H. 18 Muharrem 1321.
BOA, MF. MKT. 701/9 H. 30 Muharrem 1321.
BOA, MF. MKT. 713/1 H. 15 Rebiyyülevvel 1321.
BOA, Y. MTV. 252/384 H. 24 Şaban 1321.

Sürelî Yayınlar

- Indicateur Ottoman Illustré, Ed. Raphael C. Cervati, 1883, ss: 540.
Indicateur Oriental du Commerce, Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1885, ss: 482
- 483.
Annuaire Oriental du Commerce, Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1893-1894.
ss: 933-935.
Annuaire Oriental du Commerce, Ed. Raphael C. Cervati, İstanbul 1894, ss: 933
- 935.
Annuaire Oriental du Commerce, The Annuaire Oriental Company, İstanbul
1913, ss: 1704 -1708.
Annuaire Oriental, Ed. Alfred Rizzo, İstanbul 1922, ss: 1387 – 1389.
Annuaire Oriental, Ed. Paul Azzopardi, İstanbul 1929, ss: 1068 – 1070.
Şark Ticaret Yıllığı, Ed. John A. Rizzo, İstanbul 1932, ss: 1119 - 1121.
Sivas Vilayet Salnamesi, Sene H. 1325/M.1907, ss. 96-170.

Araştırma-İncelemeler

- Acun, H. (2003). Yolların kesiştiği şehir sivas. Ş. Boyraz (Ed.), *Cumhuriyetin 80. Yılında Sivas Sempozyumu (15-17 Mayıs 2003) Bildirileri* içinde (s. 23-29). Sivas Hizmet Vakfı.
- Açıkel, A. (2014). Tokat sancağının idari durumu ve nüfus yapısı (Başharfler büyük olmalı) (1880-1907). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 333-334.
- Akpınar, D.- Birol, N. (2015). Osmanlı'dan cumhuriyete sivas vilâyeti'nde dokuma sektörü ve gelişimi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(2), 215-238.
- Aktar, A. (1998). Şark ticaret yıllıkları'nda "sarı sayfalar": istanbul'da meslekler ve iktisadi faaliyetler hakkında bazı gözlemler, 1868-1938. *Toplum ve Bilim*, (76), 105-143.
- Atik, H. (2020). Takvim-i ticaret gazetesine göre osmanlıların ticaret anlayışı ve osmanlı dış ticareti, 1866-1867. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 67-107.
- Bingül, Ş. (2020). Osmanlı devleti'nde iletişim araçlarının kontrolü: "telefon tevkifleri". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 21(2), 293-320.
- Burnaby, F. (2018). *At Sirtında Anadolu* (Fatma Taşkent Çev.) (8. Baskı). İletişim.
- Çağlar, B. (2021). Alafranga neşriyat: osmanlı basınında levanten gazeteler ve süreli yayınlar. F. Bozkurt-B. Çağlar (Ed), *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar, İnsanlar, Kaynaklar)* içinde (s. 106-137). Kronik.
- Demirel, Ö. (1989). *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*. Kültür Bakanlığı.
- Demirel, Ö. (2006). *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler*. Sivas Valiliği İlk Kültür Turizm Müdürlüğü.
- Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*. Türk Tarih Kurumu.
- Genç, S. (2021). Amasya sancağının idari durumu ve nüfus yapısı (1880-1915)". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 57-80.

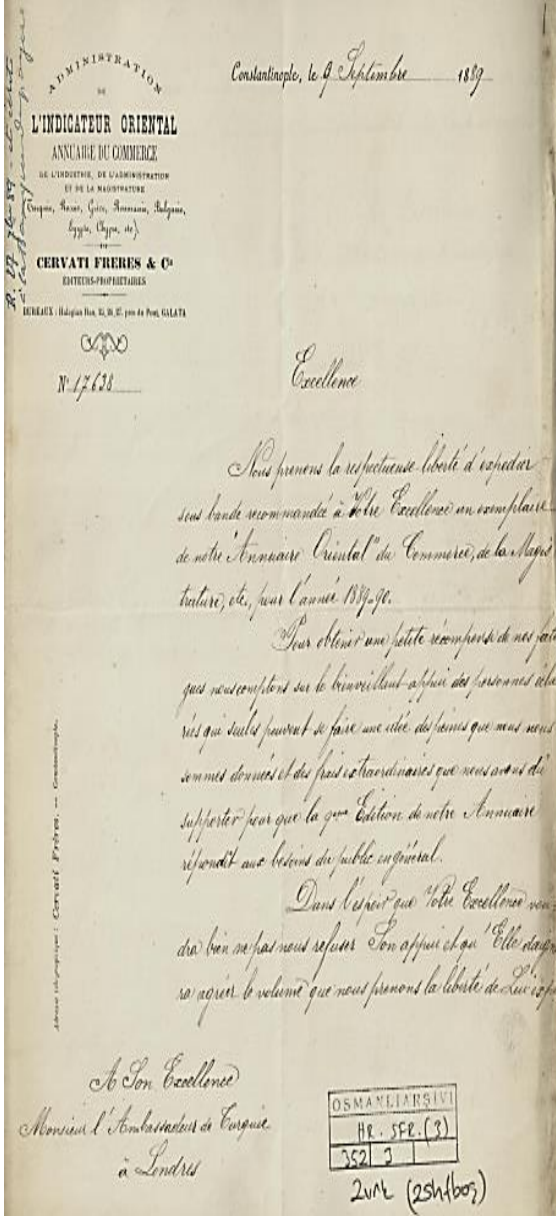
- Gül, O. K. (2015). Amerika birleşik devletleri sivas konsolosluğu raporlarına göre 19. yüzyıl sonlarında sivas ve havalisinde ekonomik ve sosyal hayat (1887-1893). *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 149-171.
- Hasdemir, H. K. (2021). Sivas'ın tarihi yolları: tacir, rahip ve komutanın ayak izleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(69), 1-27.
- Karcı, E. (2017). Sivas vilayetinin idari, ekonomik ve sosyal durumuna dair tespitler (1914-1915). A. Özcan (Ed), *Halil İnalçık Armağanı-IV* içinde (s. 233-277). Doğu Batı.
- Koçunyan, A. (2022). Ticaretten toplumsal hafızaya uzanan bir kaynak: Şark ticaret yıllıkları, 1868-1945. <https://saltonline.org/en/2484/ticaretten-toplumsal-hafizaya-uzanan-bir-kaynak-sark-ticaret-yilliklari-1868-1945.pdf> adresinden, Erişim tarihi: 05.07.2024.
- Kutkan, Ö. (2019). Bir amerikan ticari teşebbüsü ve bir Osmanlı kentini okuma çabası: doğu akdeniz ticaret dergisi ve İzmir (1911- 1914). *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 435-454.
- Küçük, H. (2019). Levant trade review and turkish-american commercial relations (1911-1931), (Tez no. 580180) [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kütükoğlu, M. S. (1992) Tanzimat devrinde yabancıların iktisâdi faaliyetleri. H. D. Yıldız (Yay. Haz.), *150. Yılında Tanzimat* içinde (s. 91-138). Türk Tarih Kurumu.
- Mercan, M. (2007). Sivas vilayeti'nin teşkili ve idari yapısı (1867- 1920). Ş, Boyraz (Ed.), *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri (21-25 Mayıs 2007)* içinde (s. 549-558), Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Natanyan, B. (2008). *Sivas 1877*. Arsen Yarman (Yay. Haz), Bir Zamanlar.
- Pamuk, Ş. (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme* (2. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür.
- Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi (OBAAM) (2005). Ticaretten toplumsal topografyaya uzanan bir kaynak: Şark ticaret yıllıkları, 1868-1945. https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/199580/1/EC_OBARCL07501.pdf adresinden, Erişim tarihi: 03.07.2024.
- Quataert, D. (2008). *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü* (2. Baskı). İletişim.

Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

- Quataert, D. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (Ayşe Berktaş Çev.) (10. Baskı). İletişim.
- Quataert, D. (2004). 19. yüzyıla genel bir bakış: ıslahatlar devri 1812-1914. (Süphan Andıç Çev.). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (Cilt. 2, s. 885-1053). Halil İnalçık-Donald Quataert (Ed). Eren.
- Sivas. (1967). MEB İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt. 10, s.569-577). MEB İslam Ansiklopedisi.
- Sivas. (2009). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, (Cilt. 37, s. 278-282). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Şahin, S. (2013). *Mekân ve İnsanı Sivas*. Buruciye.
- Şebinkarahisar. (2010). *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 38, s. 393-395). TDV İslam Ansiklopedisi.
- Uzunçarşılı, İ. H. ve Edgüer, R. N. (2014). *Sivas Şehri*. R. Toparlı (Yay. Haz). Türk Tarih Kurumu.
- Yazıcı, N. (1999). tanzimat döneminde ekonomi basını: takvim-i ticaret. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX, 55-68.
- Yazıcı, S. (2017). Şark ticaret yıllıklarına göre üç devirde izmit şehrinde ticaret. *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III* (Cilt 1) içinde (s. 1783-1816). Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.

Ekler:

1- Şark Ticaret Yıllıkları ile ilgili resmi yazışmalar.

TİCARET, SANAYİ, İDARE VE
SAVCILIK MÜDÜRLÜĞÜ

(Türkiye, Rusya, Yunanistan, Romanya,
Bulgaristan, Mısır, Kıbrıs vd.)

CERVATI FRERES & Cie

YAYINCILAR – İMTİYAZ SAHİBİ

OFİSLER: Halagian Han, 23, 26, 27.
GALATA Köprüsü yakınında,

NO: 17638

İstanbul 9 Eylül 1889

Ekselansları

1889-90 yılı için Şark Ticaret Yıllığı,
yargı rehberimizin, vs. bir örneğini
taahhütlü olarak siz Ekselanslarına
saygıyla gönderiyoruz.

Emeklerimizin küçük bir karşılığını
elde edebilmek için, Yılığımızın 9.
Baskısının genel olarak halkın
ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için
çektığımız zahmetler ve katlanmak
zorunda kaldığımız olağanüstü masraflar
hakkında yalnızca bunların tahmin
edebileceği aydın insanların
yardımseverliğine güveniyoruz.

Ekselansları desteğini bizden
esirgemeyeceği ve şerefli
Büyükeliğinin hizmeti için kendisine
gönderme nezaketini gösterdiğimiz bu
kitabı kabul etme lütfunda bulunacağı
ümidiyle, en derin saygılarımızla bunları
söylemekten onur duyuyoruz.

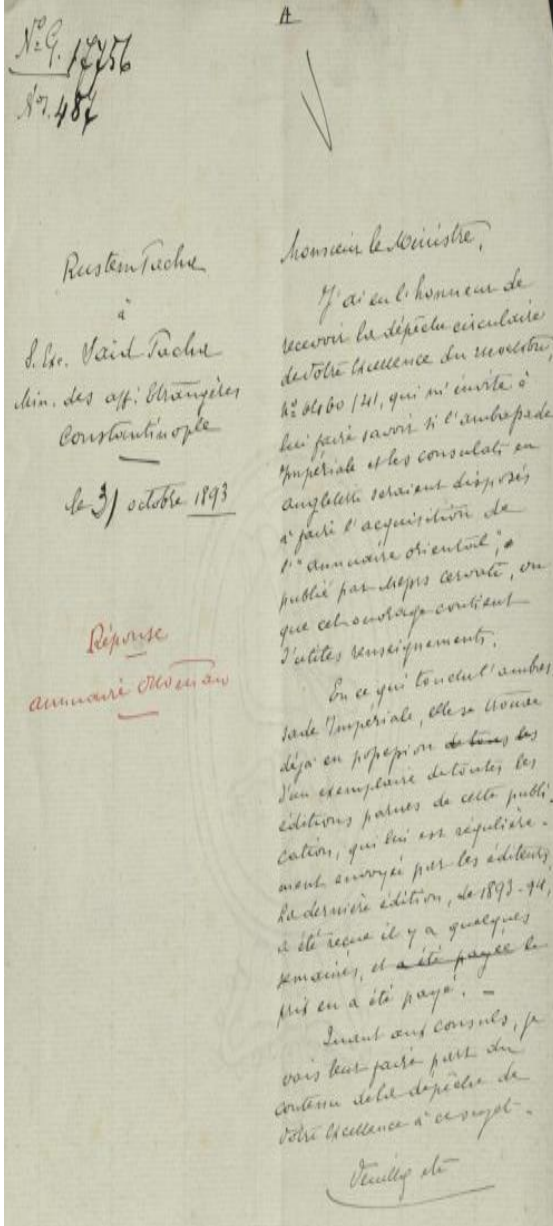
Ekselanslarından

En mütevazı ve itaatkâr hizmetkârları

Ekselanslarına

Londra Türkiye Büyükelçisi

Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

No: 17756

487

Rustem Paşa'dan

Ekselansları Said Paşa'ya

Hariciye Nazırı İstanbul

31 Ekim 1893

Cevap

Şark Yıllığı

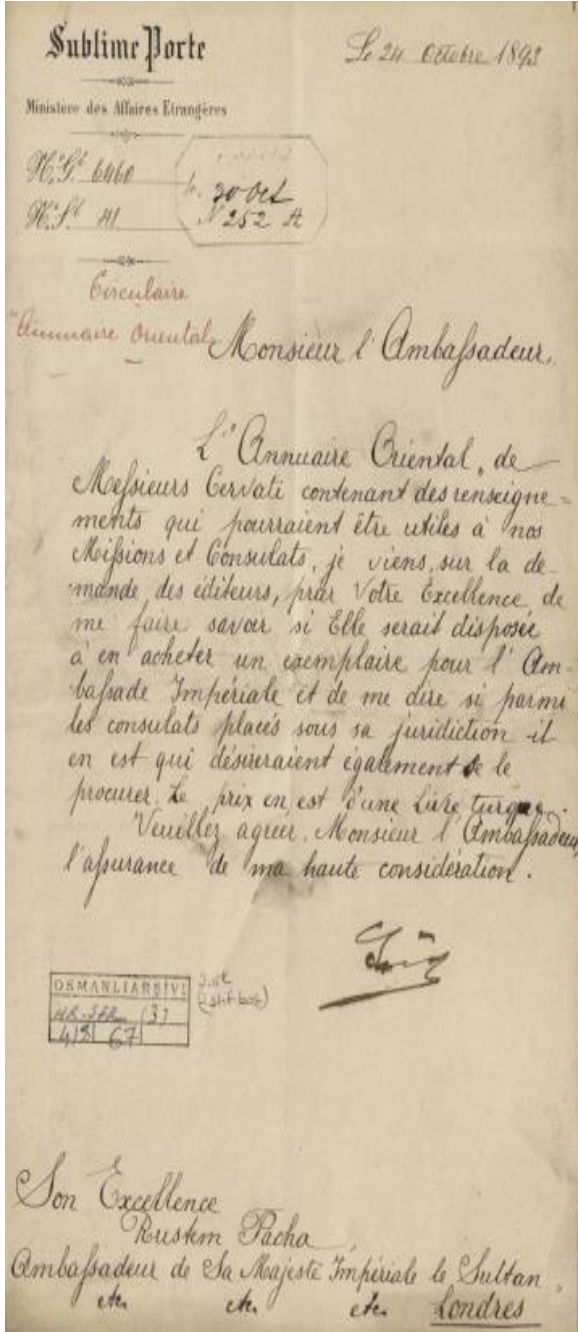
Sayın Bakan,

Ekselansların 21 Ekim tarihi ve 6460/41 sayılı genelgesini almakta onur duyduğum ki bu genelgede İngiltere'deki İmparatorluk Büyükelçiliği ve konsolosluklarının Cervati tarafından yayınlanan "Şark Yıllığı"nı edinmek isteyip istemeyeceklerini kendisine bildirmemi istedi, çünkü bu eser yararlı bilgiler içeriyor.

İmparatorluk Büyükelçiliği'ne gelince, yayıncılar tarafından kendisine düzenli olarak gönderilen bu yayının tüm baskılarının bir kopyasına zaten sahip. En son 1893-94 baskısı birkaç hafta önce elimize ulaştı ve bedeli ödendi.

Konsoloslara gelince, onları Ekselansların bu konudaki yazısının içeriği hakkında bilgilendireceğim.

Lütfen...

Bâb-ı Hümâyûn
Hariciye Nazırlığı
6460
41
Resmi yazı
“Şark Yıllıkları

24 Ekim 1893

Sayın Büyükelçi

Cervati kardeşlerin “Şark Yıllıkları” adlı eserin Diplomatik görevliler ve Müşavirlerimiz için yararlı olabilecek bilgiler içerdiğinden, yayıncıların ricası üzerine, Ekselanslarından İmparatorluk Büyükelçiliği için bir kopya satın almak isteyip istemeyeceğini ve yetkisi altında olup da bu kitabı elde etmek isteyen konsoloslukların olup olmadığını bana bildirmelerini rica ediyorum.

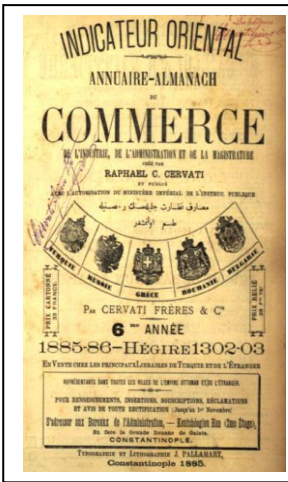
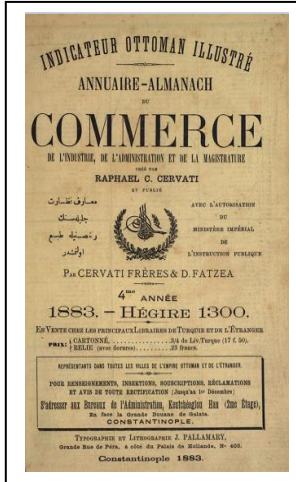
Lütfen en yüksek saygılarımı kabul eden Büyükelçim

İmza

Ekselansları Rüstem Paşa
Padişah Ekselanslarının Elçisi.
Londra

Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

2- Sivas'ın yer aldığı Şark Ticaret Yıllıkları'nın kapak sayfaları. (saltresarch.org sayfasından alınmıştır)

Olcay KAHRAMAN & Hamza KUZUCU

COMMERCE
DE L'INDUSTRIE, DE L'ADMINISTRATION ET DE LA MAGISTRATURE

PAR **RAPHAËL C. CERVATI**
Seul Ouvrage dans son genre publié à Constantinople
Par **CERVATI FRÈRES & C**

مدون تجارت و صنایع و ممالک و معاش
Avec l'assentiment du Ministère Impérial de l'Enseignement Public

SOUS LE PATRONAGE:
Des Chambres de Commerce de Constantinople. Anglaise, Française, Hellénique et Italienne.

14ME ANNÉE 1896 (REGISTRE 1313-1314).

BUREAUX DE L'ADMINISTRATION,
Boulevard des Petits-Champs,
400. CHAMBRE DE COMMERCE, 400,
CONSTANTINOPLE.

TYPOGRAPHIE ET LITHOGRAPHIE T. FALLASSARY.

ANNUAIRE ORIENTAL
COMMERCE
DE L'INDUSTRIE, DE L'ADMINISTRATION ET DE LA MAGISTRATURE

PAR **CESAR CERVATI**
Seul Ouvrage dans son genre publié à Constantinople

THE ANNUAIRE ORIENTAL & PRINTING COMPANY LIMITED.
مدون تجارت و صنایع و ممالک و معاش
Avec l'assentiment du Ministère Impérial de l'Enseignement Public

SOUS LE PATRONAGE
Des Chambres de Commerce de Constantinople, Anglaise, Française, Hellénique et Italienne.

2019

17ME ANNÉE 1901 (REGISTRE 1318-1319).

BUREAUX DE L'ADMINISTRATION,
400. CHAMBRE DE COMMERCE, 400,
CONSTANTINOPLE.

THE ANNUAIRE ORIENTAL & PRINTING COMPANY LIMITED
78, LEIGHTON ST. & 6, ABchurch Lane.

ANNUAIRE ORIENTAL
DU
COMMERCE
DE L'INDUSTRIE
DE L'ADMINISTRATION ET DE LA MAGISTRATURE

23ME ANNÉE 1903
PUBLIÉ PAR LA
THE ANNUAIRE ORIENTAL & PRINTING COMPANY LIMITED
400 RUE DE PÉRI, 400
CONSTANTINOPLE

VERITABLES MACHINES A COUDRE SINGER
VOIR ANNONCES PAGES 827 et 828

VOIR AU DOS DE LA COUVERTURE

ANNUAIRE ORIENTAL
DU
COMMERCE
DE L'INDUSTRIE
DE L'ADMINISTRATION ET DE LA MAGISTRATURE

28ME ANNÉE 1908
PUBLIÉ PAR LA
THE ANNUAIRE ORIENTAL & PRINTING COMPANY LIMITED
MÉMOIRE DE POLIGNE SERA
CONSTANTINOPLE

THE LIVERPOOL & LONDON AND GLOBE FIRE & LIFE INSURANCE COMPANY
ASSETS EXCEED £1,100,000
AGENTS
WALTER SEAGER & CO

ANNUAIRE ORIENTAL
COMMERCE
DE L'INDUSTRIE, DE L'ADMINISTRATION ET DE LA MAGISTRATURE

PAR **CESAR CERVATI** en 1880
Seul Ouvrage dans son genre publié à Constantinople

THE ANNUAIRE ORIENTAL & PRINTING COMPANY LIMITED.
SOUS LE PATRONAGE
Des Chambres de Commerce de Constantinople, Anglaise, Française, Hellénique - Italienne

25ME EDITION (28ME ANNÉE)
1909 (REGISTRE 1327)

BUREAUX DE L'ADMINISTRATION, 21, Rue de Poligone,
à côté de l'ancien Arsenal d'Artillerie, Pres. Constantinople

En cas de tout changement de domicile, et de toute rectification des noms parviens (France) par post avant le 1er Novembre l'Administration assurera avec empressement, pour l'Édition de 1910, les renseignements qui lui seront adressés jusqu'à la date indiquée ci-dessus.

L'Administration décline toute responsabilité relativement aux erreurs ou omissions qui pourraient être faites dans l'Annuaire.

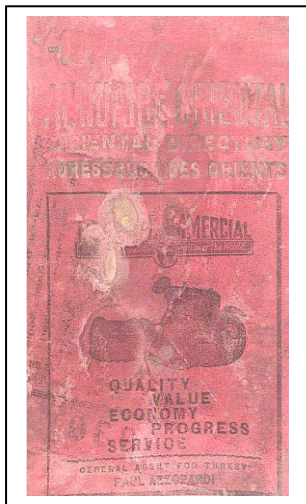
ANNUAIRE ORIENTAL
Commerce, Industrie
Administration, Magistrature
DE
L'EMPIRE OTTOMAN

Fondé en 1880
Adopté par les Administrations de l'Etat
Prisenti par les Chambres de Commerce

1912
Registre 1330 - Année financière 1328.

EDITEUR - PROPRIÉTAIRE
THE ANNUAIRE ORIENTAL LTD
8 Rue Camondo - Galata
CONSTANTINOPLE

Şark Ticaret Yıllıklarında Sivas'ın İdari, Sosyal ve İktisadi Yapısı (1883- 1932)

EXTENDED ABSTRACT

Due to the Industrial Revolution and the international depressions of the Ottoman Empire, privileges were granted to foreigners in customs duties. This situation, which made the Ottoman Empire a center of attraction as an open market and raw material source for Europe, caused foreign merchants to turn to the Ottoman geography. In order to guide merchants, develop international trade and direct trade, periodicals were needed and many newspapers, magazines or annals with commercial content emerged. One of them is the *Oriental Commerce Annals*, which are the basis of our subject.

The *Oriental Commerce Annals*, which existed for a long time from 1868 to 1945, provide important administrative, social and economic data on the late Ottoman and early Republican periods. During the time of its publication, the owners of the annals, whose name continued as *Annuaire Oriental* for a long time, also changed hands over time. The annals, which first shared economic data about İstanbul, were expanded to include the entire Ottoman geography and then Russia and the Balkan countries over time.

Purpose The *Oriental Commerce Annals* provide striking and detailed information about the administrative, social and economic structure of the city of Sivas, which was at the crossroads of important trade routes for centuries, in the late Ottoman period and the early republican periods. The aim of the study is to assess the administrative, social and economic structure of the Central Sanjak of Sivas Province, which has been an important trade center in every period of history, on the basis of the *Eastern Commerce Annals*.

Method: In this study, based on the *Oriental Commerce Annals* as the primary source, the administrative, social and economic structure of the Central Sanjak of Sivas Province, which has been an important trade center for centuries, was assessed. For this purpose, a detailed list of the data on the economic activities of the Central Sanjak of Sivas between 1883-1932 and a comparative analysis of the data of the years determined as three periods were made. Between 1883 and 1932, information about Sivas was not presented regularly every year, but it was included in about seventeen annals. The Sivas representative of the annals and the people who compiled the information about the city were the employees of the French Consulate. The data for the study consists of data on Sivas in the *Eastern Commerce Annals* of the year 1894 from the reign of Abdulhamid II, the year 1913 from the Second Constitutional Monarchy period, and the year 1929 from the Republican period. The types of economic activity areas in Sivas on the aforementioned dates, the transformation of business and professions over time,

and the reflection of the political atmosphere in three different periods on the field of economic activity were discussed in detail and analyzed by comparing.

Findings: When the data from the Eastern Commerce Annals are examined, it is seen that there are significant differences in the data of three different periods. With the administrative reforms carried out, the administrative organization of the province, the social transformations affected by political events and the demographic structure have been radically changed. These events were also reflected in the field of production and trade. Particularly, different facets of economic activity have been replaced by Turkish businesspersons. However, while the number of professions has increased within the framework of needs, new professions have emerged.

Conclusion and Discussion: Although the population density belonged to the Turks in the period from the last century of the Ottoman Empire to the proclamation of the Republic of Türkiye, it is seen that the society that held the trade in the city was Armenians. It is also noteworthy that the information about Armenians in the commerce annals of 1894 and 1913, which form the basis of our study, is detailed and intense, and that their representatives in Sivas are foreigners and belong to minorities. Armenians' attitudes towards state authority in World War I and the War of Independence caused them to migrate from Anatolia. With the proclamation of the Republic and the nation-state building process, the demographic structure has undergone a radical transformation. When the commerce annals of 1929 and 1932 are examined, it is seen that the merchant profile has changed, and Turks are now more intensely involved in commercial life instead of Armenians.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	07.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Türkmen, N. C. (2025). The Transformation The Iranian Economy From Oil-Led Growth to Constrained Equilibrium: An Analysis Of Macroeconomic Performance and Structural Changes Under Sanctions (1959-2023). *Journal of History School*, 74, 482-517.

THE TRANSFORMATION THE IRANIAN ECONOMY FROM OIL-LED GROWTH TO CONSTRAINED EQUILIBRIUM: AN ANALYSIS OF MACROECONOMIC PERFORMANCE AND STRUCTURAL CHANGES UNDER SANCTIONS (1959-2023)

N. Ceren TÜRKMEN¹

Abstract

This study investigates the structural transformation and macroeconomic performance of the Iranian economy under international sanctions. Through qualitative analysis methodology, the research explores how sanctions have reshaped Iran's economic structure and affected policy effectiveness. The findings reveal that while sanctions have severely impacted oil revenues and foreign exchange markets, their effects on different sectors of the economy have been asymmetric. Based on recent empirical evidence, the non-oil sectors have demonstrated unexpected resilience, though overall economic growth remains constrained by external pressures. The monetary and fiscal policy effectiveness has been limited by structural bottlenecks, leading to persistent inflation and exchange rate instability. Despite the government's efforts in subsidy reforms and social programs, income inequality has increased, and youth unemployment continues to be a significant challenge. The energy sector, historically the backbone of Iran's economy, has experienced significant transformation through domestic capacity building and efficiency enhancements. This analysis contributes to understanding how economies adapt to severe external constraints and highlights the limitations of conventional macroeconomic policies under sustained sanctions. The findings suggest that Iran's experience offers

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, cturkmen@subu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2173-0144

important lessons about economic resilience and policy adaptation under restricted international economic engagement.

Anahtar Kelimeler: Economic Sanctions, Macroeconomic Performance, Policy Effectiveness, Structural Transformation, Institutional Adaptation, Resistant Economy.

Petrol GÜdümlü Büyümeden Sınırlandırılmış Dengeye İran Ekonomisinin Dönüşümü: Yaptırımlar Altında Makroekonomik Performans ve Yapısal Değişimlerin Bir Analizi (1959-2023)

Öz

Bu çalışma, uluslararası yaptırımlar altındaki İran ekonomisinin yapısal dönüşümünü ve makroekonomik performansını incelemektedir. Nitel analiz metodolojisi aracılığıyla, araştırma yaptırımların İran'ın ekonomik yapısını nasıl yeniden şekillendirdiğini ve politika etkinliğini ne şekilde etkilediğini araştırmaktadır. Bulgular, yaptırımların petrol gelirleri ve döviz piyasaları üzerinde ciddi etkiler yaratmasına karşın, ekonominin farklı sektörleri üzerindeki etkilerinin asimetrik olduğunu göstermektedir. Güncel ampirik kanıtlara dayanarak, petrol dışı sektörler beklenmedik bir dayanıklılık sergilemiş olsa da, genel ekonomik büyüme dış baskılar nedeniyle kısıtlı kalmaktadır. Para ve maliye politikası etkinliği yapısal darboğazlar nedeniyle sınırlanmış, bu durum kalıcı enflasyon ve döviz kuru istikrarsızlığına yol açmıştır. Hükümetin sübvansiyon reformları ve sosyal programlarla yürüttüğü yeniden dağıtım politikalarına rağmen, gelir eşitsizliği artmış ve genç işsizliği önemli bir sorun olmaya devam etmiştir. Tarihsel olarak İran ekonomisinin belkemiğini oluşturan enerji sektörü, yerel kapasite geliştirme ve verimlilik artışları yoluyla önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Bu analiz, ekonomilerin ağır dış kısıtlamalara nasıl uyum sağladığının anlaşılmasına katkı sağlarken, sürekli yaptırımlar altında geleneksel makroekonomik politikaların sınırlılıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular, İran'ın deneyiminin, kısıtlı uluslararası ekonomik ilişkiler ortamında ekonomik dayanıklılık ve politika adaptasyonu açısından önemli dersler barındırdığını ortaya koymaktadır.

Keywords: Ekonomik Yaptırımlar, Makroekonomik Performans, Politika Etkinliği, Yapısal Dönüşüm, Kurumsal Adaptasyon, Dirençli Ekonomi.

INTRODUCTION

The impact of economic sanctions on national economies has been a subject of extensive research, yet the Iranian case presents unique characteristics that warrant further investigation. Iran's economy, characterized by its diverse structure and significant resource base, has faced multiple waves of sanctions over decades, making it an important case study for understanding the long-term

effects of economic restrictions on macroeconomic performance and policy effectiveness.

A critical examination of Iran's experience under sanctions reveals complex dynamics between external pressures and economic resilience. Feaver and Lorber (2015) argue that sanctions achieve maximum effectiveness when incorporated into a well-considered strategy rather than serving as its substitute. The Iranian case exemplifies this principle: the Trump administration's "maximum pressure" campaign inflicted significant economic hardship yet failed to achieve its stated political objectives (Slavin, 2019). Recent empirical evidence further suggests that the effectiveness of sanctions extends beyond direct economic impacts. According to Rosenberg et al. (2016), while sanctions may not always significantly affect GDP directly, they demonstrate substantial influence on foreign investment, business operations, and international financial engagement.

While previous studies focused on specific aspects of Iran's economy under sanctions, such as oil revenue shocks (Emami& Adibpour, 2012) or the relationship between sanctions and inflation (Kandil& Mirzaie, 2021), a comprehensive analysis of structural transformations and policy adaptations remains crucial.

The literature provides varied perspectives on Iran's economic resilience. Farzanega and Markwardt (2009) demonstrated that oil price fluctuations significantly affect industrial production and inflation, while Jalali-Naini (2005) emphasized the role of institutional factors in economic performance. The economic impacts of sanctions have shown significant variation across different time periods and policy regimes. According to Khajehpour (2020), Iran's sectoral composition underwent substantial transformation between 2017-2018, with industry and mining contributing 17.5% to GDP while petroleum's share decreased to 13.5%. This structural shift challenges traditional assumptions about rentier states, as Iran has demonstrated capacity to maintain economic activity despite severe restrictions on its primary export sector. The World Bank's Iran Spring/Summer 2023 report indicates that this adaptability continued, with real GDP growing by 3.8% in 2022/23, primarily driven by expansions in services and manufacturing sectors (World Bank, 2023).

This study aims to contribute to the existing literature by examining how sanctions have reshaped Iran's economic structure and influenced the effectiveness of conventional macroeconomic policies. The research extends beyond previous analyses by specifically focusing on the interplay between external constraints and domestic policy responses. The analysis explores several key hypotheses: first, that sanctions' impacts are asymmetric across different

economic sectors; second, that traditional monetary and fiscal policy tools have limited effectiveness under severe external constraints; and third, that economies develop adaptive mechanisms that may lead to unexpected resilience in certain sectors.

The theoretical implications of this research are significant for understanding how economies function under restricted international engagement. While traditional economic theories assume relatively free international trade and capital flows, the Iranian case provides insights into how economies adapt when these assumptions no longer hold. Furthermore, this study challenges the conventional wisdom about the relationship between oil dependency and economic vulnerability, as evidenced by the relative resilience of Iran's non-oil sector despite severe sanctions.

Through a qualitative analysis methodology, this research investigates various aspects of Iran's economic performance, including growth patterns, income distribution, unemployment, sustainability, and energy market transformations. Building on previous findings regarding Iran's economic structural transformation (Mehrara, 2008) and the impact of sanctions on financial markets (Ghorbani Dastgerdi et al., 2018), this study provides a comprehensive assessment of Iran's economic adaptation under sanctions.

The financial sector's response to sanctions presents particularly compelling evidence of institutional adaptation. As documented by Abdelbary and Elshawa (2023), Iran's banking system faced unprecedented challenges when almost all its banks were placed on the SDN list. However, this constraint led to the development of alternative payment mechanisms and financial channels, though at the cost of increased transaction expenses and reduced overall sector efficiency. These adaptations align with Kandil and Mirzaie's (2021) theoretical framework regarding the trade-offs between maintaining economic functionality and optimizing system efficiency under external constraints.

METHODOLOGY

This study employs a comprehensive qualitative methodology to examine Iran's economic transformation under sanctions, following a systematic research design that acknowledges the complexity of economic policy evolution under external constraints. The methodological framework builds upon Denzin and Lincoln's (2018) approach to qualitative economic analysis, integrating document analysis with historical-comparative methods to capture both longitudinal changes and contextual depth.

The research design incorporates three analytical levels: descriptive, analytical, and interpretative. The descriptive level synthesizes economic indicators and policy documents to establish foundational patterns. The analytical level examines the relationships between economic variables and policy outcomes, with particular attention to the transmission mechanisms through which sanctions affect different sectors of the economy. The interpretative level synthesizes these findings to understand broader patterns of economic adaptation and policy effectiveness.

The document analysis protocol prioritizes authoritative international economic databases and policy documents, supplemented by academic literature and research publications. This approach enables systematic examination of Iran's economic transformation while maintaining methodological rigor. The historical-comparative framework examines four distinct periods of sanctions impact, tracing the evolution of economic adaptation mechanisms and policy responses over time.

The analysis draws on economic data from the World Bank's Iran Spring/Summer 2023 report, International Monetary Fund statistical databases, and the Energy Information Administration's sectoral analyses. The study period spans from 1959 to 2023, examining key macroeconomic indicators including GDP growth, sectoral composition, trade flows, and exchange rates. The data collection process focused particularly on periods of significant policy shifts: the pre-sanctions period (1959-1977), which established baseline economic patterns; the post-revolution period (1979-1995), marked by initial adaptation to sanctions; the intensification period (1996-2015), characterized by multilateral sanctions; and the maximum pressure period (2016-2023), demonstrating recent adaptation mechanisms. The period between 2010-2015 represents what Katzman (2019) identifies as a phase of comprehensive international pressure, during which Iran's economy contracted approximately 20%. In contrast, the 2015-2018 JCPOA period demonstrated remarkable recovery, achieving 7% annual growth. The post-2018 "maximum pressure" campaign introduced yet another distinct phase, characterized by what Zamirirad (2019) describes as forced adaptation, where initial economic shocks were gradually absorbed through institutional innovation and alternative trade mechanisms.

The analysis systematically examined key economic variables including non-oil GDP growth patterns, sectoral composition shifts (particularly in services, manufacturing, and energy sectors), capital-output ratios, total factor productivity changes, and exchange rate dynamics. Special attention was given to the transformation of investment patterns, particularly the decline in machinery and

equipment share in total fixed capital formation from 54% in 1977 to 31% by 2017, and the evolution of the banking sector's capacity to intermediate resources efficiently. This systematic examination revealed the emergence of distinct adaptation mechanisms across different economic sectors under varying intensities of external constraints.

LITERATURE SURVEY

The literature examining the economic impact of sanctions on Iran's macroeconomic performance presents a rich and complex body of research that has evolved significantly over the past four decades. While early scholarly work was anchored in Galtung's (1967) foundational theory of economic coercion and focused primarily on analyzing unilateral sanctions' effectiveness, subsequent research has expanded to encompass broader analytical frameworks and methodological approaches. Initial methodological variations in measuring economic costs led to divergent findings. Early cost estimates varied significantly: Askari et al. (2001) and Preeg (1999) differed by over \$1 billion in their assessments of annual sanctions impact.

The chronological examination of sanctions literature reveals distinct theoretical and empirical developments corresponding to major policy shifts. Studies by Amuzegar (1997) and Clawson, et.al (1998) produced varying conclusions regarding sanctions' effectiveness, with analyses suggesting that unilateral measures were largely ineffective in achieving their declared goals. Subsequent research by Torbat (2005) presented evidence that sanctions inflicted significant economic damage, particularly in the short term, despite limited political impact.

Recent literature focuses on understanding the transmission channels through which sanctions affect Iran's economy. Research by Farzanega and Markwardt (2009) demonstrated significant correlations between oil price fluctuations and both industrial production and inflation. Jalali-Naini (2005) emphasized institutional factors in economic performance, while Khajehpour (2020) documented the evolution of Iran's economic foundations under external pressures. The 2012 intensification of sanctions, particularly those targeting Iran's financial sector and oil exports, established new transmission mechanisms. Research by Kandil and Mirzaie (2021) demonstrates how financial sanctions constrained Iran's access to the international payment system, subsequently leading to currency depreciation and inflationary pressures.

Contemporary analyses have increasingly examined the complex interplay between direct economic impacts and institutional responses. Research

conducted by Ghorbani Dastgerdi et al. (2018) identifies multiple channels through which trade-financial sanctions affect inflation, including trade restrictions and limited access to foreign investment. Their analysis indicates that while sanctions increased inflation and unemployment in the short term, these constraints simultaneously created opportunities for reducing oil dependency and enhancing domestic production capacity.

Jalali-Naini and Karimi's (2003) research addresses critical gaps by analyzing the interaction between sanctions, rent-seeking behavior, and institutional quality in economic performance. Their findings indicate that sanctions exacerbate existing institutional weaknesses by increasing incentives for rent-seeking activities, particularly during periods of exchange rate instability. Building upon this foundation, Madanizadeh et al. (2019) employed business cycle accounting to investigate the determinants of Iran's 2012-2013 recession, identifying efficiency and investment wedges as particularly significant factors. Their research challenges previous hypotheses by demonstrating that exchange rate fluctuations did not substantially impact GDP through imported intermediate goods channels.

The accumulated evidence suggests that while sanctions have significantly constrained the effectiveness of macroeconomic policies in Iran, particularly in recent years, the economy has demonstrated remarkable adaptive capacity. This adaptability has been documented by Popova and Raoulinezhad (2016), who identified successful trade flow redirections from Europe to Asia, albeit with increased transportation costs. While these adaptations have maintained economic activity, the overall impact of sanctions remains substantial and wide-ranging. The effectiveness of sanctions varies significantly based on their multilateral nature, scope, and Iran's capacity to establish alternative trading partnerships and payment mechanisms.

THEORETICAL BACKGROUND: ECONOMIC SANCTIONS AND IRAN'S STRUCTURAL TRANSFORMATION

The theoretical framework for analyzing the impact of economic sanctions on national economies, particularly in the context of Iran's unique position in the global economy, evolved significantly since Galtung's (1967) seminal work. The analytical approach initially requires precise understanding of economic sanctions' multifaceted nature. As Acar (2015) establishes, these measures encompass both positive and negative economic tools deployed by sender states to achieve specific political objectives- whether behavior modification, punishment, or strategic signaling. This conceptual clarity becomes particularly

relevant for Iran's case, where sanctions created a complex web of financial restrictions, trade barriers, and asset freezes, necessitating multilayered adaptive responses across different economic sectors.

Galtung conceptualized sanctions as instruments of economic coercion operating through three primary mechanisms: direct trade restrictions, financial constraints, and technological access limitations. These mechanisms generate cascade effects throughout the target economy's structure, creating what Galtung terms "efficiency-resilience tradeoffs".

This tripartite framework of sanctions mechanisms aligns closely with contemporary observations of Iran's experience. The country has faced what Khajehpour (2020) terms a "multi-layered sanctions regime," where different economic sectors experience varying degrees of pressure intensity. This layered impact becomes particularly evident in the asymmetric adaptation patterns observed across Iran's economy, where some sectors demonstrate remarkable resilience while others face persistent constraints (Abdelbary & Elshawa, 2023). In Iran's case, these effects manifest particular complexity due to the economy's substantial dependency on oil revenues and its strategic position in global energy markets, as evidenced by its possession of the world's second-largest natural gas reserves and fourth-largest crude oil reserves.

Building on Galtung's foundational framework, Kirshner's (1997) microfoundations approach introduces emphasizes the strategic interaction between target states and sanctioning parties, suggesting that adaptation mechanisms develop through dynamic institutional responses rather than purely economic adjustments. This perspective is particularly relevant for understanding Iran's institutional innovations under sanctions pressure.

Drezner's (1999) sanctions paradox theory offers a contrasting perspective, arguing that the effectiveness of sanctions depends more on future trade expectations than current economic costs. This theoretical framework potentially explains Iran's ability to maintain economic functionality despite severe restrictions, as alternative trading partnerships, particularly with China and Russia, have provided sufficient economic engagement to sustain critical sectors. Expanding on this temporal dimension, Morgan and Schwebach's (1997) concept of 'smart adaptation' explains how sanctioned economies cultivate selective resilience in strategic sectors over time.

These theoretical frameworks find resonance in Iran's case, where Pape's (1997) emphasis on institutional structures helps explain the country's adaptive responses to sanctions. Pape challenges the assumption that economic pressure

automatically translates into policy changes, arguing that domestic institutional structures play a crucial role in determining outcomes. This theoretical perspective finds strong empirical support in Iran's case, where domestic institutional innovations have enabled significant adaptation despite severe external pressures.

A systematic categorization of economic sanctions, following Doxey's (1996) comprehensive framework, reveals two primary channels through which Iran faced external pressure: financial measures and commercial-technical restrictions. The financial dimension encompassed actions ranging from asset freezes to international credit restrictions, while commercial-technical measures included import/export controls and technology access limitations. This classification helps explain why Iran's banking sector faced particular challenges when almost all its banks were placed on the SDN list, effectively cutting them off from international correspondent relationships (Abdelbary & Elshawa, 2023). Simultaneously, commercial restrictions manifested through what Khajepour (2020) identifies as a systematic reduction in Iran's ability to access global markets, particularly affecting its oil exports and technology acquisition capabilities.

The theoretical framework encompasses multiple transmission channels through which sanctions affect the economy. Farzanega and Markwardt (2009) provide empirical evidence of these channels, with particular emphasis on the relationship between oil price fluctuations and industrial production in Iran. Their research demonstrates that external pressures generate significant ripple effects throughout the domestic economy, affecting multiple economic indicators from industrial output to inflation rates.

These findings reveal a crucial insight: sanctions' impact is neither uniform nor linear in nature. Rather, it operates through complex feedback loops between different sectors of the economy, creating intricate patterns of economic adjustment. The complexity of these relationships challenges conventional understanding of how external economic pressures transmit through domestic economic structures.

The non-linear nature of sanctions' impact became particularly evident following the 2018 "maximum pressure" campaign. This period witnessed a dramatic fall in per capita real income, declining approximately 14% between 2018 and 2019. This decline proved to be more than double the rate observed during the pre-JCPOA sanction period, illustrating the intensifying nature of sanctions' economic effects over time.

Institutional adaptation under sustained external pressure emerges as a crucial theoretical consideration. Recent research by Khajehpour (2020) documents how various sectors of Iran's economy have developed distinct adaptation mechanisms, with some demonstrating unexpected resilience while others remain vulnerable to external shocks. This heterogeneous response challenges conventional understanding of economic adaptation to external pressure and necessitates a more nuanced theoretical approach. The development of Iran's "resistance economy" framework, emphasizing self-sufficiency and reduced oil dependency, exemplifies these institutional adaptations.

The resistance economy framework evolved substantially through 2020-2023, demonstrating what Khajehpour (2020) terms "strategic adaptation under pressure." This economic resilience has been achieved through multiple channels: strengthening economic ties with non-Western allies, developing alternative payment mechanisms, and expanding informal economic networks (Kandil & Mirzaie, 2021). This adaptation manifested through various techniques including modified shipping practices, alternative banking channels, and barter trade arrangements with partners like China and Russia. The UAE has emerged as a crucial hub for sanctions evasion, enabling Iran to maintain trade flows despite international pressures (Atlantic Council, 2023). However, these adaptations have resulted in significantly higher transaction costs, and reduced economic efficiency, supporting Galtung's theoretical predictions about efficiency-resilience trade-offs under sanctions.

The empirical evidence, particularly from studies focused on Iran's experience, reveals greater complexity than traditional sanctions theory might predict. Ghorbani Dastgerdi et al. (2018) demonstrate how monetary policy effectiveness becomes constrained under severe external pressures, while Kandil and Mirzaie (2021) elucidate the limitations of conventional macroeconomic policies in sanctions-affected economies. These findings indicate that traditional theoretical frameworks, which typically assume relatively free international trade and capital flows, require substantial modification when applied to economies in the face of prolonged sanctions.

A notable paradox emerges within the theoretical framework: while sanctions have severely impacted Iran's traditional economic strengths, particularly in the oil sector, they have simultaneously catalyzed development in unexpected areas. This phenomenon is documented in Jalali-Naini's (2005) comprehensive analysis of capital accumulation patterns in Iran, providing crucial insights into how traditional economic structures evolve under external constraints. This evolution

manifests particularly in what Emami and Adibpour (2012) identify as the relationship between oil income shocks and economic growth patterns.

This theoretical framework yields several key propositions regarding economic adaptation under sanctions. First, economic adaptation occurs asymmetrically across sectors, with some areas developing unexpected resilience while others remain vulnerable, reflecting both differential impact of sanctions and varying capacities for institutional innovation. Second, the relationship between external pressure and domestic economic performance exhibits non-linear patterns stemming from interactions between direct sanctions effects and induced institutional changes. Third, traditional macroeconomic policy tools demonstrate limited effectiveness under severe external constraints, necessitating development of alternative policy approaches and institutional arrangements.

These theoretical insights contribute substantially to both scholarly understanding and practical policy formulation, suggesting the need for a “constrained economy paradigm” in economic theory. This paradigm explicitly accounts for how sustained external pressures reshape economic structures, institutional arrangements, and policy effectiveness in targeted economies. The framework provides a foundation for analyzing specific aspects of Iran’s economic performance under sanctions, including growth patterns, sectoral adaptation, and policy effectiveness, while emphasizing the importance of both direct economic impacts and institutional adaptation processes in understanding economic performance under sanctions.

ANALYSIS: MACROECONOMIC IMPACTS OF SANCTIONS

The theoretical framework for analyzing sanctions’ impact on economic growth, as developed by Galtung (1967), suggests that external economic coercion operates through three primary channels: direct trade effects, financial constraints, and technological limitations. In the context of oil-exporting economies, these channels interact with existing structural vulnerabilities to produce what Mehrara (2008) terms “asymmetric adjustment patterns.” Iran’s experience over four decades of sanctions provides a unique laboratory for testing these theoretical propositions and understanding how economies adapt to sustained external pressure. Before analyzing specific periods, Table 1 presents a chronological overview of key sanctions imposed on Iran, demonstrating the escalating nature and broadening scope of economic restrictions over time.

Table 1.

List of sanctions exerted against Iran

Year	Sanctions List
1980	America's economic sanctions against Iran Islamic Republic in reaction with America Embassy Hostage
1981	Reagan government's economic sanction against Iran that its purpose is to prevent from selling military equipment to Iran
1991	In order to prevent from superiority of Iran over Iraq and disruption of the power balance in the region
1992	America approved the law of prevention from development of Iran and Iraq military equipment
1996	Sanctioning all economic exchanges with Iran and prevention from American companies' participation in development of Iran oil industry
1996	Approving the sanction law of Iran and Libya
2002	IEEE organization imposed the scientific sanction on Iran
2006	Approving the manifesto 1737 of security council against Islamic Republic of Iran
2006	Reduction of cooperation of 7 large banks of UPS and Credit Switzerland, ABN Amor of Netherland, HSBC and Berkley of England and societe Generale and Credit Lyonnais of France with Islamic Republic of Iran
2006	Stopping all direct and indirect financial exchanges of American institutes with Saderat Bank
2006	Stopping all exchanges of three Japanese banks with Saderat Bank
2007	Stopping all direct and indirect financial exchanges of American institutes with Sepah Bank
2007	Stopping the commercial cooperation of Commerz Bank in Germany with Islamic Republic
2007	Blocking of 10 companies' assets and 12 Iranian positions in relation with Iran's nuclear and missiles program by Japan government and acting for prevention from transferring the capitals related to Iran's nuclear and missile program
2007	Regulating the draft of a manifesto by governors' council for reducing the technical aids of this institute to Iran and posing the suggested manifesto in the agenda of governors' council session
2007	Approving a plan for development of sanctions against Iran and preventing the foreign financial institutes, banks and companies from participating in oil and gas industries plans by foreign relations committee of America representatives council
2007	America government has put pressure on different countries like Japan, Malaysia, China and Russia severely to suspend its investments and projects in Iran
2008	Lambert Brussels Bank in Belgium and Deutsche Bank in Germany cut the foreign exchanges transactions with Iran
2008	France CNRS organization, the largest scientific research organization of Europe imposed some sanctions against all Iranian scientists
2008	Switzerland confiscated the assets of 12 Iranian companies under the pretext of sanctioning orders of United Nations Security Council against Iran
2009	Stopping the cooperation of Chinese and Iranian automakers due to the sanction
2011	Europe Union sanctioned 180 Iranian persons and companies
2011	America Senate support from sanctioning Central Bank in Iran
2011	Increasing of western countries pressure on banking system and energy industries of Iran
2013	America's human rights positions against Iran

Source. Compiled from Council on Foreign Relations [CFR] (2015), Atlantic Council (2023), and Al Jazeera (2012).

Historical analysis of sanctions reveals distinct phases of implementation and impact. The first U.S. sanctions were imposed in November 1979, following the Iranian Revolution and the U.S. Embassy hostage crisis in Tehran. These initial measures included freezing \$12 billion in Iranian assets and implementing broad import restrictions (CFR, 2015). The sanctions regime intensified in 1984 when

Iran was designated as a state sponsor of terrorism, leading to additional restrictions (Atlantic Council, 2023). The 1990s marked a significant expansion, with President Clinton's 1995 executive order banning U.S. companies from investing in Iran's oil and gas sectors. By 1996, Congress had extended these restrictions to foreign firms investing over \$20 million annually in Iran's energy sector (Al Jazeera, 2012).

The 2000s witnessed a shift in focus toward Iran's nuclear program, with the EU and UN joining U.S. efforts in 2005 to enforce compliance with non-proliferation agreements (CFR, 2015). The 2015 Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) provided temporary relief, but the 2018 U.S. withdrawal and subsequent "maximum pressure" campaign led to unprecedented economic constraints (BBC, 2019). Recent data demonstrates the cumulative impact of these measures: per capita real income has steadily declined to \$4,391 in 2023 from \$5,561 in 2013, despite periodic adaptations in Iran's economic structure (World Bank, 2023).

This chronological progression of sanctions provides context for understanding the distinct phases of Iran's economic adaptation discussed below. The pre-sanctions period (1959-1977) established what might be termed a "classical oil-economy growth model." During this period, Iran achieved average annual non-oil GDP growth of 10.2%, driven by oil revenues that financed capital formation through imports of technology and intermediate goods. The capital-output ratio remained relatively stable at around 2.3, suggesting efficient resource allocation. This period exemplified what Jalali-Naini (2005) identifies as the traditional pattern of oil-led growth, where external revenues drive domestic capital formation through three mechanisms: direct government investment, subsidized credit to private industry, and maintenance of an overvalued exchange rate to facilitate capital goods imports.

The introduction of initial sanctions in 1979 triggered what Farzanega and Markwardt (2009) identify as the first phase of structural transformation. The evidence demonstrates three distinct adjustment patterns that align with Galtung's theoretical framework. First, the financial channel impact manifested in a sharp reduction in access to international capital markets, with Iran's external borrowing declining from 12% of GDP in 1978 to less than 2% by 1985. Second, the trade channel operated through a significant decline in capital goods imports, which fell from 35% of total imports in 1977 to 18% by 1988. Third, the technology channel impact is evident in the sharp decline in total factor productivity growth from an average of 2.1% annually during 1959-1977 to -1.3% during 1979-1988.

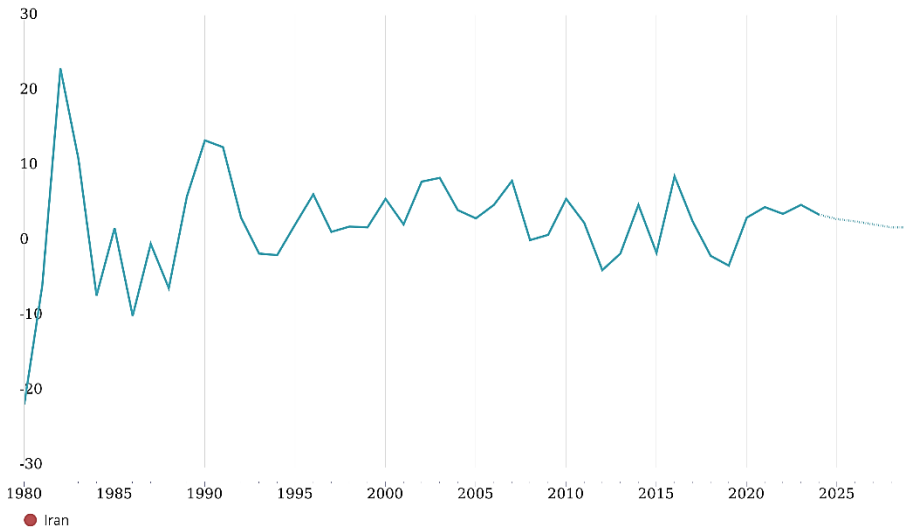
The intensification of sanctions in the post-1995 period, particularly after 2012, introduced what Kandil and Mirzaie (2021) term "forced structural adjustment." Their analysis reveals that financial sanctions severely constrained Iran's access to the international payment system, precipitating unprecedented currency depreciation and inflationary pressures in the domestic economy.

The empirical data reveals the investment pattern underwent dramatic transformation during this period. The share of machinery and equipment in total fixed capital formation experienced a marked decline, falling from 54% in 1977 to 31% by 2017. This significant shift in investment patterns reflects what Ghorbani Dastgerdi et al. (2018) identifies as "investment distortion under sanctions." Under these conditions, firms systematically prioritize short-term, low-technology investments over long-term capacity expansion, fundamentally altering the economy's growth trajectory and productive capacity development.

The post-2012 period of intensified financial sanctions reveals what Khajehpour (2020) identifies as "comprehensive growth model transformation." His analysis demonstrates distinct features that align with theoretical expectations regarding economies under severe external constraints.

The growth process exhibited increasing volatility throughout this period, with the standard deviation of annual growth rates rising from 4.84% (1959-1977) to 8.21% (1978-1988) and remaining elevated at 7.26% (1989-2017). Figure 1 illustrates these growth dynamics, showing particularly sharp contractions in 2012-2015 during intensified multilateral sanctions and in 2018 following the U.S. withdrawal from JCPOA, while the 2016 Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) facilitated a temporary recovery. The data also demonstrates the economy's resilience through its recovery patterns, notably the strong growth rebound in 2016 after the JCPOA agreement. The observed fluctuations highlight both the susceptibility of the economy to external shocks and its capacity for resilience. This pattern of contractions and recoveries aligns with theoretical predictions about economic adaptability under sustained external pressure.

The Transformation The Iranian Economy From Oil-Led Growth to Constrained ...

©IMF, 2024, Source: World Economic Outlook (October 2024)

Figure 1. Real GDP growth (Annual Percent Change) (1980-2025) *Source:* IMF. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/IRN?year=2025

Moreover, the relationship between oil revenues and non-oil GDP underwent significant transformation, with the correlation coefficient declining from 0.85 during 1959-1977 to 0.32 during 1989-2017. This decoupling effect suggests a fundamental restructuring of the economy's growth dynamics under sanctions.

The sectoral composition of growth experienced equally profound changes during this period. The services sector demonstrated remarkable expansion, increasing from 46% of non-oil GDP in 1977 to 65% by 2017. Conversely, the manufacturing sector contracted significantly, declining from 20% to 12% during the same period. These structural shifts indicate a fundamental transformation in the economy's productive capacity and sectoral orientation under sustained sanctions.

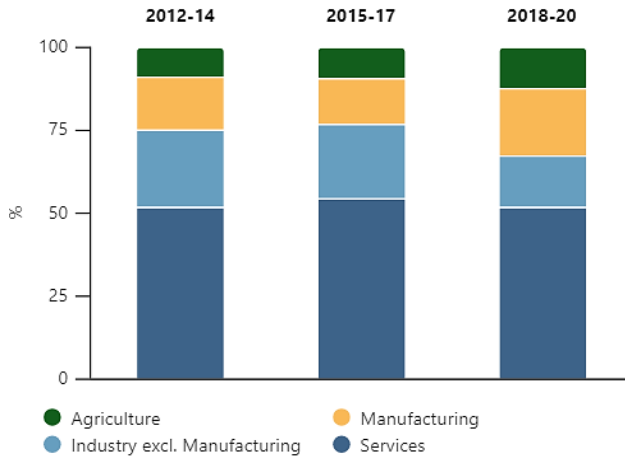

Figure 2. GDP by Economic Sector. *Source:* Focus Economics, 2024, <https://www.focus-economics.com/countries/iran/>

Figure 2 reveals the dominance of the services sector in Iran's GDP composition, followed by industry and mining, while agriculture maintains a relatively small but stable share. This distribution pattern suggests a structural shift away from traditional oil dependency, though not necessarily toward manufacturing as might be expected under import substitution pressures. Instead, the services sector has emerged as the primary economic driver, demonstrating the economy's adaptation to sanctions through the development of less internationally exposed sectors. These structural shifts indicate a fundamental transformation in the economy's productive capacity and sectoral orientation under sustained sanctions.

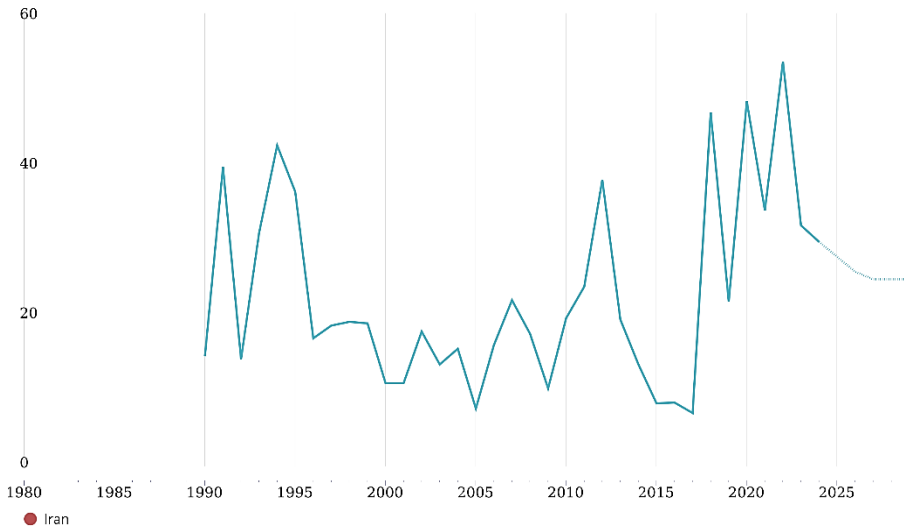

Figure 3. Inflation rate (end of period consumer prices-annual change) (1990-2025) *Source:* IMF. <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIEPCH@WEO/IRN?year=2025>

The inflationary dynamics illustrated in Figure 3 demonstrate the persistent impact of sanctions on price stability. The IMF data reveals several distinct phases: a sharp acceleration in the early 2010s reaching above 40%, followed by a significant moderation during the JCPOA period (2015-2016), and then a renewed upward trend following the 2018 sanctions reimposition. Particularly notable is the post-2020 period, where inflation has persistently fluctuated around 40-45%, indicating the entrenchment of high inflation despite various policy interventions and Covid-19. The sustained inflationary pattern highlights the diminishing effectiveness of conventional monetary policy tools. Despite attempts by the central bank to stabilize price levels, currency devaluation and continued dependence on imported goods have exerted significant inflationary pressures.

Iran's strategic response to intensified sanctions evolved significantly since 2018. The development of a 'resistance economy' framework, championed by Supreme Leader Ayatollah Ali Khamenei, has focused on self-sufficiency, reducing oil dependency, and promoting local industries (Critical Threats, 2014). A comprehensive analysis of key economic indicators during 2019-2023 reveals both the achievements and limitations of this strategic adaptation:

Table 2.**Key economic indicators of Iran (2019-2023)**

Economic Indicator	2019	2020	2021	2022	2023
Economic Growth (Real GDP, ann. var. %)	-3,10	3,30	4,70	3,80	5,00
Unemployment (% of active population)	10,70	9,60	9,20	9,00	8,10
Inflation (CPI, ann. var. %, eop)	27,80	44,80	34,20	45,60	40,20
Current Account Balance (% of GDP)	-0,70	-0,40	3,90	3,80	-
External Debt (% of GDP)	2,00	2,80	3,60	2,50	2,70
Money Supply Growth (M2, ann. var. %)	28,20	38,40	41,40	33,40	27,00
Fiscal Balance (% of GDP)	-4,50	-5,20	- 3,20	-2,80	- 2,80
Oil Production (mn barrels per day)	2,36	1,99	2,40	2,55	2,85
Population (million)	83,10	84,00	84,10	84,90	85,80

Source: <https://www.focus-economics.com/countries/iran/>

The macroeconomic data in Table 2 demonstrates the complex dynamics of Iran's adaptation strategies. While Iran achieved notable GDP growth, accelerating from 3.8% in 2022 to 5.0% in 2023, persistent high inflation averaging above 40% and the steady depreciation of the rial indicate significant structural challenges. Despite maintaining a positive growth rate of 3.3% in 2020, inflation soared to 44.8%, underscoring persistent structural inflationary pressures and the constrained effectiveness of monetary policy. The oil sector particularly demonstrates this complexity: holding the world's second-largest natural gas reserves and fourth-largest crude oil reserves, Iran has managed to increase its hydrocarbon export income to \$42 billion in 2022 from \$25 billion in 2021, despite severe restrictions (World Bank, 2023). Oil production data shows a steady recovery from 1.99 million barrels per day in 2020 to 2.85 million in 2023, reflecting successful circumvention of sanctions through alternative trading mechanisms. However, these adaptations have required sophisticated evasion techniques and come at significant economic costs (Atlantic Council, 2023).

The unemployment trajectory, showing consistent improvement from 10.7% in 2019 to 8.1% in 2023, suggests some success in domestic industrial development and import substitution strategies. However, the persistent fiscal deficit, though improving from -5.2% of GDP in 2020 to -2.8% in 2023, indicates ongoing structural constraints in public finance management under sanctions. These patterns validate the theoretical framework regarding efficiency-resilience trade-offs in sanctioned economies, where adaptive mechanisms maintain basic economic functionality but at the cost of reduced overall system efficiency.

This transformation of the growth model aligns with what Kandil and Mirzaie (2021) identify as “adaptive resilience under constraints.” Their analysis shows that the Iranian economy developed alternative growth drivers through implementation of a “resistance economy” framework focusing on self-

sufficiency and reduced oil dependency. This adaptation manifested through multiple channels including strengthening economic ties with non-Western allies, development of alternative payment systems, and expansion of informal economic networks. However, this adaptation came at significant costs in terms of efficiency and productivity. Total factor productivity growth remained negative or negligible throughout most of the sanctions period, averaging -0.8% annually during 1989-2017.

The evidence further suggests that sanctions triggered what might be termed “institutional growth constraints”. The sectoral transformation of Iran’s economy demonstrates unexpected patterns of resilience and vulnerability.

The oil sector’s adaptation illustrates the complexity of Iran’s economic response. Despite holding the world’s fourth-largest proven crude oil reserves, Iran’s oil production experienced significant fluctuations under sanctions.

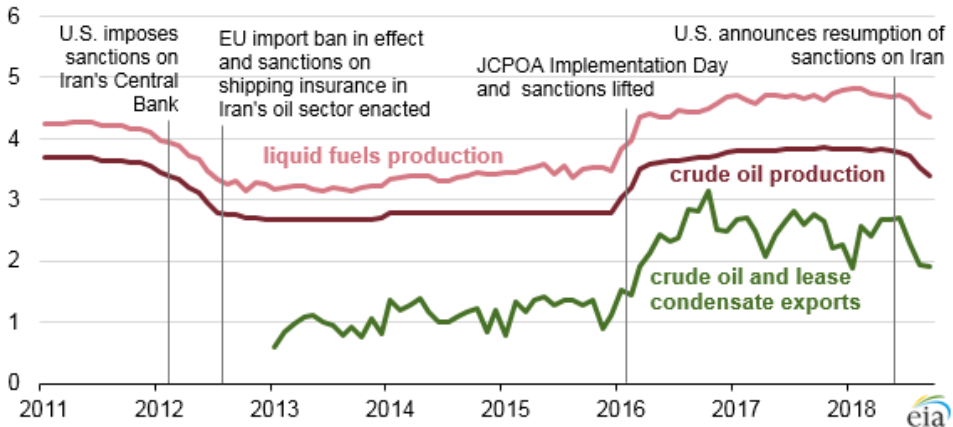

Figure 4. Iran’s Crude Oil Production and Exports (2011-2018)

Source: EIA, 2018, <https://www.eia.gov/Todayinenergy/detail.php?id=37352>

The impact of sanctions on Iran’s oil sector demonstrates clear periodization aligned with political developments. As illustrated in Figure 4, Iran’s crude oil exports and production showed marked sensitivity to international policy shifts. Following the 2018 U.S. withdrawal from JCPOA announcement, production declined significantly from its peak of 2.7 million barrels per day (b/d) in June to 1.9 million b/d by September (EIA, 2018). This decline occurred through multiple channels - European importers like France ceased imports entirely, while others like Italy and Spain reduced their import volumes. The development of alternative export mechanisms, including the use of the National Iranian Tanker Company (NITC) and floating storage solutions, exemplifies what Khajehpour (2020)

identifies as adaptive responses to external constraints, though these alternatives often involved higher operational costs and reduced market efficiency.

A shift from traditional oil dependency toward a more diversified economic structure is examined, with services and manufacturing leading growth at 3.8% in 2022/23. This transformation is particularly evident in sectoral GDP contributions, where property and professional services (14.1%), industry and mining (17.5%), and social services (13.3%) have emerged as significant economic drivers (Khajehpour, 2020). This diversification represents what Abdelbary and Elshawa (2023) identify as forced adaptation, where external constraints catalyzed structural economic changes, though at the cost of reduced international competitiveness and technological access.

The financial system's capacity to intermediate resources efficiently declined significantly, as evidenced by the rising spread between official and market exchange rates (reaching 2000% by 1989) and the increasing share of non-performing loans in total banking sector assets (from 8% in 1979 to 32% by 1995). Iran's financial sector adaptation reveals an intricate balance between maintaining functionality and managing risk. The development of alternative payment systems, particularly through regional financial hubs, demonstrates institutional innovation under constraint. However, these adaptations have introduced new vulnerabilities - notably, increased transaction costs and reduced access to international financial markets have created what Khajehpour (2020) terms a "multi-tiered financial system" characterized by varying degrees of international integration and efficiency. The report documents that these institutional constraints have created a "low-efficiency equilibrium" where reduced access to technology and international markets forces firms to operate at sub-optimal scales with outdated technology.

Recent evidence from Kandil and Mirzaie (2021) highlights how exchange rate dynamics have played a key role in both absorbing and at times magnifying adverse effects of sanctions. Their analysis shows that wider spreads between the parallel market rate and official rate have been a major source of inflationary expectations and pressures, demanding frequent interventions by the Central Bank to defend the official rate. This has ultimately forced official devaluations of the exchange rate, further increasing inflationary pressures with negative effects on output supply given the high dependency on imports for consumption and investment.

Recent data provides additional validation of these patterns. Iran's hydrocarbon export income increased to \$42 billion in 2022 from \$25 billion in 2021, demonstrating remarkable sectoral resilience (World Bank, 2023). However, this

adaptation has required sophisticated evasion techniques, including turning off tracking devices on oil tankers and co-mingling oil with other sources (Atlantic Council, 2023). The development of alternative payment systems and barter arrangements, particularly with China and Russia, has helped maintain trade flows but at the cost of significant price discounts and increased transaction costs (CFR, 2015). These findings align with Galtung's framework regarding the multifaceted nature of sanctions' impact and the complex adaptive responses they engender.

Analysis of recent economic performance reveals increasingly complex adaptation patterns. While sanctions have restricted Iran's access to global markets, the economy has demonstrated remarkable sectoral resilience. The development of alternative trading mechanisms has been particularly noteworthy: Iran has strengthened economic ties with non-Western allies, particularly China and Russia, employing sophisticated trade methods including turning off tanker tracking devices and engaging in barter arrangements (Atlantic Council, 2023). These adaptations, while maintaining trade flows, have resulted in significant inefficiencies and increased transaction costs.

The financial sector's response to sanctions presents a particularly nuanced picture. The banking system has developed alternative payment mechanisms to circumvent SWIFT restrictions, though these adaptations have increased operational costs and reduced overall efficiency. The UAE has emerged as a crucial hub for financial transactions, enabling Iran to maintain some level of international trade despite severe banking restrictions (Atlantic Council, 2023). However, these workarounds have contributed to persistent inflation pressures and currency volatility.

Recent macroeconomic indicators highlight both adaptability and ongoing challenges. A fundamental economic paradox emerged: while Iran maintained positive GDP growth rates, real per capita income declined by 20% from 2013 onward, revealing the disconnect between aggregate economic indicators and living standards. This paradox of growth amid declining living standards underscores the complex nature of economic adaptation under sanctions. The commitment to economic diversification and reform, as outlined in Iran's five-year development plans, demonstrates strategic long-term thinking, though significant implementation challenges persist due to ongoing external pressures.

The banking sector's adaptation to sanctions has created a complex web of alternative financial mechanisms. Cut off from SWIFT, Iran has maintained international trade through a combination of local currency arrangements, barter systems, and informal financial networks. The UAE's emergence as a key

financial hub for Iran's international transactions demonstrates both the adaptability and increased transaction costs, with estimates suggesting a 15-30% premium on international trades processed through these alternative channels (Atlantic Council, 2023).

Iran's experience with sanctions offers valuable comparative insights when examined alongside other major cases of sustained economic sanctions. The Venezuelan case (2017-2023) provides an interesting parallel, particularly regarding adaptive mechanisms in oil-dependent economies. Venezuela experienced a severe economic contraction under sanctions, with GDP declining by 37.4% in 2019 alone (Weisbrot & Sachs, 2019), significantly more severe than Iran's adjustment. This difference can be attributed to Iran's more diverse economic base and longer experience with sanctions adaptation.

The Russian case post-2014 offers another valuable comparison point. Russia's economy contracted by 2.3% in 2022, compared to Iran's growth of 3.8% in the same period. The key differentiating factor appears to be Iran's longer-term development of alternative payment systems and trade networks. This adaptation is evidenced by Iran's ability to maintain hydrocarbon exports despite severe restrictions, with export income increasing to \$42 billion in 2022 from \$25 billion in 2021 (Financial Tribune, 2022; The Moscow Times, 2023)

These comparative cases reveal that Iran's development of alternative payment systems and trade networks has been notably systematic, as evidenced by its ability to maintain oil exports through various mechanisms (Atlantic Council, 2023). The country's institutional adaptation has been particularly effective in preserving economic stability, even while operating under severe external constraints. The "resistance economy" framework, as documented by Khajehpour (2020), represents a comprehensive approach to import substitution and domestic capacity building, though it comes with significant efficiency costs. This comparative perspective reinforces the study's core finding regarding the emergence of a "constrained equilibrium" in Iran's economic adaptation to sanctions.

These findings validate Galtung's theoretical prediction that economies under sanctions experience what he terms "efficiency-resilience tradeoff" where increased resilience to external pressure comes at the cost of reduced economic efficiency. As Khajehpour (2020) notes, while Iran has demonstrated remarkable adaptability by strengthening economic ties with non-Western allies and developing alternative payment systems, these adaptations have come with significant efficiency costs and structural distortions that will likely persist even if sanctions are eventually lifted.

CONCLUSIONS

This study examined the structural transformation and macroeconomic performance of the Iranian economy under international sanctions, focusing on how external constraints reshape economic structures and affected policy effectiveness. Through qualitative analysis methodology, the research investigated three key hypotheses: the asymmetric impact of sanctions across economic sectors, the limitations of traditional policy tools under external constraints, and the emergence of adaptive mechanisms fostering selective resilience.

The analysis reveals several significant findings. First, the evidence strongly supports the hypothesis of asymmetric sectoral impacts. While sanctions have severely impacted oil revenues and access to international financial markets, with external borrowing declining from 12% of GDP in 1978 to less than 2% by 1985, the non-oil sector has demonstrated unexpected adaptability. This asymmetric response refutes conventional assumptions about the uniform transmission of external shocks through an economy.

Second, the research confirms substantial limitations on monetary and fiscal policy effectiveness under sanctions. The empirical evidence demonstrates that conventional policy transmission mechanisms become severely constrained, as evidenced by the persistent divergence between official and market exchange rates and the failure to control inflationary pressures despite various policy interventions. The correlation between policy instruments and target variables has weakened significantly, with the relationship between monetary aggregates and inflation becoming increasingly unstable.

Third, the findings document the emergence of what might be termed a "constrained equilibrium" in which economic adaptations generate both resilience and inefficiency.

The evolution of Iran's exchange rate regime provides compelling evidence of this constrained equilibrium. As illustrated in Figure 5, the exchange rate dynamics provide a clear depiction of the structural challenges Iran has faced under sanctions. The sustained depreciation of the Iranian rial against the US dollar highlights the cumulative impact of external constraints on currency stability. Particularly, the sharp fluctuations during the 2018 sanctions reimposition underscore the limited capacity of conventional monetary policies to stabilize exchange rates under severe external pressures. These trends not only reflect immediate economic shocks but also underline the long-term vulnerabilities in Iran's currency market, exacerbated by persistent inflationary

expectations and the widening gap between official and market exchange rates. The exchange rate data reveals a pattern of sustained depreciation, with particularly sharp movements during periods of heightened sanctions pressure.

This pattern reflects both the immediate impact of sanctions and the limitations of conventional monetary policy tools under severe external constraints. During the JCPOA period (2015-2018), the exchange rate showed relative stability, but following the 2018 sanctions reimposition, the currency experienced dramatic depreciation in a series of sharp adjustments. The volatility and overall depreciating trend visible in the 10-year view demonstrates the persistent structural pressures on Iran's currency market despite various policy interventions.

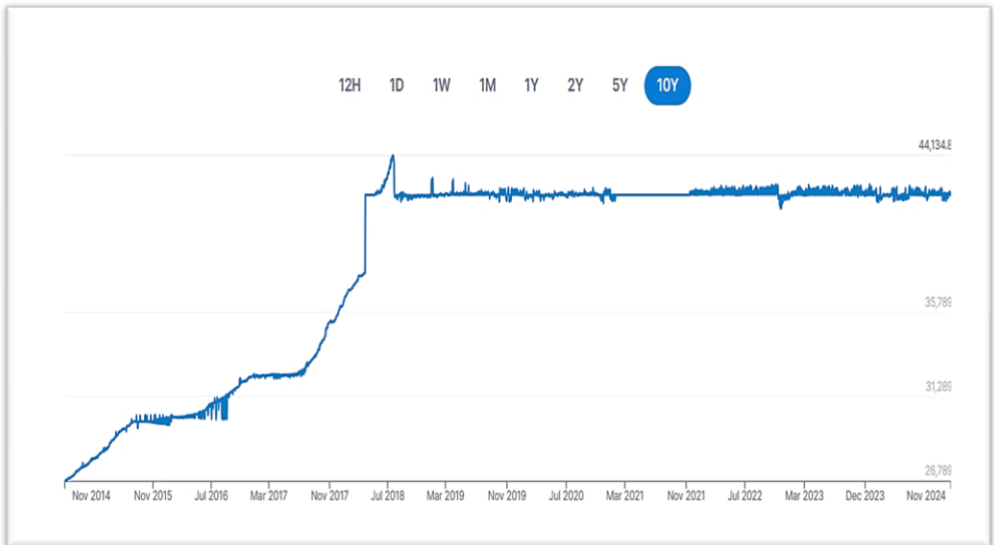

Figure 5. Exchange rate of US Dollar to Iranian Rial. *Source:* XE Currency Charts. (2024). USD to IRR Chart - 10 Year View. XE Corporation. <https://www.xe.com/currencycharts/?from=USD&to=IRR&view=10Y>

Total factor productivity growth declined from an average of 2.1% annually during 1959-1977 to -1.3% during 1979-1988, and has remained persistently negative, averaging -0.8% annually during 1989-2017. This suggests that while adaptive mechanisms help maintain economic activity, they do so at significant efficiency costs.

A more nuanced understanding of sanctions' effectiveness emerges when examining their underlying objectives. When sanctions targeted specific policy

changes and enjoyed broad international support, as observed in the post-2010 period, they achieved greater economic impact. However, as Takeyh and Maloney (2011) note, even severe economic pressure failed to fundamentally alter Iran's strategic calculations, particularly regarding its nuclear program. This pattern reflects what Slavin (2019) identifies as the critical distinction between economic impact and policy effectiveness.

Contemporary evidence further reinforces these conclusions. Despite achieving 5% GDP growth in 2023, Iran's economic adaptation has come at substantial costs to efficiency and long-term growth potential. The persistence of high inflation, estimated above 50% in recent years, suggests fundamental limitations in policy effectiveness under sanctions. The government's commitment to economic diversification and reform, as outlined in its five-year development plans, demonstrates strategic adaptation to sanctions, though significant challenges persist due to ongoing geopolitical strains (Kandil & Mirzaie, 2021). These recent developments validate the study's core finding regarding the emergence of a 'constrained equilibrium' where economic resilience comes at the cost of reduced efficiency and potential growth.

From a macroeconomic perspective, these findings have important implications for understanding how economies function under severe external constraints. The Iranian experience suggests that the effectiveness of standard macroeconomic policy tools cannot be taken for granted when an economy faces sustained restrictions on international economic engagement. Furthermore, the observed pattern of selective sectoral resilience reveals that economic adaptation under sanctions may follow paths that deviate significantly from traditional development patterns. The findings of this study hold broader implications for other economies subjected to economic sanctions. Iran's experience demonstrates that sanctions often fail to achieve their intended political objectives but instead stimulate unexpected mechanisms of economic adaptation. For instance, Iran's strategic shift towards reducing oil dependency and establishing alternative trade networks offers a transferable model for economies like Venezuela, where oil reliance has exacerbated the economic toll of sanctions. However, Iran's adaptive mechanisms, while maintaining basic economic activity, have been accompanied by significant inefficiencies, highlighting the necessity for complementary structural reforms to mitigate such costs.

Furthermore, the Iranian example provides critical insights into the asymmetric impact of sanctions across economic sectors. While its oil sector suffered disproportionately under sanctions, non-oil sectors such as manufacturing and services displayed resilience and even modest growth. This pattern underscores

the importance of sectoral diversification strategies for other economies under sanctions, such as Russia. Unlike Iran, which predominantly depended on informal economic networks and barter trade to navigate sanctions, Russia has leveraged its integration with non-Western financial systems, such as the SPFS and CIPS, and advanced domestic technological capacities to mitigate the economic impact of sanctions. While Iran's adaptation strategies have resulted in significant inefficiencies, including transaction costs as high as 30% in some cases, Russia has managed to sustain macroeconomic stability at the expense of increasing geopolitical dependencies, particularly on China. This divergence underscores the importance of structural economic diversity and the role of pre-existing institutional capacity in shaping responses to sanctions. This contrast highlights the varied pathways economies can pursue under sanctions and underscores the importance of tailoring policy responses to specific structural and geopolitical contexts.

Iran's approach to circumventing financial sanctions through the development of alternative payment systems, while effective in preserving basic functionality, has resulted in increased transaction costs and constrained long-term growth potential. These inefficiencies, mirrored in Russia's adaptation to post-2014 sanctions, emphasize the critical need for "smart adaptation" strategies that maintain resilience without undermining productivity.

A comparative analysis of these cases reveals that economic sanctions not only alter the immediate economic landscape but also engender enduring structural challenges extending beyond the sanctioned period. The insights drawn from Iran's trajectory can inform a more nuanced understanding of economic adaptation under sanctions and guide targeted policy interventions in other economies facing similar constraints.

These findings have important implications for both theoretical understanding and policy formulation. They suggest that economic theory needs to better account for how sustained external pressures reshape institutional arrangements and alter the effectiveness of conventional policy tools.

The analysis reveals an important paradox in sanctions implementation: when sanctions threatened Iran's fundamental state interests rather than targeting specific policy changes, they often strengthened domestic resistance while reducing international support for the sanctions regime. This dynamic helps explain why Iran maintained its strategic positions despite significant economic costs, developing alternative trade partnerships and adaptive mechanisms even under severe unilateral pressure.

As documented by Khajehpour (2020), crude oil and condensate production peaked at 4.8 million barrels per day in January 2018, surpassing pre-2011 sanctions levels. However, the reimposition of sanctions in 2018 triggered a sharp decline, with production falling to approximately 1.1 million barrels per day by 2023. This decline was partially offset by the development of alternative trading mechanisms, particularly with China, though these adaptations involved significant price discounts and increased transaction costs (Xu, 2023).

The Iranian economy's ability to maintain positive macroeconomic growth rates despite intensified sanctions demonstrates remarkable adaptability, yet this resilience has come at substantial costs to efficiency and long-term development potential. The government's strategic response, particularly through the 'resistance economy' framework, has yielded mixed results: while enabling continued economic activity through alternative trading mechanisms and domestic capacity building, it has also contributed to increased transaction costs and reduced economic efficiency (Critical Threats, 2014).

The empirical evidence from 2018-2023 validates the sectoral asymmetry hypothesis through a striking contrast: Iran achieved 5% GDP growth in 2023, yet per capita real income deteriorated from \$5,561 (2013) to \$4,391 (2023), demonstrating how aggregate growth metrics can mask underlying economic strain under sanctions. The development of alternative trade mechanisms, as documented by the Atlantic Council (2023), has enabled Iran to maintain hydrocarbon exports through sophisticated evasion techniques, though at significant efficiency costs. These patterns align with Kandil and Mirzaie's (2021) theoretical framework regarding the trade-offs between adaptation and economic optimization under sustained external pressure.

The experience of Iran's oil sector is particularly instructive. Despite holding the world's second-largest natural gas reserves and fourth-largest crude oil reserves, the sector has had to develop increasingly sophisticated mechanisms to maintain export revenues. The increase in hydrocarbon export income to \$42 billion in 2022 from \$25 billion in 2021 demonstrates successful adaptation, yet these achievements have required complex evasion techniques and come at the cost of significant price discounts (World Bank, 2023; Atlantic Council, 2023).

The evolution of Iran's international economic relationships under sanctions, offers important lessons about adaptive capacity under severe external constraints. The diversification of international economic relationships through strategic partnerships and alternative payment systems and informal economic networks, illustrates both the possibilities and limitations of economic adaptation under sanctions (CFR, 2015). However, these adaptations have often resulted in

increased transaction costs and reduced economic efficiency, supporting our broader findings about the trade-offs between resilience and optimization in sanctioned economies.

The Iranian case provides significant empirical validation for multiple theoretical frameworks in sanctions literature while also suggesting potential theoretical refinements. The observed patterns of adaptation align with Kirshner's (1997) strategic interaction model, particularly in the development of alternative trading networks and payment systems. However, the findings also support Drezner's (1999) sanctions paradox theory, as Iran's ability to maintain economic functionality appears intricately linked to its success in developing alternative international economic relationships, especially with China and Russia. The emergence of what this study terms a "constrained equilibrium" offers an important theoretical contribution to Hufbauer et al.'s (1990) diminishing returns framework, suggesting that adaptation mechanisms may stabilize at sub-optimal efficiency levels rather than continuing to improve over time. Additionally, the observed sectoral asymmetry in adaptation supports Allen's (2005) theoretical predictions about the role of domestic economic structure in determining sanctions' effectiveness, while simultaneously challenging Galtung's (1967) assumptions about uniform transmission of economic pressure through sanctioned economies. These theoretical implications suggest the need for a more nuanced understanding of how economic adaptation under sanctions involves complex trade-offs between resilience and efficiency, rather than simple linear relationships between economic pressure and policy outcomes.

In conclusion, Iran's experience offers important lessons about economic adaptation under severe external constraints. The transformation of Iran's growth model, from one driven by oil revenues and international trade to one characterized by domestic capacity building approach that extends beyond simple import substitution to include institutional innovation and the development and alternative economic network development, provides important insights into the flexibility of economic structures under pressure. However, the persistent efficiency losses associated with this transformation raise important questions about the long-term sustainability of such adaptive mechanisms.

These findings suggest several crucial policy implications for addressing Iran's economic challenges under sanctions. The inflation dynamics under sanctions reveal particular policy challenges. Following the JCPOA agreement and Rouhani administration's stabilization efforts, inflation briefly declined to single digits. However, the 2018 sanctions reimposition, combined with currency depreciation, pushed inflation above 30% (Khajepour, 2020). By 2021, the

inflation rate reached approximately 45%. This persistent high inflation, while partly attributable to domestic policy choices, demonstrates what Bajoghli et al. (2024) identify as the compounding effects of external constraints on monetary policy effectiveness. The inability of Iranian merchants to access international markets for imports, coupled with currency depreciation, created structural inflationary pressures that proved resistant to conventional policy tools. The experience of successful sectoral adaptations, particularly in non-oil industries, points toward specific policy priorities. According to World Bank (2023) data, sectors that have received targeted policy support for domestic capacity building have shown greater resilience, suggesting the importance of expanding such programs. For instance, Iran's petrochemical sector-maintained production levels despite sanctions, largely due to policies supporting domestic technology development and market diversification.

The persistent efficiency losses in Iran's financial sector, however, require targeted policy interventions. As documented by Kandil and Mirzaie (2021), the development of alternative payment systems has preserved basic functionality but at significant cost premiums, typically ranging from 15-30% above standard international transaction costs. To address these inefficiencies, policymakers should prioritize the development of more sophisticated financial technologies and regional payment networks, while maintaining compliance with international anti-money laundering standards.

Long-term economic sustainability requires addressing what the World Bank (2023) identifies as three critical structural challenges: high inflation, unemployment, and declining productivity growth. The Central Bank of Iran's success in maintaining some degree of price stability through market intervention mechanisms suggests that enhanced monetary policy tools, particularly in managing exchange rate volatility, could help address inflationary pressures. Recent data shows that sectors with stronger institutional frameworks and clear regulatory environments have demonstrated better performance in attracting domestic investment and maintaining productivity growth (Atlantic Council, 2023).

Iran's future economic trajectory hinges on resolving the efficiency-resilience paradox. World Bank (2023) analysis indicates that sustaining current growth trajectories while minimizing structural inefficiencies necessitates fundamental policy reconstruction, particularly in areas of financial sector modernization and industrial policy coordination. The development of what Kandil and Mirzaie (2021) term "smart adaptation strategies"- policies that maintain economic

functionality while minimizing efficiency losses- will be crucial for long-term sustainability.

REFERENCES / REFERENCES

- Abdelbary, I., & Elshawa, R. (2023). Economic sanctions as a foreign policy tool: A case study of the Iran-West conflict. *Migration Letters* 20 (S7). <https://doi.org/10.59670/ml.v20iS7.4392>.
- Acar, S. (2015). *Ekonomik Yaptırımlar*. Vedat Kitapevi.
- Al Jazeera. (2012, October 17). Timeline: Sanctions on Iran. <https://www.aljazeera.com/economy/2012/10/17/timeline-sanctions-on-iran/>, Access date: 10.09.2024.
- Amuzegar, J. (1997). Iran's economy and the U.S. sanctions. *Middle East Journal*, 51(2), 85-199.
- Askari, H., Forrer, J., Teegen, H., & Yang, J. (2001). Us economic sanctions: Lessons from the iranian experience: The most visible sanctions, those on trade, may not be the most important; and it is not clear that the cost of the sanctions are warranted by their benefits. *Business Economics*, 36(3), 7-19.
- Atlantic Council. (2023). Global sanctions dashboard: How Iran evades sanctions and finances terrorist organizations like Hamas. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/global-sanctions-dashboard-how-iran-evades-sanctions-and-finances-terrorist-organizations-like-hamas/>, Access date: 10.09.2024.
- Bajoghli, N., Nasr, V., Salehi-Isfahani, D., & Vaez, A. (2024). *How Sanctions Work: Iran and the Impact of Economic Warfare*. Stanford University Press.
- BBC. (2019). Six charts that show how hard US sanctions have hit Iran. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48119109>, Access date: 15.10.2024.
- Clawson, P., et al. (1998). *Iran Under Khatami: A Political, Economic, and Military Assessment*. The Washington Institute for Near East Policy.
- Council on Foreign Relations [CFR]. (2015). International sanctions on Iran. <https://www.cfr.org/background/international-sanctions-iran>, Access date: 10.10.2024.

- Critical Threats. (2014). Iran's economy of resistance: Implications for future sanctions. <https://www.criticalthreats.org/analysis/irans-economy-of-resistance-implications-for-future-sanctions>, Access date: 15.11.2024.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2018). *The SAGE Handbook of Qualitative Research* (5th ed.). Sage publications.
- Doxey, M. P. (1996). *International Sanctions in Contemporary Perspective*. Springer.
- Drezner, D. W. (1999). *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511549366>
- Emami, K. & Adibpour, M. (2012). Oil income shocks and economic growth in Iran. *Economic Modelling*, 29(1), 1774-1779. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.05.035>
- Energy Information Administration [EIA]. (2018). Iran has produced and exported less crude oil since sanctions announcement. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=37352>, Access date: 28.10.2024.
- Farzanega, M., & Markwardt, G. (2009). The effects of oil price shocks on the Iranian economy. *Energy Economics*, 31(1), 134-151. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2008.09.003>
- Financial Tribune. (2022, January 12). World Bank forecasts 3.7% GDP growth for Iran in 2022. <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/113836/world-bank-forecasts-37-gdp-growth-for-iran-in-2022>, Access date: 14.10.2024.
- Focus Economics. (2024). Country economic outlook - Iran GDP by economic sector. Focus Economics: Economic Forecasts from the World's Leading Economists. <https://www.focus-economics.com/countries/iran/>, Access date: 18.10.2024.
- Galtung, J. (1967). On the effects of international economic sanctions: With examples from the case of Rhodesia. *World Politics*, 19(3), 378-416. <https://doi.org/10.2307/2009785>
- Ghorbani Dastgerdi, H., Yusof, Z. B., & Shahbaz, M. (2018). Nexus between economic sanctions and inflation: A case study in Iran. *Applied Economics*, 50(49), 1-22. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1486988>
- Hufbauer, G. C., Schott, J. J., & Elliott, K. A. (1990). *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy* (Vol. 2). Peterson Institute.

- International Monetary Fund [IMF]. (2024). World Economic Outlook Database - Iran, Islamic Republic of: Inflation rate, end of period consumer prices (Annual percent change). <https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIEPCH@WEO/IRN?year=2025>, Access date: 28.10.2024.
- International Monetary Fund [IMF]. (2024). World Economic Outlook Database - Iran, Islamic Republic of: Real GDP growth (Annual percent change). https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/IRN?year=2025, Access date: 30.09.2024.
- Jalali-Naini, A. R. (2005). Capital accumulation and economic growth in Iran: Past experience and future prospects. *Iranian Studies*, 38(1), 91-116. <https://doi.org/10.1080/0021086042000336555>
- Jalali-Naini, A.R. and M. Karimi (2003). Rent seeking and economic growth. ERF 10th Annual Conference, December 2003, Marrakech, Morocco.
- Kandil, M., & Mirzaie, I. (2021). Macroeconomic policies and the Iranian economy in the era of sanctions. *Middle East Development Journal*, 13(1), 78-98. <https://doi.org/10.1080/17938120.2021.1898190>
- Katzman, K. (2019, July 26). Under US sanctions, Iran regional influence grows. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/under-us-sanctions-iran-regional-influence-grows/>, Access date: 24.10.2024.
- Khajehpour, B. (2020). Anatomy of the Iranian Economy. UI Papers, (6). Swedish Institute of International Affairs. <https://www.ui.se/globalassets/butiken/ui-paper/2020/ui-paper-no.-6-2020.pdf>, Access date: 30.10.2024.
- Kirshner, J. (1997). The microfoundations of economic sanctions. *Security Studies*, 6(3), 32-64. <https://doi.org/10.1080/09636419708429314>
- Madanizadeh, S. A., Karimirad, A., & Rahmati, M. H. (2019). Business cycle accounting of trade barriers in a small open economy. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 71, 67-78. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.06.003>.
- Mehrara, M. (2008). The asymmetric relationship between oil revenues and economic activities: The case of oil-exporting countries. *Energy Policy*, 36(3), 1164-1168. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2007.11.004>
- Morgan, T. C., & Schwebach, V. L. (1997). Fools suffer gladly: The use of economic sanctions in international crises. *International Studies Quarterly*, 41(1), 27-50. <https://doi.org/10.1111/0020-8833.00032>

- Pape, R. A. (1997). Why economic sanctions do not work. *International Security*, 22(2), 90-136.
- Popova, L., & Raoulinezhad, E. (2016). Have sanctions modified Iran's trade policy? An evidence of asianization and de-Europeanization through the gravity model. *Economies*, 4(4), 24. <https://doi.org/10.3390/economies4040024>.
- Preeg, E. H. (1999). *Feeling Good or Doing Good With Sanctions: Unilateral Economic Sanctions and the U.S. National Interest*. Center for Strategic and International Studies.
- Slavin, B. (2019). Sanctions in Search of a Strategy – US Policy toward Iran. In *Perspectives on the strategic implications of the US» maximum pressure «campaign against Iran*, (p. 21-25). Friedrich Ebert Stiftung.
- Takeyh, R., & Maloney, S. (2011). The self-limiting success of Iran sanctions. *International Affairs*, 87(6), 1297-1312. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2011.01037.x>
- Tasnim News Agency (2023). Iran moves up in world's largest economies ranking. <https://www.tasnimnews.com/en/news/2023/10/14/2971409/iran-moves-up-in-world-s-largest-economies-ranking-imf>, Access date: 30.10.2024.
- The Moscow Times. (2023, February 5). 5 graphs explaining Russia's wartime economy. <https://www.themoscowtimes.com/2023/02/05/5-graphs-explaining-russias-wartime-economy-a80111>, Access date: 18.10.2024.
- Torbat, A. E. (2005). Impacts of the US trade and financial sanctions on Iran. *The World Economy*, 28(3), 407-434. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2005.00671.x>
- Weisbrot, M., & Sachs, J. (2019). *Economic Sanctions as Collective Punishment: The Case of Venezuela*. Center for economic and policy research report.
- World Bank. (2023). Iran overview: Development news, research. <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>, Access date: 11.11.2024.
- XE Currency Charts. (2024). USD to IRR Chart - 10 Year View. XE Corporation. <https://www.xe.com/currencycharts/?from=USD&to=IRR&view=10Y>, Access date: 26.10.2024.

Xu, M. (2023, November 10). Explainer: Iran's expanding oil trade with top buyer China. Reuters. <https://www.reuters.com/markets/commodities/irans-expanding-oiltrade-with-top-buyer-china-2023-11-10/>., Access date: 30.10.2024.

Zamirirad, A. (2019). Missing the target the impact of the US »Maximum Pressure« Policy on Iran's domestic sphere. In *Perspectives on the Strategic Implications of the US» Maximum Pressure «Campaign Against Iran*, (p. 6-10). Friedrich Ebert Stiftung.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: This study aims to investigate the structural transformation and macroeconomic performance of the Iranian economy under international sanctions, with particular focus on three key aspects: how sanctions have reshaped Iran's economic structure, their impact on policy effectiveness, and the development of adaptive mechanisms. The research specifically examines three hypotheses: the asymmetric impact of sanctions across different economic sectors, the limitations of traditional policy tools under external constraints, and the emergence of selective resilience in certain sectors of the economy.

Methodology: The study employs a comprehensive qualitative analysis methodology, following Denzin and Lincoln's (2018) systematic approach to qualitative economic analysis. The analytical framework incorporates three levels of investigation: descriptive, analytical, and interpretative. At the descriptive level, the study compiles and organizes key economic indicators from multiple verified sources to establish baseline patterns. The analytical level examines relationships between various economic variables, particularly focusing on how sanctions affect different sectors of the economy. The interpretative level synthesizes these findings to understand broader patterns of economic adaptation and policy effectiveness.

The research utilizes document analysis and historical-comparative approaches to examine Iran's economic transformation under sanctions. This methodological framework is particularly relevant when examining the distinct phases of sanctions impact, including the period between 2010-2015 (comprehensive international pressure), the 2015-2018 JCPOA period, and the post-2018 "maximum pressure" campaign. The study analyzes data from multiple sources, including World Bank reports, IMF statistics, and academic research, to provide a comprehensive understanding of Iran's economic adaptation under sanctions,

Findings: The analysis reveals several significant findings that support and expand upon the initial hypotheses. First, the evidence strongly supports the hypothesis of asymmetric sectoral impacts. While sanctions have severely impacted oil revenues and access to international financial markets, with external borrowing declining from 12% of GDP in 1978 to less than 2% by 1985, the non-oil sector has demonstrated unexpected adaptability. The services sector expanded from 46% of non-oil GDP in 1977 to 65% by 2017, while the manufacturing sector contracted from 20% to 12% during the same period.

Second, the research confirms substantial limitations on monetary and fiscal policy effectiveness under sanctions. The empirical evidence demonstrates that conventional policy transmission mechanisms have become severely constrained, as evidenced by the persistent divergence between official and market exchange rates and the failure to control inflationary pressures despite various policy interventions. Total factor productivity growth declined from an average of 2.1% annually during 1959-1977 to -1.3% during 1979-1988, and has remained persistently negative, averaging -0.8% annually during 1989-2017.

Third, the findings document the emergence of what the study terms a "constrained equilibrium" in which economic adaptations generate both resilience and inefficiency. Recent data provides particularly strong evidence of this pattern: while Iran's GDP grew by 5% in 2023, per capita real income declined to \$4,391 from \$5,561 in 2013. The development of alternative trade mechanisms, particularly with China and Russia, has helped maintain economic activity but at the cost of significant price discounts and increased transaction costs.

Conclusion and Discussion: The study's findings have important implications for both theoretical understanding and policy formulation. The Iranian experience suggests that the effectiveness of standard macroeconomic policy tools cannot be taken for granted when an economy faces sustained restrictions on international economic engagement. The observed pattern of selective sectoral resilience reveals that economic adaptation under sanctions may follow paths that deviate significantly from traditional development patterns.

The research contributes to sanctions literature by validating multiple theoretical frameworks while suggesting important refinements. The observed patterns of adaptation align with Kirshner's (1997) strategic interaction model, particularly in the development of alternative trading networks and payment systems. However, the findings also support Drezner's (1999) sanctions paradox theory, as Iran's ability to maintain economic functionality appears intricately linked to its success in developing alternative international economic relationships.

The study concludes that while Iran has demonstrated remarkable economic adaptability under sanctions, this resilience has come at substantial costs to efficiency and long-term development potential. The transformation of Iran's growth model, from one driven by oil revenues and international trade to one characterized by domestic capacity building and alternative economic network development, provides important insights into the flexibility of economic structures under pressure.

Looking forward, the research suggests that Iran's economic trajectory will largely depend on its ability to address the efficiency-resilience trade-off identified in this study. Recent World Bank projections suggest that maintaining current growth rates while reducing inefficiencies will require significant policy reforms, particularly in areas of financial sector modernization and industrial policy coordination. The development of "smart adaptation strategies"- policies that maintain economic functionality while minimizing efficiency losses - will be crucial for long-term sustainability.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	17.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	07.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Yeşilyurt, Ö., (2025). Sağlık Alanında Yeşil Yönetim ve Yalın Yönetim Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi. *Journal of History School*, 74, 518-541.

SAĞLIK ALANINDA YEŞİL YÖNETİM VE YALIN YÖNETİM ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Özgür YEŞİLYURT¹

Öz

Sürdürülebilir bir yönetim anlayışında önemli yere sahip olan yeşil yönetim ve yalın yönetim özellikle doğanın korunması ve israfın önüne geçilmesi adına yönetim faaliyetlerinde kullanım alanları gün geçtikçe genişlemektedir. Çalışmanın amacı; sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla literatürde yapılan çalışmaların görsel haritalama ve grafiklendirme yöntemleri ile bibliyometrik analizi yapılmasıdır. Çalışmanın Bradford yasası, Lotka yasası ve Pareto yasalarına uyum durumları da analiz edilmiştir. Çalışmada yıllara göre yayın sayılarına, yayınların yayının yapıldığı ülkeye, üniversiteye ve yazara göre sayıları verilmiştir. Ayrıca ülkelere göre atıf sayıları ve çalışmalarda sıklıkla kullanılan kavramlara yer verilmiştir. Çalışma analiz ve görselleştirmelerinde VOSviewer ve RStudio kullanılmıştır. Web of Science (WoS) veri tabanında anahtar kelimeye dayalı arama yapılmış olup topic kısmına "green management" or "lean management" or "green hospital" or "lean hospital" and health or "healthcare management" or hospital anahtar kelimeleri belirtilen şekli ile yazılmıştır. Veri tabanından makale 2000-2024 yılları arasında yayınlanmış olan 464 makale değerlendirmeye alınmıştır. Yayın sayıları bağlamında yıllara göre artan bir dağılım vardır. 2021 yılı ilgili kavramlar kullanılarak en çok yayının yapıldığı yıl olmuştur. Yayınların ülkelere göre atıf sıralamasında ABD birinci iken; Türkiye 21. sırada yer almaktadır. En çok kullanılan kelimeler sağlık hizmeti, uygulama, kalite, yönetim, düşünme ve performanstır. Değişim yönetimi ve sürdürülebilirlik kavramları yeni trendler içerisindedir. Çalışmalar Bradford yasası ve Lotka yasasına uyumlu olduğu pareto yasasına uyumlu olmadığı bulunmuştur. Pareto yasasına uyumlu olmamasının sebebi makale sayısının düşük olduğu dergi sayısının oldukça fazla olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Yönetim, Yalın Yönetim, Sağlık Yönetimi, Bibliyometrik Analiz.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, o.yesilyurt@alparslan.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9252-3375

Bibliometric Analysis of Green Management and Lean Management Studies in Healthcare

Abstract

Green and lean management, which play a crucial role in sustainable management approaches, are increasingly used in management activities, particularly to protect nature and prevent waste. This study aims to perform a bibliometric analysis of the studies in the literature concerning the concepts of green management and lean management within the field of education, utilizing visual mapping and graphing techniques. Additionally, the study examines conformity with Bradford's Law, Lotka's Law, and Pareto's Law. It includes an analysis of the number of publications by year and the distribution of publications by country, university, and author. Furthermore, the study includes the number of citations by countries and the concepts frequently used in studies. The study utilized VOSviewer and RStudio for its analyses and visualizations. A keyword search was conducted in the Web of Science (WoS) database, and the keywords "green management" or "lean management," "green hospital" or "lean hospital," and "health" or "healthcare management" or "hospital" were written in the topic section as specified. 464 articles published between 2000 and 2024 were evaluated from the database. There is an increasing distribution by year concerning the number of publications. The year 2021 recorded the highest number of publications utilizing related concepts. While the United States ranks first in citation counts among countries, Turkey holds the 21st position. The most frequently used terms include healthcare service, practice, quality, management, thinking, and performance. Change management and sustainability concepts are among the new trends. The studies were found to be compatible with Bradford's Law and Lotka's Law but not with Pareto's Law. The non-conformity with Pareto's Law can be attributed to the high number of journals with a small number of articles.

Keywords: Green Management, Lean Management, Health Management, Bibliometric Analysis.

GİRİŞ

Gün geçtikçe artan talep israf kalemlerinin artmasına ve çevre sorunlarına sebep olmaktadır. Üretimde verimliliği artırmak israfı azaltarak çevre sorunlarına sebep olan üretim anlayışını yok etmek adına son zamanlarda bazı yönetim paradigmaları yoğun olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu yönetim paradigmaları üretimde kullanılan israf kalemlerinin minimize ederek üretim faaliyetlerinde çevreye zarar vermeden üretim yapılabilmesine imkan tanıyan yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıdır. Günümüzde bu kavramlar kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanılması ve artan nüfusun istek ve ihtiyaçlarını karşılamak adına işletmeler tarafından bir yönetim felsefesi olarak kullanılmaktadırlar.

Yeşil yönetim çevreye zarar vermeden yönetim süreçlerinin tasarlanmasını ve çevre sorunlarının çözülmesi konusunda işletmedeki tüm departmanların koordinasyonunu destekleyen bir yönetim anlayışıdır (Yeşilyurt, 2022, s.320). Yeni bir yönetim tarzı olarak değerlendirilen yeşil yönetim kavramı; artan su ve çevre kirliliği sorununun yanında verimlilik ve üretim faaliyetlerini ciddi düzeyde artıran sanayi devrimi ile gündeme gelmeye başlamıştır. Sanayi devriminden kaynaklı ortaya çıkan ciddi düzeylere ulaşan çevre kirliliği sorunları artık insanların hayatlarını olumsuz etkilemeye başladığı için yönetim faaliyetlerinde yeşil yönetimin ön planda tutulması yaşanılabilir bir dünya için hayati önem arz eden bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Yeşil yönetim bugünün uygulamaları içerisinde değerlendirildiğinde yeni norm ve trendleri organizasyonel süreçlere dahil etmiştir. Yönetim süreçlerinde rekabetçi çevre anlayışı içerisinde etkili ve verimli bir şekilde yeşil yönetim anlayışını tatbik etmeyen işletmelerin başarılı olma şansları oldukça düşüktür (Goyal, 2013, s.70). Yeşil yönetim felsefesi ile çevreci yönetim anlayışının tüm departmanlara yayılmasının önü açılmış ve bu bağlamda sağlık işletmelerine yeşil yönetimin birçok faydası olmuştur. Yeşil yönetimin iş süreçlerine tatbik edilmesi kurum/kuruluş imajını olumlu etkilemekte, maliyetleri azaltma stratejisi olarak kullanıldığında ise güçlü bir rekabet avantajı sağlayan unsur olduğu değerlendirilmektedir. Bunlara ek olarak Yeşilyurt (2022, s.351) sağlık yönetimi literatüründe yeşil hastane olarak da yer alan yeşil yönetim kavramının sağlık kurumlarına faydalarını aşağıdaki gibi ifade etmiştir. Bunlar;

- Enerji ve kaynak verimliliğine ek olarak hastanede iç ortam kalitesinin artırılması,
- Atık kontrolünde etkinliği sağlayıp ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışını organizasyona uygulayıp çevresel maliyetlerinin azaltılması,
- Kurumda verimliliğin artırılması ve yeşil katılımcıların memnuniyet düzeylerinin yükseltilmesidir.

Yeşil yönetim çevre dostu programlar vasıtasıyla organizasyonların çevreye vereceği zararları azaltmaya ve verilen zararları ise onarmak adına birçok zorunlu ve karmaşık süreçleri içerisine alan çalışan iş süreçlerini kapsamaktadır (Haden ve diğerleri, 2009, s.1041-1042). Yeşil yönetim işletme fonksiyonlarının her birinin yeşil yönetim felsefesinde yeniden düşünülmesini beraberinde getirmiştir. Bu açıdan ele alındığında yeşil yönetim kavramı; yeşil üretim, yeşil pazarlama, yeşil insan kaynakları yönetimi, yeşil muhasebe gibi uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Literatürde yeşil yönetim uygulamalarını içeren bibliyometrik analiz çalışmalarından bazıları şunlardır:

Sağlık Alanında Yeşil Yönetim ve Yalın Yönetim Çalışmalarının Bibliyometrik Analizi

- Wang ve diğerleri (2023) yeşil pazarlama kavramının bibliyometrik analizini 1991-2021 yılları arasındaki çalışmalar için WoS veri tabanını kullanarak yapmıştır.
- Khan ve Muktar (2020) ISI, google scholar, WoS ve Scopus veri tabanlarını kullanarak databases yeşil insan kaynakları yönetimi ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizini 147 doküman üzerinden yapmıştır.
- Çil Koçyiğit ve diğerleri (2023) 1945-2022 tarihler arasındaki sağlık alanındaki yeşil muhasebe çalışmalarını bilimsel haritalama yöntemi kullanarak bibliyometrik analiz yapmışlardır.

Yalın yönetim işletmedeki israfı (bekleme, fazla stok bulundurma, hatalı ve fazla üretim gibi) ve atık miktarlarını azaltarak çevreye verilen zararı da minimize etmeye çalışan bir anlayıştır. Yalın yönetim felsefesi sadece işletmelerin üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan/çıkabilecek zararları minimize etmeye çalışan bir kavram olmayıp aynı zamanda zamanın verimli kullanılması adına bir takım uygulamaları içermektedir.

Yalın yönetim iş süreçlerinde ortaya çıkan atıkların azaltılması, zaman verimliliğini ve kaynakların kullanımını optimize eden etkili ve özel bir sistemdir (Sabilla ve Almanfaluthi, 2025, s.191). Yalın sağlık yönetimi Toyota'nın uzun zamandır kullandığı bir iş sistemidir. Bu sistemin içerisinde hastalara, bakıcılara ve çevrede bulunan diğer insanlara kaliteli hizmet sunan ve sürekli iyileştirmeyi düstur edinmiş bir yaklaşımdır (Bercaw, 2025). Yalın yönetim sağlık kurumlarında var olan süreçlerin sadeleştirilmesi yolu ile iş süreçlerinde oluşabilecek aşırı yüklenmeyi ve israfı önlemeyi amaçlamaktadır. Literatürde yalın yönetim uygulamalarını içeren bibliyometrik analiz çalışmalarından bazıları şunlardır:

- Nebati (2024), yalın tedarik zinciri yönetimi kavramını içeren 2003 - 2023 yılları arasında yapılmış olan Scopus veritabanında yayınlanmış olan 120 çalışma için bibliyometrik analiz yapmıştır.
- Birgül ve Kulaklı (2020), sağlık sektöründe 2010-2019 yılları arasında Web of Science'da veritabanına eklenmiş olan 74 maklanin bilimsel yayın analizini yapmıştır.
- Crema ve Verbano (2017, s.889), yalın sağlık yönetimi kavramı çerçevesinde akıllıca seçim hedeflerine verilen desteğin durumunu ortaya koymak adına yürüttükleri sistematik literatür taraması çalışmasında sağlık alanına yalın kavramının uygunluğunu geliştirmek için hangi uygulamaların ve araçların benimsenmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

- Çilhoroz ve Arslan (2018, s.541), WoS veri tabanını kullanarak sağlık alanında yalın yönetim kavramı için 1975-2018 yılları arasındaki 72 çalışmayla bibliyometrik analiz yapmışlardır.

Yeşil yönetim ilgili yapılmış olan bibliyometrik analiz çalışmaları dikkate alındığında yeşil yönetim bağlamında hem yeşil yönetim kavramının bir bütün olarak ele alındığı hem de işletme fonksiyonları bağlamında ele alındığı birçok çalışmanın olduğu görülmüştür. Yalın yönetimle ilgili yapılmış olan bibliyometrik analiz çalışmaları dikkate alındığında yalın yönetimle ilgili çalışmaların olduğu görülmüştür. Çevre sorunlarına duyarlılığın sağlık kurumlarında da artmasından ve sağlık hizmeti üretim süreçlerinde yalınlaştırılması adına hem yeşil yönetim hem de yalın yönetim kullanılmaktadır. Bu bağlamda sağlık alanında bir bütün olarak hem yeşil yönetim hem de yalın yönetim kavramlarının birlikte bibliyometrik analizinin yapılmış olması çalışmanın önemini artırmaktadır.

Çalışmada bilginin etkileşim sınırlarını ortaya koyan bibliyometrik analiz kullanılmıştır. Ülkeler, kurumlar, yazarlar, atıflar ve dergiler bağlamında etkileşim sınırlarının çıkarılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla yapılmış olan çalışmaların mevcut durumunu ortaya koyarken, bu kavramlar kullanılarak sonradan yapılacak olan çalışmalara ışık tutması diğer bir ifadeyle yeni trendleri ortaya koyması planlanmıştır.

YÖNTEM

Belirli bir alanda nicelleştirme ve görselleştirme yapan bibliyometrik analiz, performans analizine ek olarak bilimsel haritalamayı da içermektedir. Performans analizi, kullanılan anahtar kelimelerin etkisini ölçmek amacıyla bazı indeksleri referans alarak bibliyometrik ölçümler yapmaktadır (Cobo ve diğerleri, 2011, s. 146). Ağ analizi; birlikte yayın yapan yazarları, bibliyografik bağlantıları ve birlikte alınan atıfları göstermektedir (Baker ve diğerleri, 2020, s.2). Bibliyometrik analiz, içerisinde bibliyografik verilerin kullanıldığı bir alanı içermektedir. Verilerdeki eksiklik analizleri ve sonuçları olumsuz etkileyecektir. Eksikliklerin ortadan kaldırılması için yanlış dergide gözükken ve yinelenen makalelerin çıkarılması oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçecektir (Donthu ve diğerleri, 2021, s.3). Bilimsel açıdan bibliyometrik analiz bilimsel araştırmaların bağlantılarını ve net bir yapı içerisinde sınırlarını çizmeye yardımcı olarak bireysel konular ve bireysel belgeler bağlamında görselleştirmelerin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Araştırmalar açısından

bibliyometrik analiz; bireysel kümelenmeler vasıtasıyla araştırmacıların konularını daraltmalarına ve araştırma yapılacak alanlardaki boşlukların tespitini sağlamaktadır. Pratik açıdan bibliyometrik analiz ise ilgili konu alanını ortaya koyarak potansiyel çıkarımlarda bulunulmasını sağlamaktadır (Tunger ve Eulerich, 2018, s.2055).

Samuel C. Bradford tarafından formülize edilen Bradford yasası bilimin temel birliğinden yola çıkarak evrenselleşmiştir. Bradford yasası, bir konuda bibliyometrik analiz yapılması istendiğinde makalelerin yayınlandığı dergilerin üç dilimde ortaya çıktıklarını savunmaktadır. Araştırma yapılan disiplinle ilgili yayınlanmış olan makalelerin önemli bir yüzdesi çekirdek grubu dergide yer almaktadır. Diğer üçte birlik kısımdaki dergi grubunda daha büyük orta dergi grubu, diğer üçte birlik kısımda ise çok daha büyük kenar dergi grubu yer almaktadır (Garfield, 1980, s.476). Alfred J. Lotka tarafından oluşturulan Lotka yasası yazar verimliliği ile ilgili bir kavramdır (Lotka, 1926). Pareto yasası literatürde 80/20 kuralı olarak da geçmektedir. Lotka yasası ve Pareto yasası yazar verimliliklerinin ortaya koyulması için kullanılmaktadır. Çalışmada çekirdek dergi grubunun ortaya koyulması için Bradford yasasına, yazar üretkenliğinin ortaya koyulması için Lotka yasasına ve yine yazar üretkenliği için 80/20 ilkesinden hareketle ilk 20 dergide yayınların %80'inin yapıldığını öngören Pareto yasasına uyum analizleri yapılmıştır.

Çalışmada, 2004-2024 yılları arasında yayınlanmış sağlık kuruluşlarında yalın yönetim temalı bilimsel çalışmaların görsel bibliyografik analizinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bibliyografik analiz; görsel haritalama tekniği ile nicel verilerin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamak ve analizi yapılan bilimsel tematik alanda çalışmak isteyen yeni araştırmacılara da rehber olmaktadır. Bibliyometrik çalışmalarda literatür veri tabanı olarak sıklıkla Web of Science (WoS) ve Scopus kullanılmaktadır (Torres-Salinaz ve diğerleri, 2009; Archambault ve diğerleri, 2009). Bu çalışma kapsamında, anahtar kelimeye dayalı bir arama stratejisi izlenilmiş olup WoS veri tabanında "**green management**" or "**lean management**" or "**green hospital**" or "**lean hospital and health**" or "**healthcare management**" or "**hospital**" anahtar kelimeleri Topic (Title-Abstract-Keywords) içerisinde taratılmıştır. WoS veri tabanından filtrelenerek elde edilen 464 adet bilimsel çalışma kapsamında analiz edilmiştir. Analiz kapsamında makaleler, Early Access, book chapters ve proceeding paper olarak sınıflandırılan bilimsel çalışmalar değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışma kapsamında Science Citation Index Expanded (SCI-Expanded), Social Sciences Citation Index (SSCI), Book Citation Index Science (BKCI-S), Book Citation Index Social Science & Humanities (BKCI-SSH), Conference

Proceedings Citation Index Science (CPCI-S), Emerging Sources Citation Index (ESCI), ve Arts & Humanities Citation (A&HCI) WoS indeksleri kullanılmıştır. Görsel haritalama, veri tabanında aratılan anahtar kelimelerin bir arada bulunduğu bilimsel çalışmaların sayısını ortaya çıkarır. Terimlerin analizi sonucunda araştırılan anahtar kelimelerin sınırları ve yapısı ortaya koyulmaktadır (Börner, 2010). Bu VOSviewer yazılımı haritalama ve görselleştirme analiz çalışmasında Leiden Üniversitesi CWTS’de geliştirilen program ile (van Eck ve Waltman, 2010) ve R-Studio Biblioshiny (Aria ve Cuccurullo, 2017) programlarından yararlanılmıştır.

Tablo 1’de araştırma prosedürüne yer verilmiştir.

Tablo 1.

Araştırma prosedürü

Parametreler	Çalışmada Kullanılan Verilerle İlgili Bilgiler
Kullanılan veri tabanı	Web of Science (WoS)
Araştırma filtre kriteri	Topic (Başlık, özet, anahtar kelimeler)
Araştırmada kullanılan anahtar kelimeler	"green management" or "lean management" or "green hospital" or "lean hospital" and health or "healthcare management" or hospital
Zaman aralığı	2000-2024 (24 yıl)
Doküman tipi	Makale, kitap bölümü, sempozyum bildirisi
Doküman sayısı	464 adet
Kullanılan analiz programları	VOSviewer ve RStudio-Biblioshiny
Yayımların Dili	İngilizce
Araştırma Başlangıç Tarihi	18.11.2024

Araştırmanın Amacı ve Sorusu

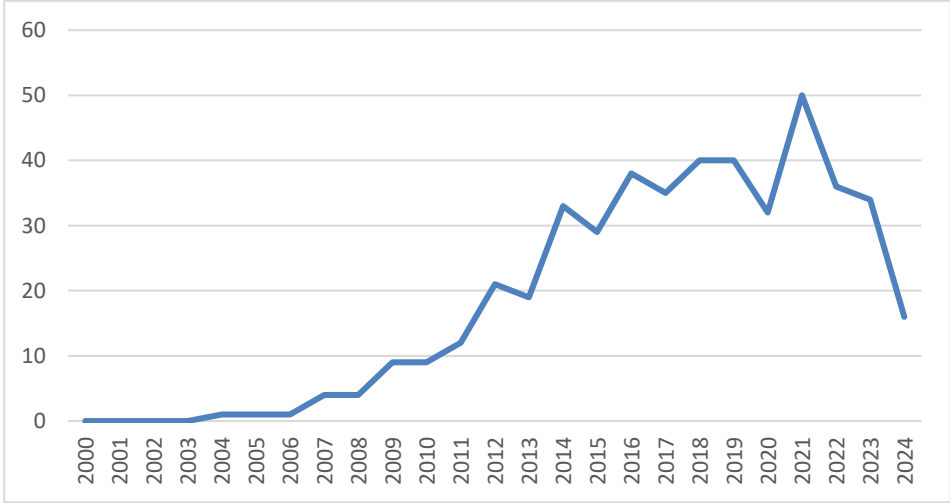
Çalışmanın amacı; görsel haritalama ve grafiklendirme yöntemleri ile sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla literatürde yapılan çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında cevap aranan sorular şunlardır:

Araştırma Sorusu 1: Sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar yıllara, dergilere, yazarlara, üniversitelere, ülkelerin atıf sayılarına, sıklıkla kullanılan anahtar kelimelere göre nasıl dağılım göstermektedir?

Araştırma Sorusu 2: Sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar Bradford yasasına, Lotka yasasına ve Pareto yasasına uymakta mıdır?

BULGULAR VE YORUM

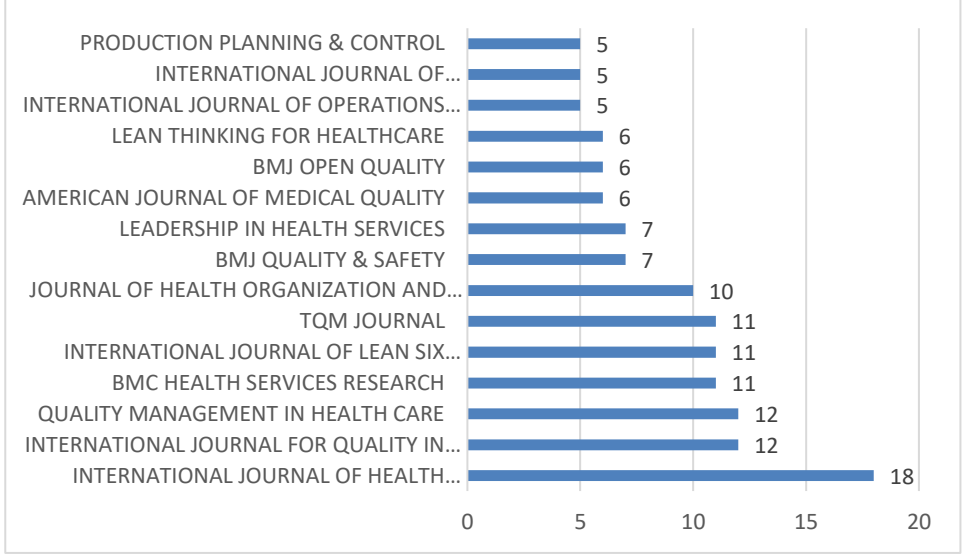
WoS veri tabanından yararlanılarak alınan verilerin analiz edilmesi ile elde edilen bulgular grafik ve şekiller yardımıyla sunulmuş ve değerlendirmeler bu kısımda yapılmıştır. Şekil 1’de yıllık yayın grafiğine yer verilmiştir. 2000 yılından başlanıp 2024 yılına içerecek şekilde sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetimi anahtar kelimelerini içeren yayınlar ilk olarak 2004 yılında çıkarılmaya başlanmış ve yayın sayıları 2021 yılında maksimum seviyeye ulaşmış ve sonraki yıllarda yayın sayıları düşmeye başlamıştır.

Şekil 1. Yıllık yayın üretim grafiği

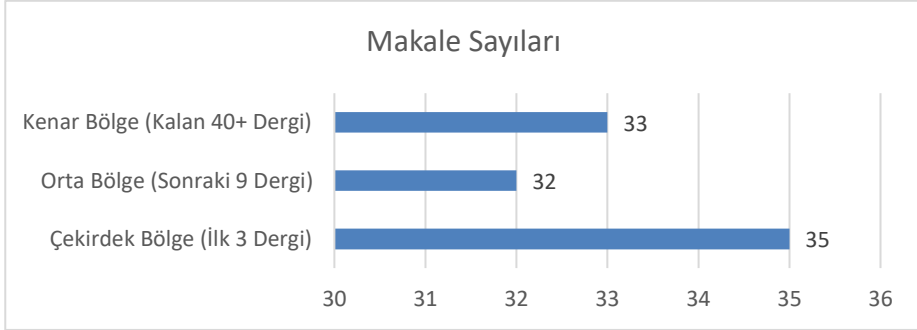
Şekil 2’de en fazla yayın yapılan 10 dergiye yer verilmiştir. Sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramları ile ilgili en çok yayın yapılan dergi “International Journal of Healthcare Quality Assurance” isimli dergidir.

Özgür YEŞİLYURT

Şekil 2. En fazla yayın yapılan 10 dergi

Şekil 3’te Bradford yasası bölgelerine yer verilmiştir. Bradford yasası dergileri çekirdek, orta ve kenar olmak üzere üçe ayıran bir yasadır. Çekirdek bölgedeki dergiler International Journal of Health Care Quality Assurance, International Journal for Quality in Health Care ve Quality Management in Health Care’dir.

Şekil 3. Bradford yasası bölgeleri

Tablo 2’de yazarların kaynak etkisi sunulmuştur. Buna göre sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetimi anahtar kelimelerini kullanarak yayın yapan yazarların tüm indeksleri dikkate alındığında indeks değerleri en yüksek olan yazar “Crema M” ve “Verbano C” isimli yazarlardır. Toplam atıf sayısı en yüksek olan yazar ise “Holden Rj” (408 atıf ile)’dir.

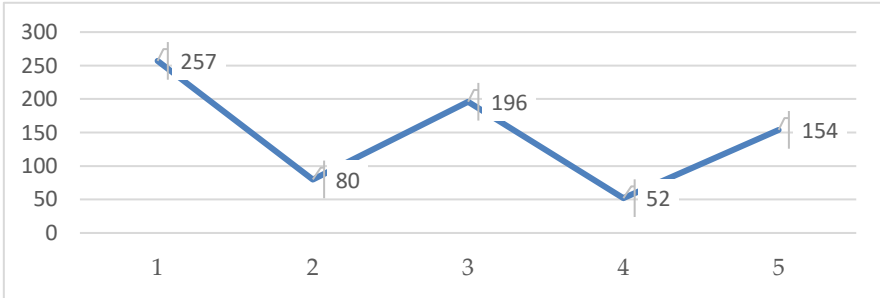
Tablo 2.

Yazar kaynak etkisi

Sıra	Yazarlar	H_index	G_index	M_index	TA
1	Crema M	9	12	0,75	160
2	Verbano C	9	12	0,75	161
3	Improta G	6	6	0,75	204
4	Bıllı Je	5	6	0,278	260
6	Blodgett Jc	5	8	0,714	97
7	Cesarelli M	5	5	0,625	172
8	Rundall Tg	5	9	0,714	98
9	Shortell Sm	5	9	0,714	98
10	Van Harten Wh	5	5	0,313	124
11	Akmal A	4	5	0,8	94
12	Foote J	4	4	0,8	87
13	Greatbanks R	4	5	0,8	94
14	Papadopoulos T	4	5	0,25	144
...
67	Holden Rj	2	2	0,143	408
...

TA: Toplam Atıf

Şekil 4'te sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetimi anahtar kelimelerini kullanarak en çok yayın yapılan üniversitelerdeki 2000-2024 yılları arasındaki yayınların toplam sayılarına yer verilmiştir. İlgili yıllarda toplam yayın sayısı olarak en fazla yayın Univ Michigan (257 yayın)'da olmuştur.

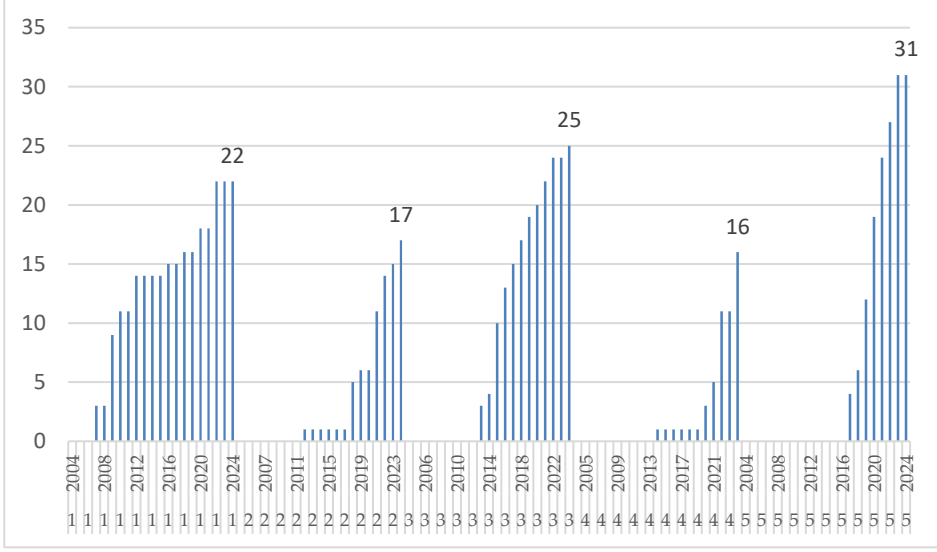

1: Univ Michigan; 2: Univ Calif Berkeley; 3: Univ Padua; 4: Univ Otago; 5: Univ Naples Federico II

Şekil 4. Üniversitelerin 2000-2024 yılları arasındaki toplam yayın sayıları

Özgür YEŞİLYURT

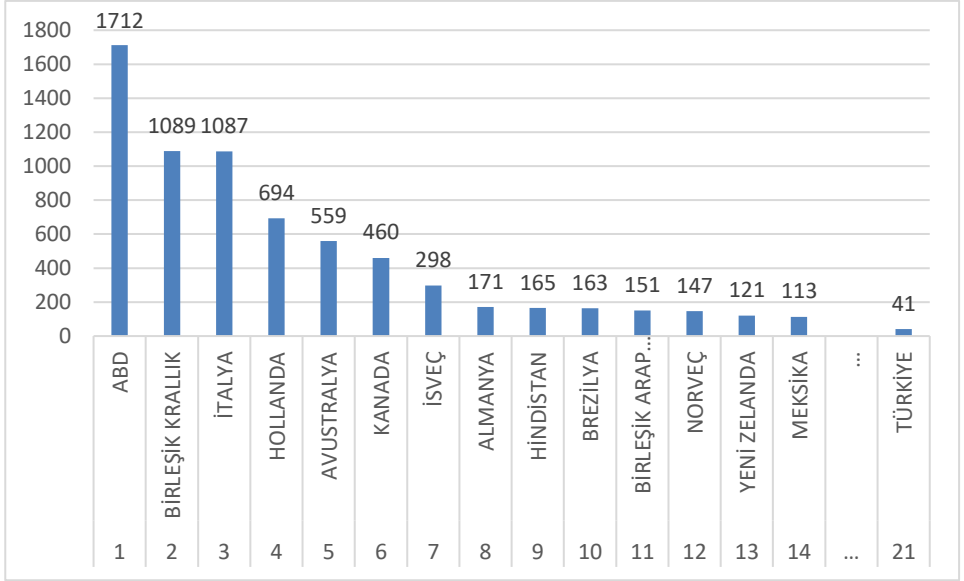
Şekil 5'te sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetim anahtar kelimelerini kullanarak en çok yayın yapılan üniversitelerdeki 2000-2024 aralığındaki yıllara göre yayınların dağılımına yer verilmiştir. Yayın yapılan yıllar dikkate alındığında 2024 yılına doğru ilgili anahtar kelimelerin kullanılarak yapıldığı yayın sayılarında artış vardır. 2024 yılında en çok yayın yapan üniversite 5: Univ Naples Federico II'dir.

1: Univ Michigan; 2: Univ Calif Berkeley; 3: Univ Padua; 4: Univ Otago; 5: Univ Naples Federico II

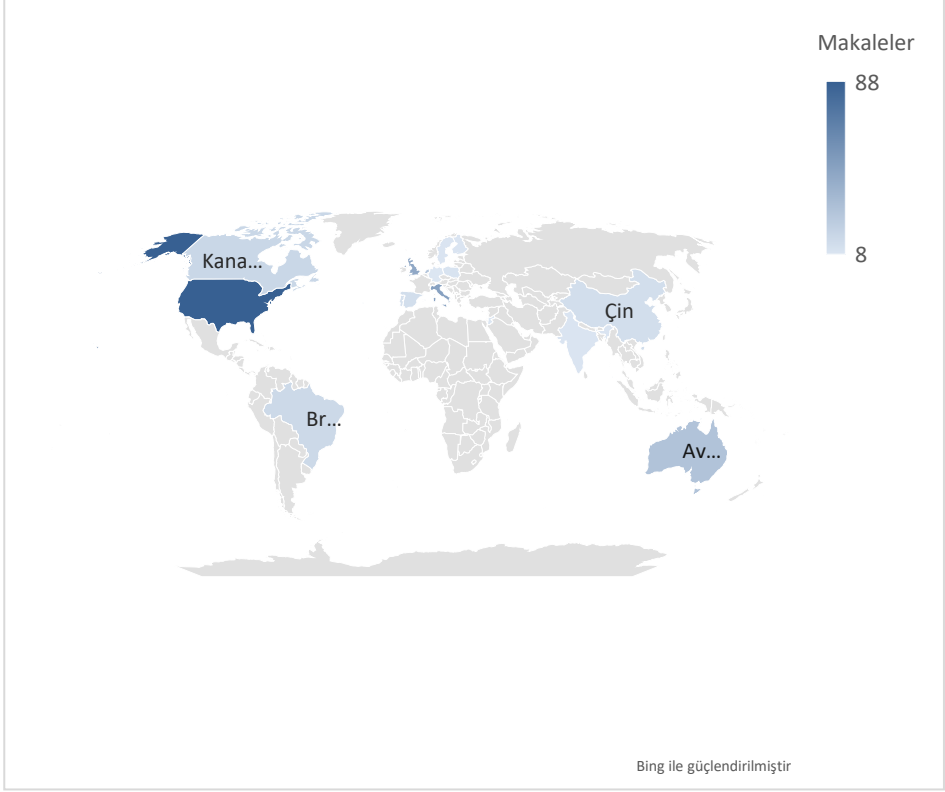
Şekil 5. Bağlı üniversitelerin 2000-2024 yılları aralığındaki yayın sayılarını yıllara göre dağılımı

Şekil 6'da yayınların ülkelere göre atıf dağılımlarına (15 ülke) yer verilmiştir. Yayınların ülkelere göre atıf sıralamasında birinci sırada ABD (1712 atıfla), ikinci sırada Birleşik Krallık (1089 atıfla), üçüncü sırada İtalya (1087 atıfla) yer almaktadır. Türkiye ise (41 atıfla) 21. sıradadır.

Şekil 6. Yayınların ülkelere göre atif dağılımı (15 Ülke)

Şekil 7’de ülkelerin bilimsel yayın üretim potansiyeline yer verilmiştir. Ülkelerin bilimsel yayın üretim potansiyeli dikkate alındığında ilk 5’te yer alan ülkeler ABD 88 yayın, İtalya 49 yayın, İngiltere 45 yayın, Avustralya 29 yayın ve Hollanda 27 yayındır.

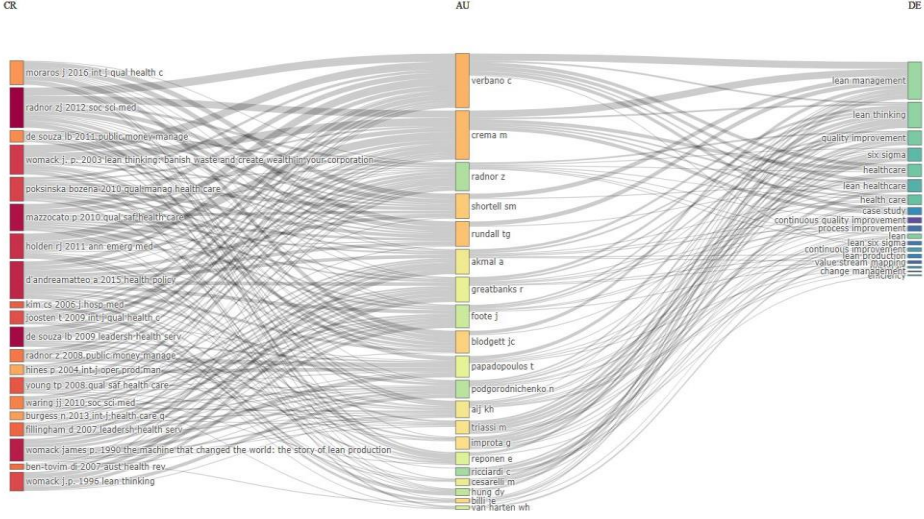

Şekil 7. Ülkelerin bilimsel yayın üretim potansiyeli

Şekil 8’de en sık kullanılan kelimelere yer verilmiştir. En sık kullanılan kelimeler dikkate alındığında en çok kullanılan kelimeler sağlık hizmeti (169 adet), uygulama (69 adet), kalite (59 adet), yönetim (58 adet), düşünme (48 adet) ve performans (47 adet)’tir.

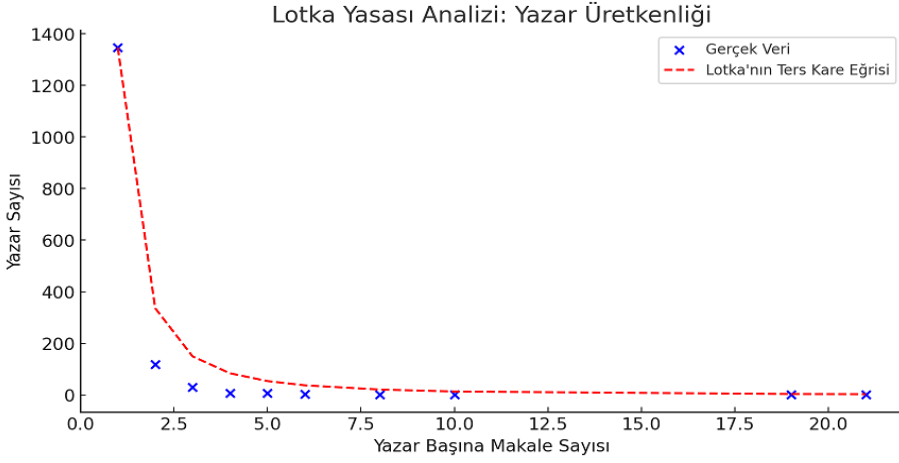
Özgür YEŞİLYURT

Şekil 10'da yayın, yazar, anahtar kelime gösterimine yer verilmiştir. En soldaki kısımda yayın sıklığına, ortada yazarların çalışma sıklığına ve sağda ise kullanılan anahtar kelimelerin sıklıkları yer almaktadır. Dikdörtgenlerin büyüklüğü anahtar kelimelerin kullanım sıklığını ve yazarların yayın sayılarındaki sıklığı göstermektedir. Bazı yazarların bazı kavramları oldukça fazla kullandığı görülmektedir.

Şekil 10. Yayın, yazar, anahtar kelime gösterimi

Şekil 11'de Lotka yasası analizine yer verilmiştir. Bibliyometrik analizlerde kullanılan bir yasa olan Lotka yasası yazar üretkenliği çerçevesinde yazarların bilimsel verimliliğinin dağılımını ortaya koymaktadır. Çalışmanın Lotka yasasına uyumlu olduğu bulunmuştur.

Şekil 11. Lotka yasası analizi

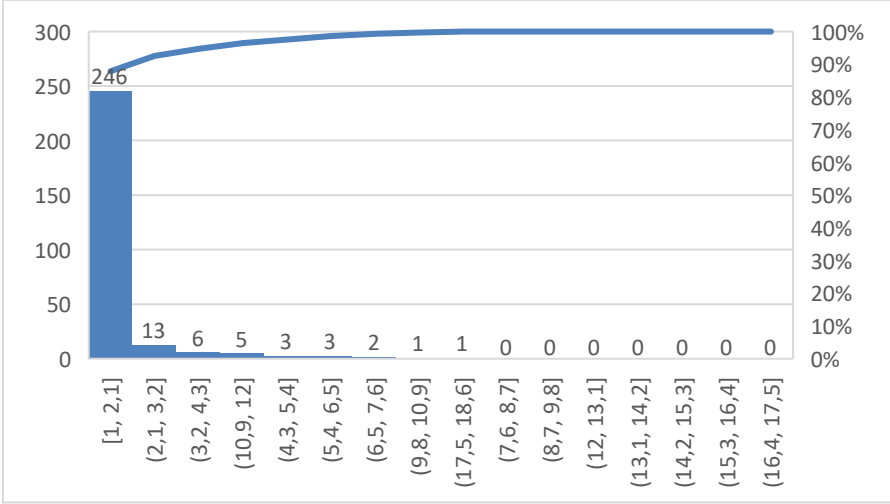
Tablo 3'te Pareto yasası analizine yer verilmiştir. Pareto yasası 80/20 kuralından hareketle ilk 20 dergide yayınların %80'ini yaptığını öngörmektedir. Bu bağlamda ilgili çalışmalar dikkate alındığında ilk %10,15 derginin %74,07 makaleye denk geldiği görülmüştür. Yani yaklaşık ilk %10'luk kısımda yer alan dergiler, üretilen makalelerin yaklaşık olarak %74'üne denk gelmektedir.

Tablo 3.

Pareto yasası analizi

Dergi Sırası	Dergi Adı (İlk 10 Örnek)	Makale Sayısı	Kümülatif Makale	Kümülatif Yüzde
1	International Journal of Health Care Quality Assurance	18	18	6.67%
2	International Journal for Quality in Health Care	12	30	11.11%
3	Quality Management in Health Care	12	42	15.56%
4	BMC Health Services Research	11	53	19.63%
5	International Journal of Lean Six Sigma	11	64	23.70%
6	TQM Journal	11	75	27.78%
7	Journal of Health Organization and Management	10	85	31.48%
8	BMJ Quality & Safety	7	92	34.07%
9	Leadership in Health Services	7	99	36.67%
10	American Journal of Medical Quality	6	105	38.89%
11-20	...	95	200	74.07%
21-197	...	70	270	100%

Şekil 12’de Pareto yasası analizine yer verilmiştir. Bu bağlamda grafikte görüldüğü üzere Pareto yasasına tam uyum olmamakla birlikte kısmen uyumlu olduğu söylenebilir. Pareto yasasına uyumsuzluğu ortaya koyan neden ise makale sayısı oldukça düşük olan birçok derginin var olmasıdır.

Şekil 12. Pareto yasası analizi

SONUÇ

Çevreyi koruma ihtiyacı ve iş süreçlerindeki verimsizlikler (özellikle israf) yalın yönetim ve yeşil yönetim felsefesine uygun bir şekilde üretim faaliyetlerini sürdürmeleri konusunda sağlık işletmelerini zorlamaktadır. Yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla sağlık alanında hem ulusal hem de uluslararası literatürde oldukça fazla sayıda makale bulunmaktadır. Çalışmanın amacı; sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla literatürde yapılan çalışmaların görsel haritalama ve grafiklendirme yöntemleri ile bibliyometrik analizinin yapılmasıdır.

WoS (Web of Science) veri tabanından yararlanılarak alınan verilerin analizi yapılmıştır. 2000-2024 arasındaki yıllarda (2024'nın bir kısmı dahil) (24 yıllık) sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetim anahtar kelimelerini içeren yayınlar çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma filtre kriteri Topic (Başlık, özet, anahtar kelimeler)'tir. Araştırmada kullanılan ve topic kısmına girilen anahtar kelimeler (yazıldığı şekli ile) "green management" or "lean management" or "green hospital" or "lean hospital" and health or "healthcare management" or hospital'dır. Analizlerde VOSviewer ve RStudio-Biblioshiny programları

kullanılmıştır. Araştırmanın dokümanları makale, kitap bölümü, sempozyum bildirisinden oluşmaktadır. 464 adet doküman çalışmaya dahil edilmiştir.

Çalışma kapsamında cevap aranan araştırma soruları ve cevapları aşağıda verilmiştir.

Araştırma Sorusu 1: Sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar yıllara, dergilere, yazarlara, üniversitelere, ülkelerin atıf sayılarına, sıklıkla kullanılan anahtar kelimelere göre nasıl dağılım göstermektedir?

- Sağlık alanındaki yeşil yönetim ve yalın yönetim anahtar kelimelerini içeren yayınlar ilk olarak 2004 yılında çıkarılmaya başlanmış ve yayın sayıları 2021 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Sonraki yıllarda yayın sayılarında düşüş olmuştur. En çok yayın yapılan dergi “International Journal of Healthcare Quality Assurance” isimli dergidir.

- Yayın yapan yazarların tüm indeksleri dikkate alındığında indeks değerleri en yüksek olan yazar Crema M ve Verbano C’dir. Toplam atıf sayısı en yüksek olan yazar ise Holden Rj’dir.

- Toplam yayın sayısı olarak en fazla yayın yapılan üniversite Univ Michigandır.

- Yayın yapılan yıllar dikkate alındığında 2024 yılına doğru ilgili anahtar kelimelerin kullanılarak yapıldığı yayın sayılarında artış vardır. 2024 yılında en çok yayın yapan üniversite Univ Naples Federico II olmuştur.

- Yayınların ülkelere göre atıf sıralamasında birinci sırada ABD, ikinci sırada Birleşik Krallık, üçüncü sırada İtalya olduğu görülmüştür. Türkiye ise 21. sıradadır. Bu ülkelerin ortak özelliği nüfuslarının fazla olmasından dolayı sağlık tüketim ihtiyaçlarının oldukça fazla olmasıdır. Bu bağlamda ele alındığında sağlık hizmeti üretim hacminin fazla olmasından dolayı (özellikle pandemi dönemindeki ihtiyaçtan artışından) sağlık sisteminde yalın yönetim ile iş süreçlerinde aşırı yüklemenin azaltılarak iş süreçlerinin sadeleştirilmesi gündeme gelmiştir. Dolayısıyla da israfın azaltılmasını beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak üretim süreçlerinde yeşil yönetim uygulamaları ile çevresel duyarlılığın ön planda tutulması sağlanıp çevreye zarar vermeyen temiz üretime geçilme durumu ortaya çıkmıştır.

- Ülkelerin bilimsel yayın üretim potansiyeli dikkate alındığında ilk 5’te yer alan ülkeler ABD, İtalya, İngiltere, Avustralya ve Hollanda olduğu görülmüştür.

- En sık kullanılan kelimeler dikkate alındığında bu kelimeler sağlık hizmeti, uygulama, kalite, yönetim, düşünme ve performans kelimelerinin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma Sorusu 2: Sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim ile ilgili yapılan çalışmalar Bradford yasasına, Lotka yasasına ve Pareto yasasına uymakta mıdır?

- Çalışmada çekirdek dergi grubunun ortaya koyulması için Bradford yasasına, yazar üretkenliğinin ortaya koyulması için Lotka yasasına ve yine yazar üretkenliği için 80/20 ilkesinden hareketle ilk 20 dergide yayınların %80'inin yapıldığını öngören Pareto yasasına uyum analizleri yapılmıştır.

- Bradford yasası dergileri çekirdek, orta ve kenar olmak üzere üçe ayıran bir yasadır. Çekirdek bölgedeki dergiler International Journal of Health Care Quality Assurance, International Journal for Quality in Health Care ve Quality Management in Health Care'dir.

- Lotka yasası bibliyometrik analizlerde kullanılan bir yasa olan yazar üretkenliği çerçevesinde yazarların bilimsel verimliliğinin dağılımını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle az sayıda yazarın çok makalesi varken çok sayıda yazarın az sayıda makalesi olması durumudur. Çalışmanın lotka yasasına uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

- Pareto yasası 80/20 kuralından hareketle ilk 20 dergide yayınların %80'ini yaptığını öngörmektedir. Bu bağlamda ilgili çalışmalar dikkate alındığında ilk %10,15 derginin %74,07 makaleye denk geldiği görülmüştür. İlk %10,15'lik kısımda yer alan dergiler, üretilen makalelerin yaklaşık olarak %74'ünü üretmektedir. Çalışmanın Pareto yasasına tam uyum olmamakla birlikte kısmen uyumlu olduğu düşünülmektedir. Pareto yasasına uyumsuzluğun temel sebebi makale sayısı düşük olan çok fazla derginin olmasıdır.

Çevresel sorunlara duyarlılığın sağlık sektöründe de artması yeşil yönetim kavramının önemini artırmıştır. Buna ek olarak üretim süreçlerindeki aşırı yüklenme ve israf kalemlerinin azatılarak ortadan kaldırılması adına yalın yönetim kavramını da sağlık alanı içerisinde önemli bir yere sahip olan bir kavram olmaya başlamıştır. Bu bağlamda yeşil yönetim ve yalın yönetim ile ilgili yapılan bibliyometrik çalışmalar dikkate alındığında bir bütün olarak hem yeşil yönetim hem de yalın yönetim kavramlarının birlikte sağlık alanı için yapılmış olması çalışmanın önemini ortaya koymuştur. Çalışmada yapılan analizlerde sağlık alanında yeşil yönetim ve yalın yönetim kavramlarıyla yapılmış olan çalışmaların trendini gösterdiğinden sonraki çalışmalara bu anlamda ışık tutacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Archambault, É., Campbell, D., Gingras, Y., & Larivière, V. (2009). Comparing bibliometric statistics obtained from the Web of Science and Scopus. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(7), 1320-1326.
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975.
- Baker, H. K., Kumar, S., & Pattnaik, D. (2020). Twenty-five years of the journal of corporate finance: A scientometric analysis. *Journal of Corporate Finance*, 101572. <http://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2020.10157>
- Bercaw, R. G. (2025). *Lean Leadership for Healthcare: Approaches to Lean Transformation*. CRC Press.
- Birgün, S., & Kulaklı, A. (2020). Scientific publication analysis on lean management in healthcare sector: The period of 2010-2019. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(Özel Ek) Prof. Dr. Sabri ORMAN, 478-500.
- Börner, K. (2010). *Atlas of Science: Visualizing What We Know*. MIT Press.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the Fuzzy Sets Theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146-166.
- Crema, M., & Verbano, C. (2017). Lean management to support choosing wisely in healthcare: The first evidence from a systematic literature review. *International Journal for Quality in Health Care*, 29(7), 889-895.
- Çil Koçyiğit, S., Arslan Aras, İ., Çelik, G., & Örs Günenç, E. (2023). Sağlık alanında yeşil muhasebe ile ilgili yapılan çalışmaların bibliyometrik haritalaması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 1627-1645.
- Çilhoroz, Y., & Arslan, İ. (2018). Sağlık hizmetlerinde yalın yönetim yaklaşımı: Bibliyometrik bir analiz. *Atlas Journal*, 4(10), 540-555.
- Donthu, N., Kumar, S., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). Research constituents, intellectual structure, and collaboration patterns in Journal of International Marketing: An analytical retrospective. *Journal of International Marketing*, 29(2), 1-25.

- Garfield, E. (1980). Bradford's Law and Related Statistical Patterns. *Essays of an Information Scientist*, 4, 476-483.
- Goyal, M. (2013). Future outlook of green management practices. *Journal of Business Management*, 14(6), 68-72.
- Haden, S. P., Oyler, J., & Humphreys, J. (2009). Historical, practical and theoretical perspectives on green management: An exploratory analysis. *Management Decision*, 47(7), 1041-1055.
- Khan, M. H., & Muktar, S. N. (2020). A bibliometric analysis of green human resource management based on scopus platform. *Cogent Business & Management*, 7(1), 1831165.
- Lotka, A. J. (1926). The frequency distribution of scientific productivity. *Journal of the Washington Academy of Sciences*, 16(12), 317-323.
- Nebati, E. E. (2024). Yalın Tedarik zinciri üzerine bibliyometrik bir analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 968-978.
- Sabilla, B. N., & Almanfaluthi, M. (2025). Nurse's lean management practices and hospital discharge time improvement. *Proceedings Series on Health & Medical Sciences*, 6, 191-196.
- Torres-Salinas, D., Lopez-Cózar, E., & Jiménez-Contreras, E. (2009). Ranking of departments and researchers within a university using two different databases: Web of Science versus Scopus. *Scientometrics*, 80(3), 761-774.
- Tunger, D., & Eulerich, M. (2018). Bibliometric analysis of corporate governance research in German-speaking countries: Applying bibliometrics to business research using a custom-made database. *Scientometrics*, 117(3), 2041-2059.
- Van Eck, N., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Wang, S., Liu, M. T., & Perez, A. (2023). A bibliometric analysis of green marketing in marketing and related fields: From 1991 to 2021. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
- Yeşilyurt, Ö. (2022). Yeşil yönetim. *Sağlık Kurumları Yönetimi (Güncel Konular)* içinde 319-358. Editörler: Prof. Dr. Musa Özata, Prof. Dr. Sedat Bostan. Nobel Akademik Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Background & Purpose: The need to protect the environment and inefficiencies in business processes (especially waste) forces healthcare organizations to continue their production activities with lean management and green management philosophy. There are a substantial number of articles in both national and international literature in the healthcare field on green management and lean management concepts. The study aims to make a bibliometric analysis of the studies conducted in the literature on the concepts of green management and lean management in the healthcare field using visual mapping and graphing methods.

Research Method: The data obtained from the WoS (Web of Science) database were analyzed. Publications containing the keywords green management and lean management in the healthcare field between 2000 and 2024 (including part of 2024) (24 years) were included in the study. The filter criterion of the search is topic (title, abstract, keywords). The keywords used in the study were entered in the topic section are (as written) 'green management' or 'lean management' or 'health management' or 'bibliometric analysis'. VOSviewer and RStudio-Biblioshiny programs were used in the analyses. The study documents comprise articles, book chapters, and symposium proceedings. The study includes 464 pieces of documents.

Findings: The research questions and answers searched for within the scope of this study are presented below.

Research Question 1: How are the studies on green and lean management in the healthcare field distributed by years, journals, authors, universities, citation numbers of countries, and frequently used keywords?

- In the study, Bradford's Law was used to reveal the core journal group, Lotka's law to reveal author productivity, and Pareto's Law, which predicts that 80% of the publications are made in the first 20 journals based on the 80/20 principle for author productivity, was analyzed.

- Publications containing the keywords green management and lean management in the healthcare field began to be published in 2004. The peak number of publications occurred in 2021, followed by a decline in the following years. The journal with the highest number of publications is the 'International Journal of Healthcare Quality Assurance'.

- When examining the citation indices of the authors who have published, Crema M. and Verbano C. have the highest index values. The author with the highest total number of citations is Holden Rj.

- The university with the highest number of publications in terms of total number of publications is the University of Michigan.

- Considering the years of publication, there is an increase in the number of publications using the respective keywords towards 2024. In 2024, the university with the most publications was the University of Naples Federico II.

- While the USA ranked first in the citation of publications by country, the United Kingdom ranked second, and Italy ranked third. Turkey is in the 21st place. The common feature of these countries is that their consumption needs for healthcare are pretty high due to their large populations. Examining that in this context, due to the high volume of production of healthcare services (in particular, due to the increase in need during the pandemic period), simplification in business processes by reducing overload in business processes with lean management in the health system has come to the agenda. Therefore, the minimization of waste has been brought forward. It has also been ensured that environmental sensitivity is given particular importance with green management practices in production processes, and a transition to clean production that does not harm the environment has emerged.

- Considering the scientific publication production potential of the countries, it is seen that the countries in the top 5 are the USA, Italy, England, Australia, and the Netherlands.

- Considering the most frequently used words, it was found that the most frequently used words were healthcare, practice, quality, management, thinking, and performance.

Research Question 2: Do the studies on green and lean management in the healthcare field comply with Bradford's Law, Lotka's Law, and Pareto Law?

- In the study, Bradford's Law was used to reveal the core journal group, Lotka's law to reveal author productivity, and Pareto's Law, which predicts that 80% of the publications are made in the first 20 journals based on the 80/20 principle for author productivity, was analyzed.

- Bradford's Law categorizes journals into three groups: core, allied, and alien. The journals in the core zone are the International Journal of Health Care Quality Assurance, the International Journal for Quality in Health Care, and Quality Management in Health Care.

- Lotka's Law reveals the distribution of scientific productivity of authors within the framework of author productivity, a law used in bibliometric analyses. In other words, it illustrates that while a small number of authors produce a

significant number of articles, a large number of authors contribute only a few articles. It has been established that the study is compatible with Lotka's Law.

• Pareto's Law predicts that 80% of publications are made in the first 20 journals based on the 80/20 rule. In this context, considering the relevant studies, it is seen that the first 10.15% of journals account for approximately 74.07% of the articles published. Specifically, these journals produced approximately 74% of the total articles. While the findings suggest a partial conformity with Pareto's Principle, they do not fully conform. The primary reason for this non-conformity with Pareto's Law is that there are too many journals with a low number of articles.

Result and Discussion: Increasing sensitivity to environmental issues within the health sector has heightened the significance of the concept of green management. Additionally, lean management is recognized as a crucial approach in healthcare, aimed at reducing and eliminating overload and waste items in production processes. In this context, considering the bibliometric studies on green and lean management, the importance of the study has revealed that the concepts of both green management and lean management highlight the importance of integrating these concepts within the healthcare field as a whole. The analyses presented in this study illustrate the analyses in research related to green management and lean management in healthcare, suggesting that this work will provide valuable insights for future studies in this area.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.10.2023	Submitted date
Kabul tarihi	28.08.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Çelik, M. & Bayrak, Ö. (2025). Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocukları İçin Dinleme Becerisine Yönelik Başarı Testi Geliştirilmesi Çalışması. *Journal of History School*, 74, 542-561.

YURT DIŞINDA YAŞAYAN TÜRK ÇOCUKLARI İÇİN DİNLEME BECERİSİNE YÖNELİK BAŞARI TESTİ GELİŞTİRİLMESİ ÇALIŞMASI¹

Mehmet ÇELİK² & Özcan BAYRAK³

Öz

Bu araştırma, yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının dinleme becerilerine yönelik geçerliliği ve güvenilirliği alınmış bir başarı testi geliştirme çalışmasıdır. Araştırmanın modeli nicel çalışmalarda kullanılan tarama desenlidir. Çalışmanın evrenini yurt dışında yaşayan Türk çocuklar oluştururken, çalışmanın örneklem boyutunu Stuttgart eğitim bölgesindeki Türk çocukları oluşturmaktadır. Testin oluşmasında 4 farklı aşama takip edilmiştir. Metin seçimi ve metinlerin kapsam geçerliliğini alma aşaması, madde yazımı ve kapsam geçerliliğinin yer aldığı testin oluşturulduğu aşama, pilot uygulama ve ana uygulamanın yer aldığı aşamalarıdır. Bu süreçte elde edilen veriler istatistiki olarak analiz edilmiştir. Testlerin normalliğine bakılmış ve testler arasında Pearson korelasyon katsayısı pozitif yönlü ve anlamlı düzeyde ($r=0,662$) olduğu görülmüştür. Yapılan analizlerde testin kapsam geçerliliği alınmıştır. Testin güvenilirliği için ölçme aracı maddelerinin heterojen olduğu durumlarda kullanılan ve 1 ve 0 doğru yanlış testleri için uygulanan KR-20 değeri KR-20= ,73 olarak bulunmuştur. Bu haliyle yurt dışında

¹ Bu çalışma “Drama Yönteminin Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocuklarının Dinleme Becerilerine ve Ana Dili Tutumlarına Etkisi” konulu doktora tez çalışmasının bir bölümüdür ve 26-27 Eylül 2023 tarihinde Brüksel/ Belçika’da Uluslararası Miras Dil ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Sempozyumu’nda sunulmuştur. Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %70, 2. yazar: %30 Bu makalenin etik kurul onayı Fırat Üniversitesi’nde, 28.05.2021 tarih: E-97132852-302.14.01-48421 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Dr. Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkçe Eğitimi, 182404202@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8779-6299.

³ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, ozcanbayrak@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3392-5021

yaşayan Türk çocukları üzerinde hazırlanan dinleme becerisine yönelik 21 maddeden oluşan bu başarı testi geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ölçme araçları, Başarı testi, Dinleme becerisi, Yurt dışı Türk çocukları.

A Study on The Development of an Achievement Test for Listening Skills for Turkish Children Living Abroad

Abstract

This research is a study to develop a validated and reliable achievement test for listening skills of Turkish children living abroad. The research model is a survey design used in quantitative studies. While the population of the study consists of Turkish children living abroad, the sample size of the study consists of Turkish children in the Stuttgart education region. Four different stages were followed in the development of the test. These stages included text selection and the stage of obtaining content validity of the texts, the stage where the test was created including item writing and content validity, pilot application and main application. The data obtained in this process were statistically analyzed. The normality of the tests was checked and the Pearson correlation coefficient between the tests was found to be positive and significant ($r=0.662$). The content validity of the test was taken in the analyzes. For the reliability of the test, the KR-20 value, which is used in cases where the items of the measurement tool are heterogeneous and applied for 1 and 0 true and false tests, was found to be $KR-20=,73$. In this way, this achievement test consisting of 21 items for listening skills was developed for Turkish children living abroad.

Keywords: Measurement tools, Achievement test, Listening skills, Turkish children abroad.

GİRİŞ

Öğretim programları incelendiğinde hedef, kapsam eğitim durumları, ölçme değerlendirilmeden oluşmaktadır. Eğitimde ölçme tanılarken değerlendirme de yargılar (Turgut, 1997). Eğitim ve öğretim, her dönemde öğrenci durumlarını ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla ölçme ve değerlendirme ile yürütülmektedir. “Eğitimde ölçme ve değerlendirme uygulamaları eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır ve eğitim süreci boyunca yapılır. Ölçme sonuçları tek başına değil izlenen süreçlerle birlikte bütünlük içinde ele alınır” (MEB, 2019, s. 6).

Ölçme araçları eğitim ve öğretim sürecinde sıkça kullanılmaktadır. Kullanılan ölçme araçlarında geçerlilik ve güvenilirlik ve kullanılabilirlik gibi belli özellikler

aranmaktadır. Ölçülmek istenen kazanımların ölçmede yer alması ve belirlenen amaca hizmeti testin geçerliliğini arttırmakta ve ölçmenin hatalardan arınık olması güvenilirliği arttırmakta iken “Güvenilir olmayan bir ölçek kullanışsızdır” (Gay, 1985, s.96). Ölçmede kullanılabilirlik, testin benzer sonuçları farklı sınamalarda da verebilmesine bağlıdır.

Öğrenme düzeyinin gözlemlenebilmesi ve yorumlanabilmesinde çoktan seçmeli başarı testleri kullanılmaktadır. Farklı alanlarda ve farklı amaçlarla “geliştirilen başarı testi ile öğrencilerin öğrenme düzeyleri, başarıları ile ilgili yorumlarda bulunulacak ve özellikle eğitim bilimlerine katkı anlamında önemli sonuçlara ulaşılabilecektir (Çardak ve Selvi, 2018 s. 380-381).

Ölçme ve değerlendirme sürecinin gerçekleştirilmesi belli kazanımların elde edilmesi ile gerçekleşmektedir. “Yurt dışındaki Türk çocuklarının, Türkiye ve Türk kültürüyle bağlarını en yüksek düzeyde Türkçe oluşturmaktadır. Bu sebeple Türkçe, Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı’nın merkezine alınmış; dinleme, konuşma, okuma ve yazma temel beceri alanlarında kazanımlar oluşturulmuştur” (MEB, 2018 s. 1). Bu kazanımlar yurt dışındaki Türk çocuklarına Türkçenin öğretilmesindeki hedeflerdendir. Çünkü “Öğretim, programda öngörülen hedeflerle başlar” (Başol, 2019 s. 3). Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için “Öğretmenler öğrencilerin dersteki gelişimlerini izlemeli, gözlemlerini kayıt altına almalı ve dersin verimliliği konusunda aileleri bilgilendirmelidir” (MEB, 2018 s. 3).

YÖNTEM

Gömlüksüz ve Erkan’a (2010) göre başarı testi planlama, hazırlık, uygulama ve raporlaştırma aşamalarından oluşmaktadır.

Araştırma Modeli

Yapılan araştırma evren içerisinde seçilen örneklem üzerinde gerçekleştirilen ve evrene genellenecek şekilde istatistiksel olarak eğilim, tutum ve düşüncelerin betimlenmesidir. Creswell’e (2013) göre var olan durumu belirlemek amacıyla tarama deseni çalışmaları yapılmaktadır. Bu haliyle araştırma tarama nicel araştırmalardan tarama desenli bir çalışmadır.

Evren ve Örneklem

Yapılan çalışmalarda evrenin belli bir yüzdesinin alınmasının mümkün olmadığı düşünüldüğünde elde bulunan olanaklar dâhilinde örneklemin evreni temsil etmesi beklenir. Karasar’ın (2012) ifadesiyle ideal “varolan koşullarda en uygun olan” olarak algılanması gerektiğini ifade etmektedir. Örneklem

seçiminde ekonomiklik, ulaşılabilirlik ve zaman faktörü dâhilinde çalışma evreni içerisinde örneklem seçimi yapılmaktadır. Evreni temsil edecek örneklem küme örnekleme yoluyla seçilmiştir. Bu vesileyle yurtdışında yaşayan Türk çocukları evreni oluştururken Stuttgart eğitim bölgesindeki Türk çocukları örnekleme oluşturmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırma nicel boyutta dinleme becerisine dönük öğrenci başarılarını test etmek için geliştirilmiştir. Başarı testinde kullanılacak dinleme metinleri için uzman görüşü alınarak metinlerin kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Uzmanlar tarafından öyküleyici ve bilgilendirici altı metin içerisinde uygun görülen iki metin kullanılmıştır. Bu metinler çocuğa görelilik çerçevesinde alan uzmanlarıyla gözden geçirilip düzenlenerek, ses sanatçısı tarafından stüdyo ortamında seslendirilerek hazır hale getirilmiştir.

Başarı testi soruları, çoktan seçmeli olarak dört seçenek şeklinde hazırlanmıştır. Sorular hazırlanırken çoktan seçmeli soru türlerinin hazırlanma kriterlerine dikkat edilmiştir. Başarı testi için 2018 Türkçe ve Türk Kültürü Öğretim Programı'nda yer alan dinleme kazanımları esas alınarak belirtke tablosu hazırlanmış, kapsam geçerliliği için alan uzmanları ve ölçme değerlendirme uzmanlarının görüşü alınmıştır. Kazanımlara dönük madde havuzu oluşturulmuş, madde havuzunda yer alan sorular kapsam geçerliliğini sağlamak için alan uzmanları ve ölçme değerlendirme uzmanı tarafından değerlendirilmiştir. Alınan dönütler neticesinde madde havuzu hatalardan arındırılarak 30 soru ile güncellenmiştir. Pilot uygulama aşaması gerçekleştirilmiş ve soruların madde güçlük düzeyi ve madde ayırt ediciliği hesaplanmıştır.

2022 Haziran ayında pilot uygulama Stuttgart bölgesindeki TTK dersine katılan 5. seviyedeki öğrenciler ile yapılmıştır. Başarı testi için madde güçlük düzeyleri ve çeldiriciliği uygun olan maddeler teste dâhil edilip uygun olmayanlar elenmiştir. Esas uygulama da Haziran sonu ve Temmuz ayında Stuttgart bölgesindeki TTK dersine katılan 5. seviyedeki öğrenciler ile güvenilirliği arttırmak için “test tekrar test” yöntemiyle yapılmıştır. “Test Tekrar Test Yöntemi” aynı testin süreçteki bireylere farklı zamanlarda uygulanması ile gerçekleştirilir (Doğan ve Aybek, 2021).

Elde edilen verilerin analiz edilmesi neticesinde nihai başarı testi 21 soru olarak oluşturulmuştur. Başarı testi soruları test tekrar test yöntemi ile bu iki uygulamadan elde edilen sonuçlar arasındaki korelasyon katsayısı hesaplamada Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Sonuçlarına bakılmıştır.

Aynı zamanda testin güvenilirliğini ölçmek için KR-20 katsayısına bakılarak yurt dışında yaşayan Türk öğrenciler için dinleme becerisine yönelik geçerli ve güvenilir bir başarı testi oluşturulmuştur. Başarı testi ile ilgili çalışmalarda Stuttgart Eğitim Ateşeliği'nden gerekli izinler alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Başarı testinin oluşturulmasında 4 farklı aşama takip edilmiştir. İlk aşama metin seçimi aşamasıdır. Başlangıç aşamasında öyküleyici ve bilgilendirici 6 farklı metin seçilmiştir. Seçilen metinler uzman görüşü formu oluşturularak çocuğa görelilik, metinsellik ve amaca uygunluk açısından 6 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Metinlerden en yüksek oyu alan 2 metin seçilmiştir. (Metin 1 ve Metin 3) “Metin 1” ve “Metin 4” aynı puanı aldığı için uzmanlardan iki metin arasında görüş belirtmeleri istenmiş ve “Metin 1” kabul edilmiştir. Uzmanlardan 4’ü alanda çalışan Türkçe ve Türk Kültürü öğretmenleri (Uzmanlardan birinin seçimlerinin uygun olmadığı görülüp çıkarıldı), bir öğretim üyesi ve 2 tez dönemindeki doktora öğrencisidir.

Tablo 1

Uzman görüşü sonucu metinlerin puanlaması

	Metin 1	Metin 2	Metin 3	Metin 4	Metin 5	Metin 6
Uzman 1	2	0	2	5	1	1
Uzman 2	6	2	1	0	1	1
Uzman 3	4	0	11	0	3	0
Uzman 4	1	2	4	3	2	2
Uzman 5	3	3	5	6	2	0
Toplam	14	7	24	14	9	4

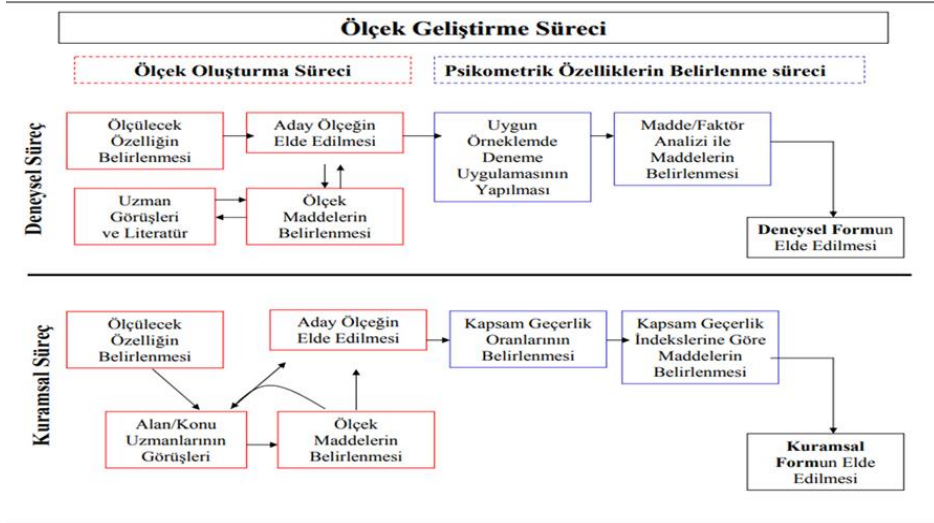
Tablo 2

Uzman grubunun özellikleri

Özellik	Sayı
Cinsiyet	
Erkek	4
Kadın	4
Eğitim Düzeyi	
Yüksek Lisans	1
Doktora	7
Çalışma Alanı	
Akademisyen	3

İkinci aşama özellikle madde yazımı ve kapsam geçerliliğinin yer aldığı ölçek geliştirme aşamasıdır. Bu aşamada alanında uzman eğitimciler, akademisyenler ve bir ölçme değerlendirme uzmanından faydalanılmıştır. Başarı testinde kuramsal sürece dayalı ölçek geliştirilmesinde Lawshe tekniği (Yurdağül, 2005) kullanılmıştır ve aşağıdaki süreçler uygulanmıştır:

- Alan uzmanları grubunun oluşturulması
- Aday ölçek formlarının hazırlanması
- Uzman görüşlerinin değerlendirilmesi
- Maddelere ilişkin kapsam geçerlilik oranlarının bulunması
- Ölçeğe ilişkin kapsam geçerlilik indekslerinin bulunması
- KGO ve KGI'lerine göre nihai formun oluşturulması

Şekil 1. Ölçek geliştirme süreci⁴

⁴ <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/kgp.pdf>

Tablo 3

Uzman grubunun özellikleri

Özellik	Sayı
Cinsiyet	
Erkek	4
Kadın	4
Eğitim Düzeyi	
Yüksek Lisans	1
Doktora	7
Çalışma Alanı	
Akademisyen	3
Öğretmen	5

Tablo 4

Kapsam Geçerliliği Öncesi Belirtke Tablosu

KAZANIMLAR	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU	
	Hatırlama	Anlama
Dinlediklerinin/izlediklerinin konusunu belirler.		Madde:7,16
Dinlediklerindeki/izlediklerindeki sözlü olmayan mesajları tanıır.	Madde: 8, 13, 23	
Dinlediklerinde/ izlediklerinde geçen kelimelerin anlamlarını tahmin eder.		Madde: 4, 9, 12, 26, 27
Dinlediklerinin/izlediklerinin ana fikrini/ana duygusunu belirler.		Madde: 1, 2,15, 21
Dinlediklerini/izlediklerini özetler.	Madde:14,30	Madde: 3, 5, 29, 17, 24, 28
Dinlediklerine/izlediklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.		Madde: 6, 10, 11, 18, 19, 20, 22, 25

Not: Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre düzenlenmiştir. Her soru bilşsel boyutta bir sayı ile belirtilmiştir.

Kapsam geçerlilik oranı, Lawshe'ye (1975, s. 567) göre maddelerin istatistiksel değerleri çerçevesinde aşağıdaki formüle göre hesap edilmektedir.

Şekil 2

Kapsam geçerlilik hesaplama

$$KGO = \frac{Nu - N/2}{N/2} \quad \text{veya} \quad KGO = \frac{Nu}{N/2} - 1$$

Ancak Lawsche'nin (1975) ve onun yaptığı çalışmalarda yanlışlık bulduğunu söyleyen Wilson ve arkadaşlarının çalışmalarını karşılaştırıp değerlendiren Ayre ve Scally (2014) uzman sayısına göre $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum/kritik değerleri (KGÖ) için, farklı istatistiksel analizler

yaparak, yeni bir tablo hazırlamışlardır (Yeşilyurt ve Çapraz, 2018). Aşağıda yer alan tabloda $\alpha=0,05$ Anlamlılık Düzeyinde KGO'ların Minimum/Kritik Değerleri verilmektedir.

Tablo 5

$\alpha=0,05$ Anlamlılık düzeyinde KGO'ların minimum/kritik değerleri (KGÖ=CVRcritical) (Ayre ve Scally'den akt. Yeşilyurt ve Çapraz,2018)

Uzman Sayısı	Minimum Değer	Uzman Sayısı	Minimum Değer
5	1.000	23	0.391
6	1.000	24	0.417
7	1.000	25	0.440
8	0.750	26	0.385
9	0.778	27	0.407
10	0.800	28	0.357

Tablodaki durumda maddelerin KGO indeksine göre karar aşamasında sekiz madde “RED” 22 maddenin ise “KABUL” olarak testte yer almasına karar verilmiştir. Maddelerin KGO değerlerinin ortalaması hesaplanarak KGİ değeri elde edilir. Öncelikle elde edilen KGO değerlerine göre KGİ değerlerine ilişkin hesaplama yapılmıştır. Ölçekte yer alamayan maddeler tekrar düzenlenmiş ve uzmanların olumlu görüşü neticesinde madde havuzuna alınmıştır. Kapsam geçerlilik indeksi kapsam geçerlilik oranından yüksek olduğu için istatistiksel olarak elde edilen ölçeğin elde edilen ölçeğin kapsam geçerliliği anlamlıdır. KGÖ ,750 ve KGİ ,875 olarak bulunmuştur.

Tablo 6

Madde kapsam geçerlilik oranları

Maddeler	Madde kullanılsın	Madde Düzenlensin	Madde çıkarılsın	Toplam Hakem	KGO	Karar
Madde1	6	2		8	+0,50	Red
Madde 2	5	3		8	+0,25	Red
Madde 3	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 4	5	3		8	+0,25	Red
Madde 5	8			8	+1,00	Kabul
Madde 6	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 7	7		1	8	+0,75	Kabul
Madde 8	5	3		8	+0,25	Red
Madde 9	4	2	2	8	+0,00	Red
Madde 10	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 11	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 12	6	2		8	+0,50	Red
Madde 13	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 14	7		1	8	+0,75	Kabul
Madde 15	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde16	8			8	+1,00	Kabul
Madde 17	8			8	+1,00	Kabul
Madde 18	7	1		8	+0,75	Kabul
Madde 19	8			8	+1,00	Kabul
Madde 20	8			8	+1,00	Kabul
Madde 21	8			8	+1,00	Kabul
Madde 22	6	2		8	+0,50	Red
Madde 23	8			8	+1,00	Kabul
Madde 24	8			8	+1,00	Kabul
Madde 25	8			8	+1,00	Kabul
Madde 26	5	3		8	+0,25	Red
Madde 27	8			8	+1,00	Kabul
Madde 28	8			8	+1,00	Kabul
Madde 29	8			8	+1,00	Kabul
Madde 30	8			8	+1,00	Kabul

Tablo 7

Kapsam geçerliliği sonrası belirtke tablosu

KAZANIMLAR	BİLİŞSEL SÜREÇ BOYUTU	
	Hatırlama	Anlama
Dinlediklerinin/izlediklerinin konusunu belirler.		Madde:7,16
Dinlediklerindeki/izlediklerindeki sözlü olmayan mesajları tanır.	Madde: 8	
Dinlediklerinde/ izlediklerinde geçen kelimelerin anlamlarını tahmin eder.		Madde: 4, 9, 12, 26
Dinlediklerinin/izlediklerinin ana fikrini/ana duygusunu belirler.		Madde: 2,15, 21
Dinlediklerini/izlediklerini özetler.	Madde: 30	Madde: 3, 5, 24, 28
Dinlediklerine/izlediklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.		Madde: 6, 11, 18, 19, 22, 25

Not: Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre düzenlenmiştir. Her soru bilişsel boyutta bir sayı ile belirtilmiştir.

Üçüncü aşama başarı testi için pilot uygulama aşamasıdır. Stuttgart Eğitim bölgesinde TTK dersine katılan öğrenciler ile pilot uygulama yapılmıştır. Yapılan bu uygulama sonucunda sorular tekrar gözden geçirilerek düzenlenmiştir. Pilot uygulama sonucu Madde Güçlük ve Ayırt Edicilik İndeksleri tabloda verilmektedir.

Tablo 8

Madde güçlük ve ayırt edicilik indeksleri

Madde No	Madde Güçlük İ.	Madde Ayırt Edicilik İ.
1	0,37	0,04
2	0,86	0,33
3	0,58	0,44
4	0,79	0,44
5	0,60	0,32
6	0,78	0,48
7	0,81	0,38
8	0,47	0,37
9	0,51	0,36
10	0,38	0,21
11	0,63	0,31
12	0,73	0,47
13	0,72	0,28
14	0,64	0,20
15	0,86	0,38
16	0,30	0,43
17	0,30	0,23
18	0,52	0,37
19	0,54	0,32
20	0,17	0,04
21	0,42	0,43
22	0,58	0,65
23	0,83	0,27
24	0,60	0,44
25	0,80	0,39
26	0,22	0,44
27	0,47	0,02
28	0,49	0,30
29	0,56	0,13
30	0,74	0,51

Tablo 8’de görüldüğü üzere,

- 1, 20, 27 ve 29. maddelerin ayırt edicilik indeksi 0,19’un altında olduğu için testten çıkartılmalıdır.
- 10, 13, 14, 17 ve 23. maddeler ayırt edicilik açısından 0,20 ile 0,29 değer aralığında olduğu için düzeltilerek teste kullanılabilir.
- Kalan diğer tüm maddeler ayırt edicilik açısından oldukça iyi düzeydedir.

- Madde güçlüğü ise araştırmacının amacı doğrultunda karar vermesi gereken bir indekstir. Araştırmacı dilerse çok zor veya çok kolay maddeleri testten çıkartabilir.

Tablodaki değerler şu ölçütlere göre yorumlanmalıdır:

Tablo 9

Madde güçlük indeksinin yorumlanması

Madde Güçlük İndeksi	
0,00 ile 0,39	Zor madde
0,40 ile 0,59	Orta güçlükte madde
0,60 ile 1,00	Kolay madde

Tablo10

Madde ayırt ediciliğinin yorumlanması

Madde Ayırt Edicilik İndeksi	
0,19 ve altında ise	Testten atılması gereken maddedir.
0,20 ile 0,29 arasında ise	Düzeltilmesi veya geliştirilmesi gereken maddedir.
0,30 ve üzerindeyse	Teste alınması gereken iyi bir maddedir.

Bu haliyle madde ayırt ediciliği 0,29'un altında olan tüm maddeler çıkarılarak başarı testi kullanılmıştır. Kalan 21 sorunun ortalama madde güçlüğü 0,61 iken ortalama madde ayırt ediciliği de 0.40 olarak hesaplanmıştır.

Başarı testi için yapılan dördüncü aşamada ana uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulama Stuttgart eğitim bölgesinde TTK derslerine katılan 89 öğrenci üzerinde 2021- 2022 Eğitim Öğretim yılında uygulanmıştır. Bu uygulama 3 hafta arayla Temmuz ayı içerisinde test tekrar test yöntemiyle uygulanmıştır. Ancak uygulamada sekiz öğrenciden alınan verilerin uygun olmadığı görülerek hesaplamadan çıkarılmıştır.

Başarı Testi için Test Tekrar Test Güvenirliği

Bir ölçme aracının, aynı gruba belirli aralıklarla iki kez uygulanmasından sonra, bu iki uygulamadan elde edilen sonuçlar arasındaki korelasyon katsayısı, bir güvenilirlik göstergesi olarak kabul edilir. Test Tekrar Yöntemiyle yüksek bir güvenilirlik katsayısı bulunmuşsa, bu durum testin iki uygulamasından elde edilen puanlar arasında bir kararlılık olduğu anlamına gelir. Ölçme işleminin tekrarı arasında uzun zaman geçmiş ve güvenilirlik katsayısı yine yüksek bulunmuşsa, bu durum da testin kararlı olduğunu gösterir. Yüksek güvenilirlik aynı zamanda, ölçme sonuçlarının uygulamadan gelebilecek tesadüfi hatalardan arınık olduğunun da bir göstergesidir.

Birden çok uygulamaya dayalı güvenilirlik belirleme yöntemlerinden biri de test tekrar testi yöntemidir. Test-tekrar testi güvenilirlik katsayısını iki ölçüm arasındaki korelasyon katsayısını Pearson korelasyon katsayısı hesaplanarak belirlenir (Doğan ve Aybek, 2021). Bu çalışmada test tekrar testi güvenilirliğini analiz etmek amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Verilerin analizinde sırasıyla şu adımlar takip edilmiştir:

1-Öğrenci yanıtları 1-0 şeklinde puanlara dönüştürülerek Test1 ve Test2 için toplam puanlar hesaplanmıştır.

2-Toplam puanlar üzerinden Test1 ve Test2 dağılımının normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını belirlemek için betimsel istatistikler, Q-Q plot grafiği, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi kullanılmıştır.

3-Analiz için gerekli varsayımların karşılandığı tespit edildikten sonra Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi yapılmıştır.

Aynı zamanda test tekrar testler için istatistiki çalışmalarda uygulanan KR-20 iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır.

Normallik Varsayımı Analiz Sonuçları

Test1 ve Test2 uygulamasından elde edilen puanlar üzerinden hesaplanan betimsel istatistikler Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11

Test 1 ve Test 2 uygulamasına ilişkin betimsel istatistikler

İstatistikler	Test 1	Test 2
Madde Sayısı	30	30
Aritmetik ortalama	17,28	18,68
Standart sapma	4,537	4,596
Çarpıklık kat sayısı	-0,380	-0,231
Basıklık kat sayısı	-0,441	-0,239
Medyan	17	18
Minimum değer	6	7
Maksimum değer	27	28
Ranj	21	21
Varyans	20,581	21,121

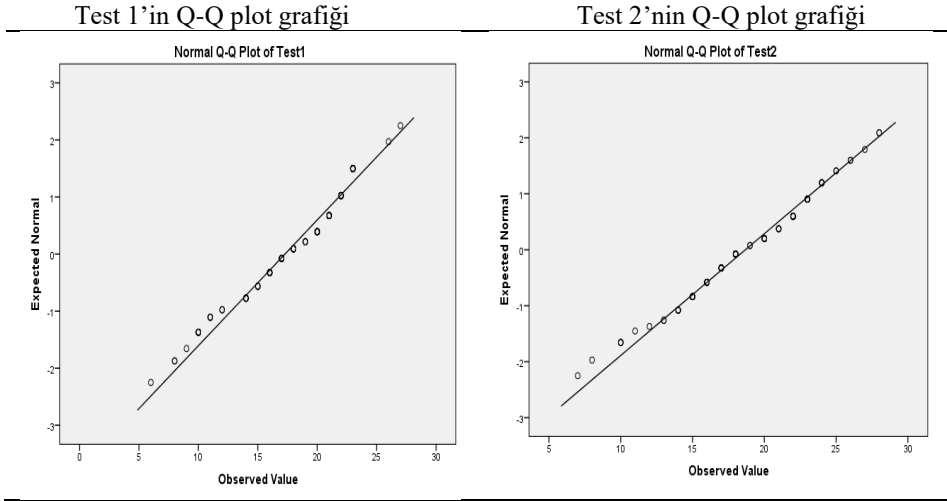
Tablo 11’deki değerler incelendiğinde ilk test ve ikinci test uygulamasından elde edilen aritmetik ortalama, standart sapma, ranj, medyan, varyans gibi betimsel istatistiklerin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Medyan ve aritmetik ortalama değerlerinin birbirine çok yakın olması ile çarpıklık ve

basıklık katsayılarının -1 ile +1 aralığında olması verilerin normal dağılım gösterdiğine güçlü bir kanıttır (Demir, 2019).

Betimsel istatistiklerin yanı sıra normallik varsayımının incelenmesi için grafikler de kullanılabilir. Bu çalışmada, normallik varsayımı için yaygın olarak kullanılan Q-Q plot grafikleri sunulmuştur. Elde edilen grafikler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 12

Test 1 ve Test 2 verisine ait Q-Q Plot grafikleri

Tablo 12’de sunulan Q-Q plot grafikleri incelendiğinde veri içerisinde uç değerlerin olmadığı, tüm puanların doğrusallık eğrisi üzerinde olduğu ve dağılımın normal olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak normallik varsayımını test edilmesi için Test1 ve Test2 verisi için hesaplanan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testi sonuçları Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13

Normallik testi sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları			Shapiro-Wilk Testi Sonuçları		
	İstatistik	df	p	İstatistik	df	p
Test 1	0,120	81	0,050	0,967	81	0,035
Test 2	0,086	81	0,200	0,983	81	0,382

Tablo 13'e göre, Kolmogorov-Smirnov testine ait anlamlılık değerinin Test1'de alınan puanlar için 0,005; Test2'den alınan puanlar için 0,200 olduğu görülmektedir. Shapiro-Wilk testine ait anlamlılık değerinin ise Test1'de alınan puanlar için 0,035; Test2'den alınan puanlar için 0,382 olduğu görülmektedir. Bu değerler 0,05'ten büyük olduğu için Test1 ve Test2 uygulamasına ait puan dağılımının normal olduğu söylenebilir.

Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı Sonuçları

Tablo 14

Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı sonuçları

Test 1 ve Test 2 arasındaki korelasyon	
Pearson korelasyon katsayısı	,662
p anlamlılık düzeyi	,000
N (katılımcı sayısı)	81

Tablo 14'teki bilgilere göre, 81 katılımcı ile gerçekleştirilen Test1 ve Test2 uygulaması arasındaki korelasyon katsayısı 0,662 olarak hesaplanmıştır. Anlamlılık değerinin 0,05'ten küçük olması (p=0,000) iki uygulama arasındaki korelasyon değerinin anlamlı olduğunu göstermektedir (Kilmen, 2015).

KR-20 İç Tutarlılık Katsayısı

KR-20 iç tutarlılık katsayısı ile ilgili maddelerin güvenilirliği için kullanılmaktadır. "Kuder-Richardson 20, sadece iki değerli ölçümlenmiş maddeler için uygunken; Cronbach'ın alfası, hem iki değerli [0,1] ölçümlenmiş maddelerle, hem de ağırlıklı [1,2,3,4,5] ölçümlenmiş maddelerle kullanılabilir (Bademci, 2001a; 2006b; 2006c; 2007; 2010; Crocker & Algina, 1986)." (Bademci, 2011, s. 180). KR-20 değeri, 73 olarak bulunmuştur. Bu değer testin güvenilir olduğunu gösterir. Nitekim ölçme aracındaki değer 0,70 ve üzerinde olması ölçüm aracının güvenilir olduğunu göstermektedir (Pallant, 2020).

$$KR20 = \frac{n}{n-1} \left(1 - \frac{\sum pq}{S_x^2} \right) \text{ (K: Testteki soru sayısı, p: madde güçlük, q: 1-p)}$$

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Türkçe öğretimi çalışmalarında yurt dışında yaşayan Türk çocuklarının dinleme becerileri üzerinde geliştirilen geçerliliği ve güvenilirliği alınmış bir çalışma olması özelliğiyle özgün bir çalışmadır. Başarı testi

oluşturma süreci farklı aşamaları içinde barındırmaktadır. Dinleme becerisi üzerine başarı testi geliştirmek; geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarının yer aldığı, metin seçimi ve seslendirmenin önem arz ettiği, madde havuzu oluşturma sürecinin takip ettiği, istatistiki çalışmaların yer aldığı bir sürecin ürünüdür. KR-20 güvenilirlik katsayısının alınması da testin iç tutarlılığının ölçüsü olarak kabul edilir.

Alanda hazırlanan başarı testi çalışmaları Türkçe öğretiminde (Acat vd., 2013; Hançer ve Dilidüzgün, 2023; Altunkaya, 2016; Yıldız, Ünal, Bayrakçı ve Polat, 2019) hazırlandığı gibi pek çok alanda (Güngörmez ve Akgün, 2018; Bolat ve Karamustafaoğlu, 2019; Özüdoğru ve Adıgüzel, 2015) yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda uygulama sürecinde farklılıklar görülebilmektedir. Türkçe öğretiminde dinleme becerilerine yönelik başarı testi için Acat vd. (2013) diğer dil becerileri açısından dinleme becerilerine dönük çalışmalarının eksik olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda “öğrencilerin dinleme becerisi açısından ne düzeyde olduklarını belirleyebilecek standart testlere... ihtiyaç duyulmaktadır” (Acat vd., 2013 s. 6). Bu vesileyle bu çalışma ana dili çalışmalarında eğitim sürecinin değerlendirilebilmesi amacıyla dinleme becerisine yönelik olarak hazırlanmıştır.

Başarı testinin güvenilirliği için yapılan test tekrar test yöntemiyle elde edilen bilgiler sonucunda ilk test uygulaması ile ikinci test uygulaması arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,662$) anlamlı düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Kapsam geçerliliği alınmış, pilot uygulama çalışması ve test tekrar test yöntemiyle güvenilirlik çalışması yapılmış (KR-20= ,73) bu çalışma ile dinleme becerilerine yönelik ölçme sürecinin değerlendirilmesinde eğitimcilerle katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Öneriler:

Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik farklı seviyeleri kapsayan başarı testleri geliştirilebilir.

Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik diğer dil becerilerine yönelik başarı testi geliştirme çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Acat B., Demiral H. ve Kaya M. F. (2013). Web Tabanlı dinlediğini anlama testinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(3), 01-10.

- Altunkaya, H. (2016). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlere yönelik okuduğunu anlama başarı testinin geliştirilmesi. *Turkish Studies*, 11(3), 113-138.
- Aydın, N. (2020). Türkçe dersinde kısa film destekli etkinliklerin görsel okuma becerilerine etkisi (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ayre, C., & Scally A. J. (2014). Critical values for Lawshe's content validity ratio: revisiting the original methods of calculation. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 47 (1), 79–86. <https://doi.org/10.1177/0748175613513808>.
- Bademci, V. (2011). Kuder-Richardson 20, Cronbach'ın Alfası, Hoyt'un varyans analizi, genellenirlik kurami ve ölçüm güvenilirliği üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (2011) 173-193.
- Bolat, A., & Karamustafaoğlu, S. (2019). Vücudumuzdaki sistemler ünitesi başarı testi geliştirme: Geçerlik ve güvenilirlik. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 131-159.
- Creswell, J. W. (2013). *Araştırma Deseni* (Çev. Bursal, M: Ed.: Demir, S. B.). Eğiten Kitap.
- Çardak, S. D. ve Selvi, K.(2018). Öğretim ilke ve yöntemleri dersi için bir başarı testi geliştirme süreci. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 379-406, DOI: 10.29329/mjer.2018.172.19.
- Demir, E. (2019). *R Diliyle İstatistik Uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Doğan, C. D. ve Aybek, E. C.(2021). *R-Shiny ile Psikometri ve İstatistik Uygulamaları* (Etkileşimli e kitap). Pegem Akademi.
- Gay LR. (1985). *Educational Evaluation and Measurement*. 2nd edition. A Bell & Howell Company.
- Gömlüksiz, M., & Erkan, S. (2010). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme* (2. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- Hançer, F. B. & Dilidüzgün, Ş. (2023). Ortaokul 6. sınıf edat ve bağlaç konusunda başarı testi geliştirme: Güvenirlik ve geçerlik analizi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 11 (2) , 346-362.
- Karasar, N. (2012) *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 23. Basım. Nobel Akademi Yayıncılık.

- Kilmen, S. (2015). *Eğitim Araştırmacıları İçin SPSS Uygulamalı İstatistik*. Edge Akademi.
- Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563-575. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x>.
- MEB (2018). *Türkçe ve Türk Kültürü Dersi Öğretim Programı*. Meb Yayınları.
- MEB (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programları (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. Sınıflar)*. Meb Yayınları.
- Özüdoğru, F., & Adıgüzel, O.C. (2015). İlkokul 2. sınıf İngilizce dersine yönelik dinleme ve konuşma başarı testinin geliştirilmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(4), 375-396. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pegogog/issue/22566/241099>.
- Pallant, J. (2020). *SPSS Kullanma Klavuzu: SPSS ile Adım Adım Veri Analizi*. (Çevr. Sibel Balcı). 3. Baskı, Anı Yayıncılık.
- Wilson, F. R., Pan, W., & Schumsky, D. A. (2012). Recalculation of the critical values for Lawshe's content validity ratio. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 45, 197-210. <https://doi.org/10.1177/0748175612440286>.
- Yeşilyurt, S. ve Çapraz, C. (2018). Ölçek geliştirme çalışmalarında kullanılan kapsam geçerliği için bir yol haritası. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 251-264. <https://doi.org/10.17556/erziefd.297741>.
- Yıldız vd., (2019). Üst düzey okuduğunu anlama becerileri: Başarı testi geliştirme çalışması. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*. 10(20), 2-22. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eibd/issue/51497/668317>.
- Yurdugül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması, *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 28-30 Eylül Denizli, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yurdugul/3/indir/PamukkaleBildiri.pdf>., Erişim tarihi: 04.01.2023.

EXTENDED ABSTRACT

Objective: When curricula are examined, they consist of objective, scope, educational situations, measurement and evaluation. The purpose of measurement and evaluation applied in education is to diagnose and judge. Education and training are carried out together with measurement and evaluation in order to reveal and evaluate student situations in every period. "Measurement and evaluation practices in education are an integral part of education" (MoNE, 2019, p. 6). Measurement tools are frequently used in the education and training process. Certain features such as validity, reliability and usefulness are sought in the measurement tools used. The fact that the desired outcomes to be measured are included in the measurement and the service to the determined purpose increases the validity of the test, the fact that the measurement is free from errors increases reliability, and the ability of the test to give similar results in different tests also shows usefulness. This research is a study to develop an achievement test, which is one of the measurement tools with validity and reliability, for the listening skills of Turkish children living abroad.

Method: Measurement and evaluation tools are also needed in the education process. The achievement test development study, which is one of the measurement and evaluation tools, is conducted with a survey design from quantitative research methods. Certain stages are followed in the survey design. This process for the development of achievement test consists of purpose and subject, text selection, text selection content validity, vocalization in studio environment, specification table for achievements, item pool, spell check and expert opinion, content validity, pilot phase (N=36), updating the item pool, test retest application (N=81), analysis and reliability. While the population of the study consists of Turkish children living abroad, the sample size of the study consists of 5th level Turkish children attending the Turkish and Turkish Culture course in the Stuttgart education.

Findings: First of all, the texts for listening skills were selected by consulting the opinions of experts working in the field. The two selected texts were made ready by being vocalized by a voice artist in the studio environment. An item pool was created in accordance with the criteria for preparing questions for the level of the students. For the content validity of the test in the analyzes, a specification table for the achievements was prepared. Expert opinions were taken for the item pool (30) and the KGO and KGI ratios of the item pool were calculated. The difficulty and distractor ratios of the items were calculated in the pilot phase and inappropriate items were eliminated. The specification table

was updated and it was observed that there was at least one item for each outcome. The main application was carried out with Level 5 students (81) in the Stuttgart education region with the test-retest method for reliability. In the methods for determining reliability, the test-retest method was applied to the same students three weeks apart. In the process, tests with inappropriate data were eliminated. The data obtained in this process were statistically analyzed with SPSS 26 program. The normality of the tests was checked and the Pearson correlation coefficient between the tests was found to be positive and significant ($r=0.662$). For the reliability of the test, the KR-20 value, which is used in cases where the items of the measurement tool are heterogeneous and applied for 1 and 0 true and false tests, was found to be .73.

Conclusion and Discussion: It is known that the insufficiency of studies on listening skills and the measurement and evaluation studies on listening skills are less than other language skills (Acat et al., 2013). Especially compared to other language skills, it is difficult to measure listening skills and to make interpretations for the interpretation of inputs. In order to contribute to the field, it is necessary to increase measurement and evaluation studies on listening skills, which is the basis of language skills. In this case, a valid and reliable achievement test consisting of 21 items was developed for the listening skills of Level 5 students on Turkish children living abroad. It is recommended to conduct assessment and evaluation studies for Turkish children living abroad at different levels and for reading, speaking and writing skills.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	25.08.2024	Submitted date
Kabul tarihi	18.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bala, S. (2025). Öğrencilerinin İlahiyat/İslami İlimler Arapça Programlarıyla İlgili Algı ve Deneyimleri (MAÜ İslami İlimler Fakültesi Örneği). *Journal of History School*, 74, 562-601.

ÖĞRENCİLERİNİN İLAHİYAT/İSLAMİ İLİMLER ARAPÇA PROGRAMLARIYLA İLGİLİ ALGI VE DENEYİMLERİ (MAÜ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)¹

Sabahattin BALA²

Öz

Bu çalışmada, İlahiyat/İslami İlimler Arapça programlarında okuyan öğrencilerin Arapça dilinde eğitim görmeleri bağlamında, programa yönelik algı ve deneyimleri ile öğrencilerin yaşadıkları problemler konu edilmektedir. Araştırmanın temel amacı, İlahiyat/İslami İlimler Arapça programlarında okuyan öğrencilerin deneyimlerini tespit etmektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden “açımlayıcı (explanatory) sıralı karma yöntem” desenine göre tasarlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle 219 öğrenciye, araştırmacı tarafından hazırlanan anket uygulanmış ve ankete katılan öğrencilerden 16’sı ile de odak grup görüşmeleri yapılmıştır. Araştırmanın temel sonuçlarına göre öğrencilerin çoğu, Arapça program deneyimlerinde ciddi eğitim yetersizlikleriyle karşılaştığını ve beklentilerinin karşılanmadığını belirtmiştir. Öğrenciler, eğitim dili Arapça olan programda hem Arapça dilini hem de dini ilimleri yeterli seviyede öğrenemediklerini düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Arapça Eğitim Programı, İlahiyat/İslami İlimler Arapça Programı, İlahiyat/İslami İlimler Arapça Öğrenci Deneyimleri.

¹ Bu makalenin etik kurul onayı Mardin Artuklu Üniversitesi’nde, 07.09.2022 tarih, 2022/10-14 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, sabahattinbala@artuklu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3928-7075

Students' Perceptions and Experiences of Theology/Islamic Sciences Arabic Programs (The Case of MAU Faculty of Islamic Sciences)

Abstract

This study focuses on the perceptions and experiences of students studying in Arabic programs of theology/Islamic Sciences in the context of receiving education in Arabic language, and the problems that students experience. The main purpose of the research is to identify the experiences of students studying in Arabic programs of Theology/Islamic Sciences. The research was designed according to the “explanatory sequential mixed method” design, one of the qualitative research methods. In this framework, a questionnaire prepared by the researcher was applied to 219 students and focus group interviews were conducted with 16 of the students who participated in the questionnaire. According to the main results of the study, most of the students stated that they encountered serious educational inadequacies in their Arabic program experience and that their expectations were not met. Students felt that they were not able to learn both the Arabic language and religious sciences at an adequate level in the Arabic program.

Keywords: Religious Education, Arabic Education Program, Theology/Islamic Sciences Arabic Program, Theology/Islamic Sciences Arabic Student Experiences.

GİRİŞ

Türkiye’de İlahiyat fakülteleri, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun da gereği olarak, başta öğretmen ve din görevlileri olmak üzere din konusunda yetişmiş elemana ihtiyaç duyan tüm alanlara uzman yetiştirmeyi amaçlayan yüksek din eğitimi kurumlarıdır (Aşıkoğlu, 2015, s. 182). İlahiyat fakültelerinin yüklendiği temel görevlerden bir diğeri de dini alana ilişkin bilimsel çalışmalar yapmak ve bu çalışmaları yapacak nitelikli akademisyenler yetiştirmektir. Ancak Başgil’in 1954 yılında yaptığı değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere bu kurumların ilk örnekleri, söz konusu amaçları gerçekleştirme misyonundan uzaktır (Başgil, 2003, s. 195). Bununla birlikte İlahiyat fakültelerinin, tarihsel süreç içerisinde amaç ve misyonlarını gerçekleştirmek üzere ciddi çaba sarf ettiği ve çok sayıda problemle karşılaşmasına rağmen misyonlarını önemli oranda yerine getirdiği de bir gerçektir (Turan ve Nazıroğlu, 2015, s. 467).

Esasında İlahiyat fakülteleri, Tanzimattan itibaren başlayan modernleşme sürecinin etkisinde, diğeri bir ifadeyle eğitimin milli mi dini mi olacağı tartışmaları etrafında şekillenmiş, 1900’de Darülfünun bünyesinde açılan ilk örneğinden günümüze kadar da ideolojik ve siyasi müdahalelere maruz kalmıştır. Bu nedenle de tarihsel süreçte temel amaçları, sayıları, isimleri, program yapıları, mezunlarının istihdam politikaları vb. birçok zeminde değişime uğramıştır (Turan, 2017, s. 63).

İlahiyat fakülteleriyle ilgili son zamanlarda yaşanan gelişmelerden biri de aynı fakülte içerisinde farklı programların açılmasıdır. Bunlar arasında Dünya Dinleri, Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları, Uluslararası İlahiyat, İngilizce İlahiyat, %30 Arapça İlahiyat ve Arapça İlahiyat gibi programlar zikredilebilir (Nazıroğlu, 2022, s. 152). Diğer bir gelişme ise Türkçe ve İngilizce yanında, eğitim dili olarak Arapçayı kullanan programların açılmasıdır. İlk örneği 2011 yılında Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde açılan söz konusu programlara yer veren fakülte sayısı günümüzde on iki olup, program yapısı açısından önceki fakültelerden çok farklı değilse de eğitim dili olarak Arapçayı kullanmasıyla ön plana çıkmaktadır.

Arapça dili, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnetin, aynı zamanda İslam düşünce geleneğinde vücut bulan temel eserlerin kaleme alındığı dildir. Diğer bir ifadeyle Arapça, yabancı bir dil olmasının ötesinde İslam'ın anlatılması ve anlaşılmasına vasıta olan Tefsir, Fıkıh, Kelam, İslam Tarihi, Tasavvuf vb. İslâmî ilimlere ait temel eserlerin dilidir. Dolayısıyla İslami ilimlerde söz sahibi olmak isteyenlerin bu dili öğrenmeleri bir zorunluluktur (Özdemir, 2004, s. 28).

Bu araştırmada, İlahiyat/İslami İlimler Arapça programlarında okuyan öğrencilerin, Arapça dil eğitimi merkezinde programa yönelik algı ve deneyimleri ile öğrencilerin yaşadıkları problemler konu edilmektedir. Araştırmanın temel amacı, yaklaşık 12 yıldır eğitim veren Arapça programlarında okuyan öğrencilerin deneyimlerini, yaşadıkları problemleri, Arapça programın avantaj ve dezavantajlarını açığa çıkarmak ve uygulama alanlarından elde edilecek bulgularla, başka çalışmalara konu edilebilecek program değerlendirme imkanları oluşturmaktır.

İlahiyat fakülteleri bünyesinde yer alan din eğitimi disiplininin temel konularından biri, din eğitimi sorumluluklarını taşıyan yetişmiş insan ve onun nasıl yetiştirildiği/yetiştirileceğidir. Nitekim din eğitimi sahasına insan kaynağı sunan ve günümüzde sayıları hızla artan İlahiyat fakültelerinin farklı program deneyimlerini yaşayan öğrencilerin, fakülte eğitim süreçlerine ve niteliklerine dair deneyimleri, belirli aralıklarla birçok araştırmaya konu edilmiştir. Diğer yandan, ifade etmek gerekir ki İlahiyat Arapça programlarında okuyan öğrencilerin algı, deneyim, temenni ve problemleriyle ilgili neredeyse çalışma bulunmamaktadır. Bunun tek istisnası, Arapça dilinde kaleme alınmış ve Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça Programı'nı Hadis dersi özelinde, öğretmen ve öğrenci görüşlerine dayalı, veri toplama aracı olarak anket tekniğinin kullanıldığı çalışmadır (Beyler, 2016). Çalışmanın temel bulgu ve sonuçlarına, bu araştırmanın ilgili yerlerinde atıflar yapılmış, gerekli değerlendirme ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

Araştırmamızın odağındaki İlahiyat fakülteleri Arapça programlarını tercih ederek İslami ilimler tahsil eden ve bu alanda kendini yetiştirmek isteyen öğrencilerin, ileride meslek ve uzmanlık alanına ilişkin bilgi ve beceri geliştirmelerinde en önemli faktörlerden birisi şüphesiz Arapça dilinde aldıkları eğitimidir. Dolayısıyla İlahiyat Arapça programlarında okuyan öğrencilerin program deneyimleri gerek akademik gerek mesleki başarı gerekse de programın değerlendirilmesi açısından önemlidir.

YÖNTEM

1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden “açımlayıcı (explanatory) sıralı karma yöntem deseni”ne göre tasarlanmıştır. Açımlayıcı sıralı desen; öncelikle nicel verileri toplayarak çözümleyen, keşfedilen bulgular üzerinden de özel sonuçlara ulaşabilmek için nitel aşama uygulayan ve bütün bir süreç içinde sıralı bir zamanlamanın kullanılmasına dayanan karma yöntem desendir (Creswell & Plano Clark, 2015, ss. 89-90). Sıralı karma yöntem, nicel ve nitel yöntemlerin birleştirildiği ve bir yönetime ait sınırların başka bir yönetime ait faydalarla desteklendiği desendir (Krysyk ve Finn, 2015, s.43). Başka bir deyişle, karma yöntem araştırmaları nicel araştırmaların zayıf olduğu “derinlik ve ayrıntı” ile nitel araştırmaların zayıf olduğu “genelleme ve tahmin” noktalarındaki boşlukları gidermek için araştırmacıya alternatif bir yol sunmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008, s.348). Dolayısıyla bu araştırmanın birinci aşamasında nicel veriler toplanarak analiz edilmiş ve bulguları açıklanmış, ikinci aşamada ise nitel veriler toplanarak yorumlanmış ve nicel bulgularla karşılaştırılarak temel sonuçlar değerlendirilmiştir.

2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni, MAÜ İslami İlimler Fakültesi öğrencileridir. Örneklem alanı için araştırmada, nicel ve nitel aşamaların her biri için ayrı çalışma grupları oluşturulmuştur. Buna göre araştırmanın nicel kısmı için amaçlı örnekleme yolu tercih edilerek MAÜ İslami İlimler Fakültesi'nin üçüncü ve dördüncü/son sınıflarında okuyan öğrencileri tercih edilmiştir. Böylece daha fazla deneyime sahip 219 öğrenciye ulaşılmıştır. Tablo 1'de, söz konusu katılımcıların tanıtıcı bilgileri verilmektedir.

Tablo 1
Ankete katılan öğrencilerin tanıtıcı bilgileri

Bağımsız Değişkenler		Sayı (F)	%
Cinsiyet	Kadın	149	68,0
	Erkek	70	32,0
Uyruk	Türkiye	207	94,5
	Mısır	2	0,9
	Suriye	8	3,7
	Irak	1	0,5
	Diğer	1	0,5
	Anadil	Türkçe	46
	Arapça	45	20,5
	Kürtçe	120	54,8
	Diğer	8	3,7
Sınıf Düzeyi	3. Sınıf	101	46,1
	4. Sınıf	118	53,9
Toplam		219	100,0

Araştırmanın nitel kısmı için maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle farklı cinsiyet, mezuniyet, kademe ve ana dillere sahip öğrencilerden 16 kişi ile görüşülmüştür. Tablo 2’de, kendileriyle görüşülen katılımcıların tanıtıcı bilgileri verilmektedir.

Tablo 2
Görüşmelere katılan öğrencilerin tanıtıcı bilgileri

Görüşmecii kodu	Cinsiyet	Ana dil	Mezun olunan lise	Kademe	Muafiyet sınavı puanı	YDS puanı
G.1	Kadın	Kürtçe	İHL	4	Girmedi	Girmedi
G.2	Kadın	Kürtçe	Meslek L.	4	Girmedi	Girmedi
G.3	Kadın	Kürtçe	İHL	4	48	46
G.4	Kadın	Kürtçe	Anadolu L.	4	Girmedi	Girmedi
G.5	Erkek	Arapça	Anadolu L.	3	Girmedi	Girmedi
G.6	Kadın	Kürtçe	İHL	4	36	Girmedi
G.7	Kadın	Arapça	Anadolu L.	3	Girmedi	Girmedi
G.8	Kadın	Kürtçe	İHL	4	Girmedi	18
G.9	Kadın	Kürtçe	İHL	4	Girmedi	Girmedi
G.10	Kadın	Kürtçe	İHL	4	Girmedi	Girmedi
G.11	Erkek	Kürtçe	İHL	3	74	Girmedi
G.12	Erkek	Kürtçe	İHL	3	Girmedi	Girmedi
G.13	Kadın	Arapça	İHL	3	Girmedi	Girmedi
G.14	Kadın	Kürtçe	Anadolu L.	3	Girmedi	Girmedi
G.15	Kadın	Türkçe	Meslek L.	3	Girmedi	Girmedi
G.16	Kadın	Kürtçe	Anadolu L.	3	Girmedi	Girmedi

Not. İHL: İmam Hatip Lisesi / L: Lisesi

3. Veri Toplama Araçları, Süreci ve Analizi

Bu araştırmanın nicel kısmında, temel problem çerçevesine uygun olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “İslami İlimler Fakültesi Arapça Programına İlişkin Öğrencilerin Algı ve Deneyimleri Formu” veri toplama aracı olarak uygulanmıştır. Bu çerçevede form, öncelikle 2022-2023 öğretim yılında son sınıf öğrencilerinden 84 kişiye uygulanmış ve uzman görüşleri doğrultusunda gerekli güncellemeler yapılmıştır. Nihayet 2023-2024 öğretim yılında 228 öğrenciye uygulanmış ve geçerli olan 219 form, “IBM SPSS 20 For Windows” istatistik programıyla analiz edilmiş, veriler tablollaştırılmış ve tespit edilen bulgular yorumlanarak diğer çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın nitel kısmında ise anket formunun ilk uygulamasında (84 kişiye uygulanan) elde edilen verilerde, ayrıntılandırılmaya muhtaç konu alanları tespit edilerek söz konusu alanlar, görüşme formuna dönüştürülmüştür. Görüşme formunun hazırlanmasından sonra ilgili form, bir sonraki öğretim yılında, kendilerine anket formunun uygulandığı 219 öğrenciden 16 kişiyle görüşmeler yapılmak suretiyle uygulanmıştır. Nihayet elde edilen veriler, nitel içerik analizi yöntemi çerçevesinde, araştırmacı tarafından belirlenen ve sonradan beliren tema ve kategoriler altında yorumlanarak temel bulgular tespit edilmiştir. Son tahlilde, önceki yıllarda yapılan çalışmaların temel sonuçları da dikkate alınarak nicel ve nitel bulgular, sıralı ve karşılaştırmalı bir şekilde sunularak yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

1. Arapça Lisans Programını Tercihinde Öğrenci Profili

Araştırmanın bu bölümünde, İlahiyat/İslami İlimler Arapça Lisans Programını tercih eden ve araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin, programa kayıt öncesinde programla ilgili farkındalık durumları, programı tercih sebepleri, programa kayıt öncesi Arapça dil yeterlilikleri bağlamında dille ilgili geçmiş deneyimleri incelenmektedir.

1.1. Öğrencilerin Programı Tercih Sebepleri ve Programın Arapça Olduğuna Dair Farkındalık Durumları

Bu başlık altında, ankete katılan öğrencilerin fakülteye kayıt öncesinde, programın eğitim dilinin Arapça olduğuna dair farkındalık durumları ve bu programı tercih sebeplerine ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Söz konusu bulgular, öğrencilerin programa yönelik hazır bulunuşluk, motivasyon ve dolayısıyla başarı durumlarını etkileyebilecek hususlar olup, Tablo 3’te yer alan verilerden elde edilmiştir.

Tablo 3

Programının arapça olduğuna dair öğrencilerin farkındalık durumları ve programı tercih sebepleri

		Sayı (F)	%
Programın tercih sebebi	Ailemin yönlendirmesi	50	22,8
	Öğretmenimin yönlendirmesi	8	3,7
	YKS puanı bu fakülteye yettiği için	24	11,0
	Programın memurluğa atama imkanları daha iyi olduğu için	19	8,7
	Arapçayı daha iyi öğrenebilmek için	38	17,4
	Bu üniversite, ailemin ikamet ettiği yere/muhite yakın olduğu için	28	12,8
	Dini birikimimi artırmak için	35	16,0
	Diğer	17	7,8
Programın %100 Arapça olduğunu biliyordum	Evet	123	56,2
	Hayır	96	43,8
Toplam		219	100,0

Tablo 3 verilerine göre, öğrencilerin Arapça lisans programını tercih sebepleri, çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içerisinde ‘aile yönlendirmesi’ seçeneği, en çok işaretlenen (%22,8) sebep olarak belirmektedir. Tablo verilerinin “programı tercih sebebi” maddesiyle ilgili analizde, “Ailemin yönlendirmesi”, “Öğretmenimin yönlendirmesi” ve “Bu üniversite, ailemin ikamet ettiği yere/muhite yakın olduğu için” seçenekleri, birlikte değerlendirilerek “Yönlendirme ve mekânsal yakınlık” gerekçesinde birleştirilebilir. Aynı şekilde “Arapça dilini daha iyi öğrenebilmek” ve “Dini birikimimi artırmak” seçenekleri, birlikte değerlendirilerek “İlahiyat/İslami İlimler Arapça programının amaçlı/bilinçli tercihi” gerekçesinde birleştirilebilir. Bu yaklaşımla yapılacak bir değerlendirmede, öğrencilerin Arapça programı tercih etmesinde %39.3 oranla yönlendirme ve mekânsal yakınlığın ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan %33,4 oranla İlahiyat/İslami İlimler Arapça Programını okumak ise ikinci planda kalmaktadır. Başka bir yaklaşımla, araştırmaya katılan öğrencilerin sadece %33,4’ü Arapçayı daha iyi öğrenebilme ve dini birikim elde etme gerekçeleriyle, geriye kalan %66,6’sı, yani büyük çoğunluğu, başka nedenlerle programı tercih etmiştir. Son tahlilde sadece Arapça dilini daha iyi öğrenebilmek için programı tercih eden öğrencilerin oranı %17,4 olup, Arapça dilinde eğitim veren bir programa kayıt açısından çok düşük bir oran olarak değerlendirilmektedir.

Ankete katılan öğrenciler arasından, kendileriyle görüşülen öğrencilerin verdiği bilgiler de yukarıdaki bulguları destekler niteliktedir. Görüşme yapılan öğrencilerin sekizi (G.1, G.2, G.6, G.8, G.12, G.14, G.15, G.16), fakülteyi tercih

etmelerinde aile talebi, öğretmen yönlendirmesi ve mekânsal yakınlığın etkili olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla programa istemeyerek gelenlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Diğer yandan programı özellikle tercih eden az sayıda öğrencinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte bazı öğrenciler bilinçli tercihler yaparken, birçoğu ise zorunlu bir şekilde veya yönlendirme sonucu bu programı tercih etmiştir. Konuya ilişkin önceki çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Arapça program öğrencileri ile ilgili yapılmış tek çalışma olan Beyler'in araştırmasında (2016, s. 60), öğrencilerin %79'unun programı bizzat tercih ettiği bulgusu elde edilmiştir. Özenç'in çalışmasında (2017, s. 10) ise öğrencilerin %69.2'si bilinçli tercihte bulunduğunu belirtmişken, %39.6'sı da dinini doğru öğrenmek ve öğretmek amacıyla bölümü tercih ettiğini belirtmiştir. Kirman ve Demir'in çalışmasına (2018, s. 8) göre ise öğrencilerin %33.9'u iş imkanlarından dolayı, %32.1'i alana olan ilgileri için programı tercih etmiştir. Aile yönlendirmesiyle programı seçen öğrencilerin oranı ise %7.1'dir. Uçar'ın araştırmasına (2017, s. 143) göre de öğrencilerin %65.9'u bilinçli/amaçlı tercih yapmışken, %20.3'ü de aile, arkadaş ve öğretmen yönlendirmesiyle programı tercih etmiştir. Turan ve Nazıroğlu'nun araştırma sonuçlarına (2015, s. 469) göre ise aile yönlendirmesiyle programa gelen öğrencilerin oranı %7.9'dur. Bu çalışmada elde edilen bulgulara yakın sonuçlar ortaya koyan tek çalışma, Erpay'a (2019, s. 434) aittir. İlgili çalışmada ulaşılan sonuçlara göre öğrencilerin %32.8'i dini daha doğru ve kapsamlı öğrenmek için, %18.9'u ise aileleri istedikleri için programı tercih etmişse de öğrencilerin kendi iradeleri dışında ve mesleki kaygı kategorisinde değerlendirilebilecek aile isteği, daha kolay meslek sahibi olabilme, öğretmen olma ve sınav sisteminden dolayı tercih eden öğrencilerin oranı %52.7'dir. Diğerlerine göre günümüze daha yakın bir zamanda yapılmış olan Erpay'ın çalışması ile bu çalışmada, program tercihlerinde aile faktörü oranının ön plana çıkmasında, fakültelerin neredeyse her şehirde kurulmuş olmasının, dolayısıyla ailelerin, ikamet ettikleri veya en yakın illeri tercih etmesinin büyük payı olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3'te yer alan "Programın %100 Arapça olduğunu bilme" hususuyla ilgili verilere göre ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%56,2), fakülteye kayıt öncesinde programın Arapça olduğunu biliyordu. Diğer yandan öğrencilerin yarısına yakını (%43,8), programın eğitim diline dair belli bir farkındalığa sahip olmadan bu programı tercih etmiştir. Kirman ve Demir'in araştırmasına (2018, s. 9) göre ise öğrencilerin %46,4'ü tercih ettiği fakülte hakkında bilgi sahibi iken, %37,5'i kısmen, %7,1'i ise bilgi sahibi değildi. Normal şartlarda herhangi bir öğrencinin fakülte tercihini bilinçli ve farkında olarak yapması beklenir. Ancak ankete katılan öğrencilerin yarısına yakınının, kayıt yaptıkları fakültenin %100 Arapça program okuttuğunu, tercih sürecinde

bilmedikleri anlaşılmaktadır ki bu durum, görüşme konuları arasına alınmıştır. Alınan cevaplara göre on öğrenci (G.1, G.3, G.6, G.7, G.8, G.11, G.13, G.14, G.15 ve G.16), bu fakültenin eğitim dilinin %100 Arapça olduğu bilgisine sahip olduğunu belirtmiştir. Kendileriyle görüşülen diğer kişiler (G.2, G.4, G.5, G.9, G.10 ve G.12) ise fakültenin %100 Arapça olduğunu bilmediğini belirtmiştir. Öğrencilerin ilahiyat bölümünü tercih etme süreçlerinde yeterince bilgi sahibi olmadan ve detaylı araştırma yapmadan hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Tercihlerde, üniversite kazanma telaşı, YKS puanının yeteceği programların dikkate alınması ve mezuniyet sonrası atama olanakları gibi faktörler ön plana çıkmaktadır.

1.2. Öğrencilerin Lisans Eğitimi Öncesi Arapça Yeterlilikleri

Yüksek din öğretiminin Arapça lisans programları, eğitim dili olarak Arapçayı tercih eden ve öğrencilerini Arapça konusunda yetkin bir şekilde yetiştirmeyi hedefleyen programlardır. Programı okuyacak öğrencilerin fakülteye kayıt öncesi Arapça bilgi seviyeleri, bu programdaki başarı durumlarını ve programla ilgili deneyim ve algılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu itibarla, araştırmanın temel problemlerinden olmasa da öğrencilerin program deneyimlerini etkileyen alanlar olarak öğrencilerin mezun oldukları lise türü, lisans eğitimi öncesi Arapça dili ile ilgili özel bir kurs veya medrese eğitimi almaları gibi hususlar araştırmaya konularına dahil edilmiştir.

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin, fakülteye kayıt öncesi Arapça yeterliliklerini etkileyebilecek hususlara ve öğrencilerin hazırlık sınıfı muafiyet sınavı başarı durumlarına yönelik bulgulara yer verilmektedir. Söz konusu bulgular, Tablo 4'te yer alan verilerden elde edilmiştir.

Tablo 4 verilerine göre ankete katılanların yarısından fazlası (%66,2) Anadolu İmam-Hatip/İmam-Hatip Lisesi mezunudur. Diğer bütün okullardan mezun olan öğrencilerin oranı ise %33,8'dir. Konuya dair önceki yıllarda yapılmış çalışmaların neredeyse tamamında benzer sonuçlar elde edilmiştir (Erpay, 2019, s. 434; Osmanoğlu & Korkmaz, 2018, s. 126; Özenç, 2017, s. 10; Uçar, 2017, s. 121). Anadolu İmam-Hatip/İmam-Hatip Liselerinden mezun olan öğrencilerin, okulların müfredatları gereği Arapça dil eğitimi aldıkları bilinmektedir. Şu hâlde söz konusu öğrencilerle ilgili olarak en iyimser ifadeyle, Arapça diliyle karşılaştıkları ve Arapça diline aşina oldukları ifade edilebilir. Geriye kalan öğrencilerin yaklaşık üçte biri ise diğer liselerden mezun olup, ön görülemeyen istisna durumları hariç, lise eğitimleri sürecinde akademik olarak Arapça dil eğitimi almadıkları anlaşılmaktadır. Bulgulardan hareketle, araştırmaya katılan öğrencilerin, mezun oldukları lise türüne göre Arapça dil yeterliliklerinin

çeşitlilik gösterdiği ve öğrencilerin çoğunun, lise eğitimleri sürecinde Arapça dil eğitimi aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4
Öğrencilerin fakülteye kayıt öncesi arapça yeterlikleri

		Sayı (F)	%
Mezun olunan lise programı	Anadolu imam-hatip lisesi	81	37,0
	İmam-hatip lisesi	64	29,2
	Anadolu lisesi	44	20,1
	Düz lise	11	5,0
	Mesleki/teknik lisesi	11	5,0
	Sosyal bilimler lisesi	5	2,3
	Özel lise/kolej	3	1,4
	Fen lisesi	0	0
Lisans öncesi Arapça özel ders alma durumu	Evet	31	14,2
	Hayır	188	85,8
Hazırlık sınıfı muafiyet sınavı puan aralığı	Muafiyet sınavına girmedim	123	56,2
	0-19	4	1,8
	20-39	16	7,3
	40-59	30	13,7
	60-79	25	11,4
	80-100	21	9,6
Toplam		219	100,0

Ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%85,8), lisans eğitimi öncesinde Arapça diline yönelik herhangi bir özel kurs veya medrese eğitimi almadığını, çok az bir kısmı ise (%14,2) aldığını belirtmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, Arapça ile ilgili herhangi bir özel eğitim almamıştır.

Tablo verilere göre öğrencilerin yarısından fazlası (%56,2), muafiyet sınavına girmemiş, öğrencilerin %22,8'i 60'ın altında, %21'i de 60'ın üzerinde puan almıştır. Dolayısıyla ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası hazırlık sınıfı muafiyet sınavına girmemişken, geriye kalan ve sınava girenlerin oranı %43,8'dir. Ancak Arapça hazırlık sınıfı muafiyet sınavından yeterli puan alabilen öğrencilerin oranı %21'dir.

Kendileriyle görüşülen öğrencilerin ifadeleri de yukarıda aktarılan bulguları desteklemektedir. Buna göre görüşmecilerden sadece üçü (G.3, G.6 ve G.11) muafiyet sınavına girmiş, bunlardan da sadece medrese eğitimi de aldığı anlaşılan G.11, geçerli bir puan (74) alabilmiştir. Programa kayıt yapan öğrencilerin muafiyet sınavına girme oranlarına başka bir çalışma da yer vermiştir. Buna göre öğrencilerin sadece %25,5'i muafiyet sınavına girmiştir (Uçar, 2017, s. 146).

Yukarıda aktarılan bulgulardan hareketle, araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun, her ne kadar birçoğu Anadolu İmam-Hatip/İmam-Hatip Lisesi mezunu olsa da yine çoğunun dil becerileri yetersizliği gerekçesiyle muafiyet sınavına girmemiş olması ve girenler arasında başarı oranının çok düşük olması, programı okuyan öğrencilerin çoğunun, kayıt öncesinde Arapça dil yeterliğine sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

2. Öğrencilerin Arapça Programdaki Eğitim Süreciyle İlgili Algıları

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmaya katılan öğrencilerin, program sürecinde aldıkları eğitimin niteliğine ilişkin algılarına yer verilmektedir. Bu çerçevede, öğrencilerin Arapça eğitimlerini önemli ölçüde etkileyen alanlar olarak fakülte yeterlikleriyle, öğretim üyeleriyle ve kendi performanslarıyla ilgili algılarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

2.1. Öğrencilerin Fakülte Yeterlikleriyle İlgili Algıları

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğrencilerin, şube ayrımlarında dil seviyelerinin dikkate alınıp alınmadığı ve dil becerilerinin gelişimi için fakültenin dil laboratuvarı, dil kütüphanesi, dil destek birimi, dil atölyeleri vb. alanları teşekkül edip etmediğine yönelik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Söz konusu bulgular, Tablo 5'te yer alan verilerden elde edilmiştir.

Tablo 5
Öğrencilerin fakülte yeterlikleriyle ilgili algıları

		Sayı (N)	%
Hazırlık ve 1. sınıf şubelerimizde Arapça dil seviyesi farklı arkadaşlarım vardı	Katılıyorum	207	94,5
	Kararsızım	7	3,2
	Katılmıyorum	5	2,3
Fakülte yönetimi, dil laboratuvarları, kütüphane, dil destek birimi, dil atölyesi vb. alanları oluşturmuştur	Katılıyorum	36	16,4
	Kararsızım	24	11,0
	Katılmıyorum	159	72,6
Toplam		219	100,0

Tablo 5 verilerine göre ankete katılan öğrencilerin %94,5'i, okudukları Hazırlık ve 1. sınıf şubelerinde, Arapça dil becerileri açısından seviyeleri birbirinden farklı arkadaşları bulunduğu hususuna katıldığını, %2,3'ü ise katılmadığını belirtmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin neredeyse tamamı, Hazırlık ve 1. sınıfta, dil becerileri açısından seviyeleri farklı arkadaşlarının olduğu kanaatindedir. Bu bulgular çerçevesinde, fakülte yetkililerince öğrencilerin seviyelerine göre şubelere ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun, hocaların Arapça bilen öğrencilere yönelmesine, derslerini bu öğrenciler üzerinden işlemesine sebep

olduğu ve nihayet bu yönelimlerin, öğrencilerin Arapça öğrenme ortamlarını ve motivasyonlarını olumsuz etkilediği anlaşılmaktadır.

Fakülte yetkililerinin, öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini desteklemek için dil laboratuvarı, dil kütüphanesi, dil destek birimi ve dil atölyeleri gibi alanları oluşturduğu hususuna, öğrencilerin %72,6'sı katılmadığını, %16,4'ü ise katıldığını belirtmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, kendilerinin Arapça dil gelişimine katkı sunacak birimlerin oluşturulmadığı kanaatine sahiptir. Kendileriyle görüşülen öğrencilerden alınan bilgiler de aynı yöndedir. Buna göre fakülte bünyesinde dil laboratuvarı, dil kütüphanesi, dil destek birimi gibi birimler bulunmamaktadır. Ancak görüşme verilerine göre eğitim-öğretim sürecinde hemen her yıl dil atölyelerinin açıldığı anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu atölyelere, öğrencilerin pek ilgi göstermediği, saatlerinin okul çıkışına denk gelmesi ve genellikle bu saatlerde öğrencilerin yorgun olduğu gerekçeleriyle öğrencilerin katılmadığı ve açılan dil destek atölyelerinin, çoğu kez kısa süreli olduğu belirtilmiştir (G.2, G.3, G.5, G.6, G.7).

2.2. Öğrencilerin Öğretim Üyeleriyle İlgili Algıları

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğrencilerin, fakültedeki öğretim üyelerinin konularına hakimiyetleri, performansları, ders anlatım tarzları, kullandıkları öğretim yöntemleri ve materyaller gibi hususların Arapça eğitime katkı alanlarıyla ilgili algılarına ve öğretim üyelerinin, Arapça dil eğitime katkıları bağlamında performanslarını değerlendirmeye yönelik nicel veri elde etmek üzere, bu alanda yedi (7) madde oluşturulmuştur. Söz konusu veriler, Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6 verilerine göre öğrencilerin yarısına yakını (%45,2), derslerin anlaşılır bir şekilde işlenmesi konusunda öğretim üyelerini yeterli görürken, yaklaşık üçte bir oranında öğrenci de (%28,3) hocaları bu hususta yetersiz görmektedir.

Tablo verilerine göre öğrencilerin büyük çoğunluğu (%75,3), öğretim üyelerinin ders ortamlarında konularını Arapça diliyle anlattığını belirtirken, az bir kısmı ise (%12,3) hocaların derslerini Arapça anlatmadığını belirtmiştir. Derslerin büyük oranda Arapça diliyle işlendiği bulgusuna Beyler'in çalışmasında da yer verilmiştir (2016, s. 62). "Konuların Arapça anlatımı" hususu, kendileriyle görüşme yapılan öğrencilere de sorulmuş ve anket bulgularıyla uyumlayan bulgular elde edilmiştir.

Tablo 6

Öğrencilerin öğretim üeleriyle ilgili algıları

		Sayı (F)	%
Öğretim üeleri, ders konularını anlaşılır bir şekilde aktarır	Katılıyorum	99	45,2
	Kararsızım	58	26,5
	Katılmıyorum	62	28,3
Öğretim üeleri, ders ortamlarında, konularını Arapça diliyle anlatır	Katılıyorum	165	75,3
	Kararsızım	27	12,3
	Katılmıyorum	27	12,3
Öğretim üeleri, sınıf dışı alanlarda Arapça dilini kullanır ve teşvik eder	Katılıyorum	63	28,8
	Kararsızım	37	16,9
	Katılmıyorum	119	54,3
Öğretim üeleri, Arapça öğrenme konusunda, öğrencilerin ilgi ve motivasyonunu artırmak için çaba gösterir	Katılıyorum	40	18,3
	Kararsızım	47	21,5
	Katılmıyorum	132	60,3
Öğretim üeleri, teknoloji tabanlı materyaller ile farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanır	Katılıyorum	35	16,0
	Kararsızım	31	14,2
	Katılmıyorum	153	69,9
Öğretim üeleri, farklı ek öğretim materyalleri kullanır	Katılıyorum	23	10,5
	Kararsızım	26	11,9
	Katılmıyorum	170	77,6
Öğretim üeleri arasında dil becerilerimizin gelişimine katkıları bağlamında ciddi farklar vardır	Katılıyorum	183	83,6
	Kararsızım	17	7,8
	Katılmıyorum	19	8,7
Toplam		219	100,0

Bu çerçevede öğrenciler, hocaların ders anlatımında kullandıkları dillere ve eğitim süreçlerinde karşılaştıkları dil sorunlarına dair ayrıntılı bilgiler de vermiştir:

Neredeyse tüm görüşmeciler, derslerin genellikle Arap hocalarca Arapça, yerli hocalarca ise hem Arapça hem de Türkçe anlatıldığını belirtmiştir. Arap hocalar, büyük oranda Türkçe bilmediklerinden hem ana dilleri hem de ders dili olan Arapçayı iletişim dili olarak kullanırken, yerli hocalar ise derslerini önce Arapça, daha sonra öğrencilerin dersi anlamalarını kolaylaştırmak için Türkçe anlatmaktadır. G.4 bu durumu, “*Arap hocalar sadece Arapça anlatıyor. Türk hocalar çevirili bir şekilde anlatıyorlardı. Yani Arapça okuyor mesela, çeviriyor, çevirili bir şekilde bize aktarıyor, Türkçe anlatıyor*” şeklinde özetlemiştir. G.7 ise, “*Arap hocalar Arapça anlatıyordu. Medrese çıkışlı olan hocalar ve Türk hocalar, önümüzde Arapça metinler var, çeviri yöntemi yani direkt okuyor ve Türkçe şekilde izah ediyorlardı. Hatta izah da değil sadece çeviri*” ifadesiyle dile getirmiştir. G.11 de söz konusu durumu “*Yani Arap hocalar zaten otomatikman Arapça konuşuyorlar. Diğer bizim bu yerli hocalarımız, onlar işte metinleri Arapça okutup, bize Türkçe tercüme etmeye çalışıyorlar ... İletişim dili Türkçedir*

şu anda. Medreseli hocalar da Türkçe anlattılar. Çeviri yapıyorlar yani. Tabi sınıfın yönlendirmesi var burada yani” şeklinde ifade etmiştir.

İfaelerden anlaşıldığına göre derslerin her iki dilde de anlatımı, ders süresinin çeviriyle geçmesine sebep olmuştur. Bu durum, ders içi iletişim dilinin Türkçeye kaymasına sebep olduğu gibi, derslere ait konuların tartışılarak derinlemesine analiz edilmesine imkân bırakmamış görünmektedir.

Görüşme verilerinde, derslerin her iki dilde anlatımı yanında sadece Türkçe anlatıldığı yönünde ifadeler de söz konusudur (G.4, G.7, G.8, G.11, G.12, G.13, G.14, G.16). Özellikle Felsefe ve Din Bilimleri ile Formasyon derslerinde cereyan ettiği anlaşılan Türkçe ders anlatımı ile ilgili hususu G.8, “*Türk hocalarımız Türkçe anlatıyordu. Arapça anlattıkları yerler de vardı. Ama bizim anlamamız için Türkçe anlatıyorlar*” şeklinde ifade ederken G.13, “*Biraz Arapça biraz Türkçe şeklinde. Ama örneğin Dinler Tarihi, diğer felsefe dersleri ve formasyon derslerinde hocalar Türkçe anlattı*” ifadeleriyle dile getirmiştir. G.16 ise “*Diyebilirim derslerde hep Türkçe konuşuyoruz. Bana her şey Arapça denildi ama ben buraya geldikten sonra gördüm ki her şey Arapça değil. Yani derste hocayla Türkçe konuşuyoruz. Ders Türkçe işleniliyor. Her şey...*” ifadesiyle, %100 Arapça olan programda, iletişim dilinin neredeyse Türkçe olduğunu iddia etmiştir.

Derslerin Arapça yanında veya sadece Türkçe diliyle de anlatımıyla ilgili öğrenci ifadelerinde dikkat çeken önemli bir husus, bu konuda talebin öğrencilerden geldiğidir (G.2, G.3, G.4, G.5, G.6, G.7, G.11). G.11’e ait yukarıda verilen “*Tabi sınıfın yönlendirmesi var burada yani*” ifadesi yanında G.2, “*Biz hani bazen diyorduk hocam Arapçamız yetmiyor biraz Türkçe anlatabilir misiniz gibisinden, anlatıyorlardı*” ifadesiyle bu durumu açıklamaktadır. Konuyla ilgili bir başka örnek ifadeyi G.7, “*Medrese çıkışlı olan hocalar Türkçe de bildiği için kızlar bunu biliyor ve onlara ısrar ediyordu. Hocam anlamıyoruz Türkçe anlatın diye. Hocalar yardımcı oluyordu, yani çeviri yapıyorlardı*” şeklinde dile getirmektedir. Görüşme verilerine göre bu durum öğrenciler arasında tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur (G.3, G.14).

Öğrencilerin derse ait metinleri anlamalarını sağlamak üzere çeviriye odaklanan ve programın iletişim dili olan Arapça dışında bir dile yönelen bu tür bir ders anlatısının diğer bir örneği ise bir uluslararası hocaların, Kürtçe dilini kullanmış olmasıdır (G.10, G.12, G.14). G.10, “*... Hoca mesela Türkçe, Arapça ve Kürtçe anlattı. Her dönem her zaman 3 dilde ders anlatıyor*” ifadesiyle bu durumu vurgulamış, G.12 ise konuyla ilgili “*Mesela bir hocamız var ana dilimizi de biliyor. Kendi dili de aynı. Kürtçe de söylüyor*” ifadesini kullanmıştır.

Sonuç olarak derslerin Arapça anlatımı konusunda, görüşmelerden elde edilen bulgularla anket bulguları birbiriyle uyuşmamaktadır. Bunun önemli bir sebebi, ankete katılan öğrencilerin, öğretim üyelerini bir bütün olarak değerlendirmesiyle ilgili görünmektedir. Nitekim görüşme bulgularından, Arap öğretim üyelerinin de yerli hocaların da derslerini Arapça anlattığı ancak yerli hocaların Arapça yanında Türkçeyi de kullandığı, hatta Türkçenin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bütün bu bulgular ışığında, %100 Arapça bir programda ders içi iletişim dili olarak Arapçanın, büyük oranda kullanılmadığı, dersin sadece Arapça ile anlatısının birkaç uluslararası hoca ile sınırlı olduğu, derslerin büyük kısmında hem Arapça hem de Türkçe'nin kullanıldığı, bu nedenle derslerin bir tür Arapça metinlere yönelik çeviri çalışmaları şeklinde sürdürüldüğü, özellikle formasyon ile Felsefe ve Din Bilimleri derslerinin büyük kısmında ise sadece Türkçe'nin kullanıldığı, hatta programın bazı derslerinde Kürtçenin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeleri için öğretim üyelerinin onları sınıf dışında Arapça iletişim kurmaya, pratik yapmaya ve dili kullanmaya teşvik ettiklerine yönelik hususa, ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%54,3) katılmadığını, %28,8'i ise katıldığını ifade etmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin çoğu, kendilerinin Arapça pratik yapma ve dili kullanma ile ilgili teşvik edilmeleri konusunda öğretim üyelerini yetersiz görmektedir. Söz konusu husus, görüşme yapılan öğrencilere sorulduğunda da benzer bulgular elde edilmiştir. Buna göre öğrencilerin neredeyse tamamı, sınıf dışı ortamlarda Arapçayı kullanmadıklarını ve bu hususta teşvik edilmediklerini belirtmiştir.

Sınıf dışı ortamlarda Arapça dilini kullanmaya teşvik konusunda görüşme yapılan öğrencilerden elde edilen verilerde bazı önemli hususlar tespit edilmiştir. Bunlardan biri, konuyla ilgili öğretim üyeleri arasındaki farklılıktır. Öğrencilerin ifadelerine göre uluslararası hocalar öğrencilerle Arapça, Türk hocalar da Türkçe iletişim kurmaktadır (G.1, G.3, G.4, G.5, G.6, G.7, G.8, G.13). Bu çerçevede G.1, "Arap hocalar, Arapça kullanır yani konuşurlar, Türk hocalar Türkçe konuşuyordu" ifadesini kullanmıştır. G.7 de benzer şekilde, "Sınıf dışı ortamlarda zaten pek karşılaşmıyoruz. Karşılaştığımızda da iletişim dilimiz Türkçe. Ama Arap olanla Arapça. Medreseli hocalarla da Türkçe. Evet zaten kesinlikle. Onlar Türkçe bilse direkt Türkçe yani" ifadesiyle bu durumu dile getirmiştir.

Görüşme verilerinde tespit edilen diğer bir husus ise öğrencileri sınıf dışı ortamlarda Arapça kullanmaya teşvik etmede uluslararası hocaların ön plana çıktığı (G.1, G.3, G.4, G.8), Türk hocaların ise teşvik etmediğidir (G.3, G.6). Uluslararası hocaların teşvik ettiği yönündeki hususa örnek olarak G.4'ün "Bir-

iki hoca dışında neredeyse yok hocam. Arap hocalar Arapça konuşuyor ve sınıf içinde teşvik ediyor. Ama Türk hocalar Türkçe konuşuyor” ifadesi ile G.8’in “*Hocam hocalarımız Arap olduğu için zaten Arapça konuşuyorlar. Bizden de öyle bir şey bekliyorlar. Türk hocalar? Yok, Türkçe iletişim”* ifadeleri örnek verilebilir.

Bazı öğrenciler ise Türk hocaların Arapça konuşmaya teşvik etmediklerini açıkça belirtmiştir: “*Arap hocalarla yine Arapça konuşmaya çalışırdık. Türk hocalarla dışarıda Türkçe konuşurduk. Bizi teşvik etmezlerdi”* (G.6). Benzer bir kanaati G.3 de, “*Türk hocalar, Arapça bilenler de dahil Türkçe konuşuyorlardı”* diyerek Türk hocaların Arapça kullanımını teşvik etmediğini ifade etmiştir.

Yukarıdaki ifade örnekleri, öğrencilerin sınıf dışı ortamlarda Arapça kullanımı konusundaki pratiklerini ve hocaların bu konudaki yaklaşımlarını özetlemektedir. Buna göre uluslararası hocalar Arapça konuşmakta ve genellikle Arapça kullanımını teşvik ederken, Türk hocalar Türkçe konuşmayı tercih etmekte ve öğrencileri bu konuda teşvik etmemektedir. Veri ayrıntılarından, bu durumun büyük oranda Türk hocaların ve öğrencilerin Arapça konuşma konusunda çok zayıf olmalarıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan öğrenciler, sınıf dışında dil pratiği yapmaya çalışsalar da genellikle Türkçeyi tercih etmektedirler.

Tablo 6 verileri arasında yer alan bir konu da öğretim üyelerinin öğrencilerini Arapçaya yönlendirme çabalarıyla ilgilidir. Arapça dilini öğrenmeye yönelik, öğretim üyelerinin öğrencilerini motive ettiği ve dile olan ilgilerini artırmaya yönelik ciddi çaba gösterdiği hususuna, ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%60,3) katılmamış ve dolayısıyla kendilerini Arapça dil eğitimine yönelik motive etme ve ilgilerini uyandırma konusunda öğretim üyelerinin çabalarını yetersiz görmüştür. Öğrencilerin az bir kısmı (%18,3) ise hocaları bu hususta yeterli bulduğunu belirtmiştir.

Görüşmelerden elde edilen verilere göre, öğrencilerin tamamı, hocaların öğrencileri Arapça öğrenmeye teşvik konusunda çok yetersiz ve ilgisiz kaldığını belirtmiştir. Örneğin G.5 bu hususta “*Hocalar çaba harcamadı. Hocalar direkt Arapça işlemeye başladılar. Nasıl Arapça çalışacağımızı söylemediler, hangi kaynaklara çalışacağımızı söylemediler. Bu yönden çok zorlandık”* ifadesini kullanırken, G.14 ise “*Hayır. Ben hocalarımızın yeterince bunda çaba gösterdiğini düşünmüyorum”* şeklinde bir ifadeyle kanaatini belirtmiştir. Bununla birlikte görüşmeciler ifadelerinde; uluslararası hocaların bu hususta az da olsa bir çaba içerisinde olduğu (G.3, G.13) anlaşılmaktadır. G.3, “*Her hoca kesinlikle ilgilenmedi. Bu eğilimde olan daha çok Arap hocalarımızdı”* ifadesiyle uluslararası hocaların bu konudaki çabasını dile getirmektedir.

Öğrencilerin Arapça dilini öğrenmeye teşviki konusunda hocaların genellikle basit cümlelerle nasihat etmekle yetindiği (G.5, G.7, G.11), yine verilerde elde edilen bulgularından biridir. Bu bağlamda G.5, “*Bir iki hoca hariç, diğerleri hiçbir şekilde bize yön vermedi bu konuda. Yani bunları bize söylediler de Türk hocalar da dahil. Sadece çalışın, şöyle de lazım olur, burada lazım olur dediler. Ama hiçbir şekilde başka yardımları dokunmadı bize*” şeklinde düşüncelerini dile getirirken G.7, “*Hocalar teşvik ediyordu ama sadece sözde kalıyordu hocam. Böyle bir teşvik çalışması kesinlikle yapılmadı. Medreseli hocaların da tutumu aynı. Yani sadece sözde, hani Arapça öğrenin, Arapça çok iyidir, işte ileride size yardımcı olur falan*” ifadesini kullanmıştır.

Görüşme verilerine yönelik analizde dikkat çeken en önemli bulgulardan biri de bazı hocaların motive etmek bir tarafa, öğrencilerin yetersizliklerini yüzlerine vurmak, öğrencilere kızmak, azarlamak, aşağılamak, alay etmek ve Arapça öğrenmeleri hususunda öğrencilerden umudunu kestiğini ifade etmek gibi yaklaşımlarda bulunduğu (G.1, G.3, G.6, G.9, G.12, G.14, G.15). Konuyla ilgili G.1 “*Arapçamızın yetersizliğini hocalarımız biraz da olsa böyle yüzümüze vuruyormuş gibi oluyor. Böyle yani küçümseyici bir gözle bakabiliyorlar bize, hepsi değil tabii ki. Yani çok karşılaştık böyle aşağılayıcı cümleler, kelimeler kullanan hocalarımızla*” ifadeleriyle bazı hocaların olumsuz tavırlarını dile getirmektedir. G.3 ise hocaların ilgili tavrı yanında, öğrencilerin Arapça öğrenme motivasyonu konusunda kendi eksiklerini de dile getirdiği şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Beş yıl boyunca hiç elimizden tutmayan hocaların beş yılın sonunda bizi bilmediğimiz bir şeylerle hani küçük görmesi çok zoruma gitmişti. Belki bizim de eksikliğimiz. Onlara sormamız gerekiyordu. Biz de sormadık. Onlar da sormadı. Böyle bir şey oldu ama bu hocalarımızın gelip yetersizliğimizle bir böyle dalgavari bir şey yapmaları çok zoruma gitmişti*”. Öğrencilerin teşvik edilme bir tarafa, kendilerine kızıldığını veya aşağılandıklarını G.6, “*Düşünmüyorum hocam. Genel olarak biz yeterli değiliz diye biraz azarlanıyor muyduk diyeyim, bilmiyorum. Yani hem Arapçayı öğrenebilmemiz beklenmezdi. Çünkü işte derse geliniyor, Türkçe konuşuluyor, öğrenciyle Arapça konuşulmuyor. Aynı zamanda yani ben anlatıyorum da siz zaten anlamazsınız gibi bir üslup vardı hocalarda. Hem de bittiğinde ya siz Arapça öğrenmediniz mi gibi bir tavır da takınılıyordu. Dolayısıyla onların motive etme aracı biraz kızma, biraz serzenişti, biraz aşağılamaydı. Tabii hepsi değil*” ifadeleriyle somutlaştırmaktadır.

Son tahlilde, hocaların genellikle derslere girip konularını aktarma telaşında oldukları ve öğrencileri motive etmeye vakitlerinin olmadığı yönünde bulgular da tespit edilmiştir (G.7, G.11, G.14, G.15). Örnek olması bakımından G.7'nin “*Ya hocam genel olarak hocalar zaten bize Arapça'yı öğretmek değil, dersi*

anlatma çalışması için geliyor. Konuyu aktarma telaşı yani” ifadesi ile G.14’ün “Hayır. Ben hocalarımızın yeterince çaba gösterdiğini sanmıyorum. Şöyle yani hocalarımız da birazcık şu düşüncedeydi; öğrenemediniz, bu saatten sonra da öğrenmeniz zor oluyor. Çünkü onlar derslerini işlemek zorundalar. Bir yandan da hani bize Arapçayı öğretmezler” ifadeleri verilebilir. G.15 de bu hususta “Bazı hocalarımız Arapça kursu açtı. Ama bazı öğretmenler de bence bizde bulunan bu yönelimi köreltti. Çünkü sorduğumuz sorulara dahi şu an konumuz bu değil diye aldığımız dönütler bizim o derse yönelik hevesimizi ve motivasyonumuzu kırdı” ifadelerini kullanarak hem hocaların tutumlarını hem de kendisinin bu tutumlardan dolayı yaşadığı hisleri yansıtmıştır.

Yukarıda aktarılan anket verileri ile görüşmelerden elde edilen bulgulara göre, hocaların öğrencileri Arapça öğrenmeye teşvik konusunda yetersiz ve ilgisiz kaldığı anlaşılmaktadır. Öğrenciler, hocaların Arapça öğrenme konusunda yeterli rehberlik ve destek sağlamadığını ifade etmişlerdir. Özellikle Türk hocaların öğrencileri teşvik etmediği ve Arap hocaların sınırlı çabalarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bazı hocaların teşvik etmenin aksine, öğrencilerin yetersizliklerini yüzlerine vurma, azarlama ve alay etme gibi olumsuz tutumlar sergilediği, bu durumun öğrencilerin motivasyonunu düşürdüğü belirtilmiştir. Sonuç olarak, hocaların derslere girip konuları aktarma telaşında oldukları ve öğrencilere yeterli motivasyon sağlamadıkları anlaşılmaktadır. Benzer bulgulara önceki çalışmalarda da rastlanmaktadır. Örneğin Osmanoğlu ve Korkmaz’ın çalışmasında (2018, s. 160), öğretim üyelerinin gereğinden fazla olumsuz tepki verdikleri, öğrencilerin aktif olması için çaba harcamadıkları, onlarla iletişim kurmadıkları, onları motive etmedikleri, onlara rehberlik etmedikleri, rencide edici davrandıkları ve öğrencileri küçük gördükleri yönünde bulgulara yer verilmiştir. Hocaların öğrencileri gereğinden fazla eleştirdiği yönündeki bulgulara Uçar da yer vermektedir (2017, s. 161). Diğer yandan Okumuş (2007, s. 76), özellikle Arapça öğretiminde öğretim üyelerince öğrenci seviyesinin dikkate alınmadığı, yetiştirme kaygısıyla konuların hızlı ve anlaşılmadan işlendiği bulgularına yer vermiştir.

Öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeleri için öğretim üyelerinin teknoloji tabanlı materyaller, farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullandıkları yönündeki hususa, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%69,9) katılmadığını belirtirken, %16,0’sı katıldığını ifade etmiştir. Öğrencilerin çoğunun olumsuz kanaat bildirdiği bu husus, araştırmamanın görüşme aşamasına da konu edilmiştir.

Görüşme verilerine göre öğrencilerin tamamı, hocaları teknoloji tabanlı materyal veya farklı yöntem ve tekniklerin kullanımı hususunda, genel olarak yetersiz bulduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte teknoloji tabanlı materyal ve farklı

yöntemlerin kullanımına daha çok hazırlık sınıfında rastlandığı (G.1, G.8), bu hususta daha çok uluslararası hocaların (G.1, G.2, G.6, G.7, G.8, G.15) ve formasyon hocalarının (G.3, G.5, G.8, G.15, G.16) ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili G.1, “*Sadece hazırlık sınıfında. Yani hocalarımız bize metinler hazırlıyordu ya da hikayeler veriyordu, linkler atıyorlardı. Bunu Arap hocalarımız yapıyordu. Ama diğer branş hocalarında hayır*” ifadelerini kullanmıştır. Benzer bir şekilde G.15 de “*Birinci sınıf ve ikinci sınıf anlamında konuşmam gerekirse bazı Arap hocalarımız, Öncelikle gramer hocalarımız bize bunu oyun yöntemiyle öğretmeyi hedeflemişti. O şekilde bir yöntem kullanmıştı. Bu benim çok hoşuma gitmişti. Şu an Türk hocalarımız bu şekilde bir yöntem kullanıyor. Daha çok formasyon derslerinde. Örneğin işte öğrenciye sunum yaptırma, belli bir materyal hazırlatma*” şeklinde dile getirdiği ifadelerinde uluslararası hocalar ile formasyon hocalarına vurgu yaparak kullandıkları teknoloji tabanlı materyale örnekler vermiştir.

Diğer yandan bazı hocaların film veya video gibi teknolojik materyal kullandığı (G.2, G.7, G.8, G.12, G.16) anlaşılmaktadır. Bu hususta G.2, “*Arap hocalar farklı yöntemler kullandı hocam. Hani dinleme yaptırıyorlar, video açıyorlar. Ondan sonra sinevizyon, çizgi karakter filmleri açıyorlar*” ifadelerini kullanırken, G.7 ise “*Bazı hocalarımız ödev veriyordu. Video izleten bir hocamız oldu. Önem veren kişiler genelde Arap hocaları oluyordu.*” ifadeleriyle bir hocanın video kullandığını ifade etmiştir.

Öğrenci ifadelerinden, hocaların büyük çoğunluğunun sadece ders konusunu aktarmakla, slayta yansıttığı pdf’sini düz bir anlatımla Arapça metni Türkçeye çevirmekle yetindiği anlaşılmaktadır (G.2, G.3, G.4, G.5, G.7, G.8, G.11, G.12, G.14, G.16). Örneğin G.3, “*Kullandığımız maksimum slayt idi. Daha çok düz anlatım, sunuş yapıldı*” ifadesinde, slayt eşliğinde genellikle düz bir anlatım yapıldığını belirtmektedir. G.5 ise, “*Hayır. Bütün hocalarımız gelir slayttan kitabı açar, dersini anlatır giderdi. Başka bir şekilde herhangi bir farklı bir beceri falan geliştirmek için yöntem kullanılmadı. Mesleki derslerde de olmadı. Bunlarda da aynı şekilde sadece hoca gelir kitabı pdfden açar, oradan okuyup biraz anlatır giderdi*” ifadeleriyle, hocaların slayt kullandığına ve farklı yöntemleri kullanmadığına işaret etmektedir. Diğer yandan G.11, “*Dediğim gibi böyle alıyorlar metni çeviriyorlar. Kısa bir mesela anlamı, özeti geçiyorlar ve ders devam ediyor. Herhangi ekstra, ek bir şey yok yani. Öğrencilerin Arapça sunumu, soru-cevap tarzı bir anlatım filan yok yani. Genellikle sunuşla ders anlatıyorlar. Slaytlar üzerinden ders yapıyorlar*” ifadeleriyle derslerin slaytlar üzerinden özet bir şekilde işlendiğine, genellikle sunuş tekniğinin kullanıldığına ve bunların dışında farklı yöntemlerin kullanılmadığına vurgu yapmaktadır.

Öğretim üyelerinin derslerde farklı yöntem ve teknikler kullanıp kullanmadıkları ile ilgili hususta öğrenciler, anket verileriyle uyumlu bir şekilde, hocalarının ders anlatım yöntemlerinde yeterince çeşitlilik sağlamadığını ve teknolojik materyal kullanımının sınırlı olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan öğrenciler, az sayıdaki farklı yöntem veya teknolojik tabanlı materyal kullanımının, daha çok hazırlık sınıfında uluslararası hocalar tarafından ve ilerleyen yıllarda formasyon hocaları tarafından icra edildiğini belirtmektedir. Bütün bu ifadelerden hareketle öğrencilere göre, hocaların ders anlatımında daha çok geleneksel yöntemleri benimsediği ve teknolojik materyal kullanımının sınırlı olduğu, derslerin genellikle slaytlar üzerinden, düz anlatımla, çeviri şeklinde yapıldığı ve derslerde yenilikçi yöntemlerin nadiren kullanıldığı anlaşılmaktadır. Araştırma bulgularına benzer sonuçlara önceki çalışmalarda da ulaşılmıştır. Buna göre öğretim üyelerinin derslerini öğretmen merkezli, tek düze ve sıkıcı anlattığı, derslerde ‘anlatım’ ve ‘ders kitabı’ ekseninde bir ders işlenişinin hakim olduğu ve sunu dışında herhangi bir materyalin kullanılmadığı anlaşılmaktadır (Uçar, 2017, ss. 157-160). Erpay’ın çalışmasına (2019, s. 439) göre öğrencilerin %62,8’i çok az öğretim üyelerinin değişik yöntem ve teknikler kullandığını düşünürken, %21’i de hiç kullanmadıkları kanaatindedir.

Öğretim üyelerinin, ek öğretim materyali kullandığı yönündeki hususa, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%77,6) katılmadığını belirtirken, çok az bir kısmı (%10,5) ise katıldığını belirtmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, ek öğretim materyali kullanımı konusunda öğretim üyelerini yetersiz görmektedir. Öğretim üyelerinin çoğunun ek materyal kullanmadığı ve önermediği hususu, görüşme yapılan öğrencilerce de teyit edilmiştir.

Yapılan görüşmelere göre, öğretim üyelerinin ek materyal kullanma veya önerme hususuyla ilgili öğrencilerin büyük kısmı (G.4, G.5, G.6, G.7, G.8, G.9, G.11, G.13, G.14) olumsuz bir kanaate sahip olduğunu belirtirken, geriye kalan kısmı (G.1, G.2, G.3, G.12, G.15 ve G.16) ise olumlu kanaate sahip olduğunu belirtmiştir.

Diğer yandan bazı öğrenciler (G.1, G.6), bu hususta uluslararası hocaların daha aktif olduğunu belirtmiştir. Örneğin G.1, “*Evet hocalar öneriyor ve kullanıyorlar. Ben sadece bu sene sınıf temsilciliği yapıyorum. Onun öncesindeki temsilci olan arkadaşlarımın da hani gruba gönderdikleri çoğu link ve kitap önerileri falan hala bende var. Arap hocalarımız bizim dil öğrenmemizi daha çok istedikleri için onlar biraz daha özen gösteriyorlardı ama Türk hocalarımız da atıyordu*” ifadelerini kullanarak, uluslararası hocaların Arapça öğrenimine daha duyarlı olduklarını belirtmiştir.

Verilerde dikkat çeken diğer bir husus da ek materyal önerilerinin daha çok öğrenci talebi durumunda yapıldığıdır (G.6, G.7, G.8). Konuya ilişkin G.7'nin ifadeleri “*Hayır, sadece bizim karşımızda duran ana metin. Hoca kendinden katıyordu, örnekler veriyordu. Ama ekstra bir kaynak yok. Kendisi getirmiyordu ve kullanmıyordu. Ama biz sorunca öneriyorlardı*” şeklindedir.

Anket bulgularını teyit eden ve yukarıda aktarılan ifadeler ışığında, öğretim üyelerinin büyük oranda ek materyal kullanmadığı, az sayıdaki bazı hocaların ise pdf ve video gibi materyaller kullandığı anlaşılmaktadır.

Türk, medrese çıkışlı ve uluslararası öğretim üyeleri arasında, öğrencilerin dil becerilerinin gelişimine katkıları bağlamında ciddi farklar olduğu yönündeki hususa, ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%83,6) katıldığını, %8,7'si ise katılmadığını belirtmiştir. Bu verilere göre öğrencilerin büyük çoğunluğu, kendi dil becerilerinin gelişimine katkıları bağlamında Türk, medrese çıkışlı ve uluslararası öğretim üyeleri arasında ciddi farklar görmektedir. Söz konusu farkların ne olduğu hususu, görüşmelerden elde edilen verilerde cevap bulmuştur.

Verilere göre görüşmeye katılan öğrencilerin tamamı, Arapça eğitimlerine katkıları bağlamında hocalar arasında farklar olduğunu; uluslararası öğretim üyelerinin, yerli öğretim üyelerine göre daha donanımlı, daha özverili olduklarını ve daha çok katkı sunduklarını belirtmiştir. Bu hususta G.1, “*Arap hocalar bizim için daha bir ön plandaydı. Çünkü hem çabaları hem bize örnek oluşları hem bizi teşvik edişleri daha bir ön plandaydı. Yani hala benim için hazırlıktan bu yana Arap hocaların yeri başkadır. Hani Türk hocalarımıza göre*” ifadelerini kullanırken, G.15 ise “*Ben ciddi farklar olduğunu düşünüyorum. Arap hocaların bence Türk hocalara göre daha donanımlı olduğunu düşünüyorum. Ondan daha fazla verim aldığını düşünüyorum. Örneğin Türk hocalar sadece kendi dersini anlatmakla yetinirken, Arap hocalar kendi konusunu anlatırken, aslında bize aslında birçok bilgi eklemesi yapıyor. Ve bu benim çok hoşuma gidiyor*” ifadelerini kullanmış ve her üçü de uluslararası hocaların performans ve bilgi-birikimlerine vurgu yaparak, Arapça öğrenimleri hususunda kendilerine daha faydalı olduklarını belirtmiştir.

Arapça eğitimleri açısından uluslararası hocaların yerli öğretim üyelerine göre daha verimli olduklarını dile getiren bazı öğrenciler de uluslararası hocaların ana dilleri üzerinden iletişim kurmalarına ve bunun kendilerinin gelişimine daha çok katkı sunduğuna vurgu yapmıştır. Örneğin G.6 “*Eğer burada nispeten de olsa bir Arapça öğrenciysek bu Arap hocalar sayesinde oldu diyebilirim. Maruz kaldık yani çok fazla dile maruz kalınca öğrenebiliyorsunuz. Bunlar gerçekten dili basit seviyede tutup bizim anlayabileceğimiz bir seviyede konuşuyorlardı. Bazen anlamadığımız yerleri işte başka eş anlamlı kelimelerle açıklamaya*

çalışıyorlardı. Ve bize hatta öğrenmeyi de teşvik ediyorlardı. Ama diğer hocalar işte medrese hocaları. Genel olarak çeviri yaptırıyorlardı” ifadeleriyle ve G.7 de “Hocam şimdi Arap hocalar bizimle Arapça konuşuyor ya. O açıdan bizim dilimiz yani ister istemez geliyor. Ama Medreseli olan hocalar bazen kendilerini unutup direkt dersi Türkçe anlatıyorlar. O konuda evet yani ciddi bir fark var” ifadeleriyle uluslararası hocaların katkı oranının daha çok olduğunu belirtmiştir.

Özetle, görüşmelere katılan öğrencilerin tamamı, Arapça eğitimlerinde uluslararası öğretim üyelerinin yerli öğretim üyelerine kıyasla daha donanımlı ve özverili olduklarını, dolayısıyla daha fazla katkı sağladıklarını belirtmiştir. Öğrenciler, uluslararası öğretim üyelerinin Arapça dil gelişimine önemli katkı sunduğunu, dersleri daha motive edici ve anlaşılır şekilde işlediklerini, bu nedenle daha verimli olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, ana dil avantajı sayesinde uluslararası öğretim üyelerinin daha etkili bir eğitim sağladıkları vurgulanmıştır. Öğrenciler, uluslararası hocaların ders anlatımlarının daha ilgi çekici ve faydalı olduğunu, ders sürecinin hızlı geçtiğini belirtirken, yerli hocaların aynı etkiyi yaratamadığını ve bazı derslerde sıkıldıklarını dile getirmişlerdir.

2.3. Öğrencilerin Arapça Dil Becerilerini Geliştirmeye Yönelik Kendi Çabalarıyla İlgili Algıları

Bu başlık altında, araştırmaya katılan öğrencilerin, düzenli bir şekilde ders çalışıp tekrarlar yapmaları, Arapça pratik yapmaları ve Arap dil mantığı/felsefesiyle ilgili eser okumalarına yönelik algılarına ilişkin bulgular yer almaktadır. Söz konusu bulgular, Tablo 7’de yer alan verilerden elde edilmiştir.

Tablo 7
Öğrencilerin arapça dil becerilerini geliştirmeye yönelik çabaları

		Sayı (F)	%
Arapça dil becerilerimin gelişmesi için düzenli pratik ve tekrar yaparım	Katılıyorum	54	24,7
	Kararsızım	43	19,6
	Katılmıyorum	122	55,7
Ders dışı ortamlarda, arkadaşlarımla veya hocalarımla iletişim dili olarak Arapçayı kullanırım	Katılıyorum	39	17,8
	Kararsızım	21	9,6
	Katılmıyorum	159	72,6
Arap dil mantığını ve felsefesini anlamak için Arap kültürü, gelenekleri ve tarihiyle ilgili eserler okudum	Katılıyorum	39	17,8
	Kararsızım	27	12,3
	Katılmıyorum	153	69,9
Toplam		219	100,0

Tablo 7 verilerine göre ankete katılan öğrencilerin %55,7’si dil becerilerini geliştirmek için düzenli pratik ve tekrar yaptıkları hususuna katılmadığını, %24,7’si ise katıldığını belirtmiştir.

Ankete katılan öğrencilerin %72,6'sı ders dışı ortamlarda arkadaşları veya hocalarıyla iletişim dili olarak Arapçayı kullandıkları hususuna katılmadığını, %17,8'i ise katıldığını belirtmiştir.

Tablo verilerine göre yine öğrencilerin %69,9'u Arap dil mantığı ve felsefesiyle ilgili eserler okudukları hususuna katılmadığını, %17,8'i de katıldığını belirtmiştir.

Anket verilerinden elde edilen bulgulara göre öğrencilerin yarısından fazlası, Arapça dil gelişimini sağlayacak çalışma ve etkinliklere yönelmemekte, bu hususlarda ciddi bir performans ortaya koymamaktadır. Diğer yandan bazı öğrenciler de Arapça dil bilgilerini geliştirmeye yönelik çabaladığı kanaatinde dir.

Görüşmelerden elde edilen veriler de yukarıdaki bulguları teyit edici niteliktedir. Örneğin G.2, *“Hani hocalardan sonra oturup ben kendim Arapça çalışmalıydım. Her gün Arapça yazı yazmalıydım. Arapça konuşma, muhadese dinlemeliydim. Sahaf, nahiv ben çalışmalıydım ama ben yapmadım. Dolayısıyla öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kendisine düşen ödevleri yerine getirmede. Öğrenciler hazıra konma peşindedir. Mesela diyorlar ki hoca bize bir çalışma kâğıdı versin sınav döneminden önce. Biz onu ezberleyelim. Sınava girelim geçelim”* ifadeleriyle, öğrencilerin Arapça öğrenmeye yeteri kadar vakit ayırmadığını ve genellikle ezbere yöneldiklerini belirtmiştir. Öğrencilerin sınavlarını geçmek için Arapça öğrenmek yerine ezbere yöneldiklerini G.4, *“Ama ezbere dayalı yapıyordum genelde mesela. Ezberleyip öyle sınavlara giriyorum”* ifadeleriyle dile getirmiştir.

3. Öğrencilerin Program Çerçevesinde Aldıkları Eğitimin Çıktılarına Yönelik Algıları

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin derslerde işlenen konuları anlamakta zorlanıp zorlanmadıkları, klasik veya modern bir Arapça metni okuduklarında tamamını anlayıp anlamadıkları, dil becerilerinin gelişip gelişmediği, mesleki alan dersleriyle ilgili iyi bir eğitim alıp almadıkları, yabancı dil sınavlarından aldıkları puan aralığı, fakülteye kayıta Arapça yeterlilik şartının getirilip getirilmemesi gerektiği ve İslami İlimler fakültesi Arapça programını okumayı yine tercih edip etmeyecekleri ile ilgili algılarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir. Söz konusu bulgular, Tablo 8'de yer alan verilerden elde edilmiştir.

Tablo 8
Öğrencilerin arapça eğitim çıktıklarına yönelik algıları

		Sayı (F)	%
Arapça dil becerileriyle ilgili (dinleme, okuma, anlama, yazma ve konuşma) iyi bir eğitim aldım	Katılıyorum	32	14,6
	Kararsızım	56	25,6
	Katılmıyorum	131	59,8
Klasik veya modern bir Arapça metin okuduğumda, tamamını anlarım	Katılıyorum	50	22,8
	Kararsızım	61	27,9
	Katılmıyorum	108	49,3
Yabancı Dil Sınavı'ndan aldığım puan aralığı	YDS'ye girmedim	197	90,0
	0-19	1	0,5
	20-39	8	3,7
	40-59	6	2,7
	60-79	5	2,3
	80-100	2	0,9
Arapça dilini tam öğrenemediğimden, derslerde işlenen konuları anlamakta zorlandım	Katılıyorum	145	66,2
	Kararsızım	23	10,5
	Katılmıyorum	50	22,8
Arapça programındaki mesleki alan dersleriyle ilgili iyi bir eğitim aldım	Katılıyorum	37	16,9
	Kararsızım	63	28,8
	Katılmıyorum	119	54,3
Arapça lisans programlarına öğrenci alımlarına, Arapça yeterlik (belirli bir seviye) şartı getirilmelidir	Katılıyorum	190	86,8
	Kararsızım	18	8,2
	Katılmıyorum	11	5,0
Beş yıl öncesine geri dönme şansım olsa, İslami İlimler Fakültesini yine Arapça okumak isterdim	İİF'yi okumazdım	19	8,7
	Katılıyorum	45	20,5
	Kararsızım	14	6,4
	Katılmıyorum	141	64,4
Toplam		219	100,0

Not. İİF: İslami İlimler Fakültesi / YDS: Yabancı Dil Sınavı

Tablo 8 verilerine göre, Arapça dil becerilerine yönelik yani dinleme, okuma, anlama, yazma ve konuşma ile ilgili öğrencilerin iyi bir eğitim aldıkları hususuna, ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%59,8) katılmadığını, %14,6'sı katıldığını belirtmiştir. Bu veriler çerçevesinde dil becerilerinin ne oranda ve hangi alanlarda gelişip gelişmediği hususu, görüşülen öğrencilere sorulduğunda, öğrencilerin büyük çoğunluğu (G.1, G.2, G.3, G.4, G.5, G.6, G.7, G.8, G.9, G.11, G.12, G.15, G.16) okuma ve yazmalarının iyi geliştiğini, bazılarında anlamamanın nispeten geliştiğini ancak konuşmanın çok zayıf kaldığını belirtmiştir. Örneğin G.1, “*Yani Arapça konuşmayı çok fazla öğrenemedim. Çünkü yani iki dersimiz hariç diğer hiçbir derste okuma yapmıyorduk. Ben konuşamıyorum ama anlayabiliyorum. Yani yazma zaten hani hocalarımızın hepsi yazımı beğenir*” ifadelerini; G.4, “*Okuma ve yazma biraz gelişti ama anlama zayıf kaldı. Yani bazılarını anlıyorum ama böyle söylediklerini tam anlamıyorum. Okuduklarımı da fazla anlamıyorum. Kuran-ı Kerim'i anlamıyorum ama bazı kelimelerini*

anlayabiliyorum. Hadislerde de aynen, çoğunu anlamıyorum” ifadelerini kullanmıştır. Her iki ifadede de öğrenciler, okuma ve yazmalarının geliştiğini, anlama yeteneklerinin nispeten geliştiğini, konuşma yetilerinin ise gelişmediğini belirtmiştir.

Diğer yandan G.9, Arapça dil becerilerinin gelişmediğini hicivli bir tarzla ifade etmiştir: *“Bende hocam en çok gelişen dinleme oldu. Çünkü 5 yıl boyunca sürekli dinledim. Şu an duyduğum bir cümleyi anlamıyorum, sadece dinliyorum. Konuşmam çok çok zayıf, yok yani. Yazma var tabi azıcık”*. G.15 ise Arapça öğrenme sürecinde dil becerilerinin nispeten geliştiğini ancak bu arada Türkçe konuşma yeteneğinin zayıfladığını ve günlük hayatta Türkçe konuşmakta zorlandığını şu ifadelerle belirtmektedir: *“Bence beş dil anlama becerimiz de gelişmiştir diye düşünüyorum. Ama kendi ana dilimiz için bu olumsuz bir şey oldu bence. Mesela ben şu an bazen Türkçe cümle kurarken yüklemi hatırlamakta zorlanıyorum. Ya da tam anlamıyla düzgün bir cümle kuramıyorum. Çünkü sabah sekizden akşam dörde kadar bir Arapça eğitim görüyorum. Sınav haftası Arapça kaynaklara çalışıyorum. Bir sene boyunca bu şekilde olunca günlük hayatımda Türkçe konuşmakta zorlanıyorum”*.

Beş dil becerisinin gelişim oranıyla ilgili Beyler’in araştırmasında (2016, s. 60), farklı bulgular elde edilmiştir. Buna göre öğrencilerin %52,1’i orta seviyede Arapça konuşabildiğini ve %47’si de yine orta seviyede Arapça yazabildiğini ifade etmiştir. Diğer çalışmaların bazılarında, birebir yukarıda arz edilen husus değilse de örneğin Arapça dil öğretim metotlarının yeterli ve doğru olup olmadığı sorulmuştur. Özenç’in bulgularına göre öğrencilerin %77’si fakültelerinde verilen Arapça öğretim metotlarının doğru ve yeterli olmadığını belirtirken, (Özenç, 2017, s. 17). Erpay’ın (2019, s. 457) çalışmasına ait bulgulara göre ise bu oran %50,6’dır.

Tablo verilerine göre klasik veya modern olsun, okudukları Arapça bir metnin tamamını anladıkları hususuna, ankete katılan öğrencilerin %49,3’ü katılmadığını, %22,8’i ise katıldığını belirtmiştir. Söz konusu husus, kendileriyle görüşme yapılan öğrencilere sorulduğunda, birçok öğrenci, Arapça bir metni büyük oranda anlamadığını, bununla beraber modern metinlere kıyasla klasik metinleri nispeten daha iyi anladıklarını belirtmiştir. Örneğin G.5 de *“Kuran’dan bir ayet okuduğumda hepsini anlamıyorum. Hadislerin çoğunu anlayabiliyorum. Bazı zor kelimeler var içinde. Mesela o kelimeyi de bilsem anlayabiliyorum ama bir bütün olduğu için mana vermede zorlanıyorum. Modern metinlerde de aynı seviyedeyim, zayıfım. Klasik metinleri anlamak modern metinlere göre biraz daha basit. Modern metinde mesela şu an çok fazla yeni kelime var. Daha klasik metinleri bile anlamazken bunları anlamak biraz daha zor geliyor bana”*

ifadeleriyle Arapça metinleri anlamakta zorlandığını, bununla beraber klasik metinleri az da olsa anladığını belirtmiştir. G.13'ün konuya ilişkin ifadeleri ise öğrencilerin Arapça dil seviyesini göstermesi bakımından dikkat çekicidir: “*Yok. Arapça bir metni okuduğumda tam olarak anlamıyorum. Ya hareketli olan şeyleri daha çok iyi anlıyorum*”. Bu ifadeleriyle G.13, İmam-Hatip Lisesi mezunu, ana dili Arapça ve fakültenin üçüncü sınıfında okuyan bir öğrenci olarak, harekesiz metinleri okumakta ve anlamakta zorlandığını ortaya koymuştur.

Ankete katılan öğrencilerin %90'ı herhangi bir yabancı dil sınavına girmedeğini, %6,8'i “0-59” aralığında, %3,2'si ise “60-100” aralığında bir puan aldığını belirtmiştir. Konuya ilişkin, görüşme yapılan öğrencilerden de benzer sonuçlar alınmıştır. Buna göre kendisiyle görüşülen öğrencilerin ikisi (G.3, G.8) hariç, tamamı herhangi bir yabancı dil sınavına girmemiştir. Böyle bir sınava niçin girmedikleri sorulduğunda alınan cevaplar, “Arapça dil yetersizliği” (G.1. G.2, G.5, G.10, G.11, G.12, G.13, G.14, G.16) veya “lisansüstü kariyer planının olmaması” (G.9, G.15) şeklinde olmuştur. Öğrencilerin YDS'ye girme durumunu Uçar da (2017, s. 154) çalışmasına konu etmiştir. Buna göre öğrencilerin %60'ı herhangi bir dil sınavına girmemiştir. Dil sınavına giren 33 öğrencinin çoğu da 50'nin altına puan almıştır.

Ankete katılan öğrencilerin yarısından fazlası (%66,2), Arapça derslerde işlenen konuları anlamakta zorlandıklarını, %22,8'i ise zorlanmadığını belirtmiştir.

Derslerde işlenen konuların anlaşılıp anlaşılmadığı hususu, görüşme yapılan öğrencilere de sorulmuştur. Görüşme verilerine göre öğrencilerin neredeyse tamamı (G.2, G.3, G.4, G.5, G.6, G.8, G.9, G.12, G.13, G.14, G.16) ders konularını anlamakta zorlandıklarını belirtmiş ve bazı öğrenciler, bu durumun sebeplerine dair bazı gerekçeler sunmuştur. Örneğin G.4, “*Hatta bekliyorduk, arkadaşlardan biri çevirsin. Çünkü sonuçta bilmiyorsun o dili, anlatıyor ama bir şey anlamıyorsun. Dersten de bir şey istifade edemiyorsun. Mesela ben beş senedir hiçbir şekilde bilgilerden istifade ettiğimi düşünmüyorum. Çok eksikim var. Dersleri anlamakta zorlandım. Ben çeviri yapamıyordum. Anlamıyorum ki...*” ifadelerini kullanarak dili öğrenemediğinden dolayı dersleri anlamakta zorlandığını belirtmiştir. Yine G.8 “*Hocam, konuları anlamada çok zorlandık. Hocam hiçbir dersi anlamadık Arapçadan kaynaklı. Çünkü biz sadece Arapçayı çözmeye çalıştık ki dersi anlayabilelim. Ama Arapçayı anlamaya çalışırken konuyu çıkardık. Hocam ikisini de beraber götürebilirdik biz ne yaptık birini yapmaya çalışırken diğeri arkada kaldı. Biz beş yıl boyunca Sadece Arapçayı çözmeye çalıştık anlayabilmek için...*” ifadeleriyle, eğitim sürecinin büyük oranda Arapça dilini öğrenmeye ayrıldığını ve bu nedenle konuları anlamakta zorlandığını belirtmiştir. Benzer bir şekilde G.12 de “*Ne kadar istesek de*

öğrenemedik. Derslere giriyordum yatıyordum. Hocamız bize Arapça anlatıyor, ben kendim gidip başka bir kaynaktan Türkçe okuyorum. Öyle anlamaya çalışıyorum. Arapça metinleri neredeyse %10 anlayabiliyorum. Hocalar Arapça sınav yapıyorlar, sınav yaptıklarında metinden sözlü var, soruyorlar. Biz de hocalarımızın üstünde durduğu konulara biraz bakıyoruz, ezberliyoruz, sınava giriyoruz” ifadeleriyle dil öğrenemediğinden ders konularını anlamakta oldukça zorlandığını, Arapça metinleri anlamaktan çok ezberleme yoluyla sınavları geçmeye çalıştığını ve dili bilmediği için dinlemediği ders konularını, Türkçe eserlerden anlama çabası içerisinde girdiğini belirtmiştir.

Diğer yandan, öğrencilerden G.7, G.11 ve G.15, dersleri anlamakta zorlanmadığını belirtmiştir. G.11 kendisinin medrese geçmişinden dolayı konuları anlamakta zorlanmadığını belirtmekle beraber sınıftaki çoğu arkadaşının, dilden kaynaklı derslere katılamadıklarını ve dersleri anlamakta zorlandıklarını şu ifadelerle ortaya koymuştur: “*Şahsi olarak zorlanmadım çünkü medreseden dolayı biraz bir Arapça seviyem vardı. Bundan dolayı zorlanmadım yani. Ne Arapçada ne Türkçede. Ama sınıfın geri kalanı, yani baktığımızda baya zorlandı, özellikle Arapça konusunda. Çünkü yeterli bir seviyede olmadıklarından dolayı. Yani derse katılamıyorlardı”.*

Öğrencilerle yapılan görüşmelerde, anket verileriyle uyumlu bir şekilde, çoğunluğun ders konularını anlamakta zorlandığı görülmüştür. Bu zorlukların temelinde dil bariyeri yatmaktadır; birçok öğrenci Arapça dil yetersizliği nedeniyle dersleri anlamakta zorlanmıştır. Bununla beraber hocaların anlatım şekli, derslerin tek kaynaktan ve çeviri yaklaşımıyla işlenmesi ve özellikle metnin dil açısından analizinin, konu ve ayrıntılarını analize fırsat bırakmaması, konuların anlaşılmasını olumsuz etkilemiştir.

Tablo 8 verilerine göre ankete katılan öğrencilerin %54,3’ü mesleki alan dersleriyle ilgili iyi bir eğitim aldıkları hususuna katılmadığını, %16,9’u katıldığını belirtmiştir. Öğrencilerin yarısından fazlasının kendisini mesleki alanda yetersiz gördüğü anlaşılan bu husus, görüşme yapılan öğrencilere de sorulmuş ve anket bulgularından çok farklı bulgular elde edilmiştir. Alınan cevaplara göre öğrencilerin neredeyse tamamı (G.4 ve G.8 cevap vermemiştir), fakülte eğitimleri sürecinde mesleki alanda iyi bir eğitim al(a)madıklarını ve kendilerini ciddi anlamda yetersiz hissettiklerini belirtmiştir. Aşağıya aktarılan ifade örneklerinden de anlaşılacağı üzere, öğrencilerin yetersizliklerine gösterdikleri gerekçeler çeşitlidir. Öğrencilerin en önemli gerekçeleri Arapça diline yeteri kadar hâkim olamamalarıdır (G.1, G.2, G.6, G.7, G.9, G.12). Diğer yandan, öğrencilere göre hocaların ders konularını anlatmaktan çok çeviriye ve ders konularını bitirmeye odaklanmaları (G.3, G.5, G.7, G.9) ve derslere alanında

uzman branş hocalarının girmemesi (G.13) de kendilerinin mesleki alanda iyi yetişmelerine engel olmuştur. Ayrıca birkaç görüşmeci (G.9, G.12), eğitim dili Türkçe olan diğer fakültelerde okuyan tanıdık öğrencilerle kendisini kıyaslamakta ve onların yanında kendilerini yetersiz görmektedir.

Öğrencilerin mesleki yetersizliklerinin Arapça yetersizliklerine bağlayan G.1, bu hususu “*İyi bir eğitim aldığımı düşünmüyorum çünkü Arapçayı hiç bilmeyen insanlardık ve dersler birden Arapça anlatılmaya başlandı*” ifadesiyle dile getirmiştir. Mesleki yeterlilik açısından öğrencilerin içerisinde bulunduğu kötü durumu ve bunun eğitim diliyle ilişkisini, G.2 ise “*Ben hatta fakülteyi bırakmayı da düşündüm. Eğitim Arapça verildiği için biz İslami ilimler açısından hiçbir şey öğrenemedik. Meslek dersleri açısından. Mesela birisi gelip bana bir şey sorsa ben cevap vermem. Ben değil fakültenin geneli cevap veremez buna. Mesleki dersler açısından eksikim çok fazla var. Şundan dolayı hani hep dile vurgu yapıyorum ama hani derslerin hepsini dil ağırlıklı Arapça gördüğümüz için bir de Arapça gördüğümüzden dolayı derslerin çeyreğini hani yüzeysel olarak görüyoruz. Bir Türkçe bölüm kadar donanımlı değiliz. Mesela ben Allah’ın zati sıfatları ne demek, subuti sıfatları ne demek, anlam farkını bilmiyorum. Yani mesela şu an biz mezun olacağız ama toplasanız hani 5 ya da 10 kişi gerçekten hakkını vererek mezun olacak. Çok üzücü bir durum ama sonuç bu*” ifadeleriyle dile getirmiştir.

Arapça dil yetersizliğinin mesleki bilgi ve birikim yetersizliğine sebep olduğunu G.6, G.7, G.9 ve G.12 de dile getirmiştir. Örneğin G.7, “*Bu çok kritik bir soru. Neye göre yeterli bir donanım? Bu bağlamda çok az verim alabildik. Hocam dil işte dedim ya biz dört yıl boyunca o Arapçayı çözelim derken ilmi geride bıraktık, onu alamadık. İkisinden de pek bir şey öğrenemedik hocam*” ifadelerini kullanmış ve fakülte eğitimi sürecinde ne Arapça dilini ne de dini konuları öğrenebildiğini ifade etmiştir. G.9 da “*Şimdi Arapça’yı anlayalım derken ilim arkada kalıyordu. Hocalar da bize sürekli yani Arapça üzerinden gittikleri için yani o konuyu nasıl anlatacaklarını onlar da şaşıırıyordu bence. Bir konuyu anlatayım ama Arapçaları yetmiyor, anlatamıyorlar. Kendilerini parçalıyorlar ama yani bu konuda çok yani iyi bir eğitim verdiklerini ben düşünmüyorum. Gerçekten ilimden çok eksik kaldık bence. Çünkü gerçekten o ilmi almadım ve nasıl bir hoca olacağımı da mesela çoğu zaman sorguluyorum. Ben burada mezun oluyorum ama yani bir donanıma sahip değilim. Ne yeteri kadar ilim alabildik ne de yeteri kadar dili öğrenebildik... Bir de hocalar da gerçekten beni çok soğuttular*” şeklinde düşüncelerini dile getirerek mesleki yetersizliklerinde hem Arapça eğitiminin hem de hocaların etkisinin olduğunu dile getirmiştir.

Öğrencilerin mesleki yetersizliklerini hocalarının ders işleme tarzıyla veya uzmanlık alanlarının dışında görevlendirilmeleriyle ilişkilendirenler de vardır (G.3, G.5 ve G.13). Örneğin G.3, “Dördüncü sınıfa kadar yeterli görmüyordum. Fakülteden ziyade benim çabalarımla bir şeyler öğrendim. Çünkü fakülte derslerinde sınav odaklıydık daha çok. Sınav odaklı bir yetiştirme vardı. Yani bazı hocalarımız kitabı bitirme şeyindeydi. Hani anlamamızdan çok evet sorsak anlatıyorlardı. Ancak çok hızlı giderlerdi. Kitabı bitirmek isterlerdi” ifadeleriyle hocalarının tarzına vurgu yaparken; G.13 ise “Ya burada şey sıkıntısı var sadece branş hocalarımızın branşına verilmemesi. Mesela Kelam dersimize farklı bir hoca girmişti. O da zaten ilk girişte mesela dedi ki ben kelam dersi bilmiyorum ama size kesinlikle aktarmaya çalışacağım. Biz mesela buna da çok şaşırmıştık. Yani hocaya da çile çektiriyorlar bu konuda... Hayır, ben kendimi bir ilahiyatçı olarak görmüyorum ve iyi yetiştiğimi düşünmüyorum. Öğrenciler olarak şu an bayağı gerideyiz bence” ifadeleriyle, hocalarının kendi branşlarına görevlendirilmemesinin mesleki yeterliklerine olumsuz etkisine örnekler vermiştir.

Öğrencilerin mesleki alanda kendilerini yeterli görmediği bulgusunun elde edildiği bu araştırma yanında önceki çalışmalarda da benzer bulguların tespit edildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin kendilerini “İlahiyatçı vasfına sahip olma durumu” hususunda Özenç’in çalışmasında (2017, s. 26), öğrencilerin %33’ü kendini iyi bir ilahiyatçı olarak görmezken, %53’ü kısmen görmekte, %14’ü ise kendini ilahiyatçı olarak görmektedir. Kirman ve Demir’in (2018, s. 14) bulgularına göre de öğrencilerin %28,6’sı kendini ilahiyatçı vasfına sahip görmüyorken, %8,9’u ise bu vasfa sahip olduğunu, geri kalanlar ise bu hususta kararsız olduklarını belirtmiştir. Erpay’ın (2019, s. 445) çalışmasına göre ise öğrencilerin %43’ü aldığı eğitimi yeterli görmezken, sadece %5’i yeterli görmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin çoğu (%86,8) Arapça lisans programına kayıta “Arapça yeterlilik şartı” getirilmesi gerektiğini, çok az bir kısmı ise (%5,0) böyle bir şartın getirilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Tablo 8’den elde edilen bulgular görüşme yapılan öğrencilere sunularak, programa kayıta “Arapça yeterlilik şartı” getirilmesi veya getirilmemesi gerektiği yönünde öğrencilerin fikirleri ve gerekçeleri sorulmuştur. Buna göre öğrencilerin çoğu (G.1, G.2, G.5, G.6, G.7, G.8, G.12, G.14, G.15, G.16) “Arapça yeterlilik şartı” getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çerçevede öğrencilerin önemli bir kısmı, Arapça programının gereklilikleri ve mevcut eğitim düzeyine dair hayal kırıklıklarını dile getirmiştir. G.7, “Ben buraya özellikle Arapça program olduğu için geldim. Şimdi Arapça bilmeyenlerle aynı sınıfta olduğumuz

için hocalardan sürekli Türkçe şekilde anlatmalarını istiyorlardı. Bu da benim Arapça konusunda geriye düşmeme sebep oluyordu. Bu yüzden kesinlikle getirilmelidir” diyerek, Arapça bilmeyen öğrenciler nedeniyle sınıfta Türkçe kullanımının arttığını ve bu durumun kendi Arapça öğrenimini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. G.12 de, *“Hocam mesela bizim sınıf yirmi sekiz kişi, yirmi sekiz kişinin içinde yirmi kişi Arapça bilmiyor. Ben gibi fakültenin Arapça olduğunu bilmeden gelenlerin şu anda derse gelip alttan dersleri fazla oluyor. Arapça bilgisi çok az. Dersten hiçbir şey anlamıyor. Onun için yüzde yüz Arapça şartı gerekiyor”* ifadesiyle, sınıftaki öğrencilerin büyük bir kısmının Arapça bilmemesinin derslerin verimliliğini düşürdüğünü ve Arapça bilmeyen öğrencilerin eksikliklerini gidermek için fazladan çaba harcamak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

Diğer yandan G.14, *“Birçok kişi bu bölümün ağırlığının farkında değil. Yani hiç Arapça bilmeyen bir öğrenciyi buraya almak yanlış hocam... Benim birçok hayalim vardı, gerçekleşmedi. Şu an geldiğim nokta, yani sıfırdıydım, eksilere düştüm. Hayır kırıklığına uğradım. Almak istediklerimi yeteri kadar alamadım. Dolayısıyla yeterlik şartlı getirilmeli...”* diyerek, öğrencilerin Arapça yeterliliklerine sahip olmamasının kendisinde hayal kırıklığına neden olduğunu ve bu durumun eğitim kalitesini düşürdüğünü vurgulamıştır. Benzer şekilde, G.15, *“Bence getirilmeli. Çünkü burada çok fazla seviye farklılığı görüyoruz. Hiç bilmeyen birini bu bölüme sokmak bence doğru bir şey değil”* ifadesiyle, Arapça bilgisi olmayan öğrencilerin programa kabul edilmesinin seviye farklılıklarına yol açtığını belirtmiştir. Bu ifadeler, öğrencilerin Arapça programına dair ciddi yeterlilik sorunları yaşadığını ve mevcut sistemde eğitim kalitesinin düşmesinden şikayetçi olduklarını göstermektedir.

Arapça yeterlilik şartı” getirilmemesi gerektiğini düşünen az sayıdaki diğer görüşmecilerin gerekçeleri ise daha çok eğitimde fırsat eşitliğiyle ilgili olup öğrenciler, hazırlık sınıfı dil eğitiminin kalite standartlarının artırılmasını önermektedir. Örneğin G.3, *“Ben mesela yeterli değildim. Ama çok seyerek ve isteyerek geldim. Kendimi geliştirmek için hani ilk adımındı ve bu durum olmasaydı ben buradan mahrum kalacaktım. Yeterlilik şartı yerine hazırlık sınıfı eğitimine daha çok dikkat edilmeli”* ifadesiyle Arapça yeterliliği olmasa da programa katılmanın kendisi için önemli bir fırsat olduğunu ve bu nedenle hazırlık sınıfı eğitimine daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Yukarıya aktarılan araştırma bulgularına göre öğrencilerin çoğunluğu, “Arapça yeterlilik şartı” getirilmesi gerektiği görüşündedir. Bu görüşü savunuların yine çoğu, sınıf seviye farklarını ve bu durumun sebep olduğu olumsuz deneyimlerini gerekçe göstermektedir. Az sayıdaki bazı katılımcılar da yeterlilik şartı

getirilmesi yerine fırsat eşitliğini de hesaba katarak, hazırlık sınıfı dil eğitiminin kalite standartlarının artırılmasını önermektedir.

Ankete katılan öğrencilerin çoğu (%64,4), kendilerine beş yıl öncesine dönme şansı verilmesi durumunda, İslami İlimler fakültesini Arapça okumak istemediklerini, %20,5'i Arapça okumak istediklerini, %8,7'si ise eğitim dili fark etmeksizin, İslami İlimler fakültesini okumak istemediğini belirtmiştir. Bu veriler ışığında öğrencilerin çoğunun, İslami İlimler Fakültesi Arapça deneyiminden memnun kalmadıkları çıkarımında bulunulabilir. Nitekim söz konusu husus, kendileriyle görüşülen öğrencilere de sorulmuş ve benzer bulgular tespit edilmiştir. Buna göre görüşme yapılan öğrencilerin yedisi (G.2, G.3, G.5, G.8, G.14, G.15, G.16) programı Türkçe okumayı tercih ettiklerini, dördü (G.6, G.7, G.11, G.13) programı tekrar Arapça okumak istediklerini, ikisi (G.1, G.10) şartlı bir şekilde Arapça okuyabileceklerini, ikisi (G.4, G.9) kararsız olduğunu ve biri de (G.12) ne Arapça ne de Türkçe okumak istediğini, yani İslami İlimler fakültesini okumak istemediğini belirtmiştir.

Programı Arapça değil de Türkçe okumak istediğini belirten ve çoğunluğu teşkil eden görüşmecilerin gerekçelerine örnek olarak G.5'in ifadeleri verilebilir: *“Yani eğitiminin böyle olduğunu bilseydim gelmezdim. İlk geldiğimde Arapça öğreneceğimi zannettim. Ama öğrenmedim. Hem Kur'an'ı hem hadisleri hem diğer kitapları anlamak açısından. Ama çok fazla bir şey öğrenemedik. Dolayısıyla bir dahaki sefere böyle bir şansım olsa Türkçe bölümünü okurdum”*. Görüşmeci, bu ifadeleriyle dili de dini ilimleri de öğrenemediğini dile getirmiş ve eğitim dili Türkçe olan bir fakülteye gitmenin daha verimli olacağı kanaatini ortaya koymuştur. Benzer bir gerekçeyi G.8 de şu ifadelerle ortaya koymuştur: *“Türkçe okurdum hocam. En başta dediğim gibi yani ne ilimde pek bir şey alabildik ne Arapça öğrenebildik. Bundansa tek bir tanesinden alıp ilerlemek daha mantıklı geliyor”*. G.14 ise *“Açıkçası bu yaşadıklarımı tekrar yaşayacağımı bilsem, gelmezdim. Eğer bunlar bir ön fragman olarak gelseydi asla gelmezdim. Çünkü ne umdum ne buldum oldu”* ifadeleriyle, fakülte eğitiminin beklentilerini karşılamadığını ve Arapça eğitimin kendisine ağır geldiğini belirtmiştir. Konu bağlamında aynı kanaatlere sahip olmakla beraber, tesettürlü olmayan ve fakülteye, dini ilimleri öğrenme açısından yüksek bir motivasyonla geldiği anlaşılan G.15 ise Arapça programı tercih etmeme gerekçeleri olarak, fakültenin beklentilerini karşılamadığına, Arapçayı da dini ilimleri de öğrenmenin farklı alternatifleri olduğuna yönelik kanaatlerini, *“Ben kesinlikle gelmezdim buraya. Kendimi geliştirmek istedim ama kendimi geliştirmek yerine bence çoğu yönden tam tersi geriye gittiğimi düşünüyorum. Keşke farklı bir yolu tercih etseydim. Mesela bireysel kendi araştırmalarım doğrultusunda kendimi geliştirseydim çok daha iyi olurdu benim için. Arapça için bir kursa gitseydim. Dini açıdan kendimi*

geliştirirdim. Dini açıdan bugün zaten teknolojik bir çağda yaşıyoruz. O şekilde araştırmalar yapsaydım çok daha iyi bir yerde olacağımı düşünüyorum. Hocam zaten bireysel değil genel bir önyargı var. Hocam benim yapmak istediğim çok şey var İslam'a yönelik. Ama bunun için resmen bu fakültenin bitmesini bekliyorum” ifadeleriyle ortaya koymuştur. Arapça öğrenmenin farklı seçeneklerinin olduğunu G.3 de şu ifadelerle dile getirmiştir: “Buraya geldikten sonra işte çap var mesela bunları önceden bilmiyordum. Türkçe programa yerleşip çok rahat burada Arap dilinden çap yapabiliyordum. Türkçe ilahiyatını okurdum ve Arapça onu da geliştirdim. Hocam benim en büyük şanssızlığım koçsuz kalışım oldu, gerçekten koçsuz kaldım hocam, beni yönlendiren olmadı”.

Beş yıl öncesine dönme şansları olsaydı, programı yine Arapça okuyacaklarını belirten görüşmeciler ise bu kanaatleriyle birlikte Arapça programa yönelik eksiklikleri örtülü bir şekilde dile getirmiştir. Bu çerçevede G.6, “Evet sanırım tercih ederdim. Yani memnun olmadığım taraflar da var ama belki de mümkün olanların en iyisiydi” ifadelerini; G.7 ise “Çok isterdim. Yani hocam kaybettiklerimle de kazandıklarımınla da yine de Arapça okumak isterim” ifadelerini kullanmıştır. Fakülteye kayıttan önce medrese eğitimi almış olan G.11 ise “Yine Arapça okumak isterdim. Hatta daha iyi bir şekilde Arapça öğrenip buraya gelmek isterdim. Çünkü burada belirli bir seviyeden sonra dersler verilmeye başladığından dolayı yani... Belirli bir seviye olması gerekiyor. Çünkü direkt kendini böyle bir akademik hayatın içinde görüyorsun. Yani belirli bir seviye olduktan sonra eğer kayıt yaparsak yani daha iyi bir verim alacağımızı düşünüyorum” ifadelerini kullanarak programa kayıttan belirli bir seviyede Arapça yeterliliğinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Özetle görüşmecilerin birçoğu hem Arapça hem de dini ilimleri öğrenemediği için Arapça programından memnuniyetsizliklerini dile getirmiştir. Bulgularda öne çıkan sorunlar arasında Arapça dil eğitimindeki yetersizlikler ve beklentilerin karşılanamaması bulunmaktadır. Diğer yandan bazı görüşmeciler de dil eğitimi yetersizliklerine rağmen programı tekrar tercih edeceklerini dile getirmiştir. Öğrencilerin fakülte eğitim-öğretiminden memnuniyet oranlarını, önceki çalışmaların neredeyse tamamı da konu etmiştir. Beyler’in (2016, s. 60) çalışmasına göre öğrencilerin %81’i okudukları Arapça programda, hedeflerine ulaştıklarını belirtmiştir. Özenç’in (2017, s. 24) çalışmasına göre öğrencilerin %83’ü aldıkları eğitimden memnun iken %10’u memnun değildir. Diğer yandan Kirman ve Demir’in (2018, s. 9) çalışmasında öğrencilerin %16,1’i eğitime yönelik beklentilerinin karşılandığını düşünürken, %51,8’i bu konuda kararsız kalmış, %32,1’i ise beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmiştir. Erpay’ın (2019, s. 458) çalışmasında da benzer bulgular elde edilmiştir. Buna göre öğrencilerin sadece %7,8’i beklentilerinin karşılandığını düşünürken, %72,8’i

kararsız kalmış, %19,4'ü ise beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmiştir. Osmanoğlu ve Korkmaz'ın (2018, ss. 153-154-156) çalışmasında da öğrencilerin %8,5'i memnun iken, %77,3'ü kararsız ve %14,2'si ise memnun olmadığını belirtmiştir. Özenç'in çalışması dışında diğer çalışmalar ile bu araştırmanın benzer bulgular elde ettiği ve öğrencilerin çok az bir kısmının, aldıkları eğitimden memnun oldukları, büyük kısmının bu hususta kararsız kaldığı ve bir kısmının memnun olmadıkları anlaşılmaktadır.

SONUÇ

İlahiyat/İslami İlimler Arapça programları, ülkemiz yüksek din öğretimi deneyiminin son halkasını teşkil etmekte ve eğitim dili olarak Arapçayı kullanmaktadır. Söz konusu program, günümüz üniversitelerinin on ikisinde okutulmakta ve bu programlara öğrenci alımları devam etmektedir. İlahiyat/İslami İlimler (Arapça) programlarında okuyan öğrencilerin deneyim ve algılarını açığa çıkarma amacıyla olan bu çalışmada aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir: Öğrencilerin çoğunluğu, çevre yönlendirmesi ve mekânsal yakınlık nedeniyle veya YKS'den aldıkları puanları bu programa yettiği için programı tercih etmiştir. Programın tercihinde herhangi bir üniversiteye yerleşme telaşı ve söz konusu programdan mezun olanların mesleki anlamda avantajlı oldukları kanaati de etkili olmuştur. Dolayısıyla öğrencilerin çoğu, programı bilinçli ve amaçlı bir şekilde tercih etmemiştir. Nitekim bulgulara göre öğrencilerin çoğu kayıt öncesinde, programın eğitim dilinin Arapça olduğu konusunda bilgi sahibi değildi. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, lisans öncesi durumları itibarıyla Arapça dil yeterliliğine sahip değildir. Bu durumun istisnaları, az sayıdaki uluslararası öğrenciler ile fakülte eğitimi öncesinde medrese okumuş kişilerdir. Öğrencilerin genelinin ifadelerine göre hazırlık ve ilerleyen kademelerde öğrenciler, Arapça seviyelerine göre gruplandırılarak farklı şubelere yerleştirilmemiştir. Yine dil gelişimlerini desteklemek amacıyla, fakülte yetkililerince herhangi bir dil laboratuvarı, dil kütüphanesi, dil destek birimi, dil eğitim koçluğu/rehberliği gibi alanlar teşekkül edilmemiştir. Bu durumun tek istisnası, genellikle ders saatleri bitimi sonrası icra edilen dil atölyeleridir. Ancak bu atölyeler, öğrencilerin ilgisini çekmemiş, ilgili olan öğrenciler de bu saatlerde yorgun oldukları gerekçesiyle katılımda devamlılık göstermemiş ve açılan dil atölyeler çoğu defa kısa sürede kapanmıştır. Öğrencilerin yarısına yakını, fakültede aldıkları eğitim ve yaşadıkları deneyimler neticesinde, öğretim üyelerinin derslerini anlaşılır bir şekilde anlattıklarını düşünmektedir.

Programın eğitim dili Arapça olmasına rağmen, öğrencilere göre derslerde büyük oranda Türkçe kullanımı söz konusudur. Buna göre uluslararası olanlar dışında

öğretim üyelerinin neredeyse tamamı, ders anlatılarında hem Arapçayı hem de Türkçeyi kullanmaktadır. Diğer bir ifadeyle dersler, Arapça metinlerin Türkçeye çevrilerek çözümlenmesi şeklinde işlenmektedir. Diğer yandan formasyon ile Felsefe ve Din Bilimleri derslerinin büyük kısmında sadece Türkçe kullanılmakta, bazı meslek derslerinde ise Kürtçe de kullanılmaktadır. Dolayısıyla ders içi iletişim dili olarak öğrencilerin bildiği diller tercih edilmekte ve programın eğitim dili olan Arapça, büyük oranda kullanılmamaktadır.

Öğrencilerin çoğuna göre uluslararası öğretim üyeleri, sınıf dışı ortamlarda Arapça konuşup, genellikle Arapça kullanımını teşvik ederken, yerli hocalar Türkçe konuşmayı tercih etmekte ve kendilerini Arapça kullanımına teşvik etmemektedir. Öğrencilere göre bu durum, yerli öğretim üyelerinin ve kendilerinin Arapça konuşma konusunda çok zayıf olmalarıyla ilgilidir. Öğrencilerin çoğu, kendilerini Arapça öğrenmeye teşvik ve motive etme konusunda, birkaç uluslararası hoca dışında, hocalarını yetersiz ve ilgisiz bulmaktadır. Öğrencilere göre bazı öğretim üyeleri, teşvik etmenin aksine öğrencilerin yetersizliklerini yüzlerine vurmak, azarlamak ve alay etmek gibi olumsuz tutumlar sergilemekte ve bu durum, öğrencilerin motivasyonunu düşürmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, Arapça dilini öğrenmeyi destekleme hususunda, hocalarının ders anlatım yöntemlerinde çeşitlilik sağlamadığı ve teknolojik materyal kullanımının sınırlı olduğu kanaatine sahiptir. Benzer bir şekilde öğrencilerin geneline göre öğretim üyelerinin çoğu, büyük oranda ek materyal kullanmamakta ve önermemektedir. Bu durumun tek istisnası, bazı hocaların kullandığı dijital pdf dosyaları ve videolardır.

Öğrencilerin neredeyse tamamı, yerli, medrese çıkışlı ve uluslararası öğretim üyeleri arasında, dil becerilerinin gelişimine katkıları bağlamında ciddi farklar görmektedir. Buna göre dil eğitimi açısından uluslararası öğretim üyeleri, yerli öğretim üyelerine kıyasla daha donanımlı ve özverilidir. Öğrenciler, uluslararası öğretim üyelerinin Arapça dil gelişimine önemli katkı sunduğu, dersleri daha motive edici ve anlaşılır şekilde işledikleri kanaatine sahiptir. Dolayısıyla öğrenciler, uluslararası hocaların ders anlatımlarını daha ilgi çekici ve faydalı bulmakta, yerli hocaların ise aynı etkiyi yaratamadığını ve bu derslerin bir kısmında sıkıldıklarını dile getirmektedir. Söz konusu durumun, yerli hocaların, derslerini büyük oranda Arapça metni Türkçeye çeviri şeklinde işlemesiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Kendi ifadelerine göre öğrencilerin çoğu, dil becerilerini geliştirmek için düzenli ders çalışmamakta, pratik ve tekrar yapmamaktadır. Yine öğrencilerin çoğu kendi aralarında ve/veya hocalarıyla iletişimde Arapça dilini kullanmamaktadır. Aynı şekilde öğrencilerin çoğu, Arapça dil mantığı veya felsefesiyle ilgili herhangi bir eser okumamıştır. Dolayısıyla öğrencilerin çoğu, dil gelişimlerini sağlayacak çalışma ve etkinliklere yönelmemekte, dil öğrenmeye

yeteri kadar vakit ayırmamakta ve bu hususlarda ciddi bir performans ortaya koymamaktadır. Diğer yandan öğrencilerin büyük çoğunluğu, derslere ait sınavlarda başarılı olabilmek için Arapça öğrenmek yerine ders metinlerini ezbere yöneldiklerini ifade etmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunda, beş dil becerisi arasında, okuma ve yazma gelişmiştir. Yine bazı öğrencilerde anlama nispeten gelişmiştir. Ancak öğrencilerin neredeyse tamamında Arapça konuşma ve kendini rahat ifade etme becerisi, çok zayıf kalmış ve gelişmemiştir. Öğrencilerin çoğu, Arapça bir metni okuduğunda tamamını anlamamakta, bununla beraber, modern metinlere kıyasla klasik metinleri nispeten daha çok anlamaktadır. Öğrencilerin neredeyse tamamı, herhangi bir yabancı dil sınavına girmemiştir. Bu durumun en önemli sebebi, öğrencilerin kendilerini Arapça dili ile ilgili yetersiz görmesidir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu, eğitim dili olarak Arapçanın kullanıldığı derslerde, ders içeriklerini ve konuları anlamamaktadır. Öğrencilere göre bu durumun en önemli sebepleri, başta dil yetersizliği olmak üzere hocaların anlatım şekli, derslerin tek kaynaktan ve çeviri yaklaşımıyla işlenmesi neticesinde özellikle metinlerin dil açısından analizinin, konu ayrıntılarını anlama ve tartışmaya zaman bırakmamasıdır. Dolayısıyla öğrenciler, mesleki alanda iyi bir eğitim almadıkları ve dini ilimleri beklentileri oranında öğrenemedikleri kanaatinde. Bu durumun gerekçeleri ise yine kendi ifadelerine göre Arapça diline yeteri kadar hâkim olmamaları, öğretim üyelerinin ders konularını izah etmekten çok çeviriye ve ders konularını bitirmeye odaklanmaları ve derslere alanında uzman branş hocalarının girmemesidir.

Öğrencilerin çoğuna göre Arapça programa kayıta Arapça yeterlilik şartı aranmalıdır. Nitekim öğrencilere göre mevcut durumda, fakültede okuyan öğrencilerin çoğu Arapça bilmediğinden dolayı eğitim süreçlerinde çok fazla zorlanmaktadır. Diğer yandan sınıf içinde ciddi seviye farkları bulunmakta ve bu durum da olumsuz deneyimlere sebep olmaktadır. Az sayıdaki bazı öğrenciler ise eğitimde fırsat eşitliğini de hesaba katarak, bu şarta gerek olmadığını ve bunun yerine hazırlık sınıfı Arapça dil eğitimi kalitesinin artırılmasını önermektedir.

Nihayet öğrencilerin çoğu, İlahiyat/İslami İlimler Arapça program deneyiminden memnun kalmadıklarını ve beş yıl öncesine dönme fırsatları olması durumunda Türkçe bir program okumayı tercih edeceklerini belirtmiştir. Az sayıdaki bazı öğrenciler ise Arapça programdan memnun olduklarını ancak programın zayıf yönlerinin çok fazla olduğunu belirtmiştir.

Özetle öğrencilerin çoğunun, Arapça program deneyimlerinde ciddi yetersizliklerle karşılaştığı ve beklentilerinin karşılanmadığı hem Arapça dilini hem de dini ilimleri yeterli seviyede öğrenemediği anlaşılmaktadır.

Ulaşılan bu sonuçlar neticesinde, İlahiyat/İslami İlimler (Arapça) programları ile ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

1. Arapça programlarına öğrenci alımlarında asgari dil yeterlilik şartı getirilmeli ve programa kayıt yapan öğrenciler, seviyelerine göre şubelere ayrılarak hazırlık sınıfı dil eğitimi süreci, öğrencilerin beş dil becerisini geliştirmeye ve üst kademe derslerinin anlaşılmasını sağlayacak bir niteliğe kavuşturulmalıdır.
2. Ülkemizin beş dil becerisi gelişmiş yerli öğretim üyeleri potansiyeli dikkate alınarak programa ayrılacak öğrenci kontenjanları azaltılmalıdır. Bu sayede programa az ama dil yeterliliği olan ve programı amaçlı bir şekilde tercih eden öğrencilerin alımı sağlanmış olur.
3. Fakülte bünyesinde, öğrencilerin dil eğitimi süreçlerini destekleyecek birimler teşekkül edilmelidir. Böylece dil eğitimleri sürecinde öğrencileri motive etme, onlara rehberlik etme ve teknik destek sunma alanları oluşturulmuş olur.
4. Arapça dil yeterliliği olmayan/zayıf öğretim üyeleri, programda görevlendirilmemelidir. Hem hazırlık sınıfı dil derslerini hem de ileriki meslek derslerini vermek üzere, imkân ölçüsünde uluslararası öğretim üyeleri ve/veya Arapça dil yeterliliği yüksek yerli öğretim üyeleri istihdam edilmelidir. Ancak istihdam edilecek uluslararası öğretim üyelerine yönelik Türk eğitim sistemini tanıtıcı eğitim seminerleri düzenlenmelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aşıkoğlu, N. Y. (2015). Yüksek öğretimde din eğitimi ve öğretimi. Recai, Doğan ve Remziye, Ege (Ed.), *Din Eğitimi El Kitabı* içinde ss. 181-197. Grafiker Yayınları.
- Ay, M. E. (2000). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanlarından beklentileri. İsmail, Kurt (Ed.), *Gençlik Dönemi ve Eğitimi* içinde ss. 73-117. Ensar Neşriyat.
- Başgil, A. F. (2003). *Din ve Laiklik*. Yağmur Yayınları.
- Beyler, M. (2016). Türkiye'deki ilahiyat/islami ilimler fakültelerinin dini ilimler arap diliyle öğretim tecrübesi: hadis programı örneği. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 14(1), 51-73.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2015). *Karma Yöntem Araştırmaları: Tasarımı ve Yürütülmesi*. Anı Yayınları.
- Çinemre, S. (2019). İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin ilahiyat fakültesi programına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 52(2), 265-286.

- Erpay, İ. (2019). Öğrencilerin ilahiyat fakültesine yönelik görüşleri. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 13, 423-473.
- Fırat, E. (1989). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problem olarak değerlendirdikleri eğitimleriyle ilgili konular. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, 17-42.
- Genç, M. F. (2019). İmam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri örneğinde din eğitiminde kalite sorunu. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 7, 145-166.
- Kaya, M. (2001). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problemleri (Samsun O. M. Ü. İlahiyat Fakültesi örneği). *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 8, 77-114.
- Kirman, M. A., & Demir, R. (2018). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin beklenti ve sorunları: mustafa kemal üniversitesi örneği. *Antakiyat*, 1(1), 1-21.
- Koç, A. (2003). İlahiyat fakültesi (ilahiyat lisans programı) öğrencilerinin sorunları ve beklentileri. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 25-64.
- Krysyk, J. L., & Finn, J. (2015). *Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması* (E. Ercüment, Çev.). Niko Yayınları.
- Mehmedoğlu, Y. (2000). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin eğitim-öğretim beklentileri. İsmail, Kurt (Ed.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi* içinde ss. 121-150. Ensar Neşriyat.
- Nazıroğlu, B. (2022). Yüksek din öğretimi. İ. Turan & B. Nazıroğlu (Ed.), *Din Eğitimi* içinde ss. 143-166. Bilay Yayınları.
- Okumuş, E. (2007). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin problemleri -Dicle Üniversitesi örneği-. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 59-94.
- Osmanoğlu, C., & Korkmaz, M. (2018). Öğrencilerine göre ideal ilahiyat fakültesi öğrencisinin nitelikleri ve bunun ilahiyat eğitimiyle ilişkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16(36), 119-178.
- Özdemir, A. (2004). İlahiyat fakültelerinde arapça öğretiminin gerekliliği, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 27-47.
- Özenç, A. (2017). Son sınıf öğrencilerine göre beklentileri karşılama ve mesleki hayata hazırlamada ilahiyat fakültelerinde eğitim (Dicle Üniversitesi örneği). *International Journal of Kurdish Studies*, 3(1), 1-30.
- Parladır, S. (1998). Öğrencilerine göre ilahiyat fakültesi eğitiminin başarı durumu. *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI, 1-32.

- Taştekin, O. (2013). Yeni kurulan ilahiyat fakültelerinin öğrenme ortamına yönelik öğrenci algıları. *Usûl İslam Araştırmaları*, 19(19), 139-184.
- Turan, İ. (2017). Türkiye’de ilahiyat eğitimi: istihdam alanı-program ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 59-77.
- Turan, İ., & Nazıroğlu, B. (2015). İlahiyat fakültesine yeni gelen öğrencilerin sorun ve beklentileri: OMÜ İlahiyat Fakültesi örneği. *Journal of International Social Research*, 8(36), 466-479.
- Uçar, R. (2017). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin profili, akademik eğilimleri ve aldıkları eğitime ilişkin memnuniyet algıları (İnönü Üniversitesi örneği). *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 97-170.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The Arabic programs in Theology/Islamic Sciences constitute the last link in our country's higher religious education experience and use Arabic as the language of instruction. These programs are taught in twelve of today's universities and students are still enrolled in these programs. This study focuses on the perceptions and experiences of the students studying in the Arabic language programs of Theology/Islamic Sciences and the problems experienced by the students in the Arabic language education center. The main purpose of the research is to reveal the experiences of students studying in Arabic programs that have been providing education for about 12 years and to create program evaluation opportunities that can be subject to further studies with the findings to be obtained from the application areas.

Method: In this study, which aims to reveal the experiences and perceptions of students studying in Theology/Islamic Sciences (Arabic) programs, the “explanatory sequential mixed method” design, one of the qualitative research methods, was used. Accordingly, in the first stage of the study, a questionnaire was applied to 219 students and quantitative data were collected and analyzed. In the second stage, focused interviews were conducted with 16 of these students, the qualitative data obtained were analyzed, comparisons were made with quantitative data and the findings of the study were presented.

Finding: Among the important findings of the study, it is understood that students do not have sufficient knowledge of Arabic language before

undergraduate education and that faculty facilities are not sufficient to teach Arabic to students. According to the students, most of the faculty members use Turkish rather than Arabic in the lectures, and similarly, they do not use or encourage the use of Arabic outside the classroom. As a matter of fact, according to most of the students, the lecturers do not encourage them to learn Arabic in general, on the contrary, they display negative attitudes such as pointing out the language deficiencies of the students, scolding and mocking them, and this situation decreases the motivation of the students. Most of the students also believe that their teachers do not provide diversity in their lecturing methods and their use of technological materials is limited. Similarly, according to the students in general, most of the lecturers do not use or recommend additional materials. In the final analysis, there are significant differences between lecturers in terms of their contribution to language education. Accordingly, international lecturers are more dedicated than others. Most of the students do not study, practice and repeat regularly to improve their language skills. Again, most of the students do not use the Arabic language to communicate among themselves and/or with their professors. Likewise, most of the students have not read any works on Arabic language logic or philosophy. Therefore, most of the students do not engage in studies and activities that will ensure their language development, do not devote enough time to language learning and do not perform seriously in these matters. Among the five language skills, the majority of students have developed “reading” and “writing”. “Comprehension” is relatively developed in some students. However, “speaking” and “expressing oneself comfortably” in Arabic are very weak and underdeveloped in almost all students. Most of the students do not fully understand an Arabic text when they read it, although they understand classical texts relatively more than modern texts. Almost all students have never taken a foreign language exam. The most important reason for this is the students' perception of themselves as incompetent in the Arabic language.

Result: The majority of the students do not understand the course content and topics in courses where Arabic is used as the language of instruction. According to the students, the most important reasons for this situation are the language deficiency in the first place, the way the lecturers teach, the fact that the courses are taught from a single source and with a translation approach, and especially the linguistic analysis of the texts, which leaves no time for understanding and discussing the details of the subject. Therefore, the students are of the opinion that they did not receive a good education in the professional field and that they did not learn religious sciences to the extent they expected. The reasons for this situation, again according to their own statements, are that they do not have sufficient command of the Arabic language, that the lecturers focus on translation

and finishing the course subjects rather than explaining the course topics, and that specialized branch lecturers do not attend the courses. Finally, most of the students stated that they were not satisfied with their experience in the Arabic program in Theology/Islamic Sciences and that if they had the opportunity to go back five years ago, they would prefer to study a Turkish program. A small number of students stated that they were satisfied with the Arabic program, but that the program had too many weaknesses. Within the framework of the findings obtained in the research, it is understood that the Arabic programs in theology/Islamic Sciences need serious improvement and support.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Review article
Geliş tarihi	14.11.2024	Submitted date
Kabul tarihi	11.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Devecioğlu, S., Karahüseyinoğlu, M. F. & Kırdemir, A. (2025). Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli, *Journal of History School*, 74, 602-624.

SPOR KULÜPLERİNDE ÇEVİK YÖNETİM MODELİ¹**Sebahattin DEVECİOĞLU²****Mehmet Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU³ & Ayberk KIRDEMİR⁴****Öz**

Spor, günümüzde ekonomi, aile, eğitim, din ve daha birçok sosyal kurumla etkileşim halinde olan bir olgudur. Bu etkileşimler spora karşı ilginin ve katılımın artmasını sağlamaktadır. Refah seviyesi yüksek olan ülkeler, politikaları içerisinde spora daha çok yer vermekte, kitleler ise her geçen gün spora daha fazla yönelim göstermektedir. Spor kulüpleri, sporun kitlelere yayılmasını sağlayan en önemli kurumlardan biridir. Bununla birlikte, spor kulüpleri gençlerin boş zamanlarını ilgi ve yetenekleri doğrultusunda değerlendirmelerini sağlayan eğitsel, sanatsal, kültürel ve bilimsel çalışmalarının yanı sıra spor yarışmaları ile sportif eğitim çalışmalarını da kapsamaktadır. Spor kulüpleri, sporun hem profesyonel hem de amatör olarak gözlemlenebildiği bir yapıya sahiptir. Sporun uygun ortamlarda yapılabilmesi, yaygınlaştırabilmesi ve devamlılığı için spor kulüplerinin en doğru şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, doküman analizi metodu kullanılarak spor kulüplerinin yönetimine ilişkin bir model önerisi tasarlanması amaçlanmıştır. Çevik yönetim modeli, temel anlamda değişen koşullar karşısında işlere hızlıca adapte olmayı, işleri çabuk ve etkin bir şekilde yönetmeyi hedefleyen bir model olarak ifade edilebilir. Çevik yönetim modeli, spor kulüpleri yönetiminde uygulanabilir niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Spor Yönetimi, Spor Kulüpleri, Çevik Yönetim.

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1. yazar: %35, 2. yazar: %33, 3. yazar: %32.

²Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, sdevecioglu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8205-295X

³Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, fkarahuseyinoglu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9554-9263

⁴Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, kirdemirayberk@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1700-859X

Agile Management Model in Sports Clubs

Abstract

Sport is an element that interacts with various social institutions today, including the economy, family, education, religion, and more. These interactions contribute to the increased interest in and participation in sports. In countries with high levels of welfare, sports are given more prominence in their policies, and the public's inclination toward sports is growing day by day. One of the most significant institutions facilitating the spread of sports to the masses is sports clubs. Furthermore, sports clubs encompass educational, artistic, cultural, and scientific activities in addition to sports competitions and training programs that help young people utilize their leisure time in accordance with their interests and skills. Sports clubs have a structure where sports can be observed both professionally and amateurly. To ensure that sports can be practiced in suitable environments, promoted effectively, and sustained, sports clubs need to be managed in the most appropriate manner. This study aims to propose a model for the management of sports clubs using the document analysis method. The Agile Management Model can be fundamentally described as a model aimed at quickly adapting to changing conditions and managing tasks efficiently and effectively. The Agile Management Model is applicable to the management of sports clubs.

Keywords: Management, Sport Management, Sports Clubs, Agile Management.

GİRİŞ

İnsanoğlu süregelen tarih boyunca doğanın zor ve çetin şartlarına karşı yaşam mücadelesini devam ettirmeye çalışmıştır. Tüketim kaynaklarının sınırlılığı, insanları üretim yapmaya sevk etmiştir. Gerek toprağın işlenerek ürün elde edilmesinde gerekse de avcılığın verimliliğinde görev dağılımının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Kimin ne zaman hangi işi yapacağını belirleme gereksinimi “insanları belirli bir amacı gerçekleştirebilmek için sevk ve idare etme” olarak ifade edebileceğimiz yönetim kavramını ortaya çıkarmıştır (Yenisu vd., 2019).

Yönetim, belirli sayıda insanı önceden belirlenmiş hedeflere doğru yönlendirme ve aynı zamanda bu bireyler arasındaki uyum ve koordinasyonu sağlama süreci olarak tanımlanabilir. Bu tanımda bireyler her ne kadar özne durumunda olsa da kaynakların etkin ve verimli kullanılması da yönetimin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Acar ve Bıyık, 2012). Yönetim, en geniş anlamıyla, bireyler arasında iş birliğini geliştirmeyi, onları ortak bir hedefe yönlendirmeyi amaçlayan tüm faaliyet ve çabaları kapsamaktadır (Tosun, 1992).

Yönetim biliminin kavram, ilke ve yöntemleri; kamu yönetimi, eğitim yönetimi, işletme yönetimi, sağlık yönetimi ve spor yönetimi gibi farklı çalışma alanlarına

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

uyarlanmıştır. Bu faaliyet alanları genel yönetimin özel uygulama alanlarını oluşturmaktadır. Yönetim biliminin alt dalları arasında yer alan spor yönetimi, yönetim biliminin temel özelliklerini taşımakla birlikte, spor alanının özelliklerini de dikkate alarak sporcu-yönetici, sporcu-spor organizasyonu ve spor organizasyonu-toplum ilişkilerini içeren bir yapıyı kapsamaktadır. Bununla birlikte spor yönetimi kendi içerisinde; spor tesisi yönetimi, spor kulübü yöneticiliği, spor grubu yöneticiliği gibi dallara ayrılmaktadır. Yönetimin alt dalları ve bu alt dalların kendi içerisindeki birimlerin çeşitliliği, yönetilmesi gereken birimi oldukça karmaşık ve zor bir hale getirmektedir. Bu sebeple çalışma alanları ve organizasyon türü farklılık gösterse de etkili ve verimli yönetimin temeli olarak yönetim biliminin ilke ve yöntemlerinin dikkate alınması gerekmektedir (Ekenci ve İmamoğlu, 2002).

Spor yönetimindeki başat unsurlardan biri de spor kulüplerinin doğru ve verimli yönetilmesidir. Spor kulüpleri dünyanın çeşitli ülkelerinde sporun temel birimi ve çekirdek teşkilatı olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu özellikleri dikkate alındığında spor kulüpleri, teknik ekip ve sporcuların belirlenmiş bir hedefi gerçekleştirebilmek için bir araya geldikleri, sporun bilimsel gerçeklerinin uygulanıldığı ve öğretildiği tüzel kişiler olarak ifade edilebilir (Devocioğlu ve Çoban, 2003).

Bir ülkenin veya topluluğun kültürel, sosyal ve siyasal değerleri, o topluluğun yönetim modelinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Bu değerler, o topluluğun tarihinden, coğrafyasından, dininden, geleneklerinden ve diğer birçok faktörden oluşmaktadır. Ülkelerin veya toplulukların kendine özgü kültürel, sosyal ve siyasal dinamikleri, o ülkenin veya topluluğun yönetim modelini belirlemektedir. Herhangi bir yapıya uygulanmış ve başarıyla sonuçlanmış bir yönetim modeli, bir toplum için uygun olabilirken, aynı model başka bir toplum için başarısızlıkla sonuçlanabilir. Bu nedenle, yönetim modellerinin ve politikalarının oluşturulması ve uygulanması sürecinde bu dinamiklerin dikkate alınması önemlidir. Literatür incelendiğinde, bir ülkenin veya topluluğun kendine özgü kültürel, sosyal ve siyasal değerleri dikkate alarak oluşturduğu yönetim modellerinin genellikle daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, bu tür yönetim modellerinin, o topluluğun ihtiyaçlarına, tercihlerine ve değerlerine daha uygun olması ile ilişkilendirilebilir. Bu modeller, bireylerin katılımını artırabilir, toplumsal uyumu teşvik edebilir ve daha sürdürülebilir sonuçlar doğurabilir (Taş, 2007).

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve diğer faktörler hayatın hızını artırmış, bu da iş dünyasında ve diğer alanlarda daha hızlı tepki verme ihtiyacını doğurmuştur. Günümüzdeki hızlı değişen dünya koşullarında başarılı olabilmek için esnek ve

çevik olmak oldukça önemli hale gelmiştir. Çevik (agile) yönetim yaklaşımları tam da bu noktada önem arz etmektedir. Çevik yönetim yaklaşımı, bu hızlı değişime uyum sağlamak ve avantaj elde etmek için önemli bir araç olarak düşünülebilir. Çevik yönetim, daha esnek, hızlı ve müşteri odaklı bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yaklaşım, iş süreçlerini daha az bürokrasiyle ve daha fazla esneklikle yönetmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşımın temel prensipleri arasında müşteri memnuniyeti, değişime hızlı adapte olma, sürekli iyileştirme ve ekip çalışması gibi unsurlar yer almaktadır. Sonuç olarak, çevik yönetim, günümüzün hızlı değişen dünyasında başarılı olabilmek için önemli bir yönetim modeli olarak ifade edilebilir (Tunç, 2023).

Günümüzde yaşanan gelişmeler tüm sektörlerde olduğu gibi spor alanında da birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Spor yönetiminin çekirdek unsurlarından birisi olan spor kulüplerinin yönetimi de bu değişimlerden etkilenmiş ve bir dönüşüm sürecine girmiştir. Spor kulüplerinin bu değişimlere adapte olması ve değişimin sebep olabileceği olumsuzluklardan en az düzeyde etkilenmesi için doğru bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, doküman analizi metodu kullanılarak spor kulüplerinin yönetimine ilişkin bir model önerisi tasarlanması amaçlanmıştır.

Spor Yönetimi

Günümüzde spor, önemli bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Her bilim alanının da olduğu gibi sporun da kendi bütünlüğünü oluşturan çeşitli bileşenleri bulunmaktadır. Bu bileşenlerin arasında sporun sevk ve idaresinin sağlanmasını ifade eden spor yönetimi de yer almaktadır. Spor yönetimi, genel yönetimin ilke, yöntem ve kurallarının spor alanına uygulanması olarak tanımlanabilir (İmamoğlu, 1992).

Spor yönetimini, genel yönetimi oluşturan unsurlardan bağımsız bir olgu olarak değerlendirmek mümkün değildir. Genel yönetimin kavram ve yöntemleri spor yönetimi için de geçerlidir. Bu açıdan bakıldığında spor yönetimi, genel yönetim ilke, yöntem ve kurallarının spor alanına uygulanması olarak da ifade edilebilir. Spor yönetiminin temel amacı; spor faaliyetlerini akılcı ve bilimsel bir şekilde yürütmenin yollarını bulmak, bunları genel ilkelere dönüştürmek ve uygulamaktır. Başka bir deyişle spor yönetimi, spor alanında karar alma ve hedeflere ulaşma ile ilgili faaliyetleri ifade etmektedir. Bununla birlikte beden eğitimi ve spor programlarının geliştirilmesi, insan kaynaklarının sağlanması ve yetiştirilmesi, spor kurum ve tesislerinin yönetimi ve denetimi gibi konuları da kapsamaktadır (İşcan, 1988).

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

Spor için gerekli olan hammadde ve insan kaynaklarının işlenmesi, spor örgütü veya spor organizasyonu üzerinde fiziksel, duygusal ve zihinsel etkilere sebep olmaktadır. Bu durum spor yönetimini farklılaştıran önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle spor örgüt ve kurumlarının aktif, canlı bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Sporcu, yönetici, antrenör, tesis, malzeme, spor müsabakaları gibi spor ortamını oluşturan unsurların belirli hedefler göz önünde bulundurularak koordineli bir şekilde birlikte çalışması gerekmektedir (Mirzeoğlu, 2003).

Spor yönetimi, her ne kadar çeşitli tanımlarla ifade edilse de temel anlamda yönetici-sporcu, sporcu-spor teşkilatı ve sporun diğer sosyal kurumlarla olan ilişkilerini düzenleyen bir yönetim sistemi olarak değerlendirilebilir (Sunay, 1998). Spor her ülke için vazgeçilmez bir olgudur. Ülkeler vatandaşı olan ve toplumu oluşturan insanların fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak sağlıklı bir yaşam sürmesini istemektedir. Devletin temel görevlerinden biri de toplum için gerekli olan bu imkanları sağlamak ve desteklemektir (Gök ve Sunay, 2010). Spor yönetiminin ilke ve fonksiyonları genel yönetim esas alınarak koordine edilmektedir. Bu bağlamda devletin yönetim tarzı ve spor yönetimine yönelik yaklaşımı büyük önem taşımaktadır (Krotee ve Bucher, 2007).

Her ülkenin toplumsal ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek imkanları birbirinden farklılık göstermektedir. Bu sebeple yönetim modelleri ülkelerin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmelidir. Bu durum spor için de geçerlidir. Günümüzde spor birçok unsurun belirleyicisi olarak kabul edilmektedir. Sporun doğru yönetilmesi ülkelerin refah seviyesini yükseltecek ve sağlıklı nesillerin yetişmesini sağlayacaktır. Sporun verimli bir şekilde yönetilebilmesi, spor kulüplerinin yönetimiyle doğrudan ilişkilendirilebilir. Bu sebeple spor kulüplerinin ihtiyaçlarını belirlemek ve ülke koşulları içerisinde en faydalı yönetim modelini bulmak büyük önem arz etmektedir.

Türkiye’de Spor Kulüpleri Yönetimi

Türk Dil Kurumu tanımına göre kulüp; “yalnızca üye olanların görüşme, konuşma, okuma, spor yapma vb. amaçlarla toplandıkları yer” olarak belirtilmektedir. Spor kulübü ise; “özellikle gençlerin değişik spor etkinliklerinde bulunmaları amacıyla ilgili devlet kurumuna kayıt ve tescilini yaptırmış kuruluş” şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2024).

Erturan Öğüt (2010), spor kulüplerini: “spor yönetiminin yetkili üst örgütleri tarafından resmen tanınmış; yönetim biçimi kuralları, amaçları ve maddi konuları tüzüğünde belirlenmiş; karşılıklı sözleşmeler ile üyelerinin, katılımcılarının çıkarları ve sorumlulukları açıklanmış halde topluma bir ya da birden fazla branşta yarışma sporları, yüksek performans sporları ve herkes için spor

imkânlarını sahip olduğu malzeme, tesis ve personel aracıyla sağlayan gönüllü ya da ticari kuruluşlar” olarak tanımlamıştır (Erturan Öğüt, 2010).

Türkiye’de 5253 sayılı dernekler kanununun göre başvuruları halinde; temel amacı spor faaliyeti olanlara spor kulübü, amacı boş zaman etkinlikleri olanlara gençlik kulübü, her iki amacı da birlikte yürütmek isteyenlere ise gençlik ve spor kulübü adı verilmektedir. Bu kulüpler Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nce tescillenerek, kütüğe ve sicile dahil edilir. Kulüplerin teşkilatı, görev ve yetkileri, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün denetimiyle gerçekleşmektedir. Bununla birlikte, kulüplerin faaliyetlerinin belirlenmesinde izlenecek usul ve esaslar, bu faaliyetleri yürüten kuruluşların nitelikleri ve bunlara uygulanacak disiplin işlemleri, kulüplere sağlanan yardımların şekil ve koşulları, İçişleri Bakanlığının onayı ile Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü’nün bağlı olduğu Bakanlık tarafından düzenlenmiş yönetmelikler uyarıncadır (Devocioğlu vd., 2011a).

Şekil 1. Türkiye’de spor kulüplerinin kuruluş şekilleri (Resmi Gazete, 2022).

Türkiye’de spor kulüplerinin statüsü ve türleri yönetmeliklerle belirlenmiştir. Yönetmelikte sözü edilen spor kulübü çeşitleri: Gençlik kulüpleri, spor kulüpleri, gençlik ve spor kulüpleri ile spor anonim şirketleri olarak belirlenmiştir. Spor kulüpleri de sivil toplum kuruluşları gibi benzer amaçlar çerçevesinde oluşturulan üyelerinin çeşitli sorumlulukları olan, amatör ve profesyonel branşlar vasıtasıyla bireylere ulaşan, her kesimden insanın spor yapabilmesi için gerekli imkanları sağlayan tesislere sahip olan bununla birlikte performans sporcusu yetiştirmeyi hedefleyen özel kuruluşlardır (Durmuş, 1999).

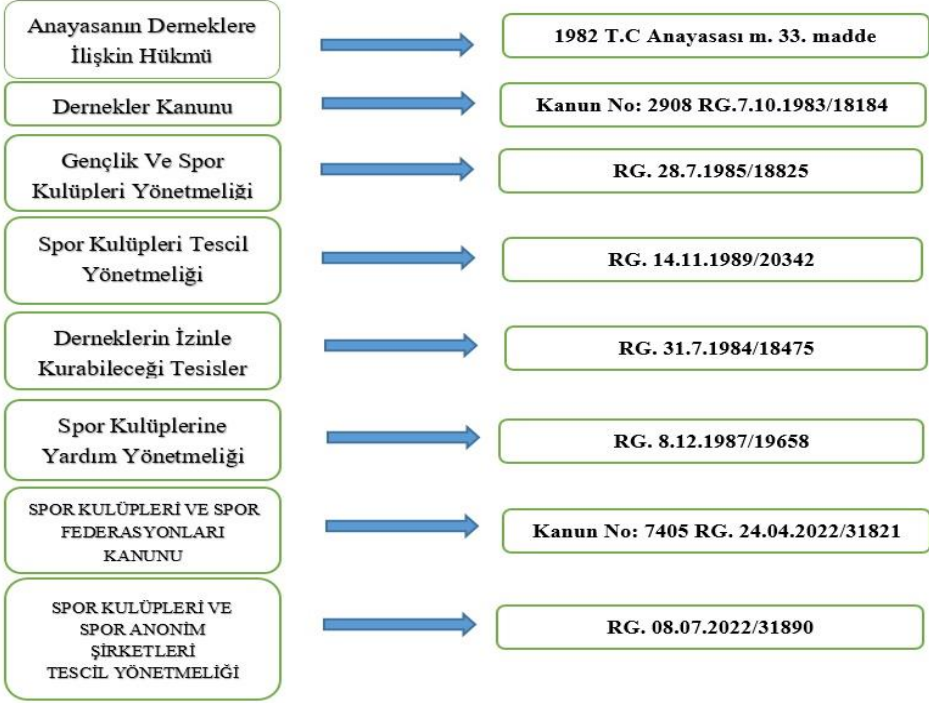
Spor kulüplerinin, sporun toplumun tabanına yayılımında, bireylerin spor yoluyla sosyalleşmesini sağlamada ve daha birçok konuda fonksiyonel işlevleri bulunmaktadır (Devocioğlu ve Çoban, 2005). Aşağıda yer alan şekilde spor kulüplerinin fonksiyonel işlevleri verilmektedir.

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

Şekil 2. Spor kulüplerinin fonksiyonları (Devecioğlu vd., 2011b).

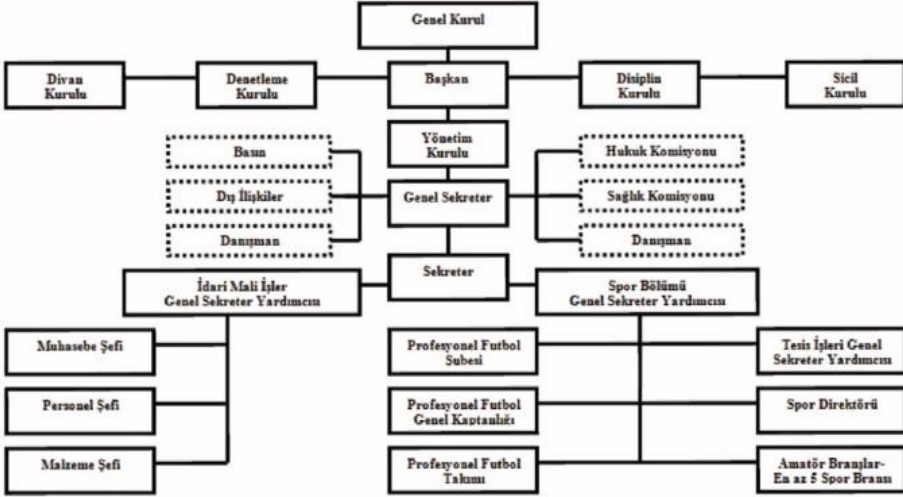
Yukarıda verilen fonksiyonların verimli bir şekilde yerine getirilmesi için spor kulüplerinin kanunlar ve yönetmelikler çerçevesinde koordineli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Her kulübün iş ve işleyişine ait tüzüğü vardır. Tüzüğün içerisinde bulunan kuruluş bildirgesine göre ilgili resmi makamlarca faaliyetlerine onay verilen kulüpler gerekli organlarını oluşturarak örgütlenmesini gerçekleştirirler. Bununla birlikte örgütlenme sürecinin hangi şartlarda gerçekleştirebileceği, spor kulüplerinin faaliyet alanları yasalar ve yönetmeliklerle belirlenmiştir (Devecioğlu ve Çoban, 2003). Türkiye’de spor kulüplerine ilişkin kanun ve yönetmelikler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3. Türkiye’de spor kulüplerine yönelik kanun ve yönetmelikler (Devecioğlu vd., 2011b).

Spor kulüplerinin yönetsel yapısının incelenmesi, spor kulüplerinin iş ve işleyişlerini anlamamıza imkân sağlayacaktır. Spor kulüplerinin genel yönetim modeli incelendiğinde, genel kurul en üst kurul olarak teşkilatlanmıştır. Diğer birimler ise yönetim kurulu, başkanlık, genel sekreter ve alt birimleri, sekreter ve sekretere bağlı spor bölümü, idari mali işler birimi ve alt birimlerinden oluşmaktadır. Türkiye’de spor kulüplerinin genel yönetim modeli aşğıdaki şekilde gösterilmiştir (Devecioğlu vd., 2011b).

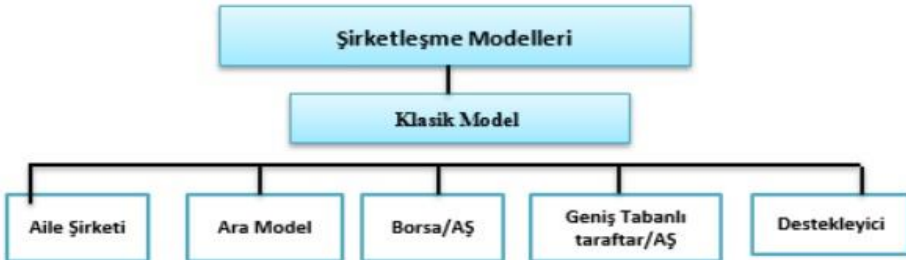
Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

Şekil 4. Türkiye’de spor kulüpleri yönetim modeli (GSGM, 2008).

Spor kulüpleri dernek statüsünde veya şirket olarak kurulabilmektedir. Dernek ve şirket arasındaki fark; derneklerin kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olması, şirketlerin ise; kâr amaçlı faaliyet gösteren kuruluşlar olması şeklinde ifade edilebilir. Spor kulüplerinin sayısı her geçen gün daha da artış göstermektedir. Giderek artan kulüpler, kendi fonlarını yaratmak için şirketleşmeleri gerekmektedir (Ak, 2017).

Göymen (2001), ülkemizdeki spor kulüplerinin şirketleşme sürecini incelediği araştırmada, şirketleşen kulüplerde %71 oranında çalışanlara daha iyi imkanların sağlandığı, idareye ilişkin sorunların azaldığını, gelirlerin artış gösterdiğini tespit etmiş; ayrıca dernek statüsünde olan spor kulüplerinin %78 oranında halka açılmak için şirketleşmeyi hedeflediği belirlemiştir (Göymen, 2001).

Şekil 5. Spor kulüplerinin şirketleşme modelleri (Devecioğlu vd., 2012).

Spor kulüplerinin örgütlenme sürecinde ilk olarak klasik model ön plana çıkmaktadır. Üyeler spor kulüplerinin maddi açıdan ortakları olmamakla birlikte spor kulüpleriyle hiçbir ticari ilişkileri de bulunmamaktadır. Bu modelde temel hedef sportif başarıyı sağlamaktır. Spor kulübünün başarısı yönetsel anlamda bireysel çaba ve becerilere bağlıdır. Gençlerbirliği, Köln ve Bursaspor gibi spor kulüpleri klasik modele örnek gösterilebilir (Alev, 2023).

Dünyadaki veya ülkemizdeki şirketleşme modelleri incelendiğinde; şirketler özellikle aynı aile sahipliğinde yapılanmıştır. Bu durum her ne kadar tartışılabilir de İngiltere’de oldukça yaygındır. Aile sisteminde hissedarın, spor kulübünü kendi işi olarak görmesi önemli bir artı sağlamaktadır. Liverpool, A.C. Milan ve Chelsea gibi kulüpler bu yapıya örnek olarak gösterilebilir. Bir başka model olan “ara model” bu modelden esinlenmektedir. Ara model de spor kulübünün belirli bir bölümü halka arz edilmektedir. Fenerbahçe, Dortmund ve Galatasaray gibi kulüpler ara model ile yönetilmektedir (Devocioğlu vd., 2011b).

Almanya’da spor kulüplerinin çoğu hala dernek statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bununla birlikte, özellikle futbol sektöründeki spor kulüplerinde ki giderek artan ürün satışları, kulüp bünyesinde olmasına rağmen ayrı tüzel kişiliklere sahip olan birimleri ortaya çıkarmıştır (Dosb.de, 2024).

İspanya’da spor kulüpleri faaliyetlerini dernek statüsünde sürdürmektedir. Faaliyetlerin dernek statüsünde sürdürülmesinde milliyetçi kültürün etkisi yadsınamayacak düzeydedir. Fransa’da ise spor kulüplerin büyük çoğunluğu şirket statüsünde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu şirketsel yapılanmanın kar amacı gözetmekten ziyade, ülke sporunu kalkındırmak için olduğunu söylemek mümkündür (Sultanoglu, 2008).

Genel olarak Türkiye’deki spor kulüplerinin dernek ve şirket olarak iki şekilde faaliyet gösterebildiğini söyleyebiliriz. Türkiye’deki spor kulüplerinin, Avrupa’daki spor kulüp yapılanmalarıyla çeşitli açılardan benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Türkiye’deki spor kulüplerinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için spor kulüp yapılanmalarının ülke şartlarına göre yeniden modellenmesi gerekmektedir. Bu noktada çevik yönetim modelleri bizlere yardımcı olabilecek niteliktedir.

Çevik Yönetim Modeli

Sürekli gelişim gösteren rekabet ortamı, özellikle işletmelerde teknolojiyi verimli ve etkin bir şekilde kullanmayı zorunlu hale getirmiştir. Günümüz dünyasında toplumun ihtiyaçları hızla değişim göstermektedir. Bu durum rekabet ortamında da birtakım yeniliklerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Küreselleşen rekabet

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

ortamında ihtiyaçların doğru bir şekilde analizi, mevcut bilginin en verimli şekilde kullanımı ve hizmetlerin pazar ortamına ne şekilde yansıtıldığı çok daha önem kazanmıştır. Bununla birlikte, işletmelerin öncelikli vazifesi bilgiyi hızlıca kavrayabilen ve bu bilgileri hayata geçirebilecek bir örgüt kültürü oluşturmak olarak kabul edilmektedir (Mızrak, 2019).

Geleneksel yaklaşım çerçevesinde şekillenen şirket faaliyetleri 1990'lı yıllardan sonra bir değişim sürecine girmiştir. İnovasyon, önceki dönemlerde bir alternatif olarak görülürken, günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda düşünen şirketler, özellikle silikon vadisinde faaliyet gösteren yazılım şirketlerini incelemiş ve bu yazılım şirketlerinin projelerini yönetirken kullanmış oldukları çevik yönetime ilişkin uygulamalarının tüm yönetsel faaliyet gösteren işletmelerde kullanılabileceğini iddia etmişlerdir (Cappelli ve Tavis, 2018). Çevik yönetim, günümüz işletmelerinin varlığını sürdürmelerinde önemli bir model olabilecek niteliktedir.

Çevik (agile) yönetim modeli, yazılım sektöründe kullanılan geleneksel modellere karşı alternatif bir model olarak geliştirilmiştir. Bürokrasiye mesafeli olan bu model modern yazılım metotlarını içermektedir. Yazılım alanında önde gelen 17 uzman 2001 yılında Snowbird, Utah'da bir araya gelerek bir yazılımı nasıl daha basit, insan merkezli ve daha hızlı bir şekilde tasarlayabilecekleri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiş ve bunun sonucunda bir manifesto yayınlamaya çalışmışlardır. Bu manifestoya göre çevik yönetim modeline ilişkin benimsenmesi gereken ilkeler aşağıda verilmektedir (Agilemanifesto, 2024);

- Bireylerle kurulan etkileşim, süreçler ve araçlardan önce gelmektedir. Süreçler ve araçların gereksiz bürokrasiye neden olması ve bireylerle olan etkileşimi bozabilme durumu engellenmeli, yalnızca bir değer üretmek için kullanımı desteklenmelidir. Süreçleri doğru bir şekilde takibi ve araçların verimli bir şekilde kullanımı tabii ki önemli unsurlar arasında yer almaktadır; fakat iş ve işleyişlerde bireylerle olan etkileşimi en yüksek düzeyde tutmak ve koordineli bir şekilde çalışmak daha önemlidir.
- Gereksiz ayrıntıların bulunduğu kapsamlı dokümantasyonlar yerine müşteri için bir değer üreten dokümantasyonlar daha öncelikli olmalıdır. Detaylı dokümantasyon yerine çalışır vaziyette olan bir programa öncelik verilmelidir.
- Müşteri ile oluşturulan birliktelik ve iş birliği, sözleşme pazarlıklarından ve anlaşmalardan daha önceliklidir.
- Değişen koşullara uyum sağlayabilme ve planları revize edebilme yeteneği, bir plana bağlı kalmaktan daha öncelikli olmalıdır. Planın

yalnızca hedeflere ulaşabilme konusunda bir araç olduğu, bununla birlikte durumlar karşısında eğer işlevini kaybeder ise değişikliğe uğrayabileceği unutulmamalıdır (Agilemanifesto, 2024).

Çevik (agile) yönetim, hedefe daha başarılı bir şekilde ulaşabilmek için gelişmelere açık, şartlara uyarlanabilir, üretimde devamlılığın sağlandığı ve dinamik bir yönetsel süreci ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle çevik (agile) yönetim; değişime açık, geliştirme süreçlerinin aktivitelerle desteklenebileceği, ekip odaklı ve iş birliği içerisinde çalışmayı önceleyen bir yönetim sistemidir (Beck, 1999).

Çeviklik, kolay adapte olan ve değişimi takip eden bir kavram olarak tanımlanabilir. İşletmeler için çeviklik, değişim gösteren endüstriyel gelişmelere ve pazarlara uyum sağlayabilme yeteneğini ifade etmektedir (Akman ve Keskin, 2012). Bununla birlikte çeviklik, organizasyonlara canlılık getirerek, yeteneklerin keşfinde anahtar bir rol üstlenmektedir (Sambamurthy, 2003).

Günümüz dünyasında işletmeler, yeni gelişmeleri doğru bir şekilde analiz edebilen, bu gelişmelere uyum sağlayabilen yapılara ihtiyaç duymaktadırlar (Jayaram vd., 2004). Müşterilerin zamanla değişen ihtiyaçları, istekleri ve beklentileri, işletmelerin yönetsel işleyişlerinde farklılaşmaların oluşmasına neden olmuştur. İşletmeler özellikle pazarlama 3.0 anlayışının etkisiyle ürün ve hizmetlerde müşteri tatminini aşmış, markanın yaşatılmasını hedeflemeye başlamışlardır. Bu durum gelişmeleri yalnızca takip edip uyum sağlayabilmenin yeterli olmadığını, bununla birlikte süreci yönlendirebilecek, dönemin istek ve ihtiyaçlarını kurgulayabilecek bir yönetsel anlayışın gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Çevik (agile) yönetim yaklaşımı, tam olarak bu durumu karşılayabilecek yönetsel faaliyetleri içeren bir yapıyı ifade etmektedir (Jayaram vd., 2004).

Çevik (agile) yönetim yaklaşımını benimsemiş olan bir şirket; değişime açık, esnek ve koşullara kolaylıkla uyum sağlayabilen bir işletmedir. Çevik yönetim, işletmenin yönetsel süreçleri olumlu anlamda yeniden yapılandırırken, sürekli değişen rekabet koşulları ve pazar ortamlarında gelişimi de sağlayabilecek niteliktedir (Hormozi, 2001).

Çevik yönetimin sağladığı, yenilikleri takip edebilme, değişikliklere adapte olabilme, hızlı ve etkili kararlar alabilme özellikleri düşünöldüğünde, spor kulüplerinin yönetimine uyarlanabilecek nitelikte olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple çevik yönetim yaklaşımının spor kulüpleri çerçevesinde de incelenmesi gerekmektedir.

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

Küreselleşen dünyada, birçok ülkede spor kulüplerinin dernekler hukukuna göre örgütlenmesi, yönetim ve ekonomik sıkıntılarla karşılaşmalarına neden olan en önemli sorunlardan biri olarak belirtilmektedir. Spor endüstrisinin gelişimiyle birlikte, kulüpler daha düşük maliyetlerle finansman sağlayabilmek için şirketleşme eğilimine girmektedirler (Fişek, 1999). Bu durum kulüplerin kurumsallaşma ve profesyonelleşme çabalarını artırmakta ve rekabetçi bir ekonomik ortamda başarılı olmalarını sağlamak için işletme mantığıyla hareket etmelerini zorunlu kılmaktadır. Spor kulüpleri, vergi muafiyeti gibi avantajlardan yararlanabilmek için dernek statülerini korumaya çalışırken aynı zamanda gelir getirici faaliyetlere yönelmek istemeleri, kulüplerin çift yönlü bir sistemin içine girmelerine neden olmaktadır. Kulüplerin sivil toplum kuruluşu statüsünde olmaları ve kâr amacı gütmeyen bir yapıya sahip olmaları, spor ekonomisi açısından zayıf bir nokta olarak görmesine sebep olabilir. Ancak, bu durum sporun amatörlük ruhunu korumasına ve toplumsal fayda sağlamasına olanak tanımaktadır (Akşar ve Merih, 2006).

Spor kulüplerinin yönetimi, birçok açıdan ülkelerin spor durumunu etkilemektedir. Bu sebeple ülkelerin spor durumunu iyileştirmek ve sporda ilerleyebilmek için spor kulüplerinin verimli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Spor kulüplerini günümüz koşullarına uygun hale getirmek ve spor kulüplerinin yönetimine ilişkin sorunları çözebilmek için “çevik yönetim modeli” bizlere yardımcı olabilecek niteliktedir. Diğer tüm örgütlerde olduğu gibi spor kulüpleri de kendi içerisinde bir yönetsel yapıya sahiptir bu sebeple diğer örgütlerin yönetimi için tasarlanmış çevik yönetim modeli spor kulüplerini de uygulanabilir.

Çevik şirketlerin belirgin özellikleri, hızlı ve esnek olmalarıdır. Hız, işlerin hızlı bir şekilde tamamlanmasını, esneklik ise çevredeki değişikliklere kolaylıkla uyum sağlanmasını ifade eder. Esneklik, hızla birlikte hareket etme ve dış etkenlere hızlıca uyum sağlama kabiliyetini içermektedir. Şirketin hızlı olması, faaliyetlerin yürütülmesi, fırsatların takibi, sorunların çözülmesi ve değişime hızlı tepki verilmesi anlamına gelmektedir. Siparişlerin hızlı bir şekilde yerine getirilmesi, müşteri şikayetlerinin hızlıca cevaplanması, yönetim kararlarının hızla alınması gibi durumlar hızla ilişkilendirilebilir. Esneklik ise, piyasadaki değişimlere hızlıca adapte olma, yeni şartlara ve müşteri taleplerine anında uyum sağlama becerisini içerir. Piyasa koşullarındaki ani değişikliklere hızlıca tepki vermek, müşterilere ürün seçimi konusunda esneklik sağlamak gibi durumlar ise esneklikle ilgili durumları ifade etmektedir (Sekman ve Utku, 2009).

İnternetin geniş kitlelere ulaşması, gümrük engellerinin kaldırılması ve küresel rekabetin artmasıyla birlikte, iş dünyasında hızlılık ve esneklik giderek daha önemli hale gelmektedir. Değişim ve belirsizliklerin artmasıyla birlikte, öngörülebilirlik azalmakta ve müşteri talepleri karmaşıklaşmaktadır. Teknolojinin yoğun bir şekilde kullanıldığı bu çağda, kurumsal çeviklik, şirketlerin rekabet gücünü belirleyen kritik bir faktördür. Bu nedenle, hızlı ve esnek olan şirketler, rekabetin hızlı tempolarında ayakta kalma ve rekabet avantajı elde etme konusunda avantaj sağlamaktadır (Sekman ve Utku, 2009). Çevik örgütlerin kendine özgü bir takım örgütsel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki şekilde verilmektedir.

Tablo 1.

Çevik örgütlerin organizasyonel özellikleri (Sherehiy vd., 2007).

Yönetimsel Temel	Özellikler
YETKİ	<ul style="list-style-type: none">• Dağıtılmış bilgi ve kontrol• Daha az otorite (unvan, derece, konum) seviyeleri• Otorite ve kontrole daha az bağlılık• Proje grubuna bağlılık ve sadakat• Proje bazlı yetkilendirme• Proje değişimiyle yetki değişimi
KURALLAR VE PROSEDÜRLER	<ul style="list-style-type: none">• Daha az kural ve prosedür• Düşük seviye resmi düzenleme (iş tanımları ve çalışma programları bazında)• Akışkan rol tanımları
KOORDİNASYON	<ul style="list-style-type: none">• Gayri resmi organizasyon (informally organized)• Gayri resmi ve kişisel koordinasyon• Görevler ve karar vermede yetkilendirme• Ağ haberleşmesi• Hedefe yönelmiş
YAPI	<ul style="list-style-type: none">• Düz, yatay, matriks, ağ veya sanal organizasyon yapısı• Takım çalışması, çapraz fonksiyonel bağlantılar• Fonksiyonlar ve bölümler arasında esnek sınırlar
İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ	<ul style="list-style-type: none">• Personel güçlendirme• Personel katılımı• İş genişletme• İş zenginleştirme• Karar vermede özerklik• Bilgi ve tecrübeye erişim• Takım çalışması• Çok fonksiyonlu takımlar• Multidisipliner beceri eğitimleri• İşgücü gelişimi ve eğitimi• Farklılaştırma ve çeşitlilik geliştirme

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

Çevik yönetim modeli, kurumsal ataletin üstesinden gelmede de etkili bir araçtır. Kurumsal atalet, bir kurumun etkinlik eksikliğini, yetersizliğini ve yavaşlığını ifade etmektedir. Ataletli kurumlar bazen hiç eyleme geçmezken, bazen de eyleme geçme konusunda gecikmektedirler. Bu durumda bir kurum, rakiplerinin pozisyonunu, müşterileri, teknolojik ve siyasi değişimleri gibi dış etkenlere duyarlılığını artırmalıdır. Başka bir deyişle, dış dünya etmenlerine karşı hassasiyetini artırmalı ve değişimi hızlı bir şekilde algılayan bir yapı oluşturmalıdır. Bir şirkette, aşağıdaki durumlarla karşılaşılıyorsa, kurumsal ataletle ilişkin belirtiler ortaya çıkmış demektir (İleri ve Soylu, 2010).

- Nitelikli ve verimli çalışan elemanların ayrılmalarındaki artış,
- Değişime karşı duyarsızlık veya değişimin sektöre göre daha yavaş olması,
- Mutsuz çalışan eleman sayısındaki artış,
- Toplantı yapma konusundaki isteksizlik ve çalışma verimsizliği,
- İş karışıklığı ve sorumsuzluk,
- Büyük oranda artan ve sıklaşan müşteri şikayetleri (İleri ve Soylu, 2010).

Mümin Sekman, bir şirketin hızlıca büyüüp karlı işleri başarmasını ve bu işlerdeki devamlılığını, kurumsal ataletten kurtulup çevik (agile) yönetim anlayışını benimseyen bir şirket olmasıyla ilişkilendirmektedir (Sekman ve Utku, 2009). Çevik ve ataletli şirketler arasındaki ayrım aşağıdaki şekilde verilmektedir.

Tablo 2.

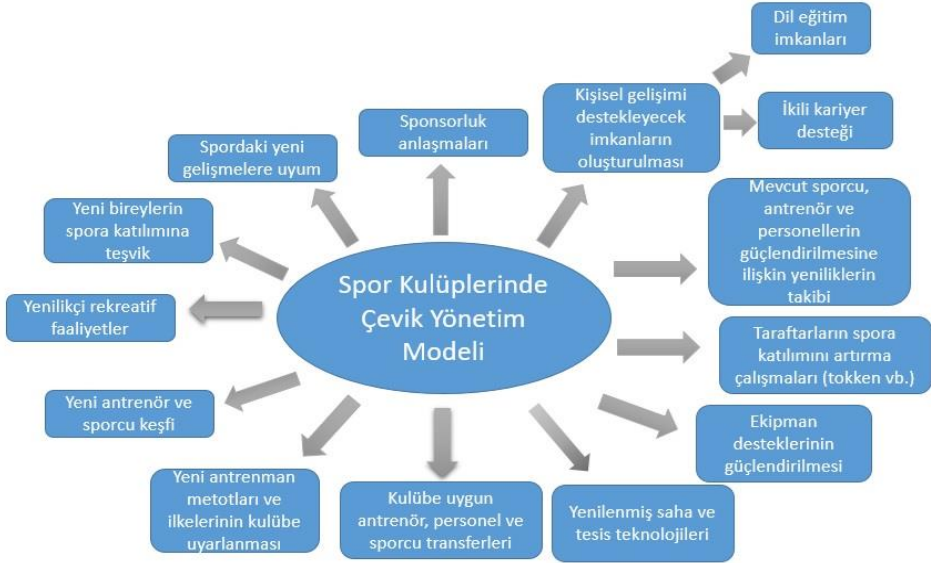
Çevik şirketler- ataletli şirketler (Sekman ve Utku, 2009)

Ataletli Şirketler	Çevik Şirketler
<ul style="list-style-type: none">• Geçmişe odaklıdırlar• İç politik oyunlar ve prosedürler fazladır• Bol sorun üretmeye eğilimlidirler• Müşterilere mazeret sunarlar	<ul style="list-style-type: none">• Geleceğe odaklıdırlar• Dış dünyadaki değişimlere ve fırsatlara yönelim fazladır• Sonuç üretirler• Müşterilere çözüm sunarlar

Günümüzde rekabet, mevcut ürünlerin, hizmetlerin ve iş modellerinin daha hızlı ve esnek hale getirilmesine dayanmaktadır. Örneğin, Türkiye'de kitap satışı gerçekleştiren iki firmadan biri, yeni bir kitabı 15 gün içinde temin ederken, diğeri bu süreci 10 güne indirmeye çalışarak rekabet avantajı sağlamaya çabalamaktadır. Ancak, büyük ölçekli platformlar, internet vasıtasıyla binlerce kitabı aynı anda satışa sunarak ve siparişleri kısa süre içinde teslim ederek sektördeki dengeleri değiştirmektedir. Bu bağlamda, geleneksel yöntemlerle faaliyet gösteren iki kitapçının uzun vadede rekabet avantajlarını kaybetmeleri

muhtemeldir. Her sektörde çevik iş modellerinin benimsenmesi, birçok ataletli durumda olan şirketin iflasına sebep olabilmektedir (Sekman ve Utku, 2009).

Sporun sınırlarının henüz belirlenememiş olması, kurallarının ve imkanlarının sürekli değişmekte olması spor kulüpleri için “çevik yönetim modelini” zorunlu kılmaktadır. Hem yöneticilerin süreç hakkındaki tanımlamalarına hem de çevik örgütlerin özelliklerine bakıldığında, bu modelin spor kulüplerinde de kullanılabilirliği aşırıdır. Çevik (agile) yönetimin spor kulüplerinde kullanılabilirliğine ilişkin bir model önerisi aşağıda verilmektedir.

Şekil 6. Spor kulüplerinde çevik yönetim modeli

Yukarıda verilen model incelendiğinde, çevik (agile) yönetiminin, spor kulüpleri için özellikle bütçe oluşturma, sporcuların kişisel gelişimi, sporcu, antrenör ve uzman desteği, tesis ve ekipman desteği, spora katılım, transfer işlemleri ve spora ilişkin yeniliklerin takibi gibi konularda pek çok faydasının olacağı görülmektedir. Tüm bu unsurlar çevik (agile) yönetimin, spor kulüplerinde de uygulanabileceğini kanıtlar niteliktedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, doküman analizi yöntemi kullanılarak; literatürdeki çevik (agile) yönetime ilişkin çalışmaların incelendiği bir derleme makale çalışmasıdır.

Doküman analizi, mevcut kayıtları ve belgeleri detaylı bir şekilde inceleyerek bilgi elde etme sürecidir. Bu süreç, belirli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, inceleme, not alma ve sonuçları değerlendirme adımlarını içermektedir (Karasar, 2005). Çalışma kapsamında araştırma makaleleri, derleme makaleler, raporlar, internet sayfaları, mezuniyet, yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tez çalışmaları kapsamındaki yayınlanmış ve yayınlanmamış eserlere ulaşılmıştır. Taramalar, ulusal ve uluslararası veri tabanlarında, 20 Ocak 2024 ile 28 Haziran 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşmeyle birlikte yerel ve uluslararası rekabet koşulları hızla değişmektedir. İşletmeler, dinamik ve sürekli değişen rekabet ortamlarında faaliyet göstermektedirler. Ürün yaşam döngülerinin her geçen gün biraz daha kısılması, mevcut ürün çeşitlerinin artması ve teknolojik gelişmeler, işletmeleri birçok açıdan etkilemektedir. Müşterilerin beklentileri de zamanla bu değişimlerden etkilenmiştir. Bu durum işletmeleri, yeni yönetim anlayışları geliştirmeye sevk etmiştir. Çevik (agile) yönetim yaklaşımını benimseyen kuruluşlar, bu değişimlere çok daha kolay uyum sağlayabilecek, bununla birlikte bu yeni durumları fırsata dönüştürebileceklerdir. Bir başka ifadeyle, kuruluşların varlıklarını ve faaliyetlerini başarıyla sürdürebilmelerinde, çevik yönetim modeli önemli bir role sahip olacaktır. Günümüzde kuruluşların başarılı bir şekilde faaliyet gösterebilmeleri için iyi eğitilmiş işgücüne ve teknolojik gelişmeleri hızla takip edip adaptasyon sağlayabilen bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Çevik (agile) yönetim, tüm bu unsurların yanı sıra yetenekli yöneticilerin, iş birliğine ve takım çalışmasına yatkın bireylerin kuruluş bünyesine dahil edilme sürecini de sağlayabilecek niteliktedir (İleri ve Soylu, 2010). Spor kulüpleri, sportif alanın en küçük örgütleri olup; ekonomik, sosyal, hukuki güçleri nispetinde spor dünyasına katkıda bulunurlar. Spor kulüplerinin ekonomik, idari, teknik gücü, sportif başarısı, spor ahlakı, disiplini, aynı zamanda o ülkenin sportif başarısı ve gücünü yansıtır. Bu sebeple spor kulüplerinin günümüz koşullarına uygun bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Günümüz koşullarına uygun spor kulüpleri, “çevik yönetim modelinin” benimsenmesiyle mümkündür. Böylece spor kulüpleri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde başarılı olabileceklerdir.

Çevik yönetim modelinin spor kulüplerine sağlayabileceği olası faydalar aşağıda maddeler halinde verilmektedir.

- Spor kulüpleri her yaştan vatandaşı spora yönlendirmek için değişimlere ayak uydurabilen bir yapıda olmalıdır. Aksi halde spora olan ilgi ve yönelim, azalma eğiliminde olacaktır. Çevik yönetim, örgütleri günümüz koşullarına uygun hale getirmeyi hedeflemektedir. Çevik yönetim modeli, spor kulüplerini günümüz koşullarına uygun hale getirerek; sporun yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacaktır.
- Spor, her gün biraz daha fazla kapsamının genişlemesi sebebiyle içerisinde yenilikleri barındıran bir olgudur. Çevik yönetim modeli, bu yeniliklerin spor kulüpleri tarafından takip edilmesinde ve yeni imkanların spor kulüplerine sunulmasında önemli bir rol oynayabilecek niteliktedir.
- Günümüzde spor endüstrisi çok büyük boyutlara ulaşmıştır. “Çevik yönetim modeli” sayesinde spora daha fazla yatırım yapılması sağlanabilir. Bununla birlikte çeşitli sponsorluk ve ticari anlaşmaların yapılması hem spor kulüplerinin ve hem de ülke sporunun marka değeri yükseltecektir.
- Spor kulüplerinde hızlı ve etkili karar vermek oldukça önemli konulardan birisidir. Herhangi bir soruna anında çözüm bulmak ya da geri bildirimde bulunmak “çevik yönetim modeli” ile sağlanabilir.
- Sporun içerisinde kullanılan ekipmanlar sürekli değişim ve gelişim göstermektedir. Yeni spor ürünlerinin tespiti bağlamında “çevik yönetim modeli” önemlidir.
- Çevik yönetim modeli işlerin birikmemesini sağlar, bu durum spor kulüplerinin iş yükünü hafifletmesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak; her kuruluşta olduğu gibi spor kulüplerinin temel amacı sporda başarıyı ve devamlılığı sağlamaktır. Başarının ve devamlılığın sağlanabilmesi günümüz dünyasındaki gelişmeleri takip etmek ve bu gelişmeleri en uygun şekilde spor kulüplerine uyarlamak gerekmektedir. Günümüzdeki gelişmelerden ve günümüz imkanlarından mahrum kalmak sporun tüm paydaşlarını olumsuz şekilde etkileyecek spora olan ilginin ve yönelimin azalmasına neden olacaktır. Bu sebeple özellikle spor kulüplerinde “çevik yönetim modelinin” benimsenmesi gerekmektedir. Aşağıda çevik yönetim modelinin yayınlaştırılması ve kullanımına ilişkin öneriler verilmektedir.

Öneriler

- Çevik yönetim modelinin uygulanabilmesi için pilot spor kulüpleri belirlenebilir. Bununla birlikte bir izleme komitesi aracılığıyla çıktılar rapor edilerek sürecin olumlu ve olumsuz tarafları belirlenebilir.
- Çevik yönetim modeli, spor yöneticilerinin eğitim programları içerisine dahil edilebilir.
- Sporda çevik yönetim modeli hakkında farkındalığın artırılması için çeşitli bilimsel faaliyetler (webinar vb.) düzenlenebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acar, E. & Bıyık, S. (2012). *Kamu Yönetimi*. Orion Kitabevi.
- Ak, A. (2017). *Türk sporunda sorunlar ve çözüm önerileri*. Spor Yayınevi ve Kitabevi.
- Akman, G. & Aydın Keskin, G. (2012). İmalat firmalarında çevik üretimin algılanma seviyesinin değerlendirilmesi. *Journal of Science and Technology of Dumlupınar University*, (028), 53-66.
- Akşar, T. & Merih, K. (2006). *Futbol Ekonomisi*. Literatür Yayıncılık.
- Alev, A. (2023). *Türkiye spor yönetiminin yapısal analizi: bir sistem arayışı*, (Tez no: 797373) [Doktora Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Beck, K. (1999). *Extreme Programming Explained: Embrace Change*. Addison-Wesley.
- Burns, N. & Grove, S. K. (2007). *Understanding Nursing Research: Building An Evidence-Based Practice*. Saunders.
- Capelli, P. & Tavıs, A. (2018). *İnsan Kaynakları Çevikleşiyor*. Harvard Business Review.
- Çevik Yazılım Geliştirme Manifestosu. (2024). <http://agilemanifesto.org/iso/tr/manifesto.html>, Erişim tarihi: 06.04.2024
- Devecioğlu S. & Çoban B. (2003). Türkiye’de spor kulüplerinin halka arzı. *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 42, 493, 77-84
- Devecioğlu, S., Yıldırım, E. & Altıngül, O. (2011a). Spor yönetimde inovasyon yaklaşımı. *Verimlilik Dergisi*, (1), 97-112.
- Devecioğlu, S. & Çoban, B. (2005). Spor kulüplerinin sivil toplum örgütü olarak toplumsal işlevi. *Siyaset ve Toplum Dergisi*, 3, 181-191.
- Devecioğlu, S. Çoban, B. & Karakaya, Y. E. (2011b). Türkiye’de spor eğitimi sektörünün görünümü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9 (3), 627-654.
- Devecioğlu, S., Çoban B., Karakaya, Y. E., & Karataş Ö. (2012). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Şirketleşmeye Yönelimlerinin Değerlendirilmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2012, X (2) 35-42.
- Durmuş, A. G. (1999). *Futbol Kulüplerinin Stratejik Yönetimi*. Bağırğan Yayınevi.

- Ekenci, G. & İmamoğlu A. F. (2002) *Spor İşletmeciliği*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Erturan Öğüt, E. E. (2010). Almanya ve Türkiye'deki spor kulüplerinin karşılaştırılmalı analizi – Türkiye'deki spor kulüplerinin yapı ve işleyişine yeni bir yaklaşım. (Tez no: 260921) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Gençlik Spor Genel Müdürlüğü. (2008). Spor şurası: “*Spor Teşkilatının Yeniden Yapılanması Komisyon Raporu*”, 26-28 Kasım 2008 GSGM Spor şurası 2008 Kitabı, Ankara.
- Gök, Y. & Sunay, H. (2010). Türkiye ve Fransa'da uygulanan spor yönetiminin kamu yönetimi açısından karşılaştırılması. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(1), 7-16.
- Göymen, M. (2001). Türkiye'de spor kulüplerinin kurumsallaşması için şirketleşme modeli ve bunun spor kazalarının önlenmesine etkileri. (Tez no: 114790) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Hormozi, M. A. (2001). Agile manufacturing: The next logical step. *Benchmarking: An International Journal*, 8,2, 132-143.
- İleri, Y. Y. & Soylu, Y. (2010). Bir rekabet üstünlüğü aracı olarak çeviklik kavramı ve örgüt yapısına olası etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(1-2), 13-28.
- İmamoğlu, A. F. (1992). İki binli yıllara doğru Türk Sporunu üzerine bazı gözlemler. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 9-19.
- İşcan, F. (1988). *Türklerde Spor*. Milli Eğitim Basımevi.
- Jayaram, J., Kannan, V. R. & Tan, K. C. (2004). Influence of initiators on supply chain value creation. *International Journal of Production Research*, 42, 20, 4377-4399.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Krotee, M. L. & Bucher, C. A. (2007). *Spor Yönetimi*. Beyaz Yayınları.
- Mirzeoğlu, N. (2003). *Spor Bilimlerine Giriş*. Bağırğan Yayınevi.
- Mızrak, K. C. (2019). İş güvenliği yönetiminde çevik yaklaşım. (Tez no: 573532) [Doktora Tezi, Beykent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Resmi Gazete, 26 Nisan 2022 Salı, Sayı: 31821, Kanun No. 7405.

Spor Kulüplerinde Çevik Yönetim Modeli

- Sambamurthy, V., (2003). Shaping agility through digital options: Reconceptualizing the role of information technology in contemporary firms. *MIS Quarterly*, 27, 2, 237- 263.
- Sekman, M. & Utku, A. (2009). *Çevik Şirketler: Kurumsal Ataleti Yenmek*. Alfa Yayınları.
- Sherehiy B., Karwowski W. & Layer JK. (2007). A review of enterprise agility: Concepts, frameworks, and attributes. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 37: 445–460.
- Sultanoğlu, B. (2008). Hisseleri halka arz edilen Türk futbol kulüplerinin mali tablolarının Türkiye muhasebe standartları çerçevesinde incelenmesi. (Tez no: 220401) [Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Sunay, H. (1998). Spor yöneticilerinin nitelikleri ve eğitimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 59-68.
- Taş, A. (2007). Türk yönetim tarzı (örgütlenme, sahiplik, insan kaynakları ve stratejik yönetim boyutlarıyla). (Tez no: 210390) [Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi,]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- TDK. (2024). Türk Dil Kurumu. www.tdk.gov.tr, Erişim tarihi: 15.04.2024.
- Tosun, K. (1992). *İşletme Yönetimi*. Savaş Yayınları.
- Tunç, İ. (2023). Çevik (agile) yöntemi: afet yönetimi açısından bir değerlendirme. (Tez no: 812028) [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Der Deutsche Olympische Sportbund. (2024). www.dosb.de, Erişim tarihi: 19.05.2024.
- Yenisu, E., Şahin, F. & Öztekkeli, H. (2019). Yönetim düşüncesinin evriminde sistem kuramının etkileri: kavramsal bir çözümleme. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 514-527.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Globalization, technological advancements, and other factors have accelerated the pace of life, creating a need for faster responses in both the business world and other fields. In today's rapidly changing global conditions, being flexible and agile has become crucial for success. Agile management approaches are particularly important at this point. The agile management

approach can be seen as an essential tool for adapting to and gaining advantages from rapid changes. Agile management embraces a more flexible, fast, and customer-focused approach. This approach aims to manage business processes with less bureaucracy and more flexibility. Key principles of this approach include customer satisfaction, rapid adaptation to change, continuous improvement, and teamwork. Agile management can be seen as an important management model for succeeding in today's fast-paced world. The developments of recent times have brought about significant changes in various sectors, including the field of sports. One of the core elements of sports management, the management of sports clubs, has also been affected by these changes and entered a process of transformation. In order for sports clubs to adapt to these changes and minimize the negative impacts of transformation, they must be managed effectively. This study aims to propose a model for the management of sports clubs using document analysis methodology.

Method: This research is a review article that examines studies on agile management in the literature, using the document analysis method. Document analysis is the process of obtaining information by thoroughly examining existing records and documents. This process includes steps such as finding resources, reviewing them, taking notes, and evaluating the results, all aimed at a specific purpose. In this study, research articles, review papers, reports, websites, as well as published and unpublished works from graduation, master's, doctoral theses, and medical specialization theses have been accessed. The searches were conducted in national and international databases between January 20, 2024, and June 28, 2024.

Results and Discussion: With globalization, local and international competition conditions are rapidly changing. Businesses operate in dynamic and constantly evolving competitive environments. The shortening of product life cycles, the increase in the variety of existing products, and technological advancements are influencing businesses in many ways. Customer expectations have also been affected by these changes over time. As a result, businesses have been prompted to develop new management approaches. Organizations that adopt the agile management approach will be able to adapt more easily to these changes and, at the same time, turn these new circumstances into opportunities. In other words, the agile management model will play a crucial role in enabling organizations to successfully sustain their existence and operations. Today, for organizations to operate successfully, they must have a well-trained workforce and the ability to rapidly follow technological developments and adapt to them. In addition to all these elements, agile management is also capable of facilitating the process of incorporating skilled managers and individuals who are inclined toward

collaboration and teamwork into the organization. Sports clubs, as the smallest organizations in the sports sector, contribute to the world of sports according to their economic, social, and legal strengths. The economic, administrative, and technical power of sports clubs, along with their sporting success, ethics, and discipline, also reflect the sporting success and strength of their respective countries. Therefore, sports clubs must be managed in a way that aligns with contemporary conditions. Sports clubs that are suitable for today's conditions can only be achieved by adopting the "agile management model." In this way, sports clubs will be able to succeed both nationally and internationally. In conclusion, as with any organization, the primary goal of sports clubs is to achieve success and sustainability in sports. To ensure success and sustainability, it is essential to follow current developments in the world and adapt these advancements in the most appropriate way to sports clubs. Failing to keep up with contemporary developments and opportunities will negatively impact all stakeholders in sports and lead to a decline in interest and participation in sports. Therefore, it is particularly important for sports clubs to adopt the "agile management model." Below, suggestions for the dissemination and implementation of the agile management model are provided.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	04.12.2024	Submitted date
Kabul tarihi	15.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Çevik, M. N. & Gülcan, M. G. (2025). Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide Meslektaş Liderliğinin Aracılık Rolü. *Journal of History School*, 74, 625-653.

OKULLARIN ÖRGÜT YAPISIYLA ÖĞRETMENLERİN DUYGUSAL BAĞLILIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE MESLEKTAŞ LİDERLİĞİNİN ARACILIK ROLÜ¹

Mehmet Nezir ÇEVİK² & Murat Gürkan GÜLCAN³

Öz

İlişkisel tarama modelindeki bu araştırma, Siirt ili merkez ilçede ortaöğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin algılarına göre okulların örgütsel yapıları ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliğinin aracı rolünün incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırmanın evren Siirt'te 2020-2021 yılında 27 lisede görev yapmakta olan 510 öğretmen ve 105 yöneticiden oluşmaktadır. Araştırmada örnekleme seçimi yapılmamış evrenin tamamına ulaşılmıştır. Araştırmada ölçme araçları olarak "Örgütsel Yapı Ölçeği-Okul Versiyonu, Örgütsel Bağlılık Ölçeği ve Okul İklimi Ölçeğinin Meslektaş Liderliği Alt Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın verileri aritmetik ortalama, standart sapma ve Pearson korelasyon analizlerinin yanı sıra path (yol) analizi teknikleriyle incelenmiştir. Araştırma, okulların örgütsel yapısının daha çok mekanik örgüt yapısına benzediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, örgütsel yapı ile okul iklimi ve örgütsel bağlılık arasında anlamlı ve orta kuvvette pozitif ilişkiler saptanmıştır. Araştırmada merkezileşme ve tabakalaşma alt boyutlarının duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde meslektaş liderliğinin kısmi aracı role, formelleşme alt boyutunun duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde ise meslektaş liderliğinin tam aracı role sahip olduğu belirlenmiştir. Buna göre araştırmada okulların örgütsel yapısının meslektaş liderliği üzerinden öğretmenlerin duygusal bağlılıklarının oluşmasında önemli değişkenlerden biri

¹ Etik kurul onayı Gazi Üniversitesi'nde, 06.10.2020 tarih, 91610558 sayı ve 09 nolu toplantı numarası ile alınmıştır. Bu makale ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

²Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Bilimleri Anabilim Dalı, nezir.cevik@siirt.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9880-037X

³Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, mgulcan@gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3032-4383

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla okul yöneticilerine öğretmenlerin duygusal bağlılıklarını artırmak amacıyla meslektaş liderliğine ilişkin uygulamaları artırıp teşvik etmeleri önerisinde bulunulabilir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Yapısı, Mekanik Örgütler, Duygusal Bağlılık, Meslektaş Liderliği, Aracılık Rolü.

The Mediating Role of Collegial Leadership in the Relationship between School Organisational Structure and Teachers' Emotional Commitment

Abstract

This relational survey model research aims to examine the mediating role of collegial leadership in the relationship between the organisational structures of schools and teachers' emotional commitment according to the perceptions of administrators and teachers working in secondary schools in the central district of Siirt province. The population of the study consists of 105 administrators and 510 teachers in 27 secondary education institutions in Siirt city centre in the 2020-2021 academic year. No sampling selection was made in the study and the entire population was reached. 'Organisational Structure Scale-School Version, Organisational Commitment Scale and Colleague Leadership Subscale of School Climate Scale' were used as measurement tools in the study. The data of the study were analysed with arithmetic mean, standard deviation and Pearson correlation analyses as well as path analysis techniques. The study revealed that the organisational structure of schools is more like a mechanistic organisational structure. In addition, significant and moderately positive relationships were found between organisational structure, school climate and organisational commitment. In the study, it was determined that collegial leadership had a partial mediating role in the effect of centralisation and stratification sub-dimensions on affective commitment, and collegial leadership had a full mediating role in the effect of formalisation sub-dimension on affective commitment. Accordingly, the study concluded that the organisational structure of schools is one of the important variables in the formation of teachers' affective commitment through collegial leadership. Therefore, it can be suggested that school administrators should increase and encourage practices related to collegial leadership in order to increase teachers' affective commitment.

Keywords: Organisational Structure, Mechanistic Organisations, Emotional Commitment, Collegial Leadership, Mediating Role.

GİRİŞ

Örgütler amaçları, varlıkları ve süreçleriyle başka oluşumlardan ve gruplardan farklılık gösteren yapılardır. Canlı bir organizma gibi örgütler de içinde buldukları toplumsal ve küresel değişimlere bağlı olarak çeşitlilik

gösterebilmektedir. Başka bir ifadeyle örgütler yaşanan çağa ve koşullara göre şekil alabilmektedir. İzci ve Arslan'a (2004) göre bu değişim ve yenilenme süreçleri örgütler için öngörülen klasik yönetim yapılarının sorgulanmasına yol açmış, hiyerarşik örgütsel yapıların yerini yalın ve yatay örgütlenme yapıları almıştır. Örgütlerde meydana gelen bu değişim okullarda da kendini göstermiştir. Çünkü insan ilişkilerinin yoğun ve oldukça yaygın olduğu okul gibi örgütlerde örgütsel yapının belirleyici bir işlev görmesi kaçınılmazdır. Tam da bu noktada gevşek yapılı örgütler olarak okulların hem mekanik hem de organik örgüt yapısına sahip olan aynı zamanda bürokrasiye dayalı yetki ve mesleki normlara göre de faaliyet gösterebilen kurumlar (Argyris, 1993) olduğu söylenebilir. Eğitim sistemleri, okulların örgütsel yapısını belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Örneğin, Türkiye gibi merkeziyetçi ve bürokratik özelliklerin hâkim olduğu eğitim sistemlerinde, görevler yönetmelikler ile merkezi otorite tarafından belirlenir. Böylece okullar gelen emirlere bağlı olarak mekanik bir yapıya dönüşür. (Lunenburg & Ornstein, 2000).

Çünkü mekanik örgüt yapısı belli girdileri belli çıktılara dönüştürmeye yönelik tek amaçlı mekanizmalardır (Morgan, 1998). Oysaki okullar buldukları çevrenin sürekli değişen ihtiyaçlarını karşılamak ve ayakta kalabilmek için organik bir örgütsel yapılanmaya ihtiyaç duymaktadır (Başaran, 2000). Simircich'e (1983) göre organik örgütler, sürekli değişen bir çevrede yaşamını sürdürmeye çalışan canlı varlıklardır. Dolayısıyla okulların mekanik bir anlayışla yönetilmesi günümüzün değişen örgütsel yaşamıyla bağdaşmamaktadır. Bu nedenle okulların organik örgüt özellikleriyle ilişki, etkileşim, iş birliği ve paylaşım gibi birlikte hareket etmeyi içeren bir yapıya dönüşmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bir yönüyle okullar, kendilerinden beklenen amaçları ancak organik örgüt yapılanmasıyla veya özellikleriyle gerçekleştirebilecekleri söylenebilir.

Örgütsel yapının değişim sürecine etki eden çok sayıda değişkenden bahsedilebilir (Johns & Saks, 2008). Örgütsel bağlılık ve okul iklimi bu değişkenlerden bazılarıdır. Organik örgütlerde insan unsuru çok önemlidir. Çünkü bir örgütte verimlilik ve etkinlik en önemli örgütsel eleman olan insan sayesinde gerçekleşir. Nal'a (2003) göre, öğretmenlerin mesleki rollerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için uygun bir ortam yaratılmalıdır. Bu ortamın, memnuniyetsizlik nedenlerinden ve sınırlayıcı uygulamalardan arındırılmış olması önemlidir. Bu bağlamda, istenilen uygun ortamın oluşturulmasında önemli olan etkenlerin okulun örgüt yapısı ve okul iklimi ile birlikte çalışanların örgütsel bağlılıklarının olduğu söylenebilir.

Okullarda öğretmenlerin kendini mutlu hissetmesi kurumda çalışmaya devam etme ve okula karşı örgütsel bağlılığı sürdürmeye neden olur. (Balay, 2000). Bu açıdan bakıldığında örgütsel bağlılığın oluşmasında en önemli örgütsel değişkenlerden birinin örgütte hâkim olan ve örgüt çalışanlarının örgüte olan bağlılığına yön verebilen örgüt iklimi olduğu söylenebilir (Güçlü, 2006). George & Bishop (1971) örgütsel yapı ve örgüt iklimini çalışanların kişilik özellikleri ile birlikte araştırmışlardır. Okulların sahip oldukları özelliklerin ya da okullardaki genel işleyişin öğretmenlerin okula yönelik tutumlarında ve davranışlarında biçimlendirici bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Alan yazın incelendiğinde örgütsel yapının öğretmenlerin duygusal bağlılığı ile ilişkisinin meslektaş liderliğinin aracı rolü ile araştırılmadığı genel olarak örgütsel yapı, örgütsel bağlılık ve okul ikliminin farklı değişkenler ile ilişkilendirildiği çalışmalara rastlanılmıştır (Adler & Borys, 1996; Bowen & Blockmon, 2003; Craig, 1995; Karaman & Akıl, 2005; Morrison & Milliken, 2000; Morrison & Milliken, 2003; Ordu, 2011; Ömeroğlu, 2006; Yücel, 1999). Bu bağlamda, Türkiye’de okulların yönetim şekline göre nasıl bir örgüt yapısına sahip olduğunu gösteren araştırmaların sayısının az olduğu düşünülmektedir. Yapılan literatür taramasında örgütsel yapı, örgüt kültürü, örgüt iklimi arasında ki ilişkiyi inceleyen araştırmalar (George & Bishop, 1971; Goldfarb, 1995; Grigsby, 1988; akt. Ordu, 2011; Payne & Mansfield, 1973; Pheysey, Payne & Pugh, 197; Steaffens, 2001) bulunmasına karşın, örgütsel yapıyı mekanik veya organik yapı şeklinde ayırt eden araştırmalara rastlanmamıştır.

Literatürdeki en yakın çalışma, Ordu'nun (2011) ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin bakış açılarına dayalı olarak gerçekleştirdiği araştırmadır. Bu araştırma, örgütsel yapı ile örgüt sağlığı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle okulların örgütsel yapısının okul ikliminin alt boyutu olan meslektaş liderliği alt boyutu üzerinden öğretmenlerin okula olan duygusal bağlılıklarını ne düzeyde etkilediğini ortaya koyan araştırmalara gereksinim olduğu söylenebilir. Dolayısıyla öğretmenlerin görev yaptıkları okullara ilişkin pozitif ilişkiler içinde olmalarını sağlamanın ve okul içerisinde olumlu bir atmosfer oluşturmanın temelinde okulların sahip olduğu örgütsel yapılanmanın etkili olması muhtemeldir. Bu bağlamda mevcut araştırmada okulların örgüt yapısıyla öğretmenlerin örgüte karşı duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide mesleki liderliğin aracı bir role sahip olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Örgütsel Yapı

Alan yazınında, örgütsel yapıyla ilgili yapılan tanımlamaların ortak bir temelde buluşmadığı gözlemlenmektedir. Her araştırmacı, kendi disiplinine ve çalışma

alanına özgü olarak bir tanım geliştirmiştir. Demir & Okan (2009) örgütsel yapıyı yetki ve görev dağılımına bağlı olarak örgütlerin fark edilen anatomisi; Mintzberg (1983) örgütsel yapı içinde var olan görevlerin belirgin bir şekilde pay edilmesi; Gibson, Ivancevich & Donnelly (1997) görevlerin belirlenmesi ve gruplandırılması; Block & Porter (2000) görev dağılımı ve koordine etme biçimi; Griffin & Moorhead (2014) örgüt içindeki faaliyetlerin birbiriyle olan uyumu; İşcan & Timuroğlu (2007) bir örgütte meydana gelen ve karşılıklı davranışları ifade eden ilişkiler ağı; Owens (2004) örgüt çalışanlarının örgütte nasıl davranmaları gerektiğine yön veren işleyişler bütünü; Bolam & Deal (2008) örgütün çevreye uyum sağlayacak şekilde tasarlanması; Covin & Slevin (1991) örgüt çalışanlarının ya da yapılacak işlerin gruplanmasıyla oluşan biçimsel model; Robbins (1990) ise örgüte yönelik görev paylaşımlarının nasıl dağıldığını ve örgüt içindeki formel koordinasyon mekanizması olarak tanımlamaktadır. Örgütsel yapıya ilişkin yapılan tanımların ortak noktasının örgüt içindeki işleyişe, örgüt çalışanları arasındaki etkileşime ve örgütteki görev paylaşımına ilişkin dağılımın nasıl olduğuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Örgüt yapılarıyla ilgili farklı sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Burns ve Stalker'ın en tanınmış çalışmaları mekanik ve organik örgüt yapılarıdır (Ghani vd., 2002). Burns & Stalker (1968)'in perspektifine göre, Mekanik örgütler katı, hiyerarşik ve standartlaşmış yapılara dayanırken, organik örgütler esnek, yenilikçi ve adaptif yapılarıyla bilinirler. Bu iki tip örgüt arasındaki farklar, yapıları, işleyişleri ve davranışları açısından belirgindir. Örgüt içinde durağan koşulların fazla olduğu durumlar mekanik örgütler, değişen koşullara göre şekillenen örgütler için organik örgütler tanımlaması yapılır. Literatürde örgüt yapısı değişik boyutlarda incelenmektedir. Bu bağlamda karmaşıklık, merkezileşme, formalleşme ve tabakalaşma örgütleri amaca ulaştıracak dört örgütsel yöntem olarak Hage (1965) tarafından incelenmiştir.

Karmaşıklık, bir örgüt içinde yatay, dikey ve coğrafi farklılaşma olmak üzere üç farklı boyutta değerlendirilir (Robbins, 1990, ss. 242-243). Daft'a (1992, s. 5) göre, bir örgüt yatay, dikey ve coğrafi boyutta ne kadar fazla farklılaşmışsa, o kadar karmaşık olarak nitelendirilir. Black & Porter'a (2000) göre, dikey farklılaşmanın artmasıyla birlikte örgütün karmaşıklık seviyesi artar. Yatay farklılaşma ise, örgütün birimleri arasındaki yatay ayrışmanın derecesini ifade eder (Robbins, 1990). Merkezileşme alt boyutunda Daft'a (1992) göre yetki en tepeye toplanmışsa merkezileşmiş, alt kademeye dağıtılmış ise adem-i merkezleşme var demektir. Formalleşme alt boyutu, bir örgütteki karar alma süreçleri, iletişim yöntemleri ve bilgi dağıtımını için belirlenen prosedürlerin, kuralların ve görev tanımlarının içeriğini kapsar (Hall, 1967). Başka bir ifadeyle formalleşme görevlerin sistemleştirilmesi ve kuralların gözlenmesinin ölçüsüdür

(Hage & Aiken, 1967, s.79). Tabakalaşma alt boyutunu ise Weber üç şekilde açıklar. Bunlar sınıf, statü ve güçtür. Ona göre ekonomik düzen içerisinde bireylerin bir konumu vardır (Weber, 1978, s. 926–927).

Örgütsel Bağlılık

Bağlılık, bir kişi, bir düşünce, bir kurum veya kendimizden daha büyük bir amaca karşı hissettiğimiz sorumluluğu ifade eder (Balay, 2000). Bu çerçevede, okullardaki yönetici ve öğretmenlerin kurumlarına olan bağlılıkları duygusal bağlılık olarak incelenebilir (Allen & Meyer, 1990). Duygusal bağlılıkta, öğretmenler ve yöneticiler istekli oldukları için; devam bağlılığında, ihtiyaçları olduğu için; normatif bağlılıkta ise, bir yükümlülük hissettikleri için görevlerine devam ederler. Buna göre okulun örgütsel yapısına bağlı olarak öğretmen ve yöneticiler örgütsel bağlılığın boyutlarının her birini farklı derecelerde yaşayabilirler.

Duygusal bağlılığı, Allen & Meyer (1990), çalışanın örgüte duygusal bir yakınlık hissetmesi ve örgütle özdeşleşmesi olarak basitçe tanımlar. Bu tür bağlılıkta, Çalışanlar, kendilerini örgütün birer unsuru olarak tanımlamaktadırlar (Balay, 2000, s.54). Eğitim örgütlerinde yönetici ve öğretmenlerin görev yaptıkları kuruma içtenlikle bağlanması, örgütte kalma isteklerini artırmaktadır. Bayram'a (2005) göre, örgüte bağlılık sağlanmasıyla birlikte iş memnuniyetsizliği, tatminsizlik, işe geç kalma ve istifalar gibi olumsuz durumlar en aza indirilebilir. Eğer bir öğretmenin kendi örgütüne karşı bağlılık düzeyi düşükse, bireysel olarak yapması gereken görevlerde geri planda kalma eğiliminde olabilir.

Okul İklimi

Okul iklimi, okulun bileşenleri olan öğrencileri, öğretmenleri ve tüm çalışanları kapsayan duygusal bir atmosferdir; bu atmosfer, bireylerin deneyimlerine veya kişisel özelliklerine dayanarak, okul ve içindeki diğer bireylerle olan ilişkilerini nasıl algıladıklarını yansıtır (Dağlı, 2018). Okul iklimi, inançları, değerleri, normları ve standartları içeren ve onu daha geniş toplumsal etkilere bağlayan karmaşık bir okul kültürü modelinin yüzeysel bir düzeyidir (Maxwell & Thomas, 199). Dünyada yaşanan gelişmeler ve yenilikler nedeniyle okullar kendini geliştiren, yeniliğe açık, öğrenci, öğretmen ve velilerin beklentilerine cevap veren kurumlar haline dönüşmelidir. Çünkü okulda oluşan olumlu iklim öğrenci başarısını olumlu yönde etkilemekte ve öğrenci davranışlarındaki soruları azaltmaktadır (Wang & Degol, 2015). Okulların mekanik bir yapıdan organik bir yapıya dönüşümü okul yöneticilerinin oluşturdukları okul iklimi ile ilişkili olabilir. Bu durum, öğretmenlerin örgütsel bağlılığını artırarak sağlıklı bir okul ikliminin oluşmasına yardımcı olur. Ancak iyi bir okul iklimi oluşturma

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

yöneticilerin sorumluluğu ile birlikte okulun paydaşları olan öğretmen, öğrenci ve diğer personelinde katkısı ile sağlanmaktadır.

Okul iklimine ilişkin Hoy vd. (2002) tarafından geliştirilen ölçekte profesyonel öğretmen davranışı, meslektaş liderliği, kurum savunmasızlığı ve başarı baskısı alt boyutları ortaya çıkmıştır (Özdere, 2017). Bu alt boyutlar içinden meslektaş liderliği dikkat çekmektedir. Çünkü okul ortamında ortak amaca sahip bireylerle uzun süreli ilişkiler kurabilen, adil, şeffaf ve uzlaşmacı yöneticiler etkili liderler olarak tanımlanırlar (Mooney vd., 2012, s.144). Hiyerarşinin baskın olduğu okullarda okul müdürleri mekanik bir örgüt yapısından kaynaklı otoriter davranış kalıplarına sahip olabilirler. Bu durum öğretmenlerin sıkı takip edilmesine neden olduğundan okul iklimine olumsuz yansiyabilir. Oysaki organik örgüt yapısına sahip okullarda yatay iletişim olduğundan öğretmenler ve okul idaresi arasında daha ılımlı ilişkilerin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin davranışları okul içindeki iletişimi ve etkileşimi önemli derecede etkilediğinden bu davranışlar okul iklimi üzerinde olumlu etki yapabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliğinin aracılık rolünü belirlemektir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Buna göre katılımcıların;

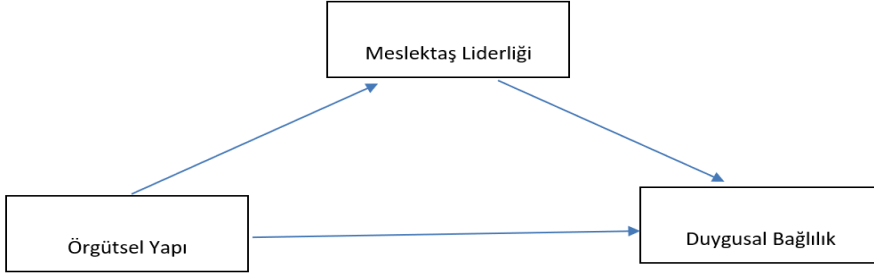
1. Örgütsel yapıya ilişkin algıları ne düzeydedir?
2. Meslektaş liderliğine ilişkin algıları ne düzeydedir?
3. Duygusal bağlılığa ilişkin algıları ne düzeydedir?
4. Örgütsel yapı, duygusal bağlılık ve meslektaş liderliğinin ilişkisi ne düzeydedir?
5. Örgütsel yapı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkide meslektaş liderliği aracı bir role sahip midir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma; okulların örgüt yapısıyla duygusal bağlılık arasındaki ilişkide meslektaş liderliğinin aracı rolünü incelenmeyi amaçlayan ilişkisel tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Yapılan çalışmalarda toplanan verilerin özellikleri (Karasar, 2005) ve bunlar arasındaki ilişkilerin sorgulandığı araştırmalara tarama tipi araştırma denilmektedir (Can, 2014). Araştırmada okulların örgütsel yapısının öğretmenlerin duygusal bağlılıkları üzerinde toplam, doğrudan ve meslektaş liderliği aracılığıyla dolaylı etkiler şeklinde yordayıp

yordamadığını belirlemek amaçlandığından aracılık rolünü incelemeye olanak sağlayan ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir. Çünkü sonuç değişkeninin neden ya da hangi değişkenlere bağlı olarak değiştiğini anlamak oldukça önemli görülmektedir (Gürbüz, 2019). Araştırmamızın bağımsız değişkeni okulun örgütsel yapısı, aracı değişkeni meslektaş liderliği, bağımlı değişkeni duygusal bağlılıktır. Araştırmaya ait teorik model Şekil 1 de verilmiştir.

Şekil 1. Örgütsel yapı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkide meslektaş liderliğinin aracılık etkisine ilişkin model.

Katılımcı Grubu

Araştırma toplam 510 öğretmen ve 105 yönetici ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar 2020-2021 yılında Siirt'teki 27 liseden seçilmiştir. Araştırmada örnekleme seçimi yapılmamış evrenin tamamına ulaşılmıştır. Ancak pandemiden dolayı kronik rahatsızlığı bulunan veya okula gelemeyen öğretmen ve yöneticiler olduğundan toplam 464 öğretmen ve yöneticiye ulaşılmıştır. Geri dönen ölçeklerden 20 tanesinin ise boş, hatalı veya eksik doldurulması nedeniyle 444'nün araştırmaya dâhil edilmesine karar verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin demografik özellikleri, cinsiyet, medeni durum, unvan, okul türü ve öğretmen sayısı gibi değişkenlere göre Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'e göre katılımcıların 197'si (%44,4) kadın, 247'si (%55,6) erkek, 380'ni (%85,6) öğretmen, 64'ü (%14,4) yönetici, 298'i (%67,1) evli, 146'sı (%32,9) bekâr, 213'ü (%48) anadolu liselerinde, 138'i %31,1 meslek liselerinde ve 93'ü (%20,9) imam hatip liselerinde görev yapmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen ve yöneticilerin okullarında görev yapan öğretmen sayısı incelendiğinde 10-20 arasında olanların 45 (%10,1), 21-30 arasında olanların 111 (%25), 31-40 arasında olanların 166 (%37,4), 40 ve üzeri öğretmeni bulunan okulda çalışan öğretmen ve yönetici sayısının da 100 (%27,5) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1.

Katılımcılara ait demografik özellikler

Değişkenler	Düzey	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	197	44.4
	Erkek	247	55.6
Görev Unvanı	Öğretmen	380	85.6
	Yönetici	64	14.4
Medeni Durumu	Evli	298	67.1
	Bekâr	146	32.9
Okul Türü	Anadolu Lisesi	213	48
	Mesleki ve Teknik	138	31.1
	İmam Hatip	93	20.9
Okulda Bulunan Öğretmen Sayısı	10-20 Arası	45	10.1
	21-30 Arası	111	25
	31-40 Arası	166	37.4
	40 ve Üzeri	122	27.5

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, orijinali Erol ve Ordu (2018) tarafından geliştirilen Çevik ve Gülcan (2021) tarafından okullara uyarlanan Örgütsel Yapı Ölçeği- Okul Versiyonu, Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilmiş olan ve Dağlı vd., (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmış “Örgütsel Bağlılık Ölçeği”, Hoy vd., (2002) tarafından geliştirilen ve Özdere (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan “Okul İklimi Ölçeği” kullanılmıştır.

Örgütsel Yapı Ölçeği

Araştırmada orijinali Erol ve Ordu (2018) tarafından geliştirilen Çevik ve Gülcan (2021) tarafından okullara uyarlanan Örgütsel Yapı- Okul Versiyonu ölçeği kullanılmıştır. Toplamda 27 maddeden ve dört alt boyuttan oluşan bir ölçek bulunmaktadır. Karmaşıklık (1,2,3,4,5,6,7,8,9) merkezîleşme (10,11,12,13,14, 15), formalleşme (16,17,8,19,20,21) ve Tabakalaşma (22,23,24,25,26,27) ölçeğin alt boyutlarıdır. Her bir madde için ölçekte en düşük puan 1 ve en yüksek puan 5'tir.

Buna göre;

- Karmaşıklık Ölçeği için: 9 ile 22.5 arası puanlar düşük (çekingen), 22.5 ile 45 arası puanlar ise yüksek (baskın) olarak değerlendirilir.
- Merkezîleşme Ölçeği için: 6 ile 15 arası puanlar düşük (çekingen), 15 ile 30 arası puanlar ise yüksek (baskın) olarak kabul edilir.
- Formalleşme Ölçeği için: 6 ile 15 arası puanlar düşük (çekingen), 15 ile 30 arası puanlar ise yüksek (baskın) olarak değerlendirilir.

- Tabakalaşma Ölçeği için: 6 ile 15 arası puanlar düşük (çekingen), 15 ile 30 arası puanlar ise yüksek (baskın) olarak kabul edilir.

Yapılan ölçümler sonucunda, yüksek veya düşük puanlanmış yapısal bileşenlerden türetilen farklı varyasyonlar ışığında toplamda 16 farklı ölçüm modeli ortaya konmuştur (Erol ve Ordu, 2018). Ortalama kesim noktasının altında yer alan değerler düşük/çekingen (-) olarak kabul edilirken, üstünde yer alanlar ise daha yüksek (+) olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, 16 farklı ideal örgütsel yapı türü veya ölçüm modeli ortaya konmuştur. Şekil 2'ye bakınız.

Örgütsel Yapı Bileşeni	UÇ DEĞER		Ölçüm Modeli																UÇ DEĞER	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Mekanik Örgüt	Organik Örgüt		
Karmaşıklık	-	+	-	-	+	+	-	-	+	-	-	+	+	+	+	-				
Merkezleşme	+	+	-	+	-	+	+	-	+	+	-	-	+	-	-	-				
Formalleşme	+	+	+	-	+	+	+	-	-	-	+	-	-	+	-	-				
Tabakalaşma	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-				

Şekil 2. Mekanik-organik örgüt skalası

Çevik ve Gülcan (2022) tarafından yapılan analizlerde, ölçeğin karmaşıklık, merkezleşme, formalleşme ve tabakalaşma boyutları için sırasıyla 0.77, 0.81, 0.79 ve 0.86 olan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları elde edilmiştir. Bu bulgular, ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Örgütsel yapı okul versiyonu ölçeğinin dört boyutlu yapısının doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarının uygun değer aralıklarında olduğu belirlenmiştir ($x^2/sd=2.390$, $RMSEA =.069$, $SRMR=.076$, $RMR=.052$, $CFI=.92$, $AGFI=.91$, $GFI=.94$, $NNFI=.91$) (Çevik ve Gülcan, 2021). Örgütsel Yapı- Okul Versiyonu ölçeğinin bu araştırma kapsamındaki geçerlik ve güvenilirliği yeniden hesaplanmıştır. Ölçeğin DFA sonuçları dört boyutlu yapının modelin araştırma verileriyle uyum göstermektedir ($x^2/sd=1264.25/315=4.013$, $RMSEA =.082$, $SRMR=.080$, $RMR=.080$, $CFI=.92$, $AGFI=.91$, $GFI=.90$, $NNFI=.91$, $NFI=.90$). Araştırmacı tarafından ölçeğin karmaşıklık, merkezleşme, formalleşme ve tabakalaşma boyutları için sırasıyla 0.76, 0.83, 0.71 ve 0.88 olan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları elde edilmiştir.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği

Meyer, Allen ve Smith (1993) tarafından geliştirilen, Dağlı vd., (2018) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgütsel Bağlılık Ölçeği 18 madde ve üç boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların, ölçme aracındaki sorulara verdikleri yanıtlar

“Kesinlikle katılmıyorum (1)” ile “Tamamen katılıyorum (5)” arasında derecelendirilmiştir. Ayrıca, ölçekte duygusal bağlılık boyutu kapsamında yer alan 3, 4 ve 5 numaralı maddeler ile normatif bağlılık boyutu kapsamında yer alan 13 numaralı madde ters madde olarak tasarlanmıştır.

Dağlı vd., (2018) tarafından yapılan analizlerde, duygusal bağlılık 80 devam bağlılığı 73 ve normatif bağlılık 80 ölçeğin tamamında ise 88 olan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları elde edilmiştir. Örgütsel Bağlılık Ölçeğinin bu araştırma kapsamındaki geçerlik ve güvenilirliği yeniden hesaplanmıştır. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analiz (DFA) sonuçlarının ($\chi^2/sd=463/127=3.645$, RMSEA=.077, SRMR=.063, CFI=.97, RMR=.078, AGFI=.090, NFI=.96, NNFI=.97) kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Ölçeğin duygusal bağlılık alt boyutunda 81 devam bağlılığında 80 normatif bağlılıkta 78 ve ölçeğin tamamında 90 olarak tespit edilmiştir.

Okul İklimi Ölçeği

Hoy vd., (2002) tarafından geliştirilen Okul İklimi Ölçeğinin Türkiye'deki geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Özdere (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe versiyonu 27 maddeden oluşmakta olup, dört alt boyut içermektedir: meslektaş liderliği (1,3,4,9,12,18,25), profesyonel öğretmen davranışı (7,16,19, 21,23,26,27), başarı baskısı (6,10,13,14,15,17,20,22) ve kurumun savunmasızlığı (2,5,8,11,24). Yönetici ve öğretmenlerin ölçme aracındaki sorulara verdikleri yanıtlar “Kesinlikle katılmıyorum (1)” ile “Tamamen katılıyorum (5)” arasında derecelendirilmiştir. Öğretmen ve yöneticilerin kurum savunmasızlığı alt boyutunda verdikleri cevaplar 2,6,9,12 ve 26 ters kodlanmıştır. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.92; meslektaş liderliği için 0.94, profesyonel öğretmen davranışı için 0.93, kurum savunmasızlığı için 0.91 ve başarı baskısı için .94 olarak bulunmuştur. Okul iklimi Ölçeğinin bu araştırma kapsamındaki geçerlik ve güvenilirliği yeniden hesaplanmıştır. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analiz (DFA) sonuçlarının ($\chi^2/sd=1211,80/316=3.837$, RMSEA=.080, CFI=.95, RMR=.080, AGFI=.090, NFI=.93, NNFI.94, GFI=.90) kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.83; meslektaş liderliği için 0.91, profesyonel öğretmen davranışı için 0.82, kurum savunmasızlığı için 0.74 ve başarı baskısı için 0.75'dir.

Verilerin Analizi

Araştırmada "Örgütsel Yapı Ölçeği", "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" ve "Okul İklimi Ölçeği" boyutlarına yönelik normallik testi sonuçları incelendi. Bu testlerde çarpıklık değerlerinin-.85 ile .05 arasında, basıklık değerleri ise -.04 ile .81 arasında değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmada frekans, yüzde, standart

sapma ve aritmetik ortalama incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkilerin saptanmasında Pearson Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Buna göre araştırmada da 0.00 ile 0.29 arasındaki değerler değişkenler arasında düşük düzeyde ilişkiye, 0.30 ile 0.70 arasındaki değerler orta düzeyde ilişkiye, 0.71 ile 1.00 arasındaki değerler ise yüksek düzeyde ilişki olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada çoklu bağlantı problemi olup olmadığını belirlemek üzere farklı değerler göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre yordayıcı değişkenler arasındaki ilişki katsayılarının .80'dan küçük (bkz: Tablo 35), Durbin-Watson değerinin 1.789, Tolerance değerinin .409 ve .718 arasında, VIF değerinin 1.477 ve 2,44 arasında, CI değerinin 7.947 ve 25.390 arasında olması çoklu doğrusallık probleminin ve otokorelasyon sorunun olmadığı anlamına gelmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Green ve Salkind, 2010). Bu değerler, regresyon analizi için de verilerin gerekli tüm varsayımları karşıladığını göstermektedir. Araştırmada aracılık testleri yol (path) analiziyle incelenmiştir. Aracılık testleri Baron ve Kenny'nin (1986) varsayımları doğrultusunda gerçekleştirilmiş olup aracılık testlerinin anlamlılığı 5000 yeniden örneklem ile Bootstrap yöntemine göre tespit edilmiştir. Araştırmanın tüm verileri .05 ve .01 anlamlılık düzeyi esas alınarak SPSS 22.00, LISREL 8.80 ve AMOS 24.00 istatistiksel paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Bu makalenin etik kurul onayı Gazi Üniversitesi'nde, 06.10.2020 tarih, 91610558 sayı ve 09 nolu toplantı numarası ile alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Yönetici ve Öğretmenlere Ait Örgütsel Yapı Düzeyi

Örgütsel yapının öğretmen ve yönetici algılarına göre düzeyini belirlemek amacıyla, ölçeğin alt boyutlarına verilen yanıtlar tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2.

Katılımcıların örgütsel yapı düzeyi

Alt Boyutlar	\bar{X}	Ss
Karmaşıklık	3.66	.55
Merkezileşme	3.78	.67
Formalleşme	3.70	.58
Tabakalaşma	2.70	.85

Tablo 2'deki verilere göre, katılımcıların karmaşıklık alt boyutuna ilişkin $\bar{X}=3.66$ merkezileşme alt boyutuna ilişkin $\bar{X}=3.78$ ve formalleşme alt boyutuna ilişkin $\bar{X}=3.70$ aritmetik ortalama ile katılıyorum düzeyinde tabakalaşma alt

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

boyutunda ise $\bar{X}=2.70$ aritmetik ortalama ile kısmen katılıyorum düzeyinde oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların ölçeğin alt boyutlarında aldıkları puanlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Yönetici ve öğretmenlerin örgütsel yapı ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları toplam puanın ortalaması

Karmaşıklık	Merkezileşme	Formalleşme	Tabakalaşma
33 (+)	23(+)	22(+)	16(+)

Tablo 3'teki verilere göre, katılımcıların örgütsel yapı ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları toplam puan ortalamaları oldukça yüksektir: karmaşıklık boyutunda 22.5'in üzerinde, merkezileşme, formalleşme ve tabakalaşma boyutlarında ise 15'in üzerindedir. Örgütsel yapı ölçeğinin bütün alt boyutlarında ortalama puanın yüksek düzeyde olduğunun tespit edilmesi, okulların örgüt yapısının "2" numaralı ölçüm modeline denk geldiği anlamına gelmektedir (Erol ve Ordu, 2018).

Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Meslektaş Liderliğine İlişkin Algı Düzeyleri

Tablo 4, ortaöğretim kurumlarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin meslektaş liderliği alt boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerlerini sunmaktadır.

Tablo 4.

Yönetici ve öğretmenlerin meslektaş liderliği alt boyutundan aldıkları toplam puanın ortalaması

Alt Boyut	\bar{X}	Ss	Katılım Düzeyi
Meslektaş Liderliği	3.81	.75	Katılıyorum

Tablo 4 incelendiğinde, "Meslektaş Liderliği" alt boyutunun ($\bar{X}=3.81$, Ss=.75) ölçeğin değerlendirme sistemine göre "katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Duygusal Bağlılığa İlişkin Algı Düzeyleri

Tablo 5, ortaöğretim kurumlarında çalışan yönetici ve öğretmenlerin duygusal bağlılık alt boyutuna ilişkin verdikleri yanıtların ortalama ve standart sapma değerlerini sunmaktadır.

Tablo 5.

Katılımcıların duygusal bağlılık alt boyutuna ilişkin algı düzeyi

Alt Boyutlar	\bar{X}	Ss	Katılım Düzeyi
Duygusal Bağlılık	3.73	.78	Katılıyorum

Tablo 5 incelendiğinde, “Duygusal Bağlılık” alt boyutunun (\bar{X} =3.73, Ss=.78) ölçeğin değerlendirme sistemine göre “katılıyorum” düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Örgütsel Yapı, Meslektaş Liderliği ve Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizleri Bulguları

Tablo 6.

Yönetici ve öğretmenlerin organizasyon yapısı, meslektaş liderliği ve duygusal bağlılık alt boyutları arasındaki ilişkiye ilişkin korelasyon katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. Karmaşıklık	1				
2. Merkezileşme	.56**	1			
3. Formalleşme	.50**	.66**	1		
4. Tabakalaşma	.08	-.08	-.01	1	
5. Meslektaş Liderliği	.39**	.63**	.54**	-.16**	1
6. Duygusal Bağ.	.31**	.43**	.37**	-.22**	.55**

* *p<0.01

Tablo 6’da görüldüğü gibi karmaşıklık alt boyutuyla meslektaş liderliği (r=.39; p<.01), duygusal bağlılık (r=.31; p<.01), merkezileşme alt boyutuyla meslektaş liderliği (r=.63; p<.01), duygusal bağlılık (r=.43; p<.01), formalleşme, meslektaş liderliği ve duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde; tabakalaşma, meslektaş liderliği ve duygusal bağlılık arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki belirlenmiştir.

Okulların Örgüt Yapısı ile Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide Meslektaş Liderliği Boyutunun Aracılık Rolüne İlişkin Bulgular

Baron ve Kenny’nin (1986) aracılık testi varsayımlarına göre okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide okul ikliminin meslektaş liderliği boyutunun aracılık etkisi varsayımları regresyon analiziyle incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda karmaşıklığın duygusal bağlılığı anlamlı bir şekilde etkilemediği (β =0.01; p>.05) anlaşıldığından modelden çıkartılmasına

karar verilmiştir. Analizler sonucunda tespit edilen diğer anlamlı etkiler ise Tablo 7'de verilmiştir.

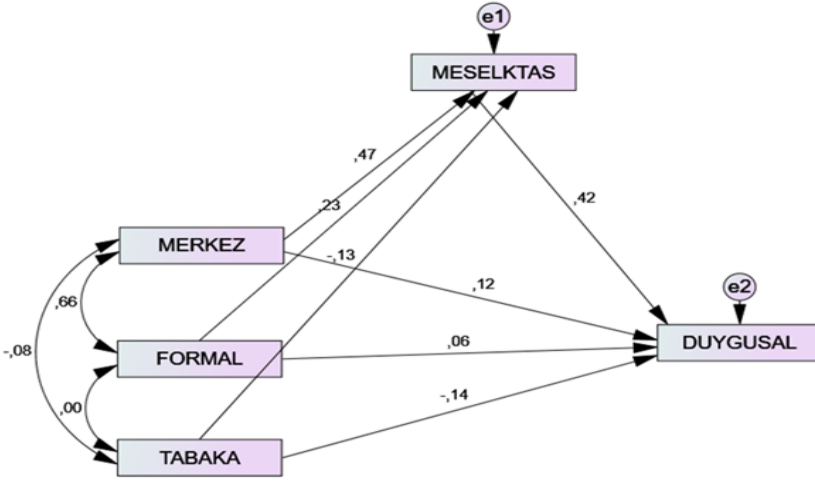
Tablo 7.

Okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliği boyutunun aracılık varsayımlarına ilişkin regresyon analizi sonuçları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	B	SH	β	t	p	
Model 1	Sabit	2.030	0.244		8.322	0.00*	
	Merkezîleşme	Duygusal Bağlılık	0.371	0.065	0.32	5.737	0.00*
	Formalleşme	Duygusal Bağlılık	0.213	0.075	0.16	2.852	0.01*
	Tabakalaşma	Duygusal Bağlılık	- .179	0.038	-.22	4.703	0.00*
	R=.492 R ² =.242	F=46.767	p=0.00				
Model 2	Sabit	1.055	0.202		5.218	0.00*	
	Merkezîleşme	Meslektaş Liderliği	0.524	0.054	0.47	9.777	0.00*
	Formalleşme	Meslektaş Liderliği	0.293	0.062	0.23	4.743	0.00*
	Tabakalaşma	Meslektaş Liderliği	- .112	0.032	-.13	3.544	0.00*
	R=.661 R ² =.437	F=113.811	p=0.00				
Model 3	Sabit	1.540	0.160		9.601	0.00*	
	Meslektaş Liderliği	Duygusal Bağlılık	0.575	0.041	0.55	13.953	0.00*
	R=.553 R ² =.306	F=194.689	p=0.00				

*p<.05

Tablo 7'den anlaşılacağı üzere merkezîleşme ($\beta=0.32$; $p<.05$), formalleşme ($\beta=0.16$; $p<.05$), tabakalaşma ($\beta=-0.22$; $p<.05$) ve meslektaş liderliği ($\beta=0.55$; $p<.05$) duygusal bağlılığı anlamlı yordamaktadır. Bunun yanı sıra merkezîleşme ($\beta=0.47$; $p<.05$), formalleşme ($\beta=0.23$; $p<.05$), tabakalaşma da ($\beta=-0.13$; $p<.05$) meslektaş liderliğini anlamlı bir şekilde yordadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla değişkenlere ilişkin regresyon analizi sonuçları aracılık testinin varsayımlarının sağlandığına işaret etmektedir. Baron ve Kenny'nin (1986) dördüncü varsayımıyla ilgili yapılan path (yol) analizi sonuçları ise Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliği boyutunun aracılık etkisine ilişkin yol diyagramı

Şekil 3'te kurulan yol (path) analizinde merkezileşme, formalleşme, tabakalaşma boyutları bağımsız değişken, meslektaş liderliği boyutu aracı değişken ve duygusal bağlılık boyutu ise bağımlı değişken olarak alınmıştır. Böylece Baron ve Kenny'nin (1986) belirttiği dördüncü varsayımın etkisi araştırılmıştır. Şekil 3'teki modelin yol katsayıları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8.

Okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide okul ikliminin meslektaş liderliği boyutunun eklenmesiyle elde edilen yol (path) katsayıları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	B	SH	β	t	p
Merkezileşme	Duygusal Bağlılık	0.143	0.066	0.12	2.158	0.03*
Formalleşme	Duygusal Bağlılık	0.085	0.071	0.06	1.198	0.23
Tabakalaşma	Duygusal Bağlılık	-0.131	0.036	-0.14	-3.634	0.00*
Merkezileşme	Meslektaş Liderliği	0.524	0.053	0.47	9.81	0.00*
Formalleşme	Meslektaş Liderliği	0.293	0.062	0.23	4.759	0.00*
Tabakalaşma	Meslektaş Liderliği	-0.112	0.031	-0.13	-3.557	0.00*
Meslektaş Liderliği	Duygusal Bağlılık	0.435	0.053	0.42	8.132	0.00*

*p<.05

Tablo 7 ve Tablo 8'den hareketle okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliği boyutunun aracılık

etkisine ilişkin yol (path) analizlerinin karşılaştırmalı analiz sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9.

Okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide toplam etki katsayıları ile meslektaş liderliğinin aracı değişken olarak eklenmesiyle elde edilen doğrudan etki katsayılarının karşılaştırmalı analiz sonuçları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	Toplam Etki		Doğrudan Etki		Sonuç
		β	p	β	p	
Merkezileşme	Duygusal Bağlılık	0.32	0.00*	0.12	0.03*	Kısmi aracılık
Formalleşme	Duygusal Bağlılık	0.16	0.01*	0.06	0.23	Tam aracılık
Tabakalaşma	Duygusal Bağlılık	-0.22	0.00*	-0.14	0.00*	Kısmi aracılık

*p<.05

Tablo 9’da görüldüğü gibi meslektaş liderliğinin aracılık etkisini belirlemek için yapılan yol (path) analizi sonucunda meslektaş liderliğinin modele alınmasıyla birlikte merkezileşmenin ($\beta=0.32$, $p<.05$ ’ten $\beta=0.12$, $p<.05$ ’e) ve tabakalaşmanın ($\beta=-0.22$, $p<.05$ ’ten $\beta=-0.14$, $p<.05$ ’e) duygusal bağlılık üzerindeki etkisi düşmüşken; formalleşmenin ise ($\beta=0.16$, $p<.05$ ’ten $\beta=0.06$, $p>.05$ ’e) duygusal bağlılık üzerindeki etkisinin anlamsızlaştığı tespit edilmiştir. Buna göre merkezileşmenin ve tabakalaşmanın duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde meslektaş liderliğinin kısmi aracı role, formalleşmenin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde ise meslektaş liderliğinin tam aracı role sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmada aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığına karar verebilmek için Bootstrap yöntemi ve yüzdeler tekniği elde edilen güven aralıkları incelenmiştir. Bootstrap yöntemine göre aracılık etkisinin anlamlı olup olmadığına ilişkin sonuçlar Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10.

Okulların örgüt yapısı ile öğretmenlerin duygusal bağlılıkları arasındaki ilişkide meslektaş liderliği boyutunun bootstrap aracılık testi sonuçları

Yordayıcı Değişken	Yordanan Değişken	Bootstrap		
		Alt Sınır	Üst Sınır	p
Merkezileşme	Duygusal Bağlılık	0.128	0.268	0.00*
Formalleşme	Duygusal Bağlılık	0.047	0.149	0.00*
Tabakalaşma	Duygusal Bağlılık	-0.920	-0.020	0.00*

*p<.05

Tablo 10'daki verilere göre, Bootstrap aracılık etki analizinde %95 güven aralığındaki tüm değerlerin sıfır değerini içermemesi (Gürbüz, 2019) liderliğine ilişkin aracılık testlerinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcıların örgütsel yapı algılarına ilişkin yapılan çalışmada, algı düzeylerinin merkeziyetçilik, formalleşme, karmaşıklık ve tabakalaşma alt boyutlarında sırasıyla yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, okulların yapısının az tabakalı, ancak merkezi ve formal olarak algılandığını göstermektedir. Araştırmanın sonuçları, Ordu'nun (2011) ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin örgüt yapısına ilişkin bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Hall (1999) karmaşıklığın çalışanların davranışları, örgüt içindeki işler ve paydaş ilişkileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Cinar'ın (2020) üniversitelerdeki akademisyenlerle yaptığı çalışmada da üniversitelerin örgütsel yapısının karmaşık ve tabakalı olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Formalleşme algısının okullarda yüksek olmasının nedeni, kural ve düzenlemelere bağlılık olarak açıklanırken, üniversitelerde daha az formal bir yapı algılanmıştır. Bu farklılıklar, farklı örneklem gruplarından kaynaklanabilir.

Hem Ordu'nun (2011) hem de Cinar'ın (2020) araştırmaları, okullarda ve üniversitelerde merkeziyetçiliğin yüksek algılandığını göstermektedir. Merkeziyetçiliğin yüksek olduğu örgütlerde kararların üst yöneticiler tarafından alınması, öğretmen ve akademisyenlerde olumsuz algılara yol açabilmektedir. Tabakalaşma alt boyutunda okullarda kısmen katılıyorum düzeyinde bir algı varken, üniversitelerde bu boyutun yüksek algılanması unvan ve statü farklarından kaynaklanabilir. Araştırma bulguları, okulların örgütsel yapısının mekanik bir yapıya benzer özellikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular Cinar'ın (2020) araştırmasıyla örtüşmektedir.

Meslektaş liderliğine ilişkin öğretmenlerin okul müdürleri hakkında olumlu görüş bildirdikleri ve buna bağlı olarak okulda olumlu bir iklim oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Ortaöğretim kurumlarında, okul müdürlerinin değişime açık olmaları, öğretmenlere karşı adil davranmaları ve farklı görüş ve düşüncelere sahip öğretmenlere önemli olduklarını hissettirmeleri gibi nedenlerle okul iklimi üzerinde pozitif bir etki yaratıldığı görülmüştür. Bu bulgular, Ayık & Diş (2015), Canlı (2016), Kavgacı (2010), Şentürk (2018) ve Veziroğlu Çelik (2014) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Öğretmenlerin taleplerini rahatça iletebildiği, fikirlerinin değerli görüldüğü ve

okul içinde sorunlarını açıkça ifade edebildiği bir ortam, meslektaş liderliğinin güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Araştırma sonucuna göre duygusal bağlılık algısının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırma bulguları, öğretmen ve yöneticilerin okullarına karşı güçlü bir aidiyet hissettiklerini ortaya koymaktadır. Sezer'in (2005) araştırması, öğretmenlerin okulda uyum içinde çalıştıklarını, okulla özdeşleştiklerini ve okul değerlerini kendi değerleri olarak gördüklerini bulgulamıştır. Bu sonuç mevcut araştırma sonuçları ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Akan ve Yalçın (2015), Soba, Akman & Eroğlu (2018), Tınaz (2014) gibi araştırmacılar, öğretmenlerin örgütsel bağlılıklarının içselleştirme alt boyutunda yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Bu durum, öğretmenlerin okul değerlerini benimsemeleri ve okulun misyonunu kendi kişisel misyonları ile uyumlu görmelerinden kaynaklanmaktadır. Celep'in (2000) araştırması da öğretmenlerin okul içinde tamamen bir aidiyet sağladıklarında, kendilerinden beklenilenin ötesinde çaba sarf ettiklerini ve çalıştıkları okulda mutlu olduklarını göstermektedir. Bu araştırmalar, öğretmenlerin duygusal bağlılıklarının yüksek olmasının, onların okula olan bağlılıklarını artırdığını ve okulun geleceği için sorumluluk almaya istekli olduklarını göstermektedir. Okur (2011) araştırmasında da öğretmenlerin yarısından fazlası içselleştirme boyutunda bağlılık gösterdiğini Soba, Akman & Eroğlu'nun (2018) bulguları da, öğretmen görüşüne göre alt boyutlar arasında en yüksek ortalamanın içselleştirme alt boyutunda olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, örgütsel bağlılığı artırmak için duygusal bağlılık üzerine odaklanmak, okulların genel başarısını ve öğretmenlerin motivasyonunu olumlu yönde etkileyebilir.

Okul Yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel yapı alt boyutları ile meslektaş liderliği ve duygusal bağlılık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Tabakalaşma alt boyutuyla meslektaş liderliği ve duygusal bağlılık arasında ki ilişki düşük düzeyde ve negatif olarak belirlenmiştir. Örgütün uzmanlaşma durumu arttıkça öğretmenler arası uyum içinde çalışma, öğretmenlerin kurum içinde sorumluluk alma, yüksek performans sergileme, kuruma karşı aidiyet duygusuna sahip olmak ve kurumda devamlı çalışma isteğindeki artış ile ilişkilendirilebilir. Atik (2012), Buluç (2009), Cinar (2020), Çalışkan (2001), Ömeroğlu (2006), Perçin (2008) yaptıkları çalışmada örgütsel yapı özelliklerinden karmaşıklık boyutuna ilişkin algı düzeyinin pozitif yönlü, anlamlı bir ilişki oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır. Merkezîleşmenin artması örgütlerde hiyerarşinin en tepesinden aşağıya doğru bir yetki dağılımına neden olabilmektedir. Bu durum okulun hedeflerini gerçekleştirmede uyum ve işbirliği içinde çalışmak, sorumluluk almak, işlerin düzgün işlemesine dayalı olarak kurumda devam etme isteği ve makinanın bir kolu gibi kişinin kendini örgütün

bir parçası olarak görmesi ile açıklanabilir. Canlı (2016), Demirel (2009), Bayram (2005). Formalleşme görevlerin sistemleştirilmesi, kuralların gözlenmesi ve iş tanımlarının ayrıntılarının derecesidir. Standartlaşmanın yüksek olduğu örgütlerde iş gereği, davranış beklentileri standartlaştırılmıştır. Ömeroğlu (2006), Perçin (2008) & Cinar (2020) yaptıkları çalışmada benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Tabakalaşma düzeyinin yüksek olduğu örgütlerde ise üst ve ast arasındaki statü farklılığı örgüt içinde çalışanların kendilerini örgütün bir parçası olarak görmelerine engel olabilmektedir (İnce & Gül, 2005; Demirel, 2009).

Araştırmada yapılan path analizi sonucunda merkezileşmenin ve tabakalaşmanın duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde meslektaş liderliğinin kısmi aracı role; formalleşmenin duygusal bağlılık üzerindeki etkisinde ise tam aracı role sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda okulların merkezileşme, tabakalaşma ve formalleşme düzeyi meslektaş liderliğinin üzerinde etkili olabilmektedir. Yani meslektaş liderliği merkezileşme ve tabakalaşma sonucunda yönetici ve öğretmenlerin duygusal bağlılıklarının oluşmasında kısmen; formalleşme sonucunda öğretmenlerin duygusal bağlılıklarının oluşmasında ise tamamen etkili olabilmektedir

Araştırmada okulların mekanik örgüt yapısına daha yakın olduğu ve merkezileşme alt boyutuna ilişkin algıların daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle sınırları mevzuatla belirlenmek koşuluyla okul yöneticilerine çeşitli ve anlık gelişebilecek durumlarda hızlı kararlar almalarını sağlamak için inisiyatif kullanabilecekleri yetkiler verilebilir. Böylece merkezi hantallığın önüne geçilerek okulların daha esnek ve daha verimli yönetilmeleri sağlanabilir. Araştırmada meslektaş liderliğinin öğretmenlerin bağlılıklarını olumlu yönde artırmasından hareketle öğretmenlere her konuda yardımcı olmaya çalışan, onlara öncülük eden, okulda takım ve işbirliği ruhuna katkı sunan öğretmen veya idareciler MEB ve taşra teşkilatları tarafından ödüllendirilebilir. Bu bağlamda meslektaşlarına göre daha başarılı bulunan öğretmenlerin ya da yöneticilerin başkalarına liderlik ve yönetim koçu olmalarına yönelik uygulamalar gerçekleştirilebilir. Bu araştırmada okulların örgütsel yapısının meslektaş liderliği aracılığıyla öğretmenlerin duygusal bağlılıkları üzerinde etkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla okul yöneticilerine okul yapısı, okul iklimi ve okul bağlılığı üzerinde kritik rol oynadıklarına ilişkin kurumsal ve uygulamalı eğitimler ile mesleki gelişim eylem programları hazırlanabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adler, P.S., & Borys, B. (1996). Two types of bureaucracy: Enabling and coercive. *Administrative Science Quarterly*, 61-89. <https://doi.org/10.2307/2393986>
- Akan, D., & Yalçın, S. (2015). Examining the relationship between school administrators' leadership styles and teachers' organisational commitment. *Journal of Education and Human Sciences*, 6(11), 123-150. <https://doi.org/10.17755/esosder.263221>
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63, 1-18. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x>
- Argyris, C. (1993). *The Individual and the Organization: Some Problems of Mutual Adjustment*. Irvington.
- Atik, S. (2012). İlköğretim okullarının örgüt tipi ile öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki [yüksek lisans tezi], İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Ayık, A., & Diş, O. (2015). Okul yöneticilerinin dönüşümcü liderlik rolleri ile örgüt iklimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 8(3), 337-359. <https://doi.org/10.5578/keg.8521>
- Balay, R. (2000). Özel ve resmi liselerde yönetici ve öğretmenlerin örgütsel bağlılığı. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Nobel.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality & Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Başaran, İ. E. (2000). *Eğitim Yönetimi: Nitelikli Okul*. Feryal.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59 (50), 125-139.
- Black, J. S., & Porter, L. W. (2000). *Management: Meeting New Challenges*. Prentice-Hall.

- Bowen, F., & Blackmon, K. (2003). Spirals of Silence: The dynamic effects of diversity on organizational voice. *Journal of management Studies*, 40(6), 1393-1417. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00385>
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory Factor Analysis for Applied Research*. The Guilford.
- Buluç, B. (2009). İlköğretim okullarında bürokratik okul yapısı ile okul müdürlerinin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86.
- Burns, T., & Stalker, G.M. (1968). *The Management of İnnovation*. Associated Book.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pagem.
- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem.
- Canlı, S. (2016). Okul müdürlerinin öğretmenlere güveninin okul iklimine etkisi. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Celep, C. (2000). *Eğitimde Örgütsel Adanma ve Öğretmenler*. Anı.
- Christensen , L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz*. (A. Aypay, Çev.) Anı.
- Cinar, D. B. (2020). *Üniversitelerin Örgütsel Yapı Özellikleri ile Akademisyenlerin Örgütsel Sosyalleşme Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Covin, J. G., & Slevin, D. P. (1991). A conceptual model of entrepreneurship as a firm behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 7-25. <https://doi.org/10.1177/104225879101600102>
- Çalışkan, K. (2001). Örgütün yapısal boyutları ve takım iklimine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, V. M. (2014). Okul öncesi eğitimde örgütsel iklimin öğretmen performansına etkisi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çevik, M. N., & Gülcan, M. G. (2022). Örgütsel yapı ölçeği-üniversite versiyonunun okullara uyarlanması ve okulların örgütsel yapısının incelenmesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 65-82. <https://doi.org/10.53586/susbid.1065373>

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: Spss ve Lisrel Uygulamaları*. Pegem.
- Daft, R. L. (1992). *Organization Theory and Design*. West Publishing Company.
- Dağlı, A. (2018). *Teoriden Uygulamaya Örgütsel İklim*. Pegem.
- Dağlı, A., Elçiçek, Z. & Han, B. (2018). Örgütsel bağlılık ölçeğinin Türkçe 'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1765-1777. <https://doi.org/10.17755/esosder.445932>
- Demir, H., & Okan, T. (2009). Teknoloji, örgüt yapısı ve performans arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 57-72.
- Demirel, Y. (2009). Örgütsel bağlılık ve üretkenlik karşıtı davranışlar arasındaki ilişkiye kavramsal yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 115-132.
- Erol, E., & Ordu, A. (2018). Organizational structure scale-University version. *European Journal of Educational Research*, 7(4), 775-803. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.7.4.775>
- George, J. R., & Bishop, L. K. (1971). Relationship of organizational structure and teacher personality characteristics to organizational climate. *Administrative Science Quarterly*, 16(4), 467-475. <https://doi.org/10.2307/2391766>
- Ghani, K. A., Jayabalan, V., & Sugumar, M. (2002). Impact of advanced manufacturing technology on organizational structure. *The Journal of High Technology Management Research*, 13, 157-175. [https://doi.org/10.1016/S1047-8310\(02\)00051-2](https://doi.org/10.1016/S1047-8310(02)00051-2)
- Gibson, J. L., Ivancevich J. M. & Donnelly J. H. (1997). *Organizations: Behavior, Structure, Processes*. Irwin McGraw-Hill.
- Goldfarb, L. M. (1995). *The Relationship Among Organizational Structure, School Climate, and Teacher Satisfaction in Residential Schools for Students Who Are Deaf or Deaf-Blind*. Gallaudet University.
- Green, S. B., & Salkind, N. J. (2010). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and Understanding the Data*. Pearson Education, Inc.
- Griffin, R. W., & Moorhead, G. (2014). *Organizational Behavior: Managing People and Organizations* (11. b.). South Western Cengage Learning.

- Grigsby, K. A. (1988) *The Organizational Structure and Organizational Climate in Two Schools of Nursing: A Comparative Analysis*. Doctoral Dissertation, The University of Texas at Austin.
- Güçlü, H. (2006). Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürbüz, S. (2019). *AMOS ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Seçkin.
- Hage, J. (1965). An axiomatic theory of organizations. *Administrative Science Quarterly*, 10(3), 289-320. <https://doi.org/10.2307/2391470>
- Hage, J., & Aiken, M. (1967). Relationship of centralization to other structural properties. *Administrative Science Quarterly*, 12(1), 72-92. <https://doi.org/10.2307/2391213>
- Hall, R. H. (1967). The concept of bureaucracy: an empirical assessment. *American Journal of Sociology*, 69(1), 32-40. <https://doi.org/10.1086/223508>
- Hall, R. H. (1999). *Organizations: Structures, Processes and Outcomes*. Prentice Hall.
- Hoy, W. K., Smith, P. A., & Sweetland, S. R. (2002). The development of the organizational climate index for high schools: Its measure and relationship to faculty trust. *The High School Journal*, 86, 38-49. <https://doi.org/10.1353/hsj.2002.0023>
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: a Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- İnce, M., & Gül, H. (2005). *Yönetimde Yeni bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık Çizgi*.
- İşcan, Ö. F., & Timuroğlu, M. K. (2007). Örgüt kültürünün iş tatmini üzerindeki etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 119-135.
- İzci, F., & Arslan, N. T. (2004). Bilgi toplumuna geçiş sürecinde örgütsel yapıda meydana gelen değişimler: bilişim teknolojisi örgütsel yapı ilişkisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 30, 31-50.

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

- Johns, G., & Saks, A. M. (2008). *Organizational Behavior: Understanding and Managing Life at Work*. Prentice Hall.
- Karaman, M.K & Akıl, U.G. (2005). Bürokrasi ve ilköğretimde örgütsel sağlık. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 15-38.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel.
- Kavgacı, H. (2010). İlköğretimde örgütsel iklim ve okul-aile ilişkileri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lunenburg, F. C., & Ornstein, A. C. (2000). *Educational Administration: Concepts and Practices*. (third edition). Wadsworth Thomson Learning.
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Mintzberg, H. (1983). *Structure in Fives: Designing Effective Organizations*. Prentice – Hall International Editions.
- Mooney, D., Burns, D., & Chadwick, S. (2012). Collegial leadership: Deepening collaborative processes to advance mission and outcomes. *A Collection of Papers on Self-Study and Institutional Improvement*. The Higher Learning Commission.
- Morgan, G. (1998). *Örgüt ve Yönetim Teorilerinde Metafor* (G. Bulut, Çev.). Mess.
- Morrison, E. W., & Milliken, E J. (2000). Organizational silence: A barrier to change and development in a pluralistic world. *Academy of Management Review*, 25(4), 706-725. <https://doi.org/10.2307/259200>
- Morrison, E. W., & Milliken, F. J. (2003). Speaking up, remaining silent: the dynamics of voice and silence in organizations. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1353-1358. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00383>
- Nal, K. (2003). Sınıf öğretmenlerinin yöneticilerinin yönetim tarzlarına ilişkin tutumları ile kuruma bağlılıkları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Okur, S. (2011). Öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ve yetkilendirmelerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ordu, A. (2011). İlköğretim okullarında örgütsel yapı ile örgüt sağlığı arasındaki ilişkiler. Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Owens, R. G. (2004). *Organizational Behavior in Education: Adaptive Leadership and School Reform* (8. b.). Pearson.
- Ömeroğlu, Ö. (2006). Okul yönetiminde bürokrasi ile öğretmenlerin okula ilişkin tutumları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özdere, M. (2017). Öğretmenlere yönelik şiddetin okul iklimi açısından değerlendirilmesi: Niğde ili örneği. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Payne, R. L. & Mansfield, R. (1973). Relationships of perceptions of organizational climate to organizational structure, context, and hierarchical position. *Administrative Science Quarterly*, 18(4), 515-526. <https://doi.org/10.2307/2392203>
- Perçin, M. (2008). İşletmenin örgüt yapısının işgörenlerin örgütsel bağlılığına etkisine ilişkin bir araştırma. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Robbins, S.P. (1990). *Organization Theory Structure, Designs and Applications*. 3rd Edition, Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Seçer, İ. (2013). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi; Analiz ve Raporlaştırma*. Anı.
- Sezer, F. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin sergiledikleri liderlik stillerinin öğretmenlerin örgütsel bağlılığına etkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Simircich, L. (1983). Concepts of culture and organizational analysis. *Administrative Science Quarterly*, 28, 339-358. <https://doi.org/10.2307/2392246>
- Soba, M., Akman, E., & Eroğlu, E. (2018). Liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin İzmir Karabağlar ilçesinde bulunan devlet okulları üzerinden incelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1123-1147. <https://doi.org/10.20491/isarder.2018.566>

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

- Steaffens, S. (2001) *A Descriptive Study of the Organizational Culture and Structure of Accelerated Schools*. University of Nevada.
- Şentürk, M. (2018). Okul müdürlerinin öğretmenlere güveninin okul iklimine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics (5th ed.)*. Pearson Education.
- Tınaz, S. (2014). İlk ve ortaokullarda görev yapan yönetici ve öğretmenlerin yönetsel etkililik ve örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişki (Şanlıurfa örneği). Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wang, M.T., & Degol, J. (2015). School climate: A review of the construct, measurement, and impact on student outcomes. *Educational Psychology Review*, 28, 315-352. <https://doi.org/10.1007/s10648-015-9319-1>
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. (G. Roth & C. Wittich, Eds.). University of California.
- Yücel, C. (1999). Bureaucracy and teachers' sense of power. Doctoral Dissertation, Virginia Polytechnic Institute and State University.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: The aim of this study is to determine the mediating role of collegial leadership in the relationship between the organizational structure of schools and teachers' emotional commitment. It is likely that the organizational structure of schools plays a crucial role in fostering positive relationships among teachers and creating a supportive atmosphere within the school environment. In this context, the study seeks to examine whether collegial leadership serves as a mediator in the relationship between the organizational structure of schools and teachers' emotional commitment to the organization.

Methodology: This study adopts a relational survey model and is descriptive in nature. The independent variable of the study is the organizational structure of schools, the mediating variable is collegial leadership, and the dependent variable is emotional commitment. The research was conducted with a total of 510 teachers and 105 administrators. The study utilized the Organizational Structure Scale-School Version, originally developed by Erol and Ordu (2018) and adapted to schools by Çevik and Gülcan (2021); the Organizational Commitment Scale,

developed by Meyer, Allen, and Smith (1993) and adapted into Turkish by Dağlı et al. (2018); and the School Climate Scale, developed by Hoy et al. (2002) and adapted into Turkish by Özdere (2017). Normality test results for the dimensions of the Organizational Structure Scale, Organizational Commitment Scale, and School Climate Scale were examined. Skewness values ranged between -0.85 and 0.05, while kurtosis values ranged between -0.04 and 0.81. The study analyzed frequencies, percentages, standard deviations, and arithmetic means. Pearson correlation coefficients were used to identify the relationships between the variables.

Findings: The study's findings indicate that participants generally agreed on the subdimensions of organizational structure, with high mean scores in complexity ($\bar{x}=3.66$), centralization ($\bar{x}=3.78$), and formalization ($\bar{x}=3.70$), but only partial agreement on stratification ($\bar{x}=2.70$). Organizational structure subdimensions showed overall high total scores, aligning with the "Model 2" framework defined by Erol and Ordu (2018). Significant positive relationships were found between collegial leadership, emotional commitment, and organizational structure subdimensions, except for stratification, which exhibited a negative relationship. Regression analysis revealed that centralization, formalization, and stratification significantly predicted emotional commitment and collegial leadership. Path analysis confirmed that collegial leadership partially mediated the effects of centralization and stratification on emotional commitment and fully mediated the effect of formalization. Bootstrap analysis further validated the significance of these mediating effects.

Conclusion: The study reveals that schools are perceived as having a mechanical organizational structure, characterized by high centralization, formalization, and complexity, but low stratification. Collegial leadership plays a significant mediating role in the relationship between organizational structure and teachers' emotional commitment, partially for centralization and stratification and fully for formalization. Teachers' emotional commitment is strengthened by collegial leadership, which fosters a positive school climate and supports collaboration. The findings suggest that empowering school leaders with flexible decision-making authority and recognizing exemplary collegial leadership could enhance organizational efficiency and emotional commitment. These results underscore the critical role of school administrators in shaping organizational structure, climate, and teacher loyalty through targeted professional development programs.

Okulların Örgüt Yapısıyla Öğretmenlerin Duygusal Bağlılıkları Arasındaki İlişkide...

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	21.07.2024	Submitted date
Kabul tarihi	08.10.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Beyhan, A. & Erdoğan, S. (2025). Öğretmenlerin Psikolojik Sahiplenme Düzeyinin Proaktif Davranışları Üzerindeki Etkisi. *Journal of History School*, 74, 654-686.

ÖĞRETMENLERİN PSİKOLOJİK SAHİPLENME DÜZEYİNİN PROAKTİF DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Adem BEYHAN² & Seher ERDOĞAN³

Öz

Bu araştırmanın amacı lise öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeylerinin proaktif davranışlarına etkisine ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Verilerin analizi için nicel araştırma yöntemlerinden “ilişkisel tarama” ve “nedensel karşılaştırma” desenlerinin birlikte kullanıldığı betimsel bir çalışma yürütülmüştür. Araştırma evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Ankara ili merkez ilçelerindeki resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapan 18.140 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemin seçiminde tabakalı örnekleme yönteminden yararlanılmış ve evreni temsil eden 378 katılımcı ile araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak Avey, Avolio, Crossley & Luthans (2009) tarafından geliştirilmiş ve Ekinci (2018) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Psikolojik Sahiplenme Ölçeği” (PSÖ) ve Kanten (2012) tarafından derlenen ve Türkçe’ye uyarlanan “Proaktif Davranışlar Ölçeği” (PDÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde frekans, yüzde, standart sapma ve aritmetik ortalama gibi betimsel analizler ve öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarına ilişkin görüşleri ile proaktif davranış gösterme düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek için Pearson Korelasyon testi uygulanmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarının proaktif davranış düzeyini yordamadaki katkısını tespit etmek için de çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarının “katılıyorum” düzeyinde, proaktif davranış sergileme düzeylerinin ise “kısmen katılıyorum” düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarına ilişkin görüşleri ile proaktif davranış gösterme düzeyleri

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50. Bu makalenin etik kurul onayı Ankara Üniversitesi’nden, 01.02.2022 tarih, 4/46 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır. Bu çalışma, 17-19 Kasım 2022 tarihlerinde düzenlenen International Education Congress’te (EDUCongress 2022) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, adembeyhan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-4173-4217

³ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, serdogan.1985@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6268-8267

arasında da pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ve psikolojik sahiplenmenin proaktif davranışın yaklaşık %30'nu yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular, alanda yapılan diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılmış, değerlendirilmiş ve bulgular doğrultusunda araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sahiplenme, Proaktif Davranışlar, Lise Öğretmenleri, Rol Fazlası Davranış.

Effect of Teachers' Psychological Ownership Level on Their Proactive Behaviors

Abstract

The aim of this study is to determine the views of secondary school teachers regarding the impact of their psychological ownership levels on their proactive behaviors. A descriptive study was conducted using quantitative research methods, combining "relational survey" and "causal comparative" designs for data analysis. The population consisted of 18,140 teachers serving in public secondary schools in central districts of Ankara during the 2021-2022 academic year. Stratified sampling was used to select a sample, and the study was conducted with 378 participants representing the population. The data collection instruments included the "Psychological Ownership Scale" (POS), developed by Avey, Avolio, Crossley & Luthans (2009) and adapted into Turkish by Ekinci (2018), and the "Proactive Behaviors Scale" (PBS), compiled and adapted into Turkish by Kanten (2012). Descriptive analyses such as frequency, percentage, standard deviation, and arithmetic mean were used for data analysis. The Pearson Correlation test was applied to determine the relationship between teachers' perceptions of psychological ownership and their levels of proactive behavior. Multiple regression analysis was conducted to identify the contribution of teachers' perceptions of psychological ownership to predicting proactive behavior levels. According to the analysis results, teachers' perceptions of psychological ownership were generally at the "agree" level, while their levels of proactive behavior were mostly at the "partially agree" level. There was a positive and moderately significant relationship between teachers' perceptions of psychological ownership and their levels of proactive behavior, with psychological ownership predicting approximately 30% of proactive behavior variance. Findings from the study were compared and evaluated with other research results in the field, and recommendations were provided for researchers and practitioners based on the findings.

Keywords: Psychological Ownership, Proactive Behaviors, High School Teachers, Extra Role Behavior.

GİRİŞ

Gelişmekte olan bir ülke için vazgeçilmez bir unsur olan okullar toplumları etkileme ve yönlendirme konusunda önemli bir yere sahiptir. Okullar, en önemli girdisi ve çıktısı insan olan sosyal bir örgüttür. Okul örgütünün amaçlarını gerçekleştirmesinde öğretmenler aktif bir role sahiptirler. Okulun fiziksel koşulları, sahip olunan eğitim materyalleri, öğretim programı gibi unsurların yanında öğretmenin belirleyici ve yönlendirici bir özelliğe sahip olması, öğretmeni eğitim sisteminin en temel ögesi yapmaktadır (Demirtaş, Cömert, ve Özer, 2011). Örgütsel görevlerini yerine getirmekten sorumlu olan öğretmenleri, bu görevleri yerine getirmeleri için motive eden koşulların varlığı önemlidir (Celep, 2000). Hoy ve Miskel'e (1987) göre, okulda verilen eğitimin niteliğini, öğretmenlerin iş performansını; öğretmenlerin okul ortamına yönelik geliştirdiği algıları ve örgütsel bağlılıkları etkilemektedir.

Öğretmenlerin okula karşı olumlu duygular geliştirerek, kendilerini okula ait hissetmeleri ve okul sahiplenmeleri amaçların gerçekleştirilmesinde etkilidir. Porteous (1976) aidiyet duygusunun oluşmasında bireylerin bir nesneye yönelik sahiplenmelerinin etkisinin olabileceğini belirtmektedir. Pierce, Kostova ve Dirks (2001), insan doğasının bir parçası olarak sahiplik duygusunun varlığını vurgulayarak, insanların maddi olan ya da olmayan nesnelere veya durumlara karşı bu duyguyu geliştirdiğini ve bu duygunun önemli davranışsal, duygusal ve psikolojik etkilerinin olduğunu belirtmektedir.

Örgüte yönelik psikolojik sahiplenme düşüncesi, çalışanların tutum ve davranışlarına yönelik önemli bir öngörücü olarak araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Peters, 1988; Pierce, Rubenfeld ve Morgan, 1991; Vandewalle, Van Dyne ve Kostova, 1995; Dirks, Cummings ve Pierce, 1996; Pierce vd., 2001). Van Dyne ve Pierce'a (2004) göre, psikolojik sahiplenme, çalışanın memnuniyetinin artmasına neden olmakta, işe yönelik tutum ve davranışlarında önemli değişiklikler yaparak örgütü olumlu yönde etkilemektedir. Benzer şekilde alanda yapılan çalışmalarda psikolojik sahiplenmenin çalışanların tutum ve davranışına etki ettiği ifade edilmekle birlikte ekstra rol davranışlarıyla ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Pierce vd. 2001; Van Dyne vd. 1995; Vandewalle vd., 1995; Mayhew, Ashkanasy, Bramble ve Gardner, 2007).

Okullar, öğrenci başarısı ile ilgili daha yüksek beklentiler ve öğrenmenin eğitimsel değişim gerektirdiği anlayışı gibi artan taleplerle karşı karşıyadır (OECD, 2006). Bu koşullar altında, okullar, resmi iş tanımları dışında okula gönüllü olarak katkıda bulunan öğretmenlere daha fazla ihtiyaç duymaktadır (DiPaola ve Hoy, 2005). Bu düşünceden yola çıkılarak, öğretmenlerin okula yönelik aidiyetlerinin güçlü olması halinde, okula olan bağlılıklarının ve proaktif davranışlar sergileme olasılıklarının da artacağı söylenebilir. Bu nedenle,

öğretmenin proaktif davranışlar sergilemesinde önemli bir etken olabilecek psikolojik sahiplenme algısının araştırılması, eğitim örgütlerinin beklentileri karşılmasına katkıda bulunabilir.

Son yıllarda örgüt çalışanlarının proaktif davranışlar sergilemelerinde bireysel ve örgütsel faktörlerin etkili olduğuna yönelik çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Çalışanların proaktif kişilik düzeyleri, özyeterlik düzeyleri ve olumlu bir ruh haline sahip olmalarıyla proaktif davranış sergileme düzeyleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (Fritz ve Sonnentag, 2009; Lantz ve Andersson, 2009). Salanova ve Schaufeli (2008) çalışanın iş üzerinde kontrol imkânının olması ve örgüt yöneticilerinden geri bildirim alabilmesinin proaktif davranış üzerinde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Yine Strauss, Griffin ve Rafferty (2009) çalışmalarında dönüşümcü örgüt liderlerinin, çalışanlarının örgüte olan bağlılığını ve proaktif davranışlar sergileme düzeylerini artırdığını bulmuşlardır. Farklı bir çalışmada ise çalışanların güvenini artıran, zorlu hedefleri harekete geçiren ve olumlu etkiyi teşvik eden örgüt yapılarının proaktif davranışları artırdığı belirtilmektedir (Bindl ve Parker, 2010).

Crant'a (2000) göre proaktifliğin kavramsallaştırılması ve ölçülmesi ilgili olarak görüş birliği bulunmamaktadır. Bununla birlikte proaktif davranış üzerine yapılan çoğu çalışma, proaktif davranışların belirleyicileri olarak bireysel değişkenleri araştırmış olsa da (proaktif kişilik, öz-yeterlik gibi) araştırmacılar ayrıca proaktif davranışların öncüllerinin iyi anlaşılmadığını öne sürmektedirler (Ghitulescu, 2013; Parker, Williams ve Turner, 2006). Bu bağlamda yapılacak bu çalışma ile öğretmenlerin proaktif davranışlar sergilemesinde öncül olabilecek psikolojik sahiplenme algısının etkisinin belirlenmesinin alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların ise eğitim yöneticileri ve politika geliştiricilere, okul örgütünün gelişimi için fikir vermesi umulmaktadır.

Psikolojik Sahiplenme

Sahiplenme, Pierce vd.'ne (1991) göre yasal, finansal ve psikolojik sahiplenme olarak çok boyutlu bir yapıdadır. Bu boyutlar birbiriyle ilişkili olarak görünmesine rağmen, yasal sahiplenme ile psikolojik sahiplenme arasında önemli farklar bulunmaktadır (Pierce vd., 2003). Vandewalle vd. (1995), psikolojik sahiplenmeyi "işgörenlerin yasal ve finansal bir sahiplikleri olmamasına rağmen iş ve örgütlerine karşı sahiplenme duyguları hissetmeleri" olarak tanımlamaktadır. Pierce vd.'ne (2001) göre, psikolojik sahiplenmenin özü, bir nesneye psikolojik olarak bağlı olma durumu ve sahiplenme duygusudur.

Pierce vd. (2001) göre, psikolojik sahiplenme, bireyin hedefin tamamı veya bir kısmının kendisininmiş gibi hissettiği zihinsel durumu ifade etmektedir. Buna göre örgütler ve örgütlerin çeşitli unsurları bireylerin psikolojik sahiplenmeyi algıladıkları nesnelere olabilir. Bu gibi durumlarda, çalışanlar örgüt hakkında sahiplenici hissederler, ona psikolojik olarak bağlı oldukları hissine kapılırlar. Örgüt, çalışanların kimliğinin bir parçası haline gelir.

Mayhew vd. (2007) sahiplenme hakkının yasal ya da finansal olarak mümkün olmadığı durumlardaki sahiplenme duygusunun psikolojik sahiplenme olduğunu ifade etmektedir. Öğretmenlerin okul örgütünü yasal ya da finansal olarak sahiplenmeleri mümkün olmadığı için okula yönelik sahiplenme duygularının da psikolojik sahiplenme olduğunu söylemek mümkündür.

Pierce vd. (2001, 2003) tarafından önerilen psikolojik sahiplenme kuramına göre, örgüt, çalışanın 1- etkili ve kontrollü hissetmek için fırsatlar sağladığında, 2- kendilerini tanımlamak amacıyla algıladıkları sahiplenme, öz kimliğinin bir parçası haline geldiğinde ve 3- çoğu insan tarafından paylaşılan bir eve/yuvaya sahip olma arzusuna benzer şekilde, kişi örgüt içinde kendisini evindeymiş gibi hissettiğinde bireyin psikolojik sahipliği algıladığı bir nesne haline gelmektedir. Buradan hareketle çalışanlar için bu üç güdü karşılandığında, çalışanın örgüte yönelik psikolojik sahiplenme algısının artacağı düşünülebilir.

Furby'e (1978) göre birey çevresini kontrol etme, amaçlarını gerçekleştirme ve sonuçlar ortaya koyma ihtiyacı hisseder. Pierce vd.'ne (2003) göre ise bu ihtiyaçlarını karşılayan birey, kendisini etkili ve mutlu hissetmektedir. Birey, örgütle kurduğu etkileşim sonucunda mutluluğa erişip haz duydukça, örgüt, bireyin kimliğinin bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca birey, örgüt değerleri ile kendi değerlerinin uyumlu olduğunu hissettiğinde, örgüte olan ilişkisini devam ettirme motivasyonu hissedecektir. Psikolojik sahiplenme algısının etkisiyle ortaya çıkan bu durum sonrasında örgüt içinde başka sahiplenmeler arama güdüsüne dönüşmektedir (McIntyre, Srivastava ve Fuller, 2009).

Psikolojik Sahiplenmenin Boyutları

Avey, Avolio, Crossley ve Luthans (2009) psikolojik sahiplenmeyi geliştirici ve önleyici olmak üzere iki temel boyutta incelemiştir. Geliştirici psikolojik sahiplenmeye sahip olan bireyler, örgütün değerleri ile kendi değerlerini bir tutmakta, örgütün değişimi ve gelişimi için çabalamaktadır. Önleyici psikolojik sahiplenmede ise bireyin örgütün değişimine yönelik çekinceleri bulunduğu için herhangi bir katkıda bulunmamaktadır (İspirli, 2014).

Pierce vd. (2001) tarafından “öz yeterlik”, “aidiyet” ve “kendini tanımlama” olarak üç boyutta kuramsallaştırılan psikolojik sahiplenmeyi, Avey vd. (2009)

geliştirici psikolojik sahiplenme olarak ifade ederken, geliştirici psikolojik sahiplenmeye “hesap verebilirlik” boyutunu da eklemektedirler. Önleyici psikolojik sahiplenmeye ise “bölgecilik” boyutunu ekleyerek alanyazına katkıda bulunmuşlardır. Bu boyutların dışında “özerklik” ve “sorumluluk” boyutlarının da geliştirici psikolojik sahiplenmenin alt boyutları olarak eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir (Olckers ve Du Plessis, 2012).

Öz yeterlik. İnsanların bir eylemi başarılı bir şekilde uygulayabileceklerine ve belirli bir görevde başarılı olabileceğine olan inancı öz yeterlik ile ilgilidir (Bandura, 1997). White (1959) bireye ait sahiplenme duygularının bireyin etkili olma ihtiyacıyla bağlantılı olabileceğini savunmaktadır (Akt. Avey vd., 2009). Furby (1991), nesnelere kontrol etme ve uygulamaları etkileme güdüsünden dolayı çocuklarda dahi sahiplenme duygularının geliştiğini öne sürmektedir. Bireyin davranışlarını kontrol etme özgürlüğüne sahip olması, öz yeterlik duygusunun gelişmesini sağlayan psikolojik bir olgudur (Bandura, 1997). Bu kontrol etme özgürlüğü, belirli bir görev, süreç ve prosedürle ilgili olarak psikolojik bir sahiplenme duygusu geliştirebilir.

Aidiyet. Sosyal psikologlar tarafından bireyin bir eve ya da yaşayacak bir yere ihtiyaç duymasının salt fiziksel ihtiyaçtan kaynaklanmadığı, bu ihtiyacın aidiyete ilişkin duygusal bir ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir (Duncan, 1981). Bir yere veya nesneye bağlanma yoluyla oluşan psikolojik sahiplenme sonucunda o yer ya da nesne, birey için bir ev veya yuva haline gelir (Pierce vd., 2001). Örgütlerdeki psikolojik sahiplenme açısından aidiyet, bireyin örgüte ait olduğu duygusu olarak anlaşılabilir. Bireyin kendini bir örgütün sahibi gibi hissetmesi, duygusal bir ihtiyaç olan aidiyetin karşılanmasına yardımcı olabilir.

Kendini tanımlama. Dittmar’a (1992) göre sahip olduğumuz nesnelere olan etkileşimimiz, anlamları üzerine bir düşünceyle birleştiğinde kimlik duygumuz ve öz tanımlamalarımız oluşturulur, sürdürülür, yeniden üretilir ve dönüştürülür. Bireyler sahiplenme duygusunu kendilerini tanımlamak, kimliklerini başkalarına ifade etmek ve benliklerini sürdürmek amacıyla kullanmaktadırlar (Pierce vd., 2001).

Hesap verebilirlik. Lerner ve Tetlock’a (1999) göre hesap verebilirlik, “kişinin inançlarını, duygularını ve eylemlerini başkalarına karşı haklı kılmak için başvurabileceği örtülü ya da açık beklentilerdir”. Hesap verebilirlikteki “başkalarını sorumlu tutma hakkı” ve “kişinin kendisinin sorumlu tutulabileceği düşüncesi”, psikolojik sahiplenmenin bileşenleridir. Başkalarını sorumlu tutma hakkının sonucu, bilgi paylaşımı ve hedefin yönünü etkileme iznini doğurur. Bireylerin beklentileri sadece başkalarını sorumlu tutma konusunda haklara sahip

olmak değil, aynı zamanda kendilerinin de sorumlulukları olduğu beklentisidir (Avey vd., 2009).

Özerklik. Ryan ve Deci (2006) tarafından “bireyin kendi kendini yönetmesi, kendi kendini düzenlemesi” olarak ifade edilmektedir. İsteyerek gerçekleştirdiği davranışları deneyimleyen ve bu eylemleri tamamen onaylayan bireyler özerk davranmaktadırlar (Olckers ve Du Plessis, 2012). Pierce vd.’ne (2001) göre, özerklik, psikolojik sahiplenme duygusunun oluşmasında öncüdür. Özerkliğin daha fazla olduğu işler, bireylere daha fazla kontrol imkânı sunmakta ve böylece psikolojik sahiplenme duygusunun oluşma olasılığı artmaktadır. Mayhew vd. (2007), özerkliğin tüm iş tutum ve davranışlarını etkilemesi nedeniyle işle ilgili psikolojik sahiplenmede önemli bir etmen olduğunu belirtmektedir.

Sorumluluk. Hissedilen sorumluluğu, Cummings ve Anton (1990) “sorumluluğun bilişsel ve duygusal olarak kabul edilme durumu” olarak tanımlamaktadır. Furby’e (1978) göre sahiplenme duygusu davranışları etkileyen bir sorumluluk duygusu yaratmaktadır. Hall (1966), bireylerin sahiplenme duyguları geliştiğinde, hem somut hem de soyut sahiplenme hedeflerini proaktif olarak geliştirdiklerini, kontrol ettiklerini ve koruduklarını belirtir. Örgüte yönelik sorumluluk duygusu, örgütün amaçlarını ilerletmek için enerji ve zaman harcama sorumluluğunu içermekte ve örgüt için koruyucu, şefkatli ve besleyici olmaktadır (Olckers ve Du Plessis, 2012).

Bölgecilik. Brown, Lawrence ve Robinson (2005) tarafından bir nesne ile bağ ve iletişim kurmak, bu bağı muhafaza etmek ve sürdürmek için psikolojik sahiplenmeden kaynağını alan eylem ve davranışlardır. Avey vd. (2009) göre, bireyler nesnelere yönelik sahiplenme duygusu geliştirdiklerinde, bu nesnelere sadece kendilerine ait olduğunu düşünebildikleri gibi, sahiplenme hedeflerine yönelik bir ihlalle karşılaştıklarında, sahiplenme nesnelere yönelik koruyucu olan bölgeci davranışlar gösterebilirler.

Yukarıdaki açıklamalar incelendiğinde psikolojik sahiplenmenin örgütlerin değişimi ve gelişimi için olumlu katkılar sunabileceği gibi olumsuz etkilerinin de olabileceği görülmektedir. Ancak bu durumun psikolojik sahiplenmenin iki türünden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Geliştirici psikolojik sahiplenmenin olumlu çıktılara kaynaklık ederken, önleyici psikolojik sahiplenme ise olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilebilir.

Bireylerin psikolojik sahiplenme duyguları ile örgütlere yönelik tutum ve davranışlarıyla olan ilişkilerini inceleyen birçok çalışmada, psikolojik sahiplenmenin, bireyin örgüte yönelik tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği ifade edilmektedir (Sieger, Zellweger ve Aquino, 2013; Henssen,

Voordeckers, Lambrechts ve Koironen, 2014; İspirli, 2014). Wagner, Parker ve Christiansen (2003) ile Ghafoor, Qureshi, Khan ve Hijazi (2011) çalışmalarında, psikolojik sahiplenmenin etkisiyle bireyin örgüt yararına ciddi sorumluluklar olarak örgütsel performansa olumlu katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Bireyler örgüte yönelik psikolojik sahiplenme duyguları geliştirdiklerinde, örgütte kalma niyetleri, iş doyumunu, örgütsel bağlılıkları vb. tutumları olumlu olmaktadır. Bu olumlu tutumlar, bireyin rol davranışlarını etkileyebildiği gibi rol fazlası davranışlarda da bulunmalarına yol açması mümkündür. Nitekim Van Dyne ve Pierce (2004), psikolojik sahiplenmenin rol fazlası davranışlarla ilişkili olduğunu öne sürmekte ve psikolojik sahiplenmenin, sahiplenilen şeye yönelik koruma, kontrol etme ve onu yükseltme amaçlı proaktif davranışlara neden olduğunu belirtmektedir.

Proaktif Davranış

Proaktif davranış, “mevcut durumu geliştirmek için ya da yeni durumlar yaratmak için inisiyatif alma; mevcut koşullara pasif bir şekilde uymak yerine statüko ile başa çıkma” olarak tanımlanmaktadır (Crant, 2000). Çalışanların tutum ve davranışlarının örgütsel etkinlik ve sürdürülebilir rekabet avantajı açısından çok önemli bir rolü olduğu için, son yıllarda örgütsel davranış alanyazınında proaktif iş davranışı büyük ilgi görmüştür. Belirsiz ve hızlı değişen ortam, örgütlerin iş rolünü etkin bir şekilde yerine getirme ve görev gereksinimlerinin ötesine geçme olarak nitelendirilen ve inisiyatif alabilen, kendi kendine harekete geçen ve değişim odaklı olabilen yeni tür çalışanları istihdam etmesini gerektirir (Belschak, Den Hartog ve Fay, 2010).

Bindl ve Parker (2011) proaktifliği bir örgütteki var olan durumları değiştirmeyi (yeni çalışma yöntemleri uygulama, örgütsel stratejiyi etkileme gibi) ve çalışanların kendilerini değiştirmesini (gelecekte oluşabilecek ihtiyaçlara göre yeni beceriler edinme gibi) içeren bağımsız ve gelecek odaklı eylem olarak ifade etmektedir. Lewin’ e (1938) göre proaktif davranış, ortamları doğrudan değiştiren davranıştır. Tüm davranışlar gibi hem kişisel hem de durumsal nedenleri vardır (Akt. Bateman and Crant, 1993).

Grant ve Ashford (2008) proaktif davranışı, çalışanların kendilerini ve/veya çevrelerini etkilemek için yaptıkları ileriye dönük eylem olarak tanımlamaktadır. Proaktif davranışın, pasif davranıştan ilk ayırt edici özelliği, önceden hareket etmektir. Proaktif davranışın ikinci ayırt edici özelliği ise amaçlanan etkidir. Proaktif davranışın özünde değişim vardır (Bateman ve Crant, 1993; Crant, 2000); çalışanlar belirgin bir şekilde kendisi ve/veya çevre üzerinde fark edilebilir bir etkiye sahip olmayı, başka bir deyişle bir fark yaratmayı amaçlamaktadır (Grant, 2007). Çalışanlar proaktif davranmayı seçtiklerinde, kendilerini,

başkalarını veya içinde buldukları bağlamları anlamlı bir şekilde değiştirme hedefine odaklanırlar.

Proaktif Davranış Türleri

Alanyazın incelendiğinde farklı araştırmacılar tarafından öne sürülen çeşitli proaktif davranış sınıflandırmaları ile karşılaşılacaktır (Crant, 2000; Grant ve Ashford, 2008; Parker ve Collins, 2010). Crant'ın (2000) sınıflandırmasında proaktif davranışlar, genel proaktif davranışlar ve özel proaktif davranışlar olarak iki farklı şekildedir. Genel proaktif davranışlar, çalışanlar tarafından örgütle ilgili olarak herhangi bir durumda sergilenebilen geniş kapsamlı davranışlardır. Özel proaktif davranışlar ise çalışanların kendilerine yönelik sergiledikleri davranışlardır.

Grant ve Ashford'un (2008) çalışmasında proaktif davranışlar, "bireysel proaktif davranışlar", "örgüte yönelik proaktif davranışlar" ve "çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranışlar" olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışanların örgütün amaçlarını gerçekleştirerek, örgütün verimliliğini artırmasını hedefleyen davranışları örgüte yönelik proaktif davranışlardır. Çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranışlar, çalışan tarafından iş arkadaşlarına yönelik, karşılık beklemeden sergilediği davranışlardır. Bireysel proaktif davranışlar ise çalışanların bireysel amaçlarını ve kariyer hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla sergilediği davranışlardır.

Parker ve Collins'in (2010) sınıflandırmasında ise proaktif davranışlar, "proaktif iş davranışları", "birey-örgüt uyumlu proaktif davranışlar" ve "stratejik proaktif davranışlar" olmak üzere üç farklı şekildedir. Proaktif iş davranışları, örgütsel süreçlerin tümünde ihtiyaç duyulan değiştirici ve dönüştürücü davranışlardır. Birey-örgüt uyumlu proaktif davranışlar, bireyin örgüte uyum sağlama çabalarını içeren davranışlardır. Stratejik proaktif davranışlar ise örgütün etkinliğini artırmayı amaçlayan ve örgütün dış çevresine odaklanan davranışlardır. Gelecekte oluşabilecek fırsatların ve tehditlerin tespit edilerek, örgütün çevresel koşullara uyum sağlamasını hedefleyen davranışlardır.

Proaktif davranışlara yönelik yapılan çalışmaların birçoğunda inisiyatif alma, yeni bilgiler elde etme isteği, geri bildirim isteme, sorumluluk alma, çalışma arkadaşlarına yardımcı olma, problem yönetebilme, yaratıcı ve yenilikçi davranma, kariyerine yönelik girişimlerde bulunma, düşüncelerini ifade etme/dile getirme, sosyal ilişkiler geliştirme gibi proaktif davranışlar incelenmiştir (Grant ve Ashford, 2008; Crant, 2000; Parker ve Collins, 2010). Aşağıda bu proaktif davranışlara kısaca değinilmiştir.

Sorumluluk alma. Çalışanların, örgütsel faaliyetlerin yürütülüş biçimini değiştirmeye ve etkilemeye yönelik yapıcı çabaları olarak tanımlanmaktadır. Özünde, sorumluluk almak değişim odaklıdır ve gelişime yöneliktir (Morrison ve Phelps, 1999).

Geri bildirim alma isteği. Çalışanların mesleki rollerine ve örgütsel amaçlara uyum sağlamaya yönelik beklentiler karşısında performanslarını iyileştirme isteğini ifade etmektedir (De Stobbeleir, Ashford ve Luque, 2010). Geri bildirim alma isteği, çalışanların davranışları ile ilgili bilgi almak amacıyla gönüllü ve ileriye dönük yaptıkları eylemlerdir (Ashford ve Black, 1996).

İnisiyatif alma. Çalışanın kendi kendine başlayan bir yaklaşım benimseyerek resmi görevlerinin ötesine geçen davranışlar sergilemesini ve örgütte aktif olmasını ifade etmektedir. İnisiyatif alma, uzun vadeli bir odağa sahiptir ve eylem odaklıdır (Freese, Kring, Soose ve Zempel, 1996; Akt. Ruder, 2003).

İfade etme / dile getirme. Çalışanların karar alma süreçlerini etkileyebilmek amacıyla düşüncelerini ve önerilerini belirtmeleridir. Örgütü iyileştirmeye yönelik önerilerde bulunmayı, başkalarının tepkisiyle karşı karşıya kaldığında bile statükoda bir değişiklik önermeyi içerir (Kim, Rosen ve Lee, 2009; Van Dyne ve LePine 1998).

Kariyer yönetimi. Bireyin mevcut işini rutin olarak sürdürmek yerine kariyerini ilerletmek için çaba göstermesidir (Seibert, Kraimer, ve Crant, 2001). Başka bir anlamda çalışanın kariyerine yönelik fırsatların oluşmasını beklemek yerine kariyerini şekillendirmesini yani kariyerini yönetmesini ifade etmektedir.

Bilgilendirme ve yönlendirme. Örgütte kilit karar vericilerin sorunları bilmesini sağlamaya yönelik davranışlara zaman, enerji ve çaba harcayarak, örgütte bir strateji oluşumuna katkıda bulunmaktır (Ashford, Rothbard, Piderit ve Dutton, 1998). Örgüte yönelik bilgilerin üst yöneticilere bildirilmesine dayanan proaktif davranışlardır.

Yenilikçi davranış. Örgüt için yeni fikirlerin üretilmesi, geliştirilmesi ve uygulanması anlamına gelmektedir (Yuan ve Woodman, 2010). Uygun koşulların ve tehditlerin belirlenerek, yaratıcı fikirlerin ya da yaklaşımların ortaya çıkarılmasını ve yeni yöntemlerin uygulanmasını içermektedir (Searle ve Skinner, 2011).

Yardımseverlik davranışı. Örgütlerde iş tanımında olmayan ve planlanmadan, kendiliğinden gerçekleşen davranışlardır (King, George ve Hebl, 2005). Çalışanın gönüllü olarak, kendisinden yardım istenmeden yani inisiyatif olarak diğer çalışanlara yardım etmesi proaktif yardımseverlik davranışdır (Ramos, 2010).

Sosyal ilişkiler ağı geliştirme davranışı. Çalışmalarında veya kariyer süreçlerinde bireylere yardımcı olma potansiyeline sahip olan diğer kişilerle ilişkiler kurmayı ifade etmektedir (Forret ve Dougherty, 2004). Kariyerlerini geliştirmek isteyen çalışanların bireysel olarak sergilediği ve kişilerarası ilişkileri biçimlendiren proaktif davranışlardır (Grant ve Ashford, 2008).

Sorun bildirme davranışı. Örgütsel süreçlere ilişkin yanlış uygulamaların ve davranışların örgüt üyelerine ve örgüt dışındaki kişilere bildirilmesidir (Eaton ve Akers, 2007). Başka bir şekilde ifade edildiğinde ise örgütteki yasal ve/veya ahlaki olmayan davranışların örgüt faaliyetlerinde etkili olan kişi ve örgütlere ifşa edilmesidir (Hwang, Staley, Chen ve Lan, 2008).

Psikolojik Sahiplenme ve Proaktif Davranış İlişkisi

Çalışan bireylerin örgütsel davranışlarını etkileyen duygulardan birinin de psikolojik sahiplenme duygusu olduğu söylenebilir. Pierce ve Furo (1990) çalışanlara hisse verilerek yasal sahipliğin/ortaklığın oluşturulduğu örgütlerdeki iş doyumunu, örgütsel performans ve örgütsel bağlılık gibi konularda farklı sonuçlar elde edilmesinden yola çıkarak, hangi koşullardaki hisse sahipliğinin örgütlerde olumlu sosyal, psikolojik ve davranışsal sonuçlar üretebileceğini araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre çalışanın hisse sahipliği olsa da olmasa da, psikolojik sahipliğin yüksek motivasyon sağlayarak, çalışanın rol fazlası davranışlarını etkilediği öne sürülmektedir. Bu iddiadan hareketle Vandewalle, Van Dyne ve Kostova (1995); psikolojik sahiplenme ve rol fazlası davranışlar arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Ayrıca bu çalışmada iş doyumunu ile rol fazlası davranışlar arasındaki ilişki de incelenmiştir. Bu çalışmada göze çarpan en önemli husus, psikolojik sahiplenme ile rol fazlası davranışlar arasındaki ilişkinin, iş doyumunu ile rol fazlası davranışlar arasındaki ilişkiden daha güçlü olmasıdır. Alanyazında yapılan diğer bazı araştırma sonuçları da (örneğin Pierce vd. 2001; Mayhew, Ashkanasy, Bramble ve Gardner, 2007; Mustafa, Ramos ve Yan Man; 2015) psikolojik sahiplenmenin rol fazlası davranışlar ile ilişkili olduğu göstermektedir.

Van Dyne vd.'ne (1995) rol fazlası davranışları, örgüte yarar sağlayan veya yarar sağlaması amacıyla gönüllü olarak yapılan ve var olan rol beklentilerinin ötesine geçen davranışlar olarak tanımlamaktadır. Crant'a (2000) proaktif davranışın rol davranışı veya ekstra rol davranışı olarak ortaya çıkabileceğini ve rol fazlası davranışlarının da proaktiflik çerçevesinde değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.

Eğitim örgütleri olan okullar, sürekli değişimin ve hatta belirsizliklerin yaşandığı örgütlerden biridir. Okulların amaçlarını gerçekleştirerek, etkililiğini artırmasında en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Hatta okulların değişen

koşullara en hızlı şekilde uyum sağlayarak, örgütsel amaçlarına odaklanabilmesi için öğretmenlerin resmi olarak tanımlanmış görevlerinin ötesine geçerek, proaktif davranışlar sergilemeleri beklenmektedir.

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında, araştırmanın odak noktalarından birini oluşturan çalışanların sergiledikleri proaktif davranışların bireysel ve örgütsel açıdan önemli olduğunu söylemek mümkündür. Alanyazındaki önermeler ve araştırma bulguları incelendiğinde proaktif davranışların sergilenmesinde çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerden birinin de çalışanın örgüte yönelik olarak geliştirdiği psikolojik sahiplenme duygusu olduğu ileri sürülebilir. Ayrıca psikolojik sahiplenmenin rol fazlası davranışlara neden olduğuna yönelik araştırma bulguları dikkate alındığında öğretmenlerin görev yaptıkları okullara yönelik olarak geliştirdikleri psikolojik sahiplenme duygusunun, öğretmenlerin proaktif davranış sergilemelerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu araştırmanın problemi resmi ortaöğretim okullarında görevli öğretmenlerin görev yaptıkları okula yönelik psikolojik sahiplenme düzeylerinin proaktif davranışlarına etkisine ilişkin görüşlerinin neler olduğudur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Ankara ili 9 merkez ilçesindeki (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pirsaklar, Sincan, Yenimahalle) resmi ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeylerinin proaktif davranışlarına etkisine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesidir. Bu genel amacı doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

Öğretmenlerin;

1. Psikolojik sahiplenme algıları ne düzeydedir?
2. Sergiledikleri proaktif davranış düzeyi nedir?
3. Görüşlerine göre psikolojik sahiplenmenin alt boyutları ile proaktif davranış boyutları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Görüşlerine göre psikolojik sahiplenme algılarının boyutları, proaktif davranış düzeyini yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu başlık altında araştırmanın modeli, evreni ve örneklemini, veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin toplanması ve analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu

makalenin etik kurul onayı Ankara Üniversitesi'nde, 10.02.2022 tarih, 4/46 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada öğretmenlerin görev yaptıkları okulları psikolojik sahiplenme düzeyleri ile proaktif davranışları arasındaki belirlenerek, değişkenler arasındaki anlamlılık derecesinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden “ilişkisel tarama” ve “nedensel karşılaştırma” desenlerinin birlikte kullanılacağı betimsel bir çalışma yürütülecektir. Balcı'ya (2016) göre; ilişkisel tarama modeli, değişkenler arası ilişkinin derecesini araştırırken, nedensel karşılaştırma modeli değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini araştırmaktadır. Bu çalışmada öncelikle öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarını ve proaktif davranışlar sergileme düzeylerini belirlemek için öğretmen görüşlerine başvurulmuş ve psikolojik sahiplenme ile proaktif davranışlar arasındaki ilişki olup olmadığı tespit edilmiştir. Sonrasında psikolojik sahiplenmenin, proaktif davranışları ne düzeyde yordadığına bakılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2021 - 2022 öğretim yılında, Ankara ili 9 merkez ilçesinde (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pursaklar, Sincan, Yenimahalle) bulunan kamu ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenler oluşturmuştur. Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından açıklanan 2020 – 2021 eğitim-öğretim yılı istatistiki verilerine göre merkez ilçelerde bulunan orta öğretim okullarında 18.140 öğretmen görev yapmaktadır. Araştırmanın evrenini oluşturan 18.140 ortaöğretim öğretmenini temsil edebilecek öğretmen sayısının, $\alpha = .05$ anlamlılık ve %5 hoşgörü düzeyinde 377 olacağı kabul edilmiştir (Cohen, Manion and Morrison, 2018).

Örneklem, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Gay, Mills ve Airasian (2009), evrendeki alt grupların ayrı ayrı temsil edilmesinde tabakalı örnekleme yönteminin güvenli bir yol olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, ilçelerin her biri bir tabaka olarak kabul edilmiş ve her tabakayı temsil edecek öğretmen sayısı, tabakaların büyüklüklerine göre hesaplanmıştır. Örneklemi oluşturan öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.

Örneklemede yer alan öğretmenlerin demografik özellikleri

Değişken	Düzy	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	236	62.4
	Erkek	142	37.6
	Toplam	378	100.0
Mesleki Kıdem	0 - 10 Yıl arası	73	19.3
	11-20 Yıl arası	128	33.9
	21-30 Yıl arası	145	38.4
	31 Yıl ve üstü	32	8.5
	Toplam	378	100
Okuldaki Çalışma Süresi	0-5 Yıl arası	194	51.3
	6-10 Yıl arası	84	22.2
	11-15 Yıl arası	64	16.9
	16-20 Yıl ve Üstü	17	4.5
	21 Yıl ve üstü	19	5.00
	Toplam	378	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %62,4'ünün (236) kadın öğretmenlerden %37,6'sının (142) erkek öğretmenlerden oluştuğu; %19,3'ünün (73) "0-10 yıl arası", %33,9'unun (128) "11-20 yıl arası", %38,4'ünün (145) "21-30 yıl arası" ve %8,5'inin (32) "31 yıl ve üstü" kıdeme sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların en son görev yaptığı okulda çalışma süresinin sırasıyla %51,3'nün (194) "0-5 yıl arası", %22,2'nin (84) "6-10 yıl arası", %16,9'unun (64) "11-15 yıl arası", %4,5'inin (17) "16-20 yıl arası" ve %5,00'inin (19) "21 ve üstü yıl" olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algıları ve proaktif davranışlar sergileme düzeylerini belirlemek amacıyla iki ayrı ölçek kullanılmıştır.

Psikolojik sahiplenme ölçeği (PSÖ). Psikolojik sahiplenme algısını ölçmek için öncelikle alanyazın taraması yapılarak ulusal ve uluslararası araştırmalar incelenmiş ve Van Dyne ve Pierce (2004) ile Avey vd. (2009) tarafından geliştirilen ölçeklerin Türkiye için uyarlandığı görülmüştür. Bu kapsamda araştırma için Avey vd. (2009) tarafından geliştirilmiş ve Ekinci (2018) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan "Psikolojik Sahiplenme Ölçeği" (PSÖ) kullanılmıştır. On altı (16) maddelik bu ölçek "bölgecilik", "öz yeterlilik", "hesap verebilirlik", "ait olma duygusu ve öz kimlik" boyutları olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Ölçek altılı liket tipinde hazırlanmıştır.

Ölçek uyarlayıcısı tarafından ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için yapılan hesaplama sonucunda “Cronbach Alfa Katsayısı” boyutlara göre sırasıyla “bölgecilik” boyutunda .76, “öz yeterlik” boyutunda .90, “hesap verebilirlik” boyutunda .83, “öz kimlik ve ait olma” boyutunda .93 ve ölçek toplamı için .86 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise “Cronbach Alfa Katsayısı” boyutlara göre sırasıyla “bölgecilik” boyutunda .76, “öz yeterlik” boyutunda .80, “hesap verebilirlik” boyutunda .78, “öz kimlik ve ait olma” boyutunda .90 ve ölçek toplamı için .78 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin “Cronbach Alpha Katsayısının” en az .70 ve üzerinde olması durumunda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2016).

Ölçeğin geçerliği “AMOS” programında “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” modeli ile test edilmiş ve ölçeğin uyum indeksleri hesaplanmıştır. DFA sonucuna göre modelin uyum değerleri CMIN/DF=2.67; RMSEA= .07; CFI= .94; GFI=.92; AGFI= .88, NFI= .90 ve IF=.94 olarak hesaplanmıştır. Buna göre ölçeğin uyum indeksi değerlerin kabul edilebilir değerler arasındadır (Hu ve Bentler, 1999; Meydan ve Şeşen, 2015).

Proaktif davranışlar ölçeği (PDÖ). Öğretmenlerin sergiledikleri proaktif davranış düzeyini ölçmek için de yine alanyazın taraması yapılarak ulusal ve uluslararası araştırmalar incelenmiştir. Bu araştırmada Kanten (2012) tarafından dört ayrı çalışmadan (Marler, 2008; Yi, 2009; Bolino, 2009; Belschak ve Hartog, 2010) derlenen ve Türkçe’ye uyarlanan “Proaktif Davranışlar Ölçeği” (PDÖ) kullanılmıştır. Yirmi (20) maddeden oluşan bu ölçek “bireysel proaktif davranışlar”, “çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranışlar” ve “örgüte yönelik proaktif davranışlar” olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Ölçek beşli liket tipinde hazırlanmıştır.

Ölçek uyarlayıcısı tarafından ölçeğin güvenilirliğini tespit etmek için yapılan hesaplama sonucunda “Cronbach Alfa Katsayısı” boyutlara göre sırasıyla “bireysel proaktif davranışlar” boyutunda .82, “çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranışlar” boyutunda .82, “örgüte yönelik proaktif davranışlar” boyutunda .81 ve ölçek toplamı için .87 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada ise Cronbach Alfa Katsayıları boyutlara göre sırasıyla “bireysel proaktif davranışlar” boyutunda .79, “çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranışlar” boyutunda .82, “örgüte yönelik proaktif davranışlar” boyutunda .86, ve ölçek toplamı için .87 olarak bulunmuştur. Ölçeğin “Cronbach Alpha Katsayısının” en az .70 ve üzerinde olması ölçeğin güvenilir olduğunu gösterdiğinden (George ve Mallery, 2016) bu çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu görülmektedir.

PDÖ’nin geçerliği “AMOS” programında “Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)” modeli ile test edilmiş ve ölçeğin uyum indeksleri hesaplanmıştır. DFA

sonucunda modelin uyum değerleri CMIN/DF=2.59; RMSEA= .07; CFI= .90; GFI= .90; AGFI= .87, NFI= .85 ve IF=.90 olarak hesaplanmıştır. Buna göre CMIN/DF, RMSEA, CFI, GFI, AGFI ve IFI değerlerin kabul edilebilir değerler aralığında olduğu görülmektedir (Hu ve Bentler, 1999; Aksu, Eser ve Güzeller, 2017). NFI değerinin kabul edilebilir değer olan .90 değerine (Hu ve Bentler, 1999) yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Verilerin Toplanması ve Verilerin Analizi

Veriler araştırmacılar tarafından bizzat okullara gidilerek toplanmıştır. Araştırmaya gönüllü öğretmenlerin katılımı sağlanmıştır. Araştırmada elde edilen nicel veriler “SPSS” programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri setinin normallik varsayımını sağlayıp sağlamadığını belirlenmiştir. Bunun için veri setinin ortalama-mod-medyan değerlerine, basıklık çarpıklık değerlerine, Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna, histogram ve Q-Q Plots grafiklerine bakılmış ve veri setinin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın birinci ve ikinci alt soruları için betimsel istatistiklerden (yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma gibi) yararlanılmıştır. Üçüncü alt araştırma sorusu için Pearson Korelasyon testi ve dördüncü alt araştırma sorusu için Çoklu Doğrusal Regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırma Etiği

Araştırmada kullanılan “Psikolojik Sahiplenme Ölçeği”nin kullanımı için ölçeği uyarlayan Ekinci’den (2018) ve “Proaktif davranışlar Ölçeği”nin kullanımı için Kanten’den (2012) e-posta yoluyla kullanım izni ve 01.02.2022 tarih, 4/46 sayı ve toplantı numarası ile Ankara Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından çalışmaya ilişkin etik kurul onayı alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu kısmında öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeyi ve proaktif davranış düzeyi arasındaki ilişki ve psikolojik sahiplenmenin proaktif davranışı ne düzeyde açıkladığına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeyleri Tablo 2’de verilmiştir

Tablo 2.

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeyleri

Boyut	N	\bar{x}	Ss	
Bölgecilik	378	3,19	1,25	Kısmen Katılmıyorum
Öz yeterlik	378	5,11	0,71	Katılıyorum
Hesap verebilirlik	378	4,86	0,83	Katılıyorum
Ait Olma Duygusu ve Öz Kimlik	378	3,96	0,51	Kısmen Katılıyorum
Tüm Ölçek	378	4,43	0,59	Katılıyorum

Tablo 2’de yer alan bulgulara göre öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarının “katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir (\bar{X} =4.43). Tablo 5’e göre alt boyutlar incelendiğinde öğretmenler; “bölgecilik” boyutuna (\bar{X} =3.19) ve “ait olma duygusu ve öz kimlik” boyutuna (\bar{X} =3.96) ortalama ile “kısmen katılıyorum” düzeyinde; “öz yeterlik” (\bar{X} =5.11) ve “hesap verebilirlik” boyutuna (\bar{X} =4.86) ortalama ile “katılıyorum” düzeyinde katılım göstermişlerdir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin proaktif davranış gösterme düzeyleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3.

Öğretmenlerin proaktif davranış düzeyleri

Boyut	N	\bar{x}	Ss	
Bireysel	378	4,09	0,50	Kısmen Katılıyorum
Çalışma arkadaşlarına yönelik	378	4,23	0,48	Kısmen Katılıyorum
Örgüte yönelik	378	3,71	0,70	Kısmen Katılıyorum
Tüm Ölçek	378	4,05	0,42	Kısmen Katılıyorum

Tablo 3’te yer alan bulgulara göre öğretmenlerin proaktif davranış sergileme düzeylerinin “kısmen katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir (\bar{X} =4.05). Tablo 3’e göre alt boyutlar incelendiğinde öğretmenler; “bireysel proaktif davranış” boyutuna (\bar{X} =4.09), “çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranış” boyutuna (\bar{X} =4.23) ve “örgüte yönelik proaktif davranış” boyutuna (\bar{X} =3.71) ortalama ile “kısmen katılıyorum” düzeyde katıldıklarını belirtmişlerdir. Tüm boyutlara katılım düzeyi “kısmen katılıyorum” düzeyinde olmakla birlikte ortalama puanlara göre öğretmenlerin “çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranış” boyutuna katılımı diğer boyutlara katılımlarına göre görece daha fazladır (\bar{X} =4.23).

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarına ilişkin görüşleri ile proaktif davranış gösterme düzeyleri arasındaki ilişki durumu Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4.

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algıları ile proaktif davranış gösterme düzeyleri arasındaki ilişki

Sıra	Boyutlar	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Bölgecilik	1							
2	Öz yeterlik	,064	1						
3	Hesap verebilirlik	-,023	,360**	1					
4	Öz kimlik ve ait olma	,194**	,309**	,423**	1				
5	PSÖ	,578**	,510**	,482**	,490**	1			
6	Bireysel PD	,164**	,321**	,183**	,439**	,432**	1		
7	Çalışma Arkadaş. PA	,042	,295**	,296**	,759**	,358**	,456**	1	
8	Örgüte Yönelik PA	,233**	,242**	,386**	,885**	,439**	,320**	,399**	1
9	PDÖ	,193**	,373**	,367**	,884**	,533**	,794**	,785**	,732**

PSÖ: Psikolojik sahiplenme Ölçeği, PDÖ: Proaktif Davranış Ölçeği

Tablo 4'e göre PSÖ ile PDÖ arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tablo 6'ya göre PSÖ'nin "bölgecilik", "öz yeterlik" ve "hesap verebilirlik" boyutları ile PDÖ'nin "bireysel proaktif davranış", "örgüte yönelik proaktif davranış" ve "çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranış" boyutları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki; PSÖ'nin "öz kimlik ve ait olma" boyutu ile PDÖ'nin "örgüte yönelik proaktif davranış" ve "bireysel proaktif davranış" boyutları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki; PSÖ'nin "öz kimlik ve ait olma" boyutu ile PDÖ'nin "örgüte yönelik proaktif davranış" ve "çalışma arkadaşlarına yönelik proaktif davranış" boyutları arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmektedir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarının proaktif davranış düzeyini yordamadaki katkısına yönelik çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5.

Bağımsız değişkenlerin proaktif davranış bağımlı değişkenini yordamadaki katkılarına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	2,230	.151		14.781	.000
Özyeterlik	.093	.026	.172	3.640	.000
Bölgecilik	.053	.015	.158	3.619	.000
Hesapverebilirlik	.111	.024	.225	4.722	.000
Öz kimlik ve ait olma	.136	.020	.307	6.802	.000
R=.545	R ² =.297	F _(4,376) =39.646	p<.000		

Tablo 5 incelendiğinde, değişkenler birlikte proaktif davranış bağımlı değişkeni ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir (F=39.646; p<.001). Bütün değişkenler birlikte bağımlı değişkenin yaklaşık %30'unu (R²=.297) açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde “öz kimlik ve ait olma”, “hesap verebilirlik”, “öz yeterlilik” ve “bölgecilik”, proaktif davranış bağımlı değişkeni üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin proaktif davranış bağımlı değişkeni üzerindeki görece önem sırası “öz kimlik ve ait olma”, “hesap verebilirlik”, “öz yeterlilik” ve “bölgecilik” olarak belirlenmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeylerinin proaktif davranışlarına etkisini belirlemek için yapılan bu araştırmanın sonuçlarına aşağıda yer verilmiştir. Araştırma sonucunda ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algılarının “katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle öğretmenler çalıştıkları okulları psikolojik olarak sahiplenmektedirler. Alanyazında bu bulgu ile benzerlik gösteren çeşitli bulgulara rastlamak mümkündür. Argon ve Ekinci (2016) ve Başkaya (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da öğretmenlerin psikolojik sahiplenme algıları “katılıyorum” düzeyindedir. Bu bulgulara göre öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeylerinin yüksek olduğu ancak tam olarak sahiplenmedikleri ifade edilebilir. Ekinci'nin (2018) lise öğretmenleri ile yürüttüğü çalışmada ise katılımcıların psikolojik sahiplenmeye yönelik görüşleri “kısmen katılıyorum” şeklindedir. Begenirbaş, Gökmen ve Can Yalçın (2021) tarafından farklı hizmet sektörü çalışanlarının psikolojik sahiplenme düzeylerine yönelik yapılan araştırmada en yüksek psikolojik sahiplenme düzeyine sahip olan mesleğin öğretmenlik olduğu ortaya konulmuştur. Çelebi (2022) tarafından yürütülen

çalışma ile de ortaokul öğretmenlerinin psikolojik sahiplenme düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın sonuçlarından biri de öğretmenlerin proaktif davranış düzeyleridir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ortaöğretim öğretmenlerinin sergiledikleri proaktif davranış düzeylerinin “kısmen katılıyorum” düzeyindedir. Bu sonuca göre öğretmenler yeterince proaktif davranışta bulunmadıkları söylenebilir. Diğer bir ifadeyle öğretmenler kendilerini veya içinde buldukları çevreyi etkilemek veya değiştirmek için ileriye dönük girişimlerde bulunmamaktadırlar. Çalıştıkları okulları psikolojik olarak sahiplenilen öğretmenlerin yeterince proaktif davranışta bulunmamasının sebebi okulun veya sistemin bürokratik yapısından kaynaklanıyor olabilir. Bu bulguya göre öğretmenlerin proaktif davranış sergileme konusunda çekimser olduklarını söylemek mümkündür. Bu araştırma bulgusundan farklı olarak Cerit (2013) tarafından yapılan araştırmada sınıf öğretmenlerin ortalamanın üzerinde proaktif davranış sergilediklerini düşündükleri bulunmuştur. Cerit ve Akgün (2015) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise sınıf öğretmenlerinin proaktif davranış gösterme düzeylerinin ortalamanın altında olduğu tespit edilmiştir. Halıcı Karabatak (2018) çalışmalarında öğretmenlerin proaktif davranış düzeylerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cerit ve Akgün (2015), okulların mekanik yapısının öğretmenlerin proaktif davranışlar sergileyemesine engel olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak Hatipoğlu (2019) ise ilköğretim okulu öğretmenleri ile yaptığı çalışmasında öğretmenlerin proaktif davranış düzeylerinin ortalamanın üzerinde olduğunu tespit etmiştir.

Araştırmaya katılan ortaöğretim kurumlarında görevli öğretmenlerin görüşlerine göre psikolojik sahiplenme düzeyleri ile proaktif davranışları arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeyi arttıkça proaktif davranış sergileme düzeyleri de artmaktadır. Alanyazında doğrudan psikolojik sahiplenme ile proaktif davranışlar arasındaki ilişkiye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak Yavuz (2018) yürüttüğü bir çalışmada psikolojik sahiplenme duygusu geliştiren öğretmenlerin örgütlerine proaktif davranışlarla daha fazla katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir. Çetinkaya (2019) psikolojik sahipliğin iş sonuçlarına etkisini incelediği çalışmada psikolojik sahiplenme ile görev performansı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Begenirbaş, Gökmen ve Can Yalçın (2021) işlerini psikolojik olarak benimseyen çalışanların daha fazla iş şekillendirme davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu bağlamda Huphrey, Nahrgang ve Morgeson’a (2007) göre çalışan tarafından başlatılan, aşağıdan yukarıya doğru bireysel olarak işleyen ve daha çok

sosyal-ilişkisel bir süreç olarak tanımlanan iş şekillendirme proaktif bir davranış olarak kabul edilebilir.

Morrison (1994) tarafından yapılan çalışmada, örgüte yüksek düzeyde duygusal bağlılık gösteren üyelerin, görev gereksinimlerini ve sorumluluklarını daha geniş bir şekilde tanımladıkları belirtilmiştir. Bu bağlamda, bu üyelerin başkalarının rol fazlası davranış olarak gördüğü görevleri, kendilerine verilen görevlerin doğal bir parçası olarak algıladıkları ve bu nedenle diğer üyelere göre daha fazla rol davranışında bulunma eğiliminde oldukları vurgulanmaktadır. Rol fazlası davranışları, proaktif davranış olarak kabul etmemiz halinde bu bulgu da duygusal bağlılığın proaktif davranışların oluşması ile ilişkili olduğunu düşünmemizi sağlayabilir. Güner Demir (2015) çalışmasında, okuldaki ortamından memnun olan, bağ oluşturabilen ve kendilerini okula ait hisseden öğretmenlerin, resmi bir yükümlülüğü olmasa bile okulun iyiliği için yapıcı rol fazlası davranışlar sergileyebildikleri sonucuna ulaşmıştır. Vandewalle, Van Dyne ve Kostova (1995) da rol fazlası davranışlar ile psikolojik sahiplenme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiş ve bu ilişkinin, rol içi davranışlar ile psikolojik sahiplenme arasındaki ilişkiden daha güçlü olduğunu ortaya koymuşlardır. Van Dyne ve Pierce (2004) psikolojik sahiplenme ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmalardan farklı olarak Mayhew, Ashkanasy, Bramble ve Gardner (2007) psikolojik sahiplenme ile çalışanların rol içi ve rol dışı davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır.

Araştırma sonucuna göre öğretmenlerin psikolojik sahiplenmeleri proaktif davranışlarının anlamlı bir yordayıcısıdır. Buna göre psikolojik sahiplenmenin alt boyutları olan “öz kimlik ve ait olma”, “hesap verebilirlik”, “öz yeterlilik” ve “bölgecilik” öğretmenlerin proaktif davranışları üzerinde etkilidir. Çalışmalar, psikolojik sahiplenmeyi, büyük ölçüde bireylerin tutum, davranış ve performansının yordayıcısı olarak tanımlamıştır (Park, Song ve Kim, 2013).

Bu araştırmadan elde edilen veriler ışığında politika yapıcılara, üst yöneticilere, uygulayıcılara ve araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulabilir. Güner Demir (2015), öğretmenlerin sergiledikleri rol fazlası davranışlarının meslektaşlarıyla ilişkileri, öğrenci performansı ve nihayetinde okul başarısı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre, öğretmenlerin okula katkı sağlayıcı proaktif davranışlar sergilemelerinin, okulun performansına ve akademik başarısına olumlu katkı yapabileceği ifade edilebilir. Öğretmenlerin okullarını psikolojik olarak sahiplenme düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak psikolojik sahiplenme düzeyinin yüksek olmasına rağmen sergilenen proaktif davranışların yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Bu bağlamda psikolojik

sahiplenmeye rağmen beklenen düzeyde proaktif davranışların gerçekleşmemesinin nedenleri araştırılarak çeşitli önlemler alınması gerektiği açıktır.

Araştırmacılar ise öğretmenlerin psikolojik sahiplenme düzeyleri ile proaktif davranışları arasındaki ilişkiye yönelik daha çok katılımcının olduğu kapsamlı araştırmalar yapabilirler. Bu araştırma sonucuna göre psikolojik sahiplenme proaktif davranışın yaklaşık %30'unu yordamaktadır. Öğretmenlerin proaktif davranışlarını etkileyen diğer faktörlere yönelik çalışmalar yapılabilir ve böylelikle bu değişkenlerin neler olduğu tespit edilebilir. Ayrıca öğretmenlerin konu ile ilgili detaylı görüşlerinin elde edilebilmesi için nitel görüşmeler yapılarak değerlendirmeler yapılabilir. Özellikle öğretmenlerin psikolojik sahiplenmelerinde ve proaktif davranışlar sergilemesinde nelerin etkili olduğunun tespit edilmesi okulların amaçlarının gerçekleştirilmesinde kolaylaştırıcı olacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Aksu G., Eser, M. T. ve Güzeller, C. O. (2017). *Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Yapısal Eşitlik Model Uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Argon, T., & Ekinci, S. (2016). Teachers' views on organizational deviance, psychological ownership and social innovation. *Universal Journal of Educational Research*, 4(12A), 133-139. <https://doi.org/10.13189/ujer.2016.041317>
- Ashford, S. J., & Black, J. S. (1996). Proactivity during organizational entry: The role of desire for control. *Journal of Applied Psychology*, 81(2), 199-214.
- Ashford, S. J., Rothbard, N. P., Piderit, S. K., & Dutton, J. E. (1998). Out on a limb: The role of context and impression management in selling gender-equity issues. *Administrative Science Quarterly*, 43(1), 23-57.
- Avey, J. B., Avolio, B. J., Crossley, C. D., & Luthans, F. (2009). Psychological ownership: Theoretical extensions, measurement and relation to work outcomes. *Journal of Organizational Behaviour: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behaviour*, 30(2), 173-191.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. Freeman.

Öğretmenlerin Psikolojik Sahiplenme Düzeyinin Proaktif Davranışları Üzerindeki...

- Başkaya, E. (2023). *Öğretmenlerin Sosyal Sermaye Düzeyleri İle Psikolojik Sahiplenme Görüşleri Arasındaki İlişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Bateman, T. S., & Crant, J. M. (1993). The proactive component of organizational behaviour: A measure and correlates. *Journal of Organizational Behaviour*, *14*(2), 103-118.
- Begenirbaş, M., Gökmen, Y., Can Yalçın, R. (2021). Mesleki özdeşleşme ve psikolojik sahiplenme çalışanların iş biçimlendirmelerine etki eder mi? Hizmet sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *13*(2), 1127-1143. <https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1188>
- Belschak, F. D., Den Hartog, D. N., & Fay, D. (2010). Exploring positive, negative and context-dependent aspects of proactive behaviours at work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, *83*(2), 267-273.
- Bindl, U. K., & Parker, S. K. (2010). 32 Feeling good and performing well? Psychological engagement and positive behaviours at work. *Handbook of Employee Engagement: Perspectives, Issues, Research and Practice*, 385-398.
- Bindl, U. K., & Parker, S. K. (2011). Proactive work behaviour: Forward-thinking and change-oriented action in organizations. In S. Zedeck (Ed.), *APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Vol. 2. Selecting and Developing Members for the Organization* (pp. 567-598). APA. <https://doi.org/10.1037/12170-019>
- Brown, G., Lawrence, T. B., & Robinson, S. L. (2005). Territoriality in organizations. *Academy of Management Review*, *30*(3), 577-594.
- Çelebi, D. Y. (2022). *Ortaokul öğretmenlerinin algıladığı örgütsel adalet, okul yöneticilerinin etik liderlik davranışları ve öğretmenlerin okullarını psikolojik sahiplenmeleri arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
- Celep, C. (2000). Teachers' organizational commitment in educational organizations. *National Forum of Teacher Education*, *10*(3), 1-22.
- Cerit, Y. (2013, Mayıs). Sınıf öğretmenlerinin proaktif davranışları sergileme düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *ULEAD 2013 Annual Congress: International Congress on Research in Education*.

- Cerit, Y. ve Akgün, N. (2015). Okulun örgüt yapısı ile sınıf öğretmenlerinin proaktif davranışları arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1789-1802.
- Çetinkaya, Z. (2019). *Personel güçlendirme ve psikolojik sahipliğin iş sonuçlarına etkisi: Eğitim sektöründe bir çalışma*. [Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education*. Routledge.
- Crant, J. M. (2000). Proactive behaviour in organizations. *Journal of Management*, 26(3), 435-462.
- Cummings LL & Anton R (1990). The logical and appreciative dimensions of accountability. In S. Srivastva & D. Cooperrider (Eds.), *Appreciative Management and Leadership*. (pp. 257-286).
- De Stobbeleir, K. E., Ashford, S. J., & de Luque, M. F. S. (2010). Proactivity with image in mind: How employee and manager characteristics affect evaluations of proactive behaviours. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(2), 347-369.
- Demirtaş, H. ve Cömert, M. ve Özer, N. (2011). Ortaöğretim öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36, 1-16.
- DiPaola, M.F. and Hoy, W.K. (2005). School characteristics that foster organizational citizenship behavior. *Journal of School Leadership*, 15(4). 308-326.
- Dirks, K. T., Cummings, L. L., & Pierce, J. L. (1996). Psychological ownership in organizations: conditions under which individuals promote and resist change. In R. W. Woodman, & W. A. Pasmore (Eds.), *Research in Organizational Change and Development* (pp. 1–23). JAI Press.
- Dittmar, H. (1992). *The Social Psychology of Material Possessions: To Have is To Be*. St. Martin's Press.
- Duncan, N. G. (1981). Home ownership and social theory. In J. S. Duncan (Ed.), *Housing and Identity: Crosscultural Perspectives*, (98–134). Croom Helm.
- Eaton, T. V., & Akers, M. D. (2007). Whistle blowing and good governance. *The CPA Journal*, 77(6), 66-71.

- Ekinci, S. (2018). *Profesyonel öğrenme topluluğu, psikolojik sahiplenme ve bağlamsal performans arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Forret, M. L., & Dougherty, T. W. (2004). Networking behaviours and career outcomes: differences for men and women? *Journal of Organizational Behaviour: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behaviour*, 25(3), 419-437.
- Fritz, C., & Sonnentag, S. (2009). Antecedents of day-level proactive behavior: A look at job stressors and positive affect during the workday, *Journal of Management*, 35(1), 94-111. <https://doi.org/10.1177/0149206307308911>
- Furby, L. (1978). Possession in humans: an exploratory study of its meaning and motivation. *Social Behaviour and Personality*, 6, 49-65.
- Furby, L. (1991). Understanding the psychology of possession and ownership: A personal memoir and an appraisal of our progress. *Journal of Social Behaviour and Personality*, 6, 457-463.
- Gay, L. R., Mills, G. E. & Airasian, P. (2009). *Educational Research Competencies for Analysis and Applications*. Pearson Education International.
- George, D., & Mallery, P. (2016). *Ibm SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference* (14th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315545899>
- Ghafoor, A., Qureshi, T. M., Khan, M. A., & Hijazi, S. T. (2011). Transformational leadership, employee engagement and performance: Mediating effect of psychological ownership. *African Journal of Business Management*, 5(17), 7391-7403.
- Ghitulescu, B. E. (2013). Making change happen: The impact of work context on adaptive and proactive behaviours. *The Journal of Applied Behavioural Science*, 49(2), 206-245
- Grant, A. M. (2007). Relational job design and the motivation to make a prosocial difference. *Academy of Management Review*, 32(2), 393-417.
- Grant, A. M., & Ashford, S. J. (2008). The dynamics of proactivity at work. *Research in Organizational Behavior*, 28, 3-34.
- Güner Demir, T. (2015). Öğretmenlerin sergiledikleri rol fazlası davranışlar ve bireysel değerler ile ilişkisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara Üniversitesi.

- Halıcı Karabatak, S. (2018). Öğretmenlerin proaktif davranış düzeyleri ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 48-64.
- Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. Doubleday.
- Hatipoğlu, A. Y. (2019). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin psikolojik sermaye algıları ile proaktif davranış düzeyleri arasındaki ilişki. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Henssen, B., Voordeckers, W., Lambrechts, F., & Koironen, M. (2014). The CEO autonomy–stewardship behaviour relationship in family firms: The mediating role of psychological ownership. *Journal of Family Business Strategy* 5(3), 312-322.
- Hoy, W. K., & Miskel, G. G. (1987). *Educational Administration: Theory, Research, and Practice*. Random House Trade.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cut off criteria for fit indexes in covariance structure analysis: conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6, (1), 1-55.
- Humphrey, S. E., Nahrgang, J. D., & Morgeson, F. P. (2007). Integrating motivational, social, and contextual work design features: A meta-analytic summary and theoretical extension of the work design literature. *Journal of Applied Psychology*, 92, 1332–1356
- Hwang, D., Staley, B., Te Chen, Y., & Lan, J. S. (2008). Confucian culture and whistle-blowing by professional accountants: An exploratory study. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 504-526.
- İspirli, D. (2014). *Knowledge as an object of psychological ownership and knowledge hiding via territoriality among knowledge workers*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Kanten, P. (2012). *İşgörenlerde işe adanmanın ve proaktif davranışların oluşumunda örgütsel güven ile örgütsel özdeşleşmenin rolü*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kim, T. Y., Rosen, B., & Lee, D. R. (2009). South Korean managerial reactions to voicing discontent: The effects of employee attitude and employee communication styles. *Journal of Organizational Behavior*: 30(7), <https://doi.org/10.1002/job.612>

- King, E. B., George, J. M., & Hebl, M. R. (2005). Linking personality to helping behaviours at work: An interactional perspective. *Journal of Personality*, 73(3), 585-608.
- Lantz, A., & Andersson, K. (2009). Personal initiative at work and when facing unemployment, *Journal of Workplace Learning*, 21(2), 88-108. <https://doi.org/10.1108/13665620910934807>
- Lerner, J. S., & Tetlock, P. E. (1999). Accounting for the effects of accountability. *Psychological Bulletin*, 125(2), 255-275.
- Mayhew, M. G., Ashkanasy, N. M., Bramble, T., & Gardner, J. (2007). A study of the antecedents and consequences of psychological ownership in organizational settings. *The Journal of Social Psychology*, 147(5), 477-500. <https://doi.org/10.3200/SOCP.147.5.477-500>
- McIntyre, N., Srivastava, A., & Fuller, J. A. (2009). The relationship of locus of control and motives with psychological ownership in organizations. *Journal of Managerial Issues*, 383-401.
- Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. Detay Yayıncılık.
- Morrison, E. W. (1994). Role definition and organizational citizenship behaviour: The importance of the employee's perspective. *Academy of Management Journal*, 37(6), 1543-1567. <https://doi.org/10.5465/256798>
- Morrison, E. W., & Phelps, C. C. (1999). Taking charge at work: Extra role efforts to initiate workplace change. *Academy of Management Journal*, 42(4), 403-419.
- Mustafa, M., Ramos, H. M. & Yan Man, T. W. (2015). Linking psychological ownership to employee extra-role behaviours in small overseas chinese family businesses: does family status matter? *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economics*, 7(2), 129-147.
- OECD. (2006). *Demand-Sensitive Schooling? Evidence and Issues*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Olckers, C. & Du Plessis, Y. (2012). Psychological ownership: A managerial construct for talent retention and organisational effectiveness, *African Journal of Business Management*, 6(7).

- Park, C. H., Song, J. H., & Kim, W. (2013). A missing link: Psychological ownership as a mediator between transformational leadership and organizational citizenship behaviour. *Human Resource Development International*, 16(5), 558–574. <https://doi.org/10.1080/13678868.2013.839510>
- Parker, S. K., & Collins, C. G. (2010). Taking stock: Integrating and differentiating multiple proactive behaviours. *Journal of Management*, 36(3), 633-662.
- Parker, S. K., Williams, H. M., & Turner, N. (2006). Modelling the antecedents of proactive behaviour at work. *Journal of Applied Psychology*, 91(3), 636-652.
- Peters, T. J. (1988). *The Leadership Alliance*. Video Publishing House.
- Pierce, J. L., & Furo, C. A. (1990). Employee ownership: Implications for management. *Organizational Dynamics*, 18(3), 32-43.
- Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. (2001). Toward a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26(2), 298–310.
- Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2003). The state of psychological ownership: Integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7(1), 84-107.
- Pierce, J. L., Rubenfeld, S. A., & Morgan, S. (1991). Employee ownership: A conceptual model of process and effects. *Academy of Management Review*, 16(1), 121-144.
- Porteous, J.D. (1976), Home: The territorial core. *Geographical Review*, 66, 383–390.
- Ramos, K. (2010). *Development of A New Measure of Helping at Work* [Doctoral dissertation]. Rice University.
- Ruder, G.J. (2003). *The Relationship Among Organizational Justice, Trust, and Role Breadth Self-Efficacy*. [Doctoral dissertation]. Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2006). Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will. *Journal of Personality*, 74(6), 1557-1586.

- Salanova, M., & Schaufeli, W. B. (2008). A cross-national study of work engagement as a mediator between job resources and proactive behaviour. *The International Journal of Human Resource Management*, 19(1), 116-131.
- Searle, R., & Skinner, D. (2011). *Trust and Human Resource Management*. Edward Elgar Publishing.
- Seibert, S. E., Kraimer, M. L., & Crant, J. M. (2001). What do proactive people do? A longitudinal model linking proactive personality and career success. *Personnel Psychology*, 54(4), 845-874.
- Sieger, P., Zellweger, T., & Aquino, K. (2013). Turning agents into psychological principals: aligning interests of non-owners through psychological ownership. *Journal of Management Studies*, 50(3), 361-388.
- Strauss, K., Griffin, M. A., & Rafferty, A. E. (2009). Proactivity directed toward the team and organization: The role of leadership, commitment and role-breadth self-efficacy. *British Journal of Management*, 20(3), 279-291.
- Van Dyne, L. & Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behaviour. *Journal of Organizational Behaviour* 25(4), 439-59.
- Van Dyne, L., & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behaviours: Evidence of construct and predictive validity. *Academy of Management Journal*, 41(1), 108-119.
- Van Dyne, L., & Pierce, J. L. (2004). Psychological ownership and feelings of possession: Three field studies predicting employee attitudes and organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behaviour*: 25(4), 439-459.
- Van Dyne, L., Cummings, L., & McLean Parks, J. (1995). Extra-role behaviours: in pursuit of construct and definitional clarity. In L. L. Cummings, & B. M. Staw (Eds.), *Research in Organizational Behaviour* (215-285).
- Vandewalle, D., Van Dyne, L., & Kostova, T. (1995). Psychological ownership: an empirical examination of its consequences. *Group and Organization Management*, 20(2), 724-749.
- Wagner, S. H., Parker, C. P., & Christiansen, N. D. (2003). Employees that think and act like owners: Effects of ownership beliefs and behaviors on organizational effectiveness, *Personnel Psychology*, 56(4), 847-871.

Yavuz, Ö. (2018). Dönüşümcü liderlik davranışının proaktif davranışla ilişkisinde psikolojik sahiplenmenin aracılık etkisi [yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Gebze Teknik Üniversitesi.

Yuan, F., & Woodman, R. W. (2010). Innovative behaviour in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal*, 53(2), 323-342.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Schools, which are educational organizations, are one of the organizations where constant change and even uncertainty are experienced. The most important responsibility for schools to achieve their goals and increase their effectiveness falls on teachers. In fact, teachers are expected to exhibit proactive behavior by going beyond their officially defined duties so that schools can adapt to changing conditions as quickly as possible and focus on their organizational goals. It is important to have conditions that motivate teachers, who are responsible for fulfilling their organizational duties, to fulfill these duties (Celep, 2000). According to Hoy and Miskel (1987), the quality of education provided at school, teachers' job performance, teachers' perceptions of the school environment and their organizational commitment affect the quality of education provided at school. Teachers' developing positive feelings towards the school, feeling like they belong to the school, and taking ownership of the school are effective in achieving the goals. Porteous (1976) states that individuals' ownership of an object may have an impact on the formation of a sense of belonging. Pierce, Kostova and Dirks (2001) state that the feeling of ownership is a part of human nature, that people develop a sense of ownership towards material and non-material objects or situations, and that the sense of ownership has important behavioral, emotional and psychological consequences.

The idea of psychological ownership towards the organization has attracted the attention of researchers as a potentially important predictor of employees' attitudes and behaviors (Peters, 1988; Pierce, Rubinfeld, and Morgan, 1991; Vandewalle, Van Dyne, and Kostova, 1995; Dirks, Cummings, and Pierce, 1996; Pierce et al., 2001). According to Van Dyne and Pierce (2004), psychological ownership increases employee satisfaction and affects the organization positively by making significant changes in their attitudes and behaviors towards work. Similarly, in studies conducted in the field, it is stated that psychological ownership affects the attitudes and behavior of employees, and that it is related

to extra-role behaviors (Pierce et al. 2001; Van Dyne et al. 1995; Vandewalle et al., 1995; Mayhew, Ashkanasy, Bramble, & Gardner, 2007).

In many studies examining the relationship between individuals' feelings of psychological ownership and their attitudes and behaviors towards organizations, it is stated that psychological ownership positively affects the individual's attitudes and behaviors towards the organization (Sieger, Zellweger, & Aquino, 2013; Henssen, Voordeckers, Lambrechts, & Koiranen, 2014; İspirli, 2014). Wagner, Parker, and Christiansen (2003) and Ghafoor, Qureshi, Khan, and Hijazi (2011) state in their studies that, with the effect of psychological ownership, the individual contributes positively to organizational performance by taking on serious responsibilities for the benefit of the organization. When individuals develop feelings of psychological ownership towards the organization, their attitudes such as their intention to stay in the organization, job satisfaction, and organizational commitment become positive. While these positive attitudes can affect the individual's in-role behavior, it is also possible that they may lead to extra-role behaviors. As a matter of fact, Van Dyne and Pierce (2004) suggest that psychological ownership is associated with extra-role behaviors and state that psychological ownership causes proactive behaviors aimed at protecting, controlling and promoting the owned thing.

Considering the research findings that psychological ownership causes extra-role behaviors, it can be said that the sense of psychological ownership developed by teachers towards the schools they work in is effective in teachers' proactive behavior. In this context, the problem of this research is what are the opinions of teachers working in public secondary schools regarding the effect of their psychological ownership levels towards the school they work on on their proactive behavior.

Purpose: This research aims to determine the opinions of teachers working in secondary education institutions regarding the effect of their psychological ownership levels on their proactive behavior. In line with this general purpose of the research, answers were sought to the following questions.

1. What is the level of teachers' perception of psychological ownership?
2. What is the level of proactive behavior exhibited by teachers?
3. According to Teachers' Views, is there a significant relationship between the sub-dimensions of psychological ownership and proactive behavior dimensions?
4. According to Teachers' Views, do the dimensions of psychological ownership perceptions predict the level of proactive behavior?

Method: This research was conducted as a descriptive study in which "relational survey" and "causal comparison" patterns, which are quantitative research methods, were used together. The research population consists of 18,140 teachers working in public secondary education institutions in the central districts of Ankara in the 2021-2022 academic year. A Stratified sampling method was used in the selection of the sample and the research was conducted with 378 participants representing the population. As data collection tools, the "Psychological Ownership Scale" (POS) developed by Avey, Avolio, Crossley & Luthans (2009) and adapted to Turkish by Ekinçi (2018) and the "Proactive Behaviors Scale" (PBS) compiled and adapted to Turkish by Kanten (2012), was used. The Psychological Ownership Scale consists of 16 items and four dimensions. The Proactive Behaviors Scale consists of 20 items and three dimensions. The data was collected by researchers by personally visiting schools. In the analysis of the data, descriptive analyzes such as percentage, frequency, arithmetic mean, standard deviation and Pearson Correlation test were applied to determine the relationship between teachers' views on psychological ownership perceptions and their levels of proactive behavior. Multiple regression analysis was conducted to determine the contribution of teachers' psychological ownership perceptions in predicting the level of proactive behavior.

Findings: According to the findings of the research, it is seen that teachers' psychological ownership perceptions are at the "agree" level ($\bar{X}=4.43$). When the sub-dimensions were analyzed, teachers participated in the "regionalism" dimension ($\bar{X}=3.19$) and "sense of belonging and self-identity" dimension ($\bar{X}=3.96$) at the level of "partially agree", and in the "self-efficacy" ($\bar{X}=5.11$) and "accountability" dimension ($\bar{X}=4.86$) at the level of "agree". It is seen that the teachers' level of proactive behavior is at the "partially agree" level ($\bar{X}=4.05$). When the sub-dimensions are examined, teachers stated that they agreed with the "individual proactive behavior" dimension ($\bar{X}=4.09$), "proactive behavior towards colleagues" dimension ($\bar{X}=4.23$) and "proactive behavior towards the organization" dimension ($\bar{X}=3.71$) at an average level of "partially agree". Although the level of agreement in all dimensions is at the "partially agree" level, according to the average scores, teachers' participation in the "proactive behavior towards colleagues" dimension is relatively higher than their participation in other dimensions ($\bar{X}=4.23$). It is seen that there is a positive, moderately significant relationship between teachers' psychological ownership perceptions and their level of proactive behavior. There is a positive and low level correlation between the "regional", "self-efficacy" and "accountability" dimensions of POS and between the "individual proactive behavior", "proactive behavior towards the organization" and "proactive behavior towards colleagues" dimensions of PBS.

There is a positive, moderately significant relationship between the "self-identity and belonging" dimension of POS and the between "proactive behavior towards the organization" and "individual proactive behavior" dimensions of PBS. It is observed that there is a positive, highly significant relationship between the "self-identity and belonging" dimension of POS and between the "proactive behavior towards the organization" and "proactive behavior towards colleagues" dimensions of PBS. When the results of multiple linear regression analysis regarding the contribution of teachers' psychological ownership perceptions in predicting the level of proactive behavior are examined, the variables together show a high and significant relationship with the dependent variable of proactive behavior ($F=39.646$; $p<.001$). All variables together explain approximately 30% ($R^2=.297$) of the dependent variable. When the t-test results regarding the significance of the regression coefficients are examined, it is seen that "self-identity and belonging", "accountability", "self-efficacy" and "regionalism" are significant predictors on the dependent variable of proactive behavior. According to the standardized regression coefficient (β), the relative importance order of the predictor variables on the dependent variable of proactive behavior was determined as "self-identity and belonging", "accountability", "self-efficacy" and "regionalism".

Conclusion: According to the research findings, the following suggestions can be made: Researchers can conduct comprehensive studies with more participants on the relationship between teachers' psychological ownership levels and proactive behaviors. According to the results of this research, psychological ownership predicts approximately 30% of proactive behavior. Studies can be conducted on the factors affecting teachers' proactive behavior and thus what these variables are can be determined. In addition, evaluations can be made through qualitative interviews to obtain detailed opinions of teachers on the subject.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	26.03.2024	Submitted date
Kabul tarihi	10.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Uzun, A. & Kocabaş, İ. (2025). Örgütsel Bir Kavram Olarak Unutma: Sistematik Literatür İncelemesi. *Journal of History School*, 74, 687-723.

ÖRGÜTSEL BİR KAVRAM OLARAK UNUTMA: SİSTEMATİK LİTERATÜR İNCELEMESİ¹

Aslıhan UZUN² & İbrahim KOCABAŞ³

Öz

Örgütler insan topluluklarından oluşur ve zaman ilerledikçe üyeleriyle etkileşime girer. Etkileşim ise beraberinde hafıza, öğrenme gibi bazı insani özelliklerin örgütsel bağlamda kullanılmasına yol açmaktadır. Öğrenmenin tamamlayıcısı olarak örgütsel unutma, mevcut ve edinilen bilgi arasında uyumsuzluğun giderilmesi ve değişimin gerçekleştirilmesinde güncel olmayan bilgilerin hafızadan atılması için bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır. Alanyazın incelendiğinde ise sınırlı çalışmalara rastlanılmıştır. Bu sebeple, araştırma sistematik inceleme yöntemiyle yürütülmüştür. Sistemantik inceleme, çeşitli veri tabanlarında anahtar kelimelerin aranılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Tarama sonucunda toplam 200 çalışmaya ulaşılmış olup erişim ve dil engeli olmayan çalışmalar incelenmiştir. İncelenen değişkenler arasında inovasyon yönetimi, örgütsel çeviklik, öğrenme, liderlik, etkililik, kalite performansı ve özümseme kapasitesi yer almaktadır. Taramanın bir diğer bulgusu; örgütsel unutmanın çoğunlukla kavramsal olarak ele alındığı ve yeterince ampirik çalışmanın bulunmadığını göstermektedir. Araştırma yöntemlerine göre çalışmalar gruplandırıldığında nicel ve nitel çalışmalar arasında dengesizlik olduğu görülmektedir. Nicel çalışmaların ağırlıklı olarak çalışıldığı tarama ve yapısal eşitlik modelinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Araştırmacılara örgütsel unutma olgusunda okul yöneticilerinin rolü ve değişim sürecinde hangi unutma

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %60, 2. yazar: %40. Araştırma sistematik literatür incelemesi olduğundan etik kurul izni alınmamıştır. Bu çalışma, 19-20 Ekim 2023 tarihlerinde düzenlenen FSMVU-EAK23 Eğitim Araştırmaları Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, aslihnuzn@gmail.com, Orcid: 0000-0003-2495-8638

³ Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Yönetimi Ana Bilim Dalı, ibrahimkocabas06@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3540-2427

stratejilerinin anlamlı olacağını ortaya çıkarmaya yönelik boylamsal çalışmalar yürütmeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Unutma, Örgütsel Hafıza, Örgütsel Öğrenme, Sistemik İnceleme.

Forgetting as an Organizational Concept: A Systematic Literature Review

Abstract

Organizations consist of people and interact with their members over time. Interaction leads to the use of some human characteristics such as memory and learning in the organizational context. As a complement to learning, organizational forgetting is defined as a mechanism to eliminate the incompatibility between old and new knowledge and to eliminate outdated information from memory. When the literature was examined, limited studies were found. For this reason, the research was conducted by systematic review method. The systematic review was conducted by searching for keywords in various databases. As a result of the screening, a total of 200 studies were reached and studies without access and language barriers were examined. The variables include innovation, organizational agility, learning, leadership, effectiveness, quality performance and absorptive capacity. Another finding of the study shows organizational forgetting is mostly discussed conceptually. When studies are grouped according to research methods, it is seen that there is an imbalance between quantitative and qualitative studies. Quantitative studies are mainly used in survey and structural equation models. It is recommended that researchers conduct longitudinal studies to reveal the role of school administrators in organizational forgetting and which forgetting strategies will be meaningful in the change process.

Keywords: Organizational Forgetting, Organizational Memory, Organizational Learning, Systematic Review.

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim araçlarının gelişmesi, örgütleri aşırı bilgi yüklemesiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu durum, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmelerinde yöneticiler için veriye dayalı yönetimin önemini artırmaktadır (Ogbu Edeh ve Blessing, 2019). Aynı zamanda bilgiye dayalı bir ekonominin oluşumu (Becker, 2008; Schultz, 1971), bilgiye erişimin kolaylaşması eğitim anlayışına farklı bir boyut kazandırmaktadır. Bu boyut, bilginin filtrelenecek depolanma sürecini yani unutma becerisini ön plana çıkarmaktadır (Vorontsova vd., 2015). Bu sebeptendir ki eleştirel düşünme becerisi gibi öğrenmeye çoklu bakış, bilgilerin amaca yönelik gruplandırılmasını gerektirmektedir. Bu anlamda, analog fotoğrafçılık alanında lider markalardan olan Kodak bir örnek teşkil etmektedir. Dijital

teknolojinin ilerlemesine rağmen kısmen de olsa geleneksel fotoğraf algısına bağlı kalması organizasyonun iflas etmesine yol açtığı söylenebilir (Huang vd., 2018).

Unutma eylemi “hatırlamamak; bir şeyi yapamaz duruma gelmek” olarak TDK’de tanımlanmaktadır. Schlesinger’a (1970) göre unutma, uyum sürecinde çalışan hafızanın bilgiyi düzenlemesidir. Bilgiye erişim hızının kısılması, organizasyonların amaçları doğrultusunda baskın olan düşünce sisteminde birtakım değişikliklere duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu sebeptir ki öğrenme ve unutma kavramlarının ilgili kavramlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Dery, 1998; Moghadam ve Zarinkamar, 2016). Bilgi yönetiminin boyutları arasında örgütsel öğrenme ve unutma yer almaktadır (Mohammadpour vd., 2017). Diğer bir ifadeyle, örgütsel unutma ve öğrenme kavramları öğrenen organizasyonların çağdaş bir olgusu olarak ele alınmaktadır (Kang vd., 2021). Bunun yanı sıra, kurumsal kimliğin sürdürülmesinde örgütsel unutmanın gerekli olduğuna değinilmektedir (Anteby ve Molnar, 2012).

Alanyazında örgütsel unutmayla ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımlar arasında güncelliğini korumayan bilgilerin hafızadan silinmesi için bir mekanizma ve örgütlerin gelişebilmelerinde yeni bilgilere yer açılması (Huang vd., 2018); örgütsel bilgi kaybı (Easterby-Smith ve Lyles, 2011); mevcut olan fakat hedeflerin gerçekleştirilmesini artık engelleyen bilgilerin hatırlanmaması (Kluge ve Gronau, 2018); mevcut ve yeni bilgilerin birbiriyle çakışması durumunda değişimin kolaylaştırılması (Martin de Holan, 2011a) ve örgütsel hafızada olan bilginin zamanla kaybolması (Darr vd., 1995) yer almaktadır.

Örgütsel unutmayı konu edinen araştırmacılar örgütsel bilginin üretiminde bilgi depolarının korunmasının yanı sıra mevcut durumda amaca hizmet etmeyen bilgilerin unutulmasını desteklemektedir (Lowrance, 2017). Verili durumda unutma, stratejik bir işlev taşıyan kasıtlı bir eylemi ifade etmektedir. Örgütlerin rekabet gücünü sürdürebilmesinde bilgi ayrımının titizlikle yürütülmesi gerekmektedir (Fotovat, 2018).

Öte yandan araştırmacılar, unutmanın tesadüfi bir şekilde gerçekleşebileceğini ve unutilan bilgilerin çoğunlukla olumsuz sonuçlara yol açacağını savunmaktadır. Bu sebeple, örgütsel unutmanın her örgütte mevcut olduğu, fakat etkisinin bağlama duyarlı olduğu kabul edilmektedir (Azmi, 2008; Easterby-Smith ve Lyles, 2011; Martin de Holan ve Phillips, 2004). Eleştirel bilgi unutilursa, rekabet gücü kaybedilir ve unutma önüne geçilmesi gereken bir kavram olarak değerlendirilir. Fakat, mevcut şartlarda daha uygun alternatifler bulunuyorsa unutma eylemi olumlu bir kavram olarak nitelendirilmektedir.

Alanyazın taraması sonucunda örgütsel unutmaya olgusunun dahil edildiği çeşitli araştırmalara rastlanılmıştır. Bu araştırmalar, örgütsel unutmaya farklı değişkenlerle olumlu ya da olumsuz ilişkilerini tespit etmiştir. Olumlu ilişkilerin tespit edildiği çalışmalar arasında; örgütsel unutmaya ve etkililik (Ghasemi, 2015), yükseköğretim kurumlarındaki yenilik yönetimi ile kasıtlı unutmaya (Ayduğ ve Ağaoğlu, 2023), kuantum öğrenme ve kasıtlı unutmaya (Madhoushi ve Sazvar, 2016), psikolojik sermaye ve kasıtlı unutmaya (Mohammadpour vd., 2017), iş performansı ve kasıtlı unutmaya (Monji ve Shamsi, 2018), örgütsel unutmaya ve insan sermayesi (Hoseini vd., 2019), unutmaya ve hizmet inovasyonu (Negoro vd., 2020), örgütsel unutmaya ve örgütsel çeviklik (Eydi vd., 2018; Fotovat, 2018; Kavosi vd., 2021), örgütsel mükemmelliği oluşturma (Ershadi ve Dehdazzi, 2019), kasıtlı örgütsel unutmaya ile örgütsel öğrenme yeteneği (Kavosi vd., 2021; Zeng ve Chen, 2010), örgütsel unutmaya ve öğrenme (Miller ve Mortignoni, 2015), örgütsel kimlik dayanıklılığı (Anteby ve Molnar, 2012) ve inovasyon (Qu vd., 2022) yer almaktadır. Olumsuz yönde ilişkilerin belirlendiği çalışmalar arasında ise örgütsel unutmaya örgüt verimliliğini düşüreceği yönünde çeşitli araştırmalara ulaşılmıştır (Argote, 2013; Benkard, 2000; Darr vd., 1995, López ve Sune, 2011).

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, alanyazında yer alan kavramsal ve ampirik çalışmaları inceleyerek unutmaya olgusunun bütünsel bir resmini çıkartmak ve ampirik çalışma bütününe katkıda bulunmaktır. Araştırmanın alt amaçları ise aşağıda belirtilmektedir:

1. Örgütsel unutmaya olgusu literatürde nasıl açıklanmaktadır?
2. Örgütsel unutmaya hangi değişkenlerle incelenmiş ve hangi bulgular elde edilmiştir?

Araştırmanın Önemi

Yapılan çalışmalar incelendiğinde ulusal alanyazında kavramla ilgili yeterli çalışmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır (Akgün vd., 2006; Akgün vd., 2007; Aydın ve Gormus, 2015; Ayduğ ve Ağaoğlu, 2023, 2022; Ege, Esen ve Asik, 2019; Eryılmaz, 2018, 2016, 2015; Yıldız ve Keskinliç, 2015). Örgütsel unutmaya olgusunun öğrenme ve değişim alanyazınındaki stratejik konumu kavramın sistematik olarak incelenmesini gerektirmektedir. Temel becerilerin kazandırılmasında önemli bir işleve sahip eğitim kurumları öğrencilerin zihnindeki bilgi akışını yönetebilmelerine rehberlik edebilmelidir.

Çağdaş öğrenen örgütlerde unutmaya ve öğrenme birbirini tamamlamaktadır (Kang vd., 2021). Okulların etki alanının geleceğe taşınmasında değişim eğilimini öngörmesi ve yönetme işlevi önem arz etmektedir (Karataş ve Kellevezir, 2021).

Bu işlevin örgütsel öğrenmeyle ilişkili olduğu ve araştırmanın temel olgusu olan örgütsel unutmanın önemli bir etkisinin bulunduğu alanyazından anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çeşitli referanslar, öğrenen organizasyonlarda unutma olgusuna dikkat çekmektedir. Fakat, yürütülen çalışmalar olgunun sınırlı bir araştırma alanında yürütüldüğünü göstermektedir. Bu sebeple, özellikle eğitim disiplini içerisinde unutma olgusunun açıklık kazanmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilebilir. Araştırmanın temel amacı, bu olgunun daha öncesinde hangi değişkenlerle incelendiğini ve hangi sonuçların elde edildiğini ortaya çıkarmaktır.

YÖNTEM

Değişim sürecinde örgüt çalışanlarının çevikliği, hazırbulunuşlukları ve düşünme biçimleri değişimin başarısını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Kasıtlı örgütsel unutmanın istenen duruma yönelik performansla olumlu yönde etki sunduğunu savunan çalışmalar mevcuttur. Fakat, alanyazın incelendiğinde araştırmanın temel olgusu olan örgütsel unutmaya yönelik sınırlı çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Değişim yönetiminde ve örgütsel öğrenmenin sağlanmasına katkı sağladığı belirtilen bu olgunun bütünsel bir çerçevesinin çizilmesine ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir. Bu sebeple araştırma, sistematik inceleme deseniyle tasarlanmıştır.

Sistematik inceleme, teorik sentez aracılığıyla ilgili alan ve alt alanlarına içgörü kazandırmayı amaçlamaktadır (Tranfield vd., 2003). Sistematik incelemenin temel katkısı hem yöneticiler hem de akademisyenler için değerlendirilmektedir. Yöneticiler için güvenilir bir bilgi tabanının oluşmasına katkı sağlamakta iken akademisyenlerin birtakım kurallar dizisi geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Bu inceleme, Tranfield ve diğerlerinin (2003) araştırma basamakları temel alınarak yürütülmüştür. Çalışmada konferans tutanakları, makaleler ve diğer yayınların yanı sıra çeşitli veri tabanlarında listelenen çevrimiçi kaynakların dahil edilmesiyle sistematik bir incelemenin nasıl yürütüleceğine dair yönergeler belirlenmiştir. Bu yönergeler; planlama, incelemeyi yürütme ve raporlama olmak üzere üç basamakta ifade edilmiştir. Planlama basamağı; inceleme ihtiyacının belirlenmesi, inceleme planının hazırlanması ve protokolünün geliştirilmesini içermektedir. İncelemenin yürütülmesi basamağı; araştırmanın tanımlanması, çalışmaların seçimi, çalışma niteliğinin değerlendirilmesi, veri çıkarma ve izleme, son olarak verilerin sentezlenmesi aşamalarını kapsamaktadır. Raporlama basamağı ise bulguların sunumu, önerilerin listelenmesi ve kanıtların uygulamaya konulmasıyla gerçekleşmektedir.

Bu alanyazın taraması, bazı anahtar kelimelerin (*organizational forgetting* AND educational administration* ve *organization AND forgetting*) çeşitli veri tabanlarında aratılmasıyla yürütülmüştür. Tarama sonucunda toplam 200 çalışmaya ulaşılmıştır. Öncelikle başlık ve özetler incelenerek konuyla ilgili olmayan konular çalışmadan çıkarılmıştır. Bağlam dışında olgunun rastgele kullanıldığı çalışmalar, tekrarlanan araştırmalar ve alandışı çalışmalar dahil edilmemiştir. Bunun yanı sıra, bazı erişimi olmayan ya da İngilizce ve Türkçe dilleri dışında yazılan makaleler incelenememiştir. Ek olarak, çalışmaların okunması sırasında adı geçen ve araştırma olgusunu temel alan The Learning Organization adlı derginin 2017 yılındaki iki sayısında yer alan çalışmalar incelemeye eklenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın başlangıç sorusuyla ilgili temel olgunun alanyazındaki açıklamalarına dair ulaşılan bilgiler açıklanmaktadır.

1. Örgütsel Unutma ile İlişkili Kavramlar

Örgütsel unutmanın örgütsel bilgi, öğrenme ve hafıza olgularıyla birlikte kullanılageldiği anlaşılmaktadır. Örgütsel bilgi ile ilişkisi, bilgi depolarındaki hızlı artışla açıklanmaktadır (Martin de Holan vd., 2004). Martin de Holan ve diğerlerine göre bilgi yönetim süreci yalnızca öğrenme ve bilginin korunmasını değil işlevi olmayan bilgilerden kaçınmayı da gerektirmektedir. Diğer bir ifadeyle, örgütsel hafızada saklama ve atma stratejileri bilgi ayırımına yönelik yüksek bir farkındalık oluşturmaktadır. Blaschke ve Schoeneborn (2006), bilgi üretiminde unutma ve öğrenmenin bilgi üretimindeki rolünü kalite çemberleri hareketiyle örneklendirilmektedir. Kalite çemberlerinin yönetimde benimsenebileceğini belirten araştırmacılar, zaman içerisinde kurumsallaşmadığı ya da hareketin beklenmeyen sonuçları üretmesi durumunda unutulup vazgeçilebileceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, Morgan'ın (2006) örgüt ve beyin metaforundaki örgütün bilgiyi işleme, anlam çıkarma ve yeniden yapılandırma gibi işlevleri unutma ve bilgi yönetimi arasındaki ilişkiye açıklık kazandırdığı belirtilmektedir (Kluge ve Gronau, 2018). Nafei (2017) ve Wu ve diğerlerinin (2021) bulguları bu önermeyi desteklemektedir. Nafei, kasıtlı unutma ile bilgi yönetimi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit ederken Wu ve diğerleri, örgüt içinde liderlerin unutmasının farklı takım liderleriyle bilgi performansı arasında önemli bir etki oluşturduğunu saptamıştır. Tsang ve Zahra (2008) ise işlevini yitiren bilgilerin unutulmasında bazı örgüt içi rutinlerden vazgeçilmesine değinmektedir. Bunun yanı sıra, Becker (2018) ve Martin de

Holan (2011a) bilgi üretiminde yöneticiler tarafından kullanılan bazı araçlara değinmektedir. Varlıklar, rutinler, yapı ve kolektif anlayış (Martin de Holan, 2011a) kullanılan araçlar arasında yer almaktadır. Becker ise bu araçların kullanımında yöneticilerin tercih ettikleri kasıtlı unutma stratejileriyle ilişkisini vurgulamaktadır.

Bir diğer olgu ise örgütsel öğrenmedir. Öğrenmeye ilişkin ilk çalışmalar öğrenme eğrisi modeline değinmekteydi (Mariano vd., 2018; Martin de Holan ve Phillips, 2011) ve bilgilerin zaman içerisinde unutulabileceğine yönelik bazı araştırmacılar (Hedberg, 1981; Nystrom ve Starbuck, 1984; Starbuck, 1996) düşüncelerini öne sürmüşlerdi. Fakat, bu olgunun öğrenme kadar etki oluşturmadığı belirtilmektedir (Easterby-Smith ve Lyles, 2003, 2011; Martin de Holan ve Phillips, 2011). Fiol ve O'Connor (2017a; 2017b), örgütün öğrenme sürecini etkileyen kavramlar arasında unutma ve öğrenmeme olduğunu belirtmektedir. Örgütsel unutma türlerinden biri olan öğrenmeme kavramının öncülerinden olan Hedberg (1981), örgütün yeni bilgilerin oluşumuyla büyüdüğünü ve değişen koşullar içerisinde bazı bilgilerin güncelliğini yitirebileceğini belirtmektedir. Bu yanıltıcı bilgilerin ise örgütsel hafızadan silinmesi gerekmektedir. Örgütlerin bilgi stoklarında güncelliğini yitirmiş bilgilerin kurumsal hafızadan silinmesi öğrenmeme kavramıyla ifade edilmektedir. Stratejik olarak örgütün kendini yenilemesi için değerli yetkinliklerden fayda sağlanırken değerli olmayan gereksiz bilgiler için öğrenmeme kavramı önem kazanmaktadır (Sy, 2022). Ek olarak, Easterby-Smith ve Lyles (2011) öğrenme kavramına paralel olarak unutmanın birey, grup ve örgüt olmak üzere farklı boyutlarda gerçekleşebileceğini belirtmektedir.

Starbuck (2017), örgütsel öğrenmenin önemini vurgularken birtakım sosyal ve algısal zorluğu içerdiğini öne sürmektedir. Öğrenme, örgütsel körlüğe ve katılığa yol açabilmektedir. Tsang (2017) ve Tsang ve Zahra (2008), öğrenmenin rutinler olarak ele alındığında yeni rutinlerin oluşmasında eski rutinlerin hafızadan silinmesini kasıtlı unutma türlerinden biri olan öğrenmeme ile açıklamaktadır. Rutin ya da inanç odaklı değişimde ise Akgün ve diğerleri (2007) örgütsel öğrenme ile ilişkisini belirtmektedir. Örgütsel unutma, örgütsel öğrenme ile ilişkili olduğundan işlevsiz ya da mevcut durumda işlevini kaybetmiş bilgilerin ortadan kalkmasına olanak sağlamaktadır (Taboli ve Rezaeian, 2016). Nitekim, öğrenme ve unutma kavramları çağdaş öğrenen organizasyonları kapsayan iki olguyu ifade ettiği söylenebilir (Kang vd., 2021). Benzer bir şekilde bazı araştırmacılar örgütsel unutma türlerinden olan kasıtlı unutmanın örgütsel öğrenmeyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Madhoushi ve Sazvar, 2016; Moghadam ve Zarinkamar, 2016). Bu ilişki, birtakım araştırma sonuçlarıyla

desteklenmektedir (Ayduğ ve Ağaoğlu, 2023; Moghadam ve Zarinkamar, 2016; Monji ve Shamsi, 2018).

Diğer bir olgu ise örgütsel hafızadır (Becker, 2018; Martin de Holan, 2011b). Martin de Holan ve Phillips'in 2004'teki örgütsel unutmaya çerçevesinin Walsh ve Ungson'un (1991) örgütsel hafıza görüşüyle uyumlu olduğu düşünülmektedir (Casey ve Olivera, 2011). Örgütsel hafıza ile benzer olarak bilgi edinme ve bilginin geri getirilmesi hem kasıtlı olarak hem de kasıtsız olarak gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra, örgütsel hafızanın olumlu sonuçları olabileceği gibi olumsuz sonuçlara da yol açabileceğini destekleyen çalışmalar mevcuttur (Azmi, 2008; Cegarra-Navarro ve Dewhurst, 2006; Feldman ve Feldman, 2006; Mena vd., 2016). Örgütsel unutmamanın farklı biçimleri göz önünde bulundurulduğunda kasıtlı unutmaya olumlu sonuçlara yol açabilirken tesadüfi unutmaya olumsuz sonuçlar oluşturabilmektedir. Bunun yanı sıra, Easterby-Smith ve Lyles (2011), örgütsel unutmamayı bilişsel, davranışsal ve sosyal boyutta incelemiştir. Bilişsel boyuttaki değerlendirmesi örgütsel hafıza ile unutmaya arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir (Becker, 2018). Örgütlerin hafızalarındaki bazı ön öğrenmeler, sonraki öğrenmelere engel teşkil edebilmektedir (Easterby-Smith ve Lyles 2011; Starbuck, 2017). Örgüt bilgi deposunda yer alan bazı rutinler, yeterlilik tuzakları oluşturup diğer öğrenmeler üzerinde olumsuz yönde bir etki oluşturabileceği belirtilmektedir (Levitt ve March, 1988).

Akgün ve diğerleri (2007), öğrenmemeye ait tanımların ortak noktası olan hafızadan atma/silmenin örgütsel hafızayla olan ilişkisine değinmektedir. Hafızadan atma eylemi aynı zamanda değiştirme, kaldırma ya da azaltma anlamlarını taşımaktadır. Öğrenmemenin işlevselleştirilmesinde örgütsel hafıza literatüründe yer alan bildirimsel ve işlemsel hafızanın örgütteki rutin ve inançların değiştirilmesindeki rolü vurgulanmaktadır.

2. Örgütsel Unutma

1970'lerin sonlarında alanyazına giren örgütsel unutmamanın yönetim ve organizasyon literatüründe nispeten yeni bir kavram olduğunun söylenmesi mümkündür (Poorhatami vd., 2016). Kavram üzerine yapılan çalışmalar, örgütsel bilgi yönetimi ve yeniden üretilmesinde birtakım bilgi birikiminin doğru zamanda unutulmasının gerekliliğini savunmaktadır (Lowrance, 2017). Örgütsel unutmamanın kolay anlaşılabilen bir olgu olduğu düşünülürken örgütte nasıl gerçekleştiği ve yöneticilerin unutmaya üzerindeki etkisi anlaşılabilmemiştir (Easterby-Smith & Lyles, 2011; Mariano ve Casey, 2015; Martin de Holan, 2011a; Martin de Holan ve Phillips, 2004). Neredeyse her örgütte karşılaşılabilen bu kavram ile vurgulanmak istenen öğrenmenin gerçekleştirilememesi değil, örgüt

içi-dışı kararlardan kaynaklanabilen ve öğrenme süreci sonrasında gerçekleşen bir eylem olmasıdır (Monji ve Shamsi, 2018).

Alanyazında kavramın birçok tanımı bulunmaktadır. Tanımlar arasında; örgütün bilgi birikiminin kaybedilmesi (Easterby-Smith ve Lyles, 2011; Taboli ve Rezaeian, 2016), örgüt iç ve dış faktörlerin sonucunda kasıtlı ya da kasıt olmadan bilgilerin unutulması (Ershadi ve Dehdazzi, 2019), örgütlerin gelişmesinde yeni bilgiye yer açma (Huang vd., 2018); değişimin yönetilmesinde bir süreç (Akgün vd., 2007); öğrenme, unutma ve yeniden öğrenme sürekli bir sürecin adımları (Azmi, 2008); örgütlerin değişim ve yenilik yeteneği (Kluge ve Gronau, 2018) yer almaktadır. Bu kavram, bilgi dinamiklerindeki değişimi anlayabilmek için geliştirilmiş bir metafordur ve örgütsel değişimin önemli bir bileşenidir (Aydın ve Gormus, 2015; Martin de Holan, 2011a). George Orwell'ın birçok eserinden (örn. Hayvan Çiftliği) anlaşılacağı üzere kolektif hafıza üzerinde üstünlüğün sağlanması başarı yolunda önemli bir stratejidir. Martin de Holan (2011a) ise bu tezden yola çıkarak örgütlerin hafızalarındaki çeşitli bilgilerin örgütsel değişimde yöneticiler tarafından kullanılan yönetsel bir strateji olabileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte, farklı mekanizmalar üzerinden bu ilişkiyi vurgulamaktadır: a. varlıklar b. rutinler c. yapı ve d. anlayış.

a. Varlıklar: Fiziksel ortam, eylemi etkileme kapasitesini taşımaktadır ve belirli davranış kalıplarının değiştirilmesinde alan değişimi bir strateji olarak kullanılabilir.

b. Rutinler: Baskın davranış kalıplarını kırmanın bir diğer yolu rutinlerin kaldırılması ya da değiştirilmesidir. Artık talep edilmeyen sonuçların yeniden üretiminin önüne geçilmesinde rutinlerdeki değişiklik yönetsel bir strateji olarak kullanılabilir. Rutinlerin değişim için bir kaynak olduğunu belirtmektedir (Akgün vd., 2007).

c. Yapı: Örgütsel yapı, kurum içerisinde rol ve sorumlulukları sınırlama ve kısıtlama işlevini gerçekleştirir. Yeniden yapılandırma ve yapıdaki diğer değişiklikler yeni düşünme biçimlerinin etkileyerek bilgi dinamiklerinde değişime sebep olabilmektedir (Becker, 2005).

d. Anlayış: Kolektif anlayış, örgütsel bilginin bir biçimini temsil etmektedir. Efsaneler, yazılı veya sözlü anlatım yoluyla oluşturulabilir. Bettis ve Prahalad'ın (1995) ifadesiyle baskın mantığa değinilmektedir.

Tarihsel bağlamda incelendiğinde örgütsel unutma; bilginin değer kaybı, bilgi kaybı ve öğrenmeme olmak üzere birbirleriyle ilişkili üç alanda incelenmiştir (Mariano vd., 2020). Bilginin değer kaybı olarak incelendiği çalışmalarda öğrenme eğrileri kapsamında ele alınırken bilgi kaybı, bilginin kurumsal hafızada

sürdürülemedeki başarısızlık ile ilişkilendirilmiştir. Öğrenmeme açısından ise örgütsel bilginin amaca yönelik hafızadan kaldırılmasıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda yürütülen çalışmaların öğrenme ve değişim üzerinde tartışılacağı anlaşılmaktadır.

Kasıtlı ya da tesadüfi örgütsel unutmaya yol açan unsurlar çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Tablo 1’de bu unsurlar özetlenmektedir.

Tablo 1
Örgütsel unutmayı etkileyen faktörler

	Bireysel Faktörler	Örgütsel Faktörler
Lowrance, 2017	Kişisel güç	Sosyal güç
Aydın ve Gormus, 2015 Argote, 2013		Bilgiye dayalı ya da bireysel bazlı İşgücü devri ve örgütün teknolojik altyapısı
Lopez ve Sune, 2011		İşe alım süreci, bilgi deposunun kaybı, bilginin seyrek kullanımı ve yeniliğin işsel ya da dışsal oluşumu
David ve Brachet, 2011 Mehrizi vd., 2009	Bilgi açıklığı ve bilgi genelliği	Beceri azalması ve işgücü devri Sürecin zamanlanması ve alternatif bilginin kullanımı
Fernandez ve Sune, 2009b		Bilgi deposunun kaybı, bilginin kullanılmaması, inovasyonun işsel ya da dışsal olması
Azmi, 2008		FAST kültürü (esneklik, çeviklik, kararlılık ve incelik)
Becker, 2008	Deneyim veya konumda bulunma süresi, kişilik özellikler (motive edici unsurlar) ve mesleki geçmiş (önceki eğitimler)	Değişimin doğası, zaman aralığı, örgüt altyapısı, belirlenen stratejiler ve süreçler, örgüt kültürü ve çalışan-yönetici desteği
Becker, 2005	Açık bilgi, örtük bilgi ve referans çerçevesi	Atıl bilgi, örgütsel hafıza ve kültür
Martin de Holan ve Phillips, 2004		Personel değişimi
Martin de Holan vd., 2004		Zaman aşımı
Benkard, 2000		Eksik bilgi aktarımı, zaman aşımı
Darr vd. 199		Eksik bilgi aktarımı
Argote ve Epplé, 1990		Personel değişimi

Örgütsel unutmanın örgütler açısından önemi iki kategoride açıklanabilir (Martin de Holan vd., 2004). İlk kategori (tesadüfi) unutmanın istemsizce oluşmasından kaynaklanmaktadır. Kullanılması gerektiğinde kullanılmayan bilgi kaynakların

Örgütsel Bir Kavram Olarak Unutma: Sistematik Literatür İncelemesi

israf edildiğini gösterirken bu bilgi vazgeçilmiş bir yeterlilik olarak nitelendirilebilir. İkinci kategori ise (kasıtlı) örgütlerin öğrenmelerinin sağlanabilmesinde bazı bilgilerin unutulması ile açıklanmaktadır. Bu unutulmuş bilgilerin yeni yeterliliklere yol açabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2

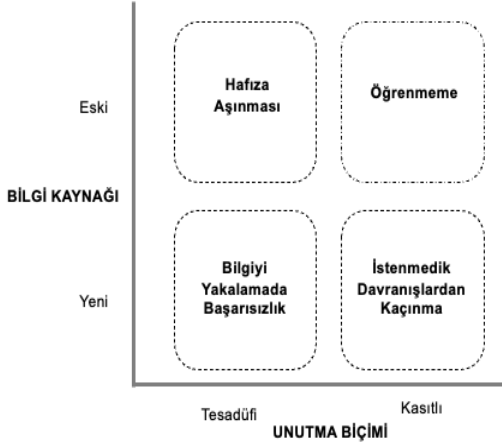
Örgütsel unutmanın avantaj ve dezavantajları (Easterby-Smith ve Lyles, 2011, s.314)

	Unutmanın Avantajları	Unutmanın Dezavantajları
Zihinsel Açıdan Unutma	Radikal yeniliklere olanak tanır. Örgüt içinde farklı birimler arasında aktarılan bilginin yerleşmesini ve aktarılmasının meşrulaştırır.	Önemli teknik ve yönetsel bilgilerin kaybına yol açar. Genel yeterlilikleri azaltır.
Davranışsal Açıdan Unutma	Güncelliğini yitirmiş olan pratiklerin etkisini azaltır. Değişim ve yenilemeye yardımcı olur. Potansiyel dinamik kapasite olarak işlev görür.	Çalışanların hatalarının tanınmasını engeller. Çalışanların sorumluluk almaktan kaçınmalarına yol açar. Örgütün geçmiş hatalarından öğrenmesini engeller.
Sosyal Açıdan Unutma	Başarısızlık sonrası moral kaybını azaltır. Zorunlulukları ve bağları azaltır.	Kişisel ağırları aksatır. Kimlik kaybına yol açar.

Easterby-Smith ve Lyles (2011), örgütsel unutma kavramını zihinsel, davranışsal ve sosyal açıdan değerlendirerek olgunun avantaj ve dezavantajlarını gruplandırmaktadır. Zihinsel açıdan değerlendirildiğinde unutma, yeniliklerin önünü açarken önemli bilgilerin kaybına da yol açabilmektedir. Genel yeterliliklerin azalmasıyla vazgeçilmiş bir yeterlilik kapsamında mali bir kayıp olarak değerlendirilebilir. Davranışsal açıdan değerlendirildiğinde ise örgüt kültürüne dinamiklik kazandırılacağı gibi yapılan hatalardan öğrenme olanağını ortadan kaldıracak şekilde belirtilmektedir. Sosyal açıdan ise hata sonrasındaki moral kaybını azaltırken kimlik kaybına yol açabileceğine değinilmektedir.

3. Örgütsel Unutma Türleri

Çeşitli araştırmacıların farklı gruplandırmaları bulunmakla birlikte alanyazında en çok Martin de Holan ve arkadaşlarının (2004) gruplandırılmasına atıfta bulunulduğu görülmektedir. Martin de Holan ve arkadaşları, unutma biçimi ve bilgi kaynağına göre olguyu iki boyutta incelemektedir. Bu inceleme Şekil 1’de verilmektedir.

Şekil 1. Örgütsel Unutma Türleri (Martin de Holan vd., 2004, s.47)

Tesadüfi unutma, örgütteki bilgilerin zaman aşımı, belge kaybolması ya da bilginin kurumsallaşma sürecinde sekteye uğraması gibi nedenlerden ötürü unutulmasını içermektedir. Tesadüfi unutma kendi içerisinde bilginin kaynağına göre eski ya da yeni olarak sınıflandırılmaktadır. Eski bilginin unutulması hafıza aşınması olarak adlandırılmaktadır. Araştırmacılara göre zamanın geçmesi ve bilginin sıklıkla kullanılmaması örgütlerin unutmasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, örgüt için önemli bir çalışanın işten ayrılması, bir belge ya da dokümanın kaybedilmesi ya da belirli rutinlerin uygulanmasından vazgeçilmesi bu tür unutmayı sağlayabilir. Bu durumun oluşmasını önlemek için araştırmacılar bazı önerilerde bulunmaktadır (ss.48-49). Bu kapsamda, yöneticiler örgütsel bilginin yer aldığı gerçek konumu bilmelidir. Başarılı örgütlerde göz ardı edilmeyen bir alan olarak örgütsel bilgi kendi işlevini yerine getirmektedir. Bilgilere kolay erişilebilir olması ve taşıdıkları kritik detayların fark edilmesi gerekmektedir. Ek olarak, bilginin sürdürülmesi stratejik anlamda bir zorunluluk içermektedir. Uygulamaya koyulmayan bilgilerin körelmesi muhtemeldir. Bu gibi durumların önlenmesinde yöneticiler, belirli periyotlarla bilginin pratiğe dönüşümünü sağlamalı ve bütüncül bir ağ oluşturup sürdürebilmelidir.

Tesadüfi olarak eski bilgilerin unutulması hafıza aşınması olarak adlandırılırken yeni bilgilerin unutulması bilgiyi yakalamada başarısızlık olarak tanımlanmaktadır (Martin vd., 2004). Bilginin yalnızca belirli çalışanların zihninde bulunması değişken ve tehlikeli durumlara yol açabilmektedir. Bunun yerine kolektif bilginin kültüre entegre edilmesi ve kurumsallaşması gerekmektedir. Bu durumun önüne geçilmesinde bilgi paylaşımına değinilmektedir. Her bölümde alan uzmanlarına ihtiyaç duyulmaktadır fakat

uzmanlar bilgi paylaşımına teşvik edilmelidir. Bölümde herhangi bir problem durumunda çalışanlar tamamıyla sorunu çözümler de müdahalede bulunabilmelilerdir. Diğer bir öneri ise yeni bilginin kurumsallaşmasında eski bilgiyle ilişkilendirmenin sağlanmasıdır. Edinilen yeni bilgilerin eski bilgileri tamamladığı düşünüldüğünde çalışanlar ve yöneticiler bilginin karmaşıklığını daha kolay anlaşılabilir hale getirebilmektedir.

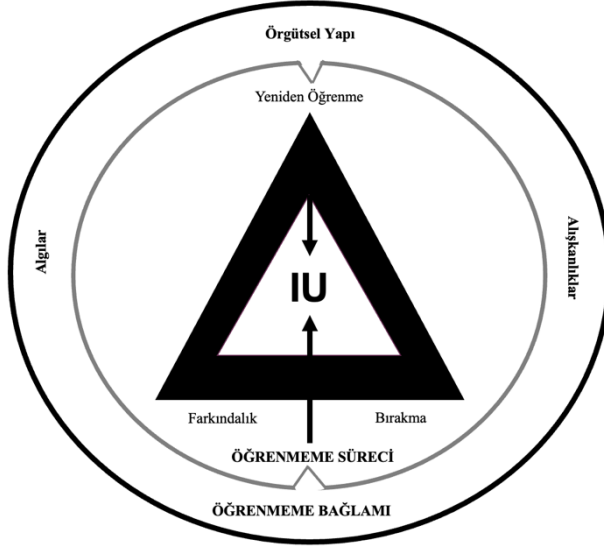
Kasıtlı unutma ise yeni öğrenmeleri kolaylaştırmak ve güncelliğini yitiren bilgilerin amaçlı bir şekilde unutulmasını kapsamaktadır. Kasıtlı unutma, kendi içerisinde bilginin kaynağına göre eski ya da yeni olarak sınıflandırılmaktadır. Yeni bilgilerin kasıtlı olarak unutulması istenmedik davranışlardan kaçınma olarak adlandırılmaktadır. Bu alt türde, Martin de Holan ve diğerleri (2004) bilgi ayırımına dikkat çekmektedir. Örgütler, faydalı bilgiler öğrenebilirken örgüte zarar verme potansiyeli olan bilgileri de öğrenme eğilimindedir. Bu sebeple ikisi arasında ayırımın farkında olunması gerekmektedir. Bettis ve Prahalad (1995) geçmiş başarı ya da başarısızlıktan fazla öğrenilmemesini belirtmektedir. Altında yatan baskın mantık, örgütlerin yenileşmelerinde engel oluşturma potansiyelini taşımaktadır. Bunun yanı sıra, çalışanlar arasındaki ikili ilişkilere dikkat edilmelidir.

Eski bilgilerin kasıtlı olarak unutulması ise öğrenmeme olarak adlandırılmaktadır. Alanyazın taraması sonucunda öğrenmemenin en çok çalışılan örgütsel unutma türü olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenmeme kavramının Hedberg'in (1981) çalışmasından esinlenerek oluştuğu belirtilmektedir (Martin de Holan ve Phillips, 2011). Hedberg, öğrenmemenin örgütsel öğrenmenin tamamlayıcısı olduğunu öne sürmektedir. Nystrom (1983) ise öğrenmemenin önemini değişim motivasyonlarına dayandığını savunan bir tipoloji önermektedir. Tipolojiye göre yeni bir bilgi sonucunda yeni bir davranış oluşturma amaçlanırken bir davranışın değiştirilmesinde yeni bilgi öğrenmemeyi gerektirmektedir. Easterby-Smith ve Lyles (2011) unutmanın sınıflandırılmasında bu tür davranış değişikliği üzerine çalışan araştırmacıların davranışsal bir yaklaşımı benimsediklerini belirtmektedir. Bunun aksine zihinsel yaklaşım, geçmişteki başarının temellendirildiği düşünme biçiminin ya da baskın mantığın çevresel koşulların değişmesiyle yeni başarıların oluşmasında bir engel oluşturabildiğine değinmektedir (Bettis vd., 2011). Tsang ve Zahra (2008), öğrenmemeyi yeni bilgiye yol açmak için eski davranıştan kurtulmak olarak tanımlarken Martin de Holan ve diğerleri (2004) öğrenmeme kavramına değişimin başlatılmasında stratejik bir işlev yüklemektedir. Bu aşamada Martin de Holan ve diğerleri (2004) örgütlerin rekabet üstünlüğünü sürdürmelerinde fark edilen engellere yönelik bazı rutinlerden vazgeçilebileceğine değinmektedir.

Azmi (2008), günümüz koşullarında örgütlerin rekabetini sağlayabilmelerinde LUR (*öğrenme-öğrenmeme-yeniden öğrenme*) modelini tanıtmaktadır. Esnek, çevik ve kararlı örgütlerin rekabet üstünlüğü elde edebileceğini düşünmektedir. Öğrenmeme kavramı birey, takım ve örgüt olmak üzere üç boyutta incelenmektedir. Bireysel boyutta, Becker (2010) değişime duyulan ihtiyaç, örgütsel destek ve eğitim, değişime yönelik değerlendirme, informal destek, örgütün değişime yönelik geçmişi, bireylerin geçmiş duyguları ve beklenti değişkenlerinin öğrenmeme sürecini etkileme potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. Takım boyutunda ise Akgün ve diğerleri (2006) kriz, kaygı ve çevrede meydana gelen çalkantıların çalışanların baskın inançlarını sorgulamaya ve örgütlerin rutinlerinin değişimine yol açtığını tespit etmiştir.

Örgütsel boyutta Becker ve diğerleri (2006), büyük firmalarda İK departmanındaki uzmanların diğer firmalara göre daha yapılandırılmış İK işlevlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Eğitim olanaklarının yüksek olduğu örgütlerde öğrenmemenin daha yüksek fırsatlar içerdiğini öne sürmektedir. Yüksek işgücü devri olan örgütlerde daha az yerleşik rutinlerin olduğu gözlenmektedir.

Cagerra ve Wensley (2019), örgütlerin dinamik olan öğrenmeme sürecinde bazı alt bileşenlerin yer aldığını belirtmektedir. Bu bileşenler; farkındalık, vazgeçme ve yeniden öğrenmeyi içermektedir. Sürecin işlevsellik kazanmasında öncelikle eski öğrenmelerin ya da rutinlerin mevcut amaca hizmet etmediğine dair farkındalığın kazanılmış olması gerekmektedir. Sonraki aşamada ise farkındalığın eyleme dönüşmesi ve işlevi olmayan eski öğrenmeleri içeren bazı rutinlerin kullanılmasının durdurulması ve eski hataların tekrarlanmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Son olarak ise vazgeçilen rutinlerin yerine ikame edilen rutinler ile yeni öğrenmelerin sağlanmasıyla dinamik olan süreç işlerlik kazanmaktadır.

IU: kasıtlı öğrenmeme

Şekil 2. Öğrenmemeyi destekleyen bağlamsal değişkenler (Cagerra ve Wensley, 2019, s. 19)

Bireysel olarak, örgüte ve eylemlerine yönelik çalışanların bakış açıları incelenmelidir. Grup bazında ise yeni rutinler için küçük grupların oluşturulması ve bu grupların ortak çalışma yürütmelerine teşvik edilmeleri belirtilmektedir. Örgütsel bazda ise yeni anlayışların pekiştirildiği bir örgüt kültürü vurgulanmaktadır (Cagerra ve Wensley, 2019). Bu boyut, çalışanların gerçekçi ve alışlagelen düşünme biçiminin dışına çıkmalarını sağlamaktadır.

Tsang (2017a), öğrenmeme kavramının açıklanmasında örgütsel öğrenme kavramının da açıklanmasına ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Liderlik kavramı gibi öğrenme kavramının farklı tanımları olmasına rağmen araştırmacı Hong ve diğerlerinin (2006) rutin odaklı öğrenme yaklaşımını temel aldığını belirtmektedir. Rutin odaklı yaklaşım, eski rutinlerin kurumsal hafızadan silinmesi ve yeni rutinelere yer açılması için öğrenmeme kavramına dikkat çekmektedir (Tsang ve Zahra, 2008). Bu açıklamayı yaparken Tsang (2017a; 2017b; Tsang ve Zahra, 2008), örgütsel öğrenmemenin öğrenmeden ayrı bir şekilde izole bir olgu olarak ele alınabileceğinin altını çizmektedir. Araştırmacı (2017b), Visser (2017) ve Starbuck'ın (2017) makalelerini değerlendirirken bu tezini desteklediği anlaşılmaktadır. Starbuck'ın (2017) makalesindeki öğrenmeme kavramına ilişkin övgüyü Tsang (2017b) basite indirgelediğini

düşünmektedir. Starbuck (2017), öğrenme kavramının bazen örgütler için sorun oluşturabileceğini kabul etmektedir. Fakat, Tsang (2017b) öğrenmeme kavramının daima olumlu sonuçlara yol açmayacağını belirtmektedir. Kriz döneminde tepe yöneticilerin değiştirilme sırasında eğer gelen yönetici alanında yetkin değilse olumsuz sonuçlarla karşılaşmak muhtemeldir. Visser'in çalışmasına yapılan değerlendirmeler incelendiğinde ise öğrenmemenin tanımlanmasında açıklamaların çift döngüsel öğrenme kavramına yaklaşmasının diğer makalelerinde bahsettiği gibi öğrenmemenin izole bir şekilde gerçekleşebileceğinin gözden kaçırılabilmesi ve bu durumun kavramsal belirsizliğe yol açabileceği ifade edilmektedir.

Becker (2018), örgütsel öğrenmemenin kolaylaştırılmasında bazı önerilerde bulunmaktadır. Öneriler arasında geçmiş uygulamalara saygı duyulması, İK departmanı tarafından statükonun dışına çıkan çalışanların ödüllendirilmesi, dış perspektiflerin güzel karşılanması, geribildirim alınması ve kullanılması, tüm durumlarda fırsatların görülmesi ve durumların deneysel olarak algılanması yer almaktadır.

4. Örgütsel Unutma Bağlamında İncelenen Değişkenler

Bu bölümde ikinci araştırma sorusuna yönelik olgunun ele alındığı çalışmalar araştırma yaklaşımlarına göre gruplandırılıp değişkenleri ve temel bulguları açıklanmaktadır.

Nicel Araştırmaya Yaklaşımıyla Yürütülen Çalışmalar

Alanyazında yer alan nicel çalışmalar incelendiğinde ulusal çerçevede sınırlı araştırmalara ulaşılmıştır (Ayduğ ve Ağaoğlu, 2022, 2023; Yıldız, 2019). Ayduğ ve Ağaoğlu (2022) yükseköğretim kurumlarında örgütsel öğrenme ve yenilik yönetimi arasında kasıtlı örgütsel unutmanın aracılık rolünü ilişkisel tarama deseniyle belirlemeye çalışmıştır. Araştırmanın bulguları; örgütsel öğrenmenin kasıtlı unutmayı yordadığı ve örgütsel öğrenme düzeyinin artmasıyla kurumdaki örgütsel unutmaya yönelik başarılı uygulamaların artacağını göstermektedir. Aynı zamanda, örgütsel öğrenme sürecinde güncelliğini yitirmiş bilgilerin unutulmasının örgütsel hafızadan silinmesiyle yeni fikirlerin oluşmasına olanak sağladığı ve inovasyon yönetimini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir.

Yıldız (2019) ise yürüttüğü doktora çalışmasında Ayduğ ve Ağaoğlu'na benzer olarak örgütsel yenilikçilik ve unutma arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, örgütsel sessizlik ve değişime direncin aracı rolü ve yönetici-çalışan desteğinin rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda örgütsel unutmanın yenilikçilik üzerinde doğrudan anlamlı bir etkisinin bulunduğu; sessizlik değişkeni üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu

Örgütsel Bir Kavram Olarak Unutma: Sistematik Literatür İncelemesi

fakat değişime direnç üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığına ulaşılmıştır. Ek olarak, örgütsel unutmanın yenilikçilik üzerindeki etkisinde çalışma arkadaşlarının ve yönetici desteği değişkenlerinin düzenleyici rolü olduğu belirtilmektedir.

Ghasemi (2015), eğitim örgütlerinde örgütsel çeviklik ve örgütsel unutmanın örgütsel etkililik ile ilişkisini inceleyen çalışmasında örgütsel unutmanın etkililiği artırdığını tespit etmiştir. Bununla birlikte, örgütsel çeviklik ile örgütsel unutma arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Hashemi ve diğerleri (2016) ise bir yükseköğretim kurumunda örgütsel unutma yönetiminin boyutlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmacılar, örgütsel unutmanın yönetimine dair farklı boyutlar belirlemiştir: a. süreç, b. kültür, c. yapı ve d. teknoloji. Belirtilen boyutları, uygun ve mevcut durum olmak üzere iki grupta incelemiştir. Uygun durum kategorisinde örgütsel unutma yönetimini üzerinde öncelik sırasına göre yüksekte düşüğe doğru sırasıyla kültür, teknoloji, yapı ve süreç olurken mevcut durumda ise yapı, kültür, süreç ve teknoloji olarak sıralanmaktadır.

Mousavi ve Mohammadi (2018), beden eğitimi öğretmenleriyle yürüttüğü çalışmasında örgütsel politika algısının değişime direnç üzerindeki etkisini unutma bağlamında incelemektedir. Araştırmada örgütsel unutmanın değişime direnç üzerindeki etkisinin olumsuz yönde olduğu saptanmıştır. Madhoushi ve Sazvar (2016) ise bilgiyi temel alan bir örgütte kuantum öğrenmenin kasıtlı örgütsel unutmayı etkilediğine ulaşmıştır. Araştırmanın bulguları, kuantum öğrenme ve kaos teorisinin kasıtlı örgütsel unutmayı olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Liderlik ile örgütsel unutma değişkenlerinin incelendiği üç çalışmaya ulaşılmıştır (Moghadam ve Zarinkamar, 2016; Mohammadpour vd., 2017; Taboli ve Rezaeian, 2016). Moghadam ve Zarinkamar (2016), dönüşümcü liderlik değişkeninin kasıtlı unutma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu bulgusunu saptamıştır. Taboli ve Rezaeian (2016) ise dönüşümcü liderliğin örgütsel öğrenme üzerinde kasıtlı örgütsel unutmanın düzenleyici etkisinin olduğunu belirlemiştir. Mohammadpour ve diğerleri (2017), otantik liderlik ile kasıtlı örgütsel unutma arasında olumlu ve doğrudan bir ilişkinin olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte, psikolojik sermayenin kasıtlı örgütsel unutma üzerinde olumlu ve doğrudan bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sağlık alanında yürütülen çalışmalardan biri olan Hoseini ve diğerleri (2019), yapısal eşitlik modelinin sonuçları doğrultusunda örgütsel unutma ile insan sermayesi arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Bununla birlikte, örgütsel performans üzerinde dolaylı etkisinin bulunduğu belirtilmektedir.

Örgütsel unutmada değişkeninin alanyazında sıklıkla inovasyon yönetimi ve çeviklik değişkenleriyle incelendiği görülmektedir. Fotovat (2018), bir yükseköğretim kurumunda yönetici ve çalışanlar ile yürüttüğü çalışmada örgütsel unutmada ve çeviklik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye ulaşmıştır. Huang ve diğerleri (2018), diğer sektörlerde çalışan firmalarla yürüttüğü çalışmada örgütsel unutmada inovasyon performansı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu belirlemiştir. Negoro ve diğerlerinin (2020), Endonezya’da servis yöneticileri ile yürüttüğü çalışmada örgütsel unutmada hizmet performansı arasındaki pozitif yönlü etkiye değinilmektedir. Monji ve Shamsi (2018) ise örgütsel unutmada iş performansı üzerinde doğrudan etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, bu çalışma, kasıtlı örgütsel unutmada öğrenme üzerindeki önemli etkisini vurgulamaktadır.

Kasıtlı örgütsel unutmada ile örgütsel inovasyon değişkenleri Zeng ve Chen (2010) tarafından ele alınmıştır. İşletmelerde yürütülen bu çalışmada veriler, şirket yöneticileri veya orta düzey yöneticilerden anket aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarından bazıları; istenmedik davranışlardan kaçınmanın inovasyon yönetiminde doğrudan olumlu bir etkisinin olduğunu ve öğrenmemenin örgütsel öğrenme kapasitesi üzerinde doğrudan olumlu bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, öğrenmemenin örgütsel inovasyon üzerinde doğrudan olumlu bir etkisinin olmamasına rağmen örgütsel öğrenme kapasitesiyle dolaylı bir etkisinin olduğuna ulaşılmıştır. Benzer olarak, kasıtlı örgütsel unutmada teknik yenilikler üzerindeki etkisini araştıran Ardebili ve Feizi (2015), iki değişken arasında doğrudan bir korelasyonun olduğunu saptamıştır.

Sağlık sektöründe yapısal eşitlik modelini kullanarak örgütsel zeka, öğrenme, unutmada ve çeviklik değişkenlerini inceleyen Kavosi ve diğerleri (2021), araştırmaları sonucunda örgütsel unutmada örgütsel öğrenme aracılığıyla örgütsel çeviklik üzerinde dolaylı ve olumlu etkisi; örgütsel çeviklik ile unutmada arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; örgütsel öğrenme ve unutmada arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki; son olarak örgütsel zeka ile öğrenme arasında aracı olarak unutmada örgütsel çeviklik üzerinde dolaylı ve genel bir etkisinin olduğu bulgularını elde etmiştir. Çin’de girişimci işletmelerdeki yöneticilerden toplanan verilerin analizi sonucunda Qu ve diğerleri (2022), sınır ötesi yenilik (*cross-boundary innovation*) ile örgütsel unutmada arasında pozitif yönlü anlamlı bir etki saptamıştır. Bu bulgu, yöneticiler tarafından örgütsel unutmada stratejik olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer bir bulgu ise ikili bilgi paylaşımı türlerinden olan keşfedici bilgi paylaşımının daha etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar, “eskiyi bırak” ve “yeni düzeni takip et” yaklaşımının kuruluşları geliştireceğini savunmaktadır. Araştırmadan elde edilen şartıcı bir bulgu ise

kurumsallaşmış örgütsel misyonun, örgütsel unutmanın sınır ötesi yenilik üzerindeki etkisini zayıflatabileceğidir.

Örgütsel unutma ile kalite performansını araba üreticileri örnekleminde inceleyen Agrawal ve Muthulingam (2015), örgütsel unutmanın örgütsel bilgi üzerindeki etkisinin hafıza aşınmasıyla oluştuğunu ifade etmektedir. Bu bilgi aşınmasının ise özerk öğrenme ve teşvik edilmiş öğrenmeye göre farklılaştığı gösterilmektedir. Bulgulara göre, her yıl içerisinde özerk öğrenmede yaklaşık %3'lük bir farkla daha fazla kalite kazanımlarının değer kaybettiğine ulaşılmıştır.

Örgütsel öğrenme ile unutma değişkenini deneysel desende inceleyen Rao ve Argote (2006), işçi devrini yapı boyutunda ele almaktadır. Örgüt içinde mevcut bilgiye yönelik değer kaybının çalışan değişimiyle nasıl kalıcı hale gelebileceğini konu edinmektedir. Rol ve rutinlerin belirli olduğu yapı içerisinde örgütlerin işdevrinden daha az etkilendiği saptanmıştır. Fakat, işdevrinin olmadığı durumda açıkça belirlenmiş örgütsel yapı ile belirlenmemiş yapı arasında performans farkının olmadığına ulaşılmıştır. Çevrimiçi çalışma topluluğunda çift-katmanlı öğrenme ve liderlerin unutmasının bilgi performansı üzerindeki etkisini inceleyen Wu ve diğerlerinin (2021) bulguları arasında liderlerin unutma oranının yükselmesiyle optimum bilgi performansına yol açan farklı takım üyelerinin bağlantı düzeyinin ilk başta düştüğü görülürken daha sonrasında yükseldiği yer almaktadır (s.105). Bir yandan, liderlerin unutması, farklı takım liderleriyle bilgi performansı arasında önemli bir etkiyi oluşturduğu belirtilirken öte yandan diğer dört öğrenme süreci üzerinde çok az etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

Örgütsel öğrenme ile unutma ilişkisini inceleyen bir diğer araştırmada Miller ve Martignoni (2015), öğrenme ve unutma kavramlarının inanç çeşitliliğini etkileşimli olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, örgütsel unutma oranının yüksek olduğu durumda maksimum çeşitliliği sağlayan öğrenme oranının da yükseldiği kaydedilmiştir. March'ın öğrenme modelinde (1991) öğrenmenin zamanla çeşitliliği azalttığı belirtilmektedir. March'ın öğrenme modeline Blaschke ve Schoeneborn (2006) da eklemeye bulunarak hem hızlı unutma oranı hem de hızlı öğrenme oranının gerçekleşmesinin örgütleri geliştirildiğini ifade etmektedir.

Stratejik düşünme ve örgütsel unutma arasındaki ilişkinin başarılı mükemmellik modelinin oluşturulmasındaki etkisini inceleyen Ershadi ve Dehdazzi (2019), örgütlerin rekabetini sürdürmesinde öğrenme kadar unutma faktörünün de etkili olduğunu belirten araştırmacıların (Eryılmaz, 2016; Fotovat, 2018; Martin de Holan ve Philips, 2004; Yun vd., 2010) tezini destekleyen bulgulara ulaşmıştır. Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki örgütsel unutma stratejik düşünmeyi etkilemektedir. Bilgi yönetimi ile örgütsel unutma arasındaki ilişkinin

incelendiği çalışmada Nafei (2017), iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Amaçlı unutmanın bilgi yönetimini etkileyerek örgütsel performans üzerinde anlamlı düzeyde etki düzeyine sahip olduğuna ulaşılmıştır. İşgücü devir hızının bilgi sistemi geliştirme ekiplerindeki olumsuz etkisine yönelik bir model belirleyen Pee ve diğerleri (2008) ise araştırmasında bu etkinin desteklendiğini kaydetmiştir. Ancak bu etkinin örgütsel unutmanın yönetilmesiyle hafifletilebileceği belirtilmektedir. Araştırmadaki diğer bulgular; oryantasyon uygulaması ve yedek çalışanların planlanmasıyla olumsuz etkiyi zayıflatmış göstermektedir. İş rotasyonu ve mentorluk uygulamalarının ise bu etkiyi zayıflatmadığına ulaşılmıştır.

Nitel Araştırma Yaklaşımıyla Yürütülen Çalışmalar

Örgütsel unutmanın incelendiği nitel çalışmalar incelendiğinde ulusal alanyazında sınırlı ampirik araştırmaların yürütüldüğü anlaşılmaktadır (Ege vd., 2019; Eryılmaz, 2015; Yıldız ve Keskinlik, 2015). Ulusal bağlamda yükseköğretim kurumları ve iş zekâsı sistemleri konu alınmıştır. Benzer olarak, uluslararası alanyazında sınırlı çalışmalara ulaşılmıştır (Aydın ve Gormus, 2015; Foroughi ve Al-Amoudi, 2020; Lowrance, 2017; Martin de Holan ve Phillips, 2004; Mehrizi vd., 2009).

Değişim ve yeniliğin ön adımı olarak örgütsel unutmanın iş zekâsı sistemleri üzerindeki etkisini inceleyen Yıldız ve Keskinlik (2015), araştırması sonucunda kullanılmakta olan iş zekâsı sisteminin bilgileri depolama ve bütünsel biçimde farklı birimler arasında bağlantı kurulmasına olanak sağladığını ve bunun örgüt için olumsuz olan bir bilginin hafızaya yerleşmesinden önce ortadan kaldırılabileceğini saptamıştır. Bununla birlikte, kullanılan sistemin örgütsel unutmanın olumsuz etkisini yok edilebileceğine değinilmektedir. Eryılmaz (2015) ise köklü bir devlet üniversitesinde çoklu vaka incelemesiyle yürüttüğü çalışmasında çalışanların unutmayı arzu ettiği durumlarda bile mevcut örgütsel yapının unutmayı engellediği bulgusuna ulaşmıştır.

İlgili alanyazında önem atfedilen araştırmalardan biri Martin de Holan ve Phillips (2004) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar, 1995 ve 1999 yılları arasında Küba'da bulunan büyük bir otel zincirinde bilgi transferini incelemek üzere çoklu durum çalışması yürütmüşlerdir. Araştırmanın bulguları, unutmanın ciddi bir yönetim kaygısı olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bunun ötesinde, her örgütte bulunan unutmanın etkisinin farklı bağlamlara göre değişebileceği belirtilmektedir.

Öğrenmeme kavramını geliştirmeyi amaçladığı keşfedici vaka çalışmasında Becker (2008), öğrenmemeyi mümkün kılan ya da engelleyen bireysel ve

örgütsel faktörleri incelemiştir. Bireysel faktörler arasında deneyim ya da çalışma süresi, kişilik özellikler, sahip olunan bilgi genişliği ve mesleki geçmiş (alınan eğitimler) yer almaktadır. Deneyim sürelerinin artması, bilgi sahibi olunan alanların sınırlı olması (darlığı) durumunda çalışanların eski bilgiyi kaldırıp yenisini kullanmada daha isteksiz oldukları saptanmıştır. Örgütsel faktörler ise değişimin doğası, süreç için verilen süre, örgüt altyapısı, belirli strateji ve süreçler, örgüt kültürü ve çalışan-yönetici desteğini kapsamaktadır.

Lowrance (2017), ilaç sektöründeki insan kaynakları departmanı ile yürüttüğü saha çalışmasında öğrenmemenin en çok karşılaşılan unutma türü olduğuna ulaşılmıştır. Becker (2008) çalışmasındaki unutmayı etkileyen faktörlere ek olarak sosyal ve kişisel gücü eklemiştir. Örneğin; performans değerlendirme sisteminin otomatik sürece taşınmasında etkili gücün sosyal olduğu belirtilirken ikramiyenin yönetici tarafından belirlenmesinde etkili gücün kişisel olduğu belirtilmektedir (s.122). Son olarak, baskın olan rutinlerin unutulup yeni rutinlerin oluşturulmasında yeni bir performans yönetim yazılımının kullanılmasının etkili olduğu belirlenmiştir.

Yönetim danışmanlığı firmasında yürütülen durum çalışmasında Mehrizi ve diğerleri (2009) örtük bilgiyi unutmanın yazılı bir bilgiyi unutmaya göre daha zor olduğunu belirtmektedir. Unutmayı etkileyen bir diğer unsur ise bilginin kapsamıdır. Unutulmak istenilen bilginin örgütün birden fazla bölümleriyle ilişkili olması, bilginin unutulmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bağlantılara ek olarak, sürecin zamanlanması ve eski bilginin unutulmasında alternatif bilginin ne ölçüde kullanıldığı önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Yoğun çaplı değişimler geçiren bir hayır kurumunda yürütülen bir yıllık etnografik çalışma sonucunda ise Foroughi ve Al-Amoudi (2020), uzmanlaşma ve bürokratikleşme sürecinde uzmanlaşmanın sessiz anılar yoluyla istenerek olmasa da bürokratikleşmeyi üretebildiğini tespit etmiştir. Bununla birlikte, örgütsel değişikliklerin örgüt içerisindeki sosyal kimlikleri değiştirdiği belirtilmektedir. Yeni müşteri portföyü ve yeni rutinler gibi örgütsel değişikliklerin kolektif unutmaya yol açabileceğini değinilmiştir.

Aydin ve Gormus (2015), karşılaştırmalı durum çalışması deseniyle Birleşik Krallık'ta 12 doktora öğrencisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler hem koçluk eğitimine ilgisi olan hem de bir seminerine katılan öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmada bilgiye dayalı örgütlerin pozitif örgütsel unutkanlığa sahip olduğu saptanırken bireysel bazlı örgütlerde tam tersi saptanmıştır.

Fernandez ve Suñé (2009a), işgücü devrinin örgütsel unutmaya üzerindeki etkisini inceleyen ampirik çalışmasında bir yükseköğretim kurumunda öğretim elemanlarının değişmesiyle ilgili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Araştırmanın bulguları arasında uzmanlaşma ve standartlaşmaya yönelik çıkarımlar bulunmaktadır. Uzmanlaşmanın yüksek olduğu çalışanların işten ayrılması durumunda örgütsel unutmaya maliyetinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, öğretim süreçlerinin standartlaştığı durumlarda örgütsel unutmaya daha düşük maliyeti olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders koordinatörleri tarafından çeşitli materyal ve kaynakların standartlaşması durumunda işten ayrılmanın etkisi azalmaktadır. Bir diğer çalışmada araştırmacılar (2009b), yükseköğretim kurumunda örgütsel unutmaya yol açan unsurları incelemektedir. Araştırmanın bulguları inovasyon ile unutmaya ilişkili olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, inovasyonun içsel ya da dışsal olması unutmaya etkilemektedir. Örneğin, inovasyon içsel olduğunda örgütte kasıtlı unutmaya gerçekleştiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, yeniliğin hızının alan koordinatörlerine bağlı olduğu saptanmıştır. İnovasyonun dışsal olması durumunda ise yeniliğe dahil olan aktörlerin tutumu önemlidir. Aktörler, proaktif bir tutum sergilediğinde örgütsel unutmaya kapsamı geniş olmakla birlikte devamında öğrenmeyi oluşturmaktadır.

Bireysel öğrenmeme olgusunu konu edinen Rodrigues ve Bido (2019), Brezilya'da birleşme ve satın almayla ilgilenen yöneticiler ile yürüttüğü çalışmada öğrenme ve öğrenmeme arasında ilişki kurmayı amaçlamıştır. Araştırmanın bulguları katılımcıların çoğunun aynı tür öğrenmemeyi tecrübe ettiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra, bazı araştırmacılar (Becker, 2010; 2005; Hedberg, 1981) tarafından yeni bir öğrenmenin gerçekleşmesinde öncül olarak görülen öğrenmeme kavramının anlamı genişletilmiştir. Değişen koşullar içinde iş bağlamına uyma yönünde de öğrenmemenin gerçekleşebileceği saptanmıştır. Bireysel boyutta öğrenmeme sürecinin farklı adımlarla oluşabileceği gözlenmiştir (Sy, 2022). Ek olarak, araştırmacılar görüşmelerin sonucunda öğrenmemenin üç farklı türünü kaydetmişlerdir. Bunlardan ilki, teknik bilgi ve yöntemi içermekte iken bir diğeri tutum ve davranışları içermektedir. Sonuncusu ise inançların unutulmasını kapsamaktadır.

Karma Araştırma Yaklaşımıyla Yürütülen Çalışmalar

Karma araştırma yaklaşımıyla yürütülen yalnızca bir çalışmaya ulaşılmıştır. López ve Sune (2011), işgücü devrinden kaynaklanan unutmaya ele almıştır. Gıda üretim tesisinde yürütülen bu çalışma, işgücü devrinden kaynaklanan örgütsel unutmaya örgüt verimliliği üzerindeki negatif etkisini saptamıştır. İşten ayrılmaların üretimin artmasıyla dahi bilginin aşınmasına sebep olduğu

belirtilmektedir. Bu durum, zamanın geçmesinin bilgiyi aşındıracağı anlamına gelmektedir. Bulgudan hareketle araştırmacılar, örgüt içerisinde bilgi stoklarının farklı bilgi depolarına yayılması gerektiğini önermektedir. Bu önerinin Mehrizi ve diğerlerinin (2009) yürüttüğü çalışma sonucuyla örtüştüğü söylenebilir. Mehrizi ve diğerleri, örgüt içerisinde farklı bölümlerle ilişkili olan bilginin daha zor unutulacağını belirtmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Örgütsel öğrenme ile ilişkili olduğu düşünülen örgütsel unutmanın 1970'in son çeyreğinde alanyazınına girdiği görülmektedir. Bu olgu, örgüt içinde güncelliğini kaybetmiş ve işlevini yerine getiremeyen bilginin unutulmasına yönelik çözümler üzerine odaklanmaktadır (Taboli ve Rezaeian, 2016). Bunun yanı sıra, örgütler için bilginin özümlemesi, bilginin oluşturulması (Martin de Holan, 2004) ve değişime direncin önlenmesinde (Azmi, 2005) stratejik bir önem taşımaktadır. Eğitim disiplini içerisinde ise okullar değişim sürecinde bilgi yönetimi bakımından zorlanmaktadır. Okulların hem yerel hem uluslararası bilgi setiyle çevrelendiği gözlenmektedir. Bu bağlamda, Miller ve Martignoni (2015), öğrenmenin unutmaya karşı sürekli bir mücadele içinde olduğunu belirtmektedir. Uzun vadede düşünüldüğünde unutma oranının yüksek olması, öğrenme oranının da yüksek olduğunu göstermektedir.

Değişime yönelik okul aktörlerinin eğilimlerini inceleyen çeşitli araştırmalar, geçmiş başarısızlıkların yeni değişim hareketleri üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir. Örneğin, Kondakçı ve diğerleri (2019) tarafından yürütülen çalışmanın bulguları, katılımcılar tarafından değişim hareketlerinin politik bir motivasyon taşıdığı ve bu hareketlerin yöneticilerin eğilimini etkilediği belirtilmektedir. Kondakçı ve diğerleri (2015) tarafından yürütülen bir diğer çalışmada güven, karara katılım gibi unsurların öğretmenlerin değişim algılarını etkilediği belirtilmektedir.

Fullan'ın (2015; 2003; 2001) çalışmaları değişimin kurumsallaşmasında düşünme biçimlerinin değiştirilmesinin zor olmasına rağmen sürdürülebilirlik için önemli bir etmen olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, örgütsel unutmanın stratejik bir işlevi bulunmaktadır (Mousavi ve Mohammadi, 2018). Değişim, yenileşme ve örgüt performansının artırılmasında çalışmada yer alan birçok kaynak çeşitli verilerle örgütsel unutmanın stratejik işlevini desteklemektedir. Değişim sürecinde örgütsel stratejilerden biri olarak unutma olgusu okulların değişimi yönetmede ve yöneticilerin hem reaktif hem de proaktif eylemlerine dair bazı öneriler sunmaktadır.

Becker (2005; 2008), Fernandez ve Suñé (2009) gibi bazı araştırmacılar örgütsel unutmayı etkileyen faktörleri incelemiştir. Fakat, çalışmalar, eğitim disiplini içerisinde sınırlıdır. Bu konu üzerine ampirik çalışmaların yürütülmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte, radikal ya da süregelen değişimin örgütsel unutmaya stratejileri üzerindeki etkisi incelenebilir. Ek olarak, güç/politikanın unutmaya üzerinde etkisinin olduğu kavramsal olarak ifade edilmiştir. Fakat, bu ifadenin ampirik olarak test edilmeye ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Elde edilen bir diğer bulgu ise ampirik çalışmaların ağırlıklı olarak nicel araştırma yaklaşımlarından olan yapısal eşitlik modeli ve ilişkisel tarama deseninde yürütüldüğünü göstermektedir. Araştırmacılara, yönetimde önemli rolleri olan yöneticilerin rollerinin incelenmesinde vaka ya da durum çalışmaları yürütmeleri önerilmektedir. Bunun yanı sıra, yöneticilerin kullandıkları retorik stratejiler ve bu stratejilerin hangi koşullarda değiştiği incelenebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Agrawal, A., & Muthulingam, S. (2015). Does organizational forgetting affect vendor quality performance? An empirical investigation. *Manufacturing & Service Operations Management*, 17(3), 350-367. <https://doi.org/10.1287/msom.2015.0522>
- Akgün, A. E., Byrne, J. C., Lynn, G. S., & Keskin, H. (2007). Organizational unlearning as changes in beliefs and routines in organizations. *Journal of Organizational Change Management*, 20(6), 794-812. <https://doi.org/10.1108/09534810710831028>
- Akgün, A. E., Lynn, G. S., & Byrne, J. C. (2006). Antecedents and consequences of unlearning in new product development teams. *Journal of Product Innovation Management*, 23(1), 73-88. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2005.00182.x>
- Anteby, M., & Molnar, V. (2012). Collective memory meets organizational identity: Remembering to forget in a firm's rhetorical history. *Academy of Management Journal*, 55(3), 515-540. <http://www.jstor.org/stable/23317489>
- Ardebili, K. O., & Feizi, M. (2015). Surveying the impact of intentional organizational forgetting on strategic innovations. *Arabian Journal of Business and Management Review (Nigerian Chapter)*, 3(1), 132-136. <https://doi.org/10.12816/0011654>

- Argote, L. (2013). *Organizational Learning: Creating, Retaining and Transferring Knowledge*. Springer.
- Argote, L., & Eppe, D. (1990) Learning curves in manufacturing. *Science*, 247, 920–924. <https://doi.org/10.1126/science.247.4945.920>
- Aydin, E., & Gormus, A.S. (2015). Does organizational forgetting matter? Organizational survival for life coaching companies. *The Learning Organization*, 33(3), 150-162. <https://doi.org/10.1108/TLO-12-2014-0068>
- Ayduğ, D., & Ağaoğlu, E. (2023). The mediation role of intentional organizational forgetting in the relationship between organizational learning and innovation management. *Journal of Workplace Learning*, 35(2), 17-34. <https://doi.org/10.1108/JWL-10-2021-0129>
- Ayduğ, D., & Ağaoğlu, E. (2022). Examining faculty members' views on organizational forgetting levels of higher education institutions. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(1), 192-219. <https://doi.org/10.18039/ajesi.967954>
- Azmi, F.T. (2008). Mapping the learn-unlearn-relearn model. *European Business Review*, 20(3), 240-259. <http://dx.doi.org/10.1108/09555340810871437>
- Becker, K.L. (2018). Knowledge Management and Unlearning/Forgetting. In: Syed, J., Murray, P., Hislop, D., Mouzughı, Y. (Eds) *The Palgrave Handbook of Knowledge Management* içinde. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71434-9_5
- Becker, K. (2010). Facilitating unlearning during implementation of new technology. *Journal of Organizational Change Management*, 23(3), 251-268. <https://doi.org/10.1108/09534811011049590>
- Becker, K. (2008). Unlearning as a driver of sustainable change and innovation: three Australian case studies. *Int. J. Technology Management*, 42(1/2), 89–106. <https://doi.org/10.1504/IJTM.2008.018062>
- Becker, K. (2005). Individual and organisational unlearning: Directions for future research. *International Journal of Organisational Behaviour*, 9(7), 659-670.
- Becker, K., Hyland, P., & Acutt, B. (2006). Considering unlearning in HRD practices: an Australian study. *Journal of European Industrial Training*, 30(8), 608-621. <https://doi.org/10.1108/03090590610712278>

- Becker, G. S. (2009). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3. Baskı). University of Chicago Press.
- Benkard, C. L. (2000). Learning and Forgetting: the Dynamics of Aircraft Production. *American Economic Review*, 90(4), 1034–54. <https://doi.org/10.1257/aer.90.4.1034>
- Bettis, R., & C. K. Prahalad. (1995). The dominant logic: Retrospective and extension. *Strategic Management Journal*, 16(1), 5–14. <https://doi.org/10.1002/smj.4250160104>
- Bettis, R. A., Wong, S. S., & Blettner, D. (2011). Dominant logic, knowledge creation, and managerial choice. In *Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management*. (Eds. Easterby-Smith and Lyles). Wiley Publication.
- Blaschke, S., & Schoeneborn, D. (2006). The forgotten function of forgetting: Revisiting exploration and exploitation in organizational learning. *Soziale Systeme*, 12(1), 100-120. <https://doi.org/10.1515/sosys-2006-0107>
- Casey, A. J., & Olivera, F. (2011). Reflections on organizational memory and forgetting. *Journal of Management Inquiry*, 20(3), 305-310 <https://doi.org/10.1177/1056492611408264>
- Cegarra-Navarro, J.G., & Dewhurst, F.W. (2006). Linking shared organisational context and relational capital through unlearning: An initial empirical investigation in SMEs. *The Learning Organization*, 13(1), 49-62. <https://doi.org/10.1108/09696470610639121>
- Darr, E. D., Argote, L., & Epple, D. (1995). The acquisition, transfer, and depreciation of knowledge in service organizations: Productivity in franchises. *Management Science*, 41(11), 1750–1762. <https://doi.org/10.1287/mnsc.41.11.1750>
- David, G., & Brachet, T. (2011). On the determinants of organizational forgetting. *American Economic Journal: Microeconomics*, 3(3), 100-123. <https://doi.org/10.1257/mic.3.3.100>
- Dery, D. (1998). Papereality and learning in bureaucratic organizations. *Administration & Society*, 29(6), 677-689. <https://doi.org/10.1177/009539979802900608>

- Easterby-Smith, M., & Lyles, M. A. (2011). In praise of organizational forgetting. *Journal of Management Inquiry*, 20(3), 311-316. <https://doi.org/10.1177/1056492611408508>
- Easterby-Smith, M., & Lyles, M. (2003). Re-reading organizational learning: Selective memory, forgetting, and adaptation. *The Academy of Management Executive*, 17(2). <https://doi.org/10.5465/ame.2003.10025192>
- Ege, T., Esen, A., & Asik, O. (2019). Unlearning in organizations: understanding and rethinking the way organizations learn and change. In *Press Academia Procedia (PAP)*, 43-47. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2019.1062>
- Ershadi, M. J., & Eskandari Dehdazzi, R. (2019). Investigating the role of strategic thinking in establishing organizational excellence model: A moderating role of organizational forgetting. *The TQM Journal*, 31(4), 620-640. <https://doi.org/10.1108/TQM-05-2018-0062>
- Eryılmaz, M. (2018). Örgütlerde dijitalizasyon ve örgütsel unutma yeteneği ilişkisi üzerine bir tartışma. *ICOMEF'18-Autumn | Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi içinde* (ss.754-762).
- Eryılmaz, M. (2016). A literature review on organizational forgetting. *Annals Constantin Brancusi U. Targu Jiu, Letters & Soc. Sci. Series*, 4, 63-73.
- Eryılmaz, M. E. (2015). Faillik-yapı tartışması ekseninde örgütsel unutma kavramını yeniden düşünmek: Bir eğitim örgütünden iki vaka. *VI. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı içinde* (ss.17-35).
- Eydi, H., Abbasi, H., & Bakhshi Chenari, A. (2018). Anticipation of organizational agility in the ministry of youth and sports according to organizational forgetting and its factors. *Sport Management Studies*, 10(47), 241-258. <https://doi.org/10.22089/smrj.2018.108.1034>
- Fernandez, V., & Suñé, A. (2009a). Organizational forgetting in higher education. In *3rd International Conference on Industrial Engineering and Industrial Management* (619-626).
- Fernandez, V., & Suñé, A. (2009b). Organizational forgetting and its causes: Empirical research. *Journal of Organizational Change Management*, 22(6), 620-634. <https://doi.org/10.1177/0170840619830130>

- Fiol, M., & O'Connor, E. (2017a). Unlearning established organizational routines—part I. *The Learning Organization*, 24(1), 13-29 <https://doi.org/10.1108/TLO-09-2016-0056>
- Fiol, C. M., & O'Connor, E. J. (2017b). Unlearning established organizational routines—Part II. *The Learning Organization*, 24(2), 82-92 <https://doi.org/10.1108/TLO-09-2016-0063>
- Foroughi, H., & Al-Amoudi, I. (2020). Collective forgetting in a changing organization: When memories become unusable and uprooted. *Organization Studies*, 41(4), 449-470. <https://doi.org/10.1177/0170840619830130>
- Fotovat, Y. (2018). Investigating the relationship between intentional organizational forgetting and organizational agility. In *Conference on New Creative Ideas Management, Accounting Legal and Social Studies*.
- Fullan, M. (2015). *Freedom to Change* (1. Baskı). Jossey-Bass.
- Fullan, M. (Ed.). (2003). *The Moral Imperative of School Leadership*. Corwin press.
- Fullan, M. (2001). *The New Meaning of Educational Change* (3.Baskı). Routledge.
- Ghasemi, G. M. (2015). Examining the relationship of organizational agility and organizational forgetting with organizational effectiveness. *Journal of Service Science and Management*, 8(03), 443. <https://doi.org/10.4236/jssm.2015.83045>
- Hashemi, S. H., Reshadatjou, H., Ghourchian, N., & Jafari, P. (2016). Determining the dimensions of organizational forgetting management and prioritizing them in university. *Urban Management*, 42, 131-140.
- Hedberg, B. (1981). How organizations learn and unlearn. W. Starbuck & P. Nystorm (Eds.), in *Handbook of Organizational Design: Adapting Organizations to Their Environments* (3–27). Oxford University Press.
- Hoseini, M. H., Norouzi Ajirloo, R., & Azizi, I. (2019). Preparing the background of the organizational forgetting and its role in improving the performance of emergency bases through human capital. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly*, 4(4), 217-228. <http://dx.doi.org/10.32598/hdq.4.4.217>

- Huang, D., Chen, S., Zhang, G., & Ye, J. (2018). Organizational forgetting, absorptive capacity, and innovation performance: A moderated mediation analysis. *Management Decision*, 56(1), 87-104. <https://doi.org/10.1108/MD-03-2017-0200>
- Kang, H., Turi, J. A., Bashir, S., Alam, M. N., & Shah, S. A. (2021). Moderating role of information system and mobile technology with learning and forgetting factors on organizational learning effectiveness. *Learning and Motivation*, 76(6). <https://doi.org/10.1016/j.lmot.2021.101757>
- Karataş, İ.H., & Kellevezir, I. (2021). *Eğitim Planlaması Kuram ve Uygulama* (1. Baskı). Ankara Asos Yayınları.
- Kavosi, Z., Delavari, S., Kiani, M. M., Bastani, P., Vali, M., & Salehi, M. (2021). Modeling organizational intelligence, learning, forgetting, and agility using structural equation model approaches in Shiraz University of Medical Sciences Hospitals. *BMC Research Notes*, 14(1), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s13104-021-05682-w>
- Kluge, A., & Gronau, N. (2018). Intentional forgetting in organizations: the importance of eliminating retrieval cues for implementing new routines. *Frontiers in Psychology: Organizational Psychology*, 9(51). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00051>
- Kondakci, Y., Orucu, D., Oguz, E., & Beycioglu, K. (2019). Large-scale change and survival of school principals in Turkey. *Journal of Educational Administration and History*, 51(4), 301-315. <https://doi.org/10.1080/00220620.2019.1574724>
- Kondakci, Y., Beycioğlu, K., Sincar, M., & Ugurlu, C. T. (2015) Readiness of teachers for change in schools. *International Journal of Leadership in Education: Theory and Practice*, <http://dx.doi.org/10.1080/13603124.2015.1023361>
- Levitt, B., & March, J. G. (1988). Organizational learning. *Annual Review of Sociology*, 14(1), 319-338. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.14.080188.001535>
- López, L., & Sune, A. (2011). Turnover-induced Forgetting and its Impact on Productivity. *British Journal of Management*, 24(1), 38-53. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.2011.00785.x>
- Lowrance, T. L. (2017). *Exploring the Four Modes of Organizational Forgetting in an Organization Post Acquisition* (Doctorate Thesis, The George Washington University).

- Madhoushi, M., & Sazvar, A. (2016). The effects of chaos edge management on intentional organizational forgetting with emphasis on quantum learning (Case study: Information technology-based organizations). *Problems and Perspectives in Management*, 14(3), 356-363. [https://doi.org/10.21511/ppm.14\(3-si\).2016.08](https://doi.org/10.21511/ppm.14(3-si).2016.08)
- Mariano, S., & Casey, A. (2015). Is organizational innovation always a good thing? *Management Learning*, 46(5), 530-545 <https://doi.org/10.1177/1350507615569429>
- Mariano, S., Casey, A., & Olivera, F. (2018). Managers and organizational forgetting: a synthesis. *The Learning Organization*, 25(3), 169-179. <https://doi.org/10.1108/TLO-06-2017-0061>
- Mariano, S., Casey, A., & Olivera, F. (2020). Organizational forgetting Part I: a review of the literature and future research directions. *The Learning Organization*, 27(3), 185-209. <https://doi.org/10.1108/TLO-12-2019-0182>
- Martin de Holan, P. (2011a). Agency in voluntary organizational forgetting. *Journal of Management Inquiry*, 20(3), 317-322. <https://doi.org/10.1177/1056492611408265>
- Martin de Holan, P. (2011b). Organizational forgetting, unlearning, and memory systems. *Journal of Management Inquiry*, 20(3), 302-304. <https://doi.org/10.1177/1056492611409651>
- Martin de Holan, P., & Phillips, N. (2011). Organizational Forgetting. Easterby-Smith, M., & Lyles, M. A. (2011) (Eds.), in *Handbook of Organizational Learning and Knowledge Management*. John Wiley & Sons.
- Martin De Holan, P., Phillips, N., & Lawrence, T. B. (2004). Managing organizational forgetting. *MIT Sloan Management Review*, 45(2), 44–51.
- Mehrizi, M. H. R., Niri, M. B., Rahimi, M., & Yarmand, H. (2009). Knowledge active forgetting: The forgotten side of knowledge management. In *PICMET'09-2009 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology*. <https://doi.org/10.1109/PICMET.2009.5262028>
- Mena, S., Rintamäki, J., Fleming, P., & Spicer, A. (2016). On the forgetting of corporate irresponsibility. *Academy of Management Review*, 41(4), 720-738 <https://doi.org/10.5465/amr.2014.0208>

- Miller, K. D., & Martignoni, D. (2015). Organizational learning with forgetting: Reconsidering the exploration–exploitation tradeoff. *Strategic Organization*, 14(1), 1-20. <https://doi.org/10.1177/1476127015608337>
- Moghadam, A. H., & Zarinkamar, S. (2016). Examining the effect of transformational leadership method on intentional organizational forgetting according to confirmatory factor analysis and structural equation modeling. *International Journal of Scientific Management & Development*, 4(12).
- Mohammadpour, S., Yaghoubi, N. M., Kamalian, A. R., & Salarzahi, H. (2017). Authentic leadership: A new approach to leadership (Describing the mediatory role of psychological capital in the relationship between authentic leadership and intentional organizational forgetting). *International Journal of Organizational Leadership*, 6, 491-504. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3335745>
- Monji, A., & Shamsi, M. (2018). Investigating the effect of targeted organizational forgetting on job performance through the organizational learning mediating variable arvand petrochemical company. In Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2018.177210>
- Morgan, G. (2006). *Images of Organization* (Updated Edition) (71-113). Sage Publications.
- Mousavi, L., & Mohammadi, E. (2018). The effect of organizational politics perception on resistance to change in physical education teachers and the moderating role of organizational forgetting. *Sport Management Journal*, 9(4), 727-740. <https://doi.org/10.22059/jsm.2018.65913>
- Nafei, W. A. (2017). The impact of organizational forgetting on knowledge management: evidence from pharmaceutical industry in Egypt. *International Business Research*, 10(11), 193-205. <https://doi.org/10.5539/ibr.v10n11p193>
- Negoro, D. A., Astuti, P., Syah, T. Y. R., & Pawirosumarto, S. (2020). Organizational forgetting and service innovation performance: The mediation role of absorptive capacity: A moderated analysis. *International Journal of Psychological Rehabilitation*, 24(1), 3077-3087.
- Nystrom, P. C., & Starbuck, W. H. (1984). To avoid organizational crises, unlearn. *Organizational Dynamics*, 53-65. [https://doi.org/10.1016/0090-2616\(84\)90011-1](https://doi.org/10.1016/0090-2616(84)90011-1)

- Ogbu Edeh, F., & Blessing, U. E. (2019). Knowledge management and employee effectiveness of Nigerian deposit money banks. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, 1(1), 31-41. <https://doi.org/10.51594/ijmer.v1i1.4>
- Pee, L. G., Tham, Z. C., Kankanhalli, A., & Tan, G. W. (2008). Turnover in information systems development projects-managing forgetting. *PACIS Proceedings*, 72.
- Poorhatami, A., Zarei Matin, H., Hayati, B., & Ataei, M. (2016). Investigation the effect of intentional and accidental organizational forgetting on organizational learning process (Case study: Central Office of Jihad Daneshgahi). *Organizational Culture Management*, 13(4), 1179-1200. <https://doi.org/10.22059/JOMC.2016.55433>
- Qu, X., Khan, A., & Ali, S. (2022). Now or never: Organizational forgetting as a determinant of knowledge sharing and cross-boundary innovation. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1042990>
- Rao, R. D., & Argote, L. (2006). Organizational learning and forgetting: The effects of turnover and structure. *European Management Review*, 3(2), 77-85 <https://doi.org/10.1057/palgrave.emr.1500057>
- Rodrigues, H. G., & de Souza Bido, D. (2019). Individual unlearning from the point of view of managers in merger and acquisition events in Brazil. *Cuadernos de Administración (Universidad del Valle)*, 35(64), 3-19. <https://doi.org/10.25100/cdea.v35i64.6391>
- Schlesinger, H. J. (1970). The place of forgetting in memory functioning. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 18(2), 358-371. <https://doi.org/10.1177/000306517001800206>
- Schultz, T. W. (1971). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.
- Starbuck, W. H. (2017). Organizational learning and unlearning. *The Learning Organization*, 24(1), 30-38. <https://doi.org/10.1108/TLO-11-2016-0073>
- Starbuck, W. H. (1996). Unlearning ineffective or obsolete technologies. *International Journal of Technology Management*, 11(7-8), 725-737 <https://doi.org/10.1504/IJTM.1996.025463>

- Sy, V. (2022). *Strategic Renewal: Learning, Unlearning, and Organizational Wisdom* (Doktora Tezi, Texas A&M University). <https://www.proquest.com/openview/b1306f18d65d0551a036eee46995b948/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>.
- Taboli, H., & Rezaeian, M. R. (2016). Examining the effect of transformational leadership method on organizational learning according to organizational forgetting moderator in Astara custom organization. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 7(4), 160-170 <https://doi.org/0.5901/mjss.2016.v7n4S1p160>
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British journal of management*, 14(3), 207-222. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
- Tsang, E. W. (2017a). How the concept of organizational unlearning contributes to studies of learning organizations: A personal reflection. *The Learning Organization*, 24(1), 39-48. <http://dx.doi.org/10.1108/TLO-10-2016-0064>
- Tsang, E. W. (2017b). Stop eulogizing, complicating, or straitjacketing the concept of organizational unlearning, please. *The Learning Organization*, 24(2), 78-81. <http://dx.doi.org/10.1108/TLO-11-2016-0084>
- Tsang, E. W., & Zahra, S. A. (2008). Organizational unlearning. *Human relations*, 61(10), 1435-1462. <https://doi.org/10.1177/0018726708095710>.
- Tsang, E. W. (2008). Transferring knowledge to acquisition joint ventures: an organizational unlearning perspective. *Management Learning*, 39(1), 5-20. <https://doi.org/10.1177/1350507607085169>
- Walsh, J.P., & Ungson, G.R. (1991) Organizational Memory. *Academy of Management Review*, 16, 57-91. <https://doi.org/10.5465/amr.1991.4278992>
- Wu, W., Ma, S., Su, Y., & Wu, C. H. (2021). Double-layer learning, leaders' forgetting, and knowledge performance in online work community organizations. *Journal of Organizational and End User Computing*, 33(1), 92-117. <https://doi.org/10.4018/JOEUC.2021010105>
- Visser, M. (2017). Learning and unlearning: a conceptual note. *The Learning Organization*, 24(1), 49-57. <https://doi.org/10.1108/TLO-10-2016-0070>

- Vorontsova, L. V., Ismagilova, G. N., Kramin, T. V., & Timiryasova, A. V. (2015). Elaborating an innovative model of educational process management, designed for adaptation to the changes in external institutional environment. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(1-3), 179. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n1s3p179>
- Yıldız, B. (2019). *Örgütsel Unutmanın Örgütsel Yenilikçiliğe Etkisinde Değişime Yönelik Tutumun ve Sosyal Desteğin Rolü*. (Doktora Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Yıldız, İ., & Keskinlikç, M. (2015). İş zekası sistemlerinin örgütsel unutma üzerinde etkisi. 2. *Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi* içinde (ss. 966-976). Atatürk Üniversitesi.
- Yun, J., Fu, Q., & Chen, L. (2010). Management of organizational forgetting in construction of organizational absorptive capacity. In *International Conference on E-Product E-Service and E-Entertainment* (1-6). <https://doi.org/10.1109/ICEEE.2010.5660551>
- Zeng, J., & Chen, C. (2010). The relationship between intentional organizational forgetting and organizational innovation: The mediating effect of organizational learning capability. In *2010 IEEE International Conference on Advanced Management Science (ICAMS 2010)* (47-53). <https://doi.org/10.1109/ICAMS.2010.5552842>

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: Organizational learning and forgetting are among the dimensions of knowledge management (Mohammadpour, Yaghoubi, Kamalian, & Salarzahi, 2017). In other words, organizational forgetting and learning concepts are considered as a contemporary phenomenon of learning organizations (Kang, Turi, Bashir, Alam, & Shah, 2021). In addition, it is mentioned that organizational forgetting is necessary for maintaining corporate identity (Anteby & Molnar, 2012). When the studies are examined, it is understood that there are not enough studies on the concept in the national literature (Ayduğ & Ağaoğlu, 2023; Yıldız, 2019; Ege, Esen, & Asik, 2019; Eryılmaz, 2018; 2016; 2015; Yıldız & Keskinlikç, 2015; Aydın & Gormus, 2015; Akgün vd., 2007; Akgün vd., 2006). The strategic position of organizational forgetting in the literature on learning and change requires a systematic examination of the concept. Educational institutions, which have an important basis in the acquisition of basic skills, should be able to guide students to manage the flow of information in their minds. Therefore, a systematic review method was utilized to clearly understand the

concept. The main purpose of the research is to clarify the phenomenon of organizational forgetting and to contribute to the body of empirical work by summarizing existing empirical studies. The sub-objectives of the research are;

1. How is the phenomenon of organizational forgetting explained in the literature?
2. Which variables has organizational forgetting been examined and which findings have been obtained?

Method: Systematic review aims to provide insights into the relevant field and its subfields through theoretical synthesis (Tranfield, Denyer, & Smart, 2003). This review was based on Tranfield et al.'s (2003) research steps. The study identified guidelines on how to conduct a systematic review by including conference proceedings, articles and other publications as well as online sources listed in various databases. These guidelines were expressed in three steps: planning, conducting the review and reporting (Tranfield et al., 2003; p.214). This literature review was conducted by searching some keywords (*organizational forgetting* AND educational administration* and *organization AND forgetting*) in various databases. As a result of the search, a total of 200 studies were found. First, titles and abstracts were examined, and irrelevant topics were excluded from the study. Also, out-of-context studies and duplicated studies were not included in the study. In addition, some articles that were not accessible or written in languages other than English and Turkish could not be analyzed. In addition, studies in two issues of The Learning Organization, which was mentioned during the reading of the studies and based on the research phenomenon, in 2017 were included in the review.

Findings and Discussion: There are many definitions of the concept in the literature. Some of these definitions include loss of organizational knowledge (Taboli & Rezaeian, 2016; Easterby-Smith & Lyles, 2011), intentional or unintentional forgetting of knowledge as a result of internal and external factors (Ershadi & Dehdazzi, 2019), making room for new knowledge in the development of organizations (Huang, Chen, Zhang, & Ye, 2018); a process in managing change (Akgün vd., 2007); learning, forgetting and relearning are the steps of a continuous process (Azmi, 2008); and the ability of organizations to change and innovate (Kluge & Gronau, 2018). This concept is a metaphor for understanding change in knowledge dynamics and is an important component of organizational change (Aydin & Gormus, 2015; Martin de Holan, 2011a, p.317). As many of George Orwell's works (e.g. Animal Farm) suggest, gaining the upper hand over collective memory is an important strategy for success.

As a result of the literature review, various studies were found in which the phenomenon of organizational forgetting was included. These studies have identified positive or negative relationships between organizational forgetting and different variables. Among the studies in which positive relationships were found; organizational forgetting and effectiveness (Ghasemi, 2015), innovation management in higher education institutions and intentional forgetting (Ayduğ & Ağaoğlu, 2023), quantum learning and intentional forgetting (Madhoushi & Sazvar, 2016), psychological capital and intentional forgetting (Mohammadpour et al, 2017), job performance and intentional forgetting (Monji & Shamsi, 2018), organizational forgetting and human capital (Hoseini, Norouzi Ajirloo, & Azizi, 2019), forgetting and service innovation (Negoro, Astuti, Syah, & Pawirosumarto, 2020), organizational forgetting and organizational agility (Kavosi, Delavari, Kiani, Bastani, Vali, & Salehi, 2021; Eydi, Abbasi, & Bakhshi Chenari, 2018; Fotovat, 2018), building organizational excellence (Ershadi & Dehdazzi, 2019), intentional organizational forgetting and organizational learning capability (Kavosi et al. , 2021; Zeng & Chen, 2010), organizational forgetting and learning (Miller & Mortignoni, 2015), organizational identity resilience (Anteby & Molnar, 2012) and innovation (Qu, Khan, & Ali, 2022). Among the studies in which negative relationships were identified, various studies have found that organizational forgetting will reduce organizational productivity (see Argote, 2013; Benkard, 2000; Darr et al., 1995).

Educational institutions, which are both the subject and object of environmental change, play an important role in the reproduction of knowledge. In this process, schools should be able to not only store knowledge but also filter knowledge in the creation of effective schools and renew themselves in line with the desired goal. Many studies cited in the research show that organizational forgetting has a strategic function in change, innovation and increasing organizational performance. However, it can be inferred from the research that there are limited studies that include educational institutions both nationally and internationally. Schools, which are affected by environmental change, are faced with change decisions coming from the center. Therefore, the reactive and proactive actions of school administrators are a serious focus in the formation of effective schools. The limitation of the research is that there are some studies written in Arabic and Persian and due to language barrier, the studies couldn't be included in the review. It is recommended that the impact of radical or incremental change on organizational forgetting can be examined. In addition, it is conceptually stated that power/politics has an impact on forgetting. However, it needs to be empirically tested.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	11.07.2024	Submitted date
Kabul tarihi	09.12.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Şen, B. (2025). Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları, *Journal of History School*, 74, 724-756.

TÜRKİYE'DE ALZHEİMER HASTALIĞI MEVCUT DURUMU VE GELECEK PROJEKSİYONLARI

Bülent ŞEN¹

Öz

Dünya nüfusu hızla yaşlanmaktadır. Alzheimer bir demans türü olup yaşlılık temelli bir hastalıktır. Alzheimer hastalığının henüz geçerli bir tedavisi yoktur. Hastalık sürecinin geciktirilmesi ve yaşam kalitesi için bakım yöntemi benimsenmektedir. Alzheimer hastasının bakımı uzun süreli ve bakım yükü diğer hastalıklara göre çok daha fazladır. Alzheimer hastasına bakım genellikle aile üyeleri tarafından yapılmakta ve biyopsikososyal sorunlara sebep olmaktadır. Alzheimer hastalığının insidansı ve prevalansının istatistiklere sağlıklı olarak yansımadağı görülmektedir. Türkiye'de hastalığın insidansı ve prevalansı, yapılan çalışmalarda mevcut durumun tespiti, gerekli tedbirlerin bugünden alınması için öneriler oluşturulması bu araştırmanın amacıdır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası rapor, kitap, araştırma, makale, istatistik gibi dokümanlar, özgünlükleri kontrol edilerek sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularında Türkiye'nin dünya ortalamasına göre yaşlı ülkeler kategorisine girdiği, TÜİK yaşlılık araştırmasına göre bir milyondan fazla yaşlı nüfusun tek başına yaşadığı, Alzheimer risk faktörlerinden olan kardiyovasküler hastalıklar, hipertansiyon hastalığı, obezite, diyabet gibi hastalıkların yaşlılar arasında yoğun olduğu ve yaşlıların eğitim seviyesinin düşük olduğu, Alzheimer hastalığının insidansı ve prevalansının istatistiklere sağlıklı olarak yansımadağı, hastalığın erken evresi için gündüz yaşam merkezlerinin, orta ve geç evresi için huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısının yeterli olmadığı, evde bakım hizmetlerine ulaşımın zor ve pahalı bir hizmet olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de Alzheimer hastalarının prevalansı, insidansı ve ölüm oranları hakkında sağlıklı bir istatistiki bilginin olmadığı görülmektedir. Türkiye'de kamu, yerel ve özel sektörün hem günümüz hem de gelecek projeksiyonlar dikkate alındığında Alzheimer hastalık süreçlerine bakım konusunda hazırlıksız olduğu

¹Doç. Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bsen@eul.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1752-1876

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

tespit edilmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı koordinesinde bugünden gelecek için etkili Alzheimer ihtisas kurumlarının yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum örgütleriyle beraber kurulması, işletilmesi ve halkın bu konuda bilgilendirilmesi ve eğitimine ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alzheimer, Yaşlılık, Yaşlı Bakım Merkezleri, Halk Sağlığı, Sosyal Hizmet.

Current Situation and Future Projections of Alzheimer's Disease in Türkiye

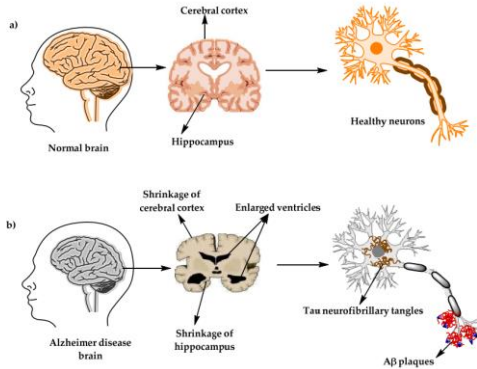
Abstract

The world population is aging rapidly. Alzheimer's is a type of dementia and is an old-age disease. There is no valid treatment for Alzheimer's disease yet. The care method is adopted to delay the disease process and improve quality of life. The care of an Alzheimer's patient is long-term and the care burden is much higher than other diseases. Care for Alzheimer's patients is usually provided by female family members and causes biopsychosocial problems. The aim of this research is to determine the incidence and prevalence of the disease in Türkiye, to determine the current situation in practice, and to create recommendations to take the necessary measures from today to tomorrow. In this study, the method of examining written documents, one of the qualitative research methods, was used. Documents such as national and international reports, books, research, articles and statistics related to the research subject were systematically analyzed by checking their originality. According to the findings of the research, Türkiye is in the category of elderly countries compared to the world average, according to the TÜİK aging research, more than one million elderly people live alone, diseases such as cardiovascular diseases, hypertension, obesity and diabetes, which are risk factors for Alzheimer's, are prevalent among the elderly, and the education level of the elderly is low. It has been determined that the incidence and prevalence of Alzheimer's disease are not reflected in statistics in a healthy way. It seems that the number of day living centers is not sufficient for the early stage of the disease, and the number of nursing homes and elderly care centers for the middle and late stages of the disease. It has been determined that accessing home care services is difficult and expensive. It seems that there is no reliable statistical information about the prevalence, incidence and mortality rates of Alzheimer's patients in Türkiye. It has been determined that the public, local and private sectors in Türkiye are unprepared for the Alzheimer's care model, considering both current and future projections. There is a need to establish and operate effective Alzheimer's specialized institutions for the future, under the coordination of the Ministry of Family and Social Services, together with local governments, private sector and non-governmental organizations, and to inform and train the public on this subject.

Keywords: Alzheimer, Aging, Elderly Care Centers, Public Health, Social Work.

GİRİŞ

Sorulduğunda belki de her insan ömrünün uzun olmasını istediğini söyler. Gerçekten de gerek teknolojinin sağladığı imkanlarla ağır iş koşullarının azalması ve konforlu bir yaşam gerekse tıbbi gelişmelerle hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesi sayesinde doğumda beklenen yaşam süresi uzamıştır. Ancak bu sefer de geçmişte “mezarda ortaya çıkan” genetik ve yaşlılık hastalıklarıyla insanlık karşı karşıya kalmıştır. Burada eskilerin “bunama” diye tanımladıkları tıp dilinde “demans” diye belirtilen hastalık grubundan bahsedilebilir. *Demans*, beyin ve fonksiyonları ile ilgili benzer semptomları içine alan genel bir hastalık terimidir. Demansın temel semptomları, hafıza kaybı, dil problemleri, problem çözme yeteneğinde azalma ve diğer düşünme ve davranış becerilerindeki zorlukları içerir. Demans nedenlerine ve beyindeki etki ettiği merkezlere göre bazı alt kategorilere ayrılır (Alzheimer’s Association, 2024). Bunlar; Alzheimer hastalığı, Serebrovasküler demans, Frontotemporal dejenerasyon, Hipokampal skleroz, Lewy cisimciği hastalığı, Karışık patolojiler ve Parkinson hastalığı. Ancak tüm demansların %70-80’i Alzheimer hastalığı tanısı almaktadır. Alzheimer hastalığının henüz nedenleri ve tedavisi keşfedilmediği, hastaların yaşam kalitelerini sürekli düşüren, bakım verenlerin yükünü her evrede daha da artıran uzun süreli bir beyin merkezli hastalık/engellilik oluşu, dünya nüfusunun hızla yaşlanması nedeniyle tüm ülkeler için bir halk sağlığı ve ekonomik yük oluşturacağı için dünya gündemindeki önemli konulardan biridir. Türkiye’de de hastalığın sıklığı, yapılan çalışmalarda mevcut durumun tespiti, gerekli tedbirlerin bugünden alınması için öneriler oluşturulması bu araştırmanın amacıdır.

Şekil 1. (a) Sağlıklı beyin ve (b) Alzheimer hastalığı olan beyindeki beyin ve nöronların fizyolojik yapısı. Kaynak: <https://doi.org/10.3390/molecules25245789>

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

Alzheimer hastalığı, sinsiz başlangıçlı ve anlama, dikkat, muhakeme, öğrenme, hafıza, problem çözme, konuşma, algısal-motor, yer ve yön bulma, oryantasyon ve günlük işleri aksatan yürütücü işlevler gibi davranışsal ve bilişsel işlevlerde de aksaklıklara neden olan (Şekil 1) nörotik plaklar (Amiloid Beta plaques - A β plak) ve nörofibriler yumaklarla (Tau neurofibrillary tangles) beyin hücre yapısında ve işlevlerinde bozulma ve beyinde küçülme ile karakterize yavaş ilerleyen nörodejeneratif bir hastalıktır. Beyin omirilik sıvısının yapımı ve depolanmasında önemli görevi olan ventrikül adı verilen boşluklar Alzheimer hastalığında genişleyerek beyin dokusu, konuşma ve hafıza merkezleri üzerinde baskı oluşturur. Ayrıca beynin muhakemeden ve konuşma gibi yetilerinden sorumlu serebral korteks ve beynin hafıza merkezi olarak bilinen hipocampus'da da küçülme gözlenmektedir (Breijyeh ve Karaman, 2020; Cipriani vd., 2011; De-Paula vd., 2012; Metaxas ve Kempf, 2016).

Alzheimer hastalığının ortaya çıkmasında genetik ve çevresel risk faktörleri belirli oranlarda rol oynamaktadır. En önemli risk faktörü yaş olup kadın cinsiyet, Down sendromu, aile öyküsünde Alzheimer hastası olmak, sigara kullanımı, kafa travmaları, hareketsiz yaşam tarzı, düşük eğitim seviyesi, yüksek kolesterol, hipertansiyon, obezite, demir, bakır, alüminyum, çinko gibi ağır metallerle intoksikasyon ve çevresel faktörler risk faktörü olarak göz önüne alınabilir (Lane, Hardy ve Schott, 2018; Sağlık Bakanlığı, 2024).

Alzheimer hastalığının evreleri genel olarak erken evre, orta evre ve ileri evre olarak üçe ayrılabilir. Alzheimer'ın hafif veya erken evresi, hastalarda hafıza zayıflaması ve konsantrasyon bozukluğu ile birlikte günlük yaşamda yaşanmaya başlanan sorunlar, ruh halinde değişiklik ve depresyon gelişimi, yer ve zaman yöneliminde bozukluk gibi çeşitli semptomların ortaya çıkmaya başladığı dönemdir (Kumar, Sidhu ve Goyal, 2022; Wattmo, Minthon ve Wallin, 2016). Orta evrede hastalığın serebral korteks bölgelerine yayıldığı, arkadaşlarını ve aile üyelerini tanımada zorlukla birlikte artan hafıza kaybı ve okuma, yazma ve konuşma gücü, dürtü kontrolü kaybı ile karakterize olduğu belirtilmektedir (Kumar, Sidhu ve Goyal, 2022). Hastalığın tüm korteks alanına yayılmasını ve şiddetli nörotik plaklar ve nörofibriler yumak birikimini içeren, hastaların ailelerini hiç tanımadığı ilerleyici fonksiyonel ve bilişsel bozulmaya yol açan ileri evrede hasta yutma, idrara çıkma gücü ve nefes almada zorluklar ile yatağa bağımlı hale gelebilir ve bu komplikasyonlar sonucu hastanın ölümüne yol açabilir (De-Paula vd., 2012; Apostolova, 2016).

Alzheimer hastalığının birinci basamak tanısı, demans şüphesi olan hasta ve onunla yakından ilgilenen aile üyesinden hastanın hikâyesi alınarak başlamaktadır. Hikâye alınırken hastanın bilişsel durumu ve davranışsal

sorunlarının günlük yaşam faaliyetleri üzerindeki mevcut etkileri sorgulanır. Daha sonra sistemik ve nörolojik muayeneler yapılır. Bilişsel bozukluğa yol açabilecek metabolik sorunlar için rutin testler yapılır ve durumdan emin olunur. Bilişsel değerlendirme için bilişsel tarama testlerinden en az birisi uygulanır. Alzheimer hastalığı şüphesi devam ediyorsa daha ileri değerlendirme için ihtisas kurumlarına sevk edilerek manyetik rezonans ya da bilgisayarlı tomografi ile kesin tanı konulur (Sağlık Bakanlığı, 2020).

Günümüzde Alzheimer hastalığı için geliştirilmiş olan ve hastalığı tamamen ortadan kaldırdığı saptanmış kesin bir tedavi yolu bulunmamaktadır. Farmakolojik yöntemler ile hastalığın fiziksel ve duygusal semptomları hafifletilirken nonfarmakolojik tedavi yöntemleri ile erken evre mümkün olduğunca uzatılmaya çalışılmaktadır. Nonfarmakolojik yöntemler uğraş terapileri, beslenme diyetleri, egzersizlerden Transkraniyal Manyetik Stimülasyon tekniklerine kadar uzayabilmektedir (Cice, 2023). Farmakolojik tedavide kullanılan ilaçların yan tesirleri olabilir ve bazı durumlarda “konrendike” (tıbbi bir tedavinin hastaya daha da fazla zarar verebileceği durumlarda bu tür tedaviden vazgeçilmesi durumu) olabilir (Sağlık Bakanlığı, 2020).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırılan konu ile ilgili olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı ve görsel belgelerin analiz edilip sistematik olarak veri elde edilmesine doküman incelemesi denilmektedir. Doküman analizinde incelenen konuyla ilgili önceden yapılmış olan çalışmalar birer veri kaynağı olarak değerlendirilir ve aynı zamanda verilerin yorumlanıp açıklaması konusunda araştırmacılara yol gösterir. Araştırılan konuya ait birçok bilgi, görüşme ve gözlem yapmaya ihtiyaç olmadan, doküman incelemesi ile elde edilebilmektedir. Bu yöntemle araştırmacılar zaman ve kaynak tasarrufu yapmış olurlar (Bowen, 2009; Özkan, 2022; Watkins vd., 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Veri Kaynakları

Araştırmada kullanılan veri kaynakları; ulusal ve uluslararası web istatistik sayfaları Alzheimer’s Association (2024), Alzheimer Europe (2023), Alzheimer vakfı (2024), Alzheimer Derneği (2024), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB 2015; 2017; 2018; 2020; 2022; 2023; 2024), Brain Council (2023),

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

Eurostat (2020), OECD (2022), Sağlık Bakanlığı (2019; 2020; 2023; 2024), Statista (2024), The Population Project (2024), TÜİK 2022; 2023 a, b, c, d; 2024), Türk Nöroloji Derneği (2023), YÖK (2024a, b), WHO (2001; 2023a, b) ve kaynakçada belirtilen araştırma, kitap, rapor, makale gibi dokümanlardır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Doküman incelemesi (a) dokümanlara ulaşma, (b) orijinalliğin kontrol edilmesi, (c) dokümanların anlaşılması, (d) verinin analiz edilmesi, (e) verilerin kullanılması olmak üzere beş aşamada gerçekleştirilmektedir. (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Veri kaynaklarının özgünlükleri ve geçerlilikleri kontrol edilerek doküman incelenmesi basamaklarında belirtilen sistematik dikkate alınarak analiz edilmiş ve veriler anlamlı hale getirilmiştir. Konu bütüncül olarak ele alınmış Alzheimer hastalığının bir demans çeşidi olduğu, nedenlerinin ve tedavisinin henüz bilinmediği ancak kronik bir yaşlılık hastalığı olduğu bilinci ile öncelikle dünya ve Türkiye'de yaşlılık oranları, gelecek projeksiyonlar, dünya'da ve Türkiye'de hastalığın prevalans ve insidansı ortaya konulmuştur. Sonrasında dünya ve Türkiye'de Alzheimer hastalarına yönelik çalışmalar tespit edilip hem dünya da hem de Türkiye'de bu çalışmaların günümüzde ve gelecekte yetersiz kaldığı ve kalacağı gerçeği ortaya konulmuştur. Çalışmada güncel istatistiki bilgiler kullanılmış, geçmiş yıllara ait ve gelecek projeksiyonlar konunun önemini öne çıkarmak için kullanılmıştır. Araştırmada yaşlılık, Alzheimer hastalığı ve hem uluslararası hem de ulusal düzeyde uygulamalar ile ilgili istatistikler konuyla ilgisine uygun olarak ayrıntılı veriler şeklinde kullanılmıştır. Konuyla ilgili en büyük sorun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde Alzheimer hastalarının toplam ve hastalığın evrelerine ayrılmış olarak (prevalans ve insidans) sayılarının resmi makamlar ve kuruluşlar tarafından ayrıntılı veri yerine tahmini olarak verilerin paylaşılmasıdır.

BULGULAR

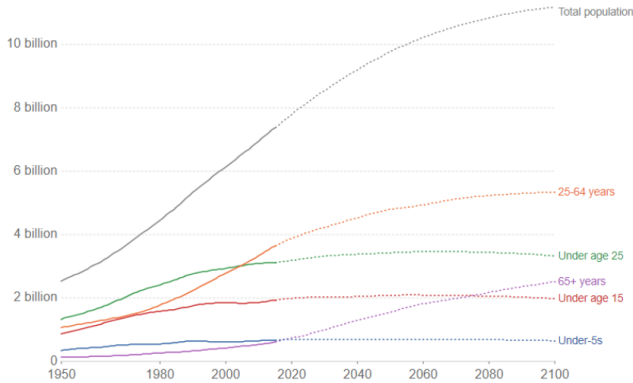
Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü ve ülkeler yaşlı tanımında, istatistiki yayınlarda ve uygulamalarında genellikle 65 olan emeklilik yaşını esas almaktadır (World Health Organization, 2001). Alzheimer'ın temel olarak bir yaşlılık hastalığı olduğu ve dünya nüfusunun hızla yaşlı nüfusa evrildiğini dolayısıyla bu hastalığın yakın gelecekte bir halk sağlığı sorunu olarak ülkelere nasıl olumsuz yönde etki edeceğini görmek amacıyla öncelikle dünya ve Türkiye'nin yaşlı nüfus istatistikleri ile projeksiyonlarını incelemek gerekir.

Birleşmiş Milletler verilerine göre Mayıs 2024'te dünya nüfusunun 8 milyar 106 milyon kişi olduğu görülmektedir (The Population Project, 2024). 2022 yılında

doğurganlık hızının dünya ortalaması (2,31), Avrupa Birliği (1,53), Türkiye (1,62) olduğu; erkekler için doğuşta beklenen yaşam süresi ortalamasının dünya ortalaması (69,1), Avrupa Birliği (77,3), Türkiye (75,0) olduğu; kadınlar için doğuşta beklenen yaşam süresi ortalamasının dünya (74,4), Avrupa Birliği (82,8), Türkiye (80,5) olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023a).

Ortanca yaş, nüfusu oluşturan tüm yaş aralıkları en küçükten başlayarak sıralandığında ortada bulunan kişinin yaşıdır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Nüfusun yaşlanıp yaşlanmadığı konusunda bakılan istatistiki bilgilerden biri olan ortanca yaşın cinsiyetler dikkate alınmadan 2023 yılı dünya ortalamasının 31,2, Türkiye ortalamasının 34 yaş olduğu (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024); Avrupa Birliğinin de ortanca yaş ortalamasının 44 yaş olduğu görülmektedir (18). Ayrıca projeksiyonlara göre dünya ortanca yaş ortalamasının 2030 yılında (33,0), 2050 (36,2), 2080 (39,7) olacağı tahmin edilmektedir (Statista, 2024).

Birleşmiş Milletler verilerine göre dünyada yaşlı nüfusun 807 milyon 790 bin 294 kişi olduğu görülmektedir. Bu verilere göre dünya nüfusunun %10'u 65 yaş üstü yaşlı kişilerden oluşmaktadır. Japonya %30,1, İtalya %24,5 ve Finlandiya %23,6 yaşlı nüfus ile dünyanın en fazla yaşlı nüfusunu barındıran ülkeleridir. ABD %20,0, Avrupa Birliği %21,2 yaşlı nüfusa sahipken Türkiye'nin %10,2 ile dünya ortalamasının üstüne çıkmış olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, 2024), yaşlı nüfusun 2050 yılına kadar ikiye katlanarak artacağını, yaşlı nüfusun üçte ikisinin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayacağını, ayrıca 80 yaş ve üstü insan sayısının aynı zaman diliminde üç katına çıkarak 426 milyona ulaşmasının tahmin edildiğini bildirmektedir.

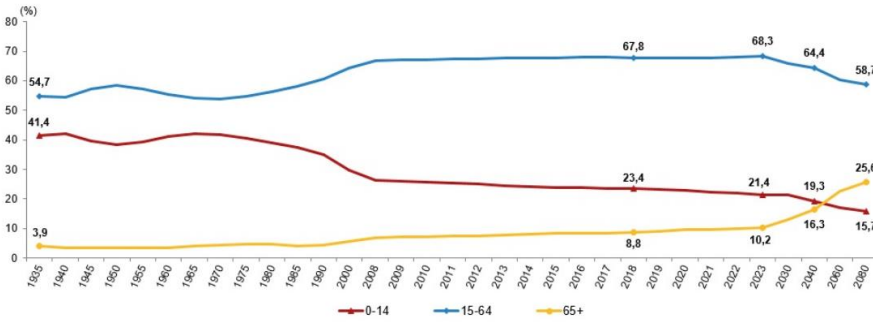

Şekil 2. Dünya yaş grupları ve projeksiyon bilgileri 1950-2100. Kaynak: ASHB-2020 Bülten

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

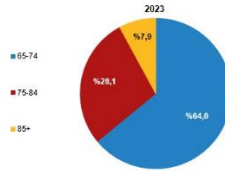
Şekil 2'de de görüldüğü üzere 65+ yaşlı nüfusun 2018 yılında ilk kez 0-5 yaş çocuk nüfusunu geçtiği, dünya nüfusu yüz yıl sonunda 10 milyara yükseldiğinde bile 0-5 yaş çocuk nüfusun aynı seviyelerde kalacağı; bununla birlikte 65+ yaşlı nüfusun 2070'te 15 yaş altı nüfusla aynı sayıya ulaşip aynı ivmeyle yükselmeye devam edeceği görülmektedir. Sonuç olarak doğan çocuk sayısı ve genç nüfus artmazken 65+ yaşlı nüfusun artacağı hatta 65+ yaş nüfusu içinde de 80+ yaş nüfusun oranının daha fazla olacağı gelecek projeksiyonlarından anlaşılmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Yaş grubuna göre nüfus oranı, 1935-2080

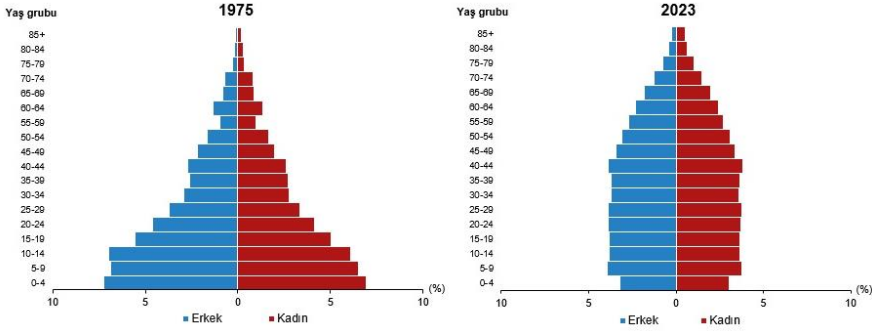
Şekil 3. Türkiye yaş grupları ve projeksiyon bilgileri. Kaynak: TÜİK, 2024-İstatistiklerle Yaşlılar

Türkiye'de yaş grubuna göre nüfus oranları 1935-2023 durumu ve 2050-2080 nüfus projeksiyonları Şekil 3'de incelendiğinde 0-14 genç bağımlı, 15-64 çalışma çağı ve 65+ yaşlı bağımlı kategorisinde; genç nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki 1935 yılında %41,4'e %3,9 farkının 2018 yılında azalarak %23,4'e %8,8; 2023 yılında %21,4'e %10,2 olduğu, 2040 yılında %19,3'e %16,3 olarak makasın iyice kapanacağı, 2050 yılında her ikisinin de aynı olacağı ve 2080 yılında genç nüfusun iyice azalarak %15,7'e %25,6 olacağı ve yaşlı nüfusun neredeyse yarısına düşeceği öngörülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Şekil 4. Yaşlı nüfus oranı ve yaş grupları 2023. Kaynak: TÜİK-2024 İstatistiklerle Yaşlılar

Şekil 4'te Türkiye'de yaşlı nüfus kendi içinde yaş grubuna göre incelendiğinde, 2023 yılında 65-74 yaş grubunun %64,0, 75-84 yaş grubunun %28,1 ve 85 ve daha yukarı yaş grubunun %7,9 oranında olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Yüz yıl projeksiyonlarında 75-84 ve 85+ yaş grubunun oranlarının bugünden daha fazla olacağı görülmektedir. Ayrıca 2023 yılında 6 bin 609 kişinin 100 yaşını aşmış olduğu da belirtilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Şekil 5. Türkiye'de nüfus piramidi. Kaynak: TÜİK-2024 İstatistiklerle yaşlılar

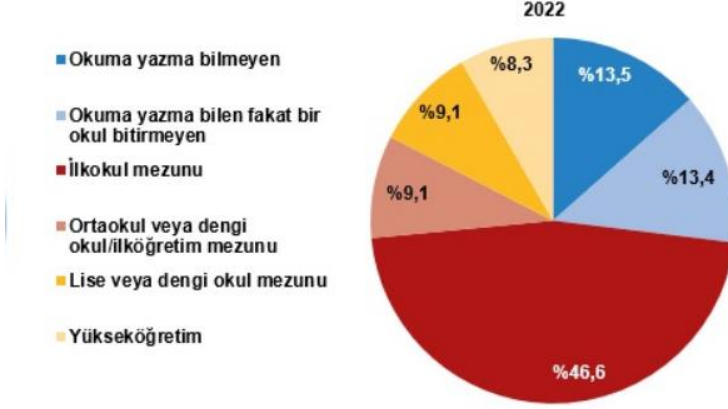
Şekil 5'te görüldüğü üzere Türkiye nüfusunun yaş yapısı değişmiştir. 1975 yılında genel olarak piramit olan şekil 2023 yılında genç nüfusun azalmasıyla silindirik şekline gelmeye başlamıştır. Korkulan senaryo 2050 ve 2080 nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye nüfus piramidinin önce dikdörtgen sonra da tersine piramit olacaktır.

Çalışma çağındaki bulunan her yüz kişiye düşen 65 yaş üstü birey sayısını ifade eden yaşlı bağımlılık oranı, 2018 yılı istatistiklerinde %12,9 ve 2023 yılında %15,0 olduğu görülmektedir (Türkiye'de 6,66 çalışana bir yaşlı, Japonya'da 3 çalışana bir yaşlı). Nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye'de yaşlı bağımlılık oranı 2030 yılında %19,6, 2040 yılında %25,3, 2060 yılında %37,5 ve 2080 yılında %43,6 olacağı öngörülmektedir. Yani iki çalışma yaşındaki kişinin bir yaşının ihtiyaçlarını karşılayacağı düşünülebilir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Türkiye'de 2023 yılında 26 milyon 309 bin 332 hanenin 6 milyon 458 bin 465'inde 65 ve üzeri yaşta olan en az bir yaşlı kişi bulunduğu bildirilmektedir. Yani hanelerin %24,5'inde en az bir 65 yaş üzeri kişi yaşadığı bilgisi verilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024). Bu hanelerin 1 milyon 669 bin 270'inde yalnız başına yaşayan 65 yaş üzeri kişilerin %74,4'ünü yaşlı kadınlar ve

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

%25,6'sını yaşlı erkeklerin oluşturduğu bildirilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

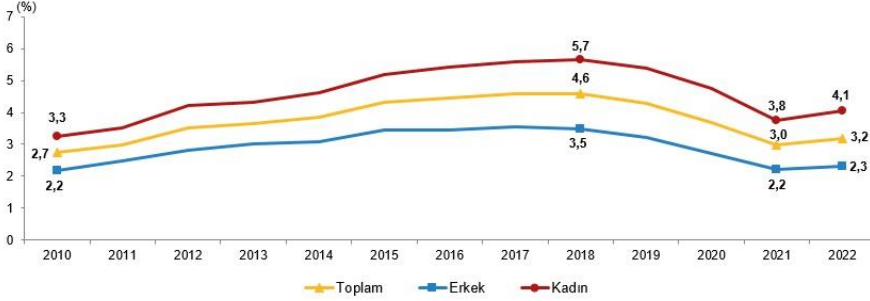

Şekil 6. 65+ yaşlı nüfusun eğitim durumu-2023. Kaynak: TÜİK-2024 İstatistiklerle Yaşlılar

Şekil 6'da yaşlı nüfusun yaklaşık %80'inin lise eğitiminin altında bir eğitime sahip oldukları ve kadınların erkeklerden daha düşük eğitim seviyesinde olduğu bildirilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına göre, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre hesaplanan yoksulluk oranı, yaşlı nüfus için 2023 yılında %21,7'e yükseldiği, yaşlı erkekler için %20,7 ve yaşlı kadınlar için %22,4 olduğu belirtilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022; 2024). Türkiye sağlık araştırması sonuçlarına göre vücut kitle indeksi dikkate alındığında 65 yaş üzeri nüfusun obezite oranı 2022 yılında %28,4 olduğu; yaşlı erkeklerin oranı %16,2 ve yaşlı kadınların oranının %36,4 olduğu belirtilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023b; 2024). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre, internet kullanan 65-74 yaş grubundaki bireylerin oranının 2023 yılında %40,7'ye yükseldiği; yaşlı erkeklerin oranının 2023 yılında %49,8 ve yaşlı kadınların oranının %32,7 olduğu belirtilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023c; 2024). Ölüm ve ölüm nedeni istatistiklerine göre, 2022 yılında vefat eden yaşlıların ölüm nedenleri sırasıyla; dolaşım sistemi hastalıkları (%39,1), solunum sistemi hastalıkları (%15,5), iyi huylu ve kötü huylu tümörler (%12,7) olduğu bildirilmektedir. Alzheimer hastalığından için bu oranın %3,2 olduğu; yaşlı erkeklerin oranının %2,3 ve yaşlı

kadınların oranının daha fazla %4,1 olduğu bildirilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2023d; 2024).

Şekil 7. Alzheimer hastalığından ölüm oranı, 2010-2022. Kaynak: TÜİK-2024 İstatistiklerle Yaşlılar

Şekil 7'ye bakıldığında pandemi öncesi Alzheimer hastalığından ölümler daha fazlayken pandemi sonrası bu ölümlerin sayısı ve oranında azalma olduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024).

Dünya genelinde demans ve Alzheimer hastalığının 7. sırada ölüm nedeni olduğu bildirilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). 2020'de Avrupa Birliğinde tüm ölümlerin %3,7'si zihinsel ve davranışsal bozukluklardan kaynaklandığı ve bunun içinde demans ve Alzheimer ölümlerinin öne çıktığı belirtilmektedir (Eurostat, 2020). ABD'de de neredeyse her üç ileri yaşlıdan birinin Alzheimer veya başka bir demanstan öldüğü bildirilmektedir (Alzheimer's Association, 2024).

Alzheimer demansının prevalansı, belirli bir zamanda Alzheimer demansı olan bir popülasyondaki kişilerin sayısını ve oranını ifade eder. İnsidans, yıllık yeni vakaların sayısını veya oranını ifade eder ve genellikle bir yıl içinde yeni tanı alan 100.000 kişi başına kişi sayısı olarak ifade edilir (Alzheimer's Association, 2024). Son zamanlarda yapılan bir dizi çalışma, Alzheimer ve diğer demansların insidans oranının son yıllarda azaldığını bildirmektedir (Gao vd., 2019). Görülme sıklığındaki bu düşüş, son yıllarda hipertansiyonun önlenmesi ve tedavisinin artması, kardiyovasküler risk faktörlerinin kontrol altına alınması ve eğitilmiş vatandaşların sayısındaki artış ile açıklanmaya çalışılmaktadır (Lane, Hardy ve Schott, 2018). Bu sonuçlar gelişmiş ülkelerdeki araştırmaları kapsamaktadır. Ancak gelişmiş ülkelerdeki insidansın görece azalması nüfusun hızla yaşlanması ile prevalansın artmadığı anlamına da gelmemektedir. Ayrıca, 65 yaşın altındaki kişiler arasında demans için risk faktörleri olan diyabet ve obezitenin dünya

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

çapındaki artışları, önümüzdeki yıllarda Alzheimer insidanslarının artmasına neden olabileceğinden endişe edilmektedir (Rocca, 2011). COVID-19 pandemisinin gerek beyine etkileri gerekse bu süreçte yaşanan sosyal izolasyon ve kronik hastaların düzenli tedavilerini yaptırılmamaları nedeniyle Alzheimer demansının prevalansını ve insidansını orta ve uzun vadede nasıl etkileyeceği de cevap bekleyen sorular arasında bulunmaktadır (Arias, 2022).

Dünya Sağlık Örgütüne göre (World Health Organization, 2023b), ülkelerin nüfusları giderek yaşlanmakta ve demansla yaşayan insan sayısının 55 milyondan (2019) 139 milyona (2050) yükselmesi beklenmektedir. 2050 yılına kadar küresel demans prevalansı ve insidansında öngörülen artışın %68'inin düşük ve orta gelirli ülkelerde gerçekleşeceği bilgisi bulunmaktadır (Alzheimer's Association, 2024). Alzheimer hastalığı demansın en yaygın şeklidir ve demans vakalarının %60-70'inin Alzheimer demansı olduğu bilinmektedir. Avrupa Birliğinin 27 ülkesinde 7,853,705; tüm Avrupa kıtasında 9,780,678 demans hastasının demans tanısı aldığı rapor edilmektedir. Bunun 6,650,228'ı kadın ve 3,130,449'ı erkek olarak bildirilmektedir. Demans tanısında 2050 yılı için yapılan projeksiyonlarda Avrupa Birliğinin 27 ülkesinde 14 milyonu; tüm Avrupa kıtasında 19 milyonu aşacağı tahmini yapılmaktadır (Alzheimer Europe, 2023).

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü) üyesi 37 ülkede 2021'de 21 milyondan fazla kişinin demans hastası olduğu bildirilmektedir. Mevcut eğilimler devam ederse, bu sayı 2040 yılına kadar hızla artarak OECD ülkelerinde yaklaşık 32 milyon kişiye yükselebileceği tahmin edilmektedir (OECD, 2022).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (2023) Alzheimer ve diğer demansların prevalansı 65 yaş ve üstü tahmini 6,9 milyon olarak bildirilmektedir. ABD'de 2060 yılına kadar, Alzheimer demansı olan 65 yaş ve üstü kişilerin sayısının 13,8 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir (Alzheimer's Association, 2024; Rajan, 2021). ABD'de genç başlangıçlı demans prevalans çalışmaları sınırlı olsa da araştırmacılar tarafından 30 ila 64 yaşları arasındaki her 100.000 kişiden yaklaşık 110'unun, toplamda yaklaşık 200.000 Amerikalının genç başlangıçlı demansa sahip olduğu tahmin edilmektedir (Hendriks, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde Alzheimer demansı olan 65 yaş ve üstü 6,9 milyon kişiden 4,2 milyonu kadın ve 2,7 milyonu erkektir. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nde 65 yaş ve üstü kadınların %11'ini ve erkeklerin %9'unu temsil etmektedir (Rajan, 2021).

Türkiye'de demans ve Alzheimer hastaları ile ilgili farklı istatistiki bilgiler ya da tahminler olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de yapılan tez ve makalelerde de genellikle Dünya Sağlık Örgütünün verilerinin paylaşıldığı görülmektedir. Türkiye'de Alzheimer hastası sayıları ile ilgili literatür bilgileri şu şekildedir;

Türkiye’de 300-600 bin arasında Alzheimer hastası olduğu değerlendirilmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2020). Türk Nöroloji Derneğinin (Türk Nöroloji Derneği, 2023) web sitesinden günümüzde Türkiye’de 300 bin dolayında Alzheimer hastası olduğu düşünülmekte ifadesine ulaşılmaktadır. ASHB Alzheimer Çalıştayı-2015 (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2015) kayıtlarında 65 yaş üzerinde hastalığın prevalansının %10 olduğu, dünyada tahminen 34 milyon, Türkiye’de ise 450 bin Alzheimer hastası bulunduğu belirtilmektedir. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü web sitesinde (Sağlık Bakanlığı, 2023) Türkiye’de 65 yaş üzerindeki bireylerde Alzheimer görülme sıklığının %5,5 olduğu, buna göre Alzheimer hasta sayısının 460 binden fazla olduğu tahmin edilmektedir. ASHB-2017 Demans Bakım Planı Modeli çalışmasında (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017), Türkiye’de 600.000 yaşlının Alzheimer ile mücadele ettiği belirtilmektedir. Alzheimer Derneği Türkiye’de 600 bin ailenin bu hastalıkla mücadele ettiğini web sitelerinde belirtmektedir (Alzheimer Derneği, 2024). Alzheimer vakfı (2024) hasta sayısını 300 bin olarak vermektedir. Başka yazarlar çalışmalarında Alzheimer hasta sayısını 350-400 bin olarak tahmin etmektedirler (Cice, 2023). Sağlık Bakanlığının Sağlık istatistikleri yılı- 2021 IHME, Küresel Hastalık Yüğü Çalışması-2019 (Sağlık Bakanlığı, 2019) web kaynağında yalnızca kadınlar için 2002 yılındaki 77.978 sayısının 2019 yılında 133.606 olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre Türkiye’nin 2050 yılında Alzheimer hastasının en yoğun olması beklenen ülkelerden birisi olacağı düşünülmektedir (Ardıç-Çobaner ve Öğüt-Yıldırım, 2017).

Demansla ilişkili maliyetlerin dünya ölçeğinde 2019’da yılda 1,3 trilyon ABD dolarından 2030’a kadar 2,8 trilyon ABD dolarına iki katından fazla artması beklenmektedir (World Health Organization, 2023b). Avrupa’da demansın toplumsal ve ekonomik maliyeti de çok yüksektir ve 2030 yılına kadar 250 milyar Euro’nun üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir ve bunun %50’sinden fazlası gayri resmi bakım maliyetlerinden kaynaklanacağı öngörülmektedir. Bu maliyet Finlandiya’nın tüm GSYİH’sına eşdeğerdir. Bu nedenle Alzheimer demansı, yalnızca insanların, ailelerinin ve bakıcılarının günlük yaşamlarını etkileyen zayıflatıcı ve ilerleyici bir hastalık değil, aynı zamanda Avrupa Birliği ekonomisi ve Avrupa ülkelerinin sağlık ve sosyal bakım sistemleri için de büyük bir yük olduğu; Avrupa’daki sağlık sistemlerinin Alzheimer’ı etkili bir şekilde tespit etme, teşhis etme ve tedavi etme kapasitesinden yoksun olduğu belirtilmektedir (Brain Council, 2023).

Alzheimer hastalığının sağlık sistemi ve ekonomik yükü fazladır. Hastalığın tüm evrelerinde hastanın artan bir şekilde gözetim ve bakıma ihtiyacı olmaktadır. Hastaya genellikle aile üyeleri bakmaktadır ve bu onlarda bakım yüküne neden

olmaktadır. Alzheimer hastalığı hastanın yaşam kalitesi ve bakım veren aile üyelerine getirdiği bakım yükü açısından da değerlendirilmelidir (Torun ve Şalva, 2012).

Literatürde bakım yükü, bakım verenlerin üstlendiği sorumluluklar ve bu süreçte ortaya çıkan çeşitli olumsuz sonuçlar olarak tanımlanmaktadır. Bu sonuçlar arasında psikolojik zorluklar, fiziksel sağlık problemleri, ekonomik zorluklar, sosyal sıkıntılar, aile ilişkilerinin zarar görmesi ve kontrol eksikliği hissi yer almaktadır (Tayaz ve Koç, 2018).

Alzheimer, hafıza kaybı ve diğer semptomlar gelişmeden 20 yıl veya daha uzun bir süre önce başlar (Alzheimer's Association, 2024). Alzheimer hastalığında sağ kalım süresi, hastanın yaşına, hastalığın tanı sırasındaki evresine ve ortaya çıkan ek hastalıklara bağlıdır. Erken evrelerde, bu süre genellikle ortalama 10 yıl veya biraz daha fazla olabilirken, ileri evrelerdeki bir hasta için ortalama süre yaklaşık 3 yıldır (Sağlık Bakanlığı, 2023). Başka bir alanyazın bilgisinde de Alzheimer demansı tanısı konulduktan sonra 65 yaş ve üzeri kişilerin ortalama olarak dört ila sekiz yıl arasında yaşadığı, ancak bazı hastalarda bu sürenin 20 yıla kadar uzayabildiği belirtilmektedir. Bireylerin tanı aldıktan sonraki yaşam süresini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında tanı yaşı, hastalığın tanı sırasında ne kadar ilerlediği, bireyin diyabet veya böbrek hastalığı gibi ömrünü sınırlayabilecek ve bakımı/tedaviyi zorlaştırabilecek diğer sağlık sorunları ve bireyin karma demansa sahip olup olmadığı yer almaktadır (Tom vd., 2015). Alzheimer hastalarına bakım vermek, klinik evrelere bağlı olarak uzun süreli ve zorlu bir süreçtir. Çünkü hastalığın ilerleyen safhalarında hastanın temel yaşam becerilerini yerine getirememesi, bakım verenin yükünü artırır (Koca, Taşkapılıoğlu ve Bakar, 2017).

Bakım yükü, ruhsal, duygusal, fiziksel ve ekonomik açılardan farklı şekillerde hissedilebilir. Bakım verenin bakım yükünü yüksek olarak algılaması, bakım verenlerin sosyal yaşamlarının kısıtlanmasına, ruhsal ve fiziksel sağlık sorunları yaşamalarına, iş kayıplarına ve bireyin sosyal izolasyonuna yol açarak onların yaşam kalitelerini ve memnuniyetlerini olumsuz yönde etkileyebilir (Brodaty ve Donkin, 2009). Bakım yükü hastaya bakım veren birey tarafından algılanan duruma, çok boyutlu yaşam olaylarında zorlanma ve bakım verme süresinin uzamasıyla ilişkili olarak bir yük olarak algılanabilir (Vadivelan, 2020).

Ayrıca, bakım veren hasta yakını, sevdiği kişinin tedavisi olmayan ilerleyici bir hastalık nedeniyle hayatının yavaşça sona erdiğini kabul etmek ve hastasının hastalıktan kaynaklanan huysuzluk, anksiyete gibi davranış bozukluklarıyla başa çıkmak zorundadır. Hastadaki kayıpları ve davranış bozukluklarını görmek, yetersiz kaynaklara sahip olmak bakım verende gerginlik, anksiyete ve

depresyona neden olabilmektedir (Koca, Taşkapılıoğlu ve Bakar, 2017). Alanyazında demans ve Alzheimer hastasına bakım veren aile üyelerinin genel olarak kadın olduğu görülmektedir (Hong ve Kim, 2008; Sezen, 2017).

TÜİK yaşlı araştırmasında da görüldüğü gibi tek başına yaşayan yaşlıların sayısı oldukça fazladır ve Alzheimer hastalığı durumunda bu hastaların kurum bakımına ihtiyaçları olacağı açıktır. Bu bakımdan Türkiye'nin yaşlı bakımı konusundaki kapasitesine bakmakta fayda vardır.

Tablo 1.

Huzur evi sayıları	Huzurevi sayısı	Kapasite
ASHB bağlı huzurevleri	169	17.648
Diğer kamu kurumlarına bağlı huzurevleri	21	2.873
Özel huzurevleri	267	17.763
Toplam	457	38.284

Kaynak: ASHB, 2022

Türkiye’de sosyal hizmetler kapsamında yaşlılar için yapılan hizmetler Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü koordinesinde yapılmaktadır. Bakım Hizmetleri “Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi” adı altındaki kuruluşlarda yürütülmektedir. 2023 yılında Türkiye’de, Tablo 1’de görüldüğü gibi ASHB’ye bağlı 169 huzurevinde 17.648 yaşlıya, diğer kamu kurumlarına bağlı 21 huzurevinde 2.873 yaşlıya, 267 özel huzurevlerinde 17.763 ve toplamda 457 huzurevinde 38.284 yaşlıya bakım verebilecek kapasite bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022; 2023).

Bu kapasitenin ayrıntılarına bakıldığında; belediyelere ait huzurevlerinin 13 ilde toplandığı ve bu illerin genel olarak iç Anadolu ve batısında toplandığı, daha çok yaşam becerileri olan yaşlılara hizmet verdikleri, Alzheimer/Demans gibi zorlu hastalıkları olan yaşlılara bakım veren ünitelerinin olmadığı ve bazı belediyelerin işlettikleri huzurevlerini ASHB’liğine devrettikleri görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Karakuş, 2018).

Türkiye’de Millî Eğitim Bakanlığına ait (54 kapasiteli) huzurevi ve özel statü ile işletilen Darülaceze (yaklaşık 500 kapasiteli) ve azınlıklara ait beş huzurevi (508 kapasiteli) İstanbul’da hizmet vermektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Karakuş, 2018).

Türkiye’de genellikle orta ve batı bölgelerinde dernek ve vakıflara ait toplam 30 adet (2.516 kapasiteli) huzurevi bulunmaktadır. Bunlar; dördü İstanbul biri

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

İzmir'de Darüşşafaka Cemiyetinin (668 kapasiteli) huzurevleri, İstanbul, Balıkesir ve Düzce'de (214 kapasiteli) Kızılay Derneğine bağlı huzurevleri, Eskişehir ve Mersin'de (101 kapasiteli) Türkiye Alzheimer Derneği bakım evleri; İzmir ve Afyonkarahisar'da (102 kapasiteli) Türkiye Yardımsevenler Derneği huzurevleri; Ankara ve Eskişehir'de (104 kapasiteli) Türkiye Gücsüzler ve Kimsesizlere Yardım Vakfı huzurevleri bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Karakuş, 2018).

Alzheimer gibi sürekli bakıma ihtiyacı olan hastalar nerede hizmet görecektir sorusu için Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliğine bakmak önemlidir (Resmî Gazete, 2001).

Bakım ve rehabilitasyon hizmeti: Madde 72- "Huzurevinde iken, zaman içerisinde bedensel ve zihinsel yeteneklerini değişik derecelerde yitirerek rehabilitasyona, sürekli ve özel bakıma gereksinim duyar hale gelenlere ve evlerinde iken bu duruma gelip, aile yanında bakımı güçleşenlere, her huzurevi bünyesinde tesis edilmesi zorunlu olan özel bakım bölümlerinde ve Sürekli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde hizmet verilir."

"Bu bölümlere 60 yaş ve üzerinde, (Özel huzurevlerinde 55 yaş ve üzeri) ruh sağlığı yerinde, bulaşıcı bir hastalığı bulunmayan, yatağa bağımlı, felçli, bedensel, görme ve işitme özürülü, demanslı yaşlılar kabul edilir. Huzurevinde iken sürekli ve özel bakıma gereksinim duyan yaşlılar, özel bakım bölümüne öncelikli olarak yerleştirilir. İlk başvurular da özel bakım bölümlerine kabul edilebilir. Özel bakım bölümleri kapasitesi, Genel Müdürlük onayı ile saptanır." Ancak bu araştırmada özel bakım bölümleri kapasitesi ile ilgili bilgiler kamuya açık ASHB istatistiklerinde bulunmamıştır.

Demans ve Alzheimer hastalarının ileri evresinde bulunan hastalar için ihtiyaç duyulan özel bakım bölümleri için ASHB'lığı Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezlerinde (Ankara ve İzmir ili için) 2024 yılında %10 KDV hariç olmak üzere; Aylık bakım ücretlerinin taban 4.797,59 TL, tavan 41.036,95 TL olmasına karar verildiği bilgisine ulaşılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Alzheimer Hastalığı ve Bakım Hizmetleri Çalıştayı-2015 kitapçığında (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2015) Evde bakım desteğinin ASPB İl Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı İl Halk Sağlığı Müdürlüğü, Yerel yönetim ve Özel sektör tarafından verildiği, ancak yaygın desteğin daha çok özel sektör tarafından ücreti karşılığında verildiği görülmektedir. Evde bakım ve evde sağlık ve teknik hizmetlerin kavram olarak karıştığı ve kurumlar arası koordinasyon ihtiyacı olduğu belirtilmektedir.

ASHB'na bağılı yaşlı yaşamevlerinin henüz çok yaygın olmadığı (5 adet ve 24 kapasite), yaşlı gündüz yaşam merkezlerinin (38 adet ve 608 kapasite) daha çok günlük faaliyetlerini yürütebilen yaşlıların hizmetten yararlandığı yerler olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Yaşlı Destek Programı (YADES) 2016 yılından itibaren başlatılmış olup bu programla büyükşehir belediyelerinin yaşlılara yönelik gündüzlü bakım projeleri mali açıdan desteklenmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Karakuş, 2018). 2016'dan bu yana YADES'e aktarılan kaynak miktarı ve başvurup projesi kabul edilen büyükşehir sayısının kısıtlı olduğu görülmektedir.

Türkiye'de Alzheimer hastaları ve yakınlarının hayat kalitelerini artırmak için gündüzlü yaşam evleri ya da bakım merkezleri konusunda öncü olan kurumun genellikle Alzheimer Derneği olduğu görülmektedir.

Alzheimer Derneğinin 1996 yılında alanında uzman hekimlerle kurulduğu ve bugüne kadar tablo II'de gösterilen il ve ilçelerde şubeler halinde organize olduğu ve hasta yakınları ile birlikte 1500 üyesi olduğu görülmektedir. Geçmişte ve bugün gerek şubelerin gerekse derneğin yönetim kurulunda genellikle tıp mesleği kökenli uzman kişilerin görev aldığı dikkati çekmektedir. Dernek merkez ve şubelerinin misyonuna bakıldığında Alzheimer hakkında toplumu bilinçlendirmek, erken evre Alzheimer hastalarının ve bakım verenlerin hayat kalitelerini artırıcı çalışmalar yapmak olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların Alzheimer erken dönem hastalarının orta ve ileri evreye geçişlerini geciktirmek ve günlük yaşantılarını idame ettirmek için düzenlenen aktivite ağırlıklı atölye çalışmaları ve bakım veren aile üyelerine hastalığın seyri ve bakım verme yöntemleri konusunda bilgilendirme ve psikolojik destek çalışmaları olduğu görülmektedir. Dernek ve şubelerinin etkinlikleri web siteleri üzerinden incelendiğinde bazı şubelerin bir adım daha ileri giderek yerel yönetimlerin de desteğini alarak gündüzlü bakım veren merkezler açılmasını sağladıkları görülmektedir. Özellikle Mersin ve Eskişehir şubelerinin hastalığı ileri seviyeye gelmiş Alzheimer hastaları için yatılı ve 7/24 hizmet veren merkezler açılmasına vesile oldukları ve hatta bağış kampanyaları ile binanın yapımı ve merkezin işletilmesini sağladıkları görülmektedir (Alzheimer Derneği, 2024).

Tablo 2.

Alzheimer derneği şubeleri

Merkez/Şube/Temsilcilik ve Kuruluş Tarihi

Dernek Merkez	Adana	Antalya	Ankara
1997	18.05.2018	03.01.2017	28.02.2012
Bursa Temsilcilik	Denizli	Eskişehir	Fethiye
	20.09.2000	2003	30.01.2020
İzmir	Kadıköy	Kayseri	Karabük
1999	31.10.2014	2011	2011
Kıbrıs KKTC	Konya	Manisa	Marmara İst
23.05.2019	2014	12.07.2021	05.01.2022
Mersin	Samsun	Van	Sancaktepe İst
2006	07.07.2006		

Kaynak: Alzheimer Derneği, 2024

Derneğin, İstanbul'da Alzheimer hastalarının ileri evresinde onlara bakım veren aile üyelerinin yükünü azaltmak için haftanın belirli günlerinde yarım gün profesyonel bakım firmalarından hemşirelik ve bakım hizmeti satın alarak bir pilot proje başlattığı; Alzheimer konusunda bilimsel toplantı ve kongrelere önderlik yaptığı görülmektedir (Alzheimer Derneği, 2024). Türkiye Alzheimer Derneği Alzheimer's Disease International'ın ve Alzheimer Europe'ın da üyesidir.

Sosyal hizmet "geriatrik sosyal hizmet" kapsamında yaşlıların yaşam kalitesi ve hastalıkları ile ilgilenen uygulamalı bir meslektir. Sosyal hizmet lisans eğitimi veren 58 Devlet Üniversitesi (yedisi uzaktan/açık/ikinci) ve 15 vakıf üniversitesi (Yükseköğretim Kurumu, 2024a) ve sosyal hizmet önlisans eğitimi veren 36 Devlet ve dokuz vakıf üniversitesinde (Yükseköğretim Kurumu, 2024b) sosyal hizmet eğitimi verilmektedir. Erbay ve Sevin (2013)'in yaptığı çalışmalarında "yaşlılarla sosyal hizmet" dersinin seçmeli olduğu ve öğrencilerin bu dersi 26 adet seçmeli ders arasından seçebildikleri tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Alzheimer hastalığının genel olarak yaşla ilgili olduğu ancak genetik ve çevresel faktörlerin etkisiyle daha genç yaşlarda da görülme sıklığının arttığı; hastalığın sinsi ve yavaş ilerleyen bir hastalık olduğu, tanısı konulmadan 20 yıl önce başlayabileceği; hastalığın seyrinin genç yaşta hızlı, ileri yaşlarda daha yavaş, ortalama geç evrede 3 yıl, erken evrede 10 yıl ve üzeri olduğu; hastalığın hafiften ileri seviyeye doğru birbirini takip eden hem hastanın hem de bakım veren aile

üyelerinin hayat kalitelerini olumsuz olarak etkileyen süregelen bir beyin hastalığı olduğu; tedavisinin bugünkü tıbbi teknoloji ile henüz mümkün olmadığı, ilaç kullanımının ancak semptomları azaltmaktan/kontrol etmekten öte gitmediği, ilaçların yan tesirlerinin fazla olduğu, başlangıçta ilaç sektörünün ar-ge çalışmalarına büyük yatırımlar yaptığı ancak son zamanlarda bu yatırımların azaldığı literatür/alanyazın bilgilerinden görülmektedir. Bununla birlikte dünya nüfusunun hızla yaşlandığı, Alzheimer görülme sıklığının 65 yaşından sonra her beş yılda bir iki katına çıktığı, 85 yaş üzerinde neredeyse her iki yaşlıdan birinde olması beklendiği, 2050 projeksiyonlarında dünyada 150 milyondan daha fazla Alzheimer hastası beklendiği, bunun %68'inin gelişmekte olan ve yoksul ülkelerde olacağı tahmin edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde hipertansiyon ve kardiyovasküler hastalıkların sağlık sistemi ve önleyici tedbirlerle kontrol altına alındığı ve halkın eğitim seviyesinin yükseltilerek Alzheimer insidanslarının görece düşürüldüğü ancak yaşlı nüfusun artması ile hastalığın bu ülkelerde prevalansının artacağı kabul edilmektedir. Türkiye'de yaşlı ölümlerin nedenleri arasında hala kardiyovasküler ve hipertansiyon hastalıklarının ilk sıralarda yer aldığı, obezite ve diyabetli yaşlı sayısının giderek arttığı TÜİK ve Sağlık Bakanlığı istatistiklerinde gösterilmektedir. Ayrıca eğitilmiş yaşlı sayısının %20'lerde olması da Alzheimer insidansının gelecekte de düşmeyeceği ve Dünya Sağlık Örgütü'nün de belirttiği gibi Alzheimer prevalansı yüksek ülkeler kategorisinde değerlendirileceği görülmektedir. Bu beklentiye çevresel şartların daha da kötüleşeceği ve genç Alzheimer hastalarının sayısının da artacağı senaryosu da eklenmelidir. Bu durumda hem gelişmiş hem de gelişmekte ve yoksul ülkelerde Alzheimer için bakım modelinin benimsendiği ve hastalığın erken evresinin mümkün olduğu kadar uzatılmaya ve hastanın günlük işlerini yaparak hayat kalitesinin artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak ne yapılırsa yapılsın hastalığın orta ve ileri evrelerinde hastalığın semptomları ağırlaşmakta ve hastalar bir başkasının desteği olmadan hayatlarını sürdürmemektedir. Bakım verenlerin büyük çoğunluğu aile üyeleri ve ailenin kadın üyeleri/üyesi olmaktadır. Genellikle hastanın kızı, gelini ya da kız torunu bakım yükünü tek başına yüklenmekte, çalışma ve sosyal yaşamdan uzaklaşmakta ve biyopsikososyal sorunlar yaşamaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalar daha çok tıbbi araştırmalar ya da bakım verenlerin sorunları üzerine yapılmaktadır. Yaşlı ölümlerinde Alzheimer hastalığının dördüncü sıraya yükseldiği, Alzheimer hastalarının ileri evrede yutma refleksini kaybederek beslenmelerinin zorlaştığı ve kas kayıplarının artarak çoklu organ yetmezliğinden öldüğü bildirilmektedir.

Alzheimer hastalığına etkili bir tedavi bulununcaya kadar bakım modelinin uygulandığı, gelişmiş ülkelerde Alzheimer hastalığı için yerel yönetimlerin ve

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

Alzheimer Derneği gibi sivil toplum örgütlerinin sorunu hastaların bulunduğu yerelde çözmek için büyük gayret gösterdikleri görülmektedir. TÜİK (2024) verilerine göre 65+ yaşlı bireylerden 1 milyon 669 bin 270'inin tek başına yaşayan hane halkı statüsünde olduğu; bu hanelerin %74,4'ünü yaşlı kadınlar, %25,6'sını ise yaşlı erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Türkiye'de huzurevleri büyük oranda kamu kaynakları ile ASHB'lığı tarafından kurulup işletilmektedir. Huzurevi kapasitesinin sadece mevcut Alzheimer hastalarının ileri evresinde yatağa bağımlı olanları bile karşılamayacağı görülmektedir. Bununla birlikte 12 ilde kamuya bağlı huzurevi bulunmamaktadır. Huzurevleri bünyesinde kapasitesi ASHB'lığı tarafından belirlenen özel bakım yaşlısı statüsündeki hastalara bakım verecek "Yaşlı Bakım Merkezleri" sayısı ve kapasitesine açık kaynaklarda ulaşılamamaktadır. Yerel yönetimlerin bünyesinde kurulan ve işletilen huzurevi sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Alzheimer hastalığının erken evresindeki hastaların hastalık seyrini yavaşlatabilecek uygulamaların yapıldığı gündüz yaşam merkezleri sayısı örnek uygulamalar seviyesinde olup kapasiteleri sınırlıdır.

Türkiye'de Alzheimer hastalarının sayısı ve dolayısıyla ölüm oranları hakkında sağlıklı bir istatistiki bilginin mevcut olmadığı görülmektedir. Alzheimer hakkında birbirini tekrar eden ve teyit edilmemiş olduğu halde 300-600 bin hastanın olabileceği tahmininde bulunmaktadır. Ancak dünya ve Türkiye 2050 ve 2080 projeksiyonlarında Alzheimer hasta sayısının çok hızlı bir şekilde artış göstererek tıp biliminin çare bulabildiği diğer hastalıkların önüne geçeceği ve ülkeler için büyük bir halk sağlığı ve ekonomik yük sorunu haline geleceği konusu öne çıkarılmaktadır.

Alzheimer hastalığının bakım süresi ve yükünün diğer bakım yüklerine göre çok daha fazla olması ve büyük oranda bu hastaların evlerde ve aile üyeleri tarafından bakıldığı, genel olarak bakım veren aile üyelerinin kadın ve tek başına bu bakımı gerçekleştirdiği görülmektedir. Yalnız başına bakım veren aile üyesinin 7/24 bakım vermek zorunda kaldığı için iş kaybı yaşadığı, ekonomik zorluklar, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar ile birlikte aile içi sorumluluklarını yerine getiremediği, kendine zaman ayıramadığı görülmektedir. Hastalığın uzun süreçli bir engellilik hali olduğu göz önünde bulundurularak erken evrede hastaların toplum içinde fonksiyonlarını yerine getiren bireyler olmasına katkı sağlayan "gündüz yaşam merkezlerinin"; orta ve ileri evrelerde hem hastaların hem de bakım verenlerin yaşam kaliteleri için orta evredeki hasta sahiplerinin zaman zaman hastalarını emanet edeceği ve ileri evrede tamamen bakımlarının profesyonel bakım verenler tarafından yapılacağı "yaşlı bakım merkezlerinin" sayısının artırılmasına ihtiyaç vardır.

Türkiye’de Alzheimer konusunda faaliyet göstermede öne çıkan grubun Alzheimer Derneği olduğu görülmektedir. Genellikle nöroloji ABD hekimlerinin inisiyatifiyle kurulan derneğin 2006 yılından bu yana 19 şube ve temsilcilikle toplumu ve hasta ile bakım verenleri bilgilendirerek farkındalık oluşturmaya çalıştığı; bazı yerel yönetimlerle iş birliği ile gündüz yaşam evleri/merkezleri açılmasına vesile olarak hem erken evre hastaların çeşitli aktivitelerle hastalığın erken evresini uzatarak hastaların yaşam kalitelerini artırmak hem de hastalara bakım veren aile üyelerinin yüklerini bir nebze alarak onların sosyalleşmesine ve kendilerine zaman ayırmasına katkı sağladıkları; bakım verenlerin hastalık süreçleri ve bakım prosedürleri hakkında bilgilendirildikleri; ihtiyaç duyanlara psikolojik destek sağlandığı görülmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında derneğin şube sayısının ve faaliyetlerinin yetersiz olduğu da görülmektedir. Derneğin 81 il ve öncelikle büyük ilçelerde şubeler açmasının önemli bir gelişme olacağı düşünülmektedir. Buna üniversitelerin rektörlerinin katılımı ile gerek tıp fakültelerinin gerekse içinde sosyal hizmet bölümlerinin de olduğu sağlık bilimleri fakültelerinin destek olması ve hasta yakınlarının da üyesi olduğu yeni ve canlı şubeler açılmalıdır.

Dünyanın olduğu gibi Türkiye’nin en önemli sorun alanlarından birisi olacak yaşlılık konusunda sosyal politikaların oluşturulmasında ve uygulamaların yapılmasında sosyal hizmete her zamankinden daha çok iş düşecektir. Buna karşılık Sosyal hizmet lisans ve önlisans eğitimi veren fakültelerin sayısının giderek azalması, öğretim üyelerinin sayısının yetersizliği, sosyal hizmetin doğasına aykırı örgün eğitim vermeyen okullardan mezunların çoğalması, birçok ön lisans, lisans ve lisansüstü programda yaşlılarla sosyal hizmet derslerinin müfredatta bulunmaması ya da seçmeli ders kategorisinde olması yaşlılarla sosyal hizmet misyonunun yeterince anlaşılmadığı ve vizyonuna sahip olunmadığının bir göstergesi olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya genç nüfusu azalırken toplumların ortalama yaşı yükselerek yaşlı nüfus artmaktadır. Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla 65 yaş üstü nüfus yaşlı sınıflandırması olan %10 barajını aşarak %10,1 olmuştur. TÜİK 2050 projeksiyonuna göre 0-15 yaş ile 65 yaş üstü gruplarının toplam nüfus içindeki oranı eşitlenirken 2080 projeksiyonuna göre 65 yaş üstü grubu % 28.1 ile 0-15 yaş grubunun neredeyse iki katına çıkacaktır. Yaşlı nüfus artmasıyla birlikte henüz bir tedavisi olmayan Alzheimer hastalığı da hızla artarak bir halk sağlığı sorunu olacaktır. Ancak Türkiye’de Alzheimer hastalarının sayısı ve dolayısıyla ölüm oranları hakkında sağlıklı bir istatistiki bilginin mevcut olmadığı

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde Alzheimer risk faktörlerinin düşürülerek Alzheimer insidansı görece azalırken Türkiye'de risk faktörleri artarak devam etmektedir. Alzheimer hastalığı ortalama 10 yıl süren üç evre ile tanımlanmakta, erken ve orta evre hastalar ve bakım veren aile üyelerinin hayat kalitelerinde ve gelirlerinde büyük bir düşüş gösterirken ileri evre bakım veren aile üyesi/üyleri için neredeyse bir çöküş evresi olabilmektedir. Türkiye'de Alzheimer konusunda farkındalık oluşmasında en büyük etken 2006 yılında Alzheimer Derneğinin kurulması ve 19 merkezde şubeleşmesi olduğu görülmektedir. Alzheimer Derneğinin Avrupa ve uluslararası Alzheimer dernekleri ile iş birlikleri olduğu; devlet kurumları, yerel yönetimler ve STK'larına danışmanlık yaptığı; yerel yönetimleri cesaretlendirerek gündüzlü/yatılı Alzheimer merkezleri kurulmasına vesile olduğu; önleyici ve koruyucu çalışmalarla toplumu ve bakım verenleri bilgilendirdiği, bilimsel toplantı ve kongrelerle alanda çalışan tıp personelinin bilgilendirip motive ettiği görülmektedir. Ancak sadece bu derneğin çalışmaları ile şimdi ve gelecekte büyük bir halk sağlığı olacak Alzheimer hastalığı sorununun çözülemeyeceği düşünülmektedir. Devlete ait huzurevi sayısının ihtiyacı karşılamadığı ve sırada bekleyenler olduğu görülmektedir. Alzheimer hastalığının ileri evresinde yatağa bağımlı ve tam bakım gerektiren diğer hastalıklara sahip hastalara bakım verecek "yaşlı bakım merkezleri" sayısı ve kapasitesinin ne olduğu açık kaynaklarda görülememektedir. Yerel yönetimlere kanunla yaşlılara hizmet görevi verilmesine rağmen Alzheimer gündüz yaşam evleri ve yaşlı bakım merkezi sayısı bulgular kısmında görüldüğü gibi çok azdır. Sivil Toplum Kuruluşlarının da bu alanda yeterince varlık gösterdiği söylenemez. Özel teşebbüse ait gündüz yaşam evleri ve yaşlı bakım merkezleri sayısı yetersiz olmakla birlikte bakım ücreti toplumun büyük kesimi için karşılanamaz boyutta olduğu görülmektedir. Evde bakım hizmetine erişim de oldukça zor ve pahalıdır. Alzheimer hastalığı ile genellikle tıp bilimi ilgilenmekte ve üniversitelerin sosyal hizmet ve psikoloji gibi bölümlerinde yaşlılık ve Alzheimer konusunda müfredat dersleri ya yetersiz ya da hiç bulunmamaktadır. Üniversitelerin meslek yüksek okulları ve sağlık meslek liselerinden yetişmiş mezunların bu alanda yeterince kullanılmadığı da görülmektedir. Bu konuda koordine ve icra makamı olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına (Engelli ve yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne) büyük işler düşmektedir.

Bu çalışma sonunda öneriler;

- Türkiye'de Alzheimer hastalarının sayısı, her yıl yapılan yeni teşhis ve ölüm oranları hakkında sağlıklı bir istatistiki bilginin oluşması için Sağlık Bakanlığı koordinesinde tüm paydaşların sağlıklı kayıt sistemi oluşturması ve bunları paylaşması yapılacak hizmetlerin planlanmasına katkı sağlayabilir.

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gündüz yaşam merkezleri, huzurevi ve yaşlı bakım merkezlerinin sayısı artırılmalı, neredeyse her huzurevinin olduğu yerde bir yaşlı bakım merkezi açılmalı, mümkünse Alzheimer ihtisas bakım merkezleri kurulmalı; yerel yönetimlerin ve özel teşebbüsün de bu yönde çalışma yapması konusunda yerel yönetimler ve özel teşebbüs cesaretlendirilmeli ve danışmanlık hizmeti verilmelidir.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı web sitesinde kamu, yerel yönetimler ve özel teşebbüse ait gündüz yaşam merkezleri ve yaşlı bakım merkezleri tanıtımları ve güncel iletişim bilgileri, kurumların web sitesi bağlantıları paylaşılmalı, mümkünse memnuniyet yorumları bulunmalıdır.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Alzheimer hastalığı konusunda geniş halk kitlelerine ulaşabilecek güncel kitap, broşür, video ve yazılı ve görsel medyada kamu spotları hazırlanarak ve konferans/seminerlerle Alzheimer hastalığına karşı risk faktörlerinin anlatılarak toplumun yaşlılığa hazırlanması, hasta ve bakım verenlerin hastalık sürecinde yapılması gerekenler konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Kültür Bakanlığı ile iş birliği yapılarak sinema film ve televizyon dizilerinde Alzheimer konusu uzmanlar eşliğinde işlenmelidir.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından kamu, yerel yönetimler ve özel sektördeki gündüz yaşam merkezi ve yaşlı bakım merkezlerinde görev alacak bakım personelinin üniversitelerin meslek yüksek okulları ve sağlık meslek liselerinin yaşlılık bölümünde eğitim alan mezunlarının çalışabilmesini sağlayacak yüksek standartları içeren yönergeler hazırlaması önerilebilir.
- YADES programına yeterince ödenek ayrılarak yerel yönetimlerin öncelikle Alzheimer gündüz yaşam merkezi için motive edilmeleri ve çaba harcamaları, erken ve orta evre Alzheimer hastalarının hastalık semptomlarını geciktirerek ve bakım veren aile üyelerine nefes aldırması ve toplumun Alzheimer hastalığına farkındalık kazanması ve erken teşhis açısından çok önemli bir uygulama olacaktır. Bilgi birikimi ve tecrübe kazanıldıkça Alzheimer hastalığı ileri evre hastalarını kabul edecek yatılı yaşlı bakım merkezleri de mutlaka açılmalıdır. Gündüz yaşam merkezleri için bina yapılana kadar Kaymakamlıklarla iş birliği ile Halk Eğitim Merkezleri bina ve öğretmenlerinden destek alınabilir. Sivil Toplum Kuruluşları ile ortaklaşa bu merkezler işletilebilir.
- Yerel yönetimler muhtarlıkların da desteğini alarak Alzheimer ileri evre hastalarına evde bakım hizmetini haftada iki kez yarım gün olmak üzere dışarıdan sağlık firmalarından hizmet satın alarak bakım veren aile üyelerinin kendilerine de zaman ayırabilmelerine ve yüklerini azaltmaya vesile olabilirler.

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

- Genç ve yaşlı Alzheimer hastaları ile onlara bakım veren aile üyeleri iş ve gelir kaybı yaşayacakları için hem Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı engelli maaşı ve evde bakım aylığı bağlanması konusunda Alzheimer hastalığı için uygulamaların esnetilmesi hem de Kaymakamlıkların kontrolünde olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ödeneklerinin bu hasta ve ailelerine öncelikli tahsisi önerilebilir.

- Sosyal hizmetin her bireyi kendi sorunları ve yaşam çevresinde ele alan bakış açısı ile yaşlılara yönelik hizmetler çeşitlendirilmeli ve bireye özgü hale getirilmelidir (Danış, 2009, s.79).

- Sosyal hizmet ve psikoloji bölümleri müfredatlarında geriatrik sosyal hizmet ve geriatrik hastalıklarla ilgili seçmeli derslerin zorunlu dersler statüsüne alınması ve lisansüstü tez ve araştırmalarda geriatri ve hastalıkları konusunun işlenmesi önerilebilir.

- Ayrıca yerel yönetimlere yaşlı dostu şehir olma yolunda gerek merkezi yönetimin gerekse yerel yönetimlerin planlama yapması ve kaynak ayrılması önerilebilir. Dünya genelinde yaşlı dostu şehirler, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) Yaşlı Dostu Şehirler ve Topluluklar Küresel Ağı kapsamında belirlenen kriterlere uygun olarak tasarlanmış kentlerden oluşur. Bu ağda yer almak için şehirlerin fiziksel, sosyal, ekonomik ve çevresel düzenlemelerle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırması beklenir. Bu kriterler; dış mekânlar, ulaşım, konut, sosyal katılım, toplumsal saygı, bilgi ve iletişim gibi yedi ana başlıkta tanımlanmıştır. Bu standartları sağlamış şehirlere örnek olarak New York, ABD; Manchester, Birleşik Krallık; Tokyo, Japonya; Melbourne, Avustralya ve Kadıköy, Türkiye verilebilir (WHO, 2007; Kadıköy Belediyesi, 2024).

KAYNAKÇA / REFERENCES

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2015). *Alzheimer Hastalığı ve Bakım Hizmetleri Çalıştayı*. <https://www.aile.gov.tr/media/5595/alzheimer-hastaligi-ve-bakim-hizmetleri-calistayi-2015-calistay-raporu.pdf>, Erişim tarihi: 08.05.2024

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2017). *Demans Bakım Planı Modeli*. <https://aile.gov.tr/media/100414/annex-14-5-2-3-currentsituation-on-persons-with-dementia-in-tr.pdf>, Erişim tarihi: 09.05.2024

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2020). *Yaşlı Nüfus İstatistikleri Bülteni* https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf, Erişim tarihi: 02.05.2024
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2022). *Huzurevleri 26 Bin "Çınar"ın Yuvası Oldu*. <https://www.aile.gov.tr/haberler/huzurevleri-26-bin-cinarin-yuvasi-oldu/>, Erişim tarihi: 14.05.2024
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni 2023*. https://www.aile.gov.tr/media/140501/eyhgm_istatistik_bulteni_mayis_23.pdf, Erişim tarihi: 03.05.2024
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı-ASHB (2024). *Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakım Merkezlerinde 2024 Yılı Ücretleri*. <https://www.aile.gov.tr/ankara/duyurular/ozel-huzurevleri-ve-yasli-bakim-merkezlerinde-2024-yili-ucretleri/>, Erişim tarihi: 08.05.2024
- Alzheimer Derneği (2024). *Alzheimer*. <https://www.alzheimerderneği.org.tr/turkiyede-600-000-aile-alzheimer-hastaligi-ile-mucadele-ediyor/>, Erişim tarihi: 06.05.2024
- Alzheimer Europe (2023). *Prevalence of Dementia in Europe*. https://www.alzheimer-europe.org/dementia/prevalence-dementia-europe?language_content_entity=en, Erişim tarihi: 07.05.2024
- Alzheimer vakfı (2024). *Alzheimer Hasta Sayısı*. <https://alz.org.tr/> Erişim tarihi: 08.05.2024
- Alzheimer's Association (2024). Alzheimer's disease facts and figures. *Alzheimers Dement*, 20(5), 1-149. <https://www.alz.org/media/Documents/alzheimers-facts-and-figures.pdf>, Erişim tarihi: 05.05.2024
- Apostolova, L.G. (2016). Alzheimer disease. *Continuum*, 22, 419-434.
- Ardıç-Çobaner, A., & Öğüt-Yıldırım, P. (2017). Alzheimer ve Alzheimer'lı hastaların haberlerde temsili. *Ekurgu*, özel sayı, 1-25.
- Arias, E., Tejada-Vera, B., Kochanek, K.D., et al. (2022). *Provisional Life Expectancy Estimates for 2021*. National Vital Statistics System, Report No. 23. <https://www.cdc.gov/nchs/data/vsrr/vsrr023.pdf>, Erişim tarihi: 07.05.2024
- Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>

- Brain Council (2023). Rethinking Alzheimer's disease. <https://www.braincouncil.eu/projects/rethinking-alzheimers-disease/>, Erişim tarihi: 10.05.2024
- Brejijeh, Z. & Karaman, R. (2020). Comprehensive review on Alzheimer's disease: Causes and treatment. *Molecules*, 25(24), 5789. <https://doi.org/10.3390/molecules25245789>
- Brodaty, H., & Donkin, M. (2009). Family caregivers of people with dementia. *Dialogues Clin Neurosci*, 11(2), 217-28.
- Cice, M. (2023). *Alzheimer Demansında Teta Burst Stimülasyonunun Bilişsel İşlevlere Etkisinin Değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık tezi. Gaziantep Üniversitesi /Tıp Fakültesi/Psikiyatri Ana Bilim Dalı. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim tarihi: 21.05.2024
- Cipriani, G., Dolciotti, C., Picchi, L., et al. (2011). Alzheimer and his disease: A brief history. *Neurophysiol*, 32, 275-279.
- Danış, M.Z. (2009). Türkiye'de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 20(1), 67-84.
- De-Paula, V.J., Radanovic, M., Diniz, B.S., et al. (2012). Alzheimer's disease. *Sub-Cell. Biochem*, 65, 329-352.
- Erbay, E., & Sevin, Ç. (2013). Hacettepe üniversitesi sosyal hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 25-40.
- Eurostat (2020). Mental health and related issues statistics. Eurostat statistics explained. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mental_health_and_related_issues_statistics, Erişim tarihi: 04.05.2024
- Gao, S., Burney, H.N., Callahan, C.M., et al. (2019). Incidence of dementia and Alzheimer disease over time: A meta-analysis. *J Am Geriatr Soc. Jul.*; 67(7), 1361-9.
- Hendriks, S., Peetoom, K., Bakker, C., et al. (2021). Global prevalence of young-onset dementia: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Neurol*, 78(9), 1080-90.
- Hong, G.R., & Kim, H. (2008). Family caregiver burden by relationship to care recipient with dementia in Korea. *Geriatric Nursing*, 29(4), 267-274.

- Kadıköy Belediyesi (2024). *Dünya Sağlık Örgütü Yaşlı Dostu Şehirler ve Topluluklar Küresel Ağı*. <https://www.kadikoy.bel.tr/tr/dunya-saglikli-orgutu-yasli-dostu-sehirler-ve-topluluklar-kuresel-agi>, Erişim tarihi: 09.12.2024
- Karakuş, B. (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*. <https://www.aile.gov.tr/media/9323/kitaptuerkiyede-yaslilara-yonelik-hizmetler-kurumsal-ya%C5%9Fl%C4%B1-bak%C4%B1m%C4%B1-ve-illerin-durumu2018.pdf>, Erişim tarihi: 08.05.2024
- Koca, E., Taşkapılıoğlu, Ö., & Bakar, M. (2017). Alzheimer hastalığı'nda evrelere göre hastaya bakım veren kişi(ler)in yükü. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 54, 81-86. <https://noropsikiyatriarsivi.com/sayilar/437/buyuk/82-6.pdf>, Erişim tarihi: 12.05.2024
- Kumar, A., Sidhu, J., & Goyal, A. (2022). Alzheimer disease. *In StatPearls*; StatPearls Publishing: Treasure Island, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499922/>, Erişim tarihi: 17.04.2024.
- Lane, C.A., Hardy, J., & Schott, J.M. (2018). Alzheimer's disease. *European Journal of Neurology*, 25(1), 59-70.
- Metaxas, A., & Kempf, S.J. (2016). Neurofibrillary tangles in Alzheimer’s disease: Elucidation of the molecular mechanism by immunohistochemistry and tau protein phospho-proteomics. *Neural Regen. Res*, 11, 1579-1581.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development-OECD (2022). *Demans*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/65904ed1-en/index.html?itemId=/content/component/65904ed1-en> Erişim tarihi: 08.05.2024
- Özkan, U. B. (2022). *Eğitim Bilimleri İçin Döküman İnceleme Yöntemi* (5. Baskı). Pegem Akademi.
- Rajan, K.B., Weuve, J., Barnes, L.L., et al. (2021). Population estimate of people with clinical AD and mild cognitive impairment in the United States (2020-2060). *Alzheimers Dement*, 17(12), 1966-75.
- Resmî Gazete, Tarihi: 21.02.2001 Resmî Gazete Sayısı: 24325 *Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği* <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4414&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim tarihi: 08.05.2024

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

- Rocca, W.A., Petersen, R.C., Knopman, D.S., et al. (2011). Trends in the incidence and prevalence of Alzheimer's disease, dementia, and cognitive impairment in the United States. *Alzheimers Dement*, 7(1), 80-93.
- Sağlık Bakanlığı (2019). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı-2021*. IHME, Küresel Hastalık Yüğü Çalışması. <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/45316/0/siy2021-turkcepdf.pdf>, Erişim tarihi: 08.05.2024
- Sağlık Bakanlığı (2020). *Alzheimer ve Diğer Demans Hastalıkları Klinik Protokolü* (Versiyon 1.0). Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Araştırma, Geliştirme ve Sağlık Teknolojisi Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, <https://shgmargestddb.saglik.gov.tr/Eklenti/38985/0/alzheimerkopyayin-verspdf.pdf?>, Erişim tarihi: 21.04.2024
- Sağlık Bakanlığı (2023). *Dünya Alzheimer Günü*. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/haberler/d%C3%BCnnya-alzhei%C3%87mer-g%C3%BCn%C3%BC-basin-bi%C3%87lgi%C3%87-notu?format=html>, Erişim tarihi: 08.05.2024
- Sağlık Bakanlığı (2024). *Alzheimer Risk Faktörleri*, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/yasli-sagligi/alzheimer.>, Erişim tarihi: 18.04.2024.
- Sezen, S. (2017). Alzheimer hastalık sürecinde bakım veren aile üyelerinin yaşadıkları güçlükler ve sosyal hizmet. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(2), 375-387 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/390078>, Erişim tarihi: 13.05.2024
- Statista (2024). *Global-Median-Age*. <https://www.statista.com/statistics/672669/projected-global-median-age/>, Erişim tarihi: 01.05.2024
- Tayaz, E., Koç, A. (2018). Engelli bireye bakım verenlerde algılanan bakım yükü ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 29, 44-52. https://cms.bakirkoymedj.org/Uploads/Article_20006/BTD-14-44-En.pdf, Erişim tarihi: 08.05.2024
- The Population Project (2024). *World Statistics*. https://thepopulationproject.org/world?mtm_campaign, Erişim tarihi: 11.05.2024
- Tom, S.E., Hubbard, R.A., Crane, P.K., et al. (2015). Characterization of dementia and Alzheimer's disease in an older population: Updated incidence and life expectancy with and without dementia. *Am J Public Health*, 105(2), 408-13.

- Torun, S.D., Şalva, T (2012). Alzheimer hastalığının sosyoekonomik yükü. *Türkiye Klinikleri Journal of Neurology Special Topics*, 5(3), 94-96.
- Türk Nöroloji Derneği (2023). *Alzheimer*. <https://noroloji.org.tr/menu/94/alzheimer-hastaligi>, Erişim tarihi: 09.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu -TÜİK (2023a). *Dunya-Nufus-Gunu-2023- Haber bülteni*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2023-49688>, Erişim tarihi: 09.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2022). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Sonuçları-2021*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581>, Erişim tarihi: 03.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2023b). *Türkiye Sağlık Araştırması-2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>, Erişim tarihi: 02.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2023c). *Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması- 2023*. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-), Erişim tarihi: 02.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2023d). *Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri-2022*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-ve-Olum-Nedeni-İstatistikleri-2022>, Erişim tarihi: 02.05.2024
- Türkiye İstatistik Kurumu-TÜİK (2024). *İstatistiklerle Yaşlılar, 2023* <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2023-53710>, Erişim tarihi: 05.05.2024
- Vadivelan, K., Sekar, P., Sruthi, S.S., et al. (2020). Burden of caregivers of children with cerebral palsy: An intersectional analysis of gender, poverty, stigma, and public policy. *BMC Public Health*, Article number: 645. <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-020-08808-0>, Erişim tarihi: 13.05.2024
- Watkins, R., Meiers, M.W., & Visser, Y.L. (2012). *A Guide to Assessing Needs: Essential Tools for Collecting Information, Making Decisions, and Achieving Development Results*. Worldbank.
- Wattmo, C., Minthon, L., & Wallin, A.K. (2016). Mild versus moderate stages of Alzheimer's disease: Three-year outcomes in a routine clinical setting of cholinesterase inhibitor therapy. *Alzheimer's Res. Ther*, 8, 7.

Türkiye'de Alzheimer Hastalığı Mevcut Durumu ve Gelecek Projeksiyonları

- World Health Organization - WHO (2007). *Global Age-Friendly Cities: A Guide*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241547307>, Erişim tarihi: 09.12.2024
- World Health Organization - WHO (2001). *Men, Ageing and Health: Achieving Health Across The Life Span*. <https://iris.who.int/handle/10665/66941?locale-attribute=es&show=full>, Erişim tarihi: 10.05.2024
- World Health Organization (2023a). *Ageing and Health, World Health Organization*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>., Erişim tarihi: 11.05.2024
- World Health Organization-WHO (2023b). *Dementia*. <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/dementia>., Erişim tarihi: 06.05.2024
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayınevi.
- Yükseköğretim Kurumu-YÖK (2024a). *Sosyal Hizmet (Fakülte) Programı Bulunan Tüm Üniversiteler*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193>, Erişim tarihi: 08.05.2024
- Yükseköğretim Kurumu-YÖK (2024b). *Sosyal Hizmetler Programı Bulunan Tüm Üniversiteler*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193>, Erişim tarihi: 08.05.2024

EXTENDED ABSTRACT

Aim: The world population is aging rapidly. Alzheimer's is a type of dementia and is an old-age disease. There is no valid treatment for Alzheimer's disease yet. The care method is adopted to delay the disease process and improve quality of life. The care of an Alzheimer's patient is long-term and the care burden is much higher than other diseases. Care for Alzheimer's patients is usually provided by female family members and causes biopsychosocial problems. The aim of this research is to determine the incidence and prevalence of the disease in Türkiye, to determine the current situation in practice, and to create recommendations to take the necessary measures from today to tomorrow.

Methods: In this study, the method of examining written documents, one of the qualitative research methods, was used. Analyzing written and visual documents containing information about facts and events related to the subject under investigation and obtaining data is called document analysis. A lot of information

about the subject being researched can be obtained through document review, without the need for interviews or observations. With this method, researchers save time and resources (Yıldırım and Şimşek, 2021).

Documents such as national and international statistics, research, books, reports and articles related to the research subject were systematically analyzed by checking their originality and validity, and the data were made meaningful. Current statistical information was used in the study, and past years and future projections were used to highlight the importance of the subject. In the research, statistics regarding old age, Alzheimer's disease and practices at both international and national levels were used in tabular form as detailed data in accordance with their relevance to the subject. The biggest problem on the subject is that official authorities and organizations share estimated numbers of Alzheimer's patients, both nationally and internationally, in total and divided into stages (prevalence and incidence), rather than detailed data.

Findings: According to the findings of the research, Türkiye is in the category of elderly countries compared to the world average, according to the TÜİK aging research, more than one million elderly people live alone, diseases such as cardiovascular diseases, hypertension, obesity and diabetes, which are risk factors for Alzheimer's, are prevalent among the elderly, and the education level of the elderly is low. It has been determined that the incidence and prevalence of Alzheimer's disease are not reflected in statistics in a healthy way. It seems that the number of day living centers is not sufficient for the early stage of the disease, and the number of nursing homes and elderly care centers for the middle and late stages of the disease. It has been determined that accessing home care services is difficult and expensive. It is observed that the leading group in Alzheimer-related activities in Turkey is the Alzheimer's Association. Founded primarily on the initiative of neurology faculty physicians, the association has been working to raise awareness since 2006 by informing the public, patients, and caregivers through its 19 branches and representatives. In collaboration with some local governments, the association has facilitated the opening of day living homes/centers, aiming to improve the quality of life for early-stage patients by extending the early stage through various activities and alleviating the burden on family caregivers. This also contributes to caregivers' socialization and provides them with personal time. Caregivers are informed about the disease process and care procedures, and psychological support is provided to those in need. However, compared to developed countries, the number of branches and activities of the association is seen as insufficient. It is believed that opening branches in all 81 provinces and particularly in major districts would be a significant development. The participation of university rectors, as well as

support from medical schools and health sciences faculties, including social work departments, would be beneficial in establishing new and dynamic branches, where family members of patients can also become members. Social work will have more work to do than ever before in creating social policies and implementing practices regarding old age, which will be one of the most important problem areas in Türkiye, as well as in the world. On the other hand, the gradual decrease in the number of faculties providing social work education, the inadequacy of the number of faculty members, and the fact that social work courses with the elderly are in the category of elective courses may be an indication that the mission of social work with the elderly is not sufficiently understood and that there is no vision for the future.

Conclusion: It seems that there is no reliable statistical information about the prevalence, incidence and mortality rates of Alzheimer's patients in Türkiye. It has been determined that the public, local and private sectors in Türkiye are unprepared for the Alzheimer's care model, considering both current and future projections. With the increasing elderly population, Alzheimer's disease, for which there is currently no cure, will rapidly rise and become a public health issue. However, it is evident that there is no reliable statistical data available in Turkey regarding the number of Alzheimer's patients and consequently, mortality rates. While the incidence of Alzheimer's is relatively decreasing in developed countries by reducing risk factors, these risk factors continue to rise in Turkey. Alzheimer's disease is typically characterized by three stages, lasting an average of 10 years. There is a significant decline in the quality of life and income of patients in the early and middle stages, as well as their family caregivers. For caregivers of patients in the advanced stage, this period can be almost a phase of collapse. It is evident that the establishment of the Alzheimer's Association in 2006 and its expansion into 19 branches has been the most significant factor in raising awareness about Alzheimer's disease in Turkey. However, it is believed that the efforts of this association alone will not be sufficient to address the Alzheimer's disease issue, which is set to become a major public health concern both now and in the future. The number of state-run nursing homes is inadequate to meet the demand, with many individuals on waiting lists. Furthermore, the number and capacity of "elder care centers" capable of providing care for advanced-stage Alzheimer's patients, who are bedridden and require full-time care due to other comorbidities, are not publicly available in open sources. Although local governments are legally mandated to provide services to the elderly, as noted in the findings, the number of Alzheimer's day care homes and elder care centers is very limited. It can also be said that non-governmental organizations (NGOs) have not shown sufficient presence in this area. The

number of privately operated day care homes and elder care centers is also inadequate, and the cost of care is unaffordable for a large portion of the population. Accessing home care services is similarly difficult and expensive. There is a need to establish and operate effective Alzheimer's specialized institutions for the future, under the coordination of the Ministry of Family and Social Services, together with local governments, private sector and non-governmental organizations, and to inform and train the public on this subject. It is necessary to obtain accurate statistical information about the prevalence, incidence and mortality rates of Alzheimer's patients in Türkiye Creating a healthy registry system for Alzheimer's patients and sharing them with all stakeholders under the coordination of the Ministry of Health can contribute to the planning of services to be provided.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.08.2024	Submitted date
Kabul tarihi	10.11.2024	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Özbek, E., Aydoğan, M., Duran, M., & Altınok N. (2025). Sporcu ve Sedanter Üniversite Öğrencilerinin Çevrimiçi Öğrenme Tutumları ve Akademik Güdülenmelerinin Belirlenmesi. *Journal of History School*, 74, 757-775.

SPORCU VE SEDANTER ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVİRİMİÇİ ÖĞRENME TUTUMLARI VE AKADEMİK GÜDÜLENMELERİNİN BELİRLENMESİ¹

Ender ÖZBEK² Mehmet AYDOĞAN³ Muhsin DURAN⁴ Neşet ALTINOK⁵

Öz

Bu çalışmanın amacı, spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme tutumları ve akademik güdülenmelerinin yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf bakımından incelenmesidir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Dicle Üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, Kişisel Bilgi Formu, Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği ve Akademik Güdülenme Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde “frekans dağılımları, aritmetik ortalamaları, standart sapmalara yönelik hesaplamalar yapılmış, “bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” kullanılmıştır Yapılan analizler sonucunda, kadın öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumlarının erkek öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumlarından

¹ Yazar etki oranı: 1.yazar: %25, 2. yazar: %25, 3. yazar: %25., 4. yazar: %25. Etik kurul onayı Dicle Üniversitesi, 10/01/2024 tarih, E-14679147-663.05-634198 sayı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

²Öğr. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu endersozbek@gmail.com Orcid: 0000-0003-4348-5290

³Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü, m.aydgn66@gmail.com Orcid: 0000-0002-6856-8319

⁴Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, muhsinduran80@gmail.com Orcid: 0000-0002-9109-5804

⁵ Beden Eğitimi Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı, Samsun Atakum Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, n.altinok66@gmail.com Orcid: 0000 0002 5904 9488

anlamalı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaş aralıklarının, öğrenim gördükleri bölümlerin ve sınıf değişkeninin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumu etkilemediği görülmüştür. Kadın öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerinin erkeklerin akademik güdülenme düzeylerinden anlamalı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. 22-25 yaş aralığında bulunan öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerinin 18-21 yaş aralığında bulunan öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerinden anlamalı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin spor yapma durumlarına göre akademik güdülenmelerinin, sınıf düzeyi ve bölüm değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sporcu, Sedanter, Çevrimiçi Öğrenme, Akademik Güdülenme.

Determination of Online Learning Attitudes and Academic Motivation of Athletes and Sedentary University Students

Abstract

The aim of this study is to examine the online learning attitudes and academic motivations of university students who do and do not engage in sports, in terms of age, gender, department, and class. In the research, a survey model from quantitative research methods was used. The population of the study consists of students studying at Dicle University, while the sample was made up of 1496 students selected using the convenience sampling method. Data collection tools included a Personal Information Form, an Online Learning Attitude Scale, and an Academic Motivation Scale. For data analysis, calculations for frequency distributions, arithmetic means, and standard deviations were performed, and Independent Samples t-test and one-way ANOVA tests were used. As a result of the analyses, it was found that the online learning attitudes of female students were significantly higher than those of male students. It was observed that the age ranges, departments, and class variables of the students did not affect their attitudes towards online learning. It was also found that the academic motivation levels of female students were significantly higher than those of male students. Furthermore, it was discovered that the academic motivation levels of students aged 22-25 were significantly higher than those of students aged 18-21. The academic motivations of students based on their sports participation did not differ according to class level and department variables.

Keywords: Athlete, Sedentary, Online Learning, Academic Motivation.

GİRİŞ

Eğitim araştırmalarının önemi tüm ülkeler için çok önemli bir faktördür. Aslında eğitim kavramı psikolojik ve kişisel gelişimin en önemli başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Medyanın gelişimi eğitim sistemine de yansıyor ve olumlu bir etki yarattığı görülüyor. Bilgisayar, televizyon, internet, uydu, radyo vb.

Teknolojinin eğitimde köklü değişikliklere neden olduğu anlaşılmaktadır. İnternet teknolojisinin eğitim sisteminde uygulanmasıyla birlikte “çevrimiçi eğitim” adı verilen ayrıntılı bir eğitim modelinin geliştirildiği söylenmektedir (Kırık, 2014, s.73). Çevrimiçi öğrenme eşzamanlı veya eş zamansız olarak gerçekleşebilir. Eşzamanlı çevrimiçi öğrenme, öğrenen ve öğretmenin aynı anda farklı yerlerde öğrenme etkinliklerine katıldığı bir süreç iken, eş zamanlı olmayan çevrimiçi öğrenme, öğrenen ve öğretmenin farklı zaman ve farklı yerlerde olduğu, öğrenenin ise farklı yerlerde olduğu bir süreçtir (Horton vd. 2014).

Çevrimiçi öğrenme yalnızca diploma ve sertifika verme gibi amaçlarla kullanılabilir bir yöntem değildir aynı zamanda yüz yüze öğrenmeyi desteklemek için de kullanılabilir (Alhazbi & İsmail, 2010). Son yıllarda çevrimiçi öğrenme, yüz yüze eğitim yerine geleneksel eğitimi tamamlayıcı bir seçenek olarak görülmeye başlanmıştır (Chen & Wu, 2012). Çevrimiçi öğrenmenin örgün eğitime ek olarak kullanılması durumunda öğrencilere geleneksel sınırların ötesinde bütünsel bir deneyim sunmak mümkün olabilir (Işık ve Yağcı, 2011)

Çevrimiçi öğrenme günümüzde giderek daha yaygın hale gelmiş ve eğitim süreçlerinde de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Okullar, kampüsler ve derslikler yerine çevrimiçi öğrenmenin yaygınlaşmasıyla; Sanal okul, derslik, kampüs ortamı gibi soyut kavramlar kullanılmaya başlandı. Teknolojinin yardımıyla öğrencilerin bilgiyi aktarması kolaylaştıkça öğrenciler çevrimiçi ortamlarda daha sosyal olmaya başlamışlardır (Gülbahar, 2018). Çevrimiçi öğrenme ortamları dolaylı sanal öğrenme ortamlarında ortaya çıkar. Öğrenme yönetim sistemi ile desteklenen bir sanal öğrenme ortamı, video konferans, forumlar, canlı dersler, sınavlar, mesajlaşma uygulamaları, projeler, raporlama ve analiz yetenekleriyle çok boyutlu bir öğrenme uygulamasına dönüştürülebilmektedir (Sarıkaya, 2020).

Akademik güdülenme, akademik çalışmalarda başarılı olmak için gerekli enerjiyi üretmek olarak tanımlanmaktadır. Bireyin belirli bir hedefe yönelik davranışını harekete geçiren motivasyon, bu davranışın devamını sağlayan ve o davranışa yön veren bir güç olarak ifade edilmektedir (Acat ve Köşgeroğlu, 2006, s.204-205).

Eğitim kurumlarındaki öğrencilerin bir kısmı öğrenme sürecine katılmaya istekli olsa da bazı öğrencilerin öğrenme sürecine katılmak istemedikleri de gözlemlenebilmektedir. Öğrenme sürecini istemeyen öğrenciler, sorunlara çözüm bulmak yerine sıkılır ve sorunlardan kaçarlar. Öğrenciler arasındaki bu farklılığın nedeni öğrenci motivasyonudur. Motivasyon, bireyin davranışını sağlayan öğrenme ve öğretme sürecinde de önemli bir rol oynar. Akademik

motivasyon güçlü olduğunda akademik başarı, yaratıcı düşünme ve öğrenme becerileri, okuldan memnuniyet gibi faktörler olumlu yönde etkilenbilir (Küçükosmanoğlu, 2015, s.3). Akademik güdüsü yüksek öğrenciler öğrenmeye aktif olarak katılırlar ve bilgiye ulaşmak için çok çalışırlar (Eggen ve Kauchak, 2010). Bu durumda akademik motivasyonun akademik başarıya da olumlu etkisinin olduğu belirtilmektedir (Wilkesmann, Fischer ve Virgillito, 2012).

Sporun birey üzerinde olumlu birçok etkisinin olduğu ve bu olumlu etkilerden birisinin de öğrenme ve güdülenme kavramları üzerine olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple bu araştırmada, sporcu ve sedanter üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme tutumları ve akademik güdülenme düzeylerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modeli, “geçmişte ya da halen var olan durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır” (Kuzu, 2013).

Örnekleme

Bu araştırmanın evrenini “lisans düzeyinde eğitim-öğretime devam eden öğrenciler oluşturmakta iken araştırmanın örneklemini ise, Dicle Üniversitesi’nde farklı bölümlerde öğrenim görmekte olan öğrenciler” oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilere ait frekans analizleri aşağıda bulunan Tablo 1’de görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın kişisel bilgi formunda yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf bilgilerine dair sorular bulunmaktadır.

Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği (ÇÖT)

Bu çalışmada, Usta, Uysal ve Okur (2016) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde geliştirilen “Çevrimiçi Öğrenme Tutum Ölçeği (ÇÖT)” kullanılmıştır. Ölçme aracı “5’li likert tipinde 20 maddeden” oluşmaktadır. “Ölçme aracına ilişkin “Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .90” olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1.

Araştırmanın örneklem grubuna ait frekans analizi sonuçları

N (1494)		N	%
Cinsiyet	Kadın	1039	69,5
	Erkek	455	30,5
Yaş	18-21 Yaş	344	23
	22-25 Yaş	950	63,6
	26 Yaş ve üzeri	200	13,4
Sınıf	2.Sınıf	78	5,2
	3.Sınıf	798	53,4
	4.Sınıf	618	41,4
Bölüm	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	170	11,4
	İlahiyat Fakültesi	374	25,1
	Fen Edebiyat Fakültesi	690	46,2
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	13,1
	Diğer	64	4,2

“Ölçekten alınabilecek en düşük puanın 78 ve en yüksek puanın ise 202 olduğu belirlenmiştir. Ölçek yorumlanırken, elde edilen puanın yüksekliği oranında öğrencilerin olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir. Ölçek 4 faktörlü bir yapıya sahiptir. Bu faktörler “Genel Kabul, Bireysel Farkındalık, Kullanışlılık ve Uygulama Etkililiği” olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için yapılan faktör analizi sonuçlarına göre 20 maddeyi içeren 4 faktör toplam varyansın %63,821’ini açıklamaktadır. Ölçeğin 1,2,3,4,5,6,7. Maddeleri genel kabul alt boyutunu, 8,9,10,11,12 ve 13. Maddeleri bireysel farkındalık alt boyutunu, 14,15,16., maddeleri kullanışlılık alt boyutunu ve 17,18,19 ve 20., maddeleri ise etkin katılım alt boyutunu oluşturmaktadır. İç tutarlık katsayıları (Cronbach alpha) genel kabul faktörü için 0.77, bireysel farkındalık faktörü için 0.85, kullanışlılık faktörü için 0.79 ve uygulama etkililiği için 0.68 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik testi sonucuna göre tüm ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0,90 olarak bulunmuştur” (Usta, Uysal ve Okur, 2016).

Akademik Güdülenme Ölçeği (AGÖ)

Araştırmada kullanılan bir diğer ölçme aracı, Bozanoğlu (2004)’nun geliştirdiği “Akademik Güdülenme Ölçeği (AGÖ)” kullanılacaktır. Ölçme aracı “5’li likert tipinde 20 maddeden” oluşmaktadır. Ayrıca ölçme aracında 4. Madde ters puanlanmaktadır. Ölçme aracına ilişkin “Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .86” olarak hesaplanmıştır (Bozanoğlu, 2004). “Ölçekten alınabilecek minimum

puan 20 ve maksimum puan 100'dür. Puanın yüksekliği, akademik güdülenmenin yüksekliğine işaret eder”.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanma süreci başlamadan önce, Dicle Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan veri toplamak için gerekli izinler alınmıştır. Verilerin toplanabilmesi amacıyla ilk olarak “demografik bilgi soruları ve ölçme araçları çevrimiçi ortama aktarılarak (Google Form) hazır hale getirilmiştir. Google form aracılığıyla toplanan verilerde bir katılımcının birden fazla veri formu doldurmaması adına gerekli düzenlemeler yapılarak çalışmanın güvenilirliğine olumsuz etkilenmemesi için gerekli tedbirler alınmıştır. Hazırlanan form hedef kitledeki üniversitelerdeki ilgili anabilim dalındaki öğretim elemanları aracılığıyla öğrencilere ulaştırılmıştır. Araştırma formunun başında araştırmanın amacı, önemi ve neden yapıldığı ile ilgili bilgiler aktarılarak araştırmaya gönüllü katılım onam seçeneği eklenmiştir. Araştırma hakkında bilgilendirmeleri okuyan ve araştırmaya gönüllü katılmayı kabul eden katılımcılardan verilerin toplanması” sağlanmıştır.

Örneklem grubundan toplanan veriler “SPSS 25.0 paket programına aktarılarak öncelikle veri kaybı olup olmadığına bakılmıştır. Veri kaybı olmadığı tespit edilmiş ve 1494 verinin tamamı ile analizler” gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2.

Verilere ait normallik dağılımı değerleri

	n	Basıklık	Çarpıklık
Genel Kabul	1494	-,933	,572
Bireysel farkındalık	1494	-864	,871
Kullanışlılık (Zaman-Emek-Maliyet)	1494	-473	,967
Uygulama Etkililiği (Etkin katılım)	1494	-772	,794
Akademik Güdülenme	1494	-668	885

Araştırma dahilinde “toplanan verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla basıklık çarpıklık değerlerine” bakılmıştır. Cooper-Cutting (2022), “çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 2 aralığında olmasını normallik açısından uygun bir durum” olarak açıklamıştır. Bu çalışmada “çarpıklık ve basıklık değerlerinin verilerin ± 2 aralığında olduğu görülmüş ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden dolayı parametrik testler uygulanmıştır. Verilerin analizinde frekans dağılımlarına, aritmetik ortalamalara, standart sapmalara yönelik hesaplamalar yapılmış, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA)” kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Tablo 3.

Katılımcıların çevrimiçi öğrenme tutumlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

	Cinsiyet	n	X± Ss	t	p
Genel Kabul	Erkek	455	72,26±19,49	19,687	,000*
	Kadın	1039	87,27±20,87		
Bireysel farkındalık	Erkek	455	79,98±19,97	0,467	,086
	Kadın	1039	81,25±19,32		
Kullanışlılık (Zaman-Emek-Maliyet)	Erkek	455	85,66±20,29	0,637	,073
	Kadın	1039	83,73±19,55		
Uygulama Etkililiği (Etkin katılım)	Erkek	455	79,18±19,72	0,755	,088
	Kadın	1039	77,65±19,95		

Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumları ile cinsiyetleri arasında genel kabul alt boyutunda alfa düzeyinde anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde, araştırmaya katılan kadın öğrencilerin genel kabul alt boyutu skorlarının (87,27±20,87), erkeklerin skorlarından (72,26±19,49) anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Çevrimiçi öğrenme tutumu ölçeğinin diğer alt boyutları olan “bireysel farklılık, kullanışlılık ve uygulama etkililiği alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında ise anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Tablo 4.

Katılımcıların çevrimiçi öğrenme tutumlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

	Yaş aralığı	n	X± Ss	F	p
Genel Kabul	18-21 Yaş	344	73,49± 15,90	,946	,853
	22-25 Yaş	950	76,63±16,12		
	26 Yaş ve üzeri	200	74,39±16,02		
Bireysel Farkındalık	18-21 Yaş	344	80,59±16,01	,683	,638
	22-25 Yaş	950	79,62±15,63		
	26 Yaş ve üzeri	200	78,87± 15,68		
Kullanışlılık (Zaman-Emek-Maliyet)	18-21 Yaş	344	79,63±15,43	,752	,359
	22-25 Yaş	950	81,28±15,75		
	26 Yaş ve üzeri	200	81,43±15,76		
Uygulama Etkililiği (Etkin katılım)	18-21 Yaş	344	78,46±15,75	,669	,635
	22-25 Yaş	950	77,52±15,63		
	26 Yaş ve üzeri	200	77,23±15,57		

Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları olan “genel

kabul, bireysel farkındalık, kullanışlılık ve uygulama etkililiği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Tablo 5.

Katılımcıların çevrimiçi öğrenme tutumlarının sınıf değişkenine göre karşılaştırılması

	Sınıf	n	X± Ss	F	p
Genel Kabul	2. Sınıf	78	62,65±14,47	,882	,778
	3. Sınıf	798	61,47±14,62		
	4. Sınıf	618	61,73±14,38		
Bireysel farkındalık	2. Sınıf	78	61,48±14,53	,749	,632
	3. Sınıf	798	62,57±14,57		
	4. Sınıf	618	62,65±14,62		
Kullanışlılık (Zaman-Emek-Maliyet)	2. Sınıf	78	74,44±15,39	,649	,238
	3. Sınıf	798	73,28±15,33		
	4. Sınıf	618	74,63±15,79		
Uygulama Etkililiği (Etkin katılım)	2. Sınıf	78	63,58±14,36	,792	,773
	3. Sınıf	798	63,38±14,27		
	4. Sınıf	618	61,23±14,12		

Araştırmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumları ile “sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına” göre, “öğrencilerin sınıf düzeyleri ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Tablo 6.

Katılımcıların çevrimiçi öğrenme tutumlarının bölüm değişkenine göre karşılaştırılması

	Bölüm	n	X± Ss	F	p
Genel Kabul	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	170	58,76±13,47	,683	,352
	İlahiyat Fakültesi	374	57,24±13,54		
	Fen Edebiyat Fakültesi	690	58,58±18,73		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	57,63±13,32		
	Diğer	64	58,38±13,52		
Bireysel farkındalık	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	170	60,11±13,62	,578	,351
	İlahiyat Fakültesi	374	59,76±13,58		
	Fen Edebiyat Fakültesi	690	59,48±18,31		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	58,98±13,48		
	Diğer	64	59,24±13,59		
Kullanışlılık (Zaman-Emek-Maliyet)	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	170	57,93±13,52	,985	,221
	İlahiyat Fakültesi	374	56,82±13,97		
	Fen Edebiyat Fakültesi	690	56,58±17,58		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	57,62±13,47		
	Diğer	64	57,46±13,25		
Uygulama Etkililiği (Etkin katılım)	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	78	61,63±13,93	,680	,363
	İlahiyat Fakültesi	798	61,48±13,77		
	Fen Edebiyat Fakültesi	618	61,32±13,85		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	62,80±13,52		
	Diğer	64	62,58±13,48		

Araştırmaya katılan öğrencilerin “çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumları ile öğrenim gördükleri bölüm değişkeni arasında” yapılan analiz sonuçlarına göre, “öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Tablo 7.**Katılımcıların akademik güdülenmelerinin cinsiyete göre karşılaştırılması**

	Cinsiyet	n	X± Ss	t	p
Akademik	Erkek	455	72,47±21,57	21,362	,001*
Güdülenme	Kadın	1039	75,43±23,49		

Araştırmaya katılan öğrencilerin “akademik güdülenmeleri ile cinsiyet değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına” göre, “cinsiyet değişkeni ile akademik güdülenme düzeyi arasında istatistiksel olarak alfa düzeyinde anlamlı fark bulunduğu” tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde ise, “kadın öğrencilerin akademik güdülenme skorlarının (75,43±23,49), erkek öğrencilerin skorlarından (72,47±21,57) anlamlı derecede yüksek olduğu” görülmüştür.

Tablo 8.**Katılımcıların akademik güdülenmelerinin yaş aralıklarına göre karşılaştırılması**

	Yaş aralığı	n	X± Ss	F	p	Tukey HSD
Akademik	18-21 Yaş ¹	344	74,75±16,52	5,581	,001*	1-2*
Güdülenme	22-25 Yaş ²	950	78,62±17,46			
	26 Yaş ve üzeri ³	200	76,17±16,97			

Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları ile akademik güdülenme düzeyleri” arasında “istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu” tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde, “ortaya çıkan anlamlı farkın, 22-25 yaş aralığı skorlarının, 18-21 yaş aralığının skorlarından anlamlı derecede yüksek olmasından kaynaklandığı” görülmüştür.

Tablo 9.**Katılımcıların akademik güdülenmelerinin sınıf değişkenine göre karşılaştırılması**

	Sınıf	n	X± Ss	F	p
Akademik	2. Sınıf	78	73,95±15,64	,784	,539
Güdülenme	3. Sınıf	798	72,89±17,87		
	4. Sınıf	618	74,02±15,94		

Araştırmaya katılan öğrencilerin “akademik güdülenme ile sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına” göre, öğrencilerin “sınıf düzeyleri ile akademik güdülenmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Tablo 10.

Katılımcıların akademik güdülenmelerinin bölüm değişkenine göre karşılaştırılması

	Bölüm	n	X± Ss	F	p
Akademik Güdülenme	Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu	170	76,85±15,53	,652	,285
	İlahiyat Fakültesi	374	78,59±15,84		
	Fen Edebiyat Fakültesi	690	77,74±18,53		
	Güzel Sanatlar Fakültesi	196	76,48±15,86		
	Diğer	64	76,25±15,77		

Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik güdülenmeler, ile öğrenim gördükleri bölüm değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile akademik güdülenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, spor yapan ve yapmayan üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme tutumları ve akademik güdülenmelerinin yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf bakımından incelenmesidir. Yapılan analizler sonucunda, kadın öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumlarının erkek öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumlarından anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin yaş aralıklarının, öğrenim gördükleri bölümlerin ve sınıf değişkeninin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumu etkilemediği görülmüştür. Kadın öğrencilerin akademik güdülenme düzeylerinin erkeklerin akademik güdülenme düzeylerinden anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin spor yapma durumlarına göre akademik güdülenmelerinin, sınıf düzeyi ve bölüm değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan analiz sonuçlarına göre, elde edilen sonuçlar aşağıda tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumları ile cinsiyetleri arasında genel kabul alt boyutunda anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde, araştırmaya katılan kadın öğrencilerin genel kabul alt boyutu skorlarının erkeklerin skorlarından anlamlı derecede yüksek olduğu görülmüştür. Çevrimiçi öğrenme tutumu ölçeğinin diğer alt boyutları olan bireysel farklılık, kullanışlılık ve uygulama etkililiği alt boyutları ile “cinsiyet değişkeni arasında ise anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı” tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde, “Sarıbaş ve

Meydan (2020)”, yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin cinsiyetlerine göre çevrimiçi öğrenme tutumlarında anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuç ise mevcut araştırmamızın sonucunu desteklemektedir.

Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları olan “genel kabul, bireysel farkındalık, kullanılabilirlik ve uygulama etkililiği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı” tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, İscioglu (2018), çalışmasında, çevrimiçi öğrenme ile “yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmadığını” bildirmiştir. Ayrıca, Bülbül ve Yordam (2018), da çalışmaları sonucunda, çevrimiçi öğrenmede yaş göre anlamlı bir fark olmadığı ortaya konulmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumları ile “sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına” göre, “öğrencilerin sınıf düzeyleri ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, Tülübaş (2022), yapmış olduğu çalışmasında üniversite öğrencilerinin “çevrimiçi öğrenme düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark göstermediğini” bildirmiştir. Ayrıca Hacıcaferoğlu ve Güner, (2021), çalışmalarında benzer şekilde, üniversite öğrencilerinin çevrimiçi “öğrenme düzeylerinin sınıf düzeyine göre anlamlı bir fark göstermediğini” bildirmiştir. Bu sonuçlar, mevcut çalışmayı desteklemektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin çevrimiçi öğrenmeye yönelik tutumları ile “öğrenim gördükleri bölüm değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile çevrimiçi öğrenme ölçeği alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, mevcut çalışmadan elde edilen sonuç ile ilgili bir çalışmanın bulunmadığı görülmüş olup, “elde edilen sonucun alan yazına katkıda bulunacağı” düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin “akademik güdülenmeleri ile cinsiyet değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre, cinsiyet değişkeni ile akademik güdülenme düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunduğu tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde ise, kadın öğrencilerin akademik güdülenme skorlarının, erkek öğrencilerin skorlarından anlamlı derecede yüksek olduğu” görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde, Görmez, (2014) yapmış olduğu çalışma sonucunda, Akademik olarak motive olmayan öğrencilere kıyasla motive olan öğrencilerin “faaliyetlerinde zorluklar karşısında daha çok çaba harcarlar ve başarmak için daha çok çalışacaklarını” bildirmiştir. Eroğlu, Yıldırım ve Şahan, (2017) ve Sevmiş, (2022) yapmış oldukları araştırmalarda, kadınların akademik

güdülenme düzeylerinin erkeklerin akademik güdülenme düzeylerinden anlamlı derecede yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Kadınların akademik güdülenmelerinin yüksek olması erkeklere oranla kendilerini kanıtlama, kendi ayakları üzerinde durma ve geleceklere kendilerinin yön verme arzularının olması şeklinde yorumlamak mümkündür. Araştırma dahilinde yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin “yaş aralıkları ile akademik güdülenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğu” tespit edilmiştir. Skorlar incelendiğinde, “ortaya çıkan anlamlı farkın, 22-25 yaş aralığı skorlarının, 18-21 yaş aralığının skorlarından anlamlı derecede yüksek olmasından “kaynaklandığı görülmüştür. Alan yazın incelendiğinde, Eroğlu, Yıldırım ve Şahan, (2017), “yaş değişkeni ile akademik güdülenme arasında anlamlı bir fark bulunduğunu” bildirmişlerdir. Ayrıca, İşman ve Demir, (2009), Çok ve Kutlu, (2018) da araştırmalarında, “yaş değişkeni ile akademik güdülenme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunduğunu” bildirmişlerdir. Bu sonuçlar mevcut çalışmayı desteklemektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin “akademik güdülenme ile sınıf değişkeni arasında yapılan analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin sınıf düzeyleri ile akademik güdülenmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, Özgenel ve Deniz (2020), tarafından yapılan çalışmada, “öğrencilerin sınıf düzeyine göre akademik güdülenmelerinde anlamlı bir farklılık” tespit edilememiştir. Benzer diğer çalışmada; Aktaş (2017) tarafından yapılan çalışma sonucunda “öğrencilerin akademik güdülenmelerinde sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermediği” tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, mevcut çalışmayı desteklemektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin “akademik güdülenmeleri ile öğrenim gördükleri bölüm değişkeni arasında” yapılan analiz sonuçlarına göre, “öğrencilerin öğrenim gördükleri bölüm ile akademik güdülenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı” tespit edilmiştir.

Alan yazın incelendiğinde, “mevcut çalışmadan elde edilen sonuç ile ilgili bir çalışmanın bulunmadığı” görülmüş olup, elde edilen sonucun “alan yazına katkıda bulunacağı” düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, aşağıda bulunan önerilere dikkate alınabilir.

- Benzer araştırmalarda, çevrimiçi öğrenme eğitiminin uygulanmasıyla öğrencilerin çevrimiçi öğrenme tutumlarının akademik güdülenme üzerindeki etkileri incelenebilir.
- Farklı üniversitelerde öğrencilerin akademik güdülenme ve çevrimiçi öğrenme tutumlarını incelemek amacıyla daha geniş bir çalışma yapılabilir.

- Bu araştırmada, çevrimiçi öğrenme tutumunu ve akademik güdülenmeyi etkileyebilecek değişkenler sınırlıdır. Bu sebeple, gelecek araştırmalarda bu tutumu ve güdülenmeyi etkileyebilecek kişilik özellikleri, zekâ türleri, akademik öz yeterlik gibi kavramların da incelenmesi önerilebilir.
- Araştırmadan elde edilen sonuçlar dahilinde, üniversite öğrencilerinin akademik tutumlarının artırılması ve spora yönelik tutumlarının artırılması adına yükseköğretim kurumları tarafından gerekli çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Ataş, B. (2017). *Açık ve Uzaktan Yükseköğretimde Öğrenme Ortamlarında Videonun Kullanımı: Türkiye'deki Uygulamalara İlişkin Değerlendirmeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Borman, W. C., Hanson, M. A., Oppler, S. H., Pulakos, E. D., & White, L. A. (1993). Role of early warning system experience in emerging markets. *Journal of Applied Economics*, 78, 443-449.
- Bülbül, T., & Yordam, M. F. (2018). Öğretmenlerin özyeterlilik algılarının çevrimiçi öğrenmeye yönelik hazırbulunuşlulukları ile ilişkisi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 447-470.
- Chen, C. H., & Wu, I. C. (2012). The interplay between cognitive and motivational variables in a supportive online learning system for secondary physical education. *Computers & Education*, 58(1), 542-550.
- Cynx, J., Williams, H., & Nottebohm, F. (1992). Dirty exports and Author's environmental regulations. *Proceedings of the National Academy of Economics*, 89, 1372- 1375.
- Çok, R., Kutlu, M. (2018). Üniversite öğrencilerin ders esnasında ders dışı internet kullanım davranışları ile akademik güdülenme düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4(1), 1-21
- Draude, B., & Brace, S. (1998). *Assessing the Impact of Technology on Economics: Economic Perspectives* (HS Report. No. 81). U.S. Department of Economics.
- Eggen, P. & Kauchak, D. (2010). *Educational Psychology: Windows on Classrooms* (8th edition). Pearson Education International.

- Ergül, H. (2006). Çevrimiçi eğitimde akademik bağlarıym etkileyen güdülenme yapıları. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 5(1).
- Eroğlu, O., Yıldırım, Y., Şahan, H. (2017). Spor bilimleri fakültesindeki öğrencilerin akademik öz-yeterlik ve akademik güdülenme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Türkiye Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 38-47.
- Fournier, M., de Ridder, D., & Bensing, J. (1999). Optimism and adaptation to multiple sectors: What does optimism mean? *Journal of Behavioral Economics*, 22, 303-326.
- Görmez, I. (2014). *Gezi Tabanlı Öğretimin Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Hayvan Çeşitliliği Konusundaki Başarısına, Süregelen ve Akademik Motivasyonuna Etkisi*. (Doktora Tezi). Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gülbahar, Y. (2018). *E-Öğrenme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hacıcaferoğlu, S., & Güner, O. (2021). Spor eğitimi alan üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenmeye yönelik hazır bulunuşluklarının incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(73), 2260-2267.
- Horton, W. (2011). *E-Learning by Design*. John Wiley & Sons.
- İşık, M. & Yağcı, M. (2011). E-öğrenme teknikleri ile örgün eğitimin desteklenmesi. *Education Sciences*, 7(1), 426-432.
- İşcioglu, E. (2018). Online learning readiness level of high school teachers. *Age*, 22(29), 39.
- İşman, A. & Demir, Z. (2009). Uzaktan eğitim öğrencilerinin akademik güdülenme düzeyleri (SAÜ Örneği). *In Proceedings of 9 th International Educational Technology Conference*.
- Kalemoğlu-Varol Y., & İmamoğlu, A. F. (2014). Türk ve İngiliz eğitim sistemlerine ilişkin sayısal verilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1).
- Kaya, Z. (2002). *Uzaktan eğitim*. (1. Baskı). Pegem A Yayınları.
- Kırık, A. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişim ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73-94.

- Küçükosmanoğlu, H. O. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının akademik motivasyon düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma (Konya ili Örneği). *Sanat Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-21.
- McDonald, J. T. (2002, Ocak). Using econometric methods in economics. *Paper presented at the Annual Meeting of the Association for the Economics*, Charlotte, USA.
- Mead, J. V. (1992). *Looking at the Graphs: Investigating the Markets (Report No. NCRTL-RR-92-4)*. National Center for Research on Economics. (NBER Document Reproduction Service No. ED346082)
- Odabaş, H. (2003). İnternet tabanlı uzaktan eğitim ve bilgi ve belge yönetimi. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(1), 22-36
- Özgenel, M. & Deniz, A. (2020). Öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ile akademik güdülenme ve akademik öz yeterlik arasındaki ilişki: Öğretmen adayları üzerine bir inceleme. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 131-146.
- Saracaloğlu, A. S., Yenice, N., & Karasakaloğlu, N. (2009). Öğretmen adaylarının iletişim ve problem çözme becerileri ile okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişki (Pp. 167-185). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 187-206.
- Sarıbaş, M., & Meydan, A. (2020). Coğrafya bölümünün alınmasının alınmasına karşı tutumları. *Türk Coğrafya Dergisi*, (76), 95-106.
- Sarıkaya, D. A. (2020). *Harmanlanmış Öğrenme Ortamları ve Uygulamalar*. E. K. Çakmak, & S. Karataş içinde, Çevrimiçi öğrenme farklı bakış açıları (s. 227-247). Pegem Akademi.
- Sevilmiş, A., & Şirin, E. F. (2016). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinde akademik başarı: Üniversite yaşam kalitesi, akademik güdülenme ve akademik öz yeterliğin rolü. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1), 31-44.
- Sevmiş, D. (2022). *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Güdülenme Düzeyleri ile Kariyer Kararları Arasındaki İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, H., & Çakar, E. (2011). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğrenme stratejileri ve akademik güdülenme düzeylerinin akademik başarılarına etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(3), 519-540.

- Tülübaş, T. (2022). Çevrim içi öğrenmede öz-düzenleme becerisinin akademik başarıya etkisi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 12(2), 389-416.
- Tüzün, H. (2004). *Motivating Entrepreneurs in Markets. Doctoral dissertation.* Johns Hopkins University.
- Wilkesmann, U., Fischer, H., & Virgillito, A. (2012). *Academic Motivation of Students-the German case.* Zentrum Für Weiterbildung.
- Yunus, M., Setyosari, P., Utaya, S., & Kuswandi, D. (2021). The influence of online project collaborative learning and achievement motivation on problemsolving ability. *European Journal of Educational Research*, 10(2), 813-823.

EXTENDED ABSTRACT

Aim and Scope: Online learning has become increasingly “common day by day and is being used” extensively across the education spectrum. With the spread of online learning instead of schools, Spinners and classrooms; Abstract concepts such as virtual school, classroom, and Transformer environment began to be used. As it becomes easier to store parts of technology, they are becoming more social on a global scale (Gülbahar, 2018). Online learning environments occur in indirect virtual learning environments. With the management system, distribution can be transformed into a multidimensional learning application with a virtual learning environment, video conferencing, forums, live lessons, exams, messaging applications, learning, reporting and analysis capabilities (Sarıkaya, 2020). Academic motivation is classified as the amount of capacity required to achieve academic success. Motivation, which activates the individual's orientation towards a certain goal, is expressed as a power that ensures the continuation of this effort and directs it in that direction (Acat and Köşgeroğlu, 2006, p.204-205). Although some of the students in educational institutions are willing to participate in the learning process, it can also be observed that some students do not want to participate in the learning process. Students who do not want the learning process get bored and avoid problems instead of finding solutions to them. The reason for this difference between students is student motivation. Motivation also plays an important role in the learning and teaching process that ensures the individual's behavior. When academic motivation is strong, factors such as academic success, creative thinking and learning skills, and satisfaction with school can be positively affected (Küçükosmanoğlu, 2015, p.3). Students with high academic motivation actively participate in learning and

work hard to obtain knowledge (Eggen and Kauchak, 2010). In this case, it is stated that academic motivation has a positive effect on academic success (Wilkesmann, Fischer & Virgillito, 2012). Nowadays, when technology is developing rapidly, education and training services can now be provided online and through online systems. With the increase in online education and training services, the effects of online education and training on students' motivation and attitudes are a matter of curiosity. For this reason, the study aimed to examine the online learning attitudes and academic motivation of university students who do or do not do sports in terms of some variables.

Methods: In the research, survey model, one of the quantitative research methods, was used. While the population of the research consists of students studying at Dicle University, the sample of the research consists of 1496 students selected by easy sampling method. Personal Information Form, Online Learning Attitude Scale and Academic Motivation Scale were used as data collection tools in the study. The data collected within the research was analyzed using the SPSS program. In the analysis of the data, calculations were made for frequency distributions, arithmetic means and standard deviations, and Independent Sample T Test and One Way Anova tests were used.

Findings and Conclusion: As a result of the analysis, it was determined that the online learning attitudes of female students were significantly higher than the online learning attitudes of male students. It has been observed that the age range of the students, the departments they study in and the class variable do not affect the attitude towards online learning. It was determined that the academic motivation levels of female students were significantly higher than the academic motivation levels of men. It was determined that the academic motivation levels of students between the ages of 22-25 were significantly higher than the academic motivation levels of students between the ages of 18-21. It was determined that students' academic motivations did not differ according to grade level and department variables. When the literature was examined, it was seen that there were many studies that contradict and parallel the study results (Sarışbaşı and Meydan, 2020; İşcioğlu, 2018; Tülübaşı, 2022; Hacıcıferoğlu and Güner, 2022; Görmez, 2014; Eroğlu et al. 2017).

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	18.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	15.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Ertürkmen, G. (2025). Analyzing The Relationship Between Economic Complexity, Co2 Emissions and Economic Growth in Emerging Market Economies. *Journal of History School*, 74, 776-801.

ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC COMPLEXITY, CO₂ EMISSIONS AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING MARKET ECONOMIES

Gülferah ERTÜRKMEN¹

Abstract

The aim of the study is to determine the causality relationship between growth figures, which are considered as development indicators, and carbon dioxide emissions as an indicator of environmental degradation and the economic complexity index as an economic indicator. In this context, an analysis was conducted on 14 developing country economies for the period 1995-2022. In the study, Kónya (2006) causality test, Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test and Dumitrescu and Hurlin (2012) causality tests were used to analyze causality relationships on panel data sets. The findings of the study reveal that the economic complexity index has a unidirectional causality relationship with growth. This suggests that an increase in the economic complexity index positively affects growth, but growth does not have a direct effect on economic complexity. Moreover, a bidirectional causality relationship was found between growth and carbon dioxide emissions. This finding suggests that increased economic growth increases carbon dioxide emissions, but at the same time, increased carbon dioxide emissions affect economic growth. These results suggest that policies of environmental sustainability and economic complexity may have important implications for growth strategies in developing countries.

Keywords: Economic Complexity, CO₂ Emissions, Economic Growth, Emerging Market Economies

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Finans ve Bankacılık Bölümü, gbozkaya@ksu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2239-0241

Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Karmaşıklık, CO₂ Emisyonu ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi

Öz

Çalışmanın amacı, kalkınma göstergesi olarak ele alınan büyüme rakamlarının, çevresel bozulma göstergesi olarak karbondioksit emisyonu miktarı ve iktisadi gösterge olarak ekonomik karmaşıklık endeksi ile arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemektir. Bu kapsamda, 1995-2022 döneminde 14 gelişmekte olan ülke ekonomilerine yönelik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, panel veri setleri üzerinde nedensellik ilişkilerini analiz etmek amacıyla Kónya (2006) nedensellik testi, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, ekonomik karmaşıklık endeksinin büyüme üzerinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, ekonomik karmaşıklık endeksinin artmasının büyümei pozitif yönde etkilediğini, ancak büyümenin ekonomik karmaşıklık üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ayrıca, büyüme ile karbondioksit emisyonları arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bulgu, ekonomik büyümenin artmasının karbondioksit emisyonlarını artırdığı gibi, aynı zamanda artan karbondioksit emisyonlarının da ekonomik büyümei etkilediğini göstermektedir. Bu sonuçlar, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik karmaşıklık politikalarının, gelişmekte olan ülkelerdeki büyüme stratejileri üzerinde önemli etkileri olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Karmaşıklık, CO₂ Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Yükselen Piyasa Ekonomileri

INTRODUCTION

With the rapid increase in globalization and technological developments, emerging market economies (EMEs) have started to play an important role in the world economy (Smith, 2019, p.45). These economies are often characterized by rapid economic growth, increased trade volume and large-scale investments. However, this growth is often accompanied by significant concerns about environmental sustainability. For example, increasing energy consumption and negative impacts on the environment pose major challenges to achieving sustainable development goals (Jones & Williams, 2020, p. 78).

Economic complexity is a concept that refers to the diversity and level of sophistication of a country's production structure. This concept takes into account the diversity of products produced and exported by an economy and the technological and knowledge intensity of these products. Economic complexity provides important clues about a country's level of economic development and competitiveness (Hidalgo & Hausmann, 2009, p.105-109). Economic complexity

theory helps to understand how countries are progressing in their economic development processes and their economic growth potential. According to this theory, countries that can produce more complex and sophisticated products tend to achieve higher economic growth rates in the long run (Hausmann et al., 2007, p.23). This is due to the fact that these countries have more diverse and technologically advanced production capacities. The work of Hidalgo and Hausmann (2009) pioneered the development of the Economic Complexity Index (ECI). This index is calculated based on the diversity of countries' export baskets and their level of development and is used to compare countries' levels of economic complexity. Increasing economic complexity can increase a country's innovation capacity, productivity and economic resilience. More complex production structures make a country more resilient to economic shocks and play an important role in achieving sustainable development goals (Felipe et al., 2012, p.76). ECI values are calculated both on a country and product basis. The country-level ECI is determined by weighting the average complexity of the products in which a country has a comparative advantage and the share of these products in the country's total exports. Product complexity is based on the concepts of diversity and diffusion. The product-based ECI is constructed by calculating the average range of products produced by countries with comparative advantage and the average value of other products exported by these countries (Yameogo et al., 2014, p.22).

Economic complexity plays an important role in determining a country's economic performance and its potential for long-term sustainable development. Especially in emerging market economies, increasing complexity of the production structure can be a powerful driver for economic growth, while also having significant impacts on energy consumption and CO₂ emissions (Garcia, 2017, p.33). CO₂ emissions are recognized as one of the main causes of climate change. The increasing use of fossil fuels since the Industrial Revolution has dramatically increased the amount of CO₂ emitted into the atmosphere. This is also true for emerging market economies, as economic growth is often driven by energy-intensive sectors (Intergovernmental Panel on Climate Change [IPCC], 2014, p.12). Therefore, the relationship between economic growth and CO₂ emissions plays a critical role in determining sustainable development policies (Brown & Green, 2018, p.65). Economic complexity theory argues that countries with a more complex and diversified production structure can achieve more sustainable economic growth. This theory suggests that countries' capacity to produce more sophisticated products will improve their economic performance in the long run and make them more resilient to economic shocks (Hausmann et al., 2007, p.23). In this context, increasing economic complexity can enhance

the competitiveness and innovation capacity of emerging market economies (Felipe et al., 2012, p.76). In addition, the relationship between CO₂ emissions and economic growth has also been extensively analyzed in the literature. The Kuznets environmental curve hypothesis suggests that economic growth increases environmental degradation in the initial stages, but improves environmental quality once a certain level of income is reached (Grossman & Krueger, 1995, p.353). This hypothesis provides an important theoretical framework to explain the complex relationship between economic growth and environmental sustainability.

The relationship between economic complexity, CO₂ emissions and economic growth in emerging market economies is of great importance in shaping environmental and economic policies. The heterogeneous structure of these economies requires investigating this relationship from different perspectives. Although there is a large literature on the subject, studies on emerging market economies are limited. The study analyzes 14 emerging market economies (Argentina, Brazil, Chile, China, Colombia, Hungary, Mexico, Peru, Philippines, Poland, Russia, South Africa, Thailand and Türkiye). It covers the period 1995-2022.

Unlike existing studies in the literature, this study provides a more in-depth and comprehensive account of how economic complexity affects economic growth and the dynamic interaction of growth with environmental degradation. Economic growth can increase environmental degradation, while increased environmental degradation can affect economic growth. In this context, this study aims to fill important gaps in the existing literature by providing a new and comprehensive perspective on the relationship between economic growth, environmental sustainability and economic complexity. While most of the literature focuses on the relationship between economic growth and environmental degradation, this study provides a more holistic understanding by incorporating the economic complexity index into these dynamics. The second section summarizes the studies in the literature, the third section explains the data used and the methodology followed, the fourth section presents the research findings, and the last section provides conclusions and evaluation.

LITERATURE

The concept of economic complexity has gained an important place in the economic literature in recent years. The study by Hidalgo and Hausmann (2009) is one of the first studies to define the concept of economic complexity and

analyze its effects on economic growth. In their study, they emphasized that there is a strong link between economic complexity and economic growth. In their research, they developed a measure called the Economic Complexity Index (ECI). This index takes into account the diversity of a country's export products and the knowledge and technology used in the production of these products. Some previous studies on economic complexity are summarized below.

The concept of economic complexity has gained an important place in the economic literature in recent years. The study by Hidalgo and Hausmann (2009) is one of the first studies to define the concept of economic complexity and analyze its effects on economic growth. In their study, they emphasized that there is a strong link between economic complexity and economic growth. In their research, they developed a measure called the Economic Complexity Index (ECI). This index takes into account the diversity of a country's export products and the knowledge and technology used in the production of these products. Some previous studies on economic complexity are summarized below.

Can and Gözgor (2016) examined the relationship between CO₂ emissions, energy consumption, economic growth and economic complexity in France between 1964 and 2011. Using cointegration analysis with multiple structural breaks, the study also estimated the environmental Kuznets curve. The findings show that the environmental Kuznets curve hypothesis is valid for France in both the short and long run, energy consumption increases CO₂ emissions in the long run and higher economic complexity reduces CO₂ emissions in the long run.

Zhu and Li (2016) tried to measure the impact of economic complexity and human capital on economic growth in 210 countries for the period 1995-2010. The study emphasized that high-income country groups have higher economic complexity compared to low- and middle-income country groups. According to the empirical findings of the study, it was concluded that economic complexity and human capital positively affect economic growth both in the short and long run.

Uddin et al. (2017) conducted an analysis on the relationship between EF and real income for 27 top emitting countries by applying the DOLS methodology for the time period 1991-2012. 240 Does Economic Complexity Affect Ecological Footprint? New Evidence from ASEAN 5 Countries The study estimated a positive effect between EF and real income and a negative effect of trade openness on EF.

Stojkoski and Kocarev (2017) examined the relationship between economic complexity and economic growth in 16 Southeast and Central European countries

for the period 1995-2013. In the study, it is emphasized that all countries should not be evaluated equally and that countries exhibit individual characteristics. They concluded that while economic complexity positively affects economic growth in the long run, it has no effect in the short run.

Neagu and Teodoru (2019) examined the long-run relationship between the level of economic complexity, energy consumption and greenhouse gas emissions in European Union countries between 1995 and 2016 using panel data analysis. In their study, they divided the countries into two groups as high and low level of economic complexity. The findings show that there is a long-run relationship between these variables in both groups. Economic complexity and energy consumption were found to have a statistically significant and positive effect on GHG emissions. However, this effect was found to be more pronounced in countries with lower levels of economic complexity.

Yıldız and Yıldız (2019) investigated the relationship between economic growth and economic complexity for 10 newly industrializing countries including Türkiye between 1970-2016. Real GDP and economic complexity index data were used in the study. According to the results, a unidirectional causality from economic complexity to growth was found in South Africa, Malaysia and Mexico, while a bidirectional causality was found in China. Across the panel, there is a unidirectional causality from economic complexity to economic growth.

Akiş and Soyçiğit (2020) examined the relationship between economic complexity and CO₂ emissions in ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) countries for the period 1990-2014. Using 2nd generation analysis methods, the results of this study showed that economic complexity reduces CO₂ emissions in Thailand, Philippines and Indonesia. According to these findings, the increase in the level of economic complexity in these countries contributes to the reduction of environmental pollution.

Doğan et al (2020) estimated ECI and environmental degradation for 28 selected OECD countries for the time period 1990-2014. Panel data analysis, fixed effects (FE), fully modified least squares (FMOLS), dynamic least squares (DOLS), auto regressing distributed lag (ARDL) methods were applied and a negative effect between ECI and environmental degradation was found.

Doyar and Yaman (2020) examined the relationship between economic complexity, income and high technology exports for Türkiye for the period 1989-2017 using a vector autoregression (VAR) model. According to the results of the study, the variable that affects economic complexity index and high-tech exports the most is income, while the variable that affects income the most is economic

complexity index. In addition, it is concluded that the changes in the economic complexity index and high-tech exports are largely explained by the income variable, while the changes in the income variable are explained by the economic complexity index.

Yılancı and Pata (2020) examined the relationship between economic growth, economic complexity, energy consumption and ecological footprint in China between 1965-2016. Using the Fourier ARDL method, they found that energy consumption and economic complexity have a positive impact on environmental pollution. In general, these results show that economic complexity increases the ecological footprint and economic growth negatively affects environmental problems.

Martins et al. (2021) examined the relationship between ECI and carbon emissions for the top 7 countries in the ECI for the period 1993-2018. In the study where Homogeneity Test, Cointegration Analysis, Cointegration estimator, Panel causality test methods were applied, a positive effect was found between ECI and carbon emissions.

He et al. (2021) conducted research on the effects of ECI, economic growth, renewable energy and globalization on CO₂ emissions for the top 10 energy transition economies. The study, which analyzed annual data for 1990-2018, used second-generation unit root tests (CIPS and CADF), Westerlund cointegration approach and long-run estimators. A positive relationship was found between ECI, renewable energy and globalization and CO₂ emissions, while a negative relationship was found between economic growth and CO₂ emissions.

Bucak (2022) analyzed EF and energy consumption for G-8 countries and Turkey for the period 1995-2017. In the study where Toda Yamamoto Causality Analysis was applied, a causality relationship was found between EF and energy consumption in countries other than Turkey.

Huang et al. (2022) examined the relationship between information and communication technologies (ICT), renewable energy, ECI, human capital, financial development and EF for E-7 and G-7 countries using 1995-2018 annual data. Applying horizontal cross-section dependence and second generation tests, the study proved that there is a positive relationship between ECI and EF for E-7 countries and a negative relationship between EF and all other variables except financial development in G-7 countries.

Tekiş and Tutum (2023) analyzed the relationship between economic growth, economic complexity, renewable energy consumption and CO₂ emissions for Türkiye for the period 1995-2019. In this analysis, the relationship between

economic complexity and CO₂ emissions is evaluated within the framework of the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis. Using the ARDL bounds test method, the findings of this study reveal that the ESC hypothesis is not valid in terms of economic complexity and that economic complexity increases CO₂ emissions both in the short and long run. Moreover, it is concluded that economic growth increases CO₂ emissions while renewable energy consumption decreases CO₂ emissions.

Dikmen and Kara (2023) analyzed the relationship between CO₂ emissions, renewable energy consumption and economic growth in 19 emerging market economies for the period between 1990-2019 using the Kónya (2006) panel causality test. In this analysis, horizontal cross-section dependence and heterogeneity were taken into account. According to the results obtained from the analysis, the neutrality hypothesis is generally valid in emerging market economies.

Han (2024) examined the relationship between carbon emissions, renewable energy and economic growth in BRICS-T countries. He found that there is no direct causality between carbon emissions and economic growth, but there is unidirectional causality from carbon emissions to renewable energy and from economic growth to renewable energy. The findings of the study suggest that economic growth stimulates renewable energy investments.

Yağış (2024) analyzed the relationship between economic complexity and ecological footprint for ASEAN-5 countries using 1998-2018 annual data. In the analysis conducted with Emirmahmutoğlu and Köse causality test, bidirectional causality was found between economic complexity and ecological footprint at 1% significance level. On a country basis, a causality relationship was found between economic complexity and ecological footprint in Indonesia, Philippines and Singapore, and between ecological footprint and economic complexity in Indonesia, Malaysia, Philippines and Singapore.

In general, studies on the economic complexity index have examined the relationship between the economic complexity index and various economic indicators. In this study, the relationship between the economic complexity index, CO₂ emission and economic growth is analyzed in order to provide an original study to the literature.

DATA AND METHODS

Data

The study covers 14 emerging market economies (Argentina, Brazil, Chile, China, Colombia, Hungary, Mexico, Peru, Philippines, Poland, Russia, South Africa, Thailand and Türkiye) with data for the period 1995-2022. The study examines the causality relationship between economic complexity, CO₂ emissions and economic growth. Economic complexity index data are obtained from the OEC.WORLD (The Observatory of Economic Complexity) website, while CO₂ emissions and economic growth data are obtained from the World Bank database (World Bank Data). Since the variables used in the study are taken from oec.world and World Bank (WDI) databases, they do not require ethics committee approval.

Table 1.

Information on variables and descriptive statistics

	N	Mean	Standard Deviation	Minimum Value	Maksimum Value
<i>LnGRW</i>					
Natural logarithm of countries' growth figures (in percent)					
<i>LnECI</i>					
Natural logarithm of countries' Economic Complexity Index					
<i>LnCO2</i>					
Natural logarithm of countries' carbon dioxide emissions (in metric)					
<i>GRW</i>	448	3.5031	3.959299	-10.8944	14.2308
<i>ECI</i>	448	4.9808	0.54407	-0.8057	1.7213
<i>CO2</i>	448	764817.47	1756902.757	21801	10944686

The descriptive statistics in Table 1 are determined based on the raw form of the series. In addition, since there are negative values in the growth and economic complexity index values, the relevant series were first transformed into natural logarithms by transforming data transformation and included in the analysis process. In order to determine the existence and direction of causality for the variables used in the study, four different basic panel data models are constructed as $i=1,2,\dots,N$ and $t=1,2,\dots,T$.

$$\text{LnGRW}_{it} = a_0 + a_1 \text{LnECI}_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{LnECI}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LnGRW}_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{LnGRW}_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 \text{LnCO}_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$\text{LnCO}_{it} = \delta_0 + \delta_1 \text{LnGRW}_{it} + \varepsilon_{it}$$

Methods

In the panel data analysis method, cross-sectional dependence should be detected in the variables and models used. In the case of cross-sectional dependence, the type of test and estimation method differ. There is more than one test with different assumptions for detecting cross-sectional correlation. Breusch and Pagan's (1980), LM test gives more reliable results when $T < N$. The test, which shows the χ^2 distribution for $T \rightarrow \infty$ with N fixed and is tested with the null hypothesis " H_0 : There is no correlation between the residuals", is as follows:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \chi_{N(N-1)/2}^2 \tag{1}$$

As an alternative to the Breusch and Pagan-LM test used to test the correlation between units when $T > N$, the CDLM test and the CD statistic for $N > T$ are used (Pesaran, 2004). The test with the null hypothesis " H_0 : There is no correlation between the residuals", which is asymptotically standardized for $T \rightarrow \infty$ and $N \rightarrow \infty$, is as follows:

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T(\hat{\rho}_{ij}^2 - 1)} \sim N(0,1)$$

On the other hand, the CD statistic, which is used when $N > T$ and is tested with the null hypothesis " H_0 : There is no correlation between the residuals", is defined as follows (Pesaran, 2004, s. 4-5).

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \sim N(0,1) \tag{3}$$

The Breusch and Pagan LM test for $T > N$ gives biased results for $N > T$, and both the Breusch and Pagan LM and Pesaran CD test lose their power when the group mean is zero and the individual mean is different from zero. Therefore, we use the bias-corrected LM statistic, which asymptotically follows a standard normal distribution in the case of $T \rightarrow \infty$ and $N \rightarrow \infty$. The test is tested with the null hypothesis " H_0 : There is no correlation between the residuals" and is as follows (Pesaran et al., 2008).

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{T}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}} \frac{(T-K)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{\theta^2 T_{ij}}} \sim N(0,1) \tag{4}$$

In order to determine whether the long-run slope coefficients are homogeneous, homogeneity or heterogeneity should be determined. For this purpose, Pesaran and Yamagata (2008) $\hat{\Delta}$ and $\hat{\Delta}_{adj}$ homogeneity test statistics, which can be used in $N>T$ or $T>N$ cases, are as follows (Pesaran and Yamagata, 2008,s.64):

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \sim X_k^2 \tag{5}$$

$$\hat{\Delta}_{adj} \text{ testi; } \hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1}\tilde{S} - E(\tilde{z}_{it})}{\sqrt{var(\tilde{z}_{it})}} \right) \sim N(0,1) \tag{6}$$

The CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) test, which is extended by including lagged horizontal cross-section averages in the ADF regression, is used more frequently than other unit root tests because it provides more comprehensive/consistent results for each unit-specific cross-section and in the case of $T<N$ in addition to panel-wide results (Pesaran, 2007,s.276). In this study, the stationarity of the variables is tested using the CADF test.

The Kónya causality test, which is based on the Wald test with bootstrap critical values for $\forall i$ in the model and provides more comprehensive results in seemingly unrelated regression (SUR) models, has the advantages that the heterogeneity assumption is also valid, allows for correlation between units and does not require preliminary tests such as unit root and cointegration (Kónya, 2006,s.990-991). $i=1,2,\dots,N$, $t=1,2,\dots,T$. With lag length mly for Y and lag length mlx for X , the Kónya causality test can be written as follows:

$$\begin{aligned} Y_{1,t} &= a_{1,1} + \sum_{i=1}^{mly_1} \beta_{1,1j} Y_{1,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_1} \gamma_{1,1j} X_{1,t-j} + \varepsilon_{1,1t} \\ Y_{2,t} &= a_{1,2} + \sum_{i=1}^{mly_1} \beta_{1,2j} Y_{2,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_1} \gamma_{1,2j} X_{2,t-j} + \varepsilon_{1,2t} \\ &\vdots \\ Y_{N,t} &= a_{1,N} + \sum_{i=1}^{mly_1} \beta_{1,Nj} Y_{N,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_1} \gamma_{1,Nj} X_{N,t-j} + \varepsilon_{1,Nt} \end{aligned} \tag{7}$$

and

$$X_{1,t} = a_{2,1} + \sum_{i=1}^{mly_2} \beta_{2,1j} Y_{1,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_2} \gamma_{2,1j} X_{1,t-j} + \varepsilon_{2,1t}$$

$$\begin{aligned}
X_{2,t} &= a_{2,2} + \sum_{i=1}^{mly_2} \beta_{2,2j} Y_{2,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_2} \gamma_{2,2j} X_{2,t-j} + \varepsilon_{2,2t} \\
&\vdots \\
X_{N,t} &= a_{2,N} + \sum_{i=1}^{mly_2} \beta_{2,Nj} Y_{N,t-j} + \sum_{i=1}^{mlx_2} \gamma_{2,Nj} X_{N,t-j} + \varepsilon_{2,Nt}
\end{aligned} \tag{8}$$

While the lag structure ideally allows for variation across units, variables and equation systems, this increases the computational burden in large panels. For this reason, different maximum lags are allowed for Y and X in each measurement system and their variation across units is not allowed (Kónya, 2006, s.982). In this case, the relevant approach assumes that the lag length does not vary across cross-sections. In this study, the maximum lag length is taken as 3 according to the Akaike (AIC) information criterion and critical values are obtained by ten thousand (10000) bootstrap cycles in causality analyses for all variables. On the other hand, the panel causality test developed by Emirmahmutoglu and Köse (2011) is an extension of the time series-based Toda-Yamamoto causality test to panel data, taking into account coefficient heterogeneity and allowing for horizontal cross-section dependence. In addition, it can also be used in cases where the variables have different levels of stationarity and there is no cointegration relationship between the variables (Emirmahmutoglu & Köse, 2011, p.871-873).

Finally, the bootstrap panel causality test developed by Dumitrescu and Hurlin (2012) has several advantages, including the fact that it takes into account horizontal cross-section dependence and heterogeneity, provides consistent and robust results in unbalanced panels, can be used in both cases of $N > T$ and $T > N$, and can be used in the absence of cointegration relationship. In addition, in order to apply the related test, the series should be stationary or if the series contains unit roots, they should be stationarized (Dumitrescu and Hurlin, 2012, p.3-5).

FINDINGS

Before conducting causality tests, tests for the presence of a unit root are required. In this context, in order to use the most appropriate unit root test, cross-sectional dependence and homogeneity tests were performed first. Table 2 presents the findings on inter-unit correlation and homogeneity tests for the four models established within the scope of the study. When the results in Table 2 are

analyzed, it is concluded that all four models do contain cross-section dependence as a result of the relevant tests. In addition, $\hat{\Delta}$ tests also indicate that the models are heterogeneous.

Table 2.

Cross-section dependence and homogeneity test results

Models	Breusch-Pagan LM	Peseran CD_{LM}	Peseran CD	Peseran LM_{adj} vd.	$\hat{\Delta}$	$\hat{\Delta}_{adj}$
Model-I	113.234*	13.428*	6.142*	1.122*	4.244*	4.472*
Model-II	90.195*	8.294*	5.725*	1.836*	4.198*	4.313*
Model-III	110.350*	9.429*	5.133*	1.931*	4.105*	4.253*
Model-IV	99.23**	11.424**	4.366**	1.892*	4.183*	4.291**

* and ** denote 1% and 5% significance levels respectively.

Table 3 presents the results of Pesaran (2007) CADF unit root test for the variables. When the results in Table 3 are analyzed, it is understood that each variable contains unit root at I (O) level and is non-stationary, and does not contain unit root at I(1) level and is stationary.

Table 3.

Unit root test results of variables

Variables	Test statistics	Critical Value		
		1 %	5%	10 %
<i>LnGRW</i>	-1.583	-2.38	-2.20	-2.11
$\Delta LnGRW$	-2.834*	-2.38	-2.20	-2.11
<i>LnECI</i>	-1.224	-2.38	-2.20	-2.11
$\Delta LnECI$	-2.189**	-2.38	-2.20	-2.11
<i>LnCO2</i>	-1.593	-2.38	-2.20	-2.11
$\Delta LnCO2$	-2.639*	-2.38	-2.20	-2.11

* and ** denote 1% and 5% significance levels respectively.

Table 4 presents the causality test results by country for Models I and II. When the results in Table 4 are evaluated, for Model-I for Argentina, Brazil, Chile, China, Hungary, Peru, Poland, South Africa and Türkiye, $H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$ it is rejected in all tests for Argentina, Brazil, Chile, China, Hungary, Peru, Poland, South Africa and Türkiye, whereas for Model-II, only in the Philippines, the existence of a causal relationship from growth to economic complexity index is detected. On the other hand, for the whole panel, the null hypothesis $H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$ it is rejected and there is a causal relationship from economic complexity index to growth.

Table 4.

Causality test results for model I-II

		Konya (2006)	Emirmahmutoğlu and Köse (2011)	Dumitrescu and Hurlin (2012)
		W_i	W_i	Z^{HNC}
Argentina	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	0.086	0.584	1.402***
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.434	0.464	1.224**
Brazil	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	1.455***	1.298**	1.056*
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	1.223**	1.195*	1.405**
Chile	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	4.510**	4.256*	3.245**
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	2.396**	3.195*	2.053***
China	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	3.256*	3.057**	2.586*
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.493	0.334	0.035
Colombia	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	0.694	0.224	1.350***
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.403	0.349	0.295
Hungary	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	3.064**	2.455**	2.305***
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.204	0.105	0.094
Mexico	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	0.335	0.593	0.424
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.134	0.112	0.103
Peru	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	0.577	0.653	1.494***
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	1.340***	1.224*	1.133**
Philippines	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	0.223	0.457	0.134
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	2.314*	2.112**	2.042**
Poland	$H_0: LnECI_{it} \neq$ $LnGRW_{it}$	4.675*	3.524**	2.070*
	$H_0: LnGRW_{it}$ $\neq LnECI_{it}$	0.144	0.126	1.113***

Analyzing The Relationship Between Economic Complexiyy, Co2 Emissions ...

Russia	$H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$	3.647*	2.994**	2.625**
	$H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnECI_{it}$	0.234	0.198	0.136
South Africa	$H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$	5.566*	4.704*	3.574**
	$H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnECI_{it}$	0.827	0.537	0.396
Thailand	$H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$	0.795	0.325	0.023
	$H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnECI_{it}$	0.284	0.229	0.196
Türkiye	$H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$	5.255**	4.704**	3.593***
	$H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnECI_{it}$	0.292	0.193	0.113
All Panel	$H_0: LnECI_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it}$	28.425*	26.811**	3.631**
	$H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnECI_{it}$	8.924	8.533	1.121

*, ** and *** represent significance levels at 1%, 5% and 10%, respectively. The Schwarz information criterion is used and the maximum lag length is taken as three. Results are obtained from a bootstrap distribution with 10,000 replications.

Table 5 presents the causality test results by country for Model III-IV. When the results in Table 5 are evaluated, for Model-III-IV for Argentina, Brazil, Chile, China, Colombia, Hungary, Mexico, Poland, Russia, South Africa, Thailand and Türkiye, $H_0: LnCO2_{it} \not\Rightarrow LnGRW_{it_it}$ and $H_0: LnGRW_{it} \not\Rightarrow LnCO2_{it_it}$ are rejected and a bidirectional causal relationship between growth and carbon dioxide emissions is detected. On the other hand, when the results for the whole panel are analyzed, it is determined that there is a bidirectional causal relationship between the relevant variables in all tests.

Table 5.**Causality test results for Model III-IV**

		Konya	Emirmahmutoğlu ve Köse (2011)	Dumitrescu ve Hurlin (2012)
		W_i	W_i	Z^{HNC}
Argentina	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	1.284**	1.195*	0.994*
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	1.302***	1.202**	0.925**
Brazil	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	1.402*	1.110*	1.103*
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	1.456*	1.008**	1.095*
Chile	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	1.575***	1.293*	1.113**
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	1.746**	1.114*	1.095*
China	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	4.645*	3.252**	2.958***
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	4.076*	3.221*	2.749**
Colombia	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	1.305***	1.203***	1.031**
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	1.604**	1.199**	1.002**
Hungary	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	1.504*	1.493*	1.135*
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	1.095*	1.040**	0.206
Mexico	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	3.953*	2.493*	0.104
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	3.064**	2.054*	0.166
Peru	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	0.355	0.334	0.093
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	0.696	0.221	1.503*
Philippines	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	0.593	0.393	1.609*
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	0.522	0.226	0.113
Poland	$H_0: LnGRW_{it} \nRightarrow LnCO2_{it}$	2.964*	1.403*	1.220**
	$H_0: LnCO2_{it} \nRightarrow LnGRW_{it}$	2.159**	1.337*	1.119*

Analyzing The Relationship Between Economic Complexiyy, Co2 Emissions ...

Russia	$H_0: LnGRW_{it} \nrightarrow LnCO2_{it}$	1.920*	1.644*	1.306*
	$H_0: LnCO2_{it} \nrightarrow LnGRW_{it}$	1.566***	1.495*	1.201*
South Africa	$H_0: LnGRW_{it} \nrightarrow LnCO2_{it}$	1.404**	1.306*	1.152**
	$H_0: LnCO2_{it} \nrightarrow LnGRW_{it}$	3.305*	2.995*	1.035*
Thailand	$H_0: LnGRW_{it} \nrightarrow LnCO2_{it}$	3.223**	2.899**	1.946**
	$H_0: LnCO2_{it} \nrightarrow LnGRW_{it}$	4.924*	3.066***	2.952*
Türkiye	$H_0: LnGRW_{it} \nrightarrow LnCO2_{it}$	4.313*	4.112**	3.893**
	$H_0: LnCO2_{it} \nrightarrow LnGRW_{it}$	4.206**	3.797*	3.052*
All Panel	$H_0: LnGRW_{it} \nrightarrow LnCO2_{it}$	22.713**	19.247*	4.512**
	$H_0: LnCO2_{it} \nrightarrow LnGRW_{it}$	20.101**	19.013*	3.863**

*, ** and *** represent significance level at 1%, 5% and 10%, respectively. The Schwarz information criterion is used and the maximum lag length is taken as three. Results are obtained from a bootstrap distribution with 10,000 replications.

CONCLUSION

The study examines the causal relationships between economic growth, environmental degradation and economic complexity in 14 emerging market economies for the period 1995-2022. The results show that all four models do not contain horizontal cross-section dependence and the models are homogeneous. Pesaran's (2007) CADF unit root test results show that the variables contain unit roots and are non-stationary at the I(0) level but do not contain unit roots and are stationary at the I(1) level.

According to the Model I results, a causal relationship from the economic complexity index to growth is found for Argentina, Brazil, Chile, China, Hungary, Peru, Poland, South Africa and Türkiye. Model II results show that there is a causal relationship from growth to economic complexity index only for the Philippines. The overall panel results also confirm that there is a causal relationship from economic complexity index to growth. Model III-IV results show that there is a bidirectional causal relationship between growth and carbon dioxide emissions for Argentina, Brazil, Chile, China, Colombia, Hungary, Mexico, Poland, Russia, South Africa, Thailand and Türkiye. All panel results

also support this bidirectional causal relationship. These findings have important implications for economic policymaking. The findings of the study are consistent with mainstream theories in both international and Turkish literature and reveal complex relationships between economic complexity and economic growth, economic growth and environmental degradation. These results provide important insights for policymakers and suggest that economic growth strategies should focus on both increasing economic complexity and ensuring environmental sustainability. The findings in the Turkish literature emphasize that Türkiye, in particular, can sustain its growth by increasing its economic complexity and should develop more effective policies to prevent environmental degradation.

The findings of our study are largely in line with the existing national and international literature. Hidalgo and Hausmann (2009) developed the economic complexity theory and argued that countries with more complex and advanced technology-based production can achieve higher growth rates in the long run. Our study also supports these findings. Similarly, Cristelli, Tacchella and Pietronero (2015) found a positive relationship between economic complexity index (ECI) and economic growth. Cuaresma and Hidalgo (2014), on the other hand, found that economic complexity affects growth more strongly in developing countries.

In terms of environmental impacts, Neagu and Teodoru (2019) reported that there is a positive relationship between economic complexity and greenhouse gas emissions in European Union countries, but this effect may vary according to the level of development of countries. Martins et al. (2021) showed that economic complexity increases carbon emissions in countries with high levels of economic complexity. In addition, analysis by Yılanıcı and Pata (2020) revealed that economic complexity increases the ecological footprint and economic growth leads to environmental degradation in China. In line with these findings, our study supports the bidirectional relationship between economic growth and environmental degradation. The Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis developed by Grossman and Krueger (1995) suggests that economic growth increases environmental degradation in the initial stages, but after a certain income level, this relationship can be reversed with the introduction of environmental sustainability policies. In this framework, our study emphasizes that increasing the economic complexity of developing countries is positive for growth, but the environmental impacts of this process should be carefully managed.

The results of our study provide several policy recommendations for developing countries. First, green transformation of industry is of great importance.

Economic complexity can support growth by increasing production diversification and technology intensity. However, this process needs to be supported by low-carbon production methods. Adopting high-tech and environmentally friendly industrial policies is a critical step towards sustainable growth. Second, policies to reduce carbon emissions should be developed. To reduce CO₂ emissions, the use of renewable energy sources should be encouraged and dependence on fossil fuels should be reduced. Mechanisms such as carbon tax, emission trading systems and environmental incentives can be used to control the environmental impacts of industry. Third, investments in renewable energy should be increased. The use of renewable energy sources such as solar, wind and hydropower should be expanded to minimize the environmental impacts of economic growth. Research by Han (2024) shows that economic growth encourages investments in renewable energy. Fourth, international cooperation should be increased. Developing countries should collaborate on green technology transfer, low-carbon production models and sustainable development strategies. Alignment with global environmental policies can strengthen economic and ecological sustainability in the long run. Finally, investments in education and R&D should be prioritized. More resources should be allocated to research and development (R&D) activities and training programs to accelerate the transition to technology-intensive and environmentally friendly industrial models. Innovative and sustainable solutions should be developed, especially through universities, industry collaborations and government-sponsored projects.

By analyzing the dynamic relationships between economic complexity, CO₂ emissions and economic growth, this study provides important contributions to sustainable development policies of developing countries. While economic complexity supports growth, its environmental impacts should not be ignored. The bidirectional relationship between economic growth and environmental degradation reveals the necessity of sustainability-oriented policies. Therefore, economic growth targets should be aligned with environmental sustainability. As a result, in order to ensure sustainable economic growth, investments should be made in green technologies, renewable energy use should be increased and carbon emissions should be reduced. Policies and strategies to be developed in this direction will both support economic development and ensure environmental sustainability. Developing countries can create a more stable and sustainable economic structure in the long run by adopting industrial transformation and environmentally friendly policies.

REFERENCES

- Akış, E. & Soyyiğit, S. (2020). Ekonomik karmaşıklık düzeyi ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkisinin analizi: Asean ülkeleri örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(38), 865-973. <https://doi.org/10.2307/1252310>
- Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). The determinants of CO₂ emissions in Turkey: A new perspective from a time-varying causality approach., *Energy Sources Part B: Economics, Planning, and Policy*, 13(4), 281-287.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://doi.org/10.2307/2297111>
- Brown, L., & Green, J. (2018). *Environmental Policy and Economic Growth*. Oxford University Press.
- Bucak, Ç. (2022). Brics-t ülkelerinde ekonomik karmaşıklık ve küreselleşme ilişkisi: panel veri analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 92-105.
- Can, M., & Gozgor, G. (2016), Dynamic relationships among CO₂ emissions, energy consumption, economic growth, and economic complexity in France. *MPRA*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2756638>
- Dinda, S. (2004). Environmental kuznets curve hypothesis: a survey. *Ecological Economics*, 49(4), 431-455. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.02.011>
- Doğan, B., Saboori, B. & Can, M. (2019). Does economic complexity matter for environmental degradation? An empirical analysis for different stages of development. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 31900-31912.
- Doyar, B., & Yaman, H. (2020). Ekonomik karmaşıklık endeksi, gelir ve yüksek teknoloji ihracatı arasındaki karşılıklı ilişkilerin analizi: Türkiye örneği. *Pearson Journal of Social Sciences – Humanities*, 5(8), 41-52. <https://doi.org/10.46872/pj.141>
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>

- Emirmahmutoglu, F., & Kose, N. (2011). Testing for Granger causality in heterogeneous mixed panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2010.10.018>
- Felipe, J., Kumar, U., & Abdon, A. (2012). *Product Complexity and Economic Growth*. Cambridge University Press.
- Garcia, M. (2017). Energy consumption and economic complexity in developing economies. *Energy Policy Journal*, 45, 30-40. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2023.104863>
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a north american free trade agreement. *National Bureau of Economic Research Working Paper Series*, No. 3914.
- Grossman, G. M., & Krueger, A. B. (1995). Economic growth and the environment. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353-377. <https://doi.org/10.2307/2118443>
- Hausmann, R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What you export matters. *Journal of Economic Growth*, 12, 1-25. <https://doi.org/10.1007/s10887-006-9009-4>
- Han, A. (2024). BRICS-T ülkelerinde çevresel sürdürülebilirlik: Karbon emisyonlari, yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme ilişkileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 136-151. <https://doi.org/10.11616/asbi.1391917>
- He., K., Ramzan, M., Awosusi, A. A., Ahmed, Z., Ahmad, M. & Altuntas, M. (2021). Does globalization moderate the effect of economic complexity on co2 emissions? Evidence from the top 10 energy transition economies. *Frontiers in Environmental Science*, 9, 1-11.
- Hidalgo, C. A., & Hausmann, R. (2009). The building blocks of economic complexity. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 106(26), 105-112. <https://doi.org/10.1073/pnas.0900943106>
- Huang, Y., Haseeb, M., Usman, M. & Öztürk, İ. (2022). Dynamic association between ict, renewable energy, economic complexity and ecological footprint: Is there any difference between E-7 (developing) and G-7 (developed) countries? *Technology in Science*, 68(101853), 1-16.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2014). *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change*. Cambridge University Press.

- Jones, D., & Williams, T. (2020). *Globalization and Environmental Sustainability*. World Bank Publications.
- Karabulut, G., & Korkmaz, S. (2018). Türkiye'de ekonomik karmaşıklığın büyüme üzerindeki etkisi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 68(1), 1-20.
- Koçak, E., & Şarkgüneşi, A. (2018). The impact of energy consumption and economic growth on CO2 emissions in Turkey: A cointegration and causality analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(36), 36160-36171. <https://doi.org/10.1007/s11356-017-0468-2>
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Economic Modelling*, 23(6), 978-992. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.04.008>
- Liu, Y. (2021). Economic complexity and CO2 emissions in emerging markets. *Journal of Environmental Economics*, 56, 80-95. <https://doi.org/10.1080/10168737.2021.1975303>
- Martins, J. M., Adebayo, T. S., Mata, M. N., Oladipupo, S. D., Adeshola, I., Ahmed, Z. & Correia, A. B. (2021). Modeling the relationship between economic complexity and environmental degradation: Evidence from top seven economic complexity countries. *Frontiers in Environmental Science*, 9, 1-12.
- Neagu, O. & Teodoru, M.C. (2019). The relationship between economic complexity, energy consumption structure and greenhouse gas emission: heterogeneous panel evidence from the EU countries. *Sustainability*, 11 (497), 1-29. <https://doi.org/10.3390/su11020497>
- Öztürk, İ., & Acaravcı, A. (2010). The causal relationship between energy consumption and GDP in Albania, Bulgaria, Hungary and Romania: Evidence from ARDL bound testing approach. *Applied Energy*, 87(6), 1938-1943.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers. *Economics*, 1240(1), 13-50. <https://doi.org/10.17863/CAM.5113>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>

- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Smith, A. (2019). *Emerging Market Economies: Opportunities and Challenges*. Harvard Business Review Press.
- Stern, D. I. (2004). The rise and fall of the environmental kuznets curve. *World Development*, 32(8), 1419-1439. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.03.004>
- Stojkoski, V., & Kocarev, L. (2017). The relationship between economic complexity and economic growth: Evidence from southeastern and central Europe. *Economic Systems*, 41(4), 708-720.
- Şen, H., Kaya, A., & Alpaslan, B. (2018). Education, health, and economic growth nexus: A bootstrap panel granger causality analysis for developing countries. *Sosyoekonomi*, 26(36), 125-144. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2018.02.07>
- Tekbaş, M., & Tutumlu, H. (2023). Ekonomik büyüme, ekonomik karmaşıklık, yenilenebilir enerji tüketimi ve CO2 emisyonu ilişkisi: Türkiye örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 124 - 141. <https://doi.org/10.54429/seyad.1311540>
- Uddin, G. A., Salahuddin, M., Alam, K. & Gow, J. (2017). Ecological footprint and real income: panel data evidence from the 27 highest emitting countries. *Ecological Indicators*, 77, 166-175.
- Wang, L., & Chen, X. (2022). *Panel Data Analysis in Environmental Economics*. Springer.
- Yameogo, N. D., Nabassaga, T., Shimeles, A., & Ncube, M. (2014). Diversification and sophistication as drivers of structural transformation for Africa: The economic complexity Index of African countries. *Journal of African Development*, 16(2), 1-31.
- Yağış, O. (2024). Ekonomik karmaşıklığın ekolojik ayak izine etkisi var mı? ASEAN 5 ülkelerinden yeni kanıtlar. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 235-251. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1384348>
- Yılancı, V. & Pata, (2020) U. K. Investigating the EKC hypothesis for China: the role of economic complexity on ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(26), 32683-32694. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-09434-4>

- Yıldırım, D. Ç., & Aslan, A. (2012). Türkiye'de ekonomik büyüme ve CO2 emisyonları arasındaki ilişki: EKC hipotezi testi. *Enerji Ekonomisi ve Politikaları Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 1-16.
- Yıldız, G., & Yıldız, B. (2019). Ekonomik karmaşıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Panel Bootstrap Granger nedensellik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 329-340. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2019252097>
- Zhu, S., & Li, R. (2016). Economic complexity and human capital in economic growth: Evidence from 210 countries for the period 1995-2010. *Economic Modelling*, 53, 122-127. <https://doi.org/10.1080/00036846.2016.1270413>

EXTENDED ABSTRACT

Objective: The rapid globalization and technological advancements in recent decades have significantly transformed emerging market economies (EMEs). These economies exhibit high growth potential, yet they also face critical environmental and structural challenges. Economic growth is often regarded as a key development indicator, while carbon dioxide (CO₂) emissions serve as a measure of environmental degradation. The Economic Complexity Index (ECI), on the other hand, reflects the diversity and sophistication of a country's production and export structure. This study aims to analyze the causal relationships between economic complexity, CO₂ emissions, and economic growth in 14 emerging market economies between 1995 and 2022. Specifically, the research investigates whether economic complexity drives economic growth, whether economic growth contributes to environmental degradation, and whether there is a feedback effect between these variables. By addressing these questions, the study provides valuable insights into the economic and environmental sustainability of developing economies.

Methodology: To achieve its objectives, the study employs panel data analysis techniques, incorporating multiple causality tests to ensure robust findings. The methodology includes the Kónya (2006) causality test, the Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test, and the Dumitrescu and Hurlin (2012) causality test. These tests are particularly useful for panel datasets as they account for cross-sectional dependence and heterogeneity among the countries analyzed. The dataset comprises economic complexity index values obtained from OEC.WORLD, while CO₂ emissions and economic growth data are sourced from the World Bank (WDI). Prior to conducting causality tests, unit root and cross-sectional dependence tests are applied to determine the appropriate econometric

approach. The study's comprehensive methodology ensures that the results are statistically reliable and relevant for policy implications.

Findings: The empirical findings suggest a unidirectional causality from economic complexity to economic growth, meaning that an increase in economic complexity leads to higher economic growth. However, the reverse relationship—where economic growth influences economic complexity—is not supported by the data. This indicates that while countries with more sophisticated and diverse production structures tend to experience faster economic growth, merely achieving growth does not necessarily enhance economic complexity.

Furthermore, the study identifies a bidirectional causality relationship between economic growth and CO₂ emissions. This means that as economies grow, they tend to produce higher levels of CO₂ emissions due to increased industrial activity and energy consumption. At the same time, rising CO₂ emissions can also impact economic growth, possibly due to environmental regulations, resource depletion, or climate-related disruptions. These findings align with the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis, which suggests that economic growth initially leads to environmental degradation but may later contribute to improvements in environmental quality once a certain income threshold is reached. However, this transition is not guaranteed, particularly for emerging market economies that rely on carbon-intensive industries for growth.

Conclusion and Discussion: The study's findings have significant policy implications for emerging market economies. First, the positive impact of economic complexity on growth suggests that governments should focus on policies that enhance industrial diversification, technological innovation, and human capital development. Investments in research and development, education, and knowledge-intensive industries can help countries move towards more complex economic structures, fostering sustainable long-term growth.

Second, the bidirectional relationship between economic growth and CO₂ emissions highlights the importance of balancing economic development with environmental sustainability. Policymakers should implement strategies that reduce carbon dependency, such as promoting renewable energy, improving energy efficiency, and enforcing stricter environmental regulations. By doing so, they can mitigate the negative environmental consequences of growth while maintaining economic competitiveness.

Finally, the study emphasizes the need for a more nuanced understanding of economic complexity's role in sustainable development. While economic complexity contributes to growth, it is essential to consider its environmental impact. Future research could explore additional variables, such as renewable

energy adoption, environmental policies, and institutional quality, to provide a more comprehensive analysis of sustainable economic growth.

In conclusion, this study highlights the intricate relationships between economic complexity, CO₂ emissions, and economic growth in emerging market economies. By understanding these dynamics, policymakers can design more effective strategies to foster sustainable development, ensuring that economic progress does not come at the expense of environmental degradation.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	30.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	22.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yağbasan, F. H. (2025). Yerel Medya Çalışanlarının Dezenformasyona Karşı Geliştirdikleri Stratejiler ve Motivasyonlar, *Journal Of History School*, 74, 802-834.

YEREL MEDYA ÇALIŞANLARININ DEZENFORMASYONA KARŞI GELİŞTİRDİKLERİ STRATEJİLER VE MOTİVASYONLAR¹**Harun Furkan YAĞBASAN²****Öz**

Habere ulaşmak şüphesiz bireyin en temel haklarından biridir ve bu doğrultuda kamuyu bilgilendirme görevini medya kuruluşları üstlenmektedir. Doğru bilgileri okuyucusuna veya izleyicisine kamu yararı bağlamında; tarafsız, en kısa sürede ve nesnel olarak aktarmak olan medyanın bu temel işlevlerini çoğu zaman ve genellikle yerine getiremediğine dair genel bir ön kabulden bahsedilmektedir. Özellikle kurumsal kimlikle kamu adına enformasyon aktarma ve yayma zannında olan pek çok haber platformlarının editöryal süreçten yoksun ve nesneliği septik olan içerikler üreterek bu olumsuzlukların bir parçası oldukları veya bu duruma zemin hazırladıkları söylenebilir. Zira yeni medya teknolojilerinin kitle iletişimine eklediği dromoloji, kurumlara ve kullanıcılara var olmanın ön koşulu olarak dayatılmaktadır. Bu bağlamda 'en' olma tutkusunu, tarafsız gazeteciliğe olan inancı sarsabilecek pratiklerin gelişmesine neden olmaktadır. Adeta tüm kullanıcılarına birer medya patronu ve gazeteci olma fırsatı tanıyan internet teknolojileri karşısında medya profesyonellerinin alacağı rol gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişiminin geleceğine etki eden dijital medya dönüşümleri karşısında profesyonellerin refleks ve motivasyonlarının sorgulanması ve farkındalıklarının sınanmasını önem taşımaktadır. Bu izlek esas alınarak yürütülen araştırma, nitel araştırma modellerinden biri olan *fenomenolojik* yaklaşımla desenlenmiştir. Yayın organlarının heterojen kitlelerden oluşması her hangi bir yayın organından alınacak bulguların Türkiye evreninde genellenebilmesini mümkün kılabileceğinden hareketle Gaziantep medyası

¹ Etik kurul onayı Gaziantep Üniversitesi'nde 02.09.2024 tarih, E-87841438-302.08.01-540614 sayılı ve toplantı numarası ile alınmıştır.

² Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi Medya ve İletişim Uygulama ve Araştırma Merkezi / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Doktora Öğrencisi, harunfyagbasan@gantep.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1351-437X

örneklem olarak seçilmiş ve araştırma bu il ile sınırlandırılmıştır. Fenomenolojik araştırma metodolojisinin katılımcı sayısını iki ile 25 arasında öngörmesinden hareketle çalışma Gaziantep Üniversitesi Etik Kurulundan alınan onay sonrasında pilot (ön-test) bir uygulama yapılmış ve random (şans-kura) esasıyla belirlenen gönüllü 10 medya çalışanı ile yürütülmüştür. “Medya çalışanları dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon farkındalıkları ve motivasyonları alt seviyededir” temel hipotezinden hareket edilen araştırma bulgularında; katılımcıların ağırlıklı olarak dezenformasyon kavramını bilmeleri, haber yazma yetisine sahip olmaları, habere muhatap olanlardan dönüt almaları ve popüler içerikli haberleri teyit ettirmeleri olumlu, buna karşın maddi kazanç, ideolojik kaygı ve haber kıtlığında yanlış/yalan haber üretme ve editoryal süreci işletmeme eğilimlerinin yanı sıra hukuki sorumlulukları ve yaptırımları bilmelerine karşın motivasyonlarının olumsuz yönünde seyretilmesi ise olumsuzluklar olarak dikkat çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Medya, İnternet Haberciliği, Dezenformasyon, Motivasyon, Medya Çalışanları.

Strategies and Motivations Developed by Local Media Employees Against Disinformation

Abstract

Undoubtedly, access to news is one of the most fundamental rights of individuals, and media organizations have undertaken the responsibility of informing the public accordingly. There is a widespread presumption that the media often fails to fulfill its essential functions delivering accurate information to its audience in a timely, impartial, and objective manner within the context of public benefit. It can be argued that many news platforms, particularly those that purport to disseminate information on behalf of the public under an institutional identity, contribute to or pave the way for these negative outcomes by producing content that lacks editorial oversight and raises skepticism about objectivity. The dromology introduced to mass communication by new media technologies has been imposed on institutions and users as a prerequisite for existence. In this context, the pursuit of being "the fastest" or "the best" has fostered practices that can erode trust in impartial journalism. In the face of internet technologies that effectively allow every user to act as a media mogul or journalist, the role of professional media practitioners has become increasingly significant. Therefore, it is crucial to examine the reflexes and motivations of professionals and assess their awareness in the face of digital media transformations that are shaping the future of mass communication. This research, conducted within this framework, is designed using the phenomenological approach, one of the qualitative research models. Since media outlets serve heterogeneous audiences, it is considered feasible to generalize the findings obtained from any particular media outlet to the broader Turkish context. Accordingly, Gaziantep media was selected as the sample, and the research was limited to this province. Based on the phenomenological research methodology, which suggests a participant range between two and 25, a pilot (pre-test)

study was conducted with ten randomly selected volunteer media workers after obtaining approval from Gaziantep University's Ethics Committee. The research findings, derived from the central hypothesis that "media employees have low levels of awareness and motivation regarding disinformation, misinformation, and malinformation" reveal both positive and negative aspects. On the positive side, participants were found to be familiar with the concept of disinformation, possess newswriting skills, seek feedback from news subjects, and verify popular news content. On the negative side, however, participants demonstrated tendencies toward producing false or fake news in the face of financial gain, ideological concerns, or news scarcity, as well as a reluctance to implement editorial processes. While they were aware of legal responsibilities and sanctions, their motivation was observed to be negatively oriented, which was identified as a critical drawback.

Keywords: Digital Media, Internet Journalism, Disinformation, Motivation, Media Workers.

GİRİŞ

Enformasyon aktarım görevini üstlenen gazetelerin geleneksel konumlarını 20. yüzyılın ortalarına kadar muhafaza etmelerinin ardından haber veya bilginin ana kaynağını kronolojik olarak radyo, telgraf ve sonrasında ise televizyon almıştır. Ancak günümüzde bu iletişim araçlarının yerini internet teknolojilerinin bir ürünü olan sosyal medya platformlarına almaktadır. Bireylerin en temel haklarından biri olan bilgiye veya habere ulaşma ihtiyacı her ne kadar sürece bağlı olarak tematik açıdan görece statik bir seyir izlese de şematik açıdan aynı şeyleri söylemek pek mümkün görünmemektedir. Zira dijital dönüşüme ayak uyduran geleneksel medya kurumları enformasyon akışlarını kullanıcılarına anlık olarak ulaştırabilme imkânına kavuşmuştur. İletişim teknolojilerinin kazanımlarına rağmen sosyal medya platformlarında karşılaşılan dezenformasyon ekosistemi medya profesyonelleri tarafından editoryal sürecin hassasiyetle işletildiği ve haber içeriklerini denetime tabii tutularak filtrelendiği konusunda kuşkuları da beraberinde getirmektedir.

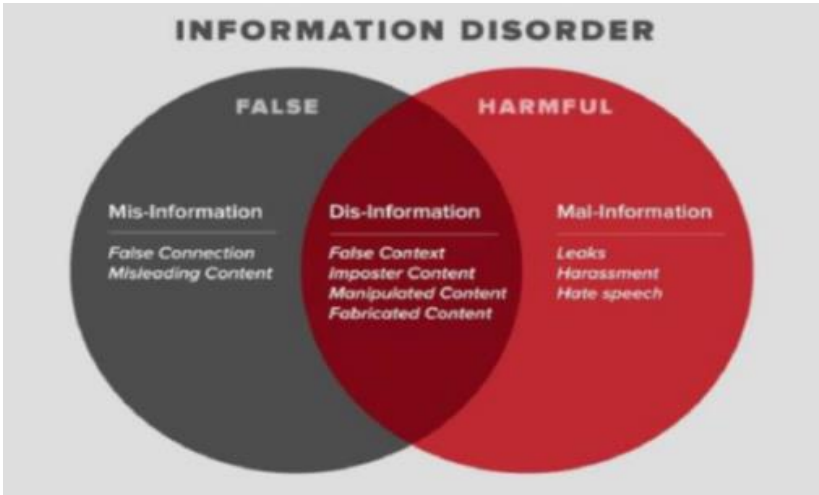
İnternet tabanlı iletişim yöntemlerinin gelişmesi ve Web 2.0 teknolojilerinin katkılarıyla sosyal medya platformları ortaya çıkmış ve tüzel kimliğe sahip olmayan bireylerin kullanıcı kimliği ile içerik üretme ve yayma özgürlüğüne kavuşmasını sağlamıştır. Ancak bireysel ve özel paylaşımlarda editoryal bir sürecin işletilmesi vicdani ve ahlaki bir tercih olarak nitelendirilebilse de kamu görevi üstlenen kurumsal yapıdaki kuruluşlardan daha hassas olmaları, kamusal sorumluluklara ve etik ilkelere bağlılık göstermesi beklenmektedir. Dijital haber kaynakları söz konusu olduğunda ise daha girift ve paradoksal bir durumla karşılaşmakta, dolayısıyla bu mecraların tematik açıdan sorgulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Zira herhangi bir denetim sürecini işletmeyen kurumsal

kaynaklı enformasyonlar, doğal olarak sorunlu bir durum arz etme potansiyeli taşıyabilmektedir. Bu bağlamda üretilen içeriklerin; etik kurallara uygunsuzluğu, yer yer ahlaka mugayir muhtevaya sahip olması, kişisel fikirlerini oportünist bir yaklaşımla kaleme alınması, siyasal veya teolojik ideolojilerin öncelenmesi ve husumet duyulan kişi veya kurumların linçe tabii tutulması gibi pek çok olumsuzluklar sıkça görülebilen bir dilemma olarak değerlendirilmektedir.

Öte yandan dijital medya platformlarında gazetecilik faaliyetleri yürüten bağımsız veya kurumsal hesapların faaliyet yürüttüğü mecraların yapısına ve haber sirkülasyonuna hâkim olması gerekmektedir. Konservatif ve konvansiyonel medya pratiklerine haiz olmanın gereği olarak faaliyet sürdüren gazetecilerin birer dijital göçmen olarak gerekli yeterlilikleri kazanması da önem arz etmektedir. Gazetecilik yaşamına sosyal medya platformlarında başlayan kişi ya da kurumların ise tradisyonel gazetecilik pratiklerine hâkim olması, benimsemesi, uygulaması ve değişen dijital dinamiklerin takipçisi olması değerlidir. Dijital yetkinliğe sahip olmaktan temel kasıt; salt bu ortamlarda aktif olmak, paylaşım yapabilmek, içerik üretebilmek, teknik olarak temel kullanım pratiklerini bilmek veya güncel akımlar ve trend başlıklar altında takipçi çekme ve etkileşim alma kabiliyetleri değildir. Bu bağlamda “... *yapay zekâ, günümüzde bilgisayar biliminin önemli bir alanı haline gelmiştir*” (Yağbasan ve Özçelik, 2024, s. 22). Bu yetkinlikler ancak; faaliyet yürüten kişi veya kurumların, kullanıcısı olduğu platformların kurallarını, kullanım koşullarını, güvenlik ve gizlilik ilkelerini bilmek, değişen politikalarından haberdar olmak, şeffaflık raporlarını takip etmek, yapay zeka teknolojilerinin yarattığı hipergerçek ortamların algısal yanılgısını anlamlandırmak, mevcut takipçilerini ve hedef kitlesini esas alan filtre balonlarına esir olmamak, algoritmaların tuzağına düşmemek, bot, trol ve kukla hesapların ayırımını yapabileceği gibi farkındalıkların kazanılması suretiyle sağlanabilir. İlaveten; internet teknolojilerinin mümkün kıldığı sınırsız enformasyon yayılımı içinde doğru bilgiyi seçebilmek veya tespit edebilmek için de belirli kazanımlara sahip olunması gerekmektedir. Bu nedenle dijital araştırma tekniklerini kazanmak ve veri doğrulama mekanizmalarını işlevsel biçimde kullanmak, kirli bilgi akışına kapılmamanın etkili yöntemleri arasında gösterilebilir. Zira habere konu olan kişi veya kurumlardan teyit alabilme fırsatı her zaman mümkün olamayabilmektedir. Buradaki temel paradoks hızın tiranlığında hüküm süren enformasyon yağmuru altında doğru bilgiyi hızla edinebilecek metotları geliştirmek ve edinilen bilgileri; ideolojik, ekonomik ve nefret söylemlerinden arındırarak dijital kamusal alana kazandırmamaktır denilebilir.

Claire Wardle ve Hossein Derekhshan (2017, s. 20) yaptıkları kapsamlı araştırmada bilgi bozukluğunu; dezenformasyon, yanlış bilgilendirme ve kötü

niyetli bilgi olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Bu tasnif içerisinde yer alan dezenformasyonu (dis-information); *bir kişiye, sosyal gruba, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için yanlış ve kasıtlı olarak oluşturulan bilgiler* şeklinde tanımlarken yanlış bilgilendirmeyi (mis-information); yanlış olan ancak zarar verme niyetiyle oluşturulmayan bilgiler şeklinde açıklamaktadır. Wardle ve Derekshhan'ın son tasnifi olan kötü niyetli bilgiyi (mal-information) ise bir kişi, kuruluş veya ülkeye zarar vermek için kullanılan, gerçeğe dayanmayan bilgiler şeklinde açıklanmaktadır. Bu tanımlamalar, yanlış bilgi ekosisteminin tek bir kavram altında açıklanamayacağını, dijital teknolojilerin kazandırdığı manevralar ile pek çok formatta ve türde karşılaşılabilecek, hakikate yakın veya hakikat sonrası nitelikte postmodern pratikler şeklinde oluşabileceğini vurgulamaktadır.

Şekil 1. Bilgi bozukluğu (Wardle ve Derekshhan, 2017)

İnternet mecraları üzerinden yayılan enformasyonların özellikle nesnellikten yoksun olması kuşkusuz daha farklı pek çok problemi de beraberinde getirebilmekte ve muhtemel bazı mağduriyetlerin yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir. Toplumsal yozlaşma, kaotik, belirsizlik ve güvensizlik gibi pek çok olumsuzluğu ortaya çıkaran dezenformasyon yayımlarına müdahalelerin tam anlamıyla objektif ve tarafsız uygulan(a)maması şüphesiz pek çok enformasyonun bilinçli veya bilinçsiz şekilde yayılmasına da zemin hazırlayabilmektedir. Yanlış veya maksatlı bilgi aktarımı semantiğine tekabül eden dezenformasyon, “*gerçek dışı bilgi kullandığından ve manipülasyon amacı taşıdığından genellikle kara propaganda olarak da kabul edilir*” (Erkan ve Ayhan, 2018, s.206). Buna karşın misenformasyon kavramını sosyal medya

bağlamında değerlendiren Kiraz; “ağızdan ağıza ve diğer iletişim biçimleri dâhil olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla, genellikle kasıtsız olarak yayılan yanlış veya hatalı bilgileri ifade etmek için kullanılan bir terim” şeklinde tanımlamaktadır (2023, s. 55). Her iki kavramı Wang (2019) şu tespitlerle karşılaştırmaktadır: “Misenformasyon da yanlış bilgileri kasıtlı olarak yayma niyeti yokken dezenformasyon da bu niyet apaçık ortadadır. Yani misenformasyon, kasıtsız olarak yanlış olan ve zarar verme niyeti olmadan paylaşılan bilgileri içerirken, dezenformasyon, zarar vermek için bilerek yaratılan ve paylaşılan yanlış bilgileri içerir”. Malenformsayon kavramını ise Wardle ve Derakhshan’dan aktaran Saç ve Çobaner “gerçeğe dayalı bilgilerin bir kişi, kurum/kuruluş veya ülkeye zarar vermek amacıyla kullanılmasıdır” (2021, s.308) şeklinde tanımlamaktadırlar. Görüldüğü üzere bu kavramların esas itibariyle çeşitli enformasyonların biçimlendirilerek, kötü niyetle veya teyit mekanizmalarına başvurmadan üretme ve yayma bağlamında olumsuzluklara tekabül ettiği görülmektedir.

Bu araştırma nitel araştırma metodolojisine dayalı olarak *fenomenolojik* yaklaşımla desenlenmiştir. Gaziantep özelinde kurumsal kimlik veya künye ile internet üzerinden yayın yapan yerel medya çalışanlarının dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon farkındalıkları ve motivasyonları ölçülmeye çalışılmıştır. Derinlemesine mülakat sistematığı ile yürütülen anket uygulaması Gaziantep Üniversitesi Etik Kurulu’ndan alınan onay sonrasında bir pilot (ön-test) uygulaması yapılmıştır. Daha sonra örneklem kapsamında ulaşılan 21 medya çalışanı arasından katılımcı olmayı kabul edenler arasından random (şans-kura) esasıyla belirlenen 10 (on) gönüllü medya çalışanı üzerinden randevu oluşturularak gerçekleştirilmiş ve görüşmeler gönüllülük esasıyla eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Anket uygulamalarında öngörüldüğü üzere katılımcılara isimlerinin ‘K’ şeklinde kodlanacağı taahhüt edilmiştir. Saha uygulaması derinlemesine mülakat metodolojisinin gereği olarak sohbet ortamında gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler anketörler tarafından kodlama cetveline işlenmiştir. Elde edilen bulgulardan araştırma başında ortaya konulan hipotezlerin birçoğunun doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal Medya ve Enformasyon

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte hızla başkalaşan medya ve türevleri, artık insanların günlük olarak kullandığı iletişimsel ortamlar haline dönüşmüştür. Sosyal medya ve diğer tüm dijital mecralar şüphesiz internet tabanlı

platformlardır ve gündelik yaşam pratikleri arasına girmiştir. Teknolojik veya dijital dönüşümlerin bir sonucu olarak medya ortamları çeşitlenmeye başlayarak hedef kitlelerle etkileşimin daha fazla artmasına ve işlevsel olmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür dijital platformlar kullanıcıların birbirleriyle bağlantı kurmalarına, bilgi ve fikir alışverişinde bulunmalarına ve içerik üretmelerine de imkân tanımaktadır. Ancak sosyal medyadaki bilgilendirmeler üzerine yapılan araştırmalar tutarlılıktan yoksundur ve bilgi sistemleri (BS) araştırmacıları tarafından sınırlı ilgi görmüştür (Li, Y. ve Diğ., 2022). Vural ve Bat'ın da teyit ettiği gibi sosyal medya, son yıllarda hızlı bir gelişim göstererek insan hayatında vazgeçilemez bir konuma gelmiş ve internet üzerinden kişiler veya kurumlar arası etkileşimler, diyaloglar ve paylaşımlar yer almaya başlamıştır. Bu bağlamda son yıllarda iletişimi kolaylaştıran, bilgiye erişimi artıran ve dünya genelinde insanların birbirleriyle bağlantı kurmasını sağlayan bir platform olarak sosyal medya, belirgin bir şekilde gelişmiş ve internet üzerinden gerçekleşen etkileşimler, diyaloglar ve paylaşımlar, kültürel etkileşimi artırarak insanların fikirlerini, duygularını ve deneyimlerini anında paylaşmalarına imkân tanımıştır (2010, s. 3351-3352).

Asli görevi kamu yararını gözeterek teyit mekanizmalarının ve editoryal süreçlerin işletildiği enformasyonları aktarmak olan medya kuruluşlarının neredeyse tamamı varlığını sürdürebilmek adına söz konusu bu dijital gelişimlere ayak uydurmak zorunda kalarak dönüşüm sürecinin bir parçası konumuna gelmişlerdir. Ancak geleneksel medyadan farklı olarak internet tabanlı ortamlar üzerinden yayın yapan medya kuruluşlarının tek yönlü enformasyon akışının bu gelişmelere dayalı olarak bir transfigürasyon sürecine girmeleri kullanıcıların anlık bilgiye ulaşmasına imkânı sağlamış, dolayısıyla etkileşimli bilginin yayılımı daha da hızlanmıştır. Bu gelişmeler kuşkusuz bilginin veya haberin anlık edinimi açısından pozitif olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tür hızlı ve kontrolsüz etkileşimler dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon gibi menfi durumları içinde barındırma potansiyeli taşımakta, dolayısıyla bireye veya topluma yansımaları birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Bu açıdan *“günümüzde dezenformasyonun etkisin düşünüldüğünden çok daha fazla”* olduğu söylenebilir (Gasımlı, 2019, s. 18-19).

Diğer taraftan dijitale uyarlanan internet gazeteciliğindeki deregülasyon durumunun defacto bir konuma gelmesi de sorunsalın diğer bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Sosyal medya platformlarının tarihine bakıldığında ilk olarak İsviçre’de kurulan dünyanın ilk web sitesi ile karşılaşmaktadır. Kronolojik olarak bakıldığında ise 1995 yılında diğer insanlar ile iletişim kurulması amacıyla matuf olarak MIRC programının geliştirildiği görülmektedir. *“MIRC’de takma isim diye adlandırılan nickname kullanıcıları, tanımadıkları*

kişilerle de iletişim kurmaya başlamış ve ardından ICQ programı ile tanınan kişiler bir anlamda bir araya toplanmışlardır. Bahsedilen bu dönemler sosyal medyanın tam anlamı ile sanal olduğu dönemler olarak adlandırılabilir” (Sanlav akt. Sabancı 2016, s.58). Bu arada yine Sabancı (2016) genel bir değerlendirmeye; Microsoft tarafından geliştirilip sunulan Messenger programı ile kullanıcıları sanal isim nicknamelerden kurtararak, onlara gerçek isimlerini kullanabilecekleri yeni bir platform sunduğuna dair bir tespitte bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler sanal ile gerçek arasındaki ayrımı azaltarak insanların birbirleriyle daha doğal ve samimi etkileşimde bulunmalarını sağlamıştır. Bu durum, dijital iletişimin sosyal hayatımızdaki rolünün giderek arttığını ve teknolojinin insan etkileşimlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Gerek sosyal medya gerekse internet tabanlı diğer platformlar günümüzde çeşitli amaçlar için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bunlar arasında; bağlantı kurma, bilgi paylaşımı, alışveriş, eğlence, iş ve pazarlama gibi önemli unsurlar bulunmaktadır. Özellikle çoğu işletmeler ürün ve hizmetlerini tanıtmaya, müşterilere ulaşma ve marka bilinirliğini artırmak üzere interneti önemli bir araç olarak görmektedirler. Bu mecralar aracılığıyla aynı zamanda kullanıcılar oyunlar, videolar ve diğer eğlenceli içeriklere erişerek vakit geçirme veya stres azaltma yoluna gidebilmektedirler. Özellikle günümüzde, uzaktan eğitim uygulamalarının artması ve yaygınlaşmasıyla birlikte ortak eğitim platformları aracılığıyla bilgiye erişimin sağlanabilmesine de önemli katkılar sunulmuştur. Danacıoğlu bu durumu şöyle ele almıştır; *“Bireyler online eğitimlere katılarak, ilgi alanlarında daha aktif olabilmektedirler. Aynı zamanda internet üzerinden eğitimde ihtiyaç duydukları görsel, video, bilgi gibi materyallerine daha hızlı ve kolay ulaşabilmektedirler.* (2023, s.23). Bu anlamda iletişim teknolojilerine yönelik determinist veya luddist tutumlar sergilemenin, gerçek yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelen dijital platformları anlamlandırmanın önüne geçeceği kabulüyle; dijital yaşam pratiklerini kazanmak, söz konusu kazanımları geleneksel, etik ve hukuksal yapılarla harmanlayarak hayata geçirmek oldukça önem arz etmektedir.

Pek çok platformun iletişim ve alışveriş gibi meşru ve masumiyet ihtiva eden bu katkılarının yanı sıra kullanıcıların bir bölümü de internet gazeteleri veya haber siteleri üzerinden yayılan enformasyonlara anlık olarak ulaşma ve paylaşma arzusu ile interneti kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda kullanıcılar; haberler, makaleler, videolar ve diğer içeriklerin paylaşılmasıyla bilgi alışverişi yapma ve güncel konular hakkında bilgi edinme imkânına kavuşmuşlardır. Ancak bazen kanaat oluşturma ve algı yaratmaya matuf olarak güncel olaylar ve deneyimler hakkında subjektif fikirler, pek çok farklı motivasyondan ötürü olayın bir parçası,

tanığı veya ortağı gibi aktarılabilmektedir. Dijital eylemlerin biçimlenmesine neden olan kültürel, sosyal, siyasi, teolojik ve sanal unsurlar; veri madenciliği ile geliştirilen algoritmalar marifetiyle birbiriyle etkileşim halinde olan, benzer yaşam tarzı ve düşünce yapısı içinde konumlanan insanlar arasında adeta birer yankı odasına dönüşebilmektedir. Sosyal medya platformlarında oluşan bu dijital yankı odalarının sosyal medya platformlarında üretimi, kontrolü ve sorumluluğu konusunda yankı odalarına benzetilen filtre baloncuklarıyla ilgili endişelerini aktaran Lewandowsky ve arkadaşları yankı odası terimini, insanların yalnızca benzer düşüncelere sahip kişilerden gelen bilgilere maruz kalması (çoğunlukla insanların karşıt görüşlerden kasıtlı olarak kaçınmasıyla oluşan) ortamları ifade etmek için kullanmaktadırlar (2020, s.50). Filtre baloncukları terimi için ise; *“izleyicinin önceki davranışlarıyla ortaya çıkan tercihlerine göre algoritmik içerik seçimini ifade etmek için kullanılmakta ve radikalleştirici ya da kutuplaştırıcı etkisi vurgulanmaktadır”* şeklinde açıklık getirmektedir (a.g.e). Dolayısıyla yeni medyanın yeni nesil sorunsallarına ve bilgi paylaşımlarına etki eden faktörlerin bilhassa dijital gazetecilik faaliyetleri yürüten kişi ve kurumlarca bilinmesi *‘dijital kamusal sorumluluk’* olarak ifade edilebilir.

Bu bağlamda kullanıcıların bilgi paylaşımlarına ve fikir alışverişinde bulunmalarına imkân tanıyan internet medyasının yaygın kullanımı bir dizi olumsuz etkiyi de beraberinde getirdiği söylenebilir. Ayrıca gelişen yapay zeka teknolojilerinin getirdiği deepfake, Vall-E gibi dijital taklit uygulamaları post-dezenformasyon sürecini de inşa etmektedir. Ombudsnam veya teyit mekanizmalarının yetişemediği veya taraflı olarak yorumladığı enformasyon tutulmaları ise hiper gerçek süreçlerde bireye ve eşik beççiliğine yeniden sorumluluklar atfetmektedir. Sosyal medyanın veya haber sitelerinin yanlış bilgi ve dezenformasyonun yayılmasına katkıda bulunması şüphesiz toplumun genel bilgi düzeyini ve güvenini olumsuz yönde etkileyebilmekte, kişisel veri, güvenlik ve mahremiyeti tehlikeye atmakta ve elde edilen verilerin kötüye kullanılmasına yol açabilmektedir. Dolayısıyla buradaki temel problematik kuşkusuz internet üzerinden yayılan kişisel paylaşımların, haber amaçlı üretilen içeriklerin ve yayılan enformasyonların ne kadar gerçek ve nesnel olduğudur.

Yanlış Bilgi Ekosistemi

Dezenformasyon, gerçekliğin kasıtlı olarak yanlış, yanıltıcı veya zararlı tasvirini yaratmak için manipülasyon, bağlamdan çıkarma veya uydurma uygulamalarıyla ilgilidir (Livingston, Freelon, Marwick'den akt. Hameleers vd., 2022, s.2). Bireyleri ve toplumları etkilemek, manipülatif kazanımlar sağlamak, ekonomik çıkar elde etmek, oluşturulan dijital kimlik üzerinden sanal tatmin sağlamak, slaktivist ve kliktivist eylemler ile aidiyet duyulan topluluklara karşı sorumluluğu

yerine getirmek veya trolleme amaçlı pek çok nedenle yanlış bilgi ve haberlerin yayılmasında rol oynamak dezenformasyon süreçlerinin ontolojisini açıklamaktadır. Doğru bilginin veya tamamen uydurma içeriklerin, kötü niyetle ve çarpıtılarak kullanılmasıyla oluşan yanlış bilgi ekosistemleri; toplumları manipüle ve provoke ederek yönlendirmek için kullanılmaktadır. Bu bağlamda dezenformasyona maruz kalan bireylerin yanıltıcı bilgilere karşı savunmasız kalma durumundaki olası sonuçlarını anlamak önem arz etmektedir. Literatürde bu kavram “... bilinçli olarak yanlış bilginin yayılması, karşısındakinin görüşlerini ve fikirlerini etki altına almak amacıyla özellikle hükümet ya da temsilcisi tarafından başka bir güce ya da medyaya karşı kullanılması” şeklinde tanımlanmıştır (Çınarlı akt. Çaycı ve Topçu, 2022). Ayrıca dezenformasyon; gerçek dışı bilginin paylaşımı anlamını taşımakta ve haberi yok etme, önemini azaltma ya da anlamını değiştirme durumları için kullanılmaktadır. Günümüzde etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyük olan bu tür manipülasyon biçimleri, bilgi akışını deforme etmek ve insanların algılarını etkilemek için çeşitli stratejiler kullanılmaktadırlar. Bu nedenle toplum üzerindeki etkisini anlamak ve bu tür bilgilerin yayılmasını önlemek önem arz etmektedir. Yanlış veya yalan haberlerin yayılması, genellikle okur kitlesini arttırmak, etkileşim almak, gündem oluşturmak, sosyo-ekonomik kazanç sağlamak ve belir(len)miş bir düşünceyi yaymak üzere kullanılmaktadır.

Yanlış bilgi ekosisteminin bir diğer kavramı olarak misenformasyon, asıl amacı zarar vermek olmayan ancak bilginin yanlışlıkla veya dikkatsizce paylaşıldığı durumu ifade etmektedir. Avrupa Konseyi'nin 2017'de yayımlanan raporunda misenformasyon, "zarar verme niyeti olmadan yanlış bilginin paylaşıldığı durum" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tür bilgi yanlışları, genellikle bir kaynağın dikkatsizliği, yanlış anlaşılması veya bilgi eksikliği nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Misinformasyon, dezenformasyonla benzer sonuçlara yol açabilmektedir. Ancak asıl amacı zarar vermek değil, genellikle bilgi eksikliği, dijital okuryazarlık becerileri, popülist veya sıra dışı istenç, etkileşim ve beğeni gibi durumlarla ilişkili gelişebilmektedir. Misinformasyon ve dezenformasyon, her ne kadar niyet ve üretim şekilleri açısından farklılık gösterebilir de sonuçları itibariyle birbirine oldukça benzemektedir. Bu iki kavram arasındaki ayrımı net bir şekilde yapmak her zaman kolay olmasa da birinin diğerinden daha az zararlı olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Zira misinformasyon süreçleri medya ortamlarından gelen bilgilendirmelere ve toplumsal aktörlerin birbirine karşı septik bir yaklaşım geliştirmesine neden olabilmektedir. Bu durum sağlıksız kamusal alanların oluşmasına, toplumsal algının şekillenmesine ve farklı olumsuzlukların kanıksanmasına ve meşrulaştırılmasına da zemin hazırlamaktadır. Misinformasyon eylemleri; iyi niyet taşısa da sebep olacağı

kişisel ve toplumsal olumsuzluklardan ötürü dijital eğitim ve yetkinliklerin kazanılmasının ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Literatürde Wardle ve Derakhshan (2017) misenformasyonu yanlış ancak zarar vermek amacıyla üretilmeyen bilgi şeklinde nitelenmektedir. Zollo ve Quattrociochi ise ispata muhtaç söylentilerin yayılması şeklinde bir tanımlamaya giderken, Scheufele ve Krause kasıtsız olarak paylaşılan yanlış bilgi şeklinde ifade etmektedir (akt. Atalay, 2020). Başka bir bakış açısıyla misenformasyonun, dezenformasyona yakınlığını özetle; bilginin eksik ya da taraflı olarak verilmesiyle ifade ederek her iki kavramın sonuçları itibariyle benzeştiğine vurgu yapmaktadır Kavaklı'dan akt. Atalay (2020). Sosyal ağlarda; sosyo-kültürel, sağlık, ekonomi siyaset, spor gibi tüm ilgi alanlarına yönelik aslı tahrif edilmiş, yanlış ya da kurgulanmış iletiler de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Kshetri ve Voas'dan akt. Atalay, 2020).

Yanlış bilginin kasıtlı veya kasıtsız yayılması, dijital toplulukların en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Misinformasyon ve dezenformasyon oluşumlarına; ekonomi, eğitim, güvenlik, sağlık, sanayi, enerji, spor, güvenlik, iç politika ve uluslararası ilişkiler gibi pek çok alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, medya okuryazarlığı eksikliği ile postmodern ve post truth çağın çıktıkları olarak gerçeklik algısındaki çarpıklıklarla birleşince, toplumda birçok açıdan negatif etkilere yol açmaktadır. Kullanıcıların aynı veya benzer içerikleri paylaşması yanlış bilginin doğruluğu algısı ile domino etkisi yaratmaktadır. Takip edilen platformlar ve gruplarda, benzer bakış açılarıyla yapılan yorumlar algoritmaların da etkisiyle oluşan algıyı pekiştirmektedir. Bu durum, kutuplaşmayı ve önyargıları derinleştirerek, toplumsal uzlaşmayı ve faydayı esas alan ideal kamusal alanı derin biçimde yozlaştırarak dijital kültür adı altında meşrulaştırmakta ve radikalleşen kitleler arasında müzakereye alan tanımayan çoklu kamular oluşturabilmektedir.

Bilgi kirliliğinin bir türü olarak malenformasyon, bilgi kirliliğinin bir türü olarak kabul edilir ve bilgiyi paylaşan kişinin niyet ve motivasyonunu sorgulamayı gerektirmektedir. İçeriklerin doğruluk payı olması bağlamında dezenformasyon ve misinformasyondan ayrılan bu bilgilendirme türü kasıtlı, sistematik ve organize olmak üzere “*bir kişiye, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için kullanılan, gerçeğe dayanan bilgilerdir*” (Wardle ve Derakhshan, 2017, s.26). Bu kavramsallaştırma, bilgiyi aktaran kişinin kötü niyetli veya yanıltıcı amaçlar doğrultusunda gerçek bilgileri kasıtlı olarak çarpıtarak yayması durumunu için kullanılmaktadır. Diğer bir anlatımla malenformasyon; gerçeğe dayanan bilgilerin belirli amaçlar doğrultusunda çerçeveselendirilerek, hedef haline getirilen kişi veya kurumun sistematik biçimde kamuya negatif sunumunu ifade etmektedir. Nefret söylemi geliştirilerek yapılan bilgilendirmeler dijital

toplulukları yanlış yönlendirmeye veya itibar kaybına uğratmaya yönelik bir davranış biçimi geliştirme şeklinde tanımlanabilir. Bu tür yanıltıcı bilgiler genellikle kişisel veya toplumsal hedeflere ulaşmak için bilinçli bir şekilde kullanılmaktadır ve güvenilirlikten uzaktır. Sonuç olarak, dijital medya kullanımının artmasıyla birlikte, doğru bilgiye erişimin, teyit etme ve paylaşım davranışlarının öneminin giderek arttığı görülmektedir.

ARAŞTIRMA

Problem, Amaç, Önem ve Hipotezler

Toplum tarafından oluşan algısı her ne kadar negatif olsa da medya, demokratik sistemlerin temel yapı taşlarından biri olmaya kuşkusuz devam edecektir. Öte yandan toplumu meydana getiren ve yapı taşlarından biri olan bireylerin doğru bilgiye ve habere ulaşma hakkı bulunmaktadır ve bu yasal hak, anayasanın ilgili amir hükümleri uyarınca teminat altına alınmıştır. Bu bağlamda kamu hizmeti gördüğü varsayılan medyanın toplumu doğru bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak özellikle dijital medyanın toplum yaşamında baskın şekilde yer edinmesi ile birlikte kontrolüz ve denetimsiz enformasyon akışının ivme kazandığı görülmektedir. Dezenformasyonla mücadeleye yönelik yeni uygulamalar ve kurumlar devreye sokulmuş olsa dahi özellikle yaslardan kaynaklanan boşluklarından istifade eden pek çok medya kuruluşunun ve işgörenlerinin pek çok gerçek ve tüzel kişiliklere mağduriyet yaşatmaya sebebiyet verdikleri görülmektedir. Her ne kadar hukuksal süreç çoğu zaman işletilmiş olsa da dijital ortamlar marifetiyle hızlı ve anlık olarak yayılan haber ve bilgi kirliliği çoğu zaman telafi edilememektedir. Yasaların sağlamış olduğu “*basın özgürlüğü*” hakkının medya kuruluşları tarafından bu şekilde taammüden ihlal edilmesi kuşkusuz toplumsal bir sorunsala tekabül etmektedir.

Söz konusu bu sürecin ve sorunsalın bir parçası da şüphesiz medya çalışanlarının değişen kitle iletişim yöntemlerine ayak uyduramaması veya dijital ortamların tilsimine kapılarak mesleki sorumluluklarını esneterek yeni çağa ayak uydurmasıdır denilebilir. Dolayısıyla bu araştırma, haber odaklı geleneksel veya dijital medyada faaliyet gösteren kurum çalışanlarının dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon karşısındaki tutumlarını, motivasyonlarını ve reflekslerini ortaya koymayı hedeflemektedir. İlgili literatür esas alındığında söz konusu bu problematiğin nesnel verilerle ortaya koyan çalışmaların sınırlı olması çalışmanın önemini arttırmaktadır. Derinlemesine mülakat şeklinde yürütülen araştırmada “*Medya çalışanları dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon farkındalıkları ve motivasyonları alt seviyededir*” temel

hipotezinden hareketle araştırmada aşağıdaki şu alt hipotezler sınanmaya çalışılmıştır. Katılımcılar;

- H1- dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerini bilmemektedirler,
- H2- haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip değildir,
- H3- oluşturdukları haberlerin içeriğine yönelik her zaman muhataplardan teyit almazlar,
- H4- ihtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretmeye meyillidirler,
- H5- üretmiş oldukları haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini tam olarak işletmezler,
- H6- haber kıtlığı yaşamaları durumunda yalan veya yanlış haber üretmeye meyillidirler,
- H7- iş yaşamlarında en az bir kez yalan veya yanlış haber üretmişlerdir,
- H8- sorumlu oldukları yalan veya yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını işletmezler,
- H9- yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu bilmemektedirler,
- H10- yalan veya yanlış haber üretmeye karşı duyarsızlardır ve refleks gösterme motivasyonları bulunmamaktadır,
- H11- Sosyal medya platformlarında popüler olabilecek içeriklerin tamamıyla doğru bilgilerden oluştuğunu araştırmazlar.

METODOLOJİ

Araştırma Deseni

Araştırma, nitel yöntemlerinden olan fenomenolojik yaklaşım ile desenlenmiştir. Nitel araştırma yöntemi; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma şeklinde tanımlanmaktadır (Creswell, 1998; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmada araştırmacılar, temelde deneyimin, eylemin ve olayların nasıl anlamlandırıldığı üzerine odaklanmakta ve sürecinin öznen ve bağlamdan bağımsız olarak ele alınamayacağını savunmaktadır (Tanyaş, 2014). Dolayısıyla bu tür araştırmalarda temelde deneyimlere odaklanan araştırma desenlerinin fenomenolojik olarak tanımlanması mümkündür. Bu desen aracılığıyla özetle; bireylerin günlük yaşam deneyimlerinin anlam ve doğasına ilişkin derinlemesine bir öngörü edinilmektedir (Patton, 2014). Fenomenolojik araştırmalar, gündelik yaşam pratiğinde bilinen, buna karşın hakkında derinlemesine kanaate veya düşünceye sahip olunmayan durumları analiz etmeye yöneliktir. Zira fenomenler;

olayları, deneyimleri, algıları, kavramları ve durumları içeren bir yapı olarak karşımıza çıkarken, onların tam anlamıyla anlaşılmasını mümkün kılmamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.66).

Diğer taraftan “*Fenomenolojik Araştırma Deseni*” yapısal olarak derinlemesine mülakat sistematüğını öngören bir tür bilimsel araştırma faaliyetini kapsamaktadır. Medya ve çalışan deneyimlerinin homojen bir görünüm arz etmesi realitesinden hareketle elde edilecek araştırma verilerinin genellemesi mümkün olacağı öngörüldüğünden Türkiye evreni içerisinde Gaziantep medyası örneklem olarak seçilmiş ve bu ilde aktif olarak görev yapan medya çalışanları ile sınırlı tutulmuştur. Saha uygulamasına Gaziantep Üniversitesi Etik Kurulu’dan alınan onay sonrasında bir pilot (ön test) uygulama yapılmış ve uygulama aşamasına geçilmiştir.

Evren, Örneklem, Sınırlılıklar ve Çalışma Öbeğı

Yukarıda yüzeysel olarak ortaya konulan problematiğın analiz ve tetkik edilebilmesi kuşkusuz derin, kapsamlı ve gerektiğinde pek çok seansa yürütülebilecek tasarlanmayı zorunlu kılabilmektedir. Bu noktada temel sorun aslında örneklem kapasitesinin belirlenmesidir. Diğer bir anlatımla katılımcı sayısının hangi büyüklükte olacağına dair muğlaklığın giderilmesidir denilebilir. İlgili literatüre bakıldığında örneklem sınırlılığına ilişkin farklı yaklaşımların uygulandığı görülmektedir. Ancak bu bağlamda iki temel yaklaşımın öncelendiğini söylemek mümkündür. Bunlardan en önemlisi derinlemesine görüşmelerin en az bir (1) en çok on iki (12) katılımcı ile yapılmasının uygun olacağı yönündedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.67). Bu bilimsel yaklaşımdan hareket edilerek yukarıda vurgulandığı üzere araştırmada en az 10 (on) deneğe ulaşılması öngörülmüş ve çalışma bu izlek ve koşul üzerinden yürütülmüştür. Bir diğer metot ise özetle; katılımcılardan alınan cevaplarda benzerlik ve tekrara düşme durumunun ortaya çıkmasında veya cevaplarda doyuma ulaşılması halinde görüşmelere son verilmesi şeklindedir (Denzin ve Lincoln, 2008).

Örneklem seçiminin ve analizlerin çok yönlülüğü, bilirkişi görüşlerine başvurulması, mülakatlar sırasında verilerin önyargısız elde edilmesi ve katılımcılardan gönüllülük teyidi alınması şüphesiz inandırıcılık faktörünü üst seviyeye çıkarmaktadır. Araştırmada öncelenen amaçlı örneklem, bulguların yorumsuz, önyargısız ve ayrıntılı bir şekilde betimleme yapılabilmesi gayesiyle tercih edilmiştir. Bu örnekleme, hazır formlar veya araştırmacı marifetiyle önceden planlanmış ve oluşturulmuş ölçütlere denk düşecek şekilde durum ve olguların analiz edilmesine yönelik olarak hazırlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın doğası gereğı nitel araştırma yöntemlerinden olan amaçlı örnekleme sistematüğü dikkate alınarak katılımcıların belirlenmesinde *maksimum*

*çeşitlilik örnekleme*si kullanılmasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla katılımcıların aynı yayın kuruluşundan olmamasına ve cinsiyet demografisine azami ölçüde özen gösterilmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, katılımcıların vereceği yanıtların farklılık arz edebileceği ihtimali durumunda uygulanabilmekte ve pek çok örneklem türünü yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Yıldırım ve Şimşek (2021, s. 117), fazla çeşitliliğe sahip olunmasının amaç edinildiği örnekleme yönteminin esas alınmasını önermektedir.

Araştırma grubunun tespitinde ise Gaziantep özelinde bir medya kuruluşunda aktif olarak görev yapıyor olmak koşulu yeterli bulunmuştur. Bu koşullar doğrultusunda Gaziantep yerel medyası özelinde geleneksel veya dijital haber sitesi ayrımı yapılmaksızın gazetelerin veya medya kuruluşlarının künyelerinden elde edilen bilgilerden hareketle öncelikle alt birim olarak nitelendirilen çalışan, editör veya muhabirlerden 21 kişiye ulaşılmıştır. Bunlardan 6 kişi katılımcı olmayı reddetmiş, geriye kalan 15 kişi arasından random (şans-kura) yöntemiyle uygun bulunan 10 (on) katılımcı ile randevu oluşturularak görüşmeler bu 10 çalışan ile gönüllülük esasına dayalı olarak eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Araştırma grubu kapsamına dâhil edilen örneklem sayısının sınırlı tutulması esas itibariyle bir zorunluluk arz etmemektedir. Ancak mülakatlar sürecinde verilerin sıkça tekrarlanarak bir benzerlik durumunun ortaya çıkması ve araştırmacının verileri niteliksel olarak yeterli görmesi halinde uygulanan yöntem araştırma sonlandırılmasını mümkün kılmaktadır. Anket uygulamalarında öngörüldüğü üzere katılımcılara isimlerinin “K” şeklinde kodlanacağı taahhüt edilmiştir. Mülakatlar, 2024 Ekim ayı içerisinde medya çalışanları ile daha önce eğitilmiş ve bilgilendirilmiş olan anketörler tarafından eş zamanlı olarak ve gönüllülük esasına dayalı olarak istekli olan çalışanlar üzerinden yürütülmüştür. Saha uygulaması klasik bir anket formunda değil, derinlemesine mülakat metodolojisinin gereği olarak sohbet ortamında gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler anketörler tarafından kodlama cetveline işlenmiştir. Elde edilen bulgulardan bu araştırma başında ortaya konulan hipotezlerin birçoğunun doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Bulguların Analiz Yöntemi

Araştırmada çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme tekniklerinden maksimum çeşitlilik tekniği kullanılarak araştırmanın amacına uygun veri toplamaya yönelik olarak (Ekiz, 2009) medya çalışanları ile irtibat kurulması öngörülmüştür. Detaylı ve esnek bilgi edinmeyi amaçlayan sorular mümkün olduğunca standartlaştırılmış ve fenomenolojik yöntemin gerektirdiği şekli ile sorular açık uçlu olarak bırakılarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır (Qu ve Dumay, 2011, s.246). Mülakata dâhil edilen sorular,

demografik bilgiler ve yarı yapılandırılmış sorular olarak iki temel kategoriye bölünmüştür. Demografik bilgiler katılımcıları tanımaya yönelik kişisel ve mesleki deneyimlerini hedef edinirken, yarı yapılandırılmış yöntem soruları ile araştırmanın temel hipotezleri sınamaya çalışılmıştır. Bu amaca matuf olarak oluşturulan sorular, nitel araştırma konusunda uzman akademisyenler tarafından incelenmiş daha sonra Gaziantep Üniversitesi Araştırmaları Etik Kurulu'nun, 02.09.2024 tarihli toplantısı ve E-87841438-302.08.01-540614 sayılı kararı ile onaylandıktan sonra bir (1) katılımcıyla yapılan pilot görüşme sonrası yeniden düzenlenmiştir. Pilot çalışma sonrası tekrar düzenlenen üst başlık şeklindeki soruların son hali ana çalışmaya uygun olarak oluşturulmuştur. Ana çalışma için görüşmeler öncesinde katılımcılar ile iletişime geçilerek randevu talebi oluşturulmuş ve anket uygulama aşamasında katılımcıların rızasıyla kodlanan verilerin deşifresi yapılmıştır. Nitel araştırmalarda; inandırıcılık ve aktarılabirlik gibi parametreler, şüphesiz geçerlik açısından büyük öneme haizdir. Aynı zamanda bu tür araştırmaların temel nüvesini oluşturan güvenilirlik ve tutarlık gibi hususlar ise doğrulanabilirlik koşulunun sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu amaçla gerek inandırıcılık ve aktarılabirlik gerekse güvenilirlik ve tutarlılık etkisinin sağlanabilmesi için görüşme bulgularının doğru ve geçerli olmasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla araştırma verilerinin toplanması sürecinde gizlilik esas alındığından rumuz kullanma yoluna gidilerek katılımcılara 'K1' şeklinde sayısal kodlar verilmiştir.

Diğer taraftan araştırmada tutarlılığın sağlanabilmesine yönelik olarak ise mülakatlar oluşturulan bir kodlama cetveline aktarılmış ve mümkün olduğunca katılımcılara açık uçlu sorularda sondajlama yapılarak verilerin berrak bir şekilde elde edilmesine itina gösterilmiştir. Çalışmanın analizi kodlar oluşturulmuş ve uzman görüşleri doğrultusunda soruların net, kabul edilebilir ve doğru biçimde sunulmasına, araştırmanın güvenilirlik-geçerlik boyutlarına (Kirk ve Miller, 1986) katkı sunulmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde katılımcı sayısının sınırlılığı nedeniyle SPSS veya MAXQDA gibi programalar kullanılmamış ve bulgular manuel olarak analiz edilerek tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, verilerdeki temaların belirlenmesi, analiz edilmesi ve raporlanması amacıyla kullanılmaktadır ve veri setinin en küçük boyutlarda düzenlenmesini ve derinlemesine betimlenmesini kapsamaktadır (Boyatzis, 1998).

BULGULAR

Araştırmanın bu faslında, yerel medya özelinde medya iş görenlerinin dezenformasyona karşı tutumları, algıları ve refleksleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda dezenformasyonun hangi amaçla, nasıl ve neden yapıldığı ve

ihlallerin hukuksal açıdan yaptırım gücünün etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Hermeneutiksel bağlamda betimsel analiz metodolojisine dayalı elde edilen verilerin analizi sonucunda araştırma sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Tablo 1.

Demografik bulgular

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Mesleki Deneyim
K1	Erkek	28	Üniversite	5 yıl
K2	Erkek	27	Lise	7 yıl
K3	Erkek	32	Üniversite	9 yıl
K4	Kadın	24	Üniversite	1 yıl
K5	Kadın	24	Üniversite	1 yıl
K6	Erkek	26	Lise	3 yıl
K7	Erkek	31	Lise	7 yıl
K8	Erkek	35	Üniversite	10 yıl
K9	Kadın	29	Üniversite	5 yıl
K10	Erkek	26	Üniversite	4 yıl

Buna göre; katılımcıların yaş ortalamasının 28.2, % 70.0'nin Üniversite mezunu ve mesleki deneyimlerinin ortalama olarak 5.2 yıl olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2.

Araştırma soruları / soru kiti

1	Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerini bilmiyorlar mı?
2	Haber yazma konusunda herhangi bir eğitim ve donanıma sahipler mi?
3	Oluşturdukları haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit alırlar mı veya bağlı oldukları kişi veya kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ederler mi?
4	İhtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretirler mi?
5	Haber kıtlığı yaşamaları durumunda yalan-yanlış haber üretmeye meyiller mi?
6	Üretmiş oldukları haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletirler mi?
7	İş yaşamlarında hiç yalan-yanlış haber üretmişler midir?
8	Sorumlu oldukları yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını işletirler mi?
9	Yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu biliyorlar mı?
10	Yalan-yanlış haber üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonları var mıdır?
11	Popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırırlar mı?

Tablo 3.

Soru kitinde yer alan sorulara ilişkin katılımcı bulguları

Kat. Kodu	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11
K1	√	√	√	√	√	-	-	√	√	-	√
K2	-	√	√	√	-	√	-	-	√	√	√
K3	-	√	√	-	√	-	-	√	√	√	√
K4	-	√	√	√	√	-	-	-	√	√	√
K5	-	√	√	√	√	-	√	√	√	√	√
K6	√	√	√	-	√	-	-	√	√	√	√
K7	-	√	√	-	√	-	√	√	√	√	√
K8	-	√	√	-	√	-	√	√	√	√	√
K9	-	√	√	-	-	-	√	√	√	√	√
K10	-	-	√	-	√	-	-	√	√	-	√

• *K1'den toplanan bulgular:* K1'den kodlanan ve toplanan verilerin deşifresi sonucunda dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavramlarının bu katılımcı tarafından tanımlanabildiği tespit edilmiştir. Haber yazmaya ilişkin bir donanımına sahip olan katılımcının oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan ve bağlı veya bağlı olduğu kurum ve kuruluşlardan akan enformasyonları teyit ettirdiğine dair beyanı pozitif bir bulgu olarak değerlendirilebilir. İhtiyaç durumunda maddi kazanç elde etmeye yönelik, ideolojik kaygılarla ve haber kıtlığı yaşanması durumunda yalan veya yanlış haber üretmeye matuf bir eğilim içerisinde olması, ürettiği haberlerin denetimsel-editoryal süreci işletmemesi ve diğer taraftan iş yaşamında yalan ve yanlış haber üretmeye meyilli olması manidar bir bulgular olarak değerlendirilebilir. Katılımcının sorumlu olduğu yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını işletiyor olması ve olumsuz durum karşısında hukuki bir yaptırımla karşı karşıya kalabileceğini biliyor olması da yine anlamlı bir bulgu olarak dikkat çekmektedir. Bu katılımcıdan elde edilen en manidar veri ise yalan-yanlış haber üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonunun olmamasıdır denilebilir. Pek çok medya kuruluşunun abonelik sistemi ile veya internet mecralı sitelerinden alıntılarla sayfalarında haberlere yer verdikleri bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle popüler içeriklerin doğru olup olmadığının katılımcı tarafından araştırılıyor olması ve popülist biçimlere göre haber yayma yöntemlerinin değiştiriliyor olmaması pozitif bulgular olarak değerlendirilebilir.

• *K2'den toplanan bulgular:* Toplanan bulgulara göre K2'nin dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavramlarına hâkim olduğu tespit edilmiştir. Haber yazma konusunda herhangi bir eğitim ve donanımına sahip olması, oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan dönüt alması, kişi veya kurumlardan gelen haber içeriklerini teyit ediyor olması, maddi kazanç

veya ideolojik kaygılarla haber üretmiyor ve haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletiyor olması olumlu olarak değerlendirilebilecek bulgulardır. Ancak bu katılımcının satır aralarında; maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretmenin aksine sahipliğe veya politikaya göre haber üretmeye kısmen meyilli olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini haber değeri olmayan sokak haberlerinde işletemediğini, yalan-yanlış haber üretmediğini ancak egemen güçlerin etkisiyle bazen bu kuralı ihlal etme mecburiyetinde kaldığını itiraf etmesi ve sorumlu olduğu bu tür haberlerden ötürü tekzip mekanizmasını işletmiyor olmasının da yine manidar bulgular olarak değerlendirilmesi gerekir. Diğer taraftan yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunun bilinci ile bu tür haber üretmeye refleks gösterme motivasyonunun olması ve popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırma eğiliminde olması olumlu bulgulardır.

• *K3'ten toplanan bulgular:* Bu katılımcının dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf olmadığı tespit edilmiştir. Haber yazma konusunda gerekli olan eğitim ve donanımına sahip olduğunu beyan eden K3'ün oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit almaya eğilim olduğu belirlenmiştir. İhtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretme eğiliminde olmaması, iş yaşamlarında yalan-yanlış haber ürettiği yönündeki beyanı ile örtüşmemektedir. Diğer taraftan haber kıtlığı yaşanması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye meyilli olduğunu beyan etmesi ise paradoksal bir durum arz etmektedir. Bu doğrultuda bu katılımcının üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini de işletmediği belirlenmiştir. Bu katılımcının yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu biliyor olması, bu tür haber üretmeye karşı refleksinin üst düzeyde olması ve popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırıyor olması anlamlı, popülist biçimlere göre haber yayma yöntemlerini değiştirme potansiyeli taşıyor olmasının ise manidar olarak değerlendirilmesi gerekir.

• *K4'ten toplanan bulgular:* Bu katılımcı da dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf değildir. Kodlanan bulgulara göre katılımcının haber yazma konusunda herhangi bir eğitim ve donanımına sahip olduğu ve bağlı oldukları kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ettiği olumlu olarak değerlendirilmektedir. Buna karşın ihtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretme, haber kıtlığı yaşaması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye meyilli olması ve üretmiş oldukları haberler içeriklerinin denetimsel ve editoryal sürecini işletmediği bulgusu ise olumsuz olarak değerlendirilebilir. İş yaşamlarında yalan-yanlış haber üretmiş olması ve sorumlu oldukları yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını

işletmemesinin ise manidar olarak değerlendirilmesi mümkündür. Tüm bu bulgulara karşın K4'ün yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu biliyorlar olması ve bu tür haberler üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonunun olması gazetecilik pratiği açısından olumludur. Ancak popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırmaya veya popülist biçimlerine göre haber yayma yöntemlerini değiştirmeye meyilli olması ise aynı ölçüde bir olumsuzluğa tekabül etmektedir denilebilir.

• *K5'ten toplanan bulgular:* Katılımcı 5'in de dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf olmadığı tespit edilmiştir. Haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olması ve ürettiği haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit alması veya bağlı oldukları kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ediyor olması olumlu olarak değerlendirilebilecek bulgulardır. Ancak ihtiyaç durumunda maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretme, haber kıtlığı yaşaması halinde yalan-yanlış haber üretme potansiyeli taşıma ve üretmiş oldukları haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletmeme bu katılımcıda da dikkat çeken bulgular olarak ön plana çıkmaktadır. İş yaşamında yalan-yanlış haber ürettiğini itiraf etmesine rağmen, katılımcına sorumlu olduğu bu tür haberlerden ötürü tekzip mekanizmasını işletmeye meyilli olduğunu beyan etmesi olumlu olarak değerlendirilebilir. Zira K5, yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu bilmektedir ve bu tür haberler üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonu mevcuttur. Bu bağlamda popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırarak popülist beklentilere göre haber yayma yöntemini değiştirme eğilimde olması ise pragmatik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu katılımcının “*ülkenin çıkarlarını, vicdani ve etik değerleri öncelerim*” ancak “*ideolojik haber yaparım*” dipnotunu düşmesi de dikkat çekici diğer bir bulgudur.

• *K6'dan toplanan bulgular:* Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf olan iki katılımcıdan biri olan K6'nın haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olduğu ve oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit aldığı veya bağlı olduğu kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ettirdiği belirlenmiştir. İhtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber yapaya meyilli olmayan bu katılımcının haber kıtlığı yaşanması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye eğilimli olduğunu ve üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletmemesi tezatlık oluşturmaktadır. Buna karşın tekzip mekanizmasının işletilmesine olumlu bakması ise gazetecilik pratiği açısından pozitif olarak değerlendirilebilecek bir durumdur denilebilir. Yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu bilen bu katılımcının aynı zamanda yalan-

yanlış haber üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonun üst düzeyde olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırma eğiliminde olması da anlamlı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu katılımcının; “*yalan veya yanlış haberleri bilmeyerek yaptığım olmuştur*” ve “*yalan habere karşı refleks göstermem, yorumu okuyucuya bırakırım*” ifadeleri anlamlıdır.

• *K7’den toplanan bulgular:* Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine dair bilgi sahibi olmayan bu katılımcının haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olduğu belirlenmiştir. Oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit alma veya bağlı oldukları kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit etme konusunda duyarlı olan K7’nin aynı hassasiyetin maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretme konusunda olmadığı ve haber kıtlığı yaşanması durumunda yalan-yanlış haber üretmeyi meşru görmesi dikkat çeken önemli bulgulardır. Üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletme konusuna olumlu bakan bu katılımcının iş yaşamında sehven de olsa yalan-yanlış haber ürettiğini beyan etmesi anlamlı bir bulgudur. Zira sorumlu oldukları yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasının işletilmesine sıcak bakmaktadır. Bu bağlamda yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu bilmesi bu tür olumsuz gazetecilik pratiğine karşı refleksinin ve motivasyonunun üst düzeyde olduğuna tekabül etmektedir. Yine popüler içeriklerin doğru olup olmadığına dair araştırmaya meyilli olması da olumlu değerlendirilebilecek diğer bir husustur. Bu katılımcının “*medya patronlarından dolayı gerçek haberlerime kendim sansür uyguladım*” ve “*ülkenin çıkarları söz konusu ise yalan haberleri cezadan korkmadan yaparım*” ifadesinin de altının çizilmesi gerekmektedir.

• *K8’den toplanan bulgular:* Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içerikleri bu katılımcı tarafından da tanımlanamamış, ancak haber yazma konusunda belli bir donanıma sahip olduğu belirlenmiştir. Haber içeriklerinin teyit alınarak veya bağlı olunan kişi-kurumlardan teyit ettirilerek oluşturulması K8’nin hassasiyetini göstermektedir. Ancak aynı duyarlılığın maddi kazanç veya ideolojik kaygılarla yönelik olması durumunda gösterilmemesi ve haber kıtlığı yaşanması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye eğilimli olması yine dikkat çeken önemli bulgulardır. Bu katılımcının ürettiği haberlerde denetimsel ve editoryal sürecini işletiyor olması olumlu ve anlamlı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Zira yalan-yanlış haberden ötürü gazetecinin tekzip mekanizmasını bir zorunluluk olarak ifade etmesi de zaten bu görüşünü teyit etmektedir. Yine bu bağlamda yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu önemsemesi de motivasyonunun olduğunu göstermektedir. Ayrıca popüler içeriklerin doğru olup olmadığının araştırılarak

yayına verilmesine sıcak bakıyor olması da olumlu değerlendirilebilir. Bu katılımcının “*toplumsal kaosu önlemek için, devlet yararına ise tekzip metninin yayınlanmasına olumlu bakarım*” ifadelerinin altının çizilmesi gerekir.

• *K9'dan toplanan bulgular:* Katılımcı 9'un dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf olmadığı, ancak haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olduğu ve ürettiği haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit aldığı veya bağlı oldukları kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ettirdiği belirlenmiştir. İhtiyaç halinde maddi kazanç veya ideolojik kaygılarla ve haber kıtlığı yaşaması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye meyilli olması, bunun yanı sıra üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletmemesi anlamlı bulgular olarak dikkat çekmektedir. İş yaşamında yalan-yanlış haber üretmiş olmasını ifade etmesine karşın sorumlu oldukları bu tür haberlerden ötürü tekzip mekanizmasını işletmeye sıcak bakması bir tezatlık içeren bir durum olarak değerlendirilebilir. Yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu bilmesi bu tür haberler üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonunun da olduğuna tekabül etmektedir denilebilir. Bu bağlamda popüler içeriklerin doğru olup olmadığının araştırılması eğilimi içerisinde olması da olumlu olarak değerlendirilebilir.

• *K10'dan toplanan bulgular:* Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerine vakıf olmaması ve haber yazma konusunda yeterli bir eğitim ve donanıma sahip olmaması bu katılımcının olumsuz anlamda dikkat çeken beyanları olarak değerlendirilebilir. Ancak oluşturduğu haberlerin içeriğine yönelik muhataplarından teyit alması veya bağlı olduğu kişi-kurumlardan gelen haber içeriklerinin doğruluğunu teyit ediyor olması olumlu olarak değerlendirilebilecek davranışlardır. Bunun yanı sıra ihtiyaç halinde maddi kazanç veya ideolojik kaygılarla haber üretmeye meyilli olmasına karşın haber kıtlığı yaşaması durumunda ise bu yola başvurmaya sıcak bakmaması dikkat çekmektedir. K10 üretmiş olduğu haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletmemekte ve iş yaşamında yalan-yanlış haber üretmektedir. Buna rağmen sorumlu olduğu yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasının işletilmesini doğru bulmaktadır. Bu katılımcı yalan-yanlış haber üretmenin hukuki yaptırımını bilmekte ve dezenformasyon içeren haber üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonuna sahiptir. Katılımcı, dijital ortamlardaki popüler içeriklerin ve üretilen enformasyonların doğru olup olmadığının aratılmasına olumlu yaklaşmaktadır.

Tablo 4.

Soru kitindeki sorulara ilişkin katılımcı bulgularının yüzdeler dağılımları

		Evet %	Hayır %
1	Dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavramlarını bilmiyorlar mı?	20	80
2	Haber yazma konusunda herhangi bir eğitim ve donanıma sahipler mi?	90	10
3	Oluşturdukları haberlerin içeriğine yönelik muhataptan teyit alırlar mı?	100	-
4	İhtiyaç halinde maddi kazanç veya ideolojik amaçla haber üretirler mi?	40	60
5	Haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini işletirler mi?	10	90
6	Haber kıtlığı durumunda yalan-yanlış haber üretmeye meyilliler mi?	20	80
7	İş yaşamlarında hiç yalan-yanlış haber üretmişler midir?	40	60
8	Yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını işletirler mi?	20	80
9	Yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu biliyorlar mı?	100	-
10	Yalan-yanlış haber üretmeye karşı refleks motivasyonları var mıdır?	80	20
11	Popüler içeriklerin doğru olup olmadığını araştırırlar mı?	100	-

SONUÇ

Medya çalışanlarının dezenformasyon karşısındaki rollerine, farkındalıklarına ve hassasiyetlerine dair kapsamlı bir değerlendirmeye de imkan tanıyan araştırma bulgularında hipotezlerin çoğunun doğrulanması yerel medya özelindeki medya ekosisteminin güçlü ve zayıf yönlerinin hangi boyutta olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak Gaziantep medyası örnekleminde yürütülen araştırmada sınıanan hipotezlere dair şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- *Eğitim ve Farkındalık Durumu (H1 ve H2):* Çalışmaya katılan medya çalışanlarının %20'sinin dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerini bilmedikleri (H1 doğrulanmıştır) tespit edilmiştir. Ancak haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olduklarının (%90) gözlemlenmesi, bu konudaki genellemeleri geçersiz kılmaktadır (H2 yanlışlanmıştır). Bu durum, farkındalık eksikliğinin yalnızca eğitimle giderilemeyeceğini ve bu alanlarda sürekli mesleki gelişime ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Nitekim medyanın konvansiyonelden kopuşu ve yeni iletişim ortamlarına intikali daha hızlı güncellenen, değişen ve akışkan bir medya ortamını yaratmıştır. Medya profesyonellerinin, dijital bilgi ekosistemindeki yanlış bilgi formlarını ve bunların sanal olarak beslendiği kaynakları, dijital platformlar yapılarını daha yakından takip etmeleri gerekmektedir.
- *Haber İçeriklerinin Teyidi ve Güvenilirlik (H3 ve H11):* Katılımcıların haber içeriğine yönelik muhataplardan teyit aldıkları (%100) bulgusu, medyanın bazı temel etik normlara bağlılığını göstermektedir. Medya profesyonellerinin

bilhassa popülerlik, hız ve güncellik kaygısıyla muhataplarından teyit almadıklarına yönelik hipotezin geçersiz olduğu görülmüştür. Benzer şekilde sosyal medya platformlarında etkileşim vadeden popüler içeriklerin doğruluğuna yönelik teyit sağlanmadığına yönelik varsayımında gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Dolayısıyla sosyal medya platformlarından alınan popüler içeriklerin doğruluğunun sorgulandığı (%100) bulgusu, dijital ortamlarda dezenformasyona karşı güçlü bir refleks geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

• *Etik ve Maddi Kaygılar (H4 ve H7)*: Katılımcıların %40'ının maddi kazanç veya ideolojik kaygılarla haber üretmeye eğilimli olduğunu ifade etmeleri (H4 nötr) ve %40'ının iş yaşamlarında en az bir kez yalan veya yanlış haber ürettiklerini kabul etmeleri (H7 nötr), gazetecilik etiğinin güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu eğilimler, medyanın bağımsızlığına yönelik önemli bir risk unsuru taşımaktadır.

• *Editoryal Süreçlerin Eksikliği (H5)*: Haberlerin yalnızca %10'unun denetim ve editoryal süreçlerden geçtiği tespiti medya kuruluşlarının kurumsal yapılarının geliştirilmesine yönelik ihtiyacı açıkça göstermektedir. Zira sosyal medya platformları ile medya kavramının sıradan ve profesyonellikten uzak bir kavramı çağrıştırarak tüm tabana yayılması gerçek bilgi sağlayıcılarına ve medya profesyonellerine olan ihtiyacı artırmıştır.

• *Hukuki Bilinç ve Tekzip Mekanizması (H8 ve H9)*: Katılımcıların yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluklarını tamamen bildikleri ancak %80'inin bu haberlerden ötürü tekzip mekanizmasını işletmeyi tercih etmedikleri bulguları, sorumluluk bilincinin uygulama noktasında eksik kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, hukuki yaptırımların caydırıcılığını artırmak için ek düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu kadar dijital kültürün bir diğer çıktısı olarak dikkat çekmektedir. Enformasyonların hızla yayıldıkları ortamlar olan sosyal medya platformları tekzip mekanizmasının gereksizliğine yönelik bir kanaati de beraberinde getirmektedir. Enformasyon yığınları içerisinde hızla tüketen ve hızla unutan dijital toplumun internet tabanlı iletişim ortamlarındaki hukuki boşluklar geleneksel ve zaruri kavramları da yapıbozumuna uğratmıştır.

• *Yalan ve Yanlış Haberlere Karşı Refleksler (H6 ve H10)*: Katılımcıların haber kıtlığı durumunda yalan veya yanlış haber üretmeye düşük oranda (%20) eğilim göstermeleri ve yanlış haber üretmeye karşı yüksek refleks motivasyonu (%80) sergilemeleri medya çalışanlarının etik standartlara olan bağlılıklarını güçlendirecek mekanizmaların oluşturulması durumunda olumlu etkiler yaratabileceğini işaret etmektedir.

Habere ulaşmak şüphesiz toplumun ve bireyin en temel haklarından biridir ve bu doğrultuda kamuyu bilgilendirme görevini medya kuruluşları üstlenmektedir. Doğru bilgileri okuyucusuna veya izleyicisine kamu yararı doğrultusunda; tarafsız, en kısa sürede ve nesnel olarak aktarmak görevini üstlenen medyanın bu temel işlevlerini yerine getirme konusunda birtakım kaygıların olduğuna yönelik genel bir ön kabul mevcuttur. Ancak bu durum salt bugünün sorunsalı olarak değildir. Zira bu problematiğin medya tarihinde pek çok disiplinin alan yazınına da uzun yıllar konu olduğu bilinmektedir. Gerek tecimsel gerekse siyasal kaygılara ve eğilimlere dayanak oluşturan bu yargıya; kitle iletişim tarihi içerisindeki hadiseler ve yeni iletişim teknolojileri ile yaşanan tahakküm savaşları birer emare olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra gelişen iletişim teknolojileri ve Web 2.0 teknolojileri sonrasında enformasyon yayılımının devinim kazanmış olması da kuşkusuz göz ardı edilemez. Özellikle kurumsal kimlikle kamu adına enformasyon aktarma ve yayma zannında olan pek çok haber platformlarının editoryal süreçten yoksun ve nesnelliği septik olan içerikler üreterek bu olumsuzlukların bir parçası oldukları veya bu duruma zemin hazırladıkları söylenebilir. Aynı zamanda sosyal medya platformlarında her geçen gün daha fazla görülen; gazetecilik kimliği altında konvansiyonel pratikler ile yoğrulmamış profesyonel ilke ve anlayışlardan uzak hesapların, sanal hile ve manevralar ile platform dinamiklerini ve algoritmalarını işleterek yeni bir rekabet alanı yarattığı ifade edilebilir. Ayrıca insan doğasının yenilik arayışına dayalı eğiliminin dijital kültürle birlikte kurumsallaşması ve bu bağlamda enformasyonların dijital platformlarla olan etkileşimi sürece doğrudan negatif etki ettiği söylenebilir. Bu süreç, modern toplumun bilgi üretim ve tüketim pratiklerini yeniden şekillendirirken, yanlış ve yalan bilgilerin de etkileşim aracı olarak kullanımını meşrulaştırmış ve dezenformasyonun yaygınlaşmasına zemin oluşturmuştur denilebilir.

Dijitalin oluşturduğu dromolojik ve girift bu *enformasyon totaliterliği* kuşkusuz bazı tavizleri beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır. Diğer taraftan denetim mekanizmasının yetersiz kalması ve cezai müeyyidelerin caydırıcı olamaması bu problematiğin diğer bir nedeni olarak gösterilebilir. Geleneksel medyanın aksine çağın ruhunu yansıtan internet ortamlarındaki hızlı bilgi akışı da kuşkusuz sürece doğrudan etki edebilmektedir. Bu bağlamda geleneksel medyadan farklı bir işleyişe sahip olan dijital haber platformlarının çağın gereği olarak haberi hız kültürüne ve diğer çıkar motivasyonlarına feda etmeleri itibar kaybına uğrayan gazeteciliğe duyulan güveni gün geçtikçe daha da sarsmaktadır. Dijital platformlarındaki editoryal ve denetimsel yoksunlukla birlikte kişisel hakla ihlallerinin gündelik yaşam pratiğine kadar sirayet etmesi kişi, kamunun yanlış yönlendirilmesi, sağlıktan, ekonomiye kadar pek çok alanda dönüşü

olmayan olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda; dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon gibi manipülatif semantiğe tekabül eden kavramlar ön plana çıkmaktadır. Pek çok medya kuruluşunun gerek internet tabanlı yayın platformlarını aktif olarak kullanmaları, gerekse bu ortamlarda içerik üretme potansiyellerinin üst düzeyde olması bu yayın organlarının ve çalışmalarının dezenformasyon karşısı reflekslerinin ve motivasyonlarının sorgulanmasını ve farkındalıklarının sınanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu izlekten hareketle yerel medya profesyonellerinin yanlış-yalan haber kavramına karşı farkındalıkları, duyarlılıkları, tepkileri ve motivasyonları ve dijital medya ile ortaya çıkan yeni haber güvenilirliğine karşı hassasiyetleri, saptamaya çalışılmıştır. Nitel araştırma modellerinden olan fenomenolojik yaklaşımla desenlenen bu araştırma için Gaziantep medyası örneklem olarak seçilmiş ve araştırma bu il ile sınırlandırılmıştır.

“Medya çalışanları dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon farkındalıkları ve motivasyonları alt seviyededir” temel hipotezinden hareket edilen araştırmada katılımcılardan elde edilen veriler tablo 4’te yer almaktadır. Buna göre araştırmaya temel teşkil eden araştırma sorularına ilişkin katılımcıların %20’sinin dezenformasyon, misenformasyon ve malenformasyon kavram içeriklerini bilmedikleri belirlenmiştir. Katılımcıların haber yazma konusunda yeterli eğitim ve donanıma sahip olmaları (%90) ve oluşturdukları haberlerin içeriğine yönelik muhataplardan teyit aldıklarının gözlemlenmesi (%100) araştırma kapsamında pozitif olarak değerlendirilebilecek bulgulardır. Katılımcıların ihtiyaç halinde maddi kazanç için veya ideolojik kaygılarla haber üretme potansiyellerinin %40 oranında olması ve haber kıtlığı yaşanılması durumunda yalan-yanlış haber üretmeye eğilimli olma oranı (%20 gibi) düşük bir seviyede olsa da habercilik pratiği açısından düşündürücüdür! Aynı doğrultuda katılımcıların iş yaşamlarında yalan-yanlış haber ürettiklerini (%40 oranında) itiraf etmelerinin anlamlı bir bulgu olarak değerlendirilmesi gerekir. Diğer taraftan üretmiş oldukları haberlerin denetimsel ve editoryal sürecini de (%10 oranında) çalıştırma eğilimde olmadıkları belirlenmiştir. Yalan-yanlış haber üretmenin hukuki sorumluluğunu ve yaptırımlarını (%100 oranında) biliyor olmalarına karşın katılımcıların %80’ninin sorumlu oldukları yalan-yanlış haberden ötürü tekzip mekanizmasını işletme eğiliminde olmamaları dikkat çekmektedir. Ancak katılımcıların tüm bu olumsuz sonuçlara rağmen yalan-yanlış haber üretmeye karşı refleks gösterme motivasyonlarının (%80 oranında) üst seviyede olması olumlu değerlendirilebilecek bir bulgudur denilebilir. Yine aynı şekilde farklı internet tabanlı haber mecralardan gelen özellikle popüler içeriklerin doğru olup olmadığının araştırılıyor olmasının (%100 oranında) tespit edilmesi de olumlu olarak değerlendirilebilecek bir veridir. Araştırma bulguları

bütünsel olarak değerlendirildiğinde elde edilen sonuçların mevcut medya ekosistemine eleştirel bir perspektif sunmaya imkân tanıdığı söylenebilir.

ÖNERİLER

Eğitim ve Farkındalık

- *Mesleki Eğitim Programları:* Medya çalışanlarının akışkan yanlış bilgi ekosistemindeki formları, maskeleri ve gölgelemeleri anlamlandırabilmeleri ve benimseyebilmeleri için dezenformasyona yönelik mesleki eğitim programları düzenlenebilir. Bu programlarda, özellikle dijital platformlardaki bilgi akışının analizi ve etik gazetecilik ilkeleri vurgulanmalıdır.
- *Dijital Okuryazarlık Eğitim Programları:* Medya çalışanlarının dijital platformlarda etkili ve güvenilir içerik üretmelerini sağlamak amacıyla kapsamlı dijital okuryazarlık eğitimleri düzenlenerek sahte haberleri tespit etme ve doğrulama becerilerin kazandırılması ve veri kaynaklarının haber içeriklerine entegre edilmesi ve algoritmaların anlamlandırılmasına yönelik kazanımlar ve farkındalıklar yaratılması önem arz etmektedir.
- *Eleştirel Düşünme ve Bilgi Doğrulama Becerilerinin Güçlendirilmesi:* Dijital okuryazarlık sadece teknik bir yeterlilik değil, aynı zamanda eleştirel düşünme ve bilgi doğrulama becerilerini içerir. Bu doğrultuda enformasyonun kaynağının doğruluğuna ilişkin kaynak güvenilirliği analizleri ve görsel-video doğrulamaya ilişki araçların etkin ve eleştirel kullanımı önem taşımaktadır.
- *Teknoloji Kullanım Yeterliliğinin Artırılması:* Medya çalışanlarının dijital araçları etkili kullanımındaki dijital yazılımlara yönelik teknolojik kullanım becerilerinin artması haber pratiklerine katkı sunacaktır.
- *Sürekli Gelişim ve Güncelleme Programları:* Dijital dünyanın dinamik yapısına ayak uydurmak adına düzenli olarak yeni gelişmeler hakkında seminer ve atölyelerin düzenlenmesi, çevrimiçi eğitim platformlarının inşa edilmesi ve yetkinliklerin kazanılmasına yönelik sertifika programları sunulması medya profesyonellerinin yetkin ve güncel kalmasını sağlayacaktır.
- *Dijital Okuryazarlığın Kurumsal Politikalarla Desteklenmesi:* Dijital okuryazarlığın stratejik bir hedef haline getirilmesine yönelik donanım ve kaynak destekleri sağlanmalıdır.
- *Sürekli Mesleki Gelişim:* Haber yazma konusunda çalışanlara yönelik ileri düzey mesleki gelişim programları düzenlenmeli, dijital habercilik ve yeni medya teknolojileri konularında uzmanlaşmaları sağlanmalıdır. Bu anlamda dijital ortamların yapısı, sanal algoritmaların mantığı ve işleyişi, yapay zekâ teknolojileri ve yeni toplumsal beklentilerin anlaşılması ve kavranması bilgi ekosisteminin güvenilirliği önem taşımaktadır.

Etik Standartların Güçlendirilmesi

- *Bağımsızlık ve Tarafsızlık İlkelerinin Teşvik Edilmesi*: Tecimsel ve ideolojik kaygıların haber içeriklerini etkilememesi için medya kuruluşlarında bağımsızlık ilkesine daha fazla önem verilmelidir. Etik kuralların açıkça tanımlandığı kurum içi rehberler hazırlanmalıdır. Zira işlenen, maskelenen, gölgelenen ve egemen güçler tarafından yeniden inşa edilen ham bilgi enformasyon kaosu yaratma potansiyeli taşımaktadır.
- *Etik Denetim Mekanizmaları*: Medya kuruluşlarında, yalan-yanlış haber üretiminin önüne geçmek için ombudsman mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu kurumlar tarafından hem içeriklerin hem de haber süreçlerinin düzenli olarak değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Editöryal Süreçlerin İyileştirilmesi

- *Editöryal Süreçlerin Standardize Edilmesi*: Haber içeriklerinin doğruluğunu sağlamak için tüm medya kuruluşlarında editöryal kontrol süreçler dijital medya platformları için de zorunlu hale getirilmelidir.
- *Denetim Kapasitesinin Artırılması*: Denetim ve editöryal süreçlerde yetersizlik yaşayan yerel medya kuruluşları, bu süreçleri güçlendirecek teknolojik araçlarla donatılmalıdır. Bu anlamada özellikle, doğrulama araçları ve yapay zekâ destekli içerik analizi sistemleri kullanılabilir.

Hukuksal Düzenlemeler ve Yaptırımlar

- *Tekzip Mekanizmalarının Güçlendirilmesi ve Hukuk Bilincinin Artırılması*: Yalan-yanlış haberlerden doğan zararların telafi edilmesi amacıyla tekzip uygulanmasını teşvik eden ve zorunlu kılan düzenlemeler yapılmalıdır. Medyanın bu geleneksel yapısı dijital bahaneler ile göz ardı edilmemelidir. Zira sosyal medya mağdurları her geçen gün artmakta, kişiler husumet duydukları kişileri karalayabilmekte, asılsız iddialar ile itibarsızlaştırabilmektedir. Medya çalışanlarının yasal sorumluluklarını anlamlandırabilmeleri için düzenli hukuk seminerleri düzenlenmeli, özellikle dezenformasyon ve ifade özgürlüğü arasındaki dengeyi anlatan çalışmalar yapılmalıdır.

Dezenformasyonla Mücadele Stratejileri

- *Kaynak Doğrulama Sistemleri*: Yerel medya kuruluşları, dijital bilgilerin doğruluğunu kontrol edebilecek özel kaynak doğrulama ekipleri oluşturmalıdır.

Hız Kültürüyle Mücadele

- Dijital medya platformlarında ‘hız kültürü’, özellikle haberlerin doğruluğundan ödün verilmesine ve dezenformasyonun hızla yayılmasına yol açmaktadır. Bu sorunun önüne geçebilmek adına gazetecilik kimliği taşıyan kişi ve grupların

dijital platformlardaki faaliyetlerinin doğrulama süreçlerine tabii olması, medya çalışanlarının hızdan ziyade doğruluğu önceleyecek biçimde motive edilmesi ve performans ölçütlerinin yeniden tanımlanması gerekmektedir.

Yapay Zekâ Destekli Çözümler

- Dijital habercilikte doğrulama süreçlerinin otomasyonunda ve dezenformasyonun tespitinde yapay zekâ (YZ) teknolojileri önemli bir rol oynayabilir. Doğruluk teyidi için oluşturulacak sistemler, dil işleme teknolojileri, tüketicinin teyit mekanizması olarak yapay zekâ mekanizmalarını kullanabileceği sistemler ve kriz anlarında devreye girecek yapay zekâ sistemleriyle yanlış bilgi ekosistemini ve bundan beslenen habitusun önüne geçilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Özetle ve sonuç olarak; eğitim ve farkındalık artırıcı programların uygulanması, editöryal süreçlerin güçlendirilmesi ve medya etiğine yönelik bilinçlendirme çalışmaları dezenformasyonun etkilerinin minimize edilebilmesine kuşkusuz önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Atalay B. (2020). Polislik perspektifinden dijital misenformasyon ve dezenformasyon: Covid-19 örnek olayı bağlamında bir analiz. *OPUS Der.*, 5-6.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. Sage Publications, Inc.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Sage Publications.
- Danacıoğlu, G. (2023). Türk Sosyal Medyasında Grafik Tasarımın Rolü. [Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Görsel Kültür Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi].
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Erkan G. ve Ayhan A. (2018). Siyasal iletişimde dezenformasyon ve sosyal medya: Bir doğrulama platformu olarak teyit. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 30, 201-223.

- Gasımlı, L. (2019). Haberde yönlendirme, dezenformasyon ve propaganda: Azeri ve Ermeni haber sitelerinde Dağlık Karabağ sorunlarıyla ilgili yayınlanan haberlerin karşılaştırmalı analizi, [doktora tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi], Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Denzin & Lincoln (2008). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publications.
- Hameleers, M., van der Meer, T. G. L. A., & Dobber, T. (2022). You won't believe what they just said! The effects of political deepfakes embedded as vox populi on social media. *Social Media + Society*, 8(3).
- Kavaklı, N. (2019). Yalan haberle mücadele ve internet teyit/doğrulama platformları. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 663-68
- Kiraz E. (2023). Sosyal medya ve aşı karşıtı hareketler: Covid-19 pandemisinde sosyal medyanın aşı karşıtlığı üzerine etkileri. *Uluslararası İşletme Bilimi ve Uygulamaları Dergisi*, 3(1).
- Kirk, J., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and Validity in Qualitative Research*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412985659>
- Kshetri, N. & Voas, J. (2017). The economics of “fake news”. *IT Professional*, 19(6), 8-12.
- Lewandowsky et. (2020). *Technology and Democracy: Understanding the influence of Online technologies on political behaviour and Decision-Making*. EUR 30422 EN, Publications Office of the European Union.
- Li, Y., Marga, J.J., Cheung, C.M., Shen, X., & Lee, M. (2022). Health misinformation on social media: A systematic literature review and future research directions. *AIS Transactions on Human-Computer Interaction*, 14(2), 116-149. <https://doi.org/10.17705/1thci.00164>
- Patton M. Q. (2014). *Nilel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.), Pegem Akademi.
- Qu, Sandy & Dumay, John. (2011). The qualitative research interview. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 8, 238-264. <https://doi.org/10.1108/11766091111162070>.
- Sabancı P. (2016) Sosyal medyanın marka bağlılığı yaratılmasındaki rolü: Mavi Jeans örneği. [Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi].

- Saç H. ve Çobaner. A. (2021). İnfodemide sorumlu habercilik: Covid-19 salgınının haberleştirilmesine yönelik yayımlanan ilke ve rehberler üzerine bir değerlendirme. *Aksaray İletişim Dergisi*, 3(2), 303-330.
- Scheufele, D. A. & Krause, N. M. (2019). *Science Audiences, Misinformation, and Fake News*. Proceedings of the National Academy of Sciences, 116(16), 7662-7669.
- Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: Genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 5, 25-38.
- Topcu E. ve Çaycı Berk (2022). Sosyal medyada dezenformasyon: COVID-19 pandemisi örneği. *Tam Akademi Dergisi*.
- Vural B. A. & Bat M. (2022). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 20(5), 3348-3382.
- Wang, Y., McKee, M., Torbica, A., & Stuckler, D. (2019). Systematic literature review on the spread of health-related misinformation on social media. *Social science & medicine (1982)*, 240, 112552. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112552>
- Wardle C. & Derakhshan H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking* (27, 1-107). Council of Europe.
- Yağbasan M. & Özçelik N. (2024). Yapay zekâ Sophia'nın marifetleri: Sophia tarafından çizilen resimlerin bütünlük ilkesi bağlamında göstergebilimsel analizi. *İletişim Bilimleri Alanında Uluslararası Çalışma ve Değerlendirmeler* içinde (19-36). Serüven Yayınları.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zollo, F. & Quattrociochi, W. (2018). Misinformation spreading on Facebook. *Complex Spreading Phenomena in Social Systems*, 2(3),177-196.

EXTENDED ABSTRACT

With the advancement of communication technologies, the dissemination of information has gained unprecedented momentum. The rapid flow of information, emblematic of the contemporary era, is particularly prominent and dominant in internet environments. However, access to objective and accurate information -defined as an indispensable right of individuals- is frequently undermined by numerous internet-based platforms in daily life. Users often encounter manipulative phenomena conceptualized as disinformation, misinformation, and malinformation, which collectively constitute a “digital dirty information ecosystem.”

Many news platforms, claiming to inform and represent the public interest under the guise of institutional identity, are often implicated in these negative outcomes. By producing content that lacks editorial oversight and raises questions about objectivity, they contribute to or enable the spread of falsehoods. Exploiting gaps in control mechanisms and legal frameworks, and treating the creation and dissemination of inaccurate content as an extension of freedom, is a primary driver of this issue. Additionally, factors such as the desire for engagement fueled by social media, the promise of visibility, the fluidity of digital sociology, blurred boundaries between truth and falsehood, emerging artificial intelligence technologies, and the layered and porous nature of digital publicity further exacerbate the proliferation of disinformation.

Digital news platforms, operating under different paradigms than traditional media, often prioritize speed over accuracy, exacerbating the erosion of trust in journalism—a field already grappling with reputational challenges. Given the widespread shift of media organizations to internet-based publishing and their substantial potential for content production, it becomes imperative to scrutinize their reflexes, motivations, and awareness in addressing disinformation.

This research, grounded in this context, adopts a phenomenological approach, a qualitative research model. Recognizing that media outlets cater to heterogeneous audiences and that findings from any outlet can potentially reflect broader trends within Turkey, the study focuses on Gaziantep media as a sample and confines its scope to this province. Following the methodological recommendations of phenomenology, which suggests a participant range of 2 to 25, the study involved ten randomly selected volunteer media workers, after obtaining approval from Gaziantep University's Ethics Committee.

The research, based on the hypothesis that "media workers' awareness and motivations regarding disinformation, misinformation, and malinformation are at

a low level," yielded notable findings. Among the participants, 20% were unaware of the conceptual distinctions between disinformation, misinformation, and malinformation. Positive findings include that 90% of participants possessed adequate training and resources for newswriting, and all participants (100%) sought confirmation from relevant parties about the content of their news.

Nevertheless, concerning patterns emerged. While only 20% of participants reported a tendency to produce false or inaccurate news in the event of a news shortage, 40% acknowledged producing such news for financial or ideological reasons. Alarmingly, 40% admitted to having produced false or inaccurate news during their careers. Furthermore, only 10% of participants implemented an editorial or regulatory process in their news production.

Although all participants (100%) were aware of the legal responsibilities and potential sanctions for producing false or inaccurate news, 80% were reluctant to activate retraction mechanisms for such content a striking observation. Despite these negative tendencies, 80% of participants displayed a high level of motivation to resist the production of false or inaccurate news. Additionally, all participants (100%) reported verifying the accuracy of popular content from various internet-based news sources, a significant positive finding.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	01.12.2024	Submitted date
Kabul tarihi	12.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Kuvat, S., & Uğurlu, F. M. (2025). Bağımlılıklar ve Egzersiz. *Journal of History School*, 74, 835-856.

BAĞIMLILIKLAR VE EGZERSİZ¹¹**Semra KUVAT² & Fatih Mehmet UĞURLU³****Öz**

Bu çalışmada, bağımlılık davranışını izleyen etmenler çerçevesinde bağımlılığın tanımı, bağımlılığın etkileri, madde bağımlılıkları ve diğer bağımlılıklar ele alındı. Bunlara ek olarak, egzersizin bağımlılığı azaltmak için sağlamada kullanılabilecek stratejilere de yer verildi. Araştırma, bağımlılık ve egzersizi takip eden etmenlere ilişkin yazın taranarak, yani tarama modeli kullanılarak yürütüldü. Günümüzde Bağımlılıkların birçok çeşidi vardır. Bunlardan bazıları madde bağımlılıkları, bazıları psikolojik bağımlılıklar, bazıları da davranışsal bağımlılıklardır. Bu bağımlılıklar kişinin hayat kalitesini düşüren, yaşamdan soğutan durumlardır. Bu bağımlılık çeşitlerini daha da açacak olursak; madde bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı, alkol bağımlılığı, esrar ve benzeri bağımlılıklar, kokain bağımlılığı, nikotin bağımlılığı, kafein bağımlılığı, ecstasy bağımlılığı, opiatlar, halüsinasyonlar, uçuşu madde bağımlılığı, teknoloji kullanma bağımlılığı, kompulsif satın alma bağımlılığı, akıllı telefon bağımlılığı, yeme bağımlılığı, dijital bağımlılık, internet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, mobil cihaz bağımlılığı, bilgisayar bağımlılığı, internette alışveriş bağımlılığı, bilgi bağımlılığı diye sıralayabiliriz. Bunlarla baş etmenin birçok yolu olmakla beraber bir tanesi de egzersizdir. Genellikle bağımlılıklarda kullanılan egzersiz yaklaşımları şunlardır; Aerobik egzersiz yaklaşımı, anaerobik egzersiz yaklaşımı, direnç egzersiz yaklaşımı, denge egzersiz yaklaşımı, grup egzersiz yaklaşımı ve diğer egzersiz yaklaşımları. Egzersiz beyin fonksiyonlarına da etki ettiği için bağımlılıklar açısından da etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

¹ ¹Yazar etki oranı: 1.yazar: %60. yazar: %40. Derleme 14 Kasım 2024 tarihinde düzenlenen 5. Uluslararası Spor ve Sosyal Bilimlere Multidisipliner Yaklaşım Kongresinde online sunulan sözlü bildirisinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

²Doktorant., Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ. semrakuvat@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7509-1275

³Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ. fmugurlu@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6830-4383

Egzersiz ve bağımlılıklar ile ilgili bu durumu aydınlatmak amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Bu derlemede bağımlılıklar ve egzersiz ile ilişkili çalışmalar özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımlılık, Egzersiz, Spor, Fiziksel Aktivite.

Addictions and Exercise

Abstract

In this study, the definition of addiction, the effects of addiction, substance addictions and other addictions were discussed within the framework of the factors that follow addictive behavior. In addition, strategies that can be used to reduce addiction by exercise were also included. The research was conducted by scanning the literature on the factors that follow addiction and exercise, that is, using the screening model. Today, there are many types of addictions. Some of these are substance addictions, some are psychological addictions and some are behavioral addictions. These addictions are situations that reduce the quality of life of the person and make them lose interest in life. If we were to further explain these types of addictions; substance addiction, digital game addiction, alcohol addiction, marijuana and similar addictions, cocaine addiction, nicotine addiction, caffeine addiction, ecstasy addiction, opiates, hallucinogens, volatile substance addiction, technology use addiction, compulsive buying addiction, smartphone addiction, food addiction, digital addiction, internet addiction, social media addiction, mobile device addiction, computer addiction, internet shopping addiction, information addiction. Although there are many ways to cope with these, one of them is exercise. The types of exercise approaches generally used in addictions are; Aerobic exercise approach, anaerobic exercise approach, resistance exercise approach, balance exercise approach, group exercise approach and other exercise approaches. Since exercise also affects brain functions, it has been revealed that it is also effective in terms of addictions. Many studies have been conducted to shed light on this situation regarding exercise and addictions. In this review, studies related to addictions and exercise are summarized.

Keywords: Addiction, Exercise, Sports, Physical Activity.

GİRİŞ

Bağımlılık kavramı, kişinin davranışının gerekli hale geldiği bir durumu tanımlanıyor. Bağımlılık hayatına devam eden herkesin karşılaşılabileceği bir durumdur. Doğası gereği insan, geldiği evrende bazı şeylere ihtiyaç duyarak, savunmasız ve yetersiz olarak yaşamını sürdürür ve olgunlaştıkça çeşitli ihtiyaçlara bağımlılık geliştirir. Yaşamın ilk döneminde anne ve babasına bağımlı olan kişi, zamanla hayatın zorlaşması durumunda sorunlardan kurtulmak, gerginlikten kurtulmak ya da mutlu olmak için madde bağımlılığına yönelebilmektedir (Taşken, 2010).

Bağımlılık Nedir?

Bağımlılık; Orford'a göre "aşırı isteklilik" olarak tanımlanmaktadır (Orford, 1985). Bağımlılık konusu literatürde genellikle uyuşturucu bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir maddeye bağımlılık olarak tanımlanan madde bağımlılığı; Her ne kadar kişinin madde kullanımından kaynaklanan bir iyilik ve tatmin durumu olarak tanımlansa da "madde", bağımlılık yapabilen, duygularda ve beyinde değişikliklere neden olabilen ve kullanılabilen bir dizi kimyasal madde olarak kabul edilmektedir (Serefoğlu, 2013, s. 31). Günümüzde gelişen ve değişen teknoloji doğru kullanılmadığı takdirde bireylerde olumsuz bağımlılığa yol açabilen, zihinsel, fiziksel ve sosyal yaşamını etkileyen ciddi bir sorun haline gelmektedir (Taşkent, 2010). Geçmişten günümüze bağımlılık; fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki grupta değerlendirilir. Zihinsel bağımlılık, bireyin duygusal olarak kendisini mutlu etmek amacıyla bir maddeyi kullanması iken; fiziksel bağımlılık, bireyin bir maddeye karşı duyduğu fiziksel istek olarak tanımlanmaktadır (Ögel, 1997).

Bağımlılık Döngüsü

Madde kullanımı ve davranışın sıklığı artmaya başlamaktadır, fakat birey kendine yalan söylemeye devam etmektedir "istersen bırakırım" diyerek devam etmektedir. Daha sonra bırakamayacağını anlayan birey "bu meret bırakılmaz" diyerek aslında bağımlılık durumunu kabul etmektedir. Birey bu durumdan artık uzaklaşmak ister "bırakmak zorundayım" demeye başlar. Fakat maddenin ve davranışların artık esiri haline gelmiştir. Bu durumdan rahatsız olur ve bırakmak için çaba gösterir "artık bırakacağım" der ve bıraktığını düşünerek "bıraktım ve bir daha başlamam" demeye başlar. Fakat bir döngünün içerisine girmiştir. Tekrar "bir kereden bir şey çıkmaz" diyerek döngüsüne devam eder. Bağımlılıkta kimin ne zaman veya kaç kullanımdan sonra bağımlı olacağı bilinmemektedir (Url-1).

Şekil 1. Bağımlılık Döngüsü (Url-2).

Bağımlılık Türleri

Bağımlılıkla ilgili çalışma yapan birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bundan dolayı bağımlılık türleri farklı şekillerde sıralanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü madde bağımlılığı türleri;

• Kokain tipi, • Esrar tipi, • Tütün tipi, • Alkol, Barbütürat, Benzodiazepin tipi, • Solunan çözücü tipi, • Hallusinojen tipi, • Uyarıcı tipi, • Opiat tipi olarak 8 başlık altında toplamıştır (Url-2). Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen ve 72. Dünya Sağlık Asamblesi tarafından onaylanan Uluslararası Hastalık Sınıflandırması'nda kumar oynama bozukluğu ve oyun oynama bozukluğu ICD11'de bağımlılık yapıcı davranışlara bağlı bozukluklar olarak sınıflandırılmaya başlanmıştır (Url-3). Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'na göre ise bağımlılıklar; • Uyarıcı maddeler; kokain, amfetamin, esktazi gibi, • Kaygı gideren, dingileştiren uyuşturucular; diazepam gibi, • Keyif, mutluluk ve gevşeme hissi veren opiyatlar; eroin, morfin, metadon, kodein gibi, • Gerçeklik duygusundan çıkarıcı ve gerçekte var gibi algılanmasına sebep olan şeylerin görülmesine sebep olan halüsinojenler,

Ucuz olarak bulunan ve ulaşılması kolay olan uçucular; benzin, bali, tiner gibi, • Alkol 51 • Tütün • Kafein • Kenevir (esrar) • Diğer bilinmeyen maddeler olarak 10 madde altında sıralanmıştır (Amerikan Psikiyatri Birliği, çev. Ertuğrul Köroğlu, 2013).

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Sınıflandırmasında davranışsal bağımlılık türlerinden bahsedilmektedir. Bu bağımlılık türleri arasında kumar oynama bozukluğu ve oyun oynama bozukluğu yer almaktadır. Dünyada sıklıkla görülen davranışsal bağımlılık türleri arasında teknoloji bağımlılığı, yemek yeme bağımlılığı, alışveriş bağımlılığı, internet bağımlılığı gibi bağımlılıklar yer almaktadır (Dağlı ve Yüyen, 2023, s. 105). Yine dünyada sıklıkla görülen davranışsal bağımlılıklar arasında seks bağımlılığı ve ilişki bağımlılığı gibi bağımlılıklarda görülmektedir. Türkiye Yeşilay Cemiyeti ise bağımlılıkları 5 başlık altında toplayarak incelemiştir. Yeşilay ilk olarak alkol bağımlılıkları daha sonra sigara bağımlılıkları üstüne çalışmaya başlamıştır. Çalışma alanını genişleten Yeşilay sırasıyla; uyuşturucu madde ve kumar ve son olarak teknoloji bağımlılığı ile çalışmalara başlamıştır (Url-5). Kurum ve kuruluşlar kendi bilimsel inceleme alanlarına göre bağımlılık sınıflandırmaları gerçekleştirmiştir. Sınıflandırmalarda farklılıklar görülse de birçok konuda ortak başlık bulunmaktadır. Bunlar arasında uyuşturucu, tütün, alkol ve teknoloji bağımlılıkları görülmektedir.

Bazı bağımlılık türleri şu şekildedir:

a) Madde Bağımlılığı: Kişinin madde kullanımı üzerindeki kontrolünü kaybetmesi, maddenin kişinin yaşamının merkezi haline gelmesi, maddenin neden olduğu fiziksel ve psikolojik sorunların ortaya çıkması durumudur. Bağımlılık, çeşitli yollarla elde edilen, duygusal ve bilişsel algının eşlik ettiği, diğer beyin fonksiyonlarında değişikliklere neden olan kimyasal madde olarak tanımlanmaktadır (Koçum, 2012).

b) Alkol Bağımlılığı: "Alkol kullanım bozukluğu, uzun süreli alkol alma alışkanlığı, karşı konulamaz alkol alma isteği ve reçetede belirtilenden daha fazla alkol alma isteği ile karakterize bir hastalıktır (Ögel, 2017).

c) Esrar ve Benzeri Bağımlılıklar: Esrarla ilgili ilk bilgilere M.Ö. 2700 yıllarında Çin farmakoloji kitaplarında rastlanmaktadır. Esrar kullanımı bırakıldıktan sonra fiziksel yoksunluğa neden olmaz. Ancak madde kullanmayı bıraktığımızda iştahsızlık, uykusuzluk, gerginlik gibi sorunlar ortaya çıkar. Esrar kullanan kişilerde ağız kuruluğu, kırmızı gözler, aşırı terleme ve soluk ten gibi belirtiler görülür (Yılmaz, 2015).

ç) Kokain Bağımlılığı: Kokain beyaz, parlak, kokusuz ve acı bir tozdur (Demirbaş, 2005). Bu madde saf haliyle çok nadir kullanılsa da genellikle pudra şekeriyle karıştırılarak tüketilir. Suda veya alkolde çok çabuk çözüldüğü için bu içeceklerle de kullanılabilir. Çoğunlukla burun yoluyla solunmak için kullanılır. Kokain kullanan kişiler maddenin etkilerini çok çabuk görebilmektedir. Tek kullanımdan sonra bile bağımlılık yapma potansiyeli vardır (Babaoğlu, 1997).

d) Amfetaminler: Amfetaminin fizyolojik olarak bağımlılık yapıcı etkileri azdır. Ancak tolerans geliştikçe madde miktarının artırılması gerekir. Bu durumda kişinin baş dönmesi, iştahsızlık, çarpıntı, yüksek ateş ve en önemlisi ölüm yaşamasına neden olur (Kayaalp,1999).

e) Nikotin Bağımlılığı: Kafeinden sonra dünyada en çok kullanılan uyarıcıdır. Tütünde bulunan acı ve koyu renkli bir maddedir. Çok çabuk psikolojik bağımlılık yaratır. Sigara dumanı solunduğunda solunan nikotinin %25'i çok kısa sürede kana karışarak beyne ulaşır. Nikotin bağımlılığı sigara içenlerin neredeyse tamamında görülür. Bu kişilerin her durumda sigara içme isteği vardır. Davranışları sigara içme arzusundan etkilenir. Ayrıca sağlıklarının bozulduğunu bilmelerine rağmen sigara içmeye devam etmektedirler (Benowitz, 1988).

f) Kafein Bağımlılığı: Özellikle kahve ve çay gibi temel sıvı maddelerde bulunması nedeniyle dünyada en yaygın kullanılan bağımlılık yapıcı maddedir. Bilimsel olarak C₈H₁₀N₄O₂ kimyasal formülüne sahip trimetilksantin olarak bilinen kafein, yaygın olarak kullanılan bir uyarıcıdır. Kahve, çay, kola, çikolata

gibi günlük hayatta kullandığımız maddelerde bulunması kafeinin hayatımızdaki yerini ve önemini ortaya koymaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalar ortalama bir Amerikalının günde 131 ml kafein tükettiğini ortaya koymuştur (Pendergrast, 1999).

g) Ekstazi Bağımlılığı: Son dönemde tüm dünyada hızla yayılan ve olumsuz sonuçlara neden olan, kimyasal kökenli en tehlikeli bağımlılıklardan biridir. Sıvı, kapsül, toz veya tablet halinde üretilir. Bu madde ağızdan alınır. Kullanımı sonucunda kan basıncında, kalp atış hızında ve vücut ısısında artış gözlenir. Aynı zamanda vücut sıvılarının kaybına ve herhangi bir aktiviteden keyif alamamaya neden olur. Maddeyi kullandıktan 20 dakika sonra çalışmaya başlar. Bir saat sonra madde doruğa ulaşır. Etkisi 4-6 saate kadar sürer. Maddenin kimyasal yollarla elde edilmesi ciddi bedensel fonksiyon bozukluklarına ve bunun sonucunda ölüme neden olur (Ögel, 1997).

ğ) Opiatlar: Bu maddeler ciddi fiziksel bağımlılığa neden olur. Bu, son uygulamadan sonraki 8 ila 36 saat içinde yeniden uygulama ihtiyacını doğurur. Eroinin çok pahalı olması, insanları uyuşturucuyu elde etmek için yasa dışı yollara yöneltmekte ve uyuşturucuyu elde etmek için her türlü yasa dışı faaliyete girişmelerine neden olmaktadır (Davison, 2004).

h) Halüsinojenler: Bu maddeleri kullanan kişiler rüyalar görmektedir. Duyuların karışıklığı, yer ve zaman algısında zayıflık yaratır. Halüsinojen örnekleri arasında şunlar yer alır: • LSD (liserjik asit dietilamid) • meskalin • fensiklidin • DOM (dimetoksimetil) • DMT (dimetiltriptamin) Doğal ve sentetik olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Kullanımları sonucunda insanlarda güçlü bağımlılık yapıcı etki gösterirler (Tarhan ve Nurmedov, 2015).

I) Uçucu Madde Bağımlılığı: Bu maddelerin elde edilmesinin ucuz ve kolay olması, özellikle gençler arasında kullanımının devam etmesine yol açmaktadır. Bu tozlaştırıcı uçucuları sıralamak gerekirse; Solvent, aseton, kozmetik temizleyiciler, çakmak sıvıları, yapıştırıcılar ve benzin bağımlılık yapan maddelere örnektir (Ögel, 1998).

i) Dijital Bağımlılık: Dijital bağımlılık, modern teknolojinin ve dijital cihazların aşırı kullanımından kaynaklanan bir bağımlılık türüdür. İnternet, akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar ve diğer elektronik cihazlar günümüzde hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline geldi.(Stankovic vd., 2021, s.168; Kurniasanti vd., 2019, s. 82).

j) Teknoloji Kullanımına Bağımlılık: Teknolojik bağımlılık, teknolojinin günlük hayatımıza tamamen adapte olmasıyla ortaya çıkan nispeten yeni bir olgudur (Turel vd., 2011, s. 1043). Teknolojik bağımlılık olarak slot makinesi

bağımlılığı, bilgisayar oyunu bağımlılığı ve televizyon bağımlılığından söz ederken, günümüze ulaşan literatür, sosyal medya, internet bağımlılığı vb. Bağımlılık, internet oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığı üzerine çalışmalar bulunmaktadır (Romdhane vd., 2023, s. 23; Karaköse vd., 2023, s.14).

k) Dijital Oyun Bağımlılığı: Buna, örneğin çocuğun uzun süre oyun oynamayı bırakamaması, oyunu gerçek hayatıyla bağdaştıramaması, oyunla ilgili sorumlulukları göz ardı etmesi ve oyun oynamayı tercih etmesi gibi sonuçları olan durumlar denir (Horzum, 2011, s. 56).

l) Kompulsif Satın Alma Bağımlılığı: Psikoloji ve tüketici davranışı alanında çalışan araştırmacılar genellikle kompulsif satın alma konusuyla ilgilenmektedir. Faber ve O'Guinn'in yaptıkları çalışmada kompulsif satın alma davranışını "tüketicinin davranışı düzenleyemediği veya durduramadığı kronik kalıplaşmış davranış dönemleri" olarak tanımlamış (Faber vd., 1992, s. 459).

m) Akıllı Telefon Bağımlılığı: Dijital dünyaya alışkınız çünkü basitten zora kadar tüm görevler teknoloji yardımıyla kolaylıkla çözülebiliyor. Hayatı kolaylaştıran bu teknolojilerin olmayışı, insanların yoksunluk belirtileri yaşamasına neden olmuştur. Bağımlılık yapan maddelerden uzak durduğunuz zaman yoksunluk belirtileri ortaya çıkarken, dijital cihazlardan uzak durduğunuz zaman ortaya çıkan benzer belirtiler davranışsal bağımlılıklardır. Bu tür bir bağımlılık, teknolojinin hem karanlık bir tarafının hem de kolaylığının olduğunu görmemizi sağlar (Biricik, 2022, s.108).

n) İnternet Bağımlılığı: Birçok araştırmacı, klasik anlamda bağımlılığın alkol, esrar, kokain ve eroin gibi kimyasal maddelerin kullanımını içerdiğini ileri sürmüştür. Ancak bağımlılığın ne olduğunu net olarak söylemek oldukça zordur. Özellikle son zamanlarda kumar oynamak, seks yapmak, para harcamak, alışveriş yapmak, yemek yemek, spor yapmak, televizyon seyretmek, bilgisayar oyunu oynamak gibi pek çok farklı davranışın bağımlılık oluşturabileceğine inanılıyor. Kimyasal olmayan bağımlılıkların bağımlılık olup olmadığını belirlemenin yolu bunları alkol bağımlılığına ilişkin klinik kriterlerle karşılaştırmaktır. İnternet bağımlılığı ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda tanı kriterlerinin madde bağımlılığına daha çok benzediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda internetin patolojik kullanımı tartışılmakta ve genel olarak teknolojik bağımlılıklar olarak anılmaktadır (Young ve Rogers, 1998, s. 25).

o) Sosyal Medya Bağımlılığı: Sosyal medya bağımlılığı, bireyin sosyal medyada çok fazla zaman harcadığı, bu sürenin giderek arttığı, durumda kullanılan bir terimdir (Durar, 2018). Bağımlılık davranışı belirginlik, duygu

durum düzenleme, tolerans, çekilme belirtileri, çatışma ve tekrarlama olmak üzere altı temel bileşen ile açıklanır:

1) Belirginlik: Bir davranışın bireyin yaşamında öncelik verdiği durum ve davranışlarına uygun olup olmadığı şeklinde tanımlanır.

2) Duygudurum düzenleme: İnsanların sosyal medya uygulamalarının kullanımı neticesinde bireysel deneyimi anlamı taşımaktadır. Elde edilen deneyimin farklı zamanlarda farklı duyguları yansıtmaması anlamını taşımaktadır.

3) Tolerans: Kişilerin içinde bulunduğu ruh hali ve var olan durumdan önceki yaşantısında bulunan pozitif olguları sağlamak için sosyal medya kullanımının hızla yayılması ve sosyal medyada daha fazla zaman geçirmek anlamını taşımaktadır.

4) Çekilme Belirtileri: Kişilerin sosyal medya uygulamalarında aktiflik göstermemesi neticesinde oluşan negatif duygulanımı açıklamaktadır.

5) Çatışma: Bireylerin sosyal medya platformlarında yaşadığı aşırı kullanımına bağlı olarak toplum ve kendisiyle yaşadığı problemleri ifade etmektedir.

6) Tekrarlama: Kişinin sosyal medya uygulamalarının kullanımını azaltmak amacıyla uğraşması ama bu uğraşın başarısız veya bir süre sonra sosyal medya kullanımının yeniden artması anlamını taşımaktadır (Çarkçı, 2019).

ö) Mobil Cihaz Bağımlılığı: Günümüzde giderek büyüyen bir sorun haline gelen bir durumdur. İnsanlar akıllı telefon, tablet ve diğer taşınabilir cihazlar gibi mobil teknolojilere bağımlı olmaları nedeniyle sosyal, psikolojik ve fiziksel sorunlar yaşayabilmektedirler (David vd., 2021, s.1565). Bu tür belirtiler arasında bilgisayarda uzun süre kalma, işe veya çalışmaya müdahale etme veya bilgisayarı kullanmadan rahatsızlık duyma yer alır (Geisel vd., 2021, s.14; Wölfling vd., 2008, s.226).

p) Bilgisayar Bağımlılığı: Teknolojinin hızla gelişmesiyle ortaya çıkan bir sorundur. Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler ve diğer dijital cihazlar iş, iletişim, eğlence ve bilgi gibi birçok alanda hayatımızın önemli bir parçası haline geldi. Ancak bu teknik cihazlara aşırı bağımlılık birçok insanın günlük yaşamını olumsuz etkilemeye başlamıştır (Grajek vd., 2022, s. 130). Bilgisayar bağımlılığı, kişinin bilgisayar kullanımı üzerindeki kontrolünü kaybetmesi ve kullanım alışkanlıklarının sağlıklı dengelyi aşması durumunda ortaya çıkar. Böyle bir durum kişinin sosyal ilişkilerini, iş performansını, fiziksel sağlığını ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Saritepeci vd., 2022 s. 1).

r) İnternette Alışveriş Bağımlılığı: Sürekli internette alışveriş yapma bağımlılığıdır. Sürekli internette alışveriş yapmak, gereksiz ürünler satın almak

veya alışveriş yapmadan rahatsızlık duymak bu türün belirtileri olabilir (Niedermoser vd., 2021, s. 199). Online alışveriş, insanların online alışverişe aşırı ilgisi ve kontrol edilemeyen satın alma isteğidir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik alışverişin kolaylığı ve erişilebilirliği artmış ve bazı kişiler için bağımlılık haline gelmiştir (Zhang vd., 2019, s. 88).

s) Bilgi Bağımlılığı: Haberlere, bloglara, makalelere veya diğer bilgi kaynaklarına sürekli göz atmak ve bilgi bulunamadığında rahatsızlık duymak bu türün belirtileridir (Liu vd., 2022, s. 1378; Zeljko, 2022, s. 155). Bilgi bağımlılığı, insanların sürekli olarak bilgiye ihtiyaç duyması ve bu ihtiyacı karşılamak için bilgisayar, internet ve diğer dijital teknolojiler gibi kaynaklara bağımlı olması durumudur. Bu bağımlılık teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte giderek artmaktadır (Flayelle vd.,2023, s.136).

ş) Egzersiz Bağımlılığı: Egzersiz bağımlılığı; zamanı fiziksel aktivite ile geçirmeye aşırı istekli olma, engellere rağmen kontrolsüzce aşırı egzersiz yapma durumudur (Hausenblas ve Downs, 2000, s. 387). Egzersiz bağımlılığı, pozitif ve negatif bağımlılık olarak incelenmektedir. Araştırmacılar egzersiz bağımlılığında, negatif bağımlılığı; aşırı egzersiz yapan bireyin egzersiz yapamadığında kaygı, depresyon, sinirlilik, uykusuzluk gibi sorunlar yaşaması, pozitif bağımlılığı ise; bireyin yaşantısı içerisinde karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için aşırı egzersiz yapması olarak iki farklı formda değerlendirmektedir (Glasser, 1976; Hausenblas ve Downs, 2002, s. 89).

t) Yeme Bağımlılığı: İlk kez 1956 yılında Theron Randolph tarafından tanımlanan yeme bağımlılığı kavramı, düzenli olarak tüketilen bazı yiyeceklerin (patates, mısır, buğday, süt, yumurta, çay, kahve vb.) hassas kişilerde diğerleri kadar bağımlılık yaratabileceğini belirtmektedir. madde bağımlılıklar (Rondolph ve Theron, 1956, s. 198). Son araştırmalar yeme bozuklukları ve obezitedeki nöropatofizyolojik değişikliklerin diğer madde kullanım bozukluklarıyla karşılaştırılabilir olduğunu bulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmalar yeme bağımlılığı konusuna ilgiyi artırmış ve bu alandaki araştırmaların artmasına neden olmuştur (Meule vd., 2015, s. 193). Şeker, tuz ve yağ ile geliştirilen işlenmiş ürünler, gıda endüstrisi tarafından geleneksel gıdaları desteklemek amacıyla yıllardır kullanılan gıda endüstrisi teknikleridir. Bu şekilde işlenen gıdaların insanlara kazandırdığı güçlü tat duygusu onların daha fazla tüketmelerini sağlayacaktır. Sonuç olarak bazı gıdaların bağımlılık yapma potansiyeli artar ve bu da obezite gibi yeme bozukluklarına yol açabilir (Gold vd., 2003, s. 117).

Egzersiz ve Bağımlılık

Egzersiz, beyin aktivitesini yaşlanmanın olumsuz etkilerinden korur; Hafızayı, dikkati, işlem hızını ve yürütücü işlevleri önemli ölçüde geliştirir (Smith vd., 2010, s. 239). Düzenli egzersiz yapanların, daha az yapanlara göre madde bağımlılığı oranlarının daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Ströhle vd., 2007, s. 1657). Ergenlik döneminde düzenli fiziksel aktivitenin alkol ve uyuşturucu kullanımını önlediği bildirilmektedir (Korhonen vd., 2009, s. 261). Egzersiz son derece etkili bir tedavidir çünkü yararları çok fazladır, ucuzdur ve kolayca elde edilebilir, genel sağlık bakım maliyetlerine ek bir yük getirmez ve çok az yan etkisi vardır veya hiç yoktur (Cabrera, 2020, s. 15). Bağımlılığın aşamaları göz önüne alındığında egzersizin etkileri şu şekilde özetlenebilir: Bağımlılık sürecinin erken aşamalarında, yani hasta henüz bağımlı olmadığına, mezolimbik yoldaki dopamin sinyali, maddeyi motive eden ana mekanizmadır. Opioidler ve alkol gibi psikoaktif maddeler, nükleus accumbens'te dopamin salınımını ve ödüllendirici uyarılara duyulan özlemi artırır. Ancak sarhoş edici maddelerin tüketimi glutamat reseptörlerini uyararak vücutta düzensizliğe neden olur (Lynch vd., 2013, s. 1622). Egzersizin bağımlılarla aynı ödül yolunu harekete geçirmesi ve dopamin salınımını ve bağlanmasını artırması, erken dönemde madde kullanımına alternatif olarak görülebilir. Böylece bağımlılık yapıcı maddelere duyarlılık azalır (Smith ve Pitts, 2011, s. 237). Sürecin sonunda maddeye kronik maruz kalma, beyinin artan dopamin düzeylerine uyum sağlaması nedeniyle mezolimbik fonksiyon kaybına neden olur. Ventral striatumda dopamin reseptörlerinin düzenlenmesi ve endojen dopamin salınımı azaldıkça hastada maddeye karşı tolerans gelişir ve aynı etkiyi sağlamak için ilacın daha yüksek dozlarına ihtiyaç duyulur (Cabrera, 2020, s.15). Bu süreçte yapılan düzenli egzersiz, glutamat düzeylerinin normale döndüğü, dopamin reseptörlerinin değiştiği (Greenwood vd., 2011, s. 354) opioid agonist duyarlılığının azaldığı ve endojen opioid peptid konsantrasyonlarının arttığı (Lynch vd., 2013, s. 1622) geçiş aşamasında metabolizmayı korur (Cabrera, 2020, s. 15). Yoksunluk dönemi sırasındaki yoksunluk durumu, anhedoni, anksiyete, hiperaljezi ve özlem gibi çeşitli istenmeyen semptomlarla karakterize edilir. Bu semptomlar beynin ödül mekanizmasındaki dopaminin azalmasına ve glutamaterjik uyarıcı nörotransmisyonun artmasına bağlı olarak ortaya çıkar. Egzersiz bu semptomların azaltılmasına, nüksetme riskinin azaltılmasına ve mezolimbik sistem ile glutamaterjik sistemin normalleştirilmesine yardımcı olabilir (Lynch vd., 2013, s. 1622; Schmidt vd., 2010, s. 1187). Erken yoksunluk sırasında, nörogenezde rol oynayan bir protein olan beyinden türetilmiş nörotrofik faktör (BDNF) seviyeleri düşüktür. BDNF seviyeleri yoksunluk süresi arttıkça artar. Tetikleyicilere bağlı olarak istek artar (Linke ve Ushherr, 2015, s. 7). Rejenerasyon sırasında egzersiz, iyileşmeyi engelleyen kromatin değişikliklerine neden olur. Bu aşamada egzersizin madde maruziyetinin etkilerini taklit ettiği ve

Bağımlılıklar ve Egzersiz

nüksetme riskini arttırdığı dikkate alınmalıdır (Cabrera, 2020, s. 15). Ancak nüksetme sürecinde madde kullanımı yerine fiziksel aktiviteye katılmak güvenli, hemen ödüllendirici, erişilebilir ve sürdürülebilir bir yaklaşımdır ve nüksetmeyi azaltmaya yardımcı olabilir (Linke, 2015, s. 41).

Tablo 1.

Egzersiz bağımlılıklar üzerindeki rolü, faydaları ve etkisi

Bağımlılık Türü	Egzersiz Rolü ve Faydaları	Egzersiz Etkisi
Madde Bağımlılıkları	Egzersiz ventral striatumda dopamin reseptörlerini düzenler ve böylelikle maddeye karşı tolerans geliştirir	Maddeye karşı daha az ihtiyaç duyulur
Nikotin Bağımlılığı	Sigara içme isteğini egzersiz engelleyebilir ve odaklanmayı artırır	Sigara içme dürtülerini azaltır, akciğer fonksiyonlarını geliştirir
Alkol Bağımlılığı	Dopamin salınımı ve bağlanmasını artırır	Alkole olan bağımlılık azalır çünkü egzersiz bağımlılarla aynı ödül yolunu harekete geçirir
Esrar vb. Bağımlılıklar	Egzersiz endorfin salgılar ve bu kişinin ruh halini iyileştirir	Egzersiz bağımlılık isteğini azaltabilir ve kişiyi daha iyi hissettirir
Kumar Bağımlılığı	Egzersiz stres ve kaygıyı azaltarak kumar oynamayı azaltabilir.	Zihinsel ve duygusal dengeyi sağlayarak kumar dürtülerini azaltır
İnternet Bağımlılığı	Egzersiz çevrimdışı sosyal etkileşim sağlar ve dijital cihazlardan uzak kalmaya teşvik eder	Zihinsel ve fiziksel sağlığı artırarak internet bağımlılığına karşı koyar
Yeme Bozuklukları (Anoreksiya, Bulimiya...)	Egzersiz sağlıklı beden algısını destekler ve özsaygıyı artırır	Beden imajını olumlu yönde etkiler

Madde Bağımlılığı Tedavisinde Kullanılan Egzersiz Yaklaşımları

a) Aerobik egzersizler: Aerobik egzersiz, yoğunluğu maksimum kalp atış hızının yüzde kaçını oksijeni enerji olarak kullandığına göre sınıflandırılan egzersiz olarak kabul edilir (Linke ve Ushher, 2015, s. 41). En sık görülen türleri tempolu yürüyüş, koşma, yüzme ve bisiklete binmedir (Wang vd., 2016, s. 161). Weinstock ve arkadaşlarının yaptığı bir araştırma, madde kullanım bozukluğu olan kişiler için acil tedavi olarak kullanılan çeşitli aerobik egzersizlerin olumlu etkileri olabileceğini öne sürdü. Doğrudan (basketbol, yüzme, tempolu yürüyüş gibi) veya dolaylı olarak (spor ayakkabısı satın almak, egzersiz planı oluşturmak) fiziksel aktiviteye katılan bireyler buna göre gruplandırıldı. On iki hafta süren bu

programda 187 katılımcıdan 45'i en az bir egzersizi tamamlayarak süreci tamamladı. Çalışma, egzersizle ilgili faaliyetlerde bulunanların, egzersizle ilgili faaliyetlere katılmayan katılımcılara kıyasla önemli ölçüde daha uzun süre yoksun kaldıklarını buldu. Dolayısıyla madde kullanan kişilerin tedavisinde aerobik egzersizin önemli bir destek olabileceği ve uzun vadede etkilerini görebilmek için tedaviye devam edilmesi gerektiği sonucuna varıldı (Weinstock vd., 2008, s.1072).

b) Anaerobik Egzersizler: Laktatın kanda temizlenebileceğinden daha hızlı birikerek egzersiz performansının azalmasına neden olduğu yoğunluk olarak tanımlanır (Martin ve Whyte, 2000, s. 366). Bu kapasitenin aşılması halinde antrenman süresiz olarak sürdürülemez, bu da bir süre sonra yorgunluğa ve antrenmana devam edilememesine neden olur. Anaerobik egzersiz örnekleri arasında halter, ayakta atlama, yüksek atlama, gülle atma, sprintler (futbol, voleybol, basketbol gibi) ve 25 m kurbağalama yer alır (Safınaz, 2012, s. 1). Anaerobik egzersizle ilgili klinik deneylerin gözden geçirilmesinde Wang ve arkadaşları, metamfetamin (MA) bağımlılarında egzersizin doz-yanıt ilişkisini incelemek için 92 MA bağımlısını işe aldılar. Bu denekler rastgele bir egzersiz grubu ve bir kontrol grubuna ayrıldı. Her katılımcı, egzersizden önce, egzersiz sırasında, egzersizden hemen sonra ve egzersizden 50 dakika sonra MA özlemine kendisi bildirdi. Bu akut egzersiz programı sonucunda orta ve yüksek şiddette egzersiz gruplarında egzersizden hemen sonra ve 50 dakika sonra ölçülen MA açlık skorlarındaki azalmanın ışık şiddetindeki azalmadan daha fazla olduğu tespit edildi. . bir eğitim grubu ve bir kontrol grubu. Davranışsal ve nöroelektrik ölçümlerle desteklenen bu çalışma, anaerobik egzersizin, MA'ya bağımlı bireylerde MA'nın neden olduğu özlem ve inhibisyona yardımcı olabileceğini ve orta yoğunlukta egzersizin daha olumlu bir etki ürettiğini gösterdi (Wang vd., 2016, s. 331).

c) Denge Egzersizleri: Aerobik ve anaerobik egzersizlerin yanı sıra denge antrenmanlarının da madde bağımlılığına etkisi araştırıldı. Gbiri ve arkadaşları, madde kullanım bozukluğu olan kişilerde 12 haftalık egzersiz programının yürüme hızı, denge ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Madde Bağımlılığı Tedavisinde Egzersiz Türk Sağlık Araştırmaları Dergisi 56. Araştırmaya, bir nöropsikiyatri hastanesinde deney ve kontrol grubuna ayrılan ve hastanede kaldıkları süre boyunca psikiyatristlerin yazdığı antipsikotik ve diğer psikiyatrik ilaçları kullanan 87 uyuşturucu bağımlısı dahil edildi. Deney grubu aktif denge egzersizleri, aerobik egzersiz, bisiklet ergometresi ve koşu bandı egzersizini içeren on iki haftalık egzersiz programına katılırken, kontrol grubu çalışma süresi boyunca herhangi bir egzersiz programına katılmadı. Araştırma sonucunda madde bağımlısı kişilerde duruş, yürüme ve denge bozukluklarının

olduğu ortaya çıktı. Egzersizden önce ve 6-12 hafta boyunca kişilerin denge ve yürümesinde görülen belirgin iyileşme, fizyoterapinin bağımlılığa bağlı sakatlıkların azaltılmasında çok önemli bir rol oynadığını ve aynı zamanda yaşam kalitesinin artmasıyla da desteklendiğini göstermektedir (Gbiri vd., 2011).

ç) Dirençli Egzersizler: Vingren ve arkadaşlarının direnç egzersizi çalışmasında, yakın zamanda hastaneye kaldırılan HIV ile enfekte 16 erkek birey çalışmaya katılmıştır. Altı haftalık eğitim boyunca katılımcılar, aşamalı direnç eğitimi alanlar ve almayanlar olmak üzere iki gruba ayrıldı. Müdahale öncesi ve sonrasında kas kütlesi, üst ve alt vücut kuvveti, alt vücut maksimum kuvveti, dolaşımdaki sitokinler, vasküler hücre adezyon molekülü-1 (VCAM-1), istirahat ve açlık kortizol paneli konsantrasyonları ölçüldü. Egzersiz müdahalesinin dolaşımdaki bazal konsantrasyon üzerinde anlamlı bir etkisi olmadı. Ayrıca 6 haftalık antrenman sonucunda antrenman sonrası kuvvet ölçümleri ve alt ekstremite kuvvet ölçümleri antrenman grubunda anlamlı derecede artarken kontrol grubunda değişmedi. Benzer şekilde kas kütlesi ve kol çevresi egzersiz grubunda anlamlı derecede arttı ancak kontrol grubunda değişmedi (Vingren vd., 2017, s. 76).

d) Grup Egzersizleri: Grup egzersizlerinde grup lideri/fizyoterapist belirli bir aktiviteyi kullanarak grup üyelerinin dikkatini veya davranışlarını yönlendirir (Gürçay vd., 2009, s. 194). Bu egzersizler madde bağımlılığına bağlı bilişsel ve duygusal bozukluklara alternatif tedavi olarak seçilmiş ve çalışmalarda grup egzersizleri de kullanılmıştır (Muller ve Clausen, 2015, s. 146).

e) Diğer Egzersiz Yaklaşımları: Derin bir tarihsel geçmişe sahip olan yoga, Zihin-Beden Egzersizleri (MBE) yaklaşımlarından biri olup, beden ve zihin sağlığını korumanın ve güçlendirmenin güncel yollarından biridir (Zhu ve Jiang, 2020). Yoganın, topluluk önünde davranış, kişisel disiplin, duruşlar/pozisyonlar (asanalar), nefes alma, konsantrasyon, tefekkür, meditasyon ve serinleme/sessizlik dahil olmak üzere sekiz bölümü vardır. Yoga, "eksik ödül sendromu"; Bağımlılık yaratan davranışların kontrolünde uzun vadeli faydalar sağlayan, dopamin homeostazisini başlatan bütünsel bir müdahale olarak kabul edilir (Kuppili vd., 2018, s.117).

YÖNTEM

Bu araştırma, Nitel araştırma yöntemi, durum deseni kullanılmıştır. Veriler doküman analizi ile elde edilmiştir. Araştırma bağımlılıklar ve bu bağımlılıklar üzerinde egzersizin etkilerinin incelendiği bir derleme makale çalışmasıdır. Doküman analizi, mevcut kayıtları ve belgeleri detaylı bir şekilde inceleyerek

bilgi elde etme sürecidir. Bu süreç, belirli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, inceleme, not alma ve sonuçları değerlendirme adımlarını içermektedir (Karasar, 2005). Bu çalışma çerçevesinde, araştırma makaleleri, derleme makaleleri, raporlar, internet kaynakları ile mezuniyet, yüksek lisans, doktora ve tıpta uzmanlık tezleri gibi yayınlanmış veya yayınlanmamış akademik eserler incelenmiştir.

TARTIŞMA

Araştırmalar düzenli egzersiz yapan bireylerde daha az egzersiz yapanlara kıyasla madde bağımlısı olma oranının daha az olduğunu göstermektedir (Ströhle vd., 2007, s.1657). Yapılan pek çok çalışma ergenlik döneminde düzenli fiziksel aktivitenin, düzenli spor yapmanın alkol ve uyuşturucu kullanımında önleyici bir etkiye sahip olduğunu, madde bağımlılığının tedavisinde tekrarlamamanın önüne geçtiğini, bireyin stres düzeyinin önemli oranda azalmasına yardımcı olduğunu, anksiyete ve depresyon gibi ruhsal bozuklukların iyileşmesinde, bireyin yaşam kalitesinin artırmasında çok büyük bir faktör olduğunu göstermektedir (Cabrera, 2020, s. 31; Weinstock vd., 2008, s.1072). Egzersiz, beta-endorfinler, epinefrin, norepinefrin, serotonin ve dopamin dahil olmak üzere belirli nörotransmitterlerin konsantrasyonunu artırarak beyinin ödül mekanizmasına katkıda bulunmakta bu da egzersizin serotonerjik sistem üzerine etki ederek, depresyon ve anksiyete gibi stresle ilişkili psikiyatrik bozuklukların tedavi sürecine olumlu katkı sağlamaktadır (Greenwood ve Fleshner, 2011). Muller ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada uzun süreli madde kullanım bozukluğu olan hastalarda grup egzersizinden sonra yaşam kalitesindeki değişiklikleri ölçülmüştür. Yatılı tedavi olan, sedanter 35 madde bağımlısı birey çalışmaya dâhil edilmiştir. Grup egzersiz programı 10 hafta boyunca, antrenör eşliğinde katılımcıların her hafta 30 dakikalık düşük yoğunluklu egzersizlerle yürüme/koşma, top oyunları ve kuvvet antrenmanı olarak sürdürülmüştür. Bireylerden 24'ü çalışmayı tamamlamış ve 10 hafta sonunda çalışmayı tamamlayanlar ve tamamlamayanlar karşılaştırıldığında yaşam kalitesinin fiziksel sağlık, psikolojik durum, sosyal ilişki ve çevre alt başlıklarında anlamlı farklar bulunmuş; programı tamamlayanların yaşam kalitesinde, ruh sağlığı, sosyal etkileşim ve fiziksel sağlık düzeylerinde önemli oranda olumlu değişimlerin olduğu görülmüştür. Tüm bu bilimsel çalışmalar, düzenli spor ve egzersizin bireyleri, özellikle gençleri madde bağımlılığından korumakta ne kadar önemli bir rolü olduğunu, madde bağımlısı bireylerin tedavi sürecinde ne kadar önemli bir koruyucu, önleyici ve iyileştirici etkisi olduğunu göstermektedir. Ruh ve beden sağlığında bu kadar önemli bir etkiye sahip olan, hiçbir yan etkisi olmayan, doğal iyileştirici bir faktöre sahip

olan spor ve egzersiz hayattımızın ayrılmaz bir parçası yapmayı toplumsal bir kültür olarak hayattımıza yerleştirmeyi öğrenmeliyiz. Gençlerimizi madde bağımlılığından koruyucu, iyileştirici etkiye sahip olan, ruh ve beden sağlığının ayrılmaz bir parçası olan spor ve egzersiz benimsetmek her yetişkin bireyin sosyal sorumluluğudur. Bu sorumluluk, gençlere öğüt vererek ya da nasihat ederek değil, rol model olarak, sınav dönemlerinde çocuklarını gerçekleştirmekte olduğu spor aktivitelerinden almayıp devam etmelerini sağlayarak, okullarda beden eğitimi ve spor derslerinin matematik ve Türkçe dersi kadar önemli olduğu eğitimci ve ebeveynler tarafından yaşatılarak aşılabilir (Muller ve Clausen, 2015, s. 146).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme çalışmasının sonuçları, bağımlılıkları azaltmak için egzersizin önemini vurgulamaktadır. Yapılan literatür araştırmasında egzersizin bağımlılıklar üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu, beyni koruduğunu, onu iyileştirdiği, ayrıca hafızayı, işlem hızını ve yürütücü işlevlerin yanı sıra düzenli egzersiz yapan bireylerde daha az egzersiz yapanlara kıyasla madde bağımlısı olma oranının daha az olduğu görülmüştür. Ergenlik döneminde düzenli fiziksel aktivitenin alkol ve uyuşturucunu kullanımını önlediği de araştırma sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Böylelikle genç yaşlarda yapılan egzersizin bağımlılıklar ile alakalı olumsuz durumların daha aza indirilebileceği görülmüştür. Egzersiz, düşük maliyetli ve kolay erişilebilir olması, genel sağlık giderleri üzerinde ilave bir yük oluşturmaması, yan etkilerinin çok az olması veya hiç olmaması gibi avantajları nedeniyle çok etkili bir tedavi yöntemi olarak kabul edilmiştir. Egzersizin, bağımlılar üzerinde aynı ödül yolunu harekete geçirmesi ve dopamin salınımını artırması, erken dönemde madde kullanımına alternatif bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu sayede bağımlılık yapıcı maddelere karşı duyarlılık azalır. Yapılan çalışmalarda aerobik egzersiz, anaerobik egzersiz, denge egzersizleri, direnç egzersizleri, grup egzersizleri ve yoga, zihin-beden egzersizleri bağımlılık üzerinde önemli derecede bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu durum göz önüne alındığında herhangi bir bağımlılıkla başa çıkmaya çalışan kişiler için kesinlikle egzersiz önerilmektedir. Kişiler kendilerine uygun olan egzersiz çeşidini seçerek daha sağlıklı, bağımlılıklarından uzak, beyin fonksiyonları daha gelişmiş, geleceğe daha umutla bakan bir hayata sahip olabilirler.

Bu sonuçlar egzersizin bağımlılıklar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda herhangi bir bağımlılığa sahip olan bireylerin daha çabuk iyileşebilmeleri, tamamen bağımlılıktan uzaklaşmış bireylerin tekrardan bağımlı

olmamaları ya da hiç bu tarz durumla karşılaşmamış bireylerin bağımlılıklardan uzak durmaları için aerobik egzersiz, anaerobik egzersiz, denge egzersizleri, direnç egzersizleri, grup egzersizleri ve yoga, zihin-beden egzersizleri yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Adrian, M., Hermann, T. & Kübler, A. (2015). Food addiction in overweight and obese adolescents seeking weight-loss treatment. *European Eating Disorders Review*, 23(3), 193-198. 73.
- Amerikan Psikiyatri Derneği, Çev. Köroğlu, E. (2013). *Dsm-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, Hyb yayınları.
- Babaoğlu, A.N. (1997). *Uyusturucu ve Tarihi, Bağımlılık Yapan Maddeler*. İstanbul, Kaynak Yayınları.
- Benowitz, N.L. (1988). *Pharmacological Aspects of Cigarette Smoking And Nicotine Addiction*. The New Eng Med (Çev: Örsel O. Tütün ve Dumani).
- Biricik, Z. (2022). Yeni iletişim teknolojileri ile değişen çocukluk kültürü: dijital çocukluk. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(Dijitalleşme), 108-124.
- Cabrera, I. (2020). Role of exercise in managing substance use disorders. *Prescriber*, 31(5), 15-19.
- Çarkçı, Z. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Dağlı, A.D & Yüyen N.M. (2023). Davranış bağımlılıkla ve hemşire yaklaşımı. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 104-112.
- David, D., Giannini, C., Chiarelli, F., & Mohn, A. (2021). Text neck syndrome in children and adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1565.
- Davison, G. & Neale, J. (2004). *Anormal Psikoloji* (Çev: İhsan Dağ). Psikologlar Derneği Yayınları.
- Demirbaş, T. (2005). *Kriminoloji*.
- Durar, E. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının depresyon ve sosyal fobi ile ilişkisi. [Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Faber, R. J. & O'guinn, T. C. (1992). A clinical screener for compulsive buying. *Journal Of Consumer Research*, 19(3), 459-469.
- Flayelle, M., Brevers, D., King, D. L., Maurage, P., Perales, J. C. & Billieux, J. (2023). Potansiyel olarak bağımlılık yaratan çevrimiçi davranışları teşvik eden teknoloji tasarım özelliklerinin bir taksonomisi. *Doğa İncelemeleri Psikolojisi*, 2(3), 136- 150.
- Gbiri, C., Akinpetu, A. & Odole, A. (2011). Effect of exercise on balance, gait-speed and quality of life of substance abuse patients. *Journal of Clinical Medicine Research*.
- Geisel, O., Lipinski, A. & Kaess, M. (2021). Non-substance addiction in childhood and adolescence: the internet, computer games and social media. *Deutsches Arzteblatt International*, 118(1-2), 14.
- Glasser, W. (1976). *Positive addiction*. USA: Harper and Row.
- Grajek, M., Rozmiarek, M., Sobczyk, K. & Sas-Nowosielski, K. (2022). Fiziksel aktivite ve bağımlılık riski bağlamında elektronik eğlence biçimleri - bir bilgi incelemesi. *Eğitim, Sağlık ve Spor Dergisi*, 12(6), 130-141.
- Greenwood, BN. & Fleshner, M. (2011). Exercise, stress resistance, and central serotonergic systems. *Exercise Sport Sci Rev*, 39, 140–149.
- Greenwood, B.N., Foley, T.E., Le, T.V., Strong, P.V., Loughridge, A.B., Day, H.E.D., et al. (2011). Long-term voluntary wheel running is rewarding and produces plasticity in the mesolimbic reward pathway. *Behav Brain Res*, 217(2), 354–62.
- Gold, M.S., Frost-Pineda K. & William, S. (2003). Jacobs. *Overeating, Binge Eating and Eating Disorders As Addictions*, 117-122.
- Güçray, S., Çolakkadıoğlu, O. & Çekici, F. (2009). Grup uygulamalarında aktiviteler/egzersizler; Amaçları, çeşitleri ve uygulama örnekleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 194-208.
- Hausenblas, A.H. & Downs, S.D. (2002). How much is toomuch? The development and validation of the exercise dependence scale. *Psychology and Health*, 17(4), 387-404.
- Hausenblas, A.H. & Downs, S.D. (2002). Exercise dependence a systematic review. *Psychology of Sportand Exercise*, 3, 89-123.

- Horzum, M.B. (2011). İlköğretim öğrencilerinin bilgisayar oyunu bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 56- 68.
- Karaköse, T., Yıldırım, B., Tülübaş, T. & Kardas, A. (2023). A comprehensive review on emerging trends in the dynamic evolution of digital addiction and depression. *Frontiers in Psychology*, 14.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayaalp, İ. (1999). *İletişim ve Dil*.
- Koçum, E. (2012). *Bağımlılık Yapan Maddeler ve Etkileri*. Kayseri, 2012.
- Korhonen, T., Kujala, U.M., Rose, R.J. & Kaprio, J. (2009). Physical activity in adolescence as a predictor of alcohol and illicit drug use in early adulthood: a longitudinal population-based twin study. *Twin Research and Human Genetics*, 12, 261–268.
- Kuppili, P.P., Parmar, A., Gupta, A. & Balhara, Y.P.S. (2018). Role of yoga in management of substanceuse disorders. A narrative review. *J Neurosci Rural Pract.*, Jan-Mar, 9(1), 117-122.
- Kurniasanti, K.S., Assandi, P., İsmail, R.I., Nasrun, M.W.S., & Wiguna, T. (2019). İnternet bağımlılığı: Yeni bir bağımlılık mı. *Endonezya Tıp Dergisi*, 28(1), 82-91.
- Linke, S. E., & Ussher, M. (2015). Exercise-based treatments for substance use disorders: Evidence, theory, and practicality. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 41(1), 7- 15.
- Liu, C., Cai, X., Ritzau-Jost, A., Kramer, P. F., Li, Y., Khaliq, Z. M., ... & Kaeser, P.S. (2022). An action potential initiation mechanism in distal axons for the control of dopamine release. *Science*, 375(6587), 1378-1385.
- Lynch, W.J., Peterson, A.B., Sanchez,V., Abel, J. & Smith, M.A. (2013). Exercise as a novel treatment for drug addiction: A neurobiological and stage-dependent hypothesis. *Neurosci Biobehav Rev*, 37(8), 1622–44.
- Martin, L. & Whyte, G.P. (2000). Comparison of critical swimming velocity and velocity at lactate threshold in elite triathletes. *Int J Sports Med*, 21, 366– 8.
- Muller, A. & Clausen, T. (2015). Group exercise to improve quality of life among substance use disorders patients. *Scandinavian Journal of Public Health*, 43, 146–152.

- Niedermoser, D.W., Petitjean, S., Schweinfurth, N., Wirz, L., Ankli, V., Schilling, H., ... & Walter, M. (2021). Shopping addiction: A brief review. *Practice Innovations*, 6(3), 199.
- Orford, J. (1985). *Excessive Appetites: A Psychological View of Addictions*. Wiley.
- Ögel, K. (2017). *Bağımlılık ve Tedavisi El Kitabı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (1997). *Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık*. Cep Üniversitesi İletişim.
- Pendergrast, M. (1999). *Uncommon Grounds, The History of Coffee and How It Transformed Our World*. Basic Books.
- Romdhane-Fekih, F., Jahrami, H., Away, R., Trabelsi, K., Pandi-Perumal, S. R., Seeman, M.V., Hallit, S. & Cheour, M. (2023). The relationship between technology addictions and schizotypal traits: Mediating roles of depression, anxiety, and stress. *BMC Psychiatry*, 23, 67.
- Randolph Theron, G. (1956) The descriptive features of food addiction. Addictive eating and drinking. *Quarterly Journal of Studies on Alcohol*, 64(72), 198-224.
- Safinaz, A. Y. (2012). Aerobik ve anaerobik kapasitenin anlamı nedir? *Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği (TÜSAD)*, 14, 1-8.
- Saritepeci, M., Yıldız Durak, H., & Atman Uslu, N. (2022). A latent profile analysis for the study of multiple screen addiction, mobile social gaming addiction, general mattering, and family sense of belonging in university students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-22.
- Schmidt, H.D., McGinty, J.F., West, A.E. & Sadri-Vakili, G. (2013). Epigenetics and psychostimulant addiction. Cold spring harb perspect med. *Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 3(3),012047.
- Schmidt, H.D. & Pierce, R.C. (2010). Cocaine-induced neuroadaptations in glutamate transmission: Potential therapeutic targets for craving and addiction. *Ann New York Acad Sci*, 1187,35.
- Seferoğlu, S.S. & Yıldız, H. (2013). Dijital çağın çocukları: İlköğretim öğrencilerinin facebook kullanımları ve internet bağımlılıkları üzerine bir araştırma. *İletişim ve Diplomasi Dergisi*, 2(Çocuk ve Medya Özel Sayısı), 31 – 48.

- Smith, M.A. & Pitts, E.G. (2011). Access to a running wheel inhibits the acquisition of cocaine self- administration. *Pharmacol Biochem Behav*, 100(2), 237–43.
- Smith, P.J., Blumenthal, J.A., Hoffman, B.M., Cooper, H., Strauman, T.A., Welsh-Bohmer K., et al. (2010). Aerobic exercise and neurocognitive performance: A meta-analytic review of randomized controlled trials. *Psychosom Med*, 72, 239–252.
- Stanković, M., Nesic, M., Cicevic, S., & Shi, Z. (2021). Akıllı telefon kullanımının depresyon, anksiyete, stres, uyku kalitesi ve internet bağımlılığı ile ilişkisi. bir akıllı telefon uygulamasından ampirik kanıtlar. *Kişilik ve Bireysel Farklılıklar*, 168, 110342.
- Ströhle, A., Höfler, M., Pfister, H., Müller, A.G., Hoyer, J., et al. (2007). Physical activity and prevalence and incidence of mental disorders in adolescents and young adults. *Psychological Medicine*, 37, 1657–1666.
- Tarhan, N. & Nurmedov, S. (2015). Bağımlılık Nasıl Gelişir. Timaş Yayınları.
- Taşken, A. (2010). Çağı travmaları, disosiyatif yaşantılar ve bağımlılık şiddetinin savunma mekanizmaları üzerindeki etkisinin incelenmesi. [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Turel, O., Serenko, A. & Giles, P. (2011). Integrating technology addiction and use: An empirical investigation of online auction users. *MIS quarterly*, 35(4), 1043-1061.
- URL-1(2024). Neden bir kereden birşey olur? <https://www.yedam.org.tr/neden-birkereden-bir-sey-olur>, Erişim tarihi: 29.12.2024.
- URL-2 (2024). Bağımlılık türleri. <https://npistanbul.com/amatem/bagimlilik-turleri>, Erişim Tarihi: 29.12.2024
- URL-3 (2024). DSÖ, Uluslararası Hastalık Sınıflandırması. https://www.who.int/healthtopics/addictive-behaviour#tab=tab_3 Erişim tarihi: 29.12.2024
- URL-4 (2024). YEDAM, Bağımlılık türleri. <https://www.yedam.org.tr/bagimlilik-turleri>, Erişim tarihi: 29.12.2024
- Wang, D., Wang, Y., Wang, Y., Li, R. & Zhou, C. (2014). Impact of physical exercise on substance use disorders: A meta-analysis. *Plos One*, 9(10), e110728.

- Wang, D., Zhou, C., Zhao, M., Wu, X. & Chang, Y.K. (2016). Dose-response relationships between exercise intensity, cravings, and inhibitory control in methamphetamine dependence: An ERPs study. *Drug Alcohol Depend*, 161, 331–9.
- Weinstock, J., Barry, D. & Petry, N.M. (2008). Exercise-related activities are associated with positive outcome in contingency management treatment for substance use disorders. *Addict Behav*, 33, 1072–1075.
- Vingren, J., Levitt, D., Curtis, J. & Duplanty, D. (2017). Adding resistance training to the Standard of care for inpatient substance abuse treatment in men with human immunodeficiency virus improves skeletal muscle health without altering concentrations. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 32(1), 76–82.
- Wölfling, K., Thalemann, R., & Grüsser-Sinopoli, S.M. (2008). Computer spielsucht: Ein psychopathologischer symptomkomplex im jugendalter. *Psychiatrische Praxis*, 35(05), 226-232.
- Young, K.S., & Rogers, C., (1998). The relationship between depression and internet addiction. *Cyber Psychology and Behavior*, 1(1), 25-28.
- Zeljko, B. (2022). Bilgi teknolojilerinin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak internet bağımlılığı bozukluğu (IAD). *Uluslararası Bilim, Mühendislik ve Eğitimde Bilişsel Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 155-165.
- Zhang, J., Bai, Z., Wei, J., Yang, M., & Fu, G. (2019). The status quo of college students online shopping addiction and its coping strategies. *International Journal of Psychological Studies*, 11(2), 88-93.
- Zhu, D., Jiang, M. & Xu D. (2020). Long-term effects of mind-body exercises on the physical fitness and quality of life of individuals with substance use disorder—arandomized trial. *frontiers in psychiatry. Madde Bağımlılığı Tedavisinde Egzersiz Turkish Journal of Health Research*, 62.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose: All kinds of addictions are factors that continue to increase today. Due to this situation, it is a compilation study written to examine almost all types of addiction and to determine supportive exercises to eliminate it. The main purpose of this comprehensive review study is to examine addiction, types of addiction, the relationship between addiction and exercise, and exercise methods used in addictions. To show the results by examining some studies on addictions that

have been done so far. Considering this situation, it is important to discover whether exercise can be recommended for people trying to cope with any addiction, and if so, how effective it is. To develop an option for people to choose the type of exercise that suits them and have a healthier life, free from addictions, with more developed brain functions, and with more hope for the future.

Method: To achieve the objectives of this review, a rigorous and systematic review of existing literature was conducted. Selected studies were meticulously analyzed to determine their specific impact on the relationship between exercise and addiction. Findings from these studies, particularly on addictions, were then collected, compared and synthesized to provide a comprehensive overview. The results were interpreted from a critical perspective. Practical recommendations were derived to provide guidance to people struggling with addiction. These studies have been carefully selected in real-world settings to help addicts and those prone to addiction learn how to effectively implement these strategies.

Results: In the literature research, it was seen that exercise has a significant effect on addictions, protects the brain and heals it. It was found that individuals who exercise regularly have a lower rate of substance addiction compared to those who exercise less. Exercise has been accepted as a very effective treatment method due to its advantages such as being low-cost and easily accessible, not creating an additional burden on general health expenses, and having very few or no side effects. Studies have shown that aerobic exercise, anaerobic exercise, balance exercises, resistance exercises, group exercises and yoga, mind-body exercises have a significant effect on addiction. Considering this situation, exercise is definitely recommended for people who are trying to cope with any addiction. By choosing the type of exercise that suits them, people can have a healthier life, free from addictions, with more developed brain functions and a more hopeful future.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	05.09.2024	Submitted date
Kabul tarihi	22.01.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

GEÇER, S. & ÇİFTÇİ, S. (2025). İlkokullardaki Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Akran Zorbalığının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Journal of History School*, 74, 857-898.

İLKOKULLARDAKİ YABANCI UYUKLU ÖĞRENCİLERDE AKRAN ZORBALIĞININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

SümeYra GEÇER¹ & Sabahattin ÇİFTÇİ²

Öz

Akran zorbalığı çocukların okulda güven içinde eğitim almasını engelleyen ve birçok soruna da neden olan önemli bir durumdur. Bu araştırmada ilkokullardaki yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığının cinsiyet, aile yapısı, kardeş sayısı, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın hayatta olma durumu, Türkçe bilme seviyeleri ve evde şiddete şahit olma değişkenleri açısından zorba ve kurban olma eğilim düzeyleri araştırılmıştır. Araştırmanın yöntemi tarama araştırmasıdır. Araştırmada veri çeşitlemesi yapılarak nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Araştırmanın nicel verilerinin toplandığı çalışma grubu ilkokullarda öğrenim gören 235 yabancı uyruklu öğrencidir. Araştırmanın verileri Pişkin ve Ayas (2011) tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu” ile toplanmıştır. Nitel veriler ise araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme anketi uygulanarak öğretmenlerden görüşler toplanmıştır. Elde edilen nicel veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde bağımlı ve bağımsız örneklem için Manny-Whitney U ve Kruskal-Wallis kullanılmıştır. Nitel verilerin analizi içerik analizi ile yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; erkek çocukları kız çocuklarından ve anne baba eğitim düzeyi düşük çocuklar yüksek olan çocuklardan daha zorba ve kurban olma eğilimindedirler. Ayrıca çocukların kardeş sayıları arttıkça zorba ve kurban olma eğilimlerinin arttığı tespit

¹Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %70, 2.yazar: %30. Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniveristesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, sumeyragurbuzer@gmail.com. Orcid: 0000-0003-4932-0008

³ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniveristesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı, sciftci@erbakan.edu.tr. Orcid: 0000-0002-5437-9867

edilmiştir. Evde şiddete şahit olan çocukların olmayan çocuklara kıyasla zorba eğilimleri yüksektir. Yabancı uyruklu öğrencilerin aile yapıları, anne ve babalarının hayatta olma durumu ve Türkçe bilme seviyeleri ile zorba ve kurban eğilimleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Nitel verilerin analizinde öğretmenler, yabancı uyruklu öğrencilerin en çok fiziksel zorbalık uyguladıklarını bunun sebeplerinin ise dil bilmemeleri, anne ve babalarının eğitimsiz ve ilgisiz olmaları, kalabalık ailelere sahip olmaları, toplumsal ve kültürel şiddeti normalleştirmeleri şeklinde görüşler belirtmişlerdir. Bu bulgular alanyazın ışığında tartışılmış ve gelecek araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Uyruklu Öğrenci, Akran Zorbalığı, Etnik Zorbalık, Göç, İlkokul, Mülteci.

An Investigation of Peer Bullying in Foreign Students in Primary Schools According to Various Variables

Abstract

Peer bullying is an important situation that prevents children from receiving a safe education at school and causes many problems. In this study, the tendency levels of peer bullying in foreign students in primary schools in terms of gender, family structure, number of siblings, mother and father's education level, mother and father's being alive, Turkish language proficiency levels and witnessing violence at home were investigated. The method of the research is a survey research. In the study, quantitative and qualitative data were collected through data triangulation. The study group in which quantitative data were collected was 235 foreign students studying in primary schools. The data of the study were collected with the 'Peer Bullying Scale Child Form' developed by Pişkin and Ayas (2011). Qualitative data were collected from teachers by applying a semi-structured interview questionnaire developed by the researcher. The quantitative data obtained were analysed in SPSS software. Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis for dependent and independent samples were used to analyse the data. Qualitative data were analysed by content analysis. According to the results obtained from the research; boys tend to be bullies and victims more than girls and children with a low parental education level tend to be bullies and victims more than children with a high parental education level. In addition, it was determined that the tendency of children to be bullies and victims increased as the number of siblings increased. Children who witness violence at home have a higher tendency to be bullies compared to children who do not witness violence at home. No significant difference was found between the family structures of foreign students, the survival status of their parents and their level of Turkish language skills and their bully and victim tendencies. In the analysis of qualitative data, the teachers stated that foreign students mostly applied physical bullying and the reasons for this were that they did not know the language, their parents were uneducated and indifferent, they had crowded families, and they normalised social and cultural violence. These findings were

discussed in the light of the literature and suggestions for future researchers and practitioners were presented.

Keywords: Foreign Students, Peer Bullying, Ethnic Bullying, Immigration, Primary School, Refugee

GİRİŞ

Uluslararası Göç Raporu'na göre, dünya genelinde yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen bulunmakta olup, bu sayı toplam dünya nüfusunun %3,6'sına tekabül etmektedir (Uluslararası Göç Örgütü [IOM], 2020). Göç ile birlikte ülkelerin çeşitli ırklardan, dinlerden ve dillerden bireylere ev sahipliği yaptığı bir dünyada, okulların da bu çeşitlilikten önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. 21. yüzyılda okullar, küreselleşmenin etkisiyle giderek daha çok kültürler arası bir yapıya dönüşmektedir. Göçmen çocuklar, yaşadıkları ülkenin eğitim sistemine entegre olmaya çalışırken çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Türkiye'de ilkökul düzeyindeki yabancı uyruklu öğrenciler arasında gözlemlenen sorunlardan biri, akran zorbalığıdır. Scherr ve Larson (2010), küreselleşmenin hızla artmasıyla birlikte sınıfların göçmen, etnik ve ırksal çeşitlilik açısından zenginleştiğini ve bu durumun, okul ortamlarını zorbalık için potansiyel bir zemin haline getirdiğini ifade etmektedir. Zorbalık, Milli Eğitim Bakanlığı'nın son yıllarda önemle ele aldığı ve çözüm üretmeye çalıştığı temel sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2021). UNICEF Araştırma Ofisi'nin (2013) raporunda, 29 gelişmiş ülkede 11 ile 15 yaş arasındaki çocukların %11 ile %53'ünün "son birkaç ayda en az bir kez" zorbalığa maruz kaldığının tespit edilmesi, zorbalığın okullarda küresel bir sorun haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, göçmen öğrencilerin karşı karşıya kaldığı zorbalık, hem bireysel hem de sistematik düzeyde ele alınması gereken, eğitim süreçlerini ve toplumsal uyumu etkileyen önemli bir meseledir.

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı en büyük kitlesel göç hareketi, "Arap Baharı" sonrası Mart 2011'de Suriye'de başlayan iç savaş nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte, yaklaşık 11 milyon Suriyeli, Türkiye'nin yanı sıra Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır gibi Suriye'ye komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Göç eden kişiler arasında en büyük payı, 3,8 milyon kişiyle Türkiye üstlenmiştir (UNHCR, 2018). Türkiye, bu bağlamda iç savaş mağdurlarına koruma sağlama konusunda tarihsel bir sorumluluk üstlenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 2012). Bu süreçte, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel insani ihtiyaçların karşılanabilmesi için hızla gerekli tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir. Ancak ilgili kurum ve kuruluşlar, ani gelişen ve kitlesel bir boyut kazanan bu göç dalgası karşısında hazırlıksız yakalanmıştır. Milyonları bulan göçmen sayısı ve

olayların beklenmedik şekilde hızla gelişmesi, mevcut altyapının yetersiz kalmasına ve çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Taşkın'ın (2014, s.177) belirttiği üzere, uluslararası göç ve mülteci sorunları, kontrolsüz ve yoğun bir şekilde gerçekleştiğinde, hedef ülkelerde "yabancı korkusu" ve "etnik şiddet" gibi güvenlik tehditlerine dönüşebilmekte ve eğitim ile kültür gibi toplumsal yapılar üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Bu durum, göç olgusunun yalnızca insani bir kriz değil, aynı zamanda sosyoekonomik, kültürel ve güvenlik boyutlarıyla da ele alınması gereken çok yönlü bir mesele olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de bugün itibariyle 0-18 yaş aralığında sayısı 1,6 milyonu geçen mülteci çocuk bulunmaktadır (UNICEF, 2018). Her çocuğun olduğu gibi ülkesinden göç etmek zorunda kalan mülteci çocuklar için de eğitim en temel haklardan biridir. Mültecilerin Türk toplumuna uyum ve entegrasyon sağlayabilmelerinin temel taşı 'eğitim'dir (Yıldız, 2018). Okullar eğitim- öğretimin sağlandığı aynı zamanda çocukların sosyalleştiği bir alandır ve çocuklar arasında aynı dili konuşmak bu sosyal ağı kuran önemli bir unsurdur. Yabancı uyruklu çocuklar yaşadıkları dil problemlerinden dolayı bu sosyalleşmeden mahrum kalmışlardır. Sirin ve Rogers-Sirin'in (2015) araştırmasında mülteci öğrenciler göç ettikleri ülke ile aynı dili konuşsalar bile görünüm ve kültürel farklılıklardan dolayı sorun yaşadıkları belirtilmiştir. Ayrıca mülteci çocukların geldikleri ülkelerde yaşadıkları olumsuz tecrübeler de mevcuttur. Bu çocukların yaşadığı tüm problemler eğitim-öğretime uyum sağlamalarına engel olabilmekte ve uyum sağlayamayan çocuklarda ise bazı olumsuz davranışlar ortaya çıkmaktadır. Yabancı uyruklu çocukların okula başladıklarında yaşadıkları olumsuz davranışlar saldırganlık, şiddet veya zorbalık olduğu belirtilmektedir (Lim ve Hoot, 2015). Benzer şekilde Bang'in (2017) araştırmasında yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları sorunlar 'aidiyet eksikliği hissetmek, zorbalık yaşamak ve dışlanmış olmak' olarak ifade edilmektedir.

Zorbalık genel bir ifadeyle bir kişinin veya grubun kendini savunamayacak birine karşı kötü muameleler içeren sürekli ve kasıtlı kötü bir davranışa maruz kalma durumudur (Rigby, 2002). Akran zorbalığı ise okullarda akranlar arasında eşit olmayan güç dengesizliği, davranışın sürekli olarak tekrarlanması ve kasıtlı yapılması şeklinde gerçekleşen üç ana unsurdan oluşmaktadır (Olweus, 1994). Güç eşitsizliği genel olarak fiziksel eşitsizlik olarak ele alınsa da zorbanın kurbandan psikolojik olarak üstün olduğu durumlarda da taraflar arasında bir eşitsizlik yaşandığı ifade edilmiştir (Nansel vd., 2001). Akran zorbalığı fiziksel, sözel ve dolaylı olarak üç şekilde gerçekleşmektedir. Fiziksel zorbalık; kasıtlı olarak fiziki açıdan zarar verme, sözel zorbalık ise sözel yolla zarar verme davranışdır (Olweus, 1994). İlişkisel-dolaylı zorbalık akran ilişkilerini kötüye

kullanarak kişiyi gruplara kabul etmeme, başka kişilerin kurbanla arkadaş olmasını engelleme, dışlama, ötekileştirme, oyunlara almama, aşağılama gibi davranışları kapsayan dolaylı olarak meydana gelen davranışlardır (Crick ve Grotpeter, 1995). Ayrıca zorbalığın etnik köken veya kültürel kimlik farklılıkları temelinde meydana geldiğini tanımlamak için 'etnik zorbalık' terimini kullanmıştır (McKenney vd., 2006). Genel anlamda etnik zorbalığın bir dışlama davranışını işaret etmesi sebebiyle bu tür davranışlar dolaylı zorbalık içinde de yer almaktadır.

Zorba, zorbalık sürecini başlatan ve sürdüren kişidir. En belirgin özellikleri; arkadaşlarına karşı saldırganca davranışlar sergilemeleri, empati duymamaları, kayıtsız ve iç tepkisel davranışlar sergilemeleri, otorite kurmak isteyen lider ruhlu tipler olmalarıdır (Olweus, 1993). Zorbalar; özsaygıları yüksek, dışa dönük (Pişkin ve Ayas, 2005), akademik başarıları genelde düşük fakat kendilerini ön plana çıkararak bir sanat, spor faaliyeti ile ilgilenen, kaygı düzeyleri düşük ya da öyleymiş gibi görünmek isteyen (Besag, 1989), aile ortamında daha çok baskıcı ve katı disiplin cezaları ile yetiştirilen (Carney ve Merrel, 2001) kimselerdir. Kurban ise zorbalığa maruz kalan ve zarar gören taraftır. Kurbanların başlıca özellikleri ise; kaygılı davranışlar sergilemeleri, hayata karşı güvensiz ve tedbirli oluşları, sessiz ve içine kapanık olmalarıdır (Olweus, 1995). Ayrıca kurbanlar zorbaların dikkatini çeken 'fiziksel engeli olan, kekeme olan, ses tonu, boyu, kilosu ve saç renginin farklı olması, aksanı olan, farklı bir etnik kökenden gelen, dini, dili ve ırkı farklı olan' gibi bazı özelliklere sahiptirler (Polat, 2007). Ayrıca zorba ve kurban gruptan başka bir de zorba/kurban olan çocuklar bulunmakta ve Olweus'e (1995) göre zorba/kurbanlar hem zorbalık yapan hem de zorbalığa maruz kalan çocuklar olarak ifade edilmektedir. Zorba/kurbanlar arkadaş çevrelerince zorbalara kıyasla popüler olmadıkları görülmekte ve kendilerini daha az zeki, daha az çekici ve daha kaygılı ve yalnız görmekteydiler (O'Moore ve Kirkham, 2001). Zorba/kurbanlar kurbanlara kıyasla ise kaygı ve stres ile baş edemedikleri için daha fazla duygusal problemler yaşamaktadırlar (Duncan, 1999). Carney ve Merrel'e (2001) göre zorba/kurban çocukların hiperaktif ve dikkat problemleri yaşadıklarını ve -sınıf içerisinde sürekli olarak diğer çocukları kızdırdığı ve olayları büyüttüğü belirtilmiştir.

Zorba ve kurban eğiliminin nedenleri incelediğinde yaş, cinsiyet, aile yapısı, aile içi şiddet sosyoekonomik durum, kardeş sayısı, akademik başarı ve göç ile ilişkisini ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır. Akran zorbalığının; yaş ilişkisinde zorbalığın anlamlı bir fark yaratmadığı fakat kurban eğiliminin yaşa bağlı olarak azaldığı (Olweus, 1999), cinsiyet ile ilişkisinde erkek çocuklarının zorba ve kurban eğilimlerinin daha yüksek olduğu (Rigby ve Slee, 1991), aile içi şiddetle (Olweus, 1993) ve baskıcı veya ihmalkâr aile tutumları ile ilişkili olduğu

(Perry ve Szalavitz, 2006) çalışmalarda ifade edilmiştir. Ayrıca göç sebebiyle gelen ve okula başlayan çocukların okulda uyum sorunları yaşaması sonucu zorbalığa başvurduğu belirtilmektedir (Perren, Stadelmann ve Von Klitzing, 2009). Akran zorbalığı ile ilgili araştırmalar incelendiğinde ise ortak bir karara varılmadığı farklı örneklem grupları ile çalışmalar yürütüldüğünde çok çeşitli sonuçlar ortaya çıktığı ve halen araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir.

Zorba ve kurban çocukların davranışlarının çeşitli alanlarda önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Zorba ve kurbanların akademik başarıları ve okula bağlılıkları zorbalığa hiç bulaşmamış akranlarına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Zorbalar okul kurallarını ihlal ederlerken, kurbanlarda okuldan kaçma davranışları görülmektedir. Zorba çocukların madde bağımlılıklarının görülme oranlarının diğer akranlarına göre daha yüksek olduğu (Olweus, 1993), kaygı eğilimleriyle birlikte intihar eğilimlerinin de diğer akranlarına göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Dehnel vd., 2023). Okullar çocukların güven içinde eğitim alması gereken yerlerdir. Okulda yaşanan bu önemli sorunlar eğitim-öğretime de yansımakta ve olumsuz etkilemektedir. Sonuç olarak zorba ve kurban öğrencilerin tespitinin yapılması ve okul personeli tarafından zorbalığı önleme müdahalelerinin alınması önemlidir (Lim ve Hoot, 2015). Alanyazında da ifade edildiği üzere yabancı uyruklu çocukların yerli çocuklara oranla zorba ve kurban olma eğilimlerinin yüksek olduğu (Boel-Studt ve Renner, 2014; Konold vd., 2017; Spriggs vd., 2007; Xu vd.,2020) böylece okul personelinin (örneğin öğretmenler ve okul psikologları) bu grup hakkındaki görüşleri ve bilgilenmeleri eğitim açısından önemlidir.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu araştırmanın amacı, ilkokullardaki yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Ayrıca, konuya ilişkin daha derinlemesine bilgi edinmek amacıyla öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerde görülen akran zorbalığına ilişkin görüşleri de incelenmektedir. Bu çalışma, öğrenci ve öğretmenler gibi birden fazla veri kaynağından elde edilen verilerle diğer araştırmalardan farklılık göstermektedir.

Bu araştırmada, ilkokullardaki yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığı ve bunun çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmektedir. Araştırmada veri çeşitlenmesi yöntemi kullanılarak hem nicel hem de nitel verilerden yararlanılmıştır. Nicel veriler kapsamında, yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban olma eğilim düzeyleri ile cinsiyet, aile yapısı, kardeş sayısı, anne ve babanın eğitim düzeyi, anne ve babanın hayatta olma durumu, Türkçe bilme seviyesi ve evde şiddete şahit olma gibi değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmektedir. Nitel veriler kapsamında ise, akran zorbalığı hakkında daha ayrıntılı ve derinlemesine bilgilere ulaşmak amacıyla sınıf öğretmenleri ve PIKTES öğretmenlerinin görüşleri

incelenmektedir. Öğretmenlerin, yabancı uyruklu öğrencilerde görülen akran zorbalığının türleri, temel sebepleri, zorba ve kurban çocukların genel özellikleri ile akran zorbalığına yönelik müdahale ve önleme stratejileri genel konusundaki görüşleri araştırmanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, akran zorbalığının çok boyutlu yapısını anlamaya ve yabancı uyruklu öğrenciler özelinde ortaya çıkan dinamikleri açıklamaya yönelik önemli bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Araştırma amaçları ve problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1. Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilim düzeyleri nasıldır?
2. Akran zorbalığı yabancı uyruklu öğrencilerde cinsiyete, aile yapısına, kardeş sayısına, anne ve babanın eğitim düzeyine, anne ve babanın hayatta olma durumuna, Türkçe bilme seviyesine, evde şiddete şahit olma durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin okulda, sınıf içinde ve dışında yabancı uyruklu öğrencilerde gözlemledikleri zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
4. Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerde ortaya çıkan zorbalık davranışlarının temel sebeplerine ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Öğretmenlerin zorbalık yapan yabancı uyruklu çocukların özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin zorbalığa maruz kalan yabancı uyruklu çocukların özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?
7. Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığını önleme ve müdahalelerine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

İlkokullardaki yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığının çeşitli değişkenlere göre incelenmesini amaçlayan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu çalışmada tarama modeli kapsamında hem nicel hem de nitel veriler toplanmıştır. Nicel ve nitel verilerin bir arada toplanması, araştırmanın kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır. Nicel ve nitel veri toplama süreçlerinin bir arada kullanılması, çalışmaya metodolojik çeşitlilik ve analitik derinlik kazandırmaktadır. Nicel veriler, genel eğilimleri belirlemek ve istatistiksel sonuçlar elde etmek için uygun bir temel sunarken, nitel veriler bu eğilimlerin ve sonuçların arkasındaki nedenleri ve bağlamsal dinamikleri anlamaya olanak tanımaktadır. Bu yöntem, araştırma bulgularının hem genellebilirliğini artırmakta hem de derinlemesine bir perspektif sunarak daha

bütüncül bir analiz sağlamaktadır. Tarama modeli; birçok elemandan oluşan evren hakkında genel yargıya varmayı amaçlayan, evren veya evrenden seçilen örneklem üzerinde yapılan çalışmayı ifade eden bir düzenlemedir (Karasar, 2020). Araştırmanın nicel boyutunda, bağımsız değişken olarak belirlenen akran zorbalığının, bağımlı değişkenler olan cinsiyet, aile yapısı, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi, anne-babanın hayatta olma durumu, Türkçe bilme düzeyi ve evde şiddete tanıklık etme durumu üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Nitel veriler toplamak için görüşme anketi kullanılmıştır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın nicel verileri Konya ilinde 19 ilkokulda 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler ile yürütülmüştür. Ölçeğin sadece üçüncü ve dördüncü sınıflara uygulanmasının nedeni ölçeğin 1. ve 2. sınıf öğrencilerine uygun olmamasıdır. Araştırma pandemi döneminde yapıldığı için okul idarecileri ve ilgili kişilerle görüşülerek ve gerekli düzenlemeler yapılarak 6 okul belirlenmiştir. Okullarda tercüman bulunmasına dikkat edilmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim güz döneminde Konya ilindeki 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören 235 yabancı uyruklu öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçimi sadece yabancı uyruklu öğrencilerden olduğu için amaçlı örneklem yöntemi ile seçilmiştir. %95 güven (1- α), %95 test gücü (1- β) ve $d=0.5$ etki büyüklüğü bağımsız örnekler Mann-Whitney U testi (dependent samples Mann-Whitney U) analizine göre her bir grupta alınması gereken örnek sayısı 220 olarak belirlenmiştir. Tablo 1’de yabancı uyruklu öğrencilerin demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 1.
Yabancı uyruklu öğrencilerin demografik özellikleri

		N	%
Sınıf	3	181	77,0
	4	54	23,0
Cinsiyet	Kız	132	56,2
	Erkek	103	43,8
Ülke	Suriye	213	90,6
	Irak	11	4,7
	Afganistan	10	4,3
	İran	1	0,4
Aile yapısı	Çekirdek	147	62,6
	Geniş	84	35,7
	Paçalanmış	4	1,7
	1	4	1,7
Kardeş sayısı	2	17	7,2
	3	33	14,0
	4	35	14,9
	5	52	22,1
	6	39	16,6
	7	25	10,6
	8	10	4,3
	9 ve üzeri	20	9,5
	Babanın eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	82
İlkokul		114	48,5
Lise		29	12,3
Üniversite		10	4,3
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar değil	103	43,8
	İlkokul	108	46,0
	Lise	20	8,5
	Üniversite	4	1,7
Babanın hayatta olma durumu	Sağ	223	94,9
	Vefat	12	5,1
Annenin hayatta olma durumu	Sağ	234	99,6
	Vefat	1	0,4
Türkçe bilme seviyesi	Az	96	40,9
	Orta	90	38,3
	İyi	49	20,9
	Evde şiddete şahit olma durumu	Evet	63
	Hayır	172	73,2
	Toplam	235	100,0

Ayrıca araştırmamızın nitel verileri araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular içeren “görüşme anketi” aracılığıyla ile toplanmıştır. Araştırmamızın çalışma grubunu 19 ilkokulda görev yapan 101 sınıf öğretmeni ve 30 Promoting Integration of Syrian Kids into the Turkish Education System (PIKTES) öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma sınıfında yabancı

uyruklu öğrenci bulunan öğretmenler ile yapıldığı için çalışmanın örneklem grubu amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada sınıf öğretmenleri ve PİKTES öğretmenleri şeklinde iki farklı katılımcı grubu oluşturularak veri kaynakları çeşitlemesi yapılmıştır. Veri kaynakları çeşitlemesi, farklı özelliklere sahip katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi olarak açıklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri verilmiştir.

Tablo 2.

Öğretmenlerin demografik özellikleri

		N	%
Branş	Sınıf öğretmeni	101	77,1
	Piktes Öğretmeni	30	22,9
Cinsiyet	Kadın	84	64,1
	Erkek	47	35,9
Yaş	21-30	30	22,9
	31-40	26	19,9
	41-50	57	43,5
	51+	18	13,7
Kıdem	1-5	30	22,9
	6-10	7	5,4
	11-20	40	30,5
	21+	54	41,2
Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Sayısı	1	17	13
Yabancı Uyruklu Öğrencilerle İlgili Hizmetiçi Eğitim	2	11	8,4
	3	14	10,6
	4+	84	68
Hizmetiçi Eğitim	Evet	72	55
	Hayır	59	45

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri çeşitliliği sağlamak amacıyla birden fazla veri toplama yöntemi kullanılmış ve hem nicel hem de nitel veriler toplanmıştır. Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin aynı araştırmada bir arada kullanılması, karşılaştırmalı sonuçların elde edilmesine olanak sağlayarak araştırmanın güvenilirliğini artırmaktadır (Patton, 1990). Araştırma kapsamında nitel verilerin toplanması amacıyla sınıf öğretmenleri ve PİKTES öğretmenlerine yarı yapılandırılmış görüşme anketi uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan bu anket, yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığına ilişkin daha derinlemesine bilgi edinmek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Nicel verilerin toplanması amacıyla ise 3. ve 4. sınıf düzeyindeki yabancı uyruklu öğrencilere “Akran Zorbalığı Ölçeği” uygulanmıştır. Bu bağlamda, yabancı uyruklu öğrencilerin akran zorbalığı

düzeylerini belirlemek için Pişkin ve Ayas (2011) tarafından geliştirilen, 37 madde ve beş alt boyuttan oluşan Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği İlkokul (Çocuk) Formu kullanılmıştır. Tek bir ölçek formu olarak tasarlanan bu araç, öğrencilerin "kurban" (zorbalığa maruz kalan) ve "zorba" (zorbaca davranış gösteren) olarak ikili ölçümünü yapmaktadır. Ayrıca, öğrencilere Kişisel Bilgi Formu uygulanmış ve bu sayede öğrencilerin zorbalığa yönelik "zorba" ve "kurban" eğilim düzeylerini etkileyen değişkenler tespit edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu yabancı uyruklu öğrencilerin; sınıf, cinsiyet, hangi ülkeden geldiği, aile yapısı, kardeş sayısı, annenin ve babanın eğitim düzeyi ve hayatta olma durumu, öğrencinin Türkçe bilme seviyesi ve evde şiddete şahit olma durumunu içeren sorulardan oluşmaktadır.

Akran Zorbalığı Ölçeği

Çalışmada, öğrencilerin akran zorbalığına ilişkin eğilim düzeylerini belirlemek üzere Pişkin ve Ayas (2011) tarafından geliştirilen 37 madde ve beş alt boyuttan oluşan Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği İlkokul (Çocuk) Formu kullanılmıştır. Tek bir ölçek formu biçiminde düzenlenmiş olup, ölçek kurban (zorbalığa maruz kalan) ve zorba (zorbaca davranış gösteren) olarak ikili ölçüm yapmaktadır. 5'li likert şeklinde tasarlanmış ölçeğin maddeleri "Hiçbir zaman" (1) ile "Hemen hemen her gün" (5) arasında değerlendirilmektedir. Ölçekte en yüksek puan 185 olup puanın yüksekliği zorba ve kurban olmanın sıklığını/yoğunluğunu göstermektedir. Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan DFA sonucunda 37 madde ve beş faktörden oluşan modelin kuramsal ve istatistiksel olarak uygun olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin kurban boyutunun iç tutarlık katsayısı .90 olarak, zorba boyutunun iç tutarlık kat sayısı ise .87 olarak hesaplanmıştır (Pişkin ve Ayas, 2011). Bu çalışma için iç tutarlılık katsayısı kurban için 0,971 ve zorba için 0,975 olarak hesaplanmıştır.

Görüşme Anketi

Görüşme anketi, sınıf öğretmenleri ve PİKTES öğretmenlerinin yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Anketin hazırlanması sürecinde öncelikle konuya ilişkin literatür taranmış ve bu doğrultuda 6 soru oluşturulmuştur. Araştırma sorularının geliştirilmesi aşamasında, 2 sınıf öğretmeni, 1 PİKTES öğretmeni, 1 rehberlik öğretmeni ve 1 bilim uzmanının görüşlerine başvurulmuş ve uzmanların önerileri doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir. Görüşme anketi iki ana bölümden oluşmaktadır: demografik bilgiler ve akran zorbalığına ilişkin sorular. Demografik bilgi bölümünde öğretmenlerin branşı, cinsiyeti, mesleki kıdemi,

sınıflarındaki yabancı uyruklu öğrenci sayısı ve hizmet içi eğitim alma durumlarına ilişkin sorular yer almaktadır. Akran zorbalığına yönelik bölümde ise konuya ilişkin derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlayan altı açık uçlu soru bulunmaktadır. Demografik bilgi formunda branş, cinsiyet, kıdem, sınıfındaki yabancı uyruklu öğrenci sayısı, hizmet içi eğitim alma durumu soruları yer almaktadır. Bu kapsamda, görüşme anketinin içerik geçerliliği sağlanmış ve alan uzmanlarının katkıları ile literatüre dayalı bir yapı oluşturulmuştur.

Görüşme anketinde yer alan sorular ise şu şekildedir;

- Okulda sınıf içinde ve dışında yabancı uyruklu öğrencilerde gözlemlediğiniz zorbalık davranışları nelerdir?
- Sizce yabancı uyruklu öğrencilerde ortaya çıkan zorbalık davranışlarının temel sebepleri nelerdir?
- Zorbalık yapan yabancı uyruklu çocukların özellikleri nelerdir?
- Zorbalığa maruz kalan yabancı uyruklu çocukların özellikleri nelerdir?
- Zorbalık davranışı gösteren yabancı uyruklu öğrencilere yönelik uygulamalarınız nelerdir?
- Zorbalık davranışlarını önlemek için ne gibi önlemler alıyorsunuz?

Verilerin Toplanması

Araştırmaya başlamadan önce Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın verileri 2020-2021 eğitim-öğretim yılı içerisinde toplanmıştır. İzin sürecinin ardından, belirlenen okullara gidilerek okul yöneticileriyle görüşmeler yapılmış, araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş ve veri toplama süreçlerinin hangi tarihlerde gerçekleştirileceğine ilişkin bir plan oluşturulmuştur. Planlanan tarihlerde, ilgili okullara gidilerek öğrenci ölçekleri uygun ders saatlerinde yüz yüze uygulanmıştır. Ölçeklerin uygulanması sırasında, yabancı uyruklu öğrencilerle dil engelini aşmak amacıyla UNICEF tarafından tercümanlık yapma konusunda görevlendirilen gönüllü eğitimcilerden destek alınmıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerin ölçeklere katılımı, 5'er kişilik gruplar halinde gerçekleştirilmiş ve her grup için uygulama süresi yaklaşık 30-35 dakika sürmüştür. Öğretmenlere yönelik görüşme anketlerinin bir kısmı, öğretmenlerin uygun olduğu saatlerde yüz yüze uygulanmıştır. Ancak pandemi koşulları nedeniyle bazı görüşmeler internet üzerinden yazılı olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler tamamlandıktan sonra, elde edilen veriler kayıt altına alınmış ve bilgisayar ortamında düzenlenmiştir. Bu süreç, veri kaybını önlemek ve verilerin bütünlüğünü sağlamak amacıyla dikkatle yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde öncelikle %85 güven ($1-\alpha$), %95 test gücü ($1-\beta$) ve $d=0.5$ etki büyüklüğü bağımsız örnekler Mann-Whitney U testi (dependent samples Mann-Whitney U) analizine göre toplam örnek sayısı 122, Kruskal-Wallis testi örneklem sayısı 220 ve Spearman's Rank Korelasyon testi için 77 olarak belirlenmiştir. Veri analizini dahil edilen 235 öğrenci örneklem büyüklüğümüzün ilişki ve ölçüt değişkenlerini belirlemek için yeterli olduğu düşünülmüştür.

Araştırmada nicel verileri, sayısal değerlerle ifade edilebilmesi için bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Araştırmanın örnekleminde yer alan 250 öğrenciden elde edilen 235 geçerli ölçek SPSS programında analiz edilmiştir. Öncelikle çalışmanın amacına bağlı olarak uygulanacak istatistikî analizlerin seçimi için (parametrik veya non-parametrik) Kolmogorov-Smirnov testiyle veri gruplarının normallik dağılımları incelenmiştir. Veri grubunun normallik dağılımı sağlaması için $p > .05$ olması gerekmekte ve buna göre inceleme yapılmaktadır. Verilere uygulanacak testlerin seçimi için normal dağılım varsayımı, toplam puanlar üzerinden Q-Q çizgi grafikleri ve histogramlar ile kontrol edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov normallik analizi sonucunda verilerin normal dağılmadığı ($p < .05$) görülmüştür. Akran zorbalığı ölçeği zorba ve kurban boyutu üzerindeki dağılımı normallik göstermemektedir ($p < .05$).

Bu doğrultuda yabancı uyruklu öğrencilerin; cinsiyet, anne ve babalarının hayatta olup olmama durumuna ve evde şiddete şahit olma durumuna bağlı olarak akran zorbalığına ilişkin puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını araştırmak üzere (normallik varsayımı sağlanamadığından) non-parametrik Manny-Whitney U uygulanmıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerin; aile yapısı, anne ve babalarının eğitim düzeyi ve Türkçe bilme seviyelerine bağlı olarak akran zorbalığına ilişkin puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını araştırmak üzere (normallik varsayımı sağlanamadığından) Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Anlamlı fark bulunduğu durumda ise hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu araştırmak üzere All Pairwise Comparisons Post Hoc yapılmıştır. Yabancı uyruklu öğrencilerin kardeş sayısı değişkenine bağlı olarak akran zorbalığına ilişkin puanları arasında anlamlı ilişki olup olmadığını araştırmak üzere Spearman's Rank Korelasyon testi uygulanmıştır.

Araştırmada nitel verileri 'Betimsel Analiz' yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, görsel olarak daha anlaşılır ve etkili bir şekilde sunulması amacıyla pasta grafikler halinde görselleştirilmiştir. Bu grafikler, verilerin dağılımını ve oranlarını açıkça ortaya koyarak, araştırmanın bulgularını destekleyecek şekilde anlam bütünlüğü sağlamaktadır. Sunulan grafikler, bulguların yorumlanmasını kolaylaştırmak ve verilerin görsel temsiliyle

okuyucuya daha net bir anlayış kazandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca, grafiklerdeki bilgiler metinle uyumlu bir şekilde sunularak sonuçların bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Veriler belirli bir anlam bütünlüğünün yakalanması amacıyla ana tema ve alt temalardan oluşmuştur. Araştırmanın inandırıcılığının sağlanması için, görüşme anketi dört farklı uzman (sınıfta yabancı uyruklu öğrenci bulunan deneyimli sınıf öğretmeni, konu ile ilgili uzman PİKTES Öğretmeni, rehberlik öğretmeni ve bir nitel araştırma yöntemleri uzmanı) tarafından incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan tema ve kodlar, bir uzman tarafından değerlendirilmiş ve uzmandan alınan geri bildirimler ışığında veriler üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın iç ve dış geçerliğini artırmak amacıyla, örneklem çeşitlendirilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca, araştırma süreci, kullanılan yöntem, katılımcıların belirlenmesi, veri toplama ve analiz aşamaları detaylı bir şekilde açıklanarak süreç şeffaf bir biçimde sunulmuştur. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu doğrultuda görüşmeler sonucunda elde edilen veriler analiz edilerek bulgular sistematik bir şekilde yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmadan elde edilen puanlar en düşük ‘hiçbir zaman’ 1, en yüksek ‘her zaman’ ile 5 puandır. Araştırmanın birinci alt problemi “Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban olma düzeyleri nasıldır? şeklinde ifade edilmiştir. Araştırmaya katılan yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilim puanları(düzeyleri) genel boyutu incelenmiş olup Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3’de de görüleceği üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin zorba ve kurban eğilimi boyutlarına ilişkin ortalama puanları (düzeyleri) incelendiğinde zorba eğilimi düzeyleri ($\bar{x}=1,48$) kurban eğilimi düzeylerinden ($\bar{x}=1,19$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilim düzeylerinin(puanları) düşük olduğu görülmektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi “Yabancı uyruklu öğrencilerinin zorba ve kurban eğilim düzeyleri cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Zorba ve kurban eğilimi düzeylerinde (puanlarında) anlamlı bir fark olup olmadığı incelemek için Manny-Whitney U testiyle uygulanmış ve sonuçları Tablo 4 ’de özetlenmiştir.

Tablo 3.

Zorba ve kurban eğilimi genel boyutlarına ilişkin ortalama değerler

Boyut/Ölçek	N	\bar{x}	ss
Zorba	235	1,4813	,48485
Kurban	235	1,1921	,30912

Tablo 4.

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilim düzeyleri cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair ilişkin Manny-Whitney U testi

Boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ort.	Z	p
Zorba	Kız	132	104,29	-3,510	,000*
	Erkek	103	135,57		
Kurban	Kız	132	98,84	-5,170	,000*
	Erkek	103	142,55		

Z=Mann Whitney U Testi, *p<0,05: İlişki Anlamlı

Tablo 4’de görüldüğü üzere zorba (z= -3,51 p= .000) ve kurban (z= -5,17 p= .000) eğilimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur Cinsiyete bağlı olarak zorba boyutunda sıra ortalama(mean rank) puanlarına bakıldığında, erkek öğrencilerin (Mean Rank= 135,57; n= 103) kız öğrencilerinden (Mean Rank= 104,29; n= 132) daha zorba olduğu görülmektedir. Cinsiyete bağlı olarak kurban boyutunda sıra ortalama puanlarına bakıldığında, erkek öğrencilerin (Mean Rank= 142,55; n= 103) kız öğrencilerinden (Mean Rank= 98,84; n=132) daha fazla zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir.

Araştırmada yabancı uyruklu öğrencilerin aile yapısına bağlı olarak zorba ve kurban olma eğilimi düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis testiyle incelenmiş ve sonuçlar Tablo 5’de özetlenmiştir.

Tablo 5.

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban olma düzeylerinin aile yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair Kruskal Wallis testi

Boyut	Aile yapısı	N	Sıra Ort.	x	df	p
Zorba	Çekirdek	147	117,49	,072	2	,965
	Geniş	84	118,88			
	Parçalanmış	4	118,38			
Kurban	Çekirdek	147	118,03	,445	2	,801
	Geniş	84	118,95			
	Parçalanmış	4	97,00			

χ^2 =Kruskal Wallis H Testi, *p<0,05; İlişki Anlamlı

Tablo 5 incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerin aile yapıları ile zorba ve kurban eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (H(2) = 072

$p = .965$). Öğrencilerin ailelerinin çekirdek aile, geniş aile veya parçalanmış aile olmasının zorba ve kurban eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$).

Yabancı uyruklu öğrencilerin, zorba ve kurban eğilim düzeyleri ile kardeş sayıları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı Spearman's rank korelasyon katsayıları testiyle incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6

Yabancı uyruklu öğrencilerinin zorba ve kurban eğilimi düzeyleri ile kardeş sayısı arasındaki ilişkiye yönelik Spearman's Rank Korelasyon testi

	Zorba	Kurban
Spearman's rank Corr.	,171*	,097
p	,009	,139
n	235	235

*. Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı

Tablo 6 incelendiğinde zorba boyutu ile kardeş sayısı arasında güçlü düzeyde pozitif ($r = ,171$) ve anlamlı bir ilişki ($p < 0.05$) bulunmuştur. Korelasyon değeri artı değerli olduğundan kardeş sayısı ile zorbalık arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Kardeş sayısı arttıkça zorbalık eğiliminin arttığı söylenebilir. Kurban eğilimi düzeyi ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban olma eğilim düzeyleri ile annelerinin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis testiyle incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 7.

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilim düzeyleri annenin eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair Kruskal Wallis testi

Boyut	Annenin Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	x	df	p
Zorba	Okur-yazar değil	103	125,77	6,751	3	,080
	İlkokul	108	117,26			
	Lise	20	82,88			
	Üniveriste	4	113,50			
Kurban	Okur-yazar değil	103	130,47	11,545	3	,009*
	İlkokul	108	110,74			
	Lise	20	85,75			
	Üniveriste	4	154,13			

Tablo 7 incelendiğinde zorba boyutu ile annenin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmediği ($H(3) = 6,751$ $p = .080$) fakat kurban boyutu ile annenin eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark görüldüğü tespit edilmiştir ($H(3) = 11,545$ $p =$

.009). Bu farklılık hangi eğitim düzeyleri arasında farklılaştığını bulmak üzere yapılan All Pairwise Post Hoc'a göre;

Tablo 8.

Annenin eğitim düzeyinin hangi gruplar arasında anlamlı fark olduğunu bulmaya yönelik All Pairwise Post Hoc

Boyut	Annenin Eğitim Düzeyi	S	p
Kurban	Lise-İlkokul	,110	,662
	Lise-Okur-yazar değil	,004	,027*
	Lise-Üniversite	,052	,313
	İlkokul-Okur-yazar değil	,026	,155
	İlkokul-Üniveriste	,185	1,000
	Okur-yazar değil- Üniveriste	,470	1,000

Tablo 8 incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyine ilişkin analizde lise düzeyi ile okur-yazar olmayan düzey arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban boyutu ile babalarının eğitim düzeyi incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 9'da özetlenmiştir.

Tablo 9.

Yabancı uyruklu öğrencilerde zorba ve kurban boyutu ile babanın eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye dair Kruskal Wallis testi

Boyut	Babanın Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	x	df	p
Zorba	Okur-yazar değil	103	129,02	8,170	3	,043*
	İlkokul	108	118,46			
	Lise	20	90,02			
	Üniveriste	4	103,50			
Kurban	Okur-yazar değil	103	136,36	11,746	3	,008*
	İlkokul	108	111,86			
	Lise	20	97,45			
	Üniveriste	4	97,10			

Tablo 9'a göre zorba boyutu ($H(3) = 8,170$ $p = .043$) ve kurban boyutu ($H(3) = 11,746$ $p = .008$) ile babanın eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna ilişkin All Pairwise Post Hoc'a göre;

Tablo 10.

Babanın eğitim düzeyinin hangi grupları arasında anlamlı fark olduğunu bulmaya yönelik All Pairwise Comparison Post Hoc

Boyut	Annenin Eğitim Düzeyi	S	p
Zorba	Lise- Üniversite	,650	1,000
	Lise- İlkokul	,046	,276
	Lise- Okur-yazar değil	,006	,037*
	Üniversite-İlkokul	,451	1,000
	Üniversite- Okur-yazar değil	,204	1,000
	İlkokul- Okur-yazar değil	,222	1,000
	Üniversite-Lise	,988	1,000
Kurban	Üniversite-İlkokul	,487	1,000
	Üniversite- Okur-yazar değil	,068	,410
	Lise-İlkokul	,281	1,000
	Lise- Okur-yazar değil	,005	,031*
	İlkokul- Okur-yazar değil	,008	,051

Tablo 10 incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine ilişkin analizde lise düzeyi ile okur-yazar olmayan düzey arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$).

Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban boyutu ile Türkçe bilme seviyesi arasında anlamlı bir fark olup olmadığı Kruskal Wallis testiyle incelenmiş ve sonuçlar Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11.

Yabancı uyruklu öğrencilerde zorba ve kurban boyutu Türkçe bilme seviyesine göre farklılaşp farklılaşmadığına dair Kruskal Wallis testi

Boyut	Türkçe Bilme Seviyesi	N	Sıra Ort.	x	df	p
Zorba	Az	96	124,46	2,533	2	,228
	Orta	90	118,66			
	İyi	49	104,12			
Kurban	Az	96	122,84	1,140	2	,566
	Orta	90	116,55			
	İyi	49	111,18			

Tablo 11’de görüldüğü üzere yabancı uyruklu öğrencilerin zorba boyutu ($H(2) = 2,533$; $p = .228$) ve kurban boyutu ($H(2) = 1,140$; $p = .566$) ile Türkçe bilme seviyesi arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Yabancı uyruklu öğrencilerin evde şiddete şahit olma değişkenine bağlı olarak zorba ve kurban olma eğilim düzeylerinde (puanlarında) anlamlı bir fark olup olmadığı Manny-Whitney U testiyle incelenmiş ve sonuçları Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12.

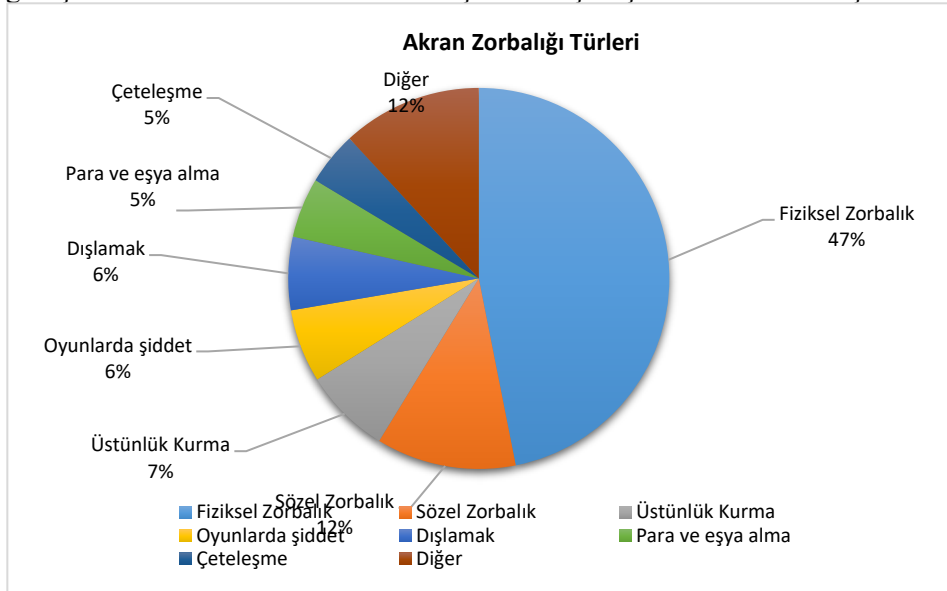
Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilimleri evde şiddete şahit olma değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığına dair Manny-Whitney U testi

Boyut	Evde şiddet	N	Sıra Ort.	Z	p
Zorba	Evet	63	150,21	-4,408	,000*
	Hayır	172	106,20		
Kurban	Evet	63	157,52	-5,703	,000*
	Hayır	172	103,52		

Tablo 12 incelendiğinde yabancı uyruklu öğrencilerin evde şiddete şahit olma durumu ile zorba boyutu ($z = -4,408$; $p = .000$) ve kurban boyutu ($z = -5,703$; $p = .000$) arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur. Bu farkın evde şiddete şahit olmuş öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Evde şiddete şahit olan öğrencilerin, şiddete şahit olmayan öğrencilerden daha zorba (Mean Rank= 150,21; $n = 63$) ve kurban (Mean Rank= 157,52; $n = 63$) olma eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemi ‘Öğretmenlerin okulda sınıf içinde ve dışında yabancı uyruklu öğrencilerde gözlemledikleri zorbalık davranışlarına ilişkin görüşleri nelerdir?’ olarak ifade edilmiştir. Görüşler Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Yabancı uyruklu öğrencilerde zorba davranış türleri

Şekil 1’de görüldüğü üzere öğretmenler zorbalığın türleri ile ilgili yabancı uyruklu öğrencilerin en çok ‘fiziksel zorbalık’ uyguladıklarını belirtmişlerdir. Sonra sırasıyla ‘sözel zorbalık’, ‘üstünlük kurma’, ‘oyunlarda şiddet’, ‘dışlamak’, ‘para ve eşyaları zorla almak’, ‘çeteleşmek’ ve diğer şekilde çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Yabancı uyruklu öğrencilerin sıklıkla fiziksel zorbalık uyguladıklarını ifade eden görüşler şu şekildedir;

“Dil konusunda dertlerini anlatamıyorlar. Kendilerini ifade edemiyorlar ya da akranlarının dediklerini anlayamadıkları için agresif tutum içinde oluyorlar. Konuşamamanın verdiği bir hırçınlıkla şiddete başvuruyorlar, kavga ediyorlar.” (S56)

“..Yabancı uyruklu öğrenciler ..fiziksel zorbalık uyguluyorlar” (S50)

“..Bir sorun yaşadıklarında bu sorunlarını şiddet uygulayarak çözmeye

“..Savaşır gibi oyun oynuyorlar, Arkadaşlarının canını acıtıyorlar ve sık sık yaralanıyorlar.” (S72)

Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerin sözel yolla zorbalık uyguladıklarına dair görüşleri şu şekildedir;

“..Zayıf gördükleri öğrencilerle dalga geçtiklerini gözlemliyorum” (P6)

“..Kendini kanıtlama, kabullendirme, gösterme ve dikkat çekme amacıyla arkadaşlarına sınıfta ya da oyunlarda sert davranışlar sergiledikleri kavga çıkardıkları ve baskı kurdukları görüyorum.” (S20)

“..Sınıf içinde yabancı uyruklu çocukların ırkından dolayı dışlanmışlıklar görülmektedir. ‘Suri’ diye seslenmeler çok olmaktadır. Teneffüslerde bahçede veya sınıf dışında bir yerde Suriyeli öğrenciler sadece birbirleriyle anlaşmaya çalışırken bile zorluk çekmektedir.” (P5)

“Türkçeyi öğrenen, konuşabilen yabancı uyruklu öğrencilerin dili öğrenemeyen diğer yabancı uyruklu arkadaşlarını aşağıladıkları, küçük düşürdükleri görülüyor.” (P20)

Öğretmenler yabancı uyruklu öğrencilerin karşısındaki kişiye ‘üstünlük kurma, baskı oluşturma yoluyla’ dolaylı zorbalık uyguladıkları belirtilmiştir. Bu konudaki görüşler şu şekildedir;

“Yabancı uyruklu öğrenciler büyüğün küçüğü, güçlünün güçsüzü ezmesi ve erkek çocukların kız çocukları küçümsemesi yoluyla zorbalık davranışları sergiliyorlar.” (S60)

“Yabancı uyruklu öğrencilerin yaşları küçük olan öğrencilere zorbalık yaptıklarını gözlemliyorum.” (S67)

Öğrencilerin oyunlarda şiddet sergilediklerini ve buna genellikle “oyun” dediklerini belirten görüş ise şu şekildedir;

İlkokullardaki Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Akran Zorbalığının Çeşitli...

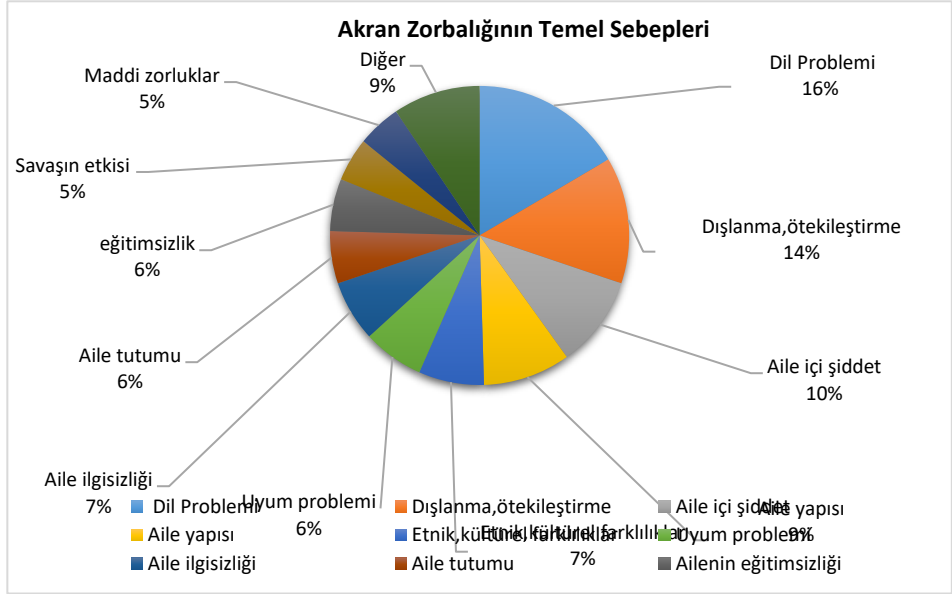
“Savaşır gibi oyun oynuyorlar. Arkadaşlarının canını acıtıyorlar ve sık sık yaralanıyorlar.” (P7)

Öğretmenlerin ayrıca öğrencilerin para ve eşya alma gibi yollarla zorbalık uyguladıklarına dair görüşleri şu şekildedir;

“..Yabancı uyruklu öğrenciler diğer öğrencilerin zorla elinden parasını veya eşyasını alma davranışları sergiliyorlar.” (S3)

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt problemi ‘Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerde ortaya çıkan zorbalık davranışlarının temel sebeplerine ilişkin görüşleri nelerdir?’ olarak ifade edilmiştir. Görüşler Şekil 2’de sunulmuştur

Şekil 2. Yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığının temel sebepleri

Şekil 2’de görüldüğü üzere öğretmenler akran zorbalığının temel sebepleri ile ilgili en çok ‘dil problemi’ hakkında görüş bildirmişlerdir. Sonra sırasıyla ‘dışlanma, ötekileştirme’, ‘aile içi şiddet’, ‘aile yapısı’, ‘etnik ve kültürel farklılıklar’, ‘uyum problemi’, ‘aile ilgisizliği’, ‘aile tutumu’, ‘ailenin eğitimsizliği’, ‘savaşın etkisi’, ‘maddi zorluklar’ ve diğer şeklinde görüşler belirtmişlerdir. Öğretmenler öğrencilerin sıklıkla dil probleminden kaynaklı zorbalık uyguladıklarına dair görüşleri şu şekildedir;

“..Kendilerini ifade edemediklerinde, Türk öğrencilerin oyunlarına katılmadıklarında zorbalık yapıyorlar.” (S45)

Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerin dışlandıklarını düşündükleri zamanlarda zorbalık yaptıklarına dair görüşleri şu şekildedir;

“..Yabancı uyruklu öğrenciler kendilerini yalnız hissediyorlar. Sınıftaki ve okuldaki diğer öğrenciler onları dışlıyor. Aynı sırada oturmak istemiyorlar. Oyunlarına almak istemiyorlar.” (S12)

Yabancı uyruklu öğrencilerin ailede şiddete maruz kaldıkları ve aile ilgisizliği sebebiyle zorbalık uyguladıklarını belirten görüşler şu şekildedir;

“..Aile içinde gördükleri davranışlar çocukları büyük oranda etkilemektedir. Genelde aile içinde şiddet gören öğrenciler, okulda da aynı davranışları gösteriyorlar.” (S52)

“..Ailelerin çocuk sayısı çok fazla. Çocuklar bu yüzden sevgi ve ilgiden yoksun büyüyorlar.” (S23)

“Yabancı uyruklu öğrencilerin şiddetin içinden gelmeleri, şiddete tanık olmaları sebepler arasında olabilir. Ailede sevgi görmek yerine şiddet görmeleri onları zorbalığa iten nedenlerdendir.” (S7)

Ayrıca öğretmenlerin aile yapılarının zorbalığa sebep olduğunu belirten görüşleri ise şu şekildedir;

“Çok kardeş oldukları için aileler yeterince çocuklarla ilgilenmiyor. Aralarında paylaşma ve yardımlaşma yok. Bu kavramlar ilk olarak ailede öğrenilir. Kardeşler arasında bile bağlılık yok.” (S75)

Öğretmenler, zorbalığın temel sebebinin öğrencilerin uyum problemi yaşadığını belirttikleri görüşler ise;

“..Yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları yere uyum sağlayamama ve sınıftaki akranlarına uyum sağlayamama zorbalığa sebep olabilir” (P9)

Öğretmenlerin, yabancı uyruklu öğrenci velilerinin ilgisiz olduklarını belirttiği görüşleri şu şekildedir;

“..Aileler yaşadıkları birçok sıkıntıyla birlikte çocuklarıyla ilgilenmiyorlar. Okullarda veli toplantısı yapıldığında çocuklarının durumunu öğrenmek için okula gelmiyorlar. Çocukları hasta bile olsa okullara gönderiyorlar. Çocuklar okullarda bazen düşme sonucu yaralanmalar yaşadıklarında velileri çağırdığımızda dahi gelmiyorlar.Çocuklar sevgiden ve ilgiden mahrum büyüyor.” (7)

Öğretmenler etnik ve kültürel farklılığında zorbalığa sebep olduğunu şu şekilde ifade etmişlerdir;

“Kültürel farklılıkları bu çocukları biraz daha şiddete meyilli olmasına sebep olmaktadır. Kültürlerinde ve eğitim sistemlerinde baskının ve dayağın olması buna sebep oluyor olabilir” (P4)

Öğretmenlerin zorbalığın maddi eksiklikten kaynaklandığına dair görüşleri şu şekildedir;

“..Yoksulluğun farklı konularda etkilediği görülmekte bu çocuklarda diğer çocuklara oranla akranlarının eşyalarını izinsiz alma gibi durumlar biraz daha fazla görülebiliyor.” (S40)

Öğretmenlerin savaşın etkisinin ve uyum probleminin de öğrencilerde zorbalığa sebep olduğunu belirten görüşleri ise şu şekildedir;

“..Savaşın etkisi çocukların üzerinde belirgin olarak görülmektedir. Bazı oyunlar oynarken dahi savaşa benzer oyunlar oynuyorlar. Birbirlerinin canının acıdığını düşünmüyorlar.” (S11)

“..Yaşadıkları dünyayı güvensiz bir yer olarak düşünüyorlar genelde. Onlara yönelen her bir davranışa tepkisel olarak karşılık veriyorlar. İyi bir davranışa bile endişeyle yaklaşıyorlar.” (P4)

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

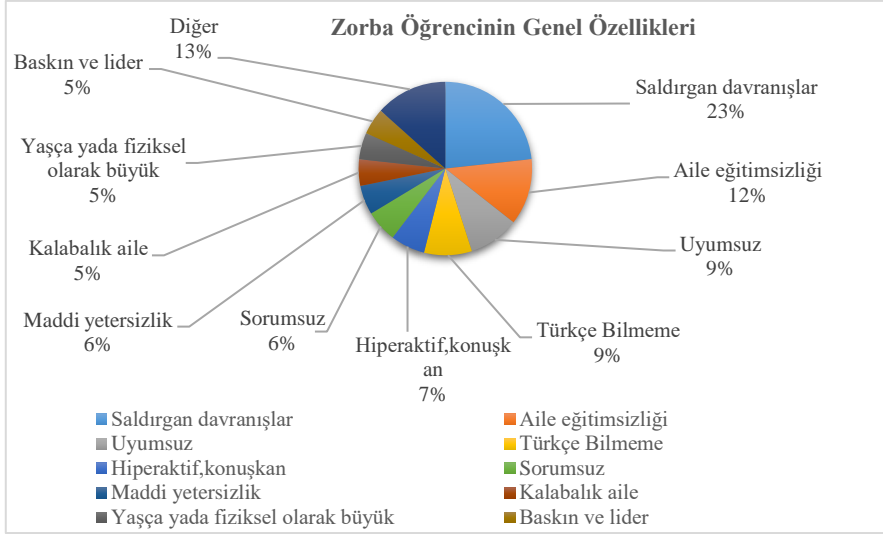
Araştırmanın beşinci alt problemi ‘Öğretmenlerin zorbalık yapan yabancı uyruklu çocukların özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?’ olarak ifade edilmiştir. Görüşler Şekil 3’de sunulmuştur.

Şekil 3’de görüldüğü üzere öğretmenler zorba öğrencinin genel özellikleri ile ilgili ‘saldırgan davranışlar sergileyen’ şeklinde hakkında görüşler belirtmişlerdir. Sonra sırasıyla ‘eğitimsiz aile çocuğu’, ‘uyumsuz’, ‘Türkçe bilmeyen’, ‘hiperaktif, çok konuşkan’, ‘sorumsuz’, ‘maddi yetersizlik yaşayan’, ‘kalabalık ailede yaşayan’, ‘yaşça yada fiziksel olarak büyük’, ‘baskın ve lider’ ve diğer çeşitli özelliklere sahip çocuklar olduklarını belirtmişlerdir.

Öğretmenler sıklıkla bu öğrencilerin saldırgan davranışlar sergiyen bir özellikte olduğunu şu şekilde belirtmişlerdir;

“..Bu çocuklar kavgacı ve saldırgan yapıda oluyorlar....Genelde ısrarcı, dediğim dedik ve inatçı oluyorlar.” (P6)

“Agresif davranışlar sergileyip yaptığı davranışı üstlenmeyen ve sessiz durmayı tercih eden çocuklardır.” (S46)

Şekil 3. Zorba olan yabancı uyruklu öğrencilerin genel özellikleri

Öğretmenler zorba çocukların ailede şiddet gören çocuklar olduklarını şu şekilde ifade etmişlerdir;

“..Muhtemelen anne ve babalarından da şiddet görüyorlar.” (S13)

“..Çocuklar ailede bir kenara atılmış, ezilmiş ve şiddet görüyorlar. Çevresine de benzer şiddet davranışlarını uyguluyorlar.” (S22)

Zorba öğrencilerin uyumsuz olduğunu ifade eden görüş ise;

“..Okul kurallarına karşı uyumsuzlar.” (S3)

“Türkçeyi iyi anlamadıkları için sıkılıp dersin düzenini bozuyorlar.” (S54)

Zorba öğrencilerin hareketli olduğunu belirten öğretmen;

“..çok hareketli, çok konuşkan, dinleme problemi olan çocuklar” (S44)

“..Maddi sıkıntıları olduğu giydikleri, yedikleri ve içtiklerinden belli olan çocuklar oluyor. Belki de bu konudaki yetersizliklerini akranları arasında kapatmak için zorbalığa başvuruyorlar.” (S23)

Zorba öğrencinin sorumsuz ve okula karşı ilgisiz çocuklar olduğunu belirten görüş ise;

“Bu çocuklar genelde verilen görevi yerine getirmede zorlanıyorlar. Okul kurallarına uyma konusunda da isteksiz ve sorumsuz çocuklar.” (P7)

İlkokullardaki Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Akran Zorbalığının Çeşitli...

Zorba öğrencilerin maddi yetersizlik yaşayan öğrenciler olduğunu belirten görüşe göre;

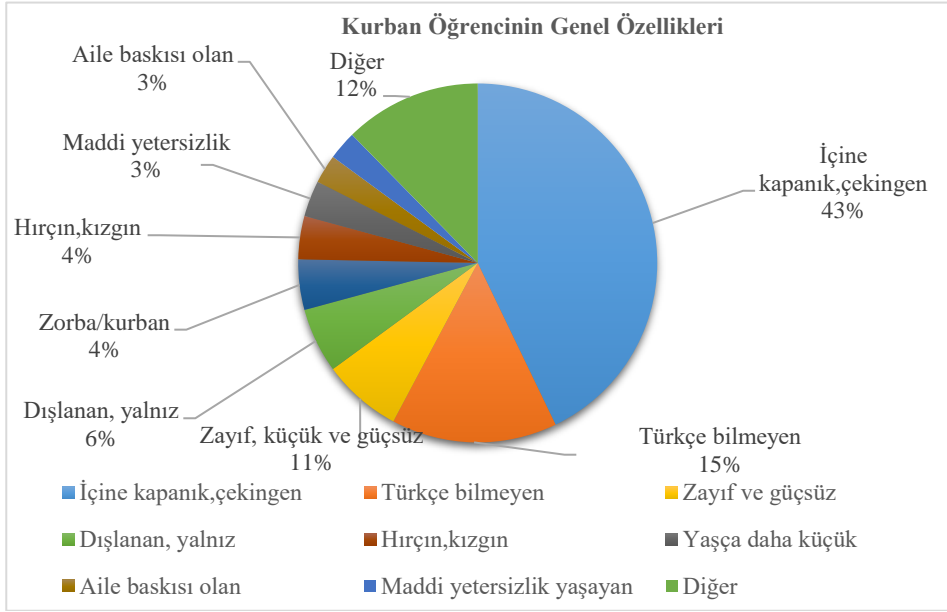
“..Genelde okula geç başlıyorlar ve arkadaşlarından yaşça daha büyük oluyorlar. Sınıfta bu farklılık fark ediliyor. Bu öğrenciler diğer akranlarına göre zorbalığa daha yatkın oluyorlar.” (S72)

Zorba öğrencilerin akranları arasında lider özellikte olduğunu belirten görüşe göre ise;

“..Lider özellikleri vardır. Arkadaşları tarafından komik bulunmakta ve kabul görmektedirler.” (P7)

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın altıncı alt problemi ‘Öğretmenlerin zorbalığa maruz kalan yabancı uyruklu çocukların özelliklerine ilişkin görüşleri nelerdir?’ olarak ifade edilmiştir. Görüşler Şekil 4’de sunulmuştur.

Şekil 4. Kurban olan yabancı uyruklu öğrencilerin genel özellikleri

Şekil 4’de görüldüğü üzere öğretmenler kurban öğrencilerin genel özellikleri ile ilgili en çok ‘içine kapanık, sessiz, çekingen’ oldukları hakkında görüş belirtmişlerdir. Sonra sırasıyla öğrenciler hakkında ‘Türkçe bilmeyen’, ‘zayıf ve güçsüz’, ‘dışlanan, yalnız’, ‘zorba/kurban’, ‘hırçın, kızgın’, ‘yaşça daha küçük’,

‘aile baskısı altında olan’, ‘maddi yetersizlik yaşayan’ ve diğer şekilde görüşler belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin kurban öğrencilerin özelliklerinden sıklıkla içe kapanık ve sessiz olduklarını belirten görüşleri şu şekildedir;

“..İçe dönük, özgüveni düşük, ailede ve okulda kabul görmemiş, kendilerine söz hakkı verilmemiş, haklarını savunamayan çocuklardır.” (S8)

“..Yabancılaşma yaşamaları, dil problemi ve uyum problemi yaşamaları zorbalığa uğrama olasılıklarını artırıyor.” (S16)

Kurban öğrencilerin Türkçe bilmediklerini ifade eden öğretmenlerin görüşleri şu şekildedir;

“Türk arkadaş çevresi olmayan, ebeveyni ve kendisi Türkçe bilmeyen çocuklardır.” (S33)

“Yabancılaşma yaşamaları, dil problemi ve uyum problemi yaşamaları zorbalığa uğrama olasılıklarını artırıyor.” (S16)

Kurban öğrencilerin akranlarından yaş ve boy olarak daha küçük olduklarını belirten görüş şu şekildedir;

“..Yaşlıtlarına göre daha zayıf ve güçsüz çocuklar.” (P7)

Kurban öğrencilerin uyum sağlayamayan öğrenciler olduğu belirtilmiştir;

“..Oyun oynama ve bir gruba dahil olma davranışları gösteremiyorlar. Arkadaşlık ilişkileri kuramıyorlar. Daha çok kendi gibi yabancı uyruklu öğrencilerle oynuyorlar.” (S12)

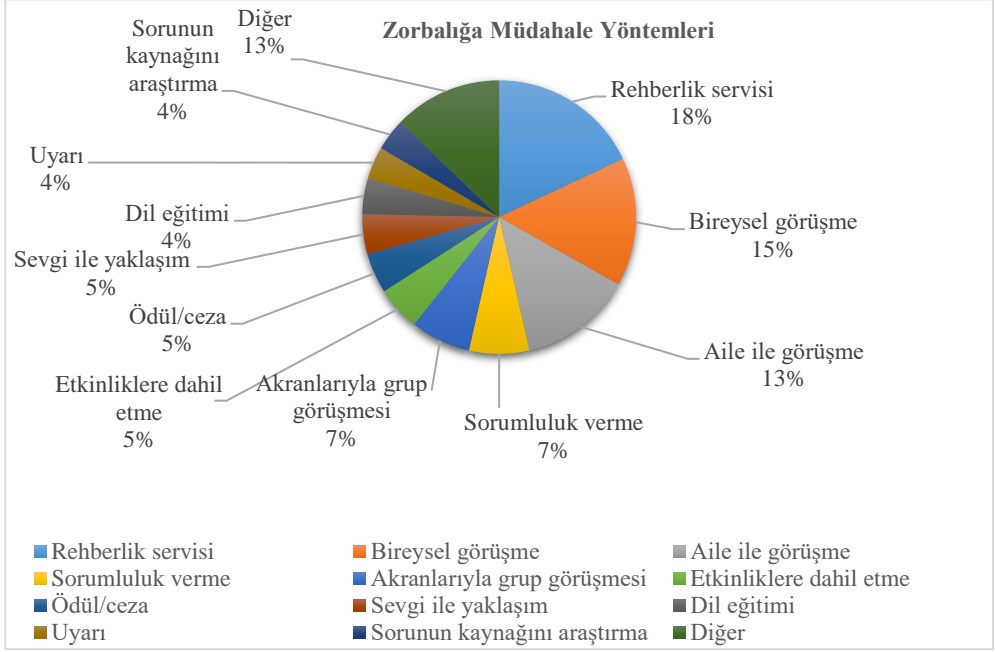
Öğretmenler kurban öğrencilerin maddi durumlarının yetersiz olduğunu belirtmişlerdir;

“..Bu çocuklar maddi anlamada yetersiz olan, kıyafetlerinden yoksullukları belli olan ve zorba çocuğun hedefinde olan çocuklar oluyor.” (S40)

Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın yedinci alt problemi “Öğretmenlerin zorbalık davranışı gösteren yabancı uyruklu öğrencilere yönelik müdahalelerine ilişkin görüşleri nelerdir?” olarak ifade edilmiştir. Görüşler Şekil 5’de sunulmuştur.

İlkokullardaki Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Akran Zorbalığının Çeşitli...

Şekil 5. Öğretmenlerin akran zorbalığına müdahale yöntemleri

Şekil 5’de görüldüğü üzere öğretmenleri zorbalığa müdahale yöntemleri ile ilgili en çok ‘rehberlik servisiyle görüşme’ hakkında görüş belirtmişlerdir. Sonra öğretmenler sırasıyla ‘bireysel görüşme’, ‘aile ile görüşme’, ‘sorumluluk verme’, ‘akranlarıyla grup görüşmesi’, ‘etkinliklere dâhil etme’, ‘ödül/ceza yöntemi’, ‘sevgiyle yaklaşma’, ‘dil eğitimi’, ‘uyarıda bulunma’, ‘sorunun kaynağını araştırma’ ve diğer müdahale yöntemleri uyguladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler UNICEF’in okullarda görevlendirdiği Suriyeli gönüllü eğitimcilerden yardım istediklerini belirtmişlerdir.

Öğretmenler zorbalığa müdahale etmek için en çok rehberlik servisinden destek aldıklarını şu şekilde belirtmişlerdir;

“..Okul rehberlik servisinden yardım almak ve yabancı uyruklu öğrencilerden sorumlu görevlilerden yardım istiyorum.”(S4)

“..Yabancı uyruklu rehber öğretmene yönlendiriyorum.”(S55)
(UNICEF’in okullarda görevlendirdiği Suriyeli gönüllü eğitimciler)

Öğretmenler bireysel görüşmeler yoluyla müdahalede bulduklarını şu şekilde belirtmişlerdir;

“..Dile hakim olamadıkları için anlatabildiğim kadarıyla doğru davranışları anlatıyorum.” (P1)

Öğretmenlerin aile görüşmesi yaparak zorbalığa müdahale ettiklerini belirten görüş ise;

“..Ailesiyle tercüman vasıtası ile iletişim kurmaya çalışıyorum.” (S16)

Zorbalığa müdahale yöntemi olarak sınıf etkinliklerine öğrencileri dahil etmeyi denediklerini bildiren görüşler şu şekildedir;

“Mümkün olduğu kadar çocuğu sınıfa dahil ediyorum. Sınıfın bu tür çocukları kabullenmesini sağlıyorum. Dışlanmadığında çocuk kendini daha rahat hissediyor.” (S17)

“..Herhangi bir uygulama yok. Ödül/ceza yöntemi kullanıyorum. Çünkü hiç Türkçe bilmiyorlar ve anlayamıyoruz.” (S52)

“..Sevgiyle ve sabırla yaklaşıyorum. Zorba çocuğu anlamaya çalışıyorum.”(S13)

Zorbalığın sebebi olarak Türkçe bilmemelerini belirten öğretmenlerin zorbalığa müdahale yöntemleri olarak Türkçe öğrettiklerini belirten öğretmen görüşü ise;

“..Türkçeyi öğrenebileceği ve kullanabileceği alanlar yaratmaya çalışıyorum. Kendini ifade eden çocuğun hırçınlığı azaldığı gibi bizim de çocuğu anlayabilmemize yardımcı oluyor.” (S33)

Zorbalığın kaynağını keşfetmek ve ona uygun müdahale yöntemi geliştirmek adına görüş bildiren öğretmen ise;

“..Davranışın sebebini öğrenerek ona uygun çözüm üretmek ki böylece sınıfta bu tür davranışları son iki yıldır sonlandırmış bulunmaktayım.” (S76)

Zorba öğrencilerin yeteneklerine uygun yönlendirmeler yaptığını ifade eden öğretmen görüşü ise şu şekildedir;

“..Yeteneklerini ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Yetenekleri ölçüsünde çalışmalar yaptırıyorum. Daha çok kendilerini resim, spor, oyun alanlarında rahat ifade edebileceği alanlara yönlendiriyorum.” (S7)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmada nicel verilerin analizi sonucunda, yabancı uyruklu öğrencilerin zorba eğilimlerinin kurban eğilimlerinden daha yüksek olduğu, ancak genel olarak zorba ve kurban eğilim düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Koo, Peguero ve Shekarkhar'ın (2012) çalışmasında, Asyalı Amerikalı göçmen gençlerin okul ortamında mağdur edilme olasılıklarının genellikle daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın bu alt probleminde, yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilimlerinin cinsiyete, aile yapısına, kardeş sayısına, ebeveyn eğitim düzeyine, ebeveynin hayatta olma durumuna, Türkçe bilme seviyesine ve evde şiddete tanıklık etme durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bulgular, alanyazınla birlikte değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Cinsiyete Göre Farklılık: Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilimleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermiştir. Erkek öğrencilerin hem zorba hem de kurban eğilimlerinin kız öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, literatürdeki diğer çalışmalarla uyumludur. Örneğin, erkek öğrencilerin zorbalık davranışlarına daha sık eğilim gösterdiği (Boulton & Underwood, 1992; Dölek, 2002; Olweus, 1995) ve daha fazla mağduriyet yaşadığı (Rigby & Slee, 1991; Sutton & Smith, 1999) belirtilmiştir. Ayrıca Piñeiro ve arkadaşlarının (2022) araştırması, kız öğrencilerin empati düzeylerinin ve olumlu davranış sergileme eğilimlerinin yüksek olduğunu, dolayısıyla zorba eğilimlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır.

Aile Yapısına Göre Farklılık: Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilimleri aile yapısına (çekirdek, geniş veya parçalanmış aile) göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Literatürde benzer şekilde, anne babanın ayrı olması (Coşkun, 2018; İskenderoğlu, 2019) veya aile büyüklüğünün (Tura, 2008) zorbalık eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. Ancak, Erdoğan, Hammami ve Elgar (2023) tarafından yapılan bir çalışmada, tek ebeveynli ailelerde zorbalık davranışlarının daha yaygın olduğu belirtilmiştir.

Kardeş Sayısına Göre Farklılık: Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba eğilimleri ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş, kardeş sayısının artmasıyla zorbalık eğilimlerinin de arttığı gözlenmiştir. Ancak, kurban eğilimi ile kardeş sayısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Literatürde Eslea ve Smith (2000) kardeş sayısının fazlalığının zorbalık eğilimlerini artırabileceğini ifade ederken, Keskin (2010), ilgi çekme isteğinin zorbalık davranışlarına neden

olabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte, Yurttaş (2010) kardeş sayısı ile akran zorbalığı arasında anlamlı bir ilişki bulmamıştır.

Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre Farklılık: Yabancı uyruklu öğrencilerin zorba ve kurban eğilimleri, ebeveynlerin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermiştir. Anne ve babalarının eğitim seviyesi düştükçe öğrencilerin zorba ve kurban eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir. Literatürde benzer şekilde, düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynlerin çocuklarının zorbalığa eğilimli olduğu belirtilmiştir (Carney & Merrel, 2001; Gülay, 2008). Ancak, Korkut (2019) annenin öğrenim düzeyi ile zorba eğilimi arasında anlamlı bir ilişki bulmazken, babanın lise mezunu olması durumunda çocukların kurban eğilimlerinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. Ebeveynin Hayatta Olma Durumuna Göre Farklılık: Ebeveynin hayatta olma durumu ile zorba ve kurban eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bununla birlikte, O'Moore ve Kirkham (2001), anne veya babası hayatta olmayan çocukların daha yüksek kurban olma eğilimi gösterdiğini ifade etmiştir. Türkçe Bilme Seviyesine Göre Farklılık: Yabancı uyruklu öğrencilerin Türkçe bilme düzeyi ile zorba ve kurban eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak nitel verilere dayanan öğretmen görüşlerinde, öğrencilerin dil bilmemeleri ve akranlarıyla iletişim kuramamalarının zorba davranışların nedenlerinden biri olabileceği belirtilmiştir. Evde Şiddete Tanıklık Etme Durumuna Göre Farklılık: Evde şiddete tanıklık eden öğrencilerin zorba ve kurban eğilimlerinin, tanıklık etmeyen öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Literatürde, aile içi şiddetin zorbalık ve mağduriyet üzerinde doğrudan etkisi olduğu ifade edilmiştir (Baldry, 2003; Piñeiro et al., 2022).

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Öğretmen görüşleri incelendiğinde, yabancı uyruklu öğrencilerin zorbalık davranışları arasında en sık görülen türün "fiziksel zorbalık" olduğu belirtilmiştir. Bunu sırasıyla "sözel zorbalık", "üstünlük kurma", "oyunlarda şiddet", "dışlama", "para ve eşyaların zorla alınması", "çeteleşme" ve "diğer" türler izlemektedir. Bu bulgular, alanyazındaki benzer çalışmalarla uyum göstermektedir. Örneğin, Boulton ve Hawker'ın (1997) araştırmasında, ilkökul öğrencilerinin en yaygın zorbalık türlerinin "fiziksel saldırı", "isim takma" ve "bir kişinin başına gelen talihsiz bir duruma gülme" olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, zorbalık türlerinin farklı gruplar arasında benzerlik gösterebileceğine işaret etmektedir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Yabancı uyruklu öğrencilerde zorbalık davranışlarının nedenlerine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, bu nedenler arasında "dil problemi",

"dışlanma ve ötekileştirilme", "aile içi şiddet", "aile yapısı", "etnik ve kültürel farklılıklar", "uyum problemi", "aile ilgisizliği", "aile tutumu ve çocuk yetiştirme tarzı", "ailede eğitimsizlik", "savaşın etkisi", "maddi zorluklar", "yaşanan travmalar", "ilgi çekme isteği", "kendini kabul ettirme" ve "akademik başarısızlık" gibi faktörlerin öne çıktığı görülmektedir. Alanyazın bu bulguları desteklemektedir. Örneğin, Xu ve diğerlerinin (2020) göçmen çocuklar üzerinde yaptığı araştırmada, zorbalığın nedenleri arasında olumsuz ev ve okul ortamları, toplumdan görülen düşmanlık ve empati eksikliği yer aldığı belirtilmiştir. Ayrıca, Boel-Studt ve Renner'in (2014) araştırmasında, zorbalığa yol açan bazı değişkenler arasında öfke, etnik köken, aile içi şiddet, anksiyete ve depresyon gibi faktörlerin olduğu ifade edilmiştir. Bu bulgular, yabancı uyruklu öğrencilerin zorbalık davranışlarının hem bireysel hem de çevresel faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Yabancı uyruklu öğrencilerde zorbalık davranışını sergileyen bireylerin genel özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, bu öğrencilerin "şiddet eğilimi gösteren", "kavgacı, hırçın ve öfkeli", "aileleri eğitimsiz ve ilgisiz", "uyumsuz", "Türkçe bilmeyen", "çok konuşkan, hareketli ve hiperaktif", "sorumsuz ve okula karşı ilgisiz", "maddi yetersizlikler yaşayan", "kalabalık bir aileye sahip olan", "yaşça veya fiziksel olarak büyük", "baskın ve lider özellikler sergileyen", "okuma ve yazma bilmeyen", "kişisel bakımları yetersiz", "özgüvenli", "bencil" ve "anne ya da babasını kaybetmiş" bireyler oldukları belirtilmiştir. Bu bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Olweus'un (1993) araştırmasında, zorbaların genellikle arkadaş çevresinde lider konumda olan ve akranları üzerinde güç kurmayı seven bireyler oldukları ifade edilmiştir. Beale ve Scott'un (2001) çalışmasında ise zorbaların genellikle kurbanlardan fiziksel olarak daha güçlü oldukları için bu davranışları sergiledikleri belirtilmiştir. Santrock (2020) ise zorbalık davranışını gösteren bireylerin, akranları tarafından sevilmeyen, uyum problemleri yaşayan ve reddedilen çocuklar olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, zorbalık davranışlarının bireysel, ailevi ve sosyal faktörlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Yabancı uyruklu öğrencilerde zorbalık kurbanlarının genel özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, bu öğrencilerin "içine kapanık", "çekingen", "pasif, sessiz ve özgüvensiz", "Türkçe bilmeyen", "kendini ifade edemeyen", "iletişim kurmakta zorlanan", "zayıf ve güçsüz", "dışlanan ve ötekileştirilen", "yalnız", "hırçın ve kızgın", "yaşça daha küçük", "maddi yetersizlikler yaşayan", "aile baskısı altında olan", "kişisel bakımı eksik", "aidiyet duygusu olmayan",

"uyum problemi yaşayan", "kalabalık ailelerde büyüyen", "okuma ve yazma bilmeyen", "okula geç gelen veya devamsızlık yapan" bireyler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bazı öğretmenler, kurbanların genellikle kız çocukları olduğunu ifade etmiştir. Bu bulgular, literatürdeki benzer çalışmalarla örtüşmektedir. Örneğin, Nansel ve diğerlerinin (2001) araştırmasında, kurbanların sosyal ve duygusal uyumlarının zayıf olduğu, arkadaş edinmede güçlük çektikleri, arkadaş ilişkilerinin zayıf olduğu ve genellikle yalnız kaldıkları belirtilmiştir. Pişkin ve Ayas'ın (2005) araştırmasında ise kurbanların içedönük, pasif, çekingen ve utangaç çocuklar oldukları ifade edilmiştir. Rigby'nin (2002) çalışmasında, Avustralya'daki okullarda azınlıkta olan Aborjin öğrencilerin, beyaz öğrencilere kıyasla daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları vurgulanmıştır. Benzer şekilde, Piñeiro ve diğerlerinin (2022) araştırmasında, göçmen öğrencilerin yerli öğrencilere oranla daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları ve bunun sebebinin görünüm, giyim ve dil farklılıkları gibi unsurlar olduğu belirtilmiştir.

Alanyazında, kurban olma ile ırk ve etnik köken arasındaki ilişkiyi ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında Boel-Studt ve Renner (2014), Eslea ve Mukhtar (2000), Seals ve Young (2003), Spriggs ve diğerleri (2007) ile Xu ve diğerlerinin (2020) çalışmaları, zorbalık kurbanlarının sıklıkla dezavantajlı gruplardan geldiğini göstermektedir. Bu durum, zorbalığın bireysel faktörlerin yanı sıra sosyal, kültürel ve yapısal faktörlerden de etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Yedinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Öğretmenlerin yabancı uyruklu öğrencilerde akran zorbalığını önleme ve müdahalelerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, belirtilen stratejiler arasında "rehberlik servisine yönlendirme", "bireysel görüşme", "aile ile görüşme", "sorumluluk verme", "akranlarla grup görüşmesi ve grup çalışmaları", "oyun ve etkinliklere dahil etme", "ödül ve ceza yöntemleri", "sevgi ve anlayış ile yaklaşım", "dil eğitimi sağlama", "uyarıda bulunma", "sorunun kaynağını araştırma", "rol model gösterme", "zorbalık ve empati eğitimi", "kuralları net şekilde belirtme", "ders araç-gereç ve beslenme paylaşımını teşvik etme", "spor ve sosyal faaliyetlere yönlendirme", "gözlem yapma ve video ile doğru davranışları gösterme" gibi uygulamalar öne çıkmaktadır. Bu bulgular, literatürdeki çalışmalarla da uyum göstermektedir. Örneğin, Balak'ın (2017) araştırmasında, genel okul aidiyetinin, akran bağlılığının ve algılanan öğretmen desteğinin çocukların olumsuz davranışlara yönelmelerini engellediği ve zorbalık düzeylerini azalttığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, Piñeiro ve diğerlerinin (2022) çalışmasında, göçmen öğrencilere yönelik zorbalık müdahalelerinde olumlu

davranışların teşvik edilmesi, kültürel mağduriyete karşı eğitsel etkinlikler düzenlenmesi ve aile katılımını destekleyen faaliyetlerin planlanmasının etkili olduğu ifade edilmiştir.

Ayrıca, Özdemir ve diğerlerinin (2018) araştırmasında, öğretmenlerin sınıf içindeki göçmen öğrencilere yönelik etnik mağduriyete karşı tepkisiz kalmalarının ve bireysel hoşgörü göstermelerinin diğer öğrenciler üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Bu durum, öğretmen müdahalelerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sınıf ve okul düzeyinde bir farkındalık ve etkileşim sağlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, öğretmenlerin zorbalığı önleme ve müdahale süreçlerinde çok yönlü ve kapsamlı stratejiler benimsemelerinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Özdemir vd., (2018) öğretmenlerin sınıf içindeki göçmen öğrencilere yönelik etnik mağduriyete karşı tepkisiz kalmalarının ve bireysel hoşgörü göstermelerinin diğer öğrencileri etkilediğini belirtmişlerdir. Bu durum, öğretmen müdahalelerinin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda sınıf ve okul düzeyinde bir farkındalık ve etkileşim sağlaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, öğretmenlerin zorbalığı önleme ve müdahale süreçlerinde çok yönlü ve kapsamlı stratejiler benimsemelerinin önemini vurgulamaktadır.

Öneriler

Göçmen öğrenci kuşağıyla ilgili olarak, birinci nesil göçmenlerin ikinci nesil göçmen öğrencilere ve yerlilere göre daha fazla zorbalığa maruz kaldığı bunun sebebinin ise ikinci neslin sosyal ve kültürel olarak entegre olma olasılıkları daha yüksek ve ev sahibi ülkenin dilinde daha yetkin olmaları olarak ifade edilmektedir (Barban ve White, 2011). Bu çalışmada birinci nesil göçmen kuşağı incelenmiş olup ikinci nesil katılımcılarla da çalışmalar yapılması alana katkı sunacaktır. Aynı zamanda yabancı uyruklu öğrencilerden oluşan farklı örneklem gruplarıyla da çalışmalar yürütülmesi alana katkı sunacaktır. Ayrıca yabancı uyruklu ve yerli çocukların birlikte yer aldığı bir örneklem grubundan verilerinin toplanıp karşılaştırıldığı araştırmalar da alana değerli katkılar sunacaktır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Zorbalığın dil yeterliliği, entegrasyon düzeyi ve kültürel faktörler üzerindeki etkilerini incelemek için hem nicel hem de nitel yaklaşımları içeren daha kapsamlı araştırmalar yapılabilir.

Yabancı uyruklu öğrencilerle birlikte yerli öğrencileri de içeren çalışmalar yapılarak, farklı gruplar arasındaki etkileşim ve zorbalık düzeylerinin karşılaştırılması sağlanabilir.

Göçmen öğrencilerin zorbalık ve mağduriyet eğilimlerinin zaman içindeki değişimini anlamak için uzun dönemli çalışmalar yapılabilir.

Eğitimcilere Yönelik Öneriler

Öğretmenlere, öğrenciler arasındaki zorbalığı tanıma ve müdahale yöntemleri konusunda farkındalık kazandırmak için eğitim programları düzenlenmelidir.

Göçmen öğrencilerin yaşadığı zorluklara duyarlılık geliştirmek amacıyla kültürel farkındalık ve empatiyi artıracak atölye çalışmaları düzenlenmelidir.

Öğretmenler, sınıfta göçmen öğrencilerin aidiyet duygusunu artırmak için daha kapsayıcı bir ortam oluşturmalıdır. Oyunlar ve grup etkinlikleri gibi sosyal bağları güçlendiren yöntemler kullanılabilir.

Zorbalık davranışları tespit edilen veya mağduriyet yaşayan öğrencilere rehberlik hizmetleri sağlanmalı, bu süreçte bireysel ve grup görüşmeleri yapılmalıdır.

Velilere Yönelik Öneriler

Velilere zorbalık ve mağduriyet konularında farkındalık kazandıracak seminerler düzenlenebilir. Ailelerin çocuklarına sevgi, ilgi ve destek sağlama konusundaki rollerinin önemi vurgulanmalıdır.

Evde şiddete tanık olan çocukların zorba eğilimleri arttığı için aile içi iletişim ve çatışma yönetimi konularında velilere rehberlik sağlanmalıdır.

Veliler, çocuklarıyla düzenli iletişim kurarak zorbalık veya mağduriyet yaşayıp yaşamadıklarını anlamaya çalışmalı ve gerektiğinde okul rehberlik servisleriyle iş birliği yapmalıdır.

Veliler, öğretmenlerle düzenli iş birliği içinde olmalı, çocuklarının okuldaki sosyal uyumları ve davranışları hakkında bilgi almalı ve destekleyici bir yaklaşım sergilemelidir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Balak, D. (2017). İlkokul öğrencilerin duygusal zeka düzeyleri ile akran zorbalığı ve okula aidiyet duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence in Italy. *Child Abuse ve Neglect*, 27(7), 713-732.

Bang, H. (2017). Iraqi refugee high school students academic adjustment. *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 45-59. <https://doi.org/10.1080/15595692.2016.1202232>

- Barban, N. & White, M.J. (2011). Immigrants' children's transition to secondary school in Italy. *International Migration Review*, 45(3), 702–726. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2011.00863.x>
- Beale, A. V., & Scott, P. (2001). Bullybusters": Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. *Professional School Counseling*, 4(4), 300-305.
- Besag, V. E. (1989). *Bullies and victims in schools. A Guide to Understanding and Management*. Open University.
- Boel-Studt, S., & Renner, L. (2014). Child and family-level correlates of direct and indirect peer victimization among children ages 6-9. *Child Abuse ve Neglect*, 38(6), 1051–1060. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.10.026>
- Boulton, M. J., & Hawker, D. (1997). Non-physical forms of bullying among school pupils: a cause for concern. *Health Education*, 97(2), 61-64.
- Carney, A., & Merrel, K. (2001). Bullying in schools: Perspectives on understanding and preventing and international problem. *School Psychology International*, 22(3), 364-382.
- Coşkun, A. (2018). Ortaokula devam eden öğrencilerde akran zorbalığına neden olan etkenlerin incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Crick, N., & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender and social-psychological adjustment. *Child Development*, 710-722.
- Dehnel, R., Dalky, H., Sudarsan, S., & Al-Delaimy, WK. (2023). Suicidality among Syrian refugee children in Jordan. *Community Mental Health Journal*. <https://doi.org/10.1007/s10597-023-01160-8>
- Dölek, N. (2002). Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Duncan, R. R. (1999). Peer and sibling aggression: an investigation of intra-and extra-familial bullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 871-886.
- Erdogan, Y., Hammami, N., & Elgar, FJ. (2023). Bullying, Family Support, and Life Satisfaction in Adolescents of Single-Parent Households in 42 Countries. *Child Indicators Research*, 16(2), 739-753.

- Ergün, D. (2011). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ortaöğretim 6., 7., ve 8. sınıf öğrencilerinde akran zorbalığı yaygınlığı ve risk faktörlerinin belirlenmesi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Eslea, M., & Smith, P. (2000). Pupil and parent attitudes towards bullying in primary schools. *European Journal of Psychology of Education*, 15(2), 207-219.
- Eslea, M., & Mukhtar, K. (2000). Bullying and racism among Asian schoolchildren in Britain. *Educational Research*, 42(2), 207-217.
- Gülay, H. (2008). 5-6 Yaş çocuklarına yönelik akran ilişkileri ölçeklerinin geçerlik güvenirlik çalışmaları ve akran ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- İskenderoğlu, M. O. (2019). Ebeveynleri boşanmış ve birlikte olan çocukların akran zorbalığına maruz kalması ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Piñeiro, I., López-Castro, L., González-Suárez, R., Rodríguez, S., & Valle, A. (2022). Bullying according to gender, and immigration background in Spanish students. *Psicothema*, 34(4), 537-543.
- IOM [Uluslararası Göç Örgütü], 2022. World Migration Report 2022.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keskin, T. (2010). İlköğretim okullarındaki öğrencilerin akran zorbalığının benlik saygısıyla ilişkisi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Konold, T., Cornell, D., Shukla, K., & Huang, F. (2017). Racial/Ethnic Differences in perceptions of school climate and its association with student engagement and peer aggression. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(6), 1289-1303.
- Koo, D.J., Peguero, A.A & Shekarkhar, Z. (2012). The "model minority" victim: Immigration, gender, and Asian American vulnerabilities to violence at school. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 10(2), 129-147. <https://doi.org/10.1080/15377938.2011.609405>

- Korkut, E.S. (2019). Okulöncesi dönemdeki çocukların zorba-kurban davranışları ile sosyal becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniveristesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Lim, S. J. J., ve Hoot, J. L. (2015). Bullying in an increasingly diverse school population: A socio-ecological model analysis. *School Psychology International*, 36(3), 268–282.
- McKenney K. S., Pepler D., Craig W., & Connolly J. (2006). Peer victimization and psychosocial adjustment: The experiences of Canadian immigrant youth. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 9(4), 239–264.
- Nansel, T., Overpeck, M., Pilla, R., Ruan, J., Morton, B., & Sheidt, P. (2001). Bullying behaviors among us youth. *American Medical Association*, 2094-2100.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (1994). Bullying At School. *Aggressive Behavior*, 97-130.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4(6), 196-200.
- Olweus, D. (1999). *The Nature of School Bullying: A Crossnational Perspective*. Routledge.
- O'Moore, M., & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to Bullying. *Aggressive Behavior*, 27, 269-283.
- Özdemir, S. B., Giles, C., & Özdemir, M. (2020). Differences and similarities between perpetrators of ethnic and non-ethnicity-based victimization. *J Youth Adolescence*, 49, 1805–1820. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01271-5>
- Patton, Q. M. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods (2nd ed.)*. Sage Publication.
- Perren, S., Stadelmann, S., & Von Klitzing, K. (2009). Child and family characteristics as risk factors for peer victimization in kindergarten. *Schweizerische Zeitschrift für Bildungswissenschaften*, 31(1), 13-32.
- Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2006). *Köpek Gibi Büyütülmüş Çocuk* (Çev.B. S. Haktanır). Koridor publishing.

- Pişkin, M. (2010). Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 175-189.
- Pişkin, M., ve Ayas, T. (2005, 21-23 Eylül). Zorba ve kurban lise öğrencilerinin utangaçlık, içedönüklük, dışadönüklük ve özsayığı değişkenleri bakımından incelenmesi. *VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, Marmara Üniversitesi.
- Polat, O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı-1*. Seçkin yayıncılık.
- Rigby, K. (2002). *New Perspectives on Bullying*. Jessica Kingsley.
- Rigby, K., & Slee, P. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *Journal of Social Psychology*, 131(5), 615-627.
- Santrock, J. W. (2020). *Yaşam Boyu Gelişim Gelişim Psikolojisi*. (Galip Yüksel, Çev.), Nobel Akademik yayıncılık.
- Seals, D., ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38(152), 735-747.
- Scherr, T.G. & Larson, J. (2010). Bullying dynamics associated with race, ethnicity, and immigration status. In Jimerson, S.R., Swearer, S.M., & Espelage, D.L. (Eds.), *Handbook of Bullying in Schools: An International Perspective* (pp. 223–234). Routledge.
- Sirin, S. R., & Rogers-Sirin, L. (2015). *The Educational And Mental Health Needs of Syrian Refugee Children*. Migration Policy Institute.
- Spriggs, A. L., Iannotti, R., Nansel, T., & Haynie, D. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: commonalities and differences across race/ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41(3), 283-293.
- Sutton, J., & Smith, P. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25(2), 97-111.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2012). *Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu*. (24. Dönem 2. Yasama Yılı). Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, (2021). *Akran Zorbalığı Farkındalık Programı*.

- Tura, G. (2008). Akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan özellikler. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniveristesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- UNHCR [United Nations High Commissioner for Refugees]. (2020). *BM Mülteci Örgütü Türkiye*.
- UNICEF Office of Research (2013). *Child Well-Being in Rich Countries: A Comparative Overview, Innocenti Report Card 11*. UNICEF Office of Research.
- UNICEF [United Nations International Children's Emergency Found]. (2018). TÜRKİYE – UNICEF ülke işbirliği programı 2016-2020.
- Xu, M., Macrynika, N., Waseem , M., & Miranda, R. (2020). Racial and ethnic differences in bullying: Review and implications for intervention. *Aggression and Violent Behavior, 50*(101340).
- Yıldız, F. (2018). Suriyeli sığınmacı çocukların eğitim sorunu ve entegrasyon süreci:Mersin Örneği. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yurttaş, A. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile algıladıkları anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul ili Kadıköy ilçesi örneği. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi], YÖK Ulusal Tez Merkezi.

EXTENDED ABSTRACT

Bullying, in general terms, refers to the situation where a person or group is subjected to persistent and intentional harmful behavior by someone who cannot defend themselves (Rigby, 2002). Peer bullying in schools consists of three main elements: an unequal power imbalance among peers, the repetitive nature of the behavior, and its intentionality (Olweus, 1994). Peer bullying can occur in three forms: physical, verbal, and indirect. Additionally, the term "ethnic bullying" is used to describe bullying that occurs based on ethnic or cultural identity differences (McKenney, Pepler, Craig, and Connolly, 2006). Children who migrate and start school often show higher tendencies to be both bullies and victims compared to other students due to their difficulties in adapting to the school environment (Perren, Stadelmann, and Von Klitzing, 2009).

Purpose: As stated in the literature, it is observed that foreign students have a higher tendency to be bullies and victims compared to native students (Boel-Studt

& Renner, 2014; Konold, Cornell, Shukla, & Huang, 2017; Spriggs, Iannotti, Nansel, & Haynie, 2007; Xu, Macrynika, Waseem, & Miranda, 2020). In light of this information, the purpose of this study is to examine peer bullying among foreign students in primary schools in terms of various variables. Additionally, to gain more in-depth information on the subject, teachers' perspectives on peer bullying observed among foreign students are examined. This study differs from others due to the collection of data from multiple sources, such as students and teachers. The research includes data triangulation. According to the quantitative data, the relationship between the tendencies of foreign students to become bullies and victims and variables such as gender, family structure, number of siblings, parents' educational level, parents' survival status, level of Turkish language proficiency, and witnessing violence at home is investigated. The qualitative data involves examining teachers' views to obtain deeper insights into peer bullying among foreign students.

Method: In this study, which aims to examine peer bullying among foreign students in primary schools based on various variables, a survey model was used. The quantitative data of the research were collected from foreign students studying in the 3rd and 4th grades of 19 primary schools in Konya. Due to the pandemic, six schools were selected by consulting with school administrators and relevant individuals, and making necessary adjustments. Attention was paid to the availability of translators in the schools. The sample group of the study consists of 235 foreign students studying in the 3rd and 4th grades in Konya during the 2020-2021 academic year. Since the sample selection of the research includes only foreign students, a purposive sampling method was used. The qualitative data of the study were collected through a semi-structured interview questionnaire developed by the researcher. The study group for the qualitative part comprises 101 classroom teachers and 30 Promoting Integration of Syrian Kids into the Turkish Education System (PIKTES) teachers working in 19 primary schools. The sample group for the qualitative part was determined using the purposive sampling method since the study was conducted with teachers who have foreign students in their classrooms. To identify the bullying and victim tendencies of foreign students, the Peer Bullying Identification Scale for Primary School (Child) Form, developed by Pişkin and Ayas (2011), consisting of 37 items and five sub-dimensions, was used. For collecting data from classroom teachers and PIKTES teachers, a semi-structured interview questionnaire was utilized.

The quantitative data from the study were transferred to a computer for analysis to allow numerical representation. The valid scales obtained from 235 out of 250 students in the sample were analyzed using the SPSS program. The qualitative

data were analyzed using the "Descriptive Analysis" method. The data were organized into main themes and sub-themes to capture a coherent meaning.

Conclusion: The analysis of the quantitative data in the study revealed that foreign students tend to exhibit higher levels of bullying behavior compared to victimization, though overall levels of both tendencies (scores) were generally low. It was found that bullying and victimization tendencies vary by gender, with male students exhibiting higher tendencies towards both bullying and victimization. No significant difference was found in the tendencies to bully or be victimized based on family structure. The relationship between the number of siblings and bullying and victimization tendencies was also examined. A significant relationship was found between the number of siblings and bullying tendencies among foreign students, indicating that as the number of siblings increases, the tendency to bully also increases. However, no significant relationship was found between the number of siblings and victimization tendencies. Additionally, there was no significant relationship between the survival status of the parents and the students' tendencies to bully or be victimized. It was found that as the education level of the parents decreases, the students' tendencies to both bully and be victimized increase. Moreover, students who witnessed violence at home were found to have higher bullying and victimization tendencies compared to those who did not witness violence. All these findings were discussed in the context of the literature.

Teachers' views on the relationship between foreign students and peer bullying provided deeper insights into the subject. When examining teachers' opinions, they indicated that foreign students most frequently engaged in "physical bullying." Regarding the causes of bullying, teachers mentioned several factors, including "language barriers," "exclusion and marginalization," "domestic violence," "family structure," "ethnic and cultural differences," "adaptation problems," and "lack of parental attention." Teachers described bullies as children who are "prone to violence," "quarrelsome, aggressive, and angry," "from uneducated and inattentive families," "maladjusted," "very talkative, active, hyperactive," "irresponsible, indifferent to school," and "from large families." As for the victims, teachers characterized them as "introverted," "shy," "passive, quiet, lacking self-confidence," "non-Turkish speakers," "unable to communicate," "weak and powerless," "excluded and marginalized," "lonely, bully/victim children," "irritable and angry," and "younger in age." Teachers identified several methods for preventing and intervening in peer bullying, including "referral to the guidance counselor," "individual meetings," "meetings with the family," "assigning responsibilities," "group discussions and activities

with peers," "reward/punishment," "approaching with love," "language education," "giving warnings," and "investigating the root cause of the problem."

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayınlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazarlar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.

Makale türü: Araştırma makalesi		Article type: Research article
Geliş tarihi	16.12.2024	Submitted date
Kabul tarihi	05.02.2025	Accepted date
Elektronik yayın tarihi	28.02.2025	Online publishing date

Atf Bilgisi / Reference Information

Durukan, Ş. (2025). Ateş Çocuk Gazetesindeki Hikâyelerde Kullanılan Korku Unsurları Üzerine Bir İnceleme. *Journal of History School*, 74, 899-924.

ATEŞ ÇOCUK GAZETESİNDEKİ HİKÂYELEDE KULLANILAN KORKU UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şaziye DURUKAN¹

Öz

Korku kavramının bir duygu olarak insan ruhunun gelişimini şekillendirdiğinden bahsedilebilir. Bu noktada çocukluk dönemi büyük bir önem taşır. Çünkü korkunun beslenmesi aileyle başlar, çevreyle devam eder. Buna ek olarak ulaşılabilir okuma kaynakları da korkunun bir diğer tetikleyicisi olur. Bu nedenle çocuklara yönelik korku içerikli edebî metinler oluşturulurken metnin “çocuğa göre”lik ilkesine uygun olup olmadığına dikkat edilmelidir. Çocukların bir olay ya da durumu görüş, hissediş ve düşünüş biçimleri yetişkinlerinkinden farklı olduğu için yazar, metnini çocuk için yazdığının bilincinde olmalıdır. Bu bakımdan çocuk hikâyelerinde kullanılan korku unsuru ve bu korkunun ulaştığı boyut önemlidir. Bu çalışmada amaç, Cumhuriyet dönemi çocuk hikâyelerindeki korku unsurlarını tespit etmek ve o dönemdeki korku unsurlarının kaynağını belirleyebilmektir. Bu bağlamda çalışmada 1936-38 yılları arasında 52 sayı yayınlanan *Ateş* çocuk gazetesindeki hikâyeler incelenmiş ve gazetede yer alan 70 hikâyenin 47’sinde korku unsuru olduğu tespit edilmiştir. Bu hikâyelerin 17’sinde cin, hayalet, hortlak vs. kaynaklı; 30’unda ise bilinmezlik, ölüm, ceset, iskelet, cinayet kaynaklı korku unsuru belirlenmiştir. 47 hikâyenin 24’ünde korku unsurlarının okuyucudaki merak, gerilim ve korku duygusunu kurgu kapsamında canlı tutmak için kullanıldığı, gerçek hayatta öyle korku unsurlarıyla karşılaşılmasının mümkün olmadığı, bir kısmıyla karşılaşılsa bile nasıl baş edileceğinin ipuçlarının verildiği görülür. Geriye kalan 23 hikâyede ise korku unsurunun gerçek hayatta devam edebileceği varsayımını

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, saziyeayali@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6649-3483

taşınması bakımından çocuklardaki korku duygusunun yanına kaygıyı da ekleyebileceği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hikâye, Çocuk, Korku, Cumhuriyet Dönemi, Ateş Gazetesi.

A Study on the Elements of Fear Used in the Stories in the Ateş Child Newspaper

Abstract

There are many factors that shape the development of the concept of fear as an emotion in the human psyche. At this point, childhood is of great importance. Because the feeding of fear begins with the family and continues with the environment. In addition, accessible reading resources are another trigger of fear. For this reason, when creating literary texts with horror content for children, attention should be paid to whether the text complies with the principle of being “suitable for children”. Since children's way of seeing, feeling and thinking about an event or situation is different from that of adults, the writer must be aware that he is writing his text for children. In this respect, the element of fear used in children's stories and the extent to which this fear reaches are important. The aim of this study is to identify the elements of fear in children's stories from the Republican period and to determine the source of the elements of fear in that period. In this context, the stories in the *Ateş* child newspaper, which was published in 52 issues between 1936 and 1938, were examined and it was determined that 47 of the 70 stories in the newspaper contained elements of fear. In 17 of these stories, fear elements originating from demons, ghosts, ghouls, etc. were identified; in 30, fear elements originating from the unknown, death, corpses, skeletons, and murder were identified. In 24 of the 47 stories, it is seen that elements of horror are used to keep the reader's curiosity, tension and fear alive within the scope of fiction, that it is not possible to encounter such elements of horror in real life, and even if some of them are encountered, clues are given on how to deal with them. In the remaining 23 stories, it was determined that the fear element could continue in real life and thus could add anxiety to the feeling of fear in children.

Keywords: Story, Child, Fear, Republic Period, Ateş Newspaper.

GİRİŞ

Sevgi, öfke, mutluluk, nefret gibi olumlu olumsuz birçok duyguyla beraber insan davranışlarının ayrılmaz bir parçası olan korku kavramı üzerine literatürde birçok tanımla karşılaşılır: Türkçe Sözlük'te korku; “1. *Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı, üzüntü.* 2. *Kötülük gelme ihtimali, muhatara.* 3. *Ruh b. Gerçek veya beklenen bir tehlike ile yoğun bir acı karşısında uyanan ve coşku, beniz sararması, ağız kurumusu, solunum ve kalp atışı hızlanması vb. belirtileri olan veya daha karmaşık fizyolojik değişmelerle kendini gösteren duygu*” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 1998). Konrad ve Hendl korkunun

“*tehditkâr ya da bilinmeyen bir durum karşısında duyulan huzursuzluk ve telaş*” olduğunu söyler (Konrad ve Hendl, 2001, s.28). Korku altı aylık bebekten yetişkine kadar her insanın yaşadığı bir duygudur. Sadece dönemsel ve gelişimsel olarak korkulan unsurlar ya da durumlar değişiklik gösterir. İnsan hayatında ölüm korkusu, gelecek korkusu, Allah korkusu, karanlık korkusu, yükseklik korkusu, yalnızlık korkusu gibi çeşitlendirebilecek birçok biçimde korku görülebilir. Örneğin; “*bebeklerde özellikle görülen korku türü yabancı korkusudur (...)* *çocukluk döneminde görülen korku tipleri; gök gürültüsü ve fırtına korkusu, Allah korkusu, hayvan korkusu, aşağılanma korkusu, okul korkusu, karanlık korkusu olarak karşımıza çıkmaktadır (...)* *Çocukluktan ergenliğe geçerken kişiyi etkisi altına alan korku türü eleştirilme, hata yapma korkusudur*” (Göncü, 2021, s.14-15). Bu anlamda korkunun, bireylerin içinde bulunduğu duruma yönelik zihinlerinde geliştirdikleri tehlikeli düşüncelerin sebebiyet verdiği bir reaksiyon olduğunu söyleyebiliriz.

Korku sadece insanla sınırlamadan tüm canlıların görünen ve görünmeyen tehlikeler karşısında gösterdiği doğal bir tepkidir. Bu bakımdan korku herkes için ortak bir duygudur yalnızca korkulan duruma verilen tepki değişiklik gösterir. Çimen bu durumu şöyle ifade eder: “*Korkular, çoğunlukla bir nesne, kişi, durum ve zihinde yaratılan bir olaydan kaynaklanır. Böylece insan, korktuğu cisim ya da durumla karşılaştığında aşırı kaygı ve sıkıntı duyarak paniğe kapılır ve durumdan kaçıp kurtulmak ister. Bazı kişilerde ise, korku halinde saldırganlık ya da donup kalma durumu gözlenebilir. Bu, kişinin tehlikeyle karşı karşıya kaldığında donup kalarak tehlikeyi kendisinden uzaklaştırabileceği gibi kişi tehlikenin geldiği yerden uzaklaşabilir. Ancak bunların tam tersi bir tepki göstererek tehlikeye karşı saldırganlık gösteren bireyler de olabilir*” (Çimen, 2010, s.299).

Korku kavramı sadece olumsuz durumları ya da olayları temsil etmez. İnsanın gelişimine olumlu katkılar da sağlayabilir. Ferreros (2012, s.21-24) korkunun bizi tanımadığımız tehlikeler karşısında uyardığını, motive ettiğini ve uyum kapasitemizi artırdığını söyler. Böylece korku kişide savunma mekanizması oluşturarak kişinin kendini korumasını sağladığı gibi kişi korku hissettiği ortamda hayatta kalabilmek için çözüm bulmaya da çalışır. Bu anlamda korku, kişiye tehlikelere karşı hazırlıklı ve tedbirli olmayı da öğretir.

Korku kavramının bir duygu olarak insan ruhundaki gelişimini şekillendiren birçok etkenden bahsedilebilir. Bu noktada çocukluk dönemi büyük bir önem taşır. Çünkü anne ve babalar, ya da çocuk eğitiminin içerisinde bulunan kişiler, çocuğu eğitmek için korkuyu bir disiplin aracı olarak kullanabilmektedir. Bunun yanı sıra çocuklara anlatılan masallar, efsaneler ve hikâyeler onları kolayca

korkutabilir. Bu kapsamda insanların korku duygusunun şekillenmesinde öncelikle onların çocukken bakımından ve eğitiminden sorumlu kişilerin etkisi olduğu açıktır. Korkunun şekillenmesinde korku içerikli edebî metinlerin etkisi de söz konusudur. Özellikle çocuklara yönelik yazılan hikâye, roman gibi edebî metinlerdeki korkunun çocuklara anlatılan masal ve efsanelerdeki korku unsurlarını temel aldığı görülür. Çocuk hikâye ve romanlarında görülen cinler, periler, hortlaklar, hayaletler vs. geleneksel edebiyatın kaynak teşkil ettiği figürlerdir. Bununla birlikte hikâyelerdeki cinayet, vahşice ölüm, ceset, iskeletler vs. çocuğun korku duygusunu pekiştiren diğer unsurlardır. Zulliger, çocukların korku duyduğu olgulara dair yaptığı oransal sıralamada %96 karanlık ve hayvan korkusu, %95 sakatlanma korkusu, %91 hayalet, cinler ve eve zorla giren insanlara karşı korku, %82 otoriter kişilere karşı korku, %81 kâbus korkusu, %80 yabancı ve kötü insan korkusu, %63 anne ve baba tarafından terk edilme korkusu yaşadıklarını tespit eder (Akt. Çalık, 2022, s.32-33). Bu çerçevede çocuklar için yazılmış hikâyelerde ne tür korku unsurlarının kullanıldığını tespit etmek, insanda bu duygunun şekillenmesinde ne gibi bir etkisinin olabileceğini ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada amaç, Cumhuriyet dönemi çocuk hikâyelerindeki korku unsurlarını tespit etmek ve o dönemdeki korku unsurlarının kaynağını belirleyebilmektir. Bu bağlamda çalışmada 1936-38 yılları arasında 52 sayı yayınlanan *Ateş* çocuk gazetesindeki hikâyeler incelenmiş ve gazetede yer alan 70 adet hikâyenin 47'sinde korku unsuru olduğu tespit edilmiştir. Bu hikâyelerin 17 tanesinde cin, peri, hayalet, hortlak vs. kaynaklı; 30 tanesinde ise bilinmezlik, ölüm, ceset, iskelet, cinayet kaynaklı korku unsuru belirlenmiştir. İmtiyaz sahibi Tahsin Demiray olan gazete, 26.11.1936 tarihinde haftalık olarak çıkmaya başlamıştır. Her hafta perşembe günleri çıkan gazetenin son sayısı 18.11.1937 tarihlidir. Gazetenin ilk sayısında yer alan başyazıda, adının *Ateş* olmasının sebebi açıklanırken birçok milletin ateşten korktuğu için ona taptığından fakat Türk milletinin ateşe sevgi gösterdiğinden bahsedilir. Türklerin yeryüzünde ateş dalgaları halinde görüldüğü ve sıkıntıya düşmediği sürece de ısıtıcı bir ateş olduğu, gazetenin de canlı, kendi ayakları üzerinde duran, cesur ateş gibi Türk çocukları için bu adı alarak yayımlandığı ifade edilir (S.1, s.1). Gazetede çocukların genel kültürünü artıracak yurttan ve dünyadan birçok bilgi içerikli yazıyla birlikte sürükleyici roman ve hikâyelere yer verildiği görülür. Cumhuriyet döneminin en önemli politikalarından biri olan “yeni insan” tasarımı çerçevesinde dönemin çocuk dergi ve gazetelerinin yer verdiği yönlendirici metinlere *Ateş* çocuk gazetesinde çok fazla rastlanmamıştır. Bu bakımdan farklılık gösteren gazetede, bulmaca ve eğlence etkinlikleriyle çocukların eğlenceli vakit geçirmeleri hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma; *Ateş* çocuk gazetesinin incelenmesine dayalı olduğu için nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2003, s.146)'in ifade ettiği gibi; doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgunun yazılı kaynaklardaki analizidir. Doküman incelemesi, dokümanlara ayırma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma olmak üzere 5 aşamadan oluşur. Çalışmada yazarı belli olan hikâyelerde yazarların bazen adını soyadını bazen de ad ve soyadlarının ilk harflerini kullandıkları görülmektedir. Yazarların adı soyadı ya da müstearı orijinal metinde nasıl belirtildiyse çalışmada ve kaynakçada aynı şekilde kullanılarak orijinaline sadık kalınmıştır. İncelenen hikâyelerin bir kısmında yazar belirtilmediği için metin içi künye gösteriminde sadece gazeteye ait sayı ve sayfa gösterme yoluna gidilmiş, kaynakça bölümünde hikâyelerin tam künyelerine yer verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Cin, Peri, Hayalet ve Hortlak Odaklı Korku Unsuru

Çocuk edebiyatı ürünleri oluşturulurken dikkat edilmesi gereken hususlardan biri anlatılanların “çocuğa göre” olup olmadığıdır. Çocukların bir olay ya da durumu görüş, hissediş ve düşünüş biçimleri yetişkinlerinkinden farklı olduğu için yazar, metnini çocuk için yazdığının bilincinde olmalıdır. Nitekim bu metinler, “*çocukların sınırlı hayat tecrübelerini zenginleştirir, türlü insan tipleri üzerinde düşünmelerine imkân sağlar, geliştirmekte oldukları değer yargılarının daha açıklık kazanmasına yardımcı olur*” (Oğuzkan, 2001, s.98). Böylece çocuklar hem kendi kültürel zeminini öğrenir hem de buna uyum sağlar. Bu durum, edebî metinlerin çocuklar üzerindeki etkisini de ortaya koymuş olur. Bu bakımdan çocuk hikâyelerinde kullanılan korku unsuru ve bu korkunun ulaştığı boyut önemlidir.

Korku hikâyelerinde hortlaklar, cinler, hayaletler en yaygın korku unsurlarıdır. Bu unsurlar, aslında halk hikâyesi, efsane ve mitler gibi geleneksel anlatılarda da oldukça yoğun kullanılır. Bu bakımdan çocukların bu korku unsurlarıyla daha önceden tanıştıklarını söylemek mümkündür. Önemli olan kısım, hikâyelerde bu unsurların gerçek hayatta bir korku kaynağı olmadığına gösterilebilmesidir. Özellikle cinler, periler hususundaki kanaat şudur: “*İnsanın gayb konusundaki bilgisizliği, onu istismara açık hale getirmektedir. Bu istismar, yaygın bir şekilde cinler konusunda kendine alan bulmaktadır. Cin terimi etrafında yaratılan korku, folklorik birçok unsur da eklenerek kulaktan kulağa gittikçe büyümüş ve akl-ı*

selim sahibi insanları bile esir alır hale gelmiştir” (Düzgün, 2012, s.28). Gaybın bilinmezliğinin insanda oluşturduğu korkunun insan zihninde yarattığı cin, hayalet, hortlak vs. düşüncesini yatıştırmak, bunun gerçekliğinin olmadığı mesajını hikâyelerin sonunda çocuklara iletebilmek büyük bir önem taşır. Bu takdirde korku hikâyeleri çocuklarda yanlış bir korku duygusunun oluşmasına ve gelişmesine engel olabilir.

Ateş çocuk gazetesinde 17 hikâye; cin, hortlak, hayalet gibi korku unsurları üzerine kurulmuştur. Hikâyelerin başlıkları dahi içerik hakkında ipucu verecek mahiyettedir. Bu hikâyelerin 6 tanesinde korkuyu besleyen cin, hayalet, hortlak gibi unsurların gerçek hayatla bağının olmadığı, insan zihninin korku ve kaygı kaynaklı bir oyunu olduğu mesajının verildiği görülür. Bunlardan Cemil C. Cem’in yazdığı üç hikâye şu şekildedir: “Kara Kedi” (S.4, s.7-9)’de korku unsuru kara kedidir. Türk kültüründe karabasanın kara kedi olarak da insana musallat olduğuna inanılır ki bu hikâyede de anlatıcı, kendisine musallat olan, onu öldürmeye çalışan, iri, kötü bakışlı bir kediyle mücadele ettiğini zannederken gözlerini açtığı anda geçirdiği humma sonucu hastanede yattığını öğrenir ve onun mücadele ettiği kara kediyi kimse görmemiştir. Aslında kara kedi geçirdiği hastalık sırasında zihninin ona oynadığı bir oyundur. “Şeytan Kayası” (S.6, s.6-9) hikâyesinde dört köylü, Şeytan Kayası civarında boğazı delinerek esrarengiz bir biçimde öldüğü için köylüler orada bir hortlak olduğuna inanır. Fakat hikâyenin sonunda köylüleri ve diğer insanları o bölgede yaşayan büyük bir örümceğin öldürdüğü ortaya çıkar. Hikâyenin sonuna kadar hortlak üzerinden oluşturulan korku algısı, hikâyenin sonunda gerçek bir sonuca bağlanır. “Hortlağın Misafiri” (S.17, s.6-7) hikâyesinde Zigana’da jandarma karakolunda yaralı bir subaya müdahale ettikten sonra Trabzon’a dönmek isteyen doktoru, arabacı gece vakti götürmek istemez. Yol üstündeki bir Rum ayazmasında hortlak olduğuna inanan arabacı ikna edilir. Yolda şiddetli yağmur ve rüzgârın etkisiyle kaza yapıp uçuruma sürüklenirler. Doktor hastaneye götürüldüğünde yarı baygın bir halde simsiyah giyinmiş, yüzü iskelet gibi zayıf ve sivri dişleri olan hortlağı gördüğünü söyler. Hortlak iyileştiği vakit doktora “hortlağın evinde bir gece misafir oldunuz.” yazılı bir not gönderir. Doktor daha da korkar. Hikâyenin sonunda ise hortlak diye bir şey olmadığını, o harabede meczup bir ihtiyarın yaşadığını, adam deli ve bakımsız olduğu için herkesin ondan korktuğunu öğrenir. M. Rona’nın yazdığı iki hikâyede ise olaylar şöyle gelişir: “Tekinsiz Hamam” (S.20, s.6-7)’de Büyük İsmail yıllar önce başından geçen bir olayı anlatır. İsmail’in arkadaşları, evinin karşısındaki metruk hamamın geceleri tekinsiz olduğunu, orada cinlerin, perilerin gezdiğini söyler. İsmail orada cin, peri olmadığını ispatlamak için rüzgârlı ve karanlık bir gecede hamama gider. Geldin mi diye bir ses duyar. Duvarın boşluğundan kara bir el ona bir çıkın uzatır, o da

alır. Sonra el, “beni de çek” der. İsmail cinler, periler beni götürüyor diye bağırır fakat sesini kimse duyamaz. Eli çekince bir bakar ki komşusu Ali Bey’in hizmetçisi, bahçıvanla kaçmak için orada sözleşmiş fakat hizmetçinin şansından karşısına Büyük İsmail çıkmıştır. “Yaşayan Ölü” (S.22, s.8-9) hikâyesinde anlatıcı, bir arkadaşının düğününe gider. Evde yatacak yer olmadığı için birkaç misafirle birlikte yandaki boş evde misafir edilirler. Hikâyeye göre; bu evin boş kalmasının sebebi, orada bir süre yaşayan denizci bir adamın ölümünden sonra eve taşınan kimsenin huzur bulamamasıdır. O gece misafirlerden birinin odasına korkunç yüzü, kızıl gözlü bir adam girerek “Ben yaşayan ölüyüm, acıyın bana” diye seslenir ve adamı korkutup kaçar. Anlatıcı, adamı sakinleştirip odasına gelince penceresinin tıkladığını duyar ve pencerede yeşil suratlı, korkunç, kızıl gözlü bir adamın “Bana acı” diye bağırdığını duyar. Yastığının altındaki silahı alarak ateş eder. Gürültüye herkes ayaklanır ve bakarlar ki hayalet aslında mahallenin muhtarı Süleyman’dır. Hikâyenin sonunda muhtarın, kendi evini kiraya vermek için o boş eve gelen herkesi korkuttuğu anlaşılır. Mümtaz Zeki’nin “Ölüm Vadisi” (S.43, s.12-13)’nde anlatıcı, uşağı Şamarang’la Cavalıların uğursuz kabul ettikleri Coura-Charta ormanına gider. Orada ilk olarak ölüm ağacıyla karşılaşılır. Bu ağaç zehirli gazlar saçtığı için altından geçen her canlıyı öldürmektedir. Yolu değiştirdikten sonra yollarına çıkan her hayvanın durduk yere, yere yığılıp öldüklerini görünce korkarlar, ormanın gerçekten uğursuz olduğunu ve cinlerin bunu yaptığını düşünüp köye geri dönerler. Hikâyenin sonunda hayvanların cinlerden değil, ormanda yayılan zehirli gazlardan öldüğü anlaşılır.

Bu hikâyelerin hepsinde korkuyu tetikleyen ve besleyen unsurların hikâye sonunda ortadan kalktığı ve bir yanlış anlaşılmaya bağlandığı görülür. Bu bakımdan söz konusu hikâyeler Hüseyin Rahmi’nin *Cadı* ve *Gulyabani* romanlarını hatırlatır. Hikâyelerde gerçekler ortaya çıktığı için bir nevi hikâyelerin; kahramanların ve okuyucuların ruhsal durumu açısından mutlu/gerçek/doğru sona bağlandığı da söylenebilir. Burada korkulan cin, hayalet, hortlak vs. gerçek değilse de bunların varlıklarına olan inanç ve bu inancın tetiklediği korku gerçektir. Dolayısıyla hikâyelerde bu varlıkların dönemin batıl inanışlarına tanıklık etmesi amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür. Buna ek olarak; “*korku koruyucu bir tepki olarak yaşamı destekler, kişinin gelişiminde ve kişisel olgunlaşmasında yardımcı olur. Çünkü yeni olgulara ya da bilinmeyene karşı hissettiğimiz korkuyu her yenişimizde ileriye doğru daha büyük bir adım atmış oluruz*” (Preuschoff, 1998, s.296). Bu hikâyelerin sonunda ortaya çıkan gerçekle hikâye boyunca yaşadığı korkusunu yenen okuyucuda korkunun insanda olgunlaşmayı sağlayacak bir cesaret uyandırdığı görülür. Bu bağlamda bu hikâyeler “*çocuğa, belirli bir noktaya kadar*

hayalet, öcü, cadı, vampir, yatağın altındaki canavar vb. korkuların sembolü olan varlıkların gerçek hayatta bir korku kaynağı olmayacağını göstermesi bakımından önemlidir. Böylece çocuğun yaşadığı gerçekliği doğru algılaması ve korkularıyla yüzleşmesi daha kolay bir hale gelebilir. Korku öyküleri bu bağlamda bazı şeylerin aslında görüldüğü ya da düşünüldüğü gibi olmadığına dair önemli fikirler içermektedir” (İskender, 2016, s.303).

Bu kapsamda incelenen diğer 11 hikâyede ise cin, peri, hayalet ve hortlak gibi korku unsurlarının gerçek hayatta var olduğu fikri destekleniyor gibidir. Bu hikâyelerin ilki “Kara Pelerinli Adam”dır (S.1, 2.8-9). Hikâyede Kuşadası’na atanan genç bir doktor, şiddetli yağmur ve rüzgârın olduğu bir gece yarısı kapısını çalan bir adamla ölmek üzere olan bir hastaya gitmek için yola çıkar. Adamın üstünde siyah bir pelerin vardır ve yüzü görünmez. Adam doktoru peşinden ıssız yerlerde gezdirir ve doktorun evinin önünde bırakıp kaybolur. Ertesi gün doktoru bir hasta için çağırırlar. Doktor hastaya bakar ve hastanın onu dün gece karanlığında gezdiren adam olduğunu anlar. Adamın ruhuyla gezdiği düşüncesinden ötürü doktorun ruh hali bozulur, oradan tayin isteyip gider. Daha sonra toparlanarak kendini mesleğine adayıp iyi bir hekim olur. Hikâyede korku unsuru olarak “ruh” kullanılır. Siyah pelerin, gece karanlığı ve uğuldayan rüzgârla da korku pekiştirilmek istenir. Hikâyenin sonunda ise bu ruhun gerçekte var olmadığı, kendi hayal dünyasının bir ürünü olduğu belirtilmediği için okuyucu gerçek hayatta bir ruhla karşılaşabileceği şüphesine sevk edilir. M. C. Gündoğdu tarafından yazılan “Maymun Eli” (s.2, s.7-9) hikâyesinde ölünün dirilmesi motifi kullanılır. Bir gün yaşlı adamı, arkadaşı ziyarete gelir. Bu arkadaşının elinde sürekli taşıdığı iskeletleşmiş bir maymun eli vardır. Bu eli ona seneler önce yaşlı bir kadın vermiş ve üç dileğinin olacağını söylemiştir. Arkadaşı kendi dileğinin olduğunu fakat diğer arkadaşının başına felaketler geldiğini söyler. Yaşlı adam dinlemez, zorla arkadaşından maymun elini alır ve ailece beş yüz bin lira para dilerler. Ertesi gün kapıya gelen bir adam oğlunun çarkların arasında kalarak öldüğünü, patronunun onlara beş yüz bin lira yardım edeceğini söyler. Yaşlı adam ve karısı çok üzülür. Karısı bu defa maymun elinden oğlunu diriltmesini ister, peşinden kapının zili çalar. Yaşlı adam çok korkar. Karısı kapıyı açmadan yaşlı adam maymun elinden dirilen oğlunun tekrar mezara gitmesini diler ve kapının dışındaki sesler kesilir. Hikâye, kesik bir maymun eliyle başlayarak gizemli ve acılı bir ölüm, ardından dirilme ve tekrar mezara göndermeye dayalı büyük bir korku barındırır. Aslında burada ölüm bir kavram olarak korkutucu değildir, ölümün insan zihninde oluşturduğu ceset, hayalet, hortlak algısı insanda korkuyu uyandırır ve hikâye bu şüphyle son bulur. Mustafa Rona’nın “Hortlak” (S.8, s.6-9) hikâyesinde bir hafta içinde on yedi çocuğun birden kayboluşu, halk arasında bir hortlağın çocukları kaçırdığı

düşüncesinin yayılmasına neden olur. Hikâyenin sonunda çocukları kaçıranın bir hortlak olmadığı çocukların damarlarını dişleyip kanlarını yalayan bir adam olduğu anlaşılır. Hikâye okuyucuda hortlak algısı yaratıp bir vampirin varlığına bağlanır. Dolayısıyla hikâye korkuyla birlikte kaygıyı da tetikleyecek, çocukta gerçekte böyle bir varlıkla karşılaşabileceği fikrinin oluşmasına neden olacak bir şekilde sonlanır. N. Demiray'ın "Karanlıkta Bir Adam" (S.9, s.7-9) hikâyesinde operetten çıkan iki arkadaş şiddetli yağmurda arabalarında giderken kara paltolu bir gölge görürler. Bu gölge onları Karacaahmet Mezarlığı'na götürür. Orada demir parmaklıklı mezarın yanını göstererek orayı istediğini söyler ve gözden kaybolur. Ertesi gün Ziya, büyük amcasının o akşam öldüğü haberini alır ve amcasının hep babasının yanına gömülmek istediğini hatırlar. Hikâye, gece onları mezarlığa götüren adamın amcasının ruhu olduğu düşüncesiyle son bulur. Hikâyede kara paltolu gizemli bir adam, gece karanlığı, şiddetli yağmur ve mezarlıkla da korku unsuru pekiştirilir. Cemil Cahit Cem'in iki hikâyesi de aynı doğrultudadır: "Mavi Oda" (S.11, s.7-9) hikâyesinde genç Necip Bey'in hayaletler yüzünden öldüğü anlatılır ve hayaletin neden olduğu korkuya, hortlak ve odadaki mumların kendiliğinden sönmesi eşlik ederken hikâye hayaletlerin yüzünden ölünebileceği kaygısına zemin hazırlayarak son bulur. "Kızıl El" (S.13, s.7-9) hikâyesi ise, bir çocuğun, yıllar önce yurtdışına giden ve bir daha haber alınamayan amcasını bulma hikâyesidir. Hikâyedeki doktor amca uzun yıllar yurtdışında doktorluk yapar. Hintli bir yerlinin kangren olan elini kesmek zorunda kalır. Yerlilerde yeniden dirilme inancı olduğu için yerli, doktordan elini saklamasını ister fakat doktor savaş sırasında bu eli kaybeder. O günden sonra bu yerli sürekli doktorun rüyalarına girerek elini ister. Amcasını bulan çocuk, onun evinde kalırken yerlinin ruhu çocuğu rahatsız eder, korkutur hatta çocuğa zarar verir. Bu nedenle çocuk amcasıyla nadiren görüşmek zorunda kalır. Hikâyede uykuda bir ruhun varlığı ve onun uyanırken de doktoru ve çocuğu rahatsız edip çocuğa zarar vermesi, korkuyu pekiştirdiği gibi okuyucuya gerçek hayatta böyle bir durumla karşılaşma ihtimalinin olabileceği mesajını verir. K. Tuğcu'nun "Sarı Benizli Adam" (S.12, s.7-9) hikâyesinde akıl ve ruh hastalığı olduğu düşüncesiyle kliniğe yatırılan Kenan'ın bekarken evine, bir gece şapkasıyla yüzünü örtmüş, paltosunun yakalarını kaldırmış gizemli bir adam gelir. Adam yüzünü açınca Kenan kendisiyle karşılaşır ve bayılır. Evlendikten sonra bu hayalet tekrar ortaya çıkar ve karısına musallat olur. Kenan bunu doktoruna anlatır fakat onu inandıramaz. Hikâyenin sonunda Kenan klinikte üzüntüden ölür. Doktor bu haberi eşine ve annesine haber vermeye gittiğinde Kenan'ın eşi ve annesi onu iyileştirdiği için doktora teşekkür eder hatta Kenan da yanlarına gelip doktora teşekkür eder. Doktor bir gece önce ellerinde ölen Kenan'ın nasıl karşısında durduğunu hiçbir zaman çözemez. Hikâye, ruh ve sinir hastalığı teşhisi ile başlamasına rağmen bir hayaletin varlığının kabulüyle son buluyor gibidir.

Hikâyedeki hayalet, gizemli adam, Kenan'ın ölmesine rağmen var olması korkuyu besleyen unsurlardır. “13üncü” (S.14, s.7-9) başlıklı hikâyede de korku unsuru bir hayalettir. İngiltere’de bulunduğu sıralarda Şefik Necdet’in, arkadaşı Carles’in evinde karanlıkta oynanan saklambaç gibi bir oyunu oynarken o evde önceden yaşayan ve merdivenlerden düşüp boynu kırılarak ölen kızın hayaletiyle karşılaşması anlatılır. Hayalet, Şefik Necdet ve Carles tarafından görülür. Şefik Necdet’e ismini söyleyip kaybolur. Hikâye o hayaletin kim olduğunun açıklanmasıyla son bulur. Hikâye geleneksel Türk kültüründe ölümlerin öldükleri evde gezindikleri inancını destekler niteliktedir. M. O. rumuzuyla yazılan “Yüzü Örtülü Kadın” (S.15, s.8-9) hikâyesinde yeni haberler bulmak için üç aylığına Bayburt’a giden Ahmet Bahadır, kaldığı otelin penceresinden karşıdaki evde belli zamanlarda elinde mumla gezen yüzü örtülü bir kadın görür. Otel sahibine bu kadını sorar. Otel sahibi bu kadının herkese görünmediğini, görenlerin başına da felaketler geldiğini söylemesine rağmen Ahmet Bahadır, kadını gördüğü bir anda eve koşar. Onu bulduklarında baygın ve saçı başı dağınıktır. O günden sonra yarı deli bir vaziyette, hiçbir kadının yüzüne bakmadan gezer ve kimsenin kendisine dokunmasına izin vermez. İntihar eden bir kadının hayaleti, bu hayaletin somut olarak bir insana verdiği zarar korkuyu tetikler ve okuyucudaki şüpheyi besler. N. Demiray’ın “Kesik Elin Öcü” (S.32, s.3-5) hikâyesinde anlatıcının evinin yanındaki yalıya bir Tunuslu taşınır. Adam, Tunusluyla ahbab olur. Bir akşam Tunuslunun evine gittiğinde duvarda asılı bir bez dikkatini çeker. O bezin ne olduğunu sorunca Tunuslu bezi açar ve altından artık iskeletleşmiş, zincirle bağlı kesik bir el çıkar. Zamanında, severek evlendiği Hintli bir kadının öz babası tarafından öldürüldüğünü, kendisinin de karısının katilini öldürdüğünü ve o katilin elini senelerdir sakladığını söyler. Bu elin intikamını alacağını bildiği için de zincire bağladığını ifade eder ama anlatıcı, bu intikam meselesine inanmaz. Bir gece Tunuslunun öldüğü haberi gelir. Eve koşar ve bakar ki Tunuslu boğularak öldürülmüştür. İskeletin baş parmağı ölünün yanındadır ve iskelet el yerinde yoktur. Anlatıcı korkar. Birkaç gün sonra mezarına gidince dört parmaklı iskelet elin mezarda yarıya kadar gömülü olduğunu görür. Korkup kaçar. Hikâyede kesik el iskeleti, Tunuslunun esrarengiz ölümü, kesik elin yerinde olmaması, mezarda ortaya çıkması korku unsurlarını tetikler. Mümtaz Zeki Taşkın’ın “Hayal Gören Kısırak” (S.44, s.6-7) hikâyesinde korku yine bir hayaletle sağlanır. Hikâyede birçok kişinin gördüğü hayaletin varlığından bahsedilir. Bu hayalet köyün alt başında bulunan ayazmada üzerinde bol bir cübbe olan, ayakta durarak kollarını yukarı kaldıran ve kollarının yenleri rüzgarla savrulan bir adam hayaletidir. Sinir hastalıkları uzmanı olan anlatıcı, bu hayaletin varlığını ispatlamak için yanına bir kısırak ve birkaç adam alıp ayazmaya gider. Oraya varduktan bir süre sonra hepsi aynı hayaleti gördüğü gibi kısırak da huysuzlanmaya, kişnemeye ve ayaklarını sert sert yere vurmaya başlar. Doktor,

kendilerinin yaşadıklarının kuruntu kaynaklı bir hayal olduğunu ama kısırağın hayal göremeyeceğini söyler. Hikâye, kısırağın hayaleti görmüş olabileceği mesajını vererek biter. Dolayısıyla hikâyede bir taraftan doktorun, gördüklerinin kuruntu olduğunu söylemesi diğer taraftan kısırağın hayaleti görmüş olabileceğini ima etmesi okuyucu açısından tehlikelidir. Çünkü bu tespit ya da imanın bir doktor tarafından yapılması okuyucuyu daha büyük bir korku ve endişeye sevk etme sebebidir.

Diğer hikâyelerde olduğu gibi bu 11 hikâyede de bir hortlak, cin, hayalet korkusu vardır. Fakat bu hikâyelerin hiçbirisinde bu korku yatıştırılmadığı gibi bu korkunun, zihnin bir köşesinde var olmasına da izin verilir. Bununla birlikte hikâyelerin hepsinde hayalet, hortlak, cin korkusunun gece karanlığı, şiddetli yağmur, uğuldayan rüzgâr ve esrarengiz tiplerle desteklendiği görülür ki olaylar ya da hayaletin, hortlağın varlığı bir gerçekçilik taşıyabilsin. *“Hayaletler, canavarlar, yürüyen ölüler gibi korku unsurlarını, kısacası gerçekte belki de varlığı net olmayan olguları zihnimiz bize varmış gibi gösterir. Zihnimizin bunu yapacağı, bizim en çok etkileneceğimiz zaman dilimi geçedir. Karanlığın kendisi başlı başına bir korku unsuruymken gizlediğini düşündüğümüz olgular da onu destekleyen öğelerdir”* (Çalık, 2022, s.30). Böylece çocuğun korku duygusu pekiştirilir. Çocukluk döneminde gelişimsel olarak çocukların yaşadığı korkular göz önüne alındığında bu hikâyelerde verilen mesajın vahameti daha da netleşir: *“Çocukluk döneminde korkular, çocuğun içinde bulunduğu döneme göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, ilk çocukluk döneminde oluşan korkular kaybolma korkusu, yıldırım korkusu, karanlık korkusu iken ikinci çocukluk döneminde bu korkuların bazıları kaybolduğu gibi aralarına yenileri de dâhil olabilir. Bu korkular genelde çocukların televizyonda izlediklerinde veya okudukları kitaplarda geçen hayalet, mumya, cadı, cin ya da yırtıcı hayvanlar gibi varlıklar olabilmektedir. Çocuk dış dünyaya ne kadar açılırsa korktuğu unsurlar o düzeyde artış gösterebilmektedir. Bu somut korkuların yanında çocuklar kitaplardan empati duygusu sayesinde hissettiği korkuları da öğrenebilmektedir* (Çalık, 2022, s.27). Bu nedenle çocuk hikâyelerinde korku sembolü olan bu varlıkların gerçek hayatta bir korku kaynağı olamayacağını gösterilmesi büyük önem taşımaktadır.

Hikâyelerde göze çarpan bir diğer unsur ise kahramanlarının hepsinin yetişkin olmasıdır. Sadece Cemil C. Cem’in “Kızıl El” (S.13, s.7-9) hikâyesinde doğrudan bir çocuk, hayalet ve hortlağın sözde gerçekliğine maruz kalır ki hikâye söz konusu hayaletin gerçek olmadığı mesajını taşımadığı için durumun yanlışlığı açıktır. Onun dışındaki bütün hikâyelerde hem anlatıcı hem kahramanlar yetişkindir. Dolayısıyla hikâyelerin hem nitelik hem de çocuk açısından sakıncalı

olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda Hakan İskender'in tespiti önemlidir:

“Nitelikli korku öyküleri, çocukların çeşitli tehlike ve korkuları gerçekten yaşamak zorunda kalmadan ve okuma zevki duyarak tecrübe etmelerini sağlamaktadır. Bu öyküler, çocuklara, korkularının ve hayatla ilgili sorunlarının üstesinden nasıl gelebileceklerine dair fikir çeşitliliği ve tecrübe kazandırır. Bu tür kitaplar, çocukların terk edilme, anne- baba / koruyucu kaybı, doğaüstü varlıkların tehdidi gibi temel korkularını tanımalarını ve bunlar üzerinde kontrol sağlamaya yönelik çabalarını olgunlaştırır. Bu durum, bir bakıma karanlıktan korkan bir çocuğa karanlıktan korkacak bir şey olmadığını söylemek (öğretmeye çalışmak) yerine o çocuğun elinden tutup ona karanlıkta hiçbir şeyin saklanmadığını ve karanlığın ona zarar vermeyeceğini kendi gözleriyle görmesini sağlamaya benzemektedir” (İskender, 2016, s.304).

Ateş gazetesinde yer alan cin, peri hortlak ve hayalet hikâyelerini okuyan çocuklar, hikâyelerin küçük bir kısmında zihinlerinde geliştirdikleri bu varlıklara yönelik korkularıyla yüzleşip gerçeklikte bu korkuları tetikleyecek bir durum olmadığını tecrübe eder fakat hikâyelerin büyük bir kısmında çocukların zihinlerindeki korku, kahramanlarla kuracakları empati doğrultusunda hem tetiklenir hem de o korkuları gerçek hayatta yaşayabilecekleri düşüncesinin yerleşmesinden ötürü kaygı düzeyleri ciddi oranda artar. Kaygı *“yaşanmamış zamana dönük, insan zihninde oluşan bir olgu”* olduğu için söz konusu hikâyeler, çocuğun cin, peri, hayalet ve hortlak gibi unsurlara gerçeğin dışında anlamlar yüklemesine neden olacaktır (Çalık, 2022, s.25).

İncelenen 17 hikâyeden anlaşılıyor ki *Ateş* gazetesinde yayımlanan çocuk hikâyeleri herhangi bir çocuk-yetişkin ayırımına gidilmeden, çocuğun farklı bir yaklaşım tarzına ihtiyaç duyduğu düşünülmeden daha çok yetişkinlere göre yazılmış hikâyelerdir. Bu durum, çocuğa yönelik hiçbir psikolojik ve pedagojik amaç gütmeyen, geleneksel Türk kültüründe geçmişten beslenerek gelen kolektif cin, peri, hayalet ve hortlak korkusunun sadece çocuklara hikâyeler aracılığıyla aktarma çabasının bir sonucu olarak düşünülebilir.

Bilinmezlik, Ölüm, Ceset, İskelet Odaklı Korku Unsuru

Çocukların gelişim sürecinde yaşadıkları korkulardan biri de ölüm korkusudur. Bunun nedenini de ölümü tam anlamlandıramamalarına bağlamak mümkündür. Aslında ölüm kavramı çocuklar da dahil olmak üzere tüm insanlar için bir kavram olarak tek başına korkutucu değildir. *“Ceset, hayalet, hortlak gibi ölüm sonucu oluşan kavramlar insanda korku uyandıran unsurlardır”* (Çalık, 2022, s.27). Bu durum, ölümün büründüğü biçimle bağlantılıdır. *“Ölümün büründüğü biçimler*

de aynı zamanda oldukça korkutucudur. Örneğin ceset korku, tiksinti verir. Bunun dışında geçmişten günümüze gelen diğer bir inanca göre de ölülerin geri dönebilecekleri korkusu vardır. Ölülerin geri döneceğinden korkulmasının esas sebebi, onların intikam almak için geri döneceklerine dair inanıştır” (Arkan, 2007, s.8). Ölümünden korkulmasının bir diğer sebebi de bilinmezliktir. Bilinmezliğe sebep olan kavram ise zamandır. Ölümü daha önce yaşamamış bir insanın bilmediği bir şeyden korkması çok da mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla korkulan ölüm değil, bilinmezlik ve zamandır denilebilir. Göncü (2021, s.43-44) bu durumu şöyle açıklar: “Korkunun varlığı düşünmeye bağlı olduğundan düşünme eylemi başladığı andan itibaren korkular baş gösterir. Fiziksel acı anlaktır, o anda olup biter ve gerçekleştiği anda korku yoktur. Ne zamanki zihin bu acıyı ilerde de yaşayabileceğini düşünmeye başlar işte burada korku devreye girer. Bu nedenle korku şimdi de yoktur ancak gelecekle ilgilidir. Gelecek ifadesiyle kastedilmek istenen yine zaman ve bilinmezliktir.

Ateş çocuk gazetesinde 30 hikâyede ölüm korkusu ceset, iskelet, kemik parçaları, vahşi ve esrarengiz ölümler vs. üzerinden oluşturulur. Bu hikâyelerin 21’i ölüm tehlikesinin her zaman var olacağı gezi ve av hikâyeleridir. 13’ü ormanda 8’i denizde geçer. Diğer 9 hikâyede ise çeşitli mekânlarda yaşanan ölüm ve bilinmezlik korkusu söz konusudur.

İncelenen hikâyelerin 11 tanesi “Gezgin” müstearıyla yazılmıştır. Bu müstearla yazılan hikâyelerin 8 tanesinde mekân ıssız ormanlar 3 tanesinde ise denizlerdir. İncelemede bir bütünlük sağlanması adına hikâyeler ormanda yaşanan ölüm korkusu, denizde yaşanan ölüm korkusu ve muhtelif mekânlarda yaşanan ölüm korkusu çerçevesinde incelenmiştir.

Gezgin müstearıyla yazılan ve ormanda geçen hikâyelerin ilki “İskeletler Kampında” (S.13, s.16-17) hikâyesidir. Hikâyede Arjantin ormanlarında bir Yüzbaşı ve Hintli bir kılavuzla kauçuk aramaya çıkan Gezgin, ormanda ilerlerken bir köşede dört insanın ve birkaç hayvanın iskeletini görür. İskeletlerde herhangi bir saldırı belirtisi olmadan durdukları yerde öldükleri izlenimi vardır. Dinlenmek için bir ağacın tepesine çıkan Gezgin ve arkadaşları birden karınca istilasına uğrarlar, karıncalar üçünün de yer ve geriye iskeletleri kalır. Hikâyede karşılaşılan cesetler, üç insanın karıncalar tarafından canlı canlı kemirilerek öldürülmesi ve geriye iskeletlerinin kalması korkuyu tetikleyici unsurlardır. Hikâyenin bu şekilde sonlanması hikâye boyunca okuyucuda oluşan korku ve gerilim duygusunun yerini gerçek hayatta karşılaşma kaygısına bırakma ihtimali çok yüksektir. “Timsahlar Arasında” (S.15, s.16-17) hikâyesinde Gezgin ve beraberindeki altı kişi vali tarafından görevlendirilerek yerli kabile başkanlarıyla anlaşmak için Trablus’a gönderilir. Konaklamak için Nil Nehri’nin yakınlarında

mola verirler. Gece timsahların saldırısına uğrarlar. Bundan kurtulmak için silah ve el bombalarıyla büyük bir mücadele vererek tehlikeyi uzaklaştırırlar. Hikâyede timsahların saldırısı sonucunda neler olabileceğini bilememenin verdiği korku ile ölüm korkusu bir aradadır fakat hikâyenin sonunda kahramanların kurtulmasıyla söz konusu korku yerini rahatlama, gurur ve mutluluğa bırakır. Bu bakımdan hikâye çocuğa okuduğu metnin heyecan ve gerilim yaratma amacı taşıyan bir kurgu olduğunu idrak etmesini sağlar. “Korku Diyarı” (S.16, s.16-17)’nda da aynı durum söz konusudur. Gezgin, bir kabile başkanıyla ıssız bir ormanda koca hortumları olan dev bir hayvanla karşılaşır. Gezgin ve başkan hayvanla savaşır hayvanı öldürürler. Okuyucunun yaşadığı korku ve gerilim böylece sona erer. “Bir Arslan Avı” (S.24, s.11) hikâyesinde Gezgin’in Darüsselam’daki bir ormanda uğradığı aslan saldırısı ve bundan nasıl kurtulduğu anlatılır. “Vahşi Cüceler” (S.25, s.10)’de Gezgin ve arkadaşları Afrika yerlileri arasında bulunan vahşi cücelerin saldırısına uğrar ve kurtulurlar. “Ölüm Gezisi” (S.27, s.10-11)’nde Gezgin, birkaç İngiliz gezginiyle Sudan Sultanı Mehmet Bello’ya haber götürmek için yola çıkar. Gezinin üçüncü gecesi kervan, bir orman kenarında mola verir. Sabah uyandıklarında kervandaki yerlilerin olmadığını sadece dört kişi kaldıklarını görürler. Biraz sonra yerliler tarafından onlar da alıkonur. Aç bırakılır ve öldürülmek üzere kafaları toprağa gömülür. İngiliz askerlerinin müdahalesi sayesinde kurtulurlar. “Yağmurdan Doluya” (S.30, s.5) Gezgin’in Nepal Mihracesiyle çıktığı bir kaplan avı hikâyesidir. Hikâyede ormanda kaplanla karşılaşacakları zaman ne yaşanacağına dair bir bilinmezlik ve ölüm korkusu vardır. Gezgin kaplanla burun buruna geldiği an, bu ölüm korkusunu yaşar. Fakat kaplanı etkisiz hale getirmeyi başarırlar. “Gorillerin Elinde” (S.41, s.5) hikâyesinde Gezgin Sudan’dan güneye doğru inerken Aboyama köyünde karşılaştığı iki İngiliz subayı ile konuşur. Subaylar, iki ay önce uşağıyla yola çıkarak Afrika’ya goriller hakkında araştırma yapmaya gelen Amerikalı Profesör Yonatan’ı arıyorlardır. Subaylara Gezgin ve arkadaşları eşlik eder. İki günlük yolculuktan sonra Nil’e yakın yerde ormanlık bir alanda bir kulübeye rastlarlar. İçeride iki goril iskeleti ve bir defter bulurlar. Profesörün tuttuğu bu defterde, kendisinin iki gorili, diğer gorillerin de uşağı Ali’yi öldürdüğü, kendisini de öldürecekleri yazılıdır. O sırada subaylardan biri karanlık bir köşede profesörün ölüsünü bulur. Korku unsuru iskeletler, Ali’nin ve profesörün goriller tarafından vahşice öldürülmesi ve profesörün ölüsünün bulunması üzerinden sağlanır ve hikâye böyle bir sonla bittiği için çocukta ölüm korkusunu ve kaygıyı tetikler. Tosun Demirci tarafından yazılan hikâyelerden “Karanlık Ormanlarda” (S.20, s.10-11)’da Tosun, Profesör Freeman’ı bulmak için yerlilerle ormana gider. Yerlilerin çoğu, ormanın ıssızlığından korkar ve Alfonso ile Tosun’u yalnız bırakırlar. Tosun, Alfonso ile profesörü ararken Panço’nun ölüsünü bulurlar. Dönerlerken kocaman bir canavar olduğunu düşündükleri bir yaratığın saldırısına

uğrarlar. Alfonso onun Cehennem Örümceği olduğunu söyler. Örümceği uzun mücadele sonunda silahlarıyla öldürürler. “Görünmeyen Ölüm” (S.47, s.4) ise Con ve Tin’in gemilerinin batırılarak vahşiler tarafından yakalanma hikayesidir. Con, Tin ve kaptanları Moab, saldırıya uğrar ve vahşiler tarafından rehin alınırlar. Başkanlarının yanına götürüldükleri vakit Tin, kafeslerdeki tarla farelerinin kimisinin öldüğü kimisinin kaçmaya çalıştığını görür. Ormandan zehirli gaz yayıldığını anlar. Moab’a bu durumu kabile reisine anlatmasını ister. Kabilenin hayatını kurtardıkları için başkan da onları affeder. Hikâyedeki rehin alınma, başlarına ne geleceğini bilememe ve öldürülme korkusu, yerini bir kurtuluşa ve mutlu sona bırakır. Mahmut Abaş’ın yazdığı “Ölüm Ağacı” (S.21, s.12-13) hikâyesinde Madagaskar adasına gelen anlatıcı, burada bir süre konaklanılacağını öğrenince Mananyari’deki arkadaşı Pierre Duvanel’i ziyarete gider. Duvanel, kardeşiyle birlikte ormana kampa giderler. Kampın ikinci günü Duvanel’in kız kardeşi kaybolur. Onu aramaya çıktıklarında yerlilerin onu bir ağaca bağladıklarını görürler. Duvanel bu ağacın ölüm ağacı olduğunu, ağacın canlı her şeyi yediğini, yerliler için kutsal sayıldığını ve her sene bu ağaca bir kurban adadıklarını anlatır. Ağacın dalları her hareket ettiğinde ağaçtan kemikler ve iskeletler dökülür. Duvanel’in kız kardeşini kurtaramazlarsa onun sonu da ölüm olacaktır. Anlatıcı ve arkadaşı silahlarıyla yerlileri bir anlığına korkutur ve kız kardeşini kurtarırlar. Sonra aralarında başlayan mücadele sonucu yerliler dağılır ve kurtulurlar. Yazarı belirtilmemiş olan “Yılan” (S.51, s.4) hikâyesinde Afrika’ya bir demiryolu inşaatında çalışmak için giden bir mühendisin, ormanda bir yılan tarafından sınıksız sarılarak öldürülmesi anlatılır. J. Buğra Kın’ın yazdığı “Daha İşimi Bitirmedim” (S.51, s.13) hikâyesinde Çin-Japon Savaşı sırasında Çin askerlerinin birbirine üstünlük sağlamak amacıyla yaptığı eziyetlerden rahatsız olan bir Çin askerinin aldığı intikam anlatılır. Çin askeri kendisine eziyet eden diğer Çin askerini öldürür, gözlerini oyar, burnunu, kulaklarını, dudaklarını keser ve adamı paramparça eder.

Issız ormanlarda geçen bu 13 hikâyenin 9 tanesinde çocuklarda yaratılan korku ve gerilim duygusu yerini mutlu ya da olumlu bir sona bırakırken 4 hikâyede sonuç, çocuklarda ölüm korkusunu tetikleyecek ve beraberinde kaygıya neden olacak bir şekilde gerçekleşir. Bu hikâyelerin hepsinde ormanın büyüklüğü ve ıssızlığının sebep olduğu bilinmezlik korkusunu besleyen unsurlar, cesetler, iskeletler, kemikler ve canavarlardır. Bu korku ölüm korkusunu da beraberinde getirir ki ormanda karşılaşılan ürpertici her nesne ve durum çocukta her an başına bir şey gelme ihtimaline yönelik ölüm korkusunu tetikler. Bu hikâyelerde büyük ve ıssız ormanların tercih edilmesi ise tesadüfi değildir. *“Türk kültüründe orman iyi şeyleri çağırıştırmas (...)* çokluğun, kargaşanın, kötülüğün sembolü olmuştur ve kötü ruhların yaşadığı, tekin olmayan yerlerdir (...) Orman, kaos alemini

sembolize etmektedir. O, yeraltı dünyası ile yaşadığımız dünya arasında bir sınır gibidir. Tılsımlı objeleri ve olağanüstü yaratıkları ile korkunç ormanlar, yeraltı dünyasının girişini sembolize etmektedir” (Ergun, 2010, s.114-115). Kahramanların karşılaştığı ölüm ağaçlarının, insanları ve diğer canlıları öldüren dev hayvanların, kemiklerin ve iskeletlerin Türk kültüründeki orman algısına da işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Denizde geçen ve Gezgin müstearıyla yazılan üç hikâyeden ilki olan “Esir Saticıları” (S.22, s.10-11) hikâyesinde Aden’deki arkadaşıni ziyarete giden Gezgin’in gemide esir alınması ve Hicaz taraflarında Araplara satılma ve kurtulma hikâyesi anlatılır. Buradaki korku Gezgin’in esir edildiği yolculuk boyunca yaşadığı bilinmezlik korkusudur. “Tehlikeli Bir Gezinti” (S.29, s.9)’de Gezgin’in bir okyanusta geçen macerasında denizde karşısına ne çıkacağını bilmemesinden ve canavara karşı verdiği mücadeleden ötürü yaşadığı korku, bilinmezlik ve ölüm korkusudur. Hikâyenin sonunda canavar etkisiz hale getirilir. “Kaplumbağa” (S.31, s.5) hikâyesinde Gezgin, Güney Afrika yerlilerinin başkanlarının oğluna düzenledikleri evlilik şölenine katılır. Jarta’nın evleneceği kızı seçeceği bu şölene kaplumbağa avlayıp getirmesi istenir. Çünkü bu, yörenin âdetidir. Birlikte çıktıkları kaplumbağa avında Jarta denize atlar, bir süre sonra denizden bir ahtapot kolu su yüzüne vurur, kanlar görünmeye başlar ama Jarta hâlâ ortada yoktur. Bir müddet sonra bir elinde kaplumbağa bir elinde ahtapot bacağıyla su yüzüne çıkar. Buradaki korku unsuru Jarta’ya ne olduğuna dair bilinmezlik korkusuyla birlikte ölüm korkusudur. M. Enön’ün yazdığı “Posbıyık Korsan” (S.19, s.12) gazetede komik bir hikâye olarak yer alır. Bir korsanın macerasının anlatıldığı hikâye komik olmakla birlikte korsanın saldırıya uğraması sonucu bir bacağının kopması, canı sıkıldıkça adam öldürmesi, rehinelerini kılıç sallayarak korkutması gibi birtakım korku unsurları da barındırır. Tosun Demirci’nin yazdığı “Korkunç Dakikalar” (S.30, s.5)’da denizde, büyük bir canavarla mücadele ederken yaşanan ölüm korkusu anlatılır. Mahmut Abaç’ın yazdığı “Su Dibinde Ölümlü Dakikalar” (S.41, s.8-9) hikâyesinde büyük bir kurtarma ve dalgıç kumpanyasında işe başlayan bir gencin batık bir gemideki altınları çıkarma görevi sırasında denizdeki ahtapotla mücadelesi ve nasıl kurtulduğu anlatılır. Tosun Demirel’in yazdığı “Şeytan Adasından Kaçan Katil” (S.46, s.4) hikâyesinde ise Fransa’da üç kişiyi öldürme suçundan yakalanan zengin bir çiftçinin, para karşılığında mahkûm adasından kaçırılması konu edilir. Katille sandalci adadan uzaklaştığı vakit bir köpek balığı saldırısına uğrarlar. Katil, eli kelepçeli olduğu halde canını kurtarmak için denize atlar. Sandalci köpek balığı ile boğuşarak onu öldürür. Korku unsuru ölüm korkusudur. Üç kişiyi öldüren katilin ölüm korkusuyla köpek balığından kurtulmak için denizde boğularak ölmesi trajiktir. Yazarı belirtilmeyen “Denizin

Dibinde” (S.26, s.10) hikâyesinde denizde karşılaşılan bir canavara karşı verilen mücadele ve nasıl kurtuldukları anlatılır.

İncelenen 8 hikâyenin 6 tanesinde deniz ve okyanus gibi derin sularda, büyük canavarlarla yapılan mücadelenin yarattığı korku ve gerilim, kahramanların kurtulmasıyla mutlu bir sona erer ve korku, kurguda kalır. Geriye kalan iki hikâyeden “Posbryık Korsan” isimli komik hikâyede ise korsanın bacağına kopması, canı sıkıldıkça adam öldürmesi ve hazine bulmak için gittiği adada fare saldırısına uğramasının çocukta korkunun yanında kaygıyı tetiklemesi muhtemeldir. “Şeytan Adasından Kaçan Katil” hikâyesinde ise sandalcının, köpek balığı saldırısından kurtulması gerilim ve korkuyu sonlandırırken katilin, elleri kelepçeli bir şekilde denizde boğularak ölmesi korku ve trajediyi destekler. Nitekim hikâyede verilmek istenen “paranın gücüyle haksız bir özgürlüğe kavuşmaya çalışan katilin cezasını bulması” mesajıyla çocuklara kazandırılmak istenen “hak ve adalet” değerlerinin korku odaklı kazandırılmaya çalışılması bir sorundur. Zihinleri yetişkinlerden çok farklı çalışan çocuklar, kazanamadıkları her bir değeri ölümlerle bağdaştırma potansiyeline sahip olabilir.

Bu hikâyelerde deniz ve okyanus gibi derin suların tercih edilmesi ıssız ormanlarda olduğu gibi öncelikle bilinmezlik korkusunu tetikler. Sonu görünmeyen bir suda kahraman da hikâyeyi okuyan çocuk da neyle karşılaşılacağını bilmemenin neden olduğu bir merak ve korkuya kapılır. Bu korku, derin sularda karşılaşılan büyük canavarlarla ölüm korkusuna dönüşür ve hayatta kalma mücadelesi başlar. Bachelard (2006, s.86)’ın dediği gibi yaşamın tözü olan su aynı zamanda ölümün de tözü olarak karşımıza çıkar. Hikâyelerin çoğu kahramanların kurtuluşu ile sonlandığı için buradaki ölüm korkusunun tetikleyici değil besleyici olduğu söylenebilir. Çünkü derin bir suda büyük bir canavarla mücadele edip kıyıya canlı olarak çıkan kahraman okuyucunun gözünde mucizevi bir varlığa dönüşebilir. Bununla birlikte ölüm korkusu kimi zamanlarda bedeni ve varlığı korumak için hissedilmesi gereken bir duygudur. Bu hikâyelerde anlatılan canavarlarla mücadele ânı, tam da korkunun insan yararına kullanılarak hayatta kalabilmenin sağlandığı andır. Hayatta kalmak için ölüm korkusu taşımayan kahraman, canavarlarla mücadeleye de girmeyecektir. Dolayısıyla söz konusu hikâyelerdeki ölüm korkusu her ne kadar birçok unsurla pekiştirilse de kahramanın hayatta kalma mücadelesi okuyucudaki ölüm korkusunu yaşam sevincine dönüştürecek bir nitelik kazanır.

Çeşitli mekânlarda geçen ve ölüm korkusunu içeren hikâyelerden Cemil C. Cem’in “Kilitli Kitap” (S.3, s.7-9) hikâyesinde genç bir çocuğun amcasının evinde kilitli bir kitap bulup onu açmak için anahtarını ararken bodrumda bulunan bir sandıkta diğer amcasının henüz etleri bile çürümemiş cesediyle karşılaşması

anlatılır. Hikâyede kilitli bir kitap, saklanan anahtar gibi unsurlarla gizem yaratılırken genç yaştaki bir çocuğun sandıktan çıkan bir cesetle karşılaşmasıyla da hem ölüm korkusu hem de zihinde oluşan birçok cevapsız sorudan kaynaklı bilinmezlik korkusu oluşturulur. Çocuğun kilitli kitabı açıp orada bir amcasının diğer amcasını öldürdüğünü ve bodrumdaki sandığa koyduğunu öğrenmesi ise dehşete kapılmasına neden olur. Hikâyenin sonunda ise çocuğun ve okuyucunun korkusunu ortadan kaldıracak herhangi bir duruma yer verilmez. Aynı yazarın “Ağlayan Ölü” (S.5, s.6-9) hikâyesinde kış vakti yol kenarındaki bir handa yamak olarak çalışan Satılmış’ın hem kurtlar tarafından parçalanması hem de kurt zannettiği için ona defalarca ateş eden hancı tarafından delik deşik edilmesi anlatılır. Hikâye; vahşice bir ölüm, içler acısı bir ceset ve hancının delirmesiyle son bulur. Yazarı belirtilmeyen “Ölüm Telefonu” (S.7, s.6-9)’nda bir otel müdürünün akrabası Alpoğlu’nu servetine konmak için öldürmesi ve suçu masum bir insana atarak olaydan sıyrılmaya çalışması anlatılır. Hikâyede silahlar ve cesedin detaylı anlatımı korkuyu tetikleyen unsurlardır. M. Rona’nın yazdığı “Unutulmuş Baston” (S.16, s.6-7) bir cinayet hikâyesidir. Trablus’a altın bulmak için gelen Afrikalılar, altın bulamadıkları gibi ellerindeki parayı da tüketince aç kalırlar. Bir zaman sonra Trablus’ta faili meçhul cinayetler başlar. Zengin tüccarlar iş yerlerinde öldürülüp kasaları boşaltılır. Her cinayetin olduğu ofise komiser inceleme yaparken bir Zenci gelir ve daha bir gün önce görüştüğünü, bastonunu orada unuttuğunu söyleyerek bastonu alıp çıkar. Bu durumdan şüphelenen komiser, zenciye sorguya çeker ve tutuklar. Fakat bu defa zenci bastonu komiserin odasında bırakır. Komiser çalışırken bir engerek yılanının ona doğru geldiğini fark eder ve ateş ederek yılanı öldürür. Sonradan anlaşılır ki zenci, yılanları hipnotize etmeyi babasından öğrenmiştir. Zenci yılanı bastonunun içine gizleyip bastonun kapağını hafif aralık bırakınca yılan bastonun içinden çıkıp insanları zehirleyerek öldürür ve tekrar bastonun içine girer. Komiser bu olaydan şans eseri kurtulur. M. Olgaçay tarafından yazılan üç hikâyeden ilki olan “Pipolu Adam” (S.18, s.6-7) hikâyesinde boş bir köşkün bekçiliğini yapan bir adamın önceki bekçi Recep’i nasıl öldürdüğünü itiraf ederken anlatıcıyı da öldürmeye teşebbüsü anlatılır. Hikâyede korku, bir cinayet hikâyesiyle birlikte gece karanlığı, şiddetli yağmur, rüzgâr uğultusu, yaşlı ve bakımsız bir ihtiyar ve gölgeler üzerinden sağlanır. Hikâye ise ihtiyarın şaka yaptığını söylemesiyle son bulur. “Maça Beyi” (S.19, s.6-7) bir cinayet hikâyesidir. Bir adamın trende iskambil kâğıdı oynadığı adamı nasıl öldürdüğü ve trenden attığı, olayın nasıl ortaya çıktığı anlatılır. “Vagon Hırsızları” (S.21, s.6-7)’nda ise kahramanların başlarına ne geleceğinin bilinmemesinden ötürü bir bilinmezlik ve ölüm korkusu vardır. M. Enön’ün yazdığı “Göklerin Tanrısı” (S.29, s.8)’nda Fransızların bir savaş macerası sırasında yaşadıkları ölüm korkusu anlatılır. Mahmut Abaç’ın “Kaplanlar İstasyonu” (S.34, s.5) hikâyesinde tren istasyonu görevlisi Fang-li’nin

istasyona saldıran kaplanlarla mücadelesi anlatılır. Hikâyede Fang-li'nin ölüm korkusu ve kaplanın vahşice parçalanışı korku unsurunu tetikleyen unsurlardır.

Bilinmezlik ve ölüm korkusu çerçevesinde incelenen 30 hikâyenin 19'unda hikâyeler bir kurtuluşla son bulur. Diğer 11'inde ise ölüm korkusu pekiştirilir. Bu hikâyelerin okuyucu kitlesi, çocuk grubu olduğu için ölüm ve bilinmezlik korkusunun olay örgüsünde işlenme şekli hassasiyet gerektirir. Hökelekli'nin Pattison'dan naklettiği bir araştırmaya göre ölmekte olan ya da ölüme çok yaklaşmış olan kişinin yaşadığı çok karmaşık duygular içerisinde bilinmezlik korkusu, yalnızlık korkusu, yakınlarını yitirme korkusu, bedeni yitirme korkusu, acı duyma korkusu yer alır (Akt. Yılmaz, 2013, s.175). Hikâyelerin hepsinde kahramanlar dolayısıyla da okuyucular her an ölümlerle burun buruna olduğu için ölüm ve bilinmezlik korkusunun okuyucuya nasıl aktarıldığı önemlidir. “*Ölüm 8-9 yaşlarındaki çocukların, düşüncelerinde hala oldukça somut olabilir ve ölümün bedensel yanı üzerinde odaklanma eğilimi gösterebilirler. Örneğin bu yaş grubu, ölümlerin konuşamayacağını ya da hareket edemeyeceğini, nefes alamayacağını, yemek yiyemeyeceğini ve kalplerinin durmuş olduğunu bilirler. İlgileri ölümün fiziksel nedenleriyle, fiziksel çürüme süreci üzerinde odaklanmıştır*” (Akt. Sezer ve Saya, 2009, s.156). Bu nedenle hikâyelerde kullanılan kemikler, iskeletler ve cesetlerin çocukların ruh dünyasını farklı şekilde etkilemesi mümkündür. Turgay'ın da belirttiği üzere ölümün, yaşamdan farkına ilişkin dört özellikten (geri dönülemezlik, sona erme, evrensellik, nedensellik/ölümü farklı sebeplerle açıklayabilme) ilk üçü 7-10 yaş arasındaki çocuklar tarafından kavranırken, dördüncü özellik ancak ergenler tarafından kavranabilmektedir (Akt. Sezer, Saya, 2009, s.155). Aynı zamanda hikâyelerde korkuyu pekiştiren iskeletlerin, cesetlerin, kemiklerin ve vahşice öldürülmelerin açık bir şekilde tasvir edilmesi çocuk hikâyelerinde olmaması gereken detaylardır. “*Çocuklar için korku öykülerini yetişkinlere yönelik olanlardan ayıran önemli farklardan birisi de kanlı sahneler, cinsellik ve küfür gibi çocuklarda olumsuz etkilere yol açacak sahnelere yer verilmemesidir*” (İskender, 2016, s.302).

Çocuk hikâyelerinde korkuya yönelik gerilim yaratılabilir fakat okuyucu kanlı ve dehşete düşürücü hiçbir unsura maruz kalmamalıdır. Çocukların okuduğu hikâyelerde korku ve gerilimin olmasından heyecan duydukları ve bu korkuyu yaşamak istedikleri de bilinen bir gerçektir. Bu bir anlamda çocuğun kendi ruh dünyasında barındırdığı saldırganlık dürtüsünü kurgusal metinler yoluyla dizginlenme ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir. Çocuklar iç dünyalarına göre bu hikâyeler vasıtasıyla saldırganlık, korku, endişe gibi duygularıyla baş etme yollarını da öğrenebilirler. Önemli olan korkuyu, şiddeti ve saldırganlığı tetikleyen detayların olay örgüsünde açık bir şekilde bulunmamasıdır. Bu bağlamda korkunun çocuk üzerindeki olumlu etkilerinin de ortaya çıkması

mümkündür. Ferreros (2012, s.24) bu etkileri şöyle ifade eder: Korku kişide savunma mekanizması oluşturarak kişinin kendisini korumasında önemli bir rol oynar, kişi korku duyduğu ortama uyum sağlayarak hayatta kalmayı başarmak için strateji geliştirmeyi öğrenir, deneyimlenen her korku kişinin tehlikelere hazırlıklı olmasını sağlar, korku kişiye tedbirli olmayı öğretip onun olayları değerlendirme kapasitesini geliştirir. *Ateş* çocuk gazetesinde yer alan korku içerikli hikâyelerin büyük bir bölümü çocuğun duygusal gelişimini destekler nitelikte görünse de korkuyu pekiştiren unsurların açık bir şekilde tasvir edilerek çocukta korku duygusunun yanlış oluşmasına zemin hazırlayabilecek hikâyelerin sayısı da az değildir. Bu kapsamda hikâyelerde kullanılan korku unsurlarının çocukların pedagojik ve psikolojik gelişimleri düşünülmeden dönemin yaşamsal koşulları ve geleneksel kültürün aktarım çabası çerçevesinde oluşturulmuş olabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Hayatta korkulacak birçok şeyin olduğu düşüncesi çocukluktan itibaren insan zihnine ekilir. Zamanla insan zihni, bu korkuları o kadar güçlü bir hale getirir ki korku duygusu kendi kendini beslemeye başlar ve dönemsel olarak yükseklik korkusu, yabancı korkusu, yalnızlık korkusu, Allah korkusu, ölüm korkusu gibi birçok şekle bürünür. Korkunun beslenmesi aileyle başlar, çevreyle devam eder. Buna ek olarak ulaşılabilir okuma kaynakları da korkunun bir diğer tetikleyicisi olur. Korkunun insanda doğru ve gerçek bir duygu olarak yerleşmesi çocuklukta nelere maruz kalındığıyla ilgilidir. Nitekim aileler ve çocuğa eğitim veren birçok insan, korkuyu, çocuğu disiplin altına alma aracı olarak kullanabilmektedir. Bununla birlikte çocukların okuması için yazılan hikâye ve romanlar da bu anlamda büyük bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda *Ateş* çocuk gazetesinde incelenen 47 hikâyenin 25'inde korku unsurlarının okuyucudaki merak, gerilim ve korku duygusunu kurgu kapsamında canlı tutmak için kullanıldığı, gerçek hayatta öyle korku unsurlarıyla karşılaşılmasının mümkün olmadığı, bir kısmıyla karşılaşılrsa bile nasıl baş edileceğinin ipuçlarının verildiği görülür. Bu çerçevede söz konusu hikâyelerde özellikle ölüm korkusunun tetikleyici değil besleyici olduğu söylenebilir. Çünkü ölüm korkusu kimi zamanlarda bedeni ve varlığı korumak için hissedilmesi gereken bir duygudur. Bu hikâyelerin büyük bir bölümünü kapsayan canavarlarla mücadele ânı, tam da korkunun insan yararına kullanılarak hayatta kalabilmenin sağlandığı andır. Dolayısıyla söz konusu hikâyelerdeki ölüm korkusu her ne kadar birçok unsurla pekiştirilse de kahramanın hayatta kalma mücadelesi okuyucudaki ölüm korkusunu yaşam sevincine dönüştürecek bir nitelik kazanır. Geriye kalan 23 hikâyenin ise korku

unsurunun gerçek hayatta devam edebileceği varsayımını taşıması bakımından bu hikâyelerin çocuklardaki korku duygusunun yanına kaygıyı da eklediğini söylemek mümkündür. Özellikle cin, peri, hayalet ve hortlak gibi korku unsurlarının kullanıldığı hikâyelerde bu durum çok daha açıktır. Genel anlamda gazetede ki hikâyelerin dönem şartları da göz önüne alınarak çocuk psikolojisi ve pedagojisi hesaba katılmadan yazıldığı, özellikle bazı hikâyelerde geleneksel Türk kültüründe geçmişten beslenerek gelen kolektif cin, peri, hayalet ve hortlak korkusunun çocuklara hikâyeler aracılığıyla aktarılma çabasının bir sonucu olduğu söylenebilir. Nitekim neşe, hüznün, öfke, heyecan gibi bireysel her duygunun kolektif bir alt yapısı vardır. Bu hikâyelerde de çocuklara kolektif korkunun aktarıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hikâyelerde korku unsurlarının fazla olması, gazetenin adına bağlı olarak ateşli, kendi ayakları üzerinde durabilen, cesur çocuklar yetiştirme amacıyla ilişkilendirilebilir. Gazeteyle ilgili göze çarpan bir diğer husus da şöyledir: “*Ateş Çocuklar İçin*” adıyla yayınlanan gazetenin ilk sayısındaki başyazıda yayınlanma sebebi, “ateş çocuklar”ın ve “ateş gençler” in *Yavrutürk* dergisi kadar güzel bir gazete, özlü ve ateşli yazılar istemesi olarak ifade edilir. Bu ifadeden hareketle gazetenin, literatürde bulunan çocuk ve genç tanımları kapsamında 7-18 yaş aralığındaki bir kitleye hitap ettiği görülür. Dolayısıyla bu yaş aralığının çok geniş olduğu göze çarpar. Buna bağlı olarak gazetede yer alan hikâyelerdeki korku unsurları, “ateş çocuklar” için tetikleyici bir durum arz eder. “Ateş gençler” içinse özellikle av ve gezi hikâyelerindeki korku unsurlarıyla hikâyelerin dil, üslup ve olay örgüsünün yüzeysel ve basit kaldığı söylenebilir. Dolayısıyla gazetenin adı ve hitap ettiği kitle ile hikâyelerdeki korku unsurlarının işleniş arasında bir tutarsızlık göze çarpar. Belki de bu tutarsızlığın fark edilmesi nedeniyle gazetenin son sayısı olan 52. sayısında, 53. sayıdan itibaren adının “*Ateş Türkiye’nin Eşsiz, Tek, Haftalık Gençlik Gazetesi*” olarak değiştiği haberi verilir fakat gazete tekrar yayınlanmaz.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arkan, G. N. (2007). Korku sinemasında çocuk imgesi ve “The Ring”, Halka filminin çözümlemesi (Tez no. 208667) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bachelard, G. (2006). *Su ve Düşler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çalık, B. (2022). Türkiye’de çocuk edebiyatı hikâye ve romanlarında korku teması (2000-2020 yılları arası) (Tez no. 760260) [Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

- Çimen, F. (2010). Sanat eserlerinde korku imajı ve korku duygusu yenebilmede sanatın rolünün irdelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 295-309.
- Düzgün, Ş. A. (2012). Dinsel ve mitolojik yönleriyle cin ve şeytan algımız. *Kelam Araştırmaları*, 10(2), 11-30.
- Ergun, P. (2010). Türk kültüründe ruhlar ve orman kültü. *Milli Folklor*, 22(87), 113-121.
- Ferreros, M. L. (2012). *Seni Korkularınla Seviyorum*. (Duygu Durgun Köseoğlu, çev.). Doğan Kitap.
- Göncü, M. (2021). *Korkunun Edebî Görüntüleri*. Hece Yayınları.
- İskender, H. (2016). Korku türünün dünya çocuk edebiyatındaki yeri ve Türk çocuk edebiyatında yaygın olmamasının nedenleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 295-310.
- Konrad, S. ve Hendl, C. (2001). *Başarılı ve Mutlu Bir Hayat İçin Duygularla Güçlenmek* (Meral Tastan, Çev.). Hayat Yayınları.
- Oğuzkan, F. (2001). *Çocuk Edebiyatı*. Anı Yayıncılık.
- Preuschhoff, G. (1998). *Çocukların İçindeki Korkular*. (Özkan Schulze, Çev.). Beyaz Yayınları.
- Sezer, S. & Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 151-165.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük* (Yeni Baskı). TDK.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2013). Çocuklarda ‘ölüm kaygısı’nın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bilimname*, XXV (2), 169-189.

İNCELENEN HİKÂYELER

- 13’üncü, Ateş - Çocuklar İçin, S.14, s.7-9, 25.02.1937.
- C. C. C., Hortlağın Misafiri, Ateş - Çocuklar İçin, S.17, s.6-7, 18.03.1937.
- C. C. Cem, Kızıl El, Ateş - Çocuklar İçin, S.13, s.7-9, 18.02.1937.
- C. C. Cem, Mavi Oda, Ateş - Çocuklar İçin, S.11, s.7-9, 4.2.1937.

- Cemil C. Cem, Ağlayan Ölü, Ateş - Çocuklar İçin, S.5, s.6-9, 24.12.1936.
Cemil C. Cem, Kara Kedi, Ateş - Çocuklar İçin, S.4, s. 7-9, 17.12.1936.
Cemil C. Cem, Kilitli Kitap, Ateş - Çocuklar İçin, S.3, s.7-9, 10.12.1936.
Cemil C. Cem, Şeytan Kayası, Ateş - Çocuklar İçin, S.6, s.6-9, 31.12.1936.
Denizin Dibinde, Ateş - Çocuklar İçin Gazete, S.26, s.10, 20.05.1937.
Gezgin, Bir Arslan Avı, Ateş - Çocuklar İçin, S.24, s.11, 6.5.1937.
Gezgin, Esir Satıcıları, Ateş - Çocuklar İçin, S.22, s.10-11, 22.4.1937.
Gezgin, Gorillerin Elinde, Ateş - Çocuklar İçin, S.41, s.5, 2.9.1937.
Gezgin, İskeletler Kampında, Ateş - Çocuklar İçin, S.13, s.16-17, 18.2.1937.
Gezgin, Kaplumbağa, Ateş - Çocuklar İçin, S.31, s.5, 24.6.1937.
Gezgin, Korku Diyarı, Ateş - Çocuklar İçin, S.16, s.16-17, 11.3.1937.
Gezgin, Ölüm Gezisi, Ateş - Çocuklar İçin, S.27, s.10-11, 27.5.1937.
Gezgin, Tehlikeli Bir Gezinti, Ateş - Çocuklar İçin, S.29, s.9, 10.6.1937.
Gezgin, Timsahlar Arasında, Ateş - Çocuklar İçin, S.15, s.16-17, 4.3.1937.
Gezgin, Vahşi Cüceler, Ateş - Çocuklar İçin, S.25, s.10, 13.5.1937.
Gezgin, Yağmurdan Doluya, Ateş - Çocuklar İçin, S.30, s.5, 17.6.1937.
J. Buğra Kın, Daha İşimi Bitirmedim, Ateş - Çocuklar İçin, S.51, s.13, 11.11.1937.
K. Tuğcu, Sarı Benizli Adam, Ateş - Çocuklar İçin, S.12, s.7-9, 11.2.1937.
Kara Pelerinli Adam, Ateş - Çocuklar İçin, S.1, s.8-9, 26.11.1936.
M. C. Gündoğdu, Maymun Eli, Ateş - Çocuklar İçin, S.2, s.7-9, 03.12.1936.
M. Enön, Göklerin Tanrısı, Ateş - Çocuklar İçin, S.29, s.8, 10.6.1937.
M. Enön, Posbıyık Korsan, Ateş - Çocuklar İçin, S.19, s.12, 1.4.1937.
M. Olgaçay, Maça Beyi, Ateş - Çocuklar İçin, S.19, s.6-7, 1.4.1937.
M. Olgaçay, Pipolu Adam, Ateş - Çocuklar İçin, S.18, s.6-7, 25.3.1937.
M. Olgaçay, Vagon Hırsızları, Ateş - Çocuklar İçin, S.21, s.6-7, 15.4.1937.
M. Rona, Tekinsiz Hamam, Ateş - Çocuklar İçin, S.20, s.3-5, 8.4.1937.
M. Rona, Unutulmuş Baston, Ateş - Çocuklar İçin, S.16, s.6-7, 11.3.1937.

- M. Rona, Yaşayan Ölü, Ateş - Çocuklar İçin, S.22, s.8-9, 22.4.1937.
- M.O., Yüzü Örtülü Kadın, Ateş - Çocuklar İçin, S.15, s.8-9, 4.3.1937.
- Mahmut Abaç, Kaplanlar İstasyonu, Ateş - Çocuklar İçin, S.34, s.5, 15.7.1937.
- Mahmut Abaç, Ölüm ağacı, Ateş - Çocuklar İçin, S.21, s.12-13, 15.4.1937.
- Mahmut Abaç, Su Dibinde Ölümlü Dakikalar, Ateş - Çocuklar İçin, S.41, s.8-9, 2.9.1937.
- Mustafa Rona, Hortlak, Ateş - Çocuklar İçin, S.8, s.6-9, 14.1.1937.
- Mümtaz Zeki, Hayal Gören Kısırak, Ateş - Çocuklar İçin, S.44, s.6-7, 23.9.1937.
- Mümtaz Zeki, Ölüm Vadisi, Ateş - Çocuklar İçin, S.43, s.12-13, 16.9.1937.
- N. Demiray, Karanlıkta Bir Adam, Ateş - Çocuklar İçin, S.9, s.7-9, 21.1.1937.
- N. Demiray, Kesik Elin Öcü, Ateş - Çocuklar İçin, S.32, s.3-5, 1.7.1937.
- Ölüm Telefonu, Ateş - Çocuklar İçin, S.7, s.6-9, 7.1.1937.
- Tosun Demirci, Karanlık Ormanlarda, Ateş - Çocuklar İçin, S.20, s.10-11, 8.4.1937.
- Tosun Demirci, Korkunç Dakikalar, Ateş - Çocuklar İçin, S.25, s.11, 13.5.1937.
- Tosun Demirel, Görünmeyen Ölüm, Ateş - Çocuklar İçin, S.47, s.4, 14.10.1937.
- Tosun Demirel, Şeytan Adasından Kaçan Katil, Ateş - Çocuklar İçin, S.46, s.4, 7.10.1937.
- Yılan, Ateş - Çocuklar İçin, S.51, s.4, 11.11.1937.

EXTENDED ABSTRACT

The idea that there are many things to fear in life is planted in the human mind from childhood. Over time, the human mind makes these fears so strong that the feeling of fear begins to feed itself and periodically takes many forms such as fear of heights, fear of strangers, fear of loneliness, fear of God, fear of death. Fear is a natural reaction that all living things, not limited to humans, show against visible and invisible danger. In this respect, fear is a common emotion for everyone, only the reaction to the feared situation varies. The concept of fear does not only represent negative situations or events. It can also make positive contributions to human development. For this reason, fear is fed is of great importance. The feeding of fear begins with the family and continues with the

environment. In addition, accessible reading resources are another trigger of fear. Therefore, when creating literary texts with horror content for children, attention should be paid to whether the text complies with the principle of being “suitable for children.” Since children's way of seeing, feeling and thinking about an event or situation is different from that of adults, the writer must be aware that he/she is writing the text for children. In this respect, it is important to determine what kind of fear elements are used in horror stories written for children, to reveal what kind of effect they can have on the formation of this feeling in people. The aim of this study is to identify the elements of fear in children's stories from the Republic period and to determine the source of the elements of fear in that period. In this context, the stories in the Ateş child newspaper, which was published in 52 issues between 1936-38, were examined and it was determined that 47 of the 70 stories in the newspaper contained elements of fear. In 17 of these stories, elements of fear originating from jinn, fairies, ghosts, ghouls, etc. were determined; in 30 of them, elements of fear originating from the unknown, death, corpses, skeletons, and murder were determined. It is seen that in 25 of the 47 stories examined, elements of fear were used to keep the reader's curiosity, tension, and fear alive within the scope of the fiction, that it is not possible to encounter such elements of fear in real life, and that even if some of them are encountered, clues are given on how to cope with them. In this context, it can be said that the fear of death in the stories in question is not a trigger but a nourishing one. Because the fear of death is an emotion that must sometimes be felt to protect the body and existence. The moment of struggle with monsters, which covers a large part of these stories, is exactly the moment when fear is used for the benefit of man and survival is ensured. Therefore, although the fear of death in the stories in question is reinforced by many elements, the hero's struggle for survival acquires a quality that transforms the fear of death into the joy of life in the reader. It is possible to say that the remaining 23 stories add anxiety to the feeling of fear in children, as they assume that the element of fear can continue in real life. This is especially clear in stories where elements of fear such as jinn, fairies, ghosts and ghouls are used.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve / veya yayınlanması için herhangi bir yapay zekâ aracından faydalanmamıştır.